Digitized by Google

LIBRARY
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

PERIODICALS ROOM

TÁRSADALMI SZEMLE

N67

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS
AUG 4 1967
SER. REC. LIBRARY

7

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

XXII. ÉVFOLYAM
1967. JÚLIUS

LIBRARY
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS
Digitized by Google

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE

XXII. ÉVFOLYAM, 7.
1967. JÚLIUS

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

TARTALOM

A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM ÖTVEN ÉVE
Az SZKP Központi Bizottságának tézisei (3–53)

54 Százéves a „Tőke"

NYERS REZSŐ 65 Gazdaságpolitikánk néhány kérdése (Beszámoló a Központi Bizottság június 23-i ülésén)

79 A KISZ kongresszusa után

Nemzetközi szemle

PATKÓ IMRE 82 A közel-keleti háború háttere

Szemle

SÖTÉR EDIT 96 Az üzemi demokrácia néhány nagyüzem életében

Kritika

SIPOS ALADÁR 102 A tőkés újratermelés néhány elméleti kérdése közgazdasági irodalmunkban

Gazdasági reformunk és a közvélemény

BICSKEI GÁBOR 115 Termelés és népművelés

Könyvekről

SZABÓ KÁLMÁN 122 Kövek (Újgörög líra)

WEBER ANTAL 125 Rényi Péter: Vitában

ILLÉS LÁSZLÓ 127 József Attila: Irodalom és szocializmus

BLASKOVITS JÁNOS 132 Ságvári Ágnes: Népfront és koalíció Magyarországon, 1936–48

BORBÉLY SÁNDOR 134 Nyerges András: Holnemvolt

Digitized by Google

137 Testvérlapjainkból

53, 64 Raszler Károly grafikusművész metszetei
114, 121, 131, 136, 140 Würtz Ádám grafikusművész rajzai

A CIKKEK SZERZŐI:

NYERS REZSŐ, a Politikai Bizottság tagja, a Központi Bizottság titkára;

PATKÓ IMRE, újságíró;

SÓTER EDIT, újságíró;

DR. SIPOS ALADÁR, kandidátus, a Pártfőiskola tanszékvezető tanára;

BICSKEI GÁBOR, a Pest megyei Tanács főelőadója;

SZABÓ KÁLMÁN, egyetemi tanársegéd;

WEBER ANTAL, kandidátus, egyetemi docens;

ILLÉS LÁSZLÓ, a MTA Irodalomtörténeti Intézetének tudományos munkatársa;

BLASKOVITS JÁNOS, a Társadalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa;

BORBÉLY SÁNDOR, középiskolai tanár;

A szerkesztő bizottság elnöke:
BENKE VALÉRIA

A szerkesztő bizottság tagjai:
FRISS ISTVÁN
HÁY LÁSZLÓ
KOMJÁT IRÉN
LAKOS SÁNDOR
NEMES DEZSŐ
NÉMETH KÁROLY
ÓVÁRI MIKLÓS
SIK ENDRE
SZIGETI JÓZSEF

A szerkesztőség címe:
Budapest, V.,
Széchenyi rakpart 19.
Telefon: 124–475
111–400

Digitized by Google

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom ötven éve

Az SZKP Központi Bizottságának tézisei*

1967-ben a Szovjetunió dolgozói, a szocialista testvérországok népei, a világ kommunista és munkásmozgalma, az egész haladó emberiség megünnepli a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulóját.

Hazánk fél évszázaddal ezelőtt a társadalmi fejlődés szocialista útjára lépett. Az Októberi Forradalom megvetette az alapját annak, hogy az emberiség megszabaduljon a kizsákmányolás rendszerétől, hogy valóra váljanak a tudományos kommunizmus eszméi — rendkívül mély hatást gyakorolt a világtörténelem egész további menetére. Az Októberi Forradalom megnyitotta a világ egyetemes forradalmi megújhodásának korszakát, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszakát.

Az Októberi Forradalom ügye az elmúlt évtizedekben kiállta a történelem sokféle próbáját, bebizonyította legyőzhetetlen erejét, a marxizmus—leninizmus eszméinek elévülhetetlen jelentőségét országunk és egész bolygónk népei számára egyaránt. Él és diadalmaskodik az Októberi Forradalom ügye a Szovjetunióban a szocializmus győzelmében és a kommunista építés eredményeiben, a szocialista világrendszer fejlődésében, a munkásmozgalom hatalmas fellendülésében, a nemzeti felszabadító harc sikereiben. A marxizmus—leninizmus meghódította az emberek százmillióinak gondolkodását, a kommunista mozgalom korunk legbefolyásosabb politikai erejévé vált. Mindez annak a történelmi fejlődésnek az eredménye, amelynek kezdetét a Nagy Októberi Szocialista Forradalom jelentette.

A forradalom megvalósításában, azoknak a gigantikus feladatoknak a megoldásában, amelyeket a történelem állított elénk, a munkásosztály, az egész szovjet nép határtalan odaadást tanúsított a kommunizmus eszméi iránt, bátorságról és önfeláldozásról, magas fokú öntudatról és szervezettségről tett tanúságot. A szovjet emberek mély megbecsülésüket és hálájukat nyilvánítják azoknak, akik a forradalom győzelméért, a szocializmusért harcoltak. Népünk számára mindig szent

* Megjelent a Pravda 1967. jún. 25-i számában.

Digitized by Google

lesz a leninista bolsevikoknak, a szocialista forradalom, a polgárháború és a Nagy Honvédő Háború hőseinek az emléke. Sohasem merülnek feledésbe az első ötéves tervek bátor építői, akik új gyárakat, kolhozokat, szovhozokat hoztak létre, sohasem merülnek feledésbe azok, akik munkájukkal a szocializmust építették, a világ első szocialista államának hatalmát gyarapították. Hőstettük mindenkor a világ forradalmi átalakításának nagy ügyét szolgálja.

Az Októberi Forradalom 50. évének magaslatáról visszatekintve, a párt, a szovjet nép felidézi emlékezetében a megtett utat, hogy még jobban oldja meg az új feladatokat. A Nagy Októberrel megindult forradalmi fejlődés mindjobban terjed, izmosodik és győzedelmeskedik. A szocializmus: emberek százmillióinak jelene és az egész emberiség jövője.

I. A harc és az alkotás hősi útja. A szocializmusnak a Szovjetunióban aratott teljes, végleges győzelme világtörténelmi jelentőségű eredmény

1. 1917. november 7-én (október 25-én) a bolsevik párt vezette munkások és parasztok, katonák és matrózok a nagy Lenin irányításával fegyveresen felkeltek; a felkelés eredményeként Oroszországban győzött a szocialista forradalom.

A dolgozók megdöntötték a földesurak és a kapitalisták hatalmát, a kizsákmányoló rendszert. A dolgozó parasztsággal szövetkezett munkásosztály kezébe vette a hatalmat. A forradalom létrehozta a proletariátus diktatúráját, megteremtette az új típusú államot, a Szovjetek Szocialista Köztársaságát s a demokrácia új típusát, a dolgozók demokráciáját. Ezzel létrejött a gazdaság és a kultúra átalakításának, a munkásosztály nagy célja — a szocializmus és a kommunizmus — elérésének első és fő politikai feltétele.

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet törvényszerű folyamat, a társadalom fejlődésének elkerülhetetlen eredménye. A XX. század elején Oroszországban kialakultak a győzelmes szocialista forradalom objektív és szubjektív feltételei. Oroszország a világforradalmi mozgalom központja lett.

Bár Oroszország elsősorban agrárország maradt, gyorsan kibontakozott Oroszországban a kapitalizmus, az ipari termelés a koncentráció

Digitized by Google

magas fokát érte el. Az országban kialakult a munkásosztály, amelynek magvát az ipari proletariátus alkotta. A munkások kegyetlen kizsákmányolása, a parasztok földnélkülisége és nyomora, a nép politikai jogfosztottsága, a nemzeti kisebbségek elnyomott helyzete, a feudális, jobbágyi és patriarchális maradványok, a nemzetközi tőkétől való függőség Oroszországot a társadalmi és nemzeti elnyomás megtestesítőjévé, az imperializmus rendszerét jellemző ellentétek csomópontjává és e rendszer leggyengébb láncszemévé tette.

Az 1905—1907. évi forradalom megingatta a cári önkényuralom pilléreit, előjátéka volt a munkásosztály és a parasztság 1917-es forradalmi csatáinak.

A társadalmi, gazdasági és politikai ellentétek Oroszországban különösen kiéleződtek az imperialista világháború idején, amely aláásta az ország gazdaságát, és hihetetlen szenvedéseket okozott a munkásoknak és a parasztoknak. Az 1917-es februári forradalom elsöpörte a cári önkényuralmat, de az uralomra került burzsoázia nem akarta és nem tudta kielégíteni a munkások és parasztok égető szükségleteit. Csak a politikai hatalomnak a proletariátus által történt megszerzése biztosíthatta az alapvető társadalmi problémák megoldását. A létfontosságú érdekek, az ország sorsa iránti mély aggodalom forradalmi változtatásokra ösztönözte a dolgozó tömegeket. A szocialista forradalom közvetlen gyakorlati feladattá vált.

A forradalom élén a munkásosztály állt. A kemény osztályharcokban megedzett orosz proletariátus, amelyet a bolsevikok pártja vezetett, kitűnt magas fokú politikai öntudatával, szervezettségével és állhatatosságával a kizsákmányolás és az elnyomás minden válfaja elleni harcban, képesnek bizonyult arra, hogy magával ragadja a dolgozó parasztságot. Az orosz proletariátus megtestesítette a nép nagyszerű forradalmi hagyományait, örökölte és folytatta azoknak a dicső harcosoknak ügyét, akik a dolgozók boldogságáért szálltak síkra. Az orosz proletariátus kezdettől fogva internacionalista osztályként lépett fel, magasra emelte a tőke ellen küzdő első harcosok vörös harci zászlaját, a Nemzetközi Munkásszövetségnek — az I. Internacionálénak és a Párizsi Kommün hőseinek a zászlaját.

A proletárforradalom győzelméhez vezető utat a tudományos szocializmus elmélete mutatta meg. Marx, Engels, Lenin, a világ proletariátusának vezérei, mélyrehatóan elemezték a társadalmi fejlődés törvényszerűségeit, leleplezték a kapitalizmus igen éles ellentmondásait, bebizonyították, hogy a kapitalizmusra elkerülhetetlen pusztulás vár a szocialista forradalom eredményeként. Kimutatták, hogy forradalmi pártja vezetésével, a dolgozók nem proletár tömegeivel szoros szövetségben a munkásosztályt maga a történelem tette hivatottá a kapitalizmus megdöntésére és a szocializmus megteremtésére.

Oroszországban az osztályharc során, a marxizmus—leninizmus szilárd alapján létrejött és egyre erősebbé vált az új típusú proletár párt, a bolsevikok pártja, amely először egyesítette a tudományos szocializ-

Digitized by Google

must a munkások tömegmozgalmával, s minden tekintetben felkészült arra, hogy a proletariátust a hatalom kivívására vezesse. Ez a párt magába gyűjtötte az előző forradalmár-nemzedékek legbecsületesebb, legöntudatosabb, legbátrabb és legönfeláldozóbb hagyományait, s képes volt rá, hogy alkotó szellemben értelmezze a dolgozók forradalmi harcának történelmi tapasztalatait. A bolsevikok pártja adta az orosz proletariátusnak a demokratikus és szocialista forradalom tudományos programját, politikailag megszervezte az orosz proletariátust és harcba vitte az önkényuralom és a kapitalista rendszer ellen. A bolsevikok pártjának politikája összhangban volt a munkásosztály, valamennyi dolgozó alapvető érdekeivel, s ezért a nép többsége támogatta.

A párt élén, amely a történelem legnagyobb forradalmát vezette, Vlagyimir Iljics Lenin, a lángeszű gondolkodó, a törhetetlen forradalmár állt. Ő volt a forradalom eszmei lelkesítője és szervezője. Lenin egész életét a munkásosztály forradalmi harcának szentelte. Az imperializmus korszakának új történelmi viszonyai közepette alkotó szellemben továbbfejlesztette és új fokra emelte a marxizmus elméletét. A szocialista forradalom lenini elmélete hatalmas mértékben gazdagította a tudományos kommunizmust, eszmeileg felfegyverezte a pártot, a munkásosztályt a burzsoázia uralma ellen, a politikai hatalomért vívott harcban. Marx és Engels tanítására támaszkodva Lenin kidolgozta a szocializmus és a kommunizmus építésének legfontosabb elméleti és gyakorlati problémáit. A lenini eszmék lelkesítik azokat az újabb és újabb nemzedékeket, amelyek a társadalom szocialista átalakításáért küzdenek. A leninizmus a forradalmi gondolkodás és a forradalmi cselekvés örökké élő forrása. Lenin neve az új világ szimbóluma lett.

A lenini párt nagyszerű tulajdonsága, hogy tömöríteni, edzeni és nevelni tudja a rettenthetetlen forradalmárok kádereit. A forradalomnak a párt által nevelt kiváló szervezői, hadvezérei és teoretikusai, a gazdasági és kulturális építés propagandistái és vezetői nagy mértékben előmozdították a szocializmus felépítésének ügyét.

Az Októberi Forradalom tartalmát illetően proletárforradalom, ugyanakkor mélyen népi forradalom is volt. Az Októberi Forradalom népi jellegének leglényegesebb, legfőbb megnyilvánulása volt a munkásosztály és a parasztság szövetsége, a különböző nemzetiségű dolgozók együttes harca és testvéri együttműködése az elnyomók ellen. A bolsevikok pártja a munkás-paraszt szövetségre támaszkodva, képes volt egyesíteni és egy cél szolgálatába állítani a különböző forradalmi áramlatokat: a munkásosztály szocialista mozgalmát a burzsoázia megdöntéséért, a parasztság forradalmi harcát a földesurak ellen, a nemzeti felszabadító mozgalmat a népek egyenjogúságáért, az egész nép követelését a béke megteremtésére és a véres imperialista háború beszüntetésére. Ennek eredményeként az Októberi Forradalom az alapvető szocialista feladatokkal együtt gyökeresen megoldotta a demokratikus fejlődés halaszthatatlan feladatait is. Ezzel bebizonyosodott, hogy nemcsak lehetséges, hanem elengedhetetlenül szükséges is a munkásosztály

Digitized by Google

szocialista mozgalmának összeforrása a nép legszélesebb, általános demokratikus mozgalmával, lehetséges, sőt szükséges a szocializmusért vívott harc egyesítése a demokráciáért folyó küzdelemmel.

A szocialista forradalom nem összeesküvés volt, sem pedig felülről, „aktív forradalmárok" csoportja által végrehajtott államcsíny, hanem milliók mozgalma és harca, élén a marxista—leninista párt vezette munkásosztállyal. Lenin pártja 1917-ben nagyszerű példát adott a történelmi kezdeményezésre, az osztályviszonyok és az adott pillanat konkrét sajátságainak helyes felmérésére. A forradalom különböző szakaszaiban a párt hajlékony és sokoldalú taktikát alkalmazott, használta a harc békés és nem békés, legális és illegális eszközeit, össze tudta ezeket egyeztetni, tudta, mikor kell áttérni az egyik formáról és módszerről a másikra. Ez az egyik vonás, amely elvileg megkülönbözteti a leninizmus stratégiáját és taktikáját mind a szociáldemokrata reformizmustól, mind pedig a kispolgári kalandorkodástól.

Az új szocialista állam mélyen forradalmi demokratikus jellege szemléltetően megnyilatkozott már a szovjet hatalom első dekrétumaiban és intézkedéseiben.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom megdöntötte a kizsákmányolás és az elnyomás rendszerét. A proletariátus a bérrabságtól való felszabadulásért küzdött: a gyárak és üzemek gazdája lett. A dolgozó parasztság földnélküliségben szenvedett: a szovjethatalom megszüntette a földesúri tulajdont, s átadta a földet a parasztoknak. A szovjethatalom államosította a nagyipart, a földet, a vasutakat, a bankokat, bevezette a külkereskedelmi monopóliumot. A történelemben most először az ország minden természeti kincse és a legfontosabb termelőeszközök a népé lettek. A döntő gazdasági területeken létrejött a termelőeszközök köztulajdona, s a szocializmus gazdasági alapja lett. A cári Oroszország elnyomott nemzetiségeinek nem voltak jogaik; a szovjethatalom meghirdette a nemzetek egyenjogúságát és önrendelkezési jogát. Megszűnt a feudális elnyomás, megszűntek a feudális kiváltságok, hatálytalanították a nők jogilag hátrányos helyzetét rögzítő, lealázó törvényeket.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom kiragadta országunkat a véres imperialista háború örvényéből. A nép hőn szomjazta a békét: a szovjethatalom első dekrétuma a békedekrétum volt; az ország megmenekült a nemzeti katasztrófától, amelyre uralkodó osztályai kárhoztatták. Oroszország népei megszabadultak attól a veszélytől, hogy a külföldi tőke szolgaságába süllyednek.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom alapjában rázkódtatta meg a kapitalizmus világát. A világ két rendszerre szakadt: a szocialista és a kapitalista rendszerre. A szovjet állam megkezdte a népek és országok közötti kapcsolatok új elveinek megvalósítását. A néptömegek gazdasági, társadalmi és politikai felszabadítása a forradalomban született munkás-paraszt hatalom céljává vált. Ebben rejlik Október forradalmi humanizmusának mély értelme. Az emberiség szilárd

Digitized by Google

támaszra lelt a hódító háborúk ellen, a népek békéjéért és biztonságáért, a társadalmi haladásért folytatott harcban.

Az Októberi Forradalom világtörténelmi jelentősége abban rejlik, hogy a forradalmi átalakulás olyan útjait, formáit és módozatait mutatta meg, amelyek nemzetközi jellegűvé váltak. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom tapasztalatai a forradalmi harc elméletének és gyakorlatának kimeríthetetlen kincsesházát, a tudományos stratégia és taktika mintaképét alkotják.

2. A szovjet köztársaság dolgozói előtt bonyolult és nehéz feladatok álltak: megvédeni a forradalom vívmányait, felhasználni a proletariátus diktatúráját a kizsákmányoló osztályok fölötti teljes győzelem kivívására, a szocialista átalakítás megvalósítására.

A szovjethatalom a központban és az ország többi részében egyaránt nagyszerű győzelmet aratott. Oroszország és az egész világ dolgozói tények alapján győződhettek meg arról, hogy a szovjethatalom a tömegek alapvető érdekeit juttatja kifejezésre. A mélyreható forradalmi átalakítások hatalmas forradalmi energiát ébresztettek a népben. „Ügyünk sikerének az a biztosítéka — mondotta Lenin —, hogy a tömegek maguk láttak hozzá az új, szocialista Oroszország építéséhez" (Lenin Összes Művei, 28. kötet 77. oldal, Szikra, 1952.). A szocialista köztársaság a békés építésre összpontosította erejét.

Alkotó terveinek azonban útját állta az osztályellenség, amely a fiatal szovjet állam megsemmisítésére törekedett. A nemzetközi imperializmus fegyveres harcot szervezett a szovjet köztársaság ellen. Németország, Anglia, Franciaország, az Egyesült Államok, Japán és más államok imperialistái egyesültek abban a törekvésben, hogy megfojtsák a forradalmat országunkban. Az imperialista intervenció, a fehérgárdista hordák támadása egybeolvadt az eszereknek, a mensevikeknek, a polgári pártok maradványainak ellenforradalmi lázadásaival és összeesküvéseivel. A megdöntött kizsákmányoló osztályok és a nemzetközi imperializmus ádáz harcot vívtak az új társadalmi rendszer ellen. Mérhetetlen nyomort és szenvedést zúdítottak népünkre. Támadásaikat azonban visszavertük, a forradalom ügye győzött.

Válaszul az ellenforradalom fegyveres támadására, a dolgozó tömegek határozottan a forradalmi vívmányok védelmére keltek. Az intervenciósok és a fehérgárdisták elleni harcokban, a polgárháború tüzében született meg a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg: a forradalom hadserege, a dolgozók hadserege. A párt kidolgozta az ország védelmének programját, fegyveres erőink megszervezésének programját. „... A hadseregnek a legmodernebb hadtudomány szerint kiképzett, felfegyverzett és megszervezett hadseregnek kell lennie" — hangzott a VIII. pártkongresszusnak a hadügyi kérdésben hozott határozata. (Az SZKP határozatai... I. rész, 435. old. oroszul.) Az ország erőinek az ellenség szétverésére való mozgósítása céljából jött létre a Munkás-Paraszt Védelmi Tanács Lenin vezetésével. A szocialista hazát védve

Digitized by Google

a harcoló nép tömeges hősiességéről tett tanúságot, kiváló hadvezéreket, legendás hősöket adott.

Országunk minden nemzetének és nemzetiségének dolgozói önfeláldozóan harcoltak a szovjethatalomért, a szabadságért és a kommunista jövőért. A polgárháborúban még jobban megszilárdult a munkások és parasztok harci szövetsége, a forradalom által felszabadított népek szövetsége. A győzelem bebizonyította a szovjethatalom életképességét és szilárdságát.

A szovjet munkások és parasztok az imperializmus és a fehérgárdisták fegyveres erői elleni súlyos harcukat a nemzetközi proletariátusnak, az egész világ dolgozóinak testvéri támogatásával vívták. Sok országban „El a kezekkel Szovjet-Oroszországtól" bizottságok alakultak. A fiatal szovjet köztársaság támogatására megindult tömegmozgalom megbénította a nemzetközi tőke tevékenységét. A polgárháború frontjain, a Vörös Hadsereg soraiban magyarok, lengyelek, szerbek, bolgárok, csehek, szlovákok, németek, finnek, kínaiak, koreaiak és más népek fiai harcoltak. A dolgozók internacionalista szolidaritása a szocialista forradalom tüzében kiállta a történelem próbáját.

A szovjethatalom első éveinek tapasztalatai arról tanúskodnak, hogy a megdöntött kizsákmányoló osztályok minden eszközzel megpróbálják visszaszerezni elvesztett pozícióikat. A győzelmes népnek állandóan készen kell lennie, hogy fegyverrel védje meg a forradalom vívmányait, elfojtsa a kizsákmányolók ellenállását. A kizsákmányolókkal szemben alkalmazott forradalmi erőszak, amely válasz az ő részükről alkalmazott erőszakra: a társadalmi felszabadulásért harcra kelt nép szent joga.

A világ-imperializmus egyesült erőinek veresége és a belső ellenforradalom teljes szétverése óriási jelentőségű volt nemcsak országunk sorsa, hanem más országok dolgozóinak felszabadító harca szempontjából is. A szovjetek országa — az egész világ dolgozóinak reménye és bástyája — helyt állt és győzött. A szocializmus megnyerte az első döntő csatát a kapitalista világ erői ellen. „Helyt álltunk mindenkivel szemben" — mondotta jogos büszkeséggel Lenin.

3. Miután kiűztük az intervenciósokat és véget ért a polgárháború, lehetővé vált, hogy a párt és a nép erőfeszítéseit a forradalom fő feladatának megoldására: a szocialista társadalom felépítésére összpontosítsuk.

Az imperialisták nem tudták megsemmisíteni katonai erővel a szovjet köztársaságot. Ámde olyan pusztításokat okoztak országunknak, hogy — Lenin kifejezése szerint — „félig elérték céljukat". A békés építést olyan alacsony színvonalról kellett elkezdeni, hogy a nagyipar termelése a háború előttinek mindössze egyhetedét, az acéltermelés pedig nem egészen öt százalékát érte el. Majdnem a felére csökkent a mezőgazdasági termelés. Mindez óriási nehézségeket okozott a szocialista építésre való áttérés szempontjából.

Digitized by Google

A Lenin vezette kommunista párt történelmi érdeme, hogy felfegyverezte a szovjet népet a szocializmus felépítésének tudományos tervével, amely számolt az ország gazdasági és társadalmi viszonyaival. A lenini eszmék előirányozták az ország iparosítását, a mezőgazdaság szocialista szövetkezeti alapokra helyezését, a kulturális forradalom megvalósítását. E célok a néptömegek alapvető érdekeit szolgálták, hiszen a néptömegek a zilált állapotok, a gazdasági elmaradottság, a nyomor és a műveletlenség megszüntetésére törekedtek.

Lenin közvetlen vezetésével a párt kidolgozta az új gazdasági politikát (NEP), amelyet a párt X. kongresszusa elfogadott. A NEP fontos és elengedhetetlen szakasz volt a szocializmushoz vezető úton. Az volt a célja, hogy leküzdjük a zilált állapotokat, megteremtsük a szocialista gazdaság alapjait, kifejlesszük a nagyipart, megteremtsük a gazdasági vérkeringést a város és a falu között, megszilárditsuk a munkásosztály és a parasztság szövetségét, kiszorítsuk és felszámoljuk a kapitalista elemeket, győzelemre vigyük a szocializmust. E feladatok megoldásának útja volt: a kooperáció fejlesztése minden vonalon, a kereskedelem széles körű kibontakoztatása, a gazdasági ösztönzők és az önálló elszámolás alkalmazása. A gazdaság helyreállítása céljából megengedtük a magántőke bevonását, oly módon, hogy a gazdasági élet kulcspozíciói a proletárállam kezében maradtak.

Az új gazdasági politika alapelvei nemzetközi jelentőségűek. Ezeket az alapelveket más országokban is felhasználják a szocializmus építése folyamán.

A szocializmus építésének irányvonalát a munkásosztály elkeseredett osztályharcban védte és valósította meg. Ez a harc a megdöntött kizsákmányoló osztályok maradványai ellen, a városi és falusi tőkéselemek, a baloldaliskodó és a jobboldali opportunisták ellen folyt: ezek próbáltak letéríteni bennünket a lenini útról.

Nagy jelentősége volt annak, hogy eszmeileg és politikailag szétzúztuk a trockizmust, amely bizalmatlanságot próbált ébreszteni a szovjet munkásosztály erejét illetően, azt állította, hogy a proletárforradalomnak Nyugaton aratott előzetes győzelme nélkül országunkban nem győzhet a szocializmus. A trockisták megpróbálták megfosztani a pártot és a népet a szocializmus szovjetunióbeli sikeres építésének perspektívájától, tagadták ennek jelentőségét a világ forradalmi mozgalma szempontjából. A trockisták álbaloldali, szélsőséges „forradalmi" frázisok mögé rejtőzve, kalandor módon olyan irányvonalat akartak kierőszakolni, amely vereségre ítélte volna a szocializmus építését országunkban, és amely más országok mesterséges „forradalmasításán" alapult. A trockisták azt követelték, hogy az országon belül a tömegek vezetésében térjünk át antidemokratikus, katonai módszerekre, tagadták a demokratikus centralizmus lenini elvét, a pártban a frakciós harc szabadságát követelték, s ennek során szovjetellenességbe süllyedtek.

A pártnak határozott harcot kellett vívnia a jobboldali opportunisták ellen is, akik a falu kizsákmányoló, kulák-rétegeinek ideológiá-

Digitized by Google

ját képviselték, felléptek az iparosítás gyors üteme ellen, a mezőgazdaság kollektivizálása és a kulákságnak mint osztálynak a felszámolása ellen.

Pártunk, miután elsöpörte a trockisták kispolgári kalandor-irányzatát, a jobboldali opportunisták kapituláns irányvonalát, szilárdan és biztosan vezette a lenini úton a szovjet népet.

A szocializmus építésében a kulcsfeladat a szocialista iparosítás volt. Abból a lenini gondolatból kiindulva, hogy lehetséges a szocialista társadalom felépítése országunkban, a párt XIV. kongresszusa utasítást adott, hogy „az irányt az ország iparosítására, a termelőeszközök termelésének fejlesztésére kell venni..." (Az SZKP határozatai II. rész, 197. old. oroszul.) A szocialista iparosítás a kapitalista környezetben olyan körülmények között ment végbe, amikor az imperializmus agresszív erői részéről állandóan támadás veszélye fenyegetett. Ez szükségessé tette, hogy az átalakítások rendkívül rövid idő alatt történjenek meg, megkövetelte az összes eszközök és erők hatalmas arányú megfeszítését. Az iparosítás a Szovjetunióban külső segítség nélkül, a belső felhalmozás és a legszigorúbb takarékossági rendszer alapján ment végbe.

A lenini GOELRO-terv (Oroszország villamosításának állami terve) és az első ötéves népgazdasági tervek megvalósítása biztosította az ország rohamos gazdasági fejlődését. A Szovjetunió erős ipari hatalommá vált. Teljesen új iparágak jöttek létre: gépkocsiipar, repülőgépipar, traktorgyártás, egész sor vegyészeti iparág és sok más. 1940-ben az ipar össztermelése az 1913. évinek 7,7-szerese, a termelőeszközök termelése pedig 13-szorosa volt. Jelentősen növekedett a közszükségleti cikkek gyártása is.

Az első ötéves terv sikeres teljesítése olyan időpontban, amikor a tőkés országokban a legpusztítóbb világgazdasági válság dúlt, ékesen bizonyítja a szocialista gazdasági rendszer fölényét a kapitalista rendszerrel szemben. Ez a győzelem nagyon megnövelte a Szovjetunió nemzetközi tekintélyét.

Az iparosítás megteremtette a szükséges anyagi bázist országunk gazdasági önállóságának megszilárdításához, valamennyi népgazdasági ág technikai rekonstrukciójához, a mezőgazdaság új, szocialista alapra helyezéséhez. Az iparosításnak társadalmi és politikai szempontból óriási jelentősége volt. Megszilárdította a társadalmi tulajdont a döntő gazdasági területeken, biztosította a városi tőkéselemek kiszorítását, a szocialista termelési mód győzelmét az iparban, a szocialista rendszer győzelmét, a munkásosztály fejlődését, előmozdította a munkásosztály vezető szerepének megszilárdulását a társadalomban, elősegítette a Szovjetunió gazdasági és védelmi erejének megszilárdulását. A nép által megteremtett szocialista ipar sok tekintetben előre meghatározta a Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelmünket.

A mezőgazdaság szocialista alapokra helyezése a legbonyolultabb és legnehezebb feladat volt azt követően, hogy a proletariátus kivívta

Digitized by Google

a hatalmat. Le kellett küzdeni a kistulajdonosi megszokottság évszázados erejét, meg kellett változtatni a kistulajdonosi lelkivilágot, meg kellett győzni a parasztot az új élet előnyeiről. A XV. pártkongresszus kijelölte a politikai irányvonalat, amelynek értelmében az elaprózott parasztgazdaságokat fokozatosan át kellett állítani a szocialista nagyüzemi termelés vágányaira.

E rendkívül fontos forradalmi feladat megoldásának alapját a lenini szövetkezeti terv alkotta. A pártnak sok megfeszített szervező és nevelő munkát kellett végeznie, hogy megoldja e világtörténelmi feladatot. A falu kollektivizálásának eredményeként a kisárutermelő rendszer helyébe szocialista rendszer lépett: a mezőgazdaság, a múltban legelmaradottabb gazdasági ág, szocialista vágányokra került. Sok millió, egyénileg gazdálkodó kisparaszt egyesült a kolhozokban, s lépett a szocializmus útjára. A kollektivizálás során megtalálták a közös gazdálkodás célszerű formáját — a mezőgazdasági termelőszövetkezetet, amely lehetővé tette a közösségi és egyéni érdekek összehangolását; leküzdötték azokat a baloldaliaskodó kísérleteket, amelyeknek célja az egyenlő elosztás elvének bevezetése volt, s megakadályozták, hogy megsértsék a termelőszövetkezetekbe való belépés önkéntességének elvét. A kolhozok a kulákság ellen vívott elkeseredett harcban jöttek létre. A falusi kizsákmányolók ellenállását a munkásosztály és a szegényparasztság erőfeszítései törték meg, szoros szövetségben a középparasztsággal. Az ország teljes kollektivizálása alapján megszűnt az utolsó, legszámosabb kizsákmányoló osztály.

A falu szocialista átalakításában nagy szerepet játszott a szovhozoknak, valamint a gép- és traktorállomásoknak — e nagy állami mezőgazdasági vállalatoknak — a kiépítése.

A falun is a szocialista tulajdon vált a gazdasági viszonyok alapjává. Véglegesen megszüntek azok a társadalmi okok, amelyek lehetővé tették az ember kizsákmányolását ember által. A kollektivizálás megszilárdította az Októberi Forradalom vívmányait, új, szocialista útra vitte a falut, még jobban megerősítette a munkásosztály és a parasztság szövetségét, s egyike volt a hitlerista hódítók fölött kivívott győzelem legfontosabb tényezőinek.

A XVII. pártkongresszus megállapította, hogy az első ötéves terv évei alatt felépült országunkban a szocialista gazdaság alapja.

A Szovjetunióban végbement iparosítás és kollektivizálás tapasztalata fényesen kiállta a történelem próbáját, s számos szocialista ország — sajátosságai és konkrét viszonyai figyelembevételével — alkotó módon felhasználja e tapasztalatokat.

A szocializmus sikeres felépítése végett meg kellett valósítani a kulturális forradalmat. A párt követte azokat a lenini útmutatásokat, amelyek szerint a szocialista kultúrát azon az alapon lehet megteremteni, hogy magunkévá tesszük és kritikailag átdolgozzuk a múlt szellemi örökségét, a világ kulturális értékeit, határozottan leküzdjük a kizsákmányoló osztályok reakciós ideológiáját, a múlt csökevényeit és elő-

Digitized by Google

ítéleteit, továbbá azon az alapon, hogy elmélyítjük a dolgozók tudatában a tudományos kommunizmus eszméit.

A kulturális forradalom bonyolult és hosszú folyamat. Az ország kulturális elmaradottságának, a szakképzett káderek és anyagi eszközök súlyos hiányának nehéz körülményei között az állam megteremtette a népoktatás új rendszerét, amely biztosította a lakosság általános írni-olvasni tudását, a tudomány és a kultúra gyors fellendülését, a felnövekvő nemzedéknek a szocializmus szellemében történő nevelését. A nép szolgálatába álltak a régi értelmiség legjobbjai. Kialakult az új munkás-paraszt értelmiség, amely a szocializmus ügyének odaadó híve.

A kulturális forradalom során létrejött a szocialista, igazi népi kultúra. A kulturális forradalom legnagyobb vívmánya az volt, hogy a dolgozók milliós tömegeiben kialakult a szocialista öntudat.

A szocialista építés folyamán megvalósult a nemzeti kérdésre vonatkozó lenini program, megszilárdult hazánk valamennyi népének szocialista testvérisége. Leküzdve a gazdasági és kulturális elmaradottságot, a régi nemzetiségi viszálykodás maradványait, a párt, a szovjethatalom türelmesen és következetesen kialakította a népek sokoldalú együttműködését, és e népek 1922 decemberében önkéntesen egyesültek a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségében. A Szovjetuniónak az 1924. évi szovjet alkotmányban rögzített megalakulása világtörténelmi jelentőségű esemény volt.

Az Októberi Forradalom, a szocializmus építése felébresztette és önálló történelmi építő munkára serkentette a múltban elmaradott népeket, egyeseket közülük pedig a kihalástól mentett meg. A szocialista építés során a szóban forgó népek létrehozták saját államiságukat, felszámolták gazdasági és kulturális elmaradottságukat, s részeseivé váltak a gazdaság és a kultúra magasabb, szocialista formáinak. Ez a győzelem annál figyelemre méltóbb, mert ezek a népek a forradalom előtt a feudális, sőt a patriarchális-törzsi rendszer szakaszában éltek, és most a kapitalizmus elkerülésével jutottak el a szocializmusba. A Szovjetunió valamennyi népe általánosan elismeri, hogy a lenini nemzetiségi politika megvalósításában nagy szerepe volt az orosz munkásosztálynak, az orosz népnek.

A szocializmus a Szovjetunió minden népének tényleges egyenlőséget biztosít politikai, gazdasági és kulturális téren. Azok a népek, amelyek a gazdasági fejlődés alacsonyabb színvonalán voltak, hatalmas gazdasági segítségben részesültek. Nagy tőkebefektetésekkel meggyorsítottuk az ipar, a mezőgazdaság és a kultúra fejlődését. A nemzeti kérdés megoldásában fontos határkő volt, hogy újra egyesült országunkban az ukrán, a belorusz és a moldovai nép, visszaállt a szovjet hatalom a balti köztársaságokban, ezek a Szovjetunióhoz csatlakoztak.

A szovjet köztársaságok — az OSZSZSZK, Ukrán SZSZK, Belorusz SZSZK, Üzbég SZSZK, Kazah SZSZK, Grúz SZSZK, Azerbajdzsán SZSZK, Litván SZSZK, Moldovai SZSZK, Lett SZSZK, Kirgiz SZSZK, Tadzsik SZSZK, Örmény SZSZK, Türkmén SZSZK, Észt

Digitized by Google

SZSZK — szabad és egyenjogú népei, a Szovjetunió összes nemzetei és nemzetiségei közös erőfeszítésekkel építették fel a szocializmust, léptek a virágzás útjára és értek el óriási sikereket gazdaságuk és kultúrájuk fejlesztésében.

A Szovjetunióban a szocializmus felépítésének fő fegyvere a proletariátus diktatúrájának állama volt. A proletariátus diktatúrájának legfőbb elve: a munkásosztály szövetsége a parasztsággal, amelyben a munkásosztályé a vezető szerep. A szovjet állam igen hatalmas erőnek bizonyult, amely képes megszervezni az emberek millióinak alkotó munkáját, biztosítani az új gazdaság és kultúra megteremtését, a népjólét emelkedését.

Társadalmunk történetének feledhetetlen oldalait tölti meg az a hősiesség, amelyet a dolgozók tömegesen tanúsítottak a népgazdaság helyreállításának éveiben és az első ötéves tervek idején. A szovjet emberek erejüket nem kímélve, tudatosan vállalták a nélkülözéseket, a bátorság és önfeláldozás példáját mutatták munkájukban, amely arra irányult, hogy leküzdjék az ország gazdasági elmaradottságát, és az országot erős szocialista hatalommá változtassák. Magnyitogorszk, a Kuznyecki medence, a Türkmenisztán—szibériai vasútvonal, a Dnyeper melletti erőmű, az Amur-menti Komszomolszk, és sok más első ipari létesítmény építése, a szocialista verseny és élmunkás-mozgalom széles körű kibontakozása: mindez a munkához való új, szocialista viszony megnyilvánulása volt.

A forradalmi átalakulásoknak, a nép lelkes munkájának és politikai lelkesedésének eredményeként a Szovjetunióban felépült a világ első szocialista társadalma. A szocializmus győzelmét törvénybe iktatta a Szovjetunió alkotmánya, amelyet a Szovjetek VIII. Rendkívüli Kongresszusa 1936 decemberében fogadott el. Az alkotmány rögzítette a Szovjetunió gazdasági és társadalmi szervezetének szocialista alapjait, az állampolgárok széles körű társadalmi szabadságjogait és egyéb jogait, bevezette a közvetlen, egyenlő, általános és titkos szavazás rendszerét a hatalmi szervek megválasztásánál, kibővítette az összes szövetségi és autonóm köztársaságok, autonóm területek és nemzetiségi körzetek képviseletét a hatalom legfelső szervében. A politikai felépítmény összhangba került a szocializmus gazdasági bázisával.

A Szovjetunió fejlődése bonyolult nemzetközi helyzetben, az imperialista agresszió állandó veszélyének közepette ment végbe. Ez a veszély különösen fokozódott, amikor Németországban uralomra jutott a fasizmus: az imperializmus legreakciósabb és legagresszívabb erőinek féktelen terrorista és soviniszta diktatúrája. A fasizmus megerősödött, s az amerikai és angol monopóliumok segítségével újra fel tudta fegyverezni Németországot, mert a monopóliumok a fasizmust az antikommunizmus ütőerejének tekintették.

A Szovjetunió Kommunista Pártja és a szovjet kormány látta a fasiszta államok politikájának veszélyét, számolt a kialakult helyzettel és intézkedéseket tett az ország védelmi képességének növelésére. A

Digitized by Google

párt fontos intézkedéseket foganatosított, amelyeknek célja, az egyre közeledő háborús veszéllyel számolva, az ipar és a közlekedés munkájának átszervezése volt. A háború előtti években létrejött honvédelmi ipar biztosította az ország fegyveres erőinek korszerű haditechnikával való ellátását. A szovjet kormány erélyes erőfeszítéseket tett egy európai kollektív biztonsági rendszer megteremtésére, hogy útját állja a háborúnak. Ezek az erőfeszítések a „müncheni" nyugati politikusok ellenállásába ütköztek, mert ezek arra törekedtek, hogy a fasiszta agressziót a Szovjetunió ellen irányítsák, s szövetségre lépjenek Hitlerrel. Ebben a bonyolult helyzetben a Szovjetunió megnemtámadási szerződést kötött Németországgal. Ez keresztül húzta az imperialisták számításait, és lehetővé tette az időnyerést az ország védelmének erősítéséhez. A háború megakadályozása azonban az akkori körülmények között lehetetlennek bizonyult. A nyugati kormánykörök közönye mellett a hitleri Németország kirobbantotta a második világháborút. Több európai állam meghódítása után megindult a Szovjetunió ellen.

4. Az 1941. június 22-én megkezdődött háború, amelyet a német fasizmus kényszerített a Szovjetunióra, a szocializmus legnagyobb háborús összeütközése volt az imperializmus erőivel. Ez a szovjet népnek szocialista hazája szabadságáért és függetlenségéért, a szocializmusért vívott Nagy Honvédő Háborúja lett.

A német imperializmus célul tűzte maga elé, hogy megsemmisíti a világ első szocialista államát, kiirt sok millió embert, leigázza a Szovjetunió és sok más ország népeit.

A Nagy Honvédő Háború a legnehezebb és legkegyetlenebb volt azok közül a háborúk közül, amelyeket hazánk valaha is átélt. Különösen kemény megpróbáltatások vártak ránk a háború kezdetén. A hitleristák és csatlósaik hatalmas, jóval előbb mozgósított hadserege, amelyet a sovinizmus és a fajelmélet mérge fertőzött meg, mélyen benyomult országunk területére. Az ellenség eljutott a Kaukázus előhegyeiig, előretört a Volgáig, blokád alá vette Leningrádot, fenyegette Moszkvát. A szovjet állam halálos veszélybe került.

A hitleristák felhasználták ideiglenes előnyeiket: Németország gazdaságának és egész életének militarizálását; a hódító háborúra való hosszú felkészülést és a nyugati hadműveletek tapasztalatait; a határövezetekben idejekorán összpontosított csapataik fegyverzetének és létszámának fölényét. Rendelkezésükre álltak majdnem egész Nyugat-Európa gazdasági és katonai erőforrásai. A hitleri Németország az európai országokban egész fegyvertárakat, óriási fém- és stratégiai nyersanyagkészleteket, kohászati és hadiüzemeket kaparintott meg. A Szovjetuniónak egyedül kellett megküzdenie egy kolosszális háborús gépezettel.

Megtették a magukét azok a számítási hibák, amelyeket a hitleri Németország ellenünk irányuló támadása időpontjának meghatározásá-

Digitized by Google

ban elkövettünk, továbbá az, hogy ezzel kapcsolatban elmulasztottuk a kellő felkészülést az első csapások visszaverésére. Megmutatkozott az is, hogy a szovjet csapatoknak abban az időben még nem volt kellő tapasztalatuk ahhoz, hogy egy modern háború feltételei között nagyarányú hadműveleteket folytassanak. Mégis, már a háború kezdeti időszaka megmutatta, hogy a hitleristák háborús kalandjára kudarc vár. A németek Moszkva alatti veresége gyökeres fordulat kezdete volt a háború menetében. Végleg meghiúsult a villámháború hitlerista terve; az egész világ előtt szertefoszlott a hitleri hadsereg „legyőzhetetlenségének" hazug legendája.

Az egész szovjet nép a haza védelmére kelt. Az ország óriási katonai táborrá vált, amelyet egységes szellem hatott át: szétverni, kiűzni az ellenséget a szovjet földről, megsemmisíteni a fasizmust. A párt jelszava: „Mindent a frontnak, mindent a győzelemért!" a szovjet nép megingathatatlan élettörvényévé vált. A párt erélyes intézkedéseket tett az ellenség szétzúzására, a front és a hátország erőfeszítéseinek összehangolására. Létrejött az Állami Honvédelmi Bizottság J. V. Sztálin elnöklésével. A párt, a szovjet szervezetek, a szakszervezetek és a Komszomol óriási munkát fejtettek ki a köztársaságokban, a határterületeken és a körzeti területeken, hogy minden erőforrást és anyagi eszközt mozgósítsanak a honvédelem céljaira.

Hős népünk a kommunista párt vezetésével le tudta küzdeni az első hadműveleti időszak nehézségeit, és 1942—1943-ban fordulatot ért el a háború menetében. A Szovjetuniónak a fasiszta Németország fölött aratott győzelme felé vezető úton ezek voltak a történelmi jelentőségű szakaszok: győzelem a grandiózus sztálingrádi csatában, a hitleri csapatok szétverése Kurszknál, a hitleri csapatok nagyszabású vereségei más csatákban. 1944-ben a német fasiszta hódítókat teljesen kiűztük a Szovjetunió területéről, a háború utolsó évében pedig a szovjet hadsereg támadó hadműveletei döntő szerepet játszottak abban, hogy Albánia, Ausztria, Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, Norvégia, Románia népei felszabadultak a fasiszta megszállás alól; e hadműveletek döntő szerepet játszottak a fasiszta koalíció fölötti végső győzelemben.

A szovjet nép megvédte szocialista hazáját, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom vívmányait. A fasizmus megdőlt. A háború ott végződött, ahonnan elindult. A szétvert német fasiszta seregek feltétel nélkül letették a fegyvert. Vereséget szenvedett a militarista Japán is. A Szovjetunió katonai és politikai segítséget nyújtott Kína és Korea forradalmi erőinek. A háborús főbűnösök bíróság elé kerültek és megkapták megérdemelt büntetésüket. A világ civilizációja megmenekült a fasizmus pestisétől.

A német fasiszta hódítók fölötti győzelmet sok nép együttes erőfeszítésével vívták ki. A háború során kialakult a hatalmas Hitler-ellenes koalíció. Súlyos csapásokat mértek az ellenségre a nyugati szövetségesek seregei, bátran küzdöttek Lengyelország, Csehszlovákia, Ju-

Digitized by Google

goszlávia szövetséges csapatai, az ellenállási mozgalom részvevői. Mégis a szovjet nép és hősi hadserege viselte a háború főterhét, játszotta a döntő szerepet a hitleri Németország fölött aratott győzelemben.

A háború óriási áldozatokat és pusztításokat okozott a szovjet népnek. Több mint húszmillió szovjet ember vesztette életét a harctereken, a városok és falvak romjai alatt, a fasiszta banditák kivégző osztagainak golyóitól, szenvedett kínhalált a hitlerista gyűjtőtáborokban. Nehezen lehet olyan családot találni, amely a háború évei alatt ne borult volna gyászba családtagok és rokonok halála következtében. A háború okozta veszteségek nyomában mérhetetlen gyász járt.

A háború által okozott anyagi kár is óriási volt. A fasiszták több mint 70 000 várost, települést, községet és falut tettek romhalmazzá. Az ország nemzeti vagyonának körülbelül 30 százalékát veszítette el. A történelemben még nem fordult elő olyan tömeges barbarizmus és embertelenség, mint aminőt a fasiszta megszállók műveltek hazánk földjén.

Az imperializmussal és ennek legszörnyűbb szülöttjével, a fasizmussal lezajlott gigantikus háborús összeütközésben a szovjet társadalmi és államrend győzött. A Szovjetunió erejének forrása volt: a szocialista gazdaság, a társadalom politikai és ideológiai egysége, a szovjet hazafiság és a Szovjetunióban élő népek barátsága, a nép szoros felzárkózása a kommunista párt mögé, a szovjet katonák példátlan hősiessége és bátorsága. Ez a szocialista ideológia győzelme volt az imperializmus és a fasizmus embergyűlölő ideológiája fölött.

Ebben a háborúban a szovjet nép győzött. A szovjet dolgozók egy emberként keltek hazájuk védelmére. Sohasem látott tömeges, valóban az egész népre kiterjedő hősiesség volt ez. Moszkvának, hazánk fővárosának dicső védelmezői, Breszt és Szevasztopol, Leningrád és Sztálingrád, Odessza és Kijev, valamint más városok hősei magatartásukkal el nem múló példát mutattak a szovjet emberek határtalan merészségére és bátorságára. Mint a nagy gyász szimbóluma, a kioldhatatlan hazaszeretet és a háborúban elesettek halhatatlan hőstetteire való hálás emlékezés szimbóluma lobog az örök dicsőség lángja a Kreml falánál, az Ismeretlen Katona sírján.

Ebben a háborúban a Szovjet Fegyveres Erők győztek. E fegyveres erők, amelyek az októberi vívmányok védelmére alakultak, becsülettel lobogtatták harci zászlajukat a szovjet állam egész eddigi történelme során. Sohasem merülnek feledésbe a szovjet katonáknak a Honvédő Háború éveiben véghez vitt hőstettei. A fasizmus fölött aratott nagyszerű győzelmet a szovjet hadtudomány és harcászati művészet fölénye is biztosította.

Az ellenség vonalai mögött kibontakozott az egész nép harca a fasiszta hódítók ellen. A Szovjet Fegyveres Erőkkel együtt megsemmisítő csapásokat mértek az ellenségre a partizánok. A nép bosszúállói,

Digitized by Google

földalatti párt- és komszomolszervezetek tevékenykedtek Ukrajna, Beloruszija, Moldávia, Litvánia, Lettország, Észtország számos körzetében, a szmolenszki, brjanszki, pszkovi, novgorodi, orjoli, leningrádi, kalinyini, moszkvai területen és másutt.

A háborúban aratott győzelem egyúttal a szovjet hátország dolgozóinak a győzelme is volt. A munkások, a kolhozparasztok, az értelmiségiek a nehéz viszonyok között önfeláldozóan végezték munkájukat. Nők és serdülők váltották fel a munkában atyjukat, férjüket, testvérüket, akik a frontra mentek. A párt példátlanul széles körű intézkedéseket tett, hogy háborús vágányokra állítsa át a népgazdaságot, óriási katonai szervezőmunkát fejtett ki. Az ország keleti részébe telepítettek át és rövidesen üzembe helyeztek több mint 1360 nagyipari vállalatot. A keleti iparosított bázisra hárult annak fő terhe, hogy hadseregünket fegyverzettel és lőszerrel lássa el. A háború éveiben a szovjet ipar majdnem kétszer annyi korszerű haditechnikai terméket állított elő, mint a hitleri Németország.

Egységes akarattól, egységes lelkesedéstől áthatva a munkások, parasztok és értelmiségiek, férfiak és nők, kommunisták és komszomolisták, a párt és a szovjet hatalom neveltjei képesnek bizonyultak olyan hőstett végbevitelére, amelyhez foghatót még nem ismert a történelem.

A kemény háborús megpróbáltatások éveiben a harcoló nép élén a kommunista párt állt. A párt szervezte, lelkesítette, ideológiailag felfegyverezte a szovjet népet az ellenséggel vívott harcra. A kommunista párt legjobbjai küzdöttek a fasizmus elleni fegyveres harc élvonalában. A párt a hadvezérek nagyszerű gárdáját nevelte fel és küldte harcba. A hadseregben nagy szervező és pártpolitikai munkát végeztek a politikai biztosok, akik között kiemelkedő párt- és állami személyiségek voltak. A háború végén több mint hárommillió kommunista volt a fronton. 1941 és 1942 legsúlyosabb hónapjaiban léptek be a legnagyobb számban a katonák a pártba. Pártunk valóban harcoló párt volt.

A Szovjetuniónak a Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelme világtörténelmi jelentőségű volt. Létrejöttek a feltételek ahhoz, hogy európai és ázsiai országokban kibontakozzék és győzzön a szocialista forradalom, kialakuljon a szocialista világrendszer. Széles körben kibontakozott a népek nemzeti felszabadító harca. A szocializmus és a demokrácia nemzetközi erői megizmosodtak, az imperializmus és a reakció állásai meggyengültek.

A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújának eredményei a legmeggyőzőbb módon megmutatták, hogy nincsenek a világon olyan erők, amelyek meg tudnák buktatni a szocializmust, térdre tudnának kényszeríteni egy népet, amely hű a marxizmus—leninizmus eszméihez, odaadó szocialista hazája iránt, szorosan felzárkózik a lenini párt mögé. Ez az eredmény félelmetes figyelmeztetés az imperialista agresszorok számára, a történelem kemény és emlékezetes leckéje.

Digitized by Google

5. A szovjet nép a halálos ellenség fölött aratott történelmi győzelem után hozzáfogott a békés építés terveinek további megvalósításához.

A párt és a kormány erélyes intézkedéseket tett, hogy gyorsan újjáépüljenek a háború alatt legtöbbet szenvedett városok és falvak. A megszállt területek felszabadítása után azonnal megindult a népgazdaság helyreállítása. A történelem nem ismer példát arra, hogy ilyen óriási arányú, legnagyobb szabású katonai támadó hadműveletekkel egyidejűleg helyreállító munkálatok folytak volna. Egymás után épült újjá a romokból Sztálingrád, Kijev, Minszk, Harkov, Szmolenszk, Novgorod, Pszkov, Vityebszk, Voronyezs, Szevasztopol, valamint sok más város és falu. Új gyárak és üzemek épültek. A szovjet parasztság újra életre keltette a hitleristák által kifosztott kolhozokat és szovhozokat. A szocialista haza gyorsan erőre kapott. A háború elején mélyen a hátországba áttelepített nagyfontosságú vállalatok jó alapul szolgáltak az ország számos körzetében a gazdaság fellendítéséhez. Lényegében már 1948-ban elértük az ipari termelés háború előtti színvonalát.

A háborús veszteségek ellenére a szovjet ipar állandó gyors ütemben fejlődött. A fő iparcikkek termelése 1940-től 1960-ig így növekedett: acél 18,3 millió tonnáról 65 millió tonnára, kőolaj 31,1 millió tonnáról 148 millió tonnára, gáz 3,4 milliárd köbméterről 47 milliárd köbméterre, villamos energia 48,3 milliárd kWó-ról 292 milliárd kWó-ra. A termelés struktúrájában mélyreható változások történtek. Gyorsan fejlődtek olyan vezető termelési ágak, mint az energetika, a gépgyártás, a vegyipar, a vas- és színesfémek termelése és az építőanyagok előállítása, továbbá olyan új termelési ágak, mint az elektronika és a rádió-elektronika, az atomipar; megvalósul a termelés komplex gépesítése és automatizálása. A technikai haladás alapján állandóan növekedett a munka termelékenysége. Növekedett az élelmiszerek, textiláruk, lábbelik, valamint a tartós fogyasztási cikkek termelése. Javult az iparcikkek minősége.

Bonyolultabb volt a helyzet a mezőgazdaságban, amely különösen sokat szenvedett a háború éveiben. A kolhozparasztok és a szovhozok dolgozói nagy kötelességtudásról tettek tanúságot, önfeláldozóan dolgoztak, és rövid idő alatt helyreállították a háború által feldúlt gazdaságot. A mezőgazdaság bruttó termelése már 1950-ben elérte a háború előtti színvonalat. Az ezt követő években azonban e fontos gazdasági ág fejlődésének üteme lelassult, ami bizonyos nehézségeket okozott a lakosságnak élelmiszerrel és a könnyűiparnak nyersanyaggal való ellátásában. Ennek bizonyos mértékig az a magyarázata, hogy a mezőgazdaság finanszírozásának és technikai eszközökkel való felszerelésének lehetőségei a háború befejezése utáni első időszakban korlátozottak voltak. Nem használták ki teljes mértékben a kolhozok és szovhozok fejlesztésére azokat a tartalékokat sem, amelyeket a szocialista termelési mód rejt magában. A párt Központi Bizottságának 1953 szeptemberi plénuma intézkedéseket fogadott el a mezőgazdaság anyagi és technikai megse-

Digitized by Google

gítésére, a kolhozok és a kolhozparasztok anyagi érdekeltségének fokozására. A szemestermények termelésének növelése szempontjából újabb forrás volt a szűz- és parlag-földek megművelése.

Az anyagi termelés növekedése lehetővé tette több intézkedés megvalósítását a nép jólétének emelésére. Felemeltük a munkások és alkalmazottak munkabérét, lényegesen emeltük az öregségi és rokkantsági nyugdíjakat, bércsökkentés nélkül rövidebb heti munkaidőt vezettünk be, országszerte nagyarányú lakásépítkezés bontakozott ki. Újabb sikerek mutatkoztak a tudomány és a technika területén, a szellemi kultúra fejlődésében. A művelődés arányait és színvonalát tekintve a Szovjetunió a világon az elsők közé került.

A szovjet társadalom fejlődésének háború utáni feltételei bonyolult és felelősségteljes feladatok elé állították a kommunista pártot. Az élet igazolta a párt politikai irányvonalának helyességét, megmutatta, hogy a párt képes a tömegek tapasztalatainak elméleti általánosítására, helyes politikai jelszavak kiadására, fel tudja tárni és ki tudja javítani az elkövetett hibákat. A szocialista demokrácia további fejlesztésének irányvonalát követve, a párt a XX. kongresszuson határozottan elítélte Sztálin személyi kultuszát, amely egy ember szerepének a marxizmus—leninizmus szellemétől idegen felmagasztalásában, a kollektív vezetés lenini elvétől való eltérésben, indokolatlan megtorlásokban és a szocialista törvényesség egyéb olyan megsértésében nyilvánult meg, amelyek károkat okoztak társadalmunknak. Ezek a torzítások, bármennyire komolyak voltak is, nem változtatták meg a szocialista társadalom természetét, nem ingatták meg a szocializmus pilléreit. A párt és a nép mélyen hitt a kommunizmus ügyében, lelkesedéssel dolgozott, megvalósítva a lenini eszményeket, leküzdve a nehézségeket, az átmeneti kudarcokat és hibákat.

A párt intézkedéseket tett a személyi kultusz következményeinek leküzdésére a párt-, az állami és az ideológiai munka minden területén, intézkedéseket tett a pártélet lenini szabályainak és elveinek betartására. Kibővültek a szövetségi köztársaságok, határterületek és területek jogai a gazdasági és kulturális építéssel összefüggő kérdések eldöntésében, bővültek a vállalatvezetők jogai. Mindez aktivizálta az országban a társadalmi-politikai és szellemi életet, megélénkítette a párt-, a tanácsi és a gazdasági apparátus minden láncszemének munkáját. Még jobban megerősödött és kibontakozott a szovjet társadalmi és államrend, megszilárdult a munkások, parasztok, értelmiségiek társadalmi, politikai és ideológiai egysége, még szorosabbá vált a Szovjetunió népeinek barátsága, felzárkózása a lenini párt mögé.

6. A szocializmus teljes, végleges győzelme annak a forradalmi átalakító tevékenységnek a fő eredménye, amelyet a szovjet nép a kommunista párt vezetésével kifejtett.

A szocialista világrendszer kialakulása, a Szovjetunió gazdasági és védelmi erejének gyarapodása a szocializmus javára változtatta meg az

Digitized by Google

erőviszonyokat a nemzetközi küzdőtéren, szilárd biztosítékot teremtett a kapitalizmusnak a Szovjetunióban való visszaállításával szemben, biztosította a szocializmus végleges győzelmét.

Az ország a harc és a győzelmek gigászi útját járta be. Az úttörők dolga mindig nehéz. Megköveteli, hogy állandóan keressék a rendkívül bonyolult feladatok megoldásának, a sok ellentét és akadály legyőzésének módozatait. Öt évtized megmutatta, hogy valóban mennyire bonyolult ügy a társadalom szocialista átépítése. „... Ez új, a történelemben példátlan dolog, amelyről nem lehet olvasni a könyvekben" — jegyezte meg Lenin. (Összes Művei 35. kötet, 265. old. oroszul.) A történelemben most először valósultak meg társadalmi átalakulások tudományosan megalapozott forradalmi akcióprogram alapján. A pártnak politikai érettségre, szervezettségre és kitartásra volt szüksége, következetesen meg kellett valósítania a szocializmus felépítésének irányvonalát, alkotó bátorságot kellett tanúsítania a bonyolult elméleti és gyakorlati problémák kidolgozásánál, sokoldalúan mérlegelnie kellett az új társadalom megteremtésének útjait, módozatait és eszközeit.

Pártunk vállalta a szocialista építés feladatainak megoldását, nem riadt vissza a problémák újszerűségétől és óriási arányaitól, az utak járatlanságától, az átmeneti balsikerektől és visszavonulásoktól, mert a szocialista forradalom a tömegek millióinak gigászi arányú és mélységű társadalmi alkotását jelenti. A pártnak erőt adott és ad ma is az, hogy szilárd és széles körű kapcsolata van a néppel, hű a marxizmus—leninizmus elveihez, fáradhatatlanul, alkotó szellemben fejleszti a forradalmi elméletet, állandóan, kritikailag vizsgálja az elért eredményeket.

Évtizedek során az új társadalom építésének rendkívül gazdag tapasztalata halmozódott fel. „Amikor az ország az óriási arányú átalakítások útjára lépett — mondotta Lenin —, akkor ennek az országnak és az országban győztes munkásosztály pártjának az az érdeme, hogy gyakorlatilag fogtunk hozzá az eddig elvontan, elméletileg kitűzött feladatok megvalósításához. Ez a tapasztalat nem megy feledésbe... ezt a tapasztalatot elvenni nem lehet, bármi történjék is, bármily nehezek legyenek is az orosz forradalom és a nemzetközi szocialista forradalom sorsfordulatai. Ez a tapasztalat, mint a szocializmus vívmánya bekerült a történelembe és ezen a tapasztalaton fogja a jövendő nemzetközi forradalom felépíteni a maga szocialista épületét." (Lenin Összes Művei 27. kötet, 419—420. old. Szikra, 1952.)

A szocializmus szovjetunióbeli győzelmének történelmi jelentősége abban rejlik, hogy pártunknak és népünknek a tapasztalatában széles körben és megcáfolhatatlanul igazolódott az új társadalom építésére vonatkozó marxista—leninista tanítás. A szovjet társadalom gyakorlatban mutatta meg, hogy a marxizmus—leninizmus tudományos elméletének az életbe való átültetése teljes mértékben a munkások és parasztok, valamennyi dolgozó alapvető érdekeit szolgálja, hogy a sokoldalú társadalmi haladás csak a társadalom szocialista fejlődésének útján le-

Digitized by Google

hetséges, hogy csak a szocializmus hozza meg a népeknek a társadalmi és nemzeti felszabadulást, az igazi demokráciát, a tartós békét és a szabadságot. A kizsákmányolás és az elnyomás helyett a szocializmus meghonosította a dolgozó osztályok és népek barátságát, együttműködését és kölcsönös segítését; az ösztönösség és az anarchia helyett bevezette a gazdaság, a társadalmi élet minden ágának tervszerű fejlesztését; a dolgozó többség politikai jogtalansága helyébe bevezette az igazi népi hatalmat. A szocializmus alapvetően megváltoztatta a társadalmi termelés célját, megteremtette a dolgozóknak a holnapba vetett bizalmát. A szovjet emberre nem nehezedik lidércnyomásként a munkanélküliségtől és a nyomortól való félelem. A szocializmus szilárdan összekapcsolja az emberek egyéni sorsát a társadalmi átalakulásokkal és az egész társadalom sikereivel. A szocialista tulajdon a dolgozó ember jobb élete nevében megnyitja a szabad munka korszakát. A munka felszabadulása a tényleges személyi szabadság alapvető feltétele. A szocializmus a munka emberének szolgálatába állította az anyagi és a szellemi kultúra vívmányait.

A szocializmus szovjetunióbeli győzelmének történelmi jelentősége továbbá abban rejlik, hogy országunk népei gyakorlatilag mutatták meg az egész világnak, miképpen kell megoldani korunk sarkalatos ellentmondásait. Évtizedek során a szocializmus építésének, az emberi együttélésben a szocialista elvek és normák tömeges méretű alkalmazásának óriási tapasztalata halmozódott fel, amelyet más népek is alkotóan felhasználnak.

A szocializmusnak a Szovjetunióban történt felépítése történelmileg azért is nagy jelentőségű, mert tapasztalataink megcáfolták a kizsákmányolóknak azt az állítását, hogy a munkásosztály, a dolgozók nem képesek valamennyire is hosszú ideig hatalmon maradni és új társadalmat felépíteni. A szovjet nép hosszú időn át lényegében egyedült állt szemben a világimperializmussal, viselte a nemzetközi reakció egyesült erői elleni harc fő terhét. Az ország választ elé került: vagy öntudatosan vállalja az emberek életszínvonalának korlátozását, s hősies erőfeszítésekkel igen rövid idő alatt megteremt egy hatalmas gazdaságot és megszilárdítja védelmi képességét, vagy széttapossák a reakció egyesült erői.

Az imperializmus rohamának feltartóztatása, az új társadalom felépítése, a szocializmus vívmányainak megvédése érdekében a forradalmi nép—katona, politikai harcos, önfeláldozó dolgozó lett. Helytállt egy példátlanul súlyos harcban és létrehozott egy hatalmas gazdasági, katonai, politikai és szellemi potenciált, amely a szocializmus megbízható támasza a földön.

A szocializmus építésében benne van különböző szovjet nemzedékek munkája, bátorsága, esze. Az emberiség örökké megőrzi emlékezetében a szocializmus első úttörőinek és első építőinek történelmi tetteit.

Digitized by Google

II. A kommunizmus építése — az Októberi Forradalom nagy ügyének folytatása és fejlesztése

7. A szocializmus győzelme megteremtette a gazdasági, társadalmi, politikai és szellemi feltételeket a kommunista társadalom építésére való áttéréshez.

A szocializmus törvényszerűen átnő a kommunista társadalomba. A szocializmusnak olyan vívmányai, mint a társadalmi tulajdon, a hatalmas termelőerők, a gazdaság tervszerű irányítása és a társadalmi kapcsolatok fejlesztése, a kizsákmányolásmentesség, a mindenkire vonatkozó munkakötelezettség és a munkalehetőség biztosítása mindenki számára, a szocialista demokrácia, a társadalom szociális-politikai és eszmei egysége, a tudomány és a kultúra vívmányai a kommunizmus építésének szilárd alapját alkotják. A kommunizmus azonban nem ösztönösen keletkezik, hanem az egész nép tudatos erőfeszítéseinek, az élet által felvetett problémák helyes megoldása állandó keresésének az eredménye. A kommunizmus csupán a marxista—leninista párt vezette dolgozó tömegek eleven alkotómunkájának eredményeként építhető fel.

A marxizmus—leninizmus tanítása szerint ahhoz, hogy áttérjünk a szocializmusról a kommunizmusra, meg kell teremteni a megfelelő anyagi-technikai bázist, jelentősen növelni kell a munka termelékenységét, biztosítani kell az anyagi és szellemi javak bőségét, meg kell szüntetni a város és falu közötti, a szellemi és fizikai munka közötti lényeges különbséget, meg kell szilárdítani a tudományos világnézetet és a kommunista erkölcsiséget. Csakis e feltételek mellett lehet megvalósítani a kommunizmus alapelvét: „Mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint."

A párt XXII. kongresszusa elfogadta az új Programot, amely meghatározza a kommunizmus építésének fő irányait a Szovjetunióban. Ezek: a kommunizmus anyagi-technikai bázisának megteremtése, a kommunista társadalmi viszonyok kialakítása, az új ember nevelése. A XXIII. kongresszus, az 1964 októberi és a további központi bizottsági plénumok határozatai sokoldalúan megvilágították ezeket a feladatokat, és a szovjet társadalom fejlődésének jelenlegi feltételei, a meglevő reális lehetőségek, az anyagi, a munka- és pénzügyi erőforrások, a nemzetközi helyzet figyelembevételével konkretizálták őket.

A kommunista társadalom feladatainak sikeres megvalósítása feltételezi:

— az egész szovjet nép szoros tömörülését az SZKP körül. Lenin zászlaja alatt, a munkásosztály, a kolhozparasztság, az értelmiség önfeláldozó munkáját, a verseny hatalmas arányú kifejlesztését, a gazdasági és kulturális építés minden szakaszán;

Digitized by Google

— a tudományos-technikai haladás meggyorsítását és a társadalmi termelés hatékonyságának növelését, az ipar állandó fejlesztését, a mezőgazdaság fejlődésének állandóan magas ütemét, ezen az alapon a nép anyagi és kulturális életszínvonalának további emelését;

— a szocializmus előnyeinek és lehetőségeinek teljes kihasználását a termelésben és a szállításban, az építésben és a mezőgazdaságban, a szolgáltatások szférájában;

— a népgazdaság valamennyi ágának gépesítését és mind nagyobb automatizálását;

— a szocializmus demokratikus elveinek tökéletesítését, a dolgozók kezdeményezésének fejlesztését, a fegyelem és a szervezettség erősítését, a végrehajtó szervek és a tisztségviselő személyek felelősségének fokozását a nép iránt, a szocialista törvényesség szigorú betartását;

— a szocialista együttélés normáinak fejlesztését, az embereknek a munka és a társadalmi tulajdon iránti kommunista magatartás szellemében, a szovjet hazafiasság, a proletár internacionalizmus és a népek barátsága szellemében való nevelését; a tudomány, a kultúra és a műveltség további fejlesztését;

— az ország honvédelmi képességének minden eszközzel történő erősítését, a nép és a hadsereg állandó készültségének fenntartását azért, hogy visszaverjék az imperializmus reakciós erőinek esetleges agresszióját.

A kommunizmus építése a tudomány alapján valósul meg. A gazdaság növekedésével és bonyolultabbá válásával, a tudományos-technikai forradalom fejlődésével, a társadalmi viszonyok tökéletesedésével és a kultúra emelkedésével kapcsolatban a vezetés feladatai mind bonyolultabbá és sokrétűbbé válnak. Ennek következtében nagyobb szükség lesz a művelt, kiválóan képzett, a párt és a nép iránt odaadóan hű szakemberekre. A megfelelő szakemberek kiképzésére és felhasználására irányuló rendszer tökéletesítése a párt, a szovjet állam fontos feladata.

A szocializmusnak mint társadalmi rendszernek az előnyeit abban a mértékben váltjuk valóra, amennyire ezeket a társadalom tudományosan felismeri és a gyakorlatban alkalmazza. A központosított, tervszerű vezetés minden módon való tökéletesítése és az irányítás demokratikus alapjainak fejlesztése, a dolgozók széles tömegeinek az irányításba való bevonása, az elszámolás és az ellenőrzés rendszerének javítása, a munka tudományos szervezésének elmélyítése, a korszerű tudományos-technikai eszközök alkalmazása — mindezek az irányítási rendszer fejlesztésének a fő útjai.

A kommunista párt és a szovjet kormány nagy jelentőséget tulajdonít a gazdasági és társadalmi folyamatok tudományos irányításának. Az 1964 novemberi és az 1965 márciusi, valamint szeptemberi plénumokon kidolgozott, és a párt XXII. kongresszusán jóváhagyott intézkedések, amelyek a gazdaságirányítás tökéletesítését, az ország társa-

Digitized by Google

dalmi-politikai és szellemi élete irányításának a javítását szolgálják, új szakaszt jelentenek a szovjet társadalom fejlődésében, a kommunizmushoz vezető úton.

A kommunizmus csak a szocialista vívmányok, a gazdaság, a társadalmi szerkezet, a politikai szervezettség és a szellemi élet továbbfejlesztése és tökéletesítése alapján építhető fel.

A szocialista termelés fejlesztése és a nép anyagi jólétének növelése

8. A kommunizmus anyagi-technikai bázisának megteremtése a tudomány és a technika fejlesztése, a gépesítés és az automatizálás, a munkatermelékenység szakadatlan növelése alapján — a szovjet társadalom fő gazdasági feladata.

A szocialista termelés ma olyan színvonalat ért el, amely lehetővé teszi, hogy sikeresen megvalósítsuk a kommunizmus anyagi-technikai bázisának felépítésére irányuló feladatot.

A szocializmus egyik döntő vívmánya és előnye a gazdaság fejlődésének állandóan magas üteme. A Szovjetunióban az ipari termelés átlagos évi növekedése 1929—1966 között 11,1 százalék volt, ezzel szemben az Egyesült Államokban 4,0 százalék, Angliában és Franciaországban 2,5 százalék. Az iparosítás nagy üteme lehetőséget adott hazánknak arra, hogy gigantikus ipari fellendülést érjen el. 1913-hoz képest 1966-ban az ipari termelés 66-szorosára, ebben a gépgyártás és a fémfeldolgozás 538-szorosára, a vegyipar 294-szeresére, az acéltermelés 22,5-szeresére, a villamos energiáé 267-szeresére, a cementé 45-szörösére, a könnyűipar termelése 16,2-szeresére, az élelmiszeriparé 12,8-szeresére, a legkülönfélébb közlekedési eszközök teheráru forgalma 23,1-szeresére növekedett.

A Szovjetunió, annak ellenére, hogy körülbelül húsz esztendőt kellett az agresszió elhárítására, valamint a népgazdaság ezt követő helyreállítására fordítania, a fejlett gépgyártás és energetika, a korszerű kohászat és tüzelőanyag-ipar, a vegyipar és elektronika országává vált. Az idén hazánk eljutott arra a színvonalra, amikor évente 100 millió tonna acélt termel. A szovjet ipar képes arra, hogy a legbonyolultabb termelési és műszaki feladatokat megoldja és biztosítsa az egész ország gazdasága számára a fejlődés nagy ütemét.

Az ipar sikerei lehetővé teszik, hogy szakadatlanul növeljük a kolhozok és a szovhozok műszaki felszereltségét, és fejlesszük a mezőgazdasági termelést. 1966 végén mezőgazdaságunkban a traktorpark 1660 ezerre, a gabonabetakarító kombájnoké 531 ezerre rúgott. A mezőgazdaság együttes energetikai kapacitása 1966-ban tízszeresen múlta felül a forradalom előtti színvonalat. Jelenleg csaknem minden szovhoz és kolhoz villamos energiát használ. A villamosság mindjobban behatol a technológiai folyamatokba.

Digitized by Google

A mezőgazdaság fejlődésére azonban kedvezőtlenül hatottak a szocialista termelés gazdasági törvényeinek, az anyagi érdekeltségre, a társadalmi és az egyéni érdekek helyes egybekapcsolására vonatkozó elvek megsértésének, a mezőgazdasági termelés irányításában megnyilvánult szubjektivizmusnak az esetei. A párt erélyes intézkedéseket tett a mezőgazdaság vezetésében a hibák és hiányosságok megszüntetésére. A Központi Bizottság 1965 márciusi plénumán kidolgozták azoknak a gazdasági és politikai intézkedéseknek a rendszerét, amelyek a kolhoz- és szovhoztermelés ütemének meggyorsítását szolgálták. E politikának megvalósítása, a tudomány és technika vívmányainak, a képzett szakembereknek, a gazdasági és erkölcsi ösztönzőknek a helyes felhasználása biztosítja a szükséges feltételeket ahhoz, hogy meggyorsítsuk a mezőgazdaság fejlesztését, növeljük a terméshozamot, fokozzuk az állattenyésztési termékek termelését. 1966-ban 171,2 millió tonna szemesterményt, vagyis 1,8-szeresen többet takarítottunk be, mint 1940-ben; húsból 10,8 millió tonnát, vagyis 2,3-szeresen többet; állati zsiradékból 1,2 millió tonnát, ami 3,1-szeres növekedést jelent.

Az új ötéves terv (1966—1970) teljesítése lehetővé teszi, hogy biztosítsuk társadalmunk jelentős előrehaladását a kommunizmus anyagi-technikai bázisának megteremtéséhez vezető úton, növeljük az ország gazdasági és honvédelmi erejét. A népgazdaság leghaladóbb, döntő ágainak elsődleges növekedése, a munkatermelékenységnek a legkorszerűbb technika és a tudományos munkaszervezés alapján való növelése, a termelési alapok és a nagy beruházások felhasználásának javítása, a termékminőség emelése, a legszigorúbb gazdaságossági rendszabályok megvalósítása révén oldjuk meg az egész szocialista gazdaság újabb föllendítésének feladatát. A mezőgazdasági termelés hatékonyságának fokozása, a gépesítés, a kemizálás és az öntözés széles körű fejlesztése alapján jelentősen megnövekszik a mezőgazdasági termékek termelése.

A korszerű, tudományos technika alapján fejlődő szovjet gazdaság mind kiegyensúlyozottabbá és harmónikusabbá válik. A nehézipar növekedését illetően a párt arra törekszik, hogy megtartva a nehézipar primátusának elvét, gyorsan fejlessze a lakosság anyagi és kulturális szükségleteit közvetlenül kielégítő iparágakat, hogy technikailag felújítsa ezeket, megerősítse és növelje nyersanyag- és energetikai bázisukat. A fogyasztási cikkek és a termelőeszközök termelésében a növekedési ütem egymáshoz való közelítése a népgazdaság korszerű szerkezeti változásainak egyik fontos sajátossága.

A Szovjetunió elérte gazdaságának szakadatlan, válság nélküli fejlődését, a tudományos és technikai haladás gyors ütemét, a munkaképes lakosság foglalkoztatottságát és a nép jólétének növelését. A népgazdaság fejlesztésének tervszerűsége lehetővé teszi, hogy egyetemes állami méretekben hatékonyan irányítsuk a gazdaságot, megállapítsuk az optimális arányokat, ésszerűen helyezzük el a termelőerőket, biztosítsuk az anyagi, a munka- és a pénzügyi erőforrások gazdaságos felhasználását. A szocialista tervezés magában foglalja a társadalmi ter-

Digitized by Google

melés minden ágát. Egybekapcsolódik a vállalatok gazdasági, operatív öntevékenységével, és támaszkodik a dolgozó tömegek alkotó kezdeményezésére. A gazdaság tervszerű irányításának elmélete és gyakorlata a Szovjetunióban fontos hozzájárulás a népek történelmi tapasztalatához, a kommunista építéshez.

A szocialista gazdaság fejlesztési terveinek megvalósításában igen nagy jelentőségű a tervezés és a gazdasági ösztönzés új rendszerének következetes valóra váltása. Ez a rendszer tükrözi a szocialista gazdálkodás megváltozott feltételeit, a korszerű szocialista termelés megnövekedett arányait, a gazdaság szerkezetének minőségi változásait és a tudományos-technikai forradalom követelményeit. A gazdasági reform, amely lényegét illetően következetesen szocialista, s kifejezésre juttatja azt, hogy összhangba kell hozni a szocializmus gazdasági viszonyait a termelőerők fejlettségének színvonalával és jellegével, új felfogást jelent a gazdaság irányításában. Lényege abban áll, hogy növeljük a vezetés gazdasági módszereinek szerepét, tökéletesítsük az állami tervezést és fokozzuk a vállalatok gazdasági önállóságát és kezdeményezését, mindenképpen elmélyítsük és tökéletesítsük a gazdasági önelszámolást. A reform sikeres megvalósítása jelentős mértékben attól függ, hogy helyesen kapcsoljuk-e össze a központi irányítást a vállalatok gazdasági önállóságával, az erkölcsi és anyagi ösztönzéssel, és okosan használjuk-e fel szocialista alapon az áru- és pénzviszonyokat, továbbá a hozzájuk kapcsolódó gazdasági kategóriákat — a nyereséget, az árat, a hitelt stb. —, amelyek a szocializmus feltételei között új szociális tartalmat kapnak; függ továbbá a tömegek között végzett szervező és eszmei-nevelő munka színvonalától.

Az új feltételek között ésszerűbben kapcsolódnak össze a társadalom, a kollektívák, valamint az egyes dolgozó érdekei, megnövekszik a dolgozók érdekeltsége abban, hogy a lehető legjobban használják fel az összes termelő erőforrásokat, javítsák a termékek minőségét. A gazdasági reform a néptömegek alkotó aktivitásának további növekedésére vezet, megnöveli szerepüket a termelés irányításában, s elősegíti az ország gazdaságának további fellendítését.

9. A szocialista termelés növekedése szilárd alapot teremtett a szovjet nép anyagi jólétének és kultúrájának emelkedéséhez.

Az ipar és az építőipar dolgozóinak reáljövedelme 1966-ban az 1913. évihez képest 6,6-szeresen növekedett, a parasztok reáljövedelme egy dolgozóra átszámítva 8,5-szeresen emelkedett.

A jólét növekedését nálunk mindenekelőtt a munkások és alkalmazottak munkabérének növelésével, a kolhoz-dolgozók pénz- és természetbeni jövedelmének emelésével, a fogyasztói árak csökkentésével, az adók leszállításával és megszüntetésével biztosítjuk; másodszor, a lakosság szükségleteinek ingyenes kielégítését szolgáló vagy a képzettség megszerzéséhez, az orvosi ellátáshoz, a társadalombiztosításhoz, az üdüléshez kedvezményeket nyújtó társadalmi alapok növelése útján.

Digitized by Google

A munkabér — a mai feltételek között — a dolgozók jövedelmének főforrása. Csupán 1950-től 1966-ig a munkások és alkalmazottak pénzbeli átlagos munkabére több mint 1,5-szeresére növekedett. A legutóbbi évek folyamán jelentősen megnövekedett a kisfizetésű dolgozók jövedelme, emelkedett a kolhoztagok jövedelme, garantált munkabért vezettek be számukra. A szovjet emberek jobban táplálkoznak és ruházkodnak, szellemi életük gazdagabbá és sokoldalúbbá vált.

A szocialista társadalomban, ahol a „mindenki a képességei szerint, mindenkinek a munkája szerint" elv érvényesül, a munka a jólét egyetlen forrása és mértéke, minden ember társadalmi helyzetének fő jellemzője. A szocializmusban még megvannak a szociális-gazdasági különbségek a munka jellegét illetően. Ezért a dolgozók számára juttatott anyagi ellenszolgáltatást a társadalom javára végzett munkájuk mennyisége és minősége határozza meg. Az egyenlősdi bevezetése aláásná a dolgozók anyagi érdekeltségét a munka eredményeiben, valamint szakmai és kulturális színvonaluk növelésében.

A szocialista társadalmi rend megteremti az emberek erkölcsi és anyagi érdekeltségét a munka termelékenységének növelésében, képességeik és tehetségük fejlesztésében. Az a törekvés, hogy a társadalom számára minél többet és jobbat adjanak, világosan kifejeződik a tömeges szocialista versenyben, a kommunista munkamozgalomban, amely a munkások, parasztok és értelmiségiek tíz millióira terjed ki.

Évről évre javítják az állam eszközeiből a társadalombiztosítást és a dolgozók nyugellátását. A Szovjetunióban 34 millió ember kap öregségi vagy rokkantsági nyugdíjat, mindinkább növekszik a betegségi segély, a családi pótlék, egyre nagyobb összegek jutnak a munkások és alkalmazottak gyógyításának és pihenésének megszervezésére. Bevezették a kolhozdolgozók egységes nyugellátási rendszerét.

A szovjet társadalomban a művelődés és a közoktatás társadalmi alapok terhére valósul meg. A tanulók nagy hányada részesül a főiskolákon és technikumokban állami ösztöndíjakban, azok pedig, akik a tanulást a termelésben végzett munkával kötik össze, fizetett pótszabadságot kapnak.

A fogyasztás társadalmi alapjait széleskörűen felhasználják arra, hogy segítsék a dolgozók családjait a gyermekek eltartása és nevelése tekintetében. A bölcsődékben és óvodákban több mint nyolcmillió gyermek részesül gondozásban. Nagy eszközöket fordít az állam a sok gyermekes és magányos anyák segítésére, a terhességi és szülési segélyre.

Az egész lakosság számára biztosítva van az ingyenes orvosi ellátás. A különféle szakképzettségű orvosok száma 578 000, vagyis több mint 20-szor annyi, mint a forradalom előtt. A kórházak, rendelőintézetek, poliklinikák, szanatóriumok és üdülők széles hálózatát fejlesztettük ki. A dolgozók jelentős része kap ingyenes vagy kedvezményes szanatóriumi és üdülői beutalást.

Hazánkban a legfontosabb problémák egyike a lakosság ellátása

Digitized by Google

komfortos lakással. A kommunista párt és a szovjet állam erélyes intézkedéseket tesz, hogy megoldja ezt a feladatot. A lakásépítés méreteit és ütemét tekintve hazánk világviszonylatban az első helyek egyikén áll. Évente 10—11 millió szovjet ember ünnepel lakásavatást. A legutóbbi tíz esztendő folyamán az ország összlakosságának csaknem a fele költözött új lakásba vagy új házba, vagy javította meg lakásviszonyait.

A szovjet állam csökkentette a munkahét időtartamát, ugyanakkor vagy azonos szinten tartotta, vagy növelte a munkabért. Az ipari munkások döntő többsége számára a munkahét 41 óra, vagyis 18 órával kevesebb, mint 1913-ban volt. Október 50. évfordulójára lényegében befejeződik a két pihenőnapos, öt munkanapos munkahétre való áttérés.

A jelenlegi ötéves tervidőszakban a gazdaságosság és a munkatermelékenység növelése alapján valósítjuk meg a nép anyagi jólétének további emelését szolgáló intézkedéseket. Előirányoztuk a munkások, a mérnökök, a technikai dolgozók és alkalmazottak munkabérének, a kolhozdolgozók közös gazdaságból származó jövedelmének további növelését. Emeljük a dolgozók kulturális ellátásának színvonalát, intézkedések történnek a kereskedelem és a közétkeztetés megjavítására.

Minden ember munkával való hozzájárulása a társadalom fejlődéséhez és felvirágzásához, a társadalom állandó gondoskodása minden egyes dolgozóról — ez a szovjet életforma egyik sajátossága. A dolgozók nagyfokú politikai öntudatának, lelkesedésének és kezdeményezésének megnyilatkozása jelenleg az országszerte kialakult hatalmas szocialista verseny a Nagy Október 50. évfordulója tiszteletére.

A szovjet társadalom szociális szerkezete és a szocialista demokrácia fejlesztése

10. A szovjet társadalom szociális szerkezetét a dolgozók baráti osztályainak és csoportjainak léte, gazdasági, társadalmi-politikai és eszmei érdekeik egysége, a kommunizmus felépítésében való közös érdekeltségük jellemzi.

A munkásosztály — az új társadalom vezető alkotó ereje. Államunk életének fél évszázada igazolta a marxizmus—leninizmusnak a munkásosztály nagy történelmi küldetéséről szóló igen fontos tételét. A munkásosztály vezető erőként lépett fel a kizsákmányoló rend megdöntésében és az új társadalmi, gazdasági formák megteremtésében. A munkásosztály céljául tűzi ki az osztálykülönbségek megszüntetését, az osztálynélküli kommunista társadalom megteremtését. Mint a szocialista hazafiság hordozója, ugyanakkor mentes a nemzeti önzéstől, és rendíthetetlenül hű a világ dolgozóival való szolidaritás eszméihez.

Digitized by Google

Az ipari fejlődés következtében a munkások száma növekszik; a munkások ma az ország dolgozóinak több mint a felét alkotják. Gyökeres változások mennek végbe a szovjet munkások szakképzettségében, műszaki és kulturális színvonalukban, munkájuk tartalmában és jellegében. Jelenleg a munkások körülbelül 50 százalékának van teljes vagy nem teljes középiskolai végzettsége. Mindez elősegítette a munkatermelékenység emelését, a szovjet munkások magas fokú társadalmi aktivitását, szellemi igényeik növekedését, s meghatározta az olyan nagyszerű jelenséget, mint az ésszerűsítési és újítási mozgalom. A bonyolult gépeket és termelési folyamatokat irányító munkás tevékenysége mindinkább megközelíti a mérnök és a technikus munkáját.

A munkásosztály, amely kapcsolatban áll az iparral, a szocialista társadalom igen fontos anyagi alapjával, a leghaladóbb és legszervezettebb erőként valósítja meg vezető szerepét a kommunizmus építésének időszakában is.

A szocializmus gyökeresen megváltoztatta a parasztság helyzetét. A parasztság — a munkásosztály hű szövetségese — tevékeny erővé vált a kommunista társadalom építésében. Nagy szocialista gazdaságok — szovhozok és kolhozok — létesítése, a mezőgazdasági termelés gépesítése jelentősen közelebb hozta a mezőgazdasági munkát az ipari munkához. Emelkedik a falusi dolgozók általános műveltsége és kulturális-technikai színvonala. Fokozatosan elmosódnak a lényeges különbségek a város és a falu között. Megváltozott a falu arculata. A szovjet parasztság élenjáró technikával rendelkezik, növeli a munka termelékenységét, kedvezőbb feltételeket teremt a lét és a szellemi élet számára.

A kommunista építés időszakában a társadalom életének minden szférájában növekszik a szovjet értelmiség szerepe. Érdekei elválaszthatatlanok a munkások és a parasztok érdekeitől. A termelés, a tudomány és a technika rohamos fejlődésével gyorsan növekszik az értelmiség, különösképpen a műszaki értelmiség létszáma. 1913-ban az ország gazdaságában körülbelül 200 000 felső- és középfokú szakképzettségű ember dolgozott, 1966-ban számuk már csaknem 13 millióra emelkedett. A szocializmusban tág lehetőségek nyílnak az értelmiség alkotó tevékenysége előtt. A kommunista építés új kedvező feltételeket teremt ahhoz, hogy alkalmazza ismereteit, képességeit az új technika megteremtésében, a termelés irányításában, a kommunizmust építő új nemzedék oktatásában és nevelésében, a kultúra, a tudomány, az irodalom és a művészetek fejlesztésében.

A termelőerők és a szocialista társadalmi viszonyok hatalmas fejlődése, az egész lakosság életszínvonalának és kultúrájának növelése alapján végbemegy a társadalmi különbségek fokozatos elmosódásának folyamata. A kommunista építés új szintre emeli társadalmunk osztályainak és szociális csoportjainak együttműködését. Együtt haladva teremtik meg a kommunizmus anyagi bázisát, tökéletesítik a társadalmi viszonyokat, erősítik a nép erkölcsi, politikai és eszmei egységét.

Digitized by Google

11. A szovjet társadalomban megszilárdultak a nemzetek és nemzetiségek egyenlőségének, barátságának és együttműködésének viszonyai, megteremtődtek további felvirágzásuk és közeledésük szilárd alapjai.

A nemzetek barátságának és együttműködésének viszonyai teljesen megfelelnek minden egyes nemzet érdekeinek, a szovjet népek egész közösségének. Hatalmas erővel gyorsítják meg a társadalmi haladást.

A szövetségi köztársaságokban rohamosan fejlődnek a termelőerők, a korszerű ipar, a szocialista mezőgazdaság, fejlődnek a munkásosztály, a kolhozparasztság és a népi értelmiség káderei. Erősödik a nemzetek gazdasági együttműködése, fokozottan részt vesznek a kommunista építés közös ügyében. A kommunista építés folyamatában sokoldalú gazdasági kapcsolatok alakulnak ki a szövetségi köztársaságok között. A Szovjetunió népgazdasága — egyetlen kölcsönösen egymásba kapcsolódó komplexum — a nemzetek további közeledésének objektív alapja. A Szovjetunió népei érzik, mennyire gyümölcsöző az, hogy növekszik anyagi és szellemi kincseik cseréje; ez életszükségletté vált számukra.

A gazdasági és szociális közösség alapján tevékenyen fejlődnek a szocialista nemzetek internacionalista vonásai, megszilárdulnak a kommunizmus építőinek egyetemes szovjet hagyományai. A célok és a marxista—leninista ideológia egysége, a kommunizmus ügye iránti odaadó hűség, a mélységes internacionalizmus és a szovjet hazafiság, a nemzeti méltóság tiszteletben tartása, a testvériség és a barátság — ezek a jellemző vonásai a dolgozóknak és egyúttal a soknemzetiségű szocialista társadalomnak is. A Szovjetunió Kommunista Pártja következetes harcot vív a nemzeti korlátoltság maradványai, a lokálpatriotizmus, a nacionalizmus, a sovinizmus mindenféle megnyilatkozási formája ellen.

A Szovjetunió népeiben kialakult és fejlődik a formájában nemzeti, tartalmában szocialista kultúra. Több mint negyven nemzetiség nyelve csupán Október után jutott az írásbeliség fokára. A szocializmus megteremtette a nemzeti kultúrák felvirágzásának és kölcsönös gazdagításának feltételeit. Minden nemzeti kultúra megőrizte és fejleszti a maga legjobb nemzeti sajátosságait és hagyományait, egyidejűleg leküzdi az elavult formákat, s alkotóan használja fel más nemzetek kultúrájának vívmányait. A nemzetiségek közötti érintkezésnek, a tudományos, kulturális értékek cseréjének eszközévé az orosz nyelv vált. A nemzeti kultúrák és nyelvek továbbfejlődésének feltételei között minden nemzetnek megvan a lehetősége, hogy felhasználja és elsajátítsa más szovjet népek szellemi kincseit.

A Szovjetunió tapasztalatán az egész világ meggyőződik a lenini nemzetiségi politika életerejéről. A nemzeti kérdés megoldása hazánkban cáfolhatatlanul megmutatta, hogy a tevékeny, önálló történelmi alkotás nem „kiválasztott nemzetek" kiváltsága, hanem elérhető min-

Digitized by Google

den nép számára. A soknemzetiségű szovjet szocialista állam a gyakorlatban bizonyítja be a proletár internacionalizmus eszméinek diadalát.

12. A kommunista építés időszakában végbemegy a szocialista államiság és demokrácia további fejlődése és tökéletesedése.

A kommunista építés folyamatában mindinkább növekszik a szocialista állam, különösképpen az állam gazdasági-szervező és kulturális-nevelő funkciójának szerepe. Ezek a feladatok nem oldhatók meg anélkül, hogy a társadalom ügyeinek irányításába be ne vonnák a dolgozók széles tömegeit. Hazánkban a néphatalom mindenekelőtt a szovjetekben — a népképviselet szerveiben — ölt testet; a szovjetek egyesítik magukban az állami és a társadalmi szervezetek vonásait. A szovjet szocialista állam ereje társadalmi alapjának szélességében rejlik. A proletárdiktatúra állama a szocializmus győzelmével az egész nép politikai szervezetévé válik a munkásosztály vezető szerepe mellett.

Az egyetemes népi állam — a szocialista államiságnak a továbbfejlesztése a kommunista társadalmi önigazgatás felé. Folytatja a proletárdiktatúra ügyét: a kommunizmus építését, más szocialista államokkal együttesen osztályharcot vív az imperializmus ellen a nemzetközi küzdőtéren. Az út a társadalmi önigazgatáshoz a szocialista állam és a szocialista demokrácia további fejlesztésén és tökéletesítésén át vezet. Ez konkrétan kifejeződik abban, hogy növekszik a szovjetek szerepe, növekszik tevékenységükben a társadalmi kezdeményezés, fokozódik a dolgozó kollektívák és társadalmi szervezetek szerepe a termelés, a szociális és a szellemi élet kérdéseinek eldöntésében.

A szovjet társadalom fejlődésében megnövekszik a szakszervezeteknek mint az igazgatás, a gazdálkodás iskoláinak, a kommunizmus iskoláinak szerepe. A szakszervezetek több mint 80 millió munkást és alkalmazottat egyesítenek soraikban. Megbízható támaszai a pártnak, nagy szervező erőt képviselnek az ország termelőerőinek fejlesztésében, a munkatermelékenység növelésében, a tudományos-technikai haladás meggyorsításában. A szovjet szakszervezetek tevékenyen részt vesznek a népgazdaság tervezésében és irányításában, nagy munkát folytatnak a szocialista verseny, a tömeges műszaki alkotó tevékenység, a tudatos munkafegyelem fejlesztése szolgálatában. Élvezik azt a jogot, hogy törvényeket kezdeményezzenek, irányítják az állami társadalombiztosítást, más állami szervekkel együtt ellenőrzik a munka és a fogyasztás mértékét, a munkatörvények betartását. A szakszervezetek gondoskodnak a munkafeltételek, az életfeltételek, a dolgozók üdülésével kapcsolatos körülmények megjavításáról, irányítják a kulturális-közművelődési intézmények nagy hálózatát, fejlesztik a tömeges testnevelést, a sportot és a turisztikát. A szakszervezetek további megerősítése, szerepük növelése a szovjet társadalom életében: egyik fontos feltétele a kommunista építéssel összefüggő feladatok sikeres megoldásának.

A párt tevékeny segítője és tartaléka, a szovjet ifjúság szervezője a lenini Kommunista Ifjúsági Szövetség, amely 23 millió ifjút és leányt

Digitized by Google

számlál tagjai sorában. A lenini Komszomol, a dicső szovjet ifjúság önfeláldozó hűséget tanúsított a párt ügye iránt a szocialista építés minden szakaszában. A Komszomol segít a pártnak abban, hogy a szovjetország fiatal nemzedékét a kommunizmus eszméi iránti hűség szellemében nevelje. A Komszomol — a szovjet ifjúság apáinak útján haladva — folytatja Október forradalmi hagyományait.

Nagyarányú fejlődést mutatnak a szövetkezeti, a kulturális, a műszaki, a tudományos, a sport, a honvédelmi és más tömegszervezetek, amelyek fontos szerepet töltenek be az ország társadalmi életében.

A burzsoá demokráciától eltérően, amelynek feltételei között a lakosság jelentős tömegei számára a szociális jogok és szabadságok csupán formális jellegűek, a szocialista demokrácia, amely a társadalmi tulajdon alapján keletkezett, biztosítja a dolgozók társadalmi-politikai jogait és személyi szabadságát, tág lehetőségeket nyit meg előttük ahhoz, hogy részt vegyenek az állami, a gazdasági és társadalmi ügyek irányításában. A szovjetek ülésszakain, a párt-, szakszervezeti és más gyüléseken, a népi ellenőrzés szervein, a sajtó, a rádió, a televízió útján a dolgozók javaslatokat tesznek a társadalmi élet különböző kérdéseire vonatkozólag, törvényjavaslatokat vitatnak meg, hibákat és hiányosságokat bírálnak, harcolnak a törvényesség megszegése és a szervezetlenség ellen.

Az elidegeníthetetlen szociális és politikai jogok feltételezik, hogy a társadalom minden tagja szigorúan teljesítse kötelezettségeit: óvja és gyarapítsa a társadalmi tulajdont, becsületesen dolgozzék, őrizze a társadalmi rendet, védelmezze a szocialista hazát. A szocialista demokrácia összeegyeztethetetlen az egyéni önfejűséggel és az állampolgári kötelességek anarchikus lebecsülésével, s minden olyan tevékenységgel, amely a társadalmi érdekeknek kárt okoz.

A szocialista demokrácia tökéletesítése lehetővé teszi, hogy meggyorsítsuk a társadalmi és gazdasági fejlődést, gyorsabban és hatékonyabban oldjuk meg a kommunista építés feladatait.

13. A szovjet társadalom vezető és irányító ereje a Szovjetunió Kommunista Pártja.

A párt egész tevékenységében a marxizmus—leninizmus nagy tanításához igazodik. A kommunista párt a forradalmi elméletre, a társadalom objektív törvényszerűségeinek megismerésére támaszkodva dolgozza ki és valósítja meg politikáját a gazdasági, társadalmi és szellemi élet területén. A tudomány és a politika szerves egysége a pártirányításnak igen fontos elve.

A nagy Lenin azt tanította, hogy forradalmi elmélet nélkül nem lehetséges forradalmi mozgalom. A párt, V. I. Lenin kidolgozta a marxista elmélet fontos problémáit, például a következőket: a proletárforradalom és a felszabadító harc útjai, a forradalom fejlődésének békés és nem békés útja, a munkásosztály és a parasztság szövetsége a forradalmi harcban, a proletariátus diktatúrája és a párt vezető szerepe a

Digitized by Google

forradalomban és a szocialista építésben, a szocializmus felépítésének lehetőségei először egy országban, a szocialista gazdaság megteremtésének útjai, a parasztság és az értelmiség csatlakozása a szocializmus építéséhez, a nemzeti kérdés megoldása, a kulturális forradalom megvalósításának tartalma és módszere stb.

A párt alkotóan fejlesztette és gazdagította a marxista—leninista tanítást, s megvilágítja a szovjet nép előtt az utat a kommunizmus győzelméért vívott harcban. A párt feltárta a szocializmus kommunizmusba való átnövésének törvényszerűségeit, és ezzel megindokolta az anyagi-technikai bázis megteremtésének elsőrangú jelentőségét a kommunizmus győzelme szempontjából, kidolgozta a népgazdaság szervezésének és irányításának tudományos elveit, elméletileg megalapozta a szocialista államiság továbbfejlődését a kommunista önigazgatásba, a szocialista társadalmi viszonyok tökéletesítésének, a dolgozók kommunista tudatosságra való nevelésének útjait; pártunk jelentősen hozzájárul a mai világfejlődés időszerű kérdéseinek, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom problémáinak kidolgozásához.

A szocialista társadalom építésére vonatkozó tudomány, amelyet a Szovjetunióban reálisan létező szocializmus testesít meg, kimagasló hozzájárulás a marxizmus—leninizmus kincstárához. A három pártprogram — amelyek mindegyike igen fontos történelmi szakasznak felel meg a szocializmus fejlődésében — a párt forradalmi elméletének és forradalmi gyakorlatának tömör kifejezése.

Pártunk, amely óriási elméleti kincstárral rendelkezik, és példátlanul gazdag tapasztalatot szerzett abban, hogy hogyan hasznosítsa ezt a forradalmi harcban és az új társadalom megteremtésében, nagyra értékeli a marxista—leninista gondolkodás vívmányait más országokban, tekintetbe veszi és felhasználja őket a maga elméleti és gyakorlati munkájában, a szocializmusért és a kommunizmusért vívott harcában.

Az SZKP — élő politikai szervezet, amely az új társadalom építésének folyamatával elszakíthatatlan kapcsolatban állandóan fejlődik. A demokratikus centralizmus elvének alkalmazása elengedhetetlen követelmény a pártnak mint politikai szervezetnek a tevékenységéhez. A szovjet hatalom ötven esztendeje alatt a párt hatalmas erővé növekedett, soraiban több mint 12,8 millió kommunistát számlál, a munkásosztály és az összes dolgozók legélenjáróbb képviselőit. A párt és minden pártszervezet életének törvénye a gondoskodás arról, hogy a párt sorai tiszták legyenek, és hogy minden kommunista méltóképpen viselje és bizonyítsa az SZKP-tagság magas rangját. A pártban a munkásosztály vezető helyet foglal el és fog elfoglalni a jövőben is. A kommunista párt vér a munkásosztály véréből, a dolgozó nép, az alkotó nép véréből, állandóan érzi a nép egyöntetű támogatását. A párt nagyra becsüli a dolgozók bizalmát, a pártnak nincs más érdeke, mint a nép érdeke.

A párt megőrzi az általános irányvonal folyamatosságát. Ezt az

Digitized by Google

irányvonalat a trockizmus, a kispolgári kalandorság, a jobboldali opportunizmus, a nacionalista elhajlás és más antileninista áramlatok és csoportok ellen vívott kérlelhetetlen harcban védelmezte meg.

Az SZKP gazdag tapasztalatot szerzett a kommunista építésnek, az ország bel- és külpolitikájának irányításában. Vezető szerepét az állami és társadalmi szervek útján valósítja meg, egyesíti és egy cél felé irányítja erőfeszítéseiket, s e tevékenységében a szervező és eszmei-nevelő munka rá jellemző módszereit alkalmazza. A párt mindenképpen fejleszti a szovjet és a gazdasági szervek kezdeményezését, és arra törekszik, hogy tevékenységük minél hatékonyabb legyen.

A párt nagy követelményeket támaszt a kommunisták iránt, arra törekszik, hogy növekedjék elméleti és politikai színvonaluk, neveli bennük a kérlelhetetlenség szellemét a maradisággal és a sablonnal szemben, támogat minden újat, haladót. Nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy fejlessze a tárgyilagos és elvi kritikát és önkritikát, elősegíti a párt-, állami- és társadalmi szervezetek tevékenységének javítását.

A szocializmus fejlődésével növekszik a párt szerepe, és ez szükségképpen növeli azoknak a feladatoknak a nagyságát és bonyolultságát, amelyek a társadalom átalakításával, a tömegek alkotó aktivitásának növelésével, a szocialista demokrácia további fejlesztésével függnek össze.

A Központi Bizottság 1964 októberi és későbbi plénumai, továbbá a XXIII. kongresszus fontos intézkedéseket dolgoztak ki, amelyek arra irányulnak, hogy megvalósítsuk a gazdasági, politikai és kulturális építés megérlelődött feladatait. E párthatározatok valóra váltásáért folytatott harc adja meg ma az SZKP és az egész szovjet nép tevékenységének fő tartalmát.

A szocializmus szellemi kultúrája és a dolgozók kommunista nevelése

14. A szovjet társadalomban a szellemi kultúra minden kincse a nép érdekeit, a kommunista építés ügyét szolgálja.

A forradalom előtt az általános képzést nyújtó különféle iskolákban 9 millió 656 ezer tanuló volt, 1966-ban azonban számuk 48 millió 170 ezerre növekedett; a cári Oroszországban a felsőfokú tanintézetekben 127 000 diák tanult, 1966-ban a Szovjetunióban a főiskolások száma 4 millió 123 ezer volt. 1966-ban az országban 124 000 közkönyvtár működött, vagyis kilencszer több, mint a forradalom előtti időben. Széleskörűen fejlődött az országban a sajtó, a rádió, a film, a televízió; ezek a tájékoztatás tömeges eszközei, amelyek a dolgozókat a kulturális értékek részeseivé teszik, aktív tényezők a kommunista nevelésben.

A szovjet kultúra legjobb vívmányai mélyen behatoltak népünk szellemi életébe, gazdagítják az egész emberiség haladó kultúrájának

Digitized by Google

kincsestárát, és világszerte elismerésre találnak. A szocialista kultúra elutasítja az ideológiai reakció minden formáját, amely szellemileg leigázza és lefegyverzi az embert. A szovjet kultúra magasan hordozza a forradalmi humanizmus lobogóját.

A XX. század a káprázatos tudományos-technikai forradalom százada. A tudomány mind gyorsabb ütemben közvetlen termelőerővé válik. De csakis a szocialista társadalom nyitja meg a lehetőséget ahhoz, hogy széleskörűen és tervszerűen fejlesszük a tudományos kutatásokat, felhasználjuk vívmányait az emberi munka, a tudományos-technikai forradalom által felvetett szociális problémák sikeres megvalósítása érdekében. Valóra válik Marx jövőbe látása, hogy a szocializmus mint dolgozó társadalom, mind tudományosabban kezeli a maga progresszív újratermelésének folyamatát.

A tudomány a szovjethatalom első éveitől kezdve az egész állam ügyévé, a párt és a nép állandó gondoskodásának tárgyává lett. A szovjet állam még az ország számára legnehezebb években sem sajnálta azokat az eszközöket, amelyek a tudományos kutató intézetek széles hálózatának megszervezését, az alap- és az alkalmazott tudományok fejlesztését, a tudományos kutatások kísérleti bázisának megteremtését, a szakemberek képzését szolgálták. A tudományos intézetekben, a felsőfokú tanintézetekben és más szervezetekben a Szovjetunióban több mint 700 000 tudományos munkatárs dolgozik. Ez az egész világ összes tudományos dolgozóinak egynegyed része. Az egész országra kiterjedő méretekben megteremtettük a tudományok egybehangolásának és irányításának rendszerét, amelyben vezető szerep illeti meg a Szovjetunió Tudományos Akadémiáját, valamint a szövetségi köztársaságok tudományos akadémiáit.

Népünk joggal büszke arra, hogy a világ első szocialista országa kiváló tudósokat nevelt, akik messzemenően hozzájárultak az emberiség tudományos-technikai haladásához, és dicsőséget szereztek a hazai és az egyetemes tudománynak.

A szovjet tudomány elősegítette, hogy elmélyítsük a termelésben az új technológiai folyamatokat, hatalmas atomipart és energetikát teremtsünk, elsajátítsuk a föld méhének gigantikus kincseit, s a mezőgazdasági kultúrák és az állatok remek fajtáit tenyésszük ki. A tudomány hatalmas sikereket ért el a matematika, a fizika, a kémia, a biológia, az orvostudomány, a geológia és más ismeretek területén. A szovjet tudomány vívmányai koncentráltan fejeződnek ki a kozmosz tanulmányozásában és meghódításában. Hazánk megépítette az utat a kozmosz kutatásához, felbocsátotta a Föld első mesterséges holdját, megvalósította az ember első kozmikus repülését. Ez a szovjet tudósok, mérnökök, technikusok, munkások önfeláldozó erőfeszítésének, munkájának és tehetségének s dicső űrhajósaink bátorságának és hősiességének az eredménye.

A marxizmus—leninizmus metodológiai alapján fejlődnek a társadalomtudományok. A gyakorlattal, a kommunista építés legfontosabb

Digitized by Google

feladataival való kapcsolat, a marxizmus—leninizmus alkotó, forradalmi-kritikai szellemének fejlesztése a társadalomtudományok haladásának fontos követelménye. A pártosság lenini elvétől vezérelve, a társadalomtudományok mind nagyobb jelentőségre tesznek szert a dolgozók kommunista nevelésében, a burzsoá ideológia, valamint az opportunista nézetek különböző fajtái ellen vívott harcban.

A szovjet tudósok erőfeszítései arra összpontosulnak, hogy kidolgozzák a tudomány egyes ágazatainak távlati, elméleti fő irányait, fokozzák a kutatások eredményességét és gyakorlati hatékonyságát. A párt állhatatosan dolgozik azon, hogy a tudományos kutatások eredményeit a termelésben minél gyorsabban alkalmazzák. A tudomány szervezésének, tervezésének további tökéletesítése, a fiatal tehetséges tudósok kiemelése és támogatása, az alkotó tudományos kutatás és a tudományos vita — mindez elengedhetetlen feltétele a tudomány gyors fejlődésének.

A szocializmus tág teret nyitott az irodalom és a művészet fejlődése előtt. A szovjethatalom évei alatt alakult ki a szocialista realizmus művészete, amelynek megkülönböztető vonásai a mély népiség és a kommunista pártosság, a forradalmi humanizmus és az állampolgári hűség, az igazságosság és a valóságba való behatolás, s a burzsoá ideológiával és morállal szembeni kérlelhetetlenség. Művészetünknek sajátos vonása a magas fokú eszmei igényesség, a kérlelhetetlenség mindennel szemben, ami akadályozza az előrehaladást, az újító szellemet és a bátor művészi útkeresést. A szovjet művészet a szovjet nép történelmi útját, hősi tetteit ábrázolja a kommunizmus felépítéséért vívott harcban. Kialakult a művész új típusa, azé a művészé, aki állampolgári hivatását abban látja, hogy az új világ építésének részese legyen.

Az ország kulturális életének szerves részévé vált a tömeges öntevékeny művészet. Az öntevékeny művészi együttesekben résztvevő szovjet emberek milliói fejlesztik tehetségüket és esztétikai ízlésüket. A művészi öntevékenység nagyszerű eszköz ahhoz, hogy a néptömegek elsajátítsák a kulturális értékeket, és ahhoz, hogy harmonikusan fejlessze az embert.

A párt a jövőben is minden szükségeset megtesz a szovjet társadalom minden oldalú szellemi haladásáért.

15. A dolgozóknak a magas fokú kommunista tudatosság szellemében való nevelése a kommunizmusba történő átmenet fontos feltétele.

A gazdasági és politikai átalakulások mélyreható változásokat idéztek elő a társadalmi tudatban, megszilárdították a szovjet társadalom eszmei egységét. A marxista—leninista ideológia hatalmas mozgató erővé vált a társadalmi haladásban, a szovjet emberek tömörítésének fontos tényezője, társadalmi-politikai és termelési-aktivitásuk forrása lett. Az országban olyan emberek nemzedéke nőtt fel, akik a kommunista eszmények iránti önfeláldozó hűség szellemében nevelkedtek, s

Digitized by Google

akik meg vannak győződve nagy ügyünk igazságáról. Kikovácsolódott a szovjet ember — a harcos, a forradalmár, az öntudatos dolgozó jelleme.

Mindez kedvező feltételeket teremt ahhoz, hogy megoldjuk az emberek kommunista nevelésének új, mind bonyolultabb feladatait, hiszen a szovjet emberek harmónikusan egyesítik magukban a magas fokú eszmeiséget, a munkaszeretetet és szervezettséget, a szellemi gazdagságot, az erkölcsi tisztaságot, a fizikai fejlettséget.

A minden oldalúan fejlett személyiség nevelése — hosszú és bonyolult feladat, amely az élet anyagi- és kulturális feltételeitől, az eszmei-politikai munka mélységétől és lendületétől függ. A szocialista ideológia arra hivatott, hogy tudományos, reális képet alakítson ki a megoldandó feladatok jellegéről, a kommunizmus felé vezető utakról, feltárja a folyamatosságot a szovjet társadalom fejlődésében, hogy megmutassa a nagy eszmények kapcsolatát az emberek életbe vágó érdekeivel, a mindennapi gyakorlati feladatok megoldásával és a nehézségek legyőzésével, hogy megerősítse a szó és a tett, a gondolat és a cselekvés egységét.

Az ideológiai munka ma a szovjet emberek társadalmi-politikai és munka-aktivitását jellemző kibontakozás és elmélyülés légkörében, de a feszült nemzetközi osztályharc feltételei között folyik. Fő feladatait a párt programja, az SZKP XXIII. kongresszusának határozatai szabják meg. E feladatok mindenekelőtt a magas fokú politikai tudatosság és a munka, valamint a társadalmi tulajdon iránti kommunista magatartás fejlesztése, a dolgozóknak és az ifjúságnak a szovjet hazafiság, a proletár internacionalizmus, a burzsoá ideológia iránti kérlelhetetlenség és ama készség szellemében való nevelése, hogy megvédjék a szocializmus vívmányait.

A párt elsőrangú jelentőséget tulajdonít a kommunisták, különösképpen a vezető káderek marxista—leninista képzésének a a lakosság körében folyó eszmei-nevelőmunka javításának. Fáradhatatlanul tökéletesíti a pártoktatás rendszerét, valamint az eszmei-politikai és erkölcsi nevelés olyan tömegeszközeit, mint a sajtó, a rádió, a televízió és a film. A párt nézete szerint az ideológiai munka hatékonysága fokozásának igen fontos eszköze, hogy növeljük a tájékoztatás operativitását, erősítsük a propaganda és az élet kapcsolatát, mélyítsük el a propaganda elméleti tartalmát.

Az ideológiai munkában a párt abból a lenini útmutatásból indul ki, hogy nincs és nem lehetséges kommunista nevelés a tudatos munkán és társadalmi tevékenységen kívül. A pártnak az az irányvonala, hogy minél szélesebben bevonja a dolgozókat a társadalmi élet gyakorlati kérdéseinek megvitatásába és megoldásába.

A tudományos-technikai haladás, a gazdasági reform, a szocialista demokrácia tökéletesítése a társadalom életének minden szférájában nagy követelményeket támaszt az emberi tevékenység jellegével és tartalmával szemben, a magas fokú tudatosságot, szervezettséget és

Digitized by Google

felelősségérzetet kíván. A kiváló szakemberek képzését össze kell kötni a nagy eszmények, a kommunista erkölcs, a szocialista együttélés szabályai iránti tisztelet kialakításával. A fegyelem és az önfegyelem, a nép javai iránti gondos magatartás, az elvszerűség, az emberek egymás iránti kölcsönös tisztelete, a saját emberi méltóságunk és állampolgári mivoltunk érzete, a kérlelhetetlenség a társadalomellenes magatartás minden megnyilatkozásával szemben — mindez elválaszthatatlanul hozzátartozik a kommunista erkölcsiséghez. A meggyőzés, a példa és a szigorú követelmények egybekapcsolása elengedhetetlen feltétele a felnövekvő nemzedék nevelésének. A szovjet ember eszmei-erkölcsi tulajdonságainak kialakításában hatalmas szerepet töltenek be az üzemi kollektívák — a szocialista társadalom gazdasági, szociális és szellemi életének e fontos láncszemei.

A jelenlegi feltételek között különösen élesen jelentkezik az ideológiai harc a nemzetközi küzdőtéren. Minél nagyobb sikereket arat a szocializmus, minél mélyebbek a világkapitalizmus ellentmondásai, annál körmönfontabbá válnak az imperialisták harci módszerei a kommunizmussal szemben. A burzsoá propaganda megkísérli, hogy eltussolja a fő társadalmi ellentéteket és a mai kapitalista világ bűneit, eltompítsa a politikai tudatot, paralizálja a dolgozók akaratát a szocializmusért vívott harcban. Az imperialista ideológia arra törekszik, hogy a tömegekbe beoltsa az individualizmust, eltérítse őket a politikától, a mélyreható társadalmi problémák megoldásától. Arra számít, hogy feleleventheti az előítéleteket és a múlt csökevényeit az emberek tudatában. E tőlünk idegen erkölcsök és hagyományok befolyása ellen vívott harc, a káros jelenségek legyőzése az emberek tudatában és magatartásában — a kommunista nevelés fontos feladata.

Nincs és nem lehet semlegesség a burzsoá ideológiával, az antikommunizmussal szemben vívott harcban. Osztályharc ez — az emberért, a szabadság diadaláért és az emberiség haladásáért vívott küzdelem.

Célunk a kommunizmus. A közvetlen gyakorlati feladatok megoldását a párt összeköti az általános távlat elérésével: a kommunizmus felépítésével.

1917 októberétől a háborús megpróbáltatások zord időszakán és az alkotó munka évein át a kommunizmusért vívott harc dicső útja vezet, amely egyesíti múltunkat, jelenünket és jövőnket. A kommunizmus építőinek új nemzedéke szentül őrzi a forradalmi hagyományokat és mindent megtesz azért, hogy megvalósítsa a marxizmus—leninizmus nagy eszméit.

A kommunizmus építése bonyolult folyamat. Felöleli az anyagi termelés szféráját, a szociális viszonyokat és a társadalmi tudatot, kapcsolatban áll a nehézségek és az ellentmondások leküzdésével, a természet erőinek leigázásával, mind újabb és újabb feladatok megoldását szolgáló hatékony eszközök felkutatásával, az imperializmus elleni

Digitized by Google

harccal. A nagy cél azonban a nép nagy energiáját teremti meg. A munkások és a parasztok mindennapi hősi munkája a gyárakban és üzemekben, a kolhozok és a szovhozok mezőin és az értelmiség alkotó tevékenysége teremti meg a kommunizmust.

A szocializmusból a kommunizmusba való átmenet természetes történelmi folyamat. A szocialista társadalom — fejlődése és erősödése következtében — törvényszerűen a kommunista társadalomba nő át. Előre haladva mi csak a kommunizmus felé haladhatunk. Azok a próbálkozások, hogy mesterségesen fékezzék vagy átugorják a szükséges szakaszokat, elkerülhetetlenül összeütközésbe kerülnek a társadalmi fejlődés objektív törvényeivel. Amikor gyárakat és üzemeket építünk, erősítjük a kolhozokat és a szovhozokat, tökéletesítjük a társadalmi viszonyokat, megsokszorozzuk szellemi kincseinket, akkor a tudatos és szabad dolgozók magasan fejlett társadalmát teremtjük meg, amelynek tagjai odaadó hívei a kommunista eszményeknek. A kommunizmus — az igazi humanizmus megtestesülése. „Mindent az ember nevében, mindent az emberért" — ez a párt programjának egyik alapelve.

A szovjet országnak megvan mindene, ami szükséges a kommunizmus felépítéséhez: nagyszerű káderek, hatalmas ipar és fejlett mezőgazdaság, korszerű tudomány és technika, élenjáró társadalmi rend, gazdag természeti kincsek. A szovjet emberek energiája és értelme arra irányul, hogy megoldjuk a kommunista építés új, nagy feladatait. A nép alkotó ereje a párt vezetésével sikeresen megoldja ezeket a feladatokat.

III. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a világforradalmi folyamat

Az Októberi Forradalom a kapitalizmusból a szocializmusba való forradalmi átmenet kezdetét jelezte világszerte. A legutóbbi fél évszázad folyamán a világforradalmi folyamat feltartóztathatatlanul fejlődött, s mind újabb országokat és népeket vonzott. Ez a fejlődés az imperializmus ellen vívott harcban ment végbe; az imperializmus makacs ellenállást tanúsít a forradalmi erőkkel szemben, s egyes szakaszokon ellentámadásba megy át. A világforradalmi folyamat belső nehézségekbe is ütközik, amelyek rohamos fejlődésével és azzal függnek össze, hogy az imperialistaellenes harcban különböző társadalmi erők vesznek részt. Az emberiség történelmi fejlődésének fő tendenciája azonban, amelyet az Októberi Forradalom határozott meg, szilárdan kialakult: fő tartalmát, fő irányát és fő sajátosságait jelenleg a szocialista világrendszer, s azok az erők határozzák meg, amelyek az imperializmus ellen, a társadalom szocialista átalakításáért küzdenek.

Digitized by Google

16. Az Októberi Forradalom óta eltelt ötven esztendő történelmi tapasztalata meggyőzően igazolta a forradalmi elméletnek azt a következtetését, hogy a kapitalizmus pusztulásra van ítélve.

A kapitalista rend fejlődésének imperialista szakasza különösen nyilvánvalóan leleplezte népellenes jellegét és szervi hibáit. Az imperializmus a népeket két világháborúba taszította — ezek 60 millió életet pusztítottak el —, s azzal fenyeget, hogy nukleáris rakétafegyver alkalmazásával kirobbantja a harmadik világháborút. A helyi háborúk és a nemzeti-felszabadító mozgalom ellen indított megtorló hadjáratok (amelynek tanúbizonysága az amerikai imperializmus vietnami agressziója, az izraeli hódítók támadása az arab országok ellen), a gazdaság militarizálása, a demokrácia ellen indított támadás és az a törekvés, hogy terrorista, fasiszta rendszereket létesítsenek (a legutóbbi példája ennek a görögországi reakciós államcsíny) — mindezek szemléltető megnyilatkozásai az imperializmus reakciós lényegének.

Teljesen beigazolódott a marxista—leninista elméletnek az a következtetése, hogy a kapitalista viszonyok akadállyá váltak azon az úton, amelyen a termelőerők a nép érdekében, a dolgozó ember érdekében fejlődhetnek. Erről tanúskodik az 1929—1933. évi pusztító világgazdasági válság, a termelés pangása a rákövetkező években, a ciklikus válságok egész sor országban a második világháború után, a kapitalista gazdaság általános ingatagsága, a termelő kapacitások állandó kihasználatlansága, a dolgozók növekvő létbizonytalansága. Az imperializmus felelős azért, hogy Ázsia, Afrika és Latin-Amerika országainak tucatjai gazdasági és technikai elmaradottságban élnek; ez közvetlen következménye az imperializmus és a neokolonializmus politikájának, annak, hogy ezeket az országokat az imperialista hatalmak kirabolják.

A világgazdaságban és -politikában jelentősen meggyengültek az imperializmus pozíciói. Az imperializmus minden lehetőséget kihasznál arra, hogy meghosszabbítsa létét. A mai kapitalizmus mindenekelőtt állami-monopolkapitalizmus, amely alkalmazkodik a két világrendszer harcának feltételeihez. Az imperialisták tekintetbe veszik a termelőerők mai színvonalát, a világméretű osztályharc sajátosságait, a szocialista országok sikereit, a kapitalista világon belül az osztály-összecsapások növekedését, és úgy manővereznek, hogy korlátozzák az olyan pusztító és számukra társadalmilag veszélyes jelenségeket, mint amilyen a termelés anarchiája, a gazdasági válság, a tömeges munkanélküliség. Széles körben alkalmazzák a gazdaság állami szabályozásának rendszerét, új, jobban leplezett, de lényegében semmivel sem kevésbé kegyetlen kizsákmányolási módszereket alkalmaznak a dolgozókkal szemben, fokozzák a szociális demagógiát.

Ámde semmiféle új fogás nem változtatja meg a kapitalizmus kizsákmányoló jellegét, semmiféle fortély nem gyógyíthatja ki a kapitalizmust jellegzetes, lényegéből fakadó betegségeiből és megoldatlan ellentmondásaiból. A tudományos-technikai forradalom előrehaladása, az

Digitized by Google

állam-monopolista szabályozás erősödése, ezen az alapon a termelés bizonyos fokú növekedése elkerülhetetlenül arra vezet, hogy az imperialista államokban a termelés mindinkább társadalmivá válik, kiéleződnek az osztályellentétek, nagy változások következnek be a társadalmi és politikai erők megoszlásában. Ebben rejlenek az objektív feltételei annak, hogy az imperialistaellenes erők tovább növekednek; ezek hivatottak arra, hogy a munkásosztály vezetésével végrehajtsák a kapitalizmusból a szocializmusba való forradalmi átmenetet.

17. A világ forradalmi megújításának ügyét, amelyet Október kezdett meg, és amely a Szovjetunióban a szocializmus győzelmében öltött testet, folytatták a más országokban bekövetkezett szocialista forradalmak győzelmei. A szocialista világrendszer kialakulása a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmét követő igen nagy történelmi esemény.

A második világháború után és a következő években az országok egész sora a szocializmus útjára lépett. Ez meggyőzően igazolta a marxizmus—leninizmusnak az új társadalmi rend elkerülhetetlen győzelméről szóló tanítását. A szocializmus építése ezekben az országokban kedvezőbb feltételek között megy végbe; kezdettől fogva támaszkodhattak a szocialista közösségre, a Szovjetunióra. Október hazája — internacionalista kötelességéhez híven — széleskörű támogatásban részesítette és részesíti a testvéri szocialista államok népeit. A kommunista és munkáspártok rendelkezésére áll a szocializmus szovjetunióbeli felépítésének gazdag tapasztalata. Másfelől viszont országok egész csoportjának fejlődése azon az úton, amelyet Október rakott le, előmozdítja a kommunizmus építését a Szovjetunióban.

Ma már sok nép példája bizonyítja, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetet egész sor közös törvényszerűség jellemzi; ezek első ízben a szocialista átalakulások során a Szovjetunióban jelentkeztek. Beigazolódott az a tény is, hogy ennek az átmenetnek a formáiba és módjaiba minden nép sok újat visz. A szocialista országok által megtett út gazdagította és konkretizálta a közös törvényszerűségeknek, valamint a szocialista építés különböző formáinak és módszereinek a felfogását is.

A múltban alacsony gazdasági színvonalon állt szocialista országok többségükben rövid idő alatt magas fejlettségű államokká váltak, a dolgozók életszínvonalának jelentős emelését, a tudomány és a kultúra gyors fejlődését érték el. A szocializmus országai a gazdasági fejlődés ütemét tekintve megelőzik a kapitalista államokat. 1966-ban körülbelül tízszer annyi ipari terméket állítottak elő, mint amennyit ugyanezen a területen 1937-ben termeltek, a kapitalista világ viszont ez idő alatt csak 3,6-szeresen növelte ipari termelésének mértékét.

A szocialista gazdaság sikeres fejlődése, különösképpen azokkal a mélyreható változásokkal kapcsolatban, amelyeket a tudományos-technikai forradalom hoz magával, feltételezi, hogy állandóan tökéletesítsük

Digitized by Google

a gazdálkodás és a gazdaságirányítás módszereit, erősítsük a tervezés tudományos alapjait, fokozzuk a gazdasági önelszámolást, a dolgozók erkölcsi és anyagi érdekeltségét a termelés fejlesztésében. A szocializmus sok országában folyamatban levő gazdasági reformok arra hivatottak, hogy növeljék a társadalmi termelés hatékonyságát, mozgásba hozzák a szocialista gazdaság tartalékait, megteremtsék a feltételeket ahhoz, hogy a szocializmus újabb sikereket érjen el a kapitalizmussal vívott gazdasági versenyben.

A dolgozók harcának eredményeként a marxista—leninista pártok vezetésével a szocialista államok többségében lerakták a szocializmus alapjait, kialakult a dolgozó osztályok társadalma, megszilárdult az egész nép társadalmi-politikai és eszmei egysége. Az új rend megerősítését, minden lehetőségének feltárását elősegíti a szocialista demokrácia fejlesztésének gyümölcsöző folyamata, a széles néptömegek bevonása a politikai életbe, az összes társadalmi ügyek megoldásába.

18. A szocializmus győzelmei és vívmányai elválaszthatatlanul összefüggnek a nemzetközi kapcsolatok új, szocialista típusának kialakulásával és fejlődésével: ez a szocialista államok egyenjogúságának és nemzeti szuverenitásának, sokoldalú, kölcsönösen előnyös együttműködésének és testvéri kölcsönös segítségének az elveire épül.

A szocializmus útjára lépett országok egymáshoz való közeledése, a szocialista közösségben való tömörülése megfelel a népek mélyreható érdekeinek; azon alapul, hogy a társadalmi-gazdasági és politikai rendszer típusa azonos, a marxista—leninista ideológia egységes, az imperializmus ellen, a békéért, a demokráciáért és a szocializmusért vívott harc feladatai közösek. A proletár internacionalizmus eszméje, amely mindenkor a kommunista mozgalom vezető elve volt, újabb szemléltető megtestesülését találta meg a munkásosztály és marxista—leninista pártjaik vezette szuverén szocialista államok gazdasági-politikai és honvédelmi együttműködésében.

A nemzetközi kapcsolatok új típusának kialakulása bonyolult és sokrétű folyamat, s a kizsákmányoló osztályok sok évszázados uralma nyomán visszamaradt súlyos örökség: a nemzeti elzárkózás, viszály, bizalmatlanság leküzdéséhez kapcsolódik. A múltból örökölt különbségek, amelyek a gazdasági és szociális fejlődés színvonalában, az osztályszerkezetben, a történelmi-kulturális hagyományokban mutatkoznak, objektív nehézségeket okoznak az olyan fontos feladatok megoldásában, mint amilyen a sokoldalú együttműködés kialakítása, a nemzetközi szocialista munkamegosztás rendszerének megteremtése.

Mindezeket a gigantikus feladatokat a kommunista pártoknak kellett elsőként megoldaniok. És bár a szocialista nemzetközi kapcsolatok kialakítása most van folyamatban, nem lehet túlbecsülni annak jelentőségét, ami a szocialista világrendszer létének húsz esztendeje alatt történt. Leraktuk a szocialista országok közösségének szilárd alapját, megteremtettük kollektív gazdasági, politikai és katonai együttműködé-

Digitized by Google

sük különböző formáit (a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa, a Varsói Szerződés Szervezete, különféle szerződések, a kétoldalú szerződések rendszere stb.), és a szocialista államok közös tevékenységének gazdag tapasztalatát gyűjtöttük a nemzetközi küzdőtéren.

A marxizmus—leninizmus és a proletár internacionalizmus iránti hűség a záloga a szocialista világközösség sikeres fejlődésének s annak, hogy a nemzetközi eseményekre gyakorolt befolyása növekedni fog. Viszont a marxizmus—leninizmustól, a proletár internacionalizmustól való eltérés egyaránt súlyos következményeket von maga után a szocializmus ügye, a népek igazi nemzeti érdekei szempontjából. Pontosan erről tanúskodik a Kínában kialakult helyzet.

A kínai nép az első években — a forradalom győzelme után, amely súlyos csapást mért az imperializmusra — nagy vívmányokat ért el hazája szociális átalakításában, gazdaságának és kultúrájának fejlesztésében. Ezeket a vívmányokat sok tekintetben meghatározta a Kínai Népköztársaság sokoldalú politikai, gazdasági, katonai és kulturális együttműködése a szocialista közösséggel, a Szovjetunióval.

Az ötvenes évek végén a Kínai Kommunista Párt vezetősége külés belpolitikájában egyaránt külön irányvonalra tért, s ez a marxizmus—leninizmustól való eltérést jelentette, mélységesen elvetmondott a proletár internacionalizmus elveinek, a szocialista társadalom építésében megnyilvánuló alapvető törvényszerűségeknek. Mao Ce-tung csoportja olyan irányvonal megvalósításába kezdett, amelyben egybeolvadt a kispolgári kalandorság és a nagyhatalmi sovinizmus, amely „baloldali" frázisokkal leplezte magát, s nyíltan a szocialista közösség egysége megbontásának, a kommunista világmozgalom kettészakításának útjára lépett.

Mao Ce-tung csoportjának kalandor irányvonala a kommunista párt, a kínai munkásosztály helyzetének nagymértékű meggyengülésére, a kispolgári anarchista ösztönösség tombolására vezetett. Olyan helyzet alakult ki, amely súlyosan veszélyezteti a szocialista vívmányokat Kínában.

A szovjet emberek mindig barátjuknak és szövetségesüknek tekintették a nagy kínai népet a társadalom forradalmi átalakításáért vívott harcban. A világszocializmus érdekeinek, de mindenekelőtt Kína érdekeinek felelne meg, ha a Kínai KP szakítana jelenlegi káros politikájával s megszilárdítaná kapcsolatait a Szovjetunióval és más szocialista országokkal.

A Szovjetunió Kommunista Pártja — a lenini útmutatásokhoz híven — következetesen védelmezi a szocialista államok kölcsönös kapcsolataira közösen kidolgozott normákat és elveket, fellép ezen elvek bármiféle megsértése ellen. A szocialista országok politikai és gazdasági együttműködésének tökéletesítése, ezen országok további tömörülése megteremti a feltételeket ahhoz, hogy a szocialista államok újabb sikereket érjenek el, biztosítja a szocialista világrendszer erejének növe-

Digitized by Google

kedését és a társadalmi fejlődés egész menetére gyakorolt befolyásának erősödését.

A szocialista közösség, amely az imperializmus ellen, a békéért és az emberiség társadalmi haladásáért vívott harc élvonalában áll, döntő módon járul hozzá a forradalmi folyamat fejlődésének ügyéhez.

19. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom erős csapást mért az imperialista gyarmaturalom egész rendszerére, s hatalmas ösztönzője lett a nemzeti felszabadító mozgalom fejlődésének.

Október győzelme után megkezdődött az imperializmus gyarmati rendszerének válsága. A szovjetek köztársasága, amely a gyakorlatban valósította meg a szocialista forradalom és a nemzeti felszabadító mozgalom szövetségét, példaképpé és biztos támasszá vált a népek felszabadító harcában.

Hazánk — történelme egész folyamán — V. I. Lenin útmutatásait követve, állhatatosan betartja azt az irányvonalat, hogy minden lehető segítséget megad a nemzeti felszabadító mozgalom erőinek az imperializmus ellen, a szabadságért és társadalmi haladásért vívott harcukban.

A második világháború után az imperializmus általános gyengülésének, a szocialista világrendszer keletkezésének, a munkás- és demokratikus mozgalom hatalmas fellendülésének légkörében az imperialista-ellenes, nemzeti felszabadító forradalmak csapásai alatt széthullott a kapitalizmus által megteremtett gyarmati rendszer, a népek leigázásának rendszere. A korábbi gyarmati világ helyén több mint 70 független nemzeti állam keletkezett.

Az imperialisták megkísérlik, hogy volt gyarmataikat megtartsák a gazdasági és szociális függőség hálójában, fékezik társadalmi és kulturális haladásukat. A népek azonban nem akarnak az imperialista kizsákmányolás objektumai maradni. Arra törekszenek, hogy megerősítsék és megszilárdítsák függetlenségüket, a gazdasági és a társadalmi fejlődésnek olyan útját keresik, amely lehetővé tenné számukra, hogy a legrövidebb időn belül megoldják az előttük álló súlyos problémákat. Maguk előtt látják a reális példát arra, hogy a cárizmus által leigázott nemzetiségi vidékek Oroszországban a győzelmes orosz proletariátus támogatásával történelmileg rövid idő alatt megszüntették a gazdasági és kulturális elmaradottságot, nagyszerű vívmányokat értek el a társadalmi élet minden területén. Ezt láthatjuk a Mongol Népköztársaság példáján is, amely sikeresen építi a szocializmust.

Néhány felszabadult állam forradalmi-demokratikus erői a maguk fejlődését nem kapitalista útra irányították, és jelentős gyakorlati lépéseket tesznek a nem kapitalista fejlődés irányában. Bővülnek a forradalmi-demokratikus pártok kapcsolatai a nemzetközi munkás- és kommunista mozgalommal, fokozódik érdeklődésük a tudományos szocializmus ideológiája iránt. Ezen országokban a sikeres fejlődésnek, az előttük álló nagy — bel- és külpolitikai jellegű — nehézségek leküzdésének

Digitized by Google

igen fontos feltétele az összes nemzeti-demokratikus haladó erők egysége a társadalmi átalakítások megvalósításáért vívott harcban.

Sok fiatal nemzeti államban erősödik az elhatárolódás a haladó, a társadalmi fejlődésért küzdő társadalmi erők és az imperializmussal szövetségben fellépő reakciós körök között. Az imperializmus, és mindenekelőtt az Egyesült Államok imperializmusa, a nemzeti-felszabadító mozgalom fő ellensége volt, és ma is az. Ez az imperializmus a belső reakcióra támaszkodva összeesküvéseket és államcsínyeket szervez, viszályokat szít a nemzetek között, elősegíti a reakciós nacionalizmus erősödését, területi vitákat provokál a felszabadult államok között.

A volt gyarmati és félgyarmati világ népeinek az imperializmus, a kolonializmus és a neokolonializmus ellen vívott hősi harca erélyes támogatásban részesül a szocialista világrendszer részéről, amelytől politikai-gazdasági segítséget kap, s amely szükség esetén segít ezen országok fegyveres erőinek növelésében, honvédelmi képességük fokozásában. A szocializmus és a nemzeti felszabadító mozgalom erőinek szövetsége fontos előfeltétele az imperializmus ellen, a szabadságért, a nemzeti függetlenségért és társadalmi haladásért vívott harc sikerének.

20. A világ forradalmi átalakításának Október által megkezdett folyamata új helyzetet teremtett a nemzetközi munkásosztálynak legközelebbi és végső céljaiért vívott harcához. Megnövekedett a munkásosztály különböző osztagainak szervezettsége és izmosodtak nemzetközi erői. Az Októberi Forradalom győzelme a munkásosztályt a jelenkor középpontjába állította.

A szocializmus erőinek megszilárdulása mind nagyobb befolyással van az osztályerők viszonyára a burzsoá világban. A burzsoá társadalom méhében létrejöttek a szocialista forradalom objektív anyagi előfeltételei. A növekvő osztályellentétek hatása alatt mindinkább kialakulnak a szocializmusba való forradalmi átmenet szubjektív feltételei is. A burzsoázia körmönfont taktikája, kényszerű engedményei nem állíthatták meg a néptömegek forradalmasításának folyamatát.

Az Októberi Forradalom bővítette a lehetőségeket a tömegek osztályöntudatának, szocialista tudatának neveléséhez a tőkés országokban. A tömegek a gyakorlati életből ismerik meg most a szocializmus előnyeit. A dolgozó ember helyzetének gyökeres megváltozása a szocializmus feltételei között új ösztönzést adott a proletárok harcához. A Nyugat dolgozói legfontosabb vívmányaikat Október közvetlen befolyására, a szocializmus és a kommunizmus építésének sikerei következtében érték el. Ezek a sikerek, a szocialista országok példájának ereje, hatalmas ösztönzői annak, hogy az osztályösszecsapások elmélyülnek, és jelenleg mind sokoldalúbban bontakoznak ki.

Az állam-monopolkapitalizmus feltételei között, amikor a proletariátus közvetlen ellenfeleként a gazdaság szférájában sem csupán egyes vállalkozók és ezeknek egyesülései lépnek fel, hanem maga a burzsoá állam jelentkezik — a dolgozók gazdasági harca objektíve politikai jel-

Digitized by Google

leget ölt. Egyidejűleg a munkásosztály mind határozottabban hangoztatja közvetlen politikai követeléseit, síkraszáll a monopóliumok, az imperialista kormányok agresszív és reakciós irányvonala ellen, a demokráciáért és a társadalmi haladásért.

Fél évszázad alatt jelentősen megnövekedett a munkásosztály szerepe a tőkés országok gazdasági és politikai életében. Megerősödtek és megszilárdultak a tőkés országok haladó szakszervezetei, amelyek nagy szerepet töltenek be abban a harcban, amelyet a munkásosztály a kapitalista monopóliumok támadásával szemben, a dolgozók gazdasági, társadalmi és politikai jogaiért vív. Erősödik a szakszervezetek nemzetközi egysége az imperializmus ellen, a békéért és a társadalmi haladásért vívott harcban. A tőkés országok munkásosztálya fokozza támadásait a monopóliumok és a nekik engedelmeskedő kormányok mindenható hatalma ellen. S ha eddig nem sikerült megvalósítania szocialista eszméit, ez jelentős mértékben sorainak megbontásával függ össze. Jelenleg kedvezőbb lehetőségek nyílnak e szakadás leküzdésére. A szocializmus sikerei meggyőzően bizonyítják, hogy csupán a társadalom gyökeres átalakítása útján lehet kivívni a munkásosztály végső céljainak megvalósítását. Ugyanakkor a történelem bebizonyította a reformista útnak a terméketlenségét is. A szociáldemokrata kormányok egyetlen országban sem érintették a tőkés uralom alapjait. A szociáldemokratákat, a katolikus pártokat és szakszervezeteket követő munkások mindjobban meggyőződnek arról, hogy a társadalmi problémákat osztályszempontból kell megközelíteni, hogy mennyire szükséges a kommunistákkal való együttműködés e problémák megoldásában.

Azok a változások, amelyek az Október óta eltelt fél évszázadban az osztályerők viszonyában az egyes országokban és világméretben végbementek, megnövelték a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet lehetőségeit, gazdagították a szocialista forradalom eszközeinek fegyvertárát.

Olyan feltételek között, amikor növekszik és erősödik az egységes antimonopolista front, amikor a munkásosztály és szövetségesei mind nagyobb politikai súlyra tesznek szert a társadalomban, lehetőséget kapnak arra, hogy szélesebben kihasználják a kivívott demokratikus jogokat és intézményeket a monopóliumok uralma elleni harcra. A demokratikus reformok, amelyek a munkásosztály és a dolgozók nem proletár rétegeinek érdekeit fejezik ki, és amelyek a tömegek nyomására valósulnak meg, megszilárdítják a haladó erők pozícióit, szélesítik a kiinduló bázist a tőke hadállásai elleni döntő támadáshoz. A burzsoá államokban a néptömegek jogainak növeléséért vívott harc — az osztályharc e fontos szférája — a szocializmusért vívott harc alkotó része.

Ma is időszerű az SZKP XX—XXIII. kongresszusain és az 1957. és 1960. évi moszkvai értekezleteken kidolgozott ama marxista—

Digitized by Google

leninista tétel, amely a szocializmusba való átmenet különféle — békés és nem békés — harci formáinak kihasználási lehetőségeiről szól. Ezek a lehetőségek egy-egy országban a konkrét osztályerőviszonyoktól, a munkásosztály szervezettségétől és politikai érettségétől, élcsapatának tekintélyétől és képességeitől, az uralkodó osztályok ellenállásának fokától, a nemzetközi helyzettől függenek.

Korunkban bármely ország munkásosztálya számíthat forradalmi harcában a munkásmozgalom győztes osztagainak, a szocialista országok dolgozóinak támogatására, felhasználhatja a szocializmus országainak, s mindenekelőtt Október hazájának tapasztalatait; ezeknek hatalmas vívmányai segítik a dolgozókat és forradalmi élcsapatukat. Ebben kifejezésre jut a szerves kapcsolat a tőke országainak proletariátusa által vívott harc és Október vívmányai, a szocialista világrendszer sikerei között.

21. A szocialista forradalom győzelme Oroszországban korunk nemzetközi kommunista mozgalmának születését jelentette. A kommunista világmozgalom fejlődése Október eszméinek zászlaja alatt megy végbe.

Az Októberi Forradalom példáján a világ proletariátusa meggyőződött arról, hogy mennyire szüksége van új típusú pártra, a forradalmi cselekvés pártjára, olyan pártra, amelyet marxista—leninista elmélet fegyverez fel, amely a tömegek élén áll.

A kommunista pártok megteremtésében és megszilárdításában hatalmas szerepet töltött be a V. I. Lenin kezdeményezésére megszervezett Kommunista Internacionálé, amely a kommunista pártok számára harci forradalmi vezérkar, a marxizmus—leninizmus elsajátításának iskolája, az új feltételek között a marxizmus—leninizmus alkotó kidolgozásának központja, a kommunista eszmék tömegek közötti propagandájának iskolája és az internacionalizmus iskolája volt. A Komintern nagy szerepet játszott a kommunista mozgalom kimagasló vezetőinek és harci kádereinek nevelésében.

A legutóbbi félszázad alatt a kommunista mozgalom hatalmas erővé növekedett. Valóban az egész világra kiterjed. Kommunista párt gyakorlatilag minden olyan országban létezik, ahol munkásosztály van.

A kommunisták a legkövetkezetesebben fejezik ki minden kizsákmányolt és elnyomott érdekeit, önfeláldozóan harcolnak a népek létérdekeiért. Éppen ezért a nemzetközi munkásosztály élcsapata napjainkban kiterjeszti befolyását a dolgozó lakosság mind szélesebb rétegeire, s mint az egyik legfontosabb tényező jelentkezik a világ küzdőterén az erőviszonyoknak a béke, a demokrácia, a nemzeti függetlenség és a szocializmus javára történő megváltoztatásában.

Félévszázados tapasztalat bizonyítja, hogy a kommunista mozgalom ereje a marxizmus—leninizmushoz való hűségében rejlik. A kommunizmusról szóló tudományon kívül nincs és nem lehetséges

Digitized by Google

kommunista mozgalom. A szocialista államok, a tőkés- és a felszabadult országok munkásosztályának kommunista élcsapatai a maguk stratégiájának és taktikájának kidolgozásával fejlesztik és gazdagítják Október örökségét. A marxisták—leninisták közös, kollektív munkájának alkotó eredménye az az általános irányvonal, amit az 1957. és 1960. évi moszkvai értekezlet nyilatkozatai fogalmaztak meg.

A nemzetközi kommunista mozgalom legidőszerűbb feladata az egység biztosítása a marxizmus—leninizmus elvei alapján. Ez az egység a jelenlegi szakaszban a közös feladatok megoldására irányuló együttes akciókkal, a pártok közötti két- és többoldalú találkozásokkal, az elvtársi véleménycserékkel, a tapasztalatok kölcsönös tanulmányozásával érhető el. A kommunista világ egységének megszilárdítása szempontjából nagy jelentőségű volt az európai kommunista és munkáspártok Karlovy Varyban tartott értekezlete, amely az európai béke és biztonság problémáival foglalkozott. A legfontosabb problémák kollektív megvitatásának és egységes akcióprogram kidolgozásának kipróbált formája a kommunista és munkáspártok nemzetközi értekezlete.

A jelenlegi körülmények között különösen nagy jelentőségre tesz szert a kommunisták nagy hadserege számára a nemzeti és nemzetközi feladatok helyes összekapcsolása. A nemzeti feladatok megoldásáért vívott harctól, az egyes országok dolgozó tömegeinek életbevágó érdekeitől elszakadva szó sem lehet nemzetközi kötelezettségek teljesítéséről. Ugyanakkor a nemzeti feladatok sikeres teljesítése sem lehetséges anélkül, hogy a kommunista mozgalom minden osztaga tevékenyen részt ne vegyen a közös problémák megoldásában. A proletár internacionalizmushoz való hűség egyike azoknak a legfontosabb tanulságoknak, amelyeket a kommunista mozgalom Október óta megtett félévszázados útján szerzett.

A kommunisták internacionalista egysége kikovácsolódott és megerősödött az imperializmus ellen, az opportunizmus és a szektás magatartás legkülönbözőbb formáival s a burzsoá nacionalizmussal vívott harcban. Az SZKP mindig harcolt és mindig harcolni fog a jobb- és a baloldali elhajlások ellen, amelyeknek a forradalom szempontjából való veszélyességét a kommunista mozgalom egész története tanúsítja. A gyakorlat igazolja, hogy a marxista—leninista vonaltól való eltérés különösen veszélyessé válik akkor, amikor összekapcsolódik a nacionalizmus, a nagyhatalmi sovinizmus és a hegemonizmus megnyilatkozásaival.

Az SZKP fáradhatatlanul és következetesen védelmezi a nemzetközi kommunista mozgalom egységének az erősítését a marxizmus—leninizmus elvi alapján. A kommunisták egysége, a munkásosztály és az egész világ dolgozóinak internacionalista szolidaritása Október hazájával, fontos előfeltétele volt azoknak a történelmi győzelmeknek, amelyeket a szovjet nép a harcban és a munkában kivívott.

Digitized by Google

Pártunk, az egész szovjet nép forró háláját fejezi ki minden ország dolgozóinak és kommunista élcsapatainknak a testvéri internacionalista szolidaritásért, azért a támogatásért, amelyet a győzelmes szocializmus első országának adtak és adnak.

22. A Nagy Október gyökeres változásokra vezetett a nemzetközi kapcsolatok egész rendszerében, mélyreható válságot okozott az imperialista külpolitikában, meghirdette a béke és a nemzetközi biztonság; az egyenlőség, a népek barátságának és együttműködésének elveit. A szocializmus és az imperializmus közötti harc az egész világpolitika gerincévé vált.

A szovjetek országának már a megjelenése is gátat emel az imperialisták elé a nemzetközi küzdőtéren. A burzsoázia arra kényszerül, hogy tevékenységében mindig figyelje a Szovjetuniót. A Szovjetunió és más testvéri országok részvétele nélkül nem lehet megoldani egyetlen nagy nemzetközi kérdést sem. A szocialista világforradalom további sikerei mind újabb reális alapokat teremtenek majd ahhoz, hogy megszilárduljanak a népek szuverenitásának, a nemzetek önrendelkezési jogának, s minden — nagy és kis — ország egyenjogúságának az elvei.

Az Októberi Forradalom óta a dolgozó tömegek, a munkásosztály mind tevékenyebben befolyásolják a fontos nemzetközi problémák megoldását.

Lényegesen megváltozott a volt gyarmati és függő országok szerepe is a nemzetközi kapcsolatokban. Napjainkban a haladó nemzeti államok önálló külpolitikájukkal tevékenyen közreműködnek a béke, a fő nemzetközi problémák demokratikus megoldásának javára.

A szocialista országok és minden antiimperialista erő harcos szövetsége a nemzetközi politikának igen fontos tényezője. Az imperializmus nem uralkodik többé a világ küzdőterén. A népeknek ma elegendő erejük van ahhoz, hogy határozott, egybehangolt tevékenységükkel megakadályozzák egy új világháború keletkezését.

Amíg azonban az imperializmus létezik, a hódító háborúk veszélye megmarad. Erről tanúskodik az Egyesült Államok vietnami agresszív háborúja, Izraelnek az imperializmus által előkészített, s a felszabadult arab népek ellen irányuló agressziója, a szünni nem akaró provokációk Kuba ellen. Avégett, hogy a nemzetközi reakciót megfékezzük, megfosszuk attól a lehetőségtől, hogy az emberiséget a világháború szakadékába taszítsa, az összes békeszerető erők és népek állandó éberségére, mozgósítására s arra a készségükre van szükség, hogy visszautasítsák az imperializmus agresszív tevékenységét.

A szovjet állam, amely következetesen védelmezi a békét és a nemzetközi biztonságot, fenntartotta és továbbra is a legmagasabb szinten tartja honvédelmi képességét. Fegyveres erőink a korszerű haditechnikának minden fajtájával, köztük a rakétafegyverrel is el

Digitized by Google

vannak látva. A védelemre nem kis összegeket fordítunk, de a szovjet emberek megértik, hogy ez elengedhetetlenül szükséges. A szocialista forradalom, ahogyan Marx és Lenin tanította, arra van kötelezve, hogy megvédje magát, hogy az osztályellenfél támadásával megdönthetetlen katonai erőt állítson szembe. A Szovjetunió, a szocialista országok ereje reális ellensúlyt teremt az imperializmus agresszív erőivel szemben, s mint igen fontos tényező lép fel az új világháború elhárításáért és a béke megóvásáért folyó harcban. A védelem minden lehetséges eszközzel történő erősítésének kérdései — mint elsőrangú feladatok — iránt tanúsítandó figyelem az elmúlt ötven esztendő egyik legfontosabb tanulsága.

A békéért, az imperialista agresszió ellen vívott harcban nagy szerepet játszik a szocialista országok külpolitikája. Ez a politika arra irányul, hogy tömörítse az összes imperialistaellenes, békeszerető erőket a reakció és a háború erőivel szemben vívott harcra. Ennek elválaszthatatlan része a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének irányvonala. Ez az irányvonal hivatott annak megakadályozására, hogy az imperialisták új világháborút robbantsanak ki, nemzetközi provokációkat hajtsanak végre, és exportálják az ellenforradalmat; arra irányul, hogy kedvező feltételeket teremtsen ahhoz, hogy a népek érvényesíthessék szent jogukat, s önállóan határozhassák meg országaik fejlődésének útját, a kölcsönösen előnyös gazdasági, tudományos-műszaki együttműködés kifejlesztését, az országok közötti kulturális cserét.

A marxisták—leninisták elítélik a hódító imperialista háborúkat, de igazságosnak tekintik és támogatják azokat a háborúkat, amelyek az imperialista agresszió ellen, a népek vívmányainak védelméért, a nemzeti felszabadításért folynak. Igazságosnak tartják és támogatják a forradalmi osztályok háborúját, amelyet azért vívnak, hogy visszaverjék a reakciós erők fegyveres próbálkozását uralmuk fenntartására vagy visszaállítására. A szovjet emberek szilárdan támogatják a vietnami népet, amely hősi harcot vív az amerikai imperializmus bűnös agressziója ellen. Meggyőződésük, hogy a vietnami nép igazságos ügye győz. A szovjet emberek minden lehető módon támogatják az arab államok népeinek igazságos harcát Izrael agresszív tevékenysége, valamint imperialista védnökei ellen.

A szovjet nép és kommunista pártja — Lenin tanításaihoz hűen — fél évszázad folyamán állhatatosan követte a proletár internacionalizmus útját, s abból az elvből indult ki, hogy a győzelmes szocializmus országának nemzetközi és nemzeti feladatai oszthatatlanok.

A szovjet nép nagy célja — a kommunizmus építése — egyúttal legfontosabb nemzetközi ügye is. A szovjet emberek hősi munkája hazánkat a szocializmus megdönthetetlen erődjévé változtatta; hazánk befolyása világszerte növekszik. Az új társadalmi rend megteremtése, a gazdasági és védelmi képesség szakadatlan növekedése egyike

Digitized by Google

azoknak a döntő feltételeknek, amelyek következtében a világ küzdőterén egyre inkább megváltoznak az erőviszonyok az imperializmus és a reakció kárára, megszilárdulnak az anyagi, politikai és ideológiai feltételek a szocialista forradalom világméretű győzelméhez.

A szovjet külpolitika fő feladata az, hogy kedvező feltételeket biztosítson a kommunizmus építéséhez. A kommunista párt és a szovjet állam minden szükségeset megtesz ahhoz, hogy erősítse a szocialista országok egységét és összeforrottságát, támogassa a népek harcát nemzeti és társadalmi felszabadulásukért, fejlessze az együttműködést a fiatal, független államokkal, következetesen valóra váltsa a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének elveit, megmentse az emberiséget a termonukleáris világháborútól. E célok elérése teljesen megfelel minden forradalmi és demokratikus erő, minden nép érdekeinek.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának nemzetközi politikája arra irányul, hogy a lehető legjobban megszilárdítsa a kapcsolatokat és a testvéri együttműködést minden ország kommunista és munkáspártjával, tömörítse a kommunista világmozgalom sorait. Pártunk, népünk — egész történelme folyamán — a nehézségeket is vállalva, mindenkor a legnagyobb segítségben részesítette azokat, akik a szabadság, a nemzeti függetlenség, a forradalom ügyéért harcoltak. A nemzetközi munkásosztály tudja, hogy nem volt egyetlen jelentős forradalmi fellépés sem, amelyet az SZKP és az egész szovjet nép szolidaritása ne támogatott volna. Az SZKP, Lenin pártja a nemzetközi forradalmi erők támogatását tevékenysége elválaszthatatlan részének tekinti.

A szovjet nép, a lenini párt, amely magasra emelte a világ fölött a szocializmusnak a Nagy Október által meggyújtott fáklyáját, a világtörténelem új korszakát nyitotta meg. A szocializmus a XIX. században álomból tudománnyá, a XX. században a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmével a dolgozó tömegek társadalmi-politikai gyakorlatává vált.

Helyes úton haladunk a cél — a kommunizmus felépítése — felé, amelyet a szovjet társadalom egész félévszázados fejlődése készített elő.

Fel vagyunk fegyverezve élenjáró tudományos elmélettel — a marxizmus—leninizmus tanításával — s a forradalmi harc és a szocialista építés igen gazdag tapasztalatára támaszkodunk.

Egységes nemzetközi hadrendben haladunk a nemzetközi munkásosztállyal, a szocializmus testvéri országaival, a nemzeti felszabadító mozgalom erőivel az imperializmus ellen, a békéért, a demokráciáért és a szocializmusért, a nemzeti függetlenségért, a népek biztonságáért és szabadságáért vívott harcban.

A kommunizmus erői megszámlálhatatlanok, mellettük van az élet igazsága. Csak a kommunizmus képes arra, hogy megoldja a társadalmi fejlődés életbevágó problémáit, megmentse az emberiséget

Digitized by Google

az elnyomástól és a kizsákmányolástól, az éhezéstől és a nyomortól, a militarizmustól és a háborúktól, s bolygónkon megszilárdítsa a demokráciát, a békét, a nemzetek közötti barátságot, az emberhez méltó életet.

Október eszméi, a kommunizmus eszméi — korunk vezető eszméi, a jelenkori történelem alkotó erői.

Az elkövetkező évek meghozzák Marx, Engels, Lenin tanításának, a kommunizmus ügyének új győzelmeit.

A SZOVJETUNIÓ KOMMUNISTA PÁRTJÁNAK
KÖZPONTI BIZOTTSÁGA

Digitized by Google

Százéves a „Tőke"

Egy évszázad telt el annak a műnek a megjelenése óta, amelynek szerzője minden munkájával nemcsak megmagyarázni, hanem megváltoztatni is akarta a világot — s ma e cél megvalósulásának történelemformáló részesei ünneplik a forradalmi gondolat korszakalkotó teljesítményének évfordulóját.

Fő művében — amelynek a szerző kérlelhetetlen önkritikája és lelkiismeretessége folytán az ő életében csak az első, már általa rendezett kötete kerülhetett a nyilvánosság elé — Marx úgy veszi bírálat alá a politikai gazdaságtant, hogy egyben megoldását adja a benne felmerülő kérdéseknek. Ezzel a marxi bírálattal vált a politikai gazdaságtan igazi tudománnyá, a társadalmi valóság átformálásának eszközévé az ember számára, s az ember is a társadalmi szükségszerűség megismerésével vált a történelem szenvedő tárgyából annak cselekvő alanyává. Ahogyan a természettudományok haladása megteremtette és folyamatosan növeli az emberiség szabadságát, azaz hatalmát a természet fölött, úgy adja meg neki a hatalmat társadalmi viszonyai fölött a természettörténeti folyamatként felfogott társadalmi mozgás dialektikus vizsgálata és törvényeinek feltárása. Ez teszi Marx Tőkéjét korszakalkotó jelentőségűvé.

Az emberi világ tudományának forradalma

A tőkével szemben önálló erőként fellépő munkásosztály XIX. századbeli mozgalmai a társadalmi viszonyok szemléletének gyökeres felülvizsgálatát követelték a tudománytól. Marx forradalmasította az emberek társadalmi kapcsolatainak vizsgálatát azzal, hogy kimutatta a gazdasági viszonyok meghatározó szerepét, s „A tőké"-ben feltárta a kapitalizmus gazdasági szerkezetét és gazdasági mozgástörvényét. Az objektív törvények által meghatározott, egy konkrét társadalmi alakulat: a kapitalizmus szabadversenyes szakasza keretében zajló emberi cselekvéseket belső összefüggésben álló rendszerként ábrázolta, s dialektikus fejlődési folyamatának sajátos módját nevezte e társadalom gazdasági mozgástörvényének. A kapitalizmus gazdasági mozgástörvényének feltárása — amit Marx „A tőké"-ben fő céljául tűzött ki és meg is valósított — tisztázta a munkásosztály számára a társadalmi fejlődés törvényszerűségét és megvalósulásának módját.

Digitized by Google

A politikai gazdaságtan tudományának gyökeres fordulata világnézeti fordulatot feltételezett, és ezzel összefüggésben a gazdasági jelenségek vizsgálati módszerének jelentős továbbfejlesztését is megkívánta. Ezért Marxnak, mielőtt a politikai gazdaságtan forradalmi jelentőségű bírálatát megadhatta, előbb a filozófia bírálatát kellett elvégeznie. A marxizmus — mint Lenin mondotta — „jogos örököse a legjobbnak, amit az emberiség a XIX. század folyamán a német filozófia, az angol politikai gazdaságtan, a francia szocializmus képében alkotott." Hogy azonban választ adhasson azokra a kérdésekre, amelyeket az emberiség leghaladottabb elméi már felvetettek, s felhasználhassa pozitív eszmei örökségüket, ahhoz Marxnak el kellett vetnie a filozófiai idealizmust és az „örök emberi természetből" kiinduló, történelmietlen polgári felfogást; gazdasági elméletének megalkotásához ki kellett terjesztenie a filozófiai materializmust az emberi társadalom megismerésére, s kimunkálnia a történelmi materializmus elméletét. Éppen ez irányította fő figyelmét a társadalom gazdasági szerkezetének vizsgálatára. Társadalomfilozófiáját a gazdasági viszonyokra alkalmazta, s ezzel vált lehetővé, hogy visszavezesse a termelőerők fejlődésére a termelési viszonyok törvényszerű változását, és felfedezze a tőkés rendszernek mint a termelési viszonyok egyik fejlődési szakaszának átmeneti és viszonylagos jellegét.

Társadalomfilozófiájával összefüggésben Marx a klasszikus polgári közgazdaságtan eredményeihez képest tökéletesítette az absztrakciós módszert; ez a politikai gazdaságtan igazi tudománnyá való fejlesztésének kiemelkedő jelentőségű feltétele volt. Bebizonyította, hogy a társadalmi alakulatok gazdasági lényegének, legfontosabb gazdasági kategóriájának és gazdasági alaptörvényének felismeréséhez magas fokú absztrakcióra, a nem állandó elemek, illetve felszíni megjelenési formák messzemenő mellőzésére van szükség, mert a lényeges vonatkozások csak a valóság hozzájuk képest mellékesnek, véletlenszerűnek minősülő számos vonatkozásának mellőzése árán tárhatók fel.

Egyrészt rámutatott arra, hogy az absztrakciós módszer helyes alkalmazása döntő jelentőségű a rendkívül bonyolult, sok tényezős gazdasági folyamat vizsgálatában, másrészt arra is, hogy a politikai gazdaságtanban ez a helyes alkalmazás sokkal nehezebb, mint a mellékes elemeket kísérleti úton kiküszöbölni képes természettudományokban. De a politikai gazdaságtan is csak akkor felelhet meg feladatának, ha behatolva a jelenségek felszíni, közvetlenül, tapasztalati úton is megállapítható látszólagos összefüggései mögé — kísérleti lehetőségek híján gondolati úton — a valóságos, belső összefüggéseket kutatja.

A kapitalizmus gazdasági mozgástörvényének feltárása szempontjából a klasszikus polgári közgazdaságtan absztrakciós módszere egyrészt felhasználásának lehetőségét kínálta Marxnak, de másrészt, s éppen a társadalmi mozgás törvényszerűségének kulcskérdésében, továbbfejlesztését is szükségessé tette. E módszer alkalmazását olyan döntő

Digitized by Google

jelentőségű hibájától kellett megszabadítania, mint a termelési viszonyok és konkrétan a tőkés viszonyok rendszerének történelmi jellegétől való elvonatkoztatás. Amíg a kapitalizmust természetes és örök rendszernek tekintették, addig legfeljebb megközelíteni lehetett jelenségei mögött rejlő lényegét.

Marx nemcsak tökéletesítette és vizsgálódásai során kimagasló eredményekkel alkalmazta a tudományos absztrakció módszerét a politikai gazdaságtanban, hanem fel is hívta a figyelmet ennek az eljárásnak a megismerési folyamatban elfoglalt helyére. Rámutatott arra, hogy a jelenségek lényegi, törvényszerű összefüggéseit számtalan körülmény módosítja megvalósulásukban. A lényeg és a konkrét formák viszonyát tekintve Marx — miután az értéktöbbletben, mint a kapitalizmus alapvető kategóriájában feltárta a kizsákmányolásból származó összes jövedelmek közös forrását — rátért e konkrét formák vizsgálatára is. „A tőke" első kötetében, az absztrakció segítségével tárgyalva a tőkés termelési folyamat tiszta alakját, feltárta a tőkés termelési viszonyok lényegét, a második kötetben a tőke körforgási, a harmadikban pedig összfolyamatát vizsgálva, elvégezte e viszonyok lényegének és konkrét formáinak összefüggő elemzését. Ezzel a teljesítményével messze felülmúlta a tőkés valóságnak addigi legjobb, Ricardo által elért polgári megközelítését. A klasszikus polgári közgazdaságtan pozitív örökségét felhasználó marxi teljesítmény másrészt minőségileg különbözik a vulgáris közgazdaságtanétól; az ugyanis tendenciózusan tartózkodik attól, hogy vizsgálódásával a jelenségek lényege irányában túllépjen a dolgok sokszor fonák megjelenési formáin, s éppen a ricardói lényegkeresés marxi végeredményétől való félelme magyarázza ezt. A vulgáris polgári közgazdaságtan tudatosan mellőzi azt, ami klasszikus elődjét a marxizmus forrásává tette: a gazdasági élet belső összefüggéseinek vizsgálatát.

Jellemző és igen figyelemreméltó, hogy Marx megállapításait ellenfelei, akik tehetetlenek a marxi absztrakció által feltárt igazsággal szemben, csak az absztraktum és konkrétum viszonyának általa képviselt felfogását meghamisítva „cáfolhatták". Értetlenségből vagy szándékosan megfeledkeztek az absztraktumok és konkrétumok Marx által megállapított valóságos kapcsolatáról és különbözőségéről, s a fokozatos konkretizálásnak, a különös feltételek figyelembevételének szükségességéről, amely nélkül pedig lehetetlen egybevetni az elvont elméletet a valósággal. Valójában a megismerés éppúgy nem nélkülözheti a jelenségek lényegi vonásainak absztrakt elméleti kiemelését, mint ahogyan az elméleti megállapítások verifikálása és gyakorlati hasznosítása a fokozatos konkretizálást.

Marx felfedezéseinek nagyságát éppen az bizonyítja, hogy a konkrét körülmények nagy történelmi változásai sem csökkentették a kapitalizmus általa megállapított leglényegesebb összefüggéseinek meghatározó jelentőségét.

Digitized by Google

A politikai gazdaságtan marxi bírálata tehát megmutatta e tudomány művelőinek azt az utat, amely a gazdasági jelenségek tapasztalati észlelésétől lényegük megismeréséhez vezet. Ezt az utat jelzik Marx nagy gazdasági felfedezései.

Marx gazdasági művének ezen általa is leglényegesebbnek tartott elméleti eredményei közül az első az árutermelő munka kettős jellegének feltárása. Ez a politikai gazdaságtan megértésének ugrópontja. Marx a tőkés világ leghétköznapibb tömegjelenségéből, az áruból kiindulva, felfedezte a hasznos javak érték-, azaz áruformájának különleges és ellentmondásos voltát. Az önálló magántulajdonosok áruinak látszatra önálló létük és saját természetük van, ezért végeznek olyan mozgást, amely teremtőjük számára kiszámíthatatlan, s cserélődnek ki előre még nem látható arányokban egymással. Marx rámutatott, hogy az áruknak, az emberi munka termékeinek ez a titokzatos jellege magából az áruformából ered. A munkamegosztás révén egymás számára dolgozó emberek termékei azért öltöttek áruformát, mert egymástól függetlenül végzett magánmunkák termékeivé váltak. Marx ily módon kimutatta, hogy a termelők viszonya akkor jelentkezik dolgok viszonyának formájában, amikor munkájuk társadalmi jellegű ugyan, de csak mint a társadalmi összmunka elkülönült része, nem pedig közvetlenül. Az emberi kéz teremtményeinek önálló létébe és önálló mozgásába vetett hit — amely a Marx értelmezése szerinti elidegenedés egyik tünete — ugyanarról a tőről fakad, mint az emberi fej vallási teremtményeinek önálló létébe vetett hit.

Marx egyrészt kimutatta a dolgok viszonyának látszata mögött meghúzódó emberi viszonyokat, másrészt — szembeállítva egymással a saját munkán alapuló egyszerű és az idegen munka kizsákmányolásán alapuló tőkés árutermelést — megvilágította az árukapcsolatoknak a tulajdonviszonyok változásából eredő lényeges különbözőségét, s végül az áruviszonyok fejlődésének egy konkrét szakaszaként részletesen elemezte a szabadversenyes kapitalizmus sajátosságait.

Egy másik, központi jelentőségű elméleti felfedezése — amelyet az áruviszonyok értelmezésének, a munka kettős jellegének feltárása alapján ért el — az értéktöbblet fogalmának megragadása és átfogó kidolgozása, mint különböző részeivel és megjelenési formáival: a profittal, a kamattal, a földjáradékkal szemben fölérendelt kategóriáé. Ricardo nem értette meg — elsősorban történelmietlen szemlélete folytán —, hogy nem minden társadalomban van munkabér, épp úgy, mint profit, kamat és járadék sem, és hogy a kapitalizmusban a munka áruvá válásának látszata mögött a munkaerő sajátos áruvá válásának ténye húzódik meg. Minthogy pedig nem volt képes különbséget tenni eleven és holt munka között, a felhalmozott munkát, a tőkét eleve nem ábrázolhatta úgy, mint a munkástól elidegenült hatalmat, mint meghatározott, történelmileg keletkező és múlandó termelési viszonyt. Az értéktöbblet létrejöttének bemutatásával Marx leleplezte — Engels szavaival szólva — azt a „kristályosodási pontot, amely köré rakódott le az

Digitized by Google

egész társadalmi rend". Megállapította, hogy a tőkés termelés közvetlen célja és indítéka az értéktöbblet, s a tőkés termelési mód gazdasági alaptörvénye az értéktöbblet törvénye. Ezzel feltárta azt az alapvető összefüggést, amely a tőkés társadalmi alakulat működési módját meghatározza.

Harmadik nagy felfedezésével — elsőként a politikai gazdaságtan történetében — Marx felállította és kifejtette a munkabérnek mint egy mögötte meghúzódó termelési viszony irracionális megjelenési formájának racionális elméletét. Marx munkabérelméletének az adja meg döntő fontosságát, hogy feltárva a munkaerő áruvá válását, egy olyan jelenség valóságos tartalmát mutatta meg, amely láthatatlanná teszi a tulajdonképpeni viszonyt, sőt látszatra a valóságnak éppen az ellenkezőjét mutatja. Marx feltárta, hogy ezen a megjelenési formán „alapulnak mind a munkás, mind a tőkés összes jogi képzetei, a tőkés termelési mód összes misztifikációja, szabadság-illúziói és a vulgáris gazdaságtannak a fennálló rendet mindenáron védelmező fecsegése".

Ezeken az alapelemeken nyugszik Marx egész elméleti rendszerének hatalmas épülete. Hogy megvilágítsa a tőkés meggazdagodás titkát, Marx elemzés alá vette és a munkaerő-árura is kiterjesztette a klasszikus közgazdaságtan által felállított értéktörvényt, vagyis az árucsere belső törvényeinek magyarázatát. Ez a fejtegetés, az értéktörvény, a belőle levezetett munkabér- és értéktöbblet-elmélet megmagyarázza, hogy a tőkés társadalomban hogyan oszlik ketté a bérmunka terméke — minden törvénysértés, erőszak és csalás nélkül is, önmagától — a munkás létfenntartási eszközeire és a tőkés munka nélkül szerzett gazdagságára.

Ily módon alapozta meg Marx művének legfőbb következtetését: a tőkés rendszert megdöntő szocialista forradalom szükségességének megállapítását. „A tőke" fő mondanivalóját foglalják össze Marx erre vonatkozó szavai: „A tőkemonopólium bilincsévé válik annak a termelési módnak, amely vele és alatta virágzott fel. A termelési eszközök koncentrációja és a munka társadalmasítása olyan pontot ér el, amely már nem fér meg tőkés burkában. Üt a tőkés magántulajdon végórája. A kisajátítókat kisajátítják."

Marx nemcsak e forradalmi változás szükségességét világította meg, hanem azt is tisztázta, hogy mi az a forradalmi erő, amelynek tudatos cselekvése révén a törvényszerű fejlődés megvalósul. Ennek megvalósítására a munkásosztály van hivatva, a munkásosztály, amelynek helyzete a társadalmi gazdagságnak a tőkés felhalmozással együttjáró polarizációja révén szükségszerűen rosszabbodik. A tőkés kizsákmányolással szemben forradalmi erővé szerveződő munkásosztály számára Marx műve megvilágította társadalmi helyzetét és történelmi feladatát.

„... hű meghallói a törvényeknek..."

A történelmi tapasztalat marxi általánosítása szerint forradalmi gondolatok megléte egy bizonyos korszakban már feltételezi, hogy van

Digitized by Google

egy forradalmi osztály is, amelynek céltudatosságát és mozgalmának hatékonyságát az érdekeit kifejező elmélet hivatott biztosítani. A munkásosztály szervezett, tudatos forradalmi erővé válásának szempontjából különösen nagy jelentősége volt a tőkés társadalom osztályviszonyai tisztázásának. Marx volt az, aki a termelésben betöltött szerepük alapján a tőkés társadalom osztályfrontjait, a társadalmi osztályok fogalmát meghatározta, s a proletariátus osztályjellemzőit a munkásoknak a termelési eszközöktől való megfosztottságában és munkaerejük eladásának ebből következő kényszerében találta meg.

Az osztályfogalom e meghatározása döntő jelentőségű volt éppen a Marx által feltárt törvényszerű társadalmi mozgás megvalósulása szempontjából. Marx ugyanis sohasem azonosította a szükségszerűséget a végzetszerűséggel; az emberi cselekvést tartotta annak a tényezőnek amely a szükségszerűséget megvalósítja. S a munkásosztály „A tőke" megjelenése óta eltelt évszázad alatt, a maga érdekeinek elméleti kifejtéseként fogadva el a tőke marxi elméletét, olyan társadalmi erőnek bizonyult, amely igazolta a társadalmi törvények marxi felismerését, s képesnek bizonyult megvalósításukra.

A munkásmozgalom objektíve meghatározott célját tekintve Marx mindenekelőtt valóságos jelentőségük szerint értékelte a munkásosztály gazdasági és politikai harcait. Rámutatott, hogy az újratermelési folyamat szempontjából már nem csupán a megvásárolt munkaerő, hanem az egész munkásosztály a tőke tartozéka. Ha növekszik a többlettermléknek a munkásokhoz visszakerülő része, az lényeges ugyan a munkásosztály anyagi helyzete szempontjából, de nem szünteti meg azt, hogy a munkás mint a termelőtőke tartozéka továbbra is függő helyzetben van a tőkével szemben. A munkásosztály helyzete csak akkor változik meg alapvetően, ha megszűnik munkaereje eladásának kényszere. Marx tisztázta a munkások számára helyzetük alapvető megváltoztatásának követelményeit, a termelőeszközök tőkés tulajdonának megszüntetését. Ma a Föld területének több mint negyedrészén, a Föld lakosságának több mint egyharmada számára már realizálódott Marx előrelátása.

Marx azt is tudta, hogy pusztán gazdasági harcok során nem ébredhet történelmi küldetésének tudatára a munkásosztály. Mégsem állt tőle, a történelemformáló emberi cselekvés tudósától semmi sem távolabb, mint a munkásosztály napi gazdasági érdekeiért folytatott harc lehetőségeinek lebecsülése. Éppen ő mutatta meg a társadalmi rendszer alapvető megváltoztatására hivatott munkásosztálynak a napi gazdasági érdekeiért folytatandó eredményes harc lehetőségeit és szükségességét is. Nemcsak arra mutatott rá, hogy a munkások feltétlenül kénytelenek értéktöbbletet létrehozni a tőkés számára, hanem arra is, hogy a munkásnak jutó szükséges termék és a tőkés által kisajátított többlettermék konkrét mennyiségi arányát semmiféle gazdasági törvényszerűség nem határozza meg. „Magából az árucsere természetéből nem adódik a munkanap határa, tehát a többletmunka határa sem... Itt te-

Digitized by Google

hát jog áll joggal szemben... Egyenlő jogok közt az erőszak dönt." Ilyen meggondolások alapján utasította el Marx a „vasbértörvényt", a munkásosztály gazdasági harcának kilátástalanságáról szóló felfogást. Az a munkásosztály, amely gazdasági harcaiban már nemcsak megélhetési költségeinek növekedésével, hanem a tőkés profit növekedésével is indokolja bérköveteléseit, Marxnak köszönheti e jogos szembeállítás elméleti felfedezését. S valóban, amiképpen a munkásosztály szervezett osztályharca képes volt kivívni a munkanap megrövidítését és általában a munkafeltételek lényeges megjavítását, úgy a munkabérek mozgására is lényeges befolyást volt képes gyakorolni.

Végül: nemcsak a munkások harcának szükségszerű gazdasági és politikai céljait világították meg Marx tudományos felfedezései, hanem e szervezett harc nemzeti és nemzetközi összefogásának szükségességét is. A munkásmozgalom internacionalista osztályjellegét kifejező „Világ proletárjai, egyesüljetek!" politikai jelszó objektív gazdasági indítékait elsősorban „A tőke" harmadik kötete tisztázta. Marx itt megmagyarázza, hogyan kerül a tőkebefektetési feltételek különbözősége ellenére rendszerint mégis az egyes tőkések birtokába a „szokásos", az általános profit, az összprofitnak a tőkések közötti, részvénytársasági módra történő elosztása révén. Az átlagprofitráta kialakulását végigkövetve világosan bizonyítja, hogy a tőkéseknek az összprofit növelésében való általános érdekeltsége osztályokként állítja szembe egymással a tőkéseket és a munkásokat. A tőke megszemélyesítőit Marx olyan emberekként mutatja be, akik a mindennapi üzleti életben egymás ellenségei, de a munkásosztállyal szemben egymásnak szabadkőműves szövetségben egyesülő testvérei. A tőkéseknek egységes osztályérdekeik iránti ösztönös felismerésére utalva egyszersmind rámutat arra, hogy szükségszerű a munkásosztály nemzeti és nemzetközi közvetlenül gazdasági, s végső soron politikai összefogása az őket egységesen kizsákmányoló és a tőlük kisajátított értéktöbbleten nemzeti és nemzetközi szinten osztozkodó tőkésekkel szemben.

„A tőke" megjelenése óta eltelt időben a munkásosztály a világ egy részén már szétzúzta a tőkések uralmát és ezzel gyökeresen megváltoztatta életkörülményeit, a világnak egy jelenleg még nagyobb részén pedig, ahol még fennmaradt a tőkés rendszer, lényegesen megjavította helyzetét, s lényeges engedményekre kényszerítette a tőkét. Mindez a munkásosztály szervezett harcának köszönhető, amelynek Marx fő műve, „A tőke" mutatta meg az ezen eredményekhez vezető utat.

A marxi mű időszerűsége

Marx művének méltatói gyakran és joggal nevezik a társadalomtudományok marxi forradalmát — természettudományos analógiával — „kopernikuszi forradalomnak". Ez az analógia valóban fennáll; legfontosabb vonása az, hogy mind a ptolemaioszi világkép, mind az emberi világ Marx előtti képe a természeti, illetve társadalmi jelenségek

Digitized by Google

látszatának nagyrészt vagy egészében való elfogadásán alapult, s a kopernikuszi, illetve a marxi forradalom döntő lépés a jelenségek valóságos természetének és belső mozgásának megismerése felé. A kopernikuszi világkép mint téveset megdöntötte a ptolemaioszi világképet, de természetesen nem zárta le az abszolút igazság megismerésének folyamatát. Az abszolút igazságot a megismerés csak végtelenül megközelítheti, s így a kopernikuszi világképnek is az abszolút igazság egy fontos részét sikerült megragadnia a ptolemaioszi tévedéssel szemben. Ugyanez áll Marxnak a társadalomtudományok, nevezetesen a politikai gazdaságtan területén elért teljesítményeire is. Marx gazdasági tanítása az emberi világról közkeletű tévedéseket döntött meg és az objektív valóság döntő alapigazságainak megragadása révén olyan elméleti rendszerré vált, amelyet nem megcáfolnak az emberi megismerés újabb eredményei, nem elavulását bizonyítják, hanem ezen alapigazságokra épülő továbbfejlesztését eredményezik.

A marxi mű időszerűségének vizsgálata természetesen nem merülhet ki a Marx által alkotott elméleti rendszer alapvető eredményeit értékelő általánosításban; az egyes konkrét marxi megállapítások időszerűsége sokrétű kérdéskomplexum. Ennek a komplexumnak olyan kidolgozása, amely a marxizmus alkalmazásának és továbbfejlesztésének a jelenkor kérdéseire adott válaszait is értékeli, s amely a marxi gazdasági tanítás konkrét alkalmazhatóságának és továbbfejlődésének rendszerezett történeti értékelését adja, még megoldásra váró feladat. Ebben a vonatkozásban jelenlegi ismereteink csak „A tőke" időszerűségének körvonalazását engedik meg.

Marx művének megszületését a történelmi materializmussal összefüggő dialektikus módszere tette lehetővé. Marx — Roger Garaudy találó megállapítása szerint — nem törvényrendszert hagyott reánk, hanem olyan dialektikus módszert, amellyel felfedezhetjük a törvényeket és ezek ismeretére építhetjük alkotó tevékenységünket. „A tőke" időszerűségét tekintve ezért említjük az első helyen a mű módszertani jelentőségét. Ez elsősorban a dialektika „magvának": az ellentétek egységének és harcának klasszikus kifejtéséhez kapcsolódik, amely „A tőke" felépítését is meghatározza. Marx, ellentétben a klasszikus polgári közgazdaságtanra is jellemző idealizálással, ellentmondásos rendszerként ábrázolta a kapitalizmust, és rámutatott, hogy ez a rendszer is ellentmondásainak a maga keretén belüli szüntelen megoldása és újraképződése révén közeledik az új minőség, a szocializmus forradalmi létrejöttéhez. A társadalmi és gazdasági ellentmondások megoldási lehetőségeinek és az ellentmondások „mozgásformáinak" értelmezése „A tőke" legalapvetőbb és egyben legidőszerűbb eredményei közé tartozik. A tőkés rendszer társadalmi és gazdasági szervezetének anatómiája és konkrét működésének leírása tehát elsősorban módszertani alap az elaggott kapitalizmus és a fiatal szocializmus anatómiájának és működési módjának tudományos felderítéséhez.

Digitized by Google

Másrészt, amint az élőlények elöregedése is lényegesen megváltoztatja szervezetüket és ennek működését, de nem módosítja faji jellegüket és alaptermészetüket, úgy a kapitalizmus elöregedésével járó változások sem változtatják meg az e rendszer jellegére és alaptermészetére vonatkozó marxi megállapítások érvényességét. Ameddig tehát bármilyen formában is fennmarad a termelőeszközök tőkés tulajdona, addig nem szűnik meg a termelőeszközöktől megfosztott munkások kizsákmányolása sem, azaz munkájuk termékeiből a tőkések értéktöbbletének elsajátítása. Hogy az értéktöbblet jelentős részével a monopoltőkés állam rendelkezik, s ez annak egy részét kénytelen visszajuttatni a munkásoknak, az nem szünteti meg az értéktöbblet természetét és lényegét, amely az árucsere törvényeinek tőkés megvalósulásából fakad. Amennyire világos tehát, hogy a marxizmus állásfoglalásainak dogmatikus felfogása ellentétben van forradalmi lényegükkel, ugyanúgy belátható az is, hogy a marxizmus alapvető megállapításainak érvényességét figyelmen kívül hagyva kilátástalan volna korunk kapitalizmusának elemzése.

A marxizmus alapvető elméleti megállapításainak fokozatos konkretizálása, amely konkrét alkalmazásukhoz mindenkor szükséges, ma olyan módosító körülmények figyelembevételét teszi szükségessé, amelyek keletkezésének lehetőségét Marx még csak elvileg tisztázhatta. Ezek a múlhatatlanul figyelembe veendő módosító körülmények azonban ma is csak a Marx által feltárt, tartósan alapvető összefüggésekhez viszonyítva értelmezhetők. Különösen tekintetbe kell venni e probléma vizsgálatánál azt, hogy rövidlátó bírálók sokszor éppen a marxi elmélet alkalmazásának valóságformáló eredményeit próbálják az elmélet elavulásának bizonyítékaiként felhasználni. Például a munkásosztály helyzetének megítélésénél a lényeges javulás tényeit úgy „szegezik szembe" az elnyomorodás marxi leírásával, mintha nem éppen Marx eszmái mozgósították és vezették volna a munkásokat helyzetük lényeges javulásának kivívására.

A marxi mű időszerűségének értékelése során nyilván annak a megállapítása lesz a legtöbb munkát igénylő feladat, hogy a kapitalizmus egyes, nagyrészt felszíni jelenségeinek változása mennyire teszi alkalmazhatókká korunkra Marx megállapításait. A modern kapitalizmus vizsgálatának tapasztalatai azonban azt mutatják — sőt a szocialista gazdaságéi is —, hogy elvi jelentőségük mellett a kérdések egész sorában konkrétan is hasznosíthatók a marxi útmutatások. Így elsősorban a munkásosztály helyzetére vonatkozó marxi megállapítások. A munkásosztály szervezett harca mint elsőrendű módosító körülmény, a fejlett tőkésországokban megszüntethette a „nyomor, kínzó munka, szolgaság, tudatlanság, eldurvulás és erkölcsi lealacsonyodás" felhalmozását a saját oldalán, „annak az osztálynak az oldalán, amely saját termékét, mint tőkét termeli", bár nem biztosította a munkásosztályt afelől, hogy időnként uralkodóvá ne váljék az abszolút elnyomorodás tendenciája. Az ellenható tényezők azonban nem szüntethették meg azt a

Digitized by Google

szükségszerűséget, amely szerint „abban a mértékben, amelyben a tőke felhalmozódik, a munkásosztály helyzetének rosszabbodnia kell, bármilyen is a fizetése, akár magas, akár alacsony". A reálbérek színvonalával együtt növekszik az időszerűsége Marx azon megállapításának, amely szerint „az osztályok egymáshoz való viszonyát inkább az aránylagos bérek (az értéktöbblet rátája) határozzák meg, mintsem a bérek abszolút nagysága".

Marx gazdasági tanai nemcsak a modern kapitalizmus, hanem a szocializmus kérdéseinek megoldásához is elméleti alapot és konkrét útmutatást adnak. Mi sem jellemzőbb a marxizmus vulgáris bírálatára, mint polgári közgazdászok olyan állításai, amelyek szerint Marx azért nem tartotta feladatának a szocializmus gazdasági elméletének kidolgozását, mert a kapitalizmus megdöntésétől azt várta, hogy minden társadalmi és gazdasági probléma automatikusan megoldódik. Valójában Marx, aki művének 1867-ben megjelent első kötetében a tudományos előrelátás páratlan példáját produkálta, nem is tekinthette feladatának a szocializmus konkrét rendszerének leírását. Nem láthatta előre a szocialista árutermelést sem, de az árutermelés azon formáinak mélyreható elemzésével, amelyeket vizsgálódásával felderített, egyszersmind a szocialista árutermelés elemzéséhez is alapot adott. Csak egyetlen szemléltető példával utalunk erre: ilyen a termelési ár marxi elméletének felhasználása a szocialista árképzésben. Marx az árak mozgásának centrumát alapvetően az áruk értékével, tehát az újraelőállításukhoz társadalmilag szükséges munka mennyiségével határozta meg, de az áruk termelési árát vizsgálva az érték-árcentrum törvényszerű módosulását is tisztázta. Az értéktöbbletnek Marx által ábrázolt „igazságos" — vagyis a befektetett tőkék nagyságával arányos — elosztása a tőkések között olyan jelenség, amely sajátos társadalmi formájú velejárója a gépi nagyüzemi termelésre általánosan jellemző eszközigényességnek. A termelési ár marxi elemzése közvetlen segítséget ad a szocialista gazdaság olyan árképzési problémájának jobb megoldásához, mint a szocialista árrendszernek a termelés eszközigényességét figyelembe vevő tökéletesítése. Új árrendszerünk termelési ár típusú árcentrumának kialakítása annak a felismerésére épül, hogy a szocialista gazdaságban is a termékek eszközigényességének figyelembevételével kell a tiszta jövedelemnek realizálódnia a termékek árában.

Általában: a két rendszer alapvető különbözősége ellenére is szükséges, hogy figyelembe vegyük az áruviszonyok tartós vonásait, amelyeket a szocializmus előtti konkrét formákban Marx tárt fel és ő elemzett legmélyebben. Marx előrelátása a szocializmus politikai gazdaságtanának olyan fontos kérdésében is megtartotta jelentőségét, mint a fogyasztási javak elosztása. Marx előre látta, hogy az egyéni és a társadalmi érdek különválása következtében az egyén és a társadalom viszonyában annak az elvnek kell uralkodnia, amely az árucserét mint egyenértékek cseréjét szabályozza. A tartalom és a forma megváltozik

Digitized by Google

ugyan, ami azonban a fogyasztási cikkeknek az egyes termelők közötti elosztását illeti, bizonyos formájú meghatározott mennyiségű munka cserélődik ki (a közös alapok számára teljesített munkát levonva) ugyanolyan mennyiségű, más formájú munkával. Ezek a megállapítások akkor is nagyjelentőségűek, ha felhasználásukkor figyelembe kell is venni, hogy amíg a gazdasági elkülönültség fennmarad, nemcsak az egyéni, hanem a vállalati érdek is összehangolandó a társadalmi érdekkel. Fontos helyet foglal el a szocialista társadalomra nézve is maradandó érvényű marxi megállapítások között a társadalmi újratermelés arányossági követelményeinek meghatározása is.

Rendszeralkotó zsenialitásával Marx a közgazdasági gondolkodás történetének mind elméleti, mind módszertani szempontból legkiemelkedőbb alkotását hozta létre fő művében. Olyan művet alkotott, amely egy évszázad elteltével is alapvető forrásmunka maradt a nagymértékben megváltozott emberi világ kérdéseinek megválaszolásához.

„A tőke" első kötetének megjelenése óta eltelt évszázad a marxi gondolat diadalmas megvalósulásának korszaka volt. Marx műve, tanítása — mint Lenin mondotta — mindenhatónak bizonyult, mert igaz.

Digitized by Google

NYERS REZSŐ:

Gazdaságpolitikánk néhány kérdése

Beszámoló a Központi Bizottság június 23-i ülésén

A Politikai Bizottság írásos jelentésében igyekszünk fő vonásaiban vázolni gazdasági helyzetünket, a reform előkészítését és a közeljövő tennivalóit. Jelen kiegészítésem arra irányul, hogy kissé közelebbről megvilágítsam álláspontunkat a következő kérdésekben:

1. Kellően érvényesül-e a reform előkészítésében a Központi Bizottság tavalyi határozata?
2. Hogyan értékeljük népgazdaságunk egyensúlyi helyzetét?
3. Miként alkalmazzuk a IX. kongresszuson jóváhagyott gazdaságpolitikát a következő három évben?
4. Milyen politikai helyzetre és tennivalókra készüljünk fel a reform bevezetésekor?

*

Mint az írásos jelentésből kitűnik, arról adhatunk számot, hogy a tervezési rendszer és a közgazdasági szabályok kidolgozása a Központi Bizottság határozatának megfelelően folyik. Úgy látszik, hogy sikerül az elgondolásnak megfelelően kombinálni a központi irányítást és a vállalati önállóságot, továbbfejleszteni a népgazdasági tervezést és egyúttal felhasználni a piaci mechanizmust. A kidolgozás során az állami szervek az új mechanizmus koncepcióját gyakorlatias módon alkalmazzák. Az előkészületek jelenlegi fázisában már megállapítható, hogy az új mechanizmus 1968. január 1-én teljes egészében bevezetésre kerülhet, úgy, hogy minden fő alkotórésze egymással összhangban legyen, és azok együttes hatása megfeleljen szándékainknak.

Az árreform egészében jól megvalósítja azt az elvet, hogy az árak arányosok legyenek a tényleges ráfordításokkal, hogy ugyanakkor kifejezzék az állami preferenciákat és a piac értékítéletét. Az árak reformjával hatalmas lépést teszünk az ésszerűbb gazdálkodás megvalósítása felé. A jövőbeli árrendszer két sajátosságára szeretném felhívni a figyelmet. Az egyiket gazdasági okok magyarázzák, a másikat politikai okok. Gazdasági okokból ered az a sajátos megoldás, hogy az egész me-

Digitized by Google

zőgazdasági árszínvonal alacsonyabban lesz megszabva, mint amit a költségszínvonal indokolna. Ez lényegében egyfajta állami preferencia, amely útját állja annak, hogy a valóságos termelői ráforditások kifejeződjenek az árakban és továbbgyűrűzzenek a gazdasági életre. Ezzel együtt is azonban az árak sokkalta jobban megfelelnek majd a ráforditásoknak, mint a korábbi vagy a jelenlegi árak. Az előirányzott árszínvonal mellett biztosított lesz az átlagos természeti viszonyok mellett gazdálkodó üzemek rentabilitása, nem biztosítják viszont az árak kellőképpen a kedvezőtlen természeti viszonyok esetében a jövedelmezőséget.

Miért lesz más ágazatokhoz viszonyítva még mindig alacsonyabb a mezőgazdasági árszínvonal? Ha a társadalmilag indokolt ráforditásokat tekintenénk az árak egyedüli meghatározójának, akkor további áremelést is be kellene iktatnunk. Két okból azonban nem tesszük ezt. Az egyik ok, hogy ezáltal elkerüljük az élelmiszerek fogyasztói árszínvonalának emelését, vagy pedig az élelmiszerekre folyósítandó jelenlegi széles körű dotációt. A másik ok az, hogy előnyösebbnek látszik ezt a kérdéses összeget áron kívüli állami támogatás formájában megadni a mezőgazdasági üzemeknek is, mert így elkerülhetjük, hogy a mezőgazdaságot pénzügyileg megrövidítsük. Ezzel tehát végeredményben azt tesszük, hogy az ár- és a támogatási rendszer útján az állam átcsoportosítja a termelői jövedelmek bizonyos hányadát a szövetkezeti nagyüzemek, továbbá a szövetkezeti szektoron belül a gazdaságilag erősebb szövetkezetektől a gyengébbek javára. Egyik módja lesz ez a különbözeti földjáradék állami elvonásának. Kétségtelen, hogy van ennek a rendszernek hátránya is, de úgy ítéljük meg, hogy több az előnye, mint a hátránya, ezért látszik helyesnek elfogadni. A mezőgazdasági árszínvonal emelése és az állami támogatás fenntartása együttesen azt eredményezi, hogy nagyjában-egészében megszűnik a mezőgazdasági jövedelmek áron keresztüli elvonása és „átszivattyúzása" a gazdaság más ágaiba. Továbbá az következik mindebből, hogy az állami pénzügyi támogatást a jövőben nem helyes egyszerűen dotációnak, társadalmi juttatásnak tekinteni, amivel az alacsony színvonalú munkát pótlékolnánk. Helyesebb azt úgy felfogni, mint céltudatos állami beavatkozást a mezőgazdaságon belüli jövedelmek átcsoportosítása végett.

Politikai okok indokolják azt a megoldást, hogy a fogyasztói cikkek forgalma 45—55 százalékban hatóságilag rögzített árakon bonyolódjon le. Ez több, mint az alapvető cikkek részaránya a forgalomban, tehát az árrögzítés kiterjed bizonyos nem alapvető közellátási cikkekre is. Ezzel biztosítani kívánjuk, hogy átmeneti bizonytalanságból se következhessék be az áruforgalom döntő részében spontán áremelkedés.

Az új beruházási rendszer kidolgozása ugyancsak megfelel az eredeti koncepciónak. Az állami gazdaságpolitika jól érvényesíthető lesz mind az állami beruházások eldöntésével, mind a beruházási hitelek elosztásával, úgyszintén a vállalati fejlesztési alapok képzésének és felhasználásának szabályozásával. Rá kell azonban mutatni arra, hogy a

Digitized by Google

következő három év beruházásainak megoszlását a három kategória között erősen determinálják a folyamatban levő beruházások belső arányai. Ilyenformán most a vállalatok saját döntési hatáskörébe kerül például az ipari beruházásoknak körülbelül a fele, s ez kétségtelenül óriási haladás, mondhatni döntő lépés a reform megvalósításában. De hosszabb távon már nem lenne ugyanez elegendő, mert a vállalatoknál képződő amortizáció összegének mintegy 40 százalékát még elvonja az állam. A saját erőből történő beruházások mértéke a vállalatok túlnyomó többségénél kevés lenne ahhoz, hogy mai termelési volumenét tekintve hosszabb távon is együtt haladhasson a műszaki világszínvonallal, hogy világpiaci versenyképességét saját erejéből megőrizze, sőt növelje. A következő három évre mindenesetre javasoljuk tudomásul venni és elfogadni a vállalati amortizációból történő említett elvonást, mert ez felel meg annak a célnak, hogy a beruházási folyamat a reform kibontakozásának időszakában is zavartalanul folytatódjon. A negyedik ötéves terv készítésekor majd újra kritikusan kell megvizsgálni és elemezni ezt a problémát.

A vállalati jövedelmek felhasználási lehetősége az első évben csak szűkebb korlátok között mozoghat. Átmeneti állami rendszabálynak tekintendő az, hogy a vállalati átlagbér 1968-ban maximálisan 4 százalékkal növekedhet. A jövedelmek differenciálódása jó néhány vállalatnál valószínűleg ennél magasabb béremelkedést is lehetővé tenne, a maximálás következtében azonban a többletet ezek a vállalatok nagyobb nyereségrészesedés formájában fizethetik ki dolgozóiknak. Ez az intézkedés amolyan „biztonsági övet" akaszt a vállalatvezetésre, azért, hogy bizonytalanul előkalkulált, vagy éppen nem tartós nyereségből ne emeljenek béreket, mert a bizonytalan nyereség esetleg nem jön létre, a labilis nyereség pedig elszáll, mint a füst, a bérfizetési kötelezettség azonban megmarad. Arra számíthatunk, hogy az 1968. évi tényleges nyereség már jobb orientációt tesz lehetővé, amelyre biztosabban építhetnek majd az 1969. évi jövedelem elosztásánál a vállalatvezetők is, a szakszervezetek is. Ezért az ideiglenes korlátozás helyesnek látszik, az első évben ez nem okoz még különösebb merevséget vagy elviselhetetlen kötöttséget.

Az eddigi munkával még nem tekinthetjük véglegesen megoldottnak a vállalatok külkereskedelmi tevékenységének szervezeti szabályozását. A termelés és a külkereskedelem gazdasági összekapcsolásában, azonos érdekeltségének megteremtésében döntő változások történnek, amelyek megvalósítják a Központi Bizottság intencióit. A külkereskedelmi jognak ipari és kereskedelmi vállalatokra való kiterjesztése terén azonban még csak viszonylag szerény kezdeti lépések történnek. Az önálló exportjoggal rendelkező termelővállalatok számát az eddigi 8-ról 22-re emelték, továbbá megkapták a közvetlen importjogot a termelővállalatok olyan termékekre, melyeknek egyedüli hazai felhasználói. Nyilvánvaló, hogy ésszerű lesz a későbbiekben a külkereskedelmi jog további kiterjesztése, most azonban helyeselnünk kell az óvatosabb

Digitized by Google

változtatást. Az érdekek gazdasági összekapcsolása így zavartalanabbul végbemehet, és arra is számíthatunk, hogy egy-két év múlva, a helyesebb gazdasági kalkuláció birtokában, tisztázottabb és biztonságosabb tervek születhetnek majd szervezeti kérdésekben.

Az előkészítő munka áttekintéséből az a benyomásunk, hogy a helyzetnek megfelelő mértékben épül ki az állami preferenciák, vagyis az államérdekből való előnyben részesítések rendszere. Ezek képezik az állam kezében a legrugalmasabban használható gazdaságpolitikai eszközöket. Alkalmazható formái a preferenciáknak az áreltérítések, az adókedvezmények, a mentesítések, a hiteldifferenciálás, az export-szubvenciók. Olyan eszközök ezek, melyek nagyon hatásosak lehetnek, de persze — ugyanúgy, mint a gyógyszereket — nem szabad „túladagolnia" az államnak, mert ha rosszul alkalmazza, ellenkező hatásuk is lehet. Alapállásunk legyen, hogy ne féljünk alkalmazni, ha reálisan lehet, de mértékkel tegyük, hogy maga az eszköz hatásos maradjon, ne veszítse erejét.

Az egész eddigi munkát végül is összességében jónak értékelhetjük. Az előkészületek azt mutatják, hogy az államérdek érvényesítésére megfelelő és hatékony irányítási eszközök épülnek ki. A vállalati önállóság megfelelő mértéke biztosítva van. Ugyancsak kellően bővül a megyei szintű tanácsok önállósága, és a folyamat továbbmegy az alsóbb szintek felé. Mindezek alapján az a véleményünk, hogy az előkészítő munka ugyanezen a vágányon továbbhaladva folytatható.

*

A következő kérdés, amellyel foglalkozni kívánok, népgazdaságunk egyensúlyának értékelése. Azt mondhatjuk, hogy a gazdasági egyensúly szempontjából tavaly óta nincs lényegbevágó változás. Gazdaságunk egyensúlyi helyzete pillanatnyilag kielégítő, de ha előregondolunk, nem tekinthetjük hosszabb távra is eléggé szilárdnak és tartósnak az egyensúlyt.

Milyen kapcsolat van a népgazdasági egyensúly és a reform között? Az egyensúly előzetes létrejötte a reform feltételét képezi-e, vagy éppen fordítva: csak a reform teremti meg az egyensúly feltételét? Egyikfajta kérdésfeltevésre sem felelhetünk egyszerűen igennel vagy nemmel. Ha azt mondanánk ugyanis, hogy a reform megköveteli az előzetes tartós egyensúlyt, tulajdonképpen el kellene állnunk a reform megvalósításától, mert a mai mechanizmus mellett az egyensúly nem tehető teljessé és tartóssá. Ha viszont nem tekintenénk megoldandónak azt, hogy a reform bevezetésekor kiegyensúlyozott legyen a gazdasági élet, könnyelműek lennénk és későbbi nehézségeket zúdítanánk magunkra. A helyzetet reálisan úgy jellemezhetjük, hogy népgazdaságunk mai egyensúlyi állapota elegendő ahhoz, hogy a reformot megfelelően végrehajtsuk, a tartós egyensúly megteremtésének pedig éppen a reform lehet egyik legfontosabb előmozdítója.

Digitized by Google

A népgazdasági egyensúly a mi szocialista gazdaságunkban végső fokon attól függ, hogy a termelés, az elosztás és a bővítés tervszerűen és arányosan növekszik-e, vagy sem. Ha igen, akkor egyensúlyról beszélhetünk, ha nem, akkor kiegyensúlyozatlanságról. Hozzátehetem, hogy sem az arányosságot, sem az egyensúlyt nem kereshetjük a gazdasági életben sohasem a maga elvont tisztaságában, mert mindkettő csak az ingadozások átlagában érvényesülhet. Tehát csak elemzés útján következtethetünk érvényesülésükre, vagy háttérbe szorításukra.

Ha a magyar népgazdaság egyensúlyára ható különböző tényezőket vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a nemzeti jövedelem termelése és felhasználása globálisan összhangban van, 1964. évi decemberi határozatunk tehát érvényesül. Az államháztartás pénzügyi egyensúlya ebben az évben valószínűleg létrejön, de nem könnyű az egyensúlyt évről évre megújítani. A fogyasztási javak piacán a kereslet és a kínálat globális összhangja fennáll, az árukínálat összetétele azonban nem eléggé felel meg az árukereslet összetételének. Kisebb mértékben érvényes ez a napi cikkek területén, nagyobb mértékben a tartós fogyasztási javaknál, beleértve a lakásépítést is, és ugyancsak nagymértékben a lakossági szolgáltatások terén. A fogyasztói piacon egészében az egyensúlyi helyzet alapfeltételei adva vannak, de fontos és nagy árucsoportokban további javulás szükséges. Viszont a beruházási javak piacán a kereslet és a kínálat sem globálisan, sem összetételében nincs kellő összhangban. Ennek egyik oka, hogy maga az állam beruházási engedélyek formájában kissé többet oszt el, mint amennyi anyag- és építési kapacitás gyakorlatilag felhasználható. A másik oka, hogy a beruházások belső összetétele és kivitelezése nem eléggé hatékony. Ebben a vonatkozásban van a legtöbb tennivalónk; ez a mostani legnehezebb feladatunk, de a rendelkezésünkre álló eszközökkel ez a probléma is megoldható. Mindezek a tényezők együttesen arra utalnak, hogy népgazdaságunk belső egyensúlya érdekében komoly intézkedések szükségesek, de azt is mutatják, hogy gazdasági helyzetünkben a belső egyensúly fő feltételei adva vannak.

Hogyan értékeljük népgazdaságunk külső egyensúlyát, a külkereskedelmi és a fizetési mérleg alakulását? A tények azt mutatják, hogy a szocialista országokkal kapcsolatos fizetési mérlegünk bizonyos években hiányt, más években pedig többletet eredményez. Bár volt egy periódus, amikor a szocialista fizetési mérlegben is aggasztó deficites tendenciák jelentkeztek, a Központi Bizottság 1964. decemberi határozata nyomán ezt sikerült megszüntetni, s az akkori intézkedések eredményeként lényegileg helyreállt az egyensúly, sőt az a helyzet, hogy szocialista külkereskedelmünk jelenleg aktívum felé tendál. Persze, sok megoldandó feladattal állunk szemben a szocialista viszonylatú külkereskedelemben is, s komoly erőfeszítéseket kell tennünk, hogy mindenben teljesítsük exportkötelezettségeinket. Népgazdaságunk külső egyensúlyának ez az oldala mégis lényegében rendben van. Más, nehezebb a helyzet a tőkés viszonylatú külkereskedelem terén.

Digitized by Google

A tőkés viszonylatú külkereskedelemben már hosszú ideje, 1951-től kezdve, makacsul ismétlődő hiány jelentkezik. Ez a hiány egy-egy esztendőben, rövid időre eltűnt, de hamarosan újra jelentkezett; tehát nem átmeneti jelenség, és egész exportunk 3—4 százalékának felel meg. A külkereskedelmi mérleghiány az utóbbi években nem billentette ki népgazdaságunkat pillanatnyi egyensúlyából, mert külkereskedelmi forgalmunk és nemzetközi pénzügyi kapcsolataink bővítésével biztosítani tudtuk a termelés folyamatos bővítéséhez szükséges importot. Ebből az is következik, hogy a fizetési mérleg hiányát nem lenne helyes mint napi problémát dramatizálni, hiszen ez — mint köztudomású — más országokban, szocialistában és kapitalistában egyaránt, nem „ritka vendég", és nem is lehet drasztikus beavatkozásokkal megszüntetni. De nem kisebb, hanem nagyobb hiba lenne, ha nem néznénk szembe a problémával kellő komolysággal, ha nem törekednénk nagy erővel a tőkés külkereskedelmi egyenleg javítására.

Mi az oka a tőkés külkereskedelmi egyensúly hiányának? Semmiképpen sem egyszerűen az, hogy többet importálunk, mint exportálunk. Ez a hiánynak a tünete, ebben nyilvánul meg maga a jelenség, de nem ez az oka. Szükséges, hogy takarékosan bánjunk az importtal, de minden elemzés azt mutatja, hogy ha egyszerűen határozatot hoznánk, hogy kevesebbet importáljunk, és ezt végre is hajtanánk, a hiány nem tűnne el, mert az import mellett az export is csökkenne, sőt a termelési zavarok miatt valószínűleg jobban csökkenne az export, mint az import. A deficit ugyanis egyszerűen nem fogható meg úgy, mint importtöbblet, mert nagyon erősen szétszórva születik, a gazdaság széles területein, sokszor belföldi célú termeléshez, vagy szocialista exporthoz kapcsolódva. Ezért csupán az áruforgalomba való beavatkozással nem tüntethetők el a deficitforrások, a drasztikus importkorlátozás pedig olyan fegyvernek látszik, amely csak visszafelé sülhet el.

Kereshetjük-e abban a tőkés hiány okát, hogy a lakosság fogyasztása túl gyorsan növekszik? Ez csapódik-e le a külső deficitben? Ez a feltevés is helytelen lenne. A lakosság fogyasztásának növekedése hazánkban az utóbbi évtizedben összhangban van a termelés emelkedésével. Egyébként is mi, marxisták, mindig abból indultunk ki, hogy a bővített újratermelésnek elengedhetetlen feltétele, hogy a munkás is növelje munkaképességét, ehhez pedig növelnie kell fogyasztását. Persze, objektív gazdasági korlátai is vannak a fogyasztás növekedésének, amelyeket semmiképpen sem hághatunk át büntetlenül. Aligha vitatható azonban, hogy az utóbbi években nem hágtuk át ezeket a korlátokat a személyi fogyasztásban. Nem állítható viszont ugyanez a közületi fogyasztásról, a költségvetési kiadásokról, ahol bizony „túlfogyasztás" jelei mutatkoznak, és józan mérsékletre intenek bennünket, mert ennek már kapcsolata lehet a fizetési mérleggel. Még emellett is nyugodt lélekkel állíthatjuk azonban, hogy a fő ok nemcsak hogy nem a kereskedelemben, de nem is a fogyasztásban keresendő.

Digitized by Google

A fizetési mérleghiány gyökerei végül is a termelés és a bővített újratermelés folyamatáig vezetnek bennünket. A tőkés külkereskedelmi passzívum fő oka az, hogy tőkés exportunk jövedelmezősége alacsony, vagyis viszonylag magas az önköltség, a piaci igényeket nem eléggé követi a termelési struktúra, nem kielégítő a műszaki színvonal és a minőség. A külkereskedelem egyenlege végső fokon azért nem kedvező, mert alacsony a termelés jövedelmezősége. A bővített újratermelés, úgy, ahogy a gyakorlatban megvalósítjuk, nem hat eléggé a tőkés fizetési mérleg javítására, mert hosszú idő óta mindig a hiány újratermelődését szüli. A jövedelemelosztás és a kereskedelem fogyatékosságai is kiküszöbölendők, döntő javulást azonban csak a termelési struktúra és a gazdasági hatékonyság növelésével érhetünk el. Végeredményben azt kell mondanunk, hogy nem azért van tőkés deficitünk, mert a magyar nép a lehetőségein túl fogyaszt, hanem azért, mert lehetőségeinél kisebb hatékonysággal termel és gazdálkodik. Éppen ezért a Központi Bizottság egyik legátfogóbb intézkedése ebben a vonatkozásban a gazdasági mechanizmus reformja, a jövedelmezőség növelésének ösztönzése, az egységes devizaszorzó alkalmazásával történő jobb export- és import-kalkuláció megteremtése a vállalatoknál.

Külkereskedelmi egyensúly-problémáink persze bizonyos fokig sajátos nemzeti körülményeinkből is adódnak, s ha pontosak akarunk lenni az értékelésben, ezt is számba kell vennünk. Egyik sajátos nehézségünk, hogy gazdaságunk erősen nyílt a világpiac felé, szűk nyersanyagbázissal és kicsi belső piaccal. Emiatt viszonylag nagyobb mértékben vagyunk a külső piacokra utalva és az éles világpiaci versenyben való helytállásra kényszerítve, mint sok más ország. A másik sajátosságunk: hazánk közepes gazdasági fejlettsége. Fejlettségünk közepes voltából elméletileg az következik, hogy általában hátrányosabb a helyzetünk a nálunk fejlettebb országok piacán, de ezt kompenzálhatnánk, ha tevékenységünket ugyanolyan mértékben kiterjesztjük a nálunk gyengébben fejlett országok piacára, ahol viszonylag versenyképesebbek lehetünk. Elméletileg ez igaz, gyakorlatilag azonban csak nagyon kevéssé lehetséges. A kapitalizmus egyenlőtlen fejlődése folytán ugyanis a gyengén fejlett országok óriási tőkehiánnyal és fizetési nehézségekkel küzdenek, a mi hitelnyújtási képességünk pedig korlátozott; emiatt kölcsönös kereskedelmünk csak lassan növekszik és alacsony szintű. Tehát a közepes fejlettségnek a hátrányait viselnünk kell, az előnyeit azonban csak a szocialista világpiacon realizálhatjuk, a tőkés piacon csak alig-alig. Végül nehezítik helyzetünket mintegy másfél évtized óta azok a diszkriminációk, amelyeket néhány tőkés ország, legújabban pedig a Közös Piac ellenünk alkalmaz. Ezek gátolják exportunkat, csökkentik jövedelmezőségét, s ezáltal sújtják a magyar gazdaságot. Sajátos körülményeink tehát nemcsak szükségessé teszik, hanem egyszersmind nehezítik is a nem-

Digitized by Google

zetközi munkamegosztásban játszott szerepünk fokozódását. Mindez mégsem jelenthet számunkra leküzdhetetlen akadályt.

A tőkés fizetési mérleg problémáját úgy is kell tekintenünk, mint aminek a megoldása hosszabb távon előfeltételét képezi a gyorsabb gazdasági növekedésnek. Hasonló nagyságú gazdaságilag fejlett európai országok példája — ilyen Svédország, Dánia, Hollandia stb. — azt mutatja, hogy az egy főre jutó évi 1000 dolláros nemzeti jövedelem szintjét úgy érik el, hogy közben egy főre számítva ugyancsak 1000 dolláros külkereskedelmet bonyolítanak le évente. Nálunk jelenleg az egy főre jutó nemzeti jövedelem kb. 500 dollár, az egy főre jutó külkereskedelem pedig 250 dollár. Ebből a példából is nyilvánvaló — s ezt a mi gyakorlatunk is bizonyítja —, hogy a nemzeti jövedelem növelését úgy gyorsíthatjuk, ha képesek leszünk még gyorsabban növelni külkereskedelmünket, nagyobbrészt a szocialista világpiacon, és egyidejűleg kellő arányban a tőkés világpiacon is. A nemzeti jövedelem gyors növelése és a külkereskedelmi mérleg tartós egyensúlya együttesen, szoros kölcsönhatásban valósulhat meg, és mindkettő azonos gyökerekből táplálkozhat; ez a gyökér pedig a termelés és a bővített újratermelés hatékonyságának, jövedelmezőségének növekedése. Erre kell tehát elsősorban és tartósan összpontosítanunk. Erre a tézisre épülhet a reális és messzire tekintő gazdaságpolitika.

•

A harmadik kérdés, amelyet érinteni szeretnék: az, hogy miképpen alkalmazzuk 1968-tól 1970-ig a IX. pártkongresszuson jóváhagyott gazdaságpolitikát. Ez a három év lesz ötéves tervünk végrehajtásának második félideje, és ugyanerre az időre tehető a gazdasági reform kibontakozása. Tehát egyszerre több célért dolgozva, egyrészt végre kell hajtani az ötéves tervet, másrészt meg kell valósítani és meg kell szilárdítani a reformot, külön is biztosítva közben a gazdasági élet zavartalan fejlődését. Kétségtelen, hogy ez nem könnyű feladat, de nem is haladja meg jelenlegi erőinket. Ha jól felkészülünk, akkor végre is tudjuk hajtani.

A harmadik ötéves terv végrehajtásával kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy milyen célokat tekintsünk irányadónak a következő három évre. Tovább vihetjük-e az első két év túlteljesítését a termelésben és a fogyasztásban, vagy vissza kellene fognunk a fejlődés ütemét olyan mértékben, hogy az ötéves terv eredeti előirányzatai valósuljanak meg? Az első két év tapasztalatai arra mutatnak, hogy nem lenne helyes a következő három évre már eleve tervesíteni az első két év túlteljesítését; ez nélkülözné a szolídságot. Figyelembe kell vennünk, hogy az új mechanizmus közepette sokkal nehezebb lesz azonos mértékű növekedést elérni, mert a vállalatok számára megszabott népgazdasági követelmények sokkal szigorúbbak lesznek az

Digitized by Google

eddiginél. De az is helytelen és irreális lenne, ha mereven tartanánk magunkat az ötéves terv eredeti előirányzataihoz, a 22—24 százalékos nemzeti jövedelemhez és a 14—16 százalékos reáljövedelemhez, mert akkor túlzottan le kellene csökkenteni a hátralevő időben a termelés évi növekedését, és alig-alig nőhetnének a bérek és a személyi jövedelmek. Ez utóbbi megoldásnak már szinte gazdasági fordulat jellege lenne. Az első megoldást tehát nem lenne reális előirányozni, a másodikat pedig nem szabad előirányozni. Leghelyesebb ezért arra törekedni, hogy a következő három évben tartsuk magunkat ahhoz az évi átlagos növekedési ütemhez, amelyre harmadik ötéves tervünk felépült, vagyis az évi 4—5 százalékos nemzeti jövedelem- és a 3—3,5 százalékos reáljövedelem-növekedéshez. Ily módon biztosítható a termelés és a fogyasztás arányos növekedése, ugyanakkor a növekedés üteme lehetőséget teremt a gyártmányösszetétel szükséges változtatására. Ebben a kérdésben ősszel kell véglegesen határoznia a Központi Bizottságnak, de helyesnek tartanánk, ha az előkészítést addig is ennek az elgondolásnak az alapján végeznék.

A gazdaságpolitikai irányításban arra kell számítanunk, hogy az új mechanizmus ösztönző hatása fokozatosan bontakozhat ki mind a hatékonyság növelése, mind az egyensúly szilárdítása szempontjából. Nem irányozhatjuk elő gazdasági problémáinknak sem azonnali, sem túlságosan gyors megoldását, mert a túlzott sietség a tervezésben túlfeszültséghez, gazdasági zavarokhoz és politikai nehézségekhez vezethetne. Mind a termelési és beruházási struktúra javítása, mind a gazdaságtalan termelés visszaszorítása érdekében az államnak fokozatosan növekvő gazdasági nyomást kell alkalmaznia a vállalatokra, ily módon szorítva azokat a gazdasági hatékonyság növelésére.

Ugyancsak fokozatosan lehet és kell javítani a népgazdaság egyensúlyi helyzetét. Az egyensúlyi szempontoknak érvényesülniük kell, de oly módon, hogy népgazdasági szinten ne keresztezzék a termelés összvolumenének zavartalan növekedését és a tervezett életszínvonal-emelkedést sem. Reálisan az tűzhető ki célul, hogy a reform első két esztendejében előtérbe kerüljön a népgazdaság belső egyensúlyának megvalósítása, és e téren stabilizáljuk helyzetünket. Ezen elhatározás mellett szólnak mind a politikai, mind a gazdasági szempontok. Emellett persze állandóan javítani kell a külkereskedelmi teljesítményt is, de a belső egyensúly és a külső egyensúly egyidejű megvalósítása túlzott követelmény lenne, amely reálisan nem valósítható meg. Ezért látszik helyesnek, ha időben úgy rangsoroljuk a célokat, hogy előbb a belső egyensúly megteremtésére összpontosítsunk jobban. A népgazdaság jobb és biztosabb belső egyensúlyának birtokában reálisabban és hamarább elérhetjük majd a tőkés külkereskedelem tartós egyensúlyát. A tartós belső egyensúlynak persze már feltétele a külső egyensúly is.

Gazdaságpolitikánk sikerének nélkülözhetetlen feltétele, hogy már

Digitized by Google

1968-tól kezdve erélyesebb és hatékonyabb legyen az állami irányítás a beruházások terén. Szigorúbban kell szabályozni a beruházási tevékenységet, abból a célból, hogy az ötéves tervben előirányzott 250 milliárdos beruházási összeget ne lépjük túl, ne áramoljon ki ez úton a gazdasági életbe olyan többlet-vásárlóerő, amelynek nincs meg az árufedezete. Egyidejűleg következetesen be kell tartani az új mechanizmus közgazdasági szabályzóit, nem szabad azokból engedményt adni, mert csak így terelhetjük a beruházásokat a nagyobb gazdaságosság felé. Az államnak felelősséget kell vállalnia, hogy a beruházások mindhárom kategóriában: az állami, a bankhitel és a vállalati kategóriában zavartalanul és jól megvalósulhassanak. Nemcsak a központi állami beruházások teljesítése jelent államérdekeket, hanem a vállalati saját beruházási lehetőségek jó megvalósulása is. Az állami irányításnak biztosítania kell, hogy ne következzen be olyan szituáció — ami sajnos, eddig gyakran volt —, hogy a beruházók versenyt fussanak a kapacitásért, s úgy véljék, hogy a versenyben az nyer, akinek sikerül az első kapavágást elvégeznie. Előreláthatólag tehát az ötéves terv beruházási programját megvalósíthatjuk, de az első két évben viszonylag kevés új nagy beruházást indíthatunk el, s nagyobb teret kell biztosítani a már futó beruházások jó és gyors kivitelezésére. Az állami szerveknek ebből a szempontból jól át kell gondolniuk tevékenységüket és jobban be kell állniuk a párt és a kormány gazdaságpolitikájának vonalába.

Gazdaságpolitikánk megvalósulásának nemcsak egyik célja, de egyik fő feltétele is, hogy az életszínvonal a reform kibontakozásának időszakában mindvégig kiegyensúlyozott legyen és a termeléssel arányosan emelkedjen. Az állami tervezésben 1968-ra vonatkozóan elfogadhatónak látszik az, hogy a tervezett termelés-növekedés mellett az átlagbérek 2 százalékos emelkedését tegyék lehetővé népgazdasági átlagban. Ezt az összeget azonban az állam a jövő évben már nem osztja szét a vállalatok között automatikusan, hanem a vállalatok attól függően részesedhetnek benne, hogy a jövedelmezőség növelésével megteremtik-e ennek anyagi fedezetét. Olyan mértékben részesedhetnek tehát a béremelkedésből, amennyivel növelték a társadalom egészének tiszta jövedelmét. Valószínű, hogy a későbbi években ennél nagyobb mértékben lesz helyes előirányozni a bérek emelkedését, 1968-ban azonban indokoltnak látszik bizonyos óvatosság.

Az életszínvonal stabilitásának fontos feltétele az árszínvonal stabilitása. Nem lesz könnyű ezt biztosítani, mert közben lehetővé kell tennünk az árarányok olyan elmozdulását, amit a költségarányok és a piaci viszonyok indokolnak. Hatósági árrögzítésekkel biztosítható, hogy szociális szempontok alapján befolyásoljuk az ármozgásokat. Kellő biztonsággal számíthatunk arra, hogy intézkedéseink nyomán az élelmiszerek árszínvonala változatlan marad. Ha a bérek és az árak együttes mozgását kalkuláljuk, mindebből 1—2 százalékos reálbér-

Digitized by Google

emelkedésnek kell bekövetkeznie 1968-ban. Ezt az emelkedést feltétlenül biztosítani kell.

A reálbérek tervezett növekedésének egyik döntő feltétele, hogy a fogyasztási cikkekből megfelelő mennyiség kerüljön az áruforgalom csatornáiba, javuló összetételben. Külön nagy fontosságot kell tulajdonítani az élelmiszerellátás folyamatosságának és jó színvonalának. Elérendő, hogy a városok zöldség- és gyümölcsellátása, az élelmiszerek piaci áralakulásának befolyásolása az állami és gazdasági szervek törekvéseiben kellő fontosságot kapjon. Az életszínvonal megalapozásával kapcsolatban arra is gondosan ügyelni kell, hogy a vállalati szociális juttatások terén semmiképpen se vonjanak el természetbeli juttatásokat a dolgozóktól reális és elfogadott kompenzáció nélkül. Változatlanul helyesnek látszik lehetővé tenni azt, hogy bizonyos béren kívüli juttatásokat átalakítsanak bérekké ott, ahol ezt a dolgozó kollektíva, mindenekelőtt a pártszervezet és a szakszervezet helyesli. Általában nem lenne helyes azonban a béren kívüli juttatás megszüntetésével a nyereségrészesedést növelni, mert a dolgozó számára a biztos béren kívüli juttatás aligha lehet azonos értékű a bizonytalan nyereségrészesedéssel.

A Politikai Bizottságnak az a véleménye, hogy a IX. kongresszus által elhatározott munkaidő-csökkentés lehetőségét 1968. közepétől meg kell adni azokban a vállalatokban, ahol ennek meglesznek a gazdasági feltételei. Előbb nem lenne helyes engedélyezni a munkaidő-változtatást, mert ha az új mechanizmusra való átállás és a munkaidő csökkenése időben egybeesne, ez túlzottan megosztaná a vállalatok vezetésének figyelmét. Gondosan vigyázni kell arra, hogy a munkaidő-csökkentés ne váljék kampányszerű mozgalommá, mert ez szinte törvényszerűen megalapozatlan intézkedésekre vezetne. Nagyon alapos előzetes számítások és helyes munkaszervezési intézkedések jelentik a munkaidő-csökkentés nélkülözhetetlen feltételeit.

A gazdasági vezetőknek és a pártszervezeteknek számításba kell venniük, hogy a munkaidő csökkentése a vállalatok önerejéből nem könnyen végrehajtható lépés, hiszen a munkaidő-csökkentés önmagában véve költségnövelő hatású, és csak a termelési és forgalmi folyamat jobb megszervezésével lehet elérni, hogy a termékek önköltsége emiatt ne emelkedjék. Számításba kell venni, hogy a munkaidő-csökkentés engedélyezésével bizonyos kockázat jár együtt. A Politikai Bizottság azért javasolja vállalni ezt a kockázatot, mert arra számít, hogy a feltételek szigorú betartása lehetséges lesz, és így a munkaidő-csökkentési folyamat olyan szervezési intézkedésekre késztetheti a vállalati vezetőségeket és kollektívákat, melyek nagyobb haszonnal járnak, mint amit a kieső munkaidő értékben jelent. Ez a feltételezés azonban csak gondos és jól megalapozott végrehajtás mellett realizálható.

A kormányzati szervekben dolgozó elvtársainknak úgy kell ki-

Digitized by Google

dolgozniuk az év hátralevő időszakában a közgazdasági szabályozók konkrét rendszerét, hogy azok harmonizáljanak gazdaságpolitikánkkal. Számítaniuk kell menetközbeni problémák keletkezésére, gondoskodniuk kell azok helyes megoldásáról. A gazdaságpolitika primátusát határozottan biztosítani kell, s ha akár műszaki, akár kereskedelmi, akár pénzügyi lépések egymást keresztező hatásával találkoznak, döntésüket úgy hozzák meg, hogy a pártkongresszuson jóváhagyott gazdaságpolitikából vezessék le konkrét intézkedéseiket. A gazdasági élet érdemi ellenőrzését az átmeneti időszak alatt feltétlenül fokozni kell, de nem szabad növelni, sőt maximálisan kerülni kell a formális ellenőrzéseket, melyek manapság még bőségesen megvannak. A jelenleginél sokkal nagyobb hatékonysággal kell védeni a fogyasztói érdekeket.

* *

Hogyan értékeljük pártszervezeteink és a szélesebb közvélemény politikai felkészültségét a reform szempontjából?

Ha visszagondolunk az egy évvel ezelőtti körülményekre és összevetjük azt a mai helyzettel, óriási politikai fejlődést állapíthatunk meg. Pártszervezeteink, pártoktatásunk és egész propagandánk nemcsak nagy intenzitással dolgozott, hanem alapjában hatékonyan és jól. Összegezve azt mondhatjuk, hogy ma már akkora politikai erőt tudunk felsorakoztatni a reform mögé, amellyel sikerre lehet vinni ezt az ügyet. Párttagságunk szinte teljes egészében megérti a reform szükségességét és helyesli annak tartalmi lényegét. Ugyanez mondható a gazdasági vezetők széles rétegéről is, valamint a párt körül tömörülő pártonkívüli szövetségesekről. A szélesebb közvélemény tájékozatlansága már szűnőben van, és oszladoznak a félreértések is. Az eredmény tehát pártunk nagy erejéről tanúskodik. De persze mi, akik Marx és Lenin követőinek tartjuk magunkat, sohasem láthatjuk rózsaszínben a világot, nekünk realistának kell lennünk. Tudatos vagy éppen nyílt szembenállás a reformmal csak elvétve akad, de félreértések, esetenként káros illúziók kétségtelenül vannak, egyes rétegekben pedig majdnem akkora a félelem, mint a remény. Ezért, mint minden korábbi nagy politikai csatánkban, most is arra kell felkészülnünk, hogy miközben mi, kommunisták haladunk az élen az új felé, követ majd bennünket a dolgozók derékhada, de állandóan „tartanunk kell a lelket" a bizonytalankodókban.

Milyen konkrét pártfeladatokat kell megoldani a következőkben? Pártszervezeteink egyik fő feladata, hogy a vállalati keretekben élharcosai legyenek az új mechanizmusra való felkészülésnek. Persze, csak úgy oldhatják meg jól a feladatot, ha szorosan karöltve dolgoznak a gazdasági vezetőkkel. A területi pártbizottságok jelentései arról adnak számot, hogy az utóbbi hónapokban a vállalatok nagy részében

Digitized by Google

szorosabb lett az együttműködés, és ennek sok-sok gyümölcse van. Jó néhány vállalatnál találkozhattunk olyan előkészítő munkával, melynek középpontjában az új módon való vezetés problémája állott, és ahol egyaránt hasznosították a szakemberek és a dolgozó kollektívák szempontjait. Színvonalas előkészítő munkáról érkeztek jelentések többek között a Diósgyőri Gépgyárból, a Pamutnyomóipari Vállalattól, a Ganz-MÁVAG-ból és sok más vállalat részéről. Akadnak azonban még olyan vállalatok is, ahol nem sok történt, ahol egyszerűen nem ismerték még fel, hogy már a mostani előkészületi szakaszban is akadnak tennivalóik.

A vállalati pártszervezetek figyelmét javasoljuk arra irányítani, hogy a következő hónapokban a gazdasági vezetőkkel együtt végezzék el saját vállalatuk gazdasági tevékenységének kritikai elemzését, s ennek alapján dolgozzák ki saját munkaprogramjukat. Ennek során megvizsgálandó, hogy milyen külső kapcsolataik vannak a vállalatoknak, milyen követelmények származnak ebből, és hogyan felel meg ezeknek a vállalat. Szükségesnek látszik áttekinteni a vállalatok belső szervezeti tagoltságát, a felelősségi és a döntési hatáskörök megoszlását a különböző vezetési szintek között és a központi igazgatáson belül is, mert sok ésszerűsítésre van lehetőség. Szükséges áttekinteni a vezető káderek állományát politikai színvonal, szakmai hozzáértés és vezetőkészség szempontjából. Kerülni kell a felesleges és kampányszerű kádercseréket — ennek nincs indokoltsága sem — , de nem szabad eltekinteni a folyamatos kádermunka követelményeitől, a bírálattól, a vezetői készség növelésétől és a jellemneveléstől. A vállalati pártbizottságoknak ki kell alakitaniuk a maguk értékelési rendszerét a gazdasági munkáról, s ebben helyet kell kapnia a jövedelmezőség és az igények kielégítése elemzésének, továbbá a vállalat jellegének megfelelő egyéb mutatók vizsgálatának. Vegyék számításba, hogy erre vonatkozóan készen alkalmazható sémákat nem kaphatnak felülről, tehát maguknak kell rátalálniuk a helyes módszerre.

A most következő időben pártszervezeteinknek még jobban hangsúlyozniuk kell azt, hogy a reformot senki se tekintse csupán jogszabályok és közgazdasági eszközök gyűjteményének, hogy mindezek a helyes emberi cselekvést szolgálják, éppen ezért a siker a gazdaságban dolgozók szemléletétől és magatartásától függ, attól, hogy menynyire értik meg a központi intenciókat, a közgazdasági szabályozókban megtestesülő állami gazdaságpolitikát, mennyire fogadják azt el, és miképpen tudják beépíteni saját cselekedeteikbe. Ugyanúgy, mint az irányítás korábbi eszközei, az új eszközök sem egyoldalú közgazdasági megfontolások kifejezői, hanem magukban foglalnak politikai és erkölcsi törekvéseket is. A gazdasági ésszerűség és a kommunista erkölcs szintézisére van szükség a gazdasági vezetők munkájában, a pártszervezetek gazdaságszervező tevékenységében.

Továbbra is nagy figyelemmel kell követnünk a dolgozók han-

Digitized by Google

gulatát, figyelnünk kell véleményükre, javaslataikra, hiszen ez iránt mi, kommunisták, sohasem lehetünk közömbösök, nekünk mindig készen kell állnunk arra is, hogy tanuljunk a munkástól, a parasztról, vagy az értelmiségitől, de arra is, hogy ha szükséges, vitatkozzunk vele. Ezután is szembe kell szállnunk azokkal, akik rózsaszínűnek, minden nehézségtől elevé mentesnek gondolják a jövőt, mert ez nem reális. A gazdasági vezetők számára annyiból sokkalta könnyebb lesz a helyzet, hogy a vállalatok önállóbbak lesznek, hogy a bürokratikus kötöttségek erősen csökkennek. Annyiból viszont nehezebb lesz, hogy a társadalom, az állam szigorúbb gazdasági feltételeket szab a vállalatok számára, s ennek sok helyen nem lesz könnyű megfelelni. Gondoljunk például azokra a vállalatokra, ahol az eddigi kötelező tervmutatókhoz képest minden jól mutatott, most viszont esetleg kiderülhet, hogy piaci versenyképességük rosszabb, jövedelmezőségi színvonaluk pedig alacsonyabb annál, mint amilyennek talán még jelenleg is látszik. Mit tehetnek a kommunisták ilyen esetekben? Kérhetnek és adhatnak türelmet, kérhetnek és adhatnak lehetőséget a fokozatos javításra, csak egyet nem tehetnek: azt, hogy nem nézzenek szembe őszintén a valósággal, hogy nem keresik a kiutat a javítás érdekében. Vállalnunk kell mindnyájunknak és minden szinten a nehézségekkel való nyílt szembenézést, a reális kiutak keresését — ha néha kényelmetlen is —, mert nincs más, aki helyettünk ezt vállalhatná.

De nem fogadhatjuk el a pesszimizmust sem, nem békélhetünk meg azoknak a nézeteivel, akik eleve félnek és eleve bizalmatlanok, akik csak az életszínvonalat féltik, de cselekvés helyett is csak ezt teszik. Nem idealizálhatjuk a dolgokat: tudjuk nagyon jól, hogy bizonyos számban ilyen emberek is akadnak a dolgozók között, végeredményben becsületes, de szűkebb látókörű emberek, akiktől azonban nem vezettethetjük magunkat. Mi, kommunisták is védjük az életszínvonalat, mert van mit védenünk, de mi úgy védjük, hogy közben vállaljuk azokat a szükségszerű tennivalókat — népszerűeket is, de ha kell, népszerűtleneket is —, melyekkel megalapozzuk az ország jövőjét, melyekkel igazán meg lehet alapozni a tömegek életszínvonalát.

A gazdasági és a politikai helyzet egybevetése azt mutatja, hogy pártunk gazdaságpolitikája érvényesülőben, megvalósulóban van, hogy képesek vagyunk megbirkózni a mai feladatokkal, s figyelmünkből fokozatosan mind több juthat a jövő gazdasági előkészítésére.

Digitized by Google

A KISZ kongresszusa után

Az ifjúságról volt szó a KISZ VII. kongresszusán — magukról, nemzedékükről tanácskoztak napokon át a fiatalok, csaknem háromnegyed millió KISZ-tag, másfél millió úttörő küldöttei, képviselői. A küldöttek megvizsgálták azt az utat, amelyet az utóbbi években megtettek, elemezték az eredményeket és a gondokat, meghatározták a következő évek feladatait. S ha egyetlen gondolatban kívánjuk most átfogni a kongresszus egész tevékenységét, munkáját és határozatainak a lényegét, akkor azt kell mondanunk, hogy ez *a jelenért és a jövőért érzett és érte vállalt felelősségben fejezhető ki.* Ez a kongresszus is méltó bizonyítéka volt annak, hogy az ifjú nemzedék hatalmas erő, amelyre biztos építhet a társadalom, s amely kész magára vállalni a szocialista építésből rá eső terheket, gondokat és felelősséget.

Az utóbbi években sokszor esett szó az ifjúságról. A KISZ kongresszusát az jellemezte, hogy az eddiginél mélyebbre hatolva tárgyalta a fiatalságot érő hatásokat, az ifjúság fejlődésének tendenciáit, az életre való felkészítésének sikereit és problémáit, a szocialista embernevelés eredményeit és feladatait. Megvizsgálta mindazokat a tényezőket, amelyek az ifjúság egészének és egyes rétegeinek fejlődését, szellemi és jellembeli formálódását befolyásolják, s a küldöttek ezen az alapon döntöttek, hoztak határozatokat, szabták meg azt az akcióprogramot, amelyet a KISZ a legközelebbi jövőben végre akar hajtani.

Sok küldöttnek volt egybehangzó véleménye az, hogy a mai ifjúság történelmi méretekben is izgalmas, bonyolult korban él. Sokféle hatás éri a fiatal nemzedéket. A haza határain túlról is napról napra érkeznek jelzések a minden változásra, eseményre oly fogékony fiatalokhoz. Hat a fiatalok gondolkodására a szocializmus és a kapitalizmus világméretű harcának alakulása, a nemzetközi események sokféle változása, akár pozitív, akár negatív előjelű ez. Az ifjúság gondolkodását, magatartását azonban mindenekelőtt az a társadalmi valóság határozza meg, amelynek közepette itthon él, tanul, dolgozik. Gazdasági, politikai és kulturális fejlődésünkön túl befolyásolja őt szűkebb környezete, munkahelye, a család, az iskola, s nem utolsósorban az a tevékenység,

Digitized by Google

amelyet a KISZ és más társadalmi szervek fejtenek ki a fiatalság körében. Igazuk volt azoknak a küldötteknek, akik elmondották: felnőtt fejjel sem könnyű eligazodni a sokféle mozgás, esemény, hatás között; segíteni kell tehát a fiatalokat abban, hogy helyesen tájékozódjanak az események tömegében, s kifejlődjön az a képességük, hogy elválasszák a jót a rossztól, az előrevivőt a visszahúzótól, s ezen az alapon szolgálják azt, ami saját jól felfogott érdekeiket és ezzel együtt a haladást szolgálja.

Sok szó esett a kongresszuson a fiatalok neveléséről. Az igények és a követelmények egybevetésével állapította meg a kongresszus: *„A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség elsőrendű feladata: az ifjúság szocialista tudatának fejlesztése."* E cél megvalósításáért mint alapvető feladat teljesítéséért a KISZ-nek sokrétű munkát kell végeznie.

Az ifjúság kommunista nevelése természetesen nem kizárólag az ifjúsági mozgalom ügye. Az új nemzedék szocialista tudatának kialakulása *össztársadalmi ügy,* amelyből jelentős részt kell hogy vállaljanak a szülők, a pedagógusok, a pártszervezetek és a szakszervezetek, a parancsnokok és a gazdasági vezetők, mindazok, akik a fiatalokkal kapcsolatban állanak. Mégis: a KISZ-re *különlegesen* fontos szerep hárul a fiatalok szervezésében, nevelésében. És nem vitás: ifjúsági szövetségünk az utóbbi évtizedben *értékes munkát végzett.* Számos nagy jelentőségű gazdasági és politikai akcióra tudta mozgósítani a fiatalokat, növelte a fiatalok társadalmi aktivitását, kialakította tevékenységük számos sajátos formáját. De a kongresszuson szinte egyöntetű volt az a kívánság is: itt az ideje, hogy kibővüljön a KISZ tevékenységének köre, hogy újabb és a fiatalok tömegeit megragadó kezdeményezések tegyék gazdagabbá, színesebbé és hatásosabbá a KISZ életét.

Hogy a KISZ helyes irányba vezesse a szövetséghez tartozó és — általuk — a szervezeten kívüli fiatalokat, ahhoz *meggyőzőbbé, elevenebbé* kell tennie a marxizmus—leninizmus propagandáját. Bizonyos, hogy megfelelő eszmei tartalom híján a szervező- és nevelő munka — bármilyen célokat tartalmaz is programja, s bármilyen ügyes eszközöket alkalmaz is — nem vezet sikerre. Szocialista emberekké csak akkor válhatnak a fiatalok, ha megismerkednek a marxizmus—leninizmussal, a szocializmus igazságával és a párt politikájával, ha megtanulják egybevetni világnézetünk, politikánk alapjait a valósággal.

Azok a határozatok, amelyeket a párt IX. kongresszusa fogadott el, az ifjúság teendőit is hosszú évekre megszabják. A szocialista építés nagy programjának keretében a KISZ VII. kongresszusa közvetlen és konkrét céljaként a gazdaságirányítási rendszer reformjának megvalósításáért végzendő sokoldalú tevékenységet tűzte ki. Nem vitás: olyan jelentős vállalkozásnak, mint a reform, roppant nagy hatása van a minden újra fogékony fiatalokra. Aligha képzelhető el a reform sikere az ifjúság milliós táborának aktív közreműködése nélkül. De ehhez a fia-

Digitized by Google

taloknak olyan vonásokkal, tulajdonságokkal kell gazdagodniuk, mint *az egyéni és a kollektív kezdeményező erő, a bátor kritikai szellem, az önálló gondolkodás és cselekvés, az ésszerű kockázatvállalás.*

A termelőegységek, a vállalatok, intézmények, szövetkezetek nagyobb önállóságának feltétlenül meg kell érződnie a KISZ-nek a termelésre mozgósító, gazdasági munkát szolgáló tevékenységében is. A KISZ-nek fontos hivatása, hogy mind erőteljesebben irányítsa a fiatalok figyelmét a közgazdasági kérdésekre, a fegyelmezett munkára, a felelősség bátrabb vállalására. Mint ezt több küldött hangsúlyozta — ezeknek a céloknak át kell hatniuk az ifjúsági szövetség már eddig is jól bevált, de most feltétlenül korszerűsítésre szoruló termelési mozgalmait. Mélyreható tanulmányt érdemelne az a hatás, amelyet e mozgalmak a fiatalok tudatának és jellemének formálásában elértek, ahogyan a versenykedvet, az új iránti fogékonyságot, a szakmai elismertetésre való törekvést a társadalom szolgálatába állítják, az egyéni és csoportérdekeket az egész társadalom érdekeivel ötvözik. A KISZ-nek a jövőben úgy kell irányítania e mozgalmakat, hogy ezek a szocialista erkölcsi nevelés hatékony eszközeivé legyenek. A KISZ fontos hivatása: nevelje a fiatalokat arra, hogy megtalálják életcéljukat a munkában, az alkotás örömében, hogy tevékenységük tartalmában felismerjék a közösségi és az egyéni érdek összhangját. Arra kell ösztönözni az ifjakat, hogy magasabb fokú szakmai és általános műveltséget szerezzenek, hogy ha kell, áldozatokat is vállaljanak, hogy bátrak, igényesek és állhatatosak legyenek a munkában, hogy bontakoztassák ki képességeiket.

A nevelésen túl is sokrétű igényeket kell a KISZ-nek kielégítenie. Jelentősek érdekvédelmi feladatai — gondolunk egyebek között az ifjúsági lakásépítési akcióra —, s számottevő a szövetség szerepe a fiatalok szórakozási lehetőségeinek megteremtésében, a kulturális mozgalmakban, a sportban. A kongresszuson minderről sokoldalúan vitatkoztak a küldöttek, s a vita eredményeként helyes határozatokat hoztak. A megvalósítás sikere most már a mindennapi munkától függ. S hogy mennyire lesz ez eredményes, abban fontos része van annak is: milyen támogatást kapnak a fiatalok a felnőttek társadalmától — mindenekelőtt a pártszervezetektől —, s milyen sikerrel tudják továbbvinni az ifjúsági szövetség vezetői azt a fellendülést, amely a kongresszusi készülődés időszakában jellemezte a KISZ életét.

Lelkesítő, vonzó az a cél, amely most a KISZ előtt áll: a magyar ifjúság százezreiért és százezreivel együtt kell dolgoznia és cselekednie népünk, hazánk javára.

Digitized by Google

Nemzetközi szemle

A közel-keleti háború háttere

Vasárnapról hétfőre virradóra, 1967. június 5-én Izrael támadást indított az Egyesült Arab Köztársaság ellen. Az első három órában bombázta a radarberendezéseket, mintegy két tucatnyi repülőtéren az ott állomásozó repülőgépeket, s ezeknek mintegy 70 százalékát a földön semmisítette meg. A támadó gépek ezután „megszórták" bombáikkal a mozgósítás utolsó szakaszaiban levő EAK-haderő páncélos alakulatait. Ezzel a meglepetésszerű támadással — amellyel szemben az EAK légiereje olyan felkészületlenül állott, hogy egy villámháborúban elszenvedett súlyos vereséggel kellett fizetnie érte — lényegében *eldőlt* a háború első hetének sorsa.

Izrael hadserege három nap alatt elérte a Szuezi-csatorna számos pontját, elfoglalta az Akabai-öböl bejáratát őrző Sharm el Sejk városát és erődjét. Aztán fokozta a nyomást Jordániára és előrenyomult a Jordán folyó nyugati partjáig, elfoglalta a kettéosztott Jeruzsálem arab részét, a bibliai Óvárost és Betlehemet, végül Szíria ellen fordította fő erőit. Megszállta a határmenti hegyvonulatokat, elvágta a Damaszkuszhoz vezető utakat és ismételten bombázta a fővárost, mintegy várva: lemondásra kényszeríti-e ezzel a kormányt, vagy sem? A Sinai-félszigeti „villámagresszió" sikere, a légifölény megszerzése rövid távra mindhárom fronton eldöntötte a háború sorsát.

A Közel-Keleten lezajlott konfliktus számos kérdést vet fel, amelyre válaszolnunk kell. Mindenekelőtt: miért robbant ki ez a háború, kinek állott érdekében és ki kezdte — *ki volt az agresszor?*

A háború azért tört ki, mert az imperialisták és szövetségesük, eszközük, Izrael, *meg akarták dönteni* a Szíriában hatalomra került, valamint — ha lehetséges — az Egyesült Arab Köztársaságban hatalmon levő, haladó arab kormányt. Ennek az állításnak alátámasztására, a helyzet megértéséhez feltétlenül szükséges felidéznünk a közel-keleti arab—izraeli viszály okait és röviden összefoglalnunk történetét.

Digitized by Google

A viszály oka

A konfliktus magvait *az angolok* hintették el itt. Palesztina az első világháború idején a németekkel szövetséges török Ottomán Birodalom arablakta része volt, lakosságának csak 10 százalékát alkották zsidó települések. Az arabok harcra bírása végett az angolok 1915-ben (a MacMahon—Husszein egyezményben) nekik ígérték oda ezt a földet. Lord Rotschild kérésére azonban *Balfour*, angol külügyminiszter 1917-ben írásos nyilatkozatot adott, amelyben megígérte, hogy Palesztinában *„zsidó nemzeti otthont"* létesítenek. Azt a feltételt szabta, hogy az „e területen élő nem zsidó lakosság polgári és vallásos jogait nem érheti semmilyen sérelem."

Az arabokat felháborította ez a kétarcú játék, s az angolok — miután a világháború után *egyik ígéretüket sem váltották be*, hanem megtartották Palesztinát és a környező területeket saját uralmuk alatt, népszövetségi mandátum alapján — kedvezni akartak az arab politikusoknak. Elrendelték a zsidó bevándorlás *korlátozását*, majd állást foglaltak Palesztina kettéosztása mellett, s 1939-ben tovább korlátozták a zsidó bevándorlást és földvásárlást. A második világháború utánra azonban a zsidók aránya Palesztinában a lakosság 30 százalékára emelkedett, a bevándorlás illegálisan tovább folyt, olyan epizódokkal, mint például az *Exodus* hajó tragikus története. Ezen a hajón a náci pokolt túlélt zsidó bevándorlók érkeztek Jaffa kikötőjéhez, az angol hatóságok azonban visszaküldték őket Ciprusba, s ott brit koncentrációs táborokba kerültek. Az illegális zsidó terrorszervezetek, mint az *Irgun* és a *Stern*-csoport, merényleteket követtek el az angolok ellen Tel Avivban, a Dávid Király szálloda felrobbantásával, s végül is annyira lehetetlenné vált a helyzet, hogy a britek jobbnak látták, hogy az egész csődtömeget *az ENSZ nyakába varrják*.

Az ENSZ határozatot hozott Palesztinának egy zsidó és egy arab államra s Jeruzsálem nemzetközi zónára való *felosztására;* e határozatot azonban eredeti formájában, a benne kijelölt határok tiszteletbentartásával *sohasem hajtották végre*. Az angol mandátum 1948. május 14-én éjfélkor lejárt, s *Ben Gurion* és csoportja, a nacionalista zsidó szervezetek kikiáltották Izrael Államot. Ezzel egyidőben megindult a helyi arab lakosság irtása. Az izraeli és arab csoportok helyi ellenségeskedései háborúvá szélesültek, amikor az angol vezetés alatt álló Jordán Légió, majd az arab országok megindították csapataikat a szerintük jogtalanul létrejött Izrael Állam ellen.

Az arabok kiűzetése Palesztinából

A nagyhatalmak — köztük a Szovjetunió — *elismerték Izrael állami létét*. Azok után, amit a náci-fasiszták elkövettek, senki sem tagadhatta meg a zsidók ama csoportjától, amely egy önálló nemzeti állam létesítésétől remélt biztonságot, hogy erkölcsi és politikai jogait ér-

Digitized by Google

vényesítve, államot alkosson. A tragikus az volt, hogy az angol kezdeményezés folytán ez az állam már csak itt jöhetett létre, arab földön, és most minden attól függött, hogy megteremtik-e a viszálykodó felek a későbbi együttműködés, a békés egymás mellett élés feltételeit. Ez elsősorban *Izraelen* múlott, mert annak területén — az arab erők kiszorítása után ez az ENSZ által kijelölthöz képest mintegy egyharmadával megnőtt, mert Izrael megtartotta a harcban megszállott területek nagy részét — kb. *50—50 százalékban* éltek arabok és zsidók, ám a földnek csak *alig 10 százaléka* volt a bevándorolt telepesek kezén.

Izrael ekkor rövid úton *kisajátította* az arab birtokok 70 százalékát, s kiűzött az országból *mintegy 900 000 embert.* Ezek a határmenti arab országokban telepedtek meg, átmeneti táborokban, s létfenntartásukhoz az ENSZ fizetett valami, a meghaláshoz is kevés hozzájárulást. Ezek az arab menekültek, akiknek száma az idők folyamán csaknem 1,5 *millióra* nőtt (s a jelenleg izraeli megszállás alá került területekről menekülőkkel most tovább nő!) *a nyugtalanság állandó forrásává* lettek ebben a térségben. Ennek a kiűzött arab tömegnek megteremtésével, az arabok elleni diszkriminációval Izrael nagymértékben meghatározta viszonyát a környező arab országokhoz. Szelet vetett — vihart kellett aratnia.

Az Egyesült Államok és az arab világ

Mindamellett még mindig volt remény a békés együttélésre. Izrael kicsiny területén nincsenek természeti kincsek, az ország elsősorban külső segélyekből és lakosainak kemény munkájából él. A segélyek Amerikából érkeznek, magán-adományok, állami kölcsönök formájában. Az Egyesült Államok átvette az angolok, franciák, a régi gyarmati hatalmak szerepét, s teljesen *saját politikájának függvényeként* használta fel Izraelt. Azért mondhatjuk, hogy „felhasználta" és „függvényeként", mert a világpolitikát csináló amerikai adminisztrációnak természetesen nem a $2^1/_2$ milliós Izrael, hanem a 80 milliós arab világ sorsa, fejlődésiránya volt a döntő érdekeltsége ebben a térségben. Hogy miként látták Amerikában a stratégiai tervezők az arab országok jelentőségét, arra jellemző — visszamenőleg is — az a summázás, amelyet a *U. S. News and World Report* 1967. június 19-i száma közölt. Eszerint az arab világ a következő okokból fontos az Egyesült Államok számára:

1. A Közép-Kelet az Európát, Afrikát és Ázsiát összekötő *stratégiai utak csomópontja;* a Szuezi-csatornának és a Vörös-tengernek már régóta nagy jelentősége volt a hajózás számára, s ma ugyanilyen életfontosságú e terület a légiutak számára.

2. Itt *az olajkincs,* a nyugati világ olajkészletének mintegy kétharmada.

3. A Közép-Kelet embertömegei fölötti *befolyás* döntő tényezővé válhat az általános világstratégiai egyensúlyban. Nem nézhető tétlenül, hogy az Amerika-ellenesség növekvőben van ebben a térségben, s a

Digitized by Google

hagyományos orosz érdeklődést e térség után most megkönnyíti bizonyos növekvő rokonszenv *a Szovjetunió és a szocializmus eszméi* iránt.

4. E térség jelentőségének megértéséhez ismerni kell az ún. *„stratégiai emelőkar"* fogalmát. Ez a terület ugyanis ilyen „stratégiai emelőkarrá" *(strategic reach)* válik például a következő helyzetben: Algéria szövetségre lép az EAK-val és — ezen a réven, vagy ettől függetlenül — más, távolabbi arab országokkal. Ilyen módon, ha a Földközi-tenger keleti medencéjében Amerika-ellenes mozgolódás vagy akció kezdődik, akkor ez automatikusan, vagy akár csak egy telefonbeszélgetés útján, a Földközi-tenger nyugati medencéjére is átterjedhet. Ha pedig az arab országok szövetségre léptek a Szovjetunióval, s ez, mint ismeretes, fegyverekkel látja el őket, akkor *„a Szovjetunió, az Egyesült Államok fő ellensége" (basic enemy)* a Földközi-tenger egész déli partvonalára kiterjesztheti „stratégiai emelőkarját". Akkor is megteheti ezt, ha ez a tenger „francia—angol—amerikai" és „angol—amerikai" jellege után ma *„inkább hasonlít egy amerikai tóhoz, mint bármi máshoz"*. (A lap a NATO déli szárnya és a 6. amerikai flotta jelenlétére alapozza ezt az elnevezést.)

Ezt a felsorolást csupán egy pontban kell kibővítenünk: a Közel-Kelet „fekete aranya", az olaj, *különleges szerepet* játszik ezekben a viszályokban. A nyugati világ (elsősorban Nyugat-Európa) nagyrészt ezekből a kutakból fedezi kőolaj-szükségletét, s innen való a Vietnam elleni háborúban felhasznált olaj mintegy 50 százaléka is. Itt a földrétegek úgy helyezkednek el, hogy az olaj a talajvíz nyomására szinte szivattyúzás nélkül szökik a felszínre, s így kitermelési költsége csak egy töredéke az amerikai olajkutakénak. A Közel-Kelet olaját a *„nyolc nővér"* néven ismert nyolc tőkés monopólium birtokolja; közülük öt amerikai, kettő angol, illetve angol—holland, egy pedig francia társaság. Az olajtermelő országok kormányai a roppant profitoknak csak egy kis hányadát kapják meg. Ez nemcsak azon országok kormányainak jelent bevételt, amelyekben a lelőhelyek vannak, hanem azokénak is, amelyeken az olajvezeték csövei átvonulnak.

Az olajmonopóliumoknak döntő befolyásuk van országuk kormányára, s életbevágó érdekük, hogy az olajkutak *politikailag biztonságban legyenek:* ne fenyegesse őket az a veszély, hogy az arab országok alárendelt adószedő-szerepüket a *tulajdonoséra* akarják felcserélni. A kutak államosítása, e roppant erőforrásnak az arab népek, nem pedig a monopóliumok javára való kihasználása olyan veszély, amely ellen az imperialisták mindenkor készek voltak fegyverrel is fellépni. Ma egy külön szempont az is, hogy az olajországok nyugati bankokban tartják *dollár- és fontbevételeiket*, s e hatalmas összegek kivonása veszélyesen befolyásolhatná az ingatag font sterling és a bonyolult hitelrendszerek vérkeringésében mozgó dollár árfolyamát, szilárdságát is.

Az olaj és Közel-Kelet más stratégiai értékei magyarázzák, miért vált *elsőrangú politikai kérdéssé* régebben az angolok, most az Egyesült Államok számára az arab népek egységmozgalmainak alakulása.

Digitized by Google

Az arab egységmozgalmak

Amíg Egyiptom és az arab félsziget országai brit uralom vagy befolyás alatt állottak, addig egységük, illetve egyes csoportokba tömörítésük megfelelt az angol érdekeknek. Az *Arab Liga* pl. brit kezdeményezésre jött létre a második világháború után, s csak később, kényszerűségből vették le róla kezüket az angolok. A független arab országok közt több olyan is volt, amely vezérszerepre tartott igényt egy-egy körzet egységmozgalmában. Irak, Szíria és Jordánia a *„Termékeny Félhold"* egységét akarták megvalósítani, a Hashemita királyok uralma alatt. Ez ellen síkra szálltak a Szaud-uralkodók, akik Aden és Dél-Arábia mellett a „Termékeny Félhold"-ra is pályáztak. Észak-Afrikában a *Maghreb* (Marokkó, Tunisz és Algéria) egyesüléséről volt szó. Rövid ideig a szíriai Damaszkusz is fővárosa volt egy nagyobbacska arab birodalomnak, amely magában foglalta Libanont, Palesztinát, Transzjordániát. Az *„oszd meg és uralkodj"* elvét az angolok egyaránt gyakorolták törzsi méretekben és ilyen csoportos egymásrauszításban.

Az arab egységmozgalmak mindaddig ártalmatlannak bizonyultak, amíg *pusztán nacionalista és vallásos jelszavakkal* próbálták tömöríteni az arab népeket, s *az osztályszempontok, a gazdasági és társadalmi problémák* figyelembevétele nélkül, illetve a feudális-burzsoá uralkodó rétegek érdekei jegyében kíséreltek meg létrehozni arab egységet. Természetes, hogy a feudális vagy a burzsoá kizsákmányolásnak megfelelően, az ilyen egyesítés valamelyik arab ország uralkodó osztályának vetette volna alá a többi arab országot, vagy legfeljebb a szűk uralkodó rétegek szövetkeztek volna a közös kizsákmányolásra, s így elkerülhetetlenül össze kellett veszniük a közös koncon. Ebben bíztak az imperialisták mindaddig, amíg az egymással marakodó arab országok ellentétei más erővonalak szerint nem kezdtek fronttá alakulni.

Egyre nyilvánvalóbb lett *a köztársasági rendszerek és a feudális királyságok szembenállása*, amelyet nemcsak ez országok belső rendje, hanem külpolitikai szövetségi rendszerük is okozott. Az arab reakció is úgy volt ezzel, mint az európai; jobban félt saját néptömegeitől, mint attól, hogy egy protektor idegen nagyhatalom javára feláldozza nemzeti függetlenségét. Elsősorban Jordánia és Szaúd-Arábia voltak azok az országok az arab félszigeten, amelyek *elkötelezték magukat az Egyesült Államoknak;* tőle kapták hadseregük fegyverzetét, s részben kiképzését is.

Velük szemben új egység-központ alakult ki *Egyiptomban*, miután ott elsöpörték a királyságot és *Nasszer* elnök vette át az állam irányítását. Keserves leckéken tanulták meg a népük javát minden eszközzel szolgálni akaró arab nacionalista forradalmárok, hogy az arab egységmozgalom *csak a társadalmi haladás irányában, csak az arab néptömegekre támaszkodva* keresheti jövőjét. Egyiptom 1958-ban egyesült Szíriával, s egy időre Irak is csatlakozott hozzájuk. Ez már a Szuezi-csatorna államosítása, s a szuezi agresszió után történt (amelyre még visz-

Digitized by Google

szatérünk); ez az egység sem maradt azonban hosszú életű: 1961-ben felbomlott, elsősorban Szíria ellenállása miatt, amelyet a szír burzsoázia szervezett, az imperialista hatalmak ösztönöztek, s bizonyos, Kairó által elkövetett hibák is tépáztak.

Fordulat — balra

1963-ban Szíriában és Irakban egyaránt a *Baath Párt, az „Arab Újjászületés Pártja"* került hatalomra. Ebben a több arab országban is szervezettel rendelkező pártban ekkoriban a jobbszárny tartotta kezében a vezetést, s ez élesen ellenezte Nasszer elnök „arab szocializmusát". A Baath akkori szerepe a haladó arab egységmozgalom ellensúlyozására szolgált, s úgy látszott, hogy az arab egység továbbra is csak álom marad. A történelem malmai azonban tovább őröltek, s az arab országok tanultak kudarcaikból. Az arab egységmozgalmak ideológiájában állandó volt három tényező: az *arab nacionalizmus* („minden arab nép — egy nemzet része"), a *mohamedán vallásnak* mint az arab népeket összekötő kapocsnak kiemelkedő szerephez juttatása, és az *antiimperializmus*. Mindhárom tényezőnek része volt abban, hogy valamennyi arab ország tömegei ellenségesen állottak szemben Izrael Államával. A fejlődés abban mutatkozott, hogy az EAK-ban, majd Algériában, s végül Szíriában is előtérbe kerültek az arab nemzeti függetlenségi mozgalmak *antiimperialista vonásai*, s ezzel együtt a belpolitikában ezek *nem kapitalista*, sőt *szocialisztikus* gazdasági fejlődést elősegítő intézkedései.

Az EAK szakított a kommunistaellenességgel, kiengedte a börtönből a kommunista forradalmárokat (akiket mint a vallás ellenségeit vagy mint „idegen ügynököket" zártak be), és szerephez juttatta őket az Arab Szocialista Unió funkcionáriusai között. Az EAK *radikális földreformot* hajtott végre, az *iparosítás* politikájának útjára tért, s mert ebben az imperialisták nem segítették, szovjet segítséggel építette fel az asszuáni gátat, majd fokról fokra szorosabbra fűzte kapcsolatait *a Szovjetunióval és a szocialista országokkal*. Sok más elemmel keveredve, de hasonló jellegű volt az algériai rendszer fejlődése is. Az arab országok többé-kevésbé következetesen antiimperialista szárnya azonban még nem alkotott szervezett csoportosulást, nem vonzott szövetségi körébe más arab országokat. Külön úton fejlődött Algéria is, az EAK is. Ezt a helyzetet lényegesen megváltoztatta a tavaly bekövetkezett szíriai fordulat.

Mi történt Szíriában?

1966. február 23-án megdöntötték Szíria Baath-párti jobboldali kormányát és helyébe *Baath-párti baloldali kormány* került hatalomra. A párt jobbszárnyán szélsőséges faji politikát folytató reakciósok állottak, balszárnyán a szocializmusnak valami „arab változatát" kereső forra-

Digitized by Google

dalmárok, akiket ellenségeik és céljaik közössége vitt egy táborba. A Baath szíriai országos vezetősége szembefordult a nemzetközi vezetőséggel, kormányra jutott, s rövid néhány hónap alatt az új rezsim a következő intézkedéseket hozta:

— Államosította *a tőkés vállalatok 80 százalékát*, magánkézben hagyva a háztulajdont, a kisipart és a kereskedelem nagy részét.

— Radikális intézkedésekkel meggyorsította, illetve a tényleges végrehajtás útjára terelte *a földreformot* és népi tömegmozgalom formájában hajtotta végre.

— Nagy szerepet adott *a szakszervezeteknek;* felállította a munkás—paraszt milíciát, s egy időre (amikor 1966 júniusában légicsata folyt a szír—izraeli határon), fel is fegyverezte (később visszavonta a fegyvereket.)

— 1966 márciusában engedélyezte a hazatérést a Szíriai Kommunista Párt évek óta emigrációban élő főtitkárának, *Khaled Bagdas* elvtársnak. Egy kommunista is tárcát kapott *Atasszi* elnök és *Zuajen* miniszterelnök kormányában, „nem mint párttag, hanem mint arra személyében érdemes politikus."

— A kormány lerakta az *iparosítás* alapjait, amikor megállapodott a Szovjetunióval a régóta tervezett *Eufrátesz-gát* megépítésében. Ez a duzzasztómű meg fogja háromszorozni az ország villamosenergia-termelését. A kormány más vonatkozásban is *jó viszonyt* teremtett a Szovjetunióval és a szocialista országokkal.

— Szíria az arab országok közül az EAK-kal létesített *szoros szövetséget,* beleértve ebbe a gazdasági és katonai együttműködést is.

Khaled Bagdas így jellemezte a szíriai fordulat nemzetközi jelentőségét:

> „A ghanai, szudáni és az indonéziai események után a reakciós sajtó kezdte hangoztatni, hogy a »jobboldali áramlat« továbbterjed és mind több országot borít el. Nos, a szíriai helyzet fejleményei megmutatták, hogy ez a »jobboldali áramlás« nem végzetszerűség, amellyel az ázsiai és afrikai országok ne tudnának szembeszállni."

Dr. *Makhusz*, szír külügyminiszter 1966 júniusában így nyilatkozott a Népszabadság tudósítójának:

> „Az arab országok közt (a múltban) létrejöttek megegyezések azon az alapon, hogy mindnyájan arabok vagyunk, közös nyelvet beszélünk stb. De az ilyen alapon létesített kapcsolatok nem állták ki a tények, feladatok próbáját. Nem elég az arab tömegeknek szépen hangzó, de tartalmilag üres jelszavakat adni... az arab népek egységét csak a jelenleg megosztott arab világ valóságának tudományos elemzése alapján kialakított politikával..., az el-

Digitized by Google

nyomott tömegek millióinak forradalmi harcával lehet kikovácsolni, következésképpen az arab egység csak a szocializmus alapján jöhet létre."

Az EAK-nak, a haladó arab egységmozgalom zászlóvivőjének és az új szíriai rezsimnek szövetsége egy *új tipusú arab egység szilárd magvát* alkotja. Ennek az egységnek alkotóeleme a nacionalizmus is, de elmaradt mellőle az antikommunizmus, és uralkodó vonásává lett a néptömegekre támaszkodó *antiimperializmus*. Ez volt és ez maradt az alapja annak, hogy a Szovjetunió támogatta antiimperialista céljaikban ezeket az arab országokat, szövetségesének tekintette ezt az arab egységmozgalmat, és most is szilárdan kitart mellette.

Ugyanezen okoknál fogva az imperializmus *nem békülhetett meg* ezekkel az arab erőkkel, s útját akarta állni megerősödésüknek, vonzóerejük növekedésének. Az imperialistákat épp úgy *osztályszempontok* vezették ebben, mint ahogyan a Szovjetunió is osztályalapon állott az arab országok haladó törekvései mellé.

Az imperialisták helyi szövetségesei

Az imperializmus két helyi erőre támaszkodhatott az EAK-kal és az új szír kormánnyal szemben. Az egyik: *Izrael*, a másik: a *feudális arab rendszerek*, elsősorban Jordánia, továbbá Szaud-Arábia is, amelynek uralkodója alig egy évvel ezelőtt hirdette meg — amerikai-angol ösztönzésre, határozott EAK- és Nasszer-ellenes éllel — a pániszlám alapon szervezendő arab egységmozgalmat. Ám az amerikai szövetségi rendszerhez tartozó arab államok imperialista célokra való felhasználhatóságát gyengítette az, hogy tömegeik *szolidárisnak érzik magukat a haladó arab egységmozdalmakkal*, Izraelt pedig az arabokat földönfutóvá tevő idegen betolakodónak, az ellenük folyó harc eszközének tekintik.

Mindamellett az első kísérletek a szíriai rezsimnek mint a leggyengébbnek tekintett láncszemnek a „kikapcsolására", Jordániából indultak ki. Szíriában 1966. szeptember 8-án a Baath-párt jobbszárnyának egyik vezetőalakja, Bitar, volt szír miniszterelnök puccsot kísérelt meg, majd két nap múlva *Hatum* ezredes is, aki a kicsiny Szueida városban el akarta fogatni Atasszi elnököt és a szír kormány két tagját. A sikertelen puccs után Hatum és társai Jordániába menekültek. Egyik összesküvő-társuk azonban jobb belátásra tért, továbbszökött Kairóba, s itt nyilatkozatában elmondta: a szír kormány elleni puccsot az amerikai kémszervezet, *a CIA kezdeményezte*, azzal, hogy „bármi áron meg kell buktatni" ezt a kormányt, s Jordánia mellett Izrael is részt vett a puccs előkészítésében.

Husszein jordániai király szoros kapcsolatban volt ugyan az angolokkal, majd az amerikaiakkal, de trónja rendkívül ingataggá vált, mert népe zömében Nasszer elnöknek és az arab szocializmusnak, vagy

Digitized by Google

— különösebb program és jelszó nélkül — egyszerűen *az arab egységnek a hive*, s bizonnyal elsöpri a trónt, ha az Izraellal paktál egy szomszédos arab állam ellen. S a mostani izraeli támadás küszöbén ez döntő szerepet játszott abban, hogy Husszein király elment Kairóba, szövetséget ajánlott Nasszer elnöknek, s békejobbot nyújtott Szíriának.

Az arabok és Izrael

Az imperialisták jól tudták, hogy a pozícióikat, olajkincsüket is fenyegető, haladó jellegű arab egységnek az a leghatásosabb ellenszere, ha az arab népek viszálykodnak egymással, s hogy Izrael ellenséges fellépése éppenséggel összekovácsolja őket. A szuezi kaland idején Amerika nagyon is szem előtt tartotta ezt. Mint emlékezetes, Izrael 1956-ban megtámadta az EAK-t, betört a Sinai-félszigetre és előrenyomult, a francia és angol haderők pedig a Szuezi-csatorna elleni támadással siettek segítségére. Nem Izraelt fenyegették ekkor, de azzal, hogy Nasszer elnök államosította a Szuezi-csatornát, a tőkés monopóliumok és az angol-francia imperializmus érdekei kerültek veszélybe — s Izrael *vállalta a faltörő kos, az imperialista rohamcsapat szerepét*. Amerika ekkor semleges maradt, mert nem elveszíteni, hanem megnyerni akarta az arab népek rokonszenvét, hogy átvehesse az angolok örökségét a Közel-Keleten. Amerika semlegessége mellett a szuezi agresszió *a Szovjetunió erélyes fellépése* miatt omlott össze. De Izrael ezen az agresszión is nyert: ekkor engedélyezték számára az Akabai öböl használatát, ezt követően építette ki fontos olajkikötővé az öböl csücskében fekvő kis Eilat városkát, s csővezetékkel kötötte össze Haifa Földközi-tengeri kikötővel. Annál többet veszített *politikailag* Izrael azáltal, hogy *végképp elmérgesítette* az arab államokhoz való viszonyát, s *leleplezte magát* mint az imperialisták mindenre kész eszközét az arab világ ellen irányuló manőverekben. *Nyerere*, Tanzánia elnöke jól jellemezte, hogyan látják az arabok Izraelt politikája és az arabokkal szembeni magatartása alapján:

> „A zsidók Palesztinába telepítése arra emlékeztette az arabokat, ahogy az európaiak elfoglaltak gyarmati területeket. Az arabok épp olyan mindenből kifosztottan menekültek onnan, mint ahogyan Rhodesiában (a fehér telepesek uralma alatt) élnek az afrikaiak; úgy tűnt, a Nyugat azzal a szándékkal fegyverzi fel Izraelt, hogy aláássa azokat az arab államokat, amelyek szociális és antikolonialista forradalmat akarnak megvalósítani. Szuez csak megerősítette Izraelnek a Nyugattal szőtt összeküvéséről táplált gyanut."

Izrael fejlődésének iránya homlokegyenest az ellenkező volt, mint az EAK-é, vagy Szíriáé: nem balra, hanem *jobbra tartott*. Izrael Állam

Digitized by Google

népe keményen dolgozik ugyan, érdekes kísérleteket folytat a „kibucokban", az állam azonban *az amerikai segélyektől függ.* Az ország 2,5 millió lakójának igen nagy százaléka — 1966-ban mintegy 200 000 fő, a munkaképes lakosságnak majdnem egyötöde — munkanélküli, mert az imperialisták még Izraelt sem engedték az iparosítás útjára, inkább hadseregét növelték segélyeikkel, és elsőrangúan felfegyverezték. Kezdetben amerikai pénzen a franciák, majd a nyugatnémetek szállítottak fegyvereket (repülőket és tankokat) Izraelnak, majd 1966-ban megkezdődtek a közvetlen amerikai fegyverszállítások. Az ország fejlettségi színvonalát jellemzi: nemzeti össztermelésének értéke tavaly 4 milliárd dollár volt. Két atomerőműve is működik, s általában képesnek tartják atombomba előállítására (bár nem sorozatgyártására).

A kicsiny területű és kis lélekszámú ország megabiztosságát és agresszivitását azonban nem elsősorban ezek a tényezők, hanem az Egyesült Államok támogatása adta meg. Az amerikai kormányok szilárdan építhettek arabellenes terveikben Izraelra, amelynek állandó költségvetési hiányát ők fedezték, amely nemcsak a férfiak, de *a nők számára is* kötelezővé tette a katonai szolgálatot, s amelynek kormánya az „arab veszély" jelszavával mindig képes volt mozgósítani a népet. E tekintetben kezükre játszottak a szélsőséges arab nacionalista propaganda egyes kihívó jelszavai, bár az arab országok politikájában ezek sohasem realizálódtak. Voltak olyan rádiókommentátorok, akik „Palesztina felszabadításáról" beszéltek, s a földjükről elűzött palesztinai arab menekültek százezreiben ez a jelszó *termékeny talajra hullott.* De történelmi tény, hogy az 1949-es márciusi fegyverszünet óta (amelyet nem követett békeszerződés!) egyetlen arab állam sem indított háborút Izrael ellen, Izrael viszont nem szavakban, hanem *ténylegesen* megtette ezt arab szomszédországai ellen.

Döntés a háború mellett

Izrael tehát kapható volt az imperialista célokból indítandó támadásra, ha az Egyesült Államok úgy ítéli, hogy erre szükség van, s hogy nem maradt más eszköze az arab egységmozgalom kulcsfontosságú progresszív fordulatának megállítására. A szír kormány elleni puccs kudarca után bekövetkezett az a lépés, amely akcióra bírta az imperialistákat. Szíriában ugyanis *felvetették az olaj-problémát.*

Szírián keresztül vezet az *Iraq Petroleum Company* amerikai—angol—francia olajtröszt csővezetéke. A szír kormány kimutatta, hogy ez a társaság évek óta csal, s hamis elszámolások alapján fizeti a kormánynak a járadékot. Ezeknek visszamenőleges megtérítését és a szíriai részesedés növelését követelte. Hosszas vita után az IPC *kénytelen volt engedni,* s részlegesen még a visszamenőleges követelést is teljesítette. Ez baljós jel volt minden közel-keleti olajtársaság számára. Az olaj miatt pedig már nem egyszer folyt vér a Közel-Keleten.

Digitized by Google

Az olajvita 1967 márciusában ért véget, s Washingtonban már akkor eldönthették, hogy az elkövetkező hónapokban *meg kell buktatni* a szíriai rendszert. Ez politikai döntés volt; a stratégiai csak később történt meg, alapos felderítés és az agressziók előkészítésében gátlástalan „szakszerűséggel" és rutinnal rendelkező tervezők és szervezők előmunkálatai után.

A szír—izraeli határon egymást érték az incidensek. A nyomás kétségtelenül *Szíria ellen* irányult. Igazi légicsaták zajlottak itt le; április 7-én hét gépet is lelőttek ezekben. Izrael Jeruzsálemben megtartott nagy katonai parádéval ünnepelte államma alakulásának 19. évfordulóját (ez olyan mintha a nyugatnémet hadsereget Nyugat-Berlinben vonultatnák fel). *Eskol* miniszterelnök kijelentette, hogy „ha kell, elfoglalják Damaszkuszt", hogy móresre tanítsák a szíriaiakat, akik „nem akadályozzák meg *Sukeiri* embereinek határprovokációit". (Sukeiri a palesztinai menekültek szervezetének vezetője.) Az izraeli parlament, a Knesszeth, májusban formálisan is felhatalmazta a kormányt *Szíria megtámadására.* Ugyanakkor kiéleződött a jordán—szír viszony, még a diplomáciai kapcsolatok is megszakadtak a két arab ország között. Úgy látszott, a Szíria elleni háború küszöbön áll.

Az EAK — Szíria védelmében

Nasszer elnök ekkor szövetségese segítségére sietett. Kérte, hogy az *ENSZ vonja vissza határbiztosító erőit,* amelyek Izrael és az EAK Sinai-félszigeti határán állottak. U Thant, miután konzultált tanácsadóival, úgy döntött: a kérést *teljesíteni kell,* mert ezek az erők az egyiptomi kormány engedélyével kerültek oda a szuezi agresszió után, Izrael viszont nem engedélyezte ENSZ-erők jelenlétét saját területén. Szuverén joga tehát az EAK-nak, hogy visszavonja korábbi belegyezését. (Nasszer elnök azért kérte ezeknek az ENSZ-egységeknek a kivonását, mert ha Izrael Szíria ellen támad, akkor ezek a csapatok az agresszor hátát védik, s az EAK nem tudna segítségére sietni szövetségesének. Úgy tűnt, nem várhat segítséget Szíria Jordániától sem, annyira megromlottak vele kapcsolatai; így Izrael egyetlen fronton, minden erejével Szíriára támadhatna.)

Ezt követően, az EAK visszaállította azokat az állapotokat, amelyek *a szuezi kaland előtt* az Akabai-öbölben fennállottak: megtiltotta Izrael hajóinak az öböl használatát. Bejelentette, hogy a hajók csak engedéllyel haladhatnak át az öböl bejáratát őrző Tiran-szoroson, Sharm el Sejk erődje előtt, mert nem engedheti meg, hogy más zászlók alatt úszó hajók stratégiailag fontos anyagokat szállítsanak a támadásra készülő Izraelnek.

Az Akabai-öbölnek Izrael elől való lezárását ma úgy állítják be — nem is az izraeliek, hanem például Johnson elnök —, mint az EAK által elkövetett „agressziót". A nemzetközi jog szerint azonban ez *tarthatatlan állítás.* Az EAK a maga területére vonatkozóan hozott hatá-

Digitized by Google

rozatot: az Akabai-öböl hajóútja az ő parti vizein, a partvonaltól egy kilométernyire halad, s a Tiran-sziget és szoros is az ő területe. Az Akabai-öblöt csupán néhány imperialista nagyhatalom egyoldalú deklarációja minősítette nemzetközi hajóútnak, különben *sosem tekintették annak*, s az EAK ezt sosem fogadta el. Magától értetődő az is, hogy egy állam, amely támadástól tart, nem engedheti meg, hogy az orra előtt, saját parti vizein szállítsák a hadianyagot (ez esetben az izraeli repülők és tankok számára az olajat) a potenciális támadónak, ellenségének. Arra is hivatkozott az EAK, hogy formálisan még hadiállapotban áll Izraellal, s a nemzetközi jog szabályai szerint ez *feljogosítja* ilyen intézkedésre. Az Akabai-öböl részleges lezárását azonban Izrael olyan *politikai* csapásnak tekintette, amelyet a *fegyveres* agresszió előtt diplomáciai ködösítésre használhat fel, utána pedig az agresszió propagandisztikus indoklására.

Ki az agresszor?

Az ENSZ-ben megvitatták, hogy agresszor-e Izrael. Ennek elvitatása azonban ma már csak képmutatásnak minősíthető. Maguk az izraeliek sem tagadták, hogy *ők lépték át elsőként a határt*, s hogy az EAK-nak „csak a lövedékei" jártak izraeli területen. Az elmondottak politikailag is indokolják, hogy az EAK és Szíria *védelemre rendezkedett be*, később mozgósított, mint Izrael (az EAK hadseregének jelentős része éppenséggel 2000 kilométeres távolságra, Jemenben volt lekötve), annyira, hogy az izraeli támadás megbocsájthatatlan készületlenségben találta őket. Izrael éppen azt a tényt használta ki, hogy az Akabai-öböl lezárása miatt nemzetközi vita indult, az Egyesült Államoknak látszólag az volt a fő gondja, hogy megszervezze a „tengeri hatalmak deklarációját", amelyben a maga és szövetségesei hadihajóinak igénybevételével fenyegetőzött az „akabai zár feltörésére", s az arab országok figyelme is erre irányult. *Johnson* külön üzenetben figyelmeztette Nasszer elnököt: ne kezdjen támadást Izrael ellen, mert akkor kénytelen lenne beavatkozni. A Szovjetunió magától értetődően *a viták tárgyalások útján való megoldása* mellett volt — ez következetes politikája. Az arab kormányok valójában nem fegyveres, hanem *diplomáciai csatára* készültek fel. Izraelban azonban váratlanul átalakították a kormányt, *háborús kabinetet* hoztak létre, s eldöntötték, hogy az első csapást nem Szíriára, hanem *az EAK-ra* mérik.

Nyugati megfigyelők — akik szeretik más országok politikusaira is alkalmazni az amerikai háborús szélsőségesek és az úgynevezett „mérsékeltek" Washingtonban használatos „héják"-nak és „galambok"-nak való elnevezését — ezúttal egyértelműen arról írtak, hogy *az izraeli „héják" bekerültek a kormányba*. Elsősorban *Mose Dajan*ról volt szó, akit Eskol miniszterelnök hadügyminiszterré nevezett ki. Dajan valaha az angol hadseregben szolgált, s ő volt az 1956-os sinai

Digitized by Google

agresszió izraeli hadvezére. Később katonai tanácsadóként és egy amerikai hetilap tudósítójaként Vietnamban járt. A szélsőséges háborús párt embere, az amerikaiak bizalmasa, a „villámháborúk" szakértője. Egyik mintaképének *Rommelt*, Hitler sivatagi páncélos-hadjáratainak híres generálisát tartja. „Dajan a kormányban — háborút jelent" — mondották.

Az arab országok is látták a veszélyt, de túlbecsülték létszámbeli fölényben lévő haderejük *elrettentő erejét*. Ezt a különbséget azonban — és ezzel jól számoltak az izraeli agresszorok — eltüntetheti, sőt fölényt is adhat az ellenfélnek: a meglepetésszerű rajtaütés, az *„első csapás"* előnye. Azok az intézkedések, amelyek a különböző arab hadseregek egységeit az EAK parancsnoksága alá helyezték, gyakorlatilag már megvalósíthatatlannak bizonyultak. Izrael június 5-én elsőként támadott, s olyan gyors sikereket aratott, amilyen *csak támadónak* sikerülhetett. Az arab katonai vereség ez esetben az agresszió tényét is bizonyítja.

Az agressziót nem szabad jutalmazni!

A további események ismeretesek. Az Egyesült Államok a Biztonsági Tanácsban az *időhúzás* taktikájával segítette Izraelt, hogy minél előnyösebb pozíciókból kezdhessen majd tárgyalni. Izrael — éppen az amerikai támogatás eredményeképpen — *semmibe vette* a Biztonsági Tanács tűzszüneti határozatait, s egymás után hatolt be a tűzszünetet már korábban elfogadó Jordániába, (itt még napalmot is használt!), majd Szíriába. A minden törvényt és jogot felrúgó *erőszak* demonstrációja volt ez. Nem a kis Izrael: a hatalmas, imperialista Egyesült Államok *eszköze* merészkedhetett csak ilyen messzire.

És talán még messzebb is merészkedik, ha Moszkvában a szocialista országok párt- és állami vezetői nem foglalnak oly határozottan állást *az agresszor megállítása és az agresszióval rabolt területről való kivonulás* mellett. Izrael harci céljait ekkorra részben már elérte, de ezek között a harci célok közt minden valószínűség szerint Damaszkusz elfoglalása is szerepelt. Éppen a szíriai kormány megdöntése és Nasszer elnöknek a hatalomból való eltávolítása, a haladó arab országok és a Szovjetunió viszonyának megrontása nem sikerült, holott az izraeli támadásnak kétségtelenül *ezek* voltak az óhajtott céljai.

A Szovjetunió és a szocialista országok ebben a helyezetben *az agresszió áldozata, az imperialistaellenes arab erők oldalán állnak*. Nem faji, vallási, vagy Izrael Állam létét tagadó álláspontból, hanem *osztályszemléletükből és a béke szilárd védelmezéséből* indulnak ki, nem Izrael, a zsidó állam, hanem Izrael, *az agresszor, az imperializmus eszköze* ellen lépnek fel, s a diplomáciai kapcsolatot is megszakítják vele. Hová vezetne, ha szótlanul tűrnénk az agressziót, s ezzel magunk is bátorítanánk — nemcsak a Közel-Keleten, hanem a Föld más tájain is? Semmilyen megkülönböztetést nem tehetnek kommu-

Digitized by Google

nisták a faj, a bőr színe, a vallás alapján, ha a békéről van szó. Ezért ítéljük ma el Izraelt.

A közel-keleti konfliktusnak a tűzszünetet követő, új szakaszában a szocialista országok *a világ országainak józanságára* apelláltak az imperialista nagyhatalmak manővereivel szemben, amelyek a diplomácia eszközeivel voltaképpen *az agresszív háború folytatását* szolgálták (pl. az időhúzás, abból a célból, hogy Izrael minél tovább tarthassa megszállva az elfoglalt arab területeket stb.). Ezért követelte a Szovjetunió — miután a Biztonsági Tanács nem volt képes az agresszor megfékezésére — az ENSZ rendkívüli közgyűlésének sürgős összehívását, ezért utazott oda személyesen *Koszigin* elvtárs, miniszterelnök, s ugyanezt a célt szolgálta, más vonatkozásban, *Podgornij* elvtárs kairói látogatása és tanácskozása. Mindez lényegesen befolyásolhatja a közel-keleti válság egész megoldását, kimenetelét — ám e sorok írásakor ezek még folyamatban levő események.

A Szovjetunió most arra összpontosítja figyelmét, hogy békés úton számolják fel az agresszió következményeit, s a rabló ne tarthassa meg a zsákmányt. Ez nemcsak az *arab*, hanem *az izraeli* népnek is érdeke. Hosszú távon elképzelhetetlen, hogy előnyös legyen Izrael népe számára, ha az agresszió politikáját folytatja az arab népekkel szemben: előbb-utóbb érvényesül ezek számbeli túlsúlya, helyzeti előnye. Izraelre nézve lenne katasztrofális, ha a *vérbosszú* szelleme válna uralkodóvá a Közel-Keleten — pedig az izraeli kormány módszerei ezt táplálják. Van a közel-keleti konfliktusnak *békés megoldása* is. És — ebben áll az izraeli nép tragikus tévedése — éppen az hozza közelebb ezt a békés megoldást, ha az arab népek haladó, a szocializmus irányába mutató törekvései erősödnek és győzedelmeskednek az arab nemzeti mozgalmakban.

A Balkán, Kelet-Európa valaha „Európa lőporoshordója" volt — de ma nincsenek itt viszályok: a szocialista országok politikája megszüntette ennek a területnek lőporoshordó jellegét. Hasonló politikában kell keresni, és csak ebben lehet megtalálni a Közel-Kelet békés jövőjének kulcsát is.

Patkó Imre

Digitized by Google

Szemle

Az üzemi demokrácia néhány nagyüzem életében

Napjainkban az üzemek élénk viták, eszmecserék színhelyei. A gazdasági mechanizmus reformjának előkészítése megköveteli egy sor gazdasági és politikai kérdésben a régi, megszokott gyakorlat felülvizsgálatát, a nézeteknek az új, változó körülményekhez való igazodását. Így az üzemi demokrácia perspektívájával kapcsolatban is tisztázásra szorul néhány probléma: erősödik-e a jövőben a dolgozók részvétele a vezetésben, vagy nem; összeegyeztethetők-e a gazdasági vezetők önállóságát célzó intézkedések a kollektíva beleszólásával; korlátozza-e vagy segíti az üzemi demokrácia a személyes felelősség érvényesítését? A magyar szakszervezetek májusban tartott XXI. kongresszusa új lendületet adott e vitáknak, s az elvi kérdések tisztázásával a gyakorlati tennivalókra terelte a figyelmet.

•

Három vállalatnál, a *Kender- és Jutagyár*ban, a *Ganz-MÁVAG*-ban és az *Országos Gumiipari Vállalat*nál szerzett tapasztalataim azt jelzik, hogy a pártszervezetek és a szakszervezeti aktivisták mindenképpen *az üzemi demokrácia fejlődését* remélik a gazdasági mechanizmus reformjától.

E három üzemben már eddig is történtek kezdeményezések *a kollektívának a vezetésbe való bevonására.* A Kender- és Jutagyárban például körülbelül egy évvel ezelőtt, több száz dolgozó véleményét meghallgatva, meghatározták a jobb tájékoztatást s a javaslatok gyorsabb értékelését és felhasználását szolgáló tennivalókat. Az Országos Gumiipari Vállalatnál évek óta intézményesen törekednek a törzsgárda megbecsülésének fokozására és a vezetésbe való bevonására. Ugyanitt indult meg az úgynevezett „gebines műhely" kísérlete; ez széleskörű önállóságot és kezdeményezési lehetőséget adott a gyár egy kisebb kollektívájának. A Ganz-MÁVAG-ban a pártvezetőségi és a szakszervezeti választások alkalmával elhangzott észrevételek, javaslatok megválaszolására helyeztek nagy súlyt, és sikerült több, évek óta húzódó szociális és termelési probléma megoldását megtalálniuk.

A Kender- és Jutagyár pártbizottsága éppen a növekvő *vállalati önállóságban* és az ehhez fűződő *közvetlen anyagi érdekeltségben* látja az üzemi demokrácia fejlődésének új, hatékony mozgató erőit. A vállalat vezetőire ugyanis — mint mindenütt — itt is jóval nagyobb feladatok hárulnak majd, mint a múltban. Maguknak kell dönteniük minden, a gazdálkodást befolyásoló kérdésben, s nem térhetnek ki az intézkedések kockázata, illetve következményei

Digitized by Google

elől azzal, hogy minisztériumi rendeletekre, felső szervekre hivatkoznak. Ezért az eddiginél nagyobb szükségük van arra, hogy ösztönözzék a dolgozók segítőkészségét, felszínre hozzák tapasztalataikat, s így hozzák meg a legkedvezőbbnek ígérkező döntéseket. Közvetlenül érdekeltek lévén az intézkedések következményeiben, a dolgozók is jobban törődnek majd a gazdálkodás napi és távlati problémáival, alaposabb tájékoztatást, nagyobb beleszólást igényelnek, s nyilván jobban számonkérik azoknak az intézkedéseknek a végrehajtását, amelyekhez személyes érdekeik is fűződnek. Ennek a kétoldalú igénynek az első kedvező jeleit már most is észlelni lehet a Kender- és Jutagyárban.

Az Országos Gumiipari Vállalatban is számolnak az új mechanizmus adta kedvező feltételekkel és lehetőségekkel de a szakszervezeti bizottság titkára feltételesen fogalmaz: „Ha a vállalat minden gazdasági vezetője belátja, hogy szüksége van a dolgozók tanácsaira, s ha a dolgozók azt tapasztalják, hogy érdemes javasolniuk, segíteniük, akkor valóban nagy dolgokra leszünk képesek." A Ganz-MÁVAG szakszervezeti bizottságában, a múlt tapasztalataiból kiindulva, szintén számolnak egyes gazdasági vezetők szemléletének hibáival, és meg is állapítják: főleg az alsóbb gazdasági vezetők magatartásának változásától függ, hogy érvényesül-e az új mechnizmusnak az üzemi demokrácia fejlődését serkentő hatása.

•

Jórészt azonos úton jár a három üzem azoknak a gyakorlati lépéseknek a meghatározásában is, amelyek meggyorsítják az üzemi demokrácia kibontakozásának folyamatát. Mindhárom helyen a *formalizmust* vették a támadás kereszttüzébe, mert véleményük szerint ez korlátozta eddig is leginkább a meglevő fórumok, lehetőségek kihasználását.

Lássuk például a *termelési tanácskozásokat.* A Kender- és Jutagyárban már eddig is nagy jelentőséget tulajdonítottak e megbeszéléseknek, s a pártbizottság megállapítása szerint az öt évvel ezelőtti viszonyokhoz képest értek is el eredményeket. De még korántsem mindenütt használták fel a termelési tanácskozásokat a dolgozóknak a vezetésbe való bevonására. Megtárgyalták ugyan a közvetlen munkahelyi problémákat, s követik is intézkedések a kisebb jelentőségű javaslatokat, észrevételeket, de a nehezebben megoldható, bár ismételten szóvá tett problémákra sokszor hónapokig, sőt évekig sem tértek vissza a vezetők, s nem kielégítő a tájékoztatás a tervezett nagyobb horderejű vállalati intézkedésekről, a gyárvezetés elgondolásairól. A kisebb kollektíváknak csak formális döntési joguk van a „kiváló dolgozó" cím odaítélésében, mert nincs rá mód, hogy a dolgozók alaposan megfontolják az értekezletek elé terjesztett javaslatokat, többnyire tehát automatikusan megszavazzák, és csak utólag vitatják egyik-másik kitüntetés jogosságát.

Nagy erőfeszítések árán az utóbbi években a Ganz-MÁVAG-ban is sikerült elérni, hogy ne a negyedév végén, jó esetben a közepén tartsák a termelési tanácskozásokat, mert ez már eleve formálissá tette ezeket. Ma már az év elején rendszeresen megkapják a tájékoztatást a kisebb kollektívák, s a beszámolók a korábbinál sokkal alaposabban elemzik a termelés problémáit. Valamelyest erősödött a dolgozók aktivitása is, de a javaslatok számbavétele és megvalósításuk még sok műhelyben lassú, nehézkes. A Minisztertanács és a SZOT határozata alapján rendszeresített naplókban több helyen nem is

Digitized by Google

vezetik a javaslatokat, vagy ha igen, akkor sem adnak rájuk választ. A „kiváló dolgozó" vagy a „szocialista brigád" cím adományozásakor előre kifüggesztik ugyan a javaslatot a műhelyben, de sokhelyütt még nem állítják a dolgozókat valóban választás elé, s előfordult olyan eset is, hogy a gazdasági vezető utólag megváltoztatta a kollektíva döntését. Így még mindig sokan vannak a gyárban olyanok, akik „szavazógépnek" tartják a termelési tanácskozást, nem pedig olyan fórumnak, ahol érdemes felszólalni, javaslatot tenni, vagy bírálni. Nagyjából hasonló a helyzet az Országos Gumipari Vállalatban is, s ha ez a szóban forgó három kiemelkedő üzemben így van, akkor talán nem tulzás szélesebb méretekben általánosítanunk a felsorolt jelenségeket.

Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy mindhárom üzemben *a termelési tanácskozások színvonalának emelésére* koncentrálják az erőfeszítéseket. El akarják érni, hogy a tanácskozások napirendjét a dolgozók jóelőre megismerjék. S bár ezután is többségükben a közvetlen munkahelyi problémák szerepelnek a napirenden, időnként helyet adnak a vállalat fejlődéséről és problémáiról *tágabb perspektívát, szélesebb látókört* nyújtó tájékoztatásnak is. Erősen szorgalmazzák, hogy a gazdasági vezetők gyorsan reagáljanak minden észrevételre, javaslatra; amit lehet, intézzenek el, amit pedig nem, annak az elutasítását vagy elhalasztását is indokolják meg. A lényeg az, hogy a dolgozók tapasztalják: nemcsak a kész intézkedések megszavazása tartozik rájuk, hanem tőlük is függ az, hogy hogyan alakulnak a műhely életét, a munkát meghatározó események. Ez erősíti felelősségérzetüket, azt a tudatot, hogy gazdái, tulajdonosai az üzemnek.

Fokozottan érvényes ez az üzemi demokrácia új szerveire, a most megválasztott *szakszervezeti tanácsokra*. „Ha megelégszünk annyival, hogy létrehoztunk egy új szervet, akkor még semmit sem tettünk — mondja a Kender- és Jutagyár pártbizottságának titkára. — Tartalmi változást kell elérnünk, s a szakszervezeti tanácsoknak másképp kell dolgozniuk, mint ahogyan az üzemi tanácsok dolgoztak". Hogy milyen legyen az a „másképp", azt részletről részletre ki kell dolgozni. Az azonban mindenképpen nélkülözhetetlen, hogy a szakszervezeti tanács tagjai úgy készüljenek fel a kollektíva élet- és munkakörülményeit befolyásoló kérdéseket tárgyaló ülésekre, hogy minél jobban megismerjék munkatársaik, választóik problémáit és képviseljék véleményüket.

Hogy ennek az új szervnek is meg kell birkóznia a formalizmus „hagyományaival", arról mindhárom üzemben sokat tudnak beszélni. Az üzemi tanácsok működését eleve formálissá tette az, hogy bármekkora hatáskörük volt is elvben, a centralizált gazdaságirányítási rendszerben *nem tudtak élni vele;* csupán néhány viszonylag jelentéktelen kérdésben dönthettek, de akkor is úgy, hogy az előzőleg már több fórumon megtárgyalt, többnyire elhatározott, kész döntéseket szavazták meg. De kellő tájékozottság és előzetes felkészülés híján egyébként sem mondhattak volna érdemleges véleményt az üzemi tanácstagok.

A szakszervezeti tanács *kedvezőbb feltételekkel* indul, mint elődje. Mint a vállalat szakszervezeti vezető szervének, *pontosan körvonalazott hatásköre van.* Ez a hatáskör a kérdések viszonylag szük csoportjára terjed ugyan ki, de az alapvető fontosságú ügyekben biztosítja a dolgozók véleményének érvényesítését. Döntési jogkörébe tartozik az alsóbb szakszervezeti szervek, így a szakszerve-

Digitized by Google

zeti bizottság hatáskörének és feladatainak megszabása, a nyereségrészesedés felosztása irányelveinek kidolgozása, az igazgatói alap jóléti keretének felhasználása, a szociális beruházásokra szánt összeg rendeltetésének eldöntése, a munkaruha elosztása a törvényes rendelkezések keretein belül, a törzsgárda-jelvény adományozása. A szakszervezeti tanács hagyja jóvá a szakszervezeti bizottság munkatervét, költségvetését, a végzett munkáról szóló beszámolóját. Véleményt nyilvánít a vállalati tervjavaslatról, a vállalat szervezeti felépítésének módosításával kapcsolatban. Kedvező változás az is, hogy tagjai gyakorlott, tapasztalt szakemberek, a dolgozók bizalmát élvező aktivisták, akik jól ismerik egy-egy munkahely problémáit, munkatársaik véleményét, s érdeklődnek olyan problémák iránt is, amelyek már kívül esnek közvetlen munkahelyük hatókörén.

Az első tapasztalatok mégis azt mutatják, hogy nem könnyű szabadulni *a régi gyakorlat formális elemeitől*. Még a Ganz-MÁVAG-ban is, ahol pedig nagy gonddal állították össze a szakszervezeti tanács munkaprogramját, változatlanul előbb a szakszervezeti bizottság ülésein vitatják meg az egyes témákat, mint mondják: azzal a céllal, hogy helyes irányban befolyásolják a szakszervezeti tanácsot. Az ilyen túlbiztosítás azonban azzal a veszéllyel jár, hogy a szakszervezeti bizottság előre kialakított álláspontja esetleg úrrá lesz a vitában, s tekintélye eleve elnémítja a vele ellentétes véleményeket. Pedig a szakszervezeti tanács csak akkor lesz életképes, ha felszínre hozza az egyes rétegek *sajátos szempontjait, igényeit, tapasztalatait*, ha vállalja az álláspontok, vélemények összecsapását, s az érvek, bizonyítékok egybevetésével és mérlegelésével hozza meg döntéseit.

A gazdasági vezetők körében sem lehetett még egyecsapásra, pusztán szervezeti változtatással megszüntetni az üzemi tanáccsal szemben táplált előítéletet. Igaz, volt annak reális magja is, hiszen sok esetben az üzemi tanács vajmi kevés segítséget adott formális működésével a gazdasági vezetésnek. Ám az előítélet nemcsak ebből, hanem mélyebbről táplálkozott és táplálkozik sokhelyütt ma is. Sok gazdasági vezető bizony még nem látja be, hogy *szüksége van a kollektíva véleményére*. Sőt, éppen az új gazdasági mechanizmusra hivatkozva, (amely nagyobb szakszerűséget, képzettséget, hozzáértést követel) vonják egyesek kétségbe a szakszervezeti tanács létjogosultságát. Pusztán agitációval, rábeszéléssel természetesen nem lehet megszüntetni az ilyen előítéletet, de nem volna helyes belenyugodni sem, és tétlenül várni, hogy majd csak jobb belátásra térnek az elfogultak.

A szakszervezeti tanácstól függ elsősorban, hogy igazolja: hozzá tud szólni, mégpedig a dolgozók sok tapasztalatát általánosítva, *érdemben és hasznosan tud hozzászólni* az üzem életében előforduló lényeges kérdésekhez; tud segíteni abban is, hogy a vezetők döntései körültekintőbbek legyenek, s olyan körülményekkel is számol, amelyekről „fent" nem tudnak, de „lent" nyíltan beszélnek. Minél többször bizonyítja be életképességét a szakszervezeti tanács — s ehhez nyilván *támogatást, de nem bábáskodást* igényel a pártszervezettől és a szakszervezet jól kiépített aktíva-hálózatától —, annál inkább fellsmerik majd nemcsak létjogosultságát, hanem nélkülözhetetlenségét is.

Az előítéletek persze nem korlátozódnak az üzemi tanácsra: némelyek *a dolgozókkal való mindennemű tanácskozást* kényelmetlen, terhes kötelességnek tekintenek. Presztízsféltés, a mások véleményének lebecsülése, a bírálattól való idegenkedés

Digitized by Google

— sokféle érzés és hajlam keveredik abban a vezetői magatartásban, amely húzódozik a kívülállók, a „laikusok" észrevételeinek meghallgatásától. Pedig egyetlen vezető sem lehet olyan bölcs, hogy minden döntése mindig a lehető legjobb legyen, s ne igényelje a tömegek kontrollját.

A pártszervezetnek és a szakszervezetnek sok módja és eszköze van arra — s az említett három üzemben fokozottan élnek is majd vele —, hogy konkrét példák sokaságával bizonyítsa: érdemes *a döntés előtt meghallgatni azoknak a véleményét, akikre a végrehajtás tartozik*, érdemes előre ismerni a hangulatot és az esetleges ellenvetéseket, még akkor is, ha ezek nem helyesek. Ha meggyőzik az ellenvéleményen levőket, akkor ezek nyilván nagyobb felelősséggel vesznek részt a végrehajtásban, mint ha minden magyarázat és indokolás nélkül, véleményük mellőzésével adják ki nekik az utasításokat.

•

Az üzemi demokrácia fejlődése attól is függ — ezt világosan látják mindhárom üzemben —, hogy a dolgozók választott képviselői mennyire tudnak helytállni a maguk területén, hogyan tudják betölteni a gazdasági vezető mellett *a partner szerepét*. A múltban ez sem ment zökkenők nélkül, nemcsak azért nem, mert a gazdasági vezetés és a mozgalmi vezetés egyformán centralizált volt, s az alapszervezetek jóformán semmiféle hatáskörrel nem rendelkeztek, hanem azért sem, mert többnyire *egyetlen személy*, a szakszervezeti bizottság, esetleg műhelybizottság titkára akarta betölteni a partner szerepét, s megfeledkezett arról, hogy ő csupán egyik tagja egy választott testületnek. (Többnyire nem is a kollektíva véleményét, hanem csak a magáét képviselte, holott a kettő közé nem lehet azonossági jelet tenni.) Sőt az is hozzátartozik a teljes igazsághoz, hogy sok szakszervezeti tisztségviselő úgy fogta fel megbizatását, hogy neki feltétlenül és mindig szembe kell helyezkednie a gazdasági vezető döntésével, mert az ő feladata kizárólag az, hogy bírálja, kifogásolja a vezető vélt vagy valódi mulasztásait, tekintet nélkül arra, hogy megvannak-e a feltételei az ügy elintézésének, s próbált-e tenni valamit a szakszervezet a probléma megoldására.

Az utóbbi hónapokban, de különösen a szakszervezetek XXI. kongresszusa óta mindhárom üzemben előtérbe került *a szakszervezeti szervek hatáskörének tisztázása*, önállóságuk növelése, jogaik biztosítása.

A gazdasági vezetés önállóságának, személyes felelősségének erősítésével együtt *nő a szakszervezetek szerepe és befolyása* az üzemben. Mint a szakszervezeti tanács hatásköre is mutatja, vállalati szinten elsősorban a dolgozók szociális, egészségügyi és kulturális ellátását érintő kérdésekben kapnak a szakszervezeti szervek döntési hatáskört. E döntésekhez előzetesen meg kell hallgatniuk a gazdasági vezetők véleményét is. Egyetértési jog illeti meg a szakszervezeti szerveket a munkajog körébe tartozó szabályozás vállalati kereteinek a meghatározásában, s az olyan kérdésekben, mint például a bérformák meghatározása, illetve módosítása, a munkások besorolási rendszerének megállapítása, a vállalati munkarend meghatározása, az igazgatói alap felosztása jóléti és jutalmazási keretre, az egészségre ártalmas munkakörökben a csökkentett munkaidő bevezetése, a vállalati üdülőbe való beutalás és a gyermekintézményekbe való felvétel elbírálása, ezen intézmények fenntartása, illetve megszüntetése. Meg kell hallgatni a szakszervezet véleményét például a vállalat gazdaságos működésével, a társadalmi tulajdon védelmével kapcsolatos döntések meghozatalánál is. Ez a véle-

Digitized by Google

mény azonban nem köti meg a vállalatvezető kezét. A Munka Törvénykönyve vétójogot is ad a szakszervezetnek olyan esetekben, amikor a gazdasági vezető törvénysértő intézkedést tesz, megszegi a közös megállapodásokat, vagy ellentétbe kerül a szocialista erkölcs normáival. Ebben az esetben a szakszervezet vétójoga felfüggesztheti a döntés végrehajtását mindaddig, amíg a felsőbb szervek állást nem foglalnak. Új joguk a szakszervezeti szerveknek az, hogy a jövőben az üzemi gazdasági vezetők megítélésénél, megerősítésénél vagy leváltásánál az ő véleményüket is ki kell kérni. E jogokat vállalatonként a *kollektív szerződés* rögzíti majd, az új Munka Törvénykönyve keretszabályai alapján. Ennek előkészítése már megkezdődött az üzemekben, bár még meglehetős nagy a bizonytalanság e tekintetben.

•

A szakszervezetek partner-szerepét következetesen végig kellene vinni a vállalatvezetéstől a legalsóbb termelési egységig és a „termelési parancsnokig": *a művezetőig.* A szakszervezetek XXI. kongresszusa ki is emelte a művezető partnerének, a szakszervezeti bizalminak a fontosságát. Mégis mint számos más vállalatban, az Országos Gumiipari Vállalatban és a Ganz-MÁVAG-ban sem maradt a bizalmiaknak *jóformán semmi joguk és feladatuk.* Az új gazdasági mechanizmus bevezetése után a szakszervezetek nem fognak aprólékosan beavatkozni a gazdasági vezető döntéseibe, s így a bérezésnek, a premizálásnak, a jutalmazásnak csupán az elveit szabják meg; az elosztás joga a gazdasági vezetőre hárul. A problémát az okozza, hogy felsőbb szervei eddig éppen azt igényelték a bizalmitól, hogy szóljon bele a bérkorrekciókba, a jutalmak, a kitüntetések adományozásába, a dolgozók felvételébe, áthelyezésébe, elbocsátásába. Ez azonban most a gazdasági vezetők személyes hatáskörébe tartozik majd. A régi hatáskör — helyesen — megszűnik, de *újat nem kaptak,* s most a bizalmiak úgy érzik, hogy megcsorbult a szerepük és ezzel együtt a szakszervezet tekintélye. Mint mondják: semmi más tennivalójuk nem maradt, mint a bélyegek eladása.

A hiba nem az elvekben van, hanem a gyakorlati végrehajtásban. A szakszervezeti bizottságoknak meg kell vizsgálniuk: hogyan tudják érvényesíteni a valóban jelentősen megnövekedett szakszervezeti hatáskört úgy, hogy *ne csökkenjen a bizalmiak felelőssége, hanem az eddiginél nagyobb legyen.* Hiszen mint a szakszervezetek XXI. kongresszusa megállapította, a legkisebb termelési egységekben, ott, ahol közvetlenül jelentkeznek a dolgozók ügyesbajos problémái, tapasztalatai, kívánságai — *a bizalmi jelenti a szakszervezetet.*

•

Az eddigi viták során természetesen az elvi kérdések tisztázása volt a döntő. A hátralevő hónapok nyilván felszínre hozzák majd a gyakorlati végrehajtás legjobb módszereit is. Mindhárom üzemben sokat várnak e tekintetben a szakmai szakszervezeti kongresszusoktól. Az egészen bizonyos, hogy az a megélénkülő, felpezsdülő légkör, amely napjainkban a viták során tapasztalható, később a munkában is meghozza gyümölcsét, s a gazdasági mechanizmus kedvező feltételei közt kibontakozó üzemi demokrácia is visszahat a gazdaságirányítás módszereinek további fejlődésére, tökéletesedésére.

Sőtér Edit

Digitized by Google

Kritika

A tőkés újratermelés néhány elméleti kérdése közgazdasági irodalmunkban

A közgazdaságtudományi kutatómunka az elmúlt évtizedben Magyarországon is fellendült. Ennek eredményeként jelentősen fejlődött a közgazdaságtudomány és elősegítette népgazdaságunk feladatainak megoldását.

A közgazdaságtudomány általános fejlődésén belül a kutatók és az oktatók a mai kapitalizmus új gazdasági jelenségeinek elemzésében és a polgári közgazdasági elméletek bírálatában is eredményeket értek el. Jelentős monográfiák jelentek meg; ezek hozzájárultak a politikai gazdaságtan fejlesztéséhez, a mai kapitalizmusban végbemenő folyamatok sokoldalú és valósághű megismeréséhez és nem egy olyan közgazdasági tétel módosításához, amelyet korábban a második világháború utáni fejlődés viszonyai között is változatlan érvényűnek hittünk.

E művek közül kiemelkedik *Erdős Péter* „Adalékok a mai tőkés pénz, a konjunktúraingadozások és a gazdasági válságok elméletéhez" című munkája, amelyben a szerző, összekapcsolva az újratermelési elméletet a konjunktúra-elmélettel, új eredményekre jut a tőkés pénz jellegét és szerepét illetően. Hasonlóképpen nemzetközileg is jelentősnek tekinthető eredményeket ért el a szerző az újratermelési ciklus alakulását befolyásoló tényezők, főleg az állótőke szerepét és a munkásosztály helyzetét meghatározó automatizmusok feltárásában. Lényegesen hozzájárult a fejlett tőkés országokban a második világháború után végbement gazdasági növekedés okainak alaposabb megismeréséhez *Erdős Tibor*nak „A gazdasági növekedés tényezői a nyugat-európai tőkés országokban és Japánban a második világháború után" című, nemrég megjelent munkája. A második világháború utáni tőkés újratermelés problémáit vizsgálja *Háy László* is „A világkapitalizmus válsága" című, tavaly megjelent könyvében.

Ezeknek és más műveknek a jelentősége abban is megmutatkozik, hogy a hazai kutatások eredményei alapján — párosítva ezeket a marxista közgazdaságtudomány világviszonylatban elért eredményeivel — a mai kapitalizmussal kapcsolatos ideológiai és propagandamunkánk is tudományosabb alapokon nyugszik, s így meggyőző ereje is megnövekedhetik.

Örvendetes az is, hogy a közgazdasági kutatómunka megélénkülésével párhuzamosan a kutatásokat is előrevivő *élénk vita* bontakozott ki. Az elmúlt években elsősorban a szocializmus közgazdasági kérdései körül folyt a vita, s kevéssé érintette a mai kapitalizmusban végbemenő folyamatokat. Részben talán ez is oka annak, hogy egyes művekben dominált a tények

Digitized by Google

empirikus feltárása, és viszonylag háttérbe szorult az elméleti általánosítás, bár kétségtelen, hogy a tények feltárása nélkül ezt sem lehet eredményesen elvégezni. Ezért üdvözölnünk kell azt az utóbbi hónapokban a Közgazdasági Szemlében kibontakozott vitát, amelyet főleg *Molnár Ferenc* indított meg „Az imperializmus lenini elméletének néhány problémája és a mai kapitalizmus", valamint „Ciklikus-e a mai tőkés újratermelés?" című gondolatébresztő cikkeivel, részben az említett munkákhoz kapcsolódva.[1]

A szerző mindkét tanulmányában kifejezi azt a jogos igényét, hogy a marxizmus—leninizmus tanításait alkotóan kell alkalmazni a mai kapitalizmus viszonyaira. Igaza van Molnár Ferencnek: a kutatónak nem kell attól tartania, „hogy a marxizmus klasszikusai egy vagy egynéhány fontos tételének, megállapításának módosítása vagy éppen elejtése esetén összedől az az »épület«, amelyet — tévesen — a marxizmussal azonosítanak. Ez talán nem egyéb mint önbizalomhiány, önmagunk s a valóban marxista tudomány adta lehetőségek alábecsülése. Az utóbbit éppen az jellemzi, hogy rugalmasan képes feldolgozni az új jelenségeket és magába olvasztani az azok megismerése által feltárt új törvényszerűségeket."[2]

A második világháború óta eltelt több mint két évtized folyamán a tőkés gazdaságban jelentős változások mentek végbe. Ezek következtében *változott a tőkés újratermelési ciklus is.* E kérdésnek nemcsak elméleti, hanem politikai jelentősége is nagy, kihat ugyanis a tőkés országok munkásosztályának harcára, az osztályharcot vezető marxista—leninista pártok politikájára is. Érthető tehát, hogy a marxista közgazdászok mind több figyelmet fordítanak a kérdés tanulmányozására. Ebben a cikkben a *tőkés újratermelés új jelenségeivel* kívánok foglalkozni, kapcsolódva az eddigi vitához.

•

Mindenekelőtt arra a kérdésre kell választ keresnünk: *elegendő bizonyító anyagot* adnak-e az utóbbi húsz év tapasztalatai annak eldöntéséhez, hogy *ciklikus-e a mai tőkés újratermelés*, vagy sem, illetőleg, hogy milyen lesz a tőkés újratermelés menete a jövőben? A kérdésre csak akkor adhatunk tudományos igényű választ, ha behatóan megvizsgáljuk a tőkés gazdaságban bekövetkezett *szerkezeti változásokat* és ezek következményeit.

Ami a kérdés *első részét* illeti, úgy gondolom, a tőkés országok háború utáni fejlődése megadja erre a választ, bár közgazdasági irodalmunkban eltérők az erre vonatkozó álláspontok. *Háy László* például ezt írja tavaly megjelent könyvében: „Az eddigi tapasztalatok egyáltalában nem indokolják azt az állítást, hogy a tőkés újratermelési folyamat ciklikus mozgása megszűnt volna."[3] Ő is elismeri azonban, hogy a legtöbb európai tőkés országban és Japánban a háború után nem volt általános túltermelési válság. A *tőkés világ egészére* tehát semmiképpen sem mondható az, hogy a második világháború óta eltelt időben ciklikusan alakult az újratermelés. Molnár Ferenc-

1 Közgazdasági Szemle, 1966. évi 11. szám és 1967. évi 1. szám.

2 *Molnár Ferenc:* Az imperializmus lenini elméletének néhány problémája és a mai kapitalizmus. (Közgazdasági Szemle, 1966. 11. sz.) A szerző ebben a tanulmányban a tőkekivitelt és a gyarmati rendszert vizsgálja. Mindkét kérdéssel kapcsolatos álláspontja vitát keltett. Lásd: *Göncöl György:* A tőkekivitel volumene és hatékonysága (Közgazdasági Szemle, 1967. 1. sz.), *Rédei Jenő:* Az imperializmus lenini elmélete és korunk imperializmusa. (Közgazdasági Szemle, 1967. 1. sz.), valamint *Kádár Béla* és *Mihályi István* hozzászólását a vitához (Közgazdasági Szemle, 1967. 5. sz.).

3 Dr. Háy László: A világkapitalizmus válsága. Kossuth, 1966. 80. old.

Digitized by Google

nek ezért teljesen igaza van, amikor bírálja Háy Lászlónak ezt a tételét, rámutatva arra, hogy ahol nincs túltermelési válság, ott nem beszélhetünk az újratermelés ciklikus alakulásáról. (Ugyanilyen meggondolásból bíráltam én is a szóban forgó tételt Háy László könyvéről írott recenziómban.[4])

Nyugat-Európa és Japán fejlődésétől teljesen eltér a kapitalizmus fellegvára, az Egyesült Államok gazdaságának a második világháború utáni fejlődése. Az eltérés — mint ismeretes — nemcsak abban van, hogy az ötvenes években az Egyesült Államokban lényegesen lassúbb volt a gazdasági növekedés üteme, mint a legtöbb nyugat-európai országban és Japánban, az utóbbi években pedig meghaladta a nyugat-európai országokét, hanem abban is, hogy a háború után itt *négy kisebb-nagyobb gazdasági válság* zajlott le. A kutatók megegyeznek abban, hogy ezek közül legalábbis egy — az 1957—1958. évi válság — nem speciális tényezők hatására jött létre, hanem „kialakulásának mechanizmusát tekintve a periodikus válságokéval azonos jegyeket mutatott".[5] Ez a válság ugyanis annak következtében keletkezett, hogy az 1955—57-es nagy beruházások jelentősen kibővítették a termelőapparátust, s ezért a termelés bővülése beleütközött a piac korlátaiba. Az állammonopolista piac jelentős kibővülése sem volt képes megakadályozni a termelési lehetőségek és a fizetőképes kereslet ellentétének oly mértékű kiéleződését, amelynek szükségképpen válsághoz kellett vezetnie. Ennek a válságnak a fő vonása — mint ismeretes — az *állótőkeberuházások nagyarányú csökkenése volt.*

Az 1957—58. évi válság az Egyesült Államokban tehát az 1947-ben kezdődő ciklust *lezáró* jellegű válság volt. Ez a válság lényegében a kapitalizmus korábbi történetéből ismert mechanizmus alapján bontakozott ki, noha lefolyására rányomták bélyegüket a monopolkapitalizmusban végbement szerkezeti változások. Ezért én az Egyesült Államok háború utáni újratermelését *ciklikusnak* tekintem, bár nem feltétlenül a szó klasszikus értelmében.

Molnár Ferenc szerint az Egyesült Államokban „nincsen elégséges alapunk az újratermelés ciklikusságának megítéléséhez,"[6] még akkor sem, ha az 1948—49. évi válságot az 1957—58. évivel azonos jellegűnek tekintjük, mert „még ez esetben is — írja — csak két és nem három azonos mechanizmusú recessziónk lenne... Éppen ezért, figyelembe véve, hogy az újratermelés ciklikusságának anyagi alapját a ciklikusság ellen ható befolyásoló változások az Egyesült Államokban is végbementek, továbbá mivel sem az 1948—49. évi, sem az 1957—58. évi válság nem volt elég mély ahhoz, hogy — különösen a kedvezőtlenné vált közegben — az okok és okozatok ciklikusságát eredményező láncolatot elindítsa, inkább afelé hajlok, hogy az újratermelést jelenleg az Egyesült Államokban sem tartsam ciklikusnak."[7]

E megállapítással szemben a következő ellenvetéseim vannak: Egyfelől: a ciklikusság anyagi alapjaiban végbement változások ellenére — ezt mutatják a tények — *voltak válságok* az Egyesült Államokban, amelyekben ha mechanizmusukban nem is azonosak, de szükségszerűen következtek a tőkés termelési viszonyokból. Semmi alapunk sincs annak feltételezésére, hogy a

4. Közgazdasági Szemle, 1966, 10. sz.

5 Közgazdasági Szemle, 1967, 1. sz., 87. old. Megjegyzendő, hogy egyesek az USA-nak a háború utáni mind a négy termelési visszaesését ciklikus válságnak tekintették. Mások viszont az 1948—49. évi válságot is ciklikus válságként fogták fel. E kérdésekre itt nem térünk ki.

6 Uo., 88. old.

7 Uo., 88. old.

Digitized by Google

jövőben az Egyesült Államokban *nem lesz* válság. Másfelől: a termelés, a beruházás, az egész gazdasági tevékenység mekkora, milyen mély visszaesésének kell bekövetkeznie ahhoz, hogy a válság „az okok és okozatok ciklikusságot eredményező láncolatát elindítsa"? Erre nem kapunk választ Molnár Ferenc cikkéből. Az 1957—58. évi válság idején az Egyesült Államokban 14 százalékkal csökkent az ipari termelés. Az 1929—33. évi válságot megelőző válságokban az ipari termelés esése a legtöbbször ennél lényegesen kisebb volt, vagyis ezek a válságok még olyan mélyek sem voltak, mint az 1957—58. évi. Ezt bizonyítják a következő adatok:

Az ipari termelés százalékos visszaesése egyes tőkés országokban néhány válság idején*

* Forrás: Mendelszon: A gazdasági válságok és ciklusok elmélete és története, II. köt., Moszkva, 1959. (oroszul). (Az évek az egyes válságok kezdő időpontjára vonatkoznak.)

	1882	1890	1900
Anglia:			
Összipari termelés, építőipar nélkül	8	7	2
Termelőeszközök termelése	13	12	2
Fogyasztási cikkek termelése	5	6	5
Németország:			
Összipari termelés	—	3	—
Termelőeszközök termelése	—	5	2
Fogyasztási cikkek termelése	—	0,5	4

Ezek az adatok nem pontosak ugyan, de a tendenciát tükrözik. Ennek alapján megállapítható, hogy a klasszikus kapitalizmusban és főleg az imperializmus idején a válságok nemcsak az 1929—33. évinél voltak jóval enyhébbek, hanem a második világháború után az USA-ban lezajlott válságoknál is, mégis alkalmasak voltak arra, hogy „az okok és okozatok ciklikusságát eredményező láncolatát" elindítsák.[8] Természetesen nem volna helyes mechanikusan átültetni mindezt a mai viszonyokra; az adatok azonban kétségtelenül elgondolkodtatók, és — éppen a Molnár Ferenc által elmondottak alapján — igényelhető annak a közelebbi meghatározása, hogy a termelésnek kb. milyen mérvű visszaesése, a válságnak milyen mélysége szükséges a periodicitás elindításához.

A táblázat adataiból az is kiderül, hogy az imperializmus rendszerének kialakulása után egy ideig *csökkent a válságok mélysége.* (Az 1907. évi válság is nagyon enyhe lefolyású volt.) A marxista közgazdasági irodalom erre mindmáig nem adott kielégítő magyarázatot. Ennek elemzése pedig azért is fontos volna, mert a válságok mélységének csökkenése abban az időben minden bizonnyal összefüggött a monopóliumok kialakulásával, amelyek ideiglenesen mozgási teret nyitottak a kapitalizmus alapvető ellentmondása számára, és így lehetővé tették a termelőerők nagyobb megrázkódtatás nélküli fejlődését a monopoltőkés termelési viszonyok keretei között. Innen

[8] Mellesleg az is kiderül az adatokból, hogy a marxista irodalom (eléggé általánosan) a második világháborút megelőző kapitalizmusban a nagyon enyhe termelési visszaeséseket is periodikus túltermelési válságoknak tekintette. Úgy tűnik, érdemes volna behatóbban megvizsgálni e válságok természetét.

Digitized by Google

ered a „szervezett kapitalizmus" elmélete, amelynek hirdetői úgy vélték, hogy a monopóliumok biztosíthatják a tőkés gazdaság válságmentes fejlődését. Az 1929—33. évi világgazdasági válság azután teljesen bebizonyította ennek az elméletnek a tarthatatlanságát. Kiderült, hogy a monopóliumok csak átmenetileg nyújtottak mozgási teret a kapitalizmus alapvető ellentmondásának, azután azonban az addiginál magasabb fokon termelték újjá.

Sem elméletileg, sem gazdaságtörténetileg nem tartom megalapozottnak, hogy a ciklikusságot a „három azonos mechanizmusú recesszió" alapján ítéljük meg. Ilyen alapon ugyanis a két világháború közti tőkés újratermelés sem ciklikus, mert a tőkés országok többségében akkor sem volt „három azonos mechanizmusú recesszió"[9]. Ebben az időszakban ugyanis — mint ismeretes — *csak egy* olyan általános túltermelési válság volt, amely minden tőkés ország gazdaságára kihatott (az 1929—1933. évi). Az 1920—21. évi válság csak azokra az országokra terjedt ugyanis ki, amelyeknek termelése és termelési kapacitása a háború idején megnövekedett — az Egyesült Államokra, Kanadára, Japánra, Ausztrállára, Angliára —, s nem érintette azokat az európai országokat, amelyeknek gazdasága a háborúban nagy veszteségeket szenvedett. Az 1937—38. évi válságnak pedig nemcsak az volt a sajátossága, hogy kibontakozását megakadályozta a második világháború kitörése, hanem az is, hogy ez a válság nem érintette több európai tőkés ország és Japán gazdaságát. A marxista közgazdasági irodalomban ezt általában azzal magyarázzák, hogy a tengelyhatalmak — Németország, Olaszország és Japán — a háborúra való készülődés során ekkor már jórészt átállították gazdaságukat a haditermelésre. Ez a magyarázat azonban elégtelen, mert a válság olyan országokat is elkerült (pl. Svédországot, Norvégiát), amelyekre a mondottak nem vonatkoznak. Ennek vizsgálata azonban meghaladja e cikk kereteit.

Továbbá: a két világháború közti ciklus tartama is eltér a nagyjából azonos időközönként ismétlődő ún. klasszikus ciklustól, azokban az országokban is, amelyeket mindhárom válság érintett: a 20-as években a két válság között nyolc év telt el, a 30-as években csak három-négy. A harmincas években úgy látszott, hogy a válságok gyorsabban követik egymást. Ennek legáltalánosabb okát abban találhatjuk meg, hogy oly mértékben kiéleződtek a monopolkapitalizmus ellentmondásai, hogy egyre kevésbé volt képes úrrá lenni a monopoltőkés termelési viszonyok keretein túlnőtt termelőerőkön. Ezt igazolja az 1929—33. világgazdasági válság szokatlan mélysége és elhúzódása is, valamint a válságot követő nyomott gazdasági helyzet. Ismeretes, hogy ezt a válságot nem követte igazi fellendülés; a tőkés országok többségében a 30-as évek végéig nyomott volt a gazdasági helyzet. Ismeretes továbbá az is, hogy a tőkés országok gazdasági helyzetének ilyen alakulása nagy szerepet játszott a monopolkapitalizmusnak állami monopolkapitalizmussá való átnövésében.

Az elmondottak azt bizonyítják, hogy a tőkés újratermelés menete nemcsak a második világháború utáni két évtizedben tért el az ún. klasszikus ciklustól, hanem a két világháború között is. Megállapítható tehát, hogy *a monopolkapitalizmusban a tőkés újratermelés nem mutatja azt a fajta szabályos ciklikus ingadozást, mint a szabadversenyes kapitalizmusban*, amikor a válságok nagyjából hét-tíz évenként ismétlődtek. Az *újratermelés*

[9] A „recesszió" kifejezés a polgári közgazdászoktól származik, akik mindenfajta gazdasági visszaesést értenek rajta. A kifejezést nem tartom jónak, mert elmossa a különbséget a válságok egyes fajtái között.

Digitized by Google

feltételeit illetően is lényeges különbség van azonban a két időszak között. Németország, Olaszország és Japán, ahol több mint harminc év óta nem volt általános túltermelési válság, drágán fizetett ezért a második világháborúban. A harmincéves időszak egészét nézve a *világháború* volt az egyik fő tényezője a válságok elmaradásának. Ezekben az országokban ugyanis a háborús előkészületek, majd a háború és annak utóhatásai, csaknem húsz évig hatottak meghatározóan az újratermelés menetére, s később, az ötvenes években sem az állami monopolkapitalizmus volt viszonylag gyors gazdasági fejlődésük egyetlen tényezője.

Az elmondottakat összefoglalva a következőket állapíthatjuk meg:

A kapitalizmusnak monopolkapitalizmussá való átalakulása *változást idézett elő a tőkés újratermelési ciklusban.* Az imperializmus kialakulása után egy ideig meglehetősen szabályosan követték egymást a válságok, mélységük azonban csökkent. Ez volt a helyzet az első világháborúig. Az első világháború következtében *felbomlott az egységes világciklus*, mert a súlyosabb háborús károkat szenvedett országokat nem érintette a háborút követő első válság, és a két világháború közti időszakban csak egy világgazdasági válság volt (1929—33). Ebben az időszakban több tőkés ország gazdasága csak egy túltermelési válságot élt át, más tőkés országok gazdaságát viszont három túltermelési válság rázta meg, úgy, hogy a harmincas években lényegesen lerövidült a két válság közti időszak.

Abban is megmutatkozott a ciklus módosulása, hogy az 1929—1933. évi válságot egyes tőkés országokban — közéjük tartozott az USA is — *nem követte jelentős fellendülés*, hanem csak gyenge megélénkülés, amely 1937-ben új válságba torkollott. *Véget ért tehát a klasszikus ciklus, amikor a válságok azonos mechanizmus alapján, nagyjából szabályszerűen ismétlődnek, és ez azóta sem tért vissza.*

•

Molnár Ferenc a következőképpen határozza meg a ciklikusság fogalmát: „Ciklikusságon a tőkés újratermelésnek azt a sajátosságát értem, hogy a hosszú távon kétségtelenül növekedő tendenciájú termelést lényegében szabályszerű időszakonként ismétlődő, azonos mechanizmus útján kibontakozó általános túltermelési válságok szakítják meg... olyan mechanizmus útján, amelyben az állótőke újratermelésének alapján a termelőkapacitás, illetve termelés és a fizetőképes fogyasztás közötti fokozódó meg nem felelés (az utóbbi növekedési ütemének az előbbitől való jelentős elmaradása) által kiváltott kumulatív folyamat a beruházások, a jövedelmek, a kereslet, a termelés, az egész gazdasági tevékenység nagyfokú csökkenését eredményezi."[10]

Ez a meghatározás azonban nem vonatkoztatható a kapitalizmusban eddig lezajlott több, periodikusnak tartott túltermelési válságra. Egyfelől azért nem, mert — mint láttuk — nem minden válságban volt tapasztalható *az egész gazdasági tevékenység nagyfokú csökkenése.* Másfelől: azt sem mondhatjuk, hogy minden periodikusnak tartott túltermelési válságban általános volt a túltermelés. Még a legmélyebb, az 1929—33. évi válság sem érintette egyformán a tőkés országok minden iparágát. Némely iparágban a válság alatt nem csökkent, hanem emelkedett is a termelés. Magyarországon például az összipari termelés volumene 29 százalékkal csökkent, de a papír-

[10] Molnár, id. m., 78—79. old.

Digitized by Google

ipar, a bőr- és kaucsukipar termelése a válság alatt mindvégig meghaladta az 1929. évi szintet, a textil- és a villamosenergia-termelés pedig — egyes évek jelentéktelen visszaesésétől eltekintve — a válság alatt is nőtt.[11] Más országokban is megfigyelhetünk hasonló jelenséget. A világ műselyemtermelése például az 1929. évi 174 ezer q-ról 1932-re 240 ezer q-ra emelkedett.[12] Ennek ellenére is indokolt túltermelési válságról beszélni, mert a gazdasági tevékenység addig soha nem látott mértékben csökkent.

Végül: nemcsak a monopolkapitalizmusban nem ismétlődnek szabályszerűen a válságok, hanem a klasszikus kapitalizmus történetében is van példa erre. Így például az 1857. évi válság után csak 16 év múlva, 1873-ban volt általános túltermelési válság, holott előtte nagyjából tízévenként ismétlődött. Az 1866. évi válság ugyanis, mint *Oelssner* német közgazdász írja, „kivételes a XIX. század válságai között. Sem tulajdonképpeni ipari válság, sem szabályszerű kereskedelmi válság nem volt, hanem túlnyomórészt hitelválság", amelynek különleges okai voltak.[13] Tény továbbá, hogy a XIX. század végén annyira megváltozott a válságok jellege, hogy a válságkutatók közül sokan tagadták a válságok létét. „A munkásosztály helyzete Angliában" című könyve második német kiadásának előszavában így ír erről Engels 1892 júliusában: „Könyvemben a nagy ipari válságok körforgási periódusát öt esztendőben állapítottam meg. Ez az időmeghatározás az 1825 és 1842 közt történt eseményekből látszólag adódott. De az ipar 1842-től 1868-ig terjedő története bebizonyította, hogy a periódus valójában tízéves, hogy a közbenső válságok alárendelt természetűek voltak és 1842 után mindinkább eltűntek. 1868 óta a helyzet ismét megváltozott." „Az 1866-os válságot 1873 táján valóban rövid és gyenge fellendülés követte, de nem tartott sokáig. 1877-ben vagy 1878-ban, amikor újabb válság volt esedékes, valójában nem volt teljes válság, de 1876 óta minden döntő fontosságú iparágban krónikus pangás uralkodik. Nincs teljes összeomlás, de nem következett be a virágzás sem, amelyet várva-vártak és amelyre az összeomlás előtt és után joggal számíthattak"[14] Nem szorul bővebb bizonyításra, hogy nem fogadható el Molnár Ferenc következő megállapítása: „... az újratermelés ciklikussága az 1867-et (*A tőke* I. kötetének megjelenési évét) követő 6—7 évtizedben világviszonylatban is mind kifejezettebbé vált. Sőt, tendencia mutatkozott a kilengések amplitudójának fokozódására, a periódikus válságok mélyülésére is."[15]

Mindez azonban nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy mint minden gazdasági törvény, ez is *tendenciaként* érvényesült. A törvény érvényesülése ellen viszont számos tényező hatott (olykor sok gazdaságon kívüli tényező is). Ilyenek a szabadversenyes kapitalizmusban is voltak, még inkább vannak a magán- és különösen *az állami monopolkapitalizmusban.*

[11] A Magyar Statisztikai Évkönyv adatai alapján számítva a textilipar termelése 1932-ben 3,2, a villamosenergia-termelés pedig 1,5 százalékkal volt magasabb, mint a válságot megelőző 1929. évben.

[12] Varga Jenő: Die grosse Krise und ihre politische Folgen. Moszkva—Leningrád. 1934.

[13] Fred Oelssner: A gazdasági válságok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1957. 221. old. A válság kapcsolatos volt az amerikai polgárháborúval, amelynek következtében megszűnt az Európába irányuló amerikai gyapotkivitel (éppen az új ipari fellendülés idején), s az Egyesült Államokba irányuló export is erősen csökkent. Csak néhány év múlva tudták helyettesíteni a hiányzó amerikai gyapotot rossz minőségű egyiptomival és kelet-indiaival. Angliában 1864-ben tört ki a pénzválság, de Franciaországot és Poroszországot is érintette.

[14] Engels: A munkásosztály helyzete Angliában, Szikra, 1954. 27. és 33. old.

[15] Molnár id. m., 81. old.

Digitized by Google

Mindezek után felvetődik a kérdés: *ciklikus lesz-e a jövőben* a tőkés újratermelés menete? *Erdős Tibor* szerint periódikus „válságok kibontakozásával és ezzel együtt a tőkés újratermelés klasszikus értelemben vett ciklikus mozgásával is számolnunk kell."[16] Hasonló álláspontot fejtettem ki én is Molnár Ferenc által bírált munkámban, azzal az eltéréssel, hogy egyszerűen a tőkés újratermelés ciklikus mozgásáról beszéltem, anélkül, hogy megmondtam volna, mit értek ezen.[17] Az állami monopolkapitalizmusnak a tőkés újratermelésre gyakorolt hatása elemzéséből — megmutatva ennek az újratermelést befolyásoló és a kibontakozott válságok mélységének csökkentésére irányuló hatását — azt a következtetést vontam le, hogy ez nem képes megszüntetni a tőkés újratermelés ciklikusságát. Ezen azt értem, hogy a kapitalizmusban — a termelési viszonyokból fakadóan — az a tendencia érvényesül, hogy *a fizetőképes fogyasztás növekedési üteme elmarad a termelés növekedésétől, és a kettő közötti eltérés időnként a gazdaság legtöbb ágát érintő, vagy általános túltermelési válságban robban ki.* Ilyenkor csökken a termelés, a kereslet, a beruházás, a gazdasági tevékenység.

Az természetesen igaz, hogy a tőkés termelés csak a gépi nagyipar kialakulása óta alakult ciklikusan. Figyelembe kell azonban venni, hogy a gépi nagyipar nem magában véve okozza a tőkés termelés ciklikusságát, hanem az állótőke megújítása és kibővítése csak a tőkés termelés viszonyai között — amikor a termelésnek a minél nagyobb profit a célja — válik a válságok periodicitásának anyagi alapjává. Továbbá: az állótőke tömeges megújítását sokkal inkább erkölcsi kopása határozza meg, mint fizikai kopása. Ebben pedig a kapitalizmus fejlődésének korábbi szakaszában jelentős szerepük volt a gazdasági válságoknak. Helyesen írja Oelssner: „A marxizmus tehát távol áll attól, hogy a válságot, vagy akár a válság periodicitásának okát a technikából, a modern termelés fizikai feltételeiből vezesse le. Amikor a marxizmus az állótőke megtérülésében látja a periodikus válságok anyagi alapját: az állótőke sajátos ciklikus megtérülését is a tőkés termelési mód alapvető ellentmondására, a válság ebből származó okaira vezeti vissza."[18]

Mindezek alapján nem tartom elfogadhatónak Molnár Ferencnek azt a megállapítását, hogy az újratermelés ciklikussága *nem szükségszerű velejárója a tőkés termelési viszonyoknak.*[19] Szerintem a túltermelési válságok, s ezért a ciklikusság is, a tőkés társadalom fejlődésének bizonyos szakaszától fogva szükségszerű velejárói a tőkés termelési viszonyoknak.

A kapitalizmusban a gépi nagyipar kialakulása előtt is voltak válságok, de ezek egészen más jellegűek voltak, mert jórészt gazdaságon kívüli okok idézték elő őket. Pénz-, spekulációs és hitelválságok voltak ezek, feltételeiket a pénzgazdaság, a bankhitel és részvényrendszer fejlődése teremtette meg, de mindig valamilyen külső, legtöbbször politikai lökésre törtek ki.[20] Természetesen ezek a válságok is hatottak a termelésre: bénították, olykor csökkentették.

A gépi nagyipar kialakulása óta azonban a válságok a tőkés gazdaság törvényszerűségeiből fakadnak. Az ipari forradalom ugyanis létrehozta a

[16] Erdős Tibor: A termelési visszaesések jellege Nyugat-Európában. Közgazdasági Szemle, 1966, 6. sz., 728. old.
[17] Sipos Aladár: Társadalmi újratermelés és gazdasági válságok a kapitalizmusban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1965.
[18] Oelssner, id. m. 98. old.
[19] Molnár, id. m. 80. old.
[20] Oelssner, id. m. 156. old.

Digitized by Google

tőkés gépi nagyipart, s a termelés társadalmasítása valójában ezzel érte el azt a fokát, amelyen teljességében megmutatkozik a kapitalizmus alapvető ellentmondása. A gépi nagyipar kialakulásával nagymértékben fokozódott a társadalmi munkamegosztás, s tőkés körülmények között ez fokozta az egyes termelési ágak közti aránytalanság lehetőségét és szükségszerűségét. Végül: a gépi nagyipar oly mértékben megnövelte az állótőke súlyát, hogy ez a ciklikus fejlődés anyagi alapjává vált.

Ebből persze egyáltalán nem következik az, hogy a kapitalizmus minden szakaszában változatlanul érvényesül az újratermelés ciklikusságának törvénye; ellenkezőleg: minthogy változnak a tőkés termelési viszonyok, a gazdasági törvények érvényesülésének is változnia kell. Láttuk, hogy a monopolkapitalizmus kialakulása is változást hozott a ciklikusság érvényesülésében: az első időben a válságok nem voltak mélyek, majd a monopoltőkés termelési viszonyok megszilárdulása után addigi történetének legmélyebb válsága rázta meg a kapitalizmust.

Ismeretes, hogy a monopolkapitalizmusnak állami monopolkapitalizmussá való átalakulása a monopoltőkés termelési viszonyokat is jelentősen érinti. (A magánmonopolista tulajdon mellett megjelenik az állammonopolista tulajdon, az elosztás is változik: a tőkés állam a nemzeti jövedelem jelentős részét bevonja a költségvetésbe stb.) Ilyen viszonyok között valóban *nincs nagy valószínűsége annak, hogy a következő néhány évtizedben helyreáll a tőkés újratermelés klasszikus értelemben vett ciklikussága.* A történelmi tapasztalatok is ez ellen szólnak. Ha ugyanis az elmúlt mintegy nyolcvan évben nem volt *klasszikus ciklus,* akkor miért lenne éppen az állami monopolkapitalizmusban?

Lehetségesnek, sőt *szükségszerűnek* tartom azonban a tőkés gazdaságnak *válságokon* keresztül való fejlődését és ennek következtében a *szabálytalan ciklikusságot.*[21] Előbb azt mondottuk, hogy ahol nincs válság, ott ciklus sincs. Ez a tétel azonban fordítva is igaz, vagyis *ahol van válság, ott ciklusnak is kell lennie,* ismétlem: nem feltétlenül a szó klasszikus értelmében.

Szabálytalan cikluson azt értem, hogy *a termelés a mai kapitalizmusban sem ívelhet állandóan felfelé,* elkerülhetetlen, hogy időnként vissza ne essék, vagyis túltermelési válságok ne keletkezzenek. A tőkés gazdaság tanulmányozása ugyanis azt mutatja, hogy azok a változások a gazdaság szerkezetében, melyek következtében az állami monopolkapitalizmus kialakult, nem képesek biztosítani a tőkés termelés válság nélküli fejlődését. Ezt bizonyítja egyfelől az Egyesült Államok második világháború utáni gazdasági fejlődése. Másfelől semmi okunk sincs azt feltételezni, hogy Nyugat-Európában és Japánban a jövőben nem lesznek gazdasági válságok. (Ilyen feltételezés egyébként nincs is a marxista közgazdászok körében.)

Tőkés termelési viszonyok között a monopoltőkés állam gazdasági tevékenysége sohasem érhet el olyan fokot, amelyen lehetővé válnék a társadalmi termelés *átfogó szabályozása,* a gazdasági válságok megszüntetése. Az állam, a monopoltőkés állam az állami monopolkapitalizmusban is csak *részlegesen* szabályozhatja a tőkés termelést. A kapitalizmussal ugyanis összeegyeztethetetlen a termelési eszközök *túlnyomó részének* állami tulajdona, a profit döntő részének bevonása az állami költségvetésbe. Mindez sértené a monopoltőke érdekét és tagadása lenne a tőkés társadalom lényegé-

[21] Egyébként a kutatók is megegyeznek abban, hogy a mai kapitalizmusnak a jövőben is számolnia kell válságok bekövetkezésével.

Digitized by Google

nek. A monopoltőkés állam mind az államosításban, mind a profit megadóztatásában csak addig mehet el, ameddig ez a monopoltőke számára előnyös. „A tőke megengedi, hogy katonai célokból adót vessenek ki rá, de nem fogja eltűrni, hogy a társadalmi jólét érdekében adóztassák meg ugyanolyan mértékben. Az első esetben a tőke kárpótlást remél... Másrészt a társadalmi jólétre irányuló kiadásokat puszta különcködésnek, a magánprofit nem kifizetendő fogyasztásának tünteti fel... Továbbá, a katonai kiadások megszüntethetők, ha a várt ellenszolgáltatás csökken. A közjólétre irányuló kiadások — ha egyszer elkezdték őket — nem állíthatók meg egykönnyen."[22]

Hangsúlyozni kell azt is, hogy a monopoltőkés állam *még részlegesen sem* tudja olyan mértékben szabályozni a tőkés újratermelést, amilyen mértékben elvileg lehetővé tenné ezt az állami tulajdon és a nemzeti jövedelemnek a költségvetésbe való koncentrációja. Az állam gazdasági tevékenységének hatását ugyanis számos tényező korlátozza. Így például a legtöbb tőkés országban az állami bevételeknek meglehetősen nagy részével nem a központi költségvetési szervek, hanem a helyi állami, tartományi, városi, községi költségvetési szervek rendelkeznek. A Német Szövetségi Köztársaságban 1958-ban 68 milliárd DM-re rúgott az összes állami bevétel, s ennek több mint a fele, 38,3 milliárd DM, a helyi költségvetési szervek bevétele volt. Hasonló a helyzet a többi fejlett tőkés országban is. Az Egyesült Államokban 1958 és 1962 között évi átlagban mintegy 110 milliárd dollárt tett ki a fogyasztási és a személyi jövedelemadó összege, ebből 61,4 milliárd dollárt kapott a szövetségi kormány, 48,6 milliárd dollár pedig az állami és helyi kormányszerveknek jutott.[23] A tőkés állam bevételeinek túlnyomó többsége az adókból származik, ezek a számok tehát jól tükrözik a költségvetési bevételek megoszlását a szövetségi, valamint az állami és helyi kormányszervek között.

Tekintve, hogy a költségvetési bevételek és kiadások jelentős hányada a helyi szerveknél összpontosul, nem lehet kellőképpen összehangolni e szervek tevékenységét, s nem lehet eléggé hatékony a tőkésállam rendelkezésére álló összegek felhasználása sem. Az állami intézkedések hatékonyságát az is csökkenti, hogy a monopoltőkés szektor gyakran az állami intézkedések ellen dolgozik.

A monopolkapitalizmusban az állami vállalatok központi irányítása is akadályokba ütközik. Egy részük ugyanis olyan iparágban működik, amelyben a termelés jelentős része magántőkés vállalatokban folyik, ezért olykor éles a verseny az állami és a magántőkés vállalatok között. Ilyenkor a tőkés állam kénytelen jelentős gazdasági önállóságot adni az állami vállalatnak, hogy az a verseny helyzetének megfelelően reagálhasson, gyors gazdasági döntéseket hozhasson. Ezért az állami vállalatok tevékenységének szabályozása erősen korlátozva van, gyakran ugyanúgy, mint a magánkapitalista vállalatoké.

Egyéb okok miatt sem képes megakadályozni a válságok kitörését az állami monopolkapitalizmus. Tagadhatatlan, hogy a fejlett tőkés országokban az összes állótőke-beruházásoknak mintegy 30 százalékát az állam valósítja meg, s ezért a beruházások egy részénél háttérbe szorul a profit-szempont, és időbeli elosztásuk egyenletes lehet. A tőkés állam megteheti, hogy

[22] Joseph M. Gillmann: Prosperitás... válságban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1967. 203. old.
[23] Gillman, id. m., 132—134. old.

Digitized by Google

ha romlik a konjunktúra, növeli beruházásait és ezzel fékezi a visszaesést. Különösen a nem termelő beruházások alkalmasak erre. Ez azonban *nem határozhatja meg a tőkés újratermelés menetét.* A beruházások nagy részét illetően ma is a profit-szempont a döntő, mert a termelőeszközök zöme szükségképpen a magántőkések tulajdonában van.

Hadifelszerelések vásárlásával is jelentősen befolyásolhatja a konjunktúrát a tőkés állam, ha ez meghatározott feltételek mellett bővíti a keresletet. A hadikiadásoknak azonban csak akkor lehet piacbővítő hatásuk, ha *újonnan belépő kiadások,* vagy ha folyamatosan növekednek, illetőleg ha bizonyos fegyverfajták gyártásáról más fegyverfajták gyártására való áttérésből fakadnak, és ez az állótőke tömeges megújítását vonja maga után. Ez azonban — az állami beruházások növelésével együtt — azt is megköveteli, hogy a tőkés állam növelje költségvetési kiadását, s ennek megvannak a maga határai. Ha ugyanis a dolgozókat is terhelő adókból finanszírozzák a fegyverkezési kiadásokat, oly módon, hogy ennek megfelelően csökkentik a dolgozók reáljövedelmét, akkor a hadifelszerelések vásárlása csak rendkívül korlátozottan javítja a konjunktúrát. Ebben az esetben ugyanis csökken a dolgozók kereslete, s az összkereslet főleg azzal nőhet valamelyest, hogy a hadifelszerelések tovagyűrűző hatása nagyobb, mint a fogyasztási cikkek kereslete. A tőkések megadóztatásával sem növelheti a végtelenségig bevételét a tőkés állam, hiszen nem szüntetheti meg a tőkések profitját, sőt nem is csökkentheti túlságosan a nettó profit rátáját, mert különben a magánkapitalisták biztosan nem növelnék, hanem csökkentenék a termelést, s ez csökkentené az összkeresletet.

Súlyos ellentmondásokkal terhes a költségvetési kiadásoknak államkölcsönök felvételével vagy papírpénz kibocsátásával való finanszírozása is. A tőkés állam nagymértékű eladósodása ugyanis gazdasági zavarokat okozhat, mert az államkölcsönök növekedése a forgalomban levő pénz szaporodására vezet. Ez pedig *inflációs áremelkedést* idéz elő, mert a tőkés állam az anyagi értékek jelentős részét improduktív módon használja fel. *Minél nagyobb az állam eladósodása, annál nagyobb az inflációs áremelkedés tendenciája, minél erősebb az infláció, annál kisebb az államadósságok növekedése alapján keletkező tényleges kereslet növekedése.* A költségvetési deficit finanszírozása inkább a válság mélységének csökkentésére alkalmas, mint a válság kitörésének megakadályozására.

Molnár Ferenc rámutat arra, hogy a tartós fogyasztási cikkek jelentőségének megnövekedése következtében „a ciklikusságnak mintegy második anyagi alapja jött létre"[24] a tőkés országokban. „Könnyen megérthető, hogy ha a két ciklikusságot mutató mozgás, ti. az állótőkeberuházás és a tartós fogyasztási cikkek vásárlása aszinkron módon, fáziseltolódással megy végbe, ez az egész újratermelés ciklikusságának csonkítása irányába hat. Márpedig semmi sem írja elő e két ciklikus mozgás egybeesését, sőt egybe nem esésük némely országokban és némely időszakban tapasztalati tény."[25]

Ez a megállapítás csak fenntartásokkal fogadható el. Az említett fáziseltolódás természetesen végbemehet, de ahogyan „semmi sem írja elő e két ciklikus mozgás egybeesését", ugyanúgy az is elképzelhető, hogy vannak olyan időszakok, amikor időben találkozik a két ciklikus mozgás, s ez a ciklikusság elmélyülése irányába hat. Az eddigi tapasztalatok alapján csak

[24] Molnár, id. m., 85. old.
[25] Uo.

Digitized by Google

azt mondhatjuk, hogy *eddig* nem így történt. A szóban forgó két ciklikus mozgás egybeeshet például azért, mert egy mélyebb túltermelési válság éppen arra az időre esik, amikor a tartós fogyasztási cikkek tömeges megújítása esedékes. A tőkések fogyasztása azonban nem rugalmas, így a részükről megmutatkozó kereslet csökkenésével a válság idején sem igen lehet számolni, a dolgozók kereslete pedig a munkabérek csökkenése következtében jelentősen csökkenhet. Nem biztos, hogy részletre való eladással ellensúlyozni lehet ezt, mert a lecsökkent bérekből esetleg a törlesztésre sem futja. Természetesen nem szükségszerű, hogy ez bekövetkezzék, de mint lehetőséggel számolni kell vele.

•

Az elmondottakból is megállapítható, hogy az állami monopolkapitalizmus rendkívül ellentmondásosan hat a tőkés gazdaságra. E cikk keretében természetesen nem vállalkozhatunk arra, hogy sokoldalúan elemezzük ezt, ezért csak néhány főbb szempontot említettünk meg. Az alapos elemzés fontos feladata a marxista közgazdaságtudománynak, mert csak ez teszi lehetővé, hogy megnyugtatóan foglaljunk állást e kérdésben. Úgy vélem, több gyakorlati tapasztalat és a tőkés gazdaság behatóbb elemzése szükséges a tőkés újratermelés jövőbeli alakulásának megítéléséhez. Mai ismereteink alapján annyi kétségtelenül megállapítható, hogy érvényesül a tőkés újratermelés *klasszikus* értelemben vett ciklikusságának megszűnésére irányuló *tendencia;* úgy látszik azonban, hogy *az állami monopolkapitalizmus nem képes biztosítani a kapitalizmus válságmentes fejlődését.*

Az állami monopolkapitalizmusnak hatásos eszközei vannak arra, hogy csökkentse egy megkezdődött válság mélységét. Ez azonban azt is előidézheti, hogy ideiglenesen sem oldódnak meg a tőkés újratermelés kiéleződött ellentmondásai, s ezért a válságot viszonylag rövid időn belül *nem ciklikus válság követheti.* (Példa erre az Egyesült Államokban az 1957—58. évi válságot követő 1960—61. évi részleges válság.) Helyesen mutat rá Erdős Tibor: „...sokfajta válság jöhet létre a tőkés országokban, és ezeknek csak egyik, bár kétségtelenül legfontosabb fajtája a periodikus túltermelési válság. De ezen kívül a gazdasági válságok kategóriájába tartozik a közbeeső, a részleges, a pénzügyi válság, az inflációs válság, a fizetési mérleg válsága. Mindezek ugyancsak súlyos problémákat okoznak a tőkés országoknak."[26] Ezek a nem ciklikus természetű gazdasági válságok *az állami monopolkapitalizmus kialakulása következtében* a nyugat-európai tőkés országokban *sűrűbben jelentkeztek,* mint a második világháború előtti időszakban.

Minthogy a jövőben is számolni kell az állami monopolkapitalizmussal, úgy tűnik, hogy ezek a nem ciklikus jellegű válságok sokkal jellemzőbbek lesznek a tőkés gazdaságra, mint valaha voltak. Ezek a válságok — mint a nyugat-európai országok háború utáni fejlődése is bizonyítja — természetesen hatnak a termelés és fogyasztás ellentmondására, s bizonyos mértékig feloldják annak feszültségét. „Minél gyakoribbak a nem ciklikus természetű megtorpanások, visszaesések, ez a feszültség-feloldó hatás annál nagyobb, és ezért a visszaeséseknek a termelés ciklikus mozgását háttérbe szorító hatása annál jelentősebb. A nem ciklikus természetű gazdasági válságok tehát bizonyos fokig helyettesíthetik a periodikus túltermelési válságokat. Nem

[26] Erdős, id. m. 726. old.

Digitized by Google

szüntetik meg a periódikus túltermelési válságot kirobbantó tényezőket, de ez utóbbiak által keletkezett feszültséget — legalábbis egy darabig és bizonyos fokig — más, sajátos formában levezethetik."[27]

Hogy a második világháború után a nyugat-európai tőkés országokban nem volt általános túltermelési válság, abban nemcsak az állami monopolkapitalizmus egész rendszere játszott szerepet, hanem számos egyéb tényező is. Arra vonatkozóan, hogy a jövőben milyen mechanizmus alapján keletkeznek válságok a tőkés gazdaságban, mai ismereteink alapján nem lehet kielégítő választ adni, de hazánk közgazdászai is hozzájárulhatnak a válasz megkereséséhez.

Sipos Aladár

27 Uo.

Tanulmány (tollrajz)

Digitized by Google

Gazdasági reformunk és a közvélemény

Termelés és népművelés

A Társadalmi Szemle márciusi számának egyik írása három olyan kérdést feszeget, mely a reformmal kapcsolatban a közvéleményt érdekli. Mindhárom kérdés az új mechanizmus emberi, erkölcsi oldalára irányul: nem veszélyezteti-e a reform azokat az eredményeket, melyeket az emberek szocialista magatartásának kialakításában, a szocialista erkölcsi normák felépítésében eddig elértünk? A válaszok megnyugtathatják a kétkedőket, még akkor is, ha realitásukat csak a reform bevezetése után lehet igazolni.

Hasonló kérdéseket vetnek fel a reformmal kapcsolatban a népművelők is. Kérdésük: *Csökken-e, vagy növekszik a népművelés szerepe, tekintélye, társadalmi rangja az új gazdaságirányítási rendszerben? Nem válik-e majd uralkodóvá valami olyan egyoldalú prakticista szemlélet, amely az ideológiai nevelőmunka rovására megy?* Aggályaikat erősítik azok a gazdasági vezetők, akik termelési jelszavak mögé húzódva, elzárkóznak a népművelők kezdeményezései elől. De fokozza ilyenféle gondjaikat az a türelmetlenség is, mely a népművelés eredményességével kapcsolatban mind gyakrabban hangot kap, sokszor a népművelésről folyó viták hozzászólóinak tolmácsolásában.

Úgy vélem, aggodalomra éppen annyira nincs okunk, mint ahogyan a reformmal összefüggő általánosabb kérdésekben sincsen. A Központi Bizottságnak a gazdaságirányítás reformjáról szóló határozata minden tételében figyelembe veszi a reform politikai fontosságát, amely „mindenekelőtt abban rejlik, hogy ... az egyes dolgozó életszínvonala jobban függjön munkája társadalmi hasznosságától, egyéni teljesítményétől és a kollektív munka eredményességétől".[1] Ha napjainkban ez elsősorban árpolitikai, közgazdasági, termelésszervezési feladatok megvalósításával jár is együtt, sehol és senki nem akarhatja figyelmen kívül hagyni a termelőerők szubjektív oldalát, *a termelést végző embert* sem, akinek bizonyos felkészültsége, általános és szakműveltsége van. Hiszen annak, hogy a reform megvalósuljon, egyaránt megvannak az anyagi és a szellemi feltételei. Ki kellett alakulnia egy műszaki és agrotechnikai felkészültséggel rendelkező munkástömegnek; ennek megléte nélkül beszélni sem lehetne a termelés irányításának demokratizálásáról, a belső tartalékok feltárásáról.

A vállalatoknak később is érdekük lesz, hogy olyan műszaki, betanított és szakmunkás-gárdájuk legyen, amely képes a tudományos eredmények

[1] A gazdasági mechanizmus reformja. Kossuth Kiadó, Budapest, 1966. 3. old.

Digitized by Google

felhasználására (mert ez nem kizárólag a mérnökök dolga), s amelynek felkészültsége lehetővé teszi a piaci törvények szerint bekövetkező esetleges gyorsabb profil-változtatásokat. A munka szerinti elosztás elvéből pedig az következik, hogy a dolgozónak is törekednie kell általánosabb és magasabb szakképzettség elérésére, hiszen a szakmai rutin egymaga nem elegendő a munkafolyamatok, a technológiai eljárások gyorsabb ütemű megváltozásához, a magasabb minőségi követelmények kielégítéséhez. A *szakismereteken nyugvó tájékozottság* a tulajdonképpeni alapja a termelést befolyásoló és ellenőrző üzemi demokráciának is.

Mindezek alapján úgy vélem, hogy a reform, ha valóban átgondoltan hajtjuk végre, ösztönzője, elősegítője lehet a felnőttek művelődésének. A kérdés tehát így módosul: *Hogyan változtatja meg a reform a népművelés arculatát? Milyen új, csak a gazdasági, termelési vezetők segítségével megvalósítható feladatokat kell a népművelésnek végrehajtania azért, hogy kibontakozzék az emberek sokoldalú termelőtevékenysége, s fejlődjék a termelékenység és az üzemi demokrácia?*

Köztudomású, hogy bármiféle szakmai műveltségnek csak a széles, átfogó ismereteket tartalmazó *általános műveltség* lehet az alapja. Ennek hiánya azonban nemcsak azt jelenti, hogy nincs meg, vagy sekélyes a szakmai képzés elméleti bázisa, hanem erősen befolyásolja ez a dolgozók világnézetét, erkölcsi magatartását, politikai állásfoglalását és a termelésben megmutatkozó aktivitását is. Több szakíró egyöntetűen megállapítja, hogy az automatizálás és a komplex gépesítés elterjedésével megnő a betanított munkások szerepe. Ezért néhányan a hagyományos szakképzés helyett a képességeket jobban fejlesztő, szélesebb műveltséget adó *általános iskolai képzést* javasolják.[2]

1963-ban a foglalkoztatottaknak 39,8 százaléka nem végezte el az általános iskola VIII. osztályát. Az új, magasabb végzettségű korosztályok munkába állása viszonylag lassú folyamat. A dolgozók általános iskolái viszont elnéptelenednek; Pest megyében pl. 1962 decemberében 2357, a múlt év decemberében pedig csak 1323 felnőtt járt VIII. osztályba.

1964 őszén három váci üzemben felmérték a dolgozók iskolai végzettségének helyzetét és meghatározták a beiskolázási programot. A következő táblázat megmutatja, hogyan sikerült végrehajtani ezt.

Üzem	A VIII. ált.-t nem végezte el:	Ebből 40 éven felüli	Bejáró	Beiskolázandó	Beiskolázott
I.	456	204	88	164	12
II.	78	37	36	5	2
III.	62	31	9	22	1

Ehhez még annyit kell hozzáfűznünk, hogy abban az évben az I. üzem dolgozóinak száma 1320 volt, s az üzem eleve lemondott a 40 éven felüli és a bejáró dolgozók iskoláztatásáról.

[2] Ifo—Institut, München: A műszaki haladás hatása a munkaerőszükségletre. — A műszaki fejlődés társadalmi és gazdasági hatása. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1965. 85. old.

Digitized by Google

A *termelőszövetkezetekben* található helyzetet magyarázza ugyan, de az agrotechnika rohamos fejlődése miatt egyáltalán nem menti az, hogy a tagság elöregedőben van. Pest megye 66 000 tsz-tagjából négy év alatt 4637 felnőtt szerzett VIII. osztályos végbizonyítványt. Ez a múlthoz viszonyítva tiszteletre méltó, de a ma szükségletei alapján csak *nagyon szerény* előrelépés.

Végül még egy példát. Gyakran mondjuk — lelkiismeretünk megnyugtatására — azt, hogy a termelés érdekében fontos rétegek már megszerezték ezt a képesítést. Megyénk egyik nagy járásában — egy évvel ezelőtti felmérés szerint — a 71 tsz-brigádvezető közül 14 technikumi, 15 nyolcosztályos, 42 pedig ez alatti végzettségű. És az is kérdés, hogy ilyen szempontból van-e „legfontosabb" réteg. A Szovjetunióban folytatott oktatásgazdaságtani vizsgálatok pl. bebizonyították, hogy *a „kilenc- vagy tízosztályos előképzettséggel rendelkező munkások az új technikát kétszer rövidebb idő alatt sajátították el*, mint az alacsonyabb képzettségűek".[3]

Az általános műveltség további és nagyobb arányú növelése tehát a termelés szempontjából is rendkívül fontos. A 39,8 százaléknak nullára való csökkentése illúzió, az azonban könnyen belátható, hogy a brigádvezetők és a hasonló beosztású dolgozók vonatkozásában a legfontosabb feladat *az általános iskola elvégeztetése* volna. De pl. az I. váci üzem számára nem állíthatjuk fel ezt a követelményt, hiszen már a 456 munkás tanulmányi szabadsága is megoldhatatlan problémák elé állítaná az üzem vezetőit.

A dolgozók általános műveltségének fokozottabb növeléséhez tehát *a felnőttoktatási és népművelési apparátus tudatosabb együttműködése, egymással való munkamegosztása* szükséges, s ebben a munkamegosztásban — dolgozókról lévén *szó — a termelés érdekeit, a termelés vezetőinek véleményét* kell figyelembe vennünk. A pártszervezeteknek, a gazdasági vezetőknek és a népművelőknek kell közösen meghatározniuk azoknak a körét, akiknek a termelésben betöltött szerepük folytán elsősorban el kell végezniük az általános iskola VIII. osztályát; a létszámában nagyobb tömeg alapműveltségének biztosítása pedig — átmenetileg — a népművelés feladata marad. Ezért — véleményem szerint — előtérbe kell helyeznünk a *népművelés megalapozó, általános iskolai művelődést pótló funkcióit.*

Hogy ez a program ne irreális, túlzó és megvalósíthatatlanul optimista legyen, azért a következők megvalósítását látom célszerűnek:

1. A dolgozók egyéni érdekeltségét — a dolgok logikája szerint — éppen a gazdasági mechanizmus reformja fogja bebizonyítani (gondoljunk a munkaerőtartalékok időlegesen kialakuló csoportjára, s új munkakörben való elhelyezkedésükre), de az *egyéni érdek felismertetése, tudatosítása és a művelődési lehetőségek biztosítása* a vállalatoknak, szövetkezeteknek egyrészt szocialista, másrészt gazdasági jellegű kötelességük.

2. Fejlesztenünk kell a népművelési intézmények munkájának *módszereit, hatásfokát és hatókörét* (az utóbbi elsősorban a termelés vezetőinek intenzív közreműködésével érhető el). Fejleszteni és korszerűsíteni kell tehát a könyvtárak olvasószolgálatát, az ismeretterjesztő rendezvények, előadások, akadémiák vonzóerejét és színvonalát, s a felnőttoktatási apparátussal együtt ki kell dolgozni az irányított egyéni tanulás és a csoportos oktatás különféle, az egyéneknek és a vállalatoknak legjobban megfelelő módszereit.

3 Hersing, Günter—Schubert, Klaus: Új tudományág, az oktatásgazdaságtan. Szakmunkásnevelés, 1966, 4. sz.

Digitized by Google

3. Jó néhány tudományág foglalkozik a termelő ember problémájával, de ezek sem elméletileg, sem gyakorlatilag nem nagyon támaszkodnak egymás eredményeire. A korszerű üzemi népművelésnek fokozottabban kellene merítenie *az üzemszociológia, a munkalélektan stb.* tapasztalataiból. A gazdasági reform alkalom lehet arra is, hogy végre megtaláljuk a *brigádokban* rejlő lehetőségeket (amelyeknek törvényszerűségeit a csoportlélektan és a munkaszociológia többnyire már feltárta), s céltudatos nevelőmunkává fejlesszük a formális kulturális vállalásokat. Ugyanezen tudományágakat felhasználva *a dolgozók szabadidejével* is ökonomikusabban lehetne bánni, s pl. ad hoc rendezvények helyett a termelés ritmusának megfelelően lehetne szervezni elsősorban szórakoztató, vagy elsősorban nevelő hatású programokat.

4. Hasonlóan fontos feladatunknak tartom, hogy (pontot téve a vitákra) meghatározzuk annak *a termelésre legközvetlenebbül visszaható általános műveltségnek a tartalmát*, amely a termelő embernek természettudományos megalapozást ad a műszaki ismeretek elsajátításához, és amelynek világnézeti, erkölcsi, politikai nevelő tartalma elősegíti a termelőkollektívákban tanúsított tudatos szocialista magatartás kialakítását.

Bármilyen magas szintű is a szakmunkásképzés tartalma, a műszaki haladás következtében gyorsan elavul. Nézzük meg ebből a szempontból is a népművelés szerepét.

Amerikai közgazdászok elemezték, hogy milyen tényezők milyen szerepet játszottak az USA termelésének fejlődésében.[4] Szinte velük egy időben *S. G. Sztrumilin*, szovjet közgazdász azt vizsgálta meg, hogy 1960-ban milyen tényezők hatására állt elő a Szovjetunió 140,6 milliárd rubelnyi össznemzeti jövedelme.[5] Meglepő, de nem véletlen, hogy mindkét vizsgálat teljesen azonos eredményt adott: a termelés, illetve a nemzeti jövedelem fejlődésének 23 százaléka mind a Szovjetunióban, mind az USA-ban *a szakoktatás kiterjesztésének, a dolgozók szakmai műveltsége növekedésének* köszönhető.

Hogy ez mennyire vonatkozik a napjainkban oly sokat említett „műszaki gárdán" kívül a betanított és szakmunkások képzésének eredményességére is, azt többek között a müncheni *Ifo-Institut* felmérései bizonyítják. Ezek kimutatják, hogy a szakmunkások létszáma karbantartó funkciójuk növekedésével csökkent, de a *szakképzettségük* iránti igények emelkedtek, s az új technológiai eljárások bevezetésével a *betanított munkások* szakismereteit is *magasabb szintre* kell emelni.[6]

A népművelés szerepének pontosabb meghatározása végett talán célszerű, ha áttekintjük a szakmunkások szakmai kultúrájának modelljét. Véleményem szerint jól képzett szakmunkásnak a következő ismeretanyaga kell hogy meglegyen:

— *Dinamikus ismeretanyag*, amely mindig konkrét és mindig az adott munkafolyamatban realizálódik. (Összetevői: anyagismeret, technológiai, rajz-, szerszámismeret stb.)
— *Horizontális ismeretanyag*, amely az egész üzem termelésére vonatkozik. Ennek segítségével a munkás lemérheti a maga munkájának helyét, szerepét, fontosságát, s ennek igen számottevő aktivizáló ereje van. (Összetevői: közgazdasági, termelésszervezési, kereskedelmi, munkajogi stb. ismeretek.)

[4] Szántó Lajos: A tudomány szerepe a gazdasági fejlődésben. Alföld, 1965. 10. sz. Ld. még: Az oktatás gazdaságtana c. gyűjteményt.
[5] Ld. a 3. lábjegyzetet.
[6] Ld. a 2. lábjegyzetet.

Digitized by Google

— *Potenciális ismeretanyag*, amely az újabb munkafolyamatokra való áttérés feltétele. Ez főként a legújabb technikai (agrotechnikai) vívmányok alapos ismeretét jelenti.

Minél egységesebb egész a termelőüzem, s minél jobban alkalmazkodik a piaci törvényekhez, annál inkább egyensúlyban kell lennie egymással ennek a háromféle, összekapcsolódva jelentkező ismeretanyagnak.

A népművelésre vonatkozó előbbi kérdésünk tehát így módosul: *Milyen módon és hol szerezhetik meg* munkásaink ezt a számtalan összetevőből álló ismeretbázist? Hogyan tarthatják mindig *korszerű szinten?* Mi a biztosítéka annak, hogy az információk hatalmas áradatából mindig *a nekik legmegfelelőbbet* választják ki?

A *szakmunkásképzés* tananyaga meg van határozva. A termelésből objektíve elvesz két-három évet, de ezen az áron igen komoly általános és szakmai alapot nyújt. Egymaga azonban nem lehet elegendő, mert az ismeretanyag tartalma — bármennyire igyekszünk is — egy kissé mindig lemarad a legújabb technikai eredmények mögött.

A *felnőttoktatás* tananyagának kialakításában is csak bizonyos mértékben lehet a tanulókat foglalkoztató üzemek igényeire támaszkodni, s ennek tartalmát sem lehet évről évre, vagy éppen hónapról hónapra a korszerű követelményekhez igazítani. Ezzel szemben kétségtelen, hogy rendszerezett, megalapozott ismeretanyagot nyújt.

A *tömegközlési eszközök* (pl. a tv) nagy, általánosan megfogalmazott tételeket sugároznak, rendkívül gazdag információt adnak, de egy-egy üzem problémáira nem reagálhatnak közvetlenül. Nem vehetik figyelembe valamennyiünk meglevő szakmai és általános felkészültségének színvonalát sem.

Kétségtelen, hogy a *munkaidőn belül*, a termelés közben is folyik olyan „képzés", mely elméleti és gyakorlati ismereteket nyújt (gondoljunk pl. a technológiai utasításokra stb.), s ez mindig hozzá is kapcsolódik a konkrét, közvetlen feladatokhoz, de két hátránya van: mindig csak egy-egy munkafolyamatra vonatkozik, és minél kisebb a betanított vagy a szakmunkás képzettsége, annál több időt vesz el a munkaidőből.

A *népművelési jellegű* formákat, továbbképzéseket (tehát a könyvtári olvasószolgálatot, a tanfolyamokat, akadémiákat, szakköröket stb.) munkaidő után, a dolgozók szabadidejében alkalmazzuk, mégpedig úgy, hogy tartalmukat mindig hozzákapcsolhatjuk az üzem követelményeihez és a korszerűség igényeihez. A népművelésnek előnye az, hogy mindig figyelembe veszi közönségének felkészültségét; hátránya pedig az, hogy némileg ellentétes a dolgozók szabadidő-követelményeivel, s csak bizonyos megszorítással lehet folyamatosnak és rendszeresnek mondani.

Minden szakképzési formának megvan tehát a maga előnye és hátránya, s helye a szakképzés rendszerében. Egymás mellett élő és ható struktúrát alkotnak, s *egyiküket sem lehet a másik erejére, hatókörére, hatásfokára hivatkozva elhagyni.*

Fölösleges és káros dolog tehát termelési feladatokra hivatkozva visszaszorítani a népművelést. Ehelyett olyan népművelési jellegű továbbképzést kell kialakítanunk, amelynek tartalma *az eddiginél szorosabban kapcsolódik az üzem konkrét és soron következő termelési feladataihoz*, s amely pl. nem akarja megkettőzni a szakmunkások alapképzését, hanem (az előbb jellemzett) horizontális és potenciális ismeretanyagukat bővíti, ugyanakkor növeli a betanított munkások szakmai alapműveltségét, ezzel csökkenti az üzemen belüli kommunikációt és tehermentesíti a munkaidőt.

Digitized by Google

Nézzük meg pl. két *munkásakadémia* tematikáját:

A.
Autóipari üzem

1. A korszerű autógyártás
2. A modern autógyárak szervezése
3. Égéstéri kísérletek a JAFI-ban
4. Korszerű hegesztési technológiák
5. Új műanyagok a járműiparban
6. A legújabb gépkocsi-konstrukciók
7. Gépi számítástechnika
8. Könnyűfémek a járműiparban

B.
Villamosipari üzem

1. Az elektromosság alapfogalmai
2. Az áram mágneses hatása
3. Indukció, önindukció
4. Elektromos műszerek
5. A mérésről általában
6. A műszerekről általában
7. Deprez műszerek felépítése
8. Jó, vagy selejt?
9. Balesetvédelem
10. Munkajogi alapismeretek

Az A. tematikával a népművelés — magas szintű szakmai kultúrára építve — a szakmunkások látókörét bővíti, új feladatok elvégzésére készíti fel őket; a B. tematikával viszont kénytelen a szakoktatás feladatát átvenni, mert betanított munkásokat oktat napi tevékenységük elméleti alapjaira. Nagyon világosan kitűnik, hogy mindkét munkásakadémia közvetlenül a termeléshez kapcsolódik, de az első a népművelés *önálló, sajátos feladatait* végzi, a másodiknak viszont *hézagpótló* szerepe van: alacsonyabb színvonalon, de szükségletet kielégítve, megadja a betanított munkásoknak az *iskolában is megszerezhető ismereteket.* E tevékenység fontosságára abban a vonatkozásban is gondoljunk, hogy amikor egy üzemben megnő a selejtszázalék, mindig megvannak az indokok: hanyagság, felelőtlenség, lazaság, rossz alapanyag stb. De hogy hány millió forint selejtkár, a termelésnek hány százalékos relatív csökkenése származott eddig a dolgozók *nem megfelelő szakmai felkészültségéből,* azt még soha senki nem kutatta.

1965-ben a tanácsi és szakszervezeti könyvtárak kb. 1 millió műszaki és mintegy 800 ezer mezőgazdasági szakkönyvet, ismeretterjesztő művet kölcsönöztek ki. Ebben az évben a népművelési szervek közreműködésével a TIT előadó-gárdája 13 984 előadást tartott, kb. 600 ezer hallgató részére, műszaki és agrotechnikai témákról; az országban 257 műszaki és 263 mezőgazdasági szakkör működött, több mint 10 000 taggal. Mindez valamilyen formában kihatott a termelésre. De ha jobban megnézzük ezeket a számokat, azt is láthatjuk; olyan csekély az egy gyári munkásra vagy egy tsz-tagra jutó előadásszám, könyvkölcsönzés, hogy társadalmi méretekben semmiképpen sem lehet kimutatni hatásfokát. Ez — véleményem szerint — annak a következménye, hogy egyrészt a népművelés *még nem tudta kialakítani a műszaki ismeretterjesztés vonzó, széles hatókörű formáit,* másrészt a legtöbb gazdasági vezető *eleve lekicsinyli a népművelés hatásfokát és eredményességét,* s *ezért nem is igényli* termelést segítő tevékenységét.

A népművelés hatásfokáról a következőket lehet ma elmondani. *M. N. Sardakov* kimutatta, hogy ismétlődés nélkül a közölt ismereteknek hány százaléka marad meg a tanulók emlékezetében.[7] Kutatásai szerint egy nap múlva a közölt ismereteknek 77,6 százaléka, egy hónap múlva 38,2 százaléka idézhető fel. Semmiféle okunk nem lehet annak feltételezésére, hogy az egy-egy ismeretterjesztő előadáson elhangzottakból kevesebb marad meg a hallgatók emlékezetében — különösen akkor nem, ha többféle szemléltetést is végeztünk, ha utána elolvastatjuk a megfelelő szakirodalmat, ha jól aktivizáltuk a hallgatókat, ha építettünk meglevő érdeklődésükre. Hiszen a terme-

[7] Közli Nagy Sándor: Az oktatás elmélete c. tankönyvében. Tankönyvkiadó, Budapest, 1962.

Digitized by Google

lésben részt vevő dolgozóknak komoly termelési tapasztalataik vannak, amelyek megadják az elméleti képzés alapját, s alapvető anyagi érdekük is az, hogy minél többet jegyezzenek meg abból, ami munkájukkal összefügg.

Mindez megerősíti azt, amit a népművelés és a szakoktatás egymáshoz való viszonyáról mondottunk. Minél rövidebb az idő a termelésre vonatkozó szakképzés és a termelési szakasz megindulása között, annál több ismeretanyag használható fel a termelési folyamatban. Ezzel is bizonyítható, hogy a népművelésnek *igen fontos szerepe* lehet az új termelési folyamatok előkészítésében és megindításában.

Hogy azonban a népművelés meg tudja valósítani ezt és az említett többi feladatát, ahhoz egyrészt az eddiginél *sokkal jobb együttműködést* kell kialakítania a termelés vezetőivel, több *információt* kell kapnia, másrészt a népművelés *tervezését* is átgondoltabbá, rugalmasabbá, szakaszosabbá és a termeléshez jobban kapcsolódóvá kell tennünk.

Úgy vélem tehát, hogy a gazdasági mechanizmus reformjával nem csökken, hanem tovább nő a népművelés szerepe, társadalmi haszna, s ezzel együtt — reméljük — rangja is. Ehhez azonban nem csak tovább kell fejlesztenünk a népművelés módszereit, hanem a gazdasági vezetők egy részének is meg kell változtatniuk *sokszor egyoldalú, ökonomista szemléletüket*, s termelési feladataik megvalósításához kérniük, igényelniük kell a népművelők segítségét, támaszkodniuk kell rájuk, és erkölcsi, anyagi eszközeikkel támogatniuk kell munkájukat.

Bicskei Gábor

Öreganyám (tollrajz)

Digitized by Google

„Kövek" — Újgörög líra

Sajtójelentések már az első napokban hírül adták, hogy a Görögországban uralomra jutott katonai diktatúra letartóztatottjai között sok a neves író és költő. Ismét börtönben, koncentrációs táborban sínylődik — többek közt — a nyolcvanhárom esztendős *Varnálisz* és *Ritszosz*, akit Aragon is a szocialista költészet egyetemes nagy tehetségének méltatott. Az önkényuralom intézkedése is jelzi azt az igazságot, hogy *az újkori Görögország legjobb írói és költői az emberi haladást hirdetik.* Jogos nemzeti büszkeségük világirodalmi tavlatokkal párosul, legjobbjaik pedig *eljutnak a szocializmus cselekvő igenléséhez.*

Ezt a folyamatot a magyar olvasó is érzékeli, hiszen az utóbbi években a modern görög irodalomnak egyre több kiváló alkotása jut el — színvonalas fordításban — a hazai közönséghez, új és eddig hiányzó értékekkel gazdagítva világirodalmi műveltségünket.

A modern görög költészet forró szavát közvetíti számunkra a *Kövek* című antológia* is, amely néhány népköltészeti fordításgyűjteményt leszámítva, az *első magyar nyelvű újgörög költői antológiának* tekinthető. Szerkesztője és válogatója, *Dimitriosz Hadzisz*, a hazánkban élő és olvasóközönségünk előtt is ismert kitűnő görög író és irodalomtörténész, aki már az előző kötetek megjelentetésében is úttörő munkát végzett.

A kiválasztott időszakot illetően: a századfordulótól máig ívelő kötet korszakolása egészében helyes, történetileg indokolt — bár az „új költészet" első nagyjai között szorosabb rokonságot is lehetne érzékeltetni. Irodalmi rangjukhoz mélló arányokban szerepelnek az egyes költők is. Kritikaként csupán annyit jegyzünk meg, hogy *Varnálisz* lírájának forradalmi politikuma kissé háttérbe szorul. Valójában azonban az *újgörög líra színe-java* kerül az olvasó kezébe, tíz műfordító közreműködésével, *Makrisz Zizi* igen kifejező illusztrációival, a szerkesztő magvas utószavával.

A kötet jelentőségét a lírának a modern görög irodalomban elfoglalt helyzete tanúsítja. Az újkori Hellasz történelmi fejlődése annyira sajátos és ellentmondásokkal teli, hogy a nagyepikát központi szerephez juttató fejlődési fok lényegében sohasem tudott kialakulni. Görögország ugyanis négy évszázados török uralom után rendkívül elmaradott termelőerőkkel indult el az önálló államiság útján, s a polgári átalakulás következetes végrehajtása sem történt meg: a számban és súlyban gyenge burzsoázia korán kiegyezett a földbirtokos osztállyal, s a monarchia és a monopóliumokkal rendelkező egyház is lassította a gazdasági és kulturális fejlődést. A polgári haladásért vívott harc itt is —

* Európa Könyvkiadó, 1966.

Digitized by Google

a mi nyelvújításunkhoz hasonlóan — kulturális téren ért el értékes részeredményt a népnyelv irodalmi győzelemre juttatásával. Az elvetélt polgári demokratikus forradalom sok megvalósítandó feladata az egyre erősödő munkásosztály és forradalmi pártja, a Görög Kommunista Part minimális programjába került.

Hogy miként tölti be a líra vezető irodalmi szerepét a görög valóság tükrözésében, arra meggyőző választ ad Hadzisz válogatása. Mi ezúttal *költészet és haladás* viszonyának kérdésére vonatkozó tanulságait kívánjuk röviden összegezni a kötetben szereplő költők munkásságának futó jellemzésével.

Korokat ível át és számos stíluságyazatot olvaszt költészetébe a görögök nagy nemzeti klaszikusa, a hosszú életű *Palamász* (1859—1944), a népies iskola vezető alakja. Ókori és bizánci hagyományokat és a nyugat-európai költészet számos vívmányát igyekszik egyesíteni műveiben. A népnyelv győzelme a görög költészetben nagy mértékben az ő személyes példaadásának eredménye. Polgári demokrata költő, akitől nem állnak távol a szociális kérdések. A hajdani nagyságot visszasóvárgó szazadeleji nacionalista mozgalom időleges vonzásából ő sem tudja kivonni magát, mégsem válik elvakult soviniszstává. Így a Balkán-háborúk idején írt költeményeiben is — bár sok köztük a nacionalista szólamú — egyre inkább uralkodóvá lesz az igazságos béke gondolata (*A fegyverbe öltözött országban*). Élete alkonyán írt néhány költeményének tanúsága szerint felismerte a munkásosztály történelemformáló hatalmas erejét.

Szikelianoszt (1884—1951) sokan a leggörögebb újgörög költőnek nevezik, mert az antikvitás és a középkori népi epika számos motívumát olvasztotta be költészetébe, és e hagyományok megőrzését hirdette, többek között az antik drámákat felújító delphi-i játékok propagálásával. Látomásokkal teli művészete a hitleri megszállás elleni harc idején teljesedik ki; érzelmileg azonosul a görög nép heroikus küzdelmével, s többek között egyik gyönyörű epigrammájában, a középkori epika hősének, Digenisznek harcához hasonlítva a nép harcát, maga is hitet tesz mellette:

Nem márvány-csűr tanúja eme
áldáz bírkózásnak,
melyre Digenisz áll és eléje áll
ki Kháronsz:
a föld mozajik itt fel — a halottak
állnak talpra —
halált szegezve szembe így tiporja
le halálát.
És fenn, ott fenn a hegyeken,
a csucsokon magasban
megcsillan a Feltámadás,
visszhang harsan, halhatmas.
Görögország táncra kell, s vele mind
fenn a partizánok
— ezernyi táncos ott a kar, ezernyi
asztal terítve —
s tisztásain, a díszhelyen a holtak
ünnepelnek.

(Az ellenállás)

Varnálisz (szül. 1884) magyarul is ismert nagy prózai alkotásában, a *Szókratész igazi védőbeszédében* is antik keret a forma, de a feudálkapitalista társadalom visszásságait állítja pellengérre. Sokoldalú költői művében az évezredes hagyományok erősebb hangsúlyt kapnak, mint a kor formai újító törekvései. Múlhatatlan érdeme, hogy görög földön elsőként fogalmazta meg magas művészi szinten a szocializmus eszméjét, az osztályharcos költő társadalmi hivatását.

Különösen ellentmondásos és hatalmas vitákat kavaró költészet *Kaváfiszé* (1863—1933). Eseménytelen, zárt élete, végzetes betegsége meghatározó szerepet játszik gondolati telítettségű lírájának alaptónusában. Tudatosan vállalja a már-már keresett, hűvös objektivitást, a nyelv szándékos dísztelenségét. Lehetetlen nem észrevenni azonban, hogy Kaváfisz a maga osztálynak, a polgárságnak a hanyatlását éli át, s hogy ennek ellenére legértékesebb költeményeit a humánus tartás, az ember hatalmába vetett hit jellemzi (*Thermopülai*).

Az *élő görög líra* nagy újító nemzedékének négy kiemelkedő alkotója munkásságából ad ízelítőt a kötet második része. Életművüknek közös vonása, hogy az 1920-as években fellángoló társadalmi harc valóságát

Digitized by Google

tükrözik újfajta kifejező eszközökkel, a gondolati elemek fellazításával. A négy költő közül kétségkívül a Nobel-díjas *Szeferisz* (szül. 1900) versei mutatják legelvontabban a valóságot. Alapjában pesszimista tónusú versei a görög nép sorozatos tragédiáinak mély átéléséről tesznek tanúbizonyságot. Szeferisz művészete is az antifasiszta ellenállás idején azonosul a leginkább a közös üggyel s telítődik meg közösségi mondanivalóval. A második világháború idején emigrációban élt Szeferisz rokonszenvező figyelemmel kísérte a népi partizánmozgalom sikereit, s erőt is merített belőle, amint erről néhány, magyarra még le nem fordított verse is tanúskodik.

Ritszosz (szül. 1909) költészetét a már korábban lefordított *Holdfényszonáta* című kötete ismertette meg velünk. Ezt a képünket szélesíti és mélyíti el az antológia. A mindennapi élet külső eseményei táplálják epikus szintéziseikig eljutó forradalmi mondanivalóját asszociációk sokaságával kifejező líráját. Jellemző példaként idézhetjük egyik versrészletét, amely úgy foglalja dalba a kommunista erkölcs egyik alapvető tételét, hogy egy pillanatra sem válik didaktikus prózává:

Nem osztást, vagy kivonást. Hogy
  látni tudj
Önmagadon kívül is — melegséget,
  nyugalmat. Hogy ne légy
„csak te", hanem „te is". Egy kis
  összeadást,
egy kis gyakorlatias számtani
  műveletet, könnyen érthetőt,
amit egy kisgyerek is elvégezhet
  játszva fényben ujjain . . .
(*Megértés*. Papp Árpád fordítása)

Másutt az agitatív szenvedély mintegy a harci induló ritmusát ölti formául:

Most csupaszon áll a kezünk
térdünk fölött.
Ahogy a nap a hegy fölött,
ahogy a hegy áll a tenger fölött,
ahogy elvtársunk szíve áll a hit
  fölött.
Ez a kommunisták kezc.
Midőn kezedet megszorítja,
tudod, minden főváros felragyog az
  éj falán túl,
tudod, e kéz a hajnal, tenger és
  a nap,
midőn a vad hegyoldalban viszi
  a vödröket,
tudod, könnyebbé válik a kővel
  megtömött zsák,
mert a felénél több terhet felemel
  a szabadság.
Ez az elvtársak keze.
— — — — — — — — — — — —
Csupasz kezek, —
markukban összefutnak a
  sorsvonalak.
Markukban tartják a sorsodat,
  világ!
(*Az elvtársak keze*.
Papp Árpád fordítása)

Vrettákosz (szül. 1911) zártabb struktúrájú költészetének alapvető ihletője: az élet szépségébe vetett hit (a kissé melankolikus alaphang ellenére is) és a szeretet. Közösségi költő a szó nemes értelmében; korán eljutott a népi mozgalomhoz és sohasem lett hűtlen hozzá. *Védőbeszéd* című versében így formulázza meg hitvallását:

Fehér a szeretet, ami bennem
  lakozik, a napom igazi nap.
Sose voltam a kufára senkinek.
  Minden léptemet
szivemre szorított kézzel tettem.
  Ha írtam és szóltam,
a magam hangján.
(Devecseri Gábor fordítása)

Elitiszre (szül. 1912) — a hagyományos görög szimbólumok felhasználásával együtt — talán a modern francia líra hatott a legerősebben. Pályája során egyre közelebb került a társadalmi haladás és a görög nemzet sorsának közös kérdéseihez. *A Hősi és gyászos ballada az albán fronton elesett alhadnagyról* szép példája a felelősségteljes nemzeti költői hitvallásnak, s még nagyobb ívelésű alkotás a *Méltó* című költemény (a kötet ennek egy részletét közli), amely Mikisz Theodorákisz megzenésítésében az utóbbi idők legnépszerűbb, hatalmas tömegeket mozgósító erejű görög műalkotásává lett. Fájdalmasan aktuális sorokat idézhetünk most, amely jajkiáltás a népekhez:

jaj, mindenütt csak a gyász,
  s kegyetlen mind a fény.
Fordítom villámot markoló kezemet
  vissza az időtől
és szólítom minden átokkal és
  vérrel a
régi barátokat.
De alvadt mind a vér és dermedt
  mint az átok
és szegül a szél a többi szelek ellen.
(Dudás Kálmán fordítása)

Digitized by Google

Védő aggodalommal és tiltakozó haraggal tekint ma minden békét és haladást szerető ember Görögország felé. A sokat szenvedett-próbált görög népet soha nem lehetett megtörni, nem fog sikerülni ez mai urainak sem. És nem lehet elnémítani azt a költészetet, amely enynyire egybeforrott a néppel, a haladással, a demokráciával. Ezt a hitet sugározzák ennek az antológiának a lapjai is. **Szabó Kálmán**

Rényi Péter: Vitában

Rényi Péter tanulmányai, cikkei, kritikái és publicisztikai írásai elsősorban azért töltenek be fontos szerepet kulturális életünkben, mert eszmeileg-politikailag fontos kérdésekre világítanak rá, szenvedélyesen keresve azokat a csomópontokat, ahol a kultúra és a morál jelenségei a társadalmi fejlődés fő vonulatával találkoznak.

Vitában c. kötete* nagyjából az utóbbi tíz esztendőben készült tanulmányok és kritikák foglalata, s ezek java része is az elmúlt néhány év termése. A könyv tartalma igen változatos, mint ahogy különbözőek az okok és alkalmak, melyek létrejöttében közrejátszottak. Mégsem vegyes tartalmú Rényi kötete, mert a különböző műfajú írásokat szoros egységbe fűzi *a gondolkozás és a szemlélet azonossága.* A szerzőnek persze nem elhatározott szándéka, hogy témakörök vagy problémák előre kimunkált rendjében tervezze meg tanulmányai és kritikái sorozatát. A témákat kulturális életünk jelenségei kínálják, állásfoglaló, polemizáló szenvedélyét ezek szítják. Vitában születnek írásai, s az ezekben elfoglalt álláspontja a maga természetes logikájával építi azt a szemléleti, sőt hangütésbeli egységet, amelyet gyűjteményes kötetének egyik jellemző vonásaként említhetünk.

Ám tévednénk, ha azt hinnők, hogy Rényi tanulmányai műfajukat tekintve elsősorban vitairatok. Sok esetben nem is meghatározható nézetekkel vagy néven nevezhető személyekkel polemizál, hanem ideológiailag ellentétes pólusokkal, lehetséges magyarázatokkal szembesíti gondolatmenetét, s így gondolati feszültséget teremtve, a kérdések dialektikus vizsgálatát teszi lehetővé. Persze ha szükséges és indokolt, a polémia direkt módszerét választja; ez utóbbi főként mai irodalmunk és kulturális életünk jelenségeinek elemzésekor fordul elő.

Bármily változatos is érdeklődése, felfedezhetők azok a témák, amelyekhez *a leginkább vonzódik.* Az egyik ilyen *a progresszív német irodalom.* Kiemelendő e témakörből irodalomtörténészi alaposságú *Heine*-tanulmánya *(Heine két verséről),* finom megfigyelésekben bővelkedő írása *Thomas Mann* íróniájáról, továbbá *Az időszerű Brechtről* szóló tanulmánya, amellyel egy irodalomtudományunkban is sokat vitatott kérdéshez szól hozzá meggondolkoztató módon. Ebben hangsúlyozza, hogy Brecht esztétikája nem szakítható el műveinek marxista mondanivalójától.

Fontos és további töprengésre serkentő írások *a hatalom és erkölcs* problematikáját elemző esszék. Több szempontból is. A hatalom és erkölcs dilemmája régi hagyomány, mégpedig abból kifolyólag, hogy a haladó művészet egyik hajtóereje történelmi korszakokon át az osztálytársadalommal való szembenállás, oppozíció volt. A fejlődésünk

* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.

Digitized by Google

folyamán adódó nehézségek, továbbá az említett tradíciók előítéletté merevedése következtében a hatalom és az erkölcs, közelebbről a hatalom és a művészet funkciójának szembeállítása egymással újra és újra felbukkan. Rényi Péter elemzései e dilemmát *megfosztják időtlen jellegétől*, s következtetései segítenek e rendkívül bonyolult összefüggések tisztázásában. E téma természetesen olyan, hogy további történeti vizsgálatokat, elméleti finomításokat is követel, éppen Rényinek azon világos következtetése alapján, hogy a hatalom és az erkölcs ellentmondása és ellentéte a szocialista társadalomban végső fokon elképzelhetetlen.

Hadd emeljek ki a kötetből egy tanulmányt, amely talán a legkevésbé polemikus szándékú: a *Jegyzetek Kner Imréről* című. E tanulmány ugyanis arra világít rá — s e körülmény egy esszéista kritikus, publicista és kultúrpolitikus esetében korántsem mellékes —, hogy Rényi számára az irodalom, a könyv szubjektív értelemben is szívügy. Az egykori nyomdásznak és a mindenkori könyvbarátnak ez az avatott tanulmánya, közvetett vallomása, az a hozzáértés és gyönyörködés, amellyel a híres nyomdász alkotásait méltatja, átsugárzik a kötet többi írásaira is, azt a meggyőződést erősítve az olvasóban, hogy a szerző az eszmei tisztaságot az értékes, minden vonatkozásban magasrendű szocialista irodalom érdekében követeli.

Azért is szükséges volt e tanulmányt s ennek hangütését kiemelni, mert a kritika közönsége olykor leegyszerűsített előítéletekkel közeledik egyik-másik kultúrpolitikai íráshoz. Holott éppen Rényi néhány cikke *(Kommunista hős és intellektus, Társadalom és egyén)* bizonyítja, hogy az elméletileg és politikailag időszerű kérdések exponálása éppoly izgalmas, ha nem izgalmasabb lehet, mint az irodalomtörténészi műelemzés, sőt azt is, hogy a művészetközeliség és az elméleti általánosítás igénye *nem fordítható szembe egymással*. Még több ilyen tárgyú írásra volna szükség. A művészetpolitikai esszét és publicisztikát — e kötet tanulságai alapján is — újra rangossá és népszerűvé lehetne tenni.

A kritika és az esszé, az irodalmi publicisztika ugyanis nemcsak a művészeti élet sajátos összefüggéseiben értékelhető, hanem mint *művelődéspolitikai tett* is mérlegre tehető. S ebben az értelemben Rényi írásai szolgálatot is teljesítenek: pártunk kulturális politikájának elveit teljesítik ki a konkrét analízisek és kérdésfeltevések anyagában. Az a művészetpolitikai küldetés, amelyre céloztunk, s amelynek szükségessége nyilvánvaló, messzemenően *aktív* jellegű. A marxista kritikának nem csupán a helyes alapelvek általános magyarázatára vagy egyszerű alkalmazására kell törekednie, hanem a maga területén felelősséggel és önállóan elvégzett *értékelő munkával* eleven művelődéspolitikai *gyakorlattá*, a kritikai műfajok természetének megfelelően ideológiai-politikai tevékenységgé kell válnia. Az elvi igényesség ebben a konkrét, művészetközeli formában lehet a kultúrális élet mindennapi alakítója.

Rényi Péter írásai — akár az elméleti tárgyúak, mint a *Kommunista hős és intellektus*, akár pedig a *Dobozy, Darvas, Németh László* művelt elemző kritikák — az említett törekvés jegyében születtek. Az a körülmény, hogy Rényi munkái tudatos művelődéspolitikai koncepción alapulnak, s írásai a felvetődő kérdések természetének, a fejlődés menetének megfelelően, rugalmasan, de az elvektől nem eltávolodva, *mindig újszerűen* és aktuálisan érvelnek: tevékenységének legfőbb erénye.

Úgy vélem, hogy a *mai magyar irodalommal* kapcsolatosan feltétlenül helytálló az az eljárás, amelyet Rényi a *Két Galilei* című írásában követ, amikor *Brecht* és *Németh László* szemléletét, hős-felfogását veti össze. Nem arra gondolok, mintha lehetséges volna minden alkalommal egyenértékű és tartalmilag összevágó párhuzamokat találni a világirodalommal. De az a követelmény, hogy a kritikában a szocialista irodalom történetileg is igazolt érté-

Digitized by Google

keihez, esztétikai és irodalomtörténeti tanulságaihoz is viszonyítsuk irodalmunk eredményeit és problémáit — módszertanilag feltétlenül indokolt. Ha ebben az esetben valószínűleg a tényleges színházi bemutatókból fakadó összevetési lehetőség adta is az indítást, gyakrabban kísérletezhetnénk a tartalmi vagy témabeli egyezéseken túlmenő motivikus párhuzamokkal, ezzel is tágítva a sokszor túlságosan is az adott műhöz tapadó elemzési módszereinket.

Ha Rényi esszéiben megfigyelhető bizonyos tematikai vonzódás meghatározott tárgykörök iránt, még inkább megfigyelhető ez a kötetben közölt kritikákban. Érdeklődésének középpontjában kétségtelenül a *színház* és a *film* áll. S e területen a rendezésbeli felfogásoktól, interpretációktól kezdve *(Háromféle Tragédia)* a drámaértelmezés kapcsán adódó történeti-világnézeti kérdések megvilágításáig *(Georg Büchner: Danton halála)* terjed figyelme. Rényi bírálatai polemikusak és segítő szándékúak egyszerre. Különösen értékes az *új magyar színdarabok és filmek* iránt tanúsított megkülönböztetett figyelme, továbbá az a határozott reagálás és érzékenység, amellyel a haladó szándékot — kritikai észrevételeit fenntartva — alá tudja húzni a nyugati eredetű alkotásokban *(Hochhuth* dokumentum-drámája, *Fellini* filmjei). Ezzel persze nem állítjuk azt, hogy Rényi kritikái vitathatatlanok, de mindenképpen alapjában helytálló nézeteket határozottan és meggyőző érveléssel alátámasztó, gondolatgazdag írások.

Kötete zárófejezetében az *új képzőművészet és drámairodalom* időszerű kérdéseiben foglal állást, egyebek között a tömegek ízlése és a demokratikus művészet viszonyát tárgyalja. Változatos, de amint tapasztaltuk, mégis gondolati egységekbe rendeződő kötetének ezek az utolsó írásai arról tanúskodnak, hogy Rényi esszéírói és kritikusi tevékenységének egyik meghatározója, erényeinek legfőbb forrása az a szellemi éberség, amely szüntelenül társadalmi és kulturális életünk aktuális jelenségei felé fordítja figyelmét.

Wéber Antal

József Attila: Irodalom és szocializmus

A magyar irodalom az elmúlt években jelentős művek egész sorát hozta létre, s e felemelkedő hullámot — mint az az irodalmak történetében már hagyományos — igen intenzív esztétikai, művészetelméleti érdeklődés kísérte. Az irodalomnak távlatokat jelző iránytűje lehet az irodalomelmélet, de természetesen csak az, amely éppen e művészi folyamat legértékesebb mozzanatainak értelmezéséből építi ki a saját rendszerét. A marxista esztétika a klasszikusok tanításaira támaszkodva, a változó és fejlődő társadalmi élet nyújtotta művészi indítékok elemzésével gazdagodva alakult, fejlődött, és ma már elmondhatjuk: csaknem egy évszázados útján *segítette felnőni, megerősödni a szocialista világirodalmat,* amely színvonalban, eszmeiségben vezető irányzata a ma irodalmának. Persze, ez az út nem volt nyílegyenes és zavartalan, időről-időre felléptek olyan tendenciák is, amelyek balos, proletkultos szektarianizmust igyekeztek becsempészni a marxista esztétikába, más oldalról pedig nem egy kísérlet történt arra, hogy elesztétizálással, a forradalmi világnézet kilúgozásával feloldják a szocialista irodalomelméletet a szívósan továbbélő polgári, kispolgári eszmélkedésben. Ezek a törekvések ma is élnek és hatnak, hol az egyik, hol a másik jelentkezik feltűnőbben, de céljuk

Digitized by Google

ugyanaz: eltéríteni a kommunista eszmeiségű művészetet a pártosan objektív világlátástól.

Ebben a nagy vitában a tájékozódást kereső irodalom és a tanulságokat kutató esztétika *újra és újra odafordul a klasszikusokhoz*, hogy az ő eredményeiket tanulmányozva, helyesen értelmezhesse a ma jelenségeit. Ezért érthető, hogy egyre inkább növekszik az érdeklődés a szocialista magyar irodalom legnagyobb alkotója, *József Attila* költői életműve és egyúttal *esztétikai gondolkodása* iránt is. *Szabolcsi Miklós* monográfiájának első kötete, tanulmányai, *Gyertyán Ervin*nek és *Forgács László*nak a költő esztétikájával foglalkozó könyvei — más-más szempontú megközelítéssel — jelentős tettek ebben a folyamatban. Csaknem egy évtizede jelentek meg *József Attila Összes Művei*. A költő tanulmányainak, cikkeinek a III. kötetbe foglalt teljes gyűjteménye ma már nehezen hozzáférhető a szélesebb olvasóközönség számára, ezért nagyon is szükség volt a Kossuth Könyvkiadó által most közrebocsájtott műre,* amely a benne foglalt élő gondolatokkal alkotó, aktív módon szólhat bele mai irodalmi életünkbe, vitáinkba.

Igaz, a könyv nem tartalmazza a költő elméleti írásainak *összességét*, sőt még a legfontosabb tanulmányokból is elhagy sok, nemegyszer igen fontos részletet. A jegyzetapparátus is igen szűkszavú, a terjedelmes előszó pedig csak igen közvetve nyújt eligazító bevezetést a gyűjteményhez. Mégis, ez az összeállítás alkalmat nyújthat arra, hogy a költői életművel együtt történő tanulmányozás esetén fontos felismerésekkel gazdagodjék az olvasó. És itt előre kell bocsájtanom: a kezünkben levő könyv sok vitára adott alkalmat megjelenése után. József Attila élő gondolati hagyatékának értékei azonban elsősorban arra sarkallnak bennünket, hogy e más irányú problémák tárgyalása *helyett* a nem búvárkodó, az irodalomelmélettel nem hivatásszerűen foglalkozó számára is utat nyissunk a nagy költő esztétikai gondolataihoz. Persze meg kell mondani, hogy a József Attila itt közreadott írásaival való megismerkedés igen elmélyült gondolati munkát, nagy figyelmet követel, s a marxista filozófia, közgazdaságtan, mi több, a modern polgári filozófiai irányok ismeretében is jártasságot tételez fel.

Itt található mindjárt az *első tanulság*, amely kínálkozik. A szocialista költészet klasszikusa tudatosan alkotott, tudatosan építette a verset. Még azokban a költeményeiben is, amelyekben az egyéniség kettéhasadásával fenyegető betegség szörnyei riasztották, kétségbeesett erővel ragaszkodott a tiszta értelem támogatásához. Nehéz és fáradságos gondolati munkával igyekezett mélyre hatolni, meg akarta ismerni és elrendezni az osztályok harcának minden társadalmi, művészeti és filozófiai következményét, mert — igen helyesen — csak az így átértett, elsajátított bölcseleti rendszerben vélt elegendő alapot, támasztékot találni ahhoz, hogy szocialista költészetté váltsa élményeit. Lehetetlen nem látni az összefüggést a *filozófiai világkép* marxista alakításának szívós teoretikus munkával elért eredményei és a *szocialista költői életmű* világirodalmi rangra emelkedett teljesítménye között. Egy kisebb esztétikai töredékében foglalt megállapításához híven, az ő személyén keresztül a munkásosztály valóban képes volt életérzését *társadalmilag, azaz művészileg kifejezni*, így vált „elég erőssé ahhoz, hogy az egész emberiség nevében lépjen föl a történelem dobogójára."

Értelmet követelt a műalkotástól József Attila, éppen azért, mert *a művészetet a társadalmiban szemlélte*. A világ átértésére és megváltoztatására törekvő osztály pozícióján állt, és ezért elutasította az eszmei forradalmiságtól egyre távolabbra kerülő forma-forradalmárok játékait. „A művészet abban különbözik mindenfajta álomtól, a képzelet mindenfajta csapongásától, hogy a tudatnak, léleknek mélyéről felmerülő képeket értelmesen rendezi, hogy közvetlen jelentést lehel beléjük és e jelentéseket közvetlen értelmi viszonyba foglalja össze" — írta egyik legfontosabb kritikájában.

* Válogatott esztétikai tanulmányok. Kossuth Könyvkiadó, 1967.

Digitized by Google

József Attila a verset, a művészi szót társadalmi tettnek tekintette, a költeményben kifejezett tartalmakat ezért *csak tudományosan megalapozottként* tudta elképzelni. Az ehhez képest ingatag *szemléleti részlegesség* okán bírálta egyes, magukat szocialistának tartó költőtársait, ugyanezért marasztalálta el szellemes — ironikusan Mécs Lászlót, Pintér Jenőt, de még náluk sokkal jelesebb litterátort is, midőn annak romantikusan népies stílusában a kora tudományos színvonalától való elmaradás jeleit állapíthatta meg. Meggyőződéssel tudta, hogy kora tudományosan kiépített világnézete csakis a marxizmus lehet, hogy ezért a jövőt és annak művészetét csak a hatalomra törő munkásosztály küzdelme képviselheti és előlegezheti a teljesség igényével. Kész volt szövetségre lépni a progresszív népiesekkel, felhívta a figyelmet a középosztály jelentőségére, mégsem veszett el soha előle, a népfrontkorszakban sem, a *szocialista eszmeiségű irodalom perspektívája*. Minden vonzalma ellenére erről az álláspontról bírálta mélyrehatóan Kosztolányi szociális nihilizmusát, s ezért üdvözölte a progresszió mellett egyre határozottabban állást foglaló Thomas Mannt. Pontos nézetei voltak *a művészet hivatásáról* az osztálytársadalomban: „A kizsákmányoltak irodalma a kizsákmányoltak öntudatosodását sietteti, az élcsapathoz való kapcsolatát erősbíti, és ezzel együtt a termelés fejlődését szolgálja. Az irodalmon belül tehát éppúgy, mint a társadalomban, osztályharc folyik, amely nemcsak ideális, hanem materiális is, mert nemcsak osztályízlést és ideológiai szükségletet elégít ki, hanem ugyanakkor a termelésre vonatkozóan osztályhatalmi célokat szolgál." Ebből az elgondolásból nőtt ki esztétikájában a *szépség* fogalma is. Ő, aki a forma művésze is volt, elhatárolta magát attól a széptantól, amely a forma mívességében látta vizsgálódásainak értelmét. A tárgyias, érzékien-konkrét műelemzés céljának a valóság szintjétől az igazságig hatoló vizsgálódást nevezte meg. Nem azt tartotta lényegesnek, hogy gyönyörködtet-e a mű, hanem hogy *műalkotás-e*. Azokat a műveket kedvelte, amelyek „... mint a tüzes kemence. Ha belékerül az ember, megpörkölődik és súlyos füstként csapódik alá a lelke."

Az ilyen költészetet József Attila csakis az *egyetemesség*, a *teljesség* övezetében tudta elgondolni. *Irodalom és szocializmus* címmel tartott előadásában fogalmazta meg legösszefüggőbben művészetbölcseletének alapelemeit. Ezekből kitetszik, s korábbi és későbbi cikkei még megerősítik, hogy a művészet általános és *állandó* mozzanatának tekintett *művésziség* kategóriáját a középpontjába helyezte nem széptanként felfogott esztétikájának, és e „művészi állandó" értelméül azt jelölte meg, hogy „minden egyes műalkotás, mint a világegészet képviselő szemléleti egész jelenik meg. E felfogás jegyében utasította el „A magyar proletárirodalom platformtervezete" szűkös, proletkult-örökséggel terhes, antimarxista szektarianizmusát. Ennek jegyében határolta el a szocialista költészettől az „absztrakt lelkesedés" és a „hangulatos szentimentalizmus" köntösében tetszelgő, szocialistának vélt partikularizmust, amely azóta is újra meg újra felüti a fejét, Forgács Lászlónak, a kötet gondozójának találó meghatározásával élve, mint a „csodavárás és kétségbeesés" forrásaiból táplálkozó, izgága kispolgáriság betolakodása a szocialista művészetbe. Az adott világ általános és lényeges komponenseinek a teljességet tételező, *teremtő visszaadása a művészisé*gben, ez volt a József Attila-i művészetelmélet központi gondolata. „A ma írt szocialista irányzatú művek nagyrésze pedig nem műalkotás — írja —, mert az észrevett, illetve tudott és felhasznált összefüggésekből, ellentétekből nem alkotnak szemléleti végső egészet, és így a felhasznált összefüggések *érvénye* elsikkad."

József Attila esztétikai gondolkodásának egyik legfontosabb eleme az *ihlet* szerepének értelmezése, amelyet elsősorban az *Esztétikai töredékek*ben fejt ki. Az ő ihletfogalmának éle a korabeli polgári esztétikában dívó *irra-*

Digitized by Google

cionalizmus ellen irányult. Az ún. életfilozófiától a huszadik századi egzisztencialistákig húzódó front, valamint a crocei és bergsoni intuicionizmus ellenében éppen a szemlélődő, beleélő, azaz inaktív művészi magatartás *meghaladásaként* fogta fel József Attila az ihletet, s ennek filozófiai alapjait nem nehéz megtalálni az általa oly gonddal tanulmányozott marxi Feuerbach-tézisekben, ebben a marxista filozófia által azóta is egyre intenzívebben elemzett és értelmezett zseniális jegyzettöredékben. Az intuíciót, azaz szemléletet passzívnak tartotta a költő, a műalkotás pedig — úgymond — „maga az akció." A költő alkot, *alakítja az emberi világot, az emberiséget* — fejtegeti, — kifejezvén a művészet társadalomformáló erejébe vetett mélységes hitét. A vulgármarxista módon felfogott, naturalisztikus, laposan „realista" passzív tükrözés téveszmejével szemben is megalkotott művészetelméleti kategória József Attilánál tehát az *ihlet*. A lenini visszatükrözési elméleten belüli azon *aktív oldalnak* a kibontása, amely a költői tudatot anyagiságában meghatározott és ugyanakkor meghatározó elemnek tekinti, amely a világérzékelés mélységei felé tör. „A való lényeggel szemben a gondolkodók az igaz lényeget keresik és állítják — fejtegeti egyhelyütt —, azaz minőségileg gazdagabbá teszik az egzisztenciát azáltal, hogy szintézishez juttatják, és e szintézissel alapot nyújtanak arra, hogy az egzisztencia sajátos bontó tevékenysége megnövelje magát az egzisztenciát az újabb teljes szintézisig." Világos, hogy itt nem az alkotó személyiség idealistán-voluntarisztikusan felfogott jelenlétéről van szó, hanem a tömegekbe jutott és ezáltal anyagi erővé vált, a munkásosztály költőjében pedig a művészi szférájában kifejeződött felismerésről, *teremtő munkáról*, amely a világnak nemcsak szemléléséről, magyarázására szolgál, hanem *megváltoztatására* tör.

A költőnek a művészetről és a létről folytatott eszmélkedése *oly korban* ment végbe, amely tele volt a legélesebb ellentmondásokkal. A logika azt követelte volna, hogy a gazdasági válság idején megingott tőkés rendszer ellen küzdő munkásmozgalom újra győzelmet arasson; ezzel szemben Németországban a fasizmus került hatalomra, a munkásmozgalom egysége elé sok akadály tornyosult. A rendkívül nehéz viszonyok közt küzdő illegális párt művészetpolitikája nem volt mentes komoly hibáktól; ez, és részben a megingott egészségű, pszichoanalízishez forduló József Attila saját gyengeségei is, azt eredményezték, hogy egy időre meglazult, megszakadt a kapcsolat közte és a párt között. Ebből az időből származó írásaiba belopakodik a marxizmus és a freudizmus összekapcsolásának igénye, teret nyer az ösztönösség, mardosóvá válik néha a kétség. A kötet ezt a nehéz szakaszt is jelzi, tanúbizonyságaként annak is, hogy megérlelt, érvényes igazságokhoz jutott a végigküzdött, megszenvedett életúton. A munkásosztály ügyéhez a költő mindig hű maradt, s ellentétben a válságát félremagyarázókkal, úgy talált újra egymásra költő és párt, hogy a népfront-korszakot meghirdető VII. Komintern-kongresszus feloldott és megszüntetett sok régi görcsöt, és a költő is tisztázott nem egy összekuszálódott gondolatot. Utolsó írásai *a freudizmus visszaszorulásáról, a történelmi materializmus szemlélet megerősödéséről*, a marxizmussal való teljes összeforrás igényéről tanúskodnak. Költészetének emelkedő íve hitelesíti ezt a gondolati küzdelemből származó elrendeződést. A munkásosztály vezette népfrontmozgalom áramában látta megvalósulni egész költészetének értelmét, az emberi felszabadulás nagy lehetőségét. „Fellépéseinkkel, írásainkkal, gondolatainkkal, értelmességre hivatkozó hitünkkel az emberi egység igényét próbáljuk ismét életre hívni, a réginél fejlettebb egységre tartó, haladottabb igényt, a modern, maga-magát fegyelmező, rendbe foglaló szabadságot" — írja 1936-ban.

József Attila *nem írt rendszeres, minden részletében kidolgozott esztétikát.* Költő volt elsősorban, de olyan költő, aki elméletileg-filozófiailag is tisztázni törekedett mindazokat az alapvető kérdéseket, amelyeket mint

Digitized by Google

költőnek adott fel a kor. Ezekre a legfontosabb kérdésekre helyes és *mindmáig érvényes* válaszokat adott. Költői eszmélkedése nem a bezártságra tört, hanem a tágasságra, nem a részlegesre, hanem a teljességre, nem a homályos álmok felé, hanem az értelem fényei irányában. A munkásosztály érdekeit kifejező filozófiai alapon állva, a testvéri emberiség felé tekintett; alkotó, teremtő költészetet művelt. Igazságait nem készen kapta és ismételgette, hanem *kiküzdötte* magának és megszenvedte őket, innen rajtuk a hitelesség pecsétje. Írásait forgatva, egyre újabb és újabb gondolatok, felismerések bukkannak elénk. Kívánatos hát, hogy írók és olvasók gyakori olvasmánya legyen ez a könyv (vagy egy teljesebb kiadása!); úgy tetszik, nagy szükség van arra, hogy József Attila esztétikai gondolatai szétáradjanak jótékony hatásukkal.

Illés László

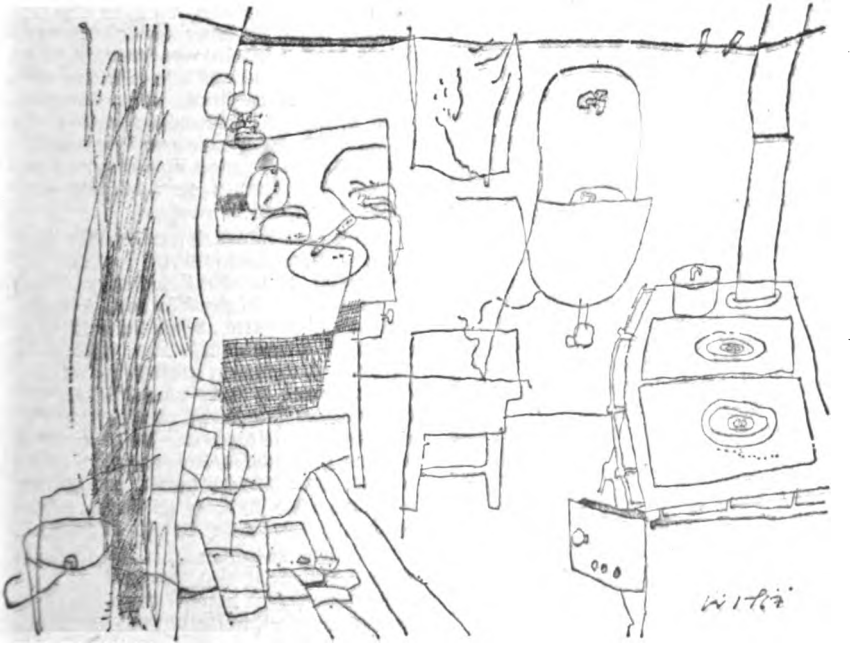

József Attila illusztráció (tollrajz)

Digitized by Google

Ságvári Ágnes: Népfront és koalíció Magyarországon, 1936—1948

A népi demokratikus korszak kutatásának fellendülését, a róla szóló szenvedélyes vitákat aligha lehet pusztán a felszabadulás huszadik évfordulójának kijáró megemlékezéssel magyarázni, inkább azzal, hogy a korábbi részletkutatások és a megfelelő történelmi távlat lehetővé teszik a megtett út átfogó értékelését. *Ságvári Ágnes* könyvének* is az a jelentősége, hogy összegező igénnyel elemzi e fontos korszak egyik kiemelkedő jelentőségű kérdését, a párt szövetségi politikájának alakulását.

A szerző visszanyúl a népi demokratikus fejlődés előzményeihez, és rámutat néhány olyan, a népfrontmozgalom és függetlenségi politika megvalósulását befolyásoló tényezőre, amelyet eddig nem vettünk kellően figyelembe. Azt például, hogy a magyar kommunisták a munkásegységért folytatott küzdelmükben nem indulhattak ki egyszerűen a nyugateurópai országok példáiból, ahol vagy mindkét munkáspárt legális volt, vagy mindkettő illegálisan dolgozott.

Érdekesen fejtegeti a szerző, hogy az 1930-as évek végén a *valóságos nemzeti érdeket*, az ország függetlenségének védelmét a német imperializmussal szemben, elhomályosította a *vélt nemzeti érdek*, amely végzetesen elkötelezte az országot a fasiszta Németországnak.

Ellentétben a történetírásunkban időnként jelentkező álobjektivista állásfoglalásokkal, Ságvári Ágnes könyve nem hagy kétséget az olvasóban afelől, hogy kiket és milyen mértékben terhel felelősség az antifasiszta, antiimperialista nemzeti egységfront létrejöttének elodázásáért. Az események a kommunista politikát igazolták. A történelmi kényszer 1944 végére arra késztette az ellenzéki pártok egyes kommunistaellenes, az uralkodó osztályokkal paktáló vezetőit, sőt még egyes horthysta elemeket is, hogy fogadják el a kommunista függetlenségi politikát.

A háború végére létrejött függetlenségi front az ország felszabadításában nem játszott ugyan nagy szerepet, de az új élet megindításában, az ország demokratikus átalakításában nagy feladatokat kellett hogy megoldjon. Figyelemreméltó elemzést ad a könyv arról, hogy milyen külés belpolitikai meggondolások folytán kerültek be egyes horthysta elemek is a koalícióba, s egyet kell értenünk azzal is, hogy bevonásuk nem hozta meg a kívánt eredményt. Mégis azt hiszem, túlzás a koalícióba való bevonásukat hibának, vagy tévedésnek tekinteni, különösen akkor, ha elismerjük, hogy „a demokratikus átalakulás útjába még kormányzati pozícióik birtokában sem tudtak akadályt gördíteni".[1]

A felszabadulással, a második világháború befejezésével új helyzet keletkezett: a további fejlődés döntő láncszeme *az újjáépítés* lett. A munkásosztály vezette széles nemzeti egységfront fenntartását az újjáépítés nemzeti programja mellett a nemzetközi helyzet, a még megoldatlan demokratikus feladatok sora is indokolta, és így történt az, hogy a tőkeellenes intézkedésekre nagyobb mértékben csak később került sor. Ennek ellenére 1945 nyarán és őszén kiéleződtek a koalíción belüli ellentétek.

A felszabadulással, a földreform végrehajtásával fejlődésének új szakaszában lépett a népi demokratikus forradalom. Emellett 1945 nyarára kialakultak azok a korábbitól lényegesen eltérő osztály- és pártviszo-

* Kossuth Kiadó, 1967.
[1] 95. old.

Digitized by Google

nyok, amelyek azután lényegében az 1947-es választásokra létrejövő ellenzéki pártok megalakulásáig, illetve 1949-ig (a szocialista építés kibontakozásáig) fennmaradtak. A szerző mindkét tényezőnek a jelentőségét alábecsüli: úgy tartja, hogy 1946 őszén, illetve 1947 nyarán következett be a döntő változás a forradalom és következésképpen a népfront és a koalíció fejlődésében. Ezért nem is tud megfelelő magyarázatot adni az osztályharc 1945 végi és 1946 eleji rendkívüli kiéleződésére.

Az ellentétek kiéleződését a szerző azzal magyarázza, hogy 1945 végére a FKGP *„egyértelmű burzsoá párttá"* változott.[2] Valójában azonban nem változtak meg lényegesen e párt céljai a felszabadulás előtti, nagyon is korlátozott demokratikus követeléseihez képest. A történelmi helyzet változott meg, s a polgári demokratikus platform, amely a felszabadulás előtt *lényegében haladó* volt, 1945 nyarán *a forradalom megállításának, a polgári demokrácia talajára helyezkedő konszolidációnak, a polgári demokrácia keretein túlmenő vívmányok visszafejlesztésének* a platformjává lett. Nem a program változása, hanem a forradalom továbbfejlesztésének napirendre kerülése volt tehát a fő oka az ellentétek kiéleződésének. A FKGP, bár összetétele valóban sokat változott, mégis az ország legnagyobb parasztpártja maradt, s a burzsoázia és a népi erők közötti elkeseredett harcban dőlt el, hogy a dolgozó parasztok és városi kispolgárok érdekeinek képviselője lesz-e, vagy a paraszti és kispolgári tömegekre támaszkodva, a burzsoáziának a forradalom megállítására irányuló tervét akarja-e végrehajtani. Ez a kérdés 1945 végére, sőt 1946 végére sem dőlt el *egyértelműen*. Az MKP III. kongresszusának „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!" jelszava is arra irányult, hogy az FKGP tisztítsa meg sorait a reakciós elemektől, és a parasztság és városi kispolgárság pártjaként működjön együtt a munkáspártokkal a szocializmushoz vezető békés úton.

A kisgazdapárt itt idézett értékelése egyébként annak a megállapításnak is ellentmond, hogy a párt vezetői 1946 őszén dolgozták ki a polgári demokrácia alapján történő konszolidáció programját.[3] Valójában sem a forradalom továbbfejlesztésének, sem megállításának célja nem 1946-ban, hanem 1945 nyarán született. Igaz, hogy 1946 nyarán és őszén világosabb megfogalmazást kaptak ezek az elképzelések, de másrészt a forradalom előrehaladása következtében módosultak is.

Kétségtelen, hogy a koalíción belüli ellentétek 1946 őszén tovább éleződtek. Bár Nagy Ferenc az MKP III. kongresszusa után úgy nyilatkozott, hogy „lehetőség van egy újabb, nagyobb távlatú szilárd koalíciós program kialakítására"[4], valójában ekkor már a forradalomnak akár kismértékű továbbfejlesztése is a polgári demokrácia programjának teljes feladását jelentette. A KGP vezetősége azonban csak kisebb jelentőségű engedményekre volt hajlandó, és szembenállt a kisgazdapártnak a parasztság osztálypártjává való változtatásával.

Ságvári Ágnes könyvének legértékesebb, legtöbb újat adó, legbátrabb kérdésfelvetéseket tartalmazó fejezete a „fordulat éve" történetének elemzése. A szerző sok elsődleges forrásanyagra támaszkodva igyekszik választ adni a népi demokratikus fejlődésünkről szóló viták számos kérdésére. Szükségszerű volt-e a népi demokratikus forradalom menetének meggyorsulása 1947-ben? Milyen szerepet játszottak ebben a nemzetközi helyzet kiéleződéséből és a Tájékoztató Iroda létrejöttekor levont következtetések? Milyen lehetőségeket hordozott magában a proletárdiktatúra létrejötte után a népfront és a koalíció, s mennyire használta ki ezeket a pártvezetés? Szükség volt-e a két munkáspárt egyesülésére, vagy egy ideig még előnyösebb lett volna-e a két munkáspárt akcióegységének fenntartása?

2 133. old.

3 156. old.
4 158. old.

Digitized by Google

Egyetlen könyvben nem lehet teljes választ adni ezekre a nagy kérdésekre, azért sem, mert 1947 és 1948 története még csak kevéssé van feltárva, s így akkor is pozitívnak kell tekinteni a kérdések megválaszolásának kísérletét, ha a válaszok egy része nem is eléggé meggyőző. Úgy tűnik azonban, hogy a fejlődés fő vonalát jól ábrázolja a könyv. Bebizonyítja, hogy 1947-ben nem következett be szektás törés az MKP politikájában, bár azt is megmutatja, hogy az összeesküvés felszámolásának időszakában a szükségesnél nagyobb helyet kaptak benne a felső politikai kombinációk. Helyesen értékeli a nemzetközi helyzetet, a Tájékoztató Iroda tárgyalásainak és határozatának lényegében pozitív jellegét. Igaza van azonban abban is, hogy megtalálhatók — főként a tárgyalások anyagában — az 1935 előtti politika bizonyos szektás elemei.

Érdekesen írja le a szerző, hogyan érvényesült a fejlődés fokozatosságával és az őszinte együttműködés — kezdetben túlsúlyban levő — tendenciájával egyidejűleg a szocialista fejlődés indokolatlan siettetésének és a többi párttal szembeni bizalmatlanságnak a tendenciája, s hogyan jutott ez az utóbbi fokozatosan túlsúlyba a Tájékoztató Iroda 1948-as határozata után. Helyesen mutatja meg a munkásegység megnövekedett jelentőségét, bár túlértékeli a kelet-európai szociáldemokrata pártok 1947 májusi találkozójának baloldali elemeit.[5] Jól ábrázolja a magyar SZDP baloldalának gyengeségét, s utal a szociáldemokrata tömegek nagymértékű átáramlására a kommunista pártba; ez azonban ellentmond annak a koncepciójának, amely szerint az egyesülés helyett célszerűbb lett volna fenntartani a két párt különállását.

Ságvári Ágnes könyve hasznos és érdekes olvasmány a korszakkal foglalkozó kutatók és történelemtanárok számára, de sokat nyújt annak is, akit csak az érdekel: milyen történelmi változások alakították egyéni életét egy sorsdöntő korszakban, a szocialista fordulatért folyó harc időszakában.

Blaskovits János

Nyerges András: Holnemvolt

Az ösztönösségtől a tudatosságig ível *Nyerges András*nak, az ún. *Tűztánc*-csoport legfiatalabb tagjának emberi-költői fejlődésútja. 1958-ban a tizennyolc éves kamasz spontán gesztusával tesz hitet a szocializmus mellett — ma az önmagában is megharcolt felismerés vezeti. Öt évre van szüksége a művészi önbizalom megszerzéséhez, majd egy nagy lélegzetvételű periódusban, az elmúlt négy esztendő alatt eléggé gyors egymásutánban kéredzkedtek napvilágra kötetei: *Emberi hitben* (1963), *Fanyar tükör* (1965) és most a *Holnemvolt.*[*]

Újabb verseinek jellemzését talán ott kellene kezdeni, ahol a fiatal költő most befejezte, záró versének utolsó sorainál: „Ma hozzám sem érnek. De késő: / már mindenkihez van közöm". A magány és a közösségi érzés találkozása és vívódása ez, s tulajdonképpen mindenütt ez az alapkonfliktusa Nyerges eddigi lírájának. Egy lélektani felkészültséggel megvilágított folyamatot követhetünk nyomon könyveiben. Az

[5] 287. old.

[*] Magvető Könyvkiadó, 1967.

Digitized by Google

önelemzések során egyre inkább kibukik az első látásra szinte állig begomboikozott lírikusi karakterből az emberkutató szenvedély, s lassacskán kiformálódik a társadalmi törvényszerűségek működését tudatosan is figyelő alkotó.

Nyerges András most még az ifjúkor és a férfikor határán áll. A szenvedésekkel, ellentmondásokkal kítüskézett „kölyökkor" idézgetését, bánatainak dédelgetését, a sértett büszkeséget, gőgöt és hiúságot, úgy látszik, felváltja a felnőtté érés felelősségtudata, amely mint „másodszor megszületés" számvetésekkel jár. Nyerges nem egy versében el is készíti ezt a mérleget. Igaz, belül meg szüntelenül sír, sokszor reménytelen a hangulata, a szomorúság és a panasz tolakodik előtérbe, de annyi magány után ma egyedülvalósága már inkább maga által is kicsúfolt póz. A „csak helyem nincs a világon"-féle problémázgatását termékenyen képes feloldani. A „Félek" — „Élek" változataiban, fiatalos élniakarásában nem görcsösség van már, hanem elszámolásra is kész kötelesség. Az alkotói készülődés szakasza lezárult, a „most következik életem" érzésében a végső feleletadásra való erőgyűjtés, a fiatal emberek egészséges, mindig újat és tökéletesebbet remélése is benne van.

Ez a pillanatokra individualistának képzelhető poétai magatartás itt válik egy nagyobb társadalmipolitikai összefüggés részévé. Egyéni kétségeinek konzekvencia-levonásánál ugyanis nem késlekedik sokáig a meggondolt általánosítással sem, és az olvasó meg a kritikus is sok példával igazolhatja a lírikusi megállapítást: „s nem tudjuk, hogyan kéne élni". Saját elhivatottsága azonnal párosul *a közösség, az emberiség felelősségének ébresztésével.* Idegeit a „másokért való szorongás / rántja percenként csomóba". Előző köteteinek hiányosságával szemben most e tekintetben is kevésbé marad adósunk a motiválással. Ha életmódjából és életkorából adódó szűkkörű tapasztaltsággal, olykor a kisszerűségekben elveszve, s ezért küszködve is, de megpróbál válaszolni a maga társadalmi szintű kérdésfölvetéseire. Költeményeit ciklusba tördelés nélkül, a tevékeny, cselekvő és alkotó élet igenléséért állítja megfontolt hadrendbe. Ádáz ellenségei az önzés, a hivalkodás, a rosszindulatú gyanakvás, a tehetetlen gyávaság. Látszólag csupa mindennapi dolog, amelyeknek azonban, sajnos, messzebbmenő következményei is lehetnek. Ezért *az egész betokosodott kispolgári mentalitást, gyarlóságait és elterjedtségét* kritizálja joggal. Undorodik a tespedtségtől, a langyos közönytől. Pontosan látleletezi a „Parkinson-kórt", vádolja a bürokratizmust. Közéleti indulatait ezek az ellenérzések táplálják. Még tovább lép akkor, mikor a meggyilkolt indonéz kommunistáknak állít emléket, a harcoló Vietnamról készít „fényképet", és az igazi szolidaritás tényleges internacionalista érzését, vagy egyéni életében a valódi önzetlen barátságot kéri számon.

Kimondva-kimondatlanul filozófiai meggondolás van itt a háttérben: *a munka, a társadalmiasság és a tudatosság* mint az „emberi lényeg" alapvető jellemzője. A költőt a cél és az irány kérdése izgatja. A „holnapután megszülető archoz", az „egyenes derék" típusához kutatja azokat a karaktervonásokat, amelyek az emberi lét legfontosabbjai, a társadalmi tudat szocialista megváltoztatásának serkentői is. Így ennek a szigorúan intellektuális beállítottságú és az „Alig van idő!" rémével is feszített költészetnek még „idilljében" is erkölcsi szentencia van. Kétségtelen: bíráló, meg egyszer-másszor ironizáló kedvében mindig jó helyre üt, azonban etikus alapállása túlzottan szikár vers- és aktualizáló hasonlatanyagban bontakozik ki. Ezért ez a líra kemény, kevésbé oldott, alkalmanként túlzottan direkt. Módszere és költemény-formálása is erőszakosan didaktikus, majdhogy doktrinér. Mindenesetre jó pár „töltelék-vers" helyett, amelyek az eredeti magvas gondolatoknak csak szellemi után-

Digitized by Google

futól, itt-ott nem ártott volna a korábban már megcsillantott lágyabb hangszerelés. Vagyis: Nyerges András kötetei nemcsak erényeikkel, hanem hibáikkal együtt is kiegészítik egymást. Ez a verseskönyv is igazán teljeset csak *az előzők ismeretében* ad. Profánnak tetszhet talán az ötlet, de ilyenformán *egy* ténylegesen kiváló, erős anyagú és gondolatiságú kötet valóban csak a háromból adódna össze — jó válogatással —, ez még határozottabban és méltóbban képviselné fiatal költőnk tehetségét.

Borbély Sándor

Műteremablak (tollrajz)

Digitized by Google

Testvérlapjainkból

CRITICA MARXISTA

Január—február

P. Bufalini: *A mi mérlegünk az elmúlt húsz évről* (Két évtized olasz fejlődését elemző tanulmányok ismertetése).

G. Chiaromonte: *Jegyzetek az OKP parasztpolitikájáról* (1926-ig visszamenőleg).

J. Tepicht: *Parasztgazdaság és marxista elmélet* (Az egyéni parasztgazdaság helye a világ mezőgazdasági termelésében).

E. Sereni: *A mezőgazdasági vállalkozás és a szocializmus agrárproblémái* (A világ mezőgazdasági termelőerőinek helyzetéről).

F. Loperfido: *A műalkotások és a történelmi-kulturális örökség védelme* (Az olasz műemlékvédelem kérdései).

A. Seroni: *Piero Calamandrei* (Halálának 10. évfordulójára).

L. Pierantozzi: *A kereszténydemokrata internacionálé Európától Latin-Amerikáig* (A „fehér internacionálé" története).

B. Farolfi: *A népfrontok politikájáról* (Hozzászólás a népfront-vitához).

P. Ciofi: *Gazdasági reformok és az árak módosítása a szovjet közgazdászok és matematikusok vitájában* (A szovjet gazdasági reform vitairodalmáról).

F. Marek: *A marxizmus a Német Szövetségi Köztársaságban.*

E. Ragioneri: *Kautsky „Erfurti programjának" két új kiadása.*

G. Prestipino: *Tanulmányok és viták a dialektikáról.*

A. Occhetto: *Az elidegenedés gyökerei és a szocialista társadalom.*

U. Cerroni: *Szociológiai tanulmányok.*

U. C.: *Az alkotmány és a pártok.*

CAHIERS DU COMMUNISME

Május

R. Guyot: *Az európai biztonságért, a vietnami békéért.*

A. Kahn: *A népek Vietnam mellett, az amerikai agresszió ellen.*

L. Mathey: *A francia baloldal egységéről és az egység távlatairól.*

H. Chauveau: *Külföldi konkurrencia és gazdasági ingatagság* (A Közös Piac hatása a francia gazdasági életre).

J. Garcia: *A spanyol nép harca szabadságáért.*

R. Desné: *Ez a szó: „író", elvtársak...* (André Stil novelláiról).

Jegyzetek és kommentárok (A gaulleista demagógia, vagy „a tőke és a munka összefogása". — A párt erősödése: első mérleg és távlatok).

EINHEIT

Június

H. Axen: *Európa nem háborús tűzfészek, hanem a béke bástyája.*

H. Matern: *Pártunk és a szocialista tudat szerepe a szocializmus fejlett gazdasági rendszerében.*

R. Herber, W. Berger: *A pártszervezetek minőségileg új vezető tevékenységéről.*

M. Steenbeck: *A hatalom és az értelmiség az idők változásában* (A

Digitized by Google

tudósok társadalmi felelőssége a szocializmusban).

G. Zielke: *A szocialista demokrácia társadalomformáló ereje* (A népikamarai és helyi választásokkal kapcsolatban).

S. Böhm: *Az új pénzügyi feladatok új gondolkodásmódot követelnek.*

H. Borchard, M. Puschmann: *A kooperáció — komplex társadalmi viszony.*

F. Brock, K. Gregor: *A VVB-k (trösztök) társadalmi tanácsainak szerepéről és tevékenységéről.*

K. Brandt, G. Egler, K. Heuer: *A demokrácia — falusi társadalmi fejlődésünk lényeges vonása.*

H. Meiser: *Új feladatok a Szovjetunióval való gazdasági együttműködésben.*

E. Hahn: *Marxista szociológia és szocialista társadalom.*

L. Berthold: *A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a német munkásmozgalom-történetírás.*

P. Feist: *Käthe Kollwitz, a nagy szocialista-realista.*

R. Bellmann: *A katolikus társadalmi tanítás és a béke kérdése.*

M. Winter: *A Labour-kormány, mint a brit imperializmus védőügyvédje.*

G. Liebscher, H. Malwald: *Az Egyesült Államok támaszpont-rendszere az ázsiai térségben.*

A marxista—leninista társadalmi előrejelzés új minőségéért (Válasz az olvasóknak).

KOMMUNYISZT

6. szám

A leninizmus zászlaja alatt (A marxista—leninista elmélet történelmi jelentőségéről).

Sz. Knyazjev, D. Kukin: *V. I. Lenin áprilisi tézisei.*

D. Kunajev: *Az Októberi Forradalom és a nemzetiségi területek átalakulása* (A Kazah Autonóm SZSZK fejlődése).

V. Lektorszkij: *A szubjektum és az objektum dialektikájának lenini értelmezése.*

A. Kocskurov: *Nevelés és tudomány* (A felnőttnevelés néhány problémája).

P. Abroszkin, Sz. Kamenyicer: *Az irányítás lenini elvei a megvalósulás útján.*

A. Fedotkin: *Az érdekek egyezése* (A moszkvai platinatű-gyár húszéves fejlődéséről).

L. Abalkin: *Gazdasági törvények, érdekek és a gazdasági tevékenység módszerei* (A gazdasági mechanizmus fogalma, a gazdasági törvények megismerésének és felhasználásának fontossága).

J. Hendrych: *A szocialista társadalom egységének megszilárdulásáról* (A cseh párt és állam eredményei e téren).

E. Henry: *Az amerikai—bonni szövetség kulisszái mögött* (Az amerikai és a nyugatnémet monopóliumok szorosabbá váló kapcsolatai).

Lenin és a dialektika (Könyvek ismertetése).

A. Metcsenko: *Az irodalomkritikáról* (A Novij Mir néhány cikkének bírálata).

7. szám

A proletár nemzetköziség hatalmas ereje (A Karlovy Vary-i tanácskozásról).

G. Kuranov: *A Nagy Október és a dolgozók nemzetközi szolidaritása.*

V. Anyikejev: *A pártépítés egyes kérdései Október előkészítésének időszakában.*

A. Mihajlov: *A költészet ezer oldalas könyve* (A szovjet költészet fejlődése).

P. Kovanov: *Így működik a népi ellenőrzés.*

A. Etmekdzsijan: *A beruházások tartalékai* (A vállalatok ésszerű telepítése, a legfejlettebb technika alkalmazása az építkezéseken, a beruházási tervek tökéletesítése).

V. Vorobjov: *Gazdaságon belüli elszámolás a kolhozban.*

A „Namin Amjdral" a „Kommunyiszt" hasábjain (Cikkek a Mongol Népköztársaságról).

A. Reznyikov: *V. I. Lenin a nemzeti felszabadító mozgalomról.*

Digitized by Google

J. Ambarcumov: *A népfront történelmi tapasztalata és a jelenkor.*
T. Rahimov: *Mao Ce-tung és csoportjának nagyhatalmi politikája a nemzetiségi kérdésben.*

LUPTA DE CLASA

Május

A párt vezető szerepének növekedése a jelenlegi szakaszban.
G. Pană: *Orientálódás és dinamizmus a gazdasági vezetés pártirányításában* (A Brassó tartományi üzemek műszaki fejlesztéséről).
A. Sima, C. Costescu: *A munka normamegállapításának koordinátái.*
I. Unguru: *A munkaidő ésszerű felhasználása.*
M. Biji: *A tudományos tájékoztatás és a dokumentáció.*
C. Murgescu: *A modern tudomány és a nemzetközi együttműködés.*
V. Ioanid: *Falurendezés a szocialista civilizáció távlatában.*
C. Manolescu: *Tudományos kutatás* (A bukaresti egyetem tanárainak kutatómunkájáról).
I. Aluaș, N. Kallós, A. Roth: *A hallgatók képzése a humánszakos tanszéken.*
S. Brucan: *A nemzetközi kapcsolatok szociológiája* (Az eviani szociológiai világértekezletről).
P. Pănzaru: *A kiadók feladata a könyvek példányszámának helyes megállapítása.*
N. Iliescu, M. Cristache: *Hasznos-e „Az ipargazdaság elemzése" tanfolyam?* (A szemináriumok időszerűségéről).
Adatok a kapitalista gazdaság fellendüléséről (A Süddeutsche Zeitung cikkéből).

MARXISM TODAY

Június

Szerkesztőségi jegyzetek (Időszerű kérdésekről).
A. Rothstein: *1917. A cári rendszer megdöntése* (I. rész).
F. C. Ball: *Újabb fény derült Tressel személyére* (Könyvrészletek).
R. Bellamy: *A finánctőke* (Hozzászólás a monopoltőkéről szóló vitához).
J. Hanna: *Művészet, tudomány és építészet* (Vitacikk).
R. Jardine: *A marxizmus és a bírálat* (Vitacikk).

NOVO VREME

Május

A falu szövetkezeti rendszerének lendületes felemelkedése.
I. Novik: *Kibernetika és társadalmi haladás.*
E. Hrisztova: *A végtelen filozófiai ábrázolásának kérdéséhez.*
E. Nikolov: *A kulturális értékek mozgása a társadalomban és annak irányítása.*
R. Pisev, Sz. Hrisztov: *A kádermunka kérdései.*
N. Velikov: *A szövetkezeti parasztok személyi fogyasztását szolgáló társadalmi alapokról.*
A. Vekov, C. Nikolov: *A haladó bolgár társadalom a Nagy Október művének védelmében.*
T. Rtifonov: *A lélektan szerepe a munka tudományos megtervezésében.*
D. Avramov: *A modernista esztétika egyes érveiről és logikai értékükről.*
Sz. Petrov: *Szubjektum és objektum a felismerés folyamatában.*
A. Sztojkov: *Művészeti kultúra és esztétikai nevelés.*

NOWE DROGI

Június

A LEMP KB VIII. plénumának anyagai (Z. Kliszko, W. Gomulka beszámolója; határozat a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójáról).
Az európai kommunista és munkáspártok Karlovy Vary-i értekezletének dokumentumai.
M. Gdanski: *A vietnami konfliktus a gyorsított eszkaláció szakaszában.*
A. Paszt: *A görögországi államcsíny.*
J. Pajestka: *A műszaki fejlődés gazdasági problémái.*

Digitized by Google

M. Lesz: *A szovjet gazdaság fél évszázada.*
T. Lipski: *A lengyel szakszervezetek VI. kongresszusa.*
H. Weber: *Kísérletek* (Gazdaságirányítási kísérletekről).
W. Glowacki: *Technika és gazdaság egysége az ipari gazdaságban* (A XI. lengyel vállalatgazdálkodási konferenciáról).

WEG UND ZIEL

Június

L. Spira: *Hogyan győzhető le az éhség?* (A következő harminc év világélelmezési problémái).
E. Massarek: *A világkereskedelem aspektusai* (Adatok a világkereskedelemről).
W. Hollitscher: *Előrehaladás a párbeszédben* (A marxisták és keresztények Marianské Lazné-i találkozójáról).
L. Castellina: *A görögországi államcsíny.*
F. Marek: *Nemzetközi Gramsci-kongresszus Cagliari-ban.*
J. F.: *Kapuzárás előtti pánikban a gaulleizmus.*
J. Filipec: *Tudomány, technika, szocializmus.*
Liu Sao-csi (Valóban a kapitalizmus élharcosa-e a kínai államelnök?)

Szlovák ballada-illusztráció (fametszet)

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

«50 ЛЕТ ВЕЛИКОЙ ОКТЯБРЬСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ» — Тезисы Центрального Комитета КПСС — Сто лет со дня выхода в свет «Капитала» К. Маркса — *Режэ НЬЕРШ:* Некоторые вопросы нашей хозяйственной политики (Доклад на заседании ЦК ВСРП от 23 июня 1967 года.) — После съезда ВКСМ — МЕЖДУНАРОДНОЕ ОБОЗРЕНИЕ: *Имре ПАТКО:* Фон войны на Ближнем Востоке — ОБЗОР: *Эдит ШЕТЕР:* Заводская демократия в жизни ряда крупных предприятий — КРИТИКА: *Аладар ШИПОШ:* Некоторые теоретические вопросы капиталистического воспроизводства в нашей экономической литературе — НАША ХОЗЯЙСТВЕННАЯ РЕФОРМА И ОБЩЕСТВЕННОЕ МНЕНИЕ СТРАНЫ: *Габор БИЧКЕИ:* Производство и народное образование.

INHALT

FÜNFZIG JAHRE DER GROSSEN SOZIALISTISCHEN OKTOBERREVOLUTION: Die Thesen des Zentralkomitees der KPdSU. — Vor hundert Jahren ist „Das Kapital" erschienen — *Rezső Nyers:* Einige Fragen unserer Wirtschaftspolitik (Bericht an der Sitzung des Zentralkomitees vom 23. Juni.) — Nach dem Kongress des Kommunistischen Jugendverbandes Ungarns (KISZ) — INTERNATIONALE RUNDSCHAU: *Imre Patkó:* Hintergrund des Krieges im Nahen Osten — RUNDSCHAU: *Edit Sötér:* Die Betriebsdemokratie im Leben einiger Grossbetriebe — KRITIK: *Aladár Sipos:* Einige theoretische Fragen der kapitalistischen Reproduktion in unserer önkonomischen Literatur — UNSERE WIRTSCHAFTSREFORM UND DIE ÖFFENTLICHKEIT: *Gábor Bicskei:* Produktion und Volksbildung.

Digitized by Google

SOMMAIRE

LES CINQUANTE ANS DE LA GRANDE RÉVOLUTION SOCIALISTE D'OCTOBRE: Les thèses du Comité Central du P.C.U.S. — Le centenaire du »Capital« — Rezső Nyers: Quelques questions de notre politique économique (Rapport présenté à la séance du 23 juin dernier du Comité Central.) — Après le Congrès de l'Union de la Jeunesse Communiste (K.I.Sz.) — REVUE INTERNATIONALE: *Imre Patkó:* Les dessous de la guerre au Moyen-Orient — REVUE: *Edit Sőtér:* La démocratie ouvrière dans la vie de quelques grandes usines — CRITIQUE: *Aladár Sipos:* À propos de quelques questions théoriques de la reproduction capitaliste, reflétées dans notre littérature d'économie politique — NOTRE RÉFORME ÉCONOMIQUE ET L'OPINION PUBLIQUE: *Gábor Bicskei:* Production et éducation populaire.

CONTENTS

FIFTY YEARS OF THE GREAT OCTOBER SOCIALIST REVOLUTION: Thesis of the CPSU Central Committee — Centenary of "The Capital" — *Rezső Nyers:* Some questions of our economic policy (Report to the June 23 meeting of the HSWP Central Committee.) — After the congress of YCL — INTERNATIONAL REVIEW: *Imre Patkó:* The background of the Middle East war — REVIEW: *Edit Sőtér:* Internal democracy in the life of some big factories — CRITIQUE: *Aladár Sipos:* Some theoretical questions of the capitalist reproduction in our economic literature — THE HUNGARIAN ECONOMIC REFORM AND THE PUBLIC OPINION: *Gábor Bicskei:* Production and the popular education.

Digitized by Google

Pályázati felhívás aspirantúrára

a Szovjetunió Kommunista Pártja mellett működő Társadalomtudományi Akadémián

Az MSZMP Központi Bizottságának Agit.-Prop. Bizottsága pályázatot hirdet a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága mellett működő Társadalomtudományi Akadémián aspirantúra elvégzésére filozófia, politikai gazdaságtan és nemzetközi munkásmozgalom története szakon. A tanulmányi idő három év, amit az aspiránsok ösztöndíjjal a Szovjetunióban töltenek. Ezen idő alatt családjuk anyagi támogatásban részesül.

A pályázaton részt vehet minden olyan 40 évnél nem idősebb párttag, aki

— mozgalmi tapasztalattal és tudományos munka végzésére megfelelő készséggel rendelkezik,
— tudományos és ideológiai szempontból aktuális témán kíván dolgozni,
— az orosz nyelvet lehetőleg középfokon ismeri. (Az aspiráns a tanulmányokat megelőzően orosz nyelvtanfolyamon vesz részt.)

A jelentkezéshez mellékelni kell:

— életrajzot,
— az iskolai végzettség igazolását,
— minősítést az eddigi munkáról,
— a választott téma vázlatát (25—30 sorban) és
— publikációinak (amennyiben ilyen van) rövid ismertetését.

A pályázatokat 1967. szeptember 30-ig lehet benyújtani a Budapesti Pártbizottsághoz, illetőleg a megyei pártbizottságokhoz. A pályázatokat a Központi Bizottság illetékes szerve bírálja el, és a döntésről a pályázókat december 31-ig értesíti.

Digitized by Google

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat igazgatója
Kiadóhivatal: Budapest VI., Révay u. 16. Tel.: 116–660
Terjeszti: a Magyar Posta
Előfizethetők:
– a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél (csekkszámlaszám: 01 915 003)
– a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V., József nádor tér 1.)
– és bármely postahivatalnál
Csekkszámlaszám: egyéni 61 218, közületi 61 066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára
Előfizetési díj: negyed évre 10,50 Ft, félévre 21,–Ft, egész évre 42,– Ft
Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Megjelent 37 300 példányban
Az utolsó kézirat 1967. június 30-án

67.02280/2 – Zrínyi Nyomda, Budapest. F. v.: Bolgár Imre

INDEX SZÁM: 25 805

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE

HX8
.3
.T22
8/9

VILÁG
PROLETÁRJAI,
EGYESÜLJETEK!

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS
OCT 9 1967
SER. REC. - LIBRARY

8-9

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

XXII. ÉVFOLYAM
1967. AUG.—SZEPT.

Digitized by Google

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE

XXII. ÉVFOLYAM, 8.–9.
1967. AUG.–SZEPT.

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

TARTALOM

BÁLINT JÓZSEF 3 Pártszervezeteink a gazdasági reform bevezetéséért

FRISS ISTVÁN 13 A népgazdasági terv és a társadalmi fejlődés irányítása

BALLAI LÁSZLÓ 32 Reformunk és a művelődés anyagi feltételei

BÁNSZKI PÁL 47 A képzőművészeti ízlésről

DR. NAGY ZOLTÁN 57 A bűnözés néhány kérdéséről

ANCSEL ÉVA 68 A pátosz védelmében

Az Októberi Forradalom évfordulójára

V. SZTYEPANOV 75 Az Októberi Forradalom és az értelmiség

83 A Nagy Október dokumentumaiból

Nemzetközi szemle

SÍK ENDRE 90 A stockholmi nemzetközi Vietnam-értekezlet

FORGÁCS MARCELL 97 Az Izraeli Kommunista Párt harca a közel-keleti konfliktus békés és igazságos rendezéséért

104 Az amerikai „forró nyár" (Sajtószemle)

Szemle

KOVÁCS IMRE 115 A termelőszövetkezetek elnökei

MÁRKUS MÁRIA 124 Szakmaválasztás és szakmai presztízs

Eszmecsere

DR. GÖNCZI IVÁN 137 A termelőszövetkezetek vezetésének néhány problémája

ERDEI GÁBOR 143 Vállalatvezetés és szervezés

Tájékozódás

BAUMAN, ZYGMUNT 151 Az ember és a történelem Marx Károly „Tőké"-jében

SERENI, EMILIO 159 A békés egymás mellett élésért folyó harc problémái

Digitized by Google

Gazdasági reformunk és a közvélemény

NYUL EMIL 164 Az új ipari termelői árak és a vállalati rentabilitás

171 **Kis közgazdasági lexikon**

Könyvekről

FULEKI JÓZSEF 175 Fábry Zoltán: Valóságirodalom
B. I. 179 Molnár János: Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban
SZABÓ LÁSZLÓ 180 Hollós Ervin: Kik voltak, mit akartak?
TÓTH DEZSŐ 182 Szabó Magda: Mózes egy, huszonkettő

184 **Testvérlapjainkból**

46, 82, 96, 114, 136, 150 Soltra Elemér grafikusművész rajzai
93 Kádár János Miklós grafikusművész rézkarca

A szerkesztő bizottság elnöke:

BENKE VALÉRIA

A szerkesztő bizottság tagjai:

FRISS ISTVÁN
HÁY LÁSZLÓ
KOMJÁT IRÉN
LAKOS SÁNDOR
NEMES DEZSŐ
NÉMETH KÁROLY
ÓVÁRI MIKLÓS
SIK ENDRE
SZIGETI JÓZSEF

A szerkesztőség címe

Budapest, V.,
Széchenyi rakpart 19
Telefon: 124–475
111–400

A CIKKEK SZERZŐI:

BALINT JÓZSEF, az MSZMP Központi Bizottságának osztályvezetője,

FRISS ISTVÁN, akadémikus, az MSZMP Központi Bizottságának tagja, a Közgazdaságtudományi Intézet igazgatója,

BALLAI LÁSZLÓ, az MSZMP Központi Bizottságának politikai munkatársa,

BÁNSZKI PÁL, a Népművelési Intézet csoportvezetője,

DR. NAGY ZOLTÁN, az MSZMP Központi Bizottságának alosztályvezetője

ANCSEL ÉVA, tanítóképző-intézeti tanár

V. SZTYEPANOV, a Kommunyiszt szerkesztő bizottságának tagja

DR. DOLMÁNYOS ISTVÁN, kandidátus, egyetemi docens,

SIK ENDRE, az MSZMP Központi Bizottságának tagja, az Országos Béketanács elnöke,

FORGÁCS MARCELL, újságíró,

KOVÁCS IMRE, újságíró, a Szabad Föld szerkesztője

MARKUS MÁRIA, a Szociológiai Kutatócsoport tudományos munkatársa,

DR. GONCZI IVÁN, kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár

ERDEI GÁBOR, a Biogál Gyógyszergyár üzemszervezője,

NYUL EMIL, az MSZMP Központi Bizottságának politikai munkatársa

FÜLEKI JÓZSEF, a Társadalmi Szemle rovatvezetője,

SZABÓ LÁSZLÓ, újságíró

TÓTH DEZSŐ, kandidátus, az MSZMP Központi Bizottságának politikai munkatársa,

Digitized by Google

BÁLINT JÓZSEF:

Pártszervezeteink a gazdasági reform bevezetéséért

Nem sokkal több, mint egy esztendő telt el azóta, hogy beható előkészítő munka alapján a Központi Bizottság állást foglalt határozatában a gazdasági mechanizmus mélyreható megreformálása ügyében. Sok magyarázat, érvelés, párbeszéd hangzott el azóta szakmai, baráti körökben s a pártban, és bőven voltak töprengők és kétkedők, de néhol szkeptikusok, cinikusok is. Most, közeledve a gyakorlati cselekvés idejéhez, a reform bevezetéséhez, jóleső érzés számunkra, hogy abban a tudatban nézünk az új erőfeszítések, a ma még nem mindenben áttekinthető fellendülés és gondok elé: a legfontosabb dolgokat értjük, s ma már aligha kell bárkinek is bizonygatnunk, hogy a szocialista építés soronlevő legnagyobb politikai akcióját valósítjuk meg. Ennek a megértése, s a közügyekért, a szocialista építésért való növekvő felelősségnek ezzel párosuló érzése — ez a legfőbb eredmény, amelyet a reformmal kapcsolatban az eltelt év politikai munkájának mérlegében elkönyvelhetünk.

A siker záloga

A reform tele volt és tele van bonyolult, sokak számára nehezen érthető közgazdasági fogalmakkal és összefüggésekkel — és mégsem lehet csak a közgazdászok, a gazdasági szakemberek érdeklődési területe. Társadalmi és politikai előkészítésének élén a pártszervezetek, a pártaktivisták haladnak. S ez *a siker egyik nélkülözhetetlen záloga.* „Minél mélyebb átalakítást akarunk végrehajtani — mondotta Lenin —, annál inkább fel kell keltenünk iránta az érdeklődést, annál inkább kell törekednünk arra, hogy tudatosan foglaljanak állást mellette, annál inkább kell újabb milliókat és tízmilliókat meggyőznünk ennek szükségességéről."

Kezdetben néhány tucat, majd néhány száz ember dolgozott a reform előkészítésén. Az elmúlt hónapokban megismerték a reform kérdéseit a propagandisták, az agitátorok, az államigazgatásban dolgozó káderek, a vállalati vezetők, majd az egész ország elé tártuk ezeket.

Digitized by Google

Lehet, hogy a széles körű propaganda- és agitációs munka során olykor bonyolultan magyaráztunk egyszerű dolgokat,. lehet, hogy néha leegyszerűsítve tárgyaltunk igen bonyolult összefüggéseket, de közben magunk is tanultunk és tanulunk. S ami a legszebb ebben a tudatformálásban: élénk érdeklődés kíséri ezt, és mind több tett bizonyítja annak a felismerését, hogy a milliók sorsának alakulását a milliók cselekedetei határozzák meg.

A reform részletes kidolgozása a *befejezéshez közeledik.* A vállalatok egyre inkább kezükbe kapják a „stafétabotot", hogy nagy önállósággal és felelősséggel valóra váltsák az elképzeléseket és elveket. Most vagyunk a reform előkészítésének legfelelősebb szakaszában. Most következik a legbonyolultabb dolog: nem egyszerűen betartani kell a reform irányelveit — az még kevés volna a sikerhez —, hanem ezeknek szellemében, szabályaik figyelembevételével megkeresni a legjobb cselekvés lehetőségeit, és azután *önállóan cselekedni,* tevékenykedni, zavartalanul átállítani a munkát az új mechanizmus viszonyaira. Ebben a szakaszban csak annyi értékük van az elveknek, a felhívásoknak, amennyi gyakorlatilag ténylegesen megvalósul belőlük. Ez pedig már a helyi vezetőknek, az alapszervezetek kommunistáinak és minden egyes dolgozónak a cselekvő, alkotó tevékenységétől függ.

A reform bevezetése és megvalósítása során több oldalról is kritikus ellenőrzéssel számolhatunk. Egyrészt ki-ki igyekszik majd lemérni a *gazdaságpolitika országos összhatását,* másrészt *helyi, vállalati* események által is vizsgázik a reform. Eddig főleg az összhatások várható alakulásának „felmérésére" és megértésére irányult a közérdeklődés. Érthető, hogy találkoztunk aggályokkal, félelemmel. Ezt talán még bizonyos fokú önkritikának is tekinthetjük. A reform szükségességéről azonban már nemigen folynak nagy viták. Nem találkozunk olyan javaslatokkal sem, hogy halasszuk el még egy-két évvel. Ha ugyanis figyelmesen, tárgyilagosan tekint körül valaki a munkahelyén, bőven talál megreformálni valót, s aki komolyan elgondolkozik ezen, az nem veheti felvállról a reformot. Ma a kételyek — amelyeket főként kérdés formájában fogalmaznak meg — legtöbbnyire azzal függnek össze: hogyan történik a reform bevezetése, és mi jár vele.

A Központi Bizottság júniusi ülésének állásfoglalása a reform részletesebb kidolgozására építve, világos választ ad ezekre a kérdésekre. *Nyers Rezső* elvtárs is hangsúlyozta az országgyűlés legutóbbi ülésén: „Nem lehet vitás, hogy a mi viszonyaink között a gazdasági reformot csak egyszerre, az egész népgazdaságban egyidejűleg helyes bevezetni, mert a vállalati és ágazati kapcsolatok, a kooperációk nagyon erősek, és súlyos gazdasági diszharmóniára vezethetne, ha a különböző ágazatok és vállalatok más-más feltételek közepette lennének kénytelenek működni. A bevezetésben tehát nem helyes sem a részlegesség, sem a fokozatosság. De nagyon szükséges a fokozatosság az állam gazdaságpolitikai irányító munkájában. A termelési struktúra módosulása elkerülhetetlen, de egyik napról a másikra nem valósít-

Digitized by Google

ható meg. Ugyanez a helyzet a termelőberendezések korszerűsítésével, a nem gazdaságos termelés kiszorításával, a külkereskedelmi struktúra javításával, a nagyobb jövedelmezőség megkövetelésével. Ezek mindegyike szinte létérdeke a népnek, a társadalomnak, de hirtelen ugrásokkal mégsem juthatnánk előre, mert ha mindent azonnal akarnánk, csak nehézségeket okoznánk magunknak. Ezzel szemben az a helyes, ha az állam kezdetben minden vállalat számára biztosítja a folyamatos működés lehetőségeit, ugyanakkor a gazdaságirányítás eszközeivel fokozódóan növekvő hatást gyakorol a vállalatokra a népgazdaság érdekében azért, hogy jól gazdálkodjanak a rájuk bízott népvagyonnal. Ez a módszer talán lassabbnak látszik, mégis így előbb célhoz érhetünk."

Az átmenet értelmezése

Az új mechanizmusra való átmenet tehát nem okoz ugrásszerű változást a népgazdaság arányaiban, a gazdasági helyzetben. Gazdaságunkban vannak szűk keresztmetszetek, aránytalanságok, kielégítetlen igények, a termelési folyamatot több területen zavaró hiányok. Az átmenet nem képzelhető el úgy, hogy most a vállalatok egyszerre benyújtsák minden kielégítetlen igényük „számláját", mint az indulás feltételét. Ezeknek kielégítését sem beruházásokkal, sem devizával nem lehetne biztosítani. Az új mechanizmust (mint eszközt), *fokozatosan* töltjük meg feszesebb követelményekkel, ösztönzőbb eszközökkel, *fokozatosan* javulhat a gazdasági helyzet is, bővülhet az anyagi javak, a kínálat forrása. Végeredményben az átmenetben is *a vállalatoké a döntő szó.* A zökkenőmentes átmenet nélkülözhetetlen feltétele az 1968. évi *vállalati tervek kidolgozása,* a vállalatok közötti kölcsönös *szállítási megállapodások megkötése.* Általában kívánatos, hogy a szállítók között eddig kialakult kapcsolatok alapvetően 1968-ra is érvényben maradjanak. Az 1968. évi tevékenység előkészítéséhez, az anyagok, félkész termékek rendeléséhez és beszerzéséhez, a rendelések vállalásához a vállalatok folyamatos döntése szükséges. Ha ezeket a döntéseket késleltetnék mindaddig, amíg teljesen tisztázódnak az új mechanizmus szabályozó eszközei, akkor zökkenő állna be. Az 1968-as évet tehát még *vegyes módszerrel* készítjük elő: részben a jelenlegi gazdálkodási szabályok, részben az új mechanizmus szabályozó eszközeinek részleges ismerete alapján. Ez egyes vállalatok számára bizonyos kockázatot foglal magában, mert olyan termékek szállítására is vállalnak kötelezettséget, amelyeknek jövőbeli jövedelmezőségét még nem tekinthetik át teljesen. A halogatás azonban nagyobb kockázatot róna a vállalatra és a népgazdaságra is, mert fennakadást idézne elő az újratermelés folyamatában.

A vállalatok felkészülésének fontos kiindulópontja az, hogy *kritikusan értékelik helyzetüket,* mélyen elemzik teljesítőképességüket, szervezettségüket, technikájukat, piaci perspektíváikat stb. Persze nem most végeznek először önvizsgálatot; most azonban többről van szó,

Digitized by Google

mint eddig, mert alapvetően megváltoznak a gazdálkodás feltételei. A vállalatok helyzetértékelése több fázisú munka, szinte le sem zárható folyamat. Minél ismertebbek a gazdálkodás külső feltételei, annál mélyebb lehet ez az értékelés és annál hosszabb időre tekinthet előre. Az első fázisban minden vállalatnak megvan a lehetősége arra, hogy elemezze belső, hagyományos tartalékait. A gazdaságpolitika azt az igényt támasztja, hogy a termelők az egyik szemüket a piacon, a másikat a belső termelési tevékenységen tartsák. Most megélénkült a piaci vonatkozások vizsgálata, a vállalati belső tennivalók azonban *nem vehetők le a napirendről, nem szorulhatnak háttérbe.* Helytelen volna abból indulni ki, hogy az 1964. évi decemberi határozat végrehajtásával már kimerültek a hagyományos jellegű tartalékok. Valóban, érdemleges javulást értünk el, de gyakori még a technológiai fegyelem megsértése, a slampos, rossz minőségű munka, a lógás, a látszatnormák alkalmazása, a munkafolyamatokban az utasítások fegyelmezett végrehajtása helyett az egyezkedés stb.. És sok helyen nincs is rendetlenség, sem szervezetlenség, csak egyszerűen kifutotta már magát a korábbi technológia. A követelmények szigorítása fokozatos ugyan, de ez nem azt jelenti, hogy menlevelet adunk a gyenge színvonalú, rossz vállalati vagy egyéni munkának. Sőt a kollektív és egyéni anyagi érdekeltség szerepének megnövekedésére támaszkodva olyan viszonyokat akarunk kialakítani, amelyek között gyorsan kiderül, hogy hol a hiba, ki dolgozik rosszul, s ha ez kitűnt, azonnal harc indul a hibák ellen.

A gazdasági tevékenység kritikai felülvizsgálatában nagy feladat hárul a vállalatok kommunistáira. Személyesen is részt kell venniük ebben a munkában, de azért is küzdeniük kell, hogy a vállalatvezetés kapcsoljon be a feladat megoldásába minden olyan dolgozót, aki elősegítheti ennek sikerét. Ugyanakkor — sokszor a maguk beidegződései ellen is harcolva — hadat kell hogy üzenjenek minden olyan rutinnak, amely szépíteni igyekszik a tényleges helyzetet, a hibák megszüntetésére fordítandó erő egy részét a hibák „objektív okainak" sokoldalú megmagyarázására fordítja, s nem tárja fel teljesen a valóságos erőforrásokat, hanem „tervteljesítési tartalékokat" képez belőlük. A kommunistáknak sokszor önmagukkal is küzdve kell bebizonyítaniuk, hogy a vállalat tényleges helyzetének feltárása és elemzése — a vállalati kollektíva érdeke. Természetes, hogy amikor ezért küzdenek, a vállalati dolgozók anyagi érdekeinek érvényesítésével együtt saját érdekeiket is szolgálják.

A gazdaságosság és a politikai érdekek

A gyakorlati pártmunkában nagyon fontos a gazdaságosság és a politikai érdekek viszonyának helyes értelmezése. Ennek az összefüggésnek az értelmezésénél, úgy gondolom, abból kell kiindulnunk, hogy a gazdaságosság mint általános politikai *követelmény* egyre inkább egybeesik az általános politikai *érdekekkel.* Érthető ez, hiszen gazdaságosság javítása a feltétele az egész nép jólétének, a jólét emel-

Digitized by Google

kedésének, s a politikában végső soron ez a legfontosabb. Ugyanakkor egyre inkább lehetővé válik a gazdaságosság *objektív megítélése.* Ha tehát arra a kérdésre keresünk választ, hogy mennyire szolgálja a népgazdasági érdeket egy vállalat tevékenysége, valamilyen lépése, akkor mindenekelőtt azt kell szemügyre vennünk, hogy *jövedelmező-e* és ha igen, *milyen mértékben.* Lehetséges-e ellentmondás a gazdaságosság és a politikai érdekek között? Igen, lehetséges az ellentmondás is, nemcsak a teljes egybeesés, bár az is lehetséges. Ha pedig így áll a dolog, akkor természetesen érvényesíteni kell a jól ismert tételt a politika elsőbbségéről. A politika elsőbbségének az érvényesítése a gazdaságossággal szemben elsősorban a következő esetekben fordul elő: *katonai érdekek* esetén, *nemzetközi politikai harcokból adódó* érdekek esetén, és egyes esetekben *belpolitikai szférákban* is. A belpolitika szférájában a gazdaságosság követelménye egyre inkább egybeesik az általános politikai érdekekkel. Lehetséges azonban ellentmondás például a társadalom szükségleteinek kielégítése és a gazdaságossági szemlélet, a gazdaságossági érdekek között. Ebben az esetben természetesen *a társadalmi szükséglet kielégítésének* kell győzedelmeskednie. Hozzáteszem azonban, hogy ezt a szükséglet kielégítése és a gazdaságossági érdek közti összeütközést a gazdasági mechanizmus reformja könnyebben leküzdhetővé teszi azzal, hogy megszünteti az árrendszer rugalmatlanságát. A rugalmas árrendszer hozzájárul ahhoz, hogy a termelő és a vásárló, a fogyasztó megfelelően egyeztessék érdekeiket, vagyis gazdaságossá váljon a termelő számára annak az előállítása, amire a társadalomnak szüksége van. Persze, az árak rugalmasságával sem oldható meg az érdekek egyeztetése és a szükségletek jobb kielégítése ott, ahol a kereslet és kínálat egyensúlya bomlott meg.

Még sok más ellentmondás is kialakulhat a gazdaságosság következetesebb érvényesítése során. Azt lehet azonban mondani és arra kell felkészülnünk, hogy ezek *elsősorban a lokális, a helyi, a szakmai érdekek* területén jelentkeznek majd. Természetes azonban, hogy a lokális, a helyi, a szakmai érdekeknek is van bizonyos politikai jellegük; számítanunk kell tehát arra, hogy miközben érvényre akarjuk juttatni a gazdaságosságot, mint a gazdasági munka legfőbb vezérlő elvét, e törekvésünk beleütközik a helyi vagy a szakmai érdekekbe. Lokális politikai érdekkel ütközünk össze például akkor, amikor a népgazdaság termelési szerkezetének gazdaságosabbá tétele céljából végrehajtjuk *az energetikai mérleg átalakítását,* és helyenként visszafejlesztjük a széntermelést. Az ilyen konfliktusokat komolyan kell venni és helyesen, politikusan kell levezetni. Az energetikai mérleg átalakítását azonban végre kell hajtani; nem lehet tehát kitérni a konfliktusok elől, hanem vállalni kell, de ésszerűen kell megoldani.

Vannak általános politikai érdekek és lokális politikai érdekek, s az utóbbiakat alá kell rendelnünk az előbbieknek. Vegyünk egy példát a *foglalkoztatottság* területéről. Ami a foglalkoztatást illeti, szó sincs arról, hogy népgazdasági szinten egészében véve bármi is ve-

Digitized by Google

szélyeztetné országunk foglalkoztatottsági színvonalát. Harmadik ötéves tervünk a foglalkoztatottság színvonalának javítását, fejlesztését irányozza elő, s ez meg is valósul. Abban is biztosak vagyunk, hogy a foglalkoztatás szférájában nem lesz szükség robbanásszerű, egyidejű *nagyszabású átcsoportosításokra,* mert gazdaságunk fejlődését, gazdasági helyzetünket nem tesszük ki a világpiac játékának. Ellenkezőleg: nemzeti gazdaságunk ösztönzésének, védelmének politikáját folytatjuk. Így nagyszabású változások nem érhetik a foglalkoztatást. Bizonyos konfliktusok mégis adódnak majd a foglalkoztatási szférában. A felmerülő problémák *három csoportra* oszthatók. Az *első* csoportba tartoznak az ahhoz hasonló helyzetek, amilyennel ma a bányászatban találkozunk. Szükség lehet termelési kapacitások átállítására, üzemek átszervezésére, esetleg leállítására. Ilyenkor a kormánynak közvetlen tennivalója is van az átcsoportosítás feladatának megoldásában, s a szakszervezetekkel, a társadalmi szervezetekkel karöltve kell munkálkodnia ezen. A *második* csoportba tartozik a szociálpolitikai szempontok érvényesítése, pl. a csökkent munkaképességűek foglalkoztatásának tervszerű megoldása, gazdaságpolitikai intézkedések révén. A munkaerőmozgás *harmadik* csoportja a munkaerő természetes mozgása a vállalatok között. Ennek irányára és mértékére szintén állami befolyást kell gyakorolni, de a mozgás jelentős mértékben egyéni kezdeményezésre, helyi keretek között megy majd végbe.

A gazdaság és politika kölcsönhatása jól nyomon követhető *az áralakulásban.* Az *ésszerű árstabilitás* nyilvánvaló politikai érdek. Az árak mozgásához is fűződik azonban két másik, nagy politikai érdek. Az árak jelenlegi merevségének további fenntartása fékezné a gazdaságosság fokozását, az anyagi érdekeltség kibontakozását, de fékezné a szocialista elosztás elvének következetesebb alkalmazását is. Az árak bizonyos mozgása tehát *nélkülözhetetlen* a reform sikeréhez.

Felvetődik az a kérdés, hogy ezek szerint van-e *politikai határa* az árak mozgásának, változásának? Igen van, s ezzel a politikai határral nagyon figyelmesen kell bánni. A Központi Bizottság határozata úgy fogalmazta meg ezt: úgy kell végrehajtani az árak változtatását, hogy *ez a lakosság egyetlen jelentősebb rétegének reáljövedelmét se csökkentse.* Általában ez a politikai határ. De hogy konkrétan mit jelent ez egy-egy területen, vagy egy-egy termékre vonatkozóan, azt elsősorban az adott területen dolgozó kommunistáknak, gazdasági vezetőknek kell eldönteniük, felelősségteljes mérlegeléssel.

A viták új területe

További eleven és szenvedélyes viták várhatók a reform *helyi gyakorlati alkalmazása és hatása* tekintetében. A reform országos összhatásának megítélésében nagyrészt már lezajlottak a viták, s alapvetően megnyugvást, pozitív hatást kelt a reform. A *vállalati munka* vonatkozásában azonban szaporodni fognak a viták, a vállalatok között, a vállalatok és az állam között, végül a vállalatokon belül.

Digitized by Google

A vállalatokban már megindult és kibontakozott a belső vállalati és vállalati piaci munka *nagy tartalékainak feltárása, a programok kidolgozása.* Ez nem kampány, de hasonlít rá, mert az újítás, a racionalizálás tömeges felélénkülése, fellendülése ez. De ennek az újításnak és racionalizálásnak most nem is annyira a technika a fő tárgya, mint inkább a vezetés, a kereskedés, a szervezés, az ösztönzés, vagyis *az egyéni és vállalati munka környezetének és feltételeinek a javítása és szigorítása.* Lehetséges és szükséges is a kezdeményezés, a bátor és elvtársias vita ezekben a kérdésekben. Az is lehet, hogy ebben a forrongásban nem életképes, vagy még nem reális javaslatok is felmerülnek. A fő dolog azonban nem ez, hanem az, hogy leküzdjük a maradiságot, a meglevő lazaságokat, az elnézést, a ráérést. Ebben barátok, elvtársak is szembekerülhetnek egymással. *Merre haladjon a vállalat,* az üzemegység, hogyan növelje hatékonyságát minden üzem — ez lesz most az üzemek fő belső politikai kérdése. Sokszor tapasztaltuk már, hogy a legtöbb embert a helyileg érzékelhető kérdések ragadják leginkább magukkal. És ha a pártvezetőségek biztosítani tudják, hogy a helyi kérdésekre választ kereső kommunisták és pártonkívüliek meggyőződhetnek arról: érdemes töprengeniük, vitatkozniuk, mert a javaslatok megvalósulnak, akkor a döntés felelősségét és örömét jobban megismerő dolgozók aktivitása hajtóerejévé válik a vállalati munka fejlődésének. Jó tehát az aktív politizálás lehetősége, bizonyos, hogy igen élénk taggyűléseknek és üzemi tanácskozásoknak leszünk tanúi, s enélkül el sem képzelhető a reform sikeres bevezetése. Ehhez a munkához vannak jó és tiszteletreméltó hagyományaink: a szocialista munkaverseny és újítómozgalom formalitástól mentes példáit és tetteit kell most megsokszoroznunk. Jobban vezetni, jobban szervezni, jobban dolgozni!

Az új mechanizmus bevezetésében és alkalmazásában arra irányul a pártszervezet figyelme, ami a siker alapvető feltétele: *a vezetők és a dolgozók cselekvésére,* a jobb gazdálkodáshoz való tényleges hozzájárulásra. A pártszervezeteknek persze meg kell ismerniük a közgazdasági szabályozást, a jogszabályokat is, de ez csak kiindulópont; a fő dolog az, hogy az emberek *mozgásba hozzák a szabályozó eszközök által ösztönzött jobb módszereket, eljárásokat, erőket.* A pártszervezetek *politikai vezető szerepe* a reform bevezetésében sokoldalú tevékenységet foglal magában: a reform lényegéről szóló politikai felvilágosító munkát, a maradiság, a túlhaladott megoldások bírálatához szükséges légkör megteremtését, kezdeményezést a kommunisták szakmai és politikai tevékenységében, a pártonkívüliek kezdeményezésének felkarolását, a pártellenőrzés hatékony gyakorlását.

Már ebből a felsorolásból is kitűnik a kommunisták tennivalóinak sokrétűsége, pedig mindez csak egy részét teszi ki a feladatok széles skálájának. A sok fontos tennivaló között megkülönböztetett hely illeti meg azoknak az elveknek sokoldalú megmagyarázását, amelyek segítségével meg lehet szüntetni a félreértéseket, fel lehet szá-

Digitized by Google

molni a tétellé merevedett leegyszerűsítéseket. Ide tartozik többek között *a szocialista egyenlőség elvének helyes értelmezése, az anyagi érdekeltség és a tudat-erkölcsi tényezők elválaszthatatlan kölcsönhatásának tudatosítása.* Mind a két feladat megoldása olyan területet érint, amelyen igen izzóak, érzelmileg túlfűtöttek a viták, és amelyen a vállalatok dolgozói közvetlenül, anyagilag is érdekeltek az elvek gyakorlati megvalósításában.

Ma már nehéz volna nyomon követni azt a folyamatot, amelynek során egyik legszebb eszménk, a szocialista egyenlőség elve, százezrek nézeteiben „szocialista egyformasággá" és egyenlősdivé torzult. Sokan figyelmen kívül hagyják a politikai egyenlőséget, a nemzetek, fajok, felekezetek egyenlőségét, a tehetségek kibontakoztatásának, a műveltség megszerzésének egyenlőségét, a mindenféle privilégium felszámolását — csupán az anyagi javak elosztásában kívánják érvényesíteni az egyenlőség elvét. A vállalatok kommunistái számtalan példát tudnak mondani arról, hogy az üzemekben a nyereségrészesedés és a prémiumok, a termelőszövetkezetekben a természetbeliek elosztásakor a többség az egyenlő elosztást igényli. Sokan az elmélet rangjára emelik ezt a közhangulatot, és ennek alapján kifogásolják azokat az intézkedéseket, amelyek differenciáltabb jövedelemelosztás kialakítását segítik elő a társadalmilag hasznos tevékenység fokozottabb figyelembevételével. Ha azonban a kommunisták belenyugodnának ebbe, akkor gyorsabb előrehaladásunk egyik hatékony eszközéről mondanánk le.

Nyilvánvaló tehát, hogy az üzemekben folyó propagandának és agitációnak a következő hónapokban meggyőző módon kell bizonyítania a szocialista egyenlőség helyes értelmezésének fontosságát. Meg kell magyaráznia: a szocialista elosztás elvének érvényesítése azt követeli meg, hogy mindenki képességei szerint vegyen részt a munkában — ne pedig valamilyen átlagot követve —, és végzett munkája alapján részesedjen az anyagi javakból — nem pedig mindenki egyformán.

A reform a haladó, az élenjáró tapasztalatok eleven terjesztésének, általánossá tételének eszköze. A szocialista öntudat, a nemzeti felelősségérzet, a szocialista hazafiság ösztönzésére napjainkban is tízezrek üzennek hadat a maradiságnak. A reform a helyes anyagi érdekeltség talaján kiszélesíti ezt a tábort.

Eszméink megvalósulásának jobb feltételei

A politikai munkában gyakori kérdés *az erkölcsi, politikai és anyagi tényezők kezelése.* Az anyagi és az erkölcsi ösztönzés szembeállítása — amely gyakran megnyilvánuló jelenség — abból a fikcióból indul ki, hogy mást vagy másokat illet meg az erkölcsi ösztönzés, mint akiket az anyagi. Nyilvánvaló azonban, hogy *általában erkölcsi elismerése is kijár annak, aki jó munkájával anyagi elismerést vívott ki magának, és anyagi elismerést is megérdemel az, aki rászol-*

Digitized by Google

gált az erkölcsi megbecsülésre. Lehetséges azonban az ellentmondás is a kettő között. Az a vezető beosztású dolgozó, aki a maga újítása, találmánya után szaladgál, s eközben elhanyagolja alapvető tennivalóit, kaphat találmányáért törvényesen járó anyagi elismerést, de erkölcsi elismerés helyett csak elmarasztalást érdemel. A jó képesség rendszerint jó teljesítményre is vezet. De nem minden képesség párosul köztiszteletet kiérdemlő tulajdonságokkal, erkölcsös magatartással. Ez viszont nem lehet ok arra, hogy elmaradjon a megérdemelt anyagi elismerés.

Nem ritka kérdés, hogy nem fog-e az új mechanizmus a pártszervezetek *politikai munkája, szocialista céljaink, szocialista ideálunk ellen* „dolgozni". Érdemes foglalkoznunk ezzel a kérdéssel, de ebben a megfogalmazásban már a kérdés feltevésével is vitába kell szállnunk. A helyes kiindulópont nem ez, hanem az, hogy a *pártszervezetek tevékenysége most is messzebb tart, mint a gazdaságvezetés és az állami gazdaságvezetési módszerek.* Azt a gazdaságpolitikai szellemet, amelyet a pártszervezetek képviselnek, s amelynek homlokterében egyre inkább a hatékonyság javítása, a belső tartalékok feltárása áll, *nem kell megreformálnunk.* Azt a gazdasági mechanizmust reformáljuk meg, amely már nem tud eleget tenni ennek a követelménynek. S azért tökéletesítjük a pártszervezetek *munkamódszereit,* hogy az új feltételek között még eredményesebben valósítsák meg a politikai célokat.

A pártbizottságok legtöbbje már túljutott azon, hogy fetisizálja a tervmutatók (s különösen a teljes termelés) teljesítését, s a jó gazdasági munka perdöntő bizonyítékát lássa benne. Volt egy ilyen szakasza a munkánknak, sőt hellyel-közzel még a politikai munka egészét is a termelési terv teljesítésével mértük. Néhol még most is kísért ilyesmi, de azért már alaposan eltávolodtunk ettől a leegyszerűsítéstől. Tudjuk, hogy a jó politikai munka mérése bonyolultabb: azt nézzük, *hogyan érvényesül a párt politikája a maga sokrétűségében* (tehát az eszközök hatékony kihasználásában, a jó munkakedvben, a javuló élet- és munkakörülményekben stb.), nem pedig csupán a termelési feladat teljesítését.

A pártszervezetek most gyakran sok energiát kénytelenek fordítani arra, hogy *politikai beavatkozással szerezzenek* érvényt a gazdaságpolitikai céloknak, a népgazdasági érdeknek, ott, ahol a gazdálkodás szabályai vagy ezek végrehajtói közömbösek az iránt, vagy az ellen hatnak. Ez a döntő háttere, talaja a *túlzottnak minősíthető operativitásnak* a pártmunkában. Az új mechanizmus azonban a gazdaságvezetési módszereket összhangba hozza a gazdaságpolitikai követelményekkel, s ezzel lehetővé teszi, hogy a pártszervezetek *lényegesen csökkentsék „korrekciós" tevékenységüket.* Ez nem azt jelenti, hogy a pártszervezeteknek gazdaságszervező tevékenységükben egyáltalán nem kell majd operatív ügyekkel, vagy részkérdésekkel foglalkozniuk. Hogy a pártszervezet dolga-e valamely kérdéssel foglalkozni, azt véleményem szerint nem az dönti el: operatív jellegű-e, részkérdés-e, napi

Digitized by Google

téma-e ez. Hiszen végeredményben, bizonyos értelemben minden kérdés — részkérdés! A választóvonal inkább ott húzódik, hogy *hogyan közelítjük meg* a kérdést. Egyrészt — az adott kérdésben a pártszervezet *ne vállalja át a végrehajtást* a felelős gazdasági vezetőtől, hanem politikai módszerével adjon helyes irányt a megoldásnak, a cselekvésnek, s fellépésével zárja ki a tétlenség, a halogatás lehetőségét. Másrészt — *ne szakmai zártságban*, kiszakítva vizsgálja az adott gazdasági kérdés megoldását, hanem egy vezérlő elv szemszögéből: a gazdasági hatékonyság, a célszerűség szempontjából.

Politikai-közgazdasági szemléletet, kritériumot kell tehát vinnünk az elbírálásba. A pártszervezetek állásfoglalásait sokszor az teszi vitássá — nem *formai*, hanem *tárgyi* szempontból —, hogy *nincs mindig közgazdasági bizonyíték* a politikai felelősség által diktált kezdeményezés, fellépés mögött. Enélkül pedig megfoghatatlan, homályos marad a politikai érvelés, a politika tekintélyének latbavetése pedig esetleg a szubjektív döntés veszélyét kelti. Az új mechanizmusban a döntés helyességének a bebizonyítása is könnyebb lesz. A *közgazdasági gondolkodás* elsajátítása és gyakorlati alkalmazása hozzá kell hogy tartozzon a párt- és állami, a gazdasági munka stílusához. Ez többek között azt jelenti, hogy száműzzük a gazdasági kérdések elbírálásából a leegyszerűsítést, s figyelembe vesszük, hogy az eredmény önmagában véve még nem mérce, csak a ráfordítások függvényében. Meg kell tanulnunk *az előnyöknek és a hátrányoknak s ezek variációinak mérlegelését.* Most gyakran az *ötletfelvetés* helyettesíti az ilyen mérlegelést; ahol azonban pénzt kell költeni, ott az ötlet mellé oda kell tenni a gazdasági célszerűség bizonyítékát is. Nem viszi-e ez valamiféle ökonomizmus felé munkánkat? Nem, ez a nagyobb társadalmi felelősség felé visz, és így állítjuk még teljesebben a társadalmi érdek, az ember szolgálatába a gazdaságot.

*

A reform előkészítésének befejezése és bevezetésének startja elé nagy felelősséggel és egyben lelkesítő bizakodással tekinthetünk. A felkészülés feszes munkával, tervszerűen halad. 1967. évi gazdasági munkánk eredményes, legfontosabb gazdasági feladatainkat megoldjuk, egyiket-másikat túl is teljesítjük. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy már most nagy tömegek töprengenek a gazdasági munka hatékonyságának megjavításán. Állandó téma lett a pártszervezetek munkamódszereinek javítása, korszerűsítése. Pártszervezeteink tevékenységének egyik legbiztatóbb vonása a pártunk politikájának szellemében folytatott öntevékenység, a bátor kiállás és fellépés a gazdasági munka minőségének javításáért, a sokoldalú és meggyőző munka gazdaságpolitikánk és gazdasági reformunk megértetéséért. Ebben az öntevékenységben, ebben a lankadatlan munkában formálódik és tökéletesedik igazán a pártszervezetek munkamódszere és stílusa.

Digitized by Google

FRISS ISTVÁN:

A népgazdasági terv és a társadalmi fejlődés irányítása

Mind a proletariátus állama, a proletárdiktatúra, mind a termelőeszközök köztulajdonba vétele feltételezi a *termelőerők jelentős fejlettségét* és az ipari termelés ezzel együttjáró nagyfokú *társadalmasítottságát*. Még az 1917-es Oroszország is, bár gazdaságilag igen elmaradott volt, több területen erősen koncentrált nagyiparral rendelkezett. Ha viszont a termelőerők fejlettségének és a termelés társadalmasítottságának ez a foka adott, akkor a társadalom legkedvezőbb fejlődését — értve ezen az egész társadalom leggyorsabb anyagi és kulturális gyarapodását és tagjai képességeinek legsokoldalúbb kibontakozását — csak tervszerű, azaz valamilyen tervre alapozott központi irányítással lehet biztosítani. A proletárállam megteremtése és a termelőeszközök, vagy akár már azok döntő részének köztulajdonba vétele ezt a tervszerű központi irányítást lehetségessé és szükségessé teszi.

Ebben van a szocialista országok egyik legdöntőbb előnye a kapitalista országokkal szemben. A termelőerők fejlettsége és a termelés társadalmasítottságának foka a vezető nyugati államokban is megköveteli és bizonyos fokig ki is kényszeríti a tervezést és a központi irányítást. Ezek mértékét és hatékonyságát azonban korlátok közé szorítja az a körülmény, hogy a termelőeszközök döntő része magántulajdonban, az állam pedig egy kisebbség kezében van. E két tény már kizárja azt, hogy a központi irányítás és az annak alapjául szolgáló terv valóban az egész társadalom legkedvezőbb fejlődését szolgálja.

Osztálytársadalomban ugyanis a társadalmi fejlődés központi irányítása — ha van ilyen — szükségszerűen az uralkodó osztály vagy uralkodó osztályok érdekét szolgálja. Ez alól mi sem vagyunk kivétel. Csakhogy nálunk ez az érdek egyúttal az egész társadalomnak, illetve a társadalom túlnyomó, óriási többségének érdeke. Nálunk sem szűntek még meg az osztálykülönbségek. Nem szűntek meg az osztályellentétek sem. Ezek azonban nem kibékíthetetlenek egymás-

Digitized by Google

sal. Az uralkodó osztály, a munkásság az összes többi dolgozó osztállyal szövetségben gyakorolja uralmát. Kezében a társadalmi fejlődés irányításának egyik fő feladata éppen az, hogy az osztályellentéteket békés úton feloldja, anélkül, hogy éles konfliktusokra kerülne sor, és az osztálykülönbségeket fokozatosan felszámolja, megszüntesse. A társadalmi fejlődés irányításának egy másik fő feladata, hogy az egész országot felvértezze a nemzetközi porondon folyó osztályharcra. Ez pedig, mint arról naponta meggyőződhetünk, mindenféle eszközzel folyik, gazdaságiakkal és kulturálisakkal is, civilizált formákban, de a legvéresebb, legkegyetlenebb, legembertelenebb népirtással is.

A társadalmi fejlődés irányítása tehát elsőrendűen *politikai feladat.* De az uralkodó osztály politikája csak ott szolgálja az összes dolgozó osztályok érdekét, ahol a munkásság az uralkodó osztály. Ezért csak a szocialista országokban válhat a népgazdasági terv, melynek hatásköre a dolog természeténél fogva messze túlterjed a szorosabb értelemben vett népgazdaságon, a társadalom tervszerű központi irányításának legfontosabb és nemcsak igazán hathatós, de egyben valóban a közérdeket érvényesítő eszközévé.

Azzá válhat, írtuk, utalva arra, hogy *nem feltétlenül, azonnal és teljes mértékben* válik is azzá. A tervezés és a társadalom tervszerű központi irányítása ugyanis rendkívül bonyolult dolog. Tudomány, mely a proletárállamnak, tervező és vezető szerveinek nem adatik meg magától, azáltal, hogy létrejött a proletárdiktatúra, és kezében van a termelőeszközök döntő része. Ez a fiatal tudomány ma sem versenyezhet meg idősebb társaival, akkor pedig, amikor a proletárdiktatúra megszületik, mindössze általános irányelvei ismertek. Egyidejűleg, egy és ugyanabban a folyamatban kell tehát megteremteni és elsajátítani a társadalom vezetésének tudományát, de ugyanakkor már vezetni, irányítani is kell a társadalmat, amely pedig nem is akármilyen, hanem gyors fejlődésben, átalakulásban levő társadalom. Képzeljük csak el e feladat egész nagyságát!

Természetesen, a terv lehetséges hatásának megvannak a határai. Nincs semmiféle csodaszer, amely tudna hiányzó szerencsés adottságokat pótolni, elemi csapásokat vagy háborút elhárítani, a külvilág befolyásától mentesíteni a népgazdaságot, ha ez kívánatos. A népgazdasági tervnek döntő része van azonban abban, hogy *hogyan tudja hasznosítani* a szocialista társadalom mindazt, amije van, főleg pedig haladásának fő tényezőit: polgárainak képességeit és munkaerejét. Szocialista országokban az ötéves terv az egész társadalomnak öt évre szóló termelési, szociális és honvédelmi programja, hatása megérződik a társadalom csaknem minden területén. Ezért a népgazdasági terv helyességének, jóságának kérdése a társadalom egész fejlődésének kulcskérdése.

Digitized by Google

A terv és a mai mechanizmus

A terv helyességét, jóságát természetesen csak a gyakorlat döntheti el. Ahhoz azonban, hogy a papíron és az emberek fejében létező terv gyakorlattá váljon, szükség van *a tervet a gyakorlattal összekötő mechanizmusra.* Az összekötő mechanizmus szerepe azonban sohasem merül ki puszta közvetítésben. Erősítheti vagy gyengítheti a hatását annak, amit továbbít, esetleg más irányú hatást is kelthet.

Abban a mechanizmusban, melyet most készülünk megváltoztatni, a tervet a gyakorlattal a tervmutatók és a tervlebontás rendszere köti össze. Ma már *rosszul köti össze* e kettőt, mert — függetlenül attól, hogy mi van a tervben — viszonylag szűk keretek közé szorítja a helyi és vállalati vezetők kezdeményezési és döntési lehetőségeit, megköti a kezüket, pl. olyan termelési, bérezési, anyagfelhasználási kérdésekben, melyeket ők ismernek a legjobban. Ráadásul az is előfordult, hogy olyan célok elérésére serkentette őket, melyek egyáltalán nem biztosították a rendelkezésre álló erőforrások legésszerűbb felhasználását, sőt esetleg ezek pazarlására ösztönöztek.

Persze, megvan a történeti oka, magyarázata annak, hogy miért és hogyan alakult ki ez a tervmutatós-tervlebontásos rendszer. Ez azonban cikkünk szempontjából nem érdekes, mert nem változtat a lényegen, vagyis azon, hogy ez a rendszer ma már rossz. Egyrészt nem feltétlenül helyes, sokszor pedig kimondottan rossz irányba tereli a helyi és vállalati vezetőket, másrészt nem ad elegendő teret képességeik és teljesítményeik kibontakoztatására. Mindezzel fékezi a társadalmi fejlődést, melyet szolgálnia kellene. Ideje, hogy megszűnjön, és új mechanizmusunk életbelépésével meg is szűnik.

Ezzel a tökéletlen mechanizmussal mégis népgazdaságunk és egész társadalmunk sokkal gyorsabb fejlődését értük el, mint amilyenről a felszabadulás előtt álmondhattunk. Nagyjából ugyanezt állapíthatjuk meg minden szocialista országban. Ez azt bizonyítja, hogy a szocialista rendszer s benne a tervszerű központi irányítás az összes akadályozó körülmények ellenére is éreztette kedvező hatását. Joggal feltételezhetjük, hogy ilyen akadályok nélkül fejlődésünk még gyorsabb lett volna. Ebből természetesen egyáltalán nem az következik, hogy terveink mindig jók voltak, *csak* a nem kielégítő mechanizmus akadályozott a kedvezőbb vagy éppen a legkedvezőbb fejlődés elérésében. Ellenkezőleg: biztos, hogy terveink sem voltak a legjobbak. S ahogy nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy jobb mechanizmus segítségével ezekkel a tervekkel is gyorsabb fejlődést érhettünk volna el, úgy nagy valószínűséggel állíthatjuk azt is, hogy jobb tervek segítségével még ezzel a mechanizmussal is gyorsabb fejlődést valósíthattunk volna meg. Ám semmi értelme, hogy az ilyen „mi lett volna, ha..." okoskodásokra időt pazaroljunk, mert ezek a közgazdaságtanban, mint ismeretes, nem vezetnek újabb megismerésekhez.

Digitized by Google

Amivel viszont nagyon is érdemes foglalkoznunk, az a *terv szerepe és a tervezés tökéletesítésének néhány kérdése* az új mechanizmusban. Erre annál nagyobb szükség van, mert gazdasági irányítási rendszerünk reformjával kapcsolatban sokszor hallunk olyan kijelentéseket — minden további megjegyzés, magyarázat nélkül —, hogy természetesen továbbra is tervgazdálkodást folytatunk, hogy a terv változatlanul fontos marad számunkra, sőt a jövőben emelnünk kell a központi népgazdasági terv jelentőségét és hatékonyságát. De ha csak ilyen általános kijelentéseket teszünk a tervről, semmit sem fűzve hozzá, akkor az a veszély fenyeget, hogy ezek végül már üres frázisként hatnak és senkit sem győznek meg. E cikk megírásában az a cél vezet, hogy e kijelentések konkrét tartalmát felvázoljam, és utaljak arra: hogyan tudjuk fejleszteni, tökéletesíteni a társadalmi fejlődés irányításának legfontosabb eszközét, a tervet, illetve a tervezést, a tervkészítést.

A tervezés tökéletesítése

Minthogy a terv társadalmi fejlődésünk irányításának eszköze, a terv jóságát elsősorban azon kell mérni, mennyire szolgálja azokat a célokat, melyeket társadalmunk — az általa teremtett és ellenőrzött vezetéssel — maga elé tűz. E célok megállapítása viszont, bár nem szakítható el teljesen a tervezéstől, nem tervezési, hanem — mint már utaltam rá — politikai feladat. Természetesen döntő fontosságú az (és másutt már foglalkoztam vele), hogy az eldöntendő politikai kérdésekről a valóban illetékes politikai szerv döntsön, hogy ő hozza a tervezés kiindulópontjául és alapjául szolgáló döntéseket, s ezzel tényleg irányítsa a társadalom fejlődését.

Itt egy más, inkább tudományos jellegű, összetett feladattal kell foglalkoznom. Ez annak a tervnek elkészítése, melyet a központi tervező szervnek — nálunk az *Országos Tervhivatalnak* — a döntésre illetékes politikai szerv: a párt *Kongresszusa* vagy *Központi Bizottsága* elé kell terjesztenie, és ezzel összefüggésben, a terv és a tervezés tökéletesítése. Nyilván összefügg a feladat bonyolultságával is, hogy eddig nem sikerült kielégítően megoldani. Van azonban terveink és tervezésünk hiányosságainak néhány más természetű oka is, és fontos, hogy ezeket is világosan lássuk.

Első helyen említeném, hogy elmulasztjuk a *terv alapos, tudományos elemzését* a végrehajtás fényében. Éves és ötéves tervbeszámolóink általában nem vetik fel, helyes volt-e a terv, vagy voltak-e benne hibák, s hol és milyenek. Azt nézik: miben teljesült és miben nem, mik a lemaradások vagy túlteljesítések okai és magyarázatai. Más szóval: *nem a tervet vizsgálják, hanem a terv teljesítését.* De mert a terv egyetlen igazi próbája a gyakorlat, ezért a terv javításának és egyben a tervezés tökéletesítésének legfontosabb és legmegbízhatóbb módja éppen annak megállapítása, hogy a tervnek milyen

Digitized by Google

hiányosságai, hibái ütköztek ki a gyakorlatban. Ezek alapos feltárása megköveteli a terv utólagos felülvizsgálását a végrehajtásában szerzett tapasztalatok széles körű, sokoldalú, beható tanulmányozása alapján, ezt pedig eddig senki sem végezte el. A tervezésben elkövetett hibákat azonban nem kevésbé súlyosakkal tetézzük akkor, ha nem vizsgáljuk meg a tapasztalat fényében, hogy mit kellett volna esetleg másképp tervezni, hogy nem tervezési hibákra vezethető-e vissza a keletkezett zavarok és aránytalanságok egy része. Messze vezetne azoknak az okoknak keresése, amiért ezt eddig nem csináltuk meg. De a máig elmulasztott munkát *el kell végeznünk*, nemcsak történelmi érdekessége és fontossága miatt, hanem elsősorban azért, mert lényegesen hozzájárulhat terveink és egész gazdasági tevékenységünk megjavításához.

Ám nemcsak a tervek *végrehajtását* nem elemeztük kellően, hanem elmaradt általában a *terveknek* a végrehajtást megelőző tudományos elemzése is. Igaz viszont, hogy a törvényhozás elé kerülő, illetve a sajtóban közölt, tehát a közönség, s benne a politikusok, a tudósok, a közgazdászok számára hozzáférhető tervek nem is alkalmasak erre. Fellelkesíthetik vagy hidegen hagyhatják olvasóikat, de a terv tulajdonképpeni problematikájába nem vonják be őket, az eredményeket nem vezetik le, esetleges bizonytalanságokra nem utalnak. Nemhogy bírálatra, de hozzászólásra sem adnak lehetőséget. Illik rájuk *Tinbergen*nek, az *Ökonometria* c. könyve alapján nálunk is ismert holland közgadásznak a nyilvánosságra hozott tervekről általában tett megállapítása: „A közölt tervek oldalszáma néhány tucat és néhány ezer között váltakozik... Különösen a részletesebb tervek unalmas szövegek, és az olvasó úgy érzi, hogy a legfontosabb tájékoztatást nem kapta meg. Ahhoz, hogy azt, aki dönt, ellássák a számára szükséges tájékoztatással, többet kell mondani a felhasznált módszerekről, a felhasznált számok lehetséges hibahatárairól, a gazdaságpolitika rendelkezésére álló eszközökről és alternatív megoldásokról. E négy dologra nézve rendszerint csak sovány utalások találhatók a nyilvánosságra hozott tervekben."* Itt is változtatni kell a helyzeten, mert különben elesünk a terv tökéletesítésének egy további értékes lehetőségétől.

Harmadik okként említhetjük, hogy a központi tervezéssel foglalkozók természetesen nem léphettek ki a népgazdaság vezetésének, irányításának nálunk két évtized alatt kialakult rendszeréből. A két évtized alatt kialakult rendszer többek között annak a mechanizmusnak a rendkívül erős, néha jóformán ellenállhatatlan nyomását is jelentette, mely a gyorsan növekvő erőforrásoknál mindig nagyobb, gyorsabban növekvő és megközelítően egyformán indokoltan szükséges igények kielégítését követelte a tervezőktől. Egyéb, a tervezőkre hibaforrásokat jelentő körülményektől függetlenül, ez már magában hordta legalábbis a veszélyét a hibák elkövetésének.

* Jan Tinbergen: Central Planning, 1964. 47. old. angolul.

Digitized by Google

Ezeken a tervezés tökéletesítése útjába tornyosuló, még ható nehézségeken kívül fennáll természetesen a feladat rendkívüli bonyolultsága. Itt a fő nehézségek: a népgazdaságot alkotó és fejlődését befolyásoló *belső* tényezők roppant nagy száma, összefüggéseik, kapcsolataik nehezen számbavehető töménytelen változatossága, továbbá a *tudományos-műszaki haladás* részben nem ismert, vagy nem eléggé ismert tényezőinek nehezen felbecsülhető vagy kitalálható alakulása, s végül: a népgazdaságunkhoz és társadalmunkhoz képest *külső*, általunk részben nem is eléggé ismert, de fejlődésünket bizonyos fokig, esetenként erősen érintő *politikai és gazdasági tényezők* nehezen kiszámítható és alig befolyásolható alakulása. Nyilvánvalóan lehetetlen mindazt figyelembe venni, ami valamilyen mértékben hathat a népgazdaság fejlődésére. A tervben elkerülhetetlen a csoportosítás (aggregálás) és a kiemelés. A terv, még a legrészletesebb terv is, szükségszerűen csak vázlata, leegyszerűsített modellje a népgazdaság tényleges fejlődésének. A tervezőknek sok mindent el kell hanyagolniuk, csak arra kell különös gonddal vigyázniuk, hogy olyasmit ne hanyagoljanak el, ami aztán a megtervezettől *lényegesen eltérővé* alakíthatja a fejlődést.

Hazai irodalmunkban az utóbbi időben többen — számuk egy tucat felett van — több oldalról kísérelték meg megközelíteni a tervkészítés problémáját (általában nem ezzel a címmel, esetleg nem is ezzel a céllal). A probléma sokoldalúsága szükségessé is teszi a sokoldalú megközelítést. Természetesen a probléma megoldása még messze van, és csak viszonylagos és időleges lehet, hiszen a társadalom fejlődésével magától értetődően egyre *fejlődnie, tökéletesednie kell a központi irányításnak és a tervezésnek is.* Az említett megközelítések mindenesetre világosabbá tették az egész kérdést, s ezzel közelebb kerültünk annak nyitjához. Ezért a következőkben, a tervről és a tervezésről szólva, igyekszem a megközelítések eredményeit is figyelembe venni.

Terv és társadalmi jólét, társadalmi haladás

A társadalmi fejlődés központi irányításának *szocialista jellege* elsősorban abban nyilvánul meg, hogy a terv *fő kérdése*, vezérlő motívuma: *az ország polgárai képességeinek* sokirányú *fejlesztése, jóléténck* minden téren, többek között minden kulturális téren való gyors *emelése.* Hogy ez a fő kérdés, azt úgy kell érteni, hogy helyesen értelmezve, minden más kérdés végső fokon ennek van alárendelve, ezen mérjük a *társadalmi haladást.* Persze, a szocialista állam *biztonsága*, minden ellenséggel szemben való megvédése az első helyen áll a központi irányítás által megoldandó feladatok között. De egyrészt a szocialista haza védelmének biztosítása polgárai jólétének is első feltétele, tehát beletartozik a jólét teljességébe, másrészt a honvédelem követelményeit is az állampolgárok egyéb érdekeinek figyelembevételével, lehetőleg ezekkel összhangban kell kielégíteni.

Digitized by Google

Nemzeti jövedelmünknek már huzamosabb idő óta hozzávetőleg háromnegyed részét évről-évre, közvetve vagy közvetlenül a *lakosság fogyasztja el.* Kézenfekvő, hogy a társadalom jólétének alakításánál, fejlesztésénél elsősorban ennek a résznek a felhasználása jön tekintetbe. De túl szűk értelmezése volna a kérdésnek pusztán erre szorítkozni. Hiszen a fennmaradó, a felhalmozásra fordított negyedrésznek is a társadalmi jólét emelését kell szolgálnia, mind a termelés fejlesztésére, mind az egyéb társadalmi szükségletekre felhasznált részében. Ez utóbbit egyébként jórészt — pl. lakásépítés, csatornázás stb. formájában — közvetlenül a lakosság jólétének emelésére fordítják. A *felhalmozás* kérdéseinek eldöntésénél is a társadalmi fejlődésből és haladásból kell tehát kiindulni.

Ennek megfelelően a tervnek átfogóan, teljes számban kell foglalkoznia — természetesen csak alapvető, meghatározó vonásaik mértékében — az ide tartozó fő kérdésekkel. Ezek közül a legfontosabbak:

1. A jövedelem-megoszlás fejlesztésének irányai, ezen belül először is az, hogy mennyit költsön el *bér* vagy ezzel rokon formában a társadalom az évről-évre rendelkezésre álló *többlet* fogyasztási alapból, és mennyit egyéb formában; azután: hogyan alakítsa a bérek alsó és felső határát, és hogyan, milyen arányban juttassa érvényre a szocialista bérezésnek két összetartozó s ugyanakkor egymásnak ellentmondó, egymást kiegészítő s egymás mellett ható követelményét, tendenciáját — egyrészt a teljesítménnyel arányos differenciálást, másrészt a társadalmi egyenlőséget.

2. Hogyan, milyen arányban növeljék a *társadalmi alapból* — tehát a nem bér formájában felhasznált eszközökből — a nem munkaképes korúakra (gyermekekre, öregekre), az egészségügy fejlesztésére, az oktatásügy fejlesztésére, a népművelés fejlesztésére, a művészetek fejlesztésére és az egyéb célokra szánt részeket?

3. Hogyan osszák el az *oktatásra,* továbbképzésre, átképzésre fordított eszközöket, vagyis milyen irányba fejlesszék az oktatást, a képzést, hogy megfeleljen mind a jelenleg, illetőleg a közeli jövőben, mind a távolabbi jövőben jelentkező társadalmi igényeknek?

4. Hogyan vegyék figyelembe a lakosság anyagi szükségleteit, illetőleg ezek várható, valószínű, becsülhető és kutatandó fejlődését a *termelés* irányításában és fejlesztésében? Ez magától értetődően nem az egyetlen szempont a termelési kérdések eldöntésében, mert a külkereskedelemnek nagy és növekvő szerepe van a lakosság ellátásában. Sok olyan termék is van azonban, mely egyáltalán nem tárgya a külkereskedelemnek — vagy azért, mert nem bírja el a szállítási költségeket, vagy egyéb okokból —, s a többi termék nagy részével is hazai források látják el a fogyasztókat.

Ezek mind olyan lényeges kérdései a társadalmi haladásnak, hogy nem lehet szakmai, reszortfeladatként kezelni megoldásukat. Hiszen, mint éppen láttuk, eldöntésük befolyásolja többek között a ter-

Digitized by Google

melés fejlesztésének, tehát a termelő célú és még inkább persze a közvetlenül a lakosság anyagi és kulturális jólétét szolgáló beruházások alakítását, a népgazdaság *szerkezeti alakítását és átalakítását*, a gazdasági fejlődés jóformán minden fontos kérdését. Megoldásukba, illetve ennek minél nagyobb részébe be kell vonni magát a lakosságot, esetenként széles közvéleménykutatást kell folytatni. Dönteni róluk pedig mindezek folytán nyilvánvalóan nem a Munkaügyi Minisztériumnak vagy a Művelődésügyi Minisztériumnak vagy az Egészségügyi Minisztériumnak kell, hanem a társadalom vezető politikai szervének.

Terv és mezőgazdaság

Hazánkban a társadalmi fejlődés irányításában és a tervezésben különleges figyelmet követel a mezőgazdaság. Súlyát és jelentőségét elsősorban az határozza meg, hogy a benne foglalkoztatottak, illetve a belőle vagy legalább túlnyomórészt belőle élők száma még ma is — amikor már hosszú ideje tart a mezőgazdasági dolgozók átáramlása más foglalkozási ágakba — az *ország lakosságának egyharmada*. A mezőgazdasági dolgozók létszámának csökkenése egyébként valószínűleg még soká fog tartani, bár remélhetőleg a mezőgazdaság fejlődését kevésbé zavaró formákban, mint eddig. Maga az elvándorlás világjelenség; alapjában természetes következménye a mezőgazdaság fokozatos iparosodásának és a munka termelékenysége emelkedésének, márpedig ez a folyamat még távolról sincs lezárva. Ez azonban nem csökkenti, hanem inkább növeli a mezőgazdaság problémájának súlyát a társadalom irányításában és a tervezésben. Lehetséges az is, hogy a fejlődést úgy célszerű irányítani, hogy átmenetileg növekedjék a mezőgazdasági dolgozók száma; akkor ugyanis, ha nagyobb termelés-emelkedés kívánatos, mint amekkorát a műszaki fejlesztéssel és a munka termelékenységének fokozásával biztosítani lehet.

Felszabadulásunk óta a *mezőgazdasági termelés* a háború előttihez képest, több éves átlagot véve — indokolt ezt venni, tekintettel a termelési eredménynek a természeti körülmények okozta ingadozására — mintegy *negyedével* emelkedett. Ez igen kevés, különösen az ipari termelés többszörös növekedéséhez képest. Sokkal kedvezőbb a mezőgazdaságra az összehasonlítás akkor, ha nem az egész, hanem az egy foglalkoztatottra jutó termelést vetjük össze. Míg ugyanis az iparban foglalkoztatottak száma erősen emelkedett, a mezőgazdaságiak száma *kétharmadára esett*. Erősen csökkent a mezőgazdaság százalékos részarányban kifejezett hozzájárulása a *nemzeti jövedelemhez:* ha az 1949-es adatokat 100-nak vesszük, 1965-re a nemzeti jövedelem 282-re, a mezőgazdaság nettó hozama pedig csak 113-ra nőtt.

Itt persze nem egyszerűen a mezőgazdaság elmaradásáról van szó. A helyes megítéléshez különböző tényezőket kell figyelembe venni. Elsőnek azt, hogy a mezőgazdasági népesség ez alatt az idő alatt az ország lakosságának feléről *egyharmadára* csökkent. Azután azt, hogy

Digitized by Google

a mezőgazdaság hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez, akárcsak a termés, erősen ingadozik. 1964-ben például 12 százalékkal több volt, mint 1965-ben. Így már *nem is olyan rossz* az eredmény. Továbbá: az iparosodás következtében annak az értéknek egy része, mely korábban a mezőgazdaság nemzeti jövedelem-termelésében jelent meg, most *az iparban* mutatkozik. Figyelembe kell még venni a mezőgazdaság kollektivizálásával végbement hatalmas *társadalmi átalakulást*, illetve az azzal elkerülhetetlenül együttjáró és a termelés növekedése ellen ható mozgásokat, valamint azt is, hogy korábban a mezőgazdaságba — akár a foglalkoztatottak számán, akár a lekötött eszközökön, akár a kívánt termelés-emelkedésen mérve — a népgazdaság többi ágához viszonyítva *túl keveset ruháztunk be.*

Ez utóbbit némileg magyarázza az a nemrég még elég elterjedt felfogás, hogy a termelőszövetkezeti tulajdon szocialista tulajdon ugyan, de mint csoporttulajdon, alacsonyabbrendű az össznépi állami tulajdonnál. Voltak, akik ezen túlmenve úgy gondolták, hogy a termelőszövetkezeteknek minél előbb állami gazdaságokká kellene átalakulniuk. Ez a felfogás ma már, éppen az utolsó két-három év mechanizmus-vitái nyomán, alighanem eltűnt. Általánossá vált az a felismerés, hogy *nincs okunk* a termelőszövetkezeti tulajdont alacsonyabbrendű szocialista tulajdonnak tekinteni, amely nem egyenrangú az államival. Ne felejtsük, hogy a szövetkezetek *gazdaságossági mutatói* általában nem rosszabbak, sőt sok esetben jobbak az állami gazdaságokénál. Ebben bizonyára része van annak, hogy a szövetkezetek gazdálkodásában kevesebb a bürokratikus elem és nagyobb szerepe van a helyi kezdeményezésnek, a helyi döntésnek — azoknak az elemeknek, amelyeket az új mechanizmus általánossá akar tenni. Az új mechanizmus bevezetésével tehát úgyszólván az állami gazdaságoknak kell bizonyos fokig szövetkezeti irányba fejlődniük. A szövetkezeteket általában eddig sem utasításokkal, hanem sokkal inkább gazdasági befolyásoló eszközökkel irányították. Éppen a mezőgazdaság bizonyítja talán a legmeggyőzőbben a gazdasági irányító eszközök hatékonyságát. Emlékezzünk csak, hányan féltek és óvtak a beadási rendszer megszüntetésétől! Attól tartottak, hogy ha megszűnik a beadás, nem lehet élelemmel ellátni a városi lakosságot. De megszűnt a beadás és az élelemellátás nem romlott, hanem javult. Másrészt az új mechanizmus révén a termelőszövetkezetek gazdálkodási módszereikben sok tekintetben közelednek az állami gazdaságokhoz. Természetesen azért a termelőszövetkezetek nem válnak állami gazdaságokká és az állami gazdaságok sem válnak termelőszövetkezetekké.

Nincs tehát a tulajdonformában rejlő, de nincs egyéb akadálya sem annak, hogy a terv hatékonyan szolgálja a mezőgazdasági fejlődés társadalmi irányítását. Terveink megvalósítását — megfelelő eszközökkel — a mezőgazdaságban éppen úgy el tudjuk érni, mint a népgazdaság bármely más ágában. E tekintetben, mint a népgazdaság egyéb területein, a mezőgazdaságban is minden azon fordul meg,

Digitized by Google

hogy helyesek-e a tervek. Ez pedig alapvetően a mezőgazdasági fejlődést irányító döntésektől függ.

Döntést, az eddiginél egyértelműbb és határozottabb döntést igényel mindenekelőtt az a kérdés, hogy mi legyen a *mezőgazdaság fejlesztésének fő iránya*. Ennek a kérdésnek az eldöntésében messzemenően figyelembe kell venni mind a lakosság szükségleteinek előrelátható alakulását, mind a mezőgazdasági és élelmiszeripari cikkek kivitelének piackutatás, prognózis, józan becslés alapján várható fejlődését. Az utóbbinak különös fontosságot ad az a körülmény, hogy a mezőgazdasági és élelmiszeripari export a fejlett tőkésországokba irányuló és számunkra nagyon fontos kivitelnek igen jelentős és nemcsak ma, de még a legközelebbi években is mással nem pótolható részét teszi ki.

Dönteni kell számos olyan kérdésben, mely részben a mezőgazdaság még csak néhány éve lezajlott kollektivizálásából, részben a mezőgazdaságban végbement és még végbemenő iparosodásból és fejlődésből, részben az egész társadalmunkban bekövetkezett és bekövetkező változásoknak a mezőgazdaságra gyakorolt hatásából folyik. Ide tartozik több, a mezőgazdasági lakosság szociális ellátásával kapcsolatos probléma, sok ipartelepítési kérdés, a város-falu kapcsolatoknak és a tanyáknak néhány kérdése, a mezőgazdaság és az ipar, különösen az élelmiszeripar közötti kapcsolat kérdése.

Arra vonatkozóan már van döntés, hogy a mezőgazdasági dolgozók *keresetét és szociális ellátását* fokozatosan az ipari dolgozók színvonalára kell emelni, de ez csak a keresetek és az ellátás *átlagára* ad eligazítást. Hátra van annak a kérdésnek eldöntése: hogyan, milyen eszközökkel — feltehetően főleg az árak és adók kombinálásával — történjen meg a jövedelmek túlságos szóródásának csökkentése, a legjobban kereső és a még mindig meglehetősen elesett falusi rétegek életszínvonalának nem kiegyenlítése, de egymáshoz való közelítése.

Így a mezőgazdaság jövőbeli fejlődése is próbája lesz a társadalmi fejlődés irányítása helyességének. Annál is inkább, mert, mint láttuk, a mezőgazdaság fejlődése a legszorosabban összefügg az ipar, a beruházások, a külkereskedelem, a népjólét alakulásával, fejlődésével. A mezőgazdaságban végbemenő változások a népgazdaság csaknem minden területét befolyásolják.

Terv, műszaki fejlesztés, beruházások

A tervszerű irányítás egyik legfontosabb és egyben legfogasabb kérdése a műszaki fejlődés számbavétele, előirányzása, megtervezése. Fontos ez elsősorban azért, mert a legszorosabban összefügg a *munka termelékenységének* alakulásával, márpedig a munka termelékenységének emelkedése az, ami a társadalom jólétének növekedését lehetővé teszi. Fontos azért is, mert a tudomány és a műszaki fejlődés bővíti ismereteinket a minket körülvevő világról és uralmunkat e felett

Digitized by Google

a világ felett, új szükségleteket teremt számunkra kielégítésükkel együtt, lehetővé teszi a túlzott fizikai erőkifejtést követelő, az egészségre káros és az egyhangú munkák kiküszöbölését. Fontos azért is, mert csak a fejlett országokban végbemenő műszaki fejlődéssel lépést tartva vehetünk eredményesen részt a világpiacon folyó versenyben, termelhetünk olyan minőségű árut, olyan mennyiségben, hogy eladásából megvásárolhassuk a külföldön, amire szükségünk van.

Ugyanakkor *a műszaki fejlődés tervezése* igen nehéz feladatok elé állítja a tervezőket. A fejlődés élén olyan országok járnak, amelyeknek anyagi és szellemi felkészültsége is, ereje is a sokszorosa a mienknek. Állandóan, illetve folyamatosan számunkra elérhetetlen nagyságú erőket fordítanak a fejlesztésre, de a műhelyeikben, laboratóriumaikban, intézeteikben folyó kutató és kísérletező munkáról jóformán semmit sem tudunk, amíg kész eredményekkel nem lépnek a világ elé. Ezzel a munkával kell mégis valahogy lépést tartanunk. Egyfelől tehát rendkívül szerteágazó és emellett lehetőleg mélyenszántó tudományos és technikai tevékenységgel arra kell törekednünk, hogy minél sokoldalúbban tájékozottak legyünk és megalapozott döntéseket hozhassunk. Ugyanakkor határozottan szakítanunk kell azzal a gyakorlattal, hogy lehetőleg minden jogosnak tűnő igénylőnek nagyjából igényeik arányában juttassunk a kutatásra, kísérletezésre és megvalósításra rendelkezésünkre álló anyagi és szellemi erőkből. A különböző területeken már elért *színvonal tartására* törekedjünk, s emellett csak olyan méretű feladatokat tűzzünk magunk elé, melyeket a mi erőinkkel is a *leghaladottabb színvonalon* tudunk megoldani. Saját, néhány évtizeddel ezelőtti múltunkban is találunk példát, mely meggyőzően bizonyítja, hogy szűkre szabott anyagi és szellemi erőforrásokból is születhetnek jelentős eredmények, ha jól használják fel az erőket. Emlékszünk rá, hogy a második világháború előtti elmaradt, agrárjellegű Magyarországon, melynek ipari termelése csak egy töredéke volt a miénknek, és ez is jórészt kisipari termelés volt, gyártottak olyan világméretekben élenjárónak számító, nagy fontosságú termékeket is, mint a Kandó-villanymozdony, vagy a Jendrassik-motor, és volt néhány világszínvonalon álló vállalat is.

Erőink ésszerű felhasználására ma a korábbinál sokkal kedvezőbb lehetőségeket biztosít számunkra az, hogy tagja vagyunk a szocialista világgazdasági rendszernek, bekapcsolódhatunk a *szocialista nemzetközi munkamegosztásba*. Ezeket a lehetőségeket azonban mindmáig nem sikerült a kellő mértékben valóra váltanunk. Enélkül pedig nemcsak műszaki fejlődésünk akadozik és lassúbb a kívánatosnál, hanem termelésünk szükséges szerkezeti átalakítása is a kelleténél vontatottabban halad előre. Nem lehet, természetesen, egyik évről a másikra megvalósítani egy népgazdaság strukturális átalakítását, és az is nyilvánvaló, hogy az átalakulás, ha lassan is, de azért a természeti törvények szükségszerűségével fokozatosan végbemegy. Terveink azonban nem eléggé terelik fejlődésünket ebbe az irányba, éppen mert

Digitized by Google

nem biztosítják *erőforrásaink legésszerűbb elosztását.* Nem tekinthető ennek néhány nagy iparág, pl. a híradástechnika, a műszeripar, a szerszámgépipar, az elektromos gépgyártás, a vegyipar kiemelése, mert ezek közül bármelyik is nagyobb annál, semmint hogy akár összes szellemi és anyagi erőink igénybevételével is teljes szélességében tudnánk művelni. Talán kisebb, talán nagyobb számú, de minden esetre jóval szűkebb területekre kell irányítanunk erőinket. Tegyük hozzá, hogy erőforrásainkból — legalábbis ami a tudományos és műszaki kutatást, s különösen a beruházásokat illeti — a felsorolt kiemelt iparágak sem részesültek éppen kiemelt módon.

Igaz, hogy itt nemcsak tervezésünk hiányosságairól van szó: mechanizmusunk aláhúzza, erősíti ezeket a hiányosságokat. Ebben az esetben nem az a hiba, pontosabban nem az az elsőrendű hiba, hogy rosszul közvetíti, elferdítve ülteti át a gyakorlatba a tervet, hanem az, hogy helytelenül, a népgazdasági érdekkel ellentétben befolyásolja a tervezést, az erők szétforgácsolása irányában hat ott, ahol ezek összpontosítására volna szükség. Már említettük azt a tervezőkre ható erős nyomást, mely a gyorsan növekvő erőforrásoknál gyorsabban növekvő igények kielégítését követeli tőlük. De hogy is ne követelné — hiszen a beruházások *ingyenesek!* S minthogy a terv alapjául nem olyan döntés szolgál, mely megszabná a tervezők számára a beruházások rangsorolását — a döntés általában a jogosnak tűnő igényeknek lehetőleg egyenlő mértékkel mérő kielégítéseként születik meg. Jó érvekkel azonban minden igényt teljesen indokoltnak lehet feltüntetni. Nem csoda, ha a tervezőkön úrrá lesz a tehetetlenség érzése és az a meggyőződés, hogy „fő bajunk a szegénység", mert soha nem futja erőnkből minden jogos igény teljes kielégítésére. Valóban: a legindokoltabb beruházásokra sem jut annyi, amennyi leggyorsabb, legolcsóbb, leghatékonyabb megvalósulásukhoz kellene; a fejlesztési programok tető alá kerülése elhúzódik, a *beruházások szétforgácsolódnak,* az új létesítmények túl sokba kerülnek és túl lassan készülnek el, annyira, hogy mire üzembe léphetnek, gyakran már el is avultak, vagy legalábbis nem a legmodernebbek.

Mechanizmusunk reformja ennek a helyzetnek gyökeres orvoslását ígéri azáltal, hogy *megszünteti a beruházások ingyenességét.* Ezzel véget vet annak a nagy nyomásnak, mely minduntalan szétfeszíti a rendelkezésre álló kereteket. De egyedül ettől még nem várhatjuk a beruházások helyes elosztásának megvalósulását. Nem várhatjuk attól sem, hogy a beruházások nagy részéről maguk a vállalatok fognak dönteni. Beruházási döntéseiknek gazdasági eszközökkel való befolyásolásáról, csakúgy, mint a vállalati beruházások körén kívül eső beruházások fő irányainak megszabásáról, sőt bizonyos beruházásokról egyedileg is — végeredményben tehát a rendelkezésre álló eszközök helyes elosztásáról — nem gondoskodhat más, mint a terv, illetve *a népgazdaság fejlődésének központi tervszerű irányítása.* Nem valamely részletkérdés, akár mégoly fontos részletkérdés megoldásáról van

Digitized by Google

szó, hanem a társadalom fejlődésének *alapkérdéseiről.* E kérdésekben összefonódik egymással a tudományos és műszaki fejlődés, a beruházások megoszlása, a termelés és a külkereskedelem szerkezetének átalakulása, a munka termelékenységének fokozása, a mezőgazdaság és az ipar közötti, valamint a falu és a város közötti viszony fejlődése, a társadalom anyagi és kulturális színvonal-emelkedésének iránya és üteme.

Terv és külkereskedelem

A népgazdaság tervszerű központi irányítása elképzelhetetlen a *külkereskedelemnek* az e tervnek megfelelő *központi irányítása* nélkül. Az utóbbi tehát a társadalmi fejlődés irányításának is feltétele. A külkereskedelem egyébként a gazdasági életnek az a területe, amelyen nem szocialista viszonyok között a legnagyobb a múltja és a legkiterjedtebb az alkalmazása a társadalmi beavatkozásnak, s ez egyben ennek szükségességét is bizonyítja. De ugyanakkor, amikor a beavatkozás szükségességét a történelem is bizonyítja, a megtervezhetőség *lehetősége* a legkisebb, mert a tervezőkön kívül álló, tőlük teljesen vagy nagymértékben független tényezők szerepe a legnagyobb. Részben éppen azért gyakoribb e területen a beavatkozás, mint másutt, mert az előrelátás és előzetes befolyásolás lehetősége korlátozottabb.

Ezek az általános megállapítások *fokozott* mértékben igazak Magyarországra nézve. Kis országokban, amilyen területét és lakosságának számát tekintve hazánk is, ha ezek viszonylag sűrűn lakottak és már elérték az ipari termelés bizonyos fejlettségét, mint hazánk is, a külkereskedelemnek természetesen mindenütt jelentős szerepe van az ország iparának nyersanyag-ellátásában. Ebből a szerepéből kifolyólag mindezekben az országokban a külkereskedelemnek nagy súlya van a külfölddel fennálló gazdasági kapcsolatokban. A külföldi nyersanyag- és egyéb áruvásárlások nagy részét a külföldre eladott áruk árából fedezik. Elég nagy eltérések vannak azonban az egyes országok között abban a tekintetben, hogy mekkora ez a rész. Vannak olyan országok, melyek nemcsak áruk eladásából jutnak nagy mennyiségű, külföldi vásárlásra felhasználható pénzhez vagy egyéb anyagi eszközhöz, hanem más forrásokból is: egyesek idegenforgalomból, vagy másfajta szolgáltatásokból, pl. tengeri-úti vagy átmenő szállításokból, esetleg külföldön élő polgáraiknak vagy polgáraik külföldön élő rokonainak pénzátutalásaiból; mások külföldön felvett hitelekből, vagy külföldieknek korábban nyújtott hitelek törlesztéséből, esetleg külföldi befektetések jövedelméből. Nálunk egy-egy év külföldön történt áruvásárlásaira túlnyomórészt ugyanannak az évnek a külföldi árueladásai nyújtanak fedezetet. Ebből azonban az is következik, hogy nekünk a külkereskedelem *csaknem egyetlen és mindenesetre a legfontosabb eszközünk* arra, hogy nemzetközi gazdasági kapcsolataink kiegyensúlyozottságát és elsősorban nemzetközi fizetési mérlegünk

Digitized by Google

egyensúlyát biztosítsuk. Az egyensúly biztosításához pedig a népgazdaság kevés területén fűződik olyan kimagasló érdekünk, mint éppen a fizetési mérleg esetében. A fizetési mérleg tartós egyensúlyhiánya a népgazdaság egész fejlődését veszélyeztetheti.

Mindezt egybevetve az adódik, hogy Magyarország népgazdaságának egyik központi kérdése a külkereskedelem, s így tervezésünkben is *központi hely* illeti meg a külkereskedelmet. Nemcsak abban az értelemben, hogy a külkereskedelmet nagy gondossággal, körültekintéssel, sokoldalú mérlegelés alapján kell tervezni, hanem olyan értelemben is, hogy a népgazdaságnak minden fontosabb, átfogóbb területét a külkereskedelem lehetséges, valószínű, kívánatos alakulásának és hatásának figyelembevételével kell megtervezni. Így pl. az ipari vagy a mezőgazdasági termelés fejlesztésének lényegesebb kérdéseit egyebek mellett annak mérlegelésével kell eldöntenünk: nem előnyösebb-e valamilyen számunkra szükséges termék hazai előállítása helyett valami mást termelnünk, kivinnünk, és az árából külföldön megvásárolnunk, amire szükségünk van. Ezt különösen olyankor érdemes megfontolnunk, amikor valami újnak a termelését vezetnénk be, amiben még nincs tapasztalatunk. A termelés méreteit sem lehet megterveznünk, illetve a termék egységére eső költséget számba vennünk a behozatali és kiviteli lehetőségek megalapozott felbecsülése nélkül.

Ám ha ez igaz a termelésre, akkor természetesen igaz a termelési célú beruházásokra vonatkozóan is, hiszen az utóbbiak azért létesülnek, hogy aztán termeljünk velük. Eddigi tervezésünknek kétségkívül hiányossága, hogy nem alkalmazta következetesen ezt az elvet. Egyes beruházásoknak a tervbe való felvételénél, elhatározásánál döntő érv volt ugyan, hogy milyen kiviteli többlet vagy behozatali megtakarítás érhető el a segítségükkel, de *számos nagyberuházást terveztek meg* és döntöttek el külkereskedelmünkre és ezen keresztül *fizetési mérlegünkre gyakorolt hatásának lehetőleg gondos felmérése és megfontolása nélkül.* Ennek a mulasztásnak kétségkívül része van abban, hogy máig sem rendelkezünk kielégítően kidolgozott módszerrel az ilyen felmérés elvégzéséhez, és az ehhez szükséges értesüléseink is gyérek.

Láttuk, hogy a külkereskedelem központi tervezése és irányítása elszakíthatatlan a termelés tervezésétől és irányításától. Aztán láttuk, hogy ezért a beruházások tervezésétől és irányításától is elszakíthatatlan. Csak egy kis lépéssel kell továbbmennünk, csak a megkezdett gondolatot kell folytatnunk, hogy belássuk: nálunk, Magyarországon a tervezés és irányítás egészében a külkereskedelem szorosan összefonódik a műszaki fejlesztéssel és a népgazdaság szerkezetének átalakításával is. Mindezt együtt fejezzük ki azzal a megállapítással, hogy egész népgazdasági fejlődésünk irányításában nagy súlya van a külkereskedelemnek.

Digitized by Google

Tervezés és matematika

Eddig a társadalmi fejlődés irányításának néhány központi fontosságú kérdésével, a fejlődés néhány nagy összetevőjével foglalkoztunk. A magyarországi tervezésben különböző okokból ma előtérben álló négy nagy területről, négy nagy problémakörről igyekeztem kimutatni egyrészt szoros kapcsolatukat egymással, másrészt döntő jelentőségüket a tervszerű irányítás számára. Ezeket a kérdéseket sok szempontból, különböző oldalakról vetették fel azok a kutatók, akik mint említettem, különböző céllal, újabban nálunk a tervezés problematikáját érintették.

Más módon közelítették meg ezt a problematikát *a matematikai módszerek közgazdasági alkalmazásával* és alkalmazhatóságával foglalkozó, illetve a matematikát a gazdasági élet tanulmányozására és a gazdasági fejlődés irányítására alkalmazó kutatók. Újabb és újabb módszerekkel próbálnak *rendezési elveket* vinni a gazdasági jelenségek nehezen áttekinthető tömegébe, megkönnyítve a tájékozódást és az előrelátást, s ezzel egyúttal az ésszerű döntéseket is. Munkájuk segítségével *egyre pontosabban* tudjuk nyomon követni a gazdasági cselekvés közvetlen és közvetett, gyorsan és láthatóan jelentkező, valamint tovagyűrűző és távoli hatásait. Ez, párosulva a modern, nagy teljesítményű és főleg az elektronikus számológépek technikájával, lehetővé teszi tetszőleges mennyiségű, bizonyos követelményeket kielégítő tervezési részváltozatok kidolgozását, nyomon követését, és olyan tervezési feladatok gyors megoldását, melyekbe azelőtt — óriási munka- és következőleg időigényességük miatt — bele sem fogtak, vagy melyeknek hiányos, legfeljebb durva megközelítést nyújtó megoldásába bele kellett törődnünk. Világszerte és nálunk is foglalkoznak ezeknek a matematikai módszereknek a gazdasági élet és fejlődés újabb és újabb területeire és problémáira való kiterjesztésével, és bár gyakorlati alkalmazásuk egyelőre viszonylag csekély és általában elmarad az eddig feltárt és kidolgozott lehetőségek mögött, hasznosságuk és fontosságuk ma *vitán felül áll*. Segítségükkel máris a terveknek a korábbinál jóval kielégítőbb tudományos megalapozottsága és a gyakorlati élet követelményeinek eleget tevő belső következetessége, ellentmondásmentessége érhető el.

Így tehát a matematikai módszerek ma már nélkülözhetetlen támaszt nyújtanak a gazdaság és ezen keresztül a társadalom fejlődését irányító, az ezért az irányításért felelős társadalmi szervnek. Magától értetődően semmiféle módszer sem veheti azonban le magát a *felelősséget*, az alapkérdésekben döntést hozó társadalmi szervről. Neki kell döntenie mindazokról a fő célokról, melyek felé a társadalmi fejlődést irányítani akarjuk, a társadalmi tiszta jövedelem felosztásának fő arányairól, a társadalom tagjai jövedelmeinek egymáshoz való viszonyáról, és mindazoknak a kockázatoknak a vállalásáról, melyek bármiféle döntés esetén is elválaszthatatlanok a nemzetközi poli-

Digitized by Google

tikai és gazdasági viszonyok, valamint a tudomány és a technika fejlődésének sok kiszámíthatatlan, ismeretlen tényezőjétől.

A terv és az új irányítási rendszerre való áttérés

Gazdasági mechanizmusunknak egyes területeken már megkezdett, de általánosan 1968. január 1-én életbe lépő reformja új kérdések és feladatok elé állítja a társadalmi és gazdasági fejlődés irányítására hivatott politikai szervet, csakúgy, mint a tervezőket. Benne vagyunk harmadik ötéves tervünkben. Két év folyamán elért eredményeinkkel meg lehetünk elégedve. Nem mintha a bennünket fejlődésünkkel kapcsolatosan oly sokat foglalkoztató kérdések már mind megoldódtak volna. Sem fizetési mérlegünk, sem termelési struktúránk, sem mezőgazdasági fejlődésünk, sem beruházási politikánk nincs még egyenesben. Más megoldatlan feladatok is szép számmal vannak még előttünk. De másfél évi egészséges fejlődés után *gondjaink nem súlyosabbak, inkább enyhébbek.* A terv előirányzata szerint a lakosság reáljövedelmének öt év alatt 14—16 százalékkal kell növekednie. Valójában a reáljövedelmek emelkedése már az első két évben előreláthatólag 10 százalék felett lesz. A nemzeti jövedelem két évre előirányzott növekedése már az elsőben megvalósult. Gazdaságirányítási rendszerünk reformjától mindenekelőtt népgazdaságunknak az eddiginél egészségesebb fejlődését, a fejlődést kísérő nyugtalanító jelenségek kiküszöbölését várjuk. Arra számítunk, hogy ezt a tudományos-műszaki fejlődésnek és a termelés szerkezeti átalakulásának a nemzeti jövedelem és a lakosság jóléte emelkedésének meggyorsulása útján fogjuk elérni.

De milyen következtetések adódnak mindebből tervünkre és tervezésünkre nézve?

Józan mérlegelés alapján azt kell mondanunk, hogy semmi esetre sem tanácsos előre innunk a medve bőrére. Tehát — a Központi Bizottság júniusi határozatának megfelelően — ne írjuk elő a *fejlődési ütem fokozását,* csak azért, mert fejlődésünk meggyorsulását reméljük! Akármilyen gondosan készülünk is fel a változásra, nem tudunk minden lehetőségre előre tekintettel lenni, mindent előre kiszámítani, figyelembe venni. Az elmélet próbája ezúttal is a gyakorlat. Ne fokozzuk az önmagunkkal szemben korábban támasztott követelményeket, ne szaporítsuk gondjainkat — az új tervezési rendszerre való áttéréssel kapcsolatban amúgy sem leszünk szűkében ezeknek! Amíg nincs nyomós okunk a változtatásra, a legbölcsebb eljárás, ha kitartunk eredeti tervünk mellett.

Még így is bőven lesz min törnünk a fejünket. Új körülményeink között erősen megnő az áru-pénzviszonyok szerepe, befolyása a termelés és a forgalom alakulására. Nevetséges volna azt várni, hogy a piacon kapott impulzusok pontosan olyan cselekvésekre fogják ösztönözni a vállalati vezetőket, mint ahogyan a lebontott tervmutatók tették volna. Mi értelme lenne akkor a reformnak? Fel kell tehát ké-

Digitized by Google

szülnünk arra — s erre hazai irodalmunkban már többen rámutattunk —, hogy a piac sok esetben mást fog követelni, mint a terv. Mi legyen ilyenkor a teendő? A tervmutatók hiánya a legkevésbé sem akadályozhat bennünket a helyesnek ítélt cél elérésében. Bőven elég a tapasztalatunk arról, hogy gazdasági eszközökkel jobb hatásfokkal tudjuk elérni ugyanazokat a célokat, mint tervutasításokkal. Nehézséget az okoz, ha nem tudjuk, *minek az elérésére* irányítsuk a gazdasági eszközöket. Itt nem segítenek általános meggondolások vagy kijelentések a terv alapvető fontosságáról, arról, hogy a terv szocialista országban előbbre való a piacnál. Az ilyenek nem igazítanak el, amikor konkrét esetben az derül ki, hogy az adott árak mellett a tervben előirányzottnál nagyobb vagy kisebb a kereslet pl. a televíziós készülékek, a bőrtalpú lábbelik, vagy a traktorok piacán. Dönteni csak a tervet és a piacot befolyásoló és meghatározó tények ismerete alapján lehet. Ismerni kell a piaci helyzetet nálunk és a külföldön, az árakat és tendenciájukat, szükségleteinket és várható fejlődésüket, termelési lehetőségeinket és költségeinket, külkereskedelmi és fizetési mérlegünk helyzetét különböző országok viszonylatában. Csak így tudunk hozzáértéssel dönteni arról, hogy mit tegyünk.

De terv és piac lehetséges ütközései csak az egyik fajtáját alkotják a várható ellentmondásoknak. Ahogy 1968. január 1. közeledik és a gazdasági élet egyre több területén rendezzük az ettől a naptól fogva kialakuló helyzetet és követendő eljárásokat, úgy válik mind világosabbá, hogy magában az új gazdaságirányítási rendszerben *egymással ellentétes hatásoknak* kell érvényesülniük, mégpedig éppen ennek helyes működése céljából. Vannak olyan tényezők, melyek arra ösztönzik a vállalati vezetőket, hogy minél több árut hozzanak be külföldről, más tényezőknek tehát olyan irányba kell hatniuk, hogy ne akarjanak túl sokat behozni. Egyes ösztönzők a vállalati beruházások kiterjesztésére fognak serkenteni, mások a beruházásoktól való tartózkodásra. Hasonló lesz a helyzet jóformán minden területen.

Amíg csak vállalati döntésekről van szó, ez nem is érinti sem a központi tervező szervet, sem a társadalmi fejlődés irányításáért felelős politikai szervet. Másképp áll azonban a dolog a népgazdasági szinten jelentkező hatásoknál. Az már a legközelebbről érdekli a központi tervező szervet is és a társadalmi fejlődés irányításáért felelős politikai szervet is, hogy hogyan alakul a beruházások színvonala, a külkereskedelmi forgalom, a fizetési merleg, az árszínvonal. Ezt azonban a gazdasági eszközöknek mégoly körültekintő előzetes beszabályozása alapján sem lehet előre pontosan tudni, legfeljebb kisebb-nagyobb valószínűséggel megjósolni. Az előzetes körültekintő beszabályozásnak éppen az a célja, hogy lehetőleg ne érjenek bennünket kellemetlen meglepetések. Mi történjék mármost akkor, ha mégis a megtervezettől, a várttól, a kívánttól eltérően alakulnak a dolgok? Ha el akarjuk kerülni, hogy ilyen esetben széles körökben bizonytalanság, sőt tanácstalanság terjedjen el, akkor erre is fel kell készülnünk.

Digitized by Google

Célszerűnek látszik, hogy az új irányítási rendszer kezdeti időszakára — talán az első évre — egy a Központi Bizottságnak közvetlenül felelős külön szerv létesüljön a gazdasági élet, egyes kormányszervek és a párt vezetőiből, azzal a hármas feladattal, hogy először is: kísérje figyelemmel *a helyzet alakulását*, másodszor: a vezető állami szervek közti nézeteltérések esetén *döntsön* a megteendő gazdasági intézkedésekről, harmadszor: forduljon *javaslattal* a Központi Bizottsághoz, ha a legfontosabb területek valamelyikén vagy néhányán a helyzet nagyon eltér a kívánatostól.

Ezt az utóbbi feladatot természetesen nem ilyen lazán, hanem bizonyos területek és keretek megállapításával kellene megszabni. Az előírásoknak négy vagy öt területre kellene szorítkozniuk. Ezek: 1. a *reálbérek*, illetve a reáljövedelmek, 2. a *foglalkoztatottság*, 3. a *külkereskedelem*, 4. a *beruházások*, és esetleg 5. az *árak*. A Központi Bizottság döntését abban az esetben kellene kérni, ha ezeknek a területeknek valamelyikén kedvezőtlen fejlődés mutatkoznék. Tehát pl. akkor, ha az egész lakosság vagy valamely jelentősebb foglalkozási réteg reálbére vagy reáljövedelme a reform előtthez képest 2 vagy több százalékkal csökken, ha a foglalkoztatottság az egy évvel korábbinál 2 százalékkal alacsonyabb, ha az év elejétől számított külkereskedelmi passzívum bizonyos összeget túllép, ha a beruházásokra az év elejétől folyósított összegek nem érnek el bizonyos minimális határt, vagy túllépnek egy maximális határt. Hasonló előírást lehet alkalmazni az árszínvonal (nem az egyes árak) mozgására. Ilyen módszerrel az illetékes felelős politikai szerv az események váratlan alakulása esetén is feltehetően kezében tudja tartani a társadalmi fejlődés irányítását.

Néhány kiegészítő megállapítás

Tanulmányunkhoz néhány kiegészítő megállapítás kívánkozik. Az első: a társadalom és a népgazdaság összes fő kérdései olyan *szorosan összefüggnek* egymással, hogy egyikről sem dönthetünk anélkül, hogy ez a döntés ne befolyásolná a többit is. Ha a társadalom jólétének emeléséről és irányairól döntünk, már sok mindent eldöntöttünk a beruházások, a termelés, a telepítés, a külkereskedelem, az egészségügy, az oktatásügy, a kultúra fejlesztésének kérdéseiből is. Hasonlóképpen, ha a mezőgazdaság fejlesztésének főbb kérdéseiben döntünk, akkor egyúttal az ipar fejlődésének, a telepítésnek, a külkereskedelemnek, a lakosság életszínvonala emelkedésének sok kérdésében is döntöttünk. Felesleges folytatnunk a felsorolást. A már elmondottak után nem szorul bővebb bizonyításra, hogy a fontosabb területek mind szorosan összefüggnek egymással és nemcsak a jelenben, de fejlődésükben is kölcsönösen áthatják és meghatározzák egymást. A döntésnek tehát olyannak kell lennie, hogy az tegye lehetővé, illetőleg biztosítsa a különböző területek egymást kiegészítő, egymással összhangban álló fejlődését.

Digitized by Google

Másodszor: fontos megállapítanunk, hogy nincsenek olyan gazdasági döntések, amelyek *csupán gazdaságiak*, azaz ne érintenék egyúttal a társadalmi élet egy vagy több más területét is. Az alapvető, nagy horderejű gazdasági kérdésekben hozott döntések pedig a legtöbb esetben mélyrehatóan befolyásolják az emberek életkörülményeinek különböző területeit, az emberek sorsát, jövőjük alakulását. Az emberek életét befolyásoló vagy éppen döntően befolyásoló kérdések pedig — akár gazdasági, akár egyéb természetűek — sohasem szakkérdések, hanem minden esetben *társadalmi kérdések, politikai kérdések.* Helytelen lenne tehát ezeknek a kérdéseknek eldöntését bármilyen jól képzett gazdasági szakemberekre bízni rá. Helytelen lenne, két okból is. Először azért, mert a legjobb gazdasági szakemberek sem feltétlenül rendelkeznek *kimagasló politikai ítélőképességgel.* Másodszor pedig azért, mert politikai kérdésekről lévén szó, a döntés társadalmi, *politikai állásfoglalást,* osztályszempontok által meghatározott állásfoglalást követel meg és feltételez, nemcsak szakértelmet. Magától értetődő, hogy a legmagasabb színvonalú szakértelem elengedhetetlen feltétele a döntésre kerülő terv elkészítésének. Helyes politikai döntés csak olyan terv alapján születhet, mely minden szempontból kielégíti a cikkemben támasztott követelményeket, és csak akkor, ha a döntést hozóknak megvan a közgazdasági áttekintésük arról, amiről döntenek.

Harmadik kiegészítő megállapításunk a tervvel összefüggő kérdések és döntések érzékeltetni próbált bonyolultságából és sokoldalúságából adódik. Ez kézenfekvővé teszi, hogy ne csak a tervezést igyekezzünk tökéletesíteni, hanem a *döntésekre* is próbáljunk megfelelő módszereket és eljárásokat kidolgozni. Az eddigi tapasztalatok, továbbá az ezeken alapuló meggondolások és viták alapján célszerűnek látszik *több szakaszban* dönteni a népgazdaság öt- vagy többéves távlati fejlesztési tervéről. A központi tervező szervnek a tervkészítés folyamán többször kellene kikérnie a politikai vezető szerv döntését. Első lépésként csak a legfőbb irányokra tenne javaslatot, és a politikai szerv csak ezeket szabná meg. Ezt követné a valamivel részletesebb tervvariánsok kidolgozása, a megszabott fő irányok alapján, hogy ezeket azután újból az illetékes szerv elé terjesszék választásra és döntésre. Előfordulhat, hogy a meghozott döntés alapján folyó munka olyan problémákat hoz a felszínre, amelyekben újból a vezető politikai szerv döntésére van szükség.

Mindezeknek a módszereknek és eljárásoknak a fejlesztésére, tökéletesítésére irányuló törekvéseinkben arra a felismerésre kell alapoznunk, hogy csak terveink folyamatos gyakorlati ellenőrzése, önmagunk állandó bírálata, tévedéseink kiigazítása, munkánk állandó javítása útján emelhetjük magasabb, a tudomány követelményeinek megfelelő színvonalra a tervezést és a társadalmi fejlődés tervszerű központi irányítását.

Digitized by Google

BALLAI LÁSZLÓ:

Reformunk és a művelődés anyagi feltételei

1967 első öt hónapjában a kulturális és gazdasági vezetők viszonylag széles köre vizsgálta meg, hogy milyen intézkedéseket kíván és feltételez a művelődésügy néhány területén a gazdaságirányítási rendszer reformja (elsősorban a művészeti intézményekben, a közoktatásban, a népművelésben és még néhány más szférában). A tennivalókról (amelyeknek az előrelátható objektív folyamatokhoz kell igazodniuk) közös elgondolásokat alakítottak ki. A legfontosabb elvi kérdésekben a Központi Bizottság agitációs és propaganda bizottsága, valamint gazdaságpolitikai bizottsága együttes határozatban rögzítette álláspontját. Itt e határozatra és a megelőző vizsgálatra támaszkodva mutatjuk be a mechanizmus elveinek alkalmazási lehetőségét.

Az azonosságok és a különbségek mérlegelése

Az új gazdasági mechanizmus alapelvei, a gazdaságirányítás új rendszerének legfontosabb kérdéseiről hozott állami határozatok széles körben ismertek, illetve megismerhetők. 1968. január 1-től országunkban lényegesen megváltoznak a társadalom *anyagi szükségleteinek kielégítésére hivatott vállalatok* működési, gazdálkodási feltételei. A társadalomnak azonban anyagi szükségletein kívül *szellemi szükségletei* is vannak; ezeknek kielégítését sok vállalat és intézmény szolgálja. Ezek a vállalatok és intézmények (közgazdasági szemszögből minősítve) részben *termékeket* (könyveket, folyóiratokat, lapokat, filmeket, hanglemezeket stb.) állítanak elő és hoznak forgalomba, részben nem anyagi *szolgáltatást* végeznek (színházi előadásokat, filmvetítéseket, koncerteket rendeznek stb.), végül *oktatási és népművelési* feladatokat látnak el.

A kulturális-művészeti szolgáltatás, a népművelés, az oktatás* te-

* A kultúra, népművelés, oktatás területéhez az irányítás és beszámoltatás jelenlegi és főként jövőbeli rendszere a következő tevékenységfajtákat sorolja:
Kulturális-művészeti szolgáltatás: Filmgyártás és -forgalmazás, moziüzem, hanglemezgyártás és -forgalmazás, könyvkiadás és -terjesztés, képző- és iparművészet, színjátszás, cirkusz és varieté, zenei intézmények, irodalmi, képzőművészeti, zenei alapok.
Népművelés: Ismeretterjesztés, könyvtárak, kultúrparkok, klubok, levéltárak, művelődési házak és otthonok, múzeumok.
Oktatás: Alsófokú oktatás (óvoda, általános iskola, gyógypedagógia), gyermek- és ifjúságvédelem, középfokú oktatás (középiskola, szakmunkásképzés), felsőfokú oktatás (egyetemek, főiskolák, felsőfokú intézetek, technikumok, szakiskolák), tanfolyamok (alap-, közép-, felsőfokú tanfolyam és továbbképzés), tanszergyártás és -forgalmazás.

Digitized by Google

vékenységi formái, eszközei, módszerei és közvetlen eredményei sokban különböznek egymástól. Könnyen belátható, hogy mennyire eltérnek egymástól a munka közvetlen eredményei pl. egy könyvkiadónál, egy múzeumban és egy középiskolában. Ezeket tehát csak eltérő tartalmú mutatókkal lehet jellemezni (a kiadott könyvek száma, a látogatók száma, a tanulmányi átlag stb.). Az eltérések és a különbségek ellenére a megnevezett területen működő vállalatok és intézmények az alapvető cél, a fő feladat, *a munka végső eredménye:* a szellemi szükségletek kielégítése tekintetében hasonló rendeltetésűek.

A kulturális *vállalatok* évente több (kb. 3—4) milliárd forint értékű termelést, forgalmazást és szolgáltatást végeznek. A kulturális *intézmények* fenntartására, üzemeltetésére évente az állami költségvetésből kb. 9 milliárd forintot fordítunk, a nemzeti jövedelemnek mintegy 5 százalékát. Ezek az adatok — úgy véljük — kétséget kizáróan bizonyítják, hogy szocialista államunk tekintélyes összegekkel támogatja a kultúrát, a művelődést, az oktatást. Kulturális vállalataink és intézményeink elsődlegesen nem gazdasági jellegű feladatokat látnak el, mégsem függetleníthetik magukat *a takarékosság, a pénzeszközök és szellemi erők hatékonyabb felhasználásának szempontjától,* s általában *a gazdálkodás kérdéseitől.*

E vállalatok és intézmények fő funkciójuknak, a szellemi szükségletek kielégítésének ellátása céljából álló- és forgóeszköz-beszerzéssel és -felhasználással stb. is foglalkoznak, tehát *gazdálkodási feladatokat is végeznek.* A gazdasághoz fűződő kapcsolataik azonban bonyolultabbak és kiterjedtebbek ennél. A gazdasági szféra nemcsak az anyagi eszközök létrehozásával segíti a művészeteket, a népművelést és az oktatást, hanem a nemzeti jövedelem állandó növekedése révén egyre *jobb gazdasági alapot,* kedvezőbb feltételeket teremt számukra. Az oktatás *döntő,* a kultúra többi területe *jelentős* szerepet tölt be a munkaerőnek, a termelőerők legfontosabb elemének újratermelésében. A műveltség, a szakképzettség emelkedése elengedhetetlen feltétele az értékesebb, magasabb színvonalú termékek, alkotások létrehozásának, s végső soron ezekben az alkotásokban fejeződik ki a gazdasági fejlődés. A művészetek, a népművelés és az oktatás tehát *közvetve* és *közvetlenül* is segítik a társadalom fejlődését, a gazdaság növekedését, s tulajdonképpen annak fontos tényezői.

Minthogy a kultúra és a gazdaság kölcsönösen összefüggnek egymással, a gazdaság működési mechanizmusának megváltozása a kulturális életet sem hagyja érintetlenül. Jelenleg nyilvánvalóan irreális volna még csak vázolni is mindazt a hatást, amely az új mechanizmus teljes kibontakozása után jelentkezik. Most csak néhány fő elv és vonás ismertetésére vállalkozhatunk.

A gazdasági mechanizmus reformjának és a művelődéspolitikának vannak olyan elvei és céljai, amelyek mindkettőben közösek. Ilyennek tekinthető a *szocialista demokrácia kiszélesítésére, a vezetés demokratizmusának erősítésére, az egyéni kezdeményezés kibontakoztatására*

Digitized by Google

irányuló törekvés, és ezekkel együtt az adminisztratív utasítások, a *hatósági beavatkozások* minimálisra, a legszükségesebb esetekre való *korlátozása*. Általános érvényű elvnek tekinthető továbbá: az irányítás egyszerűsítése, a felesleges irányító szervek megszüntetése, az önállóbb, kezdeményezőbb munka feltételeinek megteremtése, a meglevő állóeszközök, anyagi és szellemi kapacitások hatékonyabb felhasználásával az életszínvonal gyorsabb emelése stb. Az új mechanizmus legtömörebben összefoglalható célja: a szocialista gazdaság hatékonyságának növelése, a gazdasági növekedés meggyorsítása és az életszínvonal további emelése — egyben az egészséges kulturális fejlődést is megalapozza. A kultúra ugyanakkor a mechanizmust is szolgálhatja, mégpedig azzal, hogy optimális megvalósításához a legfőbb feltételnek: az önállóan gondolkozni tudó, eszmeileg, politikailag és szakmailag egyre magasabb fokon álló, készségeiben is fejlődő embernek a kiművelésén fáradozik. Már ezért sem lehet a reform idegen, távolálló a kultúrától, ellenkezőleg: hozzáértéssel alkalmazva, megfelelő módon adaptálva, hatékony eszközévé válhat a művelődéspolitikai célok következetesebb végrehajtásának.

Miért hangsúlyozzuk az új mechanizmus elveinek *megfelelő módon való adaptálását?* Ennek több oka van. A kultúra fő funkciója — amint erről már említést tettünk — az emberek gondolkozásának megújítása, a szocialista ember kialakítása, az aktív eszmei harc. Ezt nem lehet pusztán közgazdasági tényezőktől („eredményességtől") függővé tenni — bár természetesen ezekről a tényezőkről sem mondunk le ott, ahol alkalmazhatók —, hanem a kultúrának *rendszeres állami anyagi támogatásra* van szüksége. A kultúra aktív hatása csak nagyobb távon, hosszabb idő után jelentkezik. Ez megköveteli a távlati előrelátást, az irányítás közvetlenebb formáinak alkalmazását. Ezért a mechanizmus főbb elemeire vonatkozó rendszerek kidolgozásában mindig tekintetbe kellett venni a kulturális élet követelményeit. Pl. az új beruházási rendszer a kulturális beruházások zömét az állami beruházások közé sorolta; pénzügyi forrásuk a jövőben is a központi juttatás lesz. A szocialista piacnak, az árnak, a ráfordítások megtérülésének a gazdasági életben közgazdasági tartalma és helyes irányba ösztönző hatása van — az oktatásban, a népművelésben azonban *általában nem alkalmas orientálásra.*

A gazdaság és a kultúra összhangjáról az új mechanizmus körülményei között is gondoskodni kell. Miután a gazdasági egységek működési feltételei alapvetően módosulnak, a kulturális egységek irányításában és gazdálkodásában is napirendre kerül — a lehetőségekhez képest — a korszerűsítés. A kultúra különböző ágaiban azonban egymástól nagyon eltérő a munka végzése és annak közvetlen eredménye; az irányítás és gazdálkodás változtatásának jellege és mélysége sem lehet tehát egyforma.

Kulturális és művészeti vállalataink és intézményeink termékei és szolgáltatásai általában *a piac révén* jutnak el az igénybevevőkhöz („fo-

Digitized by Google

gyasztókhoz"), bizonyos tekintetben tehát áruvá válnak. Ezért ma már biztosan tudjuk, hogy *a kulturális-művészeti életben is* (mindig gondosan mérlegelve annak sajátosságait, a tudati szféra ismert jellegzetességeit) *módosul a gazdasági mechanizmus.* Közelebbről: itt is megtörténik az önálló gazdálkodás feltételeinek biztosítása, az anyagi ösztönzés és érdekeltség növelése, a közgazdasági eszközökkel való irányítás bevezetése stb. A kulturális termékek és szolgáltatások piacán azonban a fogyasztók értékítélete — tudati, ár- és jövedelmi tényezők hatására — gyakrabban orientálhatja társadalmilag helytelen irányba a „termelőket" (a szolgáltatókat), mint más fogyasztási cikkek esetén. Ha politikailag, társadalmilag fontos és egyben színvonalas termékeknek magas az áruk, művészetileg értékteleneké pedig alacsony — s tegyük hozzá, hogy *közgazdaságilag* ez az indokolt —, akkor előfordulhat, hogy az utóbbiakat az előbbiekkel szemben *előnyben részesítik.* A nyereség, a jövedelmezőség egyoldalú értelmezése tehát művelődéspolitikailag *nem kívánatos* törekvéseket idézhet elő az alkotóknál, a kiadóknál, a gyártóknál. Ezért a kulturális és művészeti élet gazdasági irányításában, annak közgazdasági eszközeiben — az ár, jövedelem, piac stb. szabályozásában — az egyéb árutermeléstől és forgalmazástól *eltérő módszerek alkalmazandók.*

Ha azonban a kulturális termékek és szolgáltatások a szocializmusban általában áruként jelennek meg, akkor itt is fel lehet használni a piaci viszonyoknak a termelőkre és fogyasztókra gyakorolt aktív hatását. A szocialista piac államilag szabályozott piac; a hitelfeltételek, a vállalati jövedelmek, az árak szabályozásával, szükséges esetekben az állam anyagi támogatásával szabályozni lehet a kínálatot és a keresletet. Ezekkel, továbbá a kultúra eszmei és politikai irányításával el lehet érni, hogy a piaci és áruviszonyok ne akadályozzák, hanem segítsék a kulturális alkotó és nevelőmunkát (e cél elérésének legfontosabb eszközeit a következő fejezetben tárgyaljuk).

Népművelési és oktatási intézményeink gazdálkodásában — később részletezendő okokból — nem indokolt a reform jellegű változás. A rendelkezésükre álló anyagi eszközök és szellemi erők hatékonyabb kihasználása céljából azonban e területeken sem kerülhető el az ágazati elv érvényesítésével összefüggő korszerűsítés s a tervezés, a pénzgazdálkodás és a nyilvántartás ésszerűsítése.

Intézkedések a művészeti produkciók gazdasági szférájában

Már említettük, hogy a kulturális termékek és szolgáltatások is áruk. (Ismételten hangsúlyozzuk, hogy csak bizonyos tekintetben, tehát közgazdasági aspektusból azok, s mert ez igaz, semmiképpen sem szentségtörés beszélni róla. Ez nem érinti az alkotói munka, az esztétikai hatás törvényszerűségeit és ismert összefüggéseit.) Ezen áruk használati értékének *speciális jellemzője* azonban az, hogy a meglevő szellemi szükséglet kielégítésén túl — közvetlenül és közvetve — újabb kultu-

Digitized by Google

rális igényt keltenek fel, *közvéleményt és közízlést formálnak.* A kulturális termékek és szolgáltatások a bennük foglalt eszmei tartalom következtében különféle irányú hatást gyakorolhatnak: erősíthetik mind a tásadalmilag szükséges. mind az elviselhető tendenciákat, de a nem kívánatosakat is. Erre figyelemmel kell lenni az új mechanizmus kidolgozása és végrehajtása során, sőt ennek gondos mérlegelését az egész folyamat *egyik fő kritériumának* tekinthetjük. Ezért joggal merült fel az a kérdés, hogy *miben különbözik* majd a művészeti szféra új gazdasági mechanizmusa az egyéb népgazdasági ágakétól.

Minthogy témánk szemszögéből vizsgálva, a művészeti tevékenység közvetlen eredménye termék vagy nem anyagi természetű szolgáltatás, ennek létrehozása pedig többnyire jelentős anyagi eszközök ráfordítását, sok-sok ember közreműködését igényli — ezért e tevékenység szervezetének általában *a vállalat* a legcélszerűbb formája. A vállalati forma és az ebben kialakítható érdekeltségi, ösztönzési rendszer — ha ez ésszerű és feltételei megteremthetők — alkalmasabb, hatékonyabb eszköze lehet a takarékos gazdálkodásnak, mint az intézményi forma. Vállalati elemeket is alkalmazó speciális folyószámlás művészeti intézmények működése ezért csak kivételként lehet helyes. A gazdasági célszerűség és a tevékenység jellege (termelés, vagy szolgáltatás) alapján itt a vállalatoknak kétféle típusával számolhatunk; nyereség-érdekeltségű és „önköltség"*-érdekeltségű vállalatokkal.

A *nyereség-érdekeltségű* vállalatok (pl. a könyvkiadó és -terjesztő, a filmgyártó és -forgalmazó, a hanglemezgyártó és -forgalmazó, a képző- és iparművészeti vállalatok) dolgozóinak érdekeltsége a *nyereség összegéhez* kapcsolódik. E vállalatok a nyereségükből fejlesztési, részesedési és tartalékalapot képezhetnek. Működésükre tehát a termelővállalatokra vonatkozó általános rendelkezések érvényesek, de azzal az eltéréssel, hogy ezek művelődéspolitikai érdekből *központi anyagi támogatásban* részesülhetnek. Másfelől azonban — ugyanilyen meggondolásból — bizonyos termékeik (termékcsoportjaik, szolgáltatásaik) után *kulturális járulékot* kötelesek fizetni. Mindebből logikusan következik, hogy ha a művelődési szükségletek megkívánják ezt, az erre rászoruló vállalatok fejlesztési, rekonstrukciós célra is kaphatnak központi juttatást.

Az *„önköltség"-érdekeltségű vállalatok* (pl. a cirkuszok és varieték, a tanszergyártás és -forgalmazás stb.) nem szednek szolgáltatásaikért olyan összegű díjakat, hogy ez magában elegendő lenne kiadásaikra, ezért működésükhöz jelentős összegű dotációt is kapnak. Nyilvánvaló ugyanis, hogy dotáció híján ezek az intézmények a díjak — belépődíj, helyár stb. — igen radikális emelésére kényszerülnének, ez pedig nem járható út, mert súlyosan érintené a közönség érdekeit. Nem kívánatos azonban a dotáció összegének további emelése sem. Vállalati keretek között jobbak a takarékos gazdálko-

* Jobb szó, illetve kategória híján használom az „önköltség" kifejezést. Az ár (díj) itt még az önköltséget sem fedezi, a ráfordítások csak dotációval térülnek meg.

Digitized by Google

dás, a fokozottabb érdekeltség feltételei. E vállalatok dolgozóinak érdekeltsége attól függ majd, hogy bevételeik egyensúlyban lesznek-e kiadásaikkal. Bevételeik a saját bevételükből, az állami dotációból és a művelődéspolitikai célok megvalósításáért kapott külön központi anyagi támogatásból származnak majd. Az állami dotáció összegét az érdekelt szervek *előre* közlik a vállalatokkal, az általuk elért megtakarításokat nem vonják el tőlük, de az utólagos pénzhiányt sem egyenlítik ki. Ezek a vállalatok nem tehetnek szert nyereségre, s ezért fejlesztési és tartalékalapjuk nem lesz, csak igazgatói alapjuk. Ezek is kötelesek lesznek bizonyos szolgáltatásaik után kulturális járulékot fizetni.

A művészeti tevékenységhez kötődő vállalatok önálló gazdasági egységként működnek majd. Ezen a területen általában nem látszik célszerűnek a gazdasági önállóságot sértő, a vállalat felelősségét és döntési jogkörét csökkentő külön középirányító szervek fenntartása, illetve létrehozása.

Az már bizonyos, hogy a művészeti tevékenységhez kötődő vállalatok működésének irányítása és közgazdasági feltételei sok tekintetben azonosak vagy megegyezőek lesznek a termelővállalatokéival. Az önállóság és felelősség növelése érdekében ezek is megszabadulnak a gazdasági tervlebontás és utasítás rendszerétől. Önállóan döntenek terveikről s lépnek kapcsolatba más vállalatokkal és szervekkel, a maguk vevőivel. Irányításuk részben az általános állami felügyelet eszközeivel oldható majd meg (vezetők kinevezése, leváltása, a jövedelem tényezőinek meghatározása, ellenőrzése stb.), részben pedig a közgazdasági eszközök fokozottabb felhasználásával (jövedelem, árak, hitelfeltételek szabályozása stb.).

Az elmondottakon kívül a művelődéspolitikai célok végrehajtása indokolttá teszi, hogy e vállalatok irányításában az ipari stb. vállalatok irányításától eltérő módszerek is szerepet játszanak. Az ágazati minisztérium* például több évre, illetve évenként előre meghatározza azoknak a vállalatoknak a dotációját, amelyek a jövőben sem lesznek képesek saját bevételükből fedezni kiadásaikat. Központi anyagi támogatást nyújthat művelődéspolitikailag fontos kulturális termékek (szolgáltatások) létrehozásához és a közönséghez való juttatásukhoz. Kulturális járulékot vethet ki bizonyos művészeti termékekre (szolgáltatásokra). A középtávú és éves művelődéspolitikai programokkal együtt kidolgozza a dotáció és a központi anyagi támogatás terveit és a kulturális járulék fizetésének szabályait, és tájékoztatja ezekről az érdekelt vállalatokat, intézményeket. Irányító munkájában jobban támaszkodik majd a tanácsadó testületek — a Filmművészeti Tanács, a Könyvkiadó Tanács stb. — javaslataira.

Az új gazdasági mechanizmus hatására növekedni fog a vállalatok *nyereség-érdekeltsége*. A közönség jelentős részének kulturális

* Ágazati minisztériumon e cikkben mindig a Művelődésügyi Minisztériumot értjük.

Digitized by Google

igényei és ízlése folytán ma többnyire csak azok a kulturális termékek vagy szolgáltatások nyereségesek, amelyek szórakoztató jellegűek (pl. a krimik, a kalandregények, a táncdal-lemezek. Ezek mellett — jóval kisebb mértékben — még az olyan extrémitások, „csemegék" is, amelyeket bármilyen áron is hajlandó megvásárolni a nem nagy számú „műélvező"). Ezekkel szemben a nagy tömegekhez szóló, de a szórakoztatás igényével nem egybevágó, értékes, tartalmas közérdekű művek és alkotások jelentős anyagi támogatást igényelnek (pl. az Olcsó Könyvtár sorozat, az ún. komoly zene).

A művészeteknek közismerten nagy szerepük van szocialista nevelési és ideológiai feladataink teljesítésében. Nálunk a kultúra, a művészet eljut a legszélesebb tömegekhez, mert viszonylag olcsón hozzáférhető. A közérdekű kultúra alacsonyabb árszínvonalát a jövőben is megőrizzük. Ez, valamint a kultúra, a művészet fejlődésének további előmozdítása *rendszeres anyagi, állami támogatást igényel.* Itt a preferenciának, a piacszabályozásnak tartósabb és intenzívebb funkciója van, mint az anyagi szükséglet kielégítésében. Az anyagi támogatás növelésének lehetőségei természetesen nem korlátlanok: e lehetőségeket az eloszthatő nemzeti jövedelem szabja meg. Közgazdaságilag csak azt lehet helyes elvnek elfogadni, hogy az állami költségvetés kulturális kiadásai a nemzeti jövedelemmel arányosan növekedjenek.

A tudatos állami szabályozás és befolyásolás céljából — az állami anyagi támogatás egy részéből és egyéb forrásból — *kulturális alap* létesül (ezzel az ágazati miniszter rendelkezik), s életbe lép *a kulturális járulék* fizetésének rendszere. Az alap *rendeltetése* többrétű; mindenekelőtt a művelődéspolitikailag fontos, társadalmi szempontból értékes művek létrehozásában, a már meglevők terjesztésében és népszerűsítésében játszhat szerepet. De bizonyos társadalmi rétegek (munkások, parasztok, ifjúság) körében ösztönözheti is a kulturális tevékenységet. Az alapból csak *termékek, szolgáltatások vagy ezek csoportjai* létrehozását és terjesztését lehet támogatni, tehát vállalatok össztevékenységét nem.

Az érem másik oldala a *kulturális járulék,* amelyet a jövőben azokra a könyvekre, filmekre, színházi produkciókra stb. vetnek ki (pl. Rejtő Jenő, May Károly könyvei, lektűrök; a Cicababák-, Fantomas-féle filmek; a könnyűzene bizonyos fajai), amelyeknek helyet adunk ugyan kulturális életünkben — mert politikailag nem ellenségesek —, de amelyeknek elterjedése mégsem tekinthető közérdekűnek. A járulék csak akkor válik majd hatékony szabályozó eszközzé, csak akkor lesz képes ellensúlyozni a spontán kereslet negatív hatását, ha kiterjed mind az ilyen termékek *előállítóira és forgalmazóira,* mind *fogyasztóikra.* (Ennek a rendszernek a működésére, gyakorlati alkalmazásának érzékeltetésére, kísérjük nyomon egy olyan film jövőbeli útját, amely jellegénél, tartalmánál, művészi kvalitásánál fogva nem jöhet szóba a támogatott alkotások sorában, tehát járulék alá esik. A gyártás fázisában a film forgatásának az a feltétele, hogy a vállalat

Digitized by Google

saját eszközeiből, nyereségéből finanszírozhassa a költségeket. A forgalmazás során a moziüzemi vállalatok Budapesten a bruttó bevétel 58, vidéken 32 százalékát — az átlagnál jóval magasabb díjtételt — fizetik filmkölcsönzési díjként. Végül a filmnéző közönségnek is „többe kerülnek" az ilyen filmek: általában csak a magasabb helyárú mozikban nézheti meg őket. Tulajdonképpen ennek a folyamatnak a fordítottja zajlik le akkor, amikor valóban értékes, művészileg tartalmas filmet gyártanak és forgalmaznak a vállalatok és intézmények.) A járulék összegei a kulturális alap bevételeit növelik, tehát az értékes alkotások támogatását szolgálják. A járulék valószínűleg csak kisebbik hányadát teszi majd ki az alap bevételeinek. Az alap és a járulék megfelelő nyilvántartásával az is lehetővé válik, hogy a kulturális irányító szervek akár a legszélesebb nyilvánosság előtt is elszámoljanak arról, hogy végül mit támogattak és mire vetettek ki járulékot.

A gazdasági intézkedések keretében az *árreform* munkálatai kiterjednek a kulturális termékekre és szolgáltatásokra is. Természetesen gondos vizsgálatot igényelt a termelői árak változásának a költségekre gyakorolt hatása, de az is, hogy milyen kulturális termékek milyen árformába sorolandók be. Mérlegelni kellett azt is, hogy milyen kulturális tevékenységre terjedjen ki az állami *preferencia*. A felülvizsgálat eredményeként — ha szükséges — új árak (díjak) állapíthatók meg, *számottevően azonban nem lehet emelni az árszínvonalat*. A termelői árrendezés következményei nem háríthatók át a fogyasztókra. Például a nyomdai költségek emelkednek, de nem terhelik a könyvárakat. (A könyvkiadók költségtöbbletét a költségvetés téríti meg.) Államunk az új mechanizmusban is a kulturális fogyasztás növelésére törekszik. Indokolt, hogy a kulturális termékek alacsonyabb árkategóriái — a széles tömegek folyamatos ellátása érdekében — továbbra is megmaradjanak. Emellett célszerű a mainál differenciáltabb kulturális árrendszert kialakítani, tehát esetenként árcsökkentést alkalmazni, bizonyos termékekre és szolgáltatásokra pedig magasabb árakat megállapítani.

A művészeti tevékenység körében tervezett intézkedések sikerének fontos feltétele az is, hogy ésszerűbb, rugalmasabb, megfelelő elvi és gyakorlati követelményeken nyugvó legyen *szerzői díj-rendszerünk*. A szerzői díj megállapításának alapja, kiinduló pontja csak a *művészi érték* lehet. Köztudomású, hogy a művészi értékről a művészetelméletben, az esztétikában is viták folynak, kritériumainak kialakítása nehéz és bonyolult dolog. Az azonban biztos, hogy az objektívabb elbírálás céljából *az alkotóműhelynek, a kritikának és a közönségnek is* közre kell működnie a művészi érték megállapításában. Az elkészült alkotást a megrendelő értékeli, ezért az a helyes, ha a díj részben ehhez az elsőfokú ítélethez igazodik. Második lépcsőben a kritika és a közvélemény értékeli a művet, így kialakul a másodfokú ítélet, amely a példányszámmal, előadásszámmal vagy más is-

Digitized by Google

mérvekkel mérhető (bár nemcsak ezekkel). A szerzői díjnak általában ehhez a másodfokú ítélethez is igazodnia kell. A *jelentős, értékes,* társadalmilag előnyben részesülő műveknél mindenképpen célszerű az alkotóműhelyeket, a szerzőket *érdekeltté tenni* a magasabb példány- és előadásszámban (ilyen művek a mai magyar irodalom és dráma, film- és zeneművészetünk értékes alkotásai, pl. a Húsz óra, a Hideg napok, a Vérnász stb.). Ezzel szemben bizonyos *nem elsőrangú kulturális érdekű műveknél* — pl. detektívregények, kalandregények, egyes operettek és kabaréműsorok stb. — indokolt lehet a példányszámtól, a bemutatás, az előadás gyakoriságától független *pausál-megállapodások* kötése, vagy alacsonyabb tarifák megállapítása. Azzal is színvonalasabb munkára ösztönözhetnénk az alkotókat, ha a szerzői díjakat *tágabb határok között* mozgatnánk. Például könyvkiadásunkban a jelenlegi merev ívenkénti, tehát terjedelem szerinti díjazás igen gyakran a színvonal emelése ellen hat. Mindenesetre még sok erőfeszítésre, okos intézkedésekre, jó módszerekre van szükség ahhoz, hogy az ösztönzőknek ez a fajtája is kevesebb ellentmondással szolgálja a művelődéspolitikai célokat, és meghozza a gazdasági eredményeket is.

A kulturális értékek megbecsülésében, terjesztésében — de a művészi színvonal emelésében is — nem lebecsülendő szerepet töltenek be a *különböző díjak és jutalmak.* Ezek odaítélésében a demokratizmus és az objektív mérlegelés érdekében nagyobb teret kellene biztosítani a kritikának és a közönségnek. Ha ez megfelelő, színvonalas propagandával párosul, akkor ez a kitüntetett munkák még szélesebb körű terjesztését is serkentheti, a kulturális siker „piaci" sikerré válhat.

Azt írtuk, hogy célja tekintetében a mechanizmus reformja nem lehet idegen, távolálló a kultúrától. Ezt most azzal egészítjük ki, hogy — a terület sajátosságait figyelembe véve — a kulturális ágazat munkájában is hatékonyan felhasználhatók a *közgazdasági eszközök.* A kultúrában, a művészetben is azt várhatjuk, hogy az intézkedések elősegítik a szocialista kultúra terjedését és erősödését, hogy még jobban kielégíthetjük művészileg és eszmeileg értékes alkatásokkal a szellemi szükségleteket. A támogatás új rendszerével elérhető, hogy ne minden kulturális produktumot tekintsenek az emberek a szocialista állam kulturális termékének. Ha szűkítjük az adminisztratív eszközöket, ha tudatosan és differenciáltan élünk az anyagi ösztönzéssel, akkor növekszik majd az önállóság, a kezdeményezés, és jobb alkotó légkör bontakozhat ki.

Ésszerűsítések a közoktatásban

Gazdasági szempontból a munkaerő újratermelésének egyik fő eszköze és módszere az iskola-rendszerű oktatás. A szocialista állam arra törekszik, hogy minél ésszerűbben használja fel a társadalom rendelkezésére álló összes munkaerőt és biztosítsa minden ember foglalkoztatását. Az embereknek a társadalmi életre és benne a munkára

Digitized by Google

való felkészítéséhez az ismeretek rendszerezett elsajátítása, a tudás és készség fejlesztése szükséges. Mindez hosszú ideig, 8—18 évig tart, és nagy összegű anyagi ráfordításokat igényel. Már csak ezért sem bizható a piacra az iskoláztatás, a képzés — persze más okokból sem! —, az oktatás tervszerű irányításában nem lehet vezető szerepük a *gazdasági ösztönzőknek* (az árnak, a nyereségnek). E területen a társadalmi érdek érvényesítése főként az irányítás közvetlen eszközeinek alkalmazását igényli. Ez az intézmények felügyeleti rendszerének megváltoztatása nélkül is fokozza az ágazati minisztérium szerepét és felelősségét.

A népesség számának, a népgazdaság szakember-szükségletének, a foglalkoztatottság ágazati, területi és szakmai struktúrájának változását és ezek alapján az oktatást csak hosszú távra (15—20 évre) lehet megbízhatóan tervezni. Minden eddigi tapasztalat arra mutat: központilag kell megállapítani, hogy például a felnövekvő (és felnőtt) nemzedék mekkora hányada kapjon szakmunkás-, közép- és felsőfokú szakmai képzést, s ezen belül milyen legyen a szakmai főcsoportok (ipari, mezőgazdasági stb.) és szakmai csoportok szerinti összetétel* Az oktatáspolitika és a gazdaságpolitika fokozottabb összehangolása, a képzés és a munkaerő-szükségletek jobb egyeztetése megkívánja a szakember-szükséglet és az oktatás tervezésének további tökéletesítését, tudományosabbá tételét.

A tervszerűség és hatékonyság növelése az oktatásban (mindenekelőtt a szakképzésben) a népgazdasági tervezés szerepének, *az oktatási tervek*** *„utasítás"-jellegének erősítését* igényli. Az új mechanizmusban is utasítással szükséges szabályozni például a közép- és felsőfokú intézményekbe felvehető hallgatók számát, a szakosítás mértékét, a kiemelt és célcsoportos oktatási beruházásokat stb. Ezzel összefüggésben az oktatási intézmények az állami költségvetés útján kapják meg a szükséges pénzeszközöket.

Finanszírozási, nyilvántartási és gazdálkodási kérdésekben az oktatási intézmények a költségvetési intézmények egészére kialakuló rendhez alkalmazkodnak. Ennek az általános jellemzője, hogy *megszűnnek a mai merev kötöttségek,* lehetőség nyílik az önállóbb cselekvésre azzal, hogy a költségvetési juttatások összege évekre előre meg lesz szabva, továbbá, hogy a rovatok maradványai átvihetők a következő évre, a megtakarításokat nem vonják el, szabadabban lehet gazdálkodni a létszámmal, a béralappal stb.

Az oktatás révén a lakosság igen számottevő *állami (társadalmi) anyagi juttatásban és kedvezményben* részesül. Ennek egy része meghatározatlan rendeltetésű (például ösztöndíj), másik része meghatározott rendeltetésű juttatás (menza, diákotthon, tanulószoba, napközi

* A tervezési módszerek ismertetése jellege szerint is elütne ettől a cikktől, terjedelemben sem férne ide.

** Oktatási terveken itt és később is a beiskolázási, szakosítási, rekonstrukciós stb. terveket értünk.

Digitized by Google

otthon, tandíjkedvezmény stb.). Pártunk IX. kongresszusa az oktatási kiadásokról és e juttatásokról megállapította, hogy ezek a társadalmi gondoskodás körébe tartoznak és *továbbra is megmaradnak.** Társadalmunk ezzel jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy azok is zavartalanul tanulhassanak, akiknek családi jövedelmük nem nyújt elegendő fedezetet az oktatással együttjáró kiadásokra.

A lakosságnak az oktatás révén adott állami anyagi támogatás és kedvezmény színvonala és mennyisége *az új mechanizmusban sem csökken.* A tanulmányi munka fokozottabb ösztönzésére és a differenciált kedvezmény-nyújtás és tehervállalás elvének következetesebb érvényesítése céljából azonban bizonyos mértékig változtatni is kell a juttatásokon. Pedagógiai, nevelési szempontok is indokolják ezt, A fiatalok és a felnőttek igazságérzetét sérti, ha például a diákotthoni ellátásban ugyanannyi a kedvezmény, akár magas a családban az egy főre jutó jövedelem, akár alacsony; vagy ha nem sokkal kevesebb ösztöndíjat kap az a hallgató, aki hanyagul végzi tanulmányi munkáját, mint az, aki szorgalmas stb. Nem az állami támogatás és kedvezmény csökkentése tehát a cél, hanem *igazságosabb és ésszerűbb elosztása.*

Az új mechanizmusban a vállalatok önállóan döntenek arról, hogy mennyi és milyen összetételű munkaerőt vesznek fel. Ehhez alkalmazkodva — a vállalati önállóság sérelme nélkül — *nem tartható fenn a végző főiskolai hallgatók elosztásának mai rendszere,* amelyet az jellemez, hogy a végzőst elhelyezik, s a vállalat csak akkor hirdethet állást a felsőoktatási intézményben, ha a felügyeleti szervtől engedélyt kapott erre. Ezután ez nem így lesz. A végző szakemberek elhelyezésének fő útja, megítélésünk szerint, a *pályázati rendszer* lehet. Meg kellene azonban vizsgálni, hogy milyen *objektívebb módszerekkel* (jeligés pályázattal, vagy más formákkal) lehetne összehangolni a végzősök elhelyezését a korszerűsített felvételi rendszerrel. Az oktatási intézményekre ez az eddiginél több és gondosabb munkát, nagyobb felelősséget hárít. Minden bizonnyal tervszerű, szervezett propagandára kell felkészülniük. Ha a vállalatoknak olyan ajánlást adnak, amelyekből az is kiderül, hogy mire alkalmas a végzett szakember és milyen tulajdonságokkal rendelkezik, akkor ezzel elősegíthetik az elhelyezkedést, a gyorsabb munkába állítást. Ehhez a vállalati munkát a mainál alaposabban kell ismerniük, és szisztematikusabban kell foglalkozniuk hallgatóikkal.

A vállalatoknak (intézményeknek) a munkához jól értő, használható szakemberekre van szükségük. Az ilyen szakembereket a jövőben is szívesen alkalmazzák, de valószínűleg nehezebben fogják felvenni a gyengéket, a kevésbé szorgalmasakat. Ez minden bizonnyal kedvező hatást gyakorol majd a beiskolázási feszültségekre, az elhe-

* Az MSZMP IX. kongresszusának jegyzőkönyve, 469 old. Kossuth, 1967.

Digitized by Google

lyezkedéssel kapcsolatos és az államot terhelő várakozásra, a tanulmányi követelményekre.

Szakember-elhelyezési gondjaink egy része eddig abból fakadt, hogy az iskolai felvételek során nem elég következetesen érvényesült a közösségi érdek. Hosszú ideig nem is voltak kidolgozva megalapozott szakemberszükségleti és oktatási tervek. Megalapozott tervezéssel, következetesebb központi irányítással és minden lehetséges eszközzel meg kell oldanunk, hogy a beiskolázás alakulása és a szakemberképzés rövidebb és hosszabb távon is összhangban legyen a közösségi érdekkel. Népgazdasági szinten a középtávú foglalkoztatáspolitikai céloknak számolniuk kell a korábban elhatározott oktatásfejlesztés eredményeivel, a tervidőszakban végző új szakemberek számának nagyságrendjével.

Társadalmunk, népgazdaságunk a jövőben egyre több jól képzett szakembert igényel. Ha szakember-szükséglettel, az oktatással, a szakosítással foglalkozó terveink (amelyek csak központilag készíthetők el) összhangban lesznek a hosszútávú gazdaságnövekedés, a társadalmi fejlődés követelményével, és ésszerűen támaszkodnak a vállalatok, a szakértők, a tudományos kutatók, az oktatási intézmények információira, akkor az új mechanizmusban sem ütközik majd akadályba a központi terv alapján végző szakemberek elhelyezkedése. Végeredményben a gazdálkodó egységek érdekei is azt kívánják, hogy a szakemberek képzésüknek megfelelő feladatokon munkálkodjanak.

Nem célszerű az, hogy oktatási intézményeink a rendes képzési idő alatt — amely a képzettségi foktól függően 2—6 évig tart — *túl szűken szakosított* képzést adjanak. Számos hazai és külföldi tapasztalattal bizonyítható, hogy a túlzottan specializált alapképzettségű emberek nehezen tudnak alkalmazkodni a technikai fejlődés és a munkamegosztás elég gyorsan változó követelményeihez. Így a foglalkoztatottság zökkenőmentes biztosítása, meg az oktatás gazdaságossága alapkövetelményként állítja az oktatás elé: az egyes fokozatokban végző szakembereknek — az ésszerű határokon belül — legyen meg az a képességük, hogy viszonylag gyorsan (esetleg rövid kiegészítő képzés után) alkalmazkodjanak különböző munkakörökhöz.

Az új gazdasági mechanizmus valószínűleg az oktatás anyagát is érinteni fogja: az alapismereteken, az alapképzésen kívül olyan tudományokat vagy szakismereteket (közgazdasági, üzemgazdasági, szervezés-tudományi stb.) is előtérbe állít, amelyeknek eddig kisebb volt a súlyuk, illetve egyáltalán nem szerepeltek a tantervekben. Az oktatási reform céljaival összehangban a középiskolákban — a továbbtanulásra való előkészítés mellett — még inkább meg kell könnyíteni, hogy aki elvégezte az iskolát, azonnal munkába állhasson.

Digitized by Google

Népművelési intézményeink gazdálkodásának korszerűsítése

Népművelési hálózatunk mintegy 13 000 egységének,* sokirányú műveltségfejlesztő, ízlésformáló és nevelő munkája egyre jelentősebb tényezője szocialista társadalmi életünknek. A népművelés a maga sajátos eszközeivel (ismeretterjesztéssel, olvasó-neveléssel, társas szórakozással stb.) tevékenyen közreműködik a kultúra, a művészet, a gazdaság és a technika eredményeinek ismertetésében, terjesztésében. Emellett működvelő művészeti (ének-, tánc-, zene-, színjátszó stb.) szakkörök, együttesek szervezésével részt vesz a művészi alkotó munkában, s széles köröknek teszi hozzáférhetővé szépségeit, örömeit.

Hazánk népművelési intézmény-hálózata *több szektorú:* állami, szövetkezeti, társadalmi, és tömegszervezeti tulajdonba tartozó egységeket foglal magába. A népművelő munkának egyik fő jellemzője, hogy nemcsak anyagi eszközeinek jelentős része ered állami költségvetésen kívüli társadalmi forrásokból, hanem maga ez a tevékenység is nagymértékben *társadalmi mozgalom keretében,* külön díjazás nélkül folyik: a vállalatok dolgozói, a szövetkezetek, a társadalmi és tömegszervezetek tagjai végzik. Célszerű *erősítenünk* a népművelő munka e sajátosságait, támogatva minden olyan kezdeményezést, amely a részt vevő társadalmi erők egyre szorosabb együttműködésének kialakítására irányul. Két tényező különösen indokolttá teszi ennek hangsúlyozását. Először is: országunk egyes körzeteiben jelentős lakótelepülések rosszul vannak ellátva kulturális intézményekkel, s ezen csak társadalmi összefogással lehet lényegesen változtatni. Másodszor: egyes művelődési otthonok és -házak (egyéb intézmények is) gyakran szétforgácsolják erőiket és eszközeiket, nem eléggé körültekintően mérik fel az érdeklődést és a lehetőségeket, túlságosan sokféle tevékenységbe kezdenek, de nem mindegyiket képesek végigvinni. Társadalmi összefogással ezen is lehet változtatni, és ezzel is növelhetjük a vizsonylag nem bőséges eszközök hatékonyságát.

Fenntartva és erősítve a népművelési tevékenység több szektorú és tömegmozgalmi jellegét, a központi állami irányítási feladatokat a Művelődésügyi Minisztérium látja el. A minisztérium a színvonalas munka feltételeinek megteremtése és az ellenőrzés érdekében kidolgozhat népművelési normatívákat, és hasznosításra ajánlhatja ezeket az intézményeket fenntartó szerveknek. A népművelés tömegmozgalmi jellegének megfelelően az irányítás az eddiginél fokozottabban támaszkodhat az érdekelt társadalmi és tömegszervezetekre, az országos és területi népművelési tanácsokra.

Államunk a tulajdonában levő intézmények fenntartásával és újak létesítésével tevékenyen részt vesz a népművelésben. Emellett eddig is anyagi támogatásban és erkölcsi elismerésben részesítette a

* Ez a hálózat részben szakosított (azaz homogén feladatú) — részben „vegyes" (tehát heterogen rendeltetésű) intézményekből áll. Szakosított intézmények az önálló szak- és közkönyvtárak, a múzeumok, a levéltárak stb. „Vegyes" intézmények például a művelődési otthonok és házak, a klubok.

Digitized by Google

nem állami intézményeket és dolgozóikat. A népművelési intézmények kiadásainak csaknem a felét eddig az állam fedezte. Az állami támogatások 1967. évi összege a jövőben is — tehát az új mechanizmusra való áttérés után is — a népművelés rendelkezésére áll. Mindenképpen ajánlatos, hogy lehetőleg a vállalatok, szövetkezetek, társadalmi és tömegszervezetek népművelési jellegű ráfordításai se csökkenjenek az új mechanizmusban, sőt a gazdasági eredmények javulása alapján még növekedjenek is. A gazdasági vezetők és a vállalati (szövetkezeti) párt- és szakszervezeti szervek egyaránt gondosan ügyeljenek erre. Nem szükséges hosszan bizonyítani, hogy csakis ez teheti biztonságossá a népművelés tervezését.

A népművelési intézmények előrelátóbb, önállóbb gazdálkodásának kiépítése és segítése céljából helyes lenne *több évre előre* megszabni a központi vagy megyei (városi) tanácsi költségvetési támogatásokat és juttatásokat. A lehetőségeket gondosan mérlegelő programok kialakításával, az egyes rendezvények színvonalának ez úton is elérhető emelésével a függetlenített és félállású népművelők, a népművelésben közreműködő aktivisták minden bizonnyal valamelyest több bevételhez tudnák juttatni intézményeiket. Társadalmi és gazdasági erőforrásaink ugyanis itt sem teszik még lehetővé az ingyenes szolgáltatásokat. És a népművelésre is érvényes az a mondás, hogy az emberek jobban megbecsülik azt, amiért pénzt adtak, ha nem sokat is, mint azt, amihez ingyen jutnak. Méginkább igaz ez akkor, ha a tartalom is egyre színvonalasabb és elfogadhatóbb. A félreértések elkerülésse végett hangsúlyoznunk kell, hogy a népművelési intézményeknek nem lehet céljuk a bevételnek *mindenáron való* növelése. E helyett az a helyes, ha *a rendezvények díjainak differenciált megállapításaival* világossá teszik látogatóik előtt, hogy mi az, amit rendszerünk anyagiakkal is támogat, és mi az, amire lehetőséget ad. A dolgozók szocialista nevelését szolgáló tevékenység *támogatásban részesül,* ezért az ilyen rendezvények díjainak a jelenlegi szinten kell maradniuk. A kizárólag szórakoztató jellegű szolgáltatások bevételeit viszont — magasabb díjak révén — célszerű volna növelni.

* * *

A témával összefüggő számos kérdésre itt nem adhatunk feleletet; ezekre részben a következő hónapokban megjelenő állami rendelkezések térnek ki, részben további tanulmányokkal lehet rájuk válaszolni. E cikkben csak közgazdasági, gazdálkodási módszerbeli vonatkozásban és ennek is csak fő vonásaiban tárgyaltuk a gazdasági mechanizmusnak a kultúrára, oktatásra, népművelésre gyakorolt hatását. A gazdasági mechanizmus azonban az emberek, a dolgozók gondolkodására, magatartására is hatni fog. Kulturális intézményeink, az oktatás, a népművelés rendkívül sokat tehetnek azért, hogy az emberi gondolkodás és magatartás helyes irányban változzék, kedvezően hatva a társadalmi és gazdasági fejlődésre.

Digitized by Google

A részletes szabályok kidolgozása során nyilván még sok vita lesz a pénzügyi lehetőségekről, a jövedelem szabályozásáról, a kulturális járulékról, a minisztérium és a gazdálkodó szervek közötti kapcsolatokról stb. Vizsgálatot igényel a vállalatok (intézmények) típusokba való besorolása, a gyártás (kiadás) és forgalmazás (terjesztés) érdekeltségi kapcsolata, a kulturális alap és járulék alkalmazásának konkrét módja és még sok egyéb is. Elengedhetetlenül szükséges, hogy az illetékes párt- és szakszervezeti fórumok, a társadalmi és tömegszervezetek aktívan közreműködjenek mind az elvek, mind a konkrét szabályok kidolgozásában és az ezeken alapuló új munkamódszerek kialakításában. Támogassanak és ösztönözzenek minden olyan kezdeményezést, amely a rendelkezésünkre álló eszközök hatékonyabb felhasználásával a szocialista kultúra fejlődését és terjedését eredményezi.

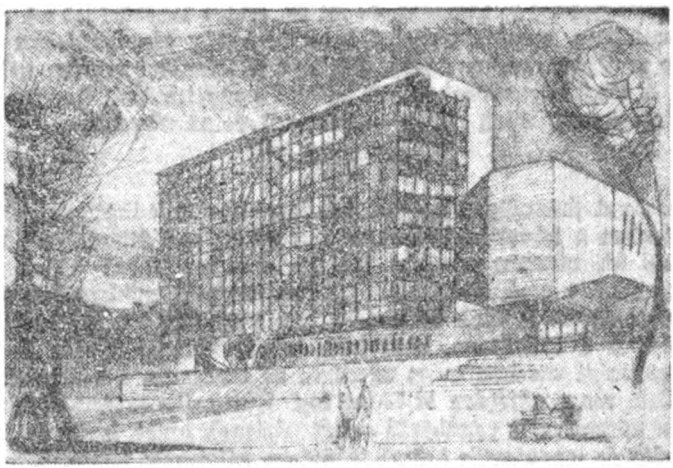

A pécsi egyetem új épülete

Digitized by Google

BÁNSZKI PÁL:

A képzőművészeti ízlésről

A művészetek és a közönség viszonyával s ezen belül az ízlés fogalmával, szerepével, jellemző jegyeivel manapság jónéhány cikk és tanulmány, filozófiai, esztétikai, művészetpolitikai megközelítésű írás foglalkozik. Kevesebb azonban *az egyes művészeti ágak specifikumaiból* és még kevesebb az *emberek véleményéből* kiinduló elmélkedés. Biztató jel, hogy az irodalom területén már kezd kibontakozni a szociológiai szempontú vizsgálódás és annak elméleti általánosítása.

A képzőművészeti ízlés *szociológiai* jellegű felmérésében azonban még csupán az első szerény lépéseknél tartunk, és elméleti fejtegetésünk is elsősorban egy még nem túl széles körű felmérésre támaszkodhat. (E felmérést a Népművelési Intézet és a Képzőművészeti Alap támogatásával, Heves megyében, Hódmezővásárhelyen és Budapesten, a Fiatal Művészek Stúdiója 1966. évi kiállításán, mintegy 2000 ember körében, kérdőívekkel végeztük. A 2000-ből 1000 személy — hozzávetőleg felefele alapon — az 1966. évi vásárhelyi őszi tárlat és a „Stúdió 66" kiállítás látogatói közül került ki. A többieket — foglalkozásuk szerint a helyi statisztikai arányoknak megfelelően kiválasztott személyeket — lakásukon kerestük fel.)

A képzőművészetek (festészet, szobrászat, építészet, iparművészet) szerves részét alkotják az emberiség szellemi és anyagi kultúrájának; az egyes műfajok természetszerűleg magukon hordozzák a művészetek általános érvényű ismérveit, ugyanakkor meghatározott specifikumaik is vannak. Ezeket a sajátosságokat, a művészetek különböző ágainak a jellegzetességeit hagyja figyelmen kívül az irodalomcentrikus megközelítés, amely ma még sajnálatosan gyakori.

A sajátos formajegyek megkülönböztetése

Ahhoz, hogy egy művészeti területet — adott esetben a képzőművészetek világát — vagy közönségének ízlésállapotát és az ebben érvényesülő tendenciák okait helyesen értékeljük, szükséges megkeresnünk

Digitized by Google

azokat a sajátos formajegyeket, amelyek többé-kevésbé *csak rá vonatkozhatnak*. Ebben segítségünkre lehet az irodalommal való összevetés módszere.

Milyen *alapvető* különbségeket, sajátosságokat mutatnak a képzőművészetek az irodalommal szemben?

Mindenekelőtt alapvetően különböznek „materiális helyzetükben" és „nyelvi" anyagukban. Az irodalom alapanyaga a *nyelv*, tehát az irodalom a szó művészete; a képzőművészetek viszont az anyagi szférákhoz kötődnek, minden kifejezési módjuk *anyagban* jelenik meg, s egyes műfajaik kimondottan a hasznosság, valamilyen gyakorlati funkció betöltésének igényével lépnek fel. Továbbá a képzőművészetek területén hangsúlyozottan a térbeliség, valamint a szín, fény, tömeg formanyelvi készlete lép előtérbe.

A képzőművészetek *„időbeliségükben"*, befogadásuk időtartamában és módjában is különböznek az irodalomtól. A képzőművészeti alkotások aktuális hatása (különösen a festészeté) jobban függ a befogadó *pillanatnyi diszpozíciójától*, mert az a dolgokat rendszerint rövid idő alatt ítéli meg, s döntését számottevően befolyásolja pillanatnyi hangulata, érzelmi állapota. Az irodalmi művekben (különösen az epika műfajában) a cselekmény nagyobb lélegzetű kibontása módot ad a mű *szakaszos értékelésére*, átgondolására és bizonyos érzelmi áthangolódásra is. Ugyanakkor az irodalom mondanivalója (az alkotások „tartalma") *könnyebben és közvetlenebbül fogalmazható meg*, mint a festészeté vagy a szobrászaté, ahol az eszmei-esztétikai lényeget nehéz, s nem is mindig lehet megfelelő szavakba átültetni. Az irodalom legtöbb műfajában (például a versben, a drámában és sokszor a prózában is) az egyes művek *élőszavas tolmácsolás* útján is eljuthatnak a közönséghez. Ez az előzetes érzelmi feldolgozás általában megkönnyíti a befogadónak a művek tartalmi megértését. A képzőművészetek esetében ez nem lehetséges, pedig az írásos vagy élőszó segítségével való közvetítés iránti szükséglet (éppen ezért is) jelentős, bár ma még lényegében megoldatlan.

Ezek az alapvető különbségek felhívják a figyelmet az egyes művészeti ágak ízlésvizsgálatában a specifikus, a műfaj által determinált szempontok felderítésére, továbbá arra is, hogy — esetünkben a képzőművészeti alkotás megközelítésénél — hogyan határoljuk el azokat a kategóriákat (irodalmi, erkölcsi stb. normatívákat), amelyek nem közvetlenül a mű esztétikai lényegéből adódnak.

A képzőművészeti ízlés rétegződése

A képzőművészetek világa rendkívül tág, sokoldalúan fogja át egész életünket; az utcák, terek, parkok kiképzésében, a kirakatok díszítésében, plakátokban, építészeti alkotásokban, épületek külső és belső kiképzésében, lakásunk berendezésében és díszítésében, iparművészeti tárgyakban, a ruhák színében, háztartási gépek, eszközök formáiban,

Digitized by Google

könyvek grafikai illusztrációiban, festményekben, köztéri szobrokban és még számtalan más módon hat ránk. A műfaji skála valami *sajátos hierarchiát* mutat: *a világnézeti, politikai, erkölcsi, esztétikai nevelést szolgáló törekvésektől az élet mindennapi gyakorlatát, praktikumát szolgáló műfajokig.* Ez a hierarchia, a műfajok szerinti differenciáltság az emberek ízlésében is kitapintható. A ma emberének nem azonos a viszonya — a korszerűség, modernség feltételezett azonos szintje és stílusbeli törekvése mellett sem — az építészet, az ipari formatervezés (pl. gépkocsi, vasaló), az iparművészet (textil, kerámia, bútor stb.), a festészet és a szobrászat egyes alkotásaihoz. Az esztétikailag iskolázatlan, kiállításokat nem látogató, legkevésbé műértő embereknek is tetszik a legmodernebb törekvés akkor, ha használati tárgyakról, ipari formákról van szó. A Hórmezővásárhelyen végzett ízlésfelmérés során a megkérdezettek 99 százaléka feltétlen tetszéssel fogadta az „áramvonalas" ipari formákat. A különböző korok textilmintájának, divatjának megítélésében már bizonyos differenciáltság volt kimutatható életkor, foglalkozás és műveltségi szint szerint.*)

A mai szobrászat megközelítése — az ízlésállapotnak megfelelően — megint másfajta képet mutat, s ennek szimbolikus kifejeződése a Hódmezővásárhelyen felállított Szántó—Kovács-szobor. A szobor leleplezésekor hangos morajban fejeződött ki az elégedetlenség, a nem tetszés. A televízió és egyéb népművelési hatások, viták eredményeként azóta sokat változott Hódmezővásárhelyen az emberek véleménye. Az ízlésvizsgálat már ezt a megváltozott állapotot fogta meg. „Kezdetben szokatlan volt, később a viták és a látvány hatására megszoktam és megszerettem" (munkás, 42 éves). Az idézett vélemény azt mutatja, hogy a megkérdezett korábban — egy másfajta formanyelv és szépségidea birtokában — idegenkedett a szobortól, de egyrészt a felvilágosító, oktató munka eredményeként, másrészt az állandó látvány hatására eloszlottak aggályai, közelebb került Somogyi József szobrászművész alkotásainak formavilágához, annyira, hogy értékelése, esztétikai reakciója pozitívvá változott. A televíziós adás és a viták után lényegében ezt az utat járta be, illetve hasonló véleményt táplál e szoborról a megkérdezett

tanulók	88%-a
értelmiségiek	42%-a
parasztok	21%-a
munkások	27%-a
alkalmazottak	31%-a

* Az ízlésvizsgálat során — a „Knaur" viseleti kötetből és divatlapból kiválogatva — hat különféle kort és ízlést képviselő ruhát mutattunk be, s a megkérdezettek tetszésük szerint a következőképpen választottak:

— renaissance	3%
— barokk	2%
— rokokó	5%
— díszmagyar (főleg parasztok)	18%
— 1952-es párizsi divat (főként alkalmazott, munkás és értelmiségi rétegek)	26%
— op-art (többségében fiatalok)	46%

Digitized by Google

Ez a megoszlás egyértelműen érzékelteti, hogy a foglalkozás és különösen az ezzel összefüggő műveltségi szint a képzőművészeti ízlés alakulásának is fontos befolyásoló tényezője.

A vizsgálatok és a tapasztalatok azt mutatják, hogy a modern ipari formákat az emberek — viták és tudatosító előadások, valamint esztétikai előképzettség nélkül is — szinte egyik pillanatról a másikra megszokják és megszeretik.

Ezek a jelenségek — ha nem is támaszkodhatnak reprezentatív felmérésekre — szilárd tényeknek látszanak, s azt bizonyítják, hogy az esztétikában nem járatos emberek a maguk mindennapi „praktikus esztétikai" igényei, a köznapi tudat síkján könnyen képesek esztétikai szelekciókra, *a funkció és az esztétika jegyeit együtt hordozó legkorszerűbb* ipari forma és használati tárgy aktív támogatására. Úgy tűnik, hogy a legáltalánosabb köztudatban benne rejlik a legmodernebb ipari forma igenlése. A képzőművészeti műfajok sajátos hierarchiájában tehát — legalábbis politikai, világnézeti, erkölcsi tartalmakat nem hordozó műfajokban — a köztudat „maga" elvégez bizonyos praktikus esztétikai nevelést.

Ezt a tételt látszik bizonyítani a *helyi, lokális ízlés* is, amely a képzőművészetek szociológiai vizsgálata szempontjából lényeges tényező. Pl. az olasz művészettörténetben önálló jelentőségre, sajátos helyi karakterre tettek szert — társadalmi, történelmi, gazdasági, földrajzi helyzetüknél fogva és az ott működő művészektől függően — egyes városok (pl. Firenze, Siena, Nápoly, Róma). Sok tekintetben még ma sem más a helyzet, jóllehet a tömegkommunikáció szélesedésével egyenes arányban csökken a helyi kulturális tényező szerepe. Ma is teljesen azonos lehet két vagy több város lakóinak az esztétikai kulturáltsága, ettől függetlenül az emberek ízlésállapotában mégis jelentkezhet lényeges eltérés. Ezt pedig az emberek temperamentumán, szubjektív diszpozícióján, előképzettségén és neveltetésén, valamint minden egyéni ízlésbeli különbségén túl mindenekelőtt a város történelmileg kialakított esztétikai képe (műemlékei, stílusjegyei, köztéri szobrai stb.) határozzák meg. Ez a közös „közeg" tartós, sőt állandó hatást gyakorol a lakosság művészi szemléletére, ízlésének helyi hagyomány alapján kialakított jellegére.

Hasonlóképpen nem csak esztétikai, hanem társadalmilag tágabban meghatározott tényezője is az érdeklődés és ízlés helyi alakulásának a *művész személyes ismerete, illetve alkotásainak közelsége.* A képzőművészetek műfajai közül ez a jelenség az építészet mellett legérzékletesebben a helyhez kötött szobrászatban mutatkozik meg. Vizsgálatunk szempontjából, a kvalitás és a stílusirányzat érték- és szemléletmérő szerepét félretéve, nem véletlen, hogy Egerben a Dobó szobrot, vagy a Megyei Tanács — Fazola Henrik által készített — kovácsoltvas kapuját, Hódmezővásárhelyen pedig a legismertebb művészekként Pásztor Jánost, Kisfaludy Stróbl Zsigmondot, Somogyi Józsefet, Med-

Digitized by Google

gyesi Ferencet és Szabó Ivánt jelölték meg (akiknek a szobra a városban áll). A festészet területéről véve a példát — ugyanitt — az ismert művészek rangsorolásában (értékmérőként az említés gyakoriságát véve alapul) Tornyai (a város szülötte) megelőzi Rembrandtot, Raffaellót, Gauguint, Van Goghot stb.

A kellő megalapozás hiánya és következményei

A köznapi tudat síkján való megközelítés nem jelent azonos beállítódást és *nem vezet azonos, pozitív eredményre* a táblakép esetében, de a szobrászati alkotások és közönségük viszonyai, valamint ezen belül az ízlésállapot vizsgálata szempontjából sem. Hódmezővásárhelyen 860 személytől kérdeztük meg (560 személytől az eredeti művek alapján, az 1966. évi őszi tárlaton, 300 személytől pedig 1967 tavaszán, a lakásán, színes reprodukciók segítségével), hogy melyik tetszik neki leginkább a következő négy kép közül: Kurucz D. István: Állami gazdaság csikósa, Németh József: Hóolvadás, Orosz János: Nap, Hold és állatok, Kondor Béla: Repülés. A négy kép más-más felfogást tükröz a valósághoz való viszonyában, a lényeges különbség alapvetően az elvonatkoztatás fokában és módjában van közöttük.

A pozitív állásfoglalást tartalmazó vélemények többé-kevésbé elfogadhatóan jellemzik az egyes műveket. Kurucz D. István realista felfogású képét szinte egybehangzóan a „legélethűbb"-nek, a „legközérthetőbb"-nek tartják; Németh József képét „jelképibb", „dekoratívabb" megfogalmazásúnak minősítik, „barlangképekre emlékezteti" egyes kedvelőit. Orosz János mitológiai témájának feldolgozását „újszerű"-nek, „ötletes"-nek, „szimbolikus"-nak ítélik, mely „ősi", „pogány" asszociációkat ébreszt. Kondor Bélának oeuvréjére jellemző Repülés c. képét „nehéz gondolat", az „örök emberi gravitáció" kifejezésének, „korszerű"-nek minősítik.

Ezek a vélemények a képek karakterét adják, de talán nem érzékeltetik elég választékosan azt a szemléleti és ízlésbeli állapotot, amelyet a megkérdezettek tetszésének százalékos arányú megoszlása önmagában is kifejez. A kiállításlátogatók választása:

	Az összes megkérdezettek százalékában	vásárhelyiek %	szegediek %	budapestiek %	falvakból %	városiak %
Kurucz D.	39,8	61,0	35,7	28,5	45,2	28,5
Németh	22,9	24,0	26,1	26,1	21,4	21,2
Orosz	13,1	8,3	19,8	23,8	10,5	28,3
Kondor	11,1	8,3	19,8	7,1	9,5	27,2

Digitized by Google

	30 év alatt %	30 év fölött %	tanuló %	főiskolás %	értelm. %	munkás %	alkalm. %
Kurucz D.	49,0	56,7	55,2	32,6	44,9	69,2	61,3
Németh	26,0	17,9	21,9	31,7	20,3	25,6	21,0
Orosz	15,4	8,6	8,5	22,7	14,4	11,5	8,2
Kondor	13,9	5,5	16,2	12,8	9,3	12,8	19,1

Az otthonukban felkeresett vásárhelyi lakosok választása:

	Valamennyi megkérdezett	tanuló	értelm.	paraszt	munkás	alkalm.
Kurucz D.	64,2	52,1	55,3	68,4	73,8	75,0
Németh	21,7	33,3	34,7	6,1	13,6	18,1
Orosz	5.8	8,7	4,2	5,2	2,3	5,5
Kondor	10,3	5,8	4,2	10,5	15,8	12,5

(Az egyes számoszlopok végösszegének 100-tól való eltérését a kérdőívek kitöltésének egyenetlensége okozta.)

A táblázatok érzékeltetik a különböző társadalmi rétegekhez tartozó és más-más műveltségi szinten álló emberek szemléleti beállítottságának differenciáltságát. A statisztikai kép a különbségek megvonása mellett felhívja a figyelmet az emberek képzőművészeti szemléletének és ízlésének jelenlegi állapotára, a *fő tendenciákra.* A megkérdezettek jelentékeny hányada — különösen a kiállítást rendszeresen nem látogatók körében — a táblakép műfajánál is — a köznapi tapasztalat és tudat síkján, minden vizuális-esztétikai-képzőművészeti műveltség nélkül kénytelen megközelíteni a műalkotást. Amikor tehát *elvontabb eszközökkel élő* képzőművészeti alkotással találja magát szemben a társadalomnak ez az igen széles rétege, „úgy vágja ki magát" pillanatnyi zavarából, hogy egyetlen ismert értékmérőjével, *az őt körülvevő természeti valóság tükrével* „hasonlítja össze" a dolgokat, a „valóságot" és a képet; „érthetetlen"-nek, „nevetséges"-nek, „nem művészet"-nek, „sznobizmus"-nak minősít mindent, ami nem a természeti valóság részletező, naturalista ábrázolásának követelményét teljesíti. Akiknek tehát nincs elegendő képzőművészeti-esztétikai műveltségük, arra vannak ítélve, hogy olyan művészetszemléletet kövessenek, amely kategóriát a *mindennapi tapasztalatból kölcsönzi,* és amely kimerül az ábrázolt tárgy *szimpla felismerésében.* Ezeknek az embereknek a műalkotásokon végigfutó tekintete nem képes mást látni, mint az érzékletes valóságot; a műalkotást tisztán materiális jelenségként fogják fel, vagyis úgy, ahogy a világ legegyszerűbb tárgyait. Hozzátehetjük: minthogy speciális fogalmak, formanyelv és stílusismeret híján képtelenek más megközelítést találni a művekhez, ezért választják a „hasonlóságot".

Digitized by Google

A műalkotások megítélésében jelentkező fő tendenciát még az alábbi kérdésre adott válaszok is megerősítik. Arra a kérdésre, hogy: „Mit ábrázolna az a kép, amelyet legszívesebben helyezne el lakásában?", a túlnyomó többség a természeti valóság egyik érzékletes darabját, a tájképet választotta magának.

Tényszerű bizonyítékokra alapozott elméleti fejtegetésünk *nemcsak a táblakép műfajára vonatkozik.* Ezt szemléletesen bizonyítják a Szántó Kovács szoborral kapcsolatos szociológiai vizsgálat további részletei. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az emberek igen gyakran *kizárólag demostratív fogalmakkal, csak* politikai, erkölcsi és szociális kategóriákkal közelítenek a műalkotásokhoz, s ítéleteik mögött gyakran valami hamis reprezentatív igény húzódik meg: másnak látszani, mint ami a valóságos és igaz. Másrészt a vélemények többsége nagyfokú konzervativizmust is tükröz. Ezekről a leghívebben az alábbiakban idézett nézetek vallanak: „A központba előkelőbbet kell tenni" (paraszt, 64 éves), „Mezítláb a főtéren?! Tisztességtelenség!" (paraszt, 46 éves), „Elcsúfítja a főteret" (alkalmazott, 53 éves), „Soha így kubikus ki nem állt volna a főtérre!" (raktári dolgozó, 26 éves), „Nem munkás, nem paraszt, hanem koldus" (munkás, 35 éves), „Nem volt ilyen elesett a magyar paraszt" (paraszt, 65 éves), „Ez nem kubikus, hanem tapasztócigány, Szántó Kovács úriember volt" (zongorista, 37 éves), „A kubikusok nyalkábbak voltak" (munkás, 58 éves), „Ha tönkrement embert akarok látni, láthatok eleget. Szépet akarok látni!" (asztalos, 26 éves), „A roggyantságot a nép nem kedveli" (értelmiségi, 48 éves) stb. Itt talán nem a megértés hiányáról van szó, hanem arról, hogy túl közeli még a tegnap mezítlábas agrárproletárjának emléke. „A roggyantságot a nép nem kedveli" — de sokan még szobor alakjában sem.

Milyen okok vezettek ehhez az állapothoz?

Ez a szemléletbeli és ízlésbeli helyzet, a műalkotás itt vázolt megközelítése *társadalmilag és történelmileg kialakított és hátrahagyott káros örökség.*

A nagyközönség szemléletét és ízlését — elsősorban a festészetben és a szobrászatban — alapvetően befolyásolta az a tény, hogy több mint egy évszázadon keresztül történelmi és irodalmi tankönyvekben, reprodukciókon, kiállításokon stb *főként az akadémizmus és a naturalizmus termékeivel árasztották el.* Az 50-es évek elején gyakorlattá lett művészetpolitikánk pedig a fotonaturalizmust támogatta, illetve ez vált uralkodó stílusirányzattá, s fékezőleg, sőt rombolólag hatott a korszerű művészetszemlélet és az ízlés alakulására.

Az *iskolai oktatás,* ez a rendszeres és tartós tevékenységre épülő művelődési forma sem látta el az embereket még a *minimális esztétikai és formanyelvi ismeretekkel* sem. Manapság pedig majdnem teljesen felhagy a képzőművészeti kultúra közvetítésével. Nem segített abban,

Digitized by Google

hogy megszűnjön az emberek nagy többségére jellemző képzőművészeti tájékozatlanság.

A jóízlést sokan valami velünk született adottságnak tekintik, vagy annak csupán egyéni és ösztönös oldalát hangsúlyozzák, pedig ennek kialakításában — legalábbis a világnézeti esztétikai tartalmat hordozó műfajok vonatkozásában — fontos szerepe van a *sajátos ismeretanyagnak, a vizuális-esztétikai műveltségnek.* A vizsgálatok azt bizonyították, hogy a vizuális-esztétikai ismeretekkel rendelkezők már többnyire tudatosan, a képzőművészeti formakészlet sajátos elemeinek: a színnek, térnek, tömegnek, fénynek, szerkezetnek stb. a kiemelésével fejezik ki véleményüket, ítéleteiket az egyes festészeti és szobrászati alkotások megközelítésében. Amikor Hódmezővásárhelyen a felmérés kérdései között elhangzott, hogy „Eddig milyen művelődési forrásokból volt alkalma megszerezni képzőművészeti tájékozottságát?", a válaszok legtöbbje három forrást jelölt meg: a *kiállítást,* a *könyvet* és a *televíziót.* Tágabban szabva meg a határokat pedig a legtöbb néző hét forrást jelöl meg: a kiállítást, a könyvet, a televíziót, a múzeumot, a folyóiratokat, a napilapokat és a középiskolát. Ezeknek a forrásoknak mélyen alattuk marad az általános iskola; a főiskola és az egyetem.

Mégis *milyen műveltségi anyag* jutott el az emberekhez a különböző művelődési csatornákon? Kiket ismernek és kik tetszenek leginkább a művészek közül? Milyen arányban népszerűek az egyes művészettörténeti stílusok? Ezekre a kérdésekre többé-kevésbé választ adnak a különböző helyeken, más-más érdeklődési szinteken és eljárással végrehajtott szociológiai vizsgálatok. (A különböző rétegek, műveltségi szintek és korosztályok szerinti összefüggések feltárása a későbbiekben még külön elemzést igényel, itt csupán a művész említésének gyakorisági száma alapján soroljuk fel — minden esetben 10-ig — a neveket.)

A *hatvani járásban* a lakásán felkeresett 300 személy közül az előzetesen meghatározott művészek névsorából *ismerte:*

1. Munkácsy Mihályt	237 személy
2. Szinyei Merse Pált	140 személy
3. Picassot	135 személy
4. Leonardo da Vincit	117 személy
5. Derkovitsot	114 személy
6. Székely Bertalant	110 személy
7. Michelangelot	108 személy
8. Rembrandtot	97 személy
9. Benczur Gyulát	95 személy
10. Rippl Rónait	83 személy

Ebből a „rangsorolásból" — ha az ilyen adott keretből való választásnak nem is szabad túlzott jelentőséget tulajdonítani — világosan kitűnik *Munkácsy és a XIX. századi magyar mesterek, valamint a „nagy*

Digitized by Google

klasszikusok" viszonylag előkelő szerepléséről. A megkérdezettek ismereteiről talán többet árul el a további 5 művész „helyezése". A 300 megkérdezett közül csupán 20—40 személy ismerte: Cézanne, Rodin, Le Corbusier, Chagall és Kandinszky nevét.

Hódmezővásárhelyen, ugyancsak a lakásán felkeresett 300 személy közül *emlékezetből, kedvenc* művészeként említette:

1. Munkácsy Mihályt	112 személy
2. Picassót	58 személy
3. Leonardo da Vincit	54 személy
4. Michelangelót	54 személy
5. Szinyei Merse Pált	33 személy
6. Tornyai Jánost	30 személy
7. Raffaellót	24 személy
8. Rembrandtot	21 személy
9. Gauguint	15 személy
10. Székely Bertalant	12 személy

A tapasztalat körülbelül megegyezik a hatvani járásban szerzettekkel, Munkácsy itt is messze az élen halad. Az „élmezőnyben" erőteljesen képviselteti magát az *egyetemes renaissance és a XIX. századi magyar képzőművészet.* E rangsorban a modern festészet szimbolikusan Picasso személyében kap viszonylag „előkelő helyet" — a hatvani járásban és Hódmezővásárhelyen egyaránt.

A „hídépítés" néhány lehetősége

Hódmezővásárhelyen a *kiállításlátogatók* körében végzett felmérés — az *egyetemes festészet* mestereit *stíluskorokba* besorolva — a következő képet mutatja:

Renaissance előtt (Giotto, Cimabue)	5
Renaissance	32
XVI—XVII. századi Német-Alföld, Spanyolország	42
XIX. sz. impresszionizmus előtt	9
Impresszionizmus	17
Posztimpresszionizmus	100
Expresszionizmus	5
Szürrealizmus	12
Kubizmus	11
Nonfiguratív törekvések	10

E táblázat jól tükrözi az aktív művelődők, a tárlatlátogatók szemléletét és ízlését. E réteg is számottevő arányban választ kedvencet a renaissance és a barokk művészet köréből, de az érdeklődés fokában

Digitized by Google

alacsonyabb intenzitású hatvani járási és hódmezővásárhelyi megkérdezettektől eltérően, a kiállításlátogatók szinte egyértelműen a *poszt-impresszionizmus igenlésénél* tartanak. Meglepően kevesen választják az impresszionizmus mestereit. Csak néhányan jelöltek meg kedvenc művészt a „klasszikus" (vagyis megközelítőleg a kezdeteitől a harmincas évekig terjedő) avantgarde egyes irányzataihoz tartozók közül, s jóformán senkit sem neveztek meg a második világháború után fellépett képzőművészeti irányzatok művészei sorából. Következésképpen az ismeret és különösen a megértés napjaink modern művészete területén *még a kiállításlátogatók körében sem fejlődik együtt a művészettel.* Bármennyire törvényszerűen állandó is bizonyos fáziskülönbség, a művészet és a közönség közötti szakadék nálunk mégis túl szélesnek tűnik. A modern festészet és szobrászat több mint fél évszázados késéssel jut el még a képzőművészet iránt leginkább érdeklődő rétegekhez is.

Mindezek után sem volna helyes *egyértelműen elmarasztalni* a képzőművészetek közönségét, korszerűtlennek minősíteni képzőművészeti szemléletét, rossznak az ízlését. A mai közönség ízlése másféle „szerkezetű" ugyan, de nem kevésbé differenciált, mint maga a kortárs művészet. Az ipari formák, a használati tárgyak, és a velük közvetlenül érintkező építészet iránt fellépő igény határozottan az emberek jó ízléséről, fejlett formaérzékéről tanúskodik.

Ezt a pozitív jelenséget, bármennyire szembetűnő is, *kevesen értékelik jelentőségének megfelelően.* A lényegében művészközpontú művészettörténet-írás — bizonyos arisztokratikus szemléleti talajon állva — nem foglalkozik megfelelően az iparművészet, az ipari formatervezés kérdéseivel és ennek a közönségre gyakorolt hatásával. Az emberek művészeti szemlélete és ízlése tárgyában fogant írások többségükben a hibák és hiányosságok felsorolását, a negatív jelenségek gazdag tárházát nyújtják. Természetesen szükség van kritikai észrevételekre, elemzésekre, ezek objektivitására, de nem jutnánk-e előbbre vizsgálódásaink során, ha a dolgok, jelenségek *pozitív töltésű oldalát vennénk számba* — esetleg mint kiindulási alapot —, ha ezekből a tapasztalatokból próbálnánk transzponálni, átvinni a kevésbé jó szemlélettel és ízléssel megközelített műfajok területére is? Az esztétikai kategóriák nélkül, spontánabb módon megközelített gyakorlati-esztétikai viszonyok feltárása talán az esztétikai és formanyelvi ismereteket is javíthatná, és megadhatná a bázisát a társadalmat átfogó vizuális-képzőművészeti-esztétikai nevelésnek.

A modern festészet és szobrászat körül kialakult, itt érzékeltetett szemlélet és ízlésállapot alapvetően az esztétikai-formanyelvi iskolázottság, a művekből kiinduló és érzékletes élményekre épülő ismertetés és hozzászoktatás, valamint minden ember manuális és intellektuális személyes erőfeszítése útján mozdítható ki mai állapotából.

Digitized by Google

DR. NAGY ZOLTÁN:

A bűnözés néhány kérdéséről

Több mint húsz év telt el a felszabadulás óta, csaknem húsz éve proletárdiktatúrában élünk, de a bűnözés még ma is jelentős társadalmi probléma. Hazánkban évente körülbelül százezerre tehető azoknak a száma, akik kisebb-nagyobb bűncselekményt követnek el. A napi sajtó sorozatosan ad hírt a társadalmi tulajdon gátlástalan fosztogatóiról, gyilkosságokról, s a bírósági rovat híreiből naponta értesülünk a tárgyalótermek érdekesebb eseteiről. Ezek a jelenségek is bizonyítják annak a mechanikus-dogmatikus nézetnek a tarthatatlanságát, amely szerint a bűnözés a szocializmus építésének előrehaladásával gyors ütemben automatikusan csökken. Ez a felfogás abból a feltételezésből indul ki, hogy a szocialista tudat egy emberöltőn belül általánossá válhat, s hogy a bűnözés szocialista körülmények között kizárólag a kapitalista környezet és a burzsoá-kispolgári tudati maradványok hatásával magyarázható. Így azonban értetlenül kellene állnunk a bűnözés mostani jelenségeivel szemben.

A bűnözés gyors csökkentése, okainak megszüntetése, sajnos, nem egyszerű folyamat, s hosszadalmas, céltudatos munkát követel meg. Ha elfogadnánk azt az álláspontot, hogy csak a burzsoá tudati maradványok, valamint a kapitalista környezet befolyásolása ellen kell harcolnunk, önmagunkat fegyvereznénk le. A bűnözés okai szélesebb körűek.

Nálunk persze a kizsákmányolás felszámolásával megszűnt a lényegi összefüggés a társadalmi rend szerkezete és a bűnözés között. A bűnözés azonban szocialista viszonyok között is a társadalmi körülmények által determinált jelenség, s objektív és szubjektív feltételek kölcsönhatásának eredményeképpen alakul ki.

A szocialista forradalom megváltoztatta a termelési viszonyokat, de természetszerűleg nem egy csapásra valósítja meg az új társadalmi rend ideális típusát. Az objektív körülmények, valamint a társadalom tudati szintjének a mértéke befolyásolja a fejlődés menetét.

A társadalmi rendszer átépítési folyamatában az új intézmények, az új társadalmi tudat kialakítása a régivel szembeni állandó harc-

Digitized by Google

ban történik. Ezáltal ellentmondásos helyzetek keletkeznek, amelyek mind objektív, mind szubjektív vonatkozásban bűnözésben realizálódó konfliktusokat produkálhatnak.

Ezenkívül más okokból is (például intézményeink szervezeti hiányosságai vagy működési zavarai folytán, a társadalmi és gazdasági szektorok tevékenységének nem kellő összehangolása következtében) kialakulhatnak olyan körülmények, amelyek a bűntettek elkövetését megkönnyítik, illetve gátolják a bűnözés elleni hatékonyabb küzdelmet. Vagyis a szocializmus viszonyai között is fennmaradnak, illetve kialakulnak olyan okok és feltételek, amelyek a bűnözést lehetővé teszik. A kapitalista viszonyokkal ellentétben azonban ezek az okok és feltételek már nem lényegi velejárói a szocializmusnak.

Természetesen az objektív és szubjektív okok mindig együttesen, bár nem mindig egyforma súllyal jelentkeznek. Az összefüggések még egy-egy konkrét ügyben is bonyolultak, így a belőlük levont, leegyszerűsített következtetések jelentős veszéllyel járhatnak. Érdekes például, hogy a tulajdon elleni bűntettekben megvádoltak 60 százalékánál az egy főre eső jövedelem az átlagkereset alatt van. Ez arra mutat, hogy a tulajdon elleni bűnözés egyik okaként a szociális problémákat is figyelembe kell vennünk. Szubjektív tényezők azonban itt is közrejátszanak. A számok egyébként sem mutatják ki, hogy az adott esetekben a jövedelem miért alakul így. Talán éppen azért, mert egyesek a jövedelemként ki nem mutatható bűnözésből tartják fenn magukat. Valószínűleg a szubjektív elemek játszanak döntő szerepet azoknál a bűnözőknél, akiknek a családjában az egy főre eső havi jövedelem meghaladta az ezer forintot, tehát szociális indokok általában nem jönnek számításba.

Veszélyes tehát egy-egy adatból sommás következtetéseket levonni. A bűnözés elemzése részletes, minden esetet feldolgozó munkát kíván. A statisztikai adatok nagy segítséget adhatnak ugyan, de ha nem nézünk mögéjük, félre is vezethetnek. Ugyanaz az ügy például különböző időszakokban jelentkezik a rendőri, az ügyészi és a bírósági statisztikában. Másképpen alakul a statisztika, ha az ügyeket és másképp, ha a bűntettet elkövetőket mutatjuk ki. Egy-egy kategória sok eltérő bűncselekményt takar. Egyaránt élet elleni bűntett a hirtelen felindulásból, a féltékenységből, a bosszúból, a nyereségvágyból elkövetett emberölés vagy annak kísérlete, holott sokszor egymástól teljesen eltérő okok miatt követik el. Nem kell tehát szándékosság vagy gondatlanság ahhoz, hogy beszédekben vagy a sajtóban egymással ellentétes adatok lássanak napvilágot. Előfordulhat például, hogy a rendőri statisztika csökkenést mutat, de a szigorú vádemelési gyakorlat nyomán a bírósági statisztika a bűnözés emelkedéséről számol be, és fordítva. Ezért is hamis azoknak a törekvése, akik cikkek, nyilatkozatok összehasonlítgatásaiból próbálnak politikai tőkét kovácsolni ellenünk.

Digitized by Google

Jóllehet a bűnözés alakulásával nem lehetünk megelégedve, az összehasonlító adatok azt bizonyítják, hogy hosszú távon a bűnözés csökkenő tendenciát mutat hazánkban. Bár a felszabadulás előtti magyar jogrendszer alapjában különbözött a maitól, és így az összehasonlítás nagyon nehéz, talán egy adat mégis adhat erről némi fogalmat: 1938-ban 10 000 büntethető korban levő lakosból 105 személyt, 1965-ben pedig 87 személyt ítéltek el a büntető bíróságok. Szégyenkezésre tehát nincs okunk. Hasonlóan kedvező képet kapunk akkor, ha az ötvenes évekkel hasonlítjuk össze a mai helyzetet, bár ezek rendhagyónak tekinthető évek voltak, a maitól eltérő büntetőjogi és eljárásjogi rendelkezésekkel. Ugyancsak nem ad reális összehasonlítási alapot az ellenforradalom, valamint az ezt közvetlenül követő időszak. Ezért, ha a bűnözés helyzetét vizsgáljuk, a legreálisabb alapul az 1961-es évet vehetjük.

Ha az azóta eltelt ötéves időszakot vizsgáljuk, fokozatos emelkedést tapasztalunk. 1961-től 1966-ig a bűntettet elkövetők száma 14 százalékkal növekedett.

Az összbűnözés alakulása országosan, 1961—1966.

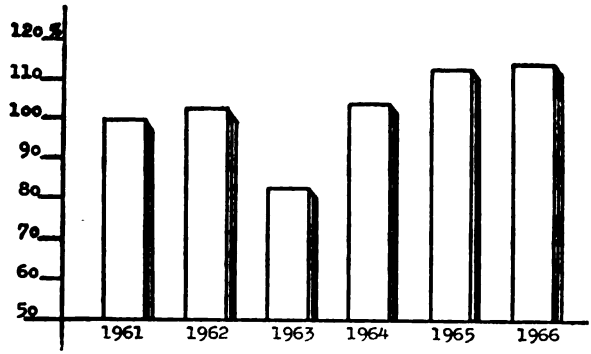

(Az 1963-as év az amnesztia miatt mutat ilyen jelentős csökkenést.)

Ez az emelkedés részben a bűncselekmények számának tényleges növekedéséből adódik. Másrészt annak is következménye, hogy javult az állami szervek ellenőrző munkája, a gazdálkodó szervek több feljelentést tesznek, jobb a felderítés, szigorúbb a fellépés például a garázdaság, a devizális bűncselekmények, a hazatérés megtagadása, az izgatás stb. esetében. Tovább javítja a képet az a tény, hogy a bűncselekmények 10 százaléka nem szándékos. Az elkövetett bűncselekmények többsége kisebb jelentőségű: e tekintetben az elmúlt évek folyamán nem következett be lényeges eltolódás, s nem befolyásolta

Digitized by Google

a közbiztonság szilárdságát. Hazánkat nemzetközi viszonylatban joggal sorolhatjuk a szilárd közbiztonságú országok közé.

A vádemelési politikában 1965—66-ban jelentős szigorítás következett be. A jogerősen elítéltek száma 1964-hez viszonyítva egy év alatt 26 százalékkal, majd 1966-ban újabb 10 százalékkal emelkedett. A szigorodó fellépést mutatja, hogy öt év alatt 33 százalékkal csökkent a figyelmeztetéssel, fegyelmi útra tereléssel, társadalmi bíróság elé állítással és egyéb bíróságon kívüli intézkedéssel befejezett ügyek száma.

Hogy ez a szigorodás mennyire indokolt, azt a közeljövőben meg kell vizsgálni. „Mindenesetre elgondolkoztató, hogy a tulajdon elleni bűntettek közül a társadalmi tulajdon elleni bűntetteknek több mint 55 százalékában, a személyi tulajdon elleni bűntetteknek pedig 78,6 százalékában a keletkezett kár 1000 forinton alul volt. Ez azt mutatja, hogy az ügyek súlya nem változott, többségük nem jelentős. Természetesen a vádemeléseknél még sok más szempontot kell figyelembe venni; ezért végleges következtetést egyelőre korai volna levonni. Jellemző adat azonban, hogy a bíróság a bűntettek elkövetőinek csak mintegy egynyolcadát ítélte 6 hónapnál magasabb végrehajtható szabadságvesztésre. Ezek az adatok azt is mutatják, hogy sok ügy kerül bíróság elé törvényesen, de jogpolitikailag nem teljesen indokoltan.

Szemben a közvádas ügyek számának emelkedésével, több mint 35 százalékkal csökkent a rágalmazásért, becsületsértésért stb. indult ún. magánvádas ügyekben a jogerős ítéletek száma. Ennek oka a „békés egymás mellett élés" elvének fokozottabb érvényesülésén túl valószínűleg az a rendelkezés is, amely szerint a magánvádló előre le kell hogy fizesse a tanúknak a tárgyalás idejére eső munkabéreknek megfelelő összeget, nem lehet tehát ingyen pereskedni.

A magánvádas bűntettek miatt jogerősen elítéltek számának alakulása országosan, 1961—1966

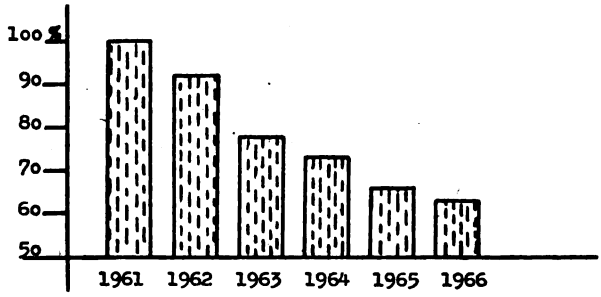

Csökkent a bűnözésben a büntetett előéletűek aránya. Ezek számaránya a közveszélyes munkakerülésnél, az üzletszerű kéjelgésnél, a

Digitized by Google

rablásnál, a személyek javai elleni bűntetteknél a legmagasabb. A legtöbb visszaeső a férfiak továbbá az alacsony iskolai végzettségűek és a szakképzetlenek közül kerül ki. A visszaesőknek több mint 65 százaléka — ha egyáltalán dolgozik — gyakran változtatja munkahelyét. A visszaeső bűnözőknél jelentős okként szerepel az alkoholizmus, különösen a női visszaesőknél.

A visszaesők problémája mind a megelőzés, mind a konkrét bűnüldözés szempontjából jelentős. A büntetett előéletűek csökkent részvétele a bűnözésben több más tényező mellett elsősorban a belügyi szervek egyre javuló munkájának, valamint annak is köszönhető, hogy a visszaesőket rendszerint szabadságvesztésre ítélik. A börtönökben döntő többségben visszaesők, nagyrészt többszörös visszaesők töltik büntetésüket, ezek tehát a „napi" bűnözésben nem vehetnek részt.

A visszaesők, különösen a többszörösen büntetett előéletűek elleni szigorú fellépésre, következetes ellenőrzésükre továbbra is szükség van. Ezek, bár számuk nem nagy, a társadalomra nézve igen veszélyes elemek: a rendszer elleni bármely fellépésnek közvetlen tartalékai, akik bármikor készen állnak rendbontásra, kegyetlenkedésre, rablásra, a becsületes emberek megfélemlítésére. Az ellenük folytatott erőteljes harc tehát nemcsak szorosan vett bűnügyi, közbiztonsági munka, hanem fontos politikai kérdés is. Ezt a felfogást tükrözik jogpolitikai elveink, s többek között ezt célozza új büntetésvégrehajtási törvényünk is.

Régi büntetésvégrehajtási rendszerünk nem differenciált megfelelően. Nem különítették el következetesen a bűnöző elemeket a megtévedt elítéltektől, lényegében egységesek voltak a különböző elítélt kategóriákkal szembeni fegyelmi és egyéb követelmények, éppúgy, mint a kedvezmények is. Mi lett ennek az „egyenlősdinek" a következménye? Az, hogy a konok bűnözőkkel szemben nem érvényesülhetett a megfelelő szigor, a büntetésvégrehajtás elriasztó oldala, ugyanakkor indokolatlan szigorral kezelték például a gondatlan bűncselekmények elkövetőit. Az új büntetésvégrehajtási rendszerben az egyes rezsimek — a szigorú börtön, a börtön, a szigorított munkahely, a munkahely — biztosíthatják, hogy az első bűntettesek elkülöníthetők legyenek a megrögzött bűnöző elemektől, és hogy a bünöző elemek befolyása helyett a büntetésvégrehajtási nevelés hasson rájuk. Ez a visszaesés megelőzésének fontos módszere. A bűnözők keményebb börtönrezsimje pedig alkalmas arra, hogy törvénytiszteletre nevelje és újabb bűncselekmények elkövetésétől elriassza a szabadulókat.

Mindezek az intézkedések azonban csak részei azoknak az össztársadalmi tennivalóknak, amelyek szükségesek a bűnözés általános visszaszorítása, megelőzése érdekében. A feladatok sokrétűek, s szinte bűncselekmény-kategóriák, bűnözést elkövető csoportok szerint változóak.

Digitized by Google

Érdemes például felfigyelni arra, hogy csökken a nők aránya a bűnözésben, s nem éri el a 20 százalékot. A fiatalkorú nőknél ez az arány csak 15 százalék körül van ugyan, de sajnos, növekvő tendenciát mutat. Kutatni kellene a módját annak, hogyan lehet gátat szabni fiatal lányok ilyen „egyenjogúsági" törekvéseinek. A nők egyébként csak a magánvádas bűntettekben, valamint a vám- és devizabűntettekben szerepelnek „számarányuknak megfelelően".

A bűnözés elemzésénél fel kell tárni azt is, hogy az ország mely vidékei a legfertőzöttebbek. A bűnözők száma Budapesten és a nagyobb városokban a legnagyobb, egynegyed részük fővárosi lakos. 1967-ben a fiatalkorú bűnözők több mint egyharmada a fővárosra esik, és ez 1961-hez képest 46 százalékos növekedést jelent.

Bács-Kiskun megye, bár döntően mezőgazdasági jellegű, vezet a megyék között a bűnözésben. A legkevésbé fertőzött megye Heves. A Bács-Kiskun megyei helyzetet különböző szervek, több esetben vizsgálták, megnyugtató következtetéseket azonban egyik sem tudott még levonni. Ezt a sürgető feladatot mielőbb el kell végezni. A bűnözésben „élenjáró" megyék közé tartozik még Fejér, Baranya és Szabolcs-Szatmár megye.

A bűnözés viszonylag magasabb aránya a fővárosban részben a nagyvárosi jelleggel magyarázható, de ez egyedül nem ad feleletet a bűnözés emelkedésének mértékére. Fontos feladatunk az emelkedés okainak tudományos kutatása, elemzése és a szükséges intézkedések kidolgozása.

A Bács-Kiskun megyei bűnözés nagyságát bizonyos mértéig érthetővé teszi a viszonylag alacsony műveltségi színvonal, valamint az, hogy lakosságának 36 százaléka szétszórt tanyavilágban él. De ezzel nem igazolható az, hogy itt a bűnözés emelkedése két és félszerese az országos átlagnak. Az illetékes párt- és állami szerveknek, a kriminológia művelőinek az eddiginél többet kell foglalkozniuk az okok felderítésével.

Anélkül, hogy halmoznánk a statisztikai adatokat, szükséges szólni néhány fontosabb bűncselekmény-kategóriáról, valamint az ifjúsági bűnözés egyes kérdéseiről.

A kriminalitásra elsősorban jellemző emberölések, rablások, erőszakos nemi közösülések és betöréses lopások száma az utóbbi években — kisebb hullámzásokkal — alacsony szinten mozgott, az összbűnözésen belüli arányuk csökkent, kirívóan durva elkövetési módok mind szórványosabban fordulnak elő.

Kevesebb a hivatalos személyek elleni erőszak, a csalás, a sikkasztás, a rágalmazás és a becsületsértés, továbbá a tartási kötelezettség elmulasztása, az üzérkedés és az árdrágítás. Ezzel szemben a többi bűntetthez viszonyítva magas *a vagyon elleni bűntettek* száma. Az utolsó évben például a bűnözőknek több mint a fele vagyon elleni bűntettet követett el. A bűntettek nagy többsége kisebb lopás.

Digitized by Google

A társadalmi tulajdon elleni bűntettek száma is emelkedett az utóbbi években. Itt azonban az emelkedésnek egyik fontos tényezője az, hogy erősödött az ellenőrzés, s ma már egyre gyakrabban tesznek feljelentést a társadalmi tulajdon megkárosítói ellen, különösen a termelőszövetkezetekben.

Különösen a Központi Bizottság 1964-es decemberi határozata óta javulás tapasztalható a társadalmi tulajdon védelmében, elsősorban a KGM, a nehézipar, a közlekedés, és az építőipar területén. Az állami és szövetkezeti kereskedelem azonban továbbra sem tudott megfelelő eredményeket elérni. Különösen gyakori a vásárlók megkárosítása az élelmiszer-kereskedelemben és a vendéglátóiparban.

Az élet elleni bűntettekről sokat ír a napi sajtó. Ez olyan benyomást kelt, mintha az ilyen bűncselekmények száma nagymértékben emelkedett volna. A statisztika szerint is nőtt az emberölési kísérletek száma. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy bíróságaink az utóbbi években — helyesen — szigorúbb mércét alkalmazva, a súlyos testi sértésekből a korábbinál többet minősítenek emberölési kísérletnek, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy ebben a bűncselekménykategóriában valójában stagnálás tapasztalható. Ezt bizonyítják a befejezett emberölések adatai is. De a stagnálással sem lehetünk megelégedve, annál kevésbé, mert a számok még mindig magasak: évente 120—127 emberölés fordul elő. Az emberölés, gyakorisági viszonyszámát tekintve, nemzetközileg is sok nálunk: Finnország és Bulgária után a harmadik Európában. (Természetesen itt is ügyelni kell a statisztikára. Nyugaton igen sok az úgynevezett rejtett emberölés. Nálunk ez — a fejlett boncolási előírások következtében — elenyésző, lényegileg csaknem minden emberölés kiderül. Ilyen és egyéb okok természetesen jelentősen befolyásolják a statisztika alakulását.)

Az élet elleni bűntettek motívuma csaknem 100 százalékban féltékenység, veszekedés, ittas állapot. A vagyoni érdekből elkövetett emberölések száma viszont elenyésző. Érdekes megemlíteni, hogy az elkövetők többsége falusi, s csaknem mindnél megállapítható az alacsony műveltségi színvonal.

Nagyrészt a keményebb és következetesebb rendőri fellépés következtében jelentősen emelkedett a *garázdaságért felelősségre vontak* száma. 1961-ben 2500-nál kevesebb esetben, 1966-ban pedig 10 000-en felül vontak büntető vagy szabálysértési eljárás alá garázda elemeket. A garázdaság elszaporodásában azonban fontos szerepet játszik az alkohol hatása. Nem véletlen, hogy az elkövetők jelentős többsége a fiatalabb korosztályhoz tartozik.

Emelkedett a közlekedési veszélyeztetések száma is. Ha nem vesszük figyelembe a gépjárművek számának növekedését, ez jelentős emelkedés. De ha azt vizsgáljuk, hogy hány baleset esik 1000 gépjárműre, akkor megállapíthatjuk, hogy ez a szám az utolsó három évben azonos szinten mozog. Ez persze nem jelenti azt, hogy a továbbiakban nem kell törekednünk a közlekedési balesetek megelőzésére

Digitized by Google

— ellenkezőleg. De kutatnunk kell a módját annak is, hogyan tereljük el még nagyobb mértékben a bűnüldöző szervektől azokat az eseteket, amikor szabályszegés következtében csak rongálások keletkez-

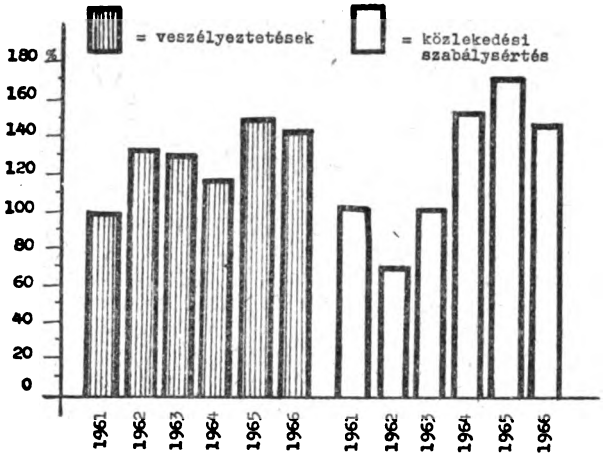

tek. Ez nem egyszerű probléma, s összefügg például biztosítási rendszerünkkel is.

Fontos és érdekes társadalmi jelenség, hogy a *politikai bűntettek* száma tovább csökkent. Az állam elleni bűntettek aránya a többi bűntetthez képest csak ezrelékben mutatható ki. Az állam elleni bűntettek közül évek óta az izgatások száma viszonylag a legmagasabb, többségük italboltban elkövetett szóbeli izgatás. Kevés a tudatos és előre megtervezett, rendszeres szóbeli vagy írásos izgatás. Jellemző az ügyek jellegére, hogy állam elleni bűntett elkövetése miatt nagyobb arányban alkalmazhattak bűnüldöző szerveink vádemelés helyett figyelmeztetést, mint a köztörvényi bűntettek esetében.

Az olyan bűntettek is, mint például a fegyverrejtegetés, vagy a tiltott határátlépés, lassan teljesen elvesztik politikai jellegüket. A megtalált fegyverek nagy többségét például orvvadászat céljából rejtegették. A tiltott határátlépők nagy többsége is olyan fiatalok közül került ki, akik köztörvényi bűntett miatti felelősségrevonás elől menekültek, vagy kalandvágyból, rossz bizonyítvány miatt stb. kíséreltek meg tiltott határátlépést.

A politikai bűntettek számának kedvező alakulása rendszerünk belső szilárdságát bizonyítja. A helyes politika ezen a téren is meghozta gyümölcsét. Szilárdult katonai szerveink fegyelme is. A katonai bűntettek számának alakulása is bíztató, s állandó csökkenést mutat.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy az államvédelem intenzitását csökkenthetnénk. Bár a helyes politika következtében az imperialista törekvések egyre kevésbé találnak termőtalajra, ellenségeink

Digitized by Google

újabb és újabb módszerekkel próbálkoznak. Különösen ügyelnünk kell a fiatalokra, akiknél a politikai tapasztalatlanság kalandvággyal párosul, s így egy részük fogékony lehet a megtévesztő ellenséges hatásokra is. Különösen fogékonyak erre a fiatalkorú bűnözők. Ezért is érdemel külön figyelmet az ifjúsági bűnözés alakulása.

A fiatalkorú bűnözés mértéke hazánkban a kapitalista országokhoz és a felszabadulás előtti helyzethez viszonyítva igen kedvező képet mutat. A felszabadulás óta a folyamatos csökkenés a jellemző tendencia. Az utóbbi években azonban itt is emelkedés tapasztalható. Ha ez abszolút számokban nem is magas (1961-hez képest a bűntettet elkövetők számának emelkedése nem éri el a 2000-t), mégsem elhanyagolható.

A fiatalkorú bűnözők 63 százaléka tulajdon elleni bűntettet követett el. Jelentős még a személy elleni bűntetteket és — különösen a fővárosban — a garázdaság bűntettét elkövető fiatalkorúak száma. A betöréses lopásoknak több mint a felét fiatalkorúak követik el. Ezekre a jelenségekre még inkább fel kell figyelnünk, ha tekintetbe vesszük, hogy jelenleg 14—25 éves fiatalok követik el az erőszakos nemi közösülések 50—60 százalékát, a betörések 65—75 százalékát, a lopásoknak csaknem a felét, és a gépkocsi-feltörések majdnem 100 százalékát. Aggasztó jelenség az is, hogy a fiatalkorú bűnözés arányait megközelítően nőtt a gyermekbűnözők száma.

A fiatalkori bűnözés okainak feltárására kiterjedt kutatások folynak. Az általános okok közismertek: kezdve a családokban mutatkozó problémáktól, az iskolai nevelés hiányosságain keresztül, egészen azokig a hibákig, amelyek a bűnöző fiatalkorúak átnevelése terén a büntetésvégrehajtásban és a javító-nevelő intézetekben mutatkoznak. Tekintve, hogy a növekvő demográfiai hullámmal előreláthatólag még további problémák jelentkeznek, s a vonatkozó kormányhatározat végrehajtása is hiányos, jobban össze kell hangolni az állami és a társadalmi szervek ifjúságvédelmi tevékenységét. Különös gondot kell fordítanunk a gyámügyi szervek tevékenységére, a gyermekekkel való foglalkozásra a szünidei időszakban, a nevelőintézetek fejlesztésére, a férőhelyek bővítésére, hogy a súlyosan veszélyeztetett gyermekeket időben ki lehessen vonni környezetükből.

A bűnözés helyzetét értékelve, megállapíthatjuk, hogy alakulása hullámmozgást mutat. Az utóbbi évek emelkedő tendenciája ebben az évben megszűnőben van.

Kedvezően hatott a bűnözés alakulására hazánk fejlődése, a szilárd jogrend és a törvényesség, az egészséges politikai légkör.

Javult a minisztériumok és vállalatok ellenőrző tevékenysége. A helyes közszellem kialakításából egyre nagyobb részt vállal a sajtó, a televízió, a rádió. A kulturális színvonal emelkedése is kedvező irányban hatott egyes kategóriákban. Az iskolázatlanok bűnözési aránya ugyanis kétszerese az általános iskolát végzettekének, a felsőbb

Digitized by Google

iskolát végzetteké pedig jóval kisebb. A tulajdon és élet elleni bűntetteknek nagy részét képesítés nélküli segédmunkások, nyolc általánosnál kevesebb iskolát végzettek követik el.

A társadalom segítése is erőteljesebbé vált. A rendőrség munkáját 51 000 önkéntes rendőr, számos munkásőr és KISZ-aktivista segíti.

Emelkedett a bűnüldöző szervek munkájának színvonala is. Fokozatosan csökken a fel nem derített bűncselekmények száma. A különösen veszélyes bűntettek szinte sohasem maradnak felderítetlenül.

A bűnözés elleni harc hatékonysága azonban mégis elmarad a követelmények mögött. Még nem tudjuk kellően ellensúlyozni a társadalmunkban fellelhető olyan hatóerőket, amelyek a bűnözés stabilizálódását és időnkénti emelkedését segítik elő.

Nem elég hatékony például az alkoholizmus elleni harc, holott az alkoholizmus ösztönzi a bűnözést, és ez különösen erőszakos cselekményekben, garázdaságban realizálódik. De közvetve is segíti a bűnözést, egyrészt a családi kapcsolatok romlásával, másrészt az alkoholisták anyagi helyzetének szétzilálása által. Még mindig kiszolgálnak a vendéglátóiparban italos személyeket, mert ebben erőteljesen érvényesül az anyagi érdekeltség.

Megoldást kell találnunk a faluról városba költöző, megfelelő lakással nem rendelkező, s a szülői ellenőrzést nélkülöző fiatalok problémájára is.

Az igazgatási és gazdálkodó szervek nem mindig teljesítik a bűnözés megelőzésével vagy lelepleződésével kapcsolatos kötelezettségeiket, s a mulasztásokért felelős személyt nem lehet megtalálni. Gyakran elmulasztják az erkölcsi bizonyítvány beszerzését, az orvosi ellátásban részesültek bejelentését, a kisiparosok ingatlanvásárlásairól szóló értesítéseket, a magánépítkezők építőanyaggal való elszámoltatását, az őrzési és pénzszállítási szabályok betartását stb.

A bűnözés elleni hathatós harcot az is akadályozza, hogy állami szerveink, de sokszor bűnüldöző szerveink sem ítélik meg megfelelően, hogy milyen esetben kell a törvény szigorát, s milyen esetben elsősorban a nevelő jellegű intézkedést alkalmazni. Ügyészségeink, bíróságaink túl sok apró üggyel foglalkoznak. Ezért túlterheltek, s a komolyabb ügyek elbírálása sokszor elhúzódik. A késői felelősségrevonás pedig nem szolgálja kellőképpen a bűnüldözés érdekeit.

Nem megfelelő a nevelés a különböző büntetésvégrehajtási intézményeinkben. Ezt a hiányosságot súlyosbítja az, hogy nehéz a szabadságvesztésből szabadultak beilleszkedése a társadalomba, utógondozásuk nem megfelelő. Sok vállalat idegenkedik a büntetett előéletűektől, s ha fel is veszi, de az első adandó alkalommal el is bocsátja őket. A sikkasztást, a vesztegetést elkövetők viszont általában gyorsan és jó állást kapnak, sőt sokszor olyan beosztást is, amely számukra tiltott.

Digitized by Google

A társadalom jogtudata nem minden esetben esik egybe a törvényekkel. Különösen tapasztalható ez a devizabűntettek, a népgazdaság elleni bűntettek, a termelőszövetkezet „érdekében" elkövetett vesztegetések esetében, sőt a társadalmi tulajdon kisebb megkárosításával kapcsolatban is. Hogy sokan mennyire nem tekintik például a devizabűntettet elítélendőnek, azt az is bizonyítja, hogy egyesek külföldi útjuk előtt nyiltan vesznek fel rendeléseket csempészárukra. De ezen felül is tapasztalható közömbösség a társadalom részéről. Az esetek többségében ez tudatbeli, erkölcsi probléma. A garázdasági cselekményeknél azonban ez abból is ered, hogy aki a támadással szemben védekezik, vagy valakinek a védelmére kel, annak a tevékenységét bűnüldöző szerveink sokszor túlzott aprólékossággal, hosszadalmasan vizsgálják.

Végül pedig: mind a bűnüldöző szerveknek, mind a tudománynak be kell hozniuk azt az elmaradást, amely a kriminológiai, a kriminálpszichológiai és a kriminálpedagógiai kutatás terén mutatkozik.

A bűncselekmények visszaszorítása az egész társadalom összehangolt erőfeszítéseit igényli. Konkrétan kell értékelni az egyes bűncselekmény-kategóriák alakulását, s a jelenségek, az okok mély elemzése után kell részleteiben és összefüggéseiben végrehajtani a bűnözés visszaszorítását célzó feladatokat. Jobb megelőző munka, színvonalasabb felderítés és differenciált felelősségrevonás, céltudatos intézkedések a bűncselekmények okainak és lehetővé tevő körülményeinek felszámolására, alapos kriminológiai kutatások — ez az út vezet a bűnözésnek mint társadalmi jelenségnek a visszaszorításához. Ehhez a munkához az állami és társadalmi szerveknek, a bűnüldöző szerveknek, a gazdasági vezetőknek, valamint minden becsületes állampolgárnak erejükhöz és lehetőségeikhez képest egyaránt hozzá kell járulniuk.

Digitized by Google

Ancsel Éva:

A pátosz védelmében

Senki sem tagadta meg tőlünk a pátosz jogát, senki sem tiltott el bennünket a közéleti szenvedélyességtől. Nem mondtak ki felette elmarasztaló s száműző ítéletet — miért kell hát védelembe venni? Miért óvakodunk tőle, mintha csak íratlan megállapodás, vagy néma fogadalom kötelezne?

Úgy gondolom — be nem vallottan — józanságunkat féltjük a pátosztól; nehezen megszerzett, vagy inkább újra visszaszerzett józanságunkat. S tesszük ezt a tévhit alapján, mely szembeállítja egymással a kommunista magatartás e két, egymást feltételező és kiegészítő pólusát.

Gyermekbetegségeinken túljutva sok régi igazságot és értéket kellett újra fölfedeznünk. Közéjük tartozik a józanság is. Jó évtizede már annak, hogy — hol bizonytalan, hol határozottabb léptekkel — megtértünk hozzá, mégsem vált még szellemi és gyakorlati magatartásunk természetes elemévé. Tévhitek rajzanak körülötte, márpedig nem azért rehabilitáltuk, hogy új fétist emeljünk a régiek helyén.

Gyakran fejezzük ki hódolatunkat az értelem e meglehetősen régi vívmánya előtt, olykor gyermekes kérkedéssel bizonygatva, hogy immár kijózanodtunk. De elmondjuk ezt néha rejtett szomorúsággal és lemondó kézlegyintéssel is, mintha valami veszteségről adnánk számot. Valójában sem kérkedésre, sem keserűségre nincs okunk. A józanság — ha józanul értelmezzük — korántsem old meg mindent, de nem is veszélyezteti azt, amit kimondva, kimondatlanul félteni szoktunk tőle. Nem fenyegeti szenvedélyeinket, eszményeinket, nem szegi szárnyát egyetlen létre érdemes reményünknek sem. De ha fetisizáljuk, ha úgy tekintjük, mint a valósághoz fűződő viszonyunknak egyetlen és egyedül fontos jellemzőjét, akkor baj van. S azt hiszem, van ilyen baj.

Bármilyen különös, a józanságnak is akadnak neofitái, akik karjukat széttárva, a lemondás gesztusával idézik lépten-nyomon filozófiánk közismert tanítását arról, hogy a világot olyannak kell venni, amilyen. Erre a tételre hivatkoznak, hogy igazolják a valóság adott állapotban való elfogadását, a lemondást mindarról, ami a hétköznapi tények fel-

Digitized by Google

színén túlmutat, s netán ahhoz fűződik, aminek lennie kell. Jellegzetes példája ez annak, milyen végtelen sok lehetősége van a marxista tanítások félreértelmezésének. A mi számunkra valóban sorsdöntő, hogy a világot olyannak vegyük, amilyen, mert — Marx kifejezésével — csak saját nótájával lehet a valóságot táncra kényszeríteni. Csak a megváltoztatás forradalmi igénye ad értelmet a tények reális számbavételének.

Gyenge lábon áll józanságunk, ha a valósággal szembenézve, megtorpanunk színe előtt, torkunkon akadnak követeléseink, s egy aranyborjú láttán máris földhöz csapjuk kőtábláinkat. (Bár nem baj, ha időről időre újakat vésünk, korszerűbb és reálisabb, vagy éppen bátrabb, magasabb szintű követelésekkel.)

A valóság lehető legteljesebb, korrekt számbavétele nehéz és fáradságos. Csak a kommunista jövő megvalósítására törő szenvedélyes akarat képes arra, hogy újra és újra visszakényszerítsen az adott világ tényeihez, és rábírjon e nem mindig vonzó munkának az elvégzésére. Míg e számbavétel tart, fel kell függesztenünk rokonszenveinket és óhajainkat, ellenszenveinket és idegenkedésünket. Valóban szükséges ilyenkor a szenvedélyek ideiglenes áramszünete, hogy majd a cselekvés során valóságos és nem csupán vélt erőkre támaszkodhassunk. A tevékenység, a beavatkozás szakaszában viszont nem következik be a józanság hatályon kívül helyezése. „A valóságban létező és tevékenykedő erők új egyensúlyának létrehozására fölhasználni az akaratot — írja Gramsci — még mindig azt jelenti, hogy a tényleges valóság talaján mozgunk, de úgy, hogy uraljuk, túlhaladjuk (vagy támogatjuk) azt. Az »aminek lennie kell«, tehát konkrét, sőt a valóság egyetlen lehetséges történeti és realista értelmezése, az egyetlen tényleges történelem és filozófia, az egyetlen politika."

A forradalmárt éppen a hatékony beavatkozás igénye készteti arra, hogy ne fordítsa el a fejét, ha nem kívánt jelenségek gyülekezését kell látnia; de tudomásulvételük nem akadályozhatja meg abban, hogy kimondja az akarat szenvedélyes „No pasaran!"-ját. Súlyos félreértés tehát a józanságra hivatkozva lemondani az ítéletalkotásról, az igenlés és tagadás jogáról, a valóság és az eszmény szembesítéséről, s legfőképpen a cselekvésről.

A józan ész nem csupán a tudomásulvétel szerve — nem annak tekintették még a francia felvilágosítók sem — hanem sokkal inkább bírói székhez hasonlatos, amely előtt „mindennek igazolnia kell létezését", „vagy le kell mondania a létről".

A józanság fetisizálása, az ítélkező szenvedélyek állandósított áramszünete elbátortalanítja a gondolkodást. S megszületnek az áljózanság sablónjai, újfajta közhelyek. Ide tartozik az a semmitmondó, de annál többször emlegetett fölfedezés, amely szerint „a dolgok bonyolultak", avagy „differenciáltan kell vizsgálni a jelenségeket." Ez persze igaz, mint a közhelyek általában, de bármilyen bonyolult is a világ, azért vannak rettenetes és nagyszerű dolgok, amelyek szenvedélyes és egyértelmű igenlésünket vagy tagadásun-

Digitized by Google

kat követelik, amelyekről nem lehet pátosz nélkül szólni. S e dolgok nem esnek kívül a tények világán. Odatartozik az éhhalál naponként százezer áldozata földünkön, a vietnami partizánok harci szünetekben megtartott tanórái, vagy a korareggeli sorbanállások Leningrád még bezárt könyvesboltjai előtt. S bármennyire szükséges is a sokoldalú, egyre sokoldalúbb mérlegelés, azért a mérleg nyelvének meg kell előbb-utóbb állapodnia, és el kell billennie valamerre. Ha vétkes cselekedeteket kell megítélni, mégsem intézhetjük el — sem a bölcsesség, sem a józanság nevében — azzal, hogy „az erkölcs átalakulása hosszú és bonyolult folyamat". Mint ahogy nem habozhatunk tűzbe tenni a kezünket emberekért, mert nincs az a családás esetén elszenvedett égési seb, amely annyit ártana, mint a kiállástól való tartózkodás.

Józanságunk sivár és értelmetlen, ha megáll a jelenségek puszta tudomásulvételénél, s nem párosul a megváltoztatásukra törő szenvedélyes akarattal, mely pátoszunk lényege, legbelső tartalma. Magasztosság és emelkedettség nem feltétlenül tartozik e belső tartalomhoz, nem szükségszerű megnyilatkozási formái a közéleti szenvedélyességnek, mely — kemény és száraz burokban is — jelen marad mindenütt, ahol emberi elszántság és meggyőződés helyezkedik szembe a valósággal, hogy rákényszerítse akaratát (nem pedig azért, hogy voluntarista módon belevetítse, máris megvalósultnak lássa azt, s irreális célokra irányítsa a figyelmet). Már Bacon is figyelmeztetett arra, hogy a kutatót ellepheti a tények homokja, ha nem viszi magával az ész égő gyertyáját. Hozzátehetjük, hogy politikai szenvedélyeink és eszményeink is olyan nélkülözhetetlen fényforrások, amelyek nélkül nem tudunk mit kezdeni a tapasztalás világában.

A valóság számbavétele során elkerülhetetlenül és sűrűn akadnak olyan pillanatok, amikor olyasmit kell látnunk, amiben nem leljük örömünket, ami nem igazolja feltevéseinket vagy korábbi tetteinket. Ilyenkor — teljes joggal — külön is figyelmeztetjük magunkat, hogy legyünk józanok, mert ebben a helyzetben érzelmeink valóban azzal fenyegetnek, hogy elhomályosítják látásunkat. Mégsem csupán józanságunkat teszik próbára az ilyen pillanatok, hanem legalább annyira szenvedélyeink állhatatosságát is, s egyáltalán, eszmei szilárdságunkat. Csak a törekvéseink melletti kitartás adhat erőt, hogy velejéig elemezzünk egy-egy válságos helyzetet — éppen azért, mert nem törődünk bele. Mint ahogy a mélyéig kell világítanunk ároknak és szakadéknak is, ha át akarunk haladni felette.

Klasszikusainknak csaknem minden műve példája e józanságban és szenvedélyességben egyszerre megmutatkozó állhatatosságnak. Vonatkozik rájuk, amit Lukács György ír az olyan szenvedélyekről, melyeket tudatosan megragadott gondolatok szítanak, s ezért nem elhomályosítják a tudatot, honem inkább „látnoki tisztaságig és kifinomultságig fokozzák".

Digitized by Google

Marx és Engels 1850-ben megállapítja, hogy az új gazdasági világválság kitöréséig a forradalmi mozgalomban semmi sem várható. (Ki is közösítik őket ezért a megállapításért olyan emberek, „akik később majdnem kivétel nélkül megalkudtak Bismarck-kal".) De ugyanezekben az években, a forradalmak veresége után, Marx cikket ír a Neue Rheinische Zeitungban a proletárokról, az éhségtől marcangolt, a sajtó által becsmérelt, gyújtogatóknak, gályaraboknak szidalmazott proletárokról, akiknek fenyegetően sötét homlokát babérral kell koszorúzni, s akiknek a világtörténelmi hivatásába vetett meggyőződése nem rendült meg benne egyetlen percre sem.

Lenin 1921-ben beszédet mond a szállítómunkások összoroszországi kongresszusán. Elemzi az erőviszonyokat, mert — mint mondja — csak a helyzet nagy nehézségét megértve nyerhet a proletariátus józan és erős bázist politikai következtetései számára. Milyen állapotban van a forradalom első ereje, a munkásosztály? — kérdezi Lenin, s így válaszol: „Ma ez az osztály különösen fáradt és kimerült és különösen elgyötört". A forradalom második ereje, a parasztság ugyancsak gyönge, csüggedt és tétovázó. A válság időszaka ez, állapítja meg Lenin — hogy aztán a győzelemről beszéljen, a proletárfegyelem megszázszorozásának szükségességéről. Lehetett-e józanul erejének megsokszorozását követelni e csapásoktól és éhségtől gyötört osztálytól, melynek nélkülözése „sohasem volt olyan nagy és súlyos, mint diktatúrájának korszakában"? A történelem józannak ítélte Lenin követelését.

Ugyancsak Lenintől származnak azok az ismert sorok az Appassionatáról, melyekben egy lélegzetvétellel szól mélységes pátosszal az emberek nagyságáról, akik csodálatos dolgokra képesek, s mondja ki könyörtelen józansággal, hogy mégis ütni kell, sajnálkozás nélkül, bár elméletben minden erőszak ellen vagyunk.

A forradalmi állhatatosságot próbára tevő nehéz helyzetekről, történelmi pillanatokról beszéltem. Ilyen időkben születtek az idézett művek is. De vajon nem ilyen-e a legtöbb pillanat? Hiszen a történelem, ahogy József Attila írja „csilló véletlen szálaiból" szövi a törvényt, s így annak szövedéke „mindig fölfeslik valahol". Ha pedig szocialista társadalomban élünk, nemcsak a törvény, hanem egyben terveink szövedéke feslik fel mindig valahol, hogy felmutassa eszméink és a valóság ellentmondását. Ilyenkor esünk súlyos kísértésbe, hogy ábrándjainkkal foltozzuk ki a fölfeslés helyét.

Vannak és lesznek is emberek, akik e helyzetekben összetörik eszméik lámpását: inkább semmit se lássanak, mintsem hogy a nemkívánt valósággal kelljen szembenézniük. Vagy pedig összetörik azért, mert nem hisznek többé abban az eszményben, amely nem volt hajlandó első parancsszavukra megvalósulni. Ismerünk ilyen, eszményekből való „kijózanodást" is. De az emberi állhatatlanság példái nem bizonyítanak a józanság és szenvedélyesség ellentéte mellett. Nem a tények természete, hogy előbb utóbb kioltják, lehűtik a pátoszt.

Digitized by Google

Az állhatatlanságnak a voluntarizmus a kórokozója, nem pedig a szenvedély. A voluntarizmus vezet azoknak az embereknek a voltaképpen naiv és tragikomikus magatartására, akik megharagszanak a valóságra, mert az nemcsak az ő céljaik bélyegét viseli magán, hanem másokét is, a tovább ható múltét is. Megharagszanak a világra, mert az nem engedi lágy viaszként formálni magát, s mert a történelem — Leo Tolsztoj hasonlatával — olyan óceán, hol egymás útját keresztező hajók befolyásolják a hullámverést. S miután megharagudtak, elhagyják hajójukat, hogy a partról szemléljék tovább a világ folyását — sokszor nem is csekély aktivitással. Mert aki a partra vonult, az igazolást keres távozására, mohón kutatva távcsövével minden negatív jelenség után, amely alátámaszthatná, hogy kár lett volna tengeren maradnia. Mégis, bármennyire elmarasztalható e magatartás, egyben annak a jele, hogy nem tudtak teljesen elszakadni, nem tudtak végérvényesen hátat fordítani.

És e voluntaristák közül kikerült kiábránultak mellett ott vannak még a fanatikusok. Összeroppanás fenyegeti előbb-utóbb őket is, akik görcsösen markolva eszméik lámpását, nem látnak, s nem is akarnak látni mást, csak annak a fényét, s vakon járnak a tények világában.

Kitartani a józan — rokonszenveinktől és vágyainktól független — szemlélet mellett valóban akkor a legnehezebb, amikor nem kívánt jelenségekkel szembesít a tapasztalat. Mégis egyoldalúan értelmezzük a józanságot, ha azt gondoljuk, hogy csak a negatívumok meglátása, tárgyilagos értelmezése, s az ennek alapján kialakítandó reális program felállítása érdekében kell működésbe lépnie.

A történelem szövedéke nemcsak a múlt elemeitől feslik fel, s nemcsak a céljainkkal ellentétes erők hatása nyomán. Van másfajta fölszakadás is: a jelenségvilágnak azokon a csomópontjain, ahol a jövő tör utat a jelen közegében, a lehetőség tör át a valóságon, ahol olyasmi csillan keresztül a felszíni rétegeken, amit csak éles szem vehet észre, olyan szem, amelyet nem tompított el a sivár józanság és nem homályosított el a látszat.

De a jövő elemei nem jelentkeznek tisztán. Egybefonódnak a jelennel és a múlttal, sokszor konfliktusokkal terhes helyzetekből bonthatja csak ki tekintetünk. Ha arról hallunk például, hogy termelőszövetkezeti vezetőknek okos, a közös érdeket szolgáló javaslatai meghiúsulnak olykor, mert nem sikerül az embereket meggyőzniük, mert egyszerűen leszavazzák őket, nem igen jut eszünkbe, hogy e bajban azért valami más is bennerejlik. Igaz, most nem emelkednek fel a karok, amikor mi szeretnénk, s ez akadályt támaszt. De az ellenálláson átcsillan a döntés jogának öntudata is, amelynek felébresztése ott szerepelt céljaink között, s amely holnap előrehaladásunkat szolgálja majd.

Nem jelenti tehát a józan ész felfüggesztését, ha megragadjuk a valóság tartományában készülő, érlelődő lehetőségeket, hogy segítségükkel végrehajtsuk a jövő eszmei birtokbavételét. Hiszen az embert

Digitized by Google

nemcsak a múlt és a jelen determinálja, hanem a jövő is. Enélkül nem valósítható meg a legegyszerűbb tevékenység sem, nemhogy forradalmi munka. A jövő birtokba vétele persze képzelőerőt is követel, s a sivár józanság minduntalan óva intene ettől, fantasztikusan hódolva a jelen tényei előtt. Márpedig a kommunizmus távlata: pátoszunk nélkülözhetetlen forrása, s a jelenhez fűződő forradalmi viszonyunk létrehozója is.

Mi a magyarázata például annak, hogy Marx nem csupán mindenoldalú, egzakt közgazdasági elemzést hagyott hátra a pénzről, hanem szenvedéllyel fűtött oldalakat is e minden emberi viszonylatot visszájára fordító fétisről? Pátoszának ezekben a fejtegetésekben is az a forrása, hogy sohasem tévesztette szeme elől annak a jövőnek a látomását, amelyben az ember bizalmat csak bizalomért, szeretet csak szeretetért cserélhet, kiszabadítván az élet értékeit a pénzviszonyok kötelékeiből.

Mi nem beszélünk eleget a jövőről. Egyetemista és főiskolás KISZ-vezetők tanácskozását hallgattam végig nemrégen. A várakozási időt és szüneteket kitöltő beat-zene után hűvösen okos és előírásos hozzászólásokat hallottam. Ha néha egy-egy mondat mögött mégis csak megmozdultak a felszólaló érzelmei, nagy gonddal, szemérmesen elrejtette.

Helyeslem, hogy mindennapjaikról szóltak. Tantárgyakról, amelyekből nincs jegyzetük, klubdélutánok jobb megszervezéséről. Mégis, fájdalmasan hiányoltam szavaikból azt az izgalmat, várakozást és feszültséget, amely jelezte volna, hogy sejtik, milyen évtizedek állnak előttük: tele küzdelmekkel, nehézségekkel, de mérhetetlenül sok újnak az ígéretével.

Ha a jelenben nem a jövő forrásvidékét látjuk, szemléletünkön előbb utóbb óhatatlanul úrrá lesz a kisszerűség, mely csak a szenvedélyek tartós áramszünetében tud kivirulni és elburjánzani.

A perspektívákra legyintő áljózanság végül kedvező éghajlatot teremt a közöny számára is. Mert érdektelenné válik az a jelen, amely nem a jövőre irányuló akaratunk nyersanyaga többé. Ha pedig egyszer már bekövetkezett a cselekvést bénító közöny, nehezebb megküzdeni vele, mint akár egy súlyos téveszmével. A közöny nem forgat fegyvereket, nem is lép harcba velünk. S megbúvik olykor a józanság védőfala mögött.

A közömbösökről pedig nekünk, kommunistáknak, aligha lehet elnézőbb véleményünk, mint amilyen Danténak volt, jó néhány évszázaddal előttünk. Poklában — hol annyi a rokonszenves bűnös — nem adott helyet a közömbösöknek, mivelhogy őket „a pokol is szégyenelte". Csak a kapujában húzódhattak meg, mert „nem kellettek sem égnek, sem pokolnak".

A közömbösség kialakulása, a szellem bénulása azzal kezdődik, hogy az ember nem reagál többé az igenlés és a tagadás belső, szenvedélyes reflexeivel a világ dolgaira, lemond az ítélkezésről, semleges tárgya marad az őt érő hatásoknak. Elzáródnak a szenvedélyek ér-

Digitized by Google

pályái, amelyek a világgal összekötnek, amelyeken át csodálatos és elrettentő dolgok részünkké válnak. S ekkor előbb-utóbb bekövetkezik az ember gondolkodó és érző lényegének elhalása: valami szellemi-lelki infarktus. De elsorvad ebben az állapotban a józan ész is, aktivitása elhal, mert ugyan mi késztetne a világ számbavételére, ha nincs már meg bennünk az átalakításra törő szenvedély?

S végül, még egy kérdés: mi óvhat meg a hamis pátosztól, melyhez annyi rossz emlékünk fűződik, hogy sok esetben éppen ez okozza tartózkodásunkat minden fűtöttebb, forróbb hangtól? Semmiképp sem megoldás az, ha kerüljük magát a pátoszt, félvén, hogy hamis lesz, ahelyett, hogy megküzdenének hiteléért.

E hitelesség forrásaira pedig ugyancsak választ ad klasszikusaink példája.

Minél mélyebben ásunk le a valóságba, annál biztosabban találunk rá azokra a tényekre, amelyek sűrítve, s ezért megrázó erővel fejezik ki a történelmi folyamat belső, a szocializmus felé törő áramlatait — olyan tényekre, amelyek az igazat mondják és nemcsak a valódit.

Szenvedélyeinknek hitelét az adja meg, hogy a valóság erős közegellenállásában születnek, nem pedig szeplőtlenül fogantak, mint a fanatikusoké. Mint ahogy a jelennel való szembenézésünk bátorsága ad hitelt a jövőhöz fűzött reményeinknek is. Ezért hisszük el József Attilának, hogy az ember eljut a művelhető csillagokba, mert olyan vers végén mondja ezt nekünk, amelyben megjelenítette a fasizmussal terhes jelent, ahol az ember alja „tankkal, vasakkal fölvonul".

Nem a józanság ellenében védem tehát a pátoszt, mely létét csak azzal érdemelheti ki, hogy a realitás kemény talaján is ki tud hajtani. De óvom a sivár, kisszerű okoskodástól, az „egyfelől és másfelől" magát fenntartásokkal körülbástyázó, kihűlt bölcsességétől.

A különböző történelmi helyzetekben módosulhat a józanság és pátosz aránya, de dialektikus egységüket meg kell őrizni mindenkor. Mert nem gyermekbetegség a pátosz, s nagykorúságunknak nem egyetlen biztosítéka a józanság. De ha egymást megtermékenyítik — új és új megvilágító szenvedélyeket szül a valóság számbavétele, s ezzel egyben új erőforrásokat is az adott világ még teljesebb felkutatásához, még biztosabb kezű átalakításához.

Digitized by Google

Az Októberi Forradalom évfordulójára

V. SZTYEPANOV:

Az Októberi Forradalom és az értelmiség

A forradalom előtti Oroszországban, ahol szinte az egész lakosság írástudatlan volt, az értelmiség jelentős és észrevehetően elkülönülő társadalmi réteget alkotott. Felső csoportja máig is világszerte ismert kiváló tudósokból, írókból, művészekből, zeneszerzőkből, színészekből állt. Csak példaként hivatkozunk a tudományban *Mengyelejevre*, *Mecsnyikovra*, *Pavlovra*, *Tyimirjazevre* és *Zsukovszkijra*, az irodalomban *Tolsztojra*, *Csehovra*, *Gorkijra*, a festészetben *Repinre*, *Szurikovra*, a zenében *Rimszkij-Korszakovra*, *Rubinsteinre* és *Rahmanyinovra*, vagy az opera- és színművészetben *Sztanyiszlavszkijra* és *Jermolovára*, *Saljapinra* és *Nyezsdanovára*.

Nézetei, rokonszenvei és törekvései tekintetében az oroszországi értelmiség korántsem volt egységes. Világnézetét az ellentétes osztályérdekek és az országban végbemenő éles osztály-összeütközések formálták. Különösen szemléletesen mutatkozott ez meg az 1905-ös forradalmat követő reakció időszakában, amikor az értelmiség körében erjedés kezdődött meg. Ezekben az években az értelmiség egy része a miszticizmusba menekült, vagy csalódott, kiábrándult lett.

Az oroszországi értelmiség túlnyomó többsége azonban a szabadságszeretet erős hagyományain, a dekabristák, *Herzen*, *Belinszkij*, *Csernyisevszkij*, *Dobroljubov*, *Sevcsenko*, valamint a nyugati haladó gondolkodók művein nevelkedett. *Flerovszkij* és *Csernyisevszkij* közgazdasági munkáit, a századvégi Oroszország szellemi mozgalmait jellemezve ezt írta egyik levelében *Marx:* „A gondolkozó főket láthatatlan szálak mindig összefűzik a nép testével".[1]

A haladó értelmiség soraiból kerültek ki a marxizmus első oroszországi propagandistái, mint például *Plehanov*. Ugyanebből a környezetből indult útnak *Lenin* és sok más harcostársa, hogy egyesítse a marxizmus tudományát a munkásmozgalom gyakorlatával.

Az értelmiség különféle csoportjai különbözőképpen fogadták az Októberi Forradalmat; többsége, legműveltebb felső rétege is, együtt-

1 Marx—Engels: Válogatott levelek, Szikra, Budapest, 1950. 301. oldal.

Digitized by Google

érzett vele. Az orosz értelmiség sok kiválósága már az 1905-ös forradalmat is üdvözölte. 1905-ben a pétervári zeneakadémia diákjainak politikai sztrájkját *Rimszkij-Korszakov* és a többi haladó professzor is támogatta. 1911-ben, amikor sztrájkban való részvételért több ezer diákot kizártak a moszkvai egyetemről, a száz legtekintélyesebb professzor, közöttük *Tyimirjazev*, *Lebegyev*, *Zelinszkij*, *Vernadszkij* és *Csapligin* is, felemelte tiltakozó szavát, és tüntetőleg megvált az egyetemtől.

Az októberi forradalom eseményeinek egyik közvetlen szemtanúja, *John Reed*, a haladó amerikai író, „Tíz nap, amely megrengette a világot" című könyvében nagy kifejező erővel írja le, hogyan tört a forradalommal felszínre a néptömegek olyan sokáig kielégítetlen tudásszomja: „Egész Oroszország olvasni tanult és *olvasott* — politikát, gazdaságtant, történelmet, mert a nép tudásra szomjazott." A forradalmi Oroszország olyan szomjasan szívta magába az olvasnivalót, mint a sivatag homokja a vizet, és ez komoly irodalom volt: filozófia, társadalomtudomány, közgazdaságtan, klasszikus szépirodalom. Az amerikai szemtanú, aki ezekben a napokban látta az országot, leírja, hogy Oroszországot valósággal elözönlötte az élőszó áradata: előadások, viták, szónoklatok színházakban, cirkuszokban, iskolákban, klubokban, a szovjetek gyüléstermeiben, szakszervezeti székházakban, kaszárnyákban, gyülések a fronton, a lövészárkokban, a falusi tereken, a gyárudvarokon. Az ismereteknek, az oktatásnak, a könyvnek az a szeretete, amelyet már az amerikai író is észrevett, ma is megvan a szovjet népben. Mindez természetesen az értelmiségre is hatott: nem nézhette és nem is nézte közönyösen a forradalmat.

Az Októberi Forradalom előtt 240 000 tagja volt a bolsevik pártnak; ennek egynegyede értelmiségi, háromnegyede munkás. A párttagok a forradalom felelős posztjain álltak, aktívan részt vettek az események irányításában. Jellemző az Októberi Forradalom előtti utolsó pártkongresszus, a VI. kongresszus összetétele: abból a 170 küldöttből, akinek az adatai fennmaradtak, 55 végzett egyetemet és főiskolát, 39 középiskolát, az értelmiségiek közül 50-en voltak irodalmárok, tanárok, orvosok, jogászok, statisztikusok. Nincs igazuk tehát azoknak, akik azt állítják, hogy az Októberi Forradalom előtt a bolsevik párt szinte teljesen értelmiségiekből állt. Hiba volna azonban azt bizonygatni is, hogy a pártban nem volt értelmiség.

Nemzetközi hírnevű, kiváló tudósok köszöntötték az Októberi Forradalmat, olyanok, akik a mai szovjet tudomány alapjait lerakták: *Karpinszkij*, *Vernadszkij*, *Ciolkovszkij*, *Zsukovszkij*, *Micsurin* és mások. De hivatkozhatunk *Graftyióra*, a neves mérnökre, az első szovjet vízierőmű, a volhovi erőmű egyik építőjére, vagy *Vinterre*, a Dnyeprosztroj későbbi vezetőjére. A forradalom első napjaiban a szovjethatalom mellé álltak a legnagyobb orosz színművészek, mint *Sztanyiszlavszkij*, *Jermolova*, *Moszkvin*, *Kacsalov* és mások, a fes-

Digitized by Google

tőművészek közül pedig olyanok, mint *Vasznyecov* vagy *Nyesztyerov*. A forradalom mellé álltak sokan a tisztikar középső és felsőbb rétegeiből is; belőlük verbuválódtak a Vörös Hadsereg parancsnokai és hadvezérei. Szép számmal voltak az Októberi Forradalom idején az értelmiség körében olyan tehetséges fiatalok — tudósok, írók, költők, művészek, zeneszerzők, színművészek —, akik mind világnézeti, mind pedig szakmai szempontból a formálódás szakaszában voltak. A forradalom segítette fejlődésüket, előmozdította tehetségük kibontakozását. Sokan közülük mind a mai napig a szovjet értelmiség élvonalában haladnak.

A régi értelmiségnek a szovjethatalom melletti tömeges állásfoglalását segítette elő a párt helyes értelmiségi politikája, amelyet *Lenin* már jóval az Októberi Forradalom előtt körvonalazott, a következő szavakkal: „A proletariátus — éppúgy, mint a mai társadalom minden más osztálya — nemcsak hogy saját értelmiségét neveli ki, hanem emellett híveket is szerez magának a minden rendű és rangú művelt emberek sorából."[2]

Leninről szóló visszaemlékezéseiben Gorkij több helyen utal azokra a beszélgetésekre, amelyek témája az értelmiséghez való viszony volt. A következőképpen írja le Lenin találkozását egy tudóscsoporttal:

„Lenin, amikor kikísérte a tudósokat, elégedetten mondta:

— Ez igen! Ezek okos emberek! Minden egyszerű bennük, mindent szabatosan fogalmaznak. Az ember rögtön látja, hogy pontosan tudják, mit akarnak. Valóságos öröm ilyenekkel dolgozni. Különösen tetszett nekem ez a...

És itt megnevezte az orosz tudomány egyik legnagyobb emberét, másnap pedig telefonon átszólt nekem:

— Kérdezze meg Sz.-től, hajlandó-e velünk dolgozni.

Amikor pedig Sz. elfogadta az ajánlatot, Lenin őszintén örült, és kezét dörzsölve tréfálkozott:

— Lám, mi minden orosz és európai Archimédeszt magunk mellé fogunk állítani, egyiket a másik után, s akkor a világ, ha akarja, ha nem, kifordul sarkaiból!"

Abban a kérdésben, hogy milyen helyet foglaljon el, milyen szerepet töltsön be a kultúra a szocialista forradalomban, alapvető nézeteltérések voltak a nemzetközi munkásmozgalomban a lenini párt és opportunista ellenfelei között. Az opportunisták szemrehányást tettek pártunknak, mert véleményük szerint „nem a megfelelő végéről" kezdtük a szocialista forradalmat, és mert szerintük indokolatlanul és megfontolatlanul kezdtük „rátelepíteni" a szocializmust egy olyan nem eléggé civilizált országra, mint amilyen a cári Oroszország volt.

[2] Lenin Összes Művei, második kiadás, 6. köt. Kossuth, 1964. 362. oldal.

Digitized by Google

Az ilyen dogmatikus elképzelések szerint a szocialista forradalmat meg kell hogy előzze egy „meghatározott" (de nem tudni, ki által és hogyan meghatározott) kulturális színvonal. Ezt a szintet a kapitalista társadalom keretei között kell elérni, s a szocializmus megteremtéséhez elengedhetetlen egy bizonyos fokú polgári „civilizáció". Ha e kötelező feltételek megteremtése nélkül kezdődik meg a forradalom és a szocializmus építése, akkor — az opportunista dogmatikusok nézete szerint — nincs meg a létjogosultsága.

Lenin az Októberi Forradalom élő tapasztalataira támaszkodva arra tanított, hogy először osztályharcban meg kell teremteni a munkások és parasztok államhatalmát, és ennek alapján kell elkezdeni a szocializmus építését, a kultúra és civilizáció valóban nélkülözhetetlen felvirágoztatását.

A munkásosztály szocialista forradalma nem korlátozódik a politikai és gazdasági viszonyokra: az ideológiát és a kultúrát is érinti, és sajátosan tükröződik e területeken. Az ideológia területén a forradalom diadalra juttatja a marxista—leninista világnézetet. A kultúra területén a dolgozók a politikai hatalom kivívása után elvetik mindazt, ami korhadt, idejétmúlt, és a kizsákmányolásból, az elnyomásból fakad, de felhasználják, fejlesztik mindazt, ami egészséges, hasznos, progresszív és értékes, ami az emberiség javát szolgálja.

A kultúra fejlődésében is megvan az elengedhetetlen folyamatosság. Marx a kommunizmus keletkezését olyan eredménynek tekintette, amelyhez a „történelem egész mozgása" vezet el. Lenin hangsúlyozta, milyen fontos, hogy a kultúra kincseit *„az egész nép számára hozzáférhetővé* tegyük."[3]

A kultúra elsajátítása az egyik legfontosabb feladata annak a kulturális forradalomnak, amelyet a dolgozók az államhatalom megszerzése után a párt vezetésével megvalósítanak. A lenini értelmezés szerint a kulturális forradalom elengedhetetlen és lényeges része a szocialista forradalomnak, a társadalom kommunista átszervezésének. Utolsó cikkeiben Lenin, felvázolva a szocializmus szovjetunióbeli építésének tervét és összegezve a proletárállam első éveiben szerzett tapasztalatokat, a következőket írta: „A politikai és szociális átalakulás nálunk, mint kiderült, megelőzte azt a kulturális átalakulást, azt a kulturális forradalmat, amelyhez most mégis csak elérkeztünk. Most már csak erre a kulturális forradalomra van szükségünk ahhoz, hogy teljesen szocialista országgá váljunk."[4]

Ennek a kulturális forradalomnak a feladata, hogy a munkásosztály és a dolgozó parasztság képviselőiből kinevelje az új értelmiséget, megteremtse a tartalmában szocialista, formájában nemzeti kultúrát, kialakítsa az új embertípus nevelésének feltételeit, és megteremtse a kommunista társadalom kultúrájának fejlődéséhez szükséges körülményeket. Lenin mindig hangsúlyozta, hogy a kul-

[3] Lenin Összes Művei, második kiadás, 5. kötet. Kossuth, 1965. 137. old.
[4] Lenin Művei, 33. köt. Szikra, 1953. 475. old.

Digitized by Google

turális forradalom rendkívül hosszan tartó és bonyolult folyamat. A pártnak teljes felelősséggel kell irányítania, mert „kulturális kérdésekben mindennél károsabb a sietség és kapkodás."

A kulturális forradalom megvalósítása közben a párt mindenkor szem előtt tartotta azt a lenini útmutatást, hogy át kell vennünk a kapitalizmus által örökül ránk hagyott kultúrát, és belőle kell létrehoznunk a szocializmus kultúráját. „Mi csak olyan szocializmust tudunk elképzelni, amely a nagy kapitalista kultúra valóságán alapul" — írta Lenin.[5] „Birtokba kell venni az egész kultúrát, amelyet a kapitalizmus hagyott hátra és fel kell építeni belőle a szocializmust... Enélkül nem építhetjük fel a kommunista társadalom életét."[6]

A párt a tanítók, orvosok, mérnökök, agronómusok, irodalmárok, művészek és tudósok tízezreit vonta be a kulturális forradalomba, a néptömegek oktatásába és felvilágosításába, a szocialista kulturális építés legfontosabb területeinek irányításába. A politikai hatalmat kezükben tartó munkások és parasztok számára égetően szükséges volt a szakemberek tudása; ezért kedvező feltételeket teremtettek ezek alkotó munkájához, s magasabb díjazásban részesítették őket.

A Szovjetunió Kommunista Pártja, az első olyan marxista munkáspárt, amely hatalomra jutott, erélyesen elítélte az értelmiség megvetését. Ezt az irányzatot „mahajevscsinának" nevezte el, arról a Mahajszkijról, aki a múlt század végén antimarxista, anarchista nézeteket terjesztett a forradalmi értelmiség szerepéről, s ellentéteket próbált szítani az értelmiség és a munkásosztály között. A párt leküzdötte a szórványosan jelentkező nihilisták ellenállását, akik azt bizonygatták, hogy a munkásosztálynak a kapitalista társadalommal együtt az egész régi kultúrát is el kell vetnie, s le kell mondania az értelmiséggel való együttműködésről.

Jellemző, hogy az Októberi Forradalom napjaiban Moszkvában a munkások a Nagy Színház és a Kis Színház épületét, amelyekben az ellenforradalmárok főhadiszállásai voltak és amelyeket ők az elsők között foglaltak el, nyomban visszaadták a művészeteknek. Ismeretes az is, hogyan gondoskodott a szovjet kormány a Nagy Színházról a polgárháború nehéz éveiben, amikor még szinte egy hajszálon függött a fiatal szovjetköztársaság léte. Lenin kategórikusan elvetette azt a javaslatot, hogy a súlyos tüzelőhiány miatt ideiglenesen zárják be a Nagy Színházat. A színházi együttes továbbra is dolgozhatott, megteremtették zavartalan működésének feltételeit. A szovjethatalom nyomban a forradalom győzelme után védelmébe vette a petrográdi és moszkvai palotákat, s nemzeti kincsekké nyilvánította a művészeti értékeket. A Nagy Honvédő Háború éveiben a

[5] Lenin Művei, 27. köt. Szikra, 1952. 308. old.
[6] Lenin Művei, 29. köt. Szikra, 1953. 57—58. old.

Digitized by Google

párt és a kormány gondoskodása megmentette az ország sok kulturális kincsét, s a hadszíntérről a messze fekvő hátországi területekre szállította őket. A háborús nehézségek közepette is biztosította az alkotó értelmiségnek az akkor lehetséges legkedvezőbb feltételeket.

A marxizmus nem a kultúra tagadása, hanem annak igenlése, az intellektus fejlesztése. A marxizmus—leninizmus dühödt, megátalkodott ellenségét: a fasizmust és követőit a vandalizmus, a kultúra üldözése, a könyvégetés, a kulturális intézmények szétzúzása, a kulturális emlékek elhurcolása, az értelmiség üldözése jellemzi. A fasisztáktól származik ez a hirhedt, cinikus mondás: „Ha a »kultúra« szót hallom, a revolveremhez kapok."

A kulturális forradalom egyik nagyszerű vívmánya, kimagasló teljesítménye a Szovjetunióban az írástudatlanság felszámolása. A cári Oroszországban a lakosságnak több mint háromnegyede volt írástudatlan. A forradalom győzelme után a szovjethatalom energikus intézkedésekkel a legkülönbözőbb életkorú embereket vonta be az általános iskolai oktatásba. Középiskolai programmal munkásfakultások működtek a felnőttek számára. 1920 és 1940 között több mint 50 millió felnőtt sajátította el az írás-olvasást. Megvalósult a kötelező elemi, majd hétosztályos oktatás. A széles körű elemi oktatás alapján fejlődött a középiskolai és főiskolai oktatás is. Az általánosan kötelező nyolcéves oktatás, a kulturális forradalom hatalmas vívmánya, ma már nem felel meg a szükségleteknek: feladatunk befejezni az átállást a kötelező középiskolai oktatásra. A Szovjetunióban most a munkások 58 százalékának és a parasztok 31 százalékának középiskolai végzettsége van.

Ötvenéves fennállása alatt a szovjet rendszer a társadalmi élet minden területén nagy sikereket ért el, s ezzel bebizonyította, menynyire igaza volt Leninnek, amikor azt mondotta, hogy a szocialista forradalom a néptömegek nagyszabású kulturális fellendülésének döntő feltétele lesz, s kiapadhatatlan erőket állít a tudomány, a technika és a művészetek szolgálatába. Az általános iskolai és a közép- és főiskolai oktatás széles körű hálózata lehetővé tette a valóban népi, szakképzett, a szocializmushoz hű és a nép legjobb hagyományait magában egyesítő értelmiség kinevelődését.

A Szovjetunióban a kulturális forradalom a szovjet népek egyenjogúságának, barátságának és együttműködésének lenini elvéből, a nemzeti kultúrák egymást gazdagító kölcsönös hatásából indult ki. A cári önkény miatt sok nép messze elmaradt a fejlődésben. A szocialista kultúra fellendülése elősegítette a népek kulturális fejlődésében meglevő egyenlőtlenség megszüntetését, s lehetővé tette a gyorsabb fejlődést az elmaradottabb népek számára. A Szovjetunióban több mint 40 népcsoportnak csak az Októberi Forradalom győzelme óta van saját ábécéje. Ma a Szovjetunióban 89 szovjet nép nyelvén adnak ki könyveket. Minden szovjet köztársaságnak megvan már a maga saját nemzeti értelmisége. Nincs egyetlen olyan

Digitized by Google

köztársaság sem, amely ne lehetne méltán büszke nagyszerű tudományos, művészeti és kulturális eredményeire. Országunk népeinek kultúrája: formáját tekintve sokrétű nemzeti kultúra, tartalmát tekintve pedig egységes szocialista kultúra.

Az Októberi Forradalom előtt Oroszországban a szakközépiskolákban 54 ezer, a főiskolákban pedig 127 ezer diák tanult. Most a szovjet szakközépiskoláknak több mint hárommillió diákjuk van. 1966-ban az oktatás különböző formái 72 millió ember tanulását tették lehetővé. A következő ötéves időszakban a középiskolákat és a technikumokat évente 4—5 millióan végzik el. 1965—66-ban a főiskolákon 3 830 000 diák tanult, s számuk az ötéves terv időszakának végére 5 millióra emelkedik. A szovjet népgazdaság és kultúra különböző területein most mintegy 12 millió szakember dolgozik, köztük körülbelül 5 milliónak főiskolai végzettsége van. 1966-ban 1 100 000 főiskolai és középiskolai végzettségű szakember került a népgazdaságba. 1913-ban az egész országban mindössze 190 ezer ilyen szakember dolgozott.

Korunk egyik jellemzője a gyors tudományos fejlődés. A tudomány egyre nagyobb hatással van a társadalom anyagi és szellemi életének minden területére. A Szovjetunióban hatalmas sereget alkotnak a tudósok: a világ tudományos dolgozóinak egynegyede itt él. A Szovjetunió 4560 tudományos kutatóintézetében és a főiskolákon több mint 660 ezer tudós dolgozik. A modern tudomány sok ágazatában az egész világ jól ismeri a szovjet tudósok eredményeit.

A szovjet értelmiség másik nagy csoportja, az irodalmárok és a művészek alkotásai országunk határain túl is nagy sikereknek örvendenek. Alkotótevékenységüket a hazai művészet és a világ művészete legjobb hagyományainak gondos ápolása és továbbfejlesztése jellemzi legjobban.

Az SZKP az irodalom és művészetek területén mindenkor harcolt a marxizmus—leninizmussal szemben ellenséges nézetek ellen. Soha nem tekintette azonban feladatának — amit egyes külföldi kritikusok tévesen gondolnak, vagy rágalmazó célzattal állítanak —, hogy megszabja a költőknek, zeneszerzőknek, képzőművészeknek: mit írjanak, hogyan fessenek, milyen zenét szerezzenek. A párt nem avatkozik be és nem is avatkozhat be az alkotótevékenység belső folyamatába.

A marxizmus—leninizmus a művészetet és az irodalmat az ideológia egyik formájának tekinti. A pártnak kötelessége és feladata, hogy foglalkozzék az ideológia e válfajaival, törődjék a művészek világnézetével, hiszen harcol a marxista—leninista ideológia igenléséért és terjesztéséért. A kommunista párt síkra száll az alkotás szabadságáért, de ellenzi az olyan „szabadságot", amely reakciós világnézetek szabad érvényesülését jelentené, és amely megnyitná a zsilipeket a behatolásra kész burzsoá ideológia előtt.

Napjainkban a pártnak több mint 12 millió tagja van: 37,8 szá-

Digitized by Google

zalékuk munkás, 16,2 százalékuk paraszt, 46 százalékuk alkalmazott, az utóbbiak többsége értelmiségi. A legutóbbi tíz évben a pártba belépett alkalmazottaknak több mint egyharmada mérnök és műszaki értelmiségi. A kommunistáknak 77 százaléka végezte el a fő-, illetve a középiskolát. A pártban tömörülnek a népgazdaság és a kultúra szakterületeinek kiválóságai.

A mostani ötéves terv időszakában sokat teszünk a városi és falusi lakosság kulturális színvonala közt még meglevő különbségek megszüntetéséért, a szellemi és a fizikai munka egymáshoz való közeledéséért. A lakosság kulturális fejlődése nagy hatást tesz a termelőerők fellendítésére, a tudományos és műszaki haladásra, a társadalmi termelés jobb megszervezésére, a termelékenység emelésére, az állam és a társadalmi önigazgatás demokratikus alapjainak fejlesztésére, az életkörülmények javítására. A szocialista rendszer szilárd alapjain most még gyorsabb ütemben fejlődik a szocialista kultúra.

A szocialista kultúra egyik legfontosabb vonása, népi jellege az, hogy minden dolgozó ember számára hozzáférhető. Humanizmusa elősegíti a társadalmi összefogást, fejleszti a kollektív szellemet, neveli az emberekben az együttműködést, egymás megbecsülését.

Az alkotótevékenység a kultúra minden területén egyre elérhetőbbé és eredményesebbé válik a szocialista társadalom minden tagja számára; így alakulnak ki annak a feltételei, hogy a jövőben teljesen megszüntessük az értelmiség és a nép egyéb tömegei között ma még meglevő különbségeket.

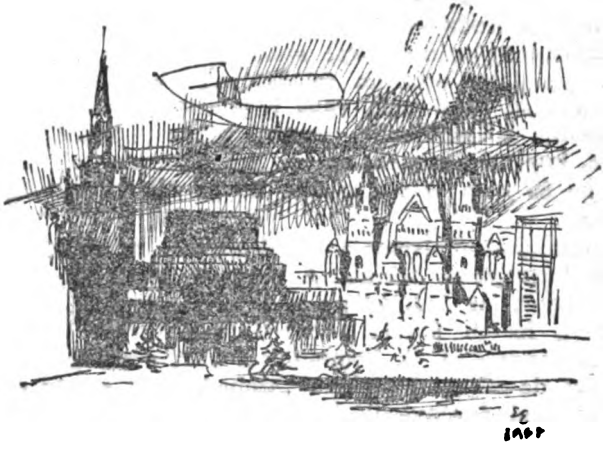

Vörös tér

Digitized by Google

A Nagy Október dokumentumaiból

3. A júliusi napok és a Kornyilov-lázadás hatása

Július 4-én az Ideiglenes Kormány belelövetett a tüntető petrográdi munkásokba és katonákba, majd puccsszerűen hadjáratot indított a bolsevik párt ellen. A július 3—5-i események, az ún. júliusi napok jelentőségét a következményeiket tükröző forrásrészletekkel kívánjuk szemléltetni.

A reakciós politikai fordulat súlyosan érintette a pártot, s a politikai helyzet újabb alapos elemzését tette szükségessé. Nyilvánvaló volt, hogy még határozottabban szembe kell szegülni az Ideiglenes Kormánnyal, mint addig. A pártmunkások soraiban mégis zavarokat okozott az a probléma: hogyan lehet összekapcsolni az Ideiglenes Kormány elleni harcot a szovjetekben végzett politikai munkával. A pártnak egyszerre kellett fellépnie a szovjeteket lebecsülő baloldaliaskodókkal szemben és azokkal szemben, akik a megváltozott viszonyok között is érvényben akarták tartani a „Minden hatalmat a szovjeteknek" jelszót. Ezt a kétirányú eszmei küzdelmet szemlélteti a moszkvai pártbizottság július 8-i ülésének jegyzőkönyve.

JEGYZŐKÖNYV

az OSZD(b)MP moszkvai bizottságának üléséről

1917. július 8.

A gyűlés elnökének *Pjatnyica [Pjatnyickij]* elvtársat választják meg. Felvetődik a kérdés, jelen lehetnek-e olyan elvtársak is, akik nem tagjai a bizottságnak. Elhatározzák, hogy a kerületi küldöttek maradhatnak, a Katonai Irodából pedig csak azok, akiknek a Katonai Irodától megbízásuk van erre. *Lihacsov* elvtárs a következő napirendet javasolja: 1. a jelenlegi helyzet; 2. az újság kérdése; 3. folyó ügyek.

A napirend elfogadása után *Lihacsov* elvtárs a végrehajtó bizottság nevében a következőképpen számol be: „A végrehajtó bizottság — miután megvitatta *Szmidovics* elvtársnak azt a bejelentését, hogy az adott körülmények között a szovjetben lehetetlen a munka[1], s hogy ideiglenesen ki kell onnan vonulnunk, elhatározta, hogy a szovjetből semmi esetre sem szabad kivonulni, folytatni kell ott a munkát ugyanolyan irányban, mint eddig, s kilépni csak a bizottságokból lehet.

Szmidovics elvtárs azt állítja, hogy ő nem a szovjetből való kivonulást javasolta, hanem csak azt, hogy ideiglenesen tartózkodjanak a szovjet üléseinek látogatásától, minthogy az üldözés miatt ott teljesen lehetetlen a munka, s ezenkívül a tartózkodásnak tüntető jellege volna, mert a bolsevikok távozása folytán a szovjet hiányt szenvedne aktív munkatársakban.

Popov elvtárs támogatja Szmidovics elvtársat, s kijelenti, hogy a szovjetekből való kilépés kérdése elvi kérdés, amelyet csak országos vi-

[1] A szovjetek eszer és mensevik vezetői a legtöbb helyen támogatták az ellenforradalmi politikai fordulatot.

Digitized by Google

szonylatban szabadna eldönteni, nem pedig másképpen, de amíg ezt a kérdést elvileg eldöntik, a szovjet látogatásától való tartózkodást javasolja, s ennek indoklásához még hozzáfűzi, hogy amennyiben részt veszünk a szovjetben, kénytelenek vagyunk alkalmazkodni hozzá, s bizonyos formában kötelezve vagyunk elfogadni határozatait. Egyúttal javasolja, dolgozzunk ki ultimátum jellegű határozatot, követeljünk egyértelmű választ arra a kérdésre, mi az álláspontja a szovjetnek a bolsevikok tekintetében.

Buharin elvtárs a szovjetből, sőt a bizottságokból való kilépést is élesen ellenzi. Kilépésünk, mondja Buharin elvtárs, először is gyökerében aláássa a szovjet tekintélyét. Ha rossz is az összetétele, inkább legyen szovjethatalom, mint Kerenszkij-diktatúra, s kilépésünk ellenkezne azzal a jelszavunkkal, hogy „Minden hatalmat a szovjeteknek!"; másodszor kilépésünk zavart okoz, holott nekünk mindenek ellenére szilárdan ki kell tartanunk a posztokon és a szovjet újraválasztásának politikáját kell folytatnunk, éppúgy, mint eddig. Továbbá, folytatja Buharin elvtárs, a szovjetet parlamentnek tekinti, amelyben különböző osztályok képviselői ülnek és a bolsevikok ott osztályharcot folytatnak; az egyetlen, amit javasol, az, hogy nem kell részt venni a szavazásban, s így a szovjetnek a gyűlések, tüntetések stb. ellen hozott határozatai egyáltalán nem kötelezik a bolsevikokat.

Szmidovics elvt. (ténybeli megjegyzés): Én sohasem javasoltam, hogy lépjünk ki a szovjetből, csupán azt, hogy egy ideig tartsuk távol magunkat tőle.

Ovszjannyikov elvt. válaszol Szmidovics elvtársnak, s azt mondja, hogy a látogatástól való tartózkodás előbb-utóbb kilépéshez vezet, mert hiszen a munkások nem maradhatnak képviselet nélkül, és majd másokat választanak, emellett kilépésünk aláássa a szovjet tekintélyét, márpedig mi nem a szovjet mint hatalmi szerv ellen küzdünk, hanem csak a politikája ellen.

Jemeljan [Jaroszlavszkij] elvt. rámutat arra, hogy sok városban a bolsevikok vannak többségben a szovjetekben, és ha mi kilépünk a szovjetekből, szorult helyzetbe hozzuk őket; rámutatott még arra is, hogy Pétervárott nem léptek ki, pedig nekik kellett volna először kilépniük, mert a pétervári elvtársakra zúdult mindez közvetlenül.

Bubnov elvt. megjegyzi, hogy ha kilépünk a szovjetekből, ezzel féllegális vagy illegális helyzetbe kerülünk, ez pedig most képtelenség számunkra, ezért bent kell maradnunk a szovjetben és folytatnunk kell az eddigi politikát: „Minden hatalmat a szovjeteknek!" Azt ajánlja azonban, hogy lépjünk ki a bizottságokból, de előbb hozzuk a következő ultimátum jellegű határozatot: A szovjet adjon egyenes választ, mi a véleménye a bolsevikokról; és csak abban az esetben lépjünk ki a bizottságokból, ha a szovjet nem hajlandó határozott választ adni.

Zaksz elvt. szintén a szovjetekből való kilépés ellen foglal állást. Ő is azt ajánlja, intézzünk ultimátumszerű követelést a szovjethez, hogy határozottan tisztázza viszonyát a bolsevikokhoz.

Javaslat érkezik a vita lezárására.

Szmidovics elvt. ellenzi a vita lezárását, és azt javasolja, adjanak módot mindenkinek, hogy ebben a fontos kérdésben nyilatkozhasson.

Szokolnyikov elvt., miután rövid áttekintést adott a helyzetről, a

Digitized by Google

szovjetből való kilépés ellen foglal állást, s azt ajánlja, maradjunk meg a posztokon és folytassuk tovább az eddigi politikát.

Lihacsov elvt. azt ajánlja, maradjunk mint ellenzék a szovjetben, de a bizottságokban, úgy véli, nem lehet bentmaradni. Hol letartóztatnak bennünket, hol bizalmatlanok velünk szemben, ilyen körülmények között ki kell lépnünk a bizottságokból.

Obuk elvt. kijelenti, hogy nem lehet kilépni sem a szovjetekből, sem a bizottságokból, mert ha a bizottságokból kilépünk, ki kell lépnünk a végrehajtó bizottságból is, akkor pedig a munka végképp lehetetlen lesz, mert egyetlen kérdést sem lehet felvetni anélkül, hogy előbb a végrehajtó bizottság meg ne vitatná azt.

Popov elvt.: Tekintettel arra, hogy a szovjetekből való kilépést országos viszonylatban kell eldönteni, itt a kilépés nem lehetséges, de mégis javasolja, hogy demonstrációként ideiglenesen tartsuk magunkat távol a szovjettől. „Ez a bojkott — jegyzi meg — olyan természetes akció lesz, amely az egyetlen végrehajtható dolog a jelen körülmények között."

Vlagyimirov elvt. szintén ellenzi a szovjetekből való kilépést, s azzal indokolja álláspontját, hogy a szovjetből és a bizottságokból való kilépés nagyon meggyöngíti ott a munkát, mert szakadást idéz elő.

Lihacsov elvt. javasolja a vita berekesztését. A javaslatot elvetik. *Szokolnyikov* elvt. javaslatát fogadják el, amely szerint a szónokok beszédidejét három percre korlátozzák.

Inessza [Armand] szintén ellenzi a kilépést a szovjetekből, sőt a bizottságokból is, nehogy tekintélyünk csökkenjen.

Elfogadják azt a javaslatot, hogy le kell zárni a felszólalók listáját.

Buharin elvt. hangoztatja, hogy a szovjetben és bizottságokban folytatott munka nagyon jó agitáció, tekintettel arra, hogy minden, ami a szovjetben történik, bekerül az újságokba, ezenkívül nagyon erősödik a tekintélyünk azáltal, hogy a különféle konfliktusokba beavatkozhatunk.

A szovjetekből való kilépés ellen foglal állást *Vlagyimirszkij* elvtárs is.

Znamenszkij elvt.: „A kilépés lehetetlen, mert a mi kilépésünk a szovjetekből ugyanolyan jellegű lenne, mint a kadetok kilépése a koalíciós kormányból. Mindenki kesztyűt dobna nekünk, s mi ezt a kihívást nem fogadhatjuk el. A bizottságokból sem lehet kilépnünk, mert az egész szervezőmunka a bizottságok útján folyik. Ezután a következő javaslatot teszi: az opportunista elemektől való megtisztításért küzdve vessük fel azt a kérdést, hogy meg kell tisztítani a pártot ezektől az elemektől, s létesítsünk egy legfelső párt-vizsgáló bizottságot a kongresszuson keresztül, amelyet Moszkvában össze kellene hívni, a KB munkája pedig a moszkvai és a területi szervezetek részvételével történjék.

Zaksz elvt.: A bizottságokban való részvétel számunkra lehetetlen, mivel kezünket-lábunkat megkötik. Csak a szovjetben kell megmaradni és folyvást küzdeni a szovjet politikája ellen, egyszersmind külső nyomás útján törekedjünk hatni.

Szergejev elvt. a bizottságokból való kilépés mellett nyilatkozik és

Digitized by Google

felhívja a figyelmet arra, hogy a mensevikek és az eszerek olyan munkát adnak nekünk, amelyet mi semmiképp sem tudunk teljesíteni; a bizottságokból való kilépéssel nem járatjuk le a szovjet intézményét, csak a politikát diszkreditáljuk.

Elfogadják a vita lezárására vonatkozó javaslatot.

Bubnov elvt. határozatot terjeszt elő az általános politikai helyzetről, s ezzel kapcsolatban veti fel a szovjetekből való kilépés kérdését.

Szokolnyikov elvt. javasolja, hogy ne fogadjunk el ilyen határozatot, mert elszakadunk Pétervártól, és nem ismerjük a dolgok tényleges állását; azt javasolja, hogy csak a szovjetben való részvétellel kapcsolatban foglaljunk állást.

Szavazattöbbséggel azt a határozatot fogadják el, hogy az általános politikai helyzetről nem hoznak semmilyen határozatot, csupán a szovjetből való kilépésről kell dönteni.

Popov elvt. a következő javaslatot terjeszti elő: követeljük a szovjet frakcióitól, hogy ne rendezzenek hajtóvadászatot ellenünk és ugyanakkor ideiglenesen tartózkodjunk a szovjet látogatásától.

Buharin elvt. azt javasolja, maradjunk a szovjetben, de vessük fel nyomatékosan azt a kérdést, hogyan viszonylik a szovjet a bolsevikokhoz.

Határozat: ne lépjünk ki sem a szovjetből, sem a bizottságokból.

Szokolnyikov elvt. a következő kijelentést teszi: legkésőbb július 25-ig össze kell hívni a kongresszust, mégpedig Moszkvában, ha pedig a KB-t felszámolták, akkor a moszkvai bizottságot, a területi irodát és a kerületi bizottságot kell összehívni...

(Revolucionnoje dvizsenyije v Rosszii v jule 1917 g. — Julszkij krizisz. — Moszkva, 1959. 149—152. old.)

*

A frontkatonák között még gyorsabban ment végbe a politikai kiábrándulás folyamata, mint a fővárosi és hátországi munkásság körében. Egy frontkatona augusztus elején írt levelében már párhuzamot vont a cári és a Kerenszkij-féle diktatúra között, s ez annál figyelemreméltóbb, mert a levélíró azelőtt Kerenszkij hívei közé tartozott.

Egy frontkatona levele a Szovjetek Végrehajtó Bizottságához

1917. augusztus 9.

Egyszerű katona vagyok, aki a lövészárokban olvasom az újságokat és hallom, miről beszélnek a katonák. A katonák a következőképpen vélekednek: mindig csak ugyanazt írják — fegyelmet, háborút, büntetéseket, gyakorlatozást, mert a katona ostoba elem. Mindezt a mi burzsoá lapjaink írják. Maguk ott az Ideiglenes Kormánnyal karöltve parancsokat adnak ki, olyan parancsokat, amilyeneket nem lenne szabad kiadniuk. Az ország szabad. Maguk mind egytől-egyig az angol és

Digitized by Google

francia mágnások barátai. Szeretnék, ha előnyöket tudnának kiharcolni ennek a két államnak, mert akkor maguk is kapnának egyet-mást a kapitalistáktól a nép kontójára. Maguk nem érdemlik meg, hogy oroszok legyenek. Maguknak mindenki ostoba, maguk mindig eszelősen, torkuk szakadtából ordítják: a haza veszélyben van! Hát csak kiabáljanak mind — a burzsujok is, Kerenszkijék, Csernovék, Szkobelevék[2] — mind, ahányan csak vannak! Eljön még a fizetség órája. Ne feledjék el, hogy a fronton a nép van, márpedig a nép várja, hogy mi lesz. Micsoda jótevők is maguk; soha senkinek nem tettek szemrehányást, de maguk is megérik a pénzüket, amikor maguktól is betelik a pohár, mint II. Miklóstól, jobb lesz, ha vigyáznak. Maguknak még rosszabb sorsuk lesz, mint Miklósnak, mert a cár ellenség volt; ellenségtől nem vár jót az ember, de maguktól, mint a nép barátaitól jót várnak. De sebaj, harcoljunk csak a tél beálltáig, és ha nem lesz béke, akkor jó lesz vigyázni. Majd megmutatjuk, hol próbálkozzanak annexióval, mi az a győzelem, hogyan követeljenek jóvátételt. Ne gondolják, hogy a katonában alszik a fegyelem. Maguk meg nyelvüket öltögetve azt írják, hogy a katona mindenre kész, mindenre hajlandó. Miklós is ezt mondta és visszájára sült el a dolog — elfogták a munkások, de magukat is kezelésbe veszik majd a katonák...[3] Hazudnak maguknak és maguk is hetet-havat összehordanak, hazudnak, mintha csak ezt jelentené a szabadság. Az egyik bandát, a cárral az élén, elkergették, most meg a másik vert tanyát, Kerenszkijjel az élén. Látják, ezt gondolják a katonák. Azt mondhatják, hogy egy provokátor írja ezt. Nem, én a barátjuk vagyok. Én megmondtam a magamét, a maguk dolga, hogy megértik-e a figyelmeztetést, láthatják, hogy a katonabizottságok már erőtlenek. Elvették tőlük a hatalmat, mert a katonák mögött álltak, egyszóval, maguk burzsujok, akik narodnyikoknak tüntetik fel magukat. Pusztasággá változtatnák az országot. Feleségeinktől elveszik a könnyek árán megtermelt kenyeret. Maguk a nép ellenségei! Le mindannyiukkal! Én katona vagyok, aki szereti az istent és a hazát. Maguk meg elárulják Oroszországot. Eladták Oroszországot Angliának és Franciaországnak.

(Revolucionnoje dvizsenyije v Rosszii v avguszte 1917 g. — Razgrom Kornyilovszkovo mjatyezsa—Moszkva, 1959. 260—261. old.)

*

A szélsőjobboldali áramlatok előtérbe kerülése 1917. augusztus derekán, valamint Kornyilov tábornoknak, a hadsereg főparancsnokának összeesküvése és fegyveres lázadása végleg radikalizálta a tömegeket. A bolsevikok befolyása általános volt, de különösen a régi munkásmozgalmi tradíciójú városokban vett nagy lendületet, például Szevasztopolban. Az Ideiglenes Kormány rendkívüli politikai megbízottainak, komiszárjainak jelentései hiven tükrözik a bolsevikok tömegbefolyásának gyors növekedését.

[2] Kerenszkij ekkor már miniszterelnök. Csernov az eszer párt legbefolyásosabb vezetője. A mensevik Szkobelev a szovjetek Végrehajtó Bizottságának elnökhelyettese, s az Ideiglenes Kormány munkaügyi minisztere.

[3] A dokumentum eredeti pontozása.

Digitized by Google

Az Ideiglenes Kormány főkomisszárjának jelentése a szevasztopoli politikai helyzetről

1917. augusztus 24.

Rövid távollétem alatt Szevasztopol a bolsevikok városa lett. Állandó mozgás, szüntelen gyűlésezés, a gyűléseken csak a bolsevikokat hagyják szóhoz jutni, mindenütt élénken tárgyaló csoportok. A szervezetekben is emlekedett a hangulat. A tömegeket az ellenforradalmi összeesküvéseknek, kozákok érkezésének fantasztikus hírei[4] foglalkoztatják. Néhány egység már fegyvert is fogott. A bolsevikok jó agitátorokra tettek szert. És mindennek a betetőzéséül tegnap küldöttség érkezett a Balti Flottától, s ez felszólítja a Fekete-tengeri Flottát, csatlakozzék a Balti Flotta zsoldemelést követelő ultimátumához. A küldöttség négy tagját parancsomra nem engedték be, kettőt pedig, akiknek mandátumuk volt a Centroflottól[5], beengedtük Szevasztopolba, de a flotta végrehajtó bizottságával folytatott megbeszélések után még aznap hazaküldtük őket. A bolsevikok és a nagygyűlések ellen nem lehetett erélyes intézkedéseket tenni, mert nincs, akire számítani lehetne. A Fekete-tengeri küldöttséget[6] meg sem akarják hallgatni. Tekintélye teljes egészében szétfoszlott. Megérkezésem után mindenekelőtt azt kezdtem kitapogatni, mi a helyzet a szervezetekben; összehívtam minden bizottság és párt képviselőit, hogy megvizsgáljuk a helyzetet és intézkedéseket foganatosítsunk. Különösen nehéz volt a harc a mensevikek végrehajtó bizottságával és nehéz volt a küzdelem a parasztküldöttek szovjetjében. Ma már ülést tartott a forradalmi szervezetek egyesült bizottsága, a kormánykomisszár és a városi polgármester részvételével, az én elnökletem alatt. Az általam korábban elhatározott intézkedéseket elfogadták. Betiltottuk az utcákon a tüntetéseket és a gyülekezést, korlátoztuk a nagygyűléseket, a legnagyobb egységekhez komisszárokat küldtünk. Az egyesült bizottság minden tagja és minden tagszervezete nevében felhívást bocsátunk ki. Kedvező munka folyik az egységek megerősítésére. Holnap mindezeket az intézkedéseket el kell fogadtatnunk a szovjettel, ami nagyon nehéz. Ma igyekszünk megdolgozni a szovjet frakcióit. Holnapután ülést tartanak a hajóbizottságok képviselői.

A mozgalmat még nem sikerült lokalizálni. A válság körülbelül három nap múlva tör ki; ha addig meg tudjuk akadályozni a megmozdulást, a nyugalom biztosítva lesz. Egy sor munkát el kell végezni a komisszáriátuson. Egy ember már nem tud tovább megbirkózni ilyen hatalmas feladattal. Most meg Rejert Odesszába kellett küldeni Batumi helyett.

Boriszov,
megbízott főkomisszár

Revolucionnoje dvizsenyije v Rosszii v avgusztye 1917 g. — 87. old.

[4] Kornyilov lázadása a következő napon robbant ki.

[5] Az Össz-Oroszországi Hadiflotta Központi Végrehajtó Bizottsága.

[6] A Fekete-tengeri Flotta képviseleti szerve, amelyben korábban eszer és menszevik többség alakult ki.

Digitized by Google

Levél az OSZD(b)MP Központi Bizottságának a szvinyarevói ércbánya (a doni szabadcsapatok területe) bolsevik pártbizottságától a bolsevik befolyás növekedéséről

[1917 szept. 8. előtt kelt]

Kedves Elvtársak!

Ez év szeptember 3-i keltezésű leiratukra válaszolva közöljük, hogy bányáink körzetében a szervezés egyre gyorsabban halad és elmondhatjuk, hogy pártszervezetünk erős. Ott, ahol gyakran hallhatta az ember, hogy a bolsevikok ellenforradalmárok[1] — az adott esetben a gyülésre gondolunk, ahol sohasem lehetett beszédet mondani a bolsevikok védelmében —, most Turlo elvtárs nyiltan védelmezte Lenin elvtársat és társait, és szavai után viharos taps tört ki.

Kapjuk a párt központi lapját, amelyben cikkek jelennek meg Lenin elvtárs aláírásával. Ilyenkor a munkások így szólnak: „Ismét megjelent megmentőnk, Lenin elvtárs" — és megcsókolják Lenin elvtárs aláírását.

A pityeri Kornyilov-féle felkelés napjaiban körzetünk munkásai egyáltalán nem ijedtek meg, csak amiatt aggódtak, hogy nincsenek felfegyverezve. Így azután intézkedések történnek a szervezett munkások felfegyverezésére. Ennek érdekében körzetünkből Pityerbe irányítottuk Scsagyenko elvtársat, hogy fegyvereket szerezzen.

Önök bizonyára jól tudják, hogy kozákok vesznek körül bennünket és olykor akadályozzák agitációnkat. Úgy vélekedünk, hogy körzetünkben a kozákok ellenforradalmárok...

Elvtársi üdvözlettel

G. Gyegtyarjov
Sz. Zaszko

[1] Az Ideiglenes Kormány és a polgári pártok azzal vádolták a bolsevikokat, hogy agitációjukkal a cárizmus kezére játszanak, vagyis ellenforradalmi szerepet játszanak.

Közli: **Dolmányos István**

Digitized by Google

Nemzetközi szemle

A stockholmi nemzetközi Vietnam-értekezlet

A harcoló, hős vietnami nép iránti szolidaritás nagyszerű megnyilvánulása volt a Stockholmban ez év július 6—9-én megrendezett nemzetközi Vietnam-konferencia, amelyen a mi országos békemozgalmunk küldöttsége is tevékenyen részt vett. A svéd fővárosban hatvankét ország több mint húszfélé békemozgalmi szervezetének és számos nemzetközi szervezetnek 450 küldötte gyűlt össze, hogy az öt földrész becsületes, jóakaratú, békeszerető embereinek megbízásából kifejtsék véleményüket az amerikai agresszióról, a vietnami nép minél hatékonyabb támogatásának módozatairól.

A konferencián az egyes békeszervezetek megbízásából világszerte ismert, kimagasló közéleti személyiségek, politikusok, tudósok, írók, publicisták, művészek, egyházi vezetők, a nemzetközi problémák szakértői, elemzői jelentek meg, s emelték fel tiltakozó szavukat Washington kegyetlen vietnami népirtó háborúja ellen.

A stockholmi konferencia új szakaszt nyitott a békemozgalom történetében. Az a tény, hogy 62 *különböző társadalmi berendezésű* ország 450 *különböző politikai és vallási meggyőződésű* küldötte, a köztük fennálló nézetkülönbségek ellenére, a lényeget illetően teljes egyetértésben, mint egy ember foglalt állást az Egyesült Államok kormányának bűnös vietnami agressziójával szemben és felhívással követelte a Vietnami Demokratikus Köztársaság bombázásának azonnali beszüntetését, a Dél-Vietnami Nemzeti Felszabadítási Frontnak, mint a dél-vietnami nép egyedüli képviselőjének elismerését és a békének az 1954-es genfi egyezmények szellemében való helyreállítását — önmagában is sokatmondó. A konferencia eredménye azonban nem merül ki ennek az imperialista agresszió ellen mozgósító felhívásnak elfogadásában. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a konferencia munkájának ezen túlmenően három szempontból van óriási, azt mondhatnám, történelmi jelentősége:

1) Lényegében meghozta a béke egységes világmozgalmának megszületését;

Digitized by Google

2) megnyitotta az utat arra, hogy a békéért küzdő mozgalmak tevékenységük fősúlyát a propagandáról a cselekvésre helyezzék át;

3) egyrészt tükrözte, másrészt fokozta az Egyesült Államok bűnös, agresszív imperialista politikájának elszigetelődését.

A Béke Világtanács vezette béke-világmozgalom 1949-ben a hidegháború kibontakozása idején alakult, azzal a céllal, hogy a béke híveit szerte a világon összefogja és mozgósítsa az új, harmadik világháború megakadályozására. Hosszú éveken át a hidegháború légkörében működött; az imperialista propaganda kommunista mozgalomnak minősítette, és mindent megtett, hogy a kapitalista országok és a harmadik világ országainak békeszerető embereit visszatartsa a mozgalomhoz való csatlakozástól. Számos országban különböző jellegű párhuzamos béke mozgalmak alakultak, sőt nem egy rivális nemzetközi békeszervezet is született. Voltak közöttük olyanok, amelyeket jóakaratú, valóban békeszerető emberek kezdeményeztek, de voltak olyanok is, amelyeket a Béke Világtanács vezette mozgalom ellensúlyozására maguk az imperialisták hoztak létre. E szervezetek tagságának, e mozgalmak részvevőinek túlnyomó többsége azonban, politikai és vallási meggyőződésük különbözőségétől függetlenül, őszintén a béke megőrzéséért, egy új világháború megakadályozásáért kívánt küzdeni.

A Béke Világtanács vezette mozgalom kezdettől fogva és egész pályáján a világ összes békeszerető emberei együttműködésének, valamennyi békeszervezet illetve mozgalom tevékenysége koordinálásának megteremtésére törekedett. Öt évvel ezelőtt, 1962-ben már-már úgy látszott, hogy ezt a törekvését siker koronázza. Az 1962 júliusában Moszkvában rendezett Béke Világkongresszuson a BVT vezette mozgalmon kívül számos más békeszervezet és mozgalom képviselői is részt vettek. Ezzel megtörtént az első lépés a különböző békemozgalmak akcióegységének kialakítása felé.

Voltak azonban, akiknek ez nem tetszett. Fél évvel a moszkvai kongresszus után, 1963 januárjában, több párhuzamos nyugati békemozgalom kezdeményezésére, újabb együttműködési konferencia ült össze Oxfordban. A konferenciára a BVT vezette békemozgalom is meghívást kapott, a mozgalom képviselői oda is utaztak, a konferencián azonban nem volt módjukban részt venni, mert a konferencia üléseire nem engedték be őket.

A BVT vezette mozgalom és több más nemzetközi és nemzeti békeszervezet és mozgalom ezután is továbbfolytatta erőfeszítéseit az akcióegység megteremtésére, míg végre is a nemzetközi helyzet alakulásának, az imperialisták újabb bűnös agressziójának, s főleg a vietnami háború eszkalációjának hatása alatt most, négy és fél év múltán, Stockholmban az öt világrész különböző jellegű, különböző vallási és politikai meggyőződésű békemozgalmai teljes egyetértésben fogtak össze a

Digitized by Google

világot fenyegető fő veszély, az Egyesült Államok bűnös vietnami agressziója elleni harcban.

A béke hívei világméretekben való együttműködésének másik nagy fogyatékossága a legutóbbi időkig az a körülmény volt, hogy a békéért folyó harc elsősorban és túlnyomó részben az európai és észak-amerikai népek mozgalma volt. A harmadik világ (Ázsia, Afrika és Latin-Amerika) országainak népei nem, vagy alig vettek részt a mozgalomban. Az 1962-es moszkvai békekongresszuson a harmadik világ számos országának képviselőit is ott láthattuk ugyan, de szervezett békemozgalmak ez országok legtöbbjében nem voltak. Nem mintha ezeknek az országoknak sokat szenvedett népei kevésbé áhították volna a békét, mint mi. Az ok egyrészt az volt, hogy a meglevő békemozgalmak kevés figyelmet fordítottak arra, hogy soraikba ezeknek az országoknak a népeit is bevonják; másrészt az, hogy sokakat megtévesztett az a (főleg a kínai vezetők által sugalmazott) félrevezető propaganda, amely szembeállította a békeharcot a nemzeti függetlenségért folyó harccal, azt állítván, hogy a békéért és a különböző rendszerű államok békés egymás mellett éléséért folyó harc a függetlenségért való harc feladását jelenti.

Az utolsó évek folyamán azonban a békemozgalmak — és főleg a BVT vezette világmozgalom — fokozták erőfeszítéseiket a harmadik világ népeinek a mozgalomba való bevonására, s a világesemények — elsősorban az amerikai imperialisták vietnami agressziója — meggyőzték a harmadik világ népeit, hogy a békéért folyó harc nemcsak hogy nincs ellentétben a felszabadítási harccal, de a kettő elválaszthatatlan egymástól, mert a világ szilárd és tartós békéjének elengedhetetlen feltétele valamennyi nép függetlenségének és szuverenitásának helyreállítása. A stockholmi konferenciának egyik fontos eredménye, hogy nagy lépést tett előre abba az irányba, hogy a békemozgalom *mind az öt kontinens* népeinek mozgalmává váljék. A konferencián már számos olyan ázsiai, afrikai, illetve latin-amerikai ország *szervezett békemozgalmainak* delegációi vettek részt, amelyek ma is harcot, sőt egyesek, — mint Vietnam, Aden, Angola — fegyveres harcot folytatnak függetlenségük kivívásáért, illetve helyreállításáért.

A konferencia megmutatta, hogy a kínai vezetők a maguk szektás, ál-forradalmi nézeteivel elszigetelődtek. Maga Kína a konferenciáról jobbnak látta távolmaradni, s ha egyik-másik delegációnak akadt is olyan tagja, aki ebben vagy abban a kérdésben a kínai vezetők vonalával ért egyet, s ennek felszólalásában is hangot adott, a konferencia egészének egyértelmű állásfoglalását ez legcsekélyebb mértékben sem befolyásolta.

A harmadik világ népeinek a szervezett béke-világmozgalomba való bekapcsolódása megindult. De ahhoz, hogy a békemozgalom valóban az öt világrész népeinek mozgalmává váljék, további erőfeszítésekre van szükség, míg el nem érjük, vagy legalább is meg nem köze-

Digitized by Google

lítjük azt, hogy a békéért folyó szervezett harc a harmadik világ valamennyi országában kibontakozzék.

*

A különböző békeszervezetek és mozgalmak a vietnami háborúval kapcsolatos valamennyi lényeges kérdésben egységes elvi álláspontra jutottak, s ez lehetővé tette, hogy a gyakorlatban is összefogjanak az agresszió elleni harcban, hogy akcióikat összehangolják, illetve közös akciókat szervezzenek. A konferencia ezt a lehetőséget kihasználva, külön bizottságban dolgozta ki az akciók összehangolását, illetve az akcióegység megteremtése érdekében szükséges teendőket.

A 7. számú bizottság javaslata alapján — amely ezt a kérdést megvizsgálta — a konferencia elhatározta, hogy „a stockholmi konferen-

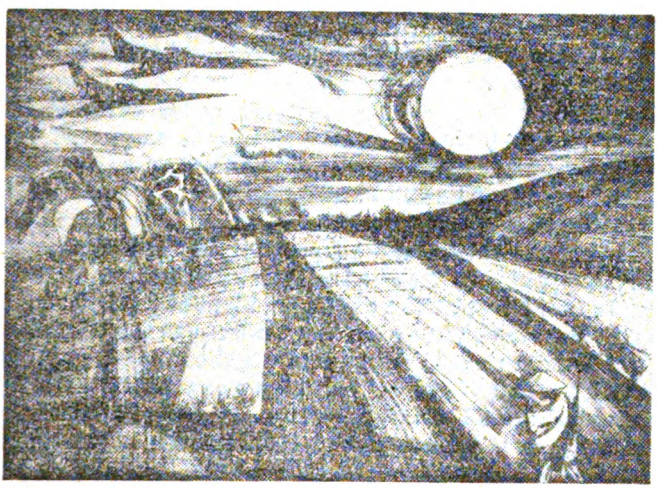

Vietnam

cián megmutatkozott kölcsönös megértés és közös célok támogatása és szélesítése céljából" a konferencia szervező bizottsága az értekezlet után is folytatja tevékenységét, mint állandó bizottság, amelyhez a továbbiakban minden olyan szervezet képviselője csatlakozhat, amely a konferenciáéhoz hasonló célokért tevékenykedik.

A 7. számú bizottság jelentésében megjelölte az állandó bizottság feladatait, melyek közül a legfontosabbak: a békemozgalmak és szervezetek tájékoztatása egymás tervezett akcióiról; a nemzetközi együttműködés fokozása, újabb körzetek és csoportok bevonása a vietnami háború ellen folytatott kampányba; a stockholmi konferencia felhívásának támogatására szervezendő akciók összehangolása (a jelentés mindjárt konkrét javaslatokat is tartalmaz, így például aláírások gyűj-

Digitized by Google

tésére, mítingek és tüntetések szervezésére); a Vietnam békéjéért küzdő szervezetek és csoportok által bizonyos alkalmakkor számos országban egyidőben szervezendő tüntetések összehangolása. A bizottság jelentésében mindjárt meg is jelölt két ilyen alkalmat: július 20-át, a genfi egyezmények aláírásának évfordulóját, és ez év október 21-ét, amikor Washingtonban tömegtüntetések lesznek.

Az állandó bizottság létrehozására tett javaslatán felül a 7. számú bizottság jelentésében — tájékoztatás céljából — felsorolja azokat a konkrét javaslatokat, amelyeket a bizottság munkája során az abban részt vevők tettek akciók szervezésére, azzal, hogy minden szervezet maga döntse el, mely javaslatokat kíván megvalósítani és hogyan. A számos javaslat közül különösen kiemelkedik kettő: javaslat a Vietnam megsegítésére folytatott akciók összehangolására, és javaslat az agresszív háborút folytató imperialista hadseregek behívást, illetve a hadműveletekben való részvételt megtagadó katonáinak erkölcsi és anyagi támogatására.

A Vietnamnak nyújtandó anyagi támogatás kérdését különben a konferencián speciális (6. számú) bizottság is tárgyalta. A bizottság jelentésében — abból kiindulva, hogy „a vietnami háborúnak az Egyesült Államok által eszközölt eszkalációjára a vietnami népnek nyújtott anyagi segítség egyre növekvő eszkalációjával kell felelni" — javasolta nemzetközi tájékoztató központ létesítését a Vietnamnak nyújtandó anyagi támogatás összehangolására, valamint nemzeközi bulletin kiadását. Ez utóbbinak a feladata lenne állandóan tájékoztatni az egyes nemzetközi szervezeteket arról, hogy mire van leginkább szükségük a vietnamiaknak, valamint az egyes országokban lefolyt gyűjtési és más segélyakciók eredményéről. A bizottság ugyanakkor megtárgyalta az egyes delegációk által országos, regionális vagy nemzetközi segélyakciókra tett javaslatokat, s jelentésében ezekről is beszámolt.

•

Az utolsó két esztendő alatt, a vietnami háború eszkalációjával párhuzamosan, jelentős változás ment végbe a világközvéleményben. Az egész világ előtt lelepleződött az amerikai imperializmus igazi arculata, helyesebben: vietnami háborújával és annak fokozatos eszkalációjával az amerikai imperializmus maga leplezte le önmagát, s ezzel elérte azt, hogy politikailag és erkölcsileg elszigetelődött. Az amerikai imperializmusnak ezt az egyre mélyülő elszigetelődését elemezte a konferencia egyik (5. számú) különbizottsága, megállapítva, hogy még az Egyesült Államok „régebbi barátai is egyre mélyülő ellenszenvvel nézik Amerika vietnami politikáját".

A konferencia több más bizottsága is foglalkozott azoknak a tényeknek a feltárásával és elemzésével, amelyeknek felismerése az amerikai agresszor elszigetelődéséhez vezetett.

Az értekezlet 1. számú bizottsága a konferencia plenáris ülése elé terjesztett beszámolójában megállapította és részletesen elemezte,

Digitized by Google

hogyan tiporja lábbal vietnami háborújával az Egyesült Államok kormánya a nemzetközi jog általános elvelt, az ENSZ alapokmányát s az 1954-es genfi egyezmény rendelkezéseit.

„A háború arculatá"-val foglalkozó 2. számú bizottság — vaskos dokumentumgyűjtemények, a helyszínen járt küldöttségek beszámolói, valamint a Dél-Vietnami Felszabadítási Front és a Vietnami Demokratikus Köztársaság delegátusainak megrázó felszólalásai alapján — megállapította, hogy az Egyesült Államok vietnami háborúja bűnös, népirtó háború. Az értekezlet plenáris ülése elé terjesztett beszámolójában a bizottság felsorolja az Egyesült Államok fő háborús bűnelt, amelyeknek rendszeres elkövetése kétséget kizáró módon bizonyítást nyert. Ezek: a békés polgári lakosság százezreinek legyilkolása, illetve nyomorékká tevése napalm-bombák és mérges gázok alkalmazásával; több mint egymillió gyermek meggyilkolása; a lakosság vetéseinek és állatállományának pusztítása vegyszerek alkalmazásával: gátak és öntözőművek bombázása, árvizek és éhínség előidézése céljából; iskolák, kórházak, templomok megsemmisítése. A bizottság arra a következtetésre jut jelentésében, hogy a vietnami háború igazi célja: a modern haditechnika fegyvereinek és más eszközeinek kísérleti kipróbálása, a világ más részein megindítani szándékolt újabb agresszív háborúkban és végeredményben egy esetleges harmadik világháborúban való felhasználás céljából.

A konferencia 3. számú bizottsága jelentésében megállapítja: „A vietnami nép, amely 1945-ben kikiáltotta függetlenségét, huszonkét éve harcol, hogy megvédje azt, előbb a francia kormánnyal, most pedig az Egyesült Államok kormányával szemben. Az 1954-es genfi egyezmények elismerték a vietnami nemzet függetlenségét, megerősítették Vietnam szuverenitásának, függetlenségének, egységének és területi épségének elvét." A dél-vietnami nép, a Dél-Vietnami Nemzeti Felszabadítási Front vezetése alatt, ezeknek az elveknek érvényesüléséért, a genfi egyezmények megvalósításáért, függetlenségének és békéjének helyreállításáért harcol. „A vietnami háború kizárólag az Egyesült Államok Vietnam elleni agressziójának következménye."

Az Egyesült Államok kormánya egyik ún. „béke-kezdeményezést" a másik után tette, ugyanakkor cselekedeteivel maga leplezte le ezek képmutató voltát. A konferenciának a béke-kezdeményezések kérdésével foglalkozó 4. számú bizottsága megvizsgálta a hadviselő felek, más országok, valamint az ENSZ főtitkára által tett különböző béke-kezdeményezéseket és megállapította, hogy a Johnson-kormány ún. „béke-kezdeményezései" nem voltak egyebek kapitulálásra való felhívásnál, s hogy minden egyes ilyen „béke-kezdeményezést" valójában az agresszió kiterjesztése kísért vagy követett.

Az amerikai imperializmus háborús politikája elszigetelődésének egyik fő oka abban rejlik, hogy a világ népei és kormányaik többsége rájöttek, hogy a vietnami háború, annak minden szörnyűségén túlmenően, a világbékét veszélyezteti. A konferencia 8. számú bizottsága,

Digitized by Google

amely a vietnami háborúnak a világbékére gyakorolt hatásával foglalkozott, beszámolójában megállapítja, hogy a vietnami agresszió nemcsak a jövőben jelent komoly veszélyt a világ békéjére; hogy a vietnami háború máris túlterjedt Vietnam határain és más országokat is érint; hogy „a háború tüze máris a Közel-Keletre is elért" és „a világ más részein is kitöréssel fenyeget", mert „példát szolgáltat más agresszív államok számára, s ezzel a világ biztonságát veszélyezteti"; hogy a „helyi háborúk" elmélete hamis, mert téves számítás vagy véletlen következtében a legkisebb agresszív háború is bármely pillanatban világháború kirobbanására vezethet. A jelentés megállapítja, hogy a vietnami agresszió csupán része az amerikai imperialisták nagy stratégiai tervének, amely arra irányul, hogy Ázsiában és más földrészeken amerikai befolyás-övezeteket és katonai támaszpontokat biztosítson magának.

Az Egyesült Államokból érkezett a legnagyobb számú küldöttség. Kiváló amerikai tudósok, nemzetközi jogászok, egyszerű háziasszonyok, a behívási parancsot megtagadó, börtönnel dacoló ifjak, különböző egyházak képviselői az amerikai társadalom legszélesebb rétegei nevében megbélyegezték kormányuk bűnös, agresszív háborúját és számos konkrét javaslattal és kezdeményezéssel járultak hozzá a konferencia sikeréhez. Különösen megható jelenet volt, mikor az értekezlet berekesztése után a 32 tagú amerikai delegáció tagjai az elnöki emelvényen a Vietnami Demokratikus Köztársaság és a Dél-Vietnami Nemzeti Felszabadítási Front küldötteivel váltott meleg kézszorításokkal demonstrálták kiállásukat a vietnami nép igaz ügye mellett.

Sík Endre

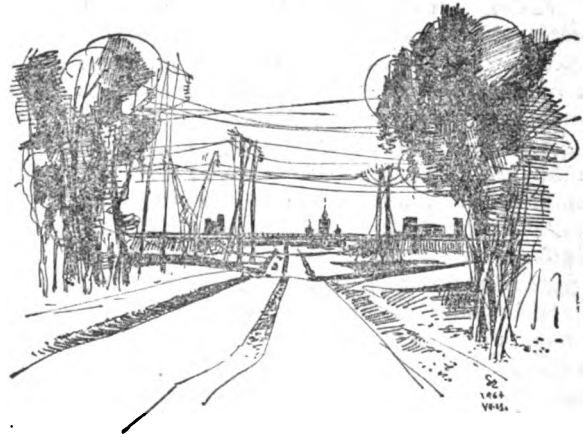

Moszkva környékén

Digitized by Google

Az Izraeli Kommunista Párt harca a közel-keleti konfliktus békés és igazságos rendezéséért

Már folyt a június 5-én kirobbantott háború, amely az Egyiptom, Jordánia és Szíria elleni orvtámadással indult meg, amikor az izraeli parlamentet — még aznap délután — rendkívüli ülésre hívták össze. Az izraeli kormány a hadiköltségvetés és hitelek megszavaztatásával az agresszió szentesítését kívánta biztosítani. A szélsőségesen nacionalista atmoszférájú ülésen a kommunista párt három képviselője: *Meir Vilner, Tufik Tubi* és *Emil Habibi* felemelte szavát az e térség népeit sújtó és az egész világ békéjét veszélyeztető merénylet ellen. Akárcsak az 1956-os szuezi agresszió idején, ezúttal is *a háború ellen szavaztak.* Az imperialista segítséggel és bátorítással megindított támadást már nem tudták megállítani, de bátor kiállásukkal és szilárd elvi álláspontjukkal rámutattak *a konfliktus békés és igazságos rendezésének* útjára. Ez a kiállás következetes megnyilatkozása volt a párt marxista—leninista politikájának, amelyet sok évtizedes harca során dolgozott ki. Jól érzékelteti ennek a politikának a lényegét az Izraeli Kommunista Párt fő jelszava: *„Nem az imperialistákkal az arab népek ellen, hanem az arab népekkel az imperialisták ellen!"*

A burzsoá nacionalista érdeket szolgáló cionista politika, amely azzal a ködösítő propagandával igyekezett félrevezetni a nemzetközi közvéleményt, hogy tulajdonképpen az arab és a zsidó nép „kiengesztelhetetlen ellentétei" okozták a háborút, az agressziót megelőzően és a rákövetkező napokban ideiglenes és részleges sikereket ért ugyan el, de az izraeli kommunisták megingathatatlan állásfoglalása következtében *elvi kudarcot* szenvedett. Ez előrevetíti azt, hogy a félrevezetés — mint az elmúlt két hónap fejleményei is mutatják — mind szélesebb körben lelepleződik Izraelben és a tőkés világ józan gondolkodásra hajló köreiben is. A szocialista országokban és a harmadik világban már kezdettől fogva sorra meghiúsultak a megtévesztésnek azok a sokrétű kísérletei, amelyek érzelmi, faji és vallási alapon igyekeztek összekuszálni a tényeket és nehezíteni a helyzet világos megértését. Ebben is fontos szerepet játszott az Izraeli Kommunista Pártnak a valóságos tényezőkön alapuló politikai elemzése, valamint a párt internacionalista jellege: *a zsidó és arab kommunisták megbonthatatlan egysége.*

*

A párt, amely Izrael Állam megalakulása előtt, a népszövetségi mandátum cégére mögött működő angol gyarmatosítás idején a Pa-

Digitized by Google

lesztinai Kommunista Párt nevet viselte, egyike a kommunista mozgalom *legrégibb osztagainak*, és kezdettől fogva az ország két népének legkövetkezetesebb forradalmárait tömöríti soraiban. A brit gyarmati hatalommal együttműködő cionista vezetők, valamint a feudális arab reakciósok közös erővel üldözték a kolonializmus ellen harcoló zsidó és arab kommunistákat. A húszas évek elején megalakult *marxista körök* 1922-ben elhatárolták magukat a „baloldali", „szocialista" mezben tetszelgő cionista pártoktól, és a nemzetközi kommunista szervezettel kerestek kapcsolatot. A Poálé Cion Szmol nevű álmarxista szervezet úgy igyekezett ellensúlyozni ezt, hogy szintén kérte felvételét a Kommunista Internacionáléba. A Komintern azonban 1929-ben, a helyzet alapos vizsgálata után, az 1924-ben megalakult Palesztinai Kommunista Pártot vette fel tagjai közé. Ez a párt politikájánál és összetételénél fogva híven tükrözte a gyarmati elnyomás ellen küzdő ország népének igazi érdekeit. A cionista Zsidó Ügynökség vezetői, tartva a PKP tekintélyének növekedésétől a zsidó munkások körében, denunciálták az európai származású kommunistákat az angol hatóságoknál. A húszas évek végén, a harmincas évek elején ezek a hatóságok tömegesen deportálták a kommunistákat, a fasiszta rendőrség kezére juttatva a hazatoloncoltakat.

A fasizmus terrorja következtében azonban tovább növekedett a palesztinai zsidó lakosság. Az üldözött zsidók egyre nagyobb számban kényszerültek elmenekülni szülőhazájukból; közülük sokan azért mentek Palesztinába, mert a cionista propaganda szocializmust ígért a haladó eszmék híveinek. Palesztinában aztán sokan kiábrándultak, amikor felfedezték, hogy valójában egy vehemens burzsoá nacionalizmus céljait szolgálják, még az úgynevezett mezőgazdasági közösségek, a *kibucok* is.

A földet a cionista szervek az eladósodott arab parasztok tudta nélkül vették meg az arab bankároktól. A parasztokat aztán az angol rendőrség fegyveres segédletével elkergették. Ezt „a föld meghódításának" nevezték. Ezzel együtt folyt „a munka meghódítása", vagyis a fontosabb munkahelyekről is kiszorították az elproletarizálódott arab parasztot úgy, hogy a bevándorlók az amúgyis nyomorúságos bérnél is olcsóbban vállaltak munkát, a különbözetet pedig a cionista szakszervezet, a Hisztadrut térítette meg nekik. Így „hódították meg" a holt-tengeri kálisólepárló munkahelyeit, de még arab effendikhez is beálltak nehéz mezőgazdasági munkákra.

Mindez nemigen volt alkalmas arra, hogy fokozza az arab—zsidó megértést. A magukat meggyőződéses szocialistának valló cionisták közül viszont többen megértették, hogy az igazi szocializmust csak a kommunisták akarják, és ezt csak az arabokkal együtt lehet megvalósítani, nem pedig az ő bőrükre. Ezek tehát *szembefordultak a cionizmussal*, és a súlyos illegalitás körülményei között dolgozó kommunista pártba léptek be. Börtön és bírósági tárgyalás nélküli agyonverés várt sokukra, mint *Szjoma Mironjanszkira*, a Tel-Aviv-i pártszervezet tit-

Digitized by Google

kárára, akit 1941-ben fogtak el, és akinek gyilkosait, az angolokkal együttműködő cionista rendőröket a mai napig sem büntették meg.

•

A második világháború alakulása alkalmas volt arra, hogy tisztázza a kommunisták és a cionista vezetés szándékai közötti különbséget. A kommunisták *nagyszabású mozgósítási kampányt* folytattak a hitleri fasizmus legyőzése érdekében. Arra szólították fel a katonai szolgálatra alkalmas férfiakat és nőket, hogy vonuljanak be a szovjet hadsereggel szövetséges angol hadseregbe, és követeliék a második front megnyitását Európában, hogy így meggyorsítsák az elfoglalt országok felszabadítását és megmenthessék a haláltáborokba hurcolt zsidókat. A cionista vezetés is mozgósított ugyan, de a háború utolsó szakaszáig ellenezte a zsidó egységek tömeges bevetését, nyíltan hangoztatva, hogy a zsidó csapatoknak a háború után lesz majd feladatuk: *„az ország meghódítása" az araboktól.* 1945 tavaszán Olaszországban bevetették ugyan a zsidó brigádot, bár inkább jelképesen, mint tényleges kockázattal — a jelentéktelen embervesztesség is bizonyítja ezt —, de aztán minden eszközzel arra törekedtek, hogy elodázzák leszerelését, a brigádot visszavigyék Palesztinába, és ott együtt tartsák.

A kommunista párt azonban, a katonák igazi érdekeinek és kívánságainak megfelelően, a háború befejeztével kiadta az *azonnali leszerelés* jelszavát. Ez olyan nagy visszhangra talált a katonák körében, hogy az angol hadvezetés is jobbnak látta, hogy a brit hadsereg más nemzetiségű egységeihez képest gyorsított tempóban szerelje le a Palesztinában bevonult zsidó katonákat.

A háborút követő időkben az angolok először igyekeztek meghosszabbítani mandátumukat, ezzel azonban magukra vonták a cionista fegyveres szervezetek csapásait. Ezeket a fegyveres szervezeteket eredetileg maguk az angolok képezték ki és látták el fegyverrel. Uralmukat hosszú ideig az arabokat és a zsidókat egymásnak ugratva tartották fenn. A változott helyzetben viszont később úgy döntöttek, hogy visszaadják a mandátumot. Bíztak abban — nem alaptanul —, hogy az általuk hátrahagyott sok megoldatlan probléma ismét arab—zsidó viszályhoz vezet, ez pedig elősegíti a közel-keleti térségben levő fontos stratégiai és olajérdekeltségeik megtartását.

A Palesztinai Kommunista Párt is követelte a mandátum megszüntetését, de egy *kétnemzetiségű önálló állam* létrehozása érdekében. Az adott körülmények között azonban — különösen a nyugati nagyhatalmaknak az ENSZ-ben kifejtett ellenállása következtében — ez nem volt megvalósítható. A Szovjetunió kifejezte sajnálatát azért, mert nem sikerült többséget szerezni a kétnemzetiségű állam megalakításához, s hozzájárult ahhoz, hogy Palesztinát felosszák egy zsidó és egy arab államra, azzal, hogy a két állam *szoros együttműködést* valósít majd meg. Ebből azonban semmi sem lett. Az arab országok, amelyekre akkor Anglia még nagy befolyást gyakorolt, ellenségesen

Digitized by Google

fogadták a felosztási tervet. Bevált tehát a brit közel-keleti „szakértők" számítása, s kitört az első palesztinai háború. Ennek következtében Izrael az eredeti felosztási határozathoz képest 40 százalékkal nagyobb területet szerzett magának. A palesztinai arab állam megalakítása elmaradt, és — a hadihelyzetnek megfelelően — a maradék területeket a szomszédos arab országokhoz csatolták. A legnagyobb részt Transzjordánia kapta: a Jordán nyugati partján levő „zsebet", csaknem egy millió lakossal. Ezzel Jordániává lépett elő az angolok kreálta hasemita királyság, amelynek hadseregét Glubb pasa, igazi nevén John Bagot, angol tábornok szervezte meg és irányította.

•

Az izraeli kormány és hadsereg csaknem egymillió arabot üldözött el az általa elfoglalt területekről. Azóta majdnem két évtized telt el; ez alatt Izrael lakossága két és fél millióra szaporodott, ebből háromszázezer arab. Az izraeli arabokat korlátozták mozgási szabadságukban, katonai parancsnokság alatt, szabályszerű gettókban élnek. Nem csoda, hogy a maradék arab lakosság körében nőtt az elégedetlenség, és jogaik kivívásáért folytatott harcukban elsősorban a kommunista párt segítségére számítanak.

Izrael azonban nem elégedett meg a negyvenszázalékos többletterülettel. 1956-ban támadást indított az Egyiptom által államosított *Szuezi-csatorna* ellen. Ezt ugyanúgy bérmunkában végezte az imperialisták számára, mint a jelenlegi, sokkal nagyobb szabású agressziót. A stratégiailag és gazdaságilag oly fontos csatorna államosításába ugyanis mind a mai napig nem nyugodtak bele a nyugati imperialista nagyhatalmak. 1956-ban tehát Izrael elfoglalta a gazai övezetet, és csak óriási nemzetközi nyomásra adta vissza egy félévvel később Egyiptomnak. Nem mondott azonban le róla, s ma nyilvánvalóan még vérmesebb reményeket táplál: nemcsak a gazai övezetet, hanem sokkal nagyobb területeket akar megtartani. Izraelben jelenleg olyan térképet terjesztenek, amelyen — „ősi jogokra" hivatkozva — *az Eufrátesztől a Nílus északi részéig* terjedő ország meghódítását propagálják. Az Izraeli Kommunista Párt lapja, a *Zo Haderech* közölte a térkép fotókópiáját, leleplezve ezzel azt a hazugságot, hogy az izraeli hadsereg „kizárólag biztonsági okokból" indította meg — amerikai, angol és nyugatnémet segédlettel — immár másodszor a nácik „Blitzkrieg"-jéhez hasonlítható orvtámadást. Meir Vilner, az IKP titkára ugyanakkor arra is rámutat, hogy az izraeli propaganda-manőverekhez és ködösítésekhez segítséget nyújtottak egyes arab vezetőknek olyan kijelentései is, amelyek tagadták Izrael Állam létjogosultságát.

•

Izrael tőkés állam és készségesen kiszolgálja a legreakciósabb régi és új kolonialista erőket. De az izraeli népnek — akkor is, ha jelentős része még a jobboldali, militarista vezetők befolyása alatt áll — joga van a nemzeti függetlenséget megtestesítő, önálló államához. Ezt a jo-

Digitized by Google

got nem lehet erőszakkal megszüntetni. Ugyanakkor ez a jog kötelezettségekkel is jár: Izraelnek tiszteletben kell tartania a szomszédos országok jogait és szuverenitását, területi integritását. Ráadásul teljesítenie kell a korábban elűzött arab menekültekkel szembeni kötelezettségeit. Az ENSZ 1949-ben hozott határozata szerint a menekülteknek lehetővé kell tenni, hogy szabadon válasszanak: hazatérnek-e, vagy kártérítést kapnak. Az IKP ezt az álláspontot támogatja, ugyanúgy, mint a szocialista országok többsége, s a harmadik világ számos országa is így vélekedik.

Persze, ma már annyival bonyolultabb a kérdés, hogy további menekültek problémája is megoldásra vár, és erőteljes nemzetközi nyomás nélkül Izrael a legminimálisabb visszavonulásra sem lesz hajlandó. Sőt, inkább újabb agressziót készít elő, hiszen sem a Szuezi-csatorna tekintetében nem fejezte be az imperialistáknak vállalt bérmunkát, sem tőlük kapott fő feladatát nem teljesítette. Ez a fő feladat: *a haladó egyiptomi és szíriai rendszer megdöntése* volt. Ezek a rendszerek ugyanis, ha megszilárdulnak, nemcsak az effektív imperialista veszteséget állandósítják ebben a térségben, hanem az egész arab világ politikai fejlődésére is kihatnak. Előbb-utóbb napirendre tűzik az olaj államosítását is, márpedig ez pótolhatatlan veszteség lenne az angol, amerikai, nyugatnémet imperialisták számára. Az egész világ kőolajtartalékának 65 százaléka a Közel-Keleten van, és bár az olajtermelésnek csak egyharmada származik innen, a világ olajkereskedelmének 60 százalékát az arab olaj fedezi. Ezért olyan fontos számukra a haladó rendszerek megdöntése, ezért támogatják Izrael területi követeléseit, ha ez kész kikaparni nekik a tűzből a gesztenyét.

Az Izraeli Kommunista Párt álláspontja világos ebben a kérdésben. Amikor ezt megállapítjuk, elismeréssel kell adóznunk annak a harcnak, amelyet testvérpártunk a féktelen sovinizmus légkörében, a győzelmi mámortól megrészegült izraeli szoldateszka terrorja alatt folytat. És itt kell szólnunk arról is, hogy a burzsoá nacionalista, cionista ideológia hatása ellen nemcsak a párton kívül, hanem *a párt soraiban is* fel kellett venni a harcot. Elvi alapon szembe kellett szállni azokkal a nézetekkel, amelyek a zsidó népnek az országra való „ősi jogát" a zsidó és arab nép közös érdekei fölé helyezték. Ezeknek a hamis nézeteknek a képviselői nem az imperializmus mesterkedéseiben látták a Közel-Kelet békéjét fenyegető fő veszélyt, hanem Izrael és az arab országok konfliktusában, s e konfliktus okait — a cionista propaganda hatására — éppen a haladó arab országok, elsősorban *Szíria és Egyiptom* politikájában keresték. Ezzel egyidejűleg arra törekedtek, hogy a párt hallgatólagosan vegye le a napirendről az Izraelből elüldözött palesztinai menekültek helyzetének rendezését.

Az „újcionista" nézetek hívei — akik Mikunisz, a párt akkori főtitkára körül csoportosultak — ezt mint „taktikai húzást" javasolták; azért, hogy ezzel a párt nagyobb népszerűségre tegyen szert a nacionalista beállítottságú dolgozók és a középrétegek körében. Velük

Digitized by Google

szemben a párttagok többsége, élükön Meir Vilnerrel, rámutatott arra, hogy ez az irányzat *szembeállítja az izraeli zsidó népet az arab népekkel*, s ez nem az izraeli dolgozóknak, hanem az izraeli tőkésosztálynak előnyös, és az e mögött álló, vele szorosan összefonódott amerikai, angol és nyugatnémet imperialisták helyi és nemzetközi érdekeit szolgálja.

Amikor az IKP Központi Bizottsága 1965 nyarán, hosszú vita után — amely a pártsajtóban is nyilvánosságot kapott — 11 szavazattal 8 ellenében *leszavazta* az „újcionisták" téziseit, Mikunisz csoportja — ugyancsak IKP néven — önállóan kezdett működni. Mikunisz azonban lényegében másodlagos szerepet vitt a párton belüli viszálynak és következményeinek kialakításában. A szakadás fő előkészítője az a *Mose Szne* volt, aki csak 1953-ban lépett be a pártba, miután az izraeli cionista mozgalomnak szinte minden ágazatát megjárta, sőt korábban a Hagana nevű reakciós fegyveres szervezet parancsnoka is volt. Mikunisz csoportjának nacionalista jellegét nemcsak nyilatkozataik bizonyítják, hanem az a tény is, hogy egyetlen arab kommunista sem lépett be hozzájuk.

•

Az 1965-ös szakadást követően megtartott országos parlamenti választásokon az is bebizonyosodott, hogy nemcsak a Központi Bizottság és a párttagság zöme maradt hű az internacionalista irányzathoz, hanem a kommunista szavazók többsége is az igazi kommunista pártot támogatja. Az IKP három képviselőjével szemben a Mikunisz—Szne-csoport mindössze egy mandátumot szerzett. Ez azonban elég volt ahhoz, hogy — úgy mint az első világháború kitörésekor a II. Internacionálé áruló pártjai — Mikunisz megszavazza az izraeli agressziót és a soviniszta, jobboldali képviselők tapsaira áhítozva támadja, mocskolja a parlament szószékéről Meir Vilnert, Tufik Tubit és Emil Habibit.

De nem ez a személyeskedő és politikai vitában megengedhetetlen hang a fő bűne a pártból kivált csoport vezetőinek. Június 5-ét megelőzően még elítélték — legalábbis szóban — az izraeli militaristáknak és a befolyásuk alatt álló kormánynak a környező arab országok elleni agressziós lépéseit (így az 1956-os szuezi agressziót, az izraeli kommandóknak egy jordániai falu elleni, tavaly őszi villámtámadását, és az április 7-én Damaszkusz fölé berepült izraeli gépek súlyos provokációját) — ezúttal azonban *180 fokos politikai fordulatot* tettek. Nemcsak megszavazták az agressziót, de június 17-én Szne ujjongva ünnepelte a „győzelmet", amelyet „ragyogó katonai akciónak" minősített. Mikunisz július 4-én a parlamentben még külön apologetikát is kreált az orvtámadás igazolására: „Nem számít az, hogy ki adja le az első lövést — mondotta —, ha igazságos ügy érdekében történik. Márpedig ennek a kormánynak a politikája igazságos."

Ismeretes, hogy három nappal a támadás előtt *Eskol* miniszterelnök átadta a hadügyi tárcát a szuezi agresszióban diszkreditált, szél-

Digitized by Google

sőségesen militarista *Dajan* tábornoknak, és államminiszteri rangban bevette a kormányba *Menahem Begint*, az ultranacionalista Hérut pártnak, az Irgun nevű hírhedt terrorszervezet jogutódának vezérét. Az Eskol—Begin—Dajan kormány mellett állt ki tehát Mikunisz, támadva nemcsak hazai bírálóit, hanem *a Szovjetuniót és a többi szocialista országot is, a világ haladó erőit*, amelyek tiltakoztak a veszedelmes háborús kaland ellen.

Szne azonban még ennél is tovább ment: az általános jellegű támogatáson túlmenően az izraeli kormány hódító politikáját is felkarolta. A csoport többi tagja hallgatólagosan tudomásul vette az arab országok jelentős területeinek megszállását, s ez a magatartásuk sem menthető, Szne azonban nyíltan kiállt e területek végleges bekebelezéséért. A *Paese Sera* című olasz lapban megjelent nyilatkozatában síkra szállt az úgynevezett *„Cis-Jordánia terv"* megvalósításáért: az elrabolt területek visszaadása helyett egy olyan arab állam létrehozását javasolja, amely „protektorátus" címke alatt *izraeli gyarmat* lenne az Amerikai Egyesült Államok befolyási övezetén belül.

Az Izraeli Kommunista Párt Központi Bizottságának június 22-i ülése élesen elutasította az ilyen kalandor terveket. „Izrael biztonságának és jövőjének érdekében vissza kell térni a korábbi fegyverszüneti vonalra. Az elfoglalt területekről való visszavonulásnak kell az első lépésnek lennie ahhoz, hogy új légkör alakuljon ki, amely lehetővé teszi a béke-kezdeményezést. Csak így lehetséges tartós megoldást találni az izraeli—arab konfliktusra és a palesztínai kérdésre. Ezen az alapon lehet biztosítani mind az izraeli nép, mind a palesztinai arab nép nemzeti jogainak elismerését" — állapítja meg az IKP Központi Bizottságának határozata.

*

A Mikunisz—Szne-csoport opportunista álláspontja minden erőlködésük ellenére sem hozta meg számukra a politikai sikert a cionista táborban, és az IKP-t sem sikerült megingatniuk, meggyengíteniük. A marxista—leninista útról való letérés szükségszerűen a Mikunisz—Szne irányzat meggyengüléséhez vezetett. Híveik közül egyre többen lépnek át az igazi kommunista pártba, az azt sújtó terror ellenére. A csoporton belüli viszály és a belső ellenzék növekedése miatt több vezetőt ők maguk zártak ki; így *Alexander Pennt*, a neves héber költőt, és központi vezetőségük két másik tagját. Penn és két társa azt követelte, hogy hagyják abba a jobboldali kormánynak és agressziós politikájának támogatását. Mások viszont azért léptek ki a csoportból, mert ha Mikunisz úgyis jobboldali nacionalista politikát folytat, akkor már „érdemesebb" nekik egy olyan jobboldali párthoz tartozniuk, amely kormányon van.

A szakadárok elleni harcban tehát az IKP megnyerte az ideológiai csatát. Ez azonban még nem jelenti a harc végét, sőt most követ-

Digitized by Google

kezik csak a küzdelem nehezebb szakasza. A kormány, látva a Kommunista Párt erkölcsi győzelmét, fokozza a kommunisták elleni hajszát. Letartóztatja, ütlegeli, meghurcolja a párt vezetőit és aktivistáit. Tömegesen bocsátják el állásukból, munkahelyükről a kommunistákat. És nemcsak valamiféle kommunistaellenes kampány céljából teszik ezt, hanem elsősorban azért, mert a kevésbé öntudatos dolgozók körében is kezdenek már mutatkozni a kijózanodás jelei. Ráadásul a kormánynak ismét százezres munkanélküli tömeggel kell számolnia, s egy két és félmilliós országban ez nagyon sok.

Izraelben olyan helyzet van kialakulóban, amelyben a munkásosztály, a haladó rétegek előtt elkerülhetetlenül napirendre kerül a „hogyan tovább" kérdése. S a sajátos izraeli helyzetben csak a taglétszámot tekintve ugyan nem nagy, de szilárd elvi alapokon álló, következetesen marxista—leninista politikát folytató IKP tudja megadni erre a választ.

A nemzetközi kommunista és munkásmozgalom elismeréssel adózik annak a bátor, következetes és megingathatatlan kiállásnak, amellyel az Izraeli Kommunista Párt felvette a harcot az izraeli nép és az arab népek közös érdekeinek megvédéséért. Harca egyben az egyetemes béke és haladás ügyét is szolgálja. Ezért szolidáris vele más szocialista népekkel együtt a dolgozó magyar nép is.

Forgács Marcell

Az amerikai „forró nyár"

Az 1967 júliusában kirobbant nagyarányú zavargások felrázták Amerika és a világ közvéleményét: a négerkérdés ismét a figyelem homlokterébe került.

Mi is történt? Előbb Newarkban, majd Detroitban, aztán még tucatnyi amerikai nagyvárosban néger zendülések törtek ki: a lázadásokat csak a fegyveres erő nagyarányú alkalmazásával sikerült ideig-óráig megfékezni.

Az amerikai Time a következőképpen állítja össze az utóbi négy év hasonló összetűzéseinek mérlegét:

	Halottak	Sebesültek	Letartóztatottak
1964 — nyolc város, köztük Harlem	8	1 056	2 643
1965 — Watts, Chicago	35	1 080	4 310
1966 — 18 lázadás	12	366	1 647
1967 — augusztus 2-ig 31 város	86	2 056	11 094

Digitized by Google

A U. S. News and World Report szerint 1967-ben augusztus 2-ig összesen 109 amerikai városban voltak kisebb-nagyobb zavargások; a nemzeti gárda több mint húsz alkalommal avatkozott közbe, a „tulajdonban esett kár" legalább egymilliárd dollár.

A Nouvel Observateur az amerikai „forró nyár-ról" szóló tudósításában a többi között így ir:

A polgárjogi mozgalom halott, a forradalom megkezdődött. Az amerikai utca vérbe és lángba borult. A kormány minden szinten hatástalan és tehetetlen, képtelen rövid vagy hosszú távra cselekedni valamit. A hadsereg és a rendőrség nem képesek meggátolni az erőszakot, hanem éppen ellenkezőleg, úgy tűnik, mintha ők provokálnák. A kompromisszumos megoldások elképzelhetetlenek. A megbékélés hívei lejáratták magukat és nincsenek eszközeik.

Egyetlen menet, egyetlen „sit in", egyetlen bojkott sem mozgósított még ilyen sok négert. Repedeznek a valamennyiüket megbénító társadalmi kényszerzubbony legszolidabb varrásai. Ez tulajdonképpen új polgárháború. A lázadások e „járványa" egy nagyarányú és döntő belső konfliktus minden jellemvonását magán viseli. Az a politikai cement, amely bármely gyengén is, a fehérekhez kapcsolta a négereket, porrá vált.

A négerek első szervezett kísérlete arra, hogy megváltoztassák szerepüket a társadalomban, a polgárjogi mozgalom volt, amely az ötvenes évek végén kezdődött. *Martin Luther King* és hívei úgy gondolták, hogy az amerikai gazdaság valamilyen módon, a legkevesebb erőszakkal lehetővé teheti a szegény négerek beolvadását, integrálódását. Arra számított, hogy a néger felvonulók tevékenysége hatni fog az északi fehér liberálisokra, akik a szükséges reformok érdekében nyomást gyakorolnak majd a Demokrata Pártra.

Egy időben hatékony volt ez a stratégia. A déli feudalizmus, amely már korábban megrendült, kezdett szétbomlani. A néger választókat felvették a listákra, megszüntették az elkülönítést a nyilvános helyiségekben, és megszavazták a polgárjogokról szóló törvényeket. Az elkülönítés első védelmi vonala mögött azonban hatalmas erődítmények magasodtak. A faji szemlélettel átitatott társadalom nem volt hajlandó olyan könnyen lemondani a hierarchiáját megalapozó értékekről. Az amerikai vezető osztály korlátozott jótéteményei pedig nem hűtik le a négerek elégedetlenségét. Így a „fekete hatalom" mozgalma volt az elkerülhetetlen válasz a fehérek alapvető hajthatatlanságára.

Senki sem gondolja, hogy megtörténik a két nemzet gyakorlati különválása, vagy hogy a négerek megszerzik a hatalom fölötti ellenőrzést, akár csak helyi szinten is, néhány államban vagy városban. Az azonban csaknem bizonyos, hogy a következő hónapokban és években a lázadás politizálódni fog, és pontosan megfogalmazott radikális követeléseket támaszt majd.

Digitized by Google

A hamburgi ***Spiegel*** *rámutat, hogy a zavargások oka az amerikai négerek mindmáig kétségbeejtő helyzete. A lap így ír:*

Döbbenet és tanácstalanság, tehetetlenség és harag fogta el a hatalmas nemzet hatalmasait. Ahogyan a kiábrándító harci folyamat a távoli Vietnamban, ugyanúgy az otthoni tragikus konfliktus is két ellenséges táborra osztotta Amerika politikai életét: a kompromisszumra hajlandókra és a kompromisszumot ellenzőkre, vagy ahogy a washingtoni zsargon mondja: galambokra és héjákra.

A galambok csak egy kiutat látnak arra, hogy az utolsó percben megakadályozzák a pusztító polgárháborút: gyors és erélyes intézkedéseket követelnek minden baj okának, a slum-oknak a felszámolására. Milliárdokat követelnek az amerikai szegénység ellen, mert ez még mindig olcsóbb, mint a totális faji háború. A héják viszont sürgetik az államhatalom kíméletlen bevetését a lázadók ellen. A polgárháborút csírájában akarják elfojtani, szuronyokkal és páncélosokkal; a detroiti katasztrófa tetőpontján egy déli képviselő azt javasolta, hogy bombázzák a színesbőrűek gettóját. Sem a galambok, sem a héják nem képesek azonban behozni azt az időt, amit elvesztegettek.

Száz évvel a rabszolgák felszabadítása és több mint tíz évvel az alapvető polgárjogi döntések után, amelyek a színesbőrű amerikaiaknak egyenjogúságot és integrációt ígértek, még mindig nem lett keskenyebb a feketék és a fehérek közti szakadék.

Egy néger család átlagos keresete évi 3971 dollár, ezzel szemben egy fehér családé 7170 dollár. A néger családok pedig nagyobbak, sokkal több a gyerek. Mindenekelőtt azonban: a gettók néger tömegeinek keresete nem emelkedik, ellenkezőleg, évről évre csökken. A Los Angeles-i gettóban élő néger családok keresete 1960 óta 3897 dollárról 3803 dollárra, a clevelandi gettóban élőké 4346 dollárról 3729 dollárra csökkent.

Még ezek a számok is hamis, túl rózsaszín képet nyújtanak. *Robert Kennedy* szenátor nemrégiben széttépte a gettók hivatalos statisztikájának függönyét. Az eredmény ijesztő volt. Egy tipikus északkeleti nagyváros — összesen 230 000 lakosú — néger gettójában 56 000 a 20 és 64 év közti korosztályba tartozó felnőtt és munkaképes férfiak száma. Ezeknek körülbelül egyharmadát — mondotta Kennedy — a népszámlálás és a munkaügyi hivatal nem tudta megtalálni, mert nincs állandó lakásuk, nincs munkahelyük: családjuktói távol bolyonganak a nyomornegyedekben. A többi 40 000-nek 11 százaléka nem szerepel semmiféle statisztikában, mert a hiábavaló erőfeszítések után kedvüket vesztve, lemondtak minden munkakeresésről. Az ezek után megmaradt 36 500 néger 10 százalékát állandó munkanélküliként tartják nyilván. A fennalkoztatott négerek nagy része alkalmi munkát végez, vagy olyan munkahelyet tölt be, ahol heti 60 dollárnál kereseblet keres — keresetben mint a hivatalos létmi[illegible]. A mérleg egy tipikus nagy-

Digitized by Google

városi gettó 56 000 munkaképes színes bőrű lakosa közül csak 24 500 (43,7 százalék) kap a létminimumnál magasabb bért. „Több mint meglepő, hogy a gettók lázadása eddig nem volt erőteljesebb" — vonta le a következtetést *Joseph Alsop* amerikai publicista.

A gettók lázadása azért nem volt hosszú évekig erőteljesebb, mert a négerek joggal reménykedtek. A háború befejezése óta az amerikai kormányok több törvényt hoztak a színes bőrűek egyenjogúságáért, mint azelőtt az összes többi kormány Washingtonban. Bármily reményteljes volt is azonban a kezdet, a tényleges haladás kiábrándító. 1966-ban, 12 évvel a washingtoni Legfelső Bíróság elvi döntése után, a déli államokban a három és fél millió néger gyermeknek csak 10 százaléka látogathatta a fehérek és négerek közös iskoláit. Egészben véve tulajdonképpen csökkent a közös iskolákba járó néger diákok száma, mert az északi városokban a fehéreknek a néger negyedekből történt elköltözése miatt a korábban vegyes iskolák tisztán néger iskolákká váltak.

A munkahelyeken még mindig érvényes a négerekre az a mondás, hogy „utolsónak veszik fel és elsőnek bocsátják el" őket. A piszkos és rosszul fizetett munkák még mindig „negro job"-ok. Gyakorlatilag a déli államokban még mindig akármelyik seriff megfoszthatja a négert a törvény által garantált választójogától.

A fehérek ellenállása a négerek egyenjogúsági követeléseivel szemben egyre szívósabbá vált. 1967-ben az amerikai kongresszus képviselői és szenátorai leszavaztak, vagy vonakodtak egyáltalán megvitatni is minden faji jellegű határozati javaslatot. Ez történt például a mintavárosokra, a lakbér- és családi pótlékokra vonatkozó javaslatokkal is. Ezzel szemben nagy szótöbbséggel fogadtak el a képviselők olyan törvényjavaslatokat, amelyek a négerek ellen irányultak. Bezárult a feketék gyűlöletének és a fehérek dühének ördögi köre. „Az 1967. év nyara úgy fog bevonulni a történelembe, mint az a nyár, amelyen az amerikai négerek minden reményüket elvesztették a fehér emberekben" — jósolta a *Wall Street Journal*.

Johnson elnök kinevezett egy bizottságot, amelynek az a feladata, hogy megállapítsa, „mi történt, miért történt, és hogyan lehet megakadályozni, hogy ismét megtörténjék". Ennek a bizottságnak azonban a vizsgálathoz a következő nyárig adott időt, pedig Amerika városai már ezen a nyáron lángolnak.

> *Az egész világsajtó szerint elősegítette a néger-mozgalmak radikalizálódását a „nagy társadalom" programjának kudarca. Joseph Alsop, a New York Herald Tribune publicistája is elismeri, hogy még e program keretében sem tettek jóformán semmit a négerekért.*

Ha Johnson elnök akcióprogramot akar indítani a városi néger gettókban, akkor semmi mást nem kell tennie, mint megfordítania a szövetségi kormány fontossági sorrendjét. A „holdkóros" jelző nagyon

Digitized by Google

enyhe szó a jelenlegi fontossági sorrendre, ha figyelembe vesszük, hogy nagyvárosaink néger gettói hosszú ideje olyan problémát jelentenek, amelyet szociálpolitikai szempontból egy csaknem befejező stádiumában levő rákbetegséghez lehetne hasonlítani.

Így például jelenleg évente mintegy 10 milliárd dollár szövetségi segélyt költünk a városoknak nyújtandó különböző formájú támogatásokra, és 11,5 milliárd dollárt oktatási hozzájárulásokra. A gettókban azonban a városi korszerűsítést gyakran a négerek eltávolításának nevezik (lefordíthatatlan szójáték: urban renewal — negro removal), és joggal, mivel a városi korszerűsítési programok évek óta az alacsony bérű lakások számának csökkenésével járnak. Az oktatásra fordított évi 11,5 milliárd dollárból legalább 10 milliárd a középosztály oktatásának javítására megy, és nagyon optimista az a feltételezés, hogy ténylegesen 500 millió dollárt költenek a szegény környékeken működő iskolák javítására.

A gettók számára biztosított pénz valójában szánalmas könyöradomány. Az Isten szerelmére — kiáltana fel az ember —, a mi javunkra is véget kell vetnünk ennek a képtelenségnek, meg kell változtatnunk a fontossági sorrendet, és a legőszintébben kell dolgoznunk a gettórák meggyógyításán.

Alsop felteszi a kérdést:

Vajon csupán elnyomással és erővel találhat-e biztonságot Amerika fehér többsége? Vagy mindig egy kifosztott kisebbséggel kell élnünk, amelyet csak ráfogott puskával lehet sakkban tartani?

Pierre Martin a Démocratie Nouvelle hasábjain a vietnami háború és az amerikai négerek helyzete közötti összefüggésekre hívja fel a figyelmet.

Az Egyesült Államok az erőszak legfőbb szülője a világon — *Martin Luther King* lelkész fogalmazta meg ezt a súlyos és pontos vádat az amerikai kormány ellen. Ugyanebben a beszédében, 1966. április 4-én, elítélte a „barbár" és „igazságtalan" háborút, és arra szólította fel a fiatal amerikaiakat, ne menjenek Vietnamba harcolni. Ez a hirtelen és feltűnést keltő állásfoglalás egy törést szentesít. Élesen szembenáll a Nobel-díjas Kingnek Vietnammal kapcsolatos korábbi álláspontjával, amelyet ingadozások, hallgatások és félszavak jellemeztek.

A néger lakosságot az amerikai társadalom minden más rétegénél jobban érinti az Egyesült Államok intervenciójának fokozódása. A szegénység elleni háborúra szolgáló programok csökkentése erősen hat a négerekre, legalábbis azokra, akik illúziókat tápláltak a vállalkozás tényleges hatását illetően. A sorozás szelektív módszere hátrányos számukra, megkülönböztetést jelent, és a szellemi követelmények csökkentése előreláthatólag növelni a fogja a besorozott négerek számát.

Digitized by Google

Robert McNamara statisztikái aprólékosak és kifejezőek. Vietnamban az amerikai katonák 11 százaléka néger (az amerikai lakosságnak 12 százaléka feketebőrű), a halottaknak viszont 17 százaléka a néger. 1967 februárjában a szárazföldi hadseregben 24 868 néger harcolt — vagyis a létszám 14 százaléka — és a halottaknak 22,4 százaléka volt néger. Ezeket a nyers számokat különböző magyarázatok követik. A tisztek között viszont csak 2,5 százalék a néger. A négereket nagy számban öntik a gyalogság soraiba (a létszám 20 százaléka), tekintettel alacsonyabb képzettségükre.

Nemrég Martin Luther King még erőteljesen elítélte a „fekete hatalom" jelszavát, szeparatistának és fajvédőnek nevezte. Ma is fenntartja ezt az elítélő magatartást, de együttműködik a „fekete hatalom" híveivel. Az amerikai társadalomba való beilleszkedést illetően megingott a bizalma: ameddig a vietnami háború tart, addig a polgárjogok vonatkozásában semmiféle komoly sikert nem lehet várni.

Luther King nemrég támadta az erőszakot, a gettók fiatal néger lázadóiét és a fehér fajvédőkét egyaránt. Ma elítéli az amerikai kormány által gyakorolt erőszakot a világpolitikában, és arra törekszik, hogy erőszakmentes harci formákat fejlesszen ki a háborúellenes mozgalomban. Világosan tudja azonban, hogy a megnövekedett erőszak és a brutalitás Saigontól és a Mekong deltájától elkerülhetetlenül átkerül az amerikai társadalomba, és nyugtalansággal tölti el őt a négerek fenyegető jövője. Ily módon Vietnam azoknak a radikalizálódására vezet, akik még hisznek a polgárjogokban, és akik azt látják, hogy drámai módon elmélyül a szakadás a négerek és a fehérek között.

A Nobel-díjas Martin Luther King, aki a polgárjogi mozgalom, a békés beolvadás, az „integráció" élharcosa, a Démocratie Nouvelle hasábjain maga is utal arra a nyomásra, amelyet az amerikai néger-mozgalom radikalizálódása gyakorol a korábbi erőszakmentes politika híveire. Martin Luther King rámutat:

A négerek lelkiállapotát ma a türelmetlenség és a sürgősség érzése jellemzi, amely a helyszínen harcos és támadó vezetőket követel meg, s kipróbált és szilárd szervezeti és stratégiai formákat.

Állandó harcunk abból a tényből ered, hogy még mindig két Amerika van. Az egyik a prosperitás tejétől és a lehetőség mézétől csillog, a másik olyan visszataszító, hogy szüntelen kétségbeesést szül. Ezt a másik Amerikát a legyőzöttek, a megalázottak és megfélemlítettek lakják. Ez az Amerika azoknak a férfiaknak és nőknek a hazája, akik a reményen kívül élnek, és akik azt érzik, hogy száműzöttek saját országukban. Mindaddig, amíg ez a két Amerika egymás mellett él, folytatódni fog a harc a polgárjogokért.

Feleslegesnek tűnik számomra, hogy időt vesztegessek a céltalan erőszak elítélésére. A következmények: néger asszonyok és gyermekek

Digitized by Google

holtan az utcákon, a gettóban megmaradt néhány munkahely és vállalat pedig megsemmisítve a düh hullámában. Az erőszak több problémát teremt, mint amennyit megold, és még akkor is, ha az elnyomás századaira felel ez az erőszak, kénytelen vagyok megismételni, hogy nem ez a helyes út.

A felkelések azoknak az embereknek a kifejezési formái, akik nem tudják elérni, hogy meghallgassák őket. És mit akarnak mondani? Azt, hogy Amerikában szüntelenül fokozódik a szegények, különösen pedig a négerek nyomora.

1966-ban a munkanélküliség aránya a 18 és 19 éves fehérek között 4 százalékkal csökkent, ugyanakkor a hasonló korú négerek között 5 százalékkal nőtt. A négerek munkanélküliségi aránya 32 százalék volt. A néger közösséget sújtó depresszió ugyanolyan, mint 1930-ban, a fehéreket azonban ma alig érinti. A gyermekhalandóság a fehérek soraiban ezer főre 21,6, a négereknél azonban 43,1.

Attól tartok azonban, hogy süket fülekre találnak a gettóinkból eredő figyelmeztető és kétségbeesett kiáltások. A kongresszus által a szegénység elleni háborúra megszavazott 1,7 milliárd dollár csupán arra szolgál, hogy a szegényekben növelje a méltóságra és az egyenlőségre való törekvéseket, a helyi hatóságoknak azonban csak arra ad eszközöket, hogy még jobban megalázzák a szegényeket azzal, hogy nevetséges módon kezelik őket.

Az elmúlt tíz évben elsősorban a szabadság kritériumát helyeztük előtérbe, mozgalmunk a szabadság kivívásáért folyt. Amerikában a szabadság és a hatalom elválaszthatatlanul összefonódik. Nem lehet valaki szabad hatalom nélkül, és nem lehet hatalmat birtokolni anélkül, hogy szabadon rendelkeznénk magunkkal. A hatalom természetének gyors elemzése is megvilágítja azonban, hogy társadalmunkban nem csupán a négereket fosztják meg a döntési hatalomtól. A hatalmat egy szűk gazdasági, politikai és katonai elit összpontosítja kezében, s ez az azonnali profit és a hatalom megőrzése jegyében hozza meg döntéseit, anélkül, hogy a legkisebb mértékben is figyelembe venné a közösség értékeit, az értelmiségiek bölcsességét, a nép szükségleteit. Itt húzódik meg a demokráciánkat fenyegető válság. Tény az, hogy jelenleg társadalmunkban a nép többsége meg van fosztva minden hatalomtól.

A „fekete hatalom" jelszava a fehér hatalom túlkapásaira adott válasz egyik fajtája. Hozzá kell fűznöm: téves annak a feltételezése, hogy az úgynevezett „fehér reagálás" (white backlash) a „fekete hatalom" jelszavának a következménye. Akiké a döntési hatalom, azok valójában csak kihasználták ezt a jelszót arra, hogy szembeszálljanak a változással. A mozgalom gyűjtő jelszavának jelenleg nincs szüksége a „fekete hatalom" követelésére, mert ez valójában korlátozná azt a hatalmat, amely a változás forrása lehetne. A mi generációnk jelszava: „A népnek a hatalmat!".

Digitized by Google

Cicero azt mondotta: „A szabadság a hatalomban való részvételt jelenti". A négerek nem akarják az egész hatalmat, mert akkor más embereket megfosztanának szabadságuktól. Ugyanebből az okból a négerek azt sem fogadhatják el soha, hogy kizárják őket a hatalomból.

Stokely Carmichael, a néger-mozgalom másik nagy táborának vezetője, aki a „fekete hatalom" jelszavát kiadta, elutasítja Martin Luther King ezen érvelését. A New York Review of Books ban így ír:

Azzal az alapvető ténnyel kell kezdenünk, hogy az amerikai négereknek kettős problémájuk van: szegények, és négerek. Minden más probléma ebből a valóságból ered: a képzettség hiánya, a négerek úgynevezett apátiája.

Ezért tevékenységünket a politikával kellett kezdenünk, mert az amerikai négerek — tulajdon nélküli emberek egy olyan társadalomban, amelyben a tulajdon jelent mindent. Hatalomra kell törekednünk, mert ezt az országot nem az erkölcs, nem a szeretet, nem az erőszakmentesség mozgatja, hanem a hatalom. Így tehát eltökéltük magunkat a politikai hatalom megszerzésére, azzal a céllal, hogy ennek segítségével olyan tevékenységet folytassunk, amely gazdasági következményekkel is jár. A hatalom birtokában a tömegek kidolgozhatnák azokat a döntéseket, amelyek meghatározzák sorsukat, illetve részt vehetnének ezek kidolgozásában.

Ha azonban a politikai hatalom az önrendelkezés kulcsa, nyilvánvaló, hogy évekkel ezelőtt egy kút mélyébe dobták ezt. A fajvédő terror erőszakkal megakadályozta a négereket a választási listákra való feliratkozásban, ezért először csak a választási listákra való felvételért harcoltunk. E cél elérése után azonban felvetődik a kérdés: kire szavazzunk törekvéseink elérése érdekében? Ahol a négerek többségben vannak, ott az ellenőrzés megszerzésére kell törniük, ahol nem, ott a megfelelő képviseletre és a részleges ellenőrzésre. Olyan támaszpontokat kell tehát teremteni, amelyeken a négerek hatalommal rendelkeznek, és amelyekből kiindulva módosíthatják az elnyomó rendszert, akár helyi, akár országos szinten. Politikai téren a „fekete hatalom" azt jelenti, hogy a négerek legyenek egységesek képviselőik megválasztásában, és kényszerítsék arra őket, hogy vegyék figyelembe érdekeiket. Nem érjük be azzal, hogy fekete arcokat tegyünk a fehérek helyére. A „fekete hatalom" egy közösség hatalma, és belőle kell erednie.

Végső soron országunk gazdasági rendszerének alapjait kell megingatni, hogy a négerek életük urává váljanak. Fel kell szabadítani az Egyesült Államok gyarmatait, amelyek magukban foglalják határain belül az északi és a déli fekete gettókat.

A fehér társadalom visszautasítja ennek az elismerését, és ezért beszél integrációról, beolvadásról. Az integráció azonban nem veszi figyelembe a nyomor problémáját, csupán a négerkérdést látja. Az

Digitized by Google

integráció ma azt „a sikeres embert" jelenti, aki olyan gyorsan hagyja maga mögött gettóban élő néger testvéreit, ahogyan csak megengedi új sportkocsija. A harlemi melósnak vagy a napi három dollárt kereső gyapotszedőnek semmit sem jelent. Ahogy egy alabamai néger asszony mondotta: „Attól az ételtől, amelyet *Ralph Bunche* (az ENSZ-főtitkár amerikai néger helyettese) fogyaszt, én nem lakom jól."

Sokat kell tenni a „szegény fehérért" is. Reméljük, hogy egy napon össze tudjuk fogni a szegényeket, feketéket és fehéreket egyaránt. Jelenleg teljesen elméletinek látszik ugyan a szegények, a feketék és fehérek tömörülése, de mégis meg kellene próbálni a szegény fehérek tömbjét létrehozni. Ez a feladat a fehérekre várna.

Ennek a társadalomnak a felépítése elsősorban a fehérek műve, nem a régereké. Mi nem fogunk e társadalom megmentéséért harcolni, sem Vietnamban, sem másutt. Olyan irányban fogunk harcolni, amelyet *mi* a leghasznosabbnak tartunk, olyan célokért, amelyeket *mi* tűzünk ki — nem a polgárjogok kivívásáért, hanem azért, hogy minden emberi jogunkat elismerjék.

Stokely Carmichael 1967. augusztus 2-án Kubában még radikálisabb nézeteket hangoztatott egy nyilatkozatában; az amerikai nagyvárosokban megvívandó gerillaháború előkészítéséről beszélt. A Le Monde-ban megjelent tudósítás szerint kijelentette:

1960-ban mozgalmunk vezetője Martin Luther King lelkész volt, aki ismert pacifista. Abban az időben árulásnak tekintették az erőszakot. Taktikai okokból akkor elkerültük az „erőszak" kifejezés használatát, gyakorlatilag azonban az erőszakra készítettük fel embereinket, mert nincs más eszközünk a bennünket elnyomó kapitalista rendszer lerombolására. A wattsi felkelések 1965-ben döntő fordulatot jeleztek. Ma mindenki számára világos, hogy felszabadításunk egyedüli útja a fegyveres felkelés.

Az amerikai kommunisták számára is döntő fontosságú a négerkérdés; megítéléséről mélyreható, konstruktív vita folyik a párt elméleti folyóiratában, a Political Affairs-ban. Jay Thomas tanulmánya leszögezi:

A kommunista álláspont az, hogy a fekete politikai hatalom feltétlen szükségesség, nem csupán az elkülönítés és a megkülönböztetés felszámolására és a néger nép életkörülményeinek megjavítására, hanem azért is, hogy biztosítani lehessen a haladást minden amerikai számára. Amikor majd a déli négerek teljes szavazóerejüket alkalmazni tudják, hogy kibuktassák a reakciós kongresszusi tagokat, akik a kulcsfontosságú bizottságok elnöki tisztségeit töltik be és fékezik a haladó törvényhozást, akkor új nap virrad fel Amerikára. A mi felfogásunk szerint a komoly szociális és politikai forradalom elképzelhetetlen anél-

Digitized by Google

kül, hogy a négerek a kormányzat minden szintjén megfelelő képviseletet ne kapjanak.

A néger—fehér egységért folytatott harcunk akciót követel. Gyakorlatban kell bebizonyítanunk, hogy a fekete—fehér egység nem csupán szükséges és kívánatos, hanem lehetséges is.

Az új néger harcosok jelentős része, a kommunista párttal ellentétben, a fekete egységet a fehérek és a fehér társadalom teljes elutasításaként fogja fel. Szervezeteiknek fehérek nem lehetnek tagjai, sokszor gyűléseikről is kizárják őket. A fekete egységmozgalomban a konkrét harci programokon kívül hiányzik a szabadságért folytatott küzdelem osztályelemzése.

Általában támogatjuk a néger mozgalom felhívását a néger vezetésre mind a polgárjogi mozgalomban, mind a szakszervezetekben és más demokratikus szervezetben. Nekünk azonban nem az a véleményünk, hogy négereket csak négerek vezethetnek, fehéreket pedig fehérek. Országunk történetében, különösen a szakszervezeti mozgalomban, számos példa van arra, hogy néger szervezők vezetnek fehéreket és fordítva. A szabadságmozgalom vezetése elsősorban a négerekre tartozik, a fehérek feladata pedig az, hogy főleg olyan kérdésekben szervezzék meg a fehéreket, amelyek őket érintik — de a fehéreknek is van szerepük abban, hogy hozzájáruljanak a polgárjogi szervezetek tevékenységéhez.

Az Olasz Kommunista Párt elméleti hetilapjában, a Rinascitában Gian Carlo Pajetta, az OKP vezetőségének tagja, elemzi azokat a tanulságokat, amelyeket az amerikai néger-megmozdulások nyújtanak az európai munkásmozgalomnak.

Nem tudjuk, vajon ráléptek-e az Egyesült Államok négerei valamilyen módon ama problémák megoldásának útjára, amelyek kétségbeesésbe kergették őket. Nem hisszük egyébként, hogy azoknak a szervezeteknek az útja, amelyek eddig más harci formákkal kísérleteztek, már befejezett folyamat. A „fekete hatalom" jelszavával aligha lehet túljutni egy felkelés robbanásán, amelynek szikráit jól lehetett látni a világ minden részén. Visszautasítjuk azonban azokat a fajvédő magyarázatokat, amelyeknek alapja az ősrégi fehér előítélet, nem pedig a társadalmi struktúra tudományos elemzése. Ami történt és ami történik, az túlmegy egy nap fellángolásán. Alá kell húznunk jelentőségét, mint egy tényleges válság kétségbeesett elítélését, a megoldatlan néger-problémának az elítélését. E problémáról minden elnökválasztás előtt azt mondották az amerikai társadalom apologetái, hogy megszűnt, vagy legalábbis közel áll ahhoz, hogy megszűnjön. Most úgy tűnik, a négerek kiáltásának mindenkit rá kell ébresztenie arra, hogy fordulathoz érkeztünk: az amerikai ipari fejlődés, ez a feltételezett technikai mindenhatóság, a történelemnek olyan

Digitized by Google

előre nem látott gátjaiba ütközött, amelyekről a bankároknak, a tábornokoknak, az elnököknek nem volt fogalmuk.

Az automatikus integrációs folyamat — amely, úgy látszik, ahhoz a tényhez kapcsolódik, hogy a jobblét, az abszolút számban néhánnyal több dollár, a néhánnyal több autó, a néhánnyal kevesebb megalázás elég lehet — ez az integrációs folyamat véget ért. Ez újabb bizonyíték arra, hogy az osztálytársadalom kiélezi az egyenlőtlenségeket, s egyben a maga keretén belül ellenzékeket és új ellenfeleket szül magának. Ez az ítélet az amerikai társadalom fölött — nem csupán a bizonyos szempontból félfeudális Dél, hanem a legfejlettebb kapitalizmus társadalma fölött — ez testesül meg a detroiti felkelésben.

Egy társadalom csődjének vagyunk tanúi. Ez az a tanulság, amelyet le kell vonnunk az olasz dolgozók számára, akik egyébként elég érettek ennek megértésére, akkor is, ha nekünk kevesebb a computerünk. Ezt az amerikai társadalmat visszautasítjuk, mint modellt és mint elkerülhetetlen perspektívát. Baljós hangok hallatszanak arról, hogy Amerika a közeljövőben olyan rendszerré válik, amelyet akár fasizmusnak is lehet nevezni — és ezt mi nem tartjuk lehetetlennek. Azt kívánjuk Amerikának, hogy ne ezen az úton haladjon.

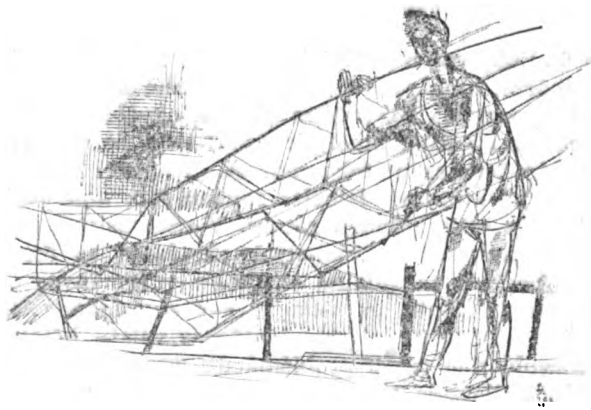

A vas[illegible] elő

Digitized by Google

Szemle

KOVÁCS IMRE:

A termelőszövetkezetek elnökei

„A termelőszövetkezet elnöke egyszemélyben a tagok összességének választott képviselője és a termelőszövetkezetek ügyeinek intézője." (A termelőszövetkezetek I. országos kongresszusának határozatából.)

A termelőszövetkezeti elnökök a falu szocialista átalakulásának központi alakjai. Olyan vezetői típust testesítenek meg, amelynek nincsenek elődjei a magyar paraszttársadalom múltjában.

Érdekes tisztség, roppant nehéz „hivatal" az elnöké. Akiket vezet és irányít, azok nem bérmunkások, s tulajdonviszonyuk jellegénél fogva nem *névleges*, hanem *tényleges* gazdák — nagyrészt olyan emberek, akik tegnap még, a maguk uraiként-szolgáiként, büszkék voltak függetlenségükre, ha mégoly látszólagos volt is az. A tegnap még egyéni gazda szövetkezeti tagok néhány emberi erénye, munkaszeretete, szorgalma, gyarapodás-vágya nagyrészt a kistulajdonosi múlthoz kapcsolódik. A régi paraszti világ individualista maradványai, a korábbi rétegeződés válaszfalai nehezen tűnnek el, és sokáig befolyásolják a közösségben kialakuló, új típusú emberi viszonylatokat. Ezért némelyik termelőszövetkezetben évek telnek el, amíg az emberek — vezetők és tisztség nélküliek — rájönnek: az elnöknek a közösséggel együtt és a közösségnek az elnökkel együtt kell kijárnia a szocialista átnevelődés iskoláját. A példamutatást pedig mindenki a vezető embertől várja.

Még aki keveset járt falun, az is tudja, hogy az elnök személye igen kedvelt beszédtéma mindenütt. Aki vezetőséget mond, az is főként őt érti ezen. Nincs egy lépése sem, amelyről ne tudnának. Még arról is beszélnek, kinek hogyan köszön, ivott-e reggel féldecit és hányat, mikor ebédelt, hány kiküldöttet fogadott, s honnan jöttek ezek, milyen köténynyt kötött a felesége, amikor a kútra ment, mit vittek gyerekei tízóraira az iskolába. A falu olyan közösség, amely elnézően jó is tud lenni, de olykor kegyetlen is ítéleteiben.

Digitized by Google

Anekdotákat, felnagyított, kikerekített eseteket mesélnek minden elnökről, népdalok is születnek róluk, s ezeknek némelyike nem éppen hízelgő. S nem egyszerű dolog bátran megállani a pillantások kereszttüzében.

Mi hát az elnök?

Politikus, aki pontosan ismeri az erőviszonyokat, s így egyensúlyi helyzetet teremt a szövetkezetben összekerült sokféle embertípus között? *Szakember,* aki kizárólag a hozamok alakulásával törődik, s tevékenysége a gépkapacitás kihasználásának és a szántás mélységének ellenőrzésében, a helyes munkaerő-mérleg, a megfelelő műtrágyaadagok összeállításában, a korszerű üzemszervezés folytonos tökéletesítésében merül ki? *Üzletember,* aki a beszerzésnek és az értékesítésnek mindig újabb lehetőségeit kutatja fel, s ott is nyer, ahol mindenki veszít? Vagy talán *jogász-féle,* aki nemcsak a paragrafusokkal van tisztában, hanem azokat a bizonyos „kiskapukat" is ismeri?

A régi szövetkezeti törvény a termelőszövetkezetet *mozgalmi* központnak tekintette, s különösen a mozgalom első időszakában dominált ez a jelleg. A belépés abban az időben *elsősorban politikai* kérdés volt a szegényparasztság számára, még akkor is, ha gazdasági szükségszerűség diktálta. Az egyéni gazdaságok tengerében létrejött kicsiny közösségek, amelyek az éles és sokszor mesterségesen élezett osztályharc viszonyai között tették meg első lépéseiket, nem is állhattak volna meg kipróbált, politikus elnök nélkül. Érthető, hogy abban az időben elsősorban az elvi szilárdságot, a kommunisták forradalmi bátorságát várta el választott vezetőjétől a közösség.

Az átszervezés éveiben és a közös gazdálkodás győzelmével már *változott a helyzet.* Új szövetkezetek jöttek létre, a régiek taglétszáma hirtelen többszörösére növekedett, de ezeket a tömörüléseket még korántsem nevezhettük szocialista nagyüzemeknek. Hátra volt még a dolog neheze: elindítani, megszervezni a nagyüzemi termelést, kialakítani a munkaszervezetet, okosan kamatoztatni az egész társadalom összefogásával biztosított nagy összegű állami támogatást, jól sáfárkodni a gépekkel és más eszközökkel, ésszerűen beruházni, mindenekelőtt pedig termelni, termelni. A kettős feladat megvalósítása — a mezőgazdaság szocialista átszervezésével egyidőben növelni a termelést is — a szövetkezeti elnökök *szakmai* rátermettségét állította előtérbe. Nagy volt a tét: a lakosság ellátása, a mezőgazdasági export további alakulása.

A kettős feladatot sikerült megvalósítani. Ebben a sikerben — számos egyéb tényező mellett — igen nagy részük volt a szövetkezeti vezetőknek is, s közöttük az elnököknek. Kiütközött azonban egy olyan fogyatékosság, amelyre fel kellett figyelni. A termelőszövezetkezeti vezetők egy részénél valamiféle uradalmi szemlélet kapott lábra: kezdték figyelmen kívül hagyni a tagságot, s meggyőzés,

Digitized by Google

az emberek javaslatainak megszívlelése helyett paftogó hangon utasítgattak, nem tűrve semmiféle beleszólást a vezetésbe.

Egy azóta leváltott termelőszövetkezeti elnök például legtöbbször egyes szám első személyben beszélt a közös gazdaság eredményeiről: „Tizenöt mázsát értem el búzából", „bevezettem az itatásos borjúnevelést", „többet hozok ki a földből, mint amennyit azelőtt termeltek..." stb. Mintha nem is a tagság, az egész közösség eredményeiről lett volna szó. Miért alakulhatott ki nála ez a stílus, s ki a hibás ebben? Az egyik ok kétségtelenül a tagok kezdeti passzivitása volt: az, hogy jóideig hiába várt építő javaslatokra, hasznos tanácsokra, észrevételekre. Sőt, egyesek mintha kárörvendően figyelték volna: „Csináld csak, úgyis belebuksz!" Csinálta is a dolgát, mert kellett valakinek határozottan cselekednie, döntenie és intézkednie a legkülönfélébb ügyekben és gondokban. Végül arról is leszokott, hogy megkérdezze az embereket, vagy beszámoljon a gazdaság tényleges állapotáról. Viselkedése hasonlóvá vált a járni kezdő gyermekéhez, akit elragad saját lendülete, nem néz semerre, mind gyorsabban emelgeti lábait, s aztán felbukik az első kis göröngyön.

Észre kellett venni: az a termelőszövetkezeti elnök boldogul legjobban a posztján, aki *tud bánni az emberekkel.* Ehhez pedig politikusnak is, szakembernek is, pedagógusnak is, sőt jogásznak is kell lennie — természetesen a szó tágabb, általánosabb értelmében. Hogyan válhat mindezzé *egyetlen* ember? Csak és kizárólag jó *segítőtársak* támogatásával. Az elnök nem lehet jó politikus a párttitkár nélkül, nem lehet jó szakember a főagronómus és a tapasztalt szövetkezeti gazdák nélkül, nem igazodhat el a jogok és kötelességek labirintusában jogász nélkül, s nem vigyázhat a közös vagyonra az ellenőrző bizottság nélkül. Nem lehet sokáig elnök a tagság cselekvő támogatása, feltétlen bizalma nélkül.

Ismerős a tsz-elnököknek az a típusa is, amelyet az jellemez, hogy *mindent egyedül* akar elvégezni. Az esetek többségében az ilyen próbálkozás nem sok sikerrel jár. Ismertem például olyan tsz-elnököt, aki azzal kezdte, hogy napi 18 órát dolgozott, s még szóhoz sem jutott körülötte senki, amikor ő már megfogalmazta a döntést. Később azzal magyarázta ezt, hogy csupa tehetségtelen, konzervatív, a fejlődésben visszamaradt ember dolgozik körülötte, s így nincs kire támaszkodnia. Egyre türelmetlenebb lett, fogyatkozó testi és lelki erejét hangerővel igyekezett pótolni, úgy hogy mindenki látta: nem az ember nőtt meg, hanem csak a „mellénye". Akik korábban tisztelték, azok inkább már féltek tőle, s akik szerették, már tisztelni sem tudták. Pár héttel leváltása előtt hosszasan beszélgettünk. Szivarzsebéből sorra tette elém az orvoságos fiolákat: „Látja, ezeken élek — nézett szemrehányóan —, itt van, e: Belloid, Demalgon, C-vitamin." És remegett a keze. Tekintetében nyoma sem volt a régi, tiszta fénynek, könnyek voltak a szemében, furcsa, ideges vibrálás. Aztán arról beszéltünk, hogy a szocializmus építése nem magukat elégető már-

Digitized by Google

tírokat követel, hanem együttes, szívós munkát, amelyben az emberek nem szégyellik, hogy erőt merítsenek egymásból, a másik tudásából, a kölcsönös bizalomból és türelemből.

A kölcsönös bizalomhoz az is kell, hogy az elnök igyekezzék megismerni azokat, akikkel együtt dolgozik. Egy időben helyenként divattá vált a tagokkal való levelezés. Nem volt ez szerencsés dolog. Egy tsz-elnöknek például soha nem bocsátotta meg a tagság, hogy olyan ügyekben is levelezett, amelyeket pár szóban el lehetett volna intézni, s olyanokkal, akiknek a lakása közelebb van a tsz-irodához, mint a községi postahivatalhoz. Nem is maradt meg sokáig ebben a községben. Idegenként jött, így is távozott. Becsülték, tisztelték, de szeretni nem szerették, mert — így mondták róla — ő sem szeretett senkit.

Számbavenni is nehéz, hányféle elnök-típust ismertünk meg az elmúlt pár esztendő alatt. Volt olyan, akinek megártott a tisztség, mások viszont olyan emberi értékekről adtak tanúbizonyságot, amilyeneket nem is feltételeztek róluk. Az idő múlásával azután a szövetkezeti mozgalom veteránjai közül sokan lassanként átadták helyüket az utánuk következőknek, a fiatalabbaknak, s ezeknek már könnyebb volt az indulásuk. S most, amikor az új gazdasági mechanizmus bevezetése előtt állunk, a szövetkezetek történetében is lezárult egy fejezet; ennek tanulságait a szövetkezeti elnökökre vonatkozóan is érdemes summázni.

Alkalmunk volt látni, hiszen a szemünk előtt történt, hogy a termelőszövetkezeti elnökök, a népből jött vezetők — ugyanúgy, mint annak idején az iparban és a közélet valamennyi posztján — sikerrel vizsgáznak, ha lépést tudnak tartani a növekvő követelményekkel. A parasztság soraiból is ezrével „ugrottak ki" olyan szövetkezeti vezetők, akiknek sokat köszönhet a falu. Néha keserves tapasztalatok árán ugyan, de a kezdeti gondok és bajok tengerében is becsülettel megállták helyüket, s elöl jártak ott, ahol új utat kellett törni. Tisztelet és megbecsülés illeti őket ezért. Sok embert meghallgattak, sok sérelmet orvosoltak, olyan körülmények között is, amikor tőlük nem nagyon kérdezték, hogy nekik mi fáj. Dehát ahogy mondani szokás, ez is benne volt az „igen"-ben, abban, hogy vállalták a dolog nehezét. Azok az idős, ma már nyugdíjas, volt elnökök, akik az első évek sok viharát kiállták, életük jelentős részét, java éveiket áldozták a közös ügyért. Elfáradtak, eltörődtek? Bizony, el. Sokuk ebbe rokkant bele. De hallgassuk meg őket, amint fáradtan a múltat idézik! Magunkat tagadnánk meg, ha nem figyelnénk rájuk. Magunkat nem tisztelnénk, ha elfeledkeznénk arról, hogy itt vannak körünkben, s mi, az utánuk következők, bátran meríthetünk tapasztalataikból.

Az új gazdaságirányítási rendszerben a mezőgazdasági üzemek *önállósága* is nagyon megnő. Lehetőség nyílik arra, hogy a szövetkezetek többsége a maga erejéből valósítsa meg a bővített újrater-

Digitized by Google

melést. Csökkennek, illetve megszűnnek a termelési előírások, kötöttségek, a termelésben jobban érvényesül a piac szabályozó szerepe, s a tervszerű befolyásolást az állam közgazdasági módszerekkel végzi. Szélesedik a termelőszövetkezetek tevékenységi köre, szabadabban szárnyalhat vállalkozói kedvük. A termelőszövetkezetek *vállalatszerű gazdálkodásra térnek át.* Ezt szolgálja a teljes körű amortizáció bevezetése, a nagy összegű hitelelengedés, a jövedelem-elosztás korszerűsödése. Tovább differenciálódik a mezőgazdasági munka, s mindinkább erősödik benne az ipari jelleg. A termelőszövetkezeti parasztság életszínvonala tovább közeledik a munkásosztályéhoz, s arra számíthatunk, hogy a IX. pártkongresszus határozatainak megvalósulásával meggyorsul ez a folyamat, úgy és olyan arányban, ahogyan és amilyen mértékben a mezőgazdasági termelés növekszik.

Hol a helye a termelőszövetkezeti elnöknek az új mechanizmus viszonyai között?

Annyit rögtön megállapíthatunk, hogy a *nagyobb önállóság nagyobb felelősséggel jár együtt.* Ha valami nem úgy sikerül, ahogyan a tagság szerette volna, akkor már nem lehet a járási tanáccsal takarózni: „Ők akarták így!" Már ma világosan látható, hogy az új gazdasági mechanizmus életbe léptetésével az elnök munkája nem könnyebb lesz, hanem nehezebb. Lehetőségből parancsoló szükségességgé válik az önálló, vállalatszerű gazdálkodás kialakítása. Két olyan dologhoz kell hozzászokniuk a termelőszövetkezeti elnököknek, amihez eddig nem nagyon szoktak hozzá. Az egyik az, hogy *részkérdésekben maguknak illetve a vezetőségnek kell dönteniük.* A másik, ami ebből következik: *a kockázatvállalás.* A gyakorlatban ez olyanformán történik majd, hogy a szövetkezet alapkérdéseiben a közgyűlés foglal állást. E tekintetben még nagyobb szükség van a szövetkezeti demokrácia érvényesítésére. Ha pedig a közösség állásfoglalása nem csak formális, akkor ez ad olyan felhatalmazást a vezetőségnek és az elnöknek, amelynek birtokában nyugodtan dönthet a napi ügyekben s vállalhatja a kockázatot. A szövetkezeti demokrácia fejlesztése és a személyes felelősség növekedése között szoros összefüggés van, mondhatnánk: egyik el sem képzelhető a másik nélkül.

A vállalatszerű gazdálkodás nem mehet a demokratizmus rovására, épp ellenkezőleg: az új mechanizmus sikerének egyik fő biztosítéka a *helyi alkotóerő felszabadítása,* ez pedig elképzelhetetlen a szövetkezeti demokrácia továbbfejlesztése nélkül.

Napjaink gyakorlata azt mutatja, hogy a jól dolgozó szövetkezeti elnökök legfőbb erénye, a szövetkezeti demokrácia fejlesztése, az új mechanizmus viszonyai között *még fontosabb, mint régebben* volt. A tapasztalat arra tanít: merjen az elnök tanácsot kérni a tagoktól, ne féltse tekintélyét. Figyeljen oda az ötletekre, a javaslatokra, s az *emberekkel való foglalkozás* készsége alkossa egész alkatának szerves részét.

Digitized by Google

Az emberekkel való foglalkozás *ma hálásabb befektetés, mint bármikor volt.* Pártunk egyenes vonalú politikája a paraszti tömegekben is helyreállította a jövőbe vetett hitet és azt a szándékot, hogy érdemes szorgalmasan fáradozni a szocializmus teljes felépítésén. Van értelme a munkának, hiszen gyors ütemben változik, fejlődik, szépül körülöttünk minden. A parasztság felismerte, hogy korunk a felemelkedés útjára vezette el, s megvan benne az az igény, hogy együtt haladjon a világgal. Minden jó elgondolást és tanácsot szívesen vesz, kész teljes erővel dolgozni a nagy nemzeti célok megvalósításáért. A szilárd, jól fizető tsz-ek elnökei azt vallják, hogy ezt a kiindulópontot nyugodtan vehetjük adottnak, s ezen nyugodtan épülhetnek tovább az elnök és a tagság közötti emberi kapcsolatok.

Sokszor halljuk ezt a szót: *tudatformálás.* Felesleges hangsúlyozni: ez a feladat az elnök számára nem azt jelenti, hogy állandóan előadásokat kell tartania az embereknek. De a közösségi szemlélet hamarabb alakul ki ott, ahol a tagság látja, hogy a vezetőknek a közösség odaadó szolgálata a fő céljuk. Ha az elnök azt kívánja, hogy a tagságnak szívügye legyen a közösség minden munkája és gondja, akkor neki mint vezetőnek példát kell mutatnia ebben. Az emberek észreveszik ezt, mind többen látják és nyugtázzák megelégedéssel, s megnövekszik szemükben az elnök tekintélye. Akinek pedig tekintélye van, az tud hatni az emberekre, képes formálni őket. Így, leírva, látszólag egyszerű ez a képlet — bár a napi munka sok próbatételében is ilyen egyszerű volna!

Az új gazdaságirányítási rendszerben erősödik a gazdasági és politikai munka egysége, és ebből a szempontból nem közömbös *a szövetkezeti elnök és a párttitkár viszonya.* Nem egyszerű dolog ez ma sem. Ahány tsz, annyi formája van az együttműködésnek. Bár valljuk a termelés pártellenőrzésének fontosságát, s azt, hogy a párttitkár nincs alárendelve a tsz-elnöknek, a gyakorlat mégis azt mutatja, hogy bizony nem egy szövetkezetben a titkár meglehetősen alárendelt szerepet játszik az elnök mellett. Ennek egyik oka az, hogy ma már többnyire az elnök a képzettebb, a hozzáértőbb. Oka azonban az is, hogy az elnök néhol nem szívesen osztja meg a „hatalmat" a párttitkárral, s ez olykor személyes torzsalkodást is okoz. S eddig sem vezetett jóra, hanem az egész közösség kárára volt, ha szerencsétlen körülmények összejátszása folytán a pártszervezet bizonyos időszakra háttérbe szorult. Igen furcsa állapotok kerekedtek ebből: az egyik helyen az elnök bevásárlóként, anyagbeszerzőként „foglalkoztatta" a párttitkárt, másutt az volt a titkár fő tevékenysége, hogy a szövetkezetbe érkező küldötteket kísérgette. Ennek következtében azután keveset tudott foglalkozni az emberekkel, s mire észbe kaptak, súlyos problémákkal kellett szembenézniük.

Igaz az, hogy a tsz-ek nagyobb önállósága a vállatszerű gazdálkodást, s szükségképpen a tsz-elnökök nagyobb önállóságát is

Digitized by Google

magával hozza. De ha elfogadjuk, hogy az új mechanizmusban tovább kell fejleszteni a demokratizmust, akkor ennek egyben azt is kell jelentenie az elnök számára, hogy bátrabban támaszkodjék a pártszervezetre.

Napjainkban az ország felnőtt lakosságának jókora része az *iskolapadban ül.* Sokszor az apa a nagyobb gyermekekkel együtt készül a vizsgára. Az általános iskola VII—VIII. osztályának elvégzése szinte népmozgalommá vált. A technikumok levelező tagozatain, kihelyezett osztályaiban ezrek tanulnak. A szövetkezeti elnökök közül is igen sokan belátták már, hogy ilyen helyzetben nem hagyatkozhatnak a néhányhetes elnök-továbbképző tanfolyamokra. Ha küszködve és igen nagy nehézségek árán is, de igyekeznek legalább a középfokú képesítést megszerezni, mert enélkül egyre nehezebb korszerűen gazdálkodni. S ha tudásról beszélünk, nem csak a szervezett oktatásban való részvételre gondolunk. A kultúra terjedésével az emberek érdeklődési köre is állandóan bővül. A rádió, a televízió, az újságok ma már a legeldugottabb községben is ott vannak. Ez is a falvak városiasodásának jele, s a kulturális fejlődéssel elsősorban a vezetőnek illik lépést tartania. Ha a beszélgetésben az elnök tájékozottságot árul el, akkor ez mindenki előtt növeli tekintélyét. Hát még az, ha eligazítással tud szolgálni. A kulturálódásnak ezt a részét azonban már nem lehet kötelességként felfogni. Természetes igény szükséges hozzá, modern szemlélet, fogékony intelligencia, a tudás iránti vágy, a megismerés szenvedélye.

A józan paraszti ész változatlanul fontos ugyan, de már *nem elegendő* az emberekkel való foglalkozáshoz. Tudnunk kell távlatokat nyitni az emberek előtt, olyan összefüggéseket megmutatni, amelyeknek láttán az alacsony képzettségű fogatos is világosan érti helyét és szerepét, s megtanulja, hogy szebb és teljesebb emberi életet éljen. A régi paraszti életformát máris legyőzte a jelen, sajnos azonban ez sokszor még csak külsőségekben nyilvánul meg. Kell már az összkomfortos lakás, de sok új lakásban még a régi konvenciók szabják meg a családok életét. Kell a motorbicikli, de sok motoros még nem tudja, hogy a vezetéshez józanság kell. Hódít a fiatalok körében a divatos, városias öltözködés, de a vidéki orvosok sűrűn panaszolják, hogy helyenként még komoly bajok vannak a tisztálkodással. A szövetkezeti elnök hivatásához az is hozzátartozik, hogy ne csak szószólója legyen az új életformának, hanem *megtestesítője* is.

Egy szövetkezet példája

Az eddigiekben azt igyekeztünk érzékeltetni, milyen szerteágazó, mennyi gondot, problémát okozó hivatás a szövetkezeti elnöké. Bonyolítja helyzetét, hogy ez a sokféle tennivaló együtt jelentkezik a hétköznapok sodrásában. Jaj annak, aki beleszédül ebbe a sodrásba. S ha már itt tartunk, hozzuk fel példának a medgyesbodzási Egyetértés szövetkezetet, amelyben pár év alatt tizennyolc elnök váltotta

Digitized by Google

egymást, mielőtt (1963 januárjában) *Bali István* oda került tizenkilencediknek. Azért idézzük az ő szavait, hogy még érzékletesebbé tegyük négyéves működésének tanulságait:

— A tsz négy évvel ezelőtt igen gyönge volt. A leváltott vezetők olcsó népszerűségre törekedtek, papíron utasítgatták munkára az embereket. A munkafegyelem laza volt, igen sok lopás történt. Nem tartottak közgyűlést, a hangadók a munkakerülők voltak, a tagokat régi osztály- és vagyoni helyzetük alapján szembeállították egymással, a pártszervezet erőtlen volt, nem játszott vezető szerepet. A közös állatállomány kicsi volt és nagyon alacsony hozamú, az egy tehénre eső évi tejtermelés alig érte el az 1400 litert. A növénytermesztés termésátlagai is alacsonyak voltak: 1962-ben búzából 8,1, kukoricából 14, cukorrépából 83 mázsa. A termelés megindítása nehezen ment, mert a tagság részéről kollektív szembenállással találkoztunk.

— Első dolgunk az volt, hogy a tagsággal megválasztattuk a brigádvezetőket. Nem sokkal ez után, egy téli vasárnap az emberek egy része megrohanta a kukoricaszár-kúpokban tárolt közös kukoricát, s ennek széjjelhordásához az a brigádvezető adott fogatot, akit egy héttel előbb megválasztottunk. Azonnal le kellett váltani. Sokan ellenezték a leváltást. Miért tudtuk mégis keresztülvinni? Azért, mert a vezetőség egységes volt, s mert a pártszervezet tagjai, a kommunisták, támogatták a vezetőség javaslatát a közgyűlésen és a tagokkal való személyes beszélgetésekben. Mi igyekeztünk reális célokat tűzni az emberek elé. Nem ígérgettünk felelőtlenül, de ügyeltünk arra, hogy amit megígérünk, azt teljesítsük is. Ezzel értük el azt, hogy a közvélemény kezdett mellénk állni. A leváltott brigádvezető esetében mindenesetre ez történt.

— Kezdettől fogva vigyáztunk, hogy a közgyűlések parlamentáris módon legyenek megtartva, mindenki szóhoz jusson, aki szót kér. Eleinte viharosak voltak a közgyűlések, de adminisztratív segítséget soha nem kértünk. Kisebb csoportos megbeszéléseket is összehívtunk, külön-külön tanácskoztunk a nyugdíjasokkal, a fiatalokkal, s az asszonyokkal; velük arról, hogy küldjék a férjüket dolgozni. Addig vitáztunk, míg végül sikerült közös álláspontot kialakítanunk a jövedelem-elosztás rendszerét illetően minden művelési ágban. Azért tettük ezt, mert arra törekedtünk, hogy mindenkivel megértessük, mit miért kell csinálni.

— A közgyűlés határozatait a falubeli értelmiséggel is megismertettük. Külön gyűlést tartottunk az ő számukra, a gyógyszerésztől az iskolaigazgatóig mindenki részt vett ezen. Magam, mint kihelyezett ember, vidékről jártam be az első évben. De aztán családostól ide telepedtem, a feleségem is a tsz-ben kapott munkát, azóta is tehenész. Mindig az emberek között voltunk, s igyekeztünk korrekt választ adni kérdéseikre.

— Már az első év után meglátszott, hogy a közös erőfeszítés eredménnyel jár. 1963-ban a tehenenkénti fejési átlag 2200 literre

Digitized by Google

nőtt. Búzából 9,8, kukoricából 22, cukorrépából 215 mázsás termésátlagot értünk el. Az egy szántóegységre eső gazdálkodási eredmény az 1962-ben elért 914 forintról 1963-ban 2920 forintra emelkedett. Azóta is tart ez a javulás. Tavaly 62 forint volt nálunk egy munkaegység értéke.

— Az emberekkel való kapcsolat normáit ma is éppúgy betartjuk, mint amikor még rossz volt a helyzet. A csoportos beszélgetéseket éppúgy megrendezzük, mint akkoriban. Nálunk ez jól bevált.

— Az új mechanizmus megmagyarázásában eddig arra helyeztük a súlyt, hogy megértessük az emberekkel az új fogalmakat. Amióta például a traktorosok tudják, hogy mi az amortizációs alap és mi a rendeltetése, azóta kevesebb a gépeken az index-törés és kevesebb gumiabroncs fogy a raktárról. Azelőtt, ha egy kis púp volt a gumin, a traktoros rögtön kicserélte újra. Amióta tudják, hogy a gépek üzemeltetési költségéből megtakarított összegnek 30 százaléka az övék lesz, azóta inkább kijavítják, s jobban vigyáznak rá. Mi pedig azt is elhatároztuk, hogy év közben rendszeresen tájékoztatjuk őket a költségszint alakulásáról.

Amit Bali István elmondott, azt a tsz párttitkára, *Nagy István* is alátámasztotta. Ő is megerősítette: mindaz, amit elértek, annak köszönhető, hogy a vezetés teljes egységben dolgozott. A vezetők egységének, a közösség érdekében végzett szorgalmas munkájuknak megvan a hatása a tagság körében. Annyi csalódás után végre látták az emberek: a vezetőknek nem az a törekvésük, hogy megtollasodjanak és azután odébbálljanak, hanem nekik is az a fontos, ami a többségnek: *az erős, jómódú közösség létrehozása.* Megértették őket, mert a tiszta szándékot mindenki megérti, és ők is teljes egységben dolgoztak a világos célokért. A pártszervezet tekintélye megerősödött; rövid idő alatt tíz ember kérte felvételét a pártba.

Tavaly a medgyesbodzási Egyetértés Tsz a maga kategóriájában már az ország tíz legjobb közös gazdasága közé tartozott. Aki mostanában arra jár és régebbről is ismeri őket, az csodálkozva látja, milyen nagy itt a változás — mintha kicserélték volna az embereket.

Miért időztünk ilyen hosszan ennél a példánál? Azért, mert találóan jellemzi azt a fejlődést, amely a szövetkezetek nagyüzemi gazdálkodásában és tagjaik gondolkodásában az utóbbi néhány év alatt végbement. Igaz, ma a tsz-ek nagy része még nem 62 forintot fizet munkaegységenként — de a lehetőség sok helyütt megvan erre. A fő kérdés az: hogyan állnak hozzá a szövetkezeti gazdák a munkához. Értik-e világosan, mit miért? Megmagyarázzák-e nekik — ha kell tízszer, százszor is — a megváltozott élet új fogalmait, törvényeit, fejlődési irányát? Van-e ott helyben olyan ember, aki fogékony értelemmel, érző szívvel kézen fogja a többieket, s elmondja, miről van szó? Van-e, aki kaput nyit előttük a holnap, a jövő felé?

Ezek a kérdések a termelőszövetkezeti elnökök lelkiismereti kérdései, s maguknak kell megfogalmazniuk rájuk a feleletet. Ez a fele-

Digitized by Google

let annyiféle, ahány termelőszövetkezet van. Ötösre felelni pedig nehéz, mert az élet a legszigorúbb vizsgabiztos. És nemcsak félévenként van beszámolási kötelezettség, mint a technikumban, hanem a nap minden órájában.

A szövetkezeti elnök küzd, fárad, haja korán megőszül vagy kihullik, s örökké a vizsgáztatók szigorú tekintete kíséri őt. Nem mindig van oka örülni annak, hogy tud olvasni a tekintetekben. Idő előtt elkopik ereje? Bizony, sokszor így van. Úgy érzi, mindent odaadott, s keveset kapott érte cserébe? Ilyen is előfordul. Számára egyetlen emberi elégtétel marad: látni, ahogy szépül, kiteljesedik körülötte az élet. Látni, hogy mégsem volt hiábavaló a gyakori éjszakázás, az örökös felfokozott idegi munka, a sok heves vita, az olykor kilátástalan mélypontra jutó egyezkedés. Elég-e neki az a tudat, hogy mindez nem volt hiábavaló? Mennyit ér az egyénnek a közösség tisztelete, szeretete, megbecsülése? Erre megintcsak neki kell válaszolnia önmaga előtt. Végre is — ő az elnök...

Kovács Imre

Szakmaválasztás és szakmai presztízs

A szakmaválasztás számos kérdése nem érthető a társadalom objektív struktúrájának ismerete nélkül, s ugyanígy nem érthető annak vizsgálata nélkül sem, hogy miképpen tükröződik az emberek tudatában a társadalomnak ez az objektív struktúrája. Ez a kép ugyanis — bármennyire az objektív struktúra hatására formálódik is ki — mégis különbözik tőle, és mindig nagy szerepet tölt be az emberek magatartásának, törekvéseinek alakulásában. Azok a tényezők, amelyek szerint valamely társadalom differenciálódik — a tulajdon, a jövedelem, a hatalom, az iskolázottság stb. —, általában *értékként*[1] jelennek meg a társadalom, vagy legalábbis a társadalom bizonyos csoportjai számára. Minthogy pedig ezeknek az objektív differenciáló jegyeknek általában nem egyforma az értéktartalmuk a társadalom, illetve az egyes társadalmi rétegek tagjai szemében, a társadalomban egy vagy több „érték-hierarchia" alakul ki, s ennek alapján egy vagy több „presztízs-hierarchia" is. A társadalom különböző rétegei ugyanis nemcsak az objektív tényezők szerint, hanem egy másik, „szubjektív" skálán, a presztízs-skálán is rangsorolódnak, aszerint, hogy mekkora társadalmi

[1] Az érték történelmi kategória, több szempontból is: különböző társadalmak mást és mást tekintenek értéknek, más bennük az értékek egymáshoz való viszonya (sorrendje), s eltérő e sorrend elfogadásának általánossági foka is.

Digitized by Google

megbecsülésben részesülnek. Egyrészt e presztízs-skála alapján, másrészt az ennek alapját képező objektív különbségek alapján bizonyos elképzelések alakulnak ki az emberekben a maguk és mások társadalmi helyzetéről, s ezek az elképzelések igen nagy szerepet játszanak nemcsak a magukra, hanem a gyermekükre vonatkozó tervek és szándékok kialakításában is.

A társadalmi rétegeződés presztízs szempontjából való megközelítésének egyik legegyszerűbb és egyúttal viszonylag adekvát formája — a *szakmai presztízs* kutatása. A szakmához viszonylag egyértelműen fűződnek olyan strukturálisan fontos jegyek, mint az anyagi helyzet (jövedelem), a kvalifikáció (műveltség), bizonyos mértékben a hatalom is, és mint ezeknek a következménye, az életforma. Ha ez — bár bizonyos fenntartásokkal — igaz a kapitalista társadalmakban, akkor még inkább igaz a mi társadalmunkban, amelyben a munka a jövedelemnek az egyetlen fontos forrása, és amelyben a szakma sokkal egyértelműen határozza meg az egyén reális munkakörét (mert nem töri meg ezt a tulajdonviszony), mint a kapitalizmusban. Természetesen nálunk sem teljesen egyértelmű ez a viszony: a mérnök vagy a közgazdász nálunk is lehet beosztott, vagy vezető munkakörben, s ennek a különbségnek jelentős társadalmi konzekvenciái vannak. Ezért a szakmai presztízs-vizsgálatokban igen szélesen szokás értelmezni a „szakmákat": olyan foglalkozási csoportokként, amelyek reálisan és viszonylag jelentősen különböznek egymástól a következő szempontokból:

1. A munkafolyamat jellege,

2. azok a követelmények, amelyeket az emberek elé állítanak (ezen az illető szakmák által igényelt adottságokat és a betöltésükhöz szükséges felkészültség irányát és fokát értjük),

3. végül pedig az általuk biztosított társadalmi pozíció (elsősorban az ezzel járó jövedelmi, rendelkezési és döntési, életmódbeli és presztízs-különbségek).

Az így értelmezett szakmai, foglalkozási csoportokat nem lehet ugyan egyszerűen azonosítani a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyük alapján megkülönböztetett rétegekkel, de rendszerük igen jelentős mértékben egybeesik a társadalmi struktúrával, illetve elsősorban azzal, ahogyan ez a struktúra a köztudatban él. Hiszen a köztudatban nincsenek olyan fogalmak, mint pl. „vezető beosztású dolgozók, akiknek viszonylag nagy lehetőségük van a maguk és mások munkájának ellenőrzésére és irányítására", hanem ehelyett inkább a bizonyos mértékig ezeknek megfelelő szakmai, foglalkozási csoportok szerepelnek, pl. „a gyárigazgató". A közfelfogás a géplakatost valószínűleg nem különbözteti meg a gépjármű-lakatostól, de a köztudat számára a „lakatos" magasan képzett, nem rosszul kereső, viszonylag önálló, érdekes munkát végző szakmunkást jelent, s mint ilyennek, már önálló társadalmi jelentése van.

Így a különböző társadalmi pozíciókhoz utat nyitó szakmák, foglalkozások, amelyek többféle, már említett objektív jegy szerint diffe-

Digitized by Google

renciálódnak, az emberek tudatában az adott csoport vagy az össztársadalom által elfogadott értékskála alapján szakmai presztízs-hierarchiába rangsorolódnak.

Az első szakmai, foglalkozási presztízs-vizsgálatokat *G. S. Counts* végezte el, 1925-ben, viszonylag szűk körű közvéleménykutatás alapján. Azóta több szociológus ismételte meg ezt, többé vagy kevésbé híven. Metodikai előrehaladás az ilyen jellegű vizsgálatok szélesebb, reprezentatívabb alkalmazása irányában 1946—1947-ben történt, a National Opinion Research Center vizsgálatában. Ez volt az alapja az *Inkeles* és *Rossi* által 1956-ban végzett első nemzetközi összehasonlításnak. (Az összehasonlított országok Anglia, Új-Zéland, Nyugat-Németország, Japán, az Egyesült Államok és a Szovjetunió voltak.) E vizsgálat végkövetkeztetése az volt, hogy *nincs lényeges különbség* az összehasonlított országok szakmai presztízs-hierarchiája között; eltérések elsősorban bizonyos mezőgazdasági és szolgáltató foglalkozások értékelésében mutatkoznak.

Ennek az összehasonlításnak azonban több lényeges kifogásolható pontja is volt. Először is a formálisan azonos presztízs-skálák a valóságban igen eltérők lehetnek, ha figyelembe vesszük a besorolási motívumokat, azaz a presztízs-hierarchia mögött meghúzódó értékeket és értékrendszereket. E fontos módszertani követelmény figyelmen kívül hagyása különösen a nemzetközi összehasonlításokban okozhat torzításokat, amelyekben még maguknak a foglalkozásoknak is *különböző tartalmuk van*, vagy legalábbis lehet. Hasonlóképpen problematikus volt a Szovjetuniónak az összehasonlításba való bekapcsolása is. A Szovjetunióra vonatkozó adatokat ugyanis abból a vizsgálatból vették, amelyeket Inkeles és Rossi olyan volt szovjet állampolgárok között végzett, akiket a fasiszták a háború alatt Németországba hurcoltak és akik a háború után nem tértek haza. A kérdések a Szovjetunióban eltöltött idő alatt szerzett tapasztalatokra vonatkoztak ugyan, de nyilvánvaló, hogy az ilyen minta alapján kapott adatok egyáltalán nem képviselhetik a szakmáknak és foglalkozásoknak a Szovjetunióban ma meglevő hirerarchiáját. Nemrég maguk a szovjet szociológusok *(Subkin)* kezdtek el Novoszibirszkben hasonló empirikus kutatásokat, de ezeknek eredményeit még nem ismerjük.

A szocialista országok vonatkozásában az első többé-kevésbé megbízható, nemzetközi összehasonlításra is felhasználható anyagot *A. Sarapata* és *W. Wesolowski* lengyel szociológusoknak 1958-ban, a varsói lakosság mintáján végzett vizsgálata szolgáltatta. A kiinduló hipotézis az volt, hogy — figyelembe véve a Lengyelországban lezajlott szocialista forradalmat és az értékskála ezzel járó, feltételezhető átalakulását — a szocialista és a fejlett kapitalista országok közötti különbségek sokkal jelentősebbek lesznek, mint az Inkeles és Rossi által jelzettek. Az eredmények azonban — s ez a kutatókat is meglepte — nem támasztották alá ezt a hipotézist (az Inkeles- és Rossi-féle módszer szerint számított különbségek igen kicsiknek bizonyultak).

Nagyon jellegzetes és egyértelmű különbségek mutatkoztak viszont a *változások irányát* tekintve. „Helycsere" elsősorban a kvalifikált munkásszakmák vonatkozásában volt megfigyelhető. (Sajnos, a táblákban nem sok volt az ilyen jellegű szakma, és így ezek nem csökkenthették komoly mértékben a korrelációs együtthatókat.)

Sokkal világosabban mutatkoztak meg a szocialista és a kapitalista

Digitized by Google

országok közötti különbségek akkor, ha nem az egyes szakmák rangsorolását tekintették, hanem az összevont szakmai csoportoknak a skálán elfoglalt helyét hasonlították össze. Az így elvégzett összehasonlítás — az eddig legkisebb eltéréseket mutató Nyugat-Németországgal — a következő módon alakult:

Nyugat-Németország		Lengyelország	
Hely:	*Szakmai csoport:*	*Hely:*	*Szakmai csoport:*
1	Kapitalisták, vezetők, magasabb beosztású hivatalnokok	1	Értelmiségiek (egyetemi tanár, orvos, tanár, mérnök, újságíró stb.)
2	Értelmiségiek (egyetemi tanár, orvos, mérnök, tanár stb.)	2	Szakmunkások
3	Szellemi dolgozók, A) kategória (könyvelő, műszaki rajzoló stb.)	3	Szellemi dolgozók, A) kategória (könyvelő, osztályvezető)
4	Kis kapitalisták, kisiparosok	4	Kis kapitalisták, kisiparosok
5	Szakmunkások	5	Szellemi dolgozók, B) kategória (kalauz, elárusító, beosztott hivatalnok)
6	Szellemi dolgozók, B) kategória (postahivatalnok, biztosítási ügynök, elárusító)	6	Segédmunkások
7	Betanított munkások		
8	Segédmunkások		

Nyilvánvaló, hogy ezek a különbségek még sokkal kézzelfoghatóbbá válnának, ha módunk volna összehasonlítani a skálák mögött meghúzódó érték-hierarchiákat, mert az ugyanarra a helyre való besorolás különböző motívumok alapján is történhet.[2] Az anyag tanulmányozása megengedi azt a feltételezést, hogy a német skálában elsősorban az anyagi és hatalmi aspektus érvényesül, a lengyel skála viszont nagyon nagy mértékben a tudás, a szakmai hozzáértés kritériumát követi. Ez utóbbiban meglehetősen jelentéktelen szerepe van az úgynevezett „hatalom" kérdésének, azaz a más emberek feletti rendelkezés lehetőségének. (Ha nem a szakmai csoportok, hanem az *egyes* szakmák hierarchiáját nézzük, akkor a vezetők egyáltalán nem foglalnak el valami előkelő helyet: a miniszter például a 8. helyen áll a szakmai presztízsskálán — előtte van az agronómus, utána az újságíró —, a gyári művezető csak a 15. helyre került, az irodai osztályvezető pedig a 19.-re a 29-ből).

Fel lehetne továbbá tételezni, hogy ha nem is a hatalom, de az egyes szakmák által biztosított anyagi lehetőségek játsszák Lengyelországban a főszerepet a presztízs-skála kialakulásában. Nem tagadjuk ennek a jelentőségét, de a jövedelem-különbségeket itt semmiképp sem lehet a presztízst meghatározó főmotívumként felfogni. Ezt bizonyítja

2 Elég gyakori ugyanis az, hogy *formailag* azonos presztízs-hierarchiák eltérő motívumok alapján épülnek fel. Ilyenkor azonban a presztízs-hierarchiák azonossága csak látszólagos. Hogy az ilyen jellegű tévedéseket elkerüljük, rendkívül fontos, hogy a presztízs-[illegible] a presztízs-hierarchia kutatását párosítsuk a besorolási motívumok, az értékskálák feltárásával.

Digitized by Google

a két skála (az anyagi lehetőségek szerinti skála és a presztízs-hierarchia) közötti, viszonylag nagy eltérés.[3] Az önálló kisiparosok, kiskereskedők például — akik a szakmai csoportok szerinti összehasonlításban az anyagi lehetőségek szerinti skálán az első helyen állnak — a presztízs-hierarchiában csak a negyedik helyet foglalják el. Az egyes szakmákat nézve, a miniszter például az anyagi skálán az első helyet foglalja el, de a presztízs-skálán a nyolcadikat, a professzor pedig, aki a presztízs-skálán az első helyre került, az anyagi skálán a nyolcadik. A presztízs szempontjából a 3. helyre sorolt tanár a vélt jövedelem szerint a 22. helyet foglalja el.

Ezek után úgy látszik, hogy nem fogadható el az az Inkeles és Rossi által felállított tézis, amely szerint a szakmai, foglalkozási presztízs-skála lényegében azonos a különböző ún. „ipari társadalmak"-ban, függetlenül e társadalmak politikai rendszerétől — bár egyelőre az ezzel ellentétes állítás igazolása is még további kutatásokat követel.

Magyarországon két ilyen jellegű vizsgálat folyt, kissé eltérő módszerekkel. Különböző okoknál fogva módszertanilag egyik sem volt tökéletes, s így továbbra is csak közeledtek a probléma feltárásához. Ezek a vizsgálatok nem tűztek ki céljukul nemzetközi összehasonlítást; elsősorban a probléma hazai megközelítésére irányuló kísérleti kutatások voltak. Módszertani tökéletlenségük ellenére érdekes összefüggésekre mutattak rá; néhányat ezek közül érdemesnek tartunk itt összefoglalni.

Az első vizsgálatot 1962-ben végeztük, négy budapesti és két vidéki gyárban; ennek eredményei lehetővé teszik, hogy a feldolgozó ipar munkásaira vonjunk le meghatározott, bár csak megközelítő értékű következtetéseket. A vizsgált személyek száma 499 férfi, 377 nő.

Úgy véltük, hogy a mai magyar társadalomban a „presztízs" fogalma nem annyira kézenfekvő és egyértelmű, mint például az Egyesült Államokban, bár a jelenség mint olyan, feltétlenül létezik. Ezért megkíséreltük, hogy közvetve, három különböző skála segítségével közelítsük meg a szakmák, foglalkozások társadalmi presztízsét. Ezek a skálák a következők voltak:

a) a választási (projektív),
b) a társadalom számára való hasznosság szerinti és
c) a fizetési, illetve jövedelmi skála.[4]

[3] A lengyel vizsgálatban ugyanis nemcsak a presztizs-hierarchiát kutatták, hanem két más szempontból is értékelették a szakmakat, foglalkozasokat: a vélt kereseti lehetoségek és a munkaalkalom biztositottsága (állandosága) szempontjából.

[4] Ezeket a skálákat a különböző kérdésekre adott válaszok feldolgozásából nyertük. Igy a „választási" skála ilyen kérdések alapján épült fel: „Ha újra kezdhetné az életét, milyen szakmát, foglalkozást választana?", „Milyen szakmában szeretne leginkább látni fiát (lányát, házastársát)?" Hasonló módon kaptuk a „jövedelmi", illetve a „társadalom számára való hasznosság szerinti" skálát, ilyen kérdésekre adott válaszokból: „Soroljon fel három szakmát, foglalkozást, amelyekben véleménye szerint legnagyobb a kereseti lehetőség!" (A kérdőívek egy részét — módszertani elgondolásokból — az említett „nyitott" formában adtuk ki, másik részükben viszont előre felsoroltuk az értékelendő szakmákat, foglalkozásokat, számszerűen 44-et. Az eredményekben azonban nem találtunk jelentősebb eltérést, s így a továbbiakban egységesen kezeljük az anyagot.)

Digitized by Google

Természetesen nem a reális jövedelmekre voltunk kíváncsiak, hanem az ezekről alkotott elképzelésekre. Ugyanígy: nem a reális szakmai választásokat kutattuk, hanem különböző „projektív", azaz egy elképzelt szituációra vonatkozó kérdések segítségével vizsgáltuk a szakmák, foglalkozások népszerűségi (kívánatossági) fokát. Ez azonban, bármennyire közel vitt is bennünket a problémához, mégsem teljesen egyenértékű a közvetlenül a szakmai presztízsre irányuló kérdésekkel, márcsak azért sem, mert az emberek (legalábbis részben) nem tudtak gondolatban kiszakadni reális környezetükből és lehetőségeikből.

Néhány évvel később, 1964-ben — kissé változtatott módszerrel — hasonló vizsgálatot folytattunk három Gyöngyös környéki faluban. Ez azonban komplex jellegű kutatás keretében történt, s ezért kénytelenek voltunk rendkívüli módon leszűkíteni az értékelendő szakmák listáját (a munkás-vizsgálatban szereplő 44-ről 17-re). Itt viszont már közvetlenül a presztízsre is kérdeztünk. (A kérdés a következő volt: „A felsorolt szakmákat, munkaköröket rakja sorba, aszerint, hogy melyiket hogyan becsülik meg az emberek, melyiknek mekkora tekintélye van"). Ugyanakkor a projektív választásokra irányuló kérdéseket és a feltételezett jövedelem szerinti skálát is megtartottuk.

Még a városi vizsgálat alkalmából kidolgoztuk a listán szereplő szakmák és foglalkozások csoportosítását, s bár ez nem kifogástalan, az összehasonlíthatóság kedvéért a falusi vizsgálatban is felhasználtuk ezt. Ezek a csoportok a következők:

I. Ún. szabad értelmiség (orvos, ügyvéd, egyetemi tanár, író stb.)
II. Műszaki és szakmai irányító értelmiség (mérnök, közgazdász, gyárigazgató, technikus stb.)
III. Szolgáltató I. (tanító, óvónő, gyógyszerész, könyvtáros stb.)
IV. Szolgáltató II. (fodrász, elárusító, pincér, kalauz, postás stb.)
V. Adminisztratív hivatalnok (könyvelő, titkárnő stb.)
VI. Vezető, fegyveres testületek tagja (tanácsvezető, minisztériumi vezető, pártfunkcionárius, katonatiszt stb.)
VII. Ipari szakmunkás
VIII. Egyéb ipari és mezőgazdasági munkás (a falusi vizsgálatnál ezt a csoportot felbontottuk VIII/a-ra — egyéb ipari munkás — és VIII/b-re — mezőgazdasági munkás)
IX. Kisiparos, kiskereskedő és egyebek

Ha összehasonlítjuk a különböző ismérvek szerint összeállított skálákat, a következő képet kapjuk:

Digitized by Google

Szakmai csoport[5]	Falu			Város		
	hely a presztízs skálán	hely a jövedelmi skálán	hely a választási skálán	hely a hasznossági skálán	hely a jövedelmi skálán	hely a választási skálán
I.	2	3	3	2 (orvos)[6]	1	1
II.	1 (tanár)	1	1	3	3	2
III.	4	9	4	4	8	4
IV.	9	6	8	6	4 (pincér)	5
V.	8	8	9	9	9	8
VI.	5	5	7	7	6	7
VII.	3	2	2	1	2	3
VIII.	6 (tsz-paraszt)	7	6	5	7	6
IX.	7	4	5	8	5	9

Mint látjuk, az ezekből a skálákból megállapított tendenciák nagyon szorosan követik a lengyel vizsgálatból levont következtetéseket. Kétségtelennek tűnik, hogy a szakmáknak, foglalkozásoknak társadalmi presztízs szempontjából való értékelésében nálunk is a tudás, a szakmai hozzáértés a fő ismérv. Ezt nagymértékben kíséri a társadalmi hasznosság szempontja. Falun azonban a jövedelem egy fokkal nagyobb szerepet játszik a foglalkozások értékelésében, mint városban. Valószínűleg ezeknek az értékeknek (tudás és társadalmi hasznosság) előrenyomulásából és természetesen a munkásosztály társadalmi és politikai helyzetének a megváltozásából következik, hogy a szakmunkás-foglalkozások rendkívül sokat emelkedtek a társadalmi presztízsskálán (nálunk a 3. helyet foglalják el; ha azonban az egyetemi végzettséget kívánó foglalkozásokat — a lengyel skálához hasonlóan — egy csoportba vonjuk össze, akkor a 2.-at.) A szakmunkások mind a hasznossági, mind a választási skálán megtartják ezt az igen magas helyet.

Szembetűnő, hogy a nyugati tőkés országokban folytatott vizsgálatokkal összehasonlítva nálunk jóval kisebb a hivatalnoki, adminisztratív foglalkozások presztízse. Ez feltehetően részint annak a következménye, hogy az idetartozó foglalkozások (legalábbis részben) nem követelnek különösebb szakmai felkészültséget. Másrészt ez az a réteg, amelyet a köznapi értelemben bürokráciának neveznek, s a köztudat rendszerint az öncélú, haszontalan tevékenység megtestesülését látja benne.

[5] A falusi vizsgálat minden egyes szakmai csoportjában kevesebb szakma szerepelt.

[6] Zárójelben azok a szakmák szerepelnek, amelyek elsősorban eldöntötték a csoport helyet.

Digitized by Google

Érdekes, hogy a mi vizsgálatunkban a különböző skálák viszonylag szorosan követik egymást, szorosabban, mint pl. a lengyeleknél, de ugyanakkor nálunk és a lengyeleknél azonos tendenciájúak a fellépő eltérések. Nálunk is szorosabb kapcsolata, korrelációja van a presztízs szerinti skálának a választási és a hasznossági skálával, mint a jövedelmivel.[7]

Az eltérések különben az egyes foglalkozások összehasonlításában jobban megfigyelhetők, mint a szakmai csoportok szerinti bontásban. A munkások pl. a következő foglalkozásokat tették az első öt helyre:

Jövedelmi skála	*hasznossági skála*	*választási skála*
1. orvos	orvos	orvos
2. vájár	mérnök	mérnök
3. mérnök	tanár, tanító	tanár, tanító
4. gyárigazgató	vájár	fodrász, kozmetikus
5. pincér	tsz-dolgozó	műszerész

A *falusi* vizsgálatban a sorrend a következő:

Jövedelmi skála	*presztízs-skála*	*választási skála*
1. mérnök	mérnök	mérnök
2. bányász	bányász	tanár, tanító
3. színész	tanár, tanító	szakmunkás
4. író	pap	bányász
5. katonatiszt	író	egyéni gazda

Nyilvánvaló, hogy ahol a jövedelmi és a két másik skála közt éles az eltérés (a legszembetűnőbb ez a tanár, a tsz-dolgozó és — fordított irányban — a kisiparos esetében), ott ez létező társadalmi feszültségre, a társadalmi „igazságérzet" bizonyos megsértésére mutat, s törekedni kell ennek valamilyen megoldására: az anyagi különbségeket arányba hozni az elismert hasznossággal, presztízzsel, vagy elfogadtatni a közvéleménnyel bizonyos szakmák társadalmi hasznosságát. (Az említett két, leginkább „kritikus" réteg vonatkozásában egyébként időközben történtek is olyan intézkedések, amelyek ezen eltérés megszüntetésére vagy legalábbis csökkentésére irányulnak.)

Eddig a különböző foglalkozási csoportok hierarchizálódásával foglalkoztunk, s megállapítottuk, hogy a szocialista társadalmakban lezajlott gazdasági és politikai folyamatok következtében bizonyos mértékben (egyes foglalkozási csoportok esetében pedig jelentősen) megváltozott a szakmák, foglalkozások értékelése a presztízs szempontjából. Ezeket a változásokat részben az új társadalmi struktúra kialakulása okozta, amelynek következtében *ténylegesen megváltozott* egy sor

[7] A falusi vizsgálatban a presztízs- és a jövedelmi skála korrelációs együtthatója 0,54, a választási és a presztízs-skálaé pedig 0,96.

Digitized by Google

szakma, foglalkozás objektív helyzete, részben pedig az értékrendszer átalakulása, a közvélemény lassú, de már érezhető változása.

Bizonyos szakmákhoz, foglalkozási ágakhoz való tartozás azonban továbbra is sajátos társadalmi pozíciót ad, és nagymértékben meghatározza azt, hogy az egyén milyen mértékben részesül az anyagi és kulturális javakban, a döntési lehetőségekben és a társadalmi presztízsben.[8] Ennek következtében a különböző szakmai csoportoknak különböző vonzóerejük van az emberek számára, az emberek egyéni törekvéseitől függően. Ezeket a törekvéseket ugyanakkor nagymértékben a társadalmi hovatartozás határozza meg, ez pedig ismét az értékrendszer problémájához kapcsolódik, továbbá ahhoz, hogy milyen módon értékelik az emberek a maguk helyét a társadalomban, és hogyan látják lehetőségeiket.

A szocialista társadalom egyik alapvető célja olyan viszonyok megteremtése, amelyek közt az ember szabadon tudja megválasztani helyét a társadalmi munkamegosztásban, s így általában a társadalomban is, oly módon, hogy elsődlegesen *csak egyéni* érdeklődése és adottságai korlátozzák a társadalom által nyújtott, történelmileg és technikailag determinált lehetőségek közti választását. Más szóval ez azt jelenti, hogy egy igazán dinamikus, mobil társadalmat hozzunk létre, olyan mechanizmusokkal, amelyek képesek rá, hogy állandóan fenntartsák ezt a mobil jelleget.

Kétféle mobilitásról van itt szó. Az egyik: a *generáción belüli;* az, hogy ugyanaz az ember — megfelelő átképzés, továbbképzés vagy ún. kiemelés folytán — úgy változtatja meg élete folyamán foglalkozását, beosztását, hogy ezzel társadalmi helyzete is megváltozik. A másik: az ún. *generációk közti,* vagy generáción kívüli mobilitás; az, hogy a különböző társadalmi rétegekből származó gyermekek pályaválasztás útján (esetleg házasság révén is, de ez számunkra ezúttal elhanyagolható) más társadalmi rétegbe kerülnek.

A magántulajdonosi viszonyok felszámolásával és az ezt követő szociális és kulturális átalakításokkal meg is teremtettük az ilyen társadalmi „nyitottság" alapjait. Ez azonban nem elég. A felszabadulás utáni években elindult nagymértékű mobilitási folyamatok, amelyeknek következtében az emberek egész tömegeinek státusza, helyzete megváltozott, természetszerűleg lelassultak. A *generáción belüli* mobilitásnak ez a csökkenése teljesen normális, a társadalom stabilizálódásával együttjáró jelenség. E mobilitás fenntartása ma nagymértékben az üzemek feladata, elsősorban az üzemen belüli perspektívák megteremtésével, s az új gazdasági mechanizmus bevezetése jelentősen elősegítheti ezt. Semmi nem indokolja azonban a *generációk közti* mobilitásnak azt a lelassulását, amely néhol már a csoportok lassú újra bezárulásába megy át.

8 Hegedűs András: A szocialista társadalom struktúrájáról. Szociológiai Tanulmányok. Akadémiai Kiadó, 1966.

Digitized by Google

Az 1963. évi adatok szerint társadalmunk legkedvezőbb és legkedvezőtlenebb feltételek között levő rétegei: az értelmiségiek és a segédmunkások között a gyermekek továbbtanulási arányát tekintve csaknem hatszoros, egyetemi szinten pedig nagyjából hússzoros a különbség. Az adatok szerint 100 gyermek közül továbbtanul:[9]

Családfő foglalkozása:	*Középiskolában:*	*Egyetemen:*
Vezető és értelmiségi	83	34
Szakmunkás	37	7
Segédmunkás	15	2
Mezőgazdasági fizikai dolgozó	18	3

Ez a feszültség annál is nagyobb, mert mind a munkások közti, mind a falusi vizsgálatban azt találtuk: nagyon erős a felnőtt lakosság közt az az igény, hogy a gyermekek értelmiségi pályákon helyezkedjenek el. Mind a férfi, mind a női munkásoknak csaknem 58 százaléka *projektíve* egyetemi végzettséget igénylő pályát választ fiai számára, konkrétan: mérnöki vagy orvosi pályát. Igen előkelő helyet foglalnak el ezekben a választásokban a magas képzettséget kívánó szakmunkás-foglalkozások is, elsősorban a műszerész és a villanyszerelő szakma.[10]

A falusi vizsgálat szerint is igen erős az értelmiségi pályák vonzása; a fiúk számára itt is elsősorban a mérnöki pályáé (férfiak: 14,9 százalék, nők: 15,8 százalék) a lányok számára pedig a tanári pályáé (férfiak: 20,2, nők: 24,6 százalék). Itt egyébként a nők azok, akik valamivel gyakrabban választják az értelmiségi pályát, mind fiuk, mind lányuk részére. A falusiaknak összesen kb. 33 százaléka választ értelmiségi szakmát gyermekeinek, 42 százalékuk ipari szakmákat; a földművelésre a mezőgazdasági szakmákkal együtt a választásoknak alig több mint 10 százaléka jut. Ez főleg akkor érdekes, ha figyelembe vesszük, hogy a magukra vonatkozó projektív választásban („ha újra kezdhetné az életét...") ez a megoszlás a következő képet nyújtja: földművelés és mezőgazdasági szakmák együtt kb. 35, ipari szakmák csaknem 37, értelmiségi pályák 13 százalék.

Az értelmiségiek körében nem végeztünk ugyan hasonló vizsgálatokat, de ismert tény, hogy az értelmiségi családok (elsősorban az ennek megfelelő értékek elfogadásával) mindenképpen ráerőszakolják gyermekeikre, hogy maradjanak értelmiségi pályán, vagy legalábbis a szellemi dolgozók kategóriájában. Bizonyos értelmiségi foglalkozásokban ez egyenesen a szakmák „öröklődésé"-re vezet. Egy lengyel vizsgá-

9 Ferge Sándorné: Társadalmi rétegeződés Magyarországon. Valóság, 1966. 10. sz.

10 Érdekes, hogy a férfiak leányukat a szakmai lehetőségeket illetően fiaikkal majdnem egyenlő módon kezelik. Igaz, hogy itt már az orvosi mellett elsősorban a pedagógusi pálya szerepel, nagyon hátratolódik a mérnöki pálya, a szakmunkás-foglalkozások pedig majdnem teljesen kiszorulnak, a középszintű egészségügyi és szolgáltatási pályák javára. A nők ritkábban választanak értelmiségi pályát leányaiknak; ők hasonló irányban, de sokkal erősebben tesznek különbséget a fiúk és a lányok között.

Digitized by Google

lat szerint pl. a mintában szereplő orvosok gyermekeinek 42 százaléka, a mérnököknél pedig 53,2 százalékuk folytatta apja foglalkozását (pontosabban: a középiskola végeztével ezt a szándékát jelentette be). Az Országos Tervhivatal egyik vizsgálata szerint (1962—63) Magyarországon orvosok gyermekeinél 40, mérnökök gyermekeinél pedig 61,2 százalék ez az arány; pedagógusok gyermekeinél csak 35 százalék.

Az a kép, amelyet a pályaválasztás még mindig létező társadalmi korlátairól rajzoltunk, nem volna teljes, ha figyelmen kívül hagynánk, hogy a mi társadalmunkban is vannak úgynevezett „trambulin-szakmák": néhány szakma, illetőleg foglalkozás erősen kiemelt szerepet játszik abban, hogy a rosszabb helyzetben levő társadalmi csoportokból származó gyermekek átkerüljenek az értelmiségi, illetőleg szellemi dolgozók csoportjába. Elsősorban a pedagógus, illetőleg tisztviselő pálya tölti be ezt a szerepet. Minthogy az irodai munkának jelentős része viszonylag kis szakmai felkészültséget kíván, az irodai dolgozó foglalkozása még mindig az egyik legkönnyebb útja mind a generáción belüli, mind a generációk közti „felfelé" irányuló mobilitásnak, s betöltése gyakran (pl. a gyárakban) kiemelés útján történik. Hogy ez egyáltalán nem minden esetben szabad választás eredménye, arra a már leírt szakmai presztízs-vizsgálatokból is következtetni lehet. A vizsgálat adatai szerint ugyanis az irodai foglalkozások a projektív, választási skálán nagyon hátraszorulnak, akár úgy, mint a maguk számára, akár mint a gyermekek számára kívánt szakmák. Más a helyzet a tanári pálya vonatkozásában; ez nagy társadalmi megbecsülésben részesül, ha anyagi megbecsülése nem felel is meg ennek, s magas helyet foglal el a kívánt szakmák között.

Mindezekből az adatokból világosan kitűnik, hogy a család társadalmi hovatartozása ma még igen nagy mértékben determinálja a gyermek pályaválasztását. Hogy ez a determináció milyen szívós, arra rámutat pl. a Statisztikai Hivatal által végzett, 15 000 háztartásra kiterjedő felvétel egyik táblája. Eszerint nemcsak a szülők társadalmi hovatartozása határozza meg a gyermekek pályaválasztását, hanem a nagyszülőké is nagymértékben kihat rá. Ahol a szülő és a nagyszülő is szellemi foglalkozású volt, ott a vizsgált családok 71 százalékában az összes, már kereső gyermek szellemi pályán helyezkedett el. Ahol a családfő szellemi foglalkozású, de a nagyszülő fizikai munkás volt, ott ez az arány 57 százalékra, mezőgazdasági foglalkozású nagyszülők esetében pedig 41 százalékra csökken.

A *közvetlen* anyagi okok, a család anyagi lehetőségei ma már viszonylag kisebb szerepet játszanak a gyermek pályaválasztásának meghatározásában, s ez a determináló szerep egyre jobban áttolódik a család *kulturális* helyzetére, az elfogadott normákra és értékekre: ezért elsősorban a megfelelően szervezett iskola volna hivatva arra, hogy a családi körülmények e hatását ellensúlyozza. Köztudomású azonban, hogy jelenleg az iskola nem képes megfelelően betölteni ezt a funkcióját, és hogy a komoly kulturális hátrányokkal induló gyermekek (még

Digitized by Google

az igen tehetségesek is) csak nagyon nehezen tudják „behozni" e hátrányukat, különösen akkor, ha továbbra is ezek között az előnytelen körülmények között folyik mindennapi életük. A már említett OT-vizsgálat[11] például a következő adatokat közli az apa foglalkozásának a gyermek iskolai előmenetelére való kihatásáról (az általános iskola 8. osztályát elvégzett gyermekeknél):

Az apa foglalkozása	kitűnő, jeles	jó	közepes	elégséges	elégtelen	osztályozatlan
	előmenetelű tanulók százalékos aránya					
Mezőgazdasági fizikai dolgozó	9,0	29,2	39,5	13,9	7,8	0,6
Segédmunkás	6,6	25,4	40,1	16,3	10,6	1,0
Betanított munkás	9,4	28,4	40,7	12,1	8,5	0,9
Szakmunkás	11,5	32,3	38,9	9,6	7,1	0,6
Nem fizikai dolgozó	24,3	40,6	25,8	5,3	3,3	0,7
Értelmiségi	44,6	39,3	13,2	1,7	1,0	0,2
Összesen:	12,8	31,0	36,8	11,4	7,3	0,7

Nyilvánvaló, hogy a legnagyobb kulturális hátrányokkal induló gyermekek számára elsősorban a megfelelő pedagógusokkal és anyagi felszereléssel rendelkező *kollégiumi jellegű bentlakásos iskola* jelentene megoldást. Az ilyen körülmények között nevelt gyermekek nemcsak megkapnák a lehetőséget tehetségük minél teljesebb kibontakoztatására, hanem feltehetően vissza is hatnának családjuk kulturális színvonalára. A népgazdaság anyagi helyzete nyilván nem teszi lehetővé, hogy ma ilymódon egycsapásra megoldjuk ezt a kérdést, de figyelembe kell venni, hogy fejlődésünket ez a társadalmi probléma még hosszú ideig fogja jellemezni. Ezért úgy gondoljuk: a bentlakásos iskola biztosítását a legrosszabb helyzetben levő családokból származó tehetséges gyermekek számára perspektivikusan úgy kellene kezelnünk, mint oktatási rendszerünk fejlesztésének egyik súlypontját. A népgazdaság lehetőségeivel arányban fokozatosan meg kellene kezdenünk az ilyen iskolák hálózatának kiépítését, s még ennél is korábban az ezzel kapcsolatos szervezési, pedagógiai stb. problémák elvi kidolgozását.

A gyermek pályaválasztási szabadságát azonban — mint említettem — nemcsak ez korlátozza, hanem az olyan értelmiségi (és egyéb) családok magatartása is, amelyek minden erővel ragaszkodnak ahhoz, hogy egyáltalán nem tehetséges gyermekeik is legalább a „status quo"-t megtartsák. Ezt a tendenciát csak akkor lehet majd kiküszöbölni, ha annyira emelkedik az egész társadalom anyagi és kulturális színvonala, hogy a mai értelemben vett lefelé irányuló mobilitás nem jár az ember életkörülményeinek komolyabb rosszabbodásával, illetve társadalmi presztízsének komolyabb csökkenésével.

[11] Lásd: Erdész T. — Timár J.: Családi-társadalmi környezet, pályaválasztás, továbbtanulás. Valóság, 1967. 8. szám.

Digitized by Google

Addig csak azzal lehet e tendencia érvényesülését akadályozni, hogy olyan, a mainál sokkal hatékonyabb vizsgarendszert dolgozunk ki, amely lehetővé teszi, hogy elsősorban a legjobb képességű diákok érvényesüljenek, még bizonyos kulturális hátrány ellenére is.

Az elmondottak világosan mutatják, hogy a hazánkban lezajlott társadalmi változások jelentős tudati átalakulásokkal is jártak: a társadalmi aspirációk általános megnövekedésével, igen széles továbbtanulási igénnyel és az értékstruktúra bizonyos változásával. Azt is láthattuk, hogy — bár fontos lépéseket tettünk az „egyenlő start" biztosítása felé — a pályaválasztást ma még korántsem csak a népgazdaság igényei s a gyermekek érdeklődése és egyéni adottságai szabják meg, hanem továbbra is nagymértékben meghatározza a család társadalmi hovatartozása, a szülőknek a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helye. Nemcsak társadalmunk lényegéből fakadó követelmény, hogy leküzdjük azt a feszültséget, amely az aspirációk és az egyéni választás készen kapott, a család társadalmi helye által megszabott korlátai között van, hanem egyben — hosszabb távon — politikai és gazdasági szükségesség is, mert a szocialista társadalom a legmesszebbmenőkig érdekelt abban, hogy értelmiségi és vezető rétege az erre legrátermettebbek közül kerüljön ki.

Márkus Mária

Kócos

Digitized by Google

Eszmecsere

A termelőszövetkezetek vezetésének néhány problémája

Az új gazdaságirányítási rendszer egyik legfőbb célja a döntések decentralizálása, a vállalatok önállóságának növelése. E cél megvalósítása minőségileg új és nagyobb, mennyiségileg pedig több feladatot ró a vállalatok vezetőire. Ezért nagyon időszerű az az igény, hogy az elsődlegesen szubjektív, tapasztalati elemeken nyugvó vezetést tudományosan átgondoltabb, korszerű koncepciókon nyugvó, hatékonyabb vállalatvezetés váltsa fel.

A hazánkban még csak rövid ideje folyó vezetéstudományi viták máris számos új vezetési elvet és módszert hoztak felszínre. E vezetéstudományi absztrakciókat azonban csak az *ágazati sajátosságok* és a *vállalati körülmények* (tulajdonviszonyok, méret, felszereltség stb.) figyelembevételével, tehát erősen differenciálva lehet adaptálni.

A termelőszövetkezeti vezetés sajátos körülményei természetesen nem örökérvényűek; éppen azért vélem szükségesnek, hogy hangsúlyozzam őket, mert lehetségesnek és szükségesnek tartom, hogy gazdaságpolitikát irányító szerveink és az agitációs, tudatformáló tevékenységet irányító párt- és társadalmi szerveink határozottan törekedjenek a *tsz-vezetés feltételeinek megjavítására.*

A közelmúltban hozott, a nyugdíjra, szabadságra, táppénzre stb. vonatkozó rendelkezések máris előrelépést jelentenek számos vonatkozásban, így pl. a közös munkára való ösztönzés tekintetében. Az operatív termelésszervezés feltételei, a szakemberek hatáskörének rendezése területén is javulás várható; e vonatkozásban igen biztatóak az új szövetkezeti törvény előkészületei. Mindez azonban még csak kezdetnek tekinthető, amelyet további lépéseknek kell követniük. Mindenekelőtt bizonyos *mértéktartás és koordináció* ajánlható a termelőszövetkezetekbe irányuló információ-áramlás, tanácsadás tekintetében. Örvendetes, ha speciális vállalatok és szervek mentesítik a tsz-vezetést vállalati funkcióinak egy része alól (pl. technológiai és gazdasági tanácsadással, piackutatással, ügyvitelszervezéssel stb.), de ez csak akkor könnyíti ténylegesen meg a tsz-vezetés helyzetét, ha az ebből származó, *időt és fáradságot igénylő kapcsolatok felülete nem növekedni, hanem csökkeni fog* a jelenlegi helyzethez képest.

Várható, hogy a közeljövőben a vezetők munkaidejének jelentős részét a partner-vállalatokkal való kapcsolatok veszik majd igénybe. E tekintetben sürgősen szükség van egyes vállalatok igazgatási, illetve monopolhelyzetének megszüntetésére.

Digitized by Google

esetleg csökkentésére, mert ez helyenként a tsz-vezetőkkel szembeni irányító-diktáló munkastílusban is megnyilvánul, s arra kényszeríti a tsz-vezetést, hogy helyzeti előnyben levő partnereihez igazodjék munkájában. Különösen a bankokkal való viszony problematikus, mert a jövőben a bankok rendkívül nagy szerepet kapnak azzal, hogy a hitelgazdálkodás útján a szövetkezetek termelését befolyásolhatják.

Úgy vélem tehát, a termelőszövetkezeti gazdaságok nagy többsége azt igényli, hogy *csökkenjen a tsz-vezetőkre háruló külső és belső megterhelés*, s így kis vezetői létszámmal, csekély munkamegosztással is eleget tehessenek a korszerű vállalatvezetés követelményeinek.

*

A termelőszövetkezetek vezetését nagyrészt a *külső feltételek* befolyásolják, amelyek véleményem szerint nem elsősorban a vezetők személyétől, képességeitől, vezetési készségétől függenek. Tény azonban, hogy *még a jelenlegi feltételek között is* vannak tartalékai a tsz-vezetésnek. Nem egy termelőszövetkezetben tapasztalhatjuk, hogy a kis létszámú vezetésen belül sem osztják el megfelelően a feladatokat. Nincs megszabva, hogy ki miért felelős, és egyes feladatköröknek, amelyeknek a jelentősége a jövőben még növekedni fog, nincs is megfelelő felelősük (pl. a beszerzésnek, a beruházásnak, a piackutatásnak, az értékesítésnek, a kalkulációnak). Ezért fordul elő, hogy a termelőszövetkezethez irányuló személyi megkereséseket az intézi, akit a befutó partner éppen a tsz-ben talál, nem pedig az a termelőszövetkezeti vezető, akinek állandó, felelős munkaköréül adták ezt. A kis létszámú vezetői apparátus csak akkor képes valamennyire is eredményesen megoldani feladatainak bonyolult, vertikálisan és horizontálisan is rendkívül tagolt halmazát, ha munkatársai szigorú *munkamegosztásban* felbontják egymás közt a várható feladatokat, de egyben tiszteletben tartják egymás funkcióját és megfelelően együttműködnek a vezetésben.

A szövetkezeti vezetők *munkastílusának* a javítására is nagyon sok lehetőség van; e területen a tsz-vezetés is haszonnal érvényesítheti a korszerű vállalatvezetés számos tapasztalatát. Különösen fontos továbbfejleszteni a munkaidő tervszerű beosztásával, a munka megszervezésével, az ellenőrzéssel, a feladatok célszerű kiadásával, a termelési és munkafolyamatok operatív számontartásával, valamint a szervező és irányító munka megszervezésével (a vezető „önszervezésével") kapcsolatos módszereket. Az emberekkel való kapcsolat kialakítása — már csak a termelőszövetkezet bizonyos fokig mozgalmi jellegénél fogva is — sajátosan fontos.

*

Abban a vitában, amely a Társadalmi Szemle hasábjain a vállalatvezetésről folyik, ellentétes vélemények hangzottak el arról, hogy az iparvállalatok vezetésének centralizált, vagy decentralizált koncepciója a helyes-e. Az előbbi álláspontot képviseli *dr. Vermes Lászlóné*, az utóbbit — meglehetősen differenciáltan — *Horváth László*. Az ipari nagyvállalat és a termelőszövetkezet közti lényeges különbségek miatt nem tudok ebben a kérdésben állást foglalni, a tsz-gazdálkodás vonatkozásában is időszerűnek tartom azonban a vállalaton belüli centralizáció vagy decentralizáció problémájának tisztázását.

A termelőszövetkezeti gazdaságok kialakulásának időszakában, amikor még kevés volt a gyakorlott vezető, az irányítás csak centralizált formában alakulhatott ki. A szövetkezetek vezetői naponta tájékozódtak

Digitized by Google

minden termelési folyamatról és ezek részleteiről, s naponta kiadták részletekbe menő utasításaikat mindegyikre. Azóta megváltoztak a körülmények: a vezetők — a termelést közvetlenül irányítók, pl. a brigádvezetők is — értékes termelési tapasztalatokat szereztek, s jó részük szakképzettségét is fejlesztette. A megváltozott körülmények ellenére azonban sok tsz-ben mégis megmaradt a vezetés jó néhány centralisztikus vonása.

Szilárd meggyőződésem, hogy ma a tsz-vezetésben már határozottabb lépést tehetünk a *vállalaton belüli önálló elszámolás fejlesztésére.* Ha nagyobb önállósággal működnek a gazdaság termelőegységei, ha átvállalják a termelés irányításának napi gondjait, akkor a vállalat, a gazdaság vezetőinek több idejük és energiájuk marad arra, hogy olyan kérdésekkel is törődjenek, amelyeket jelenleg, krónikus időzavaruk miatt, csak felületesen vagy egyáltalán nem tudnak tanulmányozni. Természetesen szövetkezetenként különbözők a decentralizáció megteremtésének személyi és tárgyi feltételei, de a beosztott vezetők nevelésével, esetleg személycserével, tevékenységi körönként differenciált, *változó mélységű* decentralizációval mindenütt tehetünk *egy lépést* a termelésirányítás öntevékenységének fokozása felé.

Mind a termelőszövetkezetek vállalati önállóságának fokozódása, mind feladataik növekedése egyre jobban igényli tehát a vezetésen belüli munkamegosztást, vertikális és horizontális értelemben egyaránt. Különösen előtérbe kerül az az igény, hogy piackutatással, értékesítéssel, előkalkulációval, üzemelemzéssel, beruházással stb. foglalkozó, megfelelő képzettségű *üzemgazdasági szakembereket* alkalmazzanak. A tsz-vezetők egy része érzi is ezt az igényt, bár a közelmúltban egy vezetőképző tanfolyam vitájában egyes tsz-vezetők azt állították, hogy az ő agronómusaik *egyéb feladataik mellett* az üzemgazdasági jellegű tevékenységeket is el fogják végezni. Ez azonban gyakorlatilag megvalósíthatatlan. A nagyobb, gazdaságilag erősebb tsz-ek csak stabil, megfelelő munkakörülmények között működő, jól képzett szakemberekkel tudják kiaknázni a nagyobb méret adta lehetőségeket, s ezeket a szakembereket nem lehet korlátlanul megterhelni. A szakemberek túlterhelése vezet arra, hogy sokhelyütt a mezőgazdász éppen akkor hagyja el a tsz-t — általában a harmadik-ötödik évben —, amikor legjobban lehet gyümölcsöztetni helyismeretét, szakmai tapasztalatait.

Kétségtelen, hogy sokhelyütt az újabb szakemberek alkalmazása a tsz-tagság ellenállásába ütközik. Régebben a szakember-ellenesség a nagybirtok intézőivel szembeni ellenérzésből táplálkozott; az idők folyamán azonban ez fokozatosan elhalványodott. Az ellenállás ma már inkább abból ered, hogy egyes tszekben a tagság nem látja *a szakember tevékenységének közvetlen jövedelemnövelő hatását.* Ahol a szakember „bizonyított", ott kedvezőbb a megítélés — de ez a bizonyítás egyáltalán nem könnyű dolog. Egyfelől ugyanis a jelenlegi árstruktúrában a technológiailag korszerű módszerek egy részének csekély a jövedelemnövelő hatásuk, vagy csak akkor növekszik a jövedelem, ha pontosan betartják a technológiai és szervezési előírásokat, s helyenként a tsz szervezettségének színvonala miatt nehezen lehet biztosítani ezt. Másfelől: egyes vidékeken a tagság — legalábbis átmenetileg — anyagilag érdekelve van abban, hogy növekedjék az alacsonyabb ráfordítási szinttel dolgozó és a konjunkturális lehetőségeket jobban kihasználó háztáji gazdaság terjedel-

Digitized by Google

me; ez pedig nem kedvez a szakemberek alkalmazásának. Számos külső és belső körülmény megváltoztatására van tehát szükség ahhoz, hogy a termelőszövetkezeti vezetésben is megvalósuljon a jól képzett szakemberekre alapozott fejlett munkamegosztás.

*

A szocialista piac igényeinek megfelelő orientáció és a termelési szerkezetre, illetve a termékekre vonatkozó önálló döntések tekintetében a termelőszövetkezetekben tulajdonképpen *már jórészt megvalósultak a vállalati önállóság követelményei;* ebben a vonatkozásban a termelőszövetkezetek messzebbre jutottak, mint az állami vállalatok. Az utóbbi években a termelőszövetkezetek megszokták, hogy az árváltozások, a piaci igények, a szerződéses és a szállítási feltételek alapján központi tervutasítások nélkül *maguk döntsék el* termékeik összetételét. (Kivétel ez alól a kenyérgabona, de az utóbbi időben erre vonatkozóan is alig volt szükség tervutasításokra.) Továbbra is az azonban a fogyatékossága a termelőszövetkezetek piac szerinti orientációjának, hogy meglehetősen egyszerű gyakorlati eszközökkel „reagálják le" a népgazdasági ösztönzők (az árak, hitelek, adók stb.), valamint a termékek iránti igény változását, a vállalati döntéseknek *tisztán tapasztalati,* az egyszerű parasztgazdaság kalkulációs színvonalát alig meghaladó módja pedig *nem mindig biztosítja az optimális döntést.* Némileg hasonló a helyzet a lezajlott termelési és gazdasági folyamatok elemzésében és értékelésében is.

Sokat javíthat a termelőszövetkezeti vezetés színvonalán, ha tökéletesítjük a *vezetés eszközeit.* Ezzel kapcsolatban a vezetéselméleti munkák, különösen a vállalatvezetés *legkorszerűbb* segédeszközeivel, a matematikai módszerekkel, a könyvelőgépekkel, a lyukkártyás regisztráló gépekkel, az elektronikus számítógépekkel stb. foglalkoznak. Kétségtelen, hogy idővel ezek minden vállalat vezetésében nagy szerephez jutnak majd, hiszen e gépek alkalmasak arra, hogy nagymértékben helyettesítsék az emberi munkát, s a jelenleginél pontosabban és gyorsabban oldják meg a feladatokat. A tsz-ek jelenlegi színvonalát tekintve azonban azt kell mondanunk, hogy a következő években szövetkezeteink többségének először is olyan *egyszerűbb* vezetési eszközök alkalmazásáról kell gondoskodniuk, amelyek csekélyebb beruházással, sőt néha beruházás nélkül is elősegítik a vezetés színvonalának növelését, a jobb tájékozódást és áttekintést. A legkorszerűbb technikai segédeszközöket pedig a tsz-ek számára szaktanácsot adó szerveknél célszerű koncentrálni.

Az önálló vállalatvezetés olyan igényt is támaszt a vezetéssel szemben, hogy dolgozzon ki különböző döntési variánsokat s válassza ki közülük az optimális változatot, amely azután a végrehajtás programjává válik. A termelőszövetkezeteknek azonban ma *nincs olyan egységesen elfogadott kalkulációs módszerük,* amely alkalmas volna vállalati döntések egyértelmű alátámasztására. A központilag ajánlott kalkulációs módszerek sok tekintetben nem elégítik ki a vállalatvezetés igényeit. Jogos és sürgető kívánsága a termelőszövetkezeti vezetésnek az olyan irányelvek, illetve módszertan kidolgozása, amely a termelésnek, a szerkezeti, technológiai, ráfordítási és beruházási döntéseknek *sajátosan szövetkezeti, egyszerű előkalkulációját tartalmazza.* Kívánatos továbbá, hogy a termelőszövetkezetek vezetői a gazdálkodás *elemzése* tekintetében használják ki jobban a számukra már ma is kínálkozó lehetőségeket. Ezért nagyobb becsületet

Digitized by Google

kell szerezni a termelőszövetkezeti vezetők munkájában a számszaki tevékenységnek, és nem lehet elfogadni azt a sok helyen még tapasztalható nézetet, hogy minden kalkulatív feladat a főkönyvelő hatáskörébe tartozik.

Számos segédeszköz könnyíthetné meg a termelőszövetkezetekben *az operatív termelés- és munkairányítást is,* ha kellőképpen ismernék és a gyakorlatban alkalmaznák ezeket. Ide sorolhatók az automatikusan és folyamatosan vezetett táblázatok (pl. a munkaerő-felhasználást, az üzemanyag-felhasználást, a takarmány-felhasználást, a tej, hús stb. termelésének alakulását jelző mutatók), a nomogramok, a menetirány-tervek, a termelési és munkafolyamatok irányítását és ellenőrzését szolgáló grafikus segédeszközök (pl. harmonogramok), a terepasztal stb. Az ilyen segédeszközök használata nemcsak a vállalat legfelsőbb vezetőinek a munkáját könnyítené meg nagyon, hanem a termelőegységek, illetve termelési alapegységek vezetőiét is. Az adminisztráció a jelenlegi számvitel keretei között is sokkal többet segíthetne a termelőszövetkezeti vezetőknek. Ehhez azonban a legtöbb tsz-ben az kellene, hogy emelkedjék az adminisztrációs munka színvonala, és az adminisztratív dolgozóktól követeljenek meg bizonyos fokú, e munkakörben feltétlenül szükséges szakképzettséget és készséget.

A termelőszövetkezeti vezetés számottevő javítása nem képzelhető el a *számvitel lényegbevágó átdolgozása nélkül.* A termelőszövetkezeti számvitel jelenlegi formája még annak az időszaknak a követelményeit tükrözi, amelyben a számvitel legfőbb feladata a közös vagyon ellenőrzése és ezen túlmenően az irányító szervek részére bizonyos adatok szolgáltatása volt. Jellemző, hogy a termelőszövetkezeti számvitel számos gazdasági kérdésben nem is tud operatívan adatot szolgáltatni, hanem a legjobb esetben is csak az események megtörténte után regisztrálja az adatokat, amikor már nem lehet beleszólni a termelési vagy munkafolyamat végrehajtásába.

A vezetés eszközeinek és különösen *az adminisztrációnak a lebecsülése, bürokratizmusként való kezelése* bizonyos mértékig még a régi paraszti élet és falusi tapasztalatok maradványa, de sok helyütt ma is él a termelőszövetkezeti tagokban. A korszerű vállalatvezetés azonban nem lehet meg színvonalas adminisztráció nélkül. Ez természetesen nem jár az adminisztratív létszám felduzzasztásával, fölösleges bürokráciával, ellenkezőleg: korszerű, ütőképes, gyors, pontos, megbízható adminisztrációt kíván, olyant, amely — a termelőszövetkezet jellegénél fogva — nemcsak a vezetőket szolgálja operatívan, hanem a tagokkal kapcsolatos ügyintézést is közmegelégedésre bonyolítja le.

*

A vállalatvezetési vita egyik legizgalmasabb témája: a *vezetéselmélet, a vezetéstudomány szerepe a gyakorlati vállalatvezetés megjavításában.* A vitázók közül ***dr. Dobossy Imre*** foglalja rendszerbe a legfontosabb ismereteket, de talán kissé túlhangsúlyozza a végsőkig leszűrt absztrakciókat. Azt hiszem, jogos ezért *Horváth Lászlónak* az az igénye, hogy a vezetéselmélet tanulmányozza alaposabban a szocialista vállalatok vezetési tapasztalatait, rendszerezze és általánosítsa ezeket. Ami a tsz-vezetők továbbképzését illeti, e vonatkozásban szükségesnek tartom a vezetéselmélet alapkategóriáinak szerény keretek közt való ismertetését, mert ezek a csak gyakorlati tapasztalatokra támaszkodó vezetőben új, magasabb igényeket keltenek és tevékenységének fejlesztésére ösztönzik.

Digitized by Google

Vitatom azonban Horváth Lászlónak azt az igényét, mely szerint a vezetőképzésben csak a lezárt, végleges, és a gyakorlatban azonnal, közvetlenül használható „aprópénzre váltható" ismeretanyag tekinthető hasznosnak. A vezetőket továbbképző tanfolyamoknak sem az a céljuk, hogy kész recepteket, előrágott sémákat vigyen haza onnan a hallgató, hanem az, hogy új módon lássa a maga tevékenységét, ötleteket kapjon, amelyeket a saját viszonyaira átalakítva, alkalmazhat, vagy ha nem alkalmazhatók, elvethet. Jó volna tehát, ha vezetőképzésünk a hasonló nyugati tanfolyamoknak azt a metodikáját hasznosítaná, hogy az oktatási időnek csak kisebbik részében tartanak elméleti előadásokat, a tanulmányi idő nagyobbik részét pedig a feladatmegoldások és adaptáclós viták töltik ki.

Feltétlenül hasznosnak tartom, hogy az oktatás keretében a szövetkezeti vezetők a tételes ismereteken kívül *erkölcsi bátorítást* is kapnak a korszerű, szervezett, tudatos vezetésre irányuló törekvéseikhez. A termelőszövetkezeti gazdaság sajátos, kollektív jellege folytán azonban a tagság egyetértése nélkül semmilyen újszerű vezetési koncepció nem valósítható meg.

A vezetők és tagok kapcsolatában természetesnek kell venni, hogy a vezető meghatározott munkarend szerint dolgozik — anélkül, hogy ez bürokratikussá válnék —, s a nap bizonyos részében önmaga számára előírt feladatokat végez. Ezt munkatársainak, beosztottjainak, s a termelőszövetkezet tagjainak is tiszteletben kell tartaniuk, annak érdekében, hogy a vezető valóban magas színvonalon végezhesse a rábízott feladatokat. Nincs színvonalas termelőszövetkezeti vezetés ott, ahol az irányító munkakörben dolgozók aszerint osztják be napjukat, hogy milyen munka vagy megkeresés fut be; ellenkezőleg: az a jó vezető, aki *maga szabja meg a feladatokat*, ez pedig nem kis előrelátást, fegyelmezettséget, rendszerességet követel meg. A vezetők munkájának megszervezését illetően azonban nemcsak magasabb követelményeket kell támasztani a vezetőkkel szemben, hanem bizonyos fokig a *termelőszövetkezeti tagság között folyó felvilágosító, tájékoztató, politikai munkát* is összhangba kell hozni ezzel. A nagyvállalat eredményes működése azt követeli, hogy a tsz-ben se konzervatív hagyományok, hanem a korszerűség követelményei alapján ítéljék meg a vezetés munkáját.

Továbbra is joga és kötelessége a termelőszövetkezeti tagságnak, hogy bírálja a közgyűlésen azt a vezetőt, aki feladatát rosszul végzi, vagy meg nem felelő magatartást tanúsít; ez azonban nem zárja ki, hogy a tagság *megértse a rendszeres, tervszerű vezetői munka szükségességét*. Ezért kívánatos, hogy a termelőszövetkezeti tagság hangulatát és véleményét politikailag befolyásoló szervezetek és irányító szervek tevékenysége is álljon összhangban a korszerű vezetés követelményeivel. A politikai felvilágosító munka egyértelműsége különösen akkor fontos, amikor el kell választani a vezető önkényeskedését, úrhatnám magatartását a szervezett, céltudatos, operatív, tervszerűen végzett vezetői munkától. Ha a termelőszövetkezeti vezetésben helyes mércét alakítunk ki, és nemcsak betartjuk a vezetőkkel ezt a mércét, hanem meg is védjük a munkájukat jól végző vezetőket az esetleges demagóg álláspontokkal szemben, akkor nagymértékben növeljük a termelőszövetkezeti vezetés hatékonyságát, s elősegítjük a termelőszövetkezet vállalatszerű gazdálkodásának magasabb színvonalú megszervezését.

Dr. Gönczi Iván

Digitized by Google

Vállalatvezetés és szervezés

Kényszerpálya, döntési szint, önállóság, érdekeltség — nem új fogalmak ezek, de súlyuk most nagyobb. A gazdasági reform céljai új csengést adnak a régi szavaknak. Részleteiben még nem ismerjük a ránk váró feladatokat, de fejünkben már működik az „új mechanizmus". Többet kell dolgoznunk ezután? Vagy automatikusan átjutunk az újba?

Hozzá nem értők és csodavárók még lehetnek, de ha őket leszámítjuk, egységes az a felfogás, hogy jobb munkára, magasabb szervezettségre, hatékonyabb vezetésre lesz szükség. Elismert dolog az is, hogy a színvonal nem magától emelkedik majd. Az egységes, központi akarat áttételeződése nem automatikus. Ha a vállalatok belső tevékenységét kívülről — felülről — optimálisra szabályozhatnánk, eddig is megtettük volna. Erre azonban nincs mód.

A társadalmi munka hatásfokát *közvetlenül* a termelés alapegységeinek munkája dönti el, mert az átfogó tervezés és irányítás előnyei is ebben realizálódnak. Az új irányítási rendszer, a gazdálkodás decentralizált modellje szélesebbre tágítja a *helyi lehetőségek* határait. Természetes azonban, hogy az önállóság, az anyagi ösztönzés vagy a gazdasági kényszer magában még nem tesz képessé a bonyolult feladatok megoldására. A hatékonyabb munkának meghatározott feltételei vannak. Magas hatásfokkal csak jól szervezett rendszer működhet. *Mit szervezzünk* tehát, hogy eleget tehessünk a fokozódó követelményeknek?

A kérdésre adott válasz korántsem egységes, mint ahogy a vezetés és szervezés fogalmának értelmezése sem az. Különösen tarkák és ellentmondók a gyakorlati vezetők nézetei, de a tárgykör szakirodalma is bővelkedik önkényes alkotású, új érték nélküli műszavakban és tételekben. Vezetéstudományról mint önálló és kiforrott diszciplínáról ma még nem beszélhetünk. A terminológiai dzsungel és az elméleti bizonytalanság nehezíti a megértést és sok meddő vitát okoz. Az egyértelmű elmarasztalást azonban — amely például *Horváth László* hozzászólásából kicsendül (a lap júniusi számában) — mégis megalapozatlannak tartom. Ha a korszerű vezetéstechnikai módszereket *általánosan* ismerték és alkalmazták volna a vezetők, a színvonal emelkedése valóságos, élő folyamat volna, nem pedig ankétok, vándorgyűlések és irányelvek visszatérő célkitűzése. Mérnökeink tudását, szakmunkásaink hozzáértését világszerte ismerik és elismerik, de köztudott az is, hogy vállalataink belső szervezettsége, azaz vezetése messze elmarad a világszínvonaltól.

A régi mechanizmus hordozott objektív ellentmondásokat, de eltávolodnánk a valóságtól és valóságos feladataink felismerésétől, ha a haladó eljárások mellőzését summa summarum ezeknek az ellentmondásoknak a számlájára írnánk. Az ellentmondások feloldását késleltette a szocialista vezetés*elmélet* hiánya. Eszemecserénk célja az, hogy az alapvető elvi kérdések tisztázását is elősegítse. Hozzászólásommal ezt a célt igyekszem szolgálni.

Egyszemélyi, vagy kollektív vezetés?

A vezetés lényege — minden szinten — a *szervezet* céljainak kitűzése, eldöntése, ezen belül is az *új*

Digitized by Google

feladatok meghatározása. A szakirodalomban részletes útmutatásokat találunk arra, *hogyan* kell a döntéseket előkészítenünk. A korszerű döntés-előkészítő módszerek alkalmazásának fontosságát és feltételeit elemzi hozzászólásában *Márton Géza* (szintén a júniusi számban). A legfontosabb elvi kérdést, hogy *kik* döntsenek, ő is a hagyományos módon válaszolja meg, azaz a vezetők kizárólagos jogává teszi. Hasonlóan vélekedik a többi hozzászóló is. Részletkérdésekben eltérnek ugyan álláspontjaik, de közös bennük az, hogy a beosztottakat *nem* kell bevonni a vállalati célok eldöntésébe. Jogos azonban a kétely az iránt, hogy ez-e a klasszikusok által előrelátott társadalmi irányítás adekvát formája.

A döntés joga azokat illeti meg, akik az erőforrásokkal rendelkeznek. Nálunk a termelőeszközök *társadalmi tulajdonban* vannak. A társadalmi tulajdonú termelőeszközökkel a társadalmi érdeket képviselő *állam* rendelkezik. Az elmúlt évtized gyakorlatából azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a fejlesztés meggyorsítása érdekében a konkrét vállalati tervcélokat a vállalatokban kell eldönteni. A gazdasági reform hivatalos rangra emeli a vállalatok döntési funkcióját. A kérdés az, hogy az állam joga a végrehajtást irányító *egyszemélyi vezetőkre*, vagy *a vállalati kollektívára* legyen-e átruházva. A szocializmus törvényeiből egyértelműen következik, hogy a *közös célokról közösen kell döntenünk.*

Az ideológiai követelményeken túl a kibernetika elveiből is következik az átfogó célok *kollektív eldöntésének* szükségessége. Hangsúlyozzuk, hogy minden *új* kockázattal jár. Valóban, mégpedig annál nagyobb kockázattal, minél kevesebb információ alapján döntünk. Gondolatokban gazdag hozzászólásában Márton Géza elkerül egy lényegbevágó kérdést. Nem emeli ki, hogy már az alternatívák kidolgozása *előtt* döntés született arról: milyen cél alternatíváit kell kidolgozni és mi legyen az optimum kritériuma.

Az új feladatok felismeréséhez szükséges teremtő intuició, a heurisztikus gondolkodás, amelyre csakis az ember képes, természetesen nem jelenti azt, hogy az új a semmiből születik. Az alkotó gondolat annak a felismerése, hogy milyen új információkat kell alapul vennünk, illetve milyen új módszereket, algoritmusokat kell alkalmaznunk az egyes információk egységbe ötvözésekor. Az egyszemélyi döntés csak akkor volna tehát célirányos, ha alkotó gondolatai csak a döntési joggal biró, kinevezett vezetőnek lehetnének.

Közismert, hogy a vállalati kollektívák szellemi kapacitását nem a néhány vezető, hanem a beosztott szakemberek százainak, ezreinek *együttes* tudása képviseli. A kollektíva bármely tagjának születhet alkotó gondolata, melyet mint javaslatot előterjeszthet. Emellett „kívülről" is érkeznek igények és javaslatok. Itt merül fel az a kérdés: hogyan döntsünk arról, hogy a javaslatot elfogadjuk-e, vagy sem, s ha több is van, melyiket fogadjuk el, hogy hozzálássunk-e a végrehajtási módok lehetséges alternatíváinak kidolgozásához. A helyes döntés attól függ, hogy helyesen értékeljük-e a javaslatban szereplő új gondolat súlyát, az esetleges megvalósítás feltételeit és várható eredményeit. Magától értetődő tehát, hogy a döntésbe *különböző* szakembereket kell bevonnunk, akik a téma különböző oldalait látják, és az ő véleményüket kell szintetizálnunk. A gyakorlat igazolja, hogy az a módszer, amely szerint egy személy kér és kap információkat a különböző szakemberektől, nem teremt szükségszerű kapcsolatot az információk és a döntés között; az emberi gon-

Digitized by Google

dolkodás törvényszerűségeiből fakad ez.

A kollektív döntés mechanizmusára, módszertani részletkérdéseire e rövid hozzászólás keretében nincs módom kitérni. Két gondolatot azonban kiemelnék. A kollektív döntés szavazással történik, de *nem titkos szavazással.* A döntést befolyásoló tényezők súlya ugyanis nem egyforma, a szavazatok sem lehetnek tehát *azonos értékűek.* Csak az „igen" vagy „nem" döntés nyílt és részletes megindokolása és megvitatása után értékelhetjük, hogy milyen súlya legyen az összesítésben egy-egy szavazatnak.

A kollektív döntésről a *felelősség* elmosódása is eszünkbe jut. Hangsúlyoznom kell, hogy a *célokért* való felelősség eszmei kategória, és annál súlytalanabb, minél kevesebben viselik. Ha egy személy dönt és netán rosszul határoz, hogyan téríti meg a milliókat? Az eltékozolt energiákat soha többé nem nyerjük vissza.

Az elmondottakat bizonyítja, hogy a legforradalmibb és legütőképesebb szervezetekben, a munkásosztály marxista pártjaiban a *„kollektív vezetés — egyszemélyi irányítás"* elve érvényesül. Az átfogó célokról testületileg döntenek, a végrehajtást azonban egy személy irányítja, s ez természetes is. Ha már eldőlt a cél, vitának nem lehet helye. A részletes tervezés, majd a végrehajtás hatékonyságának, az erők egyenirányításának pedig fontos feltétele, hogy egyazon hatásköri láncra kapcsoljuk a rendszer elemeit. Ha biztos „vételt" kívánunk meg, akkor egyazon hatásláncon, információs csatornán csak egy „adó" jelei haladhatnak. Általánosan ismert az a káosz, amely akkor keletkezik, ha ugyanazon hullámhosszon egyszerre több adóállomás működik.

Az egyszemélyi döntés szükségességét általában azzal indokolják, hogy elvi különbség van a pártszervezet és az intézmény, a gazdasági egység vezetése között. Hivatkoznak továbbá a *jelenlegi* gyakorlatra, a szervezet és az információs rendszer felépítésére, a magas fokú munkamegosztásra, a felelősség és a gyorsaság követelményére, melyek objektív gátjai a kollektív döntésnek. Az érvelésben azonban több tarthatatlan feltételezés húzódik meg. A legfontosabb közülük az, hogy a vezető hivatása az eszközökkel való rendelkezés, tehát az átfogó célok eldöntése, s a vállalati szervezetet nem lehet alapjaiban átalakítani. Vizsgáljuk meg, hogy valóban így áll-e a helyzet.

A gépek, vagy az emberek?

Mikor hibákról esik szó, legtöbbet a szubjektív tényezőkről hallunk, az emberi gyarlóságról. Az eredmények oldalán pedig a műszaki fejlesztés, a gépesítés és automatizálás adatai sorakoznak fel. Az eszközi tényezők, a nagy termelékenységű berendezések, a megbízható, immár gondolkodó mechanizmusok bűvkörében élünk. Ezt nevezzük technokrata szemléletnek, s szakítani kívánunk vele. Áttérünk az ökonómiai szemléletre. A forint és a deviza, a gazdasági haszon lesz-e ezentúl a középpontban? Így lesz-e valóban?

A mi programunk más. Mindent *az emberért* teszünk és *általa!* Szemléletünk szerint az ember a legfontosabb termelőerő. Kik tervezik a gépeket? A modern eljárásokat? Kik alkalmazzák? Emberek nélkül nemcsak „holt anyag" a technika, de meg sem születik. Mégis sokszor megfeledkezünk az alkotókról.

Még nem fordítunk elegendő időt és energiát *az emberi tevékenységek tervezésére, irányítására és ellenőrzésére.* A legtöbb vezető működése az eszközök oldalára összpontosul. Meggyőződésük az, különösen a

Digitized by Google

felsőbb szinteken, hogy hivatásuk lényege az erőforrásokkal való rendelkezés, a szervezet fő tevékenységének, alapvető céljainak szuverén eldöntése. A beosztottak feladata pedig annyi, hogy együtt lelkesedjenek és kockáztassanak a vezetővel (ezt olvashatjuk például Horváth László hozzászólásában is), hogy kidolgozzák a végrehajtásra alkalmas terveket, majd átültessék a gyakorlatba. Ebben a tekintetben legyenek önállóak, sőt kezdeményezzék is, hogy miképpen kell legjobban kivitelezni a *vezetői* elgondolást. Önállóságot várnak együttműködésük megszervezésében is, öntudatukra és a magas erkölcsi normákra apellálva.

Dobossy Imre hangsúlyozza az ember elsődleges szerepét; váratlan fordulattal mégis arról ír, hogy „az ember, a beosztott, *nem tárgya a vezetésnek*, hanem egyik legfontosabb *alakító tényezője*, aki aktív módon, kezdeményező formában vesz részt a vezetés által kitűzött célok megvalósításában". Az idézett mondat ellentmondásos. Ha a vezetés tűzi ki a célokat, akkor az ember szükségképpen tárgyává lesz működésének, hiszen a célokban emberi cselekvésekről is döntünk. (Éppen ezért kell a döntést kollektivizálni.) Másrészt az embernek a vezetés tárgyává *kell* lennie! Ha az embereket nem vezetjük, hanem utat nyitunk a spontán önszabályozásnak, biztosak lehetünk abban, hogy az út az anyagi és szellemi energiák tékozlására vezet. A spontaneitás alacsony hatásfoka axióma, bizonyításra nem szoruló sarktétel.

A kollektívát éppen úgy *irányítani* kell, megfelelő tervek szerint, mint az eszközök rendszerét, A gépi technika gigantikus hálózatának szervezettsége, hatékonysága attól függ, hogy mennyire szervezett az a rendszer, amely létrehozza és működteti. Az *emberek* vezetése — ez a kinevezett vezetők elsőrangú hivatása. A termelőmunka területén is ez feladatuk lényege. A vállalatok eszközeinek tervezésére, irányítására és ellenőrzésére a munkamegosztás alapján létrejöttek a különböző funkcionális szervek, melyekben egyre több jól képzett szakember dolgozik. A vezetőknek az a kötelességük, hogy az ő munkájukat, együttműködésüket tervezzék, irányítsák és minősítsék. A feladat nagy, speciális ismereteket és egész embereket követel. A *hozzáértésen*, a magas fokú *felelősségérzeten* kívül *hivatástudat* is szükséges a vezetéshez, s *az emberek és az emberekkel való foglalkozás szeretete.* A munka nemcsak a társadalom létalapja, de az egyén életének is egyik fő tartalma. A szocializmus eszméiben éppen az a lelkesítő és tettekre mozgósító erő, hogy feltárják az alkotó, az igazán emberi munka szépségeit, az ember előtt megnyíló távlatok térségeit és csúcsait, melyeket vállvetve meghódíthatunk. Nem engedhetjük meg, hogy alkalmatlan vezetők működése miatt bárhol és bármennyit is veszítsenek fényükből ezek az eszmék.

A vezetők *kiválasztására és képzésére* megkülönböztetett gondot kell fordítanunk. Kétségtelen az is, hogy az ismeretszerzést nem tehetjük függővé egyes vezetők magánszorgalmától, nanem intézményesített képzést kell bevezetnünk. Fontos a képzés formája, de úgy vélem, még fontosabb a *vizsga* letétele. A gépkocsivezetéshez jogosítvány szükséges, akár mérnök, akár segédmunkás ül a volán mellé. Még inkább jogosítványhoz kellene kötnünk a vezetőállások betöltését. A korszerű vezetés így válhat „szükségszerűvé".

Az emberek irányítása elsősorban *eszmei* hatásokkal történik. Az irányítás legfontosabb eszköze az elvégzendő munka *terve*, mely a teendőket tartalmazza. Az általános eljárási és gondolkodási szabályokat

Digitized by Google

pedig, még munkába állásuk előtt, 8—18 évi tanulással elsajátítják az emberek. A közvetlen irányítást, a vezérlést utasításokkal végzik a vezetők, akiknek erre hatáskörük van. Az intenzív fejlesztésre való áttérés mindenekelőtt azt hozza magával, hogy a termelés egyre inkább „intelligencia-intenzívvé" válik.

Minőségi vagy időbeli munkamegosztás?

A munka hatékonyságát elsőként a tervek színvonala határozza meg A terv mindig *új* tevékenységre vonatkozik. (Valamely munkafolyamat megismételt végrehajtását csak programoznunk kell.) A legtökéletesebb technológia, a legjobban vezetett munkamenet is elavul egyszer. Fejlesztjük a tudományt és a technikát, állandóan új feladatok jelentkeznek, s ezeket be kell illesztenünk a vállalati működés korábbi rendjébe. Evégből vagy az újat alakítjuk a régihez, vagy fordítva; a fontos az, hogy minden részletet előre összehangoljunk. Így érhetjük el, hogy a fejlesztés a várt sikerrel járjon. Ez nem új dolog. Mégis nemegyszer találkozunk a fejlesztés körüli huza-vonával, amelynek az a vége, hogy az eredmény feleakkora, mint lehetne.

A fejlesztő munka gátló tényezői között az első helyen az áll, hogy a vállalatok nem is készültek fel a *menet közben szükségessé váló döntések* előkészítésére, a kellő információk beszerzésére. A végrehajtó szerepből következett, hogy a vállalatok szervezete nem volt hatékony tervező munka elvégzésére berendezve. Ebből eredt a tervek hiányossága, a kidolgozott részletek összehangolásának elmulasztása, a korszerű módszerek mellőzése. Sok szakembert kellett a végrehajtás területére sűríteni, hogy pótolják a tervezési, elsősorban pedig a szervezési mulasztásokat. Így azonban nem maradt elegendő szellemi kapacitás az újabb tervek készítésére, s hibás körforgás keletkezett. A helyes megoldás az, ha *a szakembereket a tervezésbe is bevonjuk.*

A célokhoz vezető út különböző alternatíváinak kidolgozását, majd a kiválasztott változat részletes, komplex, végrehajtásra alkalmas megtervezését elsősorban *a vállalatok szervezeti felépítésének korszerűtlensége* nehezíti meg. A tervezésben részt vevő szervek többségének alacsony a kapacitása, nem azonos a hatáskörük, szétszórt az elhelyezésük, és ami a legfontosabb: nem közös irányítással működnek. Szervezeteinkben a minőségi munkamegosztás dominál. Egyre jobban terjed a specializáció, a funkcionalizmus. Mind több részfeladat kap külön szervet, külön szakembert. Kifejezetten *tervező szerv* azonban kevés van. A funkcionális osztályok többségében a tervezés — az új feladatoké — és az irányítás — a folyó munkáé — körülményes formákban összefonódik. Az előkészítő és a kiszolgáló részlegek más csoportjait pedig csak arra rendezzük be, hogy elvégezzék a napi feladatokat. Saját tevékenységük tökéletesítésére, újabb módszerek kidolgozására már nincs kapacitásuk.

A vállalaton belüli „tiszta" tervező részlegek a fő tevékenység gyártmány- és gyártásfejlesztési teendőit látják el. Olyan feladatok, mint a munkaerő-biztosítás, az anyag- és energiaellátás, a finanszírozás, a piackutatás, a külső kooperáció (és tovább is sorolhatnánk) — nem tartoznak hozzájuk. Mindnek külön szerve van, ha van; a szükséges terveket ezeknek *kellene* elkészíteniük. Az információs rendszer azonban nem annyira tökéletes, hogy idejében értesüljenek az újabb feladatokról. Másrészt más-más közép-

Digitized by Google

és felső vezetőkhöz tartoznak, s ez megnehezíti az összehangolást, a különféle helyi érdekek és elképzelések miatt. Sok idő és energia fecsérlődik el, amíg az új termék vagy eljárás valósággá lesz. Van-e jobb megoldás?

A vállalatok szervezetét, közelebbről a vezető apparátust az *időbeli munkamegosztás* elvén, vagyis (ami ugyanaz) a vezetés *alapfunkciói* szerint kell felépítenünk. Önálló tervező szervet kell létrehoznunk, amely komplex, végrehajtásra alkalmas terveket képes készíteni. Durván leegyszerűsítve: a tervező és a végrehajtást irányító tevékenység szerint *ketté kell osztanunk* a jelenlegi funkcionális szerveket, a törzskari osztályokat. Az igazgató — főmérnök — főkönyvelő vonalat követő tagozódás helyett meg kell szerveznünk a *tervező — irányító — ellenőrző* apparátusokat.

Ez a folyamat már megindult. A két főmérnökös rendszerben műszaki vonalon már elkülönül a két vezetési funkció. Ennek az elvnek az alapján következetesen átalakíthatjuk a teljes vezető szervet. Nagy munka ez, gazdasági haszna nem kalkulálható, de *megéri a fáradságot.* A ma és a holnap feladatait nem bízhatjuk egyazon szervre, ezt a gyakorlat igazolja. Az 1963. évi ipari átszervezés az érdeklődés homlokterébe helyezte a vállalatok szervezeti felépítésének és működési szabályainak kérdéseit. A viták középpontjában *a hatáskör, a döntési és utasítási jog megosztása* áll. A megosztás magában rejti azt a lehetőséget, hogy átfedések, vagy üres mezők keletkeznek, s mindkét hibának káros hatása van. A hatáskör megosztását azonban nem kerülhetjük el. A nagyméretű és bonyolult technológiájú iparvállalatok vezetését nyilvánvalóan nem bízhatjuk *egy* személyre. A vezetés de facto már régen kollektív tevékenység. Az egyszemélyi vezetés hangoztatása pusztán a vezetők szubjektív nézetét tükrözte, akik „természetesen" ragaszkodtak a döntési joghoz, hiszen ez a hatalom birtoklásával egyenlő. A ténylegesen *kollektív* munka és a döntési jog *privilégiuma* — ez volt a konfliktusok valóságos forrása. Ez volt a szervezetlenség mélyebb oka is. Amíg a vezetők — a magasan kvalifikált beosztottak *helyett,* de gyakran apróságokban is — a döntési funkciót gyakorolták, nem maradt idejük az irányításra. A két kezünkön megszámolhatjuk azokat a vállalatokat, melyekben a *vezetést* — tehát a szervezet „agyát" és „szívét" — tényleg irányítják. A vezető szerv „önálló" vezetők konglomerátuma; szerkezete miatt és a közös irányítás hiányában nem képes folyamatos együttműködésre és egységes fellépésre. Szükséges a helyi önállóság — ez a gazdasági reform vezéreszméje —, de a rendszer-tervezés és -irányítás hasonló horderejű elve az is, hogy több szervezett *rész* még nem szervezett *egész.*

A Dobossy Imre által javasolt hatáskör-delegálás — amint ezt Horváth László is kifejti — nem számol a valóságos viszonyokkal, a szervezeteinket jellemző nagyfokú funkcionalizmussal. A jelenlegi ellentmondásokat elsősorban a területi és a funkcionális vezetés kettőssége okozza. Dobossy nem tér ki arra, hogy a vezetőknek melyik csoportjára kell delegálni a hatáskört; a fontos az, hogy mind az utasítási, mind a döntési jogot átruházzuk.

Teljes általánosságban vizsgálva azt mondhatjuk, hogy a területi vezetés a *mennyiségi,* a funkcionális vezetés pedig a *minőségi* munkamegosztás elvére épül. A vezetési funkciók azonban *időben* is összefüggenek, és mind a gyakorlati tapasztalatok, mind az elméleti megfontolások azt követelik, hogy a mennyiségi és minő-

Digitized by Google

ségi megosztás előtt *időbelileg szétválasszuk őket.* Ez módunkban is áll, hiszen a tervezés megelőzi, meg kell hogy előzze a végrehajtás irányítását. A döntési és utasítási funkció elválasztása azért is szükséges, mert így teremthetjük meg a kollektív vezetés és az egyszemélyi irányítás feltételeit.

Érintőlegesen kitérnék arra az ellenvetésre, hogy a döntési és utasítási jogot lehetetlen elválasztani egymástól. A végrehajtást irányító vezetőknek döntési joggal is kell rendelkezniük, különben nem lehet optimalizálni az ismétlődő feladatok megváltozott körülmények között való végrehajtását, nem lesz mód rugalmas működésre. Az irányítás által tartandó, illetve elérendő paraméterek értékeit valóban nem rögzíthetjük. Számítva a körülmények változására, az alapértékeket bizonyos intervallumok között kell megadnunk, s ezeken belül az egyszemélyi irányító dönthet. Az alapvető kérdés az, hogy *milyen tágak legyenek* ezek az intervallumok, mekkora rugalmasságot engedünk meg? Az egyszemélyi döntés annyit jelentene, hogy *semmilyen megkötést* ne alkalmazzunk, a vezető belátása szerint, szabadon dönthessen. Ily módon azonban teljesen a körülményekre és néhány vezető képességére bíznánk a szervezetet. Az így értelmezett „operatív" vezetés pontosan a vezetés lényegét, az előrelátást nélkülözi, ezért rendkívül alacsony hatásfokú. Az igazi vezetést az jellemzi, hogy előre látva a környezet várható hatásait *egyre determináltabbá teszi* a belső tevékenységet, a szervezet így alakítja környezetét és az események folyását, nem pedig passzívan alkalmazkodik hozzá. A tervezés az irányítás által tartandó alapértékeknek és ezek intervallumainak előzetes meghatározását jelenti, mind az emberi munka, mind az eszközök vonatkozásában.

Ki, mikor, hogyan szervezzen?

A vállalatok megváltozó szerepe és a szocialista vezetési módszer alkalmazása szükségessé teszi a szervezeti felépítés módosítását. Hogy mit kell elérnünk, azt az előzőkben igyekeztem összefoglalni. Akár a javasolt, akár más elvek szerint alakítjuk azonban át a vállalatok szervezetét, felmerülnek a következő kérdések.

Ki szervezzen? Bármennyire fontos is egy tevékenység, nem indul meg és nem halad addig, amíg megfelelő szervet létre nem hozunk, amíg az eszközöket meg nem adjuk hozzá. Olyan folyamatból, amelybe nem fektetünk energiát, nem fakadhat hasznos teljesítmény. A vezetők *jelenlegi* feladatköre és megterheltsége nem teszi lehetővé, hogy ők lássák el a szervezet-tervezés munkaigényes feladatát. A már működő vagy létrehozandó *szervezőcsoportokra* kell tehát bíznunk a korszerű vállalati mechanizmus megtervezését. (A szervezőcsoportok az elmúlt években szakmai részfeladatokat oldottak meg, különböző funkcionális osztályok *helyett.* A legtöbb vezetőben fel sem merült az *általános* szervezettség és a vállalatvezetés korszerűsítésének gondolata; másként ezzel a legfontosabb teendőivel bízták volna meg az önállósított szervező apparátust.)

Mikor szervezzünk? Helyes eljárás esetén a strukturális változtatás mindig *megelőzi* a funkcionális változtatásokat. Alapjaiban téves tehát az az elképzelés, hogy „majd a gyakorlat mutatja meg a feladatokat". A feladatokat előre kell látnunk és jó előre fel kel készülnünk rájuk. Véleményem szerint *központi utasítás és irányelv* kiadása szükséges.

Hogyan szervezzünk? Eléggé álta-

Digitized by Google

lános, de káros az a nézet, hogy a vállalati szervezet átalakítását is fokozatosan, a menet közben jelentkező feladatok szerint kell végezni. Az eszközök területén, a műszaki fejlesztésben alapvető a fokozatosság elve, hiszen az erőforrások biztosítása nem elhatározás, hanem termelési kapacitások kérdése. A vállalati struktúra átszervezéséhez azonban elsősorban nem anyagi, hanem szellemi energia befektetése szükséges, és a végrehajtásnak sincsenek lényeges tárgyi feltételei. A vállalati mechanizmus korszerűsítését célzó intézkedéseket tehát a népgazdasági szinthez hasonlóan, *egyidejűleg* kell bevezetnünk, hogy hatásai felerősítsék, ne pedig lerontsák egymást. Az örökös szervezés csak örökös bizonytalanságot és feszültséget okoz, ezért nem lehet eredményes. Az átfogó reform alapfeltétele: a részletes előkészítés.

Összegezésképpen: a kiemelt alternatív kérdések mindkét oldalára *„igen"-nel* kell válaszolnunk. Nélkülözhetetlenek a gépek, de még inkább az emberek. A funkcionalizmus ugyanúgy a modern technika velejárója, mint az időbeli munkamegosztás. Szükség van egyszemélyi irányításra, de a legfontosabb kérdéseket kollektívan, a hozzáértők bevonásával kell eldöntenünk. Ha ez a dialektika megvalósul a gyakorlatban, akkor még közelebb kerülünk nagy célunkhoz: hogy mindnyájan tulajdonosként, alkotóként dolgozzunk a szocializmus teljes felépítéséért.

Erdei Gábor

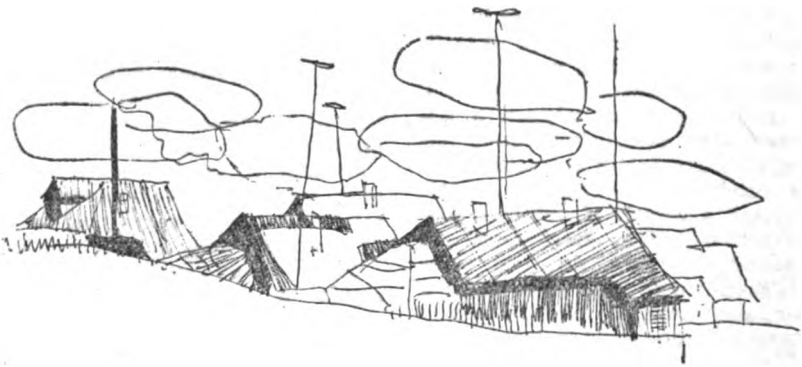

Faházak

Digitized by Google

Tájékozódás

Az ember és a történelem Marx Károly „Tőké"-jében

Ez a cikk lengyel testvérlapunk, a *Nowe Drogi* májusi számában jelent meg. Szövegét kissé megrövidítettük.

Egyesek azt mondogatják: „Marx ezt nem látta előre." Szobatudósnak tekintik Marxot, aki borítékba rejtette prognózisait, „Száz év múlva kinyitandó" felirattal. A saját mércéjükkel mérik Marxot, a közönyös szakértők mércéjével, akik a kockázattól félők bizonyosságszükségletét elégítik ki. De ezzel a rövidke mércével semmiképpen sem mérhető Marx nagysága. Marx nem előre látta a jövőt, Marx formálta. A tudós interpretátorok ezredszer is elolvassák a 11. tézist Feuerbachról, de nemigen képesek behatolni ennek a szárnyaló formulának a tartalmába. Talán azért, mert olyan sok benne a forradalmi szellem? Mert nem illik a csendes munkasarkocskákhoz és a tudós dolgozószobák langyos légköréhez? Mert felkavarja a gondtalan lelkinyugalmat és a szellem termékeiért viselt felelősségre emlékeztet? Azt mondják tehát: „Marx nem látta előre, hogy a proletariátus abszolút elnyomorodása megáll." Eszükbe sem jut, hogy ezt Marx *idézte elő.*

Marx a mai világ létrehozásának részese. Az emberről alkotott képe hozzájárult kortársaink öntudatának és önértékelésének kialakulásához; történelemfelfogása alakította az elmúlt évszázad történelmének mechanizmusait és hajtóerőit. A szocializmusról megteremtett képe harcos munkásosztállyá formálta a szenvedő emberek csoportját, része volt a munkásmozgalom létrejöttének, s a tömegek kollektív forradalmi erőfeszítésében valósult meg.

A történelem alakításának marxi követelményében semmi sincs a felvilágosodás voluntarisztikus ábrándozásaiból. Nem a felvilágosodott elme és a nemes szív formálja az emberi világot. A szükségszerűségek és esélyek objektív, az egyes emberek akaratától független rendszerének alapos ismeretére épülő társadalmi cselekvés teszi lehetővé, hogy a szükségszerűségeket tudatos erőfeszítéssel az emberi szükségletek szempontjából legmegfelelőbb esélyek megvalósítására felhasználjuk. Marx nem fatalista és nem is voluntarista. Nagysága, amely sok interpretátorának fejében nem fér el, éppen abban áll, hogy megcáfolta az objektív törvény és az akarat, a szükségszerűség és a szabadság közti merev ellentétet, rámutatott dialektikus egységükre és kölcsönös determináltságukra, s egyben felvázolta az emberi világ olyan berendezésének tervét, amelyben a szükségszerűség és a törvény az emberi szabadság és az emberi akarat korlátlan horizontja lenne. „A világ megváltoztatásának" követelménye Marx szemében nem ellentéte a

Digitized by Google

világ megmagyarázása követelményének. Hogy megváltoztathassuk a világot, ahhoz tudnunk kell megmagyarázni. De igazán megmagyarázni is csak akkor lehet, ha hozzálátunk gyakorlati megváltoztatásához.

A Marx által feltett kérdés száz év alatt sem veszített időszerűségéből. És nem veszítette érvényét az a válasz sem, amelyet Marx adott erre a kérdésre. A nagy változások tényeiben beigazolódva ma talán még korszerűbben és elevenebben hangzanak Marx szavai az emberi sors, a világ társadalmi berendezése és az ember alkotó forradalmi hivatása közti elválaszthatatlan kapcsolatról, mint száz évvel ezelőtt. Nem azért fordulunk hozzájuk, hogy tisztelettel adózzunk az elmúlt idők előtt, hanem azért, hogy gazdagítsuk a jelenkort, állandóan felfrissítsük azt a perspektívát, amely értelmet és irányt ad mai erőfeszítéseinknek. Aligha képzelhetnénk el szerencsésebb sorsot egy tudományos elmélet számára.

Az ember és a munka

Az a megállapítás, hogy a munka teremtette az embert, a munka emelte ki és állította szembe az állatvilággal az emberi fajt, nem Marx felfedezése. Ellenkezőleg, a kapitalista folklór közhelyének számított, s a burzsoá rend dalnokainak ideológiai mesterkedései inspirálták. A földhözragadt, „piszkos" fizikai munkával szembeállított „szellem" arisztokratikus kultusza ellen vívott harcban a józan burzsoák buzgón szorgalmazták, hogy a termelő munka a legemberibb erénynek és minden más erény forrásának számítson. Marx örök érdeme az, hogy alapos elemzés alá vetve a burzsoá közgazdászok felfedezését, különválasztotta benne a történelemfeletti és osztályfeletti igazságot attól, ami csupán a társadalmi berendezkedés egy átmeneti formájának ideológiai abszolutizálása.

Marx tehát rávilágított, hogy a termelő munka látszólag egységes folyamatának két arca van. Az emberek a munka során használati javakat termelnek, tehát olyan javakat, amelyek csupán azért fontosak számukra, mert szükségleteik kielégítését szolgálják. Ez a munka, a munkának ez az aspektusa az ember „nembeli lényege", a természet világa feletti minden fölényének forrása, a kultúra és a haladás feltétele, azoknak a mérhetetlen lehetőségeknek a kulcsa, amelyek a természeti világnak az emberi szükségletekhez való alkalmazása terén megnyílnak. „Mint a használati értékek létrehozója, mint *hasznos munka*, a munka minden társadalmi formától független létfeltétele az embernek, örök természeti szükségszerűség, amely a természet és az ember közötti anyagcserét, tehát az emberi életet közvetíti[1]". A hasznos munkában az ember olyan alakot ad a természet elemeinek, amelyek jobban megfelelnek neki, mint azok természetes alakja, megvalósítja a maga eszményképét a világról.

Hasznos aspektusa révén a munka nem jelentéktelen ügy az emberi faj szempontjából. Ellenkezőleg, ez létezésének módja; nem csoda hát, hogy a munka formája, szervezete és eredményei alakítják az emberi lét alapvető feltételeit, határozzák meg az emberi lehetőségek és szükségszerűségek dimenzióját. De abban a társadalmi rendszerben, amelyet Marx elemzett, a munkának egy másik aspektusa is volt. Amit a munkás a kapitalista gyárban termelt, az sem a maga számára, sem a kapitalista számára nem volt használati érték. A termék jelentősége valamely emberi szükséglet ki-

[1] A tőke, I. kötet. Szikra, 1949. 51. old.

Digitized by Google

elégítése szempontjából mellékes, másodrendű kérdés volt. A kapitalista gyárban a munkás nem használati értéket, hanem csereértéket termelt. Veleszületett alkotóerejét alárendelték a profit szolgálatának. Elvették tehát a munkás munkájától azt, ami a legemberibb benne: az alkotó szükségleteivel való szerves kapcsolatát, azt a képességét, hogy az emberi személyiséget kifejezze, s alkalmat adjon az alkotó „fizikai és szellemi erőinek játékához". Amikor használati érték helyett csereértéket termelnek, amikor alárendelik a munkát a tőkének, a dolgozót pedig a profitot hajszoló kapitalistának, akkor a munka az emberi szükségletek kifejezésének és kielégítésének eszközéből az emberrel szembenálló, ellenséges hatalommá válik, amely magát az embert mások gazdagságának gyarapítását szolgáló eszközzé teszi. „Minden tőkés termelésnek, amennyiben nemcsak *munkafolyamat*, hanem egyszersmind *a tőke értékesítési folyamata* is, közös vonása, hogy nem a munkás használja fel a munka feltételeit, hanem fordítva: a munkafeltétel a munkást... miután a munkaeszköz automatává alakult, a munkafolyamatban *mint tőke* kerül szembe a munkással, mint holt munka, amely uralma alá hajtja és kiszipolyozza az eleven munkaerőt."[2]

A kapitalista munkával kapcsolatos ellentmondások és antagonizmusok korántsem azoknak a gépeknek a tulajdonságaiból erednek, amelyeket a kapitalizmus vezetett be és terjesztett el, nem is a korszerű iparszervezésből, hanem ezek kapitalista alkalmazásából. Az a tény szüli őket, hogy a „természeténél fogva" az emberi szükségletek kifejezésére és kielégítésére hivatott emberi munka olyan erővé alakul, amely mások profitjának gyarapítására kényszeríti az embereket.

A kapitalizmus a történelmi folyamat természetes terméke. Egyben azonban e fejlődés olyan szakasza, amely lábbal tiporja az ember emberi természetét. A munka, amely valaha „emberré tette" az emberszabású majmot, most az elembertelenítés eszközeként hat. Megfosztja az embert attól, ami a legemberibb benne, akadályozza sokrétű érintkezését a világgal, lehetetlenné teszi, hogy teljes része legyen az életben, és érvényesítse minden alkotó erejét. Természete ellenére egyoldalú lénnyé teszi őt, olyan célok megvalósításának szolgálatába állítja, amelyeket nem maga tűzött ki, amelyeket nem ért és amelyek idegenek tőle. „Magát az egyént is felosztják, valamely részmunka önműködő gépezetévé változtatják és valóra váltják Menénius Agrippa ízetlen meséjét, amely az embert saját teste puszta töredékeként ábrázolja."[3]

Marx a XIX. század derekán fogalmazta meg ezt a véleményét, amikor a munkásmozgalom még kezdeteinél tartott és részben sem volt képes enyhíteni a profithajsza embertelen követelményeit. De Marx már akkor rámutatott a modern iparnak azokra a sajátosságaira, amelyek előbb-utóbb kényszerítik majd tulajdonosait, hogy elismerjék a munkás emberi sokoldalúságát. (Ily módon sok évtizeddel megelőzte a burzsoá iparszociológusokat, akik a nagy válság éveiben újra felfedezték ezt.) Ámde ahhoz, hogy ez teljesen és akadálytalanul megvalósulhasson, a profittermelést ismét a használati értékek termelésének kell felváltania; a társadalmi termelést, amelynek a kapitalizmusban alávetették az emberi szükségleteket, ismét alá kell rendelni az ember szükségleteinek. Ez pedig nem hajtható végre a magántulajdon megszüntetése nélkül, a kapitalizmusnak szocializmussal való felváltása nélkül.

2 Id. mű. 456. old.
3 Id. mű, 389. old.

Digitized by Google

A történelmi szükségszerűség és a tudat

Így hát a munka, a termelés feltételei, a javak elosztásának és a szükségletek kielégítésének körülményei formálják az emberi személyiséget. Ha az átlagszemélyiség esendősége, fejletlensége aggaszt bennünket, az emberek közti kapcsolatok rendszerének reformjában kell az orvosságot keresnünk. A hibás társadalmi viszonyok ugyanis esendő emberi személyiségekkel terhesek.

Ez a megállapítás a modern társadalomtudományban alapigazság, sőt szinte közhely. Amikor azonban Marx megfogalmazta, forradalmi cselekedet volt az embertudományban, új korszakot nyitott meg az emberi problémák kutatásában. Sőt, bár ma nyíltan már senki sem bírálja, Marxnak ez a tézise még mindig posztulátum a mai embertudomány sokféle kiadásához képest. Nem egy mai szociológiai irányzat gyakorlata — mintha nem is volnának meg Marx felfedezései — még mindig azt a módot tekinti a társadalmi helyzet kritériumának, ahogyan részvevői érzékelik ezt a helyzetet, nem pedig a társadalmi viszonyok rendszerében keresi az emberi képzetek formájának magyarázatát.

A „Tőké"-ben Marx sok észrevételt szentel a piac előtti és az áru előtti primitív társadalmaknak. Egyik jogcíme a tudományos dicsőségre, hogy bár igen szűkös volt az etnográfiai anyaga, olyan nézeteket fogalmazott meg ezekről a társadalmakról, amelyeket később a helyszíni kutatások köteteinek ezrei sem cáfoltak meg. A kapitalizmus elemzésében alkalmazott elméleti perspektíva segítségével kidomborította a „primitív" társadalmak struktúrájának szervezeti elveit. Az ilyen társadalomban a munkamegosztás közvetlen kapcsolatok útján valósul meg, a termelés és a fogyasztás azonosságának vagy tartós egyensúlyának körülményei között. A javak a termelőtől a fogyasztóig vivő úton egy percre sem szűnnek meg használati értékek lenni, olyan minőségek, amelyeket az emberi szükségletek kielégítésének funkciója határoz meg.

A helyzet tehát éppen fordítottja annak, mint a kapitalista típusú fejlett piaci társadalomban, ahol a társadalmi munkamegosztás spontán módon valósul meg, a piaci erők játéka révén, és kényszerítő erővel hat a termelőkre, mint idegen, ellenséges, előre nem látható erő, amely keresztezi személyes terveiket és várakozásaikat. Itt az emberek, minthogy nem tudják felismerni ennek a helyzetnek társadalmi lényegét, nem termelők összességeként, hanem áruk összességeként érzékelik világukat, s az emberek közötti konfliktusok is áruk közti konfliktusok álarcában jelennek meg előttük. Ez az árufetisizmus, amelyet Marx olyan találóan ragadott meg és olyan mélyenszántóan elemzett, azóta nem csupán nem vesztett jelentőségéből, hanem — mint tudjuk — a kapitalista tömegtermelés fejlődésével a hamis „tömegtudat" fő formája lett a modern kapitalista társadalomban.

A szükségszerűség addig vak, amíg az emberek vakok. Addig vak, amíg az emberek az árufetisizmus és egyéb fetisizmusok rabjai, amíg tehát egyenként cselekszenek, „privát" szükségszerűségeik és ösztönzőik által indíttatva; amíg fetisizált tudatuk alátámasztja atomizált társadalmi létüket, s ez arra vezet, hogy az emberi egyedek milliói egymástól függetlenül, minden tudatos összehangoló erőfeszítés nélkül, egymáshoz hasonlóan cselekszenek, mintha egy felettesük által megszabott törvény irányítaná őket. A „vak szükségszerűség" víziója annak a kiábrándulásnak a terméke, amely az ember szabadságába vetett meddő hitnek és az érthetetlen világ könyörtelen nyomásának

Digitized by Google

összevetéséből ered. A két tapasztalat logikai ellentéte ismét hamis tudatot szül. „A társadalmi életfolyamat, vagyis az anyagi termelő folyamat formája csak akkor szabadul meg misztikus ködfátyolától, ha majd mint szabadon társult emberek terméke, ezek tudatos tervszerű ellenőrzése alatt áll. Ehhez azonban a társadalomnak oly anyagi alapja és az anyagi létfeltételek oly sora szükséges, amelyek maguk is ismét csak hosszú és fajdalmas fejlődéstörténet termékei."[4]

A kapitalizmus értelmetlenségei, kegyetlenségei és ésszerűtlenségei nem valami rosszindulatú összeesküvésnek, vagy végzetes szenvedélyek rabjává lett személyek rendkívüli összeverődésének következményei.

Éppen a piaci rendszer teszi a profitra irányuló „farkaséhséget" az emberi lét feltételévé. Nem a vállalkozók farkaséhsége hozza létre a kapitalizmust, hanem ellenkezőleg, a kapitalista piac kényszeríti a tőkéseket, hogy farkaséhség rabjává lett egyedekként cselekedjenek. A piaci „szükségszerűség" taszítja őket a farkaserkölcsök felé. A farkaserkölcsök megfékezése csak az objektív tendenciákra támaszkodó, tudatos, tervszerű tevékenység eredménye lehet.

Marx a „Tőké"-ben ennek a tevékenységének két módját említi meg. Az első, amely maguknak a tőkéseknek a kollektív érdekét szolgálja, „farkaséhségük" következményeitől akarja megvédeni őket. „... Az angol Factory Act-ek (gyári törvények) ugyanennek a mohóságnak *negatív* kifejezői. E törvények a tőkének a munkaerő mértéktelen kiszipolyozására irányuló törekvését zabolázzák meg azáltal, hogy az *állam*, mégpedig olyan állam, amelyben tőkések és földesurak uralkodnak, *a munkanapot hatalmi szóval korlátok közé szorítja.*"[5]

De van a tudatos tevékenységnek egy másik módja is, amely szembehelyezkedik a kapitalista piac mindennapi, monoton szükségszerűségével: az a módszer, amely „szétveti a kapitalista burkot", amely magának a szükségszerűségnek a megsemmisítéséhez vezet, amely végső soron megszabadíthatja az emberi létet a „vak szükségszerűség" bilincseitől: „Ugyanakkor, amidőn folytonosan csökken azoknak a tőkemágnásoknak a száma, akik ennek az átalakulási folyamatnak összes előnyeit bitorolják és monopolizálják, nő a nyomor, a nyomás, a szolgaság, a lesüllyedés, a kizsákmányolás, de nő a mind nagyobbra duzzadó és maga a tőkés termelő folyamat szerkezete által iskolázott, egyesített és szervezett munkásosztály felháborodása is."[6]

Az első módszer nem szünteti meg a szükségszerűséget, ellenkezőleg, maga is annak „negatív kifejezése", tudatos kísérlet annak a helyzetnek a megelőzésére, amelyben nem lenne többé lehetséges a szükségszerűség spontán megvalósulása. A második módszer, a forradalmi módszer viszont forradalmian radikális: megvalósítja azt a helyzetet, amelytől az első módszer meg akarta védeni a kapitalizmust.

A következtetés magától adódik: a szükségszerűség Marx szerint annyi, mint a tömegek tehetetlensége, a tömegek tartózkodása a történelmi cselekvéstől; annyi, mint valami gépiessé vált magatartásnak, magánösztönzőkre válaszoló magánreakcióknak szüntelen ismétlődése. A szükségszerűség megszűnik, ha a történelem színterére a történelem tudatos, szervezett alanyaiként bevonulnak a tömegek, hogy aktívan hadat üzenjenek nem csupán saját kiszolgáltatott helyzetüknek, hanem a társadalmi termelés és a javak elosz-

4 Id. mű. 90. old.
5 Id. mű. 265. old.
6 Id. mű, 821. old.

Digitized by Google

lása olyan szervezési módjának is, amely mindig újra kiszolgáltatottá teszi helyzetüket.

A sors természeti szükségszerűségként való érvényesülése és a társadalmi tudat érettségének foka között tehát szoros összefüggés van. A kapitalista piaci rendszer által az emberiségre vetett torzító járom széttörésének útja — Marx nézete szerint — az emberi sors valóságos társadalmi tartalmának abszolút, tudományos elemzésén át vezet: a fetisizmus minden változatának leleplezésén és a hamis tudat minden formájának viviszekcióján át, azon át, hogy az emberek konkrét ismereteket szereznek az életkörülményeiket meghatározó mechanizmusokról. Csak ezek az ismeretek mutatják meg ugyanis nekik azt a legfontosabb láncszemet, amelyet meg kell ragadniuk, hogy ne csupán enyhítsék az emberi világ megzabolázatlanságának következményeit, hanem radikálisan saját akaratuknak vessék alá a világnak azokat az elemeit, amelyeket addig kívánságaikat keresztező, ellenséges, külső szükségszerűségként érzékeltek. A forradalmi párt, a szocializmus tudományos elméletének és a munkásmozgalomnak összekapcsolója volt az a történelmi cselekvő, amely az emberiség sorsát az emberiség kollektív akarata alá rendelte.

A „Tőké"-ben tehát megtaláljuk a szükségszerűség és a tudat viszonya problémájának olyan megoldását, amely egyaránt távol áll a marxizmusnak gyakran tulajdonított primitív, mechanikus fatalizmustól és az individualista, kispolgári, „privatista" kalandorszellemtől vagy üres hősködéstől.

Száz évvel később

Száz év nagy idő minden elmélet, köztük a társadalmi elméletek számára is. A civilizáció fejlődésével meghosszabbodik az ember átlagéletkora, de megrövidül az elméleteké. Igen kevés az olyan elmélet, amely száz év után még meg tudja termékenyíteni a modern gondolkodást és győzetesen birkózik meg sokkal fiatalabb elméletekkel is. De éppen az ilyen kivételes elméletek jelölik ki az emberi gondolkodás történetének útját, formálják az emberiség történetét. A marxi emberelmélet ezek közé tartozik.

Ez alatt a száz év alatt nagyot lépett előre az embertudomány. Kiépült és kifinomodott a társadalomtudomány maximális egzaktságára törekvő szociológia. Nagyot fejlődött a pszichológia, elmélyítette a tanulás mechanizmusának ismeretét és megközelítette a tanulás neurofiziológiai alapjának felfedezését. Létrejött a kibernetika, amely az egzakt tudomány szintjére emelte az irányítás művészetét és megnyitotta azt a lehetőséget, hogy gépek munkájával helyettesítsük a legbonyolultabb emberi tevékenységet.

Ámde Marx elméletének száz évvel a „Tőke" megjelenése után sincs miért szégyenkeznie sokkalta fiatalabb partnerei előtt. Nem csupán azért nem, mert ezek mind közvetlen vagy közvetett utódai. Azért sem, mert ezeknek a részproblémák megoldására specializált tudományágaknak ma is a marxizmushoz kell fordulniuk, valahányszor az emberi világ egészét akarják áttekinteni, össze akarják kötni az emberi világ részeit. S azért sem, mert „A tőké"-ben leleplezett és bírált társadalmi bajok, ha itt-ott enyhültek is, semmiképpen sem szűntek meg; az emberi személyiség Marx műveiben megrajzolt eszménye pedig ma is az emberi erőfeszítéseket szervezően összefogó eszmény.

Marx a „Tőké"-ben nem fogalmazta meg az emberi személyiség pozitív eszményét. De ha elgondolkodunk azon, hogy mit tekintett az emberi természet patológikus eltorzulásának, mit bélyegzett a rosszul berendezett társada-

Digitized by Google

lom kóros hatásának, akkor rekonstruálhatjuk ezt az eszményt. Világossá válik előttünk, hogy a Marx a világot leigázó, saját szükségleteinek mértékére alakító, alkotó személyiséget tekintette egészséges, normális, a faj természetének megfelelő embernek. Azt a személyiséget, amely az által fejezi ki magát, az által örökíti meg magát és „hagy nyomot" a világban, amit alkot, nem pedig az által, amit szerez. Az ilyen személyiség a munkában érvényesíti magát, s annyira veleszületett képességeihez alkalmazza azt, hogy kifejezheti benne egyéni szükségleteit és törekvéseit.

Nem egészséges személyiségű az az ember, aki csak arra mondja, hogy „az enyém", amit tulajdonává tett, amit kivont a társadalmi forgalomból (és ami mások munkájának és mások alkotó erőfeszítésének kikristályosodott nyoma), nem pedig arra, amit maga alkotott, amivel maga gazdagította a faj társadalmi kincsesházát. Nem az egészséges személyiség megnyilvánulása, ha az ember csak akkor érzi szabadnak magát, mikor nem dolgozik, ha röpke alkotó pillanatait gunyoros önhittséggel a „hobbyk" kategóriájába sorolja.

Az ember teljes, totális, sokoldalú lény, és ennek a lényegének csak épp ilyen teljes, sokoldalú, totális alkotómunka felel meg. Ha az emberek csak úgy érintkeznek egymással, mint a csereérték képviselői, ha az alkotó erőfeszítés értelmét annak mennyiségi, elvont oldalára redukálják, akkor személyiségük nem fejlődhet ki teljesen, alkotó képességeik megbénulnak, életük egyoldalú lesz és a csereérték szimbólumai utáni hajszává laposodik.

Jelenlegi formájában a szociológia — ahogyan a szükségletek nyomására és az érdeklődés kijelölte úton történelmileg kialakult — a „békeállapotban" levő társadalom tudománya; az olyan társadalomé, amelyben az emberi egyedek többé-kevésbé állandóan, ismétlődően, előre látható módon reagálnak az ugyancsak egyhangúan ismétlődő helyzetekre. A mai szociológia változatainak túlnyomó többsége reagáló lényként fogja fel az embert, s amíg olyan társadalommal van dolga, amelyben a tömegek nem jönnek mozgásba, nem lépnek színre a történelmi folyamat alanyaiként, addig ez az absztrakció — bár normának tekinti azt, ami csupán a norma történelmileg meghatározott deformációja — nem kerül konfliktusba a vizsgált világ tényleges képével.

A deformáció valódi jellege csak akkor nyilvánul meg, ha a kutató felülemelkedik a társadalmi valóság történelmileg körülhatárolt darabján, ha nem abszolutizálja ezt, ennek alapelveit nem tekinti vitathatatlan tényeknek, ha kritikusává lesz korának, nem pedig egyszerűen krónikása marad. Csak ekkor tűnik ki, hogy nem mindannak, ami van, kell feltétlenül lennie, hogy az „elvont ember", akit a tőkés piac termelt ki, nem azonos az ember nembeli lényével. Az embernek megvannak az adottságai rá, hogy „proaktív" lénnyé váljék, s ha valamely társadalomban, a tényekkel ellentétbe nem kerülve, „reaktív" lényként kezelhetik, ennek csak egy magyarázata lehet: az illető társadalom nem engedi meg neki, hogy azzá legyen, amivé lehetne. Marx a „Tőké"-ben páratlanul mélyrehatóan leplezte le azt a mechanizmust, amely megakadályozza az emberi lehetőségek megvalósulását.

Az az emberkép, amelyet Marx a „Tőké"-ben felvázolt, máig is gyümölcsöző megismerési funkciót tölt be. Lehetővé teszi, hogy leleplezzük, menynyire történelmileg korlátozott, átmeneti és nem abszolút jellegű a „homo oeconomicus" modellje, amelyet mindig újra felfedeznek a mai világot minden erényével és hibájával együtt vita nélkül elfogadó szociológusok és közgazdászok. Az eldologiasodott ember történelmi korlátozottságának tézisét Marx nem a priori elfogadott erkölcsi eszményekre alapozza — mint egyes kritikusai állítják —, hanem egy konkrét társadalom józan elemzésére; ezen

Digitized by Google

elemzés során feltárta, hogy azok az emberi tulajdonságok, amelyek a „homo oeconomicus" modelljét adják, a vizsgált rendszernek éppen azokban a vonásaiban gyökereznek, amelyek történelmileg átmenetiek, nem örökösek és nem abszolútak, s amelyek nem az emberi lét egyedül lehetséges vagy egyedül ismeretes módjai. Marx tehát tudományosan bebizonyította tézisét. Ezzel párhuzamosan megmutatta a feltárt történelmi korlátok leküzdésének útját is. Ez az út: a tömegek kilépése a mindennapi kényszerek elbutító, ismétlődő kontekszusából, a szocialista forradalom kollektív cselekedete.

A szocialista forradalmat Marx az emberi természet megvalósulása feltételének tartotta. A szocialista társadalomra hagyta annak a gondját, hogy e feltétel megvalósulása után következetesen megvalósuljanak a társadalmi viszonyok rendszerének azok a további átalakulásai, amelyek lehetővé teszik az emberi személyiség veleszületett lehetőségeinek megvalósulását. Az emberi természet Marx szemében sohasem volt egyszer s mindenkorra adott, a gondviselés vagy a biológiai fejlődés által determinált valami. A levés folyamatának tekintette azt, az emberi természet megvalósítása pedig az embereknek, történetük egyedüli formálóinak a feladata volt és marad.

Az emberi személyiség „levése" nem lehet ösztönös folyamat, nem következik be magától, tudatos, tervszerű erőfeszítés nélkül. A szocialista forradalom után sem áll be olyan helyzet, hogy a pillanat szükségszerűsége, a helyzet kényszere, a holnapra, nem pedig a mára vonatkozó követelményeket mindig gyanakodva néző „kis realizmus" konfliktusba ne kerülhetne a „levés" követelményeivel, annak posztulátumaival, hogy az emberi természet megszabaduljon minden mesterséges béklyótól.

A gazdasági ösztönzők olyan szükségszerűségek, amelyek a pillanatnyi termelési feladatokból fakadnak, és amelyek még sokáig szükségszerűek maradhatnak azokban az országokban, melyek evilági javakkal bőven ellátott országok kulturális szomszédságában törnek ki a gazdasági elmaradottságból. Baj volna azonban, ha nem vennők figyelembe azt a körülményt, hogy az ösztönzőknek és velük kapcsolatban az emberi tevékenység indítékainak a piac szférájába, az áruk megszerzésének szférájába helyezése éppen azt erősíti az emberekben, ami ellentétes természetükkel, ami elszegényíti azt. „A totó megvalósítja álmaidat" reklám, amely minden sportpályánkon ott látható, azt feltételezi, hogy az emberi álmok olyanok, amelyeket a sportfogadás megvalósíthat. Amit a szocializmus eszközeként, de nem tartalmaként kellene felfogni, az a pillanat nyomására vitathatatlan alapelvvé változhat; ha pedig ilyennek fogadjuk el, ezzel valóban vitathatatlanná tesszük.

Más területeken is támad konfliktus a pillanat nyomása és a „totális ember" marxi eszményének megvalósulási perspektívája között. Megtaláljuk ezeket a konfliktusokat a szocialista demokrácia területén, a művelődéspolitikában, a kultúra finanszírozásában is. Mindezek a példák együttesen azt mutatják, hogy a kapitalizmus megszüntetésének aktusa egymagában még nem oldja meg azt, ami a szocializmus eszméjében a legfontosabb: nem biztosítja olyan körülmények létrejöttét, amelyek között megszűnik az emberi személyiség külső, társadalmi korlátozása. A tudatos és tervszerű erőfeszítésnek tovább kell tartania. Ezért friss és időszerű olvasmány száz év után is a „Tőke", ezért létfontosságú számunkra is, akik már megtettük a legnagyobb lépéseket a benne kijelölt úton.

Zygmunt Bauman

Fordította: *Murányi Beatrix*

Digitized by Google

A békés egymás mellett élésért folyó harc problémái

Megjelent az Olasz Kommunista Párt elméleti folyóirata, a *Critica Marxista* május—juniusi számában. Kissé rövidített szöveg.

A nemzetközi helyzet legutóbbi fejleményei, amelyek az elmúlt hetekben a közel-keleti új és veszélyes háborús tűzfészek kialakulásával a töréspontot súrolták, különösen élesen és sürgetően vetették fel a legszélesebb közvélemény számára a békés együttélésért folyó harc összes problémáit. E szélesebb közvélemény számára a problémák mai jelentkezésének módjában és súlyában az újdonságot elsősorban az a tény adja, hogy az arab országok elleni izraeli agresszióval az amerikai imperializmus új „globális stratégiája" (legalábbis pillanatnyilag) először ért el olyan kétségtelen sikert, amilyent a Vietnam elleni agresszió mindeddig nem volt képes hozni számára. Egyfelől az arab fegyveres ellenállás gyors összeomlása az izraeli agresszióval szemben, másfelől az a tény, hogy ez egyben komoly csapást jelent a felszabadító mozgalomra, amely az imperializmussal éppen ennek néhány döntő pozícióján áll szemben — kétségkívül komoly kérdéseket vet fel, egyrészt a szóban forgó felszabadító mozgalmak céljai és harci formái, másrészt a békés együttélésért folyó harc közötti általánosabb összefüggés tekintetében.

A nemzetközi helyzet fokozódó súlyosbodásának gyökerénél évek óta az amerikai imperializmus ama megnövekedett agresszivitása áll, amelyre *Togliatti* elvtárs már jaltai emlékiratában felhívta figyelmünket. Ez ma vitathatatlannak tűnik sokak számára azok közül is, akik annak idején úgy vélték, hogy kétségbevonhatják Togliatti értékelésének helyességét. Ma már azt is leszögezhetjük, hogy az amerikai imperializmus új „globális stratégiája", a „hajlékony válasz", a „helyi háborúk" és az *eszkaláció* doktrinája éppen ennek a kitartó és megnövekedett agresszivitásnak a kifejezője olyan helyzetben, amelyet az amerikai imperializmus atommonopóliumának, majd atom- és termonukleáris fölényének elvesztése és ennek következtében a korábbi stratégiai elvek: a „*roll back*" („visszagöngyölítés") és a „tömeges megtorlás" bukása jellemez. Ami az amerikai imperializmus számára döntő maradt és marad, s ami az új feltételek között is kifejezi agresszív irányzatának fennmaradását és hangsúlyozását, az éppen állandó erőfeszítése a leszerelés minden ürüggyel való megakadályozására és arra, hogy ne szűnjön meg a háborúra vezető fejlődés lehetősége. Ez a háború helyi és korlátozott lehet, mert „a félelem egyensúlya" nem teszi ajánlatossá az általános és totális háború szándékos kirobbantását.

Pontosan ebben a keretben számol az új amerikai „globális stratégia" a katonai beavatkozások egész skálájával, természetesen a gazdasági és politikai intervenciók mellett. Ezek a beavatkozások lehetnek közvetettek és közvetlenek, úgy elosztva és mérlegelve, hogy biztosítsák az amerikai imperializmus pozícionyerését, vagy azoknak az érdekeknek a védelmét, amelyeket a felszabadító mozgalmak aktivitása veszélyeztet, vagy olyan erős ellenzék léte, amely megingatja a kormány stabilitását azokban az országokban, amelyeket az Egyesült Államok a saját hegemóniája alá tartozónak tekint. Ilyen értelemben azonnal felmerül példaként a görögországi monarcho-fasiszta államcsíny, amely időben csupán pár héttel előzte meg az arab országok elleni izraeli agressziót kirobbanását. A Vietnam elleni

Digitized by Google

amerikai agresszió mindmáig az új „globális stratégia" legdrámaibb (és legszégyenletesebb) alkalmazását jelenti. Ez az Egyesült Államok *közvetlen* katonai bevatkozásában nyílvánul meg egy kis, hős néppel szemben, amely sok ezer mérföldnyire él az amerikai határoktól; továbbá a félelmes *eszkalációban*, amelynek fejleményei és velejárói ma a legsúlyosabb és azonnali veszélyt jelentik az egész világ békéje számára, és *bármely pillanatban* (ha hiányozna a népek válasza, ha csökkenne éberségük) egy harmadik, atom- és termonukleáris fegyverekkel vívott világháború tragikus előjátékává változhat.

A legnagyobb veszélyt a jelenlegi helyzetben éppen az az illúzió jelenti, amelyet az amerikai imperializmus ügynökségei próbálnak hirdetni és terjeszteni a tömegek között, s amely szerint „a félelem egyensúlya" ma már *lehetetlenné tenné* az általános és totális háborút; közben pedig ma minden eddigi helyzetnél világosabb, hogy éppen ellenkezőleg, az automatikus *eszkaláció* — például az, amely most fejlődik ki a Vietnam elleni agresszióban — a legveszélyesebb utak egyike arra, hogy a hagyományos fegyverekkel vívott „helyi" háborúról áttérjenek az általánossá tett konfliktusra, amelyet atom- és termonukleáris fegyverekkel vívnak meg. Ehhez az átmenethez egy hidat már kifejezetten tervbe vesz az úgynevezett „ellenerő-stratégián" alapuló „McNamara-doktrína". Az általánossá változtatott háború esetében az Egyesült Államok ezt a stratégiát részesíti előnyben. Ebben a rakéta-nukleáris fegyver stratégiai felhasználását csupán katonai célpontokra kellene korlátozni, és el kellene kerülni a városokat; ezeket „érinthetetlen menedéknek" kellene tekinteni.

Természetesen jó adag ügyetlenség és alapjában véve naiv ravaszság van abban a törekvésben, hogy rákényszerítsék az ellenfélre a saját méretükre szabott stratégiát, amely megfelel az Egyesült Államok kisebb területi kiterjedésének és városi központjai, valamint ipari létesítményei nagyobb koncentrációjának és sebezhetőségének. Nyilvánvaló azonban, hogy általános konfliktus esetén egyetlen ellenfél sem lenne hajlandó más kényelmére magára kényszeríteni az olyan stratégiát, amilyent a „McNamara-doktrína" ír elő: egyébként közben egy olyan „helyi" konfliktusban, mint a vietnami, az Egyesült Államok már bőséges bizonyítékát adta annak, mit ér arra vonatkozó kötelezettség-vállalása, hogy tiszteletben tartja a városok képezte „sérthetetlen menedéket".

A McNamara-doktrína tehát távol áll attól, hogy gát legyen az automatikus eszkaláció veszélyeivel szemben, sőt az ilyen eszkaláció esetén kifejezetten hidat készít a minőségi ugrásra, — lélektani téren és szigorúan vett stratégiai szempontból egyaránt — a hagyományos fegyverekkel vívott helyi háborúról az általános és totális harcra. Nem felesleges talán itt emlékeztetni arra, hogy nem csupán a McNamara-doktrínát, hanem az amerikai imperializmus *egész* új „globális stratégiáját" is — már Johnson *előtt* — úgy dolgozták ki, hogy abból nem hiányzott olyan férfiak közvetlen és döntő szerepe, mint Robert McNamara és Dean Rusk, akiket éppen Kennedy hívott a hadügy- és a külügyminisztérium élére. Ez persze az eszkalációs politikában nem jelenti azt, hogy Johnson, az új elnök nem járult hozzá személyesen is, tovább súlyosbítva annak veszélyeit a maga texasi brutalitásával. Alá akarjuk húzni azonban azt a tényt, hogy Kennedy előtt és után az amerikai külpolitika két összetevője a leszerelés minden ürüggyel való elutasítása és a háború lehetőségének el nem utasítása volt.

Mindenesetre tény, hogy az arab államok elleni izraeli gyors katonai

Digitized by Google

agresszióval az amerikai imperializmus új „globális stratégiája" komoly sikert ért el, s ennek veszélyességét semmiképpen sem szabad lebecsülni. E veszélyesség legsúlyosabb vonása abból a lehetőségből adódik, hogy az amerikai imperializmus vezető körében és a tömegek között gyökeret verhet és elterjedhet az a gondolat, hogy a helyi háborúk *gyümölcsözőek* lehetnek, anélkül, hogy az általános atom-tűzvész kockázatát teremtenék meg. Közben azonban a tragikus tapasztalatnak már meg kellett volna mutatnia, hogy milyen súlyos volt azoknak az illúziója, akik — az agresszor jutalmazásával a helyi háborúban — az hitték: elkerülhetik, hogy maga az agresszor kirobbantsa a második világháborút.

A Vietnam elleni amerikai eszkaláció idején voltak olyanok, akik azt javasolták (természetesen a Szovjetuniónak és a szocialista országoknak), hogy válaszoljanak politikai és katonai *ellen-eszkalációval;* hasonló javaslatok születnek most a közel-keleti konfliktussal kapcsolatban is. Itt azt írják (természetesen ismét a Szovjetunió és a szocialista országok rovására), hogy nem avatkoztak és nem avatkoznak be közvetlenül, és ily módon — állítják — engedtek annak, amit az amerikaiak zsarolásának, sőt *blöfffjének* neveznek, s amely szerintük az általános atomháború „állítólagos" veszélyére alapozódik.

Már kifejeztük véleményünket e veszély realitásáról, arról, hogy éppen és kizárólag az amerikai imperializmus ügynökségei vannak érdekelve annak tagadásában. Nem mi fogjuk tagadni, hogy éppen a haladás és a béke erőire kell hárulnia annak a feladatnak, hogy megakadályozzák ezt az atom-katasztrófát, amelyet az imperialista agressziós és eszkalációs politika előkészít. Ez azonban semmiképpen sem jelentheti azt, hogy e történelmi felelősséget kényelmesen kizárólag a Szovjetunióra és a szocialista tábor országaira lehet és kell hárítani, még kevésbé pedig azt, hogy ezeknek az országoknak a katonai és politikai *ellen-eszkalációra* teendő kötelezettség-vállalással kell ezt magukra venniük. Ennek következménye csupán az az általános atom- és termonukleáris háború lehetne, amelyet az imperialista eszkaláció politikája objektíve előkészít, és amelyet a haladás és a béke erői — a haladás és béke *összes erői*, összefogva — meg akarnak és meg tudnak akadályozni az emberiség érdekében.

Az „elleneszkaláció" „forradalmi" *frázisa* végeredményben tehát lényegében csak a sürgős és összetett harci feladatok *reális* nehézségei elől való menekülést, az előttük való kapitulációt takarja. Ezeket mindig sokkal egyszerűbb figyelmen kívül hagyni, mindig és kizárólag *másokra* hárítva a megoldás felelősségét. Az előttünk álló konkrét és nehéz történelmi feladat ezzel szemben éppen az, hogy biztosítsuk a haladás és a béke *összes* erői részéről és az *összes* erők között a maximális szerepvállalást és a lehető legjobb összehangolást, amely lehetővé teszi külön-külön *valamennyinek*, hogy saját nélkülözhetetlen hozzájárulását adja a közös ügyhöz. A közös ügy az erőviszonyok fokozatos megváltoztatása, amely egyedül képes arra, hogy *rákényszeritse* az imperializmusra a békés együttélés politikájának módjait és formáit, amelynek keretében fel lehet számolni a népek elleni imperialista beavatkozás lehetőségét, azt a lehetőséget, hogy beavatkozzanak a függetlenségükért és saját társadalmi haladásukért harcoló népek életébe, biztosítani lehet az egész emberiséget az atom-katasztrófa fenyegetésével szemben.

Közös ügy, mondtuk, és valóban nehéz volna bárkinek is vitatnia azt a döntő hozzájárulást, amelyet elsősorban a Szovjetunió, valamint a szo-

Digitized by Google

cialista tábor országai nyújtottak a közel-keleti válság során is, úgy, hogy egyben saját népeik súlyos áldozatokkal járultak hozzá a közös ügyhöz. Tévedés volna azonban, ha olyan illúziókban ringatnánk magunkat, amelyek szerint az erőviszonyok már világméretekben olyanok, hogy biztosíthatják a haladás és a béke ügyének diadalát a Szovjetunió és a szocialista közösség *kizárólagos* szerepével, vagy éppenséggel azzal, hogy átveszik azokat a harci feladatokat, amelyek a haladó és békeszerető erők *más* csoportjainak sajátjai és jellemzői. Az imperializmus erőinek ilyen aláértékelése valójában nem kevésbé volna veszélyes, mint az, ami az antiimperialista tábor bizonyos erőit arra viszi, hogy tagadják a szocialista országok és a fejlett kapitalista országok munkásosztályának döntő szerepét e tömb, továbbá az elmaradott országok és népek felszabadító mozgalmának vezetésében, és harcuk sorsát kizárólag arra bíznák, hogy „a falvak bekerítsék a városokat". Ellenkezőleg: a jelenlegi helyzetben ahhoz, hogy nem szavakban, hanem tettekben mérjünk vereséget az imperialista agresszióra, minden eddiginél fontosabbnak látszik az ellenséges erők realisztikus felmérése és annak világos tudata, hogy szükség van az összes haladó és békeszerető erő maximális és összehangolt erőfeszítésére. Aki e táborban még megpróbált a „papírtigrisről" szóló forradalmi *frázisokkal* érvelni, azt a legutóbbi közel-keleti események emlékeztethették arra, hogy az imperializmus húsból és vérből való, kegyetlen és ravasz tigris marad ma is, amely rendelkezik a flottákkal, a legkorszerűbb szervező, logisztikai és pusztító technikával, a gazdasági, politikai és katonai nyomás erőteljes eszközeivel, és azzal a gátlástalan képességgel, hogy úgy lépjen fel, mintha ő volna a kijelölt áldozat (amelyet még „népirtással" is fenyegetnek), még akkor is, sőt éppen akkor, amikor éppen közvetlen agressziót készít elő. Ami a „négy vagy öt új Vietnamot kell megnyitni" „forradalmi" frázisát illeti, a legutóbbi közel-keleti események azt mutatják, hogy ebben a földrajzi övezetben akárcsak magában Vietnamban, éppen az *imperialisták* voltak azok, akik saját érdekükben és kizárólagos előnyükre egy „új frontot nyitottak", kirobbantva az agressziót a függetlenségükért harcoló népek ellen, e népek érdeke pedig éppen az, hogy céljaikat a békés együttélésért folyó olyan harc keretében szolgálják, amely *lehetetlenné*, vagy legalábbis *nehezebbé* teszi a külföldi beavatkozást és az imperialista agressziót.

Ebben a keretben különösen figyelemreméltónak tűnik ma az a győzelem, amelyet annak idején az algériai felszabadító mozgalom aratott. Ez a mozgalom, mindenekelőtt *saját erejéből*, nagy áldozatok árán, természetesen a szocialista közösség és a fejlett kapitalista országok munkásosztályának, a haladás és béke összes erőinek támogatásával, képes volt kivívni saját országának függetlenségét, s ezzel olyan funkciót töltött be, amely jóval túllépte a szorosan vett nemzeti kereteket és szervesen beleilleszkedett az imperializmus ellen, a békés együttélésért folytatott harc szélesebb kereteibe. Hasonlóképp az arab országok felszabadító mozgalmára utalva viszont el kell ismerni, hogy például egyes „forradalmi" frázisok „Izrael megsemmisítéséről" — amelyek ellentmondanak a békés egymás mellett élés politikája elveinek — a legutóbbi események során nem használtak magának a mozgalomnak, sőt nem mellékes szerepük volt pillanatnyi vereségében. Egyebek között megkönnyítették az imperialista ügynökségeknek, hogy éppen azokat az arab népeket gyanúsítsák a népirtás szándékával, amelyek ellen gyalázatos agresszió készült.

Digitized by Google

Egyes hamis célok, mint éppen „Izrael megsemmisítése", nem csupán ebből a szempontból képezték (és képezik részben ma is) a gyengeség súlyos elemét az arab népek felszabadító harcában. Meg kell tisztítani a terepet a hamis céloktól, maximális eltökéltséggel vitatni kell a legreakciósabb feudális és vallási csoportok ideológiai és politikai hegemóniáját. Ez olyan feladat tehát az arab országok felszabadító mozgalma számára, amely nemcsak a hatékonyabb politikai és propaganda-beállítást szolgálja, hanem magának a mozgalomnak pontosabb társadalmi jellemzését és biztosabb struktuális megszervezését is.

Nincs olyan erő a szocialista közösségben és a fejlett kapitalista országokban, amely *helyettesítheti* az arab felszabadító mozgalmakat az előttük álló nagy történelmi feladatok megoldásában. Az arab népek mind nagyobb mértékben számíthatnak ugyanakkor nem csupán a szocialista országok konkrét segítségére, amelyet már oly nagyvonalúan biztosítottak számukra, hanem a fejlett kapitalista országok munkásosztályának segítségére is.

Kétségkívüli ténynek tűnik, hogy a legutóbbi válság során felszínre került témák közül a hatékonyabb összehangolás problémái a legfontosabbak között vannak. Ama politikai és anyagi segítség hatékonyabb összehangolásáról van szó, amelyet a szocialista országoknak és a nemzetközi kommunista és munkásmozgalomnak kell nyújtania általában az antiimperialista mozgalmaknak és konkrétan az arab népeknek. Nem véletlen, hogy Togliatti már jaltai emlékiratában azt írta, hogy „örömmel üdvözöltünk volna egy olyan nemzetközi találkozót, amely kizárólag ezekkel a kérdésekkel foglalkozott volna, ezekkel a kérdésekkel, amelyeknek mindenképpen egyre nagyobb helyet kell biztosítanunk egész munkánkban".

Emilio Sereni

Digitized by Google

Gazdasági reformunk és a közvélemény

Az új ipari termelői árak és a vállalati rentabilitás

Az utóbbi hónapokban a vállalatvezetők legizgalmasabb olvasmányai az új gazdasági mechanizmus működésének részleteit körvonalazó gazdasági-bizottsági határozatok és az ezeken alapuló rendelkezések voltak. Ez érthető is: lényegében ezek a konkrét szabályozások határozzák meg a vállalat működésének feltételeit, s ezeknek ismeretében lehet kialakítani a vállalati gazdaságpolitikát, terveket.

A nagy érdeklődésből is kiemelkedő helv jutott a termelői árrendezésnek. Az árak fokozatos megismerése számtalan találgatást kezd megszüntetni. Ezzel egyidőben azonban több vállalatvezetőt arra az álláspontra juttat, hogy az árrendezés következtében nem képződik majd megfelelő mértékű vállalati nyereség.

Vizsgáljuk meg, jogos-e ez a félelem. E cikk keretében az új ipari termelői árrendszer és az árakban realizálható nyereség, valamint a vállalati önálló gazdálkodás lehetőségeiről szólunk. Csak az ún. induló árak kérdéseivel foglalkozunk, nem érintjük tehát azokat a nyereségváltozásokat, amelyek 1968-ban és az azt követő években lehetségesek lesznek a szabadabb árformák bevezetése következtében.

A kérdés összetett, és megválaszolásához is összefüggéseiben kell vizsgálnunk azokat a gazdasági szabályozó eszközöket, amelyek végső soron biztosíthatják a vállalatok önálló gazdálkodásának anyagi alapját.

Mi határozza meg a vállalati nyereséget?

A vállalatoknál maradó nyereség tömegét alapvetően két tényező határozza meg: egyik oldalról a *termelői árakban realizálható nyereség* mértéke, a másik oldalról a *jövedelemelvonási (nyereségadó)-rendszer.*

Az új gazdasági mechanizmusban a vállalatok gazdálkodása szempontjából mindkét tényező jelentősége megváltozik a jelenlegihez képest. Ez a változás a gazdasági reform alapelveiből fakad; abból, hogy a vállalati önállóság biztosításával egyidejűleg az anyagi érdekeltségi rendszer a nyereség tömegéhez kapcsolódik, és a nyereségelvonás rendszere több évre előre rögzítve lesz. Érthető tehát a vállalatoknak az a törekvése, hogy a jövőben a rendelkezésükre álló eszközök felhasználásával a lehetséges maximális nyereséget érjék el. A gazdasági reform szellemében éppen ez *a maximális nyereségre való törekvés* a terme-

Digitized by Google

lés további fejlesztésének egyik mozgató rugója, ennek révén közelíthető meg legjobban a gazdaságpolitikai célok jelentős része.

A vállalatok maximális nyereségre való törekvését jórészt körülhatárolja az 1968. január 1-én életbe lépő *árrendszer.* Új árrendszerünk *alapelveit* a Központi Bizottság 1966. májusi ülése dolgozta ki és a IX. kongresszus hagyta jóvá. Ezek az alapelvek a gazdasági reform általános szellemében fakadnak. Abból a felismerésből indulnak ki, hogy a népgazdaság jövőbeli gyors növekedését csak a gazdaság belső tartalékainak feltárása, a műszaki fejlődés meggyorsítása biztosíthatja. Hogy az árrendszer ezeket a célokat szolgálja, ahhoz több követelményt kell kielégítenie: gazdaságos termelési és fogyasztási struktúra kialakítására, a termelésnek a fizetőképes kereslethez való hozzáigazítására, a korszerű termékek gyors elterjesztésére, a gazdasági erőforrások ésszerű felhasználására kell ösztönöznie. Az árak csak akkor elégíthetik ki ezeket a követelményeket, ha *együttesen tükrözik* a termelési költségarányokat, a piacok értékítéletét. Mindezeken túl bizonyos területeken az állami gazdaságpolitikai előnyben részesítéseket is (preferenciákat) tükrözniük kell.

Ezen a hármas pilléren nyugszik az 1968 január 1-én életbe lépő árrendszer. Ezeknek a tényezőknek a kombinálásával alakultak ki és alakulnak ki az egyes gazdasági ágazatok konkrét árrendszerei, és ezek a termékek, a vállalatok nyereségességére is hatnak.

Mind a három tényező külön-külön is rendkívül összetett és ágazatonként változó. Vegyük például a *termelési költségek alakulását.* Vannak olyan termékek, amelyeket egy—két nagy szakosított vállalat állít elő, de vannak olyanok is, amelyeket sokhelyütt gyártanak, és a vállalatok termelési feltételei lényegesen különböznek egymástól, így a vállalati költségszintek is erősen szóródnak. Sok ágazatban a hazai termeléssel egyidejűleg — termékcsoportonként eltérő részarányban — szocialista és tőkés import is van, és a termelési kapacitások exportra is termelnek. Minthogy az új árrendszerben a külföldi vételár és az átlagos exportdeviza-kitermelési szorzó határozza meg az importált termékek költségszintjét, csak véletlen játéka lehet az, hogy ugyanannak a hazai terméknek a költségszintje egybeesik az import költségszintjével. Ugyanaz a helyzet az exportnál is. Bármelyik költségszint, vagy ezeknek bármilyen átlaga is az ár alapja, nyilvánvaló, hogy ha a belföldi termelők különböző költségráfordításokkal gyártják ugyanazt a terméket, akkor különböző nyereségre teszek szert.

Jelentősen differenciálja a vállalatok nyereségességét az is, hogy egymást használati érték szempontjából kölcsönösen helyettesíthető termékeknek árarányai a piacon a legtöbb esetben eltérnek költségarányaiktól. Az egymást helyettesítés területei pedig igen szélesek. Ugyanilyen hatású a kereslet-kínálati egyensúlyhiány miatt bekövetkező árarányváltozás is. És még tovább is lehetne sorolni azokat a piaci okokat, amelyek miatt *nagymértékben szóródik az árakban realizálható nyereség.* Az árrendszer kialakításánál alkalmazott állami preferenciák is széles körben korrigálják a termelővállalatok nyereségességét.

A nyereség meghatározásának elvei

Az új árrendszer kialakításában a *nyereség meghatározására elfogadott elveket és megfontolásokat* a következőképpen lehetne összefoglalni:

Alapvető közgazdasági kérdés volt az *átlagos* ipari nyereség és a *mi-*

Digitized by Google

nimálisan kalkulálható nyereség mértéke. Széles körű elemzés és vita eredményeképpen az árakban kalkulálható minimális nyereséget *2 százalékban*, az átlagos nyereségrátát pedig *5 százalékban* állapították meg. Ez pontosabban azt jelenti: az egyes iparágakban (termékcsoportoknál) úgy kell kalkulálni a nyereséget, hogy 1968-ban ez minimálisan elérje a termelésben lekötött eszközök értékének 2 százalékát, s egyéb tényezők csak annyira növelhetik és differenciálhatják ennek mértékét, hogy az ipari átlagnyereség 1968-ban ne haladja meg a lekötött eszközök értékének 5 százalékát.

A 2, illetőleg 5 százalék kialakítását döntően két szempont határozta meg. Az *alsó határnál* az elmúlt éveknek az a tapasztalata volt a kiindulópont, hogy — adottnak véve az ipar struktúráját, vállalataink műszaki és termelési körülményeit, a vállalatok között e tekintetben fennálló különbségeket — az önelszámolás rendszerének normális működéséhez kb. olyan összegű nyereség szükséges, amely 2 százalékos nyereségrátának felel meg. Az árreform konkrét tényezőinek kialakításánál még nem voltak meg a jövedelemelvonás részletes elemei, s így a minimális nyereségszint megállapításakor nem lehetett figyelembe venni ennek arányait. (Ebből — amint erről még lesz szó — bizonyos nehézségek is származtak.) Az *átlagos nyereség* mértékének meghatározásában a meglevő fogyasztói árszínvonal stabilitásának biztosítása volt a kiindulási alap. Népgazdasági szintű számítások azt mutatták, hogy — lényegében adottnak tekintve a fogyasztói árszintet, s új költségstruktúrával kalkulálva a termelői árakat — a számba vehető tényleges átlagnyereség nem lehet jelentősen nagyobb 5 százaléknál, mert különben bizonytalanná válnék a fogyasztói árszint.

A hazai termelésű *alapanyagok* árainak kialakításánál általában 2 százalék nyereséget kalkuláltak. Amint említettem, az import jelentőségére való tekintettel termékcsoportonként különböző árkialakítási megoldásokat alkalmaztak. Az árszint alapja — az import részarányától függően — vagy a tőkés, vagy a szocialista importköltség, vagy ezek súlyozott átlaga. Ahol jelentősebb hazai termelés is van, ott ennek általában 2 százalék nyereséggel kalkulált költségszintjét is figyelembe vették az átlag-költségszint kiszámításánál, vagy esetleg csak a hazai termelés ráfordításával határozták meg az árszintet.

Ebből az árképzési konstrukcióból szükségszerűen következik, hogy ahol jelentős eltérés van a tőkés vagy a szocialista import és a hazai termelés költségszintje között, ott a jövendő piaci kereslet—kínálati egyensúly biztosítása végett különféle *pénzügyi eszközöket* kell alkalmazni, úgy azonban, hogy végső soron a népgazdaságilag olcsóbb beszerzési források növelésére ösztönözzük a felhasználókat. Ezeknek a pénzügyi eszközöknek a formái különbözők. Ha az ár a magasabb költségszintű beszerzési forrás figyelembevételével alakult ki, akkor költségvetési befizetési kötelezettség kivetésével az elfogadott árszintre kell emelni az olcsóbb beszerzési források költségszintjét. Ha az alacsonyabb költségszintet tükrözi az ár, akkor biztosítani kell, hogy a hazai termelő gazdálkodásának mindaddig legyenek meg az anyagi feltételei, amíg a népgazdaságnak szüksége van a termékére, és objektív okok miatt nem lehet gazdaságosabb irányban megváltoztatni a termelési struktúrát. Természetesen rendkívül bonyolult dolog annak az eldöntése, hogy meddig van szükség valamely, az új árrendszerben nem gazdaságosnak minősülő termelésre. Ennek eldöntéséhez tisztán gazdasági problémák mellett társadalmi és po-

Digitized by Google

litikai tényezőket is figyelembe kell venni.

Látható tehát, hogy a nyersanyag- és az alapanyag-termelés területén — gazdaságpolitikai megfontolásokból, a piaci egyensúly biztosítása, a meglevő termelési kapacitások ésszerű felhasználása érdekében — az volt a cél az új árak kialakításánál, hogy az árak által teremtett új gazdasági környezet *ne vezessen hirtelen változásokra* a jelenlegi termelési és felhasználási struktúrához képest. Magyarán: hogy a jelenleg működő vállalatok *ne váljanak egy csapásra működésképtelenekké*, hanem legyen idejük és lehetőségük arra, hogy fokozatosan, de elég intenzíven a gazdaságosabb termelés felé fejlődjenek.

A feldolgozó iparágak három csoportja

A feldolgozó iparágakat az alkalmazott nyereségképzési elvek szerint három csoportba lehet sorolni.

Az elsőbe tartoznak azok az ágazatok, amelyekben a már említett *minimális nyereséget* lehet kalkulálni. Ezek olyan iparágak, amelyek főleg belföldi szükségletre termelnek, és amennyiben exportra is gyártanak, az eladási ár nem fedezi a ráfordításokat. A minimális nyereségnek itt az az indoka, hogy ezeknek a gyártmányoknak a termelése más termékekhez képest népgazdaságilag nem gazdaságos, következésképpen az egész népgazdaság hatékonyságának növelése érdekében szerkezeti változások szükségesek.

A második csoportba tartoznak azok az iparágak, amelyeknek termelési kapacitása szűkös, vagy amelyekben a termelők ráfordításai erősen szóródnak, és végül amelyekben a termelés eszközigényessége nagyon alacsony. Ezekben az ágazatokban a felszámítható nyereség *3—6 százalékot tesz ki*. Ahol a kereslet és kínálat nincs összhangban egymással, és a kereslet meghaladja a kínálatot, ott az árak révén is nagyobb lehetőségeket kell teremteni a termelési kapacitások bővítésére. Az azonos vagy hasonló használati értékeket előállító vállalatok költségszóródása miatt — amely elvileg abból adódik, hogy a vállalatok más-más időben létesültek, ezért termelő berendezésük, technikai felszereltségük különböző, elhasználtságuk foka eltérő stb. — indokolt a magasabb nyereségráta felszámítása, hogy lehetőleg a technikailag legelmaradottabb termelő se legyen veszteséges. Végül az alacsony eszköz-igényességű ágazatokban szintén azzal indokolható a magasabb nyereségráta felszámítása, hogy csak így biztosítható az a nyereségtömeg, amely a dolgozók anyagi ösztönzésére elégséges.

A harmadik csoportba tartoznak azok az ágazatok, amelyek *gazdaságosan exportálnak*, és amelyekben a nyereség nagyságát a termelési költségek és az exportár viszonya, illetve, a kereslet és kínálat egyéb, ezzel összefüggő tényezői határozzák meg. Ezekben az ágazatokban a külföldi eladási árarányok és a belföldi ráfordítás-arányok eltérései miatt szükségképpen nagymértékben szóródik a nyereség. Ebbe a csoportba tartoznak többek között a gépipar ágazatai is. Érdemes itt rámutatni arra, hogy a gazdaságosan exportálható termékeknél a belföldi értékesítésre kerülő mennyiség árszintjét nem lehet jelentősen elszakítani az export árszintjétől, mert ez piaci egyensúlyi zavarokra vezetne. Az új termékforgalmazási rendszerben ugyanis — amikor legtöbbnyire gazdasági érdekeik által vezérelve, önállóan döntik el a termelők és fogyasztók, hogy melyik piacon értékesítenek, illetve vásárolnak — csak az árak révén lehet biztosítani a kereslet és kínálat egyensúlyát.

A feldolgozó ipar ágazataiban is

Digitized by Google

különböző pénzügyi eszközök alkalmazásával alakul ki több területen az árrendszer. Fő célja itt is az, hogy vállalatainkat olyan gazdasági feltételek közé juttassuk, amelyek között normálisan gazdálkodhatnak: további gazdasági eredményeik döntően a maguk tevékenységétől függenek.

Az árrendezés és a vállalati nyereség várható alakulása

Az árrendezési munkák az itt körvonalazott elvek alapján folytak és folynak ma is. Az új árrendszer fő arányairól, s főképpen a nyereség mértékéről és szóródásáról még nem lehet végleges képet alkotni. Az *összipari árszint* az élelmiszeriparral együtt számítva 1—2 százalékkal növekedni fog, az élelmiszeripar nélkül számítva pedig csökken. Az élelmiszeripari árszint emelkedése döntően a mezőgazdasági felvásárlási árak emelkedésének a következménye. Az *építőipar* költségszintje 8—12 százalékkal emelkedni fog. A *vaskohászat* árszintje mintegy 6 százalékkal csökken, s csökken a *gépipari* árszint, az *energiahordozók*, valamint az *áruszállítási* tarifák árszínvonala is.

Ezek mögött az árarány-változások mögött fontos gazdaságpolitikai célok megvalósítására való törekvések húzódnak meg. Az építőipari árak emelkedése és a gépipari termékek árainak csökkentése például a beruházások struktúrájának javítását és az ezen a területen meglevő feszültségek bizonyos csökkenését kívánja elősegíteni. Minthogy jelentős mértékben növekszik a tőkés importanyagok ára, megszűnik az a jelenlegi helyzet, hogy a ráfordításoknál olcsóbban számolják el a szűkösen rendelkezésünkre álló tőkés importot stb.

Az árrendezési munkák előrehaladásával párhuzamosan több menetben próbaszámítások készültek, annak megállapítására, hogy az új árrendszer érvényesítésével hogyan alakul az ágazatok, vállalatok nyereségessége. Minthogy az árak kialakítása még nem fejeződött be, a számításokat a jövőben meg fogjuk ismételni, de már ezek a számítások is adnak lehetőséget bizonyos következtetések levonására a nyereség mértéke, az ágazatok és a vállalatok közötti szóródása tekintetében.

Mindenekelőtt megállapítható, hogy az *iparban* az átlagos nyereség mértéke az irányelvek által meghatározott 5 százalék körül alakul majd ki úgy, hogy annál valamivel magasabb lesz, Veszteséges *iparág* nem lesz, mert az árképzési irányelvek kidolgozásánál már eleve figyelembe vettek bizonyos állami preferenciákat (pl. a szénbányászatban vagy a vasércbányászatban az eszközlekötési járulék befizetése alóli mentesítés stb.); itt a nyereségesség ezek hatásával együtt értendő.

Viszonylag *alacsony* lesz a nyereséghányad a szénbányászatban, a villamosenergia-iparban, a vaskohászat néhány vállalatában, a papíriparban, a nehéz vegyipar bizonyos területein. *Magasabb nyereség* alakul ki a gépiparban, a gyógyszer- és háztartási vegyiparban stb. A nyereség jelentősen szóródik az ágazatok között, 2-től 10 százalékig. Még inkább így van ez a *vállalatok* tekintetében. Jellemzésül megemlíthetjük, hogy a vállalatoknak kb. 50 százaléka a 2 és 8 százalék közötti eszközarányos nyereségsávban helyezkedik el. 8 százaléknál több nyereséget realizál a vállalatoknak kb. 40 százaléka, köztük némelyik 20—25 százalékot is. A *veszteséges* vállalatok száma az állami nagyiparban csekély, arányuk valamivel 1 százalék fölött lesz. Ismételten hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ezek a számok előzetesek, s a kiindulási adatok helyesbítésével megváltozhatnak.

Az ágazati és vállalati nyereség-

Digitized by Google

szóródás elkerülhetetlen következménye az árképzési elvek gyakorlati megvalósításának, azonban az ágazatok ás a vállalatok tekintetében más-más módon kell megítélnünk ezt.

Ha eltekintünk az árrendezési munkák során elkerülhetetlenül érvényesülő bizonyos szubjektív hatásoktól, akkor *a vállalatok* tekintetében azt kell mondani, hogy a nyereség szóródása egyben a vállalatok termelési hatékonyságának is mércéje. Elvileg ugyanis azoknak a vállalatoknak nagy a nyereségük, amelyek a hasonló termékeket előállító vállalatoknál olcsóbban állítják elő termékeiket, illetőleg amelyeknek termékei jobban elégítik ki a népgazdaság szükségleteit, mint más termékek, és ezért keresettebbek a piacon. Természetesen rendkívül sok tényezőtől függ az, hogy egy vállalat milyen költségekkel állítja elő termékeit; így például — csak a legfontosabbakat említve — a termelő berendezések korszerűségétől, az alkalmazott technológiától, de nem utolsósorban *a termelés ésszerű szervezésétől, a termelő apparátus összehangolt munkájától, a belső tartalékok kihasználásától is.*

Ez utóbbi teljesen a vállalat vezetésének és kollektívájának a munkájától függ. Hogy milyen termékeket gyártson a vállalat, azt eddig jórészt megszabták a tervek, de hogy milyen technikai színvonalon tudja kivitelezni ezeket, az megint csak a vállalat jó vagy rossz összmunkájától függött, s még inkább tőle fog függeni a jövőben, amikor a termékek összetételét is maga a vállalat fogja meghatározni, a piacon jelentkező igények alapján. A másik oldalról nézve a kérdést: hogy a *nyereséghányad* a vállalati termelés hatékonyságának a mércéje, azt az is bizonyítja, hogy a kis nyereséghányad többek között (most eltekintve az eltérő műszaki adottságokból következő különbségektől) a rossz munkaszervezésnek, a belső tartalékok nem kellő mértékű kihasználásának, a termékek rossz minőségének, korszerűtlenségének a következménye. Ezek a tényezők egyrészt természetesen növelik az előállítási költségeket, másrészt pedig az ár csökkenése irányában hatnak, következésképpen csak viszonylag alacsony nyereség realizálását teszik lehetővé.

Számos vállalatunk ma meglehetősen korszerűtlen termékeket gyárt, magas költséggel; ezért a jelenlegi árustruktúra, munkaszervezés stb. mellett ezek a vállalatok az új termelői árrendszerben csak kevés nyereséget realizálhatnak. Az olyan vállalatok vezetésének és kollektívájának, amelyek az új termelői árak alapján csak kis nyereséget realizálnak, elsőrendű érdeke és feladata lesz, hogy jobb munkával korszerűbb, a piac igényeit mindenben kielégítő olcsó termékek termelésével növelje a nyereséget. Tudatosan hangsúlyoztuk a nyereségesség szempontjából *a vállalat vezetésének és kollektívájának a munkáját*, mert az új mechanizmusban jórészt az ő munkájuktól fog függeni a termelés rentabilitásának a megváltoztatása.

Nem akarjuk persze lebecsülni a vállalati kollektíva munkájától független tényezőknek a nyereségességre való hatását sem — különösen az új gazdálkodási rendszerre való áttérés időszakában —, így például az eltérő műszaki adottságokat, a korábbi terv által meghatározott gyártmányösszetételt. Ezeknek a vállalati kollektíva anyagi érdekeltségére gyakorolt hatását természetesen figyelembe kell venni. Ez történik akkor, amikor — az új árakkal párhuzamosan — pénzügyi eszközökkel *pótoljuk* az anyagi érdekeltség megteremtéséhez szükséges alapokat, vagy *elvonjuk* az állami költségvetésbe azt a nyereséget, amely nem a vállalat mun-

Digitized by Google

kájának az eredménye. Minthogy 1968-ban még igen erősen hatnak a rentabilitásra a vállalati munkán kívüli tényezők, az *átmeneti időszakban* szélesebb körben kell majd alkalmazni a vállalati nyereségességet korrigáló pénzügyi eszközöket. A mechanizmus kibontakozásával azonban ezeknek köre *fokozatosan csökken*, és a nyereségesség mind nagyobb mértékben lesz objektív mércéjévé a vállalati gazdálkodás eredményességének.

Az egymást kölcsönösen nem helyettesítő termékeket előállító iparágak vonatkozásában az 1968-ban várható nyereségszóródás megítélése már bonyolultabb kérdés. Itt a szóródás nemcsak a hatékonyság szerinti sorrendet tükrözi, hanem annak is következménye, hogy amikor az árreform munkái elkezdődtek, még nem alakultak ki a *jövedelemelvonás rendszerének* konkrét elvei, és a minimális nyereséghányad meghatározásában nem lehetett ezeket részleteikben figyelembe venni, noha szoros kapcsolat van közöttük. A jövedelemelvonási rendszer ismeretében lehet jól meghatározni a minimális nyereségrátát, abból az elvből kiindulva, hogy ha szükség van azokra a termékekre, amelyeket az adott iparág vállalatai előállítanak, akkor ezek a vállalatok annyi nyereséget kell hogy realizálhassanak az árakban, amennyi ahhoz szükséges, hogy egy meghatározott nyereségelvonási rendszer mellett meglegyenek számukra az önálló gazdálkodás normális feltételei.

Mint említettük, a vállalatoknál maradó nyereség tömegét másik oldalról a *nyereségelvonási rendszer* határozza meg. Nem részletezzük e rendszer konkrét elveit, csak az árrendszerrel és a nyereségszóródással való kapcsolatának néhány problémáját említjük meg.

A gazdasági mechanizmus irányelvei szerint a nyereségadó-rendszernek *egységesnek* kell lennie, és csak kivételes esetekben lehet ágazatonként differenciált. A nyereségadó- rendszer egységessége következtében a részesedési és fejlesztési alapok nagyságát a vállalatok közötti nyereségszóródás befolyásolja. Az adórendszer progresszivitásával csökkenteni lehet ezt a szóródást úgy, hogy a magasabb nyereség minden forintját meghatározott szakaszonként növekvő arányban terhelik adóval. A kidolgozás alatt levő adózási rendszer a progresszivitás elvét követi. Ezzel a személyi jövedelem növelésének *lehetőségei* tekintetében közelebb kerülnek egymáshoz a vállalatok kollektívái. Ez különösen a gazdasági mechanizmus bevezetésének *első évében* indokolt.

Említettük, hogy az árrendezés eredményeképpen több alapanyagtermelő ágazat nyereségessége alacsonyabb szintű lesz, mint ahogyan ez a normálisnak mondható anyagi érdekeltség biztosításához szükséges. Minthogy azonban nem célszerű újrakezdeni az árrendezést, valószínűleg a nyereségadózási rendszer bizonyos mértékű differenciálásával kell levonni ennek a ténynek a konzekvenciáit.

•

Összegezésképpen megállapítható, hogy az 1968. január 1-én életbe lépő árrendszer az ágazatok és a vállalatok nyereségessége tekintetében olyan helyzetet teremt, amely — megfelelőképpen koordinálva a gazdasági mechanizmus többi elemével — biztosíthatja a vállalati önálló gazdálkodás feltételeit és ezen az alapon a népgazdaság hatékony fejlődését.

Nyul Emil

Digitized by Google

Kis közgazdasági lexikon

Fizikai és morális amortizáció

Az állóeszközök (gépek, berendezések, felszerelések, műszerek stb.) a termelési folyamat tárgyi feltételei; összességükben ezek alkotják az *állóalapokat.* Az állóalapok nemcsak anyagi természetű dolgok, hanem egyben *értékkategóriák* is, tehát az árutermelési viszonyok kifejezői.

Az állóalapokat *értékük sajátos megtérülése* (amortizációja) jellemzi, minthogy az állóeszközök értéke fokozatosan, elhasználódási mértékének megfelelően, több termelési folyamatban megy át az új termék értékébe. Ezzel szemben a forgóalapok egyszerre, egy termelési folyamatban térülnek meg (amortizálódnak).

Az állóalapokat és forgóalapokat nem *anyagi formájuk* szerint — aszerint, hogy munkaeszközök vagy munkatárgyak —, hanem *megtérülési módjuk* szerint különböztetjük meg.

Az állóalapok mint használati értékek *elhasználódnak.* Az elhasználódás az állóeszközök *használati értékének* csökkenését jelenti. Az állóalapoknak ugyanakkor *értékük* is csökken, ezt *gazdasági kopásnak* nevezzük. Az állóalapok elhasználódása és kopása lehet *anyagi* (fizikai) és *erkölcsi* (morális).

Az állóalapok a termelési folyamatban *anyagilag* (fizikailag, kémiailag) elhasználódnak. Anyagi elhasználódásuk egyfelől a *munkafolyamatban,* a használat következtében megy végbe (gépek súrlódása, anyagfáradás stb.), másfelől a *munkafolyamaton kívül* (a gépek oxidálódása, a hőmérsékleti ingadozások és a levegő nedvességének hatása stb. miatt).

Az állóalapok a termelési folyamaton kívül *erkölcsileg* (morálisan) is elhasználódnak. Az erkölcsi elhasználódás a műszaki fejlődéssel és a társadalmi szükségletek fejlődésével (növekedésével, differenciálódásával, új szükségletek keletkezésével) függ össze. Ennek fő okai a következők:

a) A műszaki előrehaladással, a gyártási folyamat fejlődésével együttjár az, hogy ugyanazokat az állóalapokat a munkatermelékenység növekedése miatt *egyre rövidebb munkaidő alatt állítják elő.* Így csökken az állóalapok újratermeléséhez társadalmilag szükséges munkaidő, az újratermelési érték. Ez a termelési folyamatban működő állóalapok értékét is csökkenti.

b) A műszaki fejlődés, a gyártmányfejlesztés során *új és korszerűbb* állóalapok jönnek létre, amelyek jobb konstrukciójúak, hatékonyabbak.

Digitized by Google

mint a korábbiak. Ennek következtében szintén csökken a már működő állóalapok értéke.

c) A termelőerők fejlődésével *változnak a szükségletek*, növekszik az új és korszerű termék iránti igény, erősen specializálódnak a gépek (célgépek, automatasorok). Ezeket a specializált gépeket gyakran nem lehet más, újfajta termék előállítására felhasználni. Gyakori ez a többi között az autó- és híradástechnikai iparban. Például az automata autókarosszériagyártó présgépet nem használhatják tovább, ha a divat következtében megváltozik az autó formája. Ezek a gépek is erkölcsileg használódnak ekkor el.

Az erkölcsi kopás esetén tehát a működő állóeszközök *anyagi kopásuktól függetlenül* vesztik el értékük egy részét vagy egészét. Az erkölcsi elhasználódásnál (kopásnál) az állóalap adott *használati értéke* nem csökken, hiszen teljesítőképessége ugyanakkora marad.

Az erkölcsi kopás nagysága három tényezőtől függ: 1. A gép viszonylagos *technikai színvonalától* a termelési folyamatba beállítás időszakában. Nyilvánvaló, hogy annál kisebb az erkölcsi kopás, minél korszerűbb működésének kezdetén a gép. 2. A *műszaki fejlődés (munkatermelékenység) növekedésének ütemétől.* A gyors technikai fejlődés időszakában nagyobb az erkölcsi kopás. 3. Végül: a *gépek élettartamától.* Minél hosszabb egy gép működésének ideje, erkölcsileg annál inkább elhasználódik.

A fizikai (anyagi) kopás tehát nem más, mint *a működő állóalapok értékének csökkenése, amelynek oka az állóalapok fizikai (anyagi) elhasználódása.* A fizikai kopásnál az állóalap használati értéke abszolúte is csökken. A morális (erkölcsi) kopás a *működő állóalapok értékének fizikai elhasználódásuktól független csökkenése, amelynek oka a műszaki fejlődés és a szükségletek fejlődése.* Az erkölcsi kopásnál az állóalapok használati értéke csak viszonylag csökken.

Az állóeszközök értékének megtérülése *értékcsökkenési leírás (amortizáció) formájában, több termelési folyamatban* valósul meg. Az állóalapok fizikai elhasználódásából következő értékcsökkenési leírást és megtérülést *fizikai amortizációnak*, az erkölcsi „elhasználódásból" eredőt *erkölcsi amortizációnak* nevezzük.*

A szocialista közgazdaságtudomány művelői hosszú ideig (az ötvenes évek közepéig) *tagadták a gépek erkölcsi kopását a szocializmusban.* Ezt azzal indokolták, hogy a szocializmusban a gépek nem áruk, ténylegesen csak használati értékük van, s értékük csupán formális; minthogy pedig az erkölcsi kopás az értékkel kapcsolatos fogalom, ezért a szocializmusban nincs is erkölcsi kopás. Ma már az általánosan elfogadott álláspont az, hogy a szocializmusban a munkaeszközök (gépek, berendezések) szintén *valódi áruk*, ezért a szocializmusban is létezik morális amortizáció. Az erkölcsi kopás tagadása a szocialista országokban akadályozta a technikai fejlődést, a gépek korszerűsítését.

Az új gazdaságirányítási rendszerben az amortizációs kulcsokban jobban figyelembe veszik az erkölcsi kopást. Ez — előzetes számítások szerint — az amortizációs kulcsok 30 százalékos növekedését eredményezi. Az erkölcsi kopás — többek szerint — az állóeszközök értékének évi 4—5 százalékát teszi ki.

* Gyakran az erkölcsi kopást nevezik gazdasági kopásnak. Ez nem fogadható el, hiszen egyrészt a fizikai kopás is gazdasági jelenség, mert az állóalapok értéke csökken, másrészt az erkölcsi kopás is kapcsolatos az állóalapok használati értékének viszonylagos csökkenésével.

Digitized by Google

Amortizációs alap

Az állóeszközök évi értékcsökkenését *amortizációs kulcsokkal* (normákkal) számítják. Az amortizációs kulcs az állóeszköz évi értékcsökkenésének nagysága, százalékban kifejezve. A legismertebb *értékcsökkenési leírási módok* a következők:

1. A *tényleges leírás*, amikor a leírás mértéke megfelel a valóságos fizikai és erkölcsi kopásnak.

2. A *gyorsított leírás*, amikor a leírás mértéke nagyobb, mint a valóságos fizikai és erkölcsi kopás.

Más oldalról a leírás lehet:

1. *Egyenes (lineáris)*; ha évenként azonos értéket írnak le a gép értékéből. (Például 1000 forint értékű gépnél, tíz évi élettartam mellett évente 100 forintot.)

2. *Csökkenő (degresszív) leírás*, ha az első időszakban nagyobb a leírási kulcs, a későbbi időszakban pedig csökken. (Például az első évben 25, a másodikban 19, a harmadikban 14 százalék stb.)

3. *Vegyes leírás*, ha e két módszert kombinálják. (Például tízéves élettartamú gépnél az első öt évben degresszív, a második öt évben lineáris módszert alkalmaznak.)

A szocialista gazdaságban eddig a *lineáris* leírási módszer volt az általános. Ez az áruk nagyobb árstabilitásával magyarázható.

Az amortizáció évi részösszegei az *amortizációs alapban* gyűlnek össze. Az amortizációs alap döntően az állóalapok *egyszerű újratermelését* szolgálja. Az amortizációs alapból megvalósítható az állóeszközök *felújítása*, vagyis eredeti kapacitásuk visszaállítása, valamint *pótlása*, vagyis az elhasználódott állóeszközök kicserélése.

Az amortizációs alap a társadalmi össztermék, tehát az év során létrehozott anyagi javak (anyagi szolgáltatások) pótlási alapjának egy része. A *pótlási alap* a társadalmi össztermléknek az a hányada, amely arra hivatott, hogy a felhasznált termelési eszközöket (munkaeszközöket és munkatárgyakat) pótolja.

Az amortizációs alap a *bővített újratermelésnek* is forrása lehet. Ennek oka egyrészt az, hogy az amortizációs alap *képződése* és az állóeszközök évi pótlása általában kisebb, mint *az évi amortizáció összege*. Az amortizációnak a pótláson felüli részéből újabb (régi konstrukciójú) gépeket állíthatnak be, a régebbi gépeket korszerűsíthetik és új konstrukciójú gépeket állíthatnak a termelésbe, tehát *bővíthetik a termelést*. Az amortizációs alap termelést bővítő része annál nagyobb,

minél nagyobb az állóeszköz-állomány évi növekedési üteme (ennek következtében ugyanis nagyobb lesz az amortizáció évi összege, amelyből nagyobb termelésbővítést lehet megvalósítani);

minél hosszabb a gépek élettartama (ilyenkor ugyanis a gép leírt értékei hosszabb időre „szabadulnak fel", mert később kell pótolni azt);

minél olcsóbbak a gépek. (Így több gépet lehet ugyanis vásárolni az adott nagyságú amortizációs alapból.)

Az amortizációs alap tehát nem más, mint *az állóalapok értékcsökkenési leírásainak az összege, az állóalapok értékének az a része, amely átment az új termék értékébe*. Az amortizációs alap a társadalmi össztermék értékének *közgazdaságilag elkülönült része*. Az amortizációs alapot nagyrészt *az*

Digitized by Google

állóalapok pótlására (egyszerű újratermelésre), kisebb részt *az állóalapok bővítésére* (bővített újratermelésre) használják fel.

Az új gazdasági mechanizmusban az amortizációs alap nagyobb része (60—70 százaléka) a vállalatnál marad a vállalati fejlesztési alap elemeként. Azért a nagyobb része, hogy az önálló gazdálkodás keretében ebből megvalósíthassa az ún. *dinamikus szinttartást.* Az amortizációs alap kisebb részét (30—40 százalékát) *központilag elvonják.* Ez forrása lesz a termelés nagyobb arányú bővítésének és a központi döntésekkel meghatározott beruházásoknak. A *mezőgazdaságban* Magyarországon a termelőszövetkezetek 1966 óta képeznek amortizációs alapot. 1966-ban a gépeket és a járműveket újra értékelték, s értékük alapján évi 10 százalékos amortizációt vezettek be. A következő időszakban a termelőszövetkezetekben az ültetvényekre, az ún. élő leltárra (igás- és tenyészállatok) és az épületekre is kiterjesztik az amortizációt. A termelőszövetkezetek újabban képzett amortizációs alapjukat csak beruházási célokra használhatják fel; a felhasználásról a termelőszövetkezet dönt.

Dinamikus szinttartás

A szocialista vállalatok a központi gazdaságirányítás keretei között önállóan gazdálkodnak állóeszközeikkel és önállóan döntenek beruházási forrásaikról. A dinamikus szinttartás az állóeszköz-gazdálkodással és a beruházási tevékenység meghatározott formájával kapcsolatos fogalom.

A *szinttartás* azt jelenti, hogy az újratermelés folyamatában biztosítják az állóeszközöknek az előző termelési folyamatban kialakult *fizikai színvonalát,* tehát pótlását (kiselejtezését, kicserélését), s hogy a termelési kapacitást olyan színvonalon tartják, amely biztosítja a vállalati tiszta jövedelem egyszerű újratermelését.

A színvonal *dinamikus* tartása egyfelől azt jelenti, hogy az állóeszközöket a réginél *korszerűbbekkel pótolják,* ennek eredményeképpen a vállalat technikai és gazdasági színvonala közeledik a világszínvonalhoz, vagy legalábbis nem növekszik az attól való távolsága. Másfelől azt jelenti, hogy a vállalat *rugalmasan idomul a piaci igényekhez.* Megvalósíthatja tehát a választékcserét, a választékbővítést, a minőségjavítást stb. A „dinamikus" jelző tehát arra utal, hogy a vállalat a növekvő piaci igények és a javuló műszaki feltételek figyelembevételével tudja biztosítani tiszta jövedelmét.

A Gazdasági Bizottság határozatainak szelleméből következik, hogy a beruházási célokat szolgáló *vállalati saját források* nemcsak a dinamikus szinttartást, hanem a *termelés ennél nagyobb arányú bővítését is* szolgálják, mert a vállalatok ennél nagyobb saját forrásokkal rendelkeznek. Továbbá *a vállalat döntési joga* nemcsak a dinamikus szinttartásra, hanem meghatározott *termelést bővítő beruházásokra* is kiterjed.

A dinamikus szinttartás tehát olyan beruházási tevékenység, amelynek során a vállalatok — alapvetően saját forrásaikból — *az állóeszközök és a realizált tiszta jövedelem, olyan egyszerű újratermelését valósítják meg, amely figyelembe veszi a műszaki fejlődést és a piaci szükségletek változásait is.*

Digitized by Google

Könyvekről

Fábry Zoltán: Valóságirodalom

„Fábry Zoltán füzete az első magyar írás, mely egy összefüggő földdarabon szociológiailag biztos elemző normák megközelítésével írja le s értelmezi a valóságot, a lelkiismeretnek, a tiltakozásnak azzal a hevületével, mely ugyanakkor a megoldás tiszta útját szuggerálja. Biztos valóságelemző megállapításait ellenállhatatlan erejű írásművészet egészíti ki. Érett, tiszta példája ez a füzet a tényleg szociális riportázsnak. Remélhetőleg iskolát csinál." Ilyen módon summázta véleményét 1932-ben Gaál Gábor, a Korunk főszerkesztője, Fábry Zoltánról, *Az éhség legendája* című akkor megjelent úti riportázsa alapján. Csak remek szemű, marxista elkötelezettségű kritikus tapinthat rá ennyire a lényegre, meglátva egy kiváló gondolkodó hivatásvállalásának fő tendenciáit. Mert Fábry Zoltán fél évszázados munkásságában mindig érvényesült a szilárd marxista világlátásra épülő elemző készség, a tények, a valóság mindennekfeletti tisztelete és az az emberi felelősség, amely soha sem tűr langyosságot, közönyt, bűnös megbocsátást. Fábry csak lobogva, szenvedélyesen, szeretve és gyűlölve tud élni.

Az igazi irodalmi tudat soha sem feledi a múlt értékeit — *eseménnyé* mégis a frissen megjelenő köteteket avatja. Egy évvel az *Európa elrablása* után most ismét kezünkben egy Fábry-kötet: a *Valóságirodalom.**

* Tatran Könyvkiadó, Bratislava, 1967.

Kötetében többségükben recenziókat, könyvkritikákat (főképpen a német nyelvterületen megjelent, de nem csak német szerzőktől származó könyvekről), kisebb részben pedig publicisztikai írásokat (publicisztikai esszéket) gyűjtött egybe a szerző. Kronológia helyett tematikai-tartalmi rendező elv szerint válogatta ciklusokba (amelyek körülbelül ilyen témák körül csoportosulnak: a Szovjetunió és a megvalósuló szocializmus, a német munkásosztály és a proletárábrázolás, a háborúk árnyéka és előszele, a fasizmus előretörése stb.) a másfél évtized alatt, 1926 és 1939 között született írásokat. (Jelentős részük a romániai *Korunk*ban látott napvilágot.) Szerény köntösben gazdag tartalmat rejt magában a könyv. Úgy is mondhatnánk: ajándék, amelyet alkotója 70. születésnapján adott a kezünkbe.

A közelmúlt hetekben Csehszlovákiában és hazánkban, folyóiratokban és napilapokban igaz, őszinte hangú írások méltatták Fábry Zoltán harcos munkásságát. És máris zavarban vagyunk, ha Fábry életművét, hivatásvállalását egyetlen szóval akarjuk jelölni, mert ő több mint író, publicista vagy kritikus. Kevés kortársunk van, aki oly *egyéni, személyes* részt vállalt volna az irodalmi közgondolkodás formálásából, mint ő. Egy különös publicisztikát művel, amelynek mását, rokonát hiába keressük a magyar irodalomban. Nincs ebben tudósi tételesség, szik-

Digitized by Google

kadt esztetizálás, frói szépelgés. Írásainak varázsát mindenekelőtt a *permanens felelősség kisugárzó ereje adja meg.* Viharmadara ő forradalmaknak és fellendüléseknek, vészjelzője ellenforradalmaknak és visszaeséseknek. Kevesen figyelmeztettek előbb a katasztrófára, amelynek fenyegető árnyait a fasizmus térnyerése, az újabb világháborúra való készülődés rajzolta Európa egére. Mai írásai az élő lelkiismeret szavával leplezik le napjaink baljós tendenciáit.

Akik most megjelent kötetét kézbe véve a napjainkban szokásos újrafésült recenzió-gyűjteménytől tartanak, azok bizonyára kellemesen fognak csalódni. Mert a *Valóságirodalom* olyan kordokumentum, amelyből az olvasás folyamán lassanként a történelmi-irodalmi áramlásoknak sajátos, eleven, konkrét egysége kerekedik. Ez a részletekből összeálló *teljesség az* — mintegy az irodalom prizmáján megtört történelmi processzus —, ami a könyv olvasójának a fő nyeresége.

A kötethez 1965 októberében írt előszavában így nyilatkozik erről a szerző: „És ha ezekből a kritikákból összeáll a két világháború közti német és külföldi irodalom részképe, akkor — valóságirodalomról lévén szó — kirajzolódik, kontúrokat és atmoszférát kap a tényleges valóság: a fasizmus gigantikus embertelenségébe robbant döbbenetes korszak történelmi képlete. Így válik aztán a könyv a két világháború közti valóság tükörképévé, elherdálhatatlan tanulságává." Ez a tanulság oldódik, rendeződik az olvasóban mélyen megélt *élménnyé,* ez válik a könyv hatásának *első rétegévé.* A kor tükrözését tekintve olyan a könyv, mint egy mesterien összevágott dokumentumfilm. A snittek közt felvillan a háborún megszírosodott Észak-Amerika társadalma, Sacco és Vanzetti tragédiája (mily kevesen emlékeznek ma már rájuk!) a Koumintang. A valóságkutatás elvezet a győzelmes forradalom első országába, a német proletárok nehéz hétköznapjaiba, a magyar emigráció megpróbáltatásaiba. Komor képsorok dokumentálják az új világháborút előkészítő körök mesterkedéseit, a barna pestis fertőzését, a Harmadik Birodalom embertipró lényegét.

Persze, a kötet elsősorban kritikák, recenziók válogatása, valóságos tárháza az *irodalomelméleti, az esztétikai gondolatoknak.* Az összegyűjtött írások a dokumentumok meggyőző erejével vallanak egy kommunista gondolkodó szenvedélyes útkereséséről, *az új szocialista irodalom kritériumainak* kutatásairól. A szerző így nyilatkozik erről: „Itt a kezdőlépéseknél maga az irodalmi gyakorlat nyilatkozik meg nyers, elsődleges megragadásban. Mi törvények nélkül indultunk útnak, a kor, a valóság rágta szánkba — sürgetőn követelőn — esztétikai normáinkat. Olvasás közben, szinte menet közben — ha úgy tetszik: harc közben — kellett leszűrni tapasztalatainkat, és azokat azonmód használhatóvá tenni." Az *„azonmód"* alkalmazott tapasztalatok persze, kissé elsietetté teszik a véleményalkotást, s mi sem volna könnyebb — és tegyük hozzá történelmietlenebb —, mint *mai* szemmel felróni az *akkori* tévedéseket és túlzásokat (a dokumentalitás túlbecsülését, a valóság és az esztétikum gyakori szembeállítását, a tematikai türelmetlenséget, a polgári radikalizmus és humanizmus lefitymálását, a mesterségbeli készségek és eredmények mostoha megítélését). Nem kell mentséget keresnünk az *akkori* körülményekben, a *mai* Fábry Zoltánra hivatkozva. Mert egyfelől napjainkban, nagyobb fegyverzetben sem oldottunk meg minden fogas kérdést a szocialista realizmusról folyó vitáinkban. Még ma is dolgozunk feltevésekkel, a gyakorlatban még nem igazolt koncepciókkal. (Gondoljunk a művészet, a realizmus határai, a művészi érték, a tartalom és forma összefüggésének problémáira.) Másfelől az akkori tévedések és melléfogások tanulságai igen értékesek számunkra. Nincs szükség történelmi feloldozásra, mert Fábry másfél évtizednyi írásainak belső tendenciáit, saját fvelését vizsgálva, *már akkor* megtaláljuk a tényleges korrekciót.

Digitized by Google

Szinte jelképes a tanulmánykötetben Thomas Mann megítélése. Az itt-ott fanyalgó kritikát a harmincas évek végén az egymásra találás váltja fel. Az antifasiszta harc, a népfrontpolitika de facto fegyvertársakká avatta a vitapartnereket — csak el kell olvasni a *Thomas Mann hitvallása* című írást, amely 1939-es dátumot visel. S ez nem egyszerűen Thomas Mann-kerdés, hanem az esztétikai értékrend fejlődése, a kor parancsolta változás is Fábry Zoltánnál. Munkásságában egységbe kerül a valóság és az esztétikum, nem járnak külön úton az osztályharc és a művészi mesterség minősítői, feloldódnak a régebben görcsösen kezelt kategóriák.

Valóságirodalom — e cím nem hangulat-hordozó, nem kuriózum, hanem a lényeg kivonata: 14 év válogatott írásainak eszmei tengelye, program, amelyhez Fábry Zoltán máig is hűséges. Ő is vallja József Attila ars poeticáját: „az igazat írd, ne csak a valódit". Nála is ez a valóság kritériuma. S még valami: az ő felfogásában *a valóság* nemcsak a társadalmi-történeti mozgásfolyamatnak és az irodalomnak a szembesítése, hanem egy harmadiké is: az *erkölcsé*. Leghitelesebben ő maga nyilatkozik erről előszavában: „Az időt nem lehet becsapni. Az idő maga a kikezdhetetlen, meghamisíthatatlan, megvesztegethetetlen valóság. Az idő a valóság ítélő igazsága. Az — igaz, mely több mint a — valódi. Az a valóság, mely erkölcsé lényegül. Csak a valóság és erkölcs maradéktalan egyezése adja, mondja és hozza az igazságot. A realizmus: erkölcsi valóság."

Mindenképpen emberközpontú, javító szándékú, cselekedetek és állásfoglalások szerint mérlegelő az a kritikai alapállás, amely Fábry irodalomszemléletének egyik fő jellemzője. De nem is lehet másképpen ítélni az osztályharcok, háborúk, nyomorult békék és osztályvereségek korában. Fábry sohasem tekint el a nagy társadalmi mozgásoktól és az emberben dúló szenvedélyektől, az állásfoglalás kötelezettségétől, az embert nyomasztó erők elleni kötelező lázadástól. Ezért van az, hogy a kötet esetlegességükben már meghaladott recenziói *vonulatukban és összességükben* kiváló adalékul és tanulságul szolgálhatnak. Tanulságul szolgálnak mindenkinek, aki irodalomelméletünk logikai szintéziséhez a történelmi mozzanatokat kutatja, aki születésében, fejlődésében is nyomon kívánja követni a szocialista irodalom és a szocialista kritika útját, mint az elméleti igazságok genezisét. (És ha éppen napjainkban nőtt meg az érdeklődés a gondolkodók körében a „kezdetek" iránt — gondoljunk csak Marx fiatalkori műveinek reneszánszára, az 1917 utáni szovjet művészet újrafelfedezésére, a két háború közti magyar szocialista művészet feltárása stb. —, akkor Fábry könyvében is bőségesen van ehhez adalék.) Szinte jelképes is lehetne, hogy a kötet első írása *(Epistola in carcere et vinculis)* a világtól elszakadt, a magamutogató és a dekadens irodalom ellen lép fel („Embertelenség jelzőlámpásai — írja —: dekadencia, tragédia, halál .. ópiumálmok csendje: veszett boldogság. Szentségtelen, durva kezek, disszonáns hangok ne zavarják"), a kötetet záró egyik kritikája pedig *(Thomas Mann hitvallása)* a demokrácia, a harcos humanizmus hitvallása, optimista hirdetése. A kör bezárul: a kezdő és a befejező gondolat csak egymásra találhat. A kettő közötti utat járva egyre gazdagodik (ha eleinte szegényes is) a valóságposztulátum esztétikai tartalma. Egyik 1937-ben írt, Upton Sinclair regényéről írt recenziójában *(Forma és valóság)* így fogalmaz: „Itt nincs titok, itt nincs forma, itt a valóság a tartalom. És ez kevés. A valóságot újjá kell teremteni, hogy ható értelme legyen." A formává nem lényegülő tartalommal szemben az *újjáteremtés* mozzanatának hangsúlyozása: olyan felismerés, amely már a marxista esztétika felnőtt korát sejteti. S mily fájdalmas rágondolni, hogy a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején még egyszer ki kellett járnunk az iskolát — ezúttal a sematizmus buktatóival —, hogy ismételten magunkénak valljuk ezt a felismerést.

Digitized by Google

Soha sem könnyű az úttörők munkája: új és ismeretlen ellentmondásokkal kell megküzdeniük. Ez magyarázza a még elnagyolt ítéletek és a már megtalált igazságok párhuzamát a Valóságirodalomban. Műveknek és alkotóknak a kötetből kirajzolódó értékrendjét részben túlhaladta az idő; Gergely Sándor *Szú* című művének kritikájában (igaz együttérzéssel fogadva a bátorszavú regényt), viszont úgy lép fel Fábry a sematizmus jelenségei ellen, hogy harminc évvel később sem lehetett volna találóbban kritizálni ezeket. Felrója Gergelynek, hogy „túl feketén és túl fehéren retusálja a valóságot"; az ábrázolásmódról ezt írja: „A pozitívumok hordozói néha kicsit romantikusan imbolyognak, máskor meg szoborrá merevednek — majd így folytatja —: Papirosfigura szociális regényben: idegen test, csökevény, szú a *Szú*ban".

Az *irodalmi pártosság* a 20-as években vált Fábry munkásságának fő alkotó elemévé. Kezdetben a kor adta lehetőségek nehéz lecke elé állították őt is. A vélt totalitáshoz, az osztályküzdelem ábrázolásában a közvetlenséghez való ragaszkodás időnként szűk mederbe kényszerítette az elméletet és a kritikai gyakorlatot. A totalitás-igény ugyanis felfogásában egy ideig azonosul a társadalmi összkép vagy egy meghatározott társadalmi szféra ábrázolásának a követelményével. (Például elvárta az írótól, hogy az ábrázolt valóság közvetlenül ellenőrizhető legyen, csak a közvetlen kiútmutatást fogadta el, nem hitt abban, hogy a proletármiliőn kívül is megragadhatóak a társadalmi problémák, s keményen megkövetelte a „pörölvösen kovácsoló tanulságokat.") Mégis ez a pártosság egyre gazdagszik: megmarad az alapvetően helyes követelmény-rendszer, de oldódik a formavilágnak, a művészi készségnek, az ábrázolásmódnak, az alkotói mesterségnek megbecsülésével, és így válik az igazi *valóságirodalom* egyik *tartópillérévé*. Ez a látásmód ott találja meg az igazi értékét, ahol az írói szemlélet tisztasága a formaeredménnyel találkozik. Ahogyan Fábry mondja egyik kritikájában: „Regénnyé, mely hősi eposz romantika nélkül, tetté, mely tisztaság: etikai realizmus. Etikai realizmus, mely azonban a Márai gúnyolta »megszállottság« nélkül nem tudott volna eredményt felmutatni."

Összegezve: a XX. századdal foglalkozó szakmabelinek nélkülözhetetlen, az érdeklődő olvasónak horizonttágító írás a *Valóságirodalom*. Szerzője már akkor az 1919 utáni szocialista irodalomszemlélet legkiválóbbjai — *Lukács György, Révai József* és *Gaál Gábor* — mellé sorakozott fel.

Az itt összegyűjtött írások értékét felülmúlják ugyan Fábry későbbi munkái, s nagy egyéniségre vallóan ő maga fogalmazta meg előszavában a kritikák gyengéit: „A fejlődés, az érés menetét átugorva, irodalmilag késznek, véglegesnek vettük azt, aminek művészi, emberi és politikai realizálásához még sok hiányzott. A valóságirodalom e muszájmunkájának negatívumai ma már nyilvánvalók és közismertek". Mégis fontos eseményként kezelhetjük a kötet megjelenését, mert a pálya egy szakasza egy egész korszak megítéléséhez is kulcsot ad kezünkbe. Legjobb írásai (mint például a *Muszájhumanizmus*, a *Habemus Papam* és mások) kisugárzó erővel vallanak a pártos irodalomkritika és publicisztika fölényéről. Példa és ösztönzés ez a fiatalabb publicista- és kritikusnemzedéknek, nekünk, akik érdeklődő várakozással várjuk az idős mester most készülő alkotásait: az *Európa elrablása* második könyvét (a *Szemérmes titkokat*), az évtizedes kutatásra épülő *Ady-monográfiát*.

Humanizmus, antifasizmus, háborúellenesség kikristályosodott értéke az a tizegynéhány könyv, amelyet eddigi munkásságából közreadott Fábry Zoltán. Ezek a könyvek a pártos „szociális irodalom" java termését reprezentálják. Várjuk a folytatást, hisz még sok értéket tartogat számunkra a testvéri Csehszlovákiában élő nagy gondolkodó.

Füleki József

Digitized by Google

Molnár János: Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban

Érdekes könyvre hívjuk fel az olvasó figyelmét. *Molnár János* rendkívül nagy feladatra vállalkozott, amikor az 1956. évi ellenforradalom polgári irodalmának bírálatát választotta kandidátusi értekezése tárgyául, amely most könyv formájában is megjelent.* Az elmúlt tíz esztendő alatt erről a témáról könyvtárnyi munkát adtak ki Nyugaton, angol, német, magyar és más nyelven. A vállalkozás bonyolultságát azonban nem is annyira a bíralat tárgyául választott polgári irodalom kiterjedése határozza meg, hanem elsősorban az, hogy a szerzőnek úgyszólván hazai tudományos előzmény nélkül kellett nekivágnia a bonyolult történeti kérdés vizsgálatának, mégpedig úgy, hogy a nyugati irodalommal vitázva, egyben 1956 eseményeinek és összefüggéseinek vizsgálatára, elemzésére is vállalkozott.

A szerző azt az érdekes megoldást választotta, hogy a polgári irodalom főbb állításait köti részben kronológiai, részben tematikai csokorba, s 1956. október 23. és november 4. között tekinti át az eseményeket. Már a polgári irodalom jellegét tárgyaló első fejezet is igen értékes, s a téma teljességre törő áttekintését adja, összegezve a különféle irányzatok különbségeit és alapvető nézetazonosságát. Fontos munka volt ez, hiszen sokszor hatalmas példányszámban kiadott, több nyelvre is lefordított könyvekről van szó, amelyek formálták a nyugati világ közvéleményét, s melyekkel mi eddig nem szálltunk vitába.

A valóban tényszerű és elvszerű vitára természetesen csakis úgy vállalkozhatott a szerző, hogy alaposan elmélyedt a tényekben. Nagy forrásanyagot vonultat fel; a központi és a helyi újságok tömegének feldolgozása mellett érdekes levéltári anyagot és dokumentumokat is a Belügyminisztérium irattárából, az MSzMP Párttörténeti Intézetének archívumából és a SZOT irattárából.

Ilyen építőkövekből rakja azután fel Molnár János mondanivalójának építményét. Kiragadja az ellenforradalom történetének néhány kulcsproblémáját. Az első ilyen kérdés: a fegyveres felkelés kirobbanása. Ezt követi a szembenálló erők október 23. és 28. közötti helyzetének bemutatása. A revizionista csoportok és a munkástanácsok tevékenységének vizsgálata, továbbá a fegyveres csoportok elemzése lehetőséget nyújt a szerzőnek arra, hogy megrajzolja a bonyolult folyamatok mögött meghúzódó társadalmi mozgást, az osztályhátteret. Különösen jól sikerült a különböző revizionista csoportok tevékenységének feltárása. A témát vizsgáló fejezetből a tények ereje bizonyítja, hogyan porlasztották, bomlasztották a revizionisták a politikai és katonai vezetést, milyen hatást gyakoroltak kommunista tömegekre, és hogyan fegyvereztek le a forradalmi erőket. Nagyon árnyaltan ábrázolja a szerző a különbséget a politikailag tudatos revizionisták és az öntudatlanul hozzájuk sodródott erők között, s különösen azt a folyamatot, ahogy a revizionisták elveszítik uralmukat a vezetésükkel kibomló folyamatok felett, ahogyan belekapaszkodni próbálnak a palackból kiszabadult s már felettük is elhatalmasodó szellembe.

Igen meggyőzően mutatja be Molnár János a munkástanácsok létrejöttének antidemokratikus jellegét, a fegyveres csoportok szerepét a gyári vezetés átalakításában. A tények erejével mutatja be, hogyan csúsztak át a deklasszált, reakciós elemek kezébe az október végi, november eleji munkástanácsok, s mennyire alkalmatlanokká váltak minden hozzájuk fűzött illúzió valóváltására. A Hazai Fésűsfonógyár november 2-i munkástanács-ülésén is hangot kapott már a felismerés: „Jelenleg a munkásság helyzete úgy néz ki, hogy se pártja, se szakszervezete nincs, aki a kormányban képviselné a dolgozók érdekeit... ha a pártok továbbra is így alakulnak,

* Akadémiai Kiadó. Budapest, 1967.

Digitized by Google

mint eddig, akkor a dolgozóknak nem lesz érdekképviselete az országban."

Ez utóbbi, átfogó fejezetek után a szerző bemutatja az október 29-e után meggyorsuló jobbratolódást, az ellenforradalom megerősödését, s az ellenforradalmi „nemzeti egység" megteremtésére irányuló törekvéseket. A kötet utolsó fejezete a tanulságok levonását tűzi céljául.

A szerzőnek határozott és értékes részeredményekkel járó törekvése, hogy bár csak az október 23. és november 4. között eltelt napokat vizsgálja, felhívja a figyelmet a következményeiben ebben a periódusban is ható szektás, dogmatikus tényezőkre. Érdekesen mutatja ki például azt, hogy az egész időszakban alig volt olyan követelés, amelynek kiindulópontja ne valamely korábbi súlyos hiba lett volna, s a követelések többségében mindvégig megmaradtak ilyen magok, még a nacionalistává vált jelszavakban is. A szerző figyelmét természetesen nem kerüli el, hogy milyen tragikusan keveredett össze október 23. után a hibák kijavításának szándéka a szocializmus elleni támadással, hogyan zavarodtak össze — főként kezdetben — a frontok, a tömegek körében és a felső vezetésben egyaránt. Helyesen mutat rá, hogy a törvénytelenségek „azt a fegyvert vették el a magyar kommunista mozgalomtól... ami az erejét adta és adja: az igazságot." Ebben a kérdésben azonban a szerzőnek mégsem sikerül maradéktalanul megragadnia a bonyolult, ellentmondásos, a legellentétesebb erőket egy ideig valóban alaposan összekuszáló jelenségek valóságos sokoldalúságát. Ennek legfőbb oka kétségkívül az, hogy az MDP politikájának hibái, „balos", dogmatikus és törvénytelenségekbe fajuló vezetési módszerei, amelyek október 23-át tekintve ugyan valóban előzmények voltak csupán, nem kapnak helyet a kötetben. Nem sikerül teljesen bemutatni, hogyan hatottak mindezen bűnök és hibák, hogyan fordítottak visszájára jó törekvéseket, hogyan kötötték meg a jószándék tettre mozduló kezét is. S ez a körülmény helyenként akaratlanul is bizonyos egyoldalúságra vezet, leginkább talán a revizionizmus tárgyalása során.

Néhány egyéb kérdésben is vitatkozni lehet talán a szerzővel, így pl. az ellenforradalom hadseregének és a fosztogató bandáknak azonosításáról. Az olvasó természetesen könnyen állíthat össze „hiányjegyzéket", hiszen számos, a témához tartozó, annak szerves részét alkotó problémáról legfeljebb csak utalásokat találhat, mint pl. a nemzetközi helyzetről, az ellenforradalom és a Szovjetunióval való kapcsolat kérdéséről stb. Ha azonban a kép még nem is maradéktalanul teljes, ha a hiányok helyenként még ferdítenek is, tudjuk, hogy sokak további munkálkodására van még szükség a tények teljes feltárásához és feldolgozásához. Molnár János maga is hangsúlyozza a teljes megoldás pillanatnyi lehetetlenségét. Lelkiismeretes adatfeltáró munkájával, elmélyedt elemző és vitakészséggel így is mindvégig élvezetes, izgalmas olvasmánnyal, értékes monográfiával gazdagította fejlődő marxista kortörténeti irodalmunkat.

B. L.

Hollós Ervin: Kik voltak, mit akartak?

Hogyan volt lehetséges, hogy több mint egy évtizeddel a felszabadulás után ellenforradalom tört ki hazánkban és súlyos veszélybe került népi demokratikus rendszerünk? Ezt a kérdést sok cikk boncolgatta már, tényekkel bizonyítva azt a világos okfejtést, amelyet az MSZMP ismert 1956 decemberi határozata fogalmazott meg e súlyos megrázkódtatás előzményeiről, okairól s ezek tragikus kölcsönhatásáról.

Digitized by Google

Hollós Ervinnek az ellenforradalomról szóló könyve* is izgalmas, a valósághoz, a tényekhez szigorúan ragaszkodó tanulmány, amelynek tulajdonképpen ezt a címet is lehetett volna adni: „Arcképcsarnok az ellenforradalmi alvilágból". Ismert és ismeretlen nevek tömegével találkozhat benne az olvasó, olyan egykori hatalmasokéval, céltudatos ellenforradamárokéval, akikben 1956 őszén új remény született: vissza lehet csinálni mindent. A szerző szemtanúk adataiból, bíróságaink által megállapított tényekből és saját tapasztalataiból merítve tárja fel figyelemreméltó tanulmányában: kik is voltak az ellenforradalomban részt vevő fegyveres csoportok, pártok, hatalmi szervek vezetői, milyen viszony volt közöttük, milyen taktikával dolgoztak. Teljes képet kapunk mindazokról a szervezett erőkről, amelyek már jóval az ellenforradalom előtt is készültek az „X napra", a Corvin-köziektől a Botond hadosztályig, Mintszenthytől a kopjásokig, a szerzetesrendek „elit nevelésétől" a hadapródiskolásokig, a lumpenproletáriátustól a Hűség Pártjáig. E könyvnek egyik erénye: oly módon rendszerezi hatalmas tényanyagát, hogy a napnál is világosabban bebizonyítja az ellenforradalmi erők szervezettségét, céltudatosságát, s az olvasó szinte maga előtt látja azt a titkos háborút, amely egy tüntetésből őrült tempóban, néhány óra leforgása alatt a Rádió ostromáig, a fegyveres ellenforradalomig vezetett.

De hiszen az ellenforradalom tudatos erői tömegeket is mozgattak — mondhatná valaki. Valóban, nemcsak levitézlett nagyságok, amerikai pénzen kitartott titkos ügynökök, céltudatos ellenforradalmárok ügyessége idézte elő azt, hogy 1956. október 23. bekövetkezett. Ám a könyv másik erénye éppen az, hogy elfogulatlanul mutatja be azt az ördögi szituációt is, amelyben az ellenforradalmárok „forradalmároknak" kiálthatták ki magukat; azok, akik valamikor mindenféle népfrontot, népi bizottságot a pokolba kívántak és halálra üldöztek, most maguk tömörülhettek „forradalmi bizottságokba", azok, akik 25 éven át csak gyalázkodva tudtak beszélni a munkástanácsokról, most „munkástanácsokat" szervezhettek.

Hollós Ervin könyvének mottója lehetne az a helyzetmagyarázat, amelyet a szerző ad, amikor az oly sokak által feltett kérdésre próbál válaszolni: hol volt a néphatalmat védő szervezett erő? „Most üt vissza az a végzetes hiba, hogy fegyvert használtak, amikor politika kellett volna, s most, amikor valóban fegyverre volna szükség, csak politizálnak. Volt idő, amikor az őrszoba erejére támaszkodtak, bár meggyőző szavakra lett volna szükség, s most, amikor az őrszoba erejére kellett volna támaszkodni, csak beszédek voltak. Akiknek igazuk volt, nem tudták igazukat védeni, akik hazudtak, mindent elértek. Akik a forradalmat védték, azok lettek az ellenforradalmárok, akik a munkásosztály ügyét védték, azok lettek a munkásosztály árulói, akik a munkásosztályt ügyét cégérnek használták, azok a munkásosztály védelmezői ... Akik harcolni akartak a munkáshatalomért, nem tudtak harcolni ... Megbénult az az erő, amely a forradalmat volt hivatva védeni, mert árulás, vesztett eszmei csaták és az önvád bénította."

Hollós Ervin tanulmányát nemcsak azok fogadták rendkívül nagy érdeklődéssel, akiket fájdalmas emlékek kötnek néphatalmunk történetének e szomorú napjaihoz — milliók vannak ilyenek —, hanem azok is, akik hazánk közelmúlt történetének eseményeit összefüggéseikben, tényszerűen nem eléggé ismerik. Ezt mutatja az is, hogy könyvét szinte napok alatt elkapkodták, s akik már nem jutottak hozzá, heteket várnak a kölcsönkönyvtárakban, hogy elolvashassák. Helyes, hogy e nagy érdeklődés kielégítésére most második kiadásban is megjelent.

Szabó László

* Kossuth Kiadó, 1967.

Digitized by Google

Szabó Magda: Mózes egy, huszonkettő

A cím Mózes első könyvének arra a fejezetére utal, amely azt mondja el, hogyan akarta Ábrahám a maga istenének óhajára és oltárán feláldozni fiát, Izsákot. A regény* — írói szándék szerint — azt mondaná: ennek a barbár morálnak napjainkban végképp lejárt az ideje, a mai fiatalság nem hajlandó meghalni apái isteneinek és idejét múlt erkölcseinek oltárán: szüleit akár megtagadva is, *a maga életét* akarja élni.

Egy polgári (volt patikus-dinasztia) és egy kommunista család fiataljai, a Gál- és a Bartos-gyerekek, sutba dobva apáik életfelfogását, a szülők és nagyszülők iránti közös undor alapján cinkos manipulációba kezdenek, hogy megteremtsék a maguk igazi otthonát. Gál Huginak kell elcsábítania egy özvegy anya ugyancsak szülői rabságban tartott fiát, Huszár Miklóst, tőle kell teherbe esnie. Neki, mert a terv az öregek erkölcsének anakronizmusára épül. Hiszen Gálék „egy régi és finom család": csak a Gál apától telhet ki, hogy lánya „megejtésének" hírére, elfelejtve gyávaságát, mint a család becsületének dörgő géniusza lépjen fel Huszárnéval szemben. S nem véletlen Miklós kiválasztása sem: apja a személyi kultusz áldozatává lett, s anyja, a mártír-özvegy szerepében tetszeleg. Előre látható, hogy ő egy Gál-lánynyal, ha kényszerűségből menyévé fogadja is, nem fog együtt lakni. Másrészt pénze, befolyása van: meglesz tehát a lakás, az öregek és vének törvényén kívül álló „sziget", a Gál- és Bartos-gyerekek menedéke. A Hugitó időközben felvilágosított Miklós csatlakozik az összeesküvéshez: bár kiábrándul Hugiból, mégis inkább a szabadságot választja anyja helyett.

A regény ennek a „sztori"-nak összefüggéseit, hátterét, motívumrendszerét lépésről-lépésre bontja ki. A belső monológokat (Gál Ádámét és Hugiét) egyenes írói közlésekkel szellemesen váltogatja, mind gazdagabb árnyalással lepi meg és bilincseli le az olvasót. A könyvtől aligha lehet megtagadni a szerkesztés rutinos bravúrjának kijáró elismerést. De ha régi és halálraítélt erkölcs az, hogy a szülő feláldozza isteneinek oltárán a gyermeket, Szabó Magda írásának sugallata közel jár ahhoz, hogy a gyermek *tagadja meg szülőjét, ne vállaljon vele vele semmi emberi közösséget.* Gyilkos gondolatok és kegyetlen tettek, álnok csapdák és cinkos összeesküvések árán is, de hagyja őket magukra, felejtse el emléküket is, és a maga, még meg sem talált isteneinek oltárán áldozza fel őket, ugyanolyan érzéketlen önzéssel. Nem a „vének és öregek" bibliai törvényének humánus tagadása, hanem végül is anti-biblia ez a regény, amazéhoz *hasonló* baljós-végzetes kicsengéssel. Ugyanolyan ősi-naiv kegyetlenségtől áthatott, mint Izsák története, csak éppen az ellenkező előjellel.

De legyünk pontosak. Mindez a regény egészére vonatkozik. Mert van egy rétege: Gálék világa, amelyet Szabó Magda jól ismer. A Gál-család vénasszonyának (aki annak idején boldogtalan házasságba kényszerítette lányát: s a sorsát környezetén megbosszuló anyának, illetve a vagyona-tekintélye vesztett, megalázott apának, a vének és öregek e családjának *hiteles* a tragédiája. Az, mert osztályhelyzetből, társadalmilag-történelmileg motivált karakterekből vezeti le az író. Nem is beszélve arról, hogy mennyire ismeri, s milyen kitűnően ábrázolja a múlt megpróbáltatásait felpanaszoló, zokogással, jelenetekkel zsaroló szülői szeretet álnokságát, a zátonyra futott élet öntudatlan bosszújának pszichológiáját, amely a statisztáknak alázott, de mindenen átlátó gyermekekben törvényszerűen hívja ki a titkolódzás, majd a megvető cinkosság ellenállását. Itt, a részletekben, a szülői „szeretet" önzésének *biztos ítéletű leleplezését* kap-

* Magvető Könyvkiadó, 1967.

Digitized by Google

juk. S mind emiatt a Gál-gyerekek még oly anarchikus, még oly gyűlölettel teli lázadásából egy új és jobb feltételek között felnőtt nemzedék idegenkedését is kihallhatjuk, vagy legalábbis joggal beleérezhetjük ebbe az indulatokkal oly terhes, és végletes, formájában immorális szakításba.

De *csak a múlt felől nem lehet mai fiatalokról írni.* Márpedig Szabó Magda azt, ami a Gál-típusú családokra érvényes — felületes előítéletek vonzásában — *általános társadalmi érvényre* akarta emelni. Ezért vonta be az összeesküvésbe a Bartos-gyerekeket is. Tapasztalat és újsághírek garantálják: senki, a kritikus sem vonja kétségbe, hogy egy régi aktív kommunista funkcionárius családjában ne lehetne végzetes szakadás szülők és gyermekek közt. Csakhogy itt nem erről, hanem a Bartos-gyerekek szerepeltetésének ama *szerkezeti funkciójáról* van szó, amelynek révén az író a társadalmilag konkrét generációs antagonizmust *társadalmunk egészére* kiterjeszthetőnek vélte. Mert a polgári és a kommunista család nemzedéki megoszlásának tudatos *közös nevezőre hozása* végül is azt hangsúlyozza: nem a világnézetek, nem az erkölcsök, hanem a *generációk* közt van az alapvető ellentét. S a szemlélettől, a beállítottságtól függetlenül, ebben az ellentmondásban nem az öregeknek, hanem a fiataloknak van igazuk.

Csak két, a regény esztétikai szférájában mélyen gyökerező igazolást. A regény kétharmad része a két Gál-gyerek kegyetlen-leleplező elsőszemélyes vallomása az öregekről és önmagukról. Az író azonban a szülők számára nem adja meg az elsőszemélyes közlésnek a fiatalokéval egyenlő esélyét — „Ábrahám" fejezetcím alatt ő maga mutatja be, írói közlés formájában, múltjukat, életüket. Azaz nem a „saját" aspektusok váltogatásából alakul ki az olvasó számára a kölcsönös rész-igazságok és rész-tévedések objektív rendszere. Ilyenformán az elsőszemélyes előadás ürügyén elhangzó legszélsőségesebb nézetek (Ádám pl a jövőtől az öregek kiirtását reméli) ellensúly és cáfolat nélkül maradva *sugallják* a generációs ellentét végzetes értelmezését.

Másrészt és főleg: a Gál-család — a szülők jelleme, kapcsolatuk megromlása egymással és gyermekeikkel — társadalmilag és lélektanilag mélyen motivált, a Bartos-család megoszlása azonban művészileg elnagyolt, felületes, hiteltelen. Mert mik az indokok? Az, hogy az anya későn jár haza, mert sok a dolga, hogy az apa bosszantóan sokat példálózik a múlt megpróbáltatásaival, hogy kissé ódivatúan rendezték be a lakást. E mozzanatok *tartozékai* lehetnek ugyan egy család jellemzésének, de szétszakadásának és a regény egészén belül a generációs ellentét általánosításának csak formális illusztrálásául szolgálhatnak, *művészi hitelesítéséhez nem elégségesek.* Márpedig a regény jelentését a Gál- és a Bartos-vonal együttes jelentése hordozza. Ezért vagyunk kénytelenek — a meggyőző részletek gazdagsága mellett is — arról beszélni, hogy a téves általánosítás a regényt művészileg is lerontotta, sikerületlenné tette.

Tóth Dezső

Digitized by Google

Testvérlapjainkból

CAHIERS DU COMMUNISME

Június

J. Duclos: *A teljhatalom rendszere ellen.*
M. Bourjol: *A nép szeuverenitásának biztosításáért.* (Az FKP alkotmányjogi programja)
A. Barjonet: *A társadalmi biztonság és a nemzetgazdaság* (A kormány gazdasági teljhatalmi törekvése merénylet a dolgozók jogai ellen.)
J. Dubois: *A kantonális választások előtt* (Franciaországban.)
J. Flavien: *A parasztság és a demokratikus erők tömörülésének sikerei.*
J. Denis: *Az európai biztonságért.* (A Karlovy Vary-i értekezletről.)
B. Darivas: *Görögország: az április 21-i királyi-katonai fasiszta puccs*
F. Hincker: *Az 1917 márciusi orosz forradalom és a francia munkásmozgalom*

Július—augusztus

A nemzetközi helyzet és a békéért vivott harc (Az FKP KB határozata)
J. Couland: *Az izraeli—arab konfliktus, az imperializmus és a béke*
C. Frischmann: *A dolgozók helyzete és harcuk távlatai* (Franciaországban.)
C. Lecomte: *A Fehér Könyv-manőver és az ifjúság igazi problémái* (Az UNR választási propagandakiadványáról.)
M. Bouvier—Ajam: *A munkásosztály és a középosztályok egysége a nagytőkével szemben.* (A harc távlatai Franciaországban.)
L. Figueres: *Lenin és az orosz forradalom békés fejlődésének lehetősége. (1917. február—július.)*
A filozófia néhány kérdéséről. (Vita Garaudy könyvéről. J. Kanapa, L. Seve, R. Garaudy, J. Roux, Ph. Fuchsmann hozzászólása.)

CRITICA MARXISTA

Március—április

G. Napolitano: *A francia választások és a baloldal egysége.*
C. Hermansson: *A „jóléti társadalom" svéd kísérlete.*
F. Frassati: *A jelenlegi katonai stratégia egyes elméleteiről.* (Az amerikai katonai doktrínáról.)
R. Ledda: *Fekete-Afrika politikai és társadalmi harcának problémái.* (A kialakuló osztályok profilja, az osztályharc sajátosságai.)
S. Levrero: *Az Európai Gazdasági Közösség és a társult afrikai országok.* (A „Hatok" munkásmozgalma és a társult afrikai országok osztályhelyzete.)
A. Melis: *Mariátegui, Amerika első marxistája.*
P. Ciofi: *A piac szerepe a szocialista gazdaságban.* (A szocialista orszá-

Digitized by Google

gok gazdasági életének jelenlegi problémáiról.)

V. Accreman: *Alkotmány és büntető eljárás.* (Az olasz büntető eljárás reformjának problémái.)

F. Calamandrei: *A Cagliariban rendezett Gramsci-értekezlet.*

G. Prestipino: *A Mariánske Lázne-i szimpózium margójára.*

Május—június

E. Sereni: *A békés egymás mellet élésért folyó harc problémái.* (Lásd e számunkban.)

R. Garaudy: *A strukturalizmus és „az ember halála".* (A strukturalizmus áramlatai és problémái.)

L. Gruppi: *Jegyzetek a szabadság problémájáról.* (Demokrácia és egyéni szabadságjogok a kapitalista és a szocialista társadalmakban.)

E. Sochirollo: *A marxizmus Banfinál.*

Hegedüs András: *A munkamegosztás a szocialista társadalom struktúrájában.* (A szerző Evianban megtartott előadasa.)

P. Secchia: *Zseb-archivum az OKP-ról — Megjegyzések és emlékek.* (Az OKP politikájának néhány kulcskérdése a két világháború között.)

Ç. Bini: *Az oktatás új tudományai.* (Az olasz pedagógia új társtudományai és kutatómunkájuk.)

J. Ambarcumov: *Gramsci-tanulmányok a Szovjetunióban.*

J. Texier: *Gramsci Franciaországban.*

I. Jamazaki: *Megjegyzések a japán Gramsci-tanulmányokról.*

G B.: *A marxizmus és a nevelés.*

A. Ginebri: *A nápolyi hegelizmus a politika és a filozófia között.*

G. Prestipino: *Az olasz filozófusok és a gépek.*

EINHEIT

Július

O. Reinhold: *Marx „Tőké"-jének a világot megváltoztató jelentősége.*

K. Böhm: *„A tőke", a tőke és a prognosztika.*

H. Koziolek: *A társadalmi termelés marxi elemzése és a szocialista gazdaságirányítás tudománya.*

W. Schliesser: *Árutermelés és gazdasági számvitel.* (Marx tanításának alkalmazása az NDK-ban.)

K. Steinitz: *A gazdasági növekedés elméleti és gyakorlati kérdései a szocializmusban.*

G. Kohlmey: *Marx Károly külkereskedelmi elmélete és a szocialista országok közti külkereskedelmi kapcsolatok kérdései.*

W. Jahn: *A marxi értéktöbbet-elmélet meghamisításának fő irányzatai.*

D. Klein: *A termelőerők és a termelési viszonyok közötti ellentmondás a jelenlegi imperializmusban.*

G. Maurischat: *A tudományos-műszaki forradalom és a távlati fejlődés Nyugatnémetországban.*

M. Anders, H. Veith: *A Kiesinger—Strauss-kormány nép- és szakszervezetellenes gazdaságpolitikája.*

A. Pietschmann: *A szocializmus fejlett társadalmi rendszerének alapvonásai az NDK-ban.* (Beszámoló egy tudományos kollokviumról.)

H. Maier: *Az idővel való gazdálkodás törvénye a szocializmus fejlett társadalmi rendszerének fényében.* (Konzultáció.)

A. Urojeva: *„A tőke" számokban és adatokban.*

H. Sperker: *A kapitalizmus egyenlőtlen fejlődése.*

Hogyan ápolják kiadóink Marx Károly örökét. (Interjúk.)

KOMMUNYISZT

8. szám

A béke megszilárdításáért folyó harc programja. (A Karlovy Vary-i konferenciáról.)

V. Sztyepanov: *A párt és a kommunizmus.*

J. Paleckisz: *A Nagy Október és a szocialista nemzetek felvirágzása.* (A szovjet köztársaságok fejlődéséről.)

Digitized by Google

A. Bogomolov, J. Melvilj, I. Narszkij: *A természettudományok és a filozófiai világnézet. Az idealizmus lenini bírálatának tanulságaiból.*

A. Malis: *Nagy eszmei örökség.* (Marx és Engels műveinek második orosz nyelvű kiadásáról.)

A. Szolodovnyikov: *Napjaink drámairodalma és színművészete.* (A szovjet drámaírás és színjátszás fő irányzatai.)

Szocializmus és életmód. (Hogyan változott meg ötven év alatt a szovjet emberek élete.)

I. Alescsenko, M. Morozov: *A szovjet falvak rendezésének tapasztalatai és problémái.*

Új vonások a falusi életben. (Interjúk a falusi életmód átalakulásáról.)

E. Gorbunov: *A felhalmozás hatékonysága és a gazdasági fejlődés.*

J. Beljajev: *A KGST-országok gazdasága az új ötéves tervben.*

V. Jerosin: *Az Egyesült Államok agresszív politikája és a reakciós szociológia.*

L. Bezimenszkij: *Dicshimnusz Gutenberg báróhoz.* (Szatirikus írás a revansvágyó nyugatnémet külpolitikáról.)

9. szám

A szovjet irodalom nagy hivatása. (A szovjet irodalom ötvenéves fejlődéséről.)

J. Koplenig: *Október eszméinek vonzóereje.*

V. Morozov: *Az Októberi Forradalom és a szovjetek.*

L. Drujanov: *A természettudományos törvények lenini jellemzésének mai jelentősége.*

J. Lukin: *V. I. Lenin az új típusú művészről.*

N. Rogyionov: *A pártmunka hatékonyságáról* (a cseljabinszki területen)

A. Maszjagin: *A káderek nevelésének fontos formája.* (A moszkvai kerületi pártszervezetek elméleti konferenciáiról.)

A. Volin: *A gazdasági reform és a gazdasági szerződés.*

V. Vorotnyikov, A. Pevznyer, V. Rutgajzer: *Önálló gazdasági elszámoláson alapuló egyesülések az iparban.* (Egy önelszámoló iparvállalat tapasztalatai.)

V. Kadulin: *A „Szigma" elindul.* (Egy önelszámoló iparvállalat munkamódszerei.)

G. Gyiligenszkij: *A monopóliumok mai taktikája* (A kapitalista „társadalmi integráció" bírálata)

A. Kunyina: *Ideológia az agresszió szolgálatában.* (Az agresszív külpolitikát alátámasztó elméletek az Egyesült Államokban.)

10. szám

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója. (Az SZKP KB tézisei.)

A. Pelse: *A szocialista forradalom lenini irányvonala.* (Az OSZDMP VI. kongresszusáról.)

H. Momdzsjan: *A marxista—leninista történetfilozófia diadala.* (Hogyan váltak az eszmék anyagi erővé.)

R. Dagyikin, L. Rogacsevszkaja: *Az Októberi Forradalom és a munkásosztály.* (A szovjet munkásosztály életének megváltozása fél évszázad alatt.)

V. Hvosztov: *A szovjet küpolitika és hatása a történelem menetére.* (Főleg a második világháború után.)

V. Capanov: *Október eszméi megvilágosítják az emberiség útját.* (Testvérpártok az évfordulóról.)

A. Birman: *A nyereség napjainkban.* (A nyereség és a szocialista országok gazdaságirányítási reformjai.)

V. Zorin: *A miliomosok és az elnöki szék.* (Az amerikai elnökválasztás előkészületei.)

V. Zsuravljev: *A kommunista kultúra kialakulása és fejlődése.* (Könyvismertetés.)

LUPTA DE CLASA

Június

Megfelelő embert a megfelelő helyre. (Az üzemi kádermunkáról.)

Digitized by Google

A. Crisan: *A tudományos kutatás hasznosítása — a korszerű termelés követelménye* (Brassói üzemek tapasztalatai.)
G. Raboaca: *Az anyagi érdekeltség és a munkaerő felhasználása.*
M. Bulgaru: *A munkaerő ésszerű felhasználása a mezőgazdaságban.*
M. Malita: *Az emberi tényező a gazdasági fejlődésben.* (A gazdaságilag gyengén fejlett országok iparosodásáról.)
L. Florea: *Történelem és determinizmus.*
I. Iordan: *A doktori disszertációk tudományos értéke iránt támasztott igény.*
C. Codreanu: *A fizika tanulmányozása a műszaki tanszéken* (a kolozsvári egyetemen)
Gh. Stroia: *A művészet és irodalom nemzeti sajátossága.* (A román nyelv kifejező lehetőségeiről.)
T. Chirita: *Románia mezőgazdasági termelőszövetkezetei.* (Adatok)

Július

B. Zaharescu: *„A tőke" és a jelenkori világ.*
M. Dulea: *A marxista gazdaságelmélet alkalmazása.* („A tőke" jelentősége a szocialista gazdaság megteremtése szempontjából.)
C. Borgeanu: *Humanizmus „A tőké"-ben.*
V. Em. Galan: *Tudomány és publicisztika.* („A tőke" tudományos jelentőségéről.)
R. Pantazi: *„A tőke" eszméinek tükröződése a romániai szocialista sajtóban a XIX. század végén.*
P. Lucaciu: *„A tőke" hatása a két világháború közötti román gondolkodásra.*
M. Levente: *Érdekeltség, követelmény és hatékonyság a kereskedelemben*
I. Ratoi: *A határidő és a beruházások gazdasági hatékonysága.*
I. Pascadi: *A művészeti kritika néhány problémája.*
A. Oprea: *A román olaj és a nemzetközi monopóliumok.* (1929—1933.)
H. Popescu: *A jövő mérnökeinek nevelése* (a bukaresti egyetemen)

MARXISM TODAY

Július

Szerkesztőségi jegyzetek (időszerű kérdésekről)
K. Beauchamp: *A faji megkülönböztetés napjainkban Angliában és az ellene folytatandó harc.*
A. Rothstein: *1917: A cári rendszer megdöntése (II. rész)*
H. Arundel, H. Bredin, M. Cohen, J. Lewis: *Ideológiai és kulturális kérdésekről.* (Vitacikkek.)

Augusztus

Szerkesztőségi jegyzetek (időszerű kérdésekről.)
Cambridge tisztelettel adózik Maurice Dobbnak (aki nyugalomba vonul)
J. R. Campbell: *Maurice Dobb, a kommunista, a közgazdász és a történész.*
E. J. Hobsbawm: *A kapitalista fejlődés néhány történeti problémája* (Dobb egyik művéről)
R. Bellamy: *A tudományos-technikai forradalom és a modern kapitalizmus termelőerői.*
J. Eaton: *A matematika alkalmazása a politikai gazdaságtanban.*

NOVÁ MYSL

10. szám

Az európai békéért és biztonságért. (A Karlovy Vary-i nyilatkozat.)
L. Rykl: *A párttagság összetételének fejlődése.*
K. Pomaizl: *A nemzetiségi kérdés a szocializmusban.*
M. Dunajsky: *Az atomrakéta-ipar helyzete és perspektivái az NSZK-ban.* (Az atomsorompó-egyezmény tervével szemben emelt nyugatnémet kifogások valódi indítékai.)
L. Prokupek: *A kereszténység a mai világban.* (Az Egyházak Világtanácsának genfi értekezletéről.)
J. Sláma: *A vásárlók piacához vezető utak.* (A fejlett szocialista piac kialakításának problémái.)

Digitized by Google

D. Rozehnal: *A francia kommunisták erőteljes elméleti tevékenysége.* (A Cahiers du Communisme 1966-os évfolyama tükrében.)

11. szám

J. Rypel: *A nemzeti bizottságok helye az államban és a társadalomban.* (Az új törvényjavaslatról.)
A. Hodek: *A szocializmus és a munka humanizálásának szocialista példája.*
V. Janku: *Háború és béke.* (A háborúk elkerülhetőségéről és a háborús veszélyről.)
A. Vavrus, Z. Vágner: *Latin-Amerika ma.* (A forradalmi mozgalom helyzete.)
O. Turek: *A piac és a központi irányítás hatása az árakra.*
K. Hlavaty: *Szisztémaszerűen az életkörnyezetről.* (A szisztéma-elméletek szerepe az ember környezetének fejlesztésében.)
R. Rychta: *A tudomány, tudományos szemmel.* (A tudomány irányításának tudományos módszerei.)
J. Kucera: *Praxeológia — a tudományos irányítás elméleti része.*
J. Brcák: *A gazdasági fejlődés tényezőinek elemzése.* (Könyvismertetés.)

12. szám

A művészet társadalmi szerepe. (A CSKP kulturális politikája és a kulturális élet egyes jelenségei.)
A nemzetiségi viszonyok fejlődése és a nemzetiségi kérdés megoldása (A CsKP KB Elnökségének dokumentuma)
M. Cerny, M. Gottlieb: *A társadalomtudományok és az életkörnyezet alakítása.* (I. rész.)
Z. Bradác: *A leninizmus nemzetközi jelentősége és Gramsci hagyatéka.*
J. Hvorecky: *Szlovákia — ötéves terv — új gazdasági rendszer.*
K. Cipek: *A gazdasági reform sikerei és problémái a Szovjetunióban.*
L. Riha: *Nemzetközi munkamegosztás a tudományos-műszaki fejlődésben.*
J. Stipek: *Ifjúság, társadalom, politika.* (Hozzászólás a 9. szám egyik cikkéhez.)
I. Tamarin: *A tudományos-műszaki forradalom és a kapitalizmus ellentmondásainak kiéleződése.* (A Mirovaja Ekonomika i Mezsdunarodnyije Otnosenyijá-ból.)

13. szám

J. Spacek: *A párt vezető szerepe.*
M. Mika: *A szocialista nemzetköziség a szocialista közösség egységének alapja.*
J. Krizek: *Közép-Európa és az Októberi Forradalom.*
S. Sládková: *A szükségletek és az érdekek dialektikája.*
M. Cerny, M. Gottlieb: *A társadalomtudományok és az életkörnyezet alakítása.* (II. rész.)
J. Toman, J. Goldmann, J. Flek: *A szocialista gazdaság és a konjunktúrakutatás.*
S. Hulicnik: *Lenin hagyatéka.* (Egy készülő gyűjtemény ismertetése.)
P. Chvojka: *A világpiaci ár és a szocialista országok gazdasága.*
J. Novotny: *Tények egy kimagasló évfordulóhoz.* (A munkások száma a szovjet ipar egyes ágaiban; az Októberi Forradalom évfordulója alkalmából.)

14. szám

M. Lab: *A pártmunka dinamizmusáról.*
M. Hulákova: *A hatalom demokratizálása és a társadalom egysége.*
O. Novy: *A mai ember életkörnyezete.* (Vitacikk.)
Az SZKP KB. tézisei a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójára.
L. Kavin: *Antonio Gramsci mint politikai filozófus.*
O. Kraus: *A vállalatok és a vállalatok feletti szféra.*
J. Götz: *A tudományos szocializmus elméleti fejlesztésének és gyakorlati hatékonyságának biztosítása.*
J. Kladiva: *Történészek az Októberi Forradalom 50. évfordulójáról.* (A csehszlovák történészek országos értekezletéről.).

Digitized by Google

NOVO VREME

Június

A barátság és testvériség történelmi dokumentuma. (A szovjet—bolgár barátsági szerződésről.)
Az európai béke és biztonság konstruktiv programja. (A Karlovy Vary-i értekezletről.)
I. Kirilov: *A tett és gondolat óriása.* (Dimitrov születésének 85. évfordulójára.)
L. Pavlov: *Az antifasiszta sajtó harca a harmincas években az új, szocialista irodalomért.*
Sz. Genov: *A pártmunka egyes problémái a gazdasági irányitás új rendszerében.*
Sz. Szlavkov: *A matematika tárgya és aspektusa ma.*
V. Karacsiviev: *Dimitr Blagoev a Nagy Októberi Szocialista Forradalom védelmében.*
L. Levi: *A vallás és lélektani gyökerei.*
A. Bogdanov: *A tájékoztatás szervezése a vállalatoknál*
I. Vrazsilov: *Új fejlődési szakaszba lép az NDK.*
L. Karakaseva: *Anglia a Közös Piac kapuja előtt.*
D. Kicevszki: *Tragikus görög horizontok.*
A. Andreev: *A tőke világában: az infláció kora.*
H. Dimov: *A propaganda-aknamunka imperialista gépezete.*
D. Pavlov: *A történelemfilozófia időszerű kérdései és fejlődésének lenini szakasza.*

Július

V. Bonev: *A Hazafias Arcvonal szerepe a népnek a Bolgár KP körül való tömörítésében*
P. Ruszev: *A pártmunka alkotó jellege.*
P. Gramatikov: *A Bolgár Népköztársaság nemzetközi gazdasági kapcsolatainak irányzatai.*
A. Kolev: *A munka fokozott anyagi ösztönzése a mezőgazdasági termelőszöretkezetekben.*
I. Kuzminov: *A tőkés válságciklusok a háború utáni időszakban.*
V. Momov: *A fiatal nemzedék felelősségtudatának formálása.*
M. Manev: *A Nagy Október és a bolgár—szovjet barátság.*
V. Kolevszki: *Az Októberi Forradalom és a lenini elvek igazolása a bolgár irodalomban.*
B. Petkov: *Hogy megszűnjék a közel-keleti és világbékét fenyegető veszély.* (A válság politikai megoldásának szükségessége.)
N. Belouszov: *Az illegális központi bizottság tovább tevékenykedik.* (A fasiszta rendőrség 1942. júniusi akciója a BKP ellen.)
A. Todorov: *Az antifasiszta harc költője.* (Vapcarov halálának évfordulójára.)
A. Antimov: *Az amerikai demokrácia színfalai mögött.* (A CIA és az FBI tevékenységéről.)
Sz. Popov: *A marxista gondolat új hirdetője.* (A Perui Kommunista Párt új folyóiratáról.)

Augusztus

Fél évszázad magaslatáról. (Az Októberi Forradalom évfordulójára.)
Harcos osztályállásponton. (A kommunista pártosságról.)
K. Grigorov: *A szocialista építés hatalmas eszmei-elméleti alapja* („A tőke" megjelenésének évfordulójára.)
A. Siskov: *A mezőgazdasági termelés és a szerződéses terményfelvásárlás.*
K. Bajcsinszki: *Az Októberi Forradalom és a kommunista világmozgalom fejlődése*
M. Szemov: *A hazafias hagyományok és a kommunista nevelés.*
Sz. Mihajlov: *Az ifjúság problémái egy szociológiai felmérés tükrében.* (A szófiai körzet kommunistáinak értekezlete az ifjúság helyzetéről.)
E. Mihajlov: *A tetőpont.* (A törökellenes felszabadító harcok 90. évfordulójára.)
P. Canev: *Georgi Kirkov.* (Születésének 100. évfordulójára.)
G. Grigorov: *Dimitr Blagoev és Georgi Kirkov barátsága.*
V. Panajotov: *A francia ifjúság esz-*

Digitized by Google

mei befolyásolása. (A francia ifjúsági szervezetekről.)
A marxizmus szószéke Bulgáriában. (A Novo Vreme megjelenésének 70. évfordulóján rendezett tudományos ülésszakról.)

NOWE DROGI

Július

A LEMP KB. VIII. plénuma.
M. Gdanski: *Az arab országok elleni agresszió forrásai.*
J. Wiatr: *A társadalmi rétegeződés körüli vita lényege.*
W. Sokorski: *Feladataink és a televízió.*
E. Zyro: *A kommunista erkölcs lenini értelmezéséről*
W. Rydygier: *A kifizetődő export növelésének ösztönzői.*
W. Grabska: *A konjunktúra megakadása az NSZK-ban*
Z. Zielinski: *A szakoktatás kérdéseiből.*
A. Kochanski: *Az Októberi Forradalom lengyel harcosai.*
Kőolaj és politika az arab világban.
T. Kucner: *Az állami földalap.*
E. Halon: *A Lengyel Tudományos Akadémia közgyűlésének 24. ülésszaka.*
Z. Bogucki: *A Társadalmi Szemle.* (A folyóirat cikkeinek ismertetése.)

Augusztus

A lengyel szakszervezetek VI. kongresszusa.
T. M. Jaroszewski: *A szocialista demokrácia perspektívái Lengyelországban.*
R. Koniczek: *Megjegyzések a filmviták margójára.*
G. Pisarski: *A piaci egyensúly problémáiról.* (Az egyensúly megingásának fő okai és ellenszerei.)
R. Stachurka: *Talajjavítás.* (Az eddig végrehajtott munkák és a további feladatok.)
Z. Kamecki, T. Radziminska: *A Kennedy-forduló.*
L. Szulczynski: *A szükségtörvények bevezetése az NSZK-ban.*
J. Majdak, B. Urbanska: *A mezőgazdaságfejlesztési alap néhány problémája.*
Az SZKP KB. tézisei. (Október 50. évfordulójára.)
J. Kowalski: *A leninizmus történelmi igazolása.*
A. Lukaszewicz: *Tudományos ülésszak „A tőke" megjelenésének 100. évfordulóján.*

WEG UND ZIEL

Július, rendkívüli szám

H. Steiner: *Az Októberi Forradalom és az ausztromarxizmus — Otto Bauer példája nyomán.*

Július—augusztus

Közel-keleti válság, közel-keleti háború, közel-keleti problémák.
Az előzményekhez. (Az 1956—67-es közel-keleti események előzményei. adatszerűen.)
R. Fürstenberg: *Az osztrák „tehetség-tartalékok" problémái.* (A közoktatási rendszer hiányosságai.)
P. Aschner: *A gazdasági reformtól a társadalmi reformig.* (A szocialista országok gazdasági reformjainak társadalmi kihatásairól.)
R. Dubovsky: *A lakásépítési törvények* (Ausztriában)
H. Aptheker: *Amerika* (A „Political Affairs" cikke.)
Toussaint: *Tanzania útja a szocializmus felé.* (A „The African Communist" cikke.)
J. Tandl: *Képzési problémák a tudományos-műszaki forradalomban.*
R. Sandri: *Regis Debray.*
A világbékéért. (Az Osztrák KP pártkonferenciájának határozata.)

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Йожеф Балинт: Наши партийные организации за осуществление хозяйственной реформы — *Иштван Фриш:* Народнохозяйственный план и управление процессом общественного развития — *Ласло Баллаи:* Наша реформа и материальные условия культурного строительства — *Пал Бански:* О вкусе в изобразительном искусстве — *Д-р Зольтан Надь:* Некоторые вопросы преступности — *Эва Анчель:* В защиту пафоса — К ГОДОВЩИНЕ ОКТЯБРЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ: *В. Степанов:* Октябрьская революция и интеллигенция — Из документов Великого Октября — МЕЖДУНАРОДНОЕ ОБОЗРЕНИЕ: *Эндре Шик:* Международная конференция по Вьетнаму в Стокгольме — *Марцель Форгач:* Борьба Коммунистической партии Израиля за мирное и справедливое решение конфликта на Ближнем Востоке — «Горячее лето» в Америке (Обзор печати) — ОБЗОР: *Имре Ковач:* Председатели сельскохозяйственных производственных кооперативов — *Мария Маркуш:* Выбор профессии и профессиональный престиж — ОБМЕН МНЕНИЯМИ: *Д-р Иван Гёнци:* Некоторые проблемы руководства сельскохозяйственными производственными кооперативами — *Габор Эрдеи:* Руководство и организация предприятий — ОРИЕНТАЦИЯ: *Зыгмунт Бауман:* Человек и история в «Капитале» Карла Маркса — *Эмилио Серени:* Проблемы борьбы за мирное сосуществование — НАША ХОЗЯЙСТВЕННАЯ РЕФОРМА И ОБЩЕСТВЕННОСТЬ: *Эмиль Нюль:* Новые производственные цены в промышленности и рентабельность предприятий

INHALT

József Bálint: Die Parteiorganisationen für die Einführung der Wirtschaftsreform — *István Friss:* Volkswirtschaftsplan und Lenkung der gesellschaftlichen Entwicklung — *László Ballai:* Unsere Reform und die materiellen Bedingungen der Bildung — *Pál Bánszki:* Über den künstlerischen Geschmack — *Dr. Zoltán Nagy:* Einige Fragen der Kriminalität — *Éva Ancsel:* Zum Schutze des Pathos — ZUM JAHRESTAG DER OKTOBERREVOLUTION: *W. Stepanow:* Die Oktoberrevolution und die Intelligenz — Dokumente des Großen Oktobers — INTERNATIONALE RUNDSCHAU: *Endre Sik:* Die internationale Vietnam-Konferenz in Stockholm — *Marcell Forgács:* Kampf der KP Israels für eine friedliche und gerechte Regelung des Nahost-Konflikts — Der amerikanische „Heiße Sommer" (Pressestimmen) — RUNDSCHAU: *Imre Kovács:* Presidenten der LPG — *Mária Márkus:* Berufswahl und Berufsprestige — GEDANKENAUSTAUSCH: *Dr. Iván Gönczi:* Einige Probleme in der Leitung der LPG — *Gábor Erdei:* Betriebsleitung und Organisation — ORIENTATION: *Zygmunt Bauman:* Der Mensch und die Geschichte im „Kapital" von Marx — *Emilio Sereni:* Probleme des Kampfes um die friedliche Koexistenz — WIRTSCHAFTSREFORM UND ÖFFENTLICHE MEINUNG: Emil Nyul: Die neuen industriellen Produktionspreise und die Rentabilität der Betriebe.

CONTENTS

Our Party Organizations for the Introduction of the Economic Reform, by *József Bálint* — The National Economic Plan and the Direction of Social Development, by *István Friss* — Our Reform and the Financial Conditions

Digitized by Google

of Cultural Activities, by *László Ballai* — On Artistic Taste, by *Pál Bánszki* — On some Aspects of Crime, by *Dr. Zoltán Nagy* — In Defence of Pathos, by *Éva Ancsel* — ON THE ANNIVERSARY OF THE OCTOBER REVOLUTION: The October Revolution and the Intelligentzia, by *V. Stepanov* — From the Documents of the Great October — INTERNATIONAL REVIEW: The International Vietnam Conference in Stockholm, by *Endre Sik* — The Fight of the Israeli Communist Party for the Peaceful and Just Settlement of the Middle East Conflict, by *Marcell Forgács* — "Hot Summer" in the United States (Press comments.) — REVIEW: The Chairmen of the Co-operative Farms, by *Imre Kovács* — The Choice of Professions and Professional Prestige, by *Mária Márkus* — EXHANGE OF VIEWS: Some Problems of Co-operative Farm Management, by *Dr. Iván Gönczi* — Company Management and Organization, by *Gábor Erdei* — ORIENTATION: Man and History in "Das Kapital" of Karl Marx, by *Zygmunt Bauman* — Problems of the Struggle for Peaceful Coexistence, by *Emilio Sereni* — OUR ECONOMIC REFORM AND PUBLIC OPINION: The New Industrial Producer's Prices and Profitability of Enterprises, by *Emil Nyul.*

SOMMAIRE

József Bálint: Nos organisations du Parti pour l'application de la réforme économique — *István Friss:* Le Plan d'économie nationale et l'orientation du progrès social — *László Ballai:* La réforme de notre économie et les conditions matérielles de la culture — *Pál Bánszki:* Le goût dans les Beaux-Art — *Dr. Zoltán Nagy:* Quelques problèmes de la criminalité — *Éva Ancsel:* Défense du pathétique — POUR ANNIVERSAIRE DE LA RÉVOLUTION D'OCTOBRE: *V. Stépanov:* La Révolution d'Octobre et l'intelligentsia — Des documents du Grand Octobre — REVUE INTERNATIONALE: *Endre Sik:* La conférence internationale de Stockholm sur le Vietnam — *Marcell Forgács:* La lutte du Parti Communiste Israélien pour un règlement pacifique et équitable du conflit au Moyen-Orient — »L'été torride« aux États-Unis (Revue de la presse) — REVUE: *Imre Kovács:* Les présidents de coopératives de production — *Mária Márkus:* Le choix d'une profession et le prestige des métiers — ÉCHANGE DE VUES: *Dr. Iván Gönczi:* Quelques problèmes de direction des coopératives agricoles de production — *Gábor Erdei:* Direction et organisation d'entreprise — ORIENTATION: *Zygmunt Bauman:* L'homme et l'histoire dans Le Capital de Karl Marx — *Emilio Sereni:* Les problèmes de la lutte pour la coexistence pacifique — LA RÉFORME DE NOTRE ÉCONOMIE ET L'OPINION PUBLIQUE: *Emil Nyul:* Les nouveaux prix industriels à la production et la rentabilité d'exploitation.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat igazgatója
Kiadóhivatal: Budapest VI., Révay u. 16. Tel.: 116–660
Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető:
– a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél (csekkszámlaszám: 01 915 003)
– a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V., József nádor tér 1.)
– és bármely postahivatalnál
Csekkszámlaszám: egyéni 61 218, közületi 61 066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára
Előfizetési díj: negyed évre 10,50 Ft, félévre 21,–Ft, egész évre 42,– Ft
Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Megjelent 36 800 példányban
Az utolsó kézirat augusztus 28-án érkezett a nyomdába
67.02696/2 – Zrínyi Nyomda, Budapest, F. v.: Bolgár Imre
INDEX SZÁM: 25 805

Digitized by Google

HX8
T3
V 22
No. 10

PERIODICALS ROOM

TÁRSADALMI SZEMLE

VILÁG
PROLETÁRJAI,
EGYESÜLJETEK!

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS
NOV 20 1967
SER. REC. - LIBRARY

10

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

XXII. ÉVFOLYAM
1967. OKTÓBER

Digitized by Google

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE

XXII. ÉVFOLYAM, 10.
1967. OKTÓBER

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

TARTALOM

NÉMETH KÁROLY 3 A reform előkészítésének tapasztalatairól

DR. RADÓ SÁNDOR 13 Az Októberi Forradalom és a világforradalmi folyamat

DR. ROMÁN ZOLTÁN 30 Iparunk – nemzetközi összehasonlításban

NEMES KÁROLY 44 Új törekvések a magyar filmművészetben

MÁRKUS GYÖRGY 62 Bertrand Russell

Az Októberi Forradalom évfordulójára

72 A Nagy Október dokumentumaiból

Nemzetközi szemle

MÁTÉ GYÖRGY 79 Johnson romboló háborújának mérlege

RUDNYÁNSZKY ISTVÁN 86 Khartoum után

Szemle

DR. SZATMÁRI MIKLÓS 95 A reform propagandájának helyzete és feladatai

Gazdasági reformunk és a közvélemény

VÉG LÁSZLÓ 101 Népgazdasági szemlélet és vállalati érdek

Eszmecsere

DR. KOZMUTZA PÁL 110 A vezetői hatáskörök megosztása, a gyárak irányítása

116 Kis közgazdasági lexikon

Digitized by Google

Fórum

DR. HORVÁTH JÁNOS 121 Kritikai megjegyzések
KATONA ÉVA 123 Pátosz, kérdések, erkölcs

Könyvekről

BALÁZS GYÖRGY 125 Komját Irén: Népfrontpolitika az európai munkásmozgalomban
SZÁNTÓ JUDIT 126 V. Sz. Sztanyiszlavszkij: Életem a művészetben
DR. HORVÁTH PÁL 129 Jubileumi tanulmányok

131 Testvérlapjainkból

43 Sugár Andor rajza
71 Cserepes István műve
120, 130 Ék Sándor grafikái

A szerkesztő bizottság elnöke:
BENKE VALÉRIA

A szerkesztő bizottság tagjai:
FRISS ISTVÁN
HÁY LÁSZLÓ
KOMJÁT IRÉN
LAKOS SÁNDOR
NEMES DEZSŐ
NÉMETH KÁROLY
ÓVÁRI MIKLÓS
SIK ENDRE
SZIGETI JÓZSEF

A szerkesztőség címe:
Budapest, V.,
Széchenyi rakpart 19.
Telefon: 124–475
111–400

A CIKKEK SZERZŐI:

NÉMETH KÁROLY, az MSZMP Központi Bizottságának tagja, a Budapesti Pártbizottság első titkára

DR. RADÓ SÁNDOR, a földrajzi tudományok doktora, egyetemi tanár

DR. ROMÁN ZOLTÁN, kandidátus, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese

NEMES KÁROLY, kandidátus, filmesztéta

MÁRKUS GYÖRGY, kandidátus, a Filozófiai Intézet tudományos munkatársa

DR. DOLMÁNYOS ISTVÁN, kandidátus, egyetemi docens

MÁTÉ GYÖRGY, újságíró

RUDNYÁNSZKY ISTVÁN, újságíró

DR. SZATMÁRI MIKLÓS, kandidátus, az MSZMP Központi Bizottságának alosztályvezetője

VÉG LÁSZLÓ, a Pamutnyomóipari Vállalat vezérigazgatója

DR. KUZMUTZA PÁL, kandidátus, a Könnyűipari Szervezési Intézet igazgatója

BALÁZS GYÖRGY, történész, szerkesztő

SZÁNTÓ JUDIT, a Színháztudományi Intézet tudományos munkatársa

DR. HORVÁTH PÁL, tanszékvezető egyetemi tanár

Digitized by Google

NÉMETH KÁROLY:

A reform előkészítésének tapasztalatairól

A Társadalmi Szemle szerkesztősége kérdéseket tett fel Németh Károly elvtársnak, a Budapesti Pártbizottság első titkárának a gazdaságirányítási reform bevezetésének budapesti előkészületeiről, a budapesti pártszervezetek és szakszervezetek ez irányú munkájának tapasztalatairól. Az alábbiakban közöljük a kérdéseket és Németh Károly elvtárs válaszait.

Sikerült-e a budapesti üzemeknek a reform bevezetésének előkészítésével egyidőben teljesíteniük 1967. évi terveiket?

Összhangban az országos feladatokkal Budapesten is abból indultunk ki, hogy a reform sikeres bevezetésének elengedhetetlen feltétele az 1967-es tervek maradéktalan teljesítése. A reform bevezetését szolgáló előkészítő munkát sikerült eddig úgy elvégezni, hogy a termelés a budapesti üzemekben az év első 9 hónapjában egészében a terveknek megfelelően vagy annál jobban alakult.

Az év első felében a budapesti szocialista ipar és építőipar a múlt év azonos időszakához viszonyítva 6 százalékkal növelte termelését. A termelés növekedési üteme is felülmúlta az előző évekét. Örvendetes, hogy elsősorban olyan termékekből termeltünk többet, amelyek iránt belföldön és külföldön egyaránt nagy a kereslet.

Néhány kivételtől eltekintve kedvezően alakultak a termelés minőségi mutatói. A termelésnövekedés csaknem teljes egészében a termelékenység emelkedéséből származik. A textil- és ruházati ipar kivételével valamennyi iparcsoportban nőtt az egy foglalkoztatottra jutó termelés. De nehézséget okoz, hogy sok szakmában, és különösen az építőiparban, jelentős a munkaerőhiány. Budapesten több mint 10 ezer a nyilvántartott, de betöltetlen munkahelyek száma.

Tovább javult a termelés ütemessége, pontosabban teljesítjük a szállítási szerződéseket. A vállalatok többsége teljesítette éves tervének időarányos részét.

A külkereskedelmi átadás a termelést valamivel meghaladó mértékben, 6,4 százalékkal nőtt. A könnyűipari termékek külkereskedelmi forgalma azonban az előző időszakhoz képest kismértékben csökkent

Sajnos, kedvezőtlenül alakult a túlóra felhasználása. Az emelkedés főleg az egyes szakmákban meglevő krónikus munkaerőhiánynak és az esetenként előforduló szervezetlenségnek, valamint az anyaghiánynak

Digitized by Google

a következménye. Egyes üzemek lemaradtak az export- és a belföldi szállításokban. Helyenként túlzott tartalékolási törekvések is tapasztalhatók, s ezek kedvezőtlenül befolyásolják a gazdálkodást.

Ennek ellenére a vállalatok többségének gazdálkodásában jelentős eredmények mutatkoznak. A termelési költségek csökkentek, a készletek nem növekedtek az indokoltnál nagyobb mértékben, a vállalati jövedelmezőség kielégítően alakult. A vállalatok összességükben eredményes bérgazdálkodást folytattak; az anyagi érdekeltséget terveik szerint sikerült növelniük.

Kedvezően alakult a budapesti lakosság jövedelme is. Az iparban és építőiparban 4 százalékkal, a kereskedelemben 6 százalékkal emelkedett az egy foglalkoztatottra jutó bruttó kereset. A pénzjövedelmek emelkedése mellett azonban az árszínvonal is emelkedett, és ez a bevételek reálértékét mintegy 2 százalékkal mérsékelte.

Az első félévi eredményeknek jelentős forrása, hogy a dolgozók helytállnak posztjukon. Ez kifejezésre jut az Októberi Forradalom 50. évfordulójára indított munkaversenyben is. A jubileumi felajánlások a dolgozók kollektíváinak kezdeményezésére születtek, konkrétak és jól értékelhetők. Minden remény megvan arra, hogy azt a kezdeményezést, amely az ez évi szovjet megrendelések november 7-ig történő teljes leszállítását célozza, sikerül realizálnunk.

Pártszervezeteink — együttműködve a szakszervezetekkel és a KISZ-szel — elősegítették a jó munkához szükséges nyugodt légkör kialakítását.

Az eddig elért eredmények kedvező feltételeket teremtenek az 1968. évi felkészüléshez. A vállalatok már dolgoznak 1968. évi terveik előkészítésén. E munkálatok legfőbb jellemzője az, hogy a reform szellemében folynak.

Milyen előkészületek történtek Budapesten a reform bevezetése érdekében?

A Budapesti Pártbizottság a IX. kongresszust követően, 1966 decemberi ülésén áttekintette: hogyan állnak a reform bevezetésének előkészületei. Az ezt megelőző időszakra az volt a jellemző, hogy a vállalatok egyik, kisebb része — elsősorban a nagyvállalatok — átgondoltan készült az új gazdasági irányítási rendszer bevezetésére, többségük azonban még csak az egyes feladatok körvonalazásánál tartott. Jelentős számban voltak olyan vállalatok is, amelyek tétlenül várták a központi intézkedéseket. Ezt a helyzetet figyelembe véve a Budapesti Pártbizottság úgy határozott, hogy az üzemekben, intézményekben haladéktalanul meg kell kezdeni a konkrét felkészülést, s hogy ezt elsősorban a pártszervezetek, a kommunisták kezdeményezzék.

Az év első felében a kerületi pártbizottságokkal együtt mintegy száz üzemben, intézményben tájékozódtunk a felkészülés helyzetéről. Általános tapasztalatunk, hogy megélénkült a politikai és gazdasági te-

Digitized by Google

vékenység a Budapesti Pártbizottság decemberi ülése utáni hónapokban. A kerületi pártbizottságok sokoldalúan ösztönözték a vállalati és az intézményi pártszervezeteket az előkészületekkel összefüggő feladatok elvégzésére. A korábbi időszakhoz képest lényegesen javult a pártszervezetek, a gazdasági vezetők és a szakszervezetek együttműködése. Színvonalasabb lett a minisztériumok irányító és tájékoztató tevékenysége. A minisztériumok vezetői rendszeresen tájékoztatták az üzemi párt-, gazdasági és szakszervezeti vezetőket az egyes iparágak előkészületeiről.

Sok vállalati szakembert is bevontak a feladatok kimunkálásába és konzultációs megbeszélésekbe. Ez is ösztönözte a helyi kezdeményezéseket. A javuló állami és pártirányítás hatására lényegében kiegyenlítődtek a vállalatok felkészülésében korábban mutatkozó nagy arányú különbségek. Ma már alig van olyan vállalat, ahol csak egy-egy részfeladat kimunkálásával foglalkoznak, vagy ahol még mindig várakozó álláspontot foglalnak el.

A vállalatok döntő többségében részletesen meghatározták a tennivalókat, komplex intézkedési tervbe foglalták azokat a feladatokat, amelyek az előkészületek átfogó és ellenőrizhető programját képezik. E programok megfelelnek az új mechanizmus követelményeinek, végrehajtásuk pedig általában tervszerűen halad. A vállalatok többségében külön bizottságokat hoztak létre azzal a megbízatással, hogy elemezzék vállalatuk gazdálkodását és egy-egy fontos témáról külön tanulmányokat is dolgozzanak ki.

A Központi Bizottság júniusi ülése után meggyorsult a felkészülés. A párt vezető testületei az üzemekben megtárgyalták, összehangolták a különböző szervek tennivalóit, kiértékelték az elkészült tanulmányokat is. Ezek leginkább a vállalati tervezés, a jövedelemszabályozás, a beruházás, a műszaki fejlesztés, a hitel- és pénzforgalmi rendszer, a bel- és külkereskedelmi áruforgalom, az információ, az anyagi érdekeltségi rendszer, az önálló elszámolás, az új árrendszer kérdéseit tartalmazzák. Az elkészült tanulmányok többsége közgazdaságilag megalapozott, szakszerű munka, de üzemgazdasági tartalmuk színvonalát tekintve különbözőek, a vállalat szakember-ellátottságától és a vezetés felkészültségétől függően.

A vállalatok jelentős része több olyan intézkedést tett, amelyek növelik a gazdálkodás hatékonyságát. Ezek közül megemlítek néhányat. Új módszereket dolgoztak ki például a vállalati tevékenység mérésére. Ezek alkalmasak az egyes termékek költség-ráfordításainak reálisabb megállapítására. E követelményeknek megfelelően átszervezik a vállalati kalkulációs osztályok, csoportok munkáját.

Felülvizsgálták és átszervezték a vállalati információs rendszert is. Kidolgozták a kereskedelmi tevékenység új rendjét, megkezdték a piackutatást és a szorosabb kapcsolatok kiépítését a partnervállalatokkal. Számos üzemben több évre előre felmérték a lehetséges távlati igénye-

Digitized by Google

ket, és ez képezi a fejlesztési tervek alapját. Több helyen felülvizsgálták s a hatékonyabb gazdálkodás követelményeinek megfelelően alakították ki a vállalati szervezést és az ügyrendet. Sok vállalat bővíti a bedolgozói rendszert, és mintaboltokat, kereskedelmi irodákat létesít, szerviz jellegű szolgáltatásokat szervez.

A Gazdasági Bizottságnak a külkereskedelem szabályozására vonatkozó határozatát követően az ipari és a külkereskedelmi vállalatok kölcsönösen megkeresték egymást. Eközben kiderült, hogy egyes iparvállalatoknál a külkereskedelmi tevékenységgel összefüggő elképzelések nagyon is szélsőségesek. Többen erőteljesen követelték a külkereskedelmi tevékenység közvetlen gyakorlásának jogát anélkül, hogy ehhez a feltételek a rendelkezésükre álltak volna. A viták az iparvállalatok törekvéseit reálisabb irányba terelték, elősegítették az együttműködés legcélszerűbbnek látszó formáinak megválasztását.

Problémát okozott az is, hogy az egyes minisztériumok és vállalatok között elhelyezkedő középirányító szervek mint az irányítás közbeeső láncszeme, esetenként fékezték az előkészítéssel kapcsolatos információ áramlását és az üzemi vezetők tájékoztatását. Erre felhívtuk az illetékesek figyelmét. Tapasztaltuk azt is, hogy egyes vezető szervek nem veszik következetesen számításba az irányítás közgazdasági eszközeit, és olyan adminisztratív előírások fenntartására is törekszenek, amelyekre nincs szükség.

A nagy vállalatok — néhány esettől eltekintve — nemigen törekszenek arra, hogy növeljék a gyáregységek önállóságát, hogy biztosítsák az önállóság feltételeit. Ez a reform szellemével ellentétes törekvés, hiszen a gyáregységek önállóságának és felelősségének növelése az üzemi demokrácia fejlesztésének is alapja.

A tanácsok felkészülése ugyancsak közérdeklődésre tart számot, hisz a budapesti dolgozók egyben a város lakói is. Erről is kérjük Németh elvtárs véleményét.

A gazdaságirányítási rendszer reformja kedvező változásokat hoz a tanácsok munkájában is. Növekszik a fővárosi és a kerületi tanácsok szerepe, önállósága. Hogy csak a legfontosabbakat említsem: nagyobb lesz a felelősségük a várospolitika alakításában, a helyi gazdálkodásban, az anyagi eszközök ésszerűbb felhasználásában és a káderkérdések eldöntésében. Szeretnénk, ha a tanácsok megnövekedett hatáskörüket az életkörülmények javítására, a lakosságnak a közügyekbe való szélesebb körű bevonására, a gyorsabb és bürokráciamentesebb ügyintézésre használnák fel.

A fővárost érintő nagy kérdések az új irányítási rendszer körülményei között is, csakúgy mint napjainkban, az első helyen szerepelnek. Ezek közül is kiemelkedik a lakáshelyzet javítása az üzemi erőforrások és a magánerőből történő építkezés segítségével. A belső, elavult városrészek korszerűsítésével egyidejűleg a külső területek is nagyobb ütem-

Digitized by Google

ben fognak fejlődni, és fokozatosan kiépülnek majd a korszerű városközpontok. Új üzletházak létesülnek, bővül a szolgáltató hálózat, és korszerű iskolák, óvodák, bölcsődék, egészségügyi intézmények épülnek. A lakosság érdekeinek megfelelően fejlesztjük a közlekedést és a közműveket is.

Most dolgozzuk ki azokat a javaslatokat, amelyek lehetővé teszik, hogy a lakosság rendszeresebben tájékozódhasson a főváros fejlesztésének eredményeiről és gondjairól, és azt, hogy a főváros egészét érintő legfontosabb kérdésekben a lakosság minél nagyobb része nyilváníthassa véleményét még az érdemi döntés előtt.

A reform előkészítése során jó együttműködés alakult ki a Fővárosi Tanács és a minisztériumok, továbbá más főhatóságok között. Úgy gondolom, hogy a jövőben még nagyobb szükség lesz erre az együttműködésre, hiszen csak így biztosítható a főváros fejlesztése, gondjainak megoldása.

Mi Németh elvtárs véleménye a budapesti pártszervezetek politikai munkájáról, milyennek értékeli a budapesti dolgozók hangulatát, a reformmal kapcsolatos nézeteit?

Mindenekelőtt a legfontosabbat: a reformot a párt kezdeményezte, a párt irányításával folyt annak kidolgozása, és csakis a párt vezetésével valósulhatnak meg sikeresen az abban foglalt célok.

Abból a nagy munkából, amely a reform sikeres megvalósításáért folyik, a budapesti pártszervezetek, a budapesti kommunisták is becsülettel kivették a részüket. Gondoskodtunk a párttagság felkészítéséről, tanfolyamokon és más formában. Sok jó kezdeményezés indult ki a pártszervezetektől. Közgazdasági konferenciákat és más, szélesebb nyilvánosságot biztosító értekezleteket szerveztek, részt vesznek a helyi politikai és gazdasági feladatok kidolgozásában és végrehajtásában. A politikai tömegmunka lehetőségeit felhasználva, napirenden tartják a reform szükségességének és céljainak magyarázatát.

És bár ez idő tájt már a reform bevezetésének konkrét kérdései vannak napirenden, véleményünk szerint most is, a jövőben is fokoznunk kell és hatékonyabbá kell tennünk a reform elveit és szerepét széleskörűen ismertető agitációs és propagandamunkát. Az aktív politikai munkát az is indokolja, hogy a központi intézkedések egyre szélesebb körben válnak ismertté, a helyi tervek végleges formát öltenek, majd alkalmazásra kerülnek, és ezzel összefüggésben várható, hogy számos probléma adódik.

A kommunisták politikai munkája nyomán százezrek jutottak el a kezdeti idegenkedéstől odáig, hogy részt akarnak venni a reform sikeréért folyó munkában. Ez mutatja, hogy a reform valóban megérett, nemcsak a közgazdasági, hanem az emberi-politikai viszonyokban is, és hogy a bizalom a párt iránt töretlen. De józanul számításba kell vennünk, hogy a dolgozók jelentős rétegei még nem ismerték fel a reform

Digitized by Google

összefüggését saját munkájukkal, életkörülményeikkel. Ezenkívül egyaránt találkozunk a reform jelentőségét lebecsülő és túlbecsülő nézetekkel, maradi gondolkodásmóddal.

A budapesti dolgozókat elsősorban a fogyasztói árak és jövedelmek viszonya, az életszínvonal alakulása érdekli. Foglalkoztatja őket a munkaerő várható mozgása, az, hogy hogyan történik majd a nyereség felhasználása, az anyagi érdekeltség növelése. Kérdéseket tesznek fel a szociális juttatásokkal és nem utolsósorban az üzemi demokráciával kapcsolatban. Számolnunk kell azzal is, hogy az üzemek eddigi munkájának értékelése reálisabb alapokon történik majd, és az eddig nyereséges vállalatok egy része esetleg veszteséges vállalattá válhat. Ez is indokolja, hogy a továbbiakban is nagy gondot fordítsunk a politikai felvilágosító és tájékoztató munkára, valamint arra, hogy a végrehajtás során felmerülő, a dolgozókat érintő kérdéseket körültekintően oldják meg.

A feladatok megoldásának kulcskérdése a pártszervezetek eszmei-politikai és cselekvési egységének fejlesztése, a pártszervezetek és a kommunisták önállóságának növelése. Az aktívabb pártéletnek, az eszmei-politikai munkának, a helyes módszerekkel folyó pártellenőrzésnek kedvező hatása a népgazdaság fejlesztésében vitathatatlan.

A gazdaságirányítási rendszer reformjának egyik alapkérdése, hogy a döntés joga és az azzal együtt járó felelősség ott legyen, ahol legjobban biztosítható a döntés helyessége és a személyes felelősség. Ebből következik, hogy erősítenünk kell a párt politikáját helyileg nagyobb hatáskörrel, önállósággal és felelősséggel érvényesítő párttevékenységünket, erősítenünk kell a párt vezető szerepét. Ez megfelel a szocialista építés jelenlegi követelményeinek.

Itt teszem szóvá, hogy bizonyos útkeresés, sőt bizonytalanság is jellemzi pártszervezeteinket abban a kérdésben, hogy az új gazdaságirányítási rendszer milyen új követelményeket támaszt a pártmunkával szemben. A pártnak természetesen továbbra is minden szinten foglalkoznia kell a gazdasági kérdésekkel. Szükséges, hogy kialakuljon a gazdaság pártellenőrzésének egységes felfogása, módszere. A párt gazdasági tevékenységének elsősorban a gazdálkodás legfontosabb kérdéseire, a folyamatok és az ügyek politikai, emberi vonatkozásaira, a vélemények, tapasztalatok összegyűjtésére, a fő feladatok megvalósulásának elősegítésére kell kiterjednie. A reform sokoldalú előkészítő munkát igényelt, s ez arra késztette pártszervezeteinket, hogy erejüket a legfontosabb kérdésekre koncentrálják. Ez azzal az előnnyel is járt, hogy sok olyan aprólékos ügytől szabadultak meg, amelyeknek az intézése csak zavarta a gazdasági és más szervekkel való együttműködésüket.

Mivel a reformmal kapcsolatban minden szerv sajátos feladatokat is kapott, a pártszervezeteknek egyre inkább központi funkciójukká válik a különböző szervek munkájának összehangolása

Az új gazdaságirányítási rendszerben tovább növekszik a pártszervezetek koordináló szerepe. Az eredményes munka fontos feltétele, hogy

Digitized by Google

a pártszervezet, a gazdasági vezetés, a szakszervezet és a KISZ egy platformon dolgozzanak, ne egymás helyett, de ne is egymást ismételve. A pártszervezet kell hogy legyen a gazdasági tevékenység politikai irányítója, segítője és ellenőrzője. Erről azért is szólni kell, mert egyikmásik intézményünkben, üzemünkben torzsalkodások, hatásköri villongások jelzik a nézeteltéréseket a hatáskörök megítélésében.

A pártmunka módszereit, stílusát az új gazdaságirányítási rendszer viszonyai között is a gyakorlatban kell kialakítani, továbbfejleszteni. Ami jónak bizonyult eddig, azt tovább kell folytatni ezután is. Csak a jó hagyományokra építve fejleszthetjük tovább eredményesen a pártszervezetek tevékenységét. Fontos, hogy a pártszervezetek, a kommunisták megértsék: feladataik változatlanul azon alapulnak, hogy meggyőzően magyarázzák, képviseljék és helyesen érvényesítsék a párt politikáját. Biztosítsák a különböző területeken dolgozó kommunisták egységes fellépését, legyenek kezdeményezői, eszmei, politikai irányítói munkaterületük társadalmi, gazdasági életének.

Sokat vitatott kérdés pártszervezeteinkben az is, hogy mikor avatkozhatnak be konkrétan a politikai irányításuk és ellenőrzésük mellett folyó gazdasági tevékenységbe. A népgazdaság érdekeivel ellentétes gyakorlat ellen mindig fel kell lépniük. De ez nem jelentheti azt, hogy a pártszervezetek végezzék el a politikai irányításuk alá tartozó gazdasági és társadalmi szervek feladatait, vagy helyettük döntsenek. Azt azonban következetesen ellenőrizniük kell, hogy intézkedéseik a párt politikájának szellemében történnek-e.

Pártszervezeteink munkájának figyelemre méltó eredménye, hogy a reform politikai előkészítése során megnőtt mind a kommunista, mind a pártonkívüli gazdasági vezetők és műszaki, közgazdasági értelmiségiek érdeklődése a politika és az ideológia iránt. Ebben az évben a marxizmus—leninizmus esti egyetemére és továbbképző tagozataira több ezer jelentkezőt helyhiány miatt nem tudtunk felvenni. A kimaradottak számára gondoskodnunk kell megfelelő politikai képzési formákról. Ez örvendetes változás a korábbi időszakhoz képest, amikor elég széles körben az volt a felfogás, hogy a párt foglalkozzon a politikával, a gazdasági vezetők pedig csak a gazdasággal. A reform megvalósításának fontos feltétele teremtődött meg azáltal, hogy általában sikerült felszámolni azt a nézetet, amely szerint a reform csak szakmai tudást követel, és háttérbe szorul a politikai rátermettség és tudás követelménye.

Milyen tapasztalatai vannak a Budapesti Pártbizottságnak a reform bevezetését előkészítő kádermunkában?

Az új irányítási rendszer személyi feltételeivel a minisztériumok, a főhatóságok és a pártbizottságok összehangoltan foglalkoznak. Tapasztalataink szerint a vezetők nagy többsége rászolgált arra, hogy az illetékes állami és pártszervek bizalommal megerősítsék eddigi beosztásuk-

Digitized by Google

ban, vagy szervezeti változás esetén képességeiknek megfelelő munkakörbe helyezzék őket. A budapesti üzemek, intézmények vezetésében nagyobb személyi változások tehát nincsenek tervbe véve. Cseréket csak ott hajtanak végre, ahol a vezetők felkészültsége nem felel meg a megnövekedett követelményeknek.

Pártbizottságaink lelkiismeretesen érvényt szereznek a párt káderpolitikai elveinek. Arra ösztönzünk — és ezt igen fontosnak tartjuk —, hogy mielőbb erősítsék meg beosztásukban az alkalmas vezetőket, és ezt közöljék is velük. Ez a munka szervezetten folyik. Korábbi rossz tapasztalatokból okulva, gondot fordítunk arra is, hogy a politikai, szakmai hozzáértést és a vezetői képességet akkor is vegyék figyelembe, ha azt diploma nem támasztja alá. Ügyelünk arra is, nehogy tehetséges vezetők helyébe elvtelenül, személyes elfogultságból gyengébbeket helyezzenek.

Ismeretes, hogy a reform a központi és a középirányító szerveknél számottevő létszámcsökkentéssel jár együtt. Ez Budapesten, ahol a változások koncentrálódnak, több ezer különböző beosztásban levő embert érint. Segíteni kell őket nemcsak az elhelyezkedésben, hanem abban is, hogy új munkahelyükön mielőbb be tudjanak illeszkedni a közösségbe.

Szeretném hangsúlyozni, hogy a felsőbb szervektől üzemekbe, intézményekbe kerülő káderek nem felesleges és nem bukott emberek. Nagy részüket annak idején éppen a jó üzemi munkájuk alapján nevezték ki most megszűnő munkahelyükre. Meggyőződésünk, hogy most is erősítést fognak jelenteni a termelés fontos vezető posztjain. Az üzemek nagyobb része szívesen, segítőkész szándékkal fogadja őket. Ahol pedig mégis elzárkózást tapasztalunk, ott ez ellen határozottan fellépünk.

A Budapesti Pártbizottság a kerületi, üzemi, intézményi pártbizottságokkal és pártszervezetekkel együtt fontos feladatának tekinti, hogy az átcsoportosítások emberségesen és a népgazdaság érdekeinek megfelelően történjenek, s hogy a reform sikeres működésének személyi feltételei biztosítva legyenek.

Végül a vállalati szakszervezeti szerveknek a reformmal összefüggő tevékenységéről, az üzemi demokrácia növelésének budapesti tapasztalatairól kérdezzük meg Németh elvtársat.

Ezzel a kérdéssel behatóan foglalkozott a szakszervezetek XXI. kongresszusa, majd a legutóbbi SZOT-ülés is. A szakszervezeti munka továbbfejlesztésének kulcskérdéseként az üzemi szakszervezeti munka színvonalának javítását, az üzemi demokrácia növelését jelölte meg. A gazdasági irányítás reformja megsokszorozza az üzemi szakszervezeti szervek önállóságát és felelősségét.

Digitized by Google

Kezdetben a bizonytalanság volt a jellemző ebben a kérdésben. Az idegenkedés alapja az volt, hogy nem mindig látták világosan, mi lesz a szakszervezetek feladata, ha megnő a gazdasági vezetés önállósága és döntési jogköre. Az elmúlt másfél esztendő jórészt választ adott ezekre az aggályokra is. A szakszervezetek helyzetében bekövetkezett kedvező változások feloldották a kétségeket, s ma a szakszervezeti mozgalom Budapesten is új erőre kap.

Fontos politikai feladatunk, hogy megértessük: a növekedett vállalati, intézményi önállóság nem egyszerűen a gazdasági vezetők önállóságának növelését jelenti. Súlyos hiba lenne, ha bárki is összetévesztené az egyszemélyi felelősséget — amelyet erősíteni kell — a csalhatatlansággal. A dolgozók bevonása a vállalat életének irányításába nem csorbítja, ellenkezőleg, elősegíti az egyszemélyi felelősség érvényesülését, a nagyobb önállóságból származó előnyök kihasználását.

Az üzemi demokrácia növekedése is az adott munkahelyi közösség önállóságát szolgálja, mégpedig az üzemi demokrácia kialakult keretei között. Az üzemi munkások beleszólása saját üzemük életébe úgy nő, ahogy gyarapodnak ismereteik a reformról, a vállalat feladatairól, helyzetéről. A párt- és szakszervezeti szervek fórumai, a szakszervezeti választások, a termelési tanácskozások és a műszaki konferenciák, az üzemi közgazdasági konferenciák, az új kollektív szerződések kidolgozására irányuló tevékenység a mutatója annak, hogyan nő a munkások és értelmiségiek felelőssége üzemükért, és hogyan erősödik a vállalatok gazdasági és politikai vezetőinek az a törekvése, hogy bevonják a tapasztalt dolgozókat a munkába, hogy igénybe vegyék segítségüket.

Persze, nem minden budapesti üzemben vonták be megfelelően a munkahelyi kollektívákat a reform előkészítésébe. Ez tükrözi a pártszervezetek és a szakszervezetek munkájának színvonalában mutatkozó különbségeket is.

Igyekszünk a gazdasági vezetőkkel mindenütt megértetni: nemcsak a felelősségükre bízott üzem gazdálkodásának, munkafolyamatainak irányításáért, hanem az emberek életének, szemléletének alakításáért is felelősek. Felelősek az anyagi termelésért és felelősek az anyagi termelés céljáért, az emberekért is, és nemcsak értük felelősek, hanem nekik is.

A versenymozgalom irányítása és szervezése, összhangba hozása azokkal az új követelményekkel, amelyeket a gazdaságirányítás reformja vet fel — fontos feladata a vállalati szakszervezeti szerveknek. Megítélésem szerint több vállalat szakszervezeti szerve abból indul ki — és ez helyes —, hogy az irányítást, a szervezést meg kell szabadítani a központosítással járó kötelezettségektől. A hatáskört a gyárakban és a termelő egységekben kívánják szélesíteni és erősíteni.

Minthogy a vállalatok éves, illetve több éves feladataikat a jövőben önállóan alakítják ki, szükséges, hogy a munkaverseny közvetlen irányítása és szervezése vállalati feladat legyen. Úgy látom, hogy a versenyt tartalmilag és formailag is újszerűen befolyásolja az a körülmény,

Digitized by Google

hogy a vállalatok az eddiginél közvetlenebbül érdekeltek a belső tartalékok feltárásában.

A vállalatoknál most indul meg intenzíven a kollektív szerződések tervezetének kidolgozása. A vállalati gazdasági és szakszervezeti szervek egyik legjelentősebb központi feladata most a vállalat „alkotmányának" alapos, körültekintő kidolgozása. A szakszervezeti szervek felelősségük tudatában fogtak ehhez a munkához. Hiszen nem kisebb dolgokról kell dönteni, mint például arról, hogy a jóléti juttatásokat kívánják-e bővíteni, hogy a pénzbeli részesedésnek milyen formáját fogják alkalmazni: alapbéremelést-e vagy évközi premizálást stb.

A vállalati párt- és szakszervezeti szervek akkor járnak el helyesen, ha a béren kívüli juttatások szabályozásánál abból indulnak ki, hogy az elért fejlődés szocialista rendszerünk vívmánya, s az emberről való gondoskodás e rendszer velejárója.

Az új Munka Törvénykönyv tervezetének vitájában az üzemi szakszervezeti szervek a dolgozók véleménye alapján tettek javaslatot. Igen jó dolog — és ez is erősíti a demokratizmust —, hogy e vitában mintegy 350—400 ezer dolgozó nyilvánított véleményt. A vitában részt vevők számos hasznos javaslatot tettek az olyan fontos kérdések megoldásához, mint pl. a 14 éves fiatalkorúak munkaviszonya, a rokkantságból munkaképessé vált dolgozók újbóli alkalmaztatása, a felmondás, a választott tisztségviselők áthelyezése stb. Ennek megfelelően a tervezetet átdolgozták, és az országgyűlés ezt az átdolgozott változatot tárgyalta meg.

A feltett kérdésekre nem a teljesség igényével válaszoltam, hanem igyekeztem kiragadni a legfontosabb problémákat. A következőkben még fokozottabban kell törekedni a létrehozott új szervezeti keretek tartalmi kitöltésére, a hatáskörök, jogkörök pontos kialakítására, az üzemi demokratizmus növelésére. Változatlanul az a legfontosabb, hogy a dolgozókkal jól megértessük a népgazdaság, a vállalatok előtt álló feladatok összefüggéseit saját érdekeikkel. Ez a feltétele a reform sikeres bevezetésének, gazdasági-társadalmi haladásunknak.

Digitized by Google

DR. RADÓ SÁNDOR:

Az Októberi Forradalom és a világforradalmi folyamat

A XIX. században kidolgozott tudományos szocializmus a XX. században a Lenin vezette Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmével a dolgozók millióinak társadalmi és politikai valóságává és gyakorlatává vált. 1967-ben félszázad perspektívájából tekinthetünk vissza a szocialista forradalmi világfolyamatnak az Októberi Forradalom hatása alatt végbement győzelmes kibontakozására. Minél hosszabb idő telik el az Októberi Forradalom óta, annál inkább érzékeljük döntő jelentőségét az emberiség történetében. 1917-ben új korszak kezdődött a világtörténelemben, a kapitalizmusból a szocializmusba vezető átmenet korszaka. Megkezdődött az emberiség tulajdonképpeni története: most először, az Októberi Forradalomban megszűnt a Föld egy jelentős részén az embernek ember általi kizsákmányolása. Megkezdődött az új, a szocialista társadalom kialakítása, s ez gyökeresen megváltoztatta a történelem menetét, új irányt adott a világ fejlődésének.

A szocialista világrendszer kialakulása

A világforradalmi folyamat bolygónk lakosságának legnagyobb részére kihatott. A világ legnagyobb kiterjedésű országában, a volt Orosz Birodalomban megoldotta az előző történelmi korszak problémáit, és az egész emberiségnek megmutatta az utat e problémák megoldására.

Az imperialista világrendszer, amely az első világháború előtt, kibontakozása zenitjén az egész Földet uralma alá hajtotta, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom következtében a lakott Föld területének *egyhatodát* és lakosságának *8 százalékát* elvesztette a fiatal szocialista állam és a köréje tömörülő néhány népköztársaság (Mongólia és Tuva, s 1924-ig, a Szovjetunióhoz való csatlakozásukig Buhara és Horezm) javára.

A második világháború hatalmas lendületet adott e folyamat kibontakozásának. A Föld lakott területét (az Antarktisz és Grönland jégmezői nélkül) 135,4 millió km²-nek véve, a szocialista világrendszer

Digitized by Google

országai a Föld területének kereken 26 százalékát, tehát *valamivel több mint negyedrészét* foglalják el. A Föld összlakossága a legutóbbi becslések szerint kereken 3300 millió fő, ebből bolygónk lakosainak *egyharmada*, 33,1 százaléka a szocialista és a szocializmust építő országok állampolgára.

14 ország teljesen szakított a kapitalizmussal, tehát a tőkés gazdasági rendszer mellett kifejlődött az *önálló szocialista világgazdasági rendszer*, saját fejlődési törvényszerűségeivel. A szocializmus építésének útjára lépett országok azonban erősen különböztek egymástól politikai és gazdasági fejlettségük szintjében. Olyan fejlett országok mellett, mint az NDK és Csehszlovákia, a szocializmust választották közepesen fejlett országok, mint Lengyelország és Magyarország, Románia és Bulgária, és végül gazdaságilag elmaradt országok, mint Kína, Albánia, Mongólia, a Koreai NDK és a Vietnami DK. Ehhez járult, hogy Közép- és Délkelet-Európa országai meg nem oldott államközi problémákkal léptek a kapitalizmusból a szocializmusba, hiszen a szocialista átalakulás előtt még egymás ellen háborúskodtak, vagy egymással ellenséges katonai szövetségekhez tartoztak. Lengyelország, Csehszlovákia, Jugoszlávia az antifasiszta koalíció tagjai, Magyarország, Románia, Bulgária a fasiszta tengely nagyhatalmainak csatlósai voltak, az NDK pedig magának a hitleri „harmadik birodalomnak" a romjain alakult meg.

A szocialista országok a NATO agresszív imperialista szövetsége ellensúlyozására 1956-ban a Varsói Szerződéssel sokoldalú *politikai szövetséget* kötöttek egymással. A baráti együttműködésen és kölcsönös segítségen alapul az európai szocialista országok által alakított KGST is, amelynek azután Mongólia is tagja lett. Első kísérlete a koordináció terén az egyes ipari ágazatok, majd az egész népgazdaság fejlesztési mutatóinak összehangolása volt, 1951—1960-ban. A következő lépés a népgazdasági tervek koordinálása 1965 óta. Ez lehetővé teszi a szocialista országok gazdasági együttműködésének magasabb formáit. Pénzügyi téren az együttműködés tökéletesebb formáját van hivatva szolgálni az 1964-ben létrehozott közös Nemzetközi Bank.

Lenin megállapítása szerint a nemzetközi forradalom folyamatára legjelentősebb kihatással a szocializmus *gazdasági téren elért sikerei* lesznek. A legtöbb szocialista országban a második világháború előtti gazdasági struktúra nem felelt meg az új társadalom számára szükséges anyagi és technikai alapnak. Ezért a népi demokráciákban a háborús károk helyreállítása után, az 1950-es évek elején, nagymértékben megkezdődött a termelőeszközök termelése. A régi struktúra széttörése, a népgazdaság szocialista útra irányítása a termelőerők gyors növekedéséhez vezetett.

A szocialista országok egyik legfontosabb problémája a *nemzeti jövedelem emelkedési ütemének meggyorsítása* a termelés arányának racionális kialakítása és a népgazdasági hatásfok növelése által. 1951 és 1965 között a *nemzeti jövedelem* évi átlagos növekedése Bulgáriá-

Digitized by Google

ban és Romániában 9—10, az NDK-ban, Jugoszláviában, Lengyelországban 7, Magyarországon 6, Csehszlovákiában 5,6 százalék volt. Bár a szocialista iparosítás éveiben, 1950 óta, a gazdasági növekedés üteme alacsonyabb volt, mint az előző, rekonstrukciós időszakban, mégis egészében viszonylag magasnak és szilárdnak tekinthető. Különösen kiviláglik ez akkor, ha a háború előtti korszakkal teszünk összehasonlítást. A nemzeti jövedelem az 1929—37 években Romániában, Lengyelországban és Bulgáriában (az utóbbinál 1926 és 1934 között) csak évi 1,1—1,5 százalékkal emelkedett, Jugoszláviában a növekedés a két világháború között nem haladta túl a 2 százalékot, Magyarországon pedig lényegileg stagnált. Csehszlovákiában, amely már a felszabadulás előtt az iparilag fejlett országok közé tartozott, 1937-ben a nemzeti jövedelem 16 százalékkal kisebb volt, mint 1929-ben. A háború előtti időszakkal szemben tehát az európai szocialista országok nemzeti jövedelmének fejlődése *óriásinak mondható,* és egészében megelőzte a legtöbb kapitalista országot.

A szocialista országok *ipari termelése* 1965-ben kb. a *tízszerese* volt annak, amit ugyanazon a területen 1937-ben termeltek (amikor a mai népköztársaságok helyét még tőkésországok foglalták el). Ugyanezen idő alatt a mai tőkésországok ipari termelése csak 3,4-szeresére emelkedett. Ha pedig a szocialista országok mai együttes ipari termelését vetjük össze az 1937-ben fennállt szocialista országok (a Szovjetunió és Mongólia) termelésével, akkor a szocialista országok ipara ebben az időszakban 20-szoros, a mai tőkésországoké pedig 3,1-szeres növekedést mutat. Különösen sokatmondó a statisztika, ha az összehasonlítás alapjául az 1950-es évet vesszük, amelyet a háború okozta károk rekonstrukciója után a szocialista világrendszer kialakulása tulajdonképpeni időpontjának tekinthetünk. 1965-re a szocialista országokban az ipari termelés 1950-hez viszonyítva az 5.1-szeresére, ugyanakkor a tőkésországokéban együttvéve a 2.25-szörösére emelkedett. A főbb imperialista államoknak még jelentős tartalékaik vannak ebben a versenyben; bizonyos ideig gazdasági vonatkozásban még ki tudják használni azt a nagy előnyt, amellyel a verseny kezdetekor rendelkeztek. A szocialista rendszer — minden nehézség ellenére — már nagymértékben behozta a kezdeti hátrányt. De az NDK egy főre jutó ipari termelése még ma is kb. 1,5-szerese, Kínáé viszont csak 10—15-öd része a Szovjetunióénak.

Továbbá azzal is számolni kell, *milyen hatással van a világkapitalizmus a szocialista világrendszerre.* A szocialista országok az imperialista agresszió fenyegetése miatt kénytelenek erőforrásaik egy részét a honvédelemre fordítani, s ez természetesen bizonyos mértékben fékezi a szocializmus gazdasági és társadalmi előrehaladását. A világpiacon az árak mechanizmusával a kapitalizmus kihat a szocialista államokra. Az imperialista propaganda és politika manőverei arra irányulnak, hogy megbontsák a szocialista országok egységét, szembeállítsák őket egymással, gyengítsék a szocialista világrendszert.

Digitized by Google

Az ipar rohamos fejlődése minden szocialista országban megváltoztatta az arányt *az ipari és a mezőgazdasági termelés* között. A szocialista világrendszerben az ipari termelés az össztermelés volumenének átlagosan több mint kétharmadát teszi ki.

A Szovjetuniónak a vezető tőkésállamokkal folytatott versenyét elemezve a termelőerők jelenlegi szintjét általában az 1913. évivel szokták összehasonlítani, amikor a cári Oroszország legmagasabb gazdasági színvonalát érte el. Figyelembe kell azonban venni, hogy a szovjet nép sokkal alacsonyabb fokon kezdte a békés gazdasági építést, hiszen az első világháború, a polgárháború és 14 imperialista ország intervenciója 1918 és 1921 között erősen megrendítette a fiatal szovjetország gazdasági szervezetét. A szovjet állam hatása a nemzetközi politikára már akkor, az első évtizedekben is jelentős volt, gazdasági és katonai tekintetben azonban a tőkésországok egyesült ereje messze felülmúlta a Szovjetunióét. Az Októberi Forradalom utáni első években a tőkésországok még a diplomáciai elismerést is megtagadták a szocialista államtól.

A második világháború széttörte a tőkés bekerítés gyűrűjét. A szocializmus egy ország keretét túllépve, világrendszerré vált. A verseny most már nemcsak a Szovjetunió, hanem az összes szocialista országok és a kapitalista országok gazdasági fejlődése között megy végbe. Keretei földrajzilag és a lakosság száma tekintetében is óriási mértékben kiszélesültek; ez most már két világrendszer versenyévé vált, amely ilyen vagy olyan módon minden országot érint, és nemcsak az anyagi termelés, hanem a kultúra, a tudomány, a technika, a társadalmi és politikai élet területén is folyik. Fő területe azonban a *gazdasági élet*. A második világháború előtti ötéves tervek során a Szovjetunióban több tucat olyan nehézipari ágazat létesült, amely a forradalom előtti Oroszországban nem létezett. A Szovjetunió az ipari termelés abszolút mennyiségével már 1937-ben maga mögött hagyta Európa összes tőkésországát és a világon az USA után a második helyre került. A második világháború után a Szovjetunió súlyos sebeit rendkívül gyorsan begyógyítva, már 1961-ben felülmúlta Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Kanada, Japán, Belgium és Hollandia *együttes ipari termelésének* értékét.

Az ipari fejlődés útját, amelyet a Szovjetunió mint a szocialista rendszer első és legnagyobb országa ötven év alatt megtett, ékesen bizonyítja az egykori Orosz Birodalom és a mai Szovjetunió világgazdasági súlyának összehasonlítása. Az orosz ipari összprodukció 1913-ban az 5. helyen állt a világon, az USA, Németország, Nagy-Britannia és Franciaország mögött. Ma a Szovjetunió előtt csak az USA áll.

A mai döntő szakaszban a gazdasági verseny fő frontja *a Szovjetunió és az USA között* húzódik. Az USA ma a tőkés világ ipari termelésének kb. 45 százalékát adja, a tőkés világ legfejlettebb technikájával, legnagyobb munkatermelékenységével, a termelőerők és a gazdasági fejlődés legmagasabb szintjével rendelkezik. Ma már min-

Digitized by Google

denki számára világos, hogy a versenyben mindinkább csökkent a Szovjetunió és az USA közötti gazdasági nívókülönbség.

A volt Oroszország 1913-ban az USA ipari termelésének csak 12,5 százalékát adta, 1950-ben 30 százalékát, 15 év múlva, 1965-ben pedig már kétharmadát érte el az USA termelésének. Az ipari munka termelékenysége 1913-ban az amerikai szintnek csak kb. 11 százalékával volt egyenlő — 1965-ben ez az arány 40—50 százalékra emelkedett. A gépgyártásban, ami a műszaki haladás alapvető kritériuma, a Szovjetunió ma több mint 3 millió esztergapaddal, szerszámgéppel és sok más egyedi gépfajtával rendelkezik; egyetlen országnak, még az USA-nak sincs ekkora gépparkja. Emellett a szovjet gépek 57 százaléka tíz évnél újabb, az USA-ban pedig a gépparknak csak 38 százaléka. A villamosenergia-termelés az 1913. évi Oroszországban az az USA-termelés 7,8 százaléka, 1966-ban 41 százaléka volt; az acélöntésben a megfelelő adatok: 1913-ban 13,5, 1966-ban 77,5 százalék; a kőszén-termelésben 1913-ban 5,5, 1966-ban 105 százalék; a kőolajtermelésben 1913-ban 30,2, 1966-ban 64,5 százalék, a földgáz-termelésben 1913-ban 0,1, 1966-ban 29,6 százalék.

Mindez tükrözi a beruházások óriási méreteit, amelyek a szocialista ipar termelési kapacitásának e kolosszális növekedését lehetővé tették. A szovjet beruházások még 1950-ben is csak 30, 1965-ben pedig már kb. 90 százalékát érték el az amerikainak.

A *mezőgazdaságban* a cári Oroszország a világ egyik legelmaradottabb országa volt, az 1961—65. évek átlagában azonban a Szovjetunió már 75 százalékát érte el az USA mezőgazdasági termelésének. Ugyanakkor azonban a mezőgazdasági munka termelékenysége a Szovjetunióban még mindig csak kb. 25 százaléka az amerikainak.

A szovjet nép a munka termelékenységének emelését a jövő egyik legfontosabb feladatának tekinti. Megoldásának kulcsa az ipar további gyors fejlesztése, *a technika tökéletesítése, a szakképzettség növelése.* A szovjet népgazdaságban már ma is több mint kétszer annyi diplomás mérnök dolgozik, mint az USA-ban és ez az arány mindinkább a Szovjetunió javára tolódik el. 1950-ben az USA-ban 65 000 mérnök hagyta el a műszaki egyetemeket és főiskolákat, a Szovjetunióban pedig csak 37 000. Ma megfordult az arány: az 1965-ben végzett mérnökök száma a Szovjetunióban 170 000, az USA-ban csak 41 000 volt. A Szovjetunió főiskoláin az 1965—66. tanévben összesen 3 861 000 diák tanult, ebből a műszaki tudományágakban 1 867 000; az USA-ban ugyanakkor összesen 3 680 000, közülük azonban csak 274 000 a műszaki.

A népgazdaság szintjének emelése nem öncél a szocialista társadalom számára, hanem eszköz az anyagi és szellemi életszínvonal emelésére. Ha versenyről beszélünk ezen a téren, nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az életszínvonalat jelentős mértékben a *nemzeti vagyon* határozza meg, *a társadalmi alapok és a személyes tulajdon* felhalmozása. Természetesen az USA, amely sokkal előbb lé-

Digitized by Google

pett az iparosítás útjára, mint a Szovjetunió, óriási nemzeti vagyont halmozott fel. Másrészről: a Szovjetunió évtizedeken át csak a nehézipar fejlesztésére koncentrálta erőit; a felhalmozási források akkoriban korlátozottak voltak, s a szovjet népnek — önfeláldozó módon — sok mindent meg kellett tagadnia magától, hogy az ellenséges tőkés gyűrűben biztos ipari bázist létesítsen népgazdasága számára. Ma, amikor ez a bázis már megvan, ez maga a felhalmozás legnagyobb forrása. Ezt kell figyelembe venni, ha azt mérlegeljük, hogy az USA ma még jelentősen felülmúlja a Szovjetuniót olyan mutatók terén, mint a családok átlagos jövedelme, a közszükségleti cikkek fogyasztásának átlaga, az ezer főre eső gépkocsik, mosógépek, televíziós készülékek száma, az egy főre jutó lakótér. A technika fejlődésével, az ipar ágazati struktúrájának megváltoztatásával, új ágazatok fejlesztésével ezek a különbségek el fognak tűnni. A cári Oroszország nemzeti jövedelme 1913-ban — *S. Kuznec* amerikai közgazdász adatai szerint — az USA nemzeti jövedelmének csak 20 százalékát tette ki, a Szovjetunióé 1965-ben már 62 százalékát.

Ugyanakkor ne felejtsük el, hogy az anyagi és szellemi igények kielégítésének sok más, mégpedig döntő jelentőségű területén a Szovjetunió *elérte és felülmúlta* a tőkés világot, közte az USA-t is. A foglalkoztatottságban, a munkavédelemben, az egészségügyben és a társadalombiztosításban a Szovjetunió és vele a többi szocialista ország például szolgál az egész világ számára. Általában elismert tény, hogy a szovjet lakosság orvosi ellátottsága *a legjobb a világon.* 1965-ben 10 000 lakosra a Szovjetunióban 23,9 orvos jutott, Csehszlovákiában 20,4, Magyarországon 19,2, Lengyelországban 16,1, Romániában 14,7, Kubában 9. A megfelelő számok ezzel szemben az NSZK-ban 19,4, az USA-ban 18,4, Olaszországban 16,3, Nagy-Britanniában 14,7, Törökországban 3,3, Indiában 1,9, Pakisztánban 0,9. A világ jelenleg több mint 2 millió orvost számlál, ebből a Szovjetunióban 554 200 van, tehát az összes orvos *egynegyede.* A Szovjetunióban az 1961—65. évek átlagában a *halandóság* mutatója 1000 lakosra 7,2. Ez alacsonyabb, mint a vezető nyugati tőkésországokban (USA 9,4, Olaszország 9,9, NSZK 11,1, Franciaország 11,2, Nagy-Britannia 11,8.) A Szovjetunióban az egész lakosság ingyenes egészségügyi gondozást élvez.

Általában a Szovjetunióban és a többi szocialista országban mind nagyobb jelentőségűek a *társadalmi juttatások,* amelyek a tőkés világ legfejlettebb országaiban sem ismeretesek ilyen mértékben. Az iskolai oktatás ingyenes, 1965—66-ban a szovjet lakosság egyharmada — 71,7 millió fő — tanult valamilyen oktatási formában. A béren és fizetésen felüli összes juttatások — ezekhez tartoznak az ingyenes egészségügyi ellátás és oktatás mellett a nyugdíjak, a főiskolai hallgatók és aspiránsok ösztöndíjai, a gyermekgondozás, a különböző segélyek stb. — 1965-ben 41,5 miliárd rubelt tettek ki, a dolgozók jövedelmének egynegyedét. Az utóbbi évek egyik legfontosabb szociális juttatása a hétórás munkanap bevezetése a Szovjetunióban minden

Digitized by Google

dolgozó számára, számos kategóriában pedig hatórás munkanap. Így a Szovjetunióban a munkahét *átlagosan 40,5* óra, az USA-ban pedig — a részlegesen foglalkoztatottakat nem számítva — 45 óra. És ami a döntő: a tőkésországokban még a viszonylag jól fizetett rétegek számára is bizonytalanságot rejt magában a holnap, amely új gazdasági krízist, munkanélküliséget hozhat magával; a szocialista világ viszont a társadalmi fejlődés fő feladatául a lakosság összes anyagi és kulturális igényeinek biztosítását tűzte ki, a munkavédelemmel, a dolgozók technikai és kulturális szintjének emelésével, a munkafeltételek javításával.

A szocialista sikerek a kapitalizmussal folytatott versenyben meggyorsítják a világforradalmi folyamatot és a legfőbb és leghatékonyabb fegyverek az imperializmus elleni harcban. A szocialista országok népgazdaságának fejlődése azonban nem jelenti azt, hogy az előrehaladás során nem keletkeznek nehézségek és bonyolult problémák. Különösen az utóbbi években tapasztalhatók ilyen nehézségek. Ezeknek oka az az ellentmondás, amely egyrészről a növekvő termelési volumen, az egyes ágazatok közötti komplikált kapcsolatok, másrészről a részleteiben is centralizált, igen sok mutatót felölelő tervezés között keletkezett; ez a vállalatok kezdeményezését mindinkább lefékezte. Ezt az ellentmondást még nem sikerült feloldani, és ez az egyik fő oka azoknak a negatív tüneteknek, amelyek a szocialista országok egyenletesen emelkedő gazdaságfejlődését lassították. E negatív tünetek: az aránylag alacsony munkatermelékenység, a népgazdaság ágazati struktúrájában jelentkező aránytalanságok, az ipar és mezőgazdaság fejlődése közötti egyenetlenség, az ipar nyersanyag-ellátásában tapasztalható zökkenők, az energiamérleg túlfeszítése, az említett, túlságosan részletekbe menő és adminisztratív rendszabályokat alkalmazó tervezés, a termelés fokozását előmozdító ösztönzésnek a hiánya. A tervezési és gazdasági vezetés gyakorlatának új mechanizmusa van hivatva e jelenségeket kiküszöbölni.

Nemzetközi munkásmozgalom

A világforradalmi folyamat fő irányát, az emberiségnek a kapitalizmusból a szocializmusba való áttérését korszakunk legforradalmibb ereje, *a nemzetközi munkásosztály* határozza meg. Az egyik legfontosabb, a munkásmozgalom növekvő erejét megalapozó tényező a munkásság gyors számszerű növekedése. A múlt század közepén, amikor Marx és Engels először hangsúlyozta a proletariátus világtörténeti szerepét, az egész világon alig volt több, mint 10 millió munkás. A XX. század elején a nagy nyugati tőkésországokban az ipari proletariátus kb. 30 millió főre rúgott. A következő félszázadban a viharos fejlődés következtében a mezőgazdasági és kispolgári rétegek jelentős része elproletarizálódott. Ma az ipari munkásság számát a világban *150 millió* főre tehetjük, ebből 85 millió van a fejlett tőkésországokban.

Digitized by Google

(Nyugat-Európa, USA, Kanada, Japán, Ausztrália). A bérből és fizetésből élők serege természetesen még sokkal nagyobb; ide tartoznak az értelmiségiek, alkalmazottak, hivatalnokok is, akiknek nagy részét a tőke épp úgy kizsákmányolja, mint az ipari proletariátust. A munkavállalók száma a vezető ipari országokban ma kb. *180—190 millió*. Ugyanakkor a XX. században Ázsia, Afrika, Latin-Amerika gazdaságilag gyengén fejlett országaiban is rendkívüli gyorsasággal alakult ki a munkavállalók rétege, amely *180 millió fővel* majdnem elérte a fejlett tőkésországokat. (E becslések alapjául „A munkásmozgalom a tőkésországokban" című, 1961-ben, Moszkvában kiadott tanulmánygyűjtemény szolgál.) Gyorsan nő a szocialista országokban is a munkások és alkalmazottak száma; ma ez kb. *150 milliót* tesz ki. Az egész világon tehát összesen *fél milliárd* bérből és fizetésből élőről lehet beszélni, ennek 30 százaléka az ipari proletariátus. A gépesítés és automatizálás következtében a különböző szakképzettségű dolgozók jövedelmi szintje mindjobban kiegyenlítődik. Angliában pl. 1914-ben a gépiparban a szakmunkások bére 84 százalékkal volt magasabb, mint a segédmunkásoké, 1960-ban már csak 33 százalékkal. Így tehát a termelés további koncentrációjával és a technika fokozott fejlődésével mindinkább nivellálódnak a dolgozók különböző csoportjainak életkörülményei, szakképzettségük, létérdekeik, kulturális színvonaluk; ezzel megnövekednek a soraikban fennálló szakadás leküzdésének objektív feltételei, és így kiszélesedik a tömegek forradalmi mozgalmának talaja.

Ahogy *Lenin* írta, Marx és Engels érdemeit a munkásmozgalomban „néhány szóban így fejezhetjük ki: önmegismerésre és öntudatra nevelték a munkásosztályt s az álmodozások helyébe a tudományt állították." (Lenin Művei, Szikra, 2. kötet, 6. old.) Az Októberi Forradalom, mint a marxizmus—leninizmus tudománya alkotó erőinek legragyogóbb kifejezése, a nemzetközi munkásosztály öntudatát eddig nem ismert magaslatra emelte. Ez megmutatkozik a munkásosztály *szervezettségének* jelentős megerősödésében, a *szakszervezetek* taglétszámának óriási mérvű növekedésében. 1913-ban a szervezett munkások száma világszerte 14 millió volt, néhány évvel az Októberi Forradalom után, 1920-ban már 45 millióra nőtt, ma pedig több mint 200 millióra rúg, a világ dolgozóinak *2/5-ét* öleli fel. Az utolsó félszázadban tehát a szervezett dolgozók száma 14-szeresére nőtt. A szervezettségnek ez a gyors növekedése a nemzetközi munkásmozgalom egyik legfontosabb vívmánya az utolsó évtizedekben. A szakszervezeti tagok száma a fejlett tőkésországokban kb. 70 millió; közülük több országban (pl. Olaszországban, Franciaországban, Japánban) a szervezett proletariátus nagyobb része az osztályharcos, haladó szakszervezetekhez tartozik. Ázsia, Afrika és Latin-Amerika munkásosztályának növekvő szervezettségéről tanúskodik az a tény, hogy ott a szakszervezeti tagok száma már eléri a 30 milliót. A baloldali Szakszervezeti Világszövetségnek összesen 138 millió tagja van; a szociáldemokrata vezetés alatt álló

Digitized by Google

Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének 60 millió, a Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének pedig 11 millió.

Különösen szembeszökő az Októberi Forradalom hatása alatt kialakult *kommunista világmozgalom* fejlődése. A Kommunista Internacionálénak megalakításakor, 1919-ben, 10 kommunista párt volt tagja. 1928-ban 46 kommunista párt létezett; ezeknek 1 680 000 tagjuk volt, ebből a Szovjetunió és Mongólia határain kívül, tehát a nem szocialista országokban 443 000. Jelenleg *90 országban* működnek kommunista és egyéb marxista—leninista pártok; tagjaik száma megközelíti az *50 milliót*, köztük kb. 6 millió a nem szocialista országokban. Az Októberi Forradalom példája és tapasztalata, a munkásosztály növekedése az ázsiai, afrikai és latin-amerikai gyarmatokon és félgyarmatokon számos kommunista párt és csoport megalakulásához vezetett. Az utolsó negyedszázadban megalakult 28 új kommunista párt közül 26 a gyengén fejlett országokban jött létre, közülük 11 Ázsia nem szocialista országaiban, 9 Latin-Amerikában, 6 Afrikában.

A kommunista befolyás kiszélesedésének egyik mutatója a kommunista pártokra *a parlamenti választásokon leadott szavazatok* száma. Ebből a szempontból Olaszország jár az élen, itt az utolsó, 1963. évi választásokon 7,8 millió szavazó, az összes szavazók 25,3 százaléka a kommunistákra szavazott; utána következik Franciaország, az 1967. évi választások első fordulóján kapott több mint 5 millió kommunista szavazattal, az összes szavazatok 22,5 százalékával. A legutóbbi évek választásain több mint 35 millió ember szavazott a kommunistákra azokban a kapitalista országokban, amelyekben a kommunista párt legálisan működik. A 90 kommunista párt közül kb. 40 azonban illegalitásban kényszerül dolgozni, sok más kommunista párt pedig csak félig legális körülmények között működik.

Napjaink tudományos és technikai forradalma nem gyengíti a kapitalizmus társadalmi és gazdasági ellentmondásait — ahogyan a marxizmus kritikusai állítják —, hanem még jobban kiélezi ezeket. A technikai forradalom hozzájárul ahhoz, hogy tovább érlelődjenek a szocializmusba vezető forradalmi átmenet anyagi feltételei, és ez elkerülhetetlenül a proletariátus osztályharcának fellendüléséhez vezet.

A nemzeti felszabadító mozgalom

A kapitalizmus osztatlan uralma idején az alapvető kategóriák egyrészről a *gyarmattartók*, másrészről a *gyarmatok voltak*. Átmeneti helyzetet foglaltak el a gyarmatokkal nem rendelkező, de birtoklásukra törő hatalmak, és az államjogilag önálló, de ténylegesen félgyarmati, függő országok. A világgazdaság ura a néhány technikailag és gazdaságilag magas színvonalon álló imperialista nagyhatalom volt, szemben a gazdaságilag elmaradott országok tömegével. Az első világháború előtt, 1914-ben a lakott Föld 58 százaléka, a Föld lakosságának 33 százalékával, a gyarmattartók közvetlen birtokát képezte; a Föld területé-

Digitized by Google

nek további 20 százaléka, a lakosság 34 százalékával, félgyarmat vagy egyéb függő ország volt. A fejlett tőkés nagyhatalmak, „anyaországok" és néhány másodrangú fejlett kapitalista ország a Föld területének 13 százalékát foglalta el, a lakosság 33 százalékával, a Föld 87 százalékát és lakosságának 2/3-át képviselő gyarmati, félgyarmati és függő, elmaradott országgal szemben.

Az Októberi Forradalom adta az első példát — a világ legnagyobb országában — a gyarmati elnyomás megsemmisítésére. Az Októberi Forradalomig sehol a világon sem lehet a gyarmati rezsimek bukásáról beszélni. A szocialista forradalom oroszországi győzelmével megkezdődött a kapitalizmus általános válsága, amelynek szerves része *a gyarmati rendszer felbomlása.*

Az Októberi Forradalom kiszabadította a gyarmati igából a cári birodalom perifériáját benépesítő, 33 millió főnyi nemzetiséget. A szovjetkormány lemondott minden előjogról, amelyet a cárizmus a szomszédos ázsiai országoktól kicsikart, közzétette a titkos szerződéseket a gyarmati befolyási zónák felosztásáról. A szovjetkormány fennállásának első napjaitól kezdve mindig azon az állásponton volt, hogy minden néppel, különösen pedig a leigázott népekkel a teljes egyenjogúság és kölcsönös megbecsülés alapján óhajtja építeni kapcsolatait. Példaképpen szolgál erre a szocialista világrendszer megalakulása óta a szocialista országok népei közötti gazdasági, társadalmi és politikai egyenrangúság.

A szocialista világrendszer létrejötte gyökeresen megváltoztatta a *nemzeti felszabadító forradalmak* jellegét és céljait. Amíg a kapitalizmus volt a társadalmi viszonyok uralkodó formája a világon, addig a legradikálisabb nemzeti felszabadító forradalom sem lehetett egyéb, mint a burzsoá-demokratikus forradalom egyik válfaja, hiszen akkor a kapitalizmus volt a gyarmati népek társadalmi és gazdasági fejlődésének következő stádiuma, ez pedig elkerülhetetlenül burzsoá jelleget nyomott a felszabadító, antiimperialista harcra is. Manapság azonban a kapitalizmus már nem feltétlenül következő szakasza a gazdaságilag elmaradott országok társadalmi fejlődésének. Az Októberi Forradalom után a nemzetiségi kérdés összekapcsolódása a gyarmati problémával, a népek önállóságáért vívott harc összefonódása az imperializmus elleni harccal a szocialista világforradalomnak szerves részévé válik. Az új történelmi viszonyok közepette a nemzeti demokratikus forradalmak összeolvadnak a munkásmozgalommal, a szocialista országok népeinek harcával egy hatalmas egységes antiimperialista, világforradalmi folyamatba. Különösen kedvező perspektívák nyíltak meg azokban az országokban, melyekben a forradalmi harc mind a három mozgalmat felöleli: a nemzeti (antiimperialista), a paraszti (antifeudális) és a munkás- (antikapitalista) mozgalmat. Új jelenség az Latin-Amerikában — a kubai forradalom óta —, hogy a kispolgárság egy része is kész harcolni a nemzeti önállóságért és a szocializmusért.

A növekvő imperialista nyomás és a kiélesedő belső osztályharc

Digitized by Google

a demokrácia megerősítése és a széles tömegek politikai nevelése és vezetése területén határozottabb lépésekre is késztethetik a felszabadult forradalmi államokat. Ezekben az országokban olyan tömegpártok jönnek létre (pl. Guineában a Demokrata Párt, Maliban a Szudáni Szövetség, az EAK-ban az Arab Szocialista Unió), amelyek ezen országok minden haladó rétegét képviselik, s a nemzeti politikai egység eszközei a törzsi szervezeteknek, kasztoknak a haladást gátló tevékenységével szemben.

A forradalom általános demokratikus jellege mindinkább megerősödik, olyan mértékben, ahogyan kiterjed a lakosság mind szélesebb rétegeire. A népek ma olyan országokban is belekerülnek a gazdasági és társadalmi haladásért folyó küzdelembe, amelyekben még feudális, sőt még feudalizmus előtti viszonyok uralkodnak.

A világméretű nemzeti felszabadító mozgalom következtében *teljesen megváltozott a világ politikai és gazdasági képe.* A kapitalista világrendszerben két más országcsoport került a gyarmattartó országok és a tőlük függő népek helyébe: egy részről az imperialista hatalmak, amelyek minden eszközzel megpróbálják továbbra is gazdasági és politikai befolyásuk alatt tartani a volt gyarmatokat. másrészről az ún. fejlődő országok — a volt gyarmatok és félgyarmatok —, amelyek nemcsak politikailag, hanem gazdaságilag is függetleníteni akarják magukat az imperializmustól. Az imperialista monopóliumok ma már nem rendelkezhetnek gátlástalanul a többi ország természeti és emberi erőforrásaival. Az imperializmus elleni harcban a gyengén fejlett országok a szocialista országok segítségére támaszkodva folytathatják küzdelmüket a teljes függetlenség eléréséért.

Ugyanakkor újfajta, az egyenjogúságon és a kölcsönös előnyökön alapuló kapcsolatok alakulnak ki a szocialista államok és a fejlődő országok között. Amíg ez utóbbiak gyarmati státusban voltak, csak a gyarmattartó „anyaországon" keresztül lehetett volna kapcsolatokat létesíteni velük, a gyakorlatban azonban ez majdnem teljesen lehetetlen volt. A gyarmatok felszabadulása lehetővé tette számukra, hogy minden országgal, köztük a szocialista országokkal is közvetlenül érintkezzenek gazdasági és politikai téren. Nemzetközi kapcsolataik világkapcsolattá váltak: az ENSZ-nek 1945-ben 51 tagja, 1967-ben, a volt gyarmati országok bevonása után 122 tagja van. Az esetek többségében az egyenjogúságon és a kölcsönös előnyökön alapulnak a fejlődő országok egymás közötti kapcsolatai is; ezeket nem alakíthatják ki az imperializmus elvei szerint, hiszen az ezen elvek elleni harcban érték el felszabadulásukat.

Természetesen *a fejlődő országok jellege* sem azonos, hanem mind gazdasági, mind politikai, és társadalmi szintjük különböző. Számos ország közülük a tőkés rendszerre orientálódik, és határain belül is igyekszik a kapitálizmust fejleszteni. Egy részüket szoros gazdasági és politikai kapcsolatok fűzik a gyarmatosítókhoz, területükön imperialisták

Digitized by Google

csapatai állomásoznak, s mindezek következtében továbbra is a tőkés világrendszer leginkább kizsákmányolt országai közé tartoznak.

A felszabadult országok fő csoportját Ázsia, Afrika és Latin-Amerika ama közjogilag önálló államai alkotják, amelyekben ma a hatalom a nemzeti burzsoázia kezében van, a gazdasági kulcspozíciókat azonban továbbra is az idegen tőke kontrollálja. Ezekben az országokban a burzsoázia a politikai függetlenség elérésével bevégzettnek tekinti a forradalmat, és nem ritkán az imperialista monopóliumokkal együttműködve próbálja megoldani az új nemzeti állam előtt álló gazdasági problémákat. Ehhez a kategóriához közel állnak azok a gyarmati sorból már régebben kivált országok, amelyek szoros kapcsolatban állnak a monopóliumokkal.

Egy további csoportot alkotnak azok az országok, amelyek a politikai szuverenitás kivívása után gazdasági függetlenségüket is biztosítani tudták, és nem engedték meg, hogy az imperialisták „segélynyújtás" és a katonai tömbökbe való bevonás leple alatt beavatkozzanak politikai és gazdasági életükbe. Ezek az ún. neutralista, a szocialista és más haladó államokkal együttműködő országok igen jelentős színfoltjai a világ mai politikai térképének.

Végül: a fejlődő országok között találjuk a fiatal államok azon csoportját, amelyek a szocializmust tűzték ki céljukul, elszakadva a tőkés világtól. Ezekben az országokban a nemzeti burzsoázia haladó erői a fejlődés *nem kapitalista útját* választották. Ezzel a tendenciával gyakran szembeszáll a helyi nagypolgárság és a középburzsoázia, amely igyekszik fenntartani kapcsolatait az idegen monopóltőkével. A nagyburzsoáziának a forradalommal való szembefordulása itt arról tanúskodik, hogy a burzsoá demokratikus forradalom kezd átnőni a szocializmusba. Ezért ezeket az országokat már nem lehet teljesen a tőkés világgazdasághoz számítani, bár még nem kapcsolódtak be a szocialista világrendszerbe, hanem egy sajátos, átmeneti, közbenső államtípusuk van kialakulóban.

A sikeres nem kapitalista fejlődés lehetősége jelentősen kiszélesíti a szocialista forradalom bázisát, mert így a közbenső, átmeneti fokozatokon keresztül olyan népek is bekerülnek a világforradalmi folyamatba, amelyek számára még nincsenek meg a közvetlen szocialista forradalom objektív és szubjektív feltételei. Ezeknek a nem kapitalista útra tért népeknek a kormányai már számos olyan gazdasági és kulturális intézkedést hajtanak végre, amelyek a termelőeszközök szocializálása alapján a szocialista termelési viszonyok megalapozására irányulnak. Ezekben az országokban a gazdasági kulcságazatokban államosítják a nagyüzemeket, küzdenek a műszaki és gazdasági elmaradottság megszüntetéséért, a kulturális forradalomért. A nem kapitalista fejlődésbe bevonják az egész parasztságot, a városi kispolgárságot, az értelmiséget. Az ilyen országok társadalmi és termelési viszonyainak átmeneti jellege abban is megnyilvánul, hogy az állami üzemek nem szocialista üzemek, s a politikai hatalom különféle társadalmi osztályok kezében van,

Digitized by Google

köztük a kispolgárság és néha a középburzsoázia kezében. Ugyanakkor az állami szektort antiimperialista, antikapitalista céllal használják fel, és ez a szektor az összes nem kapitalista erők anyagi bázisa.

A szocialista országok együttműködnek a fiatal nemzeti államokkal, ezek gazdaságának megerősítésében, műszaki és kulturális kádereiknek felkészítésében. A szocialista országoknak azonban nem áll módjukban kielégíteni ez államok növekvő és sokrétű szükségletét. A szocialista világrendszer létezése viszont lehetővé teszi ezeknek a fiatal független országoknak, hogy elfogadjanak ugyan segítséget a kapitalista világtól, de ne tegyenek neki politikai és jelentősebb gazdasági engedményeket.

A gyarmati sorból az önálló országok sorába lépett gyengén fejlett országok itt jellemzett különböző csoportjainak súlyát a következő táblázat összegezi:

Országcsoport	Terület (1000 km²)	Lakosság (millió fő)
Az imperialista tábor félgyarmatai	822	75
Az újonnan felszabadult országok	17 465	302
A gyarmati sorból már régebben kivált fejlődő országok	26 812	486
Neutralista országok	8 636	561
Nem kapitalista útra lépett országok	6 519	106

A fejlődő országoknak a belső erőforrásokat mobilizáló gazdasági politikája, amely az imperializmus ellen irányul, általában az erősödő állami szektorra és az agrárreformra támaszkodik. Az állami szektor Ázsia, Afrika és Latin-Amerika 60 államában alakult már ki, különböző formákban.

Egyes országokban az állami irányítás szerepe a külkereskedelemre korlátozódik. A gyengén fejlett országokban ugyanis a gazdaság önálló fejlődéséért vívott harc egyik legfontosabb színtere a külkereskedelem. Az ENSZ adatai szerint a fejlődő országok exportja 1955-ben a tőkés világ összkivitelének 28,3, 1963-ban 23,2 százalékát tette ki. Ugyanebben az időben ezen országok aránya a világimportban 27,4-ről 22,3 százalékra csökkent. A fejlett ipari országoknak a felszabadult országokba irányuló exportja ugyanis állandóan felülmúlja az onnan származó importot; az új országok tehát állandóan passzív kereskedelmi mérleggel küszködnek, s ennek összege évente összesen kb. 2 milliárd dollárra rúg. Pedig az új országok export-bevételeinek növekedése az egyik fő forrása az általuk importált gépeknek, berendezéseknek, technikai segítségnek. A világpiacon azonban állandóan csökken a felszabadult országok hagyományos árucikkeinek ára, a fejlett országokban gyártott iparcikkeké pedig vagy ugyanazon a szinten marad, vagy emelkedik. Ázsia, Afrika, Latin-Amerika országainak vesztesége ennek az imperialista országokkal folytatott nem equivalens árucserének a

Digitized by Google

következtében évi 14—16 milliárd dollár (exportjuk 50 százaléka és egész árucseréjük 25 százaléka). Ez az egyik oka annak, hogy az egy főre eső társadalmi termék 1962-ben a fejlett kapitalista országokban 1900 dollár, a gazdaságilag elmaradottakban viszont 130 dollár volt. Ugyanebben az évben az iparilag fejlett tőkés országok 670 millió lakosa a kapitalista világban termelt javak összességének 85 százalékával rendelkezett, míg az elmaradott országok 1500 millió lakosa csak 15 százalékkal.

A tőkés világgazdaságban a mezőgazdaság általában rendkívül alacsony technikai szinten maradt. A 350 millió családból, amely a tőkés világban a mezőgazdasággal foglalkozik, Fritz Baade nyugatnémet közgazdász szerint legalább 250 milliónak egyetlen eszköze a kapa vagy a faeke, s 90 millió használ vasekét, amely elé lovat, tehenet, ökröt vagy öszvért fog be. A traktorral, kombájnnal, műtrágyázással, villamossággal, az agronómiai tudomány alkalmazásával működő modern mezőgazdaság a tőkés világ csak néhány gazdag országában elterjedt.

A mai mezőgazdasági technika teljesen megváltoztatta az élelmezési világhelyzetet. A mérsékelt övezetben termelt élelmiszerek tekintetében a világpiacon rohamosan csökken a gazdaságilag gyengén fejlett országok súlya. A fejlett tőkés országokban a mezőgazdasági technika fölfelé tör, a tőkés világ gyengén fejlett térségeiben azonban lényegében egyhelyben topog. Az ilyen fejlődés következtében számos gazdaságilag elmaradott ország élelmiszer-exportőrből importőrré lett.

Ma a tőkés világpiacon a nyersanyagok helyzetét meghatározó legfontosabb tényező: az ezeket pótló műanyagok rendkívül gyors fejlődése és elterjedése. Ezeket a műanyagokat mindinkább az ipari országokban termelik, egyre jobban kiszorítva a természetes nyersanyagokat.

A tőkés világpiacon tehát hátrányosan alakul a helyzet a fiatal szuverén államok számára. Ezek felszabadultak ugyan a közvetlen gyarmati politikai és gazdasági elnyomás alól, gazdasági bázisuk azonban gyenge, s ott állnak velük szemben a vezető monopóliumok, a maguk nagy gazdasági és pénzügyi kapacitásával. Az iparcikkeknek a monopóliumok által magasan tartott ára csökkenti az új országok rendelkezésére álló pénzügyi eszközöket. Egy másik módja annak, hogy az imperialisták elvonják az új országokból a fejlődésükhöz szükséges anyagi eszközöket: a beruházások csökkentése. 1946 és 1961 között a külföldi monopóliumok 12,2 milliárd dollárral többet vontak ki a gyengén fejlett országokból, mint amennyit ott befektettek.

Az afro-ázsiai és latin-amerikai országok gazdasági fejlődését nagymértékben komplikálja külföldi eladósodásuk fokozódása. Kivitelükből származó bevételeik nagy része a külföldi kölcsönök törlesztésére, a beruházott külföldi tőke nyereségére megy el, és ez mind nagyobb részét vonja el amúgyis szűk pénzügyi tartalékaiknak. A fejlődő országok súlya a tőkés világgazdaságban 1953-ban a termelés 10,4 százaléka, 1965-ben 11,5 százaléka volt. Ez a növekedés azonban főként a kőolajipar gyors fejlődésére vezethető vissza. A mezőgazdaság problémája azon-

Digitized by Google

ban továbbra is rendkívül égető; a kisparaszti gazdaság tovább sorvad, az agrárkérdés nincs megoldva. A mezőgazdasági termelés növekedésének üteme jelentéktelen, gyakran kisebb, mint a lakosság szaporulata, amely évente 2,5 százalékot ér el. Ennek következtében az egy főre eső mezőgazdasági termelés kevesebb, mint a második világháború előtt; 1964—65-ben Latin-Amerikában és Afrikában a háború előtti szintnek csak 99 százalékán állt. A FAO adatai szerint az emberiségnek a gyengén fejlett országokban élő fele elégtelenül táplálkozva sínylődik, félmilliárd ember pedig egyenesen éhezik.

A fejlődő országoknak gazdasági önállóságuk elnyerése után az egyik legnagyobb nehézségük a belföldi műszaki és egyéb szakemberek hiánya. A nemzeti specialisták felkészítésének megoldásában jelentős segítséget adnak a szocialista országok, különösen a Szovjetunió; a moszkvai Lumumba egyetemen 82 ország 12 ezer diákja tanul.

Nagy vonalakban ma a vázolt gazdasági tényezők határozzák meg a felszabadult államok helyzetét a tőkés világgazdaságban. E tényezők elemzése különösen szemléltetően igazolja a marxizmus—leninizmusnak azt a következtetését, hogy a fiatal szuverén államok legjobban akkor tudják megoldani az előttük álló feladatokat, ha a nem kapitalista fejlődés útjára lépnek, ami megteremti társadalmuk szocialista megváltoztatásának feltételeit. Ázsia, Afrika, Latin-Amerika népei előtt végre megnyílt a kiút abból az évszázados zsákutcából, amelybe a gyarmatosítók szorították őket. Az önálló államiság olyan emeltyűket adott e népek kezébe, amelyek segítségével felszámolhatják gazdasági elmaradottságukat, emelhetik életszínvonalukat, s teljes egyenjogúságot vívhatnak ki maguknak a nemzetközi életben. A Szovjetunió és a többi szocialista ország segítséget nyújt a felszabadult népeknek e nehéz, bonyolult feladatok megvalósításához.

Az a pénzügyi és egyéb segítség, amelyet a szocialista világ és főként a Szovjetunió ad a fiatal országoknak, nem pénzügyi eszközök fölöslegéből származik, amelyet — mint a tőkések — profit céljából helyeznek el. A szocialista társadalomnak, amelynek célja a dolgozók növekvő anyagi és szellemi igényeinek kielégítése, nincs és nem is lehet exportálható tőkefeleslege. Ennek ellenére a szocialista államok, nemzetközi kötelességükhöz híven, előteremtenek anyagi eszközöket arra, hogy a gyarmati iga alól felszabadult népeknek nyújtsák ezeket. A Szovjetunió a fiatal államoknak eddig kb. 3,5 milliárd rubel állami hitelt nyújtott. Ezeket a hiteleket általában 12 évre adják, igen előnyös, 2,5—3 százalékos kamattal. 1966 elejéig csupán a Szovjetunió segítségével 577 modern ipari és egyéb objektum épült Afrika és Ázsia országaiban, s ezek jelentősen előbbre vitték ezen országok gazdasági fejlődését. Közöttük olyan óriási létesítmények vannak, mint az asszuáni Nílus-gát az EAK-ban, a bhilai kohászati kombinát Indiában, tengeri kikötő Jemenben, vasutak Irakban és Szíriában, gépgyár és több vízierőmű Indiában, folyami kikötő és erőművek Afganisztánban stb. Románia segítségével Indiában kőolaj-finomító, csehszlovák segítséggel

Digitized by Google

Indiában három cukorgyár, Szíriában egy nagy kőolaj-finomító, lengyel segítséggel Indiában kőszénbánya-berendezés épül stb. Természetesen Magyarország is kiveszi részét különböző gyárak, hidak stb. építésével.

Ezzel szemben az imperialista országok tőkekivitele, mint ismeretes, a piacokért dúló harc egyik fő frontja. Az USA a második világháború végétől 1963-ig kb. 78 milliárd ún. „segítséget" nyújtott más országoknak, főként agresszív katonai tömbökben résztvevő szövetségeseinek. Ez az expanzió jelentősen növelte Nyugat-Európának az USA-tól való pénzügyi függését. Odavezetett, hogy az amerikai trösztök uralkodó helyzetet szereztek maguknak Kanadában és Latin-Amerika sok országában, s leányvállalataik széles hálózatát építették ki a tőkés világ majdnem minden országában.

A szocialista országok segítségnyújtásának fő jellemzője az egyenjogúság és az önzetlenség. Nem keresnek előnyöket az általuk segített országokban, nem törekszenek privilégiumokra, a részvénytőke ellenőrzésére, koncessziók, nyersanyagok, profit szerzésére. Olyan segítséget óhajtanak nyújtani, amely maximálisan fellendíti a gazdaságilag fejletlen országokat, s ezzel megerősíti helyzetüket az imperializmussal szemben, meggyorsítja a gyarmatosítás hagyatékának felszámolását és végeredményben gyengíti a tőkés világrendszert.

A gyarmati rendszer széthullásának viharos forradalmi folyamata alig egy negyed évszázada tart. Igaz, hogy már az orosz gyarmati perifériáknak és a Szovjetunióval határos ázsiai országoknak: Mongóliának, Törökországnak, Afganisztánnak, Iránnak, Kína egy részének az Októberi Forradalom győzelme folytán való felszabadulása is vésztjósló szimptóma volt az imperializmus számára. A forradalmat követő két-három évtizedben azonban az imperialistáknak többnyire sikerült egy időre feltartóztatniuk és visszavetniük a felszabadító nemzeti mozgalmakat. Még a második világháborúba is abban a korszakban lépett be az emberiség, amelyben a gyarmatosítók a Föld népeinek 2/3-át igájukban tartották; Afrika és Latin-Amerika majdnem teljességgel, Ázsia pedig nagyrészt gyarmatokból és félgyarmatokból állt, a tőkés kizsákmányolás rendszere még alig rendült meg.

Már a világháborút követő 12 évben majdnem az egész gyarmati Ázsia, 17 ország felszabadult, a következő évtizedben, 1956 és 1966 között újabb 36 ország, főként Afrikában. Megjelent az amerikai féltekén a forradalmi Kuba, s ezen kívül a közép-amerikai Antillák több országában és az európai Máltában is bevonták az imperializmus zászlaját. Rövid 25 év alatt több mint másfél milliárd ember, a rabsorba kényszerített népek 9/10-e szabadult fel. A szocialista világrendszer kialakulása után a *gyarmati birodalmak összeomlása* az a második történelmi jelentőségű folyamat, amely óriási változásokat szült az emberi társadalom életében, óriási méreteivel, mélységével és következményeivel. A brit gyarmatbirodalom megteremtése 350 évig tartott, de két évtized elég volt ahhoz, hogy Anglia elveszítse birtokainak 87 szá-

Digitized by Google

zalékát, a lakosok 97 százalékával, ugyanakkor felszabadult a francia birodalom területének 99 százaléka, a lakosság 94 százalékával, az USA gyarmatainak 99 százaléka, a lakosság 83 százalékával. Belgium, Japán és Olaszország teljesen elvesztette gyarmatait. A szocialista országokban élő 1,1 milliárd emberrel szemben a fejlett tőkés országok lakossága 670 millió. További 1,5 milliárd a fejlődő országok különböző kategóriáira és a néhány még megmaradt gyarmatra jut (az utóbbiak lakosainak száma már csak 30 millió.)

*

Az Októberi Forradalom hatása a világforradalmi folyamatra elsősorban az a tény, hogy *a világ két rendszerre esett szét.* A szocializmus új, hatalmas világrendszere mély gyökeret eresztett a mai világ társadalmi életében. Ez nemcsak politikai, hanem gazdasági tényező is, amely befolyásolja a kapitalizmus további sorsát. Az új társadalom építése a szocialista országokban megerősítette a forradalmi mozgalmakat a tőkés rendszeren belül. A szocializmus aktívan hat ki az imperializmus fellegváraiban végbemenő folyamatokra: az osztályerők arányára, a tőke és a munka közötti kölcsönös kapcsolatokra, az osztályharc menetére és az imperialisták közötti ellentmondásokra. A két rendszer harca a világpolitika gerincévé vált. A világforradalmi folyamat fokozatosan, világméretekben terebélyesedik. A folyamat egységesen nemzetközivé vált, mert a termelőerők, a közlekedés és a hírközlés nemzetközivé válása megteremtette ennek a feltételeit. A folyamat tartalmát és irányzatát nemzetközisége határozza meg; ez teszi lehetővé, hogy a fő forradalmi erők és a demokratikus mozgalmak egy közös sodrásba kerülnek. Kifejezésre jut ez az egyes forradalmi erők kölcsönös kapcsolatában és összefonódásában. Az államhatalom meghódítása után ezek a kapcsolatok kölcsönös állami kapcsolatokká válnak.

Mind e tényezők egységes gócban kötik össze a világ forradalmi erőit. Ugyanakkor a forradalmi folyamat differenciálódik is, elsősorban azzal, hogy mind újabb népek és országok kerülnek hatása alá. Ázsia, Afrika, Latin-Amerika népei — főként parasztságuk —, a fejlett tőkés országokban a munkásosztály és az új társadalmi középrétegek állandó nyomást gyakorolnak a kapitalizmusra. A világforradalmi folyamat nemzetközisége és differenciálódása rányomja bélyegét a nemzetközi forradalmi mozgalom fejlődésére, megteremti a nemzetközi egység és harc új formáit, taktikáját. Ma a Föld különböző térségeiben különbözőképpen kell levonni a politikai konzekvenciákat, különböző módszerekkel kell megoldani a feladatokat. Ez azonban nem igazolja, nem menti a marxizmustól való eltérést és a szakadár magatartást. Az egység a marxizmus— leninizmus alapján — ez a további sikerek záloga.

Digitized by Google

DR. ROMÁN ZOLTÁN:

Iparunk — nemzetközi összehasonlításban

Népgazdaságunk helyzetének és fejlődésének értékelésére a nemzetközi adatokhoz való viszonyítás adja meg a skálát, melyen leolvashatjuk: hol tartunk, merre haladunk, milyen az az ütem, melyben fejlődünk. A nemzetközi összehasonlítások abban is segítenek, hogy feltárjuk gazdaságunk *sajátos* vonásait, felismerjük a fejlődés tendenciáit, kijelöljük gazdaságunk fejlesztésének *célszerű* irányait. A következőkben a nemzetközi összehasonlítások tükrében iparunk fő vonásairól kívánunk képet adni.*

Az összehasonlítás alapjául közvetlen környezetünket, Európa országait választottuk, de néhány esetben más országokhoz és nagyobb ország-csoportok átlagos értékeihez is viszonyítunk. Hazánk 10 milliós népességével a kis országok közé tartozik; az európai országoknak mintegy fele azonban szintén nem nagyobb népességű, így e szempontból is jó összehasonlítási alapot nyújt.

Bár közelebbről az ipart vizsgáljuk, elkerülhetetlen, hogy előbb *gazdaságunk egészének fejlettségéről* is képet ne alkossunk. Az egy lakosra jutó nemzeti jövedelem becsült adatát véve alapul, hazánk az európai országok sorában meglehetősen hátul helyezkedik el. Az európai tőkésországok közül csak Spanyolország, Görögország és Portugália van mögöttünk, az európai szocialista országok közül pedig Lengyelország (egy kevéssel), Bulgária, Románia és Jugoszlávia. Ez a helyzet jórészt történelmi örökség, melynek felszámolása hosszabb időt vesz igénybe, és azt követeli, hogy gazdaságunk fejlődése gyorsabb legyen, mint a fejlődésben előttünk járó országoké. Az Európán kívüli országok többségét azonban (s ezek között elsősorban az ún. fejlődő, a korábbi szóhasználat szerint: gyengén fejlett országokat) mi előzzük meg; így egészében véve hazánk gazdaságilag *közepesen fejlett* országnak minősíthető.

* E cikk alapjául a Központi Statisztikai Hivatal ipari főosztályán folytatott vizsgálataink szolgáltak; az utalásszerűen említett adatok többsége megtalálható a „A magyar ipar — nemzetközi összehasonlításban" című kiadványban (Statisztikai Időszaki Közlemények, 1967. 10. kötet).

Digitized by Google

Hazánk „közepes fejlettsége" bizonyos elmaradottságot jelez, de ugyanakkor azt is jelenti, hogy egyfelől túl vagyunk a fejlődés kezdeti nehézségein, másfelől sok mindent hasznosíthatunk a fejlettebb országok tapasztalataiból.

Az ipar aránya a népgazdaságban

Az ipar arányát a népgazdaságban elsősorban két mutató: az ipari termelés és az iparban foglalkoztatott létszám aránya alapján vizsgálhatjuk. Az ipari *termelés* arányát tekintve hazánk az európai országok között körülbelül a *középen* helyezkedik el. Az érvényes nemzeti árakon számított adatok a szocialista országoknál általában megnövelve mutatják az ipar arányát (nálunk például 64 százalékot jeleznek), valószínű azonban, hogy ettől függetlenül reális képet adnak az országok közötti sorrendről: Csehszlovákiában és az NDK-ban az ipar részesedése a nemzeti jövedelem létrehozásában magasabb, mint nálunk, a többi szocialista országban pedig alacsonyabb. A vizsgált tőkésországok közül az ipar aránya Angliában és az NSZK-ban a legmagasabb (csaknem 60 százalék), s Görögországban a legalacsonyabb (mintegy 30 százalék). Magyarországra vonatkozóan ezt az arányt mind *ráfordítás-arányos*, mind *világpiaci árakon* 40—45 százalékra becsülhetjük. Ily módon az európai tőkésországok közül mögöttünk következik: Dánia, Norvégia, Finnország, Írország, Spanyolország és Görögország. E hat ország közül az első négyben az egy lakosra jutó nemzeti jövedelem magasabb, mint nálunk, de jelentős részben nem ipari ágazatok nyújtják ezt. A fejlettebb országokban általában magasabb az ipar részaránya, de ez alól — mint látható — vannak kivételek.

Az iparban foglalkoztatottak *létszám-arányát az össznépességhez viszonyítva* Magyarország lényegesen előbb áll a rangsorban. 1964-ben hazánkban minden 1000 lakosból 154 dolgozott az iparban. A vizsgált országok közül csupán hétben volt magasabb ez az arányszám, ezek: az NSZK, Svájc, az Egyesült Királyság, Csehszlovákia, az NDK, Dánia és Belgium. 100 alatt volt az 1000 lakosra jutó ipari foglalkoztatottak száma Jugoszláviában, Portugáliában, Olaszországban, Romániában, Spanyolországban, Írországban, Görögországban és — az Egyesült Államokban is. (Lásd a 32. oldalon levő 1. ábrát.)

Hogy az iparban foglalkoztatottak létszám-aránya hazánkban viszonylagosan jóval magasabb, mint az ipari termelés aránya, az két körülménnyel magyarázható:

— A termelékenység színvonala iparunkban viszonylag alacsony, ugyanaz a termelés tehát nagyobb létszámot igényel;

— a fejlettebb országokban a foglalkoztatottak egyre nagyobb hányadát a szolgáltató ágazatok veszik igénybe.

A gazdasági növekedés trendjei arra utalnak, hogy a fejlődés bizonyos szintjének elérése után az iparban foglalkoztatottak létszám-aránya nem növekszik, sőt esetleg csökken. Az ipar ugyanis a termelé-

Digitized by Google

kenység fokozása útján elégíti ki a termékei iránti növekvő igényeket. Egyidejűleg a szolgáltatások iránti kereslet is rohamosan növekszik, s ennek kielégítése — minthogy a szolgáltatások területén csak lassabban növelhető a termelékenység — e létszám emelkedéséhez vezet. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya a népességben nálunk 1964-ben körülbelül ugyanakkora volt, mint az iparban foglalkoztatottaké; ná-

1. ábra

AZ IPARBAN FOGLALKOZTATOTTAK 1000 LAKOSRA JUTÓ SZÁMA, 1964.

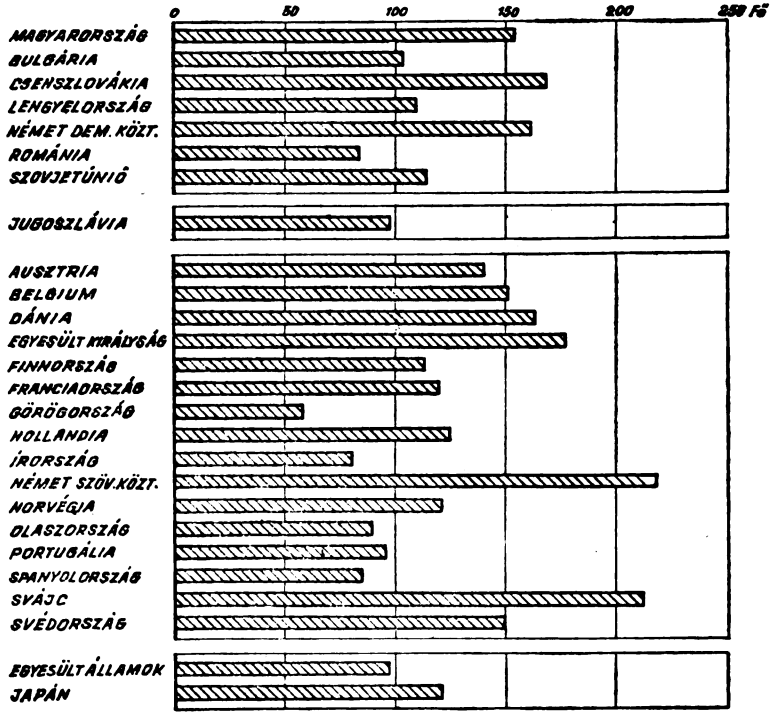

lunk fejlettebb országokban alig fordul elő ilyen magas arány. Ha az iparosodottság fokát az iparban és a mezőgazdaságban foglalkoztatottak arányával mérjük, hazánk a vizsgált országok között a középen helyezkedik el.

Az ipar népgazdasági súlyára jellemző a *külkereskedelemben betöltött szerepe is.* A külkereskedelmi forgalom volumene hazánkban —

Digitized by Google

akár a népesség számához, akár a nemzeti jövedelemhez viszonyítva — kisebb, mint a hasonló nagyságú, fejlettebb országokban. Az ipari termékek aránya kivitelünkben jelentős: 1964-ben (élelmiszeripari termékek nélkül) 79 százalék volt. Ennél magasabb arányt a szocialista országok közül csak az NDK-ban és Csehszlovákiában látunk. A nálunk fejlettebb európai tőkésországok között viszont csak a következőkben alacsonyabb ez az arány: Dániában, Finnországban, Hollandiában és Írországban, s a kevésbé fejlett országokban: Spanyolországban, Portugáliában és Görögországban.

Az ipari termékek 79 százalékos aránya egész kivitelünkre érvényes. Ezen belül a tőkésországokba irányuló kivitelünkben — ahol igen magas követelményeket támasztanak termékeink minőségével, korszerűségével szemben, és bizonyos korlátozásokkal is szembenállunk — csak 60 százalék az ipari termékek aránya, s a kivitt termékek jelentős része anyag és félkésztermék. A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitelének nálunk — és jónéhány fejlettebb országban is — fontos szerepe van, és az lesz a jövőben is; a fejlettebb országokra azonban általában az ipari termékek kivitelének magas aránya jellemző.

Az ipari termelés és a termelékenység színvonala

Az ipari termelés *színvonalát* — különböző nagyságú országokról lévén szó — elsősorban a népesség számára vonatkoztatva célszerű összehasonlítani. Az 1000 lakos közül az *iparban foglalkoztatottak* számát tekintve a vizsgált 23 európai ország közül mindössze 7 ország előzött meg bennünket, az 1000 lakosra jutó *ipari termelést* tekintve azonban 14 ország van előttünk. Európa országai közül csak a következők állnak mögöttünk: a magasabb egy lakosra jutó nemzeti jövedelemmel rendelkező országok közül Finnország és Írország, négy szocialista ország: Lengyelország, Bulgária, Jugoszlávia és Románia, s három kevésbé fejlett európai tőkésország: Spanyolország, Portugália és Görögország.

Az egy lakosra jutó ipari termelés színvonalát két tényező határozza meg: az iparban *foglalkoztatottak* aránya a népességben, és az egy foglalkoztatottra jutó termelés, azaz a *termelékenység* színvonala az iparban. Az egy lakosra jutó ipari termelés azért mutat nálunk viszonylag kedvezőtlenebb képet, mert iparunkban alacsony e második tényezőnek, a termelékenységnek a színvonala. E tekintetben a 23 európai ország között a 17—19. helyen állunk. A fejlettebb tőkés- és szocialista országokban másfélszer-kétszer olyan magas a termelékenység, mint iparunkban; ezt jónéhány részlet-vizsgálat is (az NSZK-val, Dániával, az NDK-val, Csehszlovákiával végzett összehasonlítás) igazolja. Ebből következően az ipari termelés további növelésének fő útja számunkra nyilvávalóan csak a termelékenység, nem pedig a létszám növelése lehet. A legutóbbi években már ezen az úton haladtunk.

A termelékenységben való elmaradásunk foka ágazatonként meg-

Digitized by Google

lehetősen eltérő, s eddigi vizsgálataink szerint a nehézipari ágazatokban jóval nagyobb, mint a könnyű- és az élelmiszeripar ágaiban. Különösen szénbányászatunkban alacsony a munka termelékenysége. Ez jórészt a kedvezőtlen geológiai adottságokkal magyarázható, s ezeken természetesen nem változtathatunk; az egyetlen, amit tehetünk, az, hogy visszafogjuk a széntermelést és termelékenyebb ágazatokban foglalkoztatjuk az itt dolgozó jelentős létszámnak minél nagyobb részét. A legutóbb hozott ilyen irányú határozatok végrehajtása a termelékenység szempontjából kedvező változásokat fog eredményezni iparunkban.

Néhány kutatás azt is megkísérelte, hogy feltárja a termelékenység színvonalában mutatkozó lemaradásunk *főbb tényezőit.* Az állóeszközigényes ágazatokban (mint például a villamosenergia-iparban, a vaskohászatban, a papíriparban, a vegyipar egyes ágaiban) az alacsonyabb termelékenység, úgy látszik, jelentős részben berendezéseink kisebb méreteivel, kisebb teljesítőképességével függ össze. A különböző méretű berendezések létszámigényében ugyanis csak csekély különbségek vannak, s a kisebb berendezések fajlagosan viszonylag nagy létszámot vesznek igénybe. Az ágazatok többségében azonban az üzemek nálunk sem kisebbek, mint más, közöttük a fejlettebb országokban, s számos ágazatban (így a gépiparban is) valószínűleg inkább a specializáció alacsony foka hat kedvezőtlenül a termelékenység színvonalára. Ez viszont már olyan tényező, melyen jobban módunkban áll változtatni.

A legtöbb ágazatban fontos tényezője az alacsonyabb termelékenységnek, hogy üzemeinkben viszonylag magas a kisegítő (anyagmozgató, karbantartó stb.) létszámok aránya. Ennek egyik oka az, hogy e tevékenységek területén gyenge a specializáció és a kooperáció, s igen alacsony e munkák gépesítettsége és szervezettsége is. A lazább munkaerő-gazdálkodás is elsősorban itt halmoz fel létszámokat. Az eddigi vizsgálatok szerint a termelékenység színvonalában iparunk és a fejlettebb országok ipara között levő különbségek csak részben magyarázhatók meg a technikai felszereltség, az állóeszközökkel és gépekkel való ellátottság különbségeivel; elmaradásunk jelentős részben a termelés alacsonyabb fokú szervezettségének s a szükségesnél több munkaerő foglalkoztatásának a következménye. Ezeken a területeken nagyobb beruházások nélkül is számottevően emelhető a termelékenység.

Az ipar termelésének növekedése

A legutóbbi 15—20 évet nézve, az ipari termelés növekedési üteme tekintetében hazánk kiemelkedik a többi ország közül (iparunkban évi 10 százalék körül volt ez az ütem). A szocialista országokban az ipari termelés növekedése lényegesen gyorsabb volt, mint akár a fejlett tőkés-, akár a fejlődő országokban. Az 1950 óta eltelt években az ipar termelése a szocialista országokban — Csehszlovákia kivételével — jobban növekedett ugyan, mint nálunk, s különösen az alacsonyabb

Digitized by Google

szintről induló Bulgáriában, Romániában és Jugoszláviában, a tőkésországok közül azonban csak Japánban volt nagyobb az ütem, s nem sokkal kisebb is csupán az NSZK-ban, Olaszországban volt, továbbá a szintén alacsonyabb szintről indult Spanyolországban, Portugáliában és Görögországban.

A második világháború után az ipari termelés növekedése szinte kivétel nélkül valamennyi országban meggyorsult. A tőkés Magyarországon a két világháború között átlagban mindössze évi 1 százalékkal növekedett az ipar termelése; a felszabadulás után tehát különösen nagy volt hazánkban az ütem növekedése. A legutóbbi években viszont csökkent a termelés növekedési üteme iparunkban. Ilyen jelenséget más, szocialista és tőkésországokban is megfigyelhetünk, de — minthogy ellenkező példák is vannak — ezeket nem tekinthetjük általánosnak.

Az ipar mindenütt a népgazdaság leggyorsabban fejlődő ágazata: az ipari termelés növekedése mindenütt meghaladja az össz-nemzeti jövedelem növekedését. Az ütemkülönbség és az ipar *arányának* ebből eredő növekedése azonban eltérő. A különbség nálunk különösen nagy: az 1950 óta eltelt években az ipar termelése átlagban mintegy évi 10, a nemzeti jövedelem évi 5—6 százalékkal növekedett. (Európában csak egyetlen országban volt nagyobb különbség az ipar javára: a különleges helyzetben levő, az iparosodás útjára most lépő Írországban.) Az ipar arányának e nagy ütemkülönbségből adódó, rendkívül gyors növekedését nem értékelhetjük teljes egészében pozitív jelenségnek. Ez a nagy különbség ugyanis annak is következménye, hogy a mezőgazdasági termelés e 15—20 évben igen keveset növekedett. A mezőgazdaság (nettó) termelésének növekedése általában mindenütt kisebb volt, mint az iparé, de hasonlóan kedvezőtlenül csak Csehszlovákiában és Norvégiában alakult, tehát két olyan országban, ahol a mezőgazdaság szerepe lényegesen kisebb, mint nálunk. Nem egy olyan országban pedig, ahol az ipar hasonlóan gyorsan fejlődött, mint hazánkban, a mezőgazdaság nettó termelése is jelentősen nőtt (az NDK-ban, Bulgáriában és Görögországban például több mint évi 4 százalékkal). A kép teljességéhez hozzátartozik azonban, hogy mezőgazdaságunkban a foglalkoztatott létszám számottevően csökkent, s ennek következtében termelékenysége — kisebb mértékben ugyan, mint az iparé — szintén növekedett.

Ami a nemzeti jövedelem évi 5—6 százalékos növekedési ütemét illeti, ez — akár a korábbi időszakokhoz hasonlítva, akár nemzetközi mérce szerint — igen jelentősnek mondható. A szocialista országok — Csehszlovákia kivételével — e mutatót tekintve is megelőznek ugyan bennünket, a vizsgált tőkésországok közül azonban csak az NSZK-ban és Görögországban növekedett jobban a nemzeti jövedelem. Az ipari termelés gyors növekedése tehát nagyjából kiegyenlítette a mezőgazdaság elmaradását; a jövőt illetően azonban mind a belső fogyasztás, mind az export igényei a mezőgazdasági termelés nagyobb növelését követelik.

Digitized by Google

Közelítő számítások szerint a világ *külkereskedelmi forgalma* e század első három évtizedében nagyjából hasonlóan nőtt, mint az ipari termelés, a következő két évtizedben (az 1930-as világválságtól az 50-es évekig) alig növekedett, a legutóbbi másfél évtizedben viszont gyorsabban nőtt, mint az ipari termelés. A külkereskedelmi forgalom hazánkban 1950 és 1965 között körülbelül évi 10 százalékkal nőtt. Ez viszonylag nagy növekedés, de nagyobbat is találunk (Bulgária, az NDK, Románia, az NSZK, Olaszország, Japán esetében). Nem tűnik olyan nagynak külkereskedelmi forgalmunk növekedése, ha az ipari termelés, illetőleg a nemzeti jövedelem növekedéséhez hasonlítjuk. Nálunk a külkereskedelmi forgalom nagyjából az ipari termeléshez hasonlóan növekedett; Belgiumban, Hollandiában, az NSZK-ban és Ausztriában a külkereskedelmi forgalom növekedése mintegy 50 százalékkal nagyobb volt az ipari termelés növekedésénél. A nemzetközi tapasztalatok szerint az ipari termelés növelése továbbra is a külkereskedelmi forgalom jelentős bővülését követeli meg; mint ismeretes, ezt elsősorban gyártmányaink versenyképességének fokozásával kell elérnünk.

A termelés növekedésének forrásai

Az *iparban foglalkoztatottak létszáma* 1950 és 1965 között Magyarországon lényegesen gyorsabban növekedett, mint a vizsgált országok többségében: átlagban csaknem évi 5 százalékkal. E mutató tekintetében csak három olyan szocialista ország — Bulgária, Jugoszlávia és Románia — ért el nagyobb, illetve hasonló növekedést, melyek az 1000 lakosra jutó iparban foglalkoztatott létszám tekintetében 1950-ben erősen mögöttünk voltak és ma is mögöttünk vannak.

Az iparilag fejlett országok többségében viszont csak csekély mértékben nőtt az iparban foglalkoztatottak létszáma: Franciaországban, Angliában, Belgiumban, Svédországban és az Egyesült Államokban például kevesebb mint évi 1 százalékkal. Ennek megfelelően ezekben az országokban az ipari termelés növekedésének túlnyomó részét a *termelékenység fokozása* fedezte. Magyarországon az ipar termelésének 1950 és 1965 közötti növekedése körülbelül fele-fele arányban származott a létszám és a termelékenység emelkedéséből. A többi ország közül csak Bulgáriában és Jugoszláviában volt hasonló, illetőleg nagyobb a létszámnövekedés súlya; mindenütt másutt a termelékenység szerepe volt nagyobb.

Iparunkban a termelékenység (az egy foglalkoztatottra jutó termelés) 1950 és 1965 között átlagban évi 4 százalékkal növekedett. Ez az ütem magasabb, mint a fejlett tőkés- és a fejlődő országok *átlaga*, a szocialista országok átlagánál viszont kisebb, s számos fejlett tőkésország mögött is elmarad. A termelékenység minden szocialista ország iparában jóval gyorsabban növekedett, mint nálunk. E tekintetben egyértelmű az elmaradásunk, még akkor is, ha tekintetbe vesszük az itt felhasznált bruttó termelési indexek bizonyos hibalehetőségeit. A ter-

Digitized by Google

melékenység növekedési üteme a többi vizsgált (nem szocialista) ország közül Ausztriában, Franciaországban, Finnországban, Hollandiában, az NSZK-ban és Olaszországban (valamint Japánban) szintén magasabb volt.

2. ábra

A TERMELÉS ÉS TERMELÉKENYSÉG ÉVI ÁTLAGOS NÖVEKEDÉSI ÜTEME AZ IPARBAN, 1950–1964.

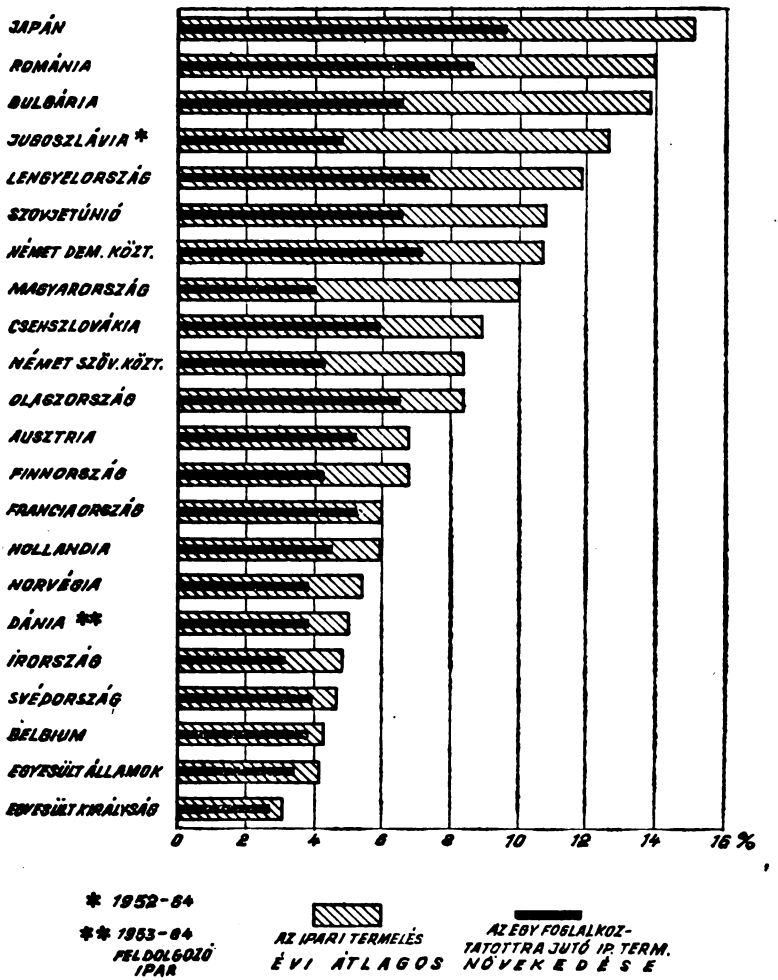

Digitized by Google

A termelés növekedésének forrásait az *állóeszközök* és a *beruházások* oldaláról is vizsgálhatjuk, e tekintetben azonban különösen sok nehézségbe ütközik a nemzetközi összehasonlítás. A legutóbbi 15 évben az állóeszközök állománya körülbelül úgy növekedett iparunkban, mint a termelés. Az állóeszköz/termelés hányados tehát lényegében alig változott; a termelés növekedése nem az állóeszköz-állomány jobb hasznosítására, hanem az állomány növekedésére támaszkodott. Ehhez hozzátehetjük azonban, hogy a rendelkezésünkre álló nemzetközi adatok szerint az állóeszköz/termelés hányados többnyire más országokban is kevéssé változik. Ami az ipari beruházások arányát illeti, ez a különböző országokban meglehetősen közel áll egymáshoz, és így önmagában keveset magyaráz meg az ipari termelés fejlődésének különbségeiből. A több beruházás természetesen segíti az ipar termelésének és termelékenységének növekedését, de találkozunk gyors ipari fejlődéssel ott is, ahol alacsony a beruházási hányad, és lassú fejlődéssel ott, ahol magas a beruházási hányad. E tényező szerepének felderítéséhez további, részletesebb vizsgálatokra van szükség.

Ipari termelésünknek az átlagosnál gyorsabb növekedése összhangban áll ipari beruházásaink viszonylag magas hányadával, de ez, úgy tűnik, nem járult eléggé hozzá a *termelékenység* magasabb színvonalához. Az állóeszköz-állomány bővítése, mint ismeretes, két módon segítheti a termelés növelését: azzal, hogy új munkahelyek létesülnek a növekvő létszám számára, vagy azzal, hogy emelkedik a meglevő létszám technikai felszereltsége, termelékenysége. Az elmúlt időszakban a beruházások iparunkban elsősorban az előbbi célt szolgálták, valamint néhány erősen állóeszköz-igényes ágazat (bányászat, kohászat, villamosenergia-termelés) fejlesztését; a termelékenységet csak viszonylag szerényebb mértékben növelték. Még sok teljesen új létesítményünk termelékenysége is számottevően elmarad a nemzetközi színvonal mögött.

Az ipar ágazati szerkezete

Az ipari termelés ágazati szerkezetét alapvetően az ipari termékek iránti kereslet határozza meg. E kereslet alakulásában és az ipari termelés ágazati szerkezetének változásában néhány általános tendencia figyelhető meg. A nemzeti jövedelem és a fogyasztás színvonalának emelkedésével a fogyasztáson belül az *átlagosnál jobban* növekszik a gépipar által előállított tartós fogyasztási cikkek iránti kereslet, s az *átlagosnál kisebb mértékben* nő a kereslet a textil- és a ruházati cikkek, valamint az élelmiszerek iránt. A gépesítés, az automatizálás fokozza a gépipar és a hajtóerőt szolgáltató villamosenergia-ipar iránti igényeket. Más népgazdasági ágak részéről szintén elsősorban a gépipar, továbbá (a kemizálás, a műanyagok stb. térhódításával) a vegyipar termékei iránti kereslet növekszik. Mindez együttvéve az ipari termelésben egyfelől a villamosenergia-, a gép- és a vegyipar részesedésének növekedéséhez, másfelől a textil-, a ruházati és az élelmiszeripar részesedésének csökkenéséhez vezet.

Digitized by Google

Valamely ország iparának ágazati szerkezete a belföldi kereslet mellett kisebb-nagyobb mértékben még külkereskedelmi forgalmának nagyságától és struktúrájától is függ. E tényezőnek különösen a kisebb országok számára van nagy jelentősége. A behozatal és a kivitel szerkezetét korábban főként a természeti adottságok alakították ki, a helyettesítő anyagok növekvő alkalmazása, továbbá a szállítás technikai fejlődése és költségeinek számottevő csökkenése folytán azonban erősen csökken ezek szerepe. A nemzetközi munkamegosztásba való nagyfokú bekapcsolódásnak egyébként nem kell feltétlenül az ágazati szerkezet jellegzetességeiben is kifejezésre jutnia, hiszen a nemzetközi munkamegosztás jelentős részben éppen az egyes ágazatokon belül, termékek, termékcsoportok, gyártási ágak tekintetében valósul meg.

Minthogy az ipar termékei iránti kereslet jelentős mértékben függ a nemzeti jövedelem színvonalától, az azonos fejlettségű országok iparának ágazati szerkezetében sok a hasonlóság. Emellett szinte minden ország ágazati szerkezetében vannak sajátos, egyéni vonások is. Így például — az általános összefüggésektől eltérően — van ország fejlett iparral, de bányászat nélkül, jelentős gépiparral, de kohászat nélkül, nagy élelmiszeriparral és kis vegyiparral stb.

Az átlagos adatokat nézve, a fejlett tőkésországok és a fejlődő országok iparának ágazati szerkezete mindenekelőtt abban tér el, hogy a fejlett tőkésországokban magasabb a gépiparnak, a fejlődő országokban pedig a bányászatnak, a textil- és az élelmiszeriparnak az aránya. A magyar ipar termelésének ágazati szerkezete a gépipar nagyobb súlyát tekintve a fejlett, a textilipar (és a bányászat) viszonylag magas részesedését tekintve pedig a fejlődő országok átlagos struktúrájához hasonló.

Iparunk ágazati szerkezetét — hasonló nagyságú országokkal összehasonlítva — a következők jellemzik:

A bányászat és a kohászat viszonylag magas részaránya; ez részben a hazai ár-arányok sajátossága folytán mutatkozik, de ennek figyelembevételével is magasnak ítélhető a szénbányászat részesedése;

a gépipar viszonylag magas részaránya; itt azonban tekintetbe kell venni, hogy igen sok gépipari termékünk — mint ismeretes — nem eléggé korszerű, s ez nehezíti előnyös exportjukat, hazai beruházásuk pedig nem segíti eléggé a termelékenység növekedését;

a vegyipar, valamint a fafeldolgozó és a papíripar viszonylag alacsony részaránya; e két utóbbi ágazat alacsony részesedése egyébként összhangban áll ezen ágazatok szegényes hazai nyersanyagbázisával;

a textiliparnak az átlagosnál nagyobb, s az élelmiszeriparnak közepes részaránya.

Digitized by Google

Iparunk ágazati szerkezetének e jellegzetességei a *külkereskedelmi forgalom oldaláról* is megmutatkoznak. Külkereskedelmi forgalmunk szerkezetét — a KGST-országokkal összehasonlítva — az jellemzi, hogy mintegy középső helyet foglalunk el az erősen iparosított országok (az NDK, Csehszlovákia) és a most iparosodó országok (Bulgária, Románia) között. Kivitelünkben például a gépipari termékek súlya nagyobb, mint Romániában és Bulgáriában (s a Szovjetunióban), de kisebb mint az NDK-ban és Csehszlovákiában (Lengyelországgal körülbelül azonos). A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitelének súlya nagyobb, mint az NDK-ban és Csehszlovákiában, de kisebb mint Bulgáriában és Romániában. A tőkésországokkal összehasonlítva szembetűnő gépipari termékeink exportjának viszonylag magas részesedése (40 százalék); ennél magasabb részesedést (az 1964. évi adatok alapján) csak az NSZK-ban, Svájcban és Angliában találunk. (Ez az arány a szocialista relációban mutatkozó magas és a tőkés relációban mutatkozó igen alacsony hányad *átlaga).* Gépipari termékekből behozatalunk aránya körülbelül az átlagosnak felel meg; így gépipari egyenlegünk pozitív, szemben számos, nálunk fejlettebb ország (például Belgium, Hollandia, Norvégia, Ausztria) negatív egyenlegével. A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek kivitelünk 2/10-ét, behozatalunk 1/10-ét képviselik, így itt is pozitív külkereskedelmi egyenlegünk van. Jellegzetesség, hogy a bányászat magasnak mutatkozó (és a foglalkoztatott létszám alapján mérve egyértelműen magas) részaránya ellenére fűtőanyagok (és villamos energia) tekintetében igen nagy behozatali többletünk van. Hasonló, illetőleg nagyobb behozatali többlete van például Franciaországnak, Dániának és Svédországnak (Japánnak is), de ezekben az országokban a bányászatnak a termelési értékből, a foglalkoztatott létszámból, az igénybe vett beruházásokból való részesedése jóval alacsonyabb, mint nálunk.

Az ipar ágazati szerkezetének változása

Együttesen vizsgálva a fejlett tőkés- és a fejlődő országok iparát, 1938 óta számottevően megnőtt a nehézipar részesedése; ezen belül csökkent a bányászat aránya, lényegesen növekedett a gépiparé és különösen a vegyiparé, valamint a villamosenergia-iparé. A textil-, a ruházati és az élelmiszeripar aránya számottevően csökkent. Mindezek a változások oly módon következtek be, hogy minden említett ágazat termelésének volumene emelkedett, de nagyon különböző mértékben.

Az ipar fontosabb ágazatai közül a villamosenergia-iparban volt a legnagyobb a termelés növekedése, mind a fejlett tőkés-, mind a fejlődő országokban. A gépipar és a vegyipar az országok mindkét csoportjában gyorsabban növekedett az ipar átlagánál. A fejlett országokban azonban a vegyipar növekedése a gyorsabb, a fejlődő országokban pedig a gépiparé, s jellegzetes különbség még, hogy a fejlett országokban csökken a bányászat aránya, a fejlődő országokban pedig növekszik. (E növekedés

Digitized by Google

a kőolajbányászatban megy végbe; a szénbányászat aránya a fejlődő országokban is csökken.) A KGST-országokról 1950 óta vannak összehasonlítható adataink. Az ipar ágazati szerkezetében végbement változások ezekben az országokban nagyjából egybeesnek a fejlett tőkésországokkal kapcsolatban jelzett tendenciákkal. Jellegzetes, hogy mind a gépipar, mind a vegyipar aránya gyorsan növekszik, de a két ágazat közül itt a gépipar növekedése volt nagyobb mértékű.

A magyar ipar ágazati szerkezetében hasonló jellegű változások figyelhetők meg. 1938-hoz képest számottevően megnőtt a nehézipar, s ezen belül elsősorban a gépipar és a vegyipar részaránya, s erősen csökkent a bányászaté, továbbá a könnyű- és az élelmiszeriparé (a könnyűiparon belül mindenekelőtt a textiliparé). A fejlett tőkés- és fejlődő országok csoportjával való összehasonlítás elsősorban azt mutatja, hogy villamosenergia-iparunk részesedése jóval kisebb mértékben növekedett, mint akár a fejlett tőkés-, akár a fejlődő országokban; a gépipar és a vegyipar részesedése iparunkban jóval nagyobb mértékben nőtt, továbbá a textilipar részesedése jóval nagyobb, az élelmiszeriparé pedig kisebb mértékben csökkent, mint e vizsgált országcsoportokban.

Iparunk ágazati szerkezetének változását a vizsgált európai országokhoz viszonyítva a következők jellemzik:

A villamosenergia-iparnak az átlagosnál lassúbb növekedése, a gépiparnak a KGST-országokhoz képest lassúbb, a tőkés országokhoz képest gyorsabb növekedése,

a vegyiparnak az átlagosnál gyorsabb növekedése,
a kohászat és a textilipar arányának az átlagosnál nagyobb, és az élelmiszeripar arányának az átlagosnál kisebb mértékű csökkenése.

Ha e tendenciák folytatódnak, akkor iparunk ágazati szerkezete fő vonásaiban közelebb kerül a fejlettebb országok struktúrájához. Ez azonban természetesen csak az itt vizsgált nagyobb, fő ágazatokra vonatkozik; ezen belül a szűkebb iparágak, gyártási ágak szerint (és a termék-struktúra tekintetében) ma is nagyobbak és várhatóan nagyobbak is maradnak az eltérések.

Néhány következtetés

Iparunk főbb jellemzőinek vizsgálata — azon főbb jellemzőké, melyek jelenlegi ismereteink alapján megközelíthetők a nemzetközi összehasonlítások oldaláról — arra utal, hogy a különböző országok gazdaságának (s ezen belül iparuknak) fejlődésében igen sok a rokon vonás. Ezek ismerete azért is lényeges, mert ezekhez viszonyítva tudjuk felismerni és helyesen értékelni a szocialista országok és hazánk fejlődésének *sajátos, megkülönböztető* vonásait. A szocialista országok gazdaságának fejlődése (különösen az ipar tekintetében) az elmúlt két évtizedben — és a Szovjetuniót illetően hosszabb távon — számottevően

Digitized by Google

gyorsabb volt, mint a tőkésországok fejlődése. De a tőkésországokban is meggyorsult a gazdasági növekedés, különösen egyes országokban.

A nemzetközi összehasonlítások tükrében az elmúlt 15—20 évben kiemelkedő mértékben növekedett iparunk termelése és jelentős mértékben nemzeti jövedelmünk, de keveset fejlődött mezőgazdaságunk termelése. Az ipar aránya a népgazdaságban számottevően megnőtt, különösen a foglalkoztatott létszám struktúráját nézve. Ennek ellenére az egy lakosra jutó nemzeti jövedelmet és ipari termelést, de még inkább a termelékenység színvonalát nézve még jelentékenyen elmaradunk az európai országok többsége mögött.

Jelenlegi helyzetünk javarészt messzire visszanyúló történelmi örökség következménye. S következménye annak is, hogy világszerte meggyorsult a gazdasági növekedés; ezért a fejlettebb országokhoz viszonyított elmaradásunk csökkent ugyan, de — gyors fejlődésünk ellenére — ma is jelentős. Mai helyzetünk ugyanakkor további fejlődésünk kiindulópontja is, s e szempontból sok biztató vonást mutat.

A termelékenység színvonala iparunkban viszonylag alacsony; az itt foglalkoztatott létszám nagyobb, mint amekkorát a termelés jelenlegi színvonala feltétlenül igényelne. E létszám azonban — a termelékenység fokozásával — lehetőséget nyújt a termelés további gyors növelésére.

Összehasonlításaink nem terjedtek ki az iparnak szakmunkásokkal, mérnökökkel és más szakemberekkel való ellátottságára. Tudjuk azonban, hogy e tekintetben jól állunk, mind a képzettség színvonalát, mind a szakemberek számát tekintve; szakemberképzésünk és -ellátottságunk a termelékenységnek jóval magasabb színvonalát tenné lehetővé. A gazdálkodás szocialista rendszeréből fakadó előnyöket még távolról sem aknáztuk ki; ehhez a gazdaságirányítás közeli reformja és az ezzel összhangban álló gazdaságpolitika fogja megteremteni a kedvezőbb feltételeket.

A nemzetközileg megfigyelhető trendek alátámasztják, hogy gazdaságunk további fejlődésének változatlanul az ipari termelés növekedésére kell épülnie, a mezőgazdasági termelésnek és a szolgáltató ágazatoknak az eddiginél gyorsabb fejlesztése mellett. Az ipari termelés növelése azonban csak a termelékenységnek és a külkereskedelmi forgalomnak hasonló növekedésével valósulhat meg. Az ipar munkájának középpontjában tehát a termelékenység fokozása és a gyártmányok minőségének, korszerűségének, versenyképességének javítása kell hogy álljon. Ennek megfelelően kell kidolgozni a *gazdaságpolitika* célkitűzéseit és megvalósításuk eszközeit, s az új *gazdasági mechanizmus* is mindenekelőtt e célokat kell hogy szolgálja.

Voltak a történelemben hosszú korszakok, amikor a tradíciók fenntartását, a megszokott életformát és -ritmust fontosabbnak tartották, mint a gazdaság fejlődését. Ez az uralkodó osztályoknak volt érdekük, mert ez is biztosította jólétüket, és ugyanakkor konzerválta a társadalmi

Digitized by Google

berendezkedést. Nem egy elmaradott országban ma is ilyen szemlélet él, és ez gazdasági fejlődésük egyik legfőbb gátja. Korunkat azonban az egyes országok gazdaságának gyors növekedése, az erre való *tudatos* törekvés jellemzi. Ez számunkra is fontos tanulság. Az embertelen hajsza, a gyilkos verseny, az élet nem anyagi értékeinek lebecsülése mélységesen idegen a szocialista országoktól, de világosan kell látnunk és mindenkivel meg kell értetnünk: csak úgy biztosíthatjuk az életszínvonal állandó növekedését, az ennek alapját képező társadalmi és gazdasági fejlődést, ha gazdasági életünket szüntelenül áthatja *a fejlődés meggyorsítására, a termelékenység növelésére* való törekvés.

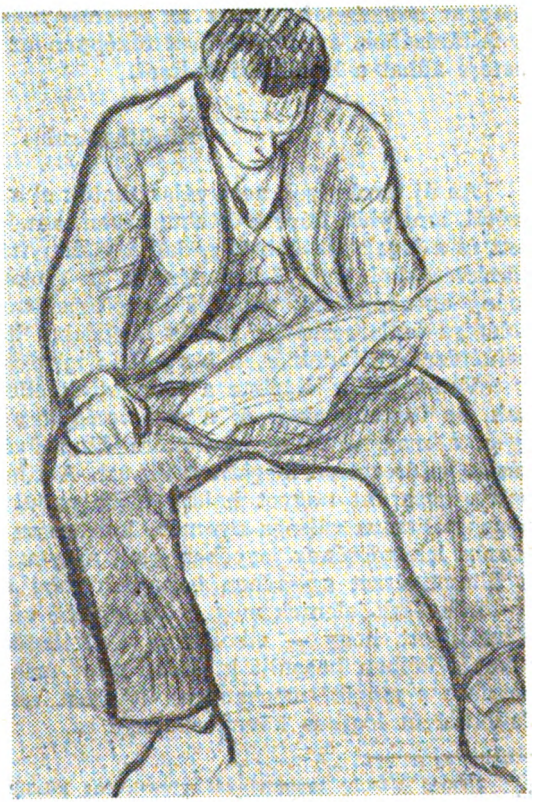

Sugár Andor:
Olvasó munkás

Digitized by Google

NEMES KÁROLY:

Új törekvések a magyar filmművészetben

A hatvanas évek közepére filmművészetünkben létrejöttek azok az alkotások, amelyek összességükben már nemcsak egyszerű előrelépést jelentettek, hanem önálló arculatú *aktív tükröződését adták a magyar valóságnak.* Ennek az eredménynek és a hozzá vezető útnak a feltárásához, értelmezéséhez főképpen az *új törekvések nyomonkövetése* adhat a kezünkbe kulcsot.

Körülhatárolás

Az új törekvések nem választhatók el a magyar filmművészet egészétől, amelyhez képest értelmük van, amely helyüket kijelöli. E mellett és a legalapvetőbb társadalmi viszonyításon túl a külföldi hasonló törekvésekkel való összevetésnek is szükségét látnánk. Egy tanulmány azonban csak vázlatos összefoglalásra, a fejlődési vonal felrajzolására vállalkozhat, s már a terjedelmi korlátok miatt is kénytelen lemondani az indoklás, a bizonyítás megfelelő apparátusáról.

Van-e mégis értelme a mondottak ellenére ennek a vállalkozásnak, az összefüggések és a sajátosságok problematikus kifejtésének? Igen, a magyar és az egyetemes filmművészetben végbement változások határozottan megkövetelik ezt. A filmművészet keleten és nyugaton egyaránt nagyot haladt előre az utolsó évtizedben. Nyugaton a neorealizmus válsága nyomán, keleten az illusztrativizmus és sematizmus leküzdésének jegyében újult meg a filmművészet. Az *ábrázolás* a filmművészet egészében *bonyolulttabbá vált,* különböző irányzatok és törekvések jelentek meg, erőteljesebbé vált a differenciálódás. Ebből következett, hogy — alkotási módját illetően — néhány hazai filmalkotás jobban hasonlít külföldi, mint más hazai művekre. S ne keressünk e mögött mechanikus utánzást; sokkal inkább egy szuverén fejlődési út logikus következménye ez.

Nemes Károly tanulmányát vitacikként közöljük. Későbbi számainkban még visszatérünk témájára. (A szerkesztőség)

Digitized by Google

Filmek és filmművészet

Hosszú ideig csak kisebb-nagyobb mértékben jelentős magyar filmekről beszélhettünk, de kiforrott filmművészetről még nem. A filmművészet ugyanis nem azonos a filmek összességével, hanem *meghatározott esztétikai minőséget* kell hogy képviseljen. A magyar filmgyártásban az utolsó évtizedben születtek meg azok az alkotások, amelyek összesűrűsödve *önálló arculatú, aktív ábrázolását* adták a magyar valóságnak a szocialista átalakulás történelmi sodrában. S éppen ez lehet a kritériuma a filmművészet meghatározott minőségének: az olyan műalkotások, amelyek képesek *művészi adekvátsággal megjeleníteni az adott társadalmi helyzet lényeges igazságait, problémáit, hangulatait.* Ebben az értelemben a magyar filmművészet a *mai* filmművészettel egyenlő, mert először ebben találkozott egy magas színvonalú egyetemes művészeti irányzat az új társadalmi helyzet konkrétságával s jellegzetességeivel. Egyébként ez a legfontosabb hatásalapja is a művészetnek mint társadalmi tényezőnek.

A jelzett irányzat természetesen nem váratlanul jelent meg, hanem hosszas, sokszor csak árnyalatnyi eredményeket hozó folyamat eredménye, s máig sem zárult még le.

A hagyományok

A második világháború utáni új helyzetben a magyar filmművészet legfontosabb hagyományait a *népies irányzat* néhány filmalkotása jelentette. *Szőts István Emberek a havason* (1942) című filmje volt a legjellegzetesebb: kritikailag élezett romantikus antikapitalizmusa intenzív művészeti eszközökkel párosult. Hagyománykeresésében csak ehhez a népies irányzathoz (továbbá *Radványi Gézának* a háborútól ihletett, *Valahol Európában* [1947] című filmjéhez) fordulhatott a háború utáni magyar filmművészet. Szembetűnő ez a kapcsolódás például *Bán Frigyes Talpalatnyi föld*-jében (1948). Nyilvánvaló azonban, hogy már a szocialista átalakulás kezdetén is kevésnek bizonyult a múltnak a népies irodalom alapján való átértékelése, hiszen *az új valóság esztétikumait* és hőseit kellett az ábrázolás középpontjába állítani. Ehhez pedig a keresés és kísérletezés hosszas folyamatára lett volna szükség. Dogmatikus alapállásával képtelen volt belátni ezt az akkori kulturális vezetés, s türelmetlenségével mindent egycsapásra akart megoldani, holott a filmművészetben nem volt közvetlen kapcsolat az antikapitalista, kritikai, s a szocialista hősöket

• A magyar filmművészetben akkor lelent meg az irodalom népies irányzata — a harmincas évek végén, a negyvenes évek elején —, amikor ez már az irodalomban sem volt egységes. Így a filmművészetben két irányzat különböztethető meg: egy haladó, antikapitalista, a nép sorsának drámaiságával foglalkozó, és egy másik, amely népieskedő magyarkodásával a fajgyűlölet hirdetésébe torkollott.

Digitized by Google

kutató ábrázolás között. Normális fejlődési feltételek híján a magyar film elvesztette esztétikai jellegét, és elvont tételek spekulatív konstrukciójú, sematikus megjelenítőjévé degradálódott.

A sematizmus ellen

A dogmatizmus enyhülése idején a sematizmussal szembeforduló magyar filmművészek ismét a népies irányzat által ihletett hagyományok felhasználásával tették meg a kezdeti lépéseket: elsősorban az emberi dráma ott fellelhető komponenseit aknázták ki az illusztrativizmus ellen. E tekintetben *Fábri Zoltán Körhinta* című filmje (1955) volt a legjelentősebb. Középpontjában szerelmi konfliktus áll, de a korábbi népies alkotásokhoz hasonlóan, a vetélytársak egyúttal lényeges társadalmi törekvéseket hordoznak (az egyéni paraszti és a kollektív gazdálkodás közötti választást). Ennek a műnek az volt a legfőbb érdeme — a sematizmus leküzdését is ezzel szolgálta leginkább —, hogy *az emberi drámát filmművészeti élményként fejezte ki*, „látványossá" tette.

E tekintetben társai is akadtak a Körhintá-nak. *Máriássy Félix Budapesti tavasz* című filmje (1955) végre nem egyszerűen emlékművet állított a felszabadulásnak, hanem felmutatta annak humanisztikus tartalmát: *az emberekért és emberekben folyó küzdelmet.* Akárcsak a Körhintán, ezen is végigvonul az *új hős* keresésének mozzanata — az *aktív hősé*, aki eljut a harcig. A hagyomány ereje azonban már kevésnek bizonyult ahhoz, hogy feloldja azt az ellentmondást, amely az aktuális helyzet által követelt hősök, ideálok és a hagyományos forma kötöttségei között keletkezett. A *Körhinta* és a *Budapesti tavasz* is — éppen a hagyományhoz való kötődésük folytán — *túlságosan általános humanisztikus ideált* hordoztak. Az volt bennük a legerőtlenebb, ami túl vitt volna ezen. (A Körhintá-ban nagyon is általános eszmeként jelent meg az új tulajdonviszony és az új életforma, az új erkölcsi magatartás kapcsolata, a Budapesti tavasz-ban pedig az embertelenség ellen tiltakozó értelmiségi útja az új társadalmat képviselő, fegyverrel harcoló munkássághoz.) A sematizmus leküzdésének negatív programja helyébe *új*, mégpedig *pozitív, konstruktív* programot kellett állítani, olyant, amely erősebben akar hatni a valóságra, ezért azokat a módozatokat kutatja, amelyekkel *közvetlenül* ragadhatja meg, *közvetlenül* ábrázolhatja ezt a valóságot.

Az új törekvések mellett sokáig még a régi is érvényesült. *Fábri Zoltán Hannibál tanár úr* című filmjének (1956) hőse tragikomikus hős. Rádöbben az igazságra, de sem feladni nem képes ezt (tehát alkalmazkodni), sem érvényesíteni. *Fehér Imre Bakaruhában* című filmje (1957) már úgy ábrázolta a kisemmizett osztály tagjait, hogy az emberi értékek felmutatása nem párosult forradalmi magatartással. Valószínű, hogy az emberi értékek ilyen egyoldalú hangsúlyozását a sematizmus

Digitized by Google

eltúlzott politizálás-igénye okozta, de ezek a művek sem oldódtak apolitikusokká. Csupán a politikai mozzanat mindenáron való érvényesítésével együttjáró illusztratív következmények szorultak háttérbe bennük. Ezt még olyan, viszonylag szélsőséges mű is tanúsítja, mint a *Ház a sziklák alatt (Makk Károly,* 1958). A film közvetlenül a háború után játszódik, fogságból hazatért hőse mégis szinte kamaradrámaszerűen kel életre, amint élete zavartalanságáért hadakozva — a gyilkosságig jut el. A korlátoltság és nyomorúság szülte konfliktuson azonban áttetszik az a tanulság, hogy az egyének felszabadulásának is követnie kell az ország osztályméretű felszabadítását; fel kell szabadulniuk múltbeli kötöttségeik, érzelmi kiszolgáltatottságuk, belső nyomorúságuk alól.

Az említett néhány mű érzékelteti ennek az időszaknak a kezdeti eredményeit, és kifejezi a sematizmus ellen fordult magyar filmművészet két hullámban megindult lendületét. Vagyis: egyrészt az általános humanista ideál vállalását, másrészt azt az ezen túllépő konstruktív törekvést, amely a szocializmus felé tartó társadalom érdekében a közvetlen ábrázolás útját kutatja, mintegy konkretizálva az általános ideált. Az esztétikai jelleg helyreállítása tehát — vagyis a filmművészet formanyelvének és az emberi drámáknak a kiaknázása — elvitt az ideálok változásához.

Az ábrázolás megújulásának nehézsége

A régi ideálok — még akkor is, ha az emberiség haladó törekvéseinek legalapvetőbb kifejezői — nem kapcsolódhatnak mechanikusan, változatlanul az új társadalom életanyagához. Kizárólag deduktív alkalmazásuk illlusztrálásra, sőt sematizmusra vezet. Vannak ugyanis közös vonásaik — humanisztikus tartalmuk — minden kor művészeti ideáljainak, de igazán hatékonnyá *a történeti konkrétség* teszi az ideált. Meg kell keresni az új életanyag, a mi esetünkben a szocializmust építő társadalom lényeges ellentmondásait, mert végül is a kor emberének konfliktusait, drámai küzdelmét is ezek határozzák meg. Kezdetben még csak mint az új társadalmi szituáció *jelenségvilága* mutatkozik meg az új életanyag; elmélyülő dramatizálása (a jellegzetes ellentmondások feltárása és a rájuk épülő drámai küzdelem megteremtése), azaz a *társadalmi-esztétikai ideál konkretizálása* csak fokozatosan válik lehetségessé. Ez magyarázza a keresés induktív módszerre épülő hosszú, fáradságos időszakát. Ezeket a nehézségeket néhány dramaturgiai összefüggés is érzékelteti.

Mint mozgást (cselekvést) mozgással (cselekvéssel) ábrázoló művészet, a film még akkor sem nélkülözheti a konfliktust, ha szépséget akar megmutatni; az igazán mély ábrázolásnak ugyanis el kell jutnia *a mozgás okáig*, amely mindig valami ellentmondás. Még inkább vonatkozik ez olyan társadalmilag jelentős esztétikumokra, mint a tra-

Digitized by Google

gikum, a komikum stb. Az antagonisztikus társadalmi rendszer nyíltan jelentkező kibékíthetetlen ellentmondásai azonban eltűnnek a szocializmust építő társadalomban, és egyre inkább hiányzanak a más jellegű súlyos ellentmondások is. A magyar filmnek tehát nemcsak az új életanyag dramatizálásával kellett megbirkóznia, hanem azzal a nehézséggel is, amelyet a konfliktus vonatkozásában okozott ez a gyökeresen más jellegű új életanyag.

Társadalmunkban egyre inkább háttérbe szorulnak az osztályellentmondások, s velük együtt az a típusú társadalmi harc is, amely korábban ezek alapján folyt. Ilyenformán megszűnt annak lehetősége is, hogy az ábrázolás az antagonisztikus ellentmondások külső, sokszor eléggé nyers megnyilatkozásaihoz kapcsolódjék. Az új ellentmondások *új művészi módszert* követelnek; sokkal kevésbé jelentkeznek külső, vagy éppen demonstratív cselekvésekben, s ezért érzékletes megragadásuk is nehezebb. Néhány alkotó, aki a már jelzett kutatókereső induktív utat választotta, „példaszerűen" szembe találta magát e nehézséggel. *Máriássy Félix Próbaút című* filmje (1960) megtörte azoknak az alkotásoknak a sorát, amelyek lakkozva jelenítették meg a munkásokat; mégsem tudott megszabadulni a régi sémáktól. Másik műve (amelyet betegsége miatt végül *Makk Károly* készített el), a *Megszállottak* (1961), már sokkal jelentősebb tett volt. Szembeszállva a bürokratizmussal a mi társadalmunk új emberének új vonásait villantja fel: a valóság megváltoztatásának törhetetlen akaratát, az alkotó munka örömét. Ebben a filmben az újító és konzervatív erők között feszül a küzdelem. Hasonló törekvés indította *Rényi Tamást* a *Legenda a vonaton* megfilmesítésére (1962). A film egy munkásbrigád életét kíséri végig, rövidebb-hosszabb epizódokban, s a munkásember hétköznapjaiban a munka és az emberi kapcsolatok új problémáit feszegeti.

Az új konfliktusok keresése kezdetben a hagyományos drámai szerkezetre támaszkodott, s még nem kapcsolódott össze az új dramatizálási móddal. Epizódikus szerkezetével e hagyományos módszer zártságát lazította-oldotta a *Legenda a vonaton.* Ezzel nyilvánvalóvá tette, hogy a hagyományos *szituáció-jellem-cselekvés* képlet nem alkalmazható változatlanul az új életanyagra. A mai ellentmondásokra ugyanis már sokkal kevésbé jellemzők a „nagy formátumú", *a külső cselekvésekben* megnyilatkozó vonások. A régi demonstratív ábrázolási módszer túllépésének szükségességét különösen a dokumentumfilm műfaja tette nyilvánvalóvá.

A dokumentumfilm és a Balázs Béla filmstúdió

A sematizmust a dokumentumfilm is megszenvedte: ez is általános tételeket illusztrált, sokszor csak esetlegesen felvonultatott egyedi jelenségekkel fűszerezve. Itt is — mint a játékfilmben — szerfelett

Digitized by Google

önkényes volt az *egyedi*nek (az adott jelenségnek) és az *általános*nak (a társadalom lényeges vonásainak) kapcsolata (emberábrázolás nélkül ugyanis vajmi keveset érzékeltettek a növekvő jólétből a mechanikusan egymás mellé vágott lakóépületek, a bőséget mutató üzletek és egyebek), s ezzel az ábrázolás hitele vált kétségessé. Első ízben talán *Mönich László Holládi ballada* (1960) és *Jancsó Miklós Alkonyok és hajnalok* (1961) című filmje lépte át ezeket a korlátokat. Mindkét film az egyéni és társas gazdálkodást állítja szembe egymással, új módon: *személyekre* koncentrálva. Igaz, hogy e két filmben is még „rendezték" az alkotók a kiválasztott parasztokat, és ez sokat ront a jó szándék megvalósításán, mégis e filmek készítették elő a már ismert *cinéma direct* térhódítását a magyar filmművészetben. Ennek a módszernek közvetlen és teljességre törő megfigyelései, az ellesés és az interjú, már feleslegessé tették, hogy „eljátszassák" valakivel az élet változó mozzanatait, s ehelyett *kutatták* a változást. Eleinte még a *közvetlen ábrázolás* arzenálját sem tudták önállóan kiaknázni. *Kis József Szentkút* című filmje (1961) még a hagyományos típusú ismeretterjesztés magyarázó fogásaihoz is visszanyúl, az *Ellesett percekben* pedig (1962) *Kollonits Ilona* szabadon (sőt talán önkényesen) alkalmazta a montázsszerkezetet. Egyik rendező sem erőlteti azonban a nézőre a maga véleményét, hanem teret ad *a megfigyelt jelenség logikus kibontakozásának.* Az új „felfedezések" továbbgyűrűztek: *Szijj Miklós* (*Számadás,* 1964) már nem az egyéni és a közös gazdálkodás különbségeivel foglalkozik, hanem a szövetkezeti parasztság öntudatra ébredését leste meg, s *a maga közvetlen élményszerűségében* éri tetten a csoporttulajdonhoz való viszony formálódását. Hasonló értékeket mutat fel — mutatis mutandis — *Szemes Marianne Válás Budapesten* című filmje is (1964).

E dokumentumfilmek fő művészi erénye az volt, hogy a maguk természetes megnyilvánulásában állították az új jelenségeket a figyelem középpontjába. Az új kísérletek azonban nem a dramatizálás, hanem a *de*dramatizálás irányába hatottak. A filmművészek elemi megszervezéssel rögzítették a *jelenségben feltáruló* (nem pedig a belőle „kivont", tehát elvont) lényeget — magának a feltárulásnak a folyamatában. E módszer ugrásszerűen megnövelte a kép hitelét. *Kovács András (Nehéz emberek.* 1964) megőrizve a hitelességet, egyúttal továbblépni igyekezett: új drámai szerkezetet akart kialakítani. Az interjú kiterjesztett módszerével arra vállalkozott, hogy az emberi küzdelem általános érdekű szintjére emelje azoknak az újítóknak a gondjait és nehézségeit, akik egy igaz cél felé törve, minduntalan bürokratikus és más jellegű buktatókon kénytelenek átküzdeni magukat. S filmje néhány epizódjában valóban sikerül is ez: mindig akkor, amikor nemcsak a problémát tárja a néző elé, hanem az *emberi világ valamelyes teljességét* is érzékelhetővé teszi. Éppen ez a legfőbb tanulságuk e filmeknek: a filmművész csak akkor adhat hiteles képet a

Digitized by Google

világról, ha a valóságról szóló véleményét nem illusztrálja, hanem szemléleti *alapként* kezelve ezt, teret enged az új jelenségekből logikusan kibontakozó lényegi mozzanatoknak, s mind teljesebb sokoldalúságra való törekvésével hitelesíti ezeket. Elégtelennek bizonyult tehát a közvetlen társadalmi mozzanatok visszhangjának mechanikus rögzítése; ehelyett az *egyén belső világának feltárásával* kell egybeötvözni a társadalmi lényeget és az egyéni magatartást.

A fiatalok *Balázs Béla stúdiójának* alkotásai — például *Sára Sándor:* Cigányok (1962), *Elek Judit: Találkozás* (1963) — a már említett dokumentumfilmekhez hasonló kísérletek mellett, éppen a *pszichológiai ábrázolásban* jutottak előbbre. *Szabó István: Variációk egy témára* című műve (1961) az ember belső világának feltárásával figyelmeztett a ma is fenyegető háborús veszélyre. A második világháború dokumentális képei után kedvtelve visszaemlékező katonát látunk múzeumba helyezett fegyverek előtt, majd egy presszó közömbösen unatkozó vendégei tűnnek elénk, aláfestésként pedig menetelés zaját halljuk. A rendező ebben a formában belső világáról is közvetlenül vall. *Kardos Ferenc Miénk a világ*jában (1963) dokumentális részletekkel él, de nagymértékben szubjektivizálja ezeket, elsősorban Orff zenéjével (Carmina Burana). Az egyes jelenetek úgy követik egymást, mint lírai költeményben a verssorok. A művész egyfelől hétköznapi cselekvésekben — reggeli hivatali élet, korcsolyázás, vizsgázás stb. — és ezek viszonyításában fejezi ki magát, másrészt sűrítésükkel fel is fokozza élményszerűségüket. Ezt *a törekvést folytatta Huszárik Zoltán is, Elégia* című, absztrakt elemeket is felhasználó alkotásában (1965). A film arról szól, hogy a lovak mind feleslegessebbé válnak az ember számára. Hajdanában munkában, harcban, ünneplésben egyaránt nélkülözhetetlenek voltak, ma már csak az emlékekben él régi dicsőségük. A perifériára szorultak, a vágóhídra kerültek, s ezzel nemcsak degradálódtak, hanem „degenerálódtak" is: az élet túllépett rajtuk. A zene, az absztrakt elemek, a jellemző cselekvések stb. az élménykör olyan általánosítására nyújtanak alkalmat, hogy a filmnek sikerül kifejeznie az érzésvilágunkban megkötődött, de magukat túlélt jelenségek szükségszerű, bár fájdalmas elmúlását.

A mozgékonyabb rövidfilmekben tehát két irányból indult megújítási törekvés: egyrészt az *új életanyag felfedezésével* és lényegi megnyilatkozásainak közvetlen érvényesítésével, másrészt a pszichológiai ábrázolás elmélyítésével, szuggesztívabb kifejezésmóddal. Velük párhuzamosan a teljeshosszúságú játékfilmekben is nyomon követhető mindez.

Az új életanyag

A *Nyáron egyszerű* (*Bacsó Péter*, 1963), a *Sodrásban* (*Gaál István*, 1963) és az *Álmodozások kora* (*Szabó István*, 1964) voltak azok a filmek, amelyekben a legszembetűnőbb az új életanyag közvetlen felhasználására való törekvés.

Digitized by Google

Bacsó meglehetősen felemás módon rajzolja fel két fiatal viszonyának alakulását, rádöbbenésüket arra, hogy milyen nagy felelősséggel jár a szerelem. De nem is ezzel vált a film jelentőssé, hanem főképpen a szerelem előidézte metamorfózis feltárásával: hogyan válnak hősei szerelmükben mássá, hogyan változik meg a világhoz való viszonyuk, s hogyan teszi értelmet kapott életük komollyá minden megnyilatkozásukat.

A *Sodrásban* nagyrészt adós maradt célja megvalósításával. Egy fiatalokból álló társaság egyik tagjának halálával a közömbösségre, a nemtörődömségre akart rádöbbenteni, de nem sikerült következetes drámává szerveznie ezt.

Az *Álmodozások kora* sikerült a legegységesebbre. Problematikája is konkrétabb, bár túlságosan sokat akaró. Munkaeredményekről, szerelemről álmodozó fiatal szakembereket látunk, akik azt hiszik, hogy ők különbek lesznek, mint az idősebb generáció. Rádöbbennek azonban, hogy tettek nélkül sosem válnak valóra a vágyak, nem állják ki az élet próbáját. Szabó már nem nyúl stílusától idegen eszközhöz — sem hagyományos, sem más eszközökhöz —, hanem *vállalja a dedramatizálást:* a nagy drámai csúcsok nélküli, főleg verbális kifejezésre épülő ábrázolásmódot.

E filmek tanulságait leszűrve megállapíthatjuk, hogy művészeink *valóban jellegzetes konfliktusokra* (családásokra, törésekre, tragédiákra) találtak az új életanyag megragadása, az emberi drámák feltárása útján, de *nem sikerült eléggé drámaivá, élményszerűvé tenniük* az új közeget (ezért váltak uralkodóvá náluk a verbális eszközök). Elkerülték a rendkívülivé való felnagyítást, a reprezentivitást — hiszen ezek nem jellemzők a ma konfliktusaira —, de a *belső küzdelmet* és az élményt nem sikerült felszínre hozniuk.

A belső világ ábrázolása

A belső drámára való koncentrálás, a pszichológiai ábrázolás mélyítése *Makk Károly*nak sikerül a leginkább. Az *Elveszett paradicsom*ban (1961) és az *Utolsóelőtti ember*-ben (1962) eredményesen szervezi drámává a belső, *tudati folyamatokat.* Erre a két film erőteljes konfliktus-alapja adott lehetőséget: az elsőben műtéti beavatkozás következtében meghal egy asszony, a másodikban vakmerő társának halálát okozza egy ejtőernyős oktató. Az *Elveszett paradicsom* jeles felismerésekkel szolgálta a belső ábrázolást.

Bacsó Péter, Gaál István és *Szabó István* csak a köznapi életben általában előforduló valóságos cselekvéseket igyekeztek megjeleníteni. Ezért a belső ábrázolás igényének engedve, arra kényszerültek, hogy mindent vagy majdnem mindent párbeszédben vagy belső monológként fejezzenek ki. *Makk Károly* viszont nem köznapi-funkcionális

Digitized by Google

mivoltukban értelmezte e cselekvéseket, nem törekedett dokumentalizmusra.

Filmművészetünkben ilyenformán *két szélsőség* alakult ki. Az egyiket a hagyományokhoz visszanyúló és az antagonisztikus osztályellentmondásokra épülő, már említett ábrázolási módszer képviselte, a másikat pedig azoknak a konfliktusoknak a művészi megragadása, amelyek mai életünket jellemzik. Ez utóbbiból hiányoztak a jól körüljárható *kifejező* cselekvések, ezért a művészeknek a verbális eszközökkel megközelített *köznapi* cselekvéseknél kellett megmaradniuk, és ezeknek sajátos *átszínezésével* törekedniük drámai építkezésre. Ez a módszer az alkotói gyakorlatban ösztövérnek bizonyult; így nagy hangsúlyt kapott annak kutatása, hogy hogyan lehet ábrázolhatóvá tenni a jellegük szerint ugyan köznapi, de a *belső élmény közvetlen kifejezésére* is *alkalmas* cselekvéseket. Példaként hivatkozom az *Elveszett paradicsom* egy epizódjára: amikor az orvos tréfásan, de halálra szántan próbálja ki a Balaton jegét.

Makk Károly felsorolt művei azonban mégis csak bevezető, előkészítő szerepet játszottak; ennek az az oka, hogy konfliktusalapjuk még nem kötődött *közvetlenül* az aktuális valósághoz: drámái egy kissé elvontak és zártak.

A cezúra

Makk Károly úttörő kísérletei után *Jancsó Miklós Oldás és kötés*-e (1963) hozott *fordulatot.* A film orvos hősét egy operáció rádöbbenti, hogy nehézségek nélkül ívelő karrierje önteltté tette őt, hogy alaptalanul lenézi az embereket, közöttük idős, tapasztalt professzorát is. S önhitében meginogva, amint „eloldódott", tüstént „kötődni" is megpróbál; keresi, hogyan illeszkedhet bele egy új értékrendbe. Ez a törekvése előbb baráti körébe viszi, amely azonban alkalmatlannak bizonyul ily emberi kapcsolatok teremtésére, hiszen mint a háborús generáció tagjait, őket is meglehetősen nyomja emlékeik és gondolataik súlya. Majd apját keresi fel, aki már belenyugodott a halálba. Végül is egy jövendő társadalmi ösztöndíjas kiskatona döbbenti rá a közösség szolgálatára mint legfőbb értékre.

Ebben a filmben sikerült aktuális konfliktus alapján aktuális életanyagot dramatizálni, s így egy *belső küzdelem élményét* közvetíteni. A belső küzdelem *konkrét* ideált hordoz: az egoizmus elleni lázadást, közelebbről: a múlt szenvedései által indokoltnak vélt kiváltságos helyzet illúziójának feladását, az emberi kapcsolatok megújítására, fejlesztésére való törekvést.

Az *Oldás és kötés* készítésének idején a nem hazai filmművészetben már kialakult ez az alkotásmód. Nyugaton a változás oka a neorealizmus válsága volt. A kapitalizmus időleges stabilizációjának hatására ugyanis a neorealista filmekben ellentmondás keletkezett hőseinek pozitív jellege és passzivitásuk között; e hősök szenvedtek a

Digitized by Google

kizsákmányoló társadalomtól, de nem változtatták meg azt, s gazdasági és cenzurális okok miatt nem is volt lehetséges az erre irányuló felhívás. Így a nyugati filmművészet legjobb rendezői — az egyetlen járható utat választva —, a korábban egyértelműen pozitívnak mutatott népi hősök kritikai ábrázolása felé fordultak. És nem hamisítottak, hiszen nemcsak a körülmények következménye volt a kellő öntudat és szervezettség hiánya, hanem a hősök negatív vonásaié is. A kritikai megközelítés együttjárt a sokoldalúbb, illetve mélyebb pszichológiai ábrázolás igényével. Ebben a lehetséges irányban haladva a nyugati filmművészek nem közvetlenül az osztályharc, a kizsákmányolás és társadalmi igazságtalanság problémáit ábrázolták, hanem az *egyén központba állításával* az elidegenedéshez, az emberi kapcsolatok és életprogram hiányához, s más hasonló kérdésekhez jutottak. Eltűnt az ideál és a pozitív hős egyszerű összefüggése, a szituációra való közvetlen reagálás egysíkúsága, s helyébe a hősöknek az önmeghatározásért és önmegvalósításért folytatott bonyolult belső küzdelme került.

Valamivel később és más előjellel ugyan, de hasonló folyamat ment végbe a Szovjetunióban és néhány más szocialista országban is. Azokat a problémákat, amelyek közvetlenül a társadalmi lényegre mutató külső cselekvésekhez kapcsolódtak (ezek közül a mezőgazdaság szocialista átalakulása foglalkoztatta legtovább a filmművészeket), felváltották az olyan kérdések, mint *a tudatnak a léttől való elmaradása,* az *egyén szükséges átformálása* és a *közösséghez való viszonya.* A haladó nyugati filmművészeknek külső tilalmak állták útjukat, hogy az antagonisztikus osztályellentétek alapján alkossanak; a szocialista országokban viszont maguk a belső osztályellentmondások szűnnek meg fokozatosan, így ezekben az országokban is elkerülhetetlenné vált a pszichológiai ábrázolás elmélyülése.

Ezért jelentette az *Oldás és kötés* a sematizmus leküzdésével kezdődő út újabb fordulatát, a keresés bizonyos fokú beérését. Nemcsak vázlatát adta az emberi kapcsolatok és magatartások hiányosságának (mint a *Nyáron egyszerű,* a *Sodrásban,* vagy az *Álmodozások kora),* hanem emberi drámáját is. Ezért a Jancsó Miklós filmje által hordozott ideálénál nagyobb konkrétságot csak azok a művek tudtak elérni, amelyeknek úgy sikerült fokozniuk a belső világ teljességét, hogy kibontották a közelmúlt legdöntőbb eseményeinek következtében létrejött történeti tartalmat. Ez a törekvés nemcsak az új életanyag és a dramatizálás problémáját helyezte új megvilágításba, hanem az egyéni pszichikum és a társadalmi lényeg összefüggéseinek kérdését is. Igaz azonban, hogy a belső világ feltárása — annak bonyolultsága miatt — bizonyos befelé fordulást, az ábrázolás elszigetelését is előidézheti. Ezért néhány alkotó más módon, történeti kibontással próbálta meg az aktuális életanyag és a dramatizálás összekapcsolását.

Digitized by Google

A múlt a jelenben

Az első jelentős kísérletet *Herskó János* tette, *Párbeszéd* című filmjében (1963). A másodikat *Fábri Zoltán*, a *Húsz órá*-ban (1964), ezt követte *Kósa Ferenc*, a *Tízezer nap*pal (1964—1966).

A *Párbeszéd* — hősének sorsát követve — a *legfontosabb történelmi eseményeket* sorakoztatja fel: a felszabadulást, a törvénytelenségeket, az ellenforradalmat és az utána következő szakasz építési feladatait. Herskó az *állandóságot*, az összekötő mozzanatot keresi korunk emberében, s az új társadalomhoz fűződő lényegi kapcsolatában találja meg ezt. Az új társadalmat úgy hangsúlyozza, mint ennek az embernek az életszféráját. Teszi ezt azzal is, hogy ennek a társadalomnak a megszületése, a felszabadulás mentette meg a film hősnőjének életét, de azzal is, hogy ez hozott emberi életet hőse számára. A *Párbeszéd* nem egyszerűen pozitív hősöket mutat, hanem olyan hősöket, akik a sors buktatói és zord véletlenek után is magukra tudnak találni, mert birtokában vannak egy felismerésnek — a társadalom lényege ismeretének. Herskó János a dramatizálást az egyén és társadalom olyan kapcsolatával valósítja meg, amelyben az ábrázolás nem reked meg azon a szinten, amelyen a hősök egyszerűen, lokalizáltan reagálják le a külső hatásokat; túllép ezen a szférán, s az egyén „állandó"-jához, az öntudathoz viszonyít.

Hasonló módszerrel készült a *Húsz óra is. Fábri Zoltán* azonban nagyobb teret enged hősei mozgásában az *emberi szenvedélyeknek.* S ehhez adekvát formát is talál azzal, hogy különböző emberek visszaemlékezéseiben csak felidézi az eseményeket. Így a középpontban a termelőszövetkezet elnökének szubjektuma maradt. Ugyanakkor a *Húsz óra* is a magatartás *állandó tényezőjét* keresi. Mindkét filmben az tehát az alkotói törekvés, hogy viszonylagos önállóságában ábrázolja a szubjektumot, vagyis úgy, mint ami állandóan ki van téve a történelmi eseményeknek, de önállósága folytán mégis megfelelő támpontot talál az eligazodásra. *Herskó János* és *Fábri Zoltán* még hangsúlyozza ezt az ábrázolásmódot azzal, hogy olyanokkal állítják szembe főhőseiket, akik nem képesek erre az eligazodásra.

Herskó János és Fábri Zoltán filmjei tehát a szocialista hőst próbálták megrajzolni. És most hőseik belső küzdelme. öntudata került előtérbe. Bár mindkét rendező kellő figyelmet fordított az események természetes áradására, egyik sem kerülhette el a kiélezést, a lényeg bizonyos tendenciózus kiemelését. E tekintetben még előbbre tört *Kósa Ferenc, Tízezer nap* című filmjében. Ennek (paraszt) hősét is a tudati önállóság jellemzi, de ő sokkal erősebben őrzi a felette elmúlt harminc év változásainak emberformáló hatásait. A *Tízezer nap* erőteljesen sugározza azt a tanulságot, hogy az új világ igenlése csak *tudatos* lehet, mert szüntelen *aktivitást* követel. Ily módon módosul, megváltozik az általános humanista ideál. Nem válhat ideált hordozó

Digitized by Google

hőssé az, aki nem próbálja meg a jelenségek mögött felismert lényeghez igazítani magatartását. Kezdeti fokon a társadalomban elfoglalt helyének problémája vetődik fel az egyénben. Nemcsak a társadalmi események mondanak tehát ítéletet a hősről (filmünkben például árnyékot vet a hős világlátására a cigányokkal kapcsolatos megnyilvánulása), hanem a hős is a társadalmi eseményekről (nevezetesen a begyűjtés miatti konfliktusával). A hős és valóság kapcsolatának ilyen, teljes bonyolultságában való felfogása a *hősök demisztifikálásához, kritikai ábrázolásához* vezet.

Az általános és a konkrét

A magyar film a sematizmus utáni nekifutás után sem mondott le arról, hogy az új életanyag bevonásával egyidőben — esetleg nem is a mai valóság anyagán — tovább kutassa a dramatizálás új módjait, egyszóval, hogy tovább kísérletezzen. Jó példa erre *Jancsó Miklós Szegénylegények* című filmje (1965).

A Párbeszéd és a Húsz óra hőseit egy mély, a társadalmi lényeget élesen, kontúrokban feltáró történelmi változás az öntudatnak olyan fokára emeli, amely mint szilárd szemléleti alap, segíti őket a tájékozódásában. A Tízezer nap hősében *csak a tagadás* kristályosodik ki; ezzel az alapállásával már nem képes pozitív programot követni a felszabadulás utáni események sűrűjében, s ez még emberségét is veszélyezteti. Az igazságért való küzdelme nem ér véget, s igazsága nélkül nem találhatja meg helyét a világban, nem küzdheti fel magát magasabb emberi létre. A *Szegénylegények* azokat a külső és belső kötöttségeket ragadja meg, amelyek az igazság keresését, az emberré válást akadályozzák. A Tízezer nap abban a történeti szituációban mutatja meg az egyéni parasztokat, amelyben egyéni-paraszti létük vált kérdésessé. S ez úgy sűrűsödik emberi drámává, hogy a művész olyat választ ki közülük, aki közeledik az igazság felé, akinek belső vívódása az igazsághoz *vihet*. A *Szegénylegények* „negatív lenyomatként" azt fejezi ki, hogy hová vezet az, ha osztálytársadalomban a hatalom, akár haladó célok érdekében is (a kapitalista fejlődés igényelte vagyonbiztonságért), erőszakkal akarja megszüntetni mindazt, ami szembeszegülésre ösztönöz.

A szegénylegények között gyilkosok, rablók is vannak, s akadnak köztük gyávák és árulók is. Megváltozásuk szükségszerű. De ez a változás csak meghatározott felismerési folyamatban és bizonyos eszmék alapján mehetne végbe. S a hatalom leginkább akkor nyilvánítja meg aljasságát és terrorját, amikor ezek a humanisztikus ideálok hozzák mozgásba a figurákat. A diákot, aki bevallja, hogy rokonszenvezett Kossuth céljaival, hátulról lövik le. Veszelkát a szeretett lány megvesszőzésével kényszerítik öngyilkosságra. A szolidárisnak mutatkozó foglyokat fortéllyal állítják szembe egymással. Amikor pedig a foglyok jobbik énje, a haza iránti odaadásuk nyilvánul meg, akkor mond-

Digitized by Google

ják ki rájuk a halálos ítéletet. Az eszmei célok, a szeretet, a szolidaritás — mind a humanitás momentumai. S belső gyengeségük éppen ezekkel kapcsolatban teszi a legkiszolgáltatottabbakká a szegénylegényeket. A Szegénylegények-ben az ábrázolás *deheroizáló, kritikai;* a jót és a rosszat mutatja meg az emberekben és az emberek között, s éppen ez a film legfontosabb ismérve. Ugyanakkor azonban az alkotóművész vajmi keveset tett a filmet irányító ideál konkretizálásáért. Sőt, ellenkezőleg: olyan *szimbolumrendszert* teremtett, amely meglehetősen sommásan intézi el az egyéni tudat és a közösségi, társadalmi érdek bonyolult kapcsolatát. Vitathatatlanul érdeme azonban a filmnek a művészi ábrándozásmód továbbfejlesztése, és elsősorban ezt adta egész filmművészetünknek. Hősei egyéni tudatát nem teljességükben és történetiségükben ábrázolja, hanem ezek a hősök lebontott, sajátos alapszituációkra reagálnak, és ezeket a film csak szakaszosan jeleníti meg. A szituációt és cselekvést összekötő *belső élmény a nézőben bontakozik* ki. Ehhez arra volt szükség, hogy a felfokozott külső események a legáltalánosabb emberi élményekre: a *félelemre, szeretetre* stb. appelláljanak. Igaz, hogy e módszer következtében az ideál nem játszhat történetileg konkrét orientáló szerepet, de a megoldás mintegy modelljét nyújtja a pszichológiai ábrázolás precíz kidolgozásának.

Kovács András a *Hideg napok*-ban (1966) hűen, pontosan idézi az eseményeket, és ezzel kívánja történetileg konkretizálni a mű alapeszméjét, ideálját. A konkrétságnak még a Szegénylegények-ben felmutatott fokát sem érte azonban el, mert az ideál irányultsága nem a film hőseinek, hanem a nézőknek a körülményeitől válik függővé. S bár a *Szegénylegények* e tekintetben csak kiindulópontot jelentett, mégis ez jelölte ki a járható utat, s ez: a *belső küzdelem, a belső világ történeti teljességének feltárása, megragadása.*

Visszatérve a Hideg napok-ra, néhány utalással megindokolom kritikai megjegyzésemet. A film az 1942. évi újvidéki vérengzést felidézve, három tisztet és egy közlegényt állít a cselekmény középpontjába, akik 1946-ban a néphatalom börtönében rendre mentegetik magukat; ezzel párhuzamosan vonultatja el a nézők szeme előtt az újvidéki eseményeket. A kontraszt alapján a nézőnek kellene etikai ítéletet mondani, hogy az egyéni magatartások és az események összevetésével maga vonja le a tanulságot, tartsa felelősnek a tiszteket, illetve — általánosabban — magát és mindenkit, aki hasonló helyzetben passzívan viselkedik. A tanulság levonását azonban akadályozza az — amit a film általánosan követendő normaként tűz ki —, hogy a tiszteknek a mártíromságot vagy (enyhébb esetben) karrierjük kettétörését kellett volna választaniuk ahhoz, hogy megakadályozzák a vérengzést. Ezeket a tiszteket nem azért kell felelősnek tartani, mert nem szánták el magukat a mártíromságra vagy legalább valamiféle ellenállásra (ennek a követelménynek az érvényesítése céljából sokkal személyesebb élményként kellett volna kijátszani a vérengzést), hanem azért, mert még valami belső küzdelem, belső konfliktus sem indult meg bennük. Ehhez azon-

Digitized by Google

ban belső világuk ábrázolása is szükséges lett volna, ám kimaradt soviniszta nevelésük hatásának, a magyar hadsereg szerepét illető illúzióknak a motiválása. Az alkotók csak absztrahált emberekként vették egybe az eseményekkel a figurákat, s ahol a film túllépett ezen, az is csak jelzés volt (Pozdor zászlós lelkesedése, Büky százados katonaiskolás múltja).

A Hideg napok-nak kétségtelenül nagy érdeme az egyéni magatartás és a társadalmi lényeg kontrasztjának érzékletes és kritikát sugalló megragadása. Az ideál azonban művészileg túl általános marad, a felelősség kérdése túl elvontan vetődik fel. Többek között ennek a következménye az, hogy a vérengzésben nem a tisztek, hanem a közlegények tűnnek a fő bűnösöknek, a fő felelősöknek.

Fábri Zoltán Utószezonja (1966), ha nem is tudta töretlenül végigvinni drámai vonalát, de hasznosította a filmművészet legújabb áramlatainak azt a tanulságát, hogy nem számíthat hitelességre a belső világ teljességét megkerülő ábrázolás. Ez a film is a nézőre bízza a döntést: bűnös-e a munkaadóit baráti beszélgetésben egy „hacsak" szóval kiadó gyógyszerész, vagy felmenthető (mint ahogyan társai és a bíróság is felmenti). A néző azonban nem ad felmentést, s ehhez a film kellő alapot teremt. (Gondoljunk arra, hogy a főfigurában jól motiváltan tárul fel az a rejtett vágy, hogy gyógyszerészsegédből gyógyszertártulajdonos legyen, hasonlóképpen gyávasága és gyámoltalansága is.) A Hideg napok a leegyszerűsítéssel egységesebb ábrázolást nyújtott, az Utószezon a probléma teljes bonyolultságát akarta visszaadni, s ez zsufolttá és egyenetlenné tette. Ezért csak kísérlet — egy újfajta kritikai ábrázolás kísérlete.

A kritikai ábrázolás

Kovács András és *Fábri Zoltán* filmjeiben a *kritikai*, a *deheroizáló* ábrázolás egy meghatározott ideált volt hivatva erősíteni, mégha nem sikerült is eléggé konkréttá tenni ezt az ideált. E filmek tehát valamilyen *állítás* nevében mondták ki a kritikát, a tagadást — az *igenlést* szolgálva (nem csak a szónak abban az általános értelmében, amely szerint minden tagadás már valamiféle állítást is tartalmaz, hanem a felelősség kiemelése értelmében is). A kritikai ábrázolásnak azonban az állítás nélkül is van létjogosultsága, ha régi ideálokat, s velük együtt régi, szinte sémává merevülő ábrázolási megoldásokat tud ezzel meghaladni. Ez magyarázhatja, hogy a Szegénylegények, a Hideg napok és az Utószezon előtt keletkezett. Ám a *Szegénylegények* sem állt egyedül; találkoztunk olyan alkotásokkal is, amelyekben a kritikának „személyes" képviselői voltak. Így *Palásthy György Ketten haltak meg* (1965) és *Kardos Ferenc—Rózsa János Gyermekbetegségek* (1965) című művei.

A *Ketten haltak meg* vidékre látogató hősnője tudomást szerez a közelmúlt egy tragédiájáról: egy fiú és egy lány öngyilkos lett, mert a lányt szülei nem engedték cigányfiúhoz menni feleségül. A film azok-

Digitized by Google

ban a fokozatokban leplezi le a kisváros jellegzetes típusait — a tervezett, de meghiúsult házassághoz való viszonyuk alapján —, amelyekben a hősnő megismerő tevékenysége kiteljesedik. Így bukkan elő a szolíd felszín mögül az előítélet, az önteltség, a múltba fordulás. A film azzal a módszerrel valósítja meg a leleplezést, hogy a hősnő a történtekről kapott újabb és újabb adalékok birtokában újra meg újra találkozik a lány szüleivel, s egyre inkább más szemmel nézi őket, mert teljesen más értelmet kapnak számára megnyilatkozásaik.

A *Gyerekbetegségek* alkotói egyszerűbben oldották meg mindezt: gyermekhőseik szemével láttatták a felnőttek világát; ezek fontoskodását, önhittségét, hazugságait, konvencióit. A gyermek-látószög felnagyítása nem okoz torzítást, hanem a szó szoros értelmében vett leleplezést szolgálja.

Ezek a filmek — csakúgy, mint az Utószezon — nem dokumentális stílusban készültek, hanem a tudati, belső élményeket érzékeltetve, nemegyszer *transzponált világot* mutatnak be, bár a legtöbbször a valóság koordinátáiban (nem egy zárt belső világ vizualitásában). Mind e kísérletekben azok a filmek váltak a legígéretesebbé, amelyek az aktuális életanyaghoz kötötték az aktuális eszméket, problémákat. Ezt példázza *Szabó István Apa* című filmje (1966).

A kritikai ábrázolással dolgozó filmekben megcélzott felelősség, az ezekben lelepleződő önteltség, az előítéletek és más kérdések esztétikai tanulsága ugyanis *tovább mélyíthető* akkor, ha az alkotók e hibák mögé nézve, feltárják, hogy ezek mögött a megfelelő életprogram és életelv hiánya húzódik meg. Az Apa című filmben a kritika behatol a tudati világba, kérdőre vonja a misztifikált régi eszméket, s arra a következtetésre jut, hogy nem lehet az apák — esetleg képzelt — dicsőségéből élni, hanem reálisan kell értékelni a dolgokat, és önálló tettekre van szükség. A megváltozott valóság leleplezi az illúziókat, s új programot sürget: a változásban való részvételt. A film egy kissé eltévedt e jó úton (adós maradt a kellő művészeti általánosítással): túlzsufolja az egyéni színezetű emlékeket, és túl steril módon bizonyítja az új program szükségességét. Hiányzik a filmből a valóság rádöbbentő ereje, amely tudatosítaná a hősben és a nézőben is, hogy ebben a világban az embereknek meg kell szabadulniuk belső kötöttségeiktől.

Az új hősök

Herskó János Szevasz Vera című filmje (1967) két generációt szembesít, s ezzel igazolja, hogy minden emberi tulajdonság *csak társadalmi viszonyításban* jelent értéket, s magának az egyénnek a számára is csak a mások viszonyában létezik. Ezt tanúsítja Vera találkozása az idősebb generációval, s kötődése, cselekvése. Ebben a cselekvésben válik felnőtté, vállalva a felelősséget, s így találja meg a helyét a társadalomban. Cselekvési körén kívül bizonytalan és kiszolgáltatott. Kötődése azonban csak alkalmi, így keresése is tovább folytatódik. Önmaga ke-

Digitized by Google

tesése ez másokban — például a szerelemben. Az Apa hősei számára még csak kívánatos ígéret volt a felnőttség, az önállóság. Vera már átesik az önállóság tűzkeresztségén, megindul az „emberré válás" útján: felfedezi a cselekedetek világát. S az új, az önmagukat kereső hősök számára ez a felfedezés a legtanulságosabb: a *cselekvések célja a közösség,* csak ennek segítségével találhatják meg helyüket a társadalomban.

Zolnay Pál Hogy szaladnak a fák! című filmje (1967) egy ifjú ember passzív magatartásával veti össze az idősebb generáció önfeláldozó életét. A Szevasz Vera hőse a keresés, a belső feszültség stádiumában van, s a provokált és dacból vállalt tevékenységben rádöbben valamire, belső tartást kap a felelősségtől, s élményt ad neki cselekvésének jelentősége. A *Hogy szaladnak a fák!* fiatal hősének hazalátogatása nevelőszülei falujába — csak alkalom egy másokért leélt élet nagyszerűségének kijátszásához. Az élmény hasonló, de a tanulság más.

E két film találóan érzékelteti az *új hős megrajzolásának* mai problémáit. Ezek a fiatalok nem pozitív hősök, a szó régebbi értelmében (a régi mércével mérve inkább a körülöttük levő felnőttek azok). Mégis van egy pozitív vonásuk *a belső küzdelemre, belső megtisztulásra való képességük.* S ezt ne elvontan értsük! Ezek az ifjak képesek arra, hogy nem is túl rendkívüli helyzetbe kerülve, szembesítsék a maguk nyugtalan, kiforratlan *belső világát* azokkal a *cselekedetekkel,* amelyek harmonikusan összefogják a cselekvőket a világgal. Ebből a szembesítésből kerekedik ki az a rádöbbenés, amely elindítja a fiatalokat a felnőtté válás, az emberré formálódás útján. Új kapcsolat kínálkozik számukra maguk és a közösség között. S így találhatnak rá helyükre a világban.

Az új törekvések és a közönség

Az elmondottakban a magyar filmművészet új törekvéseinek vizsgálatával vázlatosan a fejlődés fővonalát tekintettük át. Ennek a fejlődésnek a középpontjában az *új társadalmi helyzet által megkövetelt változások* állnak, az ideál és az ábrázolás vonatkozásában egyaránt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az ábrázolás hagyományos módja már *nem életképes.* Azt sem jelenti, hogy a filmművészeti avantgard felvázolt fejlődési vonala azonosítható a magyar filmművészet *egészének* mozgásával. Nem lehet tehát úgy tekinteni az itt kiemelt műveket, mint a magyar filmművészet kizárólagos hatástényezőit. Sokkal inkább *úttörő* jelentőségűek, mert azon dolgoznak, hogy kielégítsék filmművészetünknek a szocializmus építéséből, az új társadalmi helyzetből fakadó belső követelményeit. S éppen azért, mert úttörő szerepet vállaltak, bizonyos mértékig óhatatlanul el is szakadnak a közönségtől. Ennek legszélesebb rétegei ezekhez az alkotásokhoz is egy korábbi állapot ábrázolási sajátosságainak, filmkifejezési eszközeinek az ismeretével közelednek, holott ezek éppen *a korábbi ábrázolási móddal való szakítást képviselik.* Így kétségtelenül megvan az a veszély, hogy a közönség

Digitized by Google

azokat a műveket érzi idegennek, amelyek a fejlődés új útjait törik, s ezért a legjelentősebbek. Ez kisebb-nagyobb mértékben *minden művészeti megújulásnál* beáll, és mindaddig tart, amíg a köztudatban el nem mélyítik az új eredményeket az ezeket népszerűsítő, tehát nem első ízben felmutató, hanem inkább felhasználó művek. A tudományos művekhez hasonlóan a művészeti alkotások nem szólnak mindnyájan a közönség minden rétegéhez, egy részüknek az a hivatása, hogy kísérletezzen abban az irányban, amerre a valóság változásai nyomán az adott művészetnek előre kell lendülnie.

Valami azonban összeköti a magyar filmművészet új törekvéseit a közönségnek még azokkal a rétegeivel is, amelyek legjobban ragaszkodnak a megszokott, régi módszerekhez. Ez pedig az avantgard-műveknek egy kétségkívül rokonszenves sajátossága: az, hogy *a mai életanyagot* ragadják meg, s igyekeznek nagyon közvetlenül, a lehető legkisebb áttétellel kifejezni eszméiket, ideáljukat. Így maga a mai életanyag játszhat összekötő szerepet. Igaz viszont — s ezt sem szabad elhallgatnunk —, hogy az életanyag nem azonosítható egyszerűen a hétköznapi jelességekkel, hanem egy társadalmi szakasz *jellegzetes ellentmondásait és sajátosságait* és az ezeket hordozó „közeget" jelenti a filmművész számára. Ez pedig némileg már csökkenti az új életanyag vonzó hatását, úgyszintén az is, hogy a dramatizálás új módja egy teljesen *szokatlan jelzésrendszerrel él*, s a közönség igen gyakran még fenntartással fogadja.

A magyar filmművészet fejlődésében azonban elkerülhetetlen volt az olyan minőségi ugrás, amely a tartalmat és a formát egyaránt megújítja. S a közönségnek nyilvánvalóan nem az az érdeke, hogy a fejlődés üteme mérséklődjék, hanem az, hogy eleven kapcsolat épüljön a filmközönség és az új eredmények között — főképpen a népszerűsítő művekkel. Ez azért is nélkülözhetetlen, mert a művészeti megismerés eredményei keveset érnek akkor, ha nem párosulnak a befogadással, hisz valóság-változtató hatásuk csak ettől várható.

Áttekintés

A magyar filmművészet igen korán, már az ötvenes évek elején küldetésének és feladatának tekintette a *szocialista eszmék megvalósítását*. A dogmatizmus éveiben azonban többnyire csak a sematikus illusztrálás formáját ölthette ez a jó törekvés. A sematizmus leküzdésével erősödött meg annyira a magyar filmművészet, hogy valóban az aktuális valósághoz fordulhatott, a megváltoztatásában való részvétel igényével. Azóta — több hullámban — a kísérletezés jellemezte filmművészetünket, amely megpróbálta bevonni az aktuális életanyagot mind a dokumentum-, mind a játékfilm műfajába, s szüntelenül kutatta, hogyan birkózhat meg az új konfliktusok, illetve az új hősök konkrét rajzával. Ezzel együtt — azért, hogy az új követelményeknek megfelelően dramatizálja az aktuális életanyagot — kísérletet folytatott

Digitized by Google

az *ábrázolás elmélyítésére*, hiszen az új konfliktusok jellege nyilvánvalóan ilyenfajta igényt támaszt. Ezen az úton a magyar filmművészet is eljutott a világ leghaladóbb filmművészeit foglalkoztató problémák felvetéséig (igaz, hogy a művészeti általánosítás különböző fokán), mégpedig úgy, hogy emellett nem fordult el saját társadalmi valóságának életanyagától.

A magyar filmművészet akkor nőtt fel önálló, egyedi sajátosságokkal bíró irányzatként a világon a leghaladóbb, a legmagasabb művészi színvonalat képviselő áramlathoz, amikor világszerte jelentős változás állt be a filmművészetben. Akkoriban megszűnt az ideálok közvetlen kapcsolata a példamutató pozitív hősökkel, s ennek megfelelően *maga a pozitív hős fogalma is átértékelődött.* Már nem lehetett egyszerűen személyes magatartásként vagy annak normáiként propagálni a társadalom lényeges vonásait. A magyar filmművészetben is megjelent a *bonyolultabb ábrázolás* igénye. S a legutóbbi évek filmjei már ennek az igénynek a kielégítése jegyében készültek. Egymás után feltűntek a magyar filmalkotásokban az emberi kapcsolatok, az egyén és a közösség viszonya, az életprogram, a valósággal való önálló és tevékeny kapcsolat, a felelősség problémái. Éppen ezek az igények és problémák, a belső küzdelemre való készség jellemzik az *új hőst.*

Ez a kibontakozás természetesen nem zárul le az 1967-es évvel. Tovább folyik az útkeresés, de már az eddigi kísérletezés révén megszületett alkotások is tanúsítják a magyar filmművészet eredményeit.

Ezek az eredmények nem korlátozhatók azokra az alkotásokra amelyek mérföldkövei a magyar filmművészetnek, s mint ilyenek, a folyamatot jellemzik. Nagyobb fejlődési szakaszt áttekintve azonban nem nyílik lehetőség minden jelentősebb alkotás minőségének méltatására, mert a művek rangsorolásának szempontja csak az egész szolgálata, s ily módon a valóság megismerésének és megváltoztatásának segítése lehet.

Digitized by Google

MÁRKUS GYÖRGY:

Bertrand Russell

Bertrand Russell a XX. század azon polgári gondolkodói közé tartozik, akiknek nevét nemcsak egy szűkebb szakterület (az adott esetben a filozófia) művelői, vagy az ez iránt speciálisan érdeklődők, hanem valóban az újságolvasók széles tábora is ismeri. Aktív részvétele a békeharcban, következetes fellépése az Egyesült Államok vietnami agressziójával szemben őszinte rokonszenvet és megbecsülést ébreszt az immár 95 éves filozófus iránt a közvélemény széles rétegeiben, bár filozófiai írásai legtöbbjükhöz nem jutottak el.

A filozófus hivatásának és feladatának az a felfogása, amelyet Russell egész gondolkodói és társadalmi tevékenysége, egész életútja képvisel, kétségtelenül kivételes és ritka jelenség a mai polgári kultúrában, legalábbis ami az angolszász országokat illeti. Angliában és az Egyesült Államokban ugyanis — elsősorban az utolsó húsz évben — végbement a filozófia „professzionalizációjának" és akadémikussá válásának az a folyamata, amelynek következményeképpen ezen országok filozófiája visszavonult az *alapvető világnézeti és korproblémák* vizsgálatától; a nagy ideológiai szintézis megteremtésére irányuló kísérletek helyét egyes részletkérdések aprólékos nyelvi-logikai jellegű elemzése foglalta el, amely a legjobb esetben is csak szakemberek érdeklődésére tarthat igényt. A filozófia társadalmi és világnézeti elkötelezettségének ezzel a kipusztulásával szükségszerűen járt együtt az, hogy e bölcseleti irányzatoknak nemcsak szociális, de szűkebb értelemben vett kulturális hatása is csökkent. Kétségtelen, hogy ennek az egyetemi tanszékek melegházi levegőjében virágzó filozófiának nem egy képviselője *magánemberként* őszintén s gyakran bátran is kiáll a maga demokratikus, polgári radikális társadalmi elveinek, humanista meggyőződésének védelmében; ezeknek az állásfoglalásoknak azonban a legtöbb esetben semmiféle kapcsolatuk sincs az adott filozófus *elméleti* tevékenységével.

Igaz, a filozófiai elmélet és a társadalmi-politikai tevékenység közti szakadás gyökerei Russell életművében is fellelhetők. Russel nemegyszer hangsúlyozta (s némelykor — meglehetősen igazságtalanul — túl

Digitized by Google

is hangsúlyozta), hogy társadalmi-politikai nézetei függetlenek általános filozófiai koncepcióitól. Nem véletlen az sem, hogy az angolszász országokban ma uralkodó „világnézet-ellenes" irányzatok (mind a világnézeti problémák „értelmetlenségét" hangsúlyozó *neopozitivista* tudományfilozófia, mind a filozófiai kérdéseket nyelvi elemzés útján „eltüntetni" szándékozó ún. *analitikus* iskola) jelentős indítékot kaptak Russell egyes filozófiai gondolataiból, filozófiai fejlődésének egy-egy korszakából, s nem teljesen jogosulatlanul tisztelik őt szellemi elődjükként. Ez igaz, de rögtön ki kell egészíteni ezt annak megállapításával, hogy Russell szinte kialakulásuk pillanatától kezdve élesen szembefordult ezen irányzatokkal, s nemcsak egyes részproblémák kapcsán bírálta, hanem — különösen az utolsó évtizedben — eszmei sterilitásuk, a filozófia nagy kérdéseitől s voltaképpeni missziójától való elfordulásuk miatt vádolta őket, valóban elkeseredett haraggal.

Meglehetősen furcsa és ellentmondásos tehát Russellnak, a filozófusnak a helye a XX. századi polgári bölcselet fejlődésében. Kétségtelenül ő a XX. század egyik legbefolyásosabb filozófusa: abból a szempontból is, hogy egyike a legtöbb nyelvre lefordított, s legtöbbet olvasott modern polgári gondolkodóknak, s a filozófián belül gyakorolt hatása szempontjából is: századunknak nincs szinte egyetlen olyan ismeretelméleti irányzatú áramlata sem, amely ne kölcsönzött volna írásaiból bizonyos gondolatokat. De egyszersmind egyike a legelszigeteltebb gondolkodóknak is: nemcsak hogy nem alapított semmiféle filozófiai irányzatot vagy iskolát, de jószerivel nincs is egyetlen követője sem. Sőt mi több: nem is világos, mit jelenthetne Russell „követőjének" lenni, hiszen bizonyos értelemben nem is létezik russelli filozófia. Filozófiai fejlődése bővelkedik éles, lényeges fordulatokban; hosszú életútja során a filozófiai idealizmusnak szinte összes lényegesebb típusát végigpróbálta: filozófiai koncepciója előbb *Hegel*, majd *Platon*, később *Hume*, végül pedig *Kant* nézeteihez közeledik. (E felsorolás persze csak e változások legáltalánosabb jellegét és irányát kívánja szemléltetni, de semmiképp sem alkalmas arra, hogy képet adjon koncepcióiról.) Egyedül maradása nem csekély mértékben annak a következménye, hogy maga távolodott el radikálisan az általa kezdeményezett áramlatoktól.

Russell bölcseleti munkásságának a nem filozófus olvasóközönség körében való széles körű népszerűsége nem is magyarázható tehát valamely sajátos filozófiai eszmerendszer, egy egységes, konzekvens elmélet hatásával, elterjedésével. Gondolkodói népszerűségének gyökere elsősorban abban keresendő, hogy életművét — nézeteinek minden változása mellett és mögött — egységessé teszi *gondolkodói-filozófusi magatartásának* azonossága. Nem annyira egyes rész-elméletei, az egy-egy korszakában általa felvetett, bármennyire fontosnak is bizonyult gondolatok biztosítanak neki sajátos helyet századunk filozófiájának történetében, hanem épp gondolkodói magatartása, egy meghatá-

Digitized by Google

rozott filozófiai személyiségtípus képviselete. Egyben ez ad magyarázatot életművének és hatásának nem egy, részben már említett ellentmondására is.

Ezt a sajátos gondolkodói alapmagatartást legrövidebben talán úgy jellemezhetnénk, hogy Russell a polgári felvilágosodás nagy tradícióinak folytatását, továbbvitelét kísérli meg a XX. század radikálisan új, e magatartást nemegyszer anakronisztikussá tevő körülményei között. *„Megkésett felvilágosító"* — ez a jellemzés rámutat a russelli filozófia legfőbb indítékaira és értékeire, de egyben korlátainak és ellentmondásainak forrása is.

Nem nehéz kimutatni azokat az érintkezési pontokat, amelyek Russell filozófiai életművének a felvilágosító tradíciókkal való kapcsolatát, folytonosságát megteremtik. Ezek közé tartozik mindenekelőtt a széles értelemben vett *racionalista hagyományok* vállalása és védelme. A XX. századi polgári filozófiának — legalábbis egy hosszú perióduson keresztül — az volt az egyik legszembetűnőbb jellegzetessége, hogy egyre nagyobb teret hódítottak benne az irracionalista és vallásos irányzatok. Russell — miután még a múlt század végén levetkezte első fejlődésszakaszának egyes vallásos-irracionalista momentumait — mindig is élesen és harcosan állt szemben ezzel a tendenciával. Szubjektíve egy olyan filozófia létrehozására törekedett, amely nemcsak a tudományok legújabb eredményeinek figyelembevételén és felhasználásán alapulna, hanem maga is racionális-tudományos kritériumok szerint volna megítélhető. Szinte egész életében egy ilyen filozófia talajáról folytatott következetes polémiát mind a vallásos világnézet, mind az irracionalista életfilozófia eszméi ellen, s nemegyszer — mint például az amerikai pragmatizmussal folytatott hosszú vitájában — akkor is éleselméjűen fedte fel az irracionalizmus talajába nyúló gyökereket, ha ezek nem bukkantak is ki a felszínre.

Ugyanakkor Russellnak a racionális-tudományos filozófia iránti igénye — eltérően például a neopozitivistáktól — nem járt együtt a filozófia nagy kérdéseinek semmibe vételével, nem jelentette a filozófiának valami logikai vagy egyéb „szakdiszciplinává" való átalakítását. Sőt, Russell személyileg is következetes folytatója a felvilágosodás *enciklopédikus* hagyományainak. Specializálódást kedvelő és követelő korunkban valóban megdöbbent munkásságának sokrétűségével: az ismeretelmélet, az ontológia, a logika, a matematika alapjai, a fizika filozófiai kérdései, az etika, a filozófiatörténet, a szociológia, a politika, a történelem, a közgazdaságtan, a pszichológia, a pedagógia, sőt a szépirodalom is — mindezek a tárgykörök megtalálhatók mennyiségileg is szép számú művei közt.

Az elméleti egyetemességnek ez az igénye ugyanakkor együttjár a tiszta teórián való túllépésre irányuló törekvéssel. Russell nem akadémikus filozófus: a legszélesebb értelemben vett *nevelő* akar lenni, akit gondolatainak társadalmi elterjesztése és hatékonysága nem ke-

Digitized by Google

vésbé érdekel, mint logikai megalapozásuk. Életművének jelentős része a szó legjobb értelmében vett ismeretterjesztés (könyvben, előszóban és a rádión keresztül). Saját ismeretelméleti nézeteit ugyanúgy igyekszik eljuttatni a széles olvasóközönséghez, mint mondjuk a XX. század fizikai forradalmának legjelentősebb eredményeit. (A húszas évek elején az elsők egyikeként tárgyalta népszerűsítő formában a relativitáselméletet és a modern atomfizikát.) A filozófiai elméletnek a felvilágosító értelemben vett filozófiai „gyakorlatban" való továbbfolytatása egyben azt is jelenti nála, hogy nemcsak az elméleti igazságok terjesztését tartja a filozófus feladatának, hanem a mindennapi élet által felvetett gyakorlati problémák vizsgálatát is. Ezért harcol az értelem nevében az új szexuális erkölcsért, a közoktatás reformjáért, ezért dolgoz ki bizonyos gazdasági-társadalmi reformjavaslatokat, ezért hallatja szavát a világpolitika kérdéseiben. S ha azt mondottuk — joggal —, hogy elméleti-logikai értelemben igen laza a kapcsolat filozófiai és politikai nézetei közt, akkor most azt is hangsúlyoznunk kell, hogy nem személyes, életrajzi véletlen nála e két tevékenységforma összekapcsolódása: Russell felfogása szerint a filozófus „nevelőnek" nemcsak az absztrakt-elméleti, de a konkrét korproblémákban való aktív állásfoglalás is gondolkodói kötelessége.

Tovább is részletezhetnénk még a Russell és a polgári felvilágosodás hagyományai közti kapcsolatot. A russelli életmű megértése és megítélése szempontjából azonban a folytonosság e mozzanatainál semmivel sem lényegtelenebbek azok a különbségek sem, amelyekben — az új történelmi körülmények következtében — elkerülhetetlenül eltér e tradícióktól munkásságának alaptendenciája. Az előbbi összehasonlítás minden egyes pontjának vonatkozásában kimutathatók ezek az eltérések.

Ami az enciklopédizmusáról mondottakat illeti: az általunk vázolt képet mindenekelőtt azzal kell kiegészítenünk, hogy igen lényeges a színvonalkülönbség az egyes tudományterületekre vonatkozó művei közt. Russell kétségtelenül egyik klasszikusa a matematikai logikának és a matematika filozófiájának (az e területen végzett tevékenysége különben a húszas évek elején befejeződött), s ismeretelméleti munkái is a XX. századi polgári gondolkodás legjelentősebb filozófiai produktumai közé tartoznak. Egyéb területeken végzett elméleti munkássága azonban korántsem közelíti meg ezek jelentőségét, a polgári ideológia keretei közt sem. Társadalomelméleti írásai például — tiszteletreméltó demokratikus és humanista tendenciájuk mellett — általában nemigen emelkednek a liberális kispolgári értelmiség szokásos illúzióinak és tévhiteinek szintje fölé, sőt gyakran még ezen összehasonlításban is meglepő naivitásokat és tévedéseket tartalmaznak. (A két világháború közt például az ejtőernyős-sport tömegméretű elterjesztését propagálta a jövőbeli háborúk elkerülésének egyik fő eszközeként — az agresszív ösztönök „békés kiélésére".)

A színvonalkülönbség ténye azonban még könnyen magyarázható

Digitized by Google

a tudomány mennyiségi növekedésével és differenciálódásával; ma már szinte lehetetlen azonos magas színvonalon alkotni újat ennyi egymástól különböző területen, vagy akár csak azonos mélységben áttekinteni is valamennyit. Jóval nagyobb elvi jelentősége van annak, hogy Russellnál az egyetemesség gondolkodói igényét nem követi a *világnézeti egység* követelménye. Az egység hiánya egyébként nemcsak abban jelentkezik, hogy különböző területekre vonatkozó koncepciói közt igen laza a kapcsolat, vagy nincs is ilyen (amire már utaltunk), hanem egy-egy művén belül is. Russell egyes filozófiai műveit is gyakran valami sajátos eklekticizmus, tudatosan vállalt elméleti következetlenség jellemzi: nemegyszer hosszasan és alaposan érvel egy-egy filozófiai koncepció, problémamegoldás igazsága mellett, s aztán — teljesen váratlanul — olyan problémák vagy ellenérvek felsorolásával zárja ezt le, amelyekről egyszerűen kijelenti, hogy az adott elmélet alapján megoldhatatlanok — s ezzel abba is hagyja a kérdés tárgyalását.

Ezt az eklekticizmust nem lehet pusztán gondolkodói stílusa sajátosságának tekinti: Russell nemcsak hogy nem képes egységes világnézetet kialakítani, hanem filozófiájának egyik leglényegesebb összetevője az a pluralizmus, amely szerint ez a feladat elvileg is megoldhatatlan. „Leglényegesebb individuális meggyőződésem az — írja —, hogy a világ össze-visszaság. Úgy gondolom, hogy az univerzum foltokból és űrökből van összetéve, egység és folytonosság nélküli, nincs benne megfelelés vagy rendszeresség, vagy bármely más olyan tulajdonság, amelyet a nevelőnők szeretnének ... A rend, az egység és a folytonosság épp annyira emberi találmányok, mint a katalógusok és az enciklopédiák." Ennek a pluralista gondolkodói attitűdnek kétségtelenül vannak rokonszenves vonásai is: a valóság bonyolultságának tudomásul vétele, az intellektuális önkritikára való készség, amely állandóan megvan műveiben. De ez sem takarja el azt, hogy ez a pluralizmus és eklekticizmus gyakran egyszerűen csak kiút arra, hogy alapelveinek revideálása nélkül tartson fenn olyan nézeteket, amelyeknek bizonyos, a tényekkel való, vagy belső ellentmondásait maga is felismeri, vagy arra, hogy egyszerűen egymás mellé tegyen heterogén, sőt ellentmondásos magyarázatokat és elméleteket. A pluralizmus így a valóság „ravaszsága" előtti meghátrálássá válik, ebből pedig, ha nem is a világnézeti kérdések fontosságát sosem tagadó Russell, de egyes neopozitivista tanítványai levonták a végső következtetéseket.

A russelli életmű „gyakorlati" aspektusa szempontjából is vannak lényeges következményei ennek a filozófiai-világnézeti pluralizmusnak. A klasszikus polgári felvilágosodás filozófiája — társadalmi szerepét, nem pedig képviselőinek politikai nézeteit vagy tevékenységét tekintve — *forradalmi* ideológia volt. Azért volt forradalmi, mert egy reakcióssá vált társadalmi rendszernek, a feudalizmusnak és a vele járó politikai és szellemi állapotnak az egyre átfogóbbá váló bírálatát végezte el, egy új, fejlettebb társadalmi berendezkedés világosan megrajzolt ideál-

Digitized by Google

jának és perspektívájának talajáról. Ezen nem változtat az sem, hogy az eljövendő társadalomról általa felrajzolt kép illuzorisztikusnak bizonyult és szükségszerűen illuzorisztikus volt. A russelli társadalmi elkötelezettség viszont — szemben e tradícióval — egyértelműen *reformisztikus* jellegű. Russell pluralizmusa megteremti a polgári demokratikus szabadságjogok következetes védelmének világnézeti talaját (azzal, hogy kijelenti: a valóság nem egységes, s így objektíve nem fogható át egyetlen gondolatrendszer által; el kell tehát vetni minden fanatizmust, s meg kell teremteni a tolerancia, a gondolat- és szólásszabadság, s általában a polgári szabadságjogok érvényesülésének reális feltételeit). De ez a pluralizmusa akadálya is annak, hogy a modern kapitalizmus egyes kinövéseinek bírálata, amely legtöbbször inkább szellemes, mint mély, túlmenjen az egyes részletek megváltoztatásának követelésén. A társadalomelmélet területén a pluralizmus egy lapos „faktor-elméletben" konkretizálódik; eszerint a társadalmi fejlődést különböző tényezők véletlen összjátéka határozza meg — gazdasági és pszichikus tényezők (hatalomvágy), nagy emberek stb. —, s a történelmet mindig csak egész rövid periódusokra, részleges aspektusban lehet előre látni, történelmi folyamatokat, társadalmi formációk globális változását azonban nem. Russell ezért nemcsak képtelen arra, hogy bármi egységes perspektívát állítson szembe a mai tőkés társadalommal, hanem meg is tagadja ezt. Egyes „szocialista" reformjavaslatai nem többek, mint a liberális-demokratikus kispolgári értelmiség „jókívánságai" az imperializmus egyes ellentéteinek felszámolására, egész társadalomfilozófiája pedig — mint egyik amerikai kritikusa írta — nem egyéb, mint „szép intellektuális eszmefuttatásban kifejtett habozás különböző olyan megoldások között, amelyeket vagy megvalósíthatatlanoknak vagy nem kívánatosaknak tekint."

Russellnek ez a reformisztikus alapbeállítottsága szervesen összefügg filozófiájának egy másik döntő fontosságú mozzanatával is: *szkepticizmusával.* Maga Russell is nem egyszer hangsúlyozta ezt az összefüggést. A társadalmi forradalom marxi elméletével folytatott s egész működésén végig húzódó vitájának egyik sarkalatos érve mindig az a megállapítás volt, hogy egyetlen elmélet sem tekinthető bizonyosnak, sohasem szabad tehát a jövőbeli és elkerülhetetlenül kétséges jó elérése céljából a viszonylag biztos rosszat kierőszakolni. Minthogy pedig minden forradalmi változás szükségszerűen nagy szociális megrázkódtatásokkal, a társadalmi egész normális működésének megbomlásával jár — a társadalmi problémák megoldásában csak az észrevétlen, „szerves", részleges reformok útja a járható út.

Russell azok közé a polgári gondolkodók közé tartozik, akik legkorábban ismerték fel a marxizmus jelentőségét mind elméleti, mind politikai vonatkozásban. Már a múlt század végén — amikor (legalábbis Angliában) a marxizmus még igazán nem volt „divatos",

Digitized by Google

eszmeáramlat — könyvet írt a német szociáldemokráciáról, s 1919-ben Szovjet-Oroszországba látogatott. A marxizmushoz való viszonya azonban tartalmilag kétarcú. Nem egy kérdésben elméletileg is elismeri Marx igazságát, sőt igyekszik is, hogy e gondolatokat — saját elképzelése szerint — beolvassza társadalom-elméletébe. De amint láttuk, a legélesebben szembenáll a marxizmussal mint világnézeti egésszel, mint *forradalmi* elmélettel, s egy reformista „szocializmus" harmadik útját keresi a kommunizmus és a klasszikus polgári liberalizmus, illetve — későbbi alkotóperiódusában — az imperializmus alternatívája között.

Russellnak a tudományos elméletek igazsága iránti szkepszise, amely egyik premisszája a forradalmak ésszerűtlenségét bizonyítani próbáló, előbb vázolt érvelésének, nem csupán és nem speciálisan a *társadalmi* megismerésre és előrelátásra vonatkozik, hanem teljesen általános következménye és alapgondolata ismeretelméletének (legalábbis késői fejlődésperiódusaiban írt munkáinak). Utolsó nagy, szinte egész életművét összegező filozófiai munkája, „Az emberi tudás, ennek kiterjedése és határai", ezekkel a szavakkal végződik: „Minden emberi ismeret bizonytalan, pontatlan és részleges. E nézet számára sehol sem találtunk korlátokat." Russell szerint minden emberi ismeret kétséges, legfeljebb *valószínű*, s vélt és valóságos ismereteink csak kétségességük *fokát* illetően különböznek egymástól. Filozófiai síkon ebben a nézetben mutatkozik meg legélesebben Russell eltérése a klasszikus polgári felvilágosodás tradícióitól. Igaz, hogy a polgári filozófia e fejlődésszakaszát legtipikusabban képviselő francia felvilágosodásnak az eszmerendszerében is akadnak egyes szkeptikus mozzanatok. Ez a szkepticizmus azonban — bizonyos filozófiai problémák (pl. a test-lélek kérdés) „megoldhatatlanságának" hangsúlyozása egyes filozófusoknál — lényegében csak eszköz volt arra, hogy egyszerűen *félretoljanak* olyan bölcseleti problémákat, amelyeket még nem tudtak egy világi, tudományos megalapozottságú filozófia keretei közt a természettudomány fejlődésének akkori szintjén megválaszolni. A tudományok eredményeit, az emberi megismerés általános lehetőségeit illetőleg a felvilágosítók egyáltalán nem voltak szkeptikusak. Racionalizmusuk nemcsak abból állt, hogy (szemben a vallásos kinyilatkoztatással és az irracionális hittel) az ő felfogásuk szerint csak az ember természetes képességein és a tapasztalaton alapuló értelem képes igaz és hasznos ismeretekhez jutni, hanem az emberi gondolkodás korlátlan erejébe vetett meggyőződést is jelentette; vagyis annak feltételezését, hogy megismerésünknek nincsenek abszolút határai, hogy legalábbis mindenről, ami az emberi élet szempontjából fontos és jelentős, megbízható és helyes ismereteket vagyunk képesek szerezni.

Russell viszont elvileg tagadja, hogy az embert környező valóság hatalmas területei hozzáférhetők a gondolkodás számára, megismerhetők általa. Filozófiájának egyik lényeges és ezt a pozití-

Digitized by Google

vizmus közelébe vivő momentuma az a koncepció, amely szerint a *tudományos* megismerés mindig csak a *„hogyan"*-ra, a tanulmányozott valóságelemek viszonyaira, struktúrájára vonatkozhat, de belső szerkezeténél fogva semmit sem mondhat arról, hogy *mik, milyen természetűek* az általa leírt végső valóságelemek. De még az e korlátozás után fennmaradó ismereteket is elvileg kétségeseknek tekinti. Ismeretelmélete szerint egész megismerésünk fundamentumát olyan feltevések alkotják, amelyeket elvileg nem lehet kielégítően igazolni, bár a megismerés kitartó munkájával növelhetjük valószínűségük fokát. Ami tehát a valóságra vonatkozó ismereteinket illeti — a *bizonyosság* az ismeretelmélet örök, elérhetetlen illúziója. (A *matematikai* ismeretek Russell szerint bizonyosak, de semmiféle vonatkozásban sincsenek a valósággal, pusztán nyelvi tautológiák.) S még amikor a vallásos dogmatika elleni harcában alkalmazza is Russell ezt a felfogást, akkor is kétségtelen, hogy agnosztikus-szkeptikus koncepciója lényegében gyengíti az irracionalizmus elleni polémiáját.

A felvilágosodás racionalizmusa tehát ilyen módon Russell-nál „felvilágosult szkepszissé" változik át, s emögött a filozófia alapvető elméleti-ideológiai struktúrájának megváltozása rejtőzik. A polgári felvilágosodásnak és általában az egész haladó kora-polgári filozófiának alapvető ideológiai törekvése — végső tendenciáját tekintve — abban állt, hogy a természettudományok eredményeire támaszkodva létrehozzon egy új, az antropomorf-antropocentrikus vallásos világképpel szembenálló, immanens, „evilági" ontológiát. Meg akarta mutatni az ember helyét egy olyan természetben, amely teljesen közömbös a partikuláris emberi célokkal és szándékokkal szemben, s amelyben a történések rendjét akaratunktól független, objektív oksági törvények határozzák meg; mintegy fel akarta tehát tárni az emberközpontú köznapi gondolkodást *dezantropomorfizáló* tudományos fejlődés „emberi értelmét", „visszavonatkoztatni" akarta az új tudományos világképet magára az emberre. Másrészt pedig ezen a természet- és emberfelfogáson *belül* meg akarta keresni a haladó polgári fejlődés nagy humanista értékeinek: az emberi szabadságnak, a korlátlan emberi fejlődésnek, az emberi egyenlőségnek a helyét és a lehetőségeit. Ez a törekvés élteti a kor nagy filozófiai rendszereit és irányzatait.

Russell annyiban őrzője és folytatója e törekvéseknek, amennyiben — a modern polgári filozófusok egy jelentős részével ellentétben — sohasem adta fel ezeket az értékeket és ideálokat. De filozófiája ugyanakkor szakít ezzel a tradícióval abban, hogy — a polgári filozófiai gondolkodás *Hume—Kant-i* fordulatát követve — egyoldalúlag *ismeretelméleti beállítottságú*, lemond az új, szekuláris ontológia megalkotásáról, mint a filozófia centrális feladatáról. Igaz, Russellből sohasem tünt el teljesen a gondolaton túli valóság iránti érdeklődés, az ontológia iránti igény (s épp ez különbözteti meg őt

Digitized by Google

neopozitívista és analítikus „tanítványaitól"). Ismereteink igazolásának problémája — egész filozófiai működésének alapkérdése — többek közt éppen azért foglalkoztatja, hogy a bizonyos ismeretekhez eljutva, végre válaszolhasson arra a kérdésre: mit állíthatunk biztosan a valóságról. De nem véletlen, hogy nem tud eljutni e probléma megoldásához, sőt valóságos felvetéséhez sem (legalábbis annyiban nem, amennyiben következetes marad elveihez). Az absztrakt, a valóságtól és az emberi élet, tevékenység totalitásától és ezért egyben saját történeti fejlődésétől is elvonatkoztatott ismeretrendszer vizsgálata alapján ugyanis nem lehet „igazolni" ismereteinket, nem lehet „megalapozni" az emberi megismerés objektivitását. Russell filozófiája annál dramatikusabban példázza ennek a Feuerbach-tézisekben foglalt marxi megállapításnak az igazságát, mert utolsó nagy művében maga is eljut arra a felismerésre, hogy az ismereteink alapját képező általános feltételezések, a „posztulátumok" szerepe nem korlátozódik a gondolkodás szférájára, hanem ezek egyben az emberi, sőt bizonyos vonatkozásban még az ennél primitívebb, állati-biológiai élettevékenységnek is alapelvei. Egyoldalúan ismeretelméleti kiindulópontja azonban lényegében meggátolja őt abban, hogy bárhogyan is értékesítse ezt a felismerést; erre vonatkozó gondolatai művének alapeszméjétől független kitérések maradnak.

A „racionalista szkepszisnek" ez a filozófiája több vonatkozásban is ellentmondásos, bár itt nem térhetünk ki ezen ellentmondások részletes megvilágítására. Egészen szembeötlő azonban ez az ellentmondás a filozófus *célja* és bölcseletének *eredménye* között. „Bizonyosságot akartam oly módon, ahogy egyes emberek a vallásos hitet akarják" — írta egyik önéletrajzi írásában. A személytelen, embertől független igazságokat kereste filozófiai fejlődése során, először a vallásban, azután a matematikában, végül a természettudományban. S e cél szempontjából kiábrándítóan negatív filozófiájának az eredménye: a vallást már fejlődésének kezdetén elvetette, a matematikáról a későbbiekben feltételezte, hogy üres tautológiák összessége, a természettudományról pedig azt vélte bebizonyítani, hogy elvileg mindig kétséges, legfeljebb valószínű. A részletesebb vizsgálat könnyen igazolhatná, hogy már ez a Russell nézeteiben rejlő belső feszültség és instabilitás megteremtette a filozófiai életútjára oly jellemző hirtelen, radikális változások lehetőségét.

Filozófiájának legmélyebb sajátossága tehát — *a felvilágosító hagyományoknak egy általános filozófiai és társadalmi szkepszissel való összekapcsolódása.* Éppen az elsőként említett jellemvonás meglétéből következik szkepticizmusának sajátos, *aktív* jellege. Nem a társadalmi élettől és a tudományos aktivitásból való visszavonulás ideológiája ez, amely hiábavalóságnak tekint minden emberi tevékenységet, hanem épp cselekvő részvételre serkent mind a tudomány fejlesztésében, mind a fennálló társadalmi-politikai állapot

Digitized by Google

megváltoztatásában. Ugyanakkor azonban ez a filozófia tagadja, hogy bármiféle általános célt és általános irányt ki lehet jelölni e tevékenység számára. Russell szerint racionális megismerő és társadalmi tevékenységünkkel fokozhatjuk ugyan ismereteink valószínűségét, és mindig megoldhatunk bizonyos, adott szociális részproblémákat, de sohasem érhetünk el biztos ismereteket, és sohasem juthatunk el a társadalmi ellentmondások radikális megszüntetéséhez. Sőt nincs olyan *általános* út, módszer sem, amely e feladatnak akár csak mind előbbre haladó megközelítését is lehetővé tenné; a problémák mindig csak részletenként, a vélemények szabad vitájából spontánul kibontakozó elméleti és gyakorlati tapogatózások útján oldhatók meg.

Russell hatása elsősorban abban keresendő, hogy életművével egy olyan ideológiát teremtett, amely egyrészt lehetővé teszi egy olyan aktív társadalmi magatartás elméleti megalapozását, amely a polgári demokrácia talajáról indul ki és kritikusan áll szemben a mai burzsoá társadalom egyes kinövéseivel, másrészt viszont biztosítja, hogy a társadalmi elkötelezettségnek ez a vállalása ne lépje túl bizonyos reformok kereteit.

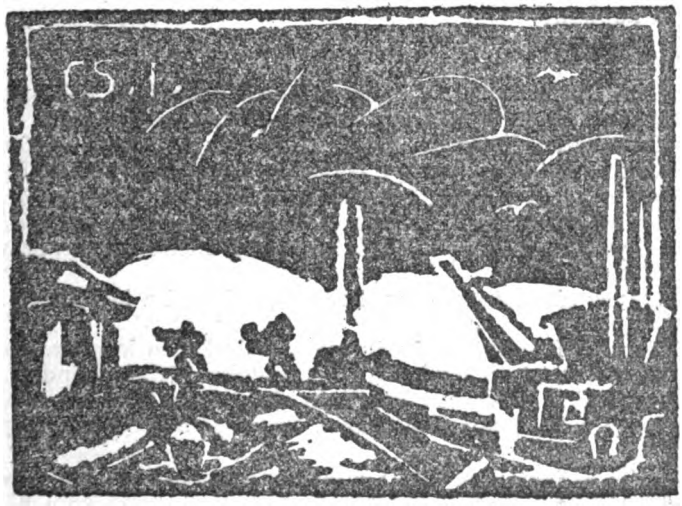

Cserepes István: Kirakodók

Digitized by Google

Az Októberi Forradalom évfordulójára

A Nagy Október dokumentumaiból

4. Útban a felkelés felé

1917 őszén, a pattanásig feszült politikai helyzetben a bolsevik párt számára elsőrendű kérdéssé vált a felkelés idejének meghatározása. A kockázat óriási volt: a szocialista forradalom sikere függött a döntéstől. E válságos hetekben azonban megoszlott a párt vezetőinek véleménye. A nézetkülönbségek drámai vitákkal párosították a roham megszervezésének munkáját.

Ezekről a nálunk részleteiben még nem eléggé ismert vitákról hiteles képet adnak a bolsevik párt Központi Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei. Ezekből két ülésre vonatkozólag közlünk itt szemelvényeket.

Részlet az OSZDM(b)P Központi Bizottsága ülésének jegyzőkönyvéből.

1917. szeptember 15.

... A napirend.

Lenin levelei.[1]

Határozat született arról, hogy a legrövidebb időn belül összehívják a Központi Bizottságot a taktikai kérdések megvitatására.

Sztálin elvtárs javasolja, hogy küldjenek levelet a legfontosabb szervezeteknek és vitassák meg e leveleket. Úgy határoztak az ülés részvevői, hogy a kérdést átteszik a Központi Bizottság következő ülésére.

A kérdést szavazásra teszik fel: ki van amellett, hogy csak egy levélpéldányt tartsanak meg. Mellette hatan, ellene négyen szavaznak, négyen tartózkodnak.

Kamenyev elvtárs javasolja, hogy fogadják el a következő határozatot:

A Központi Bizottság, miután megvitatta Lenin leveleit, visszautasítja a bennük kifejtett gyakorlati javaslatokat, felhív minden szervezetet, hogy csak a Központi Bizottság utasításait kövesse, és újra leszögezi, hogy a Központi Bizottság a jelenlegi időpontban megenged-

[1] Lenin „A bolsevikoknak kézbe kell venniök a hatalmat" és „Marxizmus és felkelés" címmel leveleket intézett a Központi Bizottsághoz, amelyekben a kialakult kedvező politikai körülményekre hivatkozva kérte a felkelés haladéktalan megszervezését és mielőbbi végrehajtását.

Digitized by Google

hetetlennek tart minden utcai megmozdulást. A Központi Bizottság ugyanakkor azzal a követeléssel fordul Lenin elvtárshoz, hogy külön brosúrában fejtse ki az adott pillanat értékelésének és a párt politikájának leveleiben felvetett kérdését.

A határozatot az ülés részvevői elvetették.

Befejezésül a következő határozatot fogadták el:

A Katonai Szervezetben és a Petrográdi Pártbizottságban tevékenykedő központi bizottsági tagoknak intézkedéseket kell tenniük annak érdekében, hogy ne kerüljön sor semmiféle megmozdulásra[2] a kaszárnyákban és a gyárakban.

(Oktyabrszkoje vooruzsennoje vossztanyije v Petrogragye. Moszkva, 1957. 26. old.)

Az OSZDM(b)P Központi Bizottsága ülésének jegyzőkönyve

1917. október 20.

Jelen voltak: Trockij, Sztálin, Szokolnyikov, Dzerzsinszkij, Urickij, Joffe, Szverdlov, Miljutyin, később Kollontaj.

Napirend:

1. Lenin elvtárs nyilatkozata.[3]
2. A Vojenka[4] nyilatkozata.
3. Trockij nyilatkozata.[5]
4. A biztonsági bizottság.
5. Nyilatkozat Lenin elvtárs cikkével kapcsolatban.

1. Lenin elvtárs nyilatkozata.

Szverdlov elvtárs felolvassa Lenin elvtársnak a Központi Bizottsághoz intézett levelét.

Dzerzsinszkij elvtárs javasolja, követeljék Kamenyevtől, hagyjon abba minden politikai tevékenységet, figyelembe véve azt, hogy Zinovjev amúgy is rejtőzködik, és a pártmunkában nem vesz részt.

Sztálin elvtárs úgy vélekedik, hogy Lenin elvtárs javaslatát a plénumon kell megoldani, és javasolja, hogy az adott pillanatban ne foglalkozzanak vele.

Miljutyin elvtárs csatlakozik Sztálin elvtárs véleményéhez, de azt fejtegeti, hogy semmi különös nem történt.

[2] A határozat az idő előtti, összehangolatlan akciókra vonatkozik.

[3] Kamenyev és Zinovjev a Központi Bizottság ismételt határozatai ellenére sem hagyták abba szakadár tevékenységüket. Kamenyev október 18-án a maga és Zinovjev nevében a „Novaja zsizny" című félmensevik lapban „Tiltakozás"-t tett közzé a Központi Bizottságnak a fegyveres felkelésről szóló határozata ellen. A titkos határozat felfedése súlyosan megsértette a pártfegyelmet. Amikor Lenin értesült az eseményekről, „Levél a bolsevik párt tagjaihoz" című írásában a forradalom sztrájktörőinek bélyegezte Kamenyevet és Zinovjevet és követelte, hogy zárják ki őket a párt soraiból. A szóban forgó napirendi pont Lenin e nyilatkozatával kapcsolatos.

[4] A „Vojenka" az OSZDM(b)P KB katonai szervezetének orosz rövidítése; az itt említett nyilatkozat elkallódott.

[5] Trockij a petrográdi szovjetben tartott egyik beszédében úgy nyilatkozott, hogy csak a szovjetek II. kongresszusa rendeli majd el a hatalom átvételét. Ezzel az állásfoglalásával ő is a felkelés halogatóihoz közeledett.

Digitized by Google

Urickij elvtárs beszámol arról, milyen a hangulat vidéken; azt fejtegeti, hogy a küldöttek többsége Moszkvában ellenzi a fegyveres felkelést; Kamenyev és Zinovjev kérdésével kapcsolatban ő is azon a véleményen van, hogy a kérdésről a plénumnak kell tanácskoznia.

Szverdlov elvtárs azt fejtegeti, hogy óriási a különbség Kamenyev és Iljics eljárása között; úgy véli, hogy az elsőnek a tettét semmi sem igazolja; a Központi Bizottságnak azonban nincs joga arra, hogy valakit a pártból kizárjon; úgy tartja, hogy a kérdést most kell megoldani, a gyülekezet elég tekintélyes ehhez, válaszolnia kell mind Lenin nyilatkozatára, mind pedig Kamenyevnek arra a nyilatkozatára, hogy kilép a Központi Bizottságból. Kamenyev lemondását el kell fogadni.

Trockij elvtárs megmagyarázza a szovjetben elhangzott nyilatkozatát, és azzal érvel, hogy Kamenyev elvtárs kényszerítette ki azt. Úgy vélekedik, hogy a kialakult helyzet teljességgel tarthatatlan, és megengedhetetlenek a levelek a párt központi lapjában (Zinovjev és Lunacsarszkij levele, valamint a szerkesztőség hozzájuk fűzött megjegyzése), amelyek... megjelen...;[6] az a véleménye, hogy Kamenyev lemondását el kell fogadni.

Joffe elvtárs javasolja, jelentsük ki, hogy Zinovjev és Kamenyev nem tagjai a Központi Bizottságnak, és hozzunk határozatot arról, hogy a párt egyetlen tagja sem szállhat szembe a párt határozataival, ellenkező esetben a pártban tűrhetetlen elfajulás lesz úrrá.

Sztálin elvtárs úgy véli, hogy Kamenyev és Zinovjev aláveti magát a Központi Bizottság határozatainak; azt bizonygatja, hogy egész helyzetünk ellentmondásos; az az álláspontja, hogy a pártból való kizárás nem recept, fenn kell tartani a párt egységét; javasolja, kötelezzék ezt a két elvtársat arra, hogy engedelmeskedjenek, de hagyják őket a Központi Bizottságban.

Szokolnyikov elvtárs közli, hogy nem vett részt a szerkesztőségnek Zinovjev levelével stb. kapcsolatos nyilatkozatában, és ezt a nyilatkozatot hibásnak tartja.

Trockij elvtárs kéri, vegyék jegyzőkönyvbe azt a nyilatkozatát, milyen körülmények között tette kijelentéseit a szovjetben, vagyis, hogy kénytelen volt erre, mert Kamenyev közölte, hogy határozati javaslatot kíván benyújtani.

Határozatot hoznak: Kamenyev és Zinovjev kérdéséről most kell dönteni. El kell fogadni Kamenyev lemondását. Mellette 5 szavazat, ellene 3.

Azt a javaslatot, hogy a kérdést a plénumig el kell halasztani, elvetik.

Kamenyevet és Zinovjevet kötelezik, hogy ne tegyenek közzé semmiféle nyilatkozatot a Központi Bizottság határozatai és az általa megjelölt munkavonal ellen. Mellette 6 szavazat.

Miljutyin elvtársnak azt a javaslatát, hogy a Központi Bizottság egyetlen tagjának se legyen joga szembehelyezkedni a Központi Bizottság által hozott határozatokkal, egyhangúlag elfogadják.

Sztálin elvtárs bejelenti, hogy kilép a szerkesztőségből.[7]

[6] Az eredeti szöveg itt olvashatatlan; talán így szól: „amelyek ma jelentek meg."

[7] Sztalin a felkelés kérdéseben elvileg támogatta Lenint, de Zinovjev és Kamenyev ügyében ekkor bocsánatkérő magatartást tanúsított; ez többek között az általa szerkesztett Pravda október 20-i szerkesztőségi nyilatkozatában fejeződött ki.

Digitized by Google

Határozat: tekintettel arra, hogy Sztálin elvtárs a lap mai számában közölt nyilatkozatát a szerkesztőség nevében tette, és ezt a nyilatkozatot a szerkesztőségnek kell megvitatni, az ülés úgy dönt, hogy nem vitatja meg Sztálin elvtárs nyilatkozatát, és nem fogadja el lemondását, és a soron következő kérdésekre tér át.

2. A Vojenka nyilatkozata.

Szverdlov elvtárs ismerteti.

Joffe elvtárs javasolja, fogadják el a következő határozatot; a Vojenka javaslatát el kell vetni, mert mindenki, aki dolgozni akar, tagja lehet a szovjet mellett működő forradalmi központnak.

Trockij elvtárs módosítást javasol: minden szervezetünk tagja lehet a forradalmi központnak, és frakciónkban megvitathat ott minden bennünket érdeklő kérdést.

(A módosítással együtt elfogadva.)

4. A szovjetkongresszusról.

Elhalasztani a következő ülésig (holnapig).

5. A biztonsági bizottság (a városi duma mellett).

Urickij elvtárs beszámol arról, milyen a helyzet ebben a bizottságban (az önkéntes védelmi szervezet létrehozásának terve). Felveti a kérdést, maradhatunk-e továbbra is ebben a bizottságban?

Trockij elvtárs javasolja: közöljék a bizottsággal, hogy tartania kell a kapcsolatot a szovjet mellett működő Forradalmi-Katonai Bizottsággal. Ha visszautasítják, ki kell lépni.

Szverdlov elvtárs javasolja, hogy a bizottságból ne lépjenek ki és védjék az általános milíciakötelezettség elvét. Elfogadják.

6. *Kollontaj* elvtárs beszámol a finnországi helyzetről; lehet, hogy a szociáldemokraták kilépnek az országgyűlésből; ez erősen kiélezi a helyzetet; a finnországi szociáldemokraták úgy vélik, nem alkalmas az idő arra, hogy elszakadjanak Oroszországtól, mert nálunk hatalmi harc folyik.

Határozat születik arról, hogy a kérdést holnapra halasztják.

(Revolucionnoje dvizsenyije v Rosszii nakanunye oktyabrszkovo vooruzsennovo vossztanyija. Moszkva, 1962. 104—105. old.)

A bolsevik párt Központi Bizottságának irányvonalát mindenekelőtt a legfontosabb tényező: a néptömegek hangulatának alakulása igazolta. Következő dokumentumainkban, amelyek már a felkelés kezdetéről számolnak be, több oldalról is meggyőződhetünk Kerenszkij Ideiglenes Kormányának politikai talajvesztéséről, elszigetelődéséről.

Sz. I. Nazimov ezredes[8] feljegyzéseiből

1917. október 24-én este lakásomon megszólalt a telefon. A főparancsnok helyettesének, Kozminnak a hangját hallottam, aki hívott, hogy éjjel 12 órára jelenjek meg a katonai körzet törzskarának épületében. Pontosan a megjelölt időpontban ott voltam, és itt találkoztam Pol-

8 Nazimov ezredes az 1. számú tartalékos gárdahadosztály parancsnoka, s egyben a katonai körzet minden gárdacsapatának megbízott parancsnoka. Az előző hónapokban éppen a gárdaezredek voltak az Ideiglenes Kormány legtöbb és leghívebb katonai erői.

Digitized by Google

kovnyikov ezredessel, a katonai körzet főparancsnokával, továbbá törzskari főnökével, G. M. Bagratunyival és Kozminnal. Közölték velem, hogy Kerenszkij meghívott bennünket éjjel egy órára a Téli Palotába. Amikor az adott időpontban ott voltunk, bevezettek bennünket abba a szobába, ahol a cár könyvtára volt, és itt találkoztunk Palcsinszkijjal, aki Petrográd városparancsnoka volt.[9] Eközben a felső emeleten Kerenszkij elnökletével a miniszterek üléseztek. Vártuk Kerenszkijt, de nem mutatkozott. Végre egy óra helyett úgy három óra tájban megjelent. Rendkívül izgatott volt. Gyors léptekkel odajött hozzánk, és bocsánatot kért azért, hogy ilyen sokáig feltartott bennünket. Leültünk az asztalhoz. Kerenszkij elsőnek Polkovnyikov ezredeshez szólt:

— Szíveskedjék elmondani, milyen a hangulat a helyőrségben?

Erre a főparancsnok szerényen úgy válaszolt, hogy még csak nemrég nevezték ki, ezért nem tud pontos választ adni, de itt van a gárdaegységek parancsnoka, aki kezdettől fogva itt teljesít szolgálatot és akinek jobbak az értesülései.

Kerenszkij, mintha csak most kapott volna észbe, így szólt:

— Ó, igen! Valóban így van. — Majd hozzám fordulva így folytatta:

— Természetesen éppen Ön az, aki jól tudhatja, milyen a hangulat a gárdaegységekben.

Erre így válaszoltam:

— Az igazat akarja hallani tőlem?

— Hogyne, természetesen!

— Nos, az igazság a következő: Amikor július 3—5-én Polovcev tábornok, a főparancsnok, az Ön távollétében elfojtotta a kronstadti tengerészek felkelését, lefegyverzett egy egész géppuskás ezredet, letartóztatta a Pál-ezred tancsapatát, letartóztatta a legveszélyesebb bolsevikokat, néhány ezer puskát elkobozott a kóborgó katonáktól stb., akkor a gárda megérezte, hogy a hatalom szilárd, és a kormány oldalára állt. Amikor ezeket az eredményeket likvidálták, a helyőrség hangulata a szovjetekkel való rokonszenvezés irányában tolódott el. Elmondhatom Önnek a magam személyes véleményét, azt, hogy egy újabb felkelés esetén a gárdaezredek egy része minden bizonnyal aktívan részt vesz majd a szovjetek támogatásában, egy másik részük pedig passzivitást tanúsít és a kaszárnyákban marad.

Kijelentésem leírhatatlan hatással volt Kerenszkijre. A fejéhez kapott, és felkiáltott:

— Ez nem lehet igaz!

Majd így folytatta: — És mi van a Szemjon-ezreddel?

Erre én elmondtam, hogy ezt az ezredet még összetartja a fegyelem. Továbbra is gyönyörűen teljesíti a szolgálatot az Állami Bank, az Állami Takarékpénztár, az állami papírgyűjtő expedíciók védelmében, és akkor is, amikor díszőrséget kell állítani. De egy fecske nem csinál tavaszt, és ez az ezred nem fordul szembe az egész helyőrséggel. Erre Kerenszkij mélyet sóhajtva jelentette ki:

— Ez, sajnos, igaz.

[9] P. I. Palcsinszkij a Különleges Védelmi Tanácskozás elnökének tisztségét töltötte be.

Digitized by Google

Rövid szünet után Kerenszkij újabb kérdést tett fel:

— No és ha fosztogatások kezdődnek, hogyan reagál majd az Ön véleménye szerint a gárda?

Némi gondolkodás után így válaszoltam:

— Úgy gondolom, hogy az esetek többségében az egységek elősegítik majd a fosztogatások megfékezését, és eközben önbíráskodást alkalmaznak majd.

Kerenszkij ekkor valósággal feléledt.

— Megengedi, hogy ezt továbbítsam a minisztertanácshoz?

— Részemről semmi akadálya.

Ezután Kozmin, a főparancsnok helyettese tett néhány rövid megjegyzést:

— Úgy gondolom, hogy a női zászlóalj a kormány oldalán lesz.

Beleegyezően bólintottam.

— Ugyancsak a kormány oldalán állnak majd az orenbaumi és petyerhofi hadapródiskolások.

Ezzel is egyetértettem. „Emellett — folytatta Kozmin — a kronstadti tengerészek is a kormány oldalára állnak."

— Ezzel nem tudok egyetérteni — mondottam, és Kerenszkij szintén hozzáfűzte. „Nos, azok aztán nem lesznek a kormánnyal."

Rövid hallgatás után Kerenszkij kijelentette:

— Most el kell búcsúznom Önöktől. Megyek, jelentést teszek beszélgetésünkről a minisztertanácsnak.

Kerenszkij felment a lépcsőn, mi pedig néhány szót váltva még egymással, szétszéledtünk.

A következő nap reggelére végbement a bolsevik forradalom, és Kerenszkijt soha többé nem láttam.

(Szovjetszkije arhivi. 1966. 4. sz., 46—47. old.)

Hogyan vett részt az Aurora cirkáló az októberi felkelésben. A cirkáló komisszárjának jelentése a Petrográdi Forradalmi Katonai Tanácsnak

[Legkorábban 1917. október 25-én.[10]]

Az Aurora cirkálót a Francia—Orosz üzemben javították, és október 22-én kellett volna kifutnia Petrográdból, hogy elvégezze a gépek üzempróbáját. Tekintettel azonban a küszöbön álló II. összoroszországi kongresszusra, a Centrobalt[11] úgy rendelkezett, hogy a hajó meghatározatlan időre halassza el a kifutást. A tervezettnél hosszabb petrográdi tartózkodást azzal magyaráztuk a legénységnek, hogy hajónknak, az Aurora cirkálónak a legaktívabban részt kell vennie a szovjetek támogatásában és talán a küszöbön álló fordulatban is. Október 24-én a Forradalmi Katonai Bizottság engem nevezett ki komisszárnak az Aurora cirkálóra, ezért összehívták a hajóbizottság rendkívüli ülését, a parancsnok és más tisztek részvételével. Itt röviden ismertettem a komisszár utasításait, és ezzel kapcsolatban figyelmeztettem mindenkit, hogy a Forradalmi Katonai Bizottság és más szervektől származó parancsokat és rendelkezéseket teljesítem és végrehajtom, tekintet nélkül a parancsnokra és más tisztek véleményére.

[10] Ez a keltezés a dokumentum tartalmán alapul.

[11] A Centrobalt — a balti flotta matrózainak forradalmi szellemű központi bizottsága (összevont orosz megnevezéssel).

Digitized by Google

Este a Forradalmi Katonai Bizottság utasította az Aurora cirkálót, állítsa helyre a forgalmat a Nyikolajevszkij-hídon. Az utasítás értelmében ennek a hídnak az elfoglalása érdekében a hajónak a lehető legközelebb kellett mennie a hídhoz. E célból utasítást adtam gőzfejlesztésre, a gépek átmelegítésére és arra, hogy tegyék meg az előkészületeket a horgony felszedésére. Ezzel egyidejűleg helyreállítottuk a kapcsolatot a 2. balti flottaegységgel, amely a következő utasítást kapta: mihelyt az Aurora felszedi a horgonyt, ágyúink védelme alatt űzzék el a junkereket,[12] foglalják el a hidat, és állítsák helyre a forgalmat. De amikor már végérvényesen felkészültünk az indulásra, a parancsnok megtagadta a hajó irányítását, mondván, hogy a hajó nem tud elmenni a Néván. A legénység késedelem nélkül utasítást kapott, mérje meg a hajózható víz mélységét. A mérések azt mutatták, hogy a cirkáló nyugodtan elfér a folyón. A víz mélységéről készült rajzokkal másodszor is megjelentem a parancsnoknál, és közöltem vele, hogy a hajót feltétlenül el kell juttatni a megadott pontra, de amikor újra visszautasításban volt részem, utasítást adtam ki, hogy le kell tartóztatni minden tisztet. Ez nyomban meg is történt.

Noha a parancsnok és más tisztek is visszautasították az indulást, mégis úgy határoztunk, hogy magunk is nekivágunk. Nem tudom, mi hatott a parancsnokra, talán a bőre miatt aggódott vagy valami más térítette észre, de az utolsó pillanatban mégis beleegyezett, hogy elvezeti a hajót a hídig. Az Aurora hajnali fél 4-kor lehorgonyzott a Nyikolajevszki-hídnál. Október 25-én a hajó az egész napot harci készenlétben töltötte, előkészítették az ágyúkat, a lövedékeket, és az egész legénység a posztján tartózkodott. Este megkaptuk az előírást a Forradalmi-Katonai Bizottságtól, hogy a Péter-Pál erőd ágyúinak jelére adjunk le néhány lövést vaktölténnyel, de ha kell, mert a körülmények úgy diktálják, éles lövedékekkel is lőjünk. Ez utóbbira nem került sor, mert a Téli Palota rövidesen megadta magát. Egyébként egész idő alatt fenntartottuk a kapcsolatot a Forradalmi-Katonai Bizottsággal, más hadihajókkal és gyalogsági egységekkel. Kisebb fegyveres osztagokat küldtek felderítésre és a hajóval való kapcsolat felvételére.

Ennek tulajdonítható, hogy a hajó élete a normális mederben folyt, a legénység teljesen nyugodt volt, mert egész idő alatt kellőképpen értesült a végbemenő eseményekről.

Egyebek között fel kell hívnom a figyelmet az Aurora legénységének bátorságára, amelyet a Téli Palota és a telefonközpont elfoglalásában tanúsított. Itt a matrózok egyik osztaga elfoglalt a junkerektől egy páncélautót, minthogy azonban a motorja használhatatlannak bizonyult, levették róla a gépfegyvereket, és a hajóra cipelték. Elküldtek egy osztagot Moszkvába, és egy kisebbet az állásokba, hogy a bombavetést oktassák.

Jelenleg az élet normálisan folyik a hajón, de a legénység és a cirkáló is bármelyik pillanatban teljes harci készültségbe helyezhető.

A. Belisev,
az Aurora komisszárja

(Oktyabrszkoje vooruzsennoje vossztanyije v Petrogragye. Moszkva, 1957. 392—393. old.)

Közli: **dr. Dolmányos István**

[12] Junkerek — tisztiiskolások.

Digitized by Google

Nemzetközi szemle

Johnson romboló háborújának mérlege

A Vietnami Demokratikus Köztársaság felett kitisztult az ég, a monszunfelhők elvonultak, elmúlt a harmadik háborús esős évszak. Békeidőben ennek mindenki örült ebben a kedves országrészben. Kellemes, tavaszias időjárás van ilyenkor Észak-Vietnamban. Sokan októberben, novemberben vagy decemberben veszik ki máskor a szabadságukat; a tanítást, a sportot sem akadályozza a levegő fülledtsége. Most azonban más szelek fújnak a tenger felől: az amerikai vezetők és propagandistáik — közöttük *Arthur Goldberg*, amerikai ENSZ-képviselő az ENSZ őszi ülésszakán — óriási lármával kürtölik világgá a Vietnami Demokratikus Köztársaság ellen szőtt újabb és újabb romboló terveiket, a gázháború, a népirtás kiterjesztését. Fantasztikusnál fantasztikusabb számok röpködnek a levegőben. Johnson elnök milliárd dollárokkal, több százezres hadseregekkel, gigászi légiflottával labdázik, akár a zsonglőr a cirkuszban. Ha a Vietnami Demokratikus Köztársaság nem teljesíti akaratát, ha a Dél nem teszi le a fegyvert, nem áll jót magáért — ettől hangos az éter, ezt nyomják naponta sok millió példányban a rotációs gépek, ezt a szellemi táplálékot fogyasztja a reggeli mellett 180 millió amerikai és vagy másfél milliárd ember az amerikai befolyás alatt álló országokban.

De vajon valóban az-e az erősebb, aki hangosabban hirdeti erejét? Nem árt most, az 1967—68-as száraz évszak, a harmadik háborús észak-vietnami tél küszöbén erről is beszélni, és közben közelebbről megnézni, milyen tanulságokat hozott az amerikai romboló háború 1965 nyara óta.

Mi jellemzi ezt a Vietnami Demokratikus Köztársaság ellen most már több mint két és fél éve folyó, lépcsőzetesen terjeszkedő légiháborút? Mindenekelőtt a célja: rombolni, bénítani, megfélemlíteni. A jellege: nem önálló hadművelet. Valójában csupán arra szolgál, hogy megakadályozza az amerikaiak és csatlósaik gyors összeomlását a dél-vietnami frontokon. Az észak-vietnami amerikai agresszió a déli háború alátámasztására jött tehát létre, és annak megszüntével be is fejeződik. Semmi más nem indokolja, csak annak a zsák-

Digitized by Google

utcának a kilátástalansága, amelyben az amerikaiak Dél-Vietnamban vergődnek. Van természetesen agitációs célja is. A világot arról akarja meggyőzni, hogy az amerikai imperializmus erős, ütőképes, bár sorozatos vereségek érik Dél-Vietnamban. Johnson és kormányzata abban reménykedett, hogy a szakadatlan rombolásokkal, a szőnyegbombázásokkal megtörik a Vietnami Demokratikus Köztársaság ellenállását, elszakítják a népet szocialista kormányától, a Vietnami Munkapártot tömegeitől, Észak-Vietnamot déli testvérétől.

Ma már világos, hogy ez a törekvés megbukott: a washingtoni kormánynak egyik terve sem járt sikerrel. A bombák tüzében tovább erősödött a Vietnami Demokratikus Köztársaság népeinek egysége. Az amerikai bombázók háborús cselekményei nem félemlítették meg a 17. szélességi foktól északra lakó vietnami népeket, csak a gyűlöletet fokozták az amerikai támadókkal szemben. Egy angol újságíró, *F. Greene*, így ír erről: „Megállapítottam, hogy az emberek egyszerűen nem félnek többé semmitől, és készek arra, hogy bármilyen áldozatot meghozzanak. Úgy látom, hogy ez lényegében az egész észak-vietnami lakosságra érvényes. Mintha elfelejtették volna azt a szót, hogy »félelem«."

Ha történelmileg igen rövid időről van is csupán szó, mégis nyomon lehet követni ennek a magatartásnak a történelmi kialakulását. 1954-től, tehát a Vietnami Demokratikus Köztársaság megalakulásának napjától kezdve, az amerikaiak és dél-vietnami segítőik arra törekedtek, hogy bomlasszák az észak-vietnami rendszert, gazdasági és politikai nehézségeket támasszanak neki. A Vietnami Munkapárt e tapasztalatok nyomán felhívta az egész népet: legyen éber, szálljon szembe a partraszálló vagy ejtőernyővel érkező romboló csoportokkal és semmisítse meg őket. A Vietnami Demokratikus Köztársaságban ennek következtében már 13 éves gyakorlata van a népnek a légikalózok és más kártevők elleni harcban. A légitámadásokkal szembeni védekezésre is felkészítette a párt a lakosságot, jóval ezek megindulása előtt. Minél súlyosabb vereséget szenvedtek az amerikaiak délen, annál nagyobb lendülettel folyt a gyárak, üzemek, iskolák kitelepítése, óvóhelyek építése északon; mindenki tudta, hogy az Észak elleni amerikai légitámadások megindulása elsősorban a déli helyzet függvénye.

Amikor azután Dél-Vietnamban végképpen csődöt mondott a bábhadsereg segítségével vívott „különleges háború", valóban meg is indult a légitámadások sorozata a Vietnami Demokratikus Köztársaság ellen. Magam a helyszínen voltam ennek tanúja 1965 augusztusában. A messziről jött utast nagyon meglepte az akkori légitámadások látványa. Az emberek nyugodtak voltak, látszott, hogy kiképezték őket a védekezésre, és ezért a veszteségek sem voltak olyan súlyosak, mint ha a légiroham készületlenül érte volna az embereket. Már akkor felhívták a városok, elsősorban Hanoi és Haiphong lakóit, küldjék sürgősen vidéki táborokba gyermekeiket, ne tartsa-

Digitized by Google

nak otthon jelentősebb értékeket, mert a dél-vietnami vereségek súlyosbodása esetén az amerikaiak bármely órában kiterjeszthetik a légitámadásokat a nagyvárosokra is. Valóban, 1967 áprilisában meg is indultak ezek a támadások. Néhány nappal korábban az amerikaiakat és a bábhadsereget érzékeny vereség érte Bien Hoa, Chu Lai, Da Nang, Quang Tri térségében. A nép felkészülhetett Észak városaiban: nyilvánvaló volt, hogy a déli frontokon elszenvedett vereséget az északi gyermekeken és öregeken akarják majd megtorolni az amerikaiak.

Így is történt. És most, Dél-Vietnamban nyáron elszenvedett hatalmas emberveszteségeik, az Egyesült Államokban lezajlott véres polgárjogi tüntetések nyomán tovább növelik az Észak-Vietnamra ledobott bombák számát. Johnson, McNamara, Westmoreland már 700 ezres expedíciós hadseregről beszélnek, követelik a Ky-féle bábhadsereg létszámának tovább növelését, Dél-Koreára és más csatlósokra nyomást gyakorolnak, hogy új csapatokat küldjenek Dél-Vietnamba. A Vietnami Demokratikus Köztársaság népe azonban vissza tud erre is vágni. A tüzérség, a légierő, az elhárítás *az országrész egész területén megerősödött,* harci tapasztalatokra tett szert, és a lakosság is jobban megtanulta, hogyan védheti meg életét, termelőeszközeit a romboló háború körülményei között, hogyan folytathatja a Vietnami Demokratikus Köztársaságban a nehéz megpróbáltatások alatt is a szocializmus építését.

A vietnami tüzérség ezen a nyáron ünnepelte 21. születésnapját. 1946. június 29-én alakult meg, a francia gyarmatosítók elleni harcban. A felszabadító háborúban gyorsan fejlődött, tisztjei külföldön és Vietnamban tanultak és sajátították el a modern technikát. 1954 és 1964 között a Vietnami Demokratikus Köztársaság néphadseregében immár a békés építés körülményei között fejlődhetett tovább ez a tüzérség, amely most oly sok súlyos csapást mér az amerikai repülőkre és az észak-vietnami partvidéket bombázó hadihajókra. Az 1966—67-es hadjáratok idején egyébként soha nem látott hatékonysággal lépett működésbe a Dél-Vietnami Felszabadítási Front tüzérsége is, amely most már — északi fegyvertársához hasonlóan — nagymértékben használ rakétákat is.

Hála a Vietnamnak nyújtott sokoldalú nemzetközi segítségnek, a Vietnami Demokratikus Köztársaságnak ma már korszerű elhárító eszközei vannak. Az amerikai stratégák váltig hirdetik ugyan, hogy anyagi fölényük végül is minőségibe csap majd át és a végső győzelemhez vezeti őket. A háború törvényszerűségei azonban azt mutatják, hogy a valóban meglevő műszaki fölény nem jelent egyben feltétlenül katonai fölényt is. Az amerikai légierő gyengeségei a Vietnami Demokratikus Köztársaság ellen folytatott romboló háborúban is egyre inkább szembetűnőek és mind több gondot okoznak az amerikai hadvezetésnek.

Digitized by Google

Kétségtelen, hogy a Vietnamban bevetett amerikai légierő műszaki-technikai vonatkozásban elsőrangú. Nagy számú, mintegy ötven féle korszerű, gyorsröptű gépe van és más ötletes technikai berendezéseket is tud alkalmazni. A repülőgépek sok típusú bombával és más gyilkoló eszközzel vannak felszerelve: nemcsak Dél-Vietnamból, de a kínai tengeren tevékenykedő anyahajókról, Guamról, Thaiföldről és Laoszból is felszállhatnak, a Vietnami Demokratikus Köztársaság területe elleni támadás egyszere több irányból is folyhat, s a modern gépek napsütésben és esőben, monszun idején vagy a száraz évszak bármely időszakában bombázhatnak, géppuskázhatnak. Vannak azonban olyan nehézségeik, amelyekkel mindmáig nem tudtak megbirkózni, bár konstruktőreik rendkívüli erőfeszítéseket tesznek ezért. Sok a panasz például a navigációs berendezésekre. Az amerikai hadsereg sokféle elektrotechnikai és elektronikus berendezést alkalmaz a VDK elleni légiháborúban. Ezeket a vietnami légelhárítás rendszeresen megzavarja, hasonlóan korszerű berendezéseivel. De nemcsak emiatt panaszkodnak az amerikai repülők. Berendezéseiket zavarja a vietnami éghajlat, az őserdő párás növényzetének nagy elektromágneses hullámelnyelő képessége is. Ezek a bajok nemcsak a B—52-es és B—57-es Canberra típusú óriásgépeknél, de az F—105 Thunderchief, az F—100 Super-Sabre, az A—4 Skyhawk és a Tf—8A Crusader harci gépek típusainál is ugyanúgy megvannak.

Megoldhatatlan problémát jelent Vietnamban e gépek túl nagy sebessége is. Észak-Vietnam legsűrűbben támadott területei aránylag keskenyek, mindössze 60—100 kilométer a szélességük. Újabban általában nyugatról, Thaiföld irányából támadják a Vietnami Demokratikus Köztársaságot. Mire megfelelően felgyorsulnának, már le is kell dobniuk bombaterhüket. A sebtében végrehajtott célzás miatt elég ritkán találják el azokat a pontokat, amelyeket megadtak nekik. Támaszpontjaik nagy részét azért helyezték át Thaiföldre, mert innen biztonságosabban juthatnak feladatuk végeztével valamely repülőgép-anyahajóra vagy Dél-Vietnamban levő másik támaszpontjukra. Ha útközben találat éri őket — s ez egyre gyakrabban fordul elő —, a mentőeszközökkel bőven ellátott pilóta a gép tengerbe zuhanása előtt a víz fölött katapultálhat, mert a gépnek a szárazföld fölötti elhagyásától mindennél jobban félnek az amerikaiak. A vízben, mentőeszközeiken nagyobb biztonságban érezhetik magukat; rádió útján segítséget kérhetnek a flottától, amely ilyenkor helikoptert küld megmentésükre. Egy-egy szerencsétlenül járt pilótáért azonban néha komoly küzdelmet kell a helikoptereknek vívniuk a partvidéki milícia csónakjaival, mert a milícia is felfigyel az ilyen eseményre, és igyekszik elfogni az ellenséget. Az 1967. szeptember 21-i amerikai veszteséglistán szereplő 749 „eltűnt" javarészt ezek közül a repülők közül kerül ki.

Az amerikai hadijelentésekben gyakran szerepel ez a kitétel: „Közvetlenül a 17. szélességi fok fölött vasútvonalakat és más katonai

Digitized by Google

objektumokat bombáztunk." Egy pillantás a térképre elég annak megállapítására, hogy itt egy 70 kilométer széles földsávról van szó, amelyet két és fél év óta szakadatlanul bombáznak, lőnek ágyúval a 17. szélességi foktól délre levő állásokból vagy a tengerről. Vajon milyen hatásossága lehet ennek a hihetetlenül költséges koncentrált rohamnak? Hiszen szemmel láthatólag nem ér el lényeges eredményt, mert a támadásokat állandóan meg kell ismételni. És ez a helyzet a hidakkal, gyárakkal is. Az amerikaiak már ez év tavaszán elvesztették Észak-Vietnam fölött a kétezredik gépüket, de még azt sem tudták elérni, hogy akár egy napig is álljanak a vasúti szerelvények a nem valami sűrű vietnami hálózatban, vagy akár csak egy óráig is használaton kívül legyen a folyton támadott haiphongi kikötő.

A Vietnami Demokratikus Köztársaság politikai és katonai vezetői e helyzet ismeretében megfelelően szétszórják a katonai célpontként számba vehető objektumokat az ország egész területén. Ezzel lehetetlenné teszik, hogy az amerikai légierő a legnagyobb kapacitású légitámadással is számottevő sikert mutathasson fel. „Az amerikai stratégia természeténél fogva terrorisztikus célzatú, de nevetségesen csekély mértékben képes félelmet kelteni — írja erről a *Le Nouvel Observateur*. — Számításba kell ugyanis venni a vietnami nép hősiességét, berendezkedését az önvédelemre, páratlan leleményességét és csodálatos készségét arra, hogy szembenézzen a villámokkal. A vietnami nép gyűlöletes megkínzatása főként következetlensége miatt megdöbbentő: Washington vállalja a megsemmisítés stratégiájának szégyenét, anélkül, hogy hasznot húzhatna belőle. Igen, úgy fest, mintha az amerikai parancsnokság, amely már régóta meggyőződött annak a reménytelenségéről, hogy Hanoit elszakítsa a délvietnami harcosoktól, már csak azért méri csapásait ellenfelére, hogy déli szövetségesei előtt bizonyságot tegyen eltökéltségéről, elvonja az amerikai választók és adófizetők figyelmét a déli »megbékítés« gyatra eredményeiről, és végül hogy meggyőzze az amerikai közvéleményt: mindent elkövet, hogy »megbüntesse az észak-vietnami agresszorokat«."

Bizonyos, hogy a Vietnami Demokratikus Köztársaságra leszórt bombák jelentős károkat okoznak. Olyan nemrégiben még virágzó városokat, mint amilyen Vinh vagy Thanh Hoa, gyakorlatilag elnéptelenítettek, és e városok lakossága fájdalmas veszteségeket szenvedett. Hanoiból és Haiphongból százezrek települtek ki.

Az Egyesült Államok hadiiparának termelési grafikonja meredeken felfelé ível és hatalmas profitot hoz a tőkéseknek. Elképzelhető például a viszonylag nem nagy Norris Thermador Los Angeles-i gyár profit-emelkedése.. Ez a gyár havonta egy félmillió rakétát és 40 ezer bombát gyárt és szállít Vietnamba a 7. flottának, valamint az említett thaiföldi támaszpontokra. Az észak-vietnami őserdőkbe telepített kórházakban ezrével ápolják e bombák áldozatait, a légitámadásoknál megsérült embereket.

Digitized by Google

Az amerikai public relations-emberek, a propaganda avatott mesteri közben ilyen röplapokkal árasztják el a Vietnami Demokratikus Köztársaság falvait: „Szülők, figyelem! A polgári lakosság távozzék el bombázásaink célpontjaitól a vasutaktól, gépkocsiutaktól, légelhárító ütegektől, hidaktól, kikötőktől, üzemanyagraktáraktól és katonai objektumoktól! Ha a felsorolt objektumok közelében laksz vagy dolgozol, távozzál el onnan sürgősen! A helyzet ugyanis a következő; ha bombázásaink során a polgári lakosság szenved, ez azért van, mert Észak-Vietnam városai és lakóhelyei nem maradhatnak érintetlenül a támadások alatt. A szövetséges erők pilótái vállalták az alacsony repülés kockázatát, hogy pontosabban megcélozhassák a katonai objektumokat. De a szövetséges erők repülőgépei túl nagy árat fizettek ezért, amikor megpróbálták elkerülni a polgári lakosság téves megtámadását..." Lehet, hogy ilyen színvonalú érveléssel Amerikában több Colgate borotvakremet lehet eladni, de a meggyötört Vietnamban aligha lehet ezzel bárkit is meggyőzni az amerikai légierő humanizmusáról. Ami veszteség északon van, az óriási többségében a polgári lakosság életében és vagyontárgyaiban keletkezett. Hadi célpontot ritkán tudnak eltalálni Johnson elnök légi kalózai. Akinek tehát a röpcédula szól, az inkább a sűrűn hulló bombákból vonja le következtetéseit, mint az ilyen szívhez szóló beszédekből. Az ellenállás a nép részéről szinte egyöntetű. Ha a repülőgépek mélyre szállnak, férfi, nő és gyermek kézifegyvert ragad, és tüzel rá, akár van esélye a találatra, akár nincs. Természetesen a lelőtt amerikai gépek nagy részét a tüzérség semmisíti meg. A nép ellenállásának is van azonban jelentős eredménye.

A Vietnami Demokratikus Köztársaság népének ellenállását sokan nevezik hősinek. Ebben sok az igazság, de elsősorban abban az értelemben, hogy a levegőből ledobott halállal szemben mindig nagy hátrányban van a földön levő ember. Ettől van hősi jellege az ellenállásnak, a védekezésnek. Abban az értelemben azonban mégsem helytálló ez a szó, ahogyan általában értik. A klasszikus értelemben vett hős fölényben levő ellenséggel szemben küzd — az amerikai fölény azonban mindinkább legendának tűnik. Csak a technika egyes vonatkozásaiban áll még fenn, de katonai, stratégiai értelemben már nem.

A Vietnami Demokratikus Köztársaság kormánya, a Vietnami Munkapárt hosszú háborúra készítette fel a népet, és ma sem biztatja a háború gyors befejezésével. Észak-Vietnamban mindenki tudja, hogy az országrészben csak akkor lesz béke, ha Dél-Vietnam népe győz és az amerikaiak kitakarodnak Dél-Vietnamból. Bárkivel beszél is az ember Észak-Vietnamban, azt hallja, hogy ha kell, tíz évig, vagy tovább is elviseli az ország ezeket az embertelen csapásokat. Az emberek nemcsak fegyverrel védik magukat, de más eszközökkel is mentik életüket. Menekültekkel találkozik az ember az egész országban. Lombok között lapuló, saját építésű házaik a terephez idomulnak.

Digitized by Google

Csak éjjel főznek, nehogy a füst áruló jelet adjon az ott tartózkodókról. Futóárkokkal van tele az ország, az életmentő gödröktől néhol alig lehet közlekedni. Mégis egyre újabbakat ásnak, mert ezek a gödrök kitűnően beválnak a gyakorlatban. Azt hiszem, soha, sehol a világon nem építettek még akkora föld alatti alagút-rendszert, mint amilyen a vietnami.

Az amerikai légierő folytatja a bombázásokat. Ez azonban fokozza Amerika nemzetközi elszigeteltségét is. A világ mindjobban megismeri e szörnyű kegyetlenkedések tényeit, és ennek nyomán erősödik a tiltakozás a romboló háború ellen. Az amerikai kormányzat ezt a mozgalmat hosszú időn keresztül „nemzetközi kommunista összeesküvés"-nek igyekezett feltüntetni. Amerikai kívánságra sokfelé szét is verik a tüntető tömegeket, betiltják a vietnami háború ellen tiltakozó gyűléseket. Azt azonban már korántsem nevezhetik „kommunista összeesküvés"-nek, hogy a tőkés világ részéről sem számíthatnak jelentős segítségre Vietnamban. A koreai háborúban sikerült nekik az ENSZ számos tagját maguk mellé állítani, csapatok küldésére késztetni. A Johnson-kormányzat azonban Dél-Koreán kívül senkit sem tudott megnyerni e szennyes háború komoly erőkkel való támogatására.

Magában az Egyesült Államokban is rossz a hangulat. A háborús kiadások miatt a kormány csökkentette korábbi szociális programját. Emeli az adót, az árakat, csökkenti a nyomor enyhítésére szánt összeget. Amerika-szerte fellángoltak a néger-tüntetések, amelyek sok helyen a polgárháború jelét viselik magukon. Ezek is szervesen összefüggnek a vietnami háborúval. A háború gazdasági kihatásai elsősorban a legszegényebbeket, a kis keresetűeket érintik. A ragyogó városok külterületén, bádogviskókban élő négerek életszínvonala már nem csökkenthető. Ezek a végsőkig elkeseredett emberek harcba indultak az ellen, hogy a háború terheit rájuk hárítsák. A hadsereg és a belső karhatalom elit erői azonban nagyrészt Vietnamban vannak. Így kénytelenek a gyengén kiképzett és nem is mindig megbízható gárdistákat igénybe venni a feketék ellen.

Ez az esztendő a vietnami békéért folyó nemzetközi küzdelemben is új fejezetet nyitott. Amerika, Nyugat-Európa és Afrika pacifista mozgalmai is felismerték, hogy a vietnami háború rendszeres folytatása, kiterjesztése (eszkalációja) a harmadik világháború veszélyét idézi fel. A Béke-Világtanács stockholmi értekezletén ezért már olyan szervezetek is nagy számban képviseltették magukat, amelyek korábban nem voltak hajlandók együttműködni ezzel a szervezettel. Nagy hatást tett a világszerte élő békebarátokra a Russel-féle vizsgálóbizottság munkája is, amely megrázó erővel leplezte le az amerikai imperialisták népirtását. A stockholmi Vietnam-értekezlet eredményeképpen nemzetközi tájékoztató központ jött létre, valamint egy bizottság, amely nyilvántartja, mire van a vietnami népnek szüksége a végső győzelem kivívásához. Olyan személyek, mint U Thant, az

Digitized by Google

ENSZ főtitkára, vagy VI. Pál pápa, az eddiginél eltökéltebben szállottak szembe az amerikaiak vietnami agressziójával. Johnson és közvetlen munkatársai azonban minderre hallgatással vagy durva sértegetéssel válaszolnak. Változatlanul a megfélemlítés, a politikai zsarolás történelmileg példátlan módszerét alkalmazzák. Azzal fenyegetőznek, hogy az eddiginél is nagyobb szabású rombolásokat fognak végrehajtani a Vietnami Demokratikus Köztársaságban, ha délen nem tudnak győzelmet kicsikarni.

Pedig nem tudnak. A Vietnami Demokratikus Köztársaság ellen folytatott helyi romboló háború ezért folyik tovább. A vietnami kormány, a Munkapárt tehát új harcokra, az eddiginél eltökéltebb ellenállásra neveli az ország népét. A vietnami nép képes a katonai győzelemre, a politikai győzelemre, a diplomáciai győzelemre. Az Egyesült Államok vezetői remélik, hogy a sok tonnányi ledobott bomba előbb-utóbb csak felrobbantja a vietnami nép ellenállását. Ennek azonban sem jele, sem valószínűsége nincs. Biztos, hogy a háború következő eseményei, a nemzetközi tiltakozás tényei előbb-utóbb minőségi változást fognak előidézni a vietnami háborúban. Nem kell kommunistának, de még haladó embernek sem lenni, csak a történelemben kell egy kicsit visszalapozni, a háború eddigi menetét kell tanulmányozni ahhoz, hogy valaki meg tudja állapítani, a küzdő felek melyikénél áll majd be ez a minőségi változás.

Máté György

Khartoum után

Az arab államfők negyedik, khartoumi csúcstalálkozója megerősítette az arab világban azokat az irányzatokat, amelyek *politikai megoldást* keresnek az izraeli agresszió következményeinek felszámolására és a háború sújtotta arab országok megszilárdításának döntően a közös politikai-diplomáciai akciók végrehajtásának az útjára léptek. Ez a politika feltételezte az arab országok viszályainak előzetes rendezését, vagyis a kompromisszumokat, és következésképpen az erők bizonyos átcsoportosításával járt. Világosabbá vált a forradalmi-haladó csoportban meglevő több nézetellentét, s különösen Egyiptomnak a szélesebb körű arab összefogást célzó és így megegyezést kereső, mérsékelt irányvonala. Khartoumban az államfők vágyálmainak meghirdetése helyett józan határozatokat hoztak, s vállalták a kompromisszumot, mint az egyetlen reális utat.

A khartoumi határozatok valamennyi pontja utalt erre a kompromiszumra.

A reakciós arab rendszerek a harmadik csúcsértekezlet után megszegték a casablancai szolidaritási paktumot, és emiatt az Algírba ter-

Digitized by Google

vezett negyedik csúcstalálkozó annakidején el is maradt. Az EAK és Szíria ugyanis arra az álláspontra jutott, hogy a reakciós kormányok a haladó rendszerek ellen használják ki a csúcstalálkozókat. Most Khartoumban a határozatok első pontja kimondta, hogy *felújítják a casablancai szolidaritási szerződést,* vagyis ismét *megkísérlik az arab együttműködést,* függetlenül az egyes arab országok politikai-társadalmi rendszerének különbözőségétől. Egyiptom módosította tehát korábbi nézeteit, s újból hajlandó közösen fellépni a reakciós arab monarchiákkal is, azon az alapon, hogy az *izraeli-imperialista agresszió nyomainak eltüntetéséhez minden arab ország erejére szükség van.* Szíria, amely bojkottálta a csúcstalálkozót, ellenezte ezt a koncepciót, és egyedül maradt távol az értekezlettől.

A határozatok második pontja lényegében az EAK tézisét teszi magáévá; kimondja, hogy az arab államok *közös felelőssége* az agresszió következményeinek a felszámolása.

A harmadik pont megjelöli a követendő utat: az arab országok *politikai és diplomáciai erőfeszítéseinek egyesítését* ennek a közös felelősségvállalásnak a jegyében, kijelentve, hogy nem ismerik el Izraelt, nem tárgyalnak és nem kötnek vele békét. (Ennél a pontnál abban van a kompromisszum, ami nincs benne a határozatban: a negyedik lehetőséget, *a hadiállapot megszüntetését* nem utasították el a khartoumi értekezlet részvevői. És éppen ez áll azoknak a véleménycseréknek a középpontjában, amelyeket Tito jugoszláv elnök folytat egész sor államfővel, köztük a Szovjetunió vezetőivel és az Egyesült Államok elnökével. Az arab államok elzárkóznak Izrael de jure elismerése, vagyis a béketárgyalások és a békekötés elől — de nem szóltak semmit az arab—izraeli hadiállapot esetleges megszüntetéséről, feltéve, hogy ez együttjár az izraeli megszálló csapatok kivonásával.)

A határozat negyedik pontja a legjelentősebb és legvitatottabb: eszerint az arab országok *megszüntetik az olajembargót,* folytatják az olajszállítást az Egyesült Államoknak, Nagy-Britanniának és az NSZK-nak.

Ennek a határozatnak a végrehajtásáról intézkedik az ötödik pont, amely szerint *közös arab pénzalapot* létesítenek: ebbe Kuwait, Szaud-Arábia és Líbia évente összesen 135 millió font sterlinget ad, az agresszió következményeinek teljes felszámolásáig.

A hatodik pont előírja az arab országok *katonai erejének* megszilárdítását, mert az erő pozíciójába akarnak kerülni (és ebből a pozícióból tárgyalni — fűzhetjük hozzá).

Az utolsó határozati pont is jelentős: az arab országok intézkedéseket tesznek a területükön levő *idegen katonai támaszpontok felszámolására.*

A khartoumi határozatoknak ez a vázlatos áttekintése is megmutatja, hogy az arab országok az agresszió utáni rögtönzött, sok elemében irreális politikai irányvonal helyett hozzákezdtek egy, a realitásokkal jobban számoló politika kidolgozásához.

Digitized by Google

Ennek a vonalnak felel meg a csúcsértekezleten kívül létrejött, de az egész találkozóra döntő befolyást gyakoroló egyezmény, amelyet *Nasszer* elnök és *Fejszal* király kötött, szudáni közvetítéssel, a Jemennel kapcsolatos egyiptomi—szaudi viszály rendezésére. Nyilvánvaló volt, hogy ezzel olyan kompromisszum jött létre, amely rányomja bélyegét nemcsak az arabközi kapcsolatokra, hanem az egész középkeleti helyzet jövendő alakulására is.

A khartoumi határozatok mindegyike részletes kommentárt igényelne, de erre itt nics mód; válasszuk ki ezért azokat a fő kérdéseket, amelyek különösen éles fényt vetnek az arab államok viszonyának alakulására, és amelyek egyúttal meghatározzák azt is, milyen irányban fejlődhet a közel-keleti válság a közeljövőben. Ez a *három fő kérdés* Khartoum lényegét fogalmazza meg:

1. Az arab országok közös politikai akciót terveznek az izraeli agresszió következményeinek felszámolására és ennek elősegítésére.

2. Az olajbojkott megszüntetése lehetővé teszi az EAK és Jordánia támogatását, az arab szolidaritás felújítása, az arabközi viszályok felszámolása jegyében.

3. Rendezik a jemeni konfliktust, amely immár ötödik éve mérgezi az arab országok kapcsolatainak légkörét.

A politikai akció

Az arab országok a június elejei hatnapos háború sokkja után megdöbbenve kutatták a vereség okait, és első reagálásuk az volt, hogy *másban keresték a hibát:* elsősorban az Izraelnek nyújtott amerikai—angol operatív segítséget emelték ki, de egyesek például hibáztatták a Szovjetuniót is, amely mérsékletet tanácsolt és így — úgymond — Izraelnek jutott a preventív támadás előnye. Ezután eljött az első önbírálat ideje is, és megállapították — joggal —, hogy Izrael fő ereje *az arab országok megosztottsága* volt.

Az agresszió sújtotta országokban, de a többi arab államban is oly erős volt a néptömegek ellenállása a vereségbe való belenyugvással szemben, hogy a kormányok számára egyszerűen *lehetetlenné vált* a kapituláció elfogadása. Amikor Nasszer elnök lemondott, Kairó népe az utcákra tódult: légiriadóval, életveszéllyel nem törődve, sokmilliós tömegtüntetéssel vívta ki az elnök lemondásának visszavonását — s ezzel lényegében a vereséget utasította el. Az elnök — mint utóbb mondta — ezt a népszavazást nemcsak személye iránti bizalomnyilvánításnak tekintette, hanem a harc folytatására irányuló megbízatásnak is. Szíriában is megmutatta a nép, hogy a fegyverszünetet nem tekinti fegyverletételnek. Még a rettenetesen megnyomorított Jordániában sem lehetett a különbékét elfogadni, noha Amerika minden erejével igyekezett rászorítani erre a fiatal *Husszein* királyt. Algéria, Szudán, Marokkó, Irak csapatok küldésével bizonyította, hogy közvéleménye kész a harc folytatására.

Digitized by Google

Ezt a közhangulatot azonban *nem támasztották alá a katonai tényezők*: az EAK légiereje jóformán teljesen megsemmisült, és légierő nélkül a maradék hadsereg akcióképtelen volt. Jordániának semmiféle katonai ereje nem maradt, s az aránylag még legkisebb veszteséget szenvedett Szíria is aligha védhette volna meg fővárosát a határmenti magaslatokat elfoglaló izraeliekkel szemben. A többi arab ország katonai felvonulásának feltétele pedig az Izraellel szomszédos arab országok helytállása lett volna — a tűzszünet kényszerű gyors elfogadása miatt azonban ez a feltétel nem volt meg.

Az agresszió következményeinek felszámolására irányuló harc folytatásában, a kapituláció elutasításában megvolt az egyetértés az arab államok közt, de a *módszerben* nem. Ez volt az első lényeges nézetellentét az arab haladó országok közt, s ez azután — más tényezőkkel együtt — a *Khartoumban élesen megmutatkozott ellentétekig* vezetett.

Szíria és Algéria lényegében a *gerillaháborút* ajánlotta. Algéria megdöbbent azon, hogy az EAK elfogadta a tűzszünetet: az algíri lapok arról cikkeztek, hogy Algéria hússzoros túlerővel szemben, hétéves kemény harcban vívta ki függetlenségét, Izrael pedig néhány nap alatt megvert három, túlerőben levő országot. Az EAK algíri nagykövetsége előtt elkeseredett tüntetés volt a fegyverszünet ellen. Algériai vélemények szerint folytatni kellett volna a háborút: beengedni az agresszort a Nílus sűrűn lakott delta-vidékére is, és ott népi ellenállási háborúval, gerillaharcokkal felőrölni. Hasonló véleményeket vallottak Szíriában is. Ezek a vélemények azonban alkalmasint nem számoltak a döntő tényezővel: azzal, hogy a háború folytatása alkalmat kínált volna Izraelnek a haladó kairói és damaszkuszi kormány megdöntésére, illetve az ugrásra kész reakciónak az ellenforradalmi felkelésre.

Izrael és a mögötte álló amerikai imperializmus katonai sikert ért el, megnyert egy csatát, de nem tudta megdönteni az EAK-ban és Szíriában a haladó rendszert. Pedig *ez volt a fő háborús cél*. A háború folytatása alkalmat adott volna e cél elérésére — a fegyverszünet viszont lehetővé tette a kairói és a damaszkuszi rendszer konszolidálását.

Algéria azért is sürgette a háború folytatását, mert szerinte Amerika máskülönben *túlságosan megerősítené pozícióit az arab világban*, és következő célpontjául Algériát szemelné ki. Az algíri kormány úgy érzi, hogy a Marokkóban, Tunéziában és Líbiában megerősödött amerikai befolyás „bekeríti" a Maghrebben (Arab-Nyugaton), miközben a Masrek (Arab-Kelet) országaiban az amerikai imperializmus — izraeli csatlósa révén — meggyengíti a haladó erőket. Ez a helyzet arra csábítaná az Egyesült Államokat, hogy összeesküvést szőjön az arab forradalmi mozgalom egyetlen érintetlen osztaga, Algéria ellen (és ezzel meggyengítse Franciaország észak-afrikai pozícióit is).

Algéria érveit meg lehet érteni, de a döntés joga mégiscsak azoké az országoké, amelyeknek területe csatatér volt, s amelyek *maguk tudják legjobban, mire képesek*. Nos, az EAK — erejét felmérve — úgy döntött, hogy nem indít gerillaharcot és *a politikai megoldás útját*

Digitized by Google

keresi. Ez nem jelenti azt, hogy lemond katonai erejének helyreállításáról, ellenkezőleg: a politikai akció célja az EAK konszolidálása, *katonai* konszolidálása is, és így előkészítése a diplomáciai csatára. Az EAK elsősorban azért utasítja el a közvetlen tárgyalást Izraellel, mert pozíciói *meggyengültek.* Az agresszor a Szuezi-csatorna partján ugrásra készen áll, és nap mint nap provokálja a csatorna menti városokat. Az EAK gazdasági helyzete megrendült a csatorna bevételeinek elmaradása, a Sinai-félsziget olajkútjainak megszállása és az idegenforgalmi devizaforrások elapadása miatt, s ezt még súlyosbítja a katasztrofális gyapottermelés. Jordánia helyzete talán *még rosszabb:* Izrael megszállta az ország termékeny, Jordánon túli területeit és elkergette ezek kétszázezer főnyi lakosságát. A menekültek áradata megoldhatatlan probléma Amman számára.

Az EAK ebben a helyzetben elsőrendű feladatnak tartja a maga megerősítését és Jordánia kapitulációjának meggátlását. Időre és pénzre van szüksége, hogy hadseregét újjászervezze, s hogy a gazdasági válságot elkerülje. Mint Nasszer elnök mondta: „Minden arab munkáskézre és minden arab piaszterre szükség van, és nincs jogunk rá, hogy bármelyikről is lemondjunk."

A Szovjetunió és más szocialista országok, erejüket nem kímélve, *nagyvonalú katonai segítséget* nyújtottak az EAK-nak és Szíriának: Moszkvából és más szocialista fővárosokból az agresszió után légihíd létesült Kairóig és Damaszkuszig, és sikerült is gyorsan pótolni ezen a háborúban elpusztult hadianyag és fegyverzet egy részét. Ez a segítség lehetővé tette, hogy az EAK és Szíria védekezzék az esetleges újabb izraeli agresszió ellen. De csak a *védelmi* erő állt helyre. A katonai segítséggel párhuzamosan *gazdasági téren* is segítik a háború sújtotta arab országokat a szocialista országok; erről szeptember eleji belgrádi konferenciájuk is tanúskodik. Ismeretes, hogy a szocialista országok aktív *diplomáciai* segítséget is nyújtottak és nyújtanak (az ENSZ-ben és másutt) az arab országok igazságos ügyének *politikai* rendezéséhez.

Khartoumban kialakult egy többségi arab irányvonal, bár *a határozatok megvalósítása kitartó, sokoldalú harcot igényel, s a jövő kérdése.* Szíria a Baath párt szeptemberi kongresszusán leszögezte, hogy nem támogatja az értekezlet határozatait, s nem vesz részt újabb csúcstalálkozókon. A Palesztinai Felszabadítási Szervezet egyértelműen elutasító magatartást tanúsított; *Sukeiri,* a PFSZ elnöke, akit megfigyelőként hívtak meg a csúcstalálkozóra, meg sem jelent a záróülésen, tiltakozásul az ellen, hogy az államfők nem vették figyelembe a palesztinai hadsereg újrafelfegyverzésére irányuló javaslatait és nem adtak pénzt szervezetének. Algéria magatartása árnyaltabb: a csúcstalálkozón a részt vevő *Buteflika* külügyminiszter elfogadta a határozatokat, de *Bumedien* elnök távolmaradása és az algíri sajtó keserű kommentárjai azt bizonyítják, hogy Algéria viszolyog a „khartoumi

Digitized by Google

szellem" érvényesülésétől. Az is nyitott kérdés, hogy milyen gyakorlati lépéseket tesznek az *arab monarchiák* a határozatok végrehajtásáért.

Az olaj mint fegyver

Az arabok mind egyetértettek abban, hogy *az arab olajkincs fegyver legyen* az agresszor és támogatóik ellen vívott harcban. De arra nézve, hogyan forgassák ezt a fegyvert, eltértek a vélemények.

Az agressziót követő első napokban a tömegek felháborodásának sodrása érvényre juttatta azt a nézetet, hogy meg kell büntetni az Izraelt támogató Egyesült Államokat, Angliát és Nyugat-Németországot: meg kell tagadni tőlük az arab olajat. Kimondták tehát az úgynevezett részleges olajembargót.

Jellemző volt erre a szakaszra, hogy az elsősorban érintett olajtermelő országok *csak vonakodva mentek bele* az olajszállítások korlátozásába, majd lényegében abba is hagyták azt. Az olajbojkott élharcosai azok az országok voltak, amelyeknek nincs olajuk, vagy ha van, akkor vásárlóik nem támogatták az izraeli agressziót, és így nem estek az embargó alá. A khartoumi értekezleten a vitát elvágták az olajexportálók érvei: először is *nem vállalták* az olajbojkott terhét, másodszor pedig felajánlották, hogy az olajjövedelem jelentős részét *folyósítják az EAK-nak és Jordániának.* (Szíria, ha csatlakozik a csúcstalálkozó határozataihoz, szintén igényt támaszthat a segélyalapból való részesedésre.) Megállapították, hogy a bojkott nem használt az arab országoknak, és viszonylag csak keveset ártott Izrael támogatóinak.

Az olajtermelők a bojkott megszüntetésével az olajmonopóliumok érdekeit és saját érdekeiket képviselték, de a lényeges az,hogy *a háború sújtotta országok érdekeit is* képviselni tudták. Kuwait évi 55, Szaud-Arábia 50, Líbia 30 milió font sterlinges hozzájárulásából közös alap létesült, s ebből az EAK évente 95, Jordánia 40 milliót kap mindaddig, amig fel nem számolják az agresszió nyomait, s el nem érik az izraeli megszállók távozását. Ez *le nem becsülhető hozzájárulás* a két ország katonai-gazdasági potenciáljának megszilárdításához. Az olajtermelő arab országok tehát, noha politikai és társadalmi rendszerük eltér az EAK-étól, hozzájárulnak a haladó egyiptomi rendszer megerősítéséhez.

Az olajjövedelem felhasználásának egyik legfontosabb következménye, hogy az EAK *továbbra is zárva tarthatja a Szuezi-csatornát,* híven ahhoz a nyilatkozathoz, hogy addig nem nyitja meg ezt a víziutat, amíg annak partján izraeli megszállók tartózkodnak. Az EAK gazdasági nehézségeinek fő oka a csatornabevételek kiesése volt, és a 95 milliós támogatás — ha megvalósul — lényegében pótolja ezt a kiesést (tavaly a csatorna devizabevételei 91 millió font sterlingre rúgtak). A csatorna elzárása viszont *elsősorban az imperialista hatalmak-*

Digitized by Google

nak árt, minthogy olajszállítmányaiknak meg kell kerülniük a Jóreménység-fokát s ez nagyon megdrágítja a szállítást. (Az EAK kész segíteni azokon a baráti országokon, amelyeket érzékenyen érint a csatorna elzárása. Így például Szudánnal egyezményt kötött: az Alexandriába érkező szállítmányokat tengelyen átviszik Szuezbe, s onnan szállítják tovább a Vörös-tengeren Port-Szudánba.)

A jemeni konfliktus rendezése

Khartoum nem jöhetett volna létre a *jemeni probléma* rendezésére irányuló lépések nélkül. Jemenben már ötödik esztendeje néz farkasszemet egymással a köztársasági rendszert támogató EAK és a megdöntött monarchiát pénzzel, fegyverrel, zsoldosokkal segítő Szaúd-Arábia. Az EAK a volt imám zsoldosainak támadásaitól védelmezte meg a fiatal Jemeni Arab Köztársaságot, és jelenlétével egyúttal nagy támogatást nyújtott az adeni és dél-arábiai szabadságharcosoknak, akik menedéket találtak Jemenben, és új erőre kapva indulhattak onnan harcba a brit kolonialisták ellen.

Az EAK forradalmi szolidaritást tanúsított azzal, hogy elküldte hadosztályait a távoli Jemen védelmére. De ez igen sokba került neki: az izraeli agresszió napjaiban a legtapasztaltabb, harcedzett csapatai a Sanaa—Hodeida—Taiz háromszögben állomásoztak, és nagyon hiányoztak a Sinai-félszigeten; a jemeni egyiptomi csapatok ellátására olyan nagy erőfeszítéseket kellett tenni, amelyeket érezhetően megsínylett az egyiptomi gazdaság. Fontos érdekké vált tehát a Jemenben maradt három egyiptomi hadosztály hazahozatala és ezzel *a gazdasági élet tehermentesítése*. Ezt a célt az EAK azonban csak akkor érhette el, ha biztosította Jement és vívmányait mind északi, mind déli ellenfeleinek nyomásával szemben.

Északon a szaúdiak támogatta imám zsoldos és törzsi harcosai fenyegették a jemeni köztársasági rendszert, délen pedig az adeni brit kolonialista erők. Szaúd-Arábia az egyiptomi csapatok kivonásával párhuzamosan megszünteti a volt imám támogatását. A monarchista erők a szaúdi arany és fegyver nélkül *elvesztik létalapjukat;* a köztársasági erők megbirkózhatnak velük. Délen a jövő év januárjában Aden függetlenné válik: több mint valószínű, hogy az új, független Dél-Arábiai Köztársaság *baráti kapcsolatot* tart majd fenn Jemennel. Az adeni és dél-arábiai kormányban ugyanis minden bizonnyal részt vesz a FLOSY (a Megszállt Dél-Jemen Felszabadítási Frontja), amely a nehéz időkben élvezte a jemeni köztársasági kormány támogatását, és viszonzásul síkraszáll majd Jemen biztonságáért. Nasszer elnök nemegyszer kijelentette, hogy addig nem lehet kivonni az egyiptomi csapatokat Jemenből, amíg Dél-Arábia el nem nyeri függetlenségét. A brit halogató manőverek ellenére a kolonializmus napja Adenben is leáldozóban van, s megérik a Jemenben állomásozó egyiptomi csapatok távozásának egyik alapvető feltétele.

Digitized by Google

A megállapodás megvalósítása azonban nem megy simán. Az egyezményt élesen bírálta *Szalal* jemeni elnök. „A megállapodást Jemen részvétele nélkül kötötték. Nyilvánvaló, hogy ez beavatkozás Jemen belügyeibe, a jemeni szuverenitás megsértése" — mondotta *Abdelaziz Szalam* jemeni külügyminiszter Khartoumban e sorok írójának, és hozzáfűzte, hogy Jemen nem engedi be területére az arab háromhatalmi ellenőrző bizottságot.

Forma szerint Jemennek igaza van, de... A köztársasági kormány képviselőjének meghívása esetén Szaúd-Arábia az imámisták meghívását is követelte volna, s ezzel újra elkezdődött volna a végeláthatatlan vita. *Hasszán Szabri el-Kholi*, Nasszer elnök személyes képviselője, e sorok írójának Khartoumban elmondotta, hogy Jement azért nem hívták meg a szaúd—egyiptomi tanácskozásokra, mert az EAK szerint nem Jemen sorsáról volt szó, hanem *a két ország Jemennel kapcsolatos viszályának a rendezéséről*. „Az EAK és Szaúd-Arábia konfliktusának Jemen nem tárgya, hanem színtere — mondotta az egyiptomi diplomata. — Számunkra nem létezik úgynevezett jemeni probléma, mert a mi szemünkben a köztársasági rendszer a nép egyetlen jogos képviselője. Egyiptom számára a Szaúd-Arábiával folytatott tárgyalásokon nem Jemenről van elsősorban szó, hanem az agresszió következményeinek felszámolását lehetővé tevő közös arab politika biztosításáról."

A jemeni rendezés alapja az a felismerés is, hogy az izraeli agresszió az *egész* arab nemzet ellen irányult; nem engedhető meg tehát, hogy bármely arab ország a maga javára aknázza ki az agresszió áldozatául esett ország meggyengült helyzetét. Fejszál ezen az alapon vállalta a jemeni viszály felszámolását.

A khartoumi értekezletnek nemcsak dicsérői, hanem bírálói is vannak. A mérleg *nem egyértelmű*. Akik az imperialista hatalmakkal való szakítást, az olajbojkottot, a pénzletéteknek a nyugati bankokból való kivonását és hasonló határozatok meghozatalát javasolták, azok nem rejtik véka alá csalódásukat, és rámutatnak a kompromisszum *negatív oldalára*. Félő, hogy emiatt megromlik az EAK viszonya a két radikális forradalmi országgal, Szíriával és Algériával. A damaszkuszi és az algíri kormány elégedetlen a khartoumi eredményekkel és óvja Kairót a további engedményektől. De Kairó megindokolja álláspontját: ha nem lehet elérni mindazt, amit az arab nemzet kíván, *meg kell elégedni a jelenleg elérhetővel*.

Az EAK álláspontját világosan kifejtette *Heikál*, az *Al Ahram* főszerkesztője; érdemes ezért ismertetni gondolatmenetét. Heikál a lapban úgy vélekedik: súlyos hiba volna azokat az arabokat támadni, akik lehetőségükhöz képest készek hozzájárulni az Izrael-ellenes csatához. Heikál elveti az olyan javaslatokat, amelyek a jelenlegi helyzetben ki akarják élezni az osztályharcot. „Vannak, akik azt képzelik, hogy a jelenlegi válság alkalmat nyújt az osztályharc kiszélesítésére az egész arab nemzet szintjén. Ez azt jelentené, hogy a *polgárháború szélére sodornánk az arab világot* akkor, amikor tényleges háborúban

Digitized by Google

áll az ellenséggel. A jelenlegi helyzet elfogadható formulája az lehet, hogy azok a népek, amelyek előrejutottak a társadalmi átalakulások útján, fenntartják, megerősítik és megvédelmezik pozícóikat, s mint államok együttműködnek az ellenség ellen vívott harcban azokkal az államokkal, amelyeknek népei még nem kezdték meg a társadalmi átalakulások felé vezető hosszú utat."

Az EAK tehát *társadalmi vívmányainak megvédelmezését és konszolidálását* tekinti jelenlegi feladatának. Fő célja *az agresszió következményeinek likvidálása*, s ennek eléréséért kész együttműködni minden olyan arab erővel, amely hozzájárulhat ehhez. Ennek a politikának jegyében jöttek létre a khartoumi határozatok: a jemeni viszály rendezésének kísérlete, az olajbojkott azonnali megszüntetése, a közös arab pénzalap létrehozása, az egyiptomi—szaúdi viszony megjavítása, s ennek jegyében történnek majd olyan lépések is, amelyek az arabközi kompromisszumok után — ha az arab monarchiák valóban betartják a megállapodásokat — a *szélesebb körű közel-keleti modus vivendit* is megközelíthetik.

Rudnyánszky István

Digitized by Google

Szemle

A reform propagandájának helyzete és feladatai

A reform politikai előkészítésének propaganda- és agitációs feladatait a Politikai Bizottság 1966 júliusi határozata szabta meg. Az ez év nyaráig előirányzott feladatokat a pártszervek és pártszervezetek alapjában teljesítették. A határozat értelmében a fő figyelmet a vezetők és a propagandisták képzésére fordították. A reform tömegpolitikai propagandája csak korlátozottan, elsősorban a szervezett politikai oktatás és az ismeretterjesztés keretében indult meg, s elsősorban a politika és a gazdaság összefüggéseinek, valamint a reform lényegének, fő vonásainak ismertetésére irányult. Kezdetben főleg a meglevő párthatározatokra, később a sorra-rendre megjelenő állami határozatokra és döntésekre is támaszkodott.

Az elmúlt több mint egy évben a gazdasági propaganda hozzájárult fejlődésünk fő összefüggéseinek, a népgazdasági terv és a reform lényeges vonásainak a vezetők körében való ismertetéséhez, elősegítette az állami intézkedések kidolgozását, és azt, hogy a termelő és gazdálkodó egységek gazdasági és társadalmi vezetői kimunkálják a reform helyi alkalmazására vonatkozó elképzeléseiket. A tömegpropaganda megtette a kezdeti lépéseket a közvélemény formálásában, a közgazdasági szemlélet terjesztésében is. A szervezett politikai oktatás több mint egy millió hallgatóval ismertette meg azt, hogy miért van szükség az új gazdasági mechanizmus bevezetésére, és mi a reform szerepe, jelentősége. A sajtó, a rádió és a televízió is széles körben népszerűsítette, ismertette a reform célját, lényegét. A közvélemény ma már nagyrészt elismeri, hogy a reformra szükség van, kezdi megérteni annak szocialista jellegét és szerepét gazdasági, társadalmi fejlődésünkben. Nagyrészt sikerült eloszlatni a reformmal kapcsolatban felszínre került téves, vagy ellenséges nézeteket.

E szerény eredmények értékét jelentősen megnöveli, ha mérlegeljük: milyen feltételek között kellett folytatnunk a közgazdasági propagandát. Vezetőknek és propagandistáknak gyakorlatilag egyidőben kellett elsajátítaniuk, képviselniük, magyarázniuk az új elveket és követelményeket. Ez nagy erőfeszítéseket követelt mind az irányításban, mind magában a propagandában. Propagandistáink nagy többsége e nehézségek ellenére is jól megállta a helyét.

Digitized by Google

További erőfeszítésekre van azonban szükség. El kell mélyítenünk a gazdaságpolitikánkkal és a reformmal kapcsolatos ismereteket, növelnünk kell propagandánk és agitációnk hatékonyságát. Különösen a gazdasági és politikai követelmények összekapcsolása, a reform egyes vonásainak és várható hatásainak tekintetében van szükség az egységes értelmezésre. A propaganda, miközben helyesen bizonyította a reform szocialista jellegét és tervezett pozitív hatásait, a várható nehézségekre kevésbé készített fel, és még akkor is inkább magyarázott és kevésbé mozgósított, amikor pedig már eljött a mozgósítás időszaka. Az a nézet, amely a reformtól valamennyi gazdasági problémánk és feladatunk egy csapásra történő megoldását várta, sok helyen tétlen várakozáshoz vezetett. Hasonló irányban hatott a reformmal szembeni pesszimizmus is. A cselekvés, az útkeresés helyett a kételkedők is a „majd meglátjuk" passzív álláspontjára helyezkedtek. Propagandistáink nem mindenhol ismerték fel e nézeteknek és magatartásnak a veszélyeit, keveset foglalkoztak a felkészülés feladataival, a konkrét tennivalókkal. Csökkentette a propaganda hatékonyságát az is, hogy a propagandisták jelentős része nem, vagy csak későn ismerte meg a fontos döntéseket, a kialakulóban levő helyi elképzeléseket, és így a propaganda sok esetben akkor is az általánosságok síkján mozgott, amikor konkrétabbá tételére már megvoltak a feltételek.

Ez év nyarán lezárult a reform előkészítésének az a szakasza, amelyben a propagandára mindenekelőtt a reform elveinek, politikai és közgazdasági követelményeinek ismertetése várt. A következő szakasz feladatai sok szempontból új követelményeket támasztanak a propagandistákkal szemben. Ma már a reform bevezetésének közvetlen előkészítésénél tartunk. Ebben a szakaszban még inkább a sürgető gyakorlati feladatok végrehajtásának elősegítése áll a propaganda és az agitáció előterében. Folytatnunk kell tehát a vezetők és a párttagság körében a reform követelményeinek, a bevezetés előkészítésével kapcsolatos feladatoknak mélyrehatóan ismertetését, és széles körű, differenciált tömegpolitikai munkát kell kibontakoztatnunk a dolgozók felvilágosítása és mozgósítása érdekében is.

*

A vezetők képzése és nevelése során továbbra is sokoldalúan magyaráznunk kell gazdaságpolitikánk célkitűzéseit, valamint a reform által teremtett új gazdálkodási feltételeket. Ismertetjük a népgazdasági terv teljesítésének eredményeit és további feladatait, kiemelten foglalkozunk majd a hatékonyság és a jövedelmezőség növelésének feladataival, a kapacitás-kihasználás és beruházás-politikánk kérdéseivel, a külkereskedelem szerepével, a vállalatok és a termelőszövetkezetek gazdálkodásával összefüggő állami intézkedésekkel, valamint életszínvonalpolitikánk megvalósításával, a dolgozók ellátásának problémáival, az élet- és munkakörülmények javításával összefüggő kérdésekkel.

Vissza kell térnünk a még meg nem értett, vagy félreértett kérdések megmagyarázására. Továbbra is számolnunk kell a vezetők és ak-

Digitized by Google

tivisták egy részének nézeteiben és munkájában meglevő konzervativizmussal. Egyeseknek gondolkodásában és munkamódszerében a sok értékes, jó tapasztalat mellett sok olyan nézet és hagyomány is felhalmozódott, amely ma már elavult, s fékezi az eredményes munkát. Sokan a közgazdasági elméletet egyszer s mindenkorra érvényes tételek gyűjteményének tartották, a szocialista gazdasági viszonyokat, a gazdaságpolitikát és a gazdaságirányítási rendszert mozdulatlan, örök törvényeknek fogták fel, amelyeknek jellegében legfeljebb mennyiségi változások mehetnek végbe. Ebben természetesen szerepet játszott a megszokottság, a rutin és a közgazdaságtan oktatásának olykor dogmatikus módszere is. Az új mechanizmus dinamikusabb gondolkodást és munkamódszereket igényel.

Helyenként még ma is találkozunk gazdaságpolitikánk fejlődésének félreértésével, olyan szemlélettel, amely ebben korábbi célkitűzéseink részleges feladását véli felfedezni. Még ma is gyakran kérdezik, hogy nem megy-e a népgazdaság terszerű fejlődésének rovására a vállalatok nagyobb önállósága, nem sérti-e életszínvonal-politikánkat a rugalmasabb árrendszer és a bérek várható differenciálódása.

A reform közgazdasági követelményeinél kevésbé értik annak politikai követelményeit. Bár sok gazdasági vezető ma már számol a szocialista demokratizmus fejlődésével, s ezt már érzékeli is saját helyzetének változásán, kevesen gondolták végig ennek kihatását a vezetők és a dolgozók kapcsolataira. A gazdálkodásért érzett felelősség is még gyakran leszűkül a vállalatra, és a vállalati igazgatók egy része a gazdaságpolitika megvalósítását a központi szervek feladatának tartja.

Gyakran találkozunk még félreértésekkel és aggodalmakkal a piac aktív szabályozó szerepével kapcsolatban. Ennek sok esetben az az oka, hogy nem elég mélyen ismerik a piac mozgásformáinak, a piac szerepével összefüggő kategóriáknak a természetét. Ma is gyakran merül fel az a kérdés, hogy megvannak-e a vállalatok közötti verseny feltételei, lehet-e versenyről beszélni ott, ahol sok a monopolhelyzetben levő vállalat. Propagandánknak a korábbinál mélyebben, meggyőzőbben kell érvelnie amellett, hogy a reform során kialakuló gazdasági viszonyok (a terv és a piac aktív szerepének összekapcsolása) és a központi irányítás új gazdasági eszközei (nyereségérdekeltség, ár- és hitelpolitika stb.) hogyan nyújtanak lehetőséget a népgazdaság tervszerű és kiegyensúlyozott fejlődéséhez.

A politikai előkészítés során szem előtt kell tartani azt, hogy a reform nem egyszerűen új jogszabályoknak és rendelkezéseknek a rendszere, hanem olyan új rendszer, amely a vezetés és a munka minden szintjén újfajta felfogást, magatartást és munkamódszereket igényel. Mindez természetesen nem alakul ki spontán módon és máról holnapra. Számolni kell a felfogásbeli eltérésekkel, vitákkal, az új követelmények szokatlanságával, az új munkamódszerek kialakulatlanságával, és az ezekből eredő hibákkal is. A politikai munka mélységén és hatékonyságán is múlik, hogy mennyire tudjuk az ezzel kapcsolatos nehézséget le-

Digitized by Google

küzdeni. Bár hozzá kell tennünk: a kezdeti nehézségek után sem szabad valamiféle idillikus harmóniára számítani: az érdek-összeütközéseket, a vitákat — mint életünk reális tényeit — továbbra is számításba kell vennünk.

A káderek képzésének és nevelésének elő kell segítenie azoknak az új szemléleti és magatartásbeli vonásoknak a fejlődését, amelyek nélkülözhetetlenek a reform sikeres megvalósításában. Ilyen új vonások: a kezdeményező készség, a felelősségtudat, esetenként a kockázat vállalása. Tudatosítanunk kell, hogy a helyi gazdasági munka eredményessége nem különíthető el a társadalmi és népgazdasági érdektől. A gazdaság központi irányításának és szabályozásának új eszközei utat nyitnak a dolgozók érdekeit szolgáló kezdeményezéseknek, de nem zárják ki eleve a káros tendenciákat. A propagandamunkának is feladata, hogy fellépjen a társadalom érdekeit sértő spekulációs tendenciák ellen.

Jobban rá kell irányítani a figyelmet az emberek tevékenységével, munkakörülményeivel összefüggő kérdésekre, továbbá a termelő vagy gazdálkodó egység belső szervezetének, a vezetés munkamegosztásának, a munka ösztönzési és ellenőrzési rendszerének korszerűsítésére, a szükséglethez igazodó állandó fejlesztésre. A propagandamunkának is oda kell hatnia, hogy a vezetők rendszeresen tanulmányozzák a helyi kollektíva társadalmi és szociális problémáit. Tudatosítani kell a dolgozók körében, hogy milyen jogaik vannak, ugyanakkor a kötelességek lelkiismeretes teljesítésére is nevelni kell.

A propagandamunkának is nagy szerepe van abban, hogy a pártszervezetek felkészüljenek gazdaságszervező szerepükből fakadó feladataik megoldására. A gazdasági munka pártirányítása a helyi pártvezetőktől és a kommunistáktól is azt igényli, hogy szélesebb közgazdasági ismeretekre támaszkodva szóljanak hozzá a termelés és a gazdálkodás fő kérdéseihez és egyre bővülő helyi gazdasági ismerettel vegyenek részt a helyi feladatok kialakításában, a dolgozók körében folyó felvilágosító munkában. Ennek érdekében a pártélet és a pártoktatás kereteit felhasználva célszerű megvitatni a pártszervezet gazdaságszervező munkájának új követelményeit és módszereit.

*

Közgazdasági tömegpropagandánknak fontos feladata a dolgozók közgazdasági szemléletének fejlesztése. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a dolgozók szemléletében összhangba kell hozni azokat az igényeket, amelyeket mint tulajdonosok, mint termelők és mint fogyasztók alakítanak ki. Ma még nem ritka jelenség, hogy a dolgozó — miközben mint fogyasztó nagyobb jövedelmet és jobb minőségű termékeket igényel — mint tulajdonos és mint termelő megfeledkezik arról, hogy csak annyi és olyan mennyiségű árut lehet elosztani, amennyit és amilyent megtermeltünk.

A reform fő célkitűzéseit közvéleményünk helyesli és lényegében

Digitized by Google

elfogadja. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a társadalom minden rétege tisztán látja, milyen feltételeket teremt tevékenységük, élet- és munkaviszonyaik számára, illetve milyen követelményeket támaszt magatartásukkal és munkájukkal szemben a reform.

A társadalmi és a helyi célok együttes ismertetése alakítja ki és fejleszti fokozatosan azt a reálisabb közgazdasági szemléletet, amelynek birtokában a dolgozók maguk is mérlegelni tudják, hogy mennyire felel meg a társadalmi igényeknek a helyi kollektíva tevékenysége, hogy mennyiben függnek a népgazdaság fejlettségétől, illetve a helyi kollektíva jó, vagy gyengébb gazdálkodásától az élet- és munkaviszonyaik fejlődése terén elért eredmények, vagy esetleges fogyatékosságok.

Mélyebben tudatosítanunk kell a közvéleményben, hogy a reform szocialista fejlődésünk jelentős programja, amely meggyorsíthatja népgazdaságunk fejlődését, gazdaságpolitikánk teljesítését. Minthogy a reform a legközvetlenebbül fejezi ki a szocialista fejlődés követelményeit és a dolgozó osztályok érdekeit, minden dolgozónak közvetlen érdeke és egyben erkölcsi kötelessége, hogy hozzájáruljon sikeres bevezetéséhez és működéséhez. Ezzel összefüggésben szükség van a vállalati munka reálisabb szemléletére is.

A következő években az egyes termelő és gazdálkodó egységek munkája újra és újra mérlegre kerül. Ennek során a helyi kollektívák jobb vagy gyengébb minősítést kapnak gazdálkodásukról. A gyengébb munkából eredő hátrányok konfliktusokhoz vezethetnek. Ezzel szembe kell nézni, fel kell tárni a fogyatékosságok okait, és az öntudatos, szorgalmas dolgozókra támaszkodva fel kell számolni ezeket. Olyan közszellemet kell kialakítani, amely büszke a vállalat eredményeire, és amely a fogyatékosságok okait nem mindenáron a felsőbb szervekben, vagy a reform rendszerében, hanem elsősorban magában a vállalati munkában keresi.

A széles közvéleményt — érthetően — mindenekelőtt a reformnak a munka- és életviszonyokra gyakorolt hatása foglalkoztatja. Gyakran kérdezik: nem vezet-e új árrendszerünk az árak állandó és túlzott emelkedéséhez, nem sérti-e szocialista elveinket a jövedelemelosztás, az anyagi érdekeltség rendszere, nem vezet-e munkanélküliséghez a gazdaságosság növelésére irányuló ösztönzés. Jobban meg kell tehát ismertetnünk a dolgozókkal a központi irányító szervek rendelkezésére álló árpolitikai lehetőségeket és eszközöket, amelyek egyrészt biztosítják, hogy a lakosság az alapvető fogyasztási cikkekhez hosszabb időn keresztül változatlan áron jusson hozzá, másrészt amelyek a mozgó árakon keresztül a lakosság igényeinek jobb kielégítésére serkentik a termelőket, s meg kell magyaráznunk, hogy az árak egy részének mozgása a gazdaság fejlődésének, az ellátás állandó javításának feltétele és mozgató rugója.

Nyíltan kell beszélnünk a bérek várható differenciálódásáról is. Nem nehéz bizonyítani, hogy a jobb munka anyagi elismerése minden becsületesen, jól dolgozó embernek kedvez. Fel kell lépni az egyenlősdi

Digitized by Google

antiszocialista szemlélete ellen. Nem engedhetjük meg, hogy az egyenlősdit mint szocialista vívmányt védelmezzék. Ugyanakkor rá kell mutatnunk: hogyan kell helyesen értelmezni és érvényre juttatni a társadalmi-gazdasági egyenlőséget.

A foglalkoztatottságról is reálisabb szemléletet kell kialakítanunk. Ez egyebek között azt jelenti, hogy ne fessük a munkanélküliség rémét a falra, de ne is titkoljuk el a munkaerő átcsoportosításának szükségességét. A gazdaság szerkezetének változása, a technika fejlődése, a lakosság változó szükséglete elkerülhetetlenné tesz bizonyos fokú munkaerő-áramlást, és ha gazdaságosan akarunk termelni, ennek a mozgásnak a kockázatát vállalnunk kell. De mint mindent, úgy ezt is a dolgozók érdekeinek gondos figyelembe vételével, a legmeszebbmenő humanitással kell megoldanunk. A foglalkoztatottságnak a harmadik ötéves tervben előirányzott növekedése pedig jó reményekre jogosít fel a munkalehetőségek növekedése tekintetében is.

Dr. Szatmári Miklós

Digitized by Google

Gazdasági reformunk és a közvélemény

Népgazdasági szemlélet és vállalati érdek

A vállalatvezetők nagy részét ma sokat foglalkoztatja az a kérdés: hogyan lehet biztosítani, hogy a vállalati és egyéni anyagi érdekek ne kerüljenek szembe a népgazdaság egészének, a társadalomnak az anyagi és politikai érdekeivel. Éppen abban látjuk a reform ugrópontját, hogy az — a mainál lényegesen jobban — a népgazdasági és vállalati érdekek azonosulása irányában hat, s lényegesen jobban igényli a vállalatvezetés valóságos ráhatását is, mint eddig a jól-rosszul kidolgozott utasítások csupán gépies betartása. Ez akkor is így van, ha a reform önmagában nem is nyújt általános érvényű szérumot a népgazdaság érdekeivel ellentétes tendenciákkal szemben, és nem lesz abszolút hibamentesen működtethető automatizmus.

A következőkben a népgazdaság és a vállalati érdekek összehangolásának néhány jelenlegi és a jövőben várható problémáját igyekszem körvonalazni az 1963-ban alakult, mintegy 25 ezer embert foglalkoztató Pamutnyomóipari Vállalat tapasztalatai alapján.

„Tervalku" helyett: közös érdek

Az eddigi gazdasági mechanizmusnak jellegzetes momentuma volt az a jelenség, amelyet *„tervalku"*-nak szoktak nevezni. Szinte általános volt, hogy a vállalat tervfeladatának megállapításakor vita folyt az irányító hatóság és a vállalat között. Az irányító szerv rendszerint a bázis-számoknál magasabb terv megállapítására törekedett s megalapozott helyi információk hiányában a legtöbbször kénytelen volt általános érvekkel alátámasztani a maga javaslatát. A vállalat viszont, minthogy anyagi és nem kisebb mértékben erkölcsi érdekeltsége döntő részben a terv teljesítéséhez kapcsolódott, minden lehetséges körülményt felsorakoztatott a maga alacsonyabb javaslata mellett. A „tartalékolás" nemcsak a tervjavaslatban játszott szerepet, hanem a tervek teljesítésében is: mint ismeretes, ez volt az egyik eszköze annak, hogy a következő évben alacsony bázisról indulhasson a „tervalku". Ez a módszer azonban a vállalat és irányító szerv kapcsolatát is de-

Digitized by Google

formálta. Az irányító szerv nem lehetett biztos a kialkudott számok teljesítésében — márpedig az ő megítélése is ettől függött, s ezért gyakran előre megígért vagy sejtetett bizonyos „korrekciót" a kedvezőtlen körülmények esetére.

Az új mechanizmus az anyagi érdekeltség megváltozásával átalakítja a vállalat tervezési szemléletét. Ha a vállalat biztos abban, hogy elért eredményeit a következő években nem „tervesítik és így nem vonják el a dolgozók jövedelmét növelő részesedési alaptól, ha tudja, hogy nem lehet állami korrekciókkal eltakarni a munka belső sikertelenségét „bizonyítékokkal" nyereséget csinálni a veszteségből, akkor a *tényleges adottságokra* építve, gondos előrelátással készíti el tervét. A mechanizmus pedig „kilöki" magából azt a tervet, mely nem a piac igényeihez és értékítéletéhez igazodik. Nem automatikusan megy ez végbe, hanem konfliktusok útján: a rosszul tervező vállalat előbb nem képes realizálni tervét, majd a vezetés és a vállalati kollektíva szembe kerül egymással, s ez enyhébb esetben a terv korrigálására, súlyosabb esetben azonban nagyobb bajokra vezet.

A reális tervezés viszont meg fogja indítani a vállalatoknál a tartalékok olyan mértékű mozgósítását, olyan intézkedések kidolgozását, amely hosszabb távon, a szabályozás belátható szakaszában maximalizálhatja a nyereséget. Ezzel feloldódik a korábbi „tervalku", a vállalati és a népgazdasági érdek fokozatosan közeledik egymáshoz.

A mi vállalatunk is kipróbálta már — kísérleti jelleggel — az új mechnizmusban általánossá váló *tervezési módszert*. Az utóbbi években a Könnyűipari Minisztérium lehetővé tette számunkra az ún. lecsökkentett kötelező tervszámokkal való gazdálkodást. Az új lehetőségeket felhasználva számos területen kerestük az új, a nagyobb gazdasági eredményekre, nyereségre vezető megoldásokat. Ezért viszonylag gyorsan létrehoztuk a *közgazdasági osztályt*, mely matematikai modellt dolgozott ki a gyártás biztonságának és a közgazdasági elemző munkának erősítésére. A valóságos és tartós eredmények alapjait akartuk leràkni, a termelési tartalékok feltárásával, s van is ehhez tapasztalt becsületes gyári termelő kollektívánk, bátor és lelkes központi vezérkarunk. Ezek nem ismertek fáradságot, tanultak a kezdeti sikertelenségből és szívósan kitartottak a helyes intézkedések mellett.

A szkepticizmuson, a néha csak óvatos ellenálláson kívül, sok gondot és problémát okozott nekünk az addig járatlan, újszerű feladatok között való csetlés-botlás, s meghozott vezetői döntéseket olykor felül kellett vizsgálnunk és helyesebbre változtatnunk. Némely helyes intézkedés elfogadtatása nehéz volt, mert nem készítettük elő kellőképpen, nem tudtuk megértetni az érdekeltekkel. Ilyenkor nem szégyelltünk újra nekifeszülni a helyes döntés jobb előkészítésének, mert nem a döntés vallott fiaskót, hanem a rossz előkészítés. Sok gondot és önmarcangolást okozott, amíg mi, a felelős vezetők eléggé megértettük, hogy az új módszerek bevezetésében nagyobb önfegyelemre van szükség: jobb, ha visszalépünk egy meg nem értett intézkedés azonnali

Digitized by Google

végrehajtásától, mint ha csupán a parancs erejével — látszólag a vezetői presztízs érdekében — mindenáron ragaszkodunk bevezetéséhez.

A forintban, nyereségrészesedésben kifejeződő sikerek azokat is áthangolták, akik becsületes alapállással ugyan, de kezdetben nagyon aggódtak. Kedvező körülmény volt számunkra az, hogy a Könnyűipari Minisztérium bírált ugyan, de nem vont felelősségre bennünket akkor, ha a bérrendszer merev és nem ösztönző volta miatt bátrabban nyúltunk a menet közben való premizálás eszközéhez. Segített bennünket a vállalati és kerületi pártbizottság bátorítása is, az a bizalom, mely a kritikus időszakban sem hiányzott a pártszervezet részéről.

Újabban mintha a népgazdasági szintű tervalku súlypontja a vállalati szférába helyeződött volna át. Ez pedig abból fakad, hogy a dolgozók egyes gyári csoportjainak érdekei átmenetileg ellentmondásban lesznek az összvállalati érdekkel. A vállalat néhány gyárvezetője egyenlőségjelet akar tenni a „vállalati önállóság" és a „gyári önállóság" közé. Van ugyanilyen téves szemlélet vállati központunk néhány munkatársában is, akik azt hiszik, hogy a megnövekedett „vállalati önállóság" kizárólag a központi szervek számára adja meg a döntés jogát. Veszedelmes lenne azonban, ha a „tervalku" gazdaságosságot benító módszere, amely népgazdasági síkon az irányító hatóságok és a vállalat között megszűnt, most a vállalat és a gyárak kapcsolatában burjánzana tovább. Ennek a hibának az elkerülése végett a következő hetekben széles körű vitát indítunk.

Ki képviseli a népgazdasági érdeket?

Az új tervezési módszerek viszonyai között is kialakulhat egy sajátos ellentmondás az ágazati minisztérium intenciói és a gazdasági ösztönzők alapján kialakított vállalati gesztiók, tervek között. Előfordulhat például, hogy valamely fontos termékben az igény növekedése várható, s ennek fedezetére beruházásokra volna szükség, s ezek megvalósítására preferált hitelt is lehet kapni. De az a vállalat, amelyben népgazdaságilag a legkedvezőbb effektussal volna megoldható a szükséges kapacitás-bővítés, más fejlesztési céllal nagyobb vállalati eredményt érhet el, nincs tehát érdekelve a preferált beruházás megvalósításában. Ez esetben a pusztán gazdasági indítékok szembeállítják a vállalati érdeket a népgazdaság érdekével. S hogy ez valóságos, az élet által felvetett probléma, azt a jelenlegi pamutfonal-hiány megoldásának problémája is bizonyítja.

Elképzelhető ilyenkor olyan, hogy „ingyen" beruházással, vagy nagyon kedvező hitellel kell érdekeltté tenni a vállalatot a beruházás megvalósításában. Ez azonban egyrészt nem illik bele az új gazdasági mechanizmus koncepciójába, másrészt még ez sem ösztönözné a vállalatot arra, hogy eltérjen az általa kidolgozott fejlesztési koncepciótól. Ilyen esetben össze kellene hasonlítani a preferált beruházás különböző vállalatoknál való megvalósításának alternatíváit e vállalatok saját el-

Digitized by Google

gondolásaival és ennek alapján eldönteni, hogy milyen fejlesztési változat nyújthat *összességében* nagyobb népgazdasági eredményt. Az ilyen döntés helyes kritériumának megtalálása rendkívül nehéz feladat; ezért mind a vállalatokban, mind az irányító szervekben el kell végezni a teljes körű gazdaságossági számításokat, és le kell vonni belőlük az esetleg beavatkozást is igénylő következtetéseket.

Ilyenkor nagy önmérsékletre van szükség az irányító szervek részéről. Műszaki elképzeléseiket, ágazatfejlesztési terveiket — különösen az első években — csak olyankor érvényesíthetik az új rendszer elveitől eltérő eszközökkel, a vállalati érdekek ellenében, amikor kivételesen fontos népgazdasági érdek szól e mellett. Ha csak lehet, ki kell várnunk azt a piaci vagy vállalati pénzügyi helyzetet, amelyben a fejlesztés, a műszaki változtatás még preferált beruházással is *egybeesik a vállalati érdekkel.*

A sokszoros áttétel miatt a valóságos népgazdasági érdek akarva, akaratlanul is eltorzulhat, s régebben nemegyszer a visszájára fordult. Az élet bebizonyította, hogy a tényleges népgazdasági érdek nem mindig azonos az irányító szervek elképzeléseivel. A vállalati érdeket sokszor az „öntudat" nehezen megfogható és bizonyítható fogalmával helyettesítettük. Régebben bűn, vagy legalábis szégyelni való dolog volt a vállalati érdeket hangsúlyozni, a népgazdasági érdeket hangoztatni pedig erény. Hozzá kell azonban szokni, hogy ez nem bűnös fogalom, nem ellentétes a szocialista építéssel, a népgazdaság valóságos, nem pedig vélt érdekeivel.

De azzal is számolni kell, hogy az érdekek nem mindig esnek teljesen egybe. Véleményem szerint ilyenkor a vállalat politikailag és gazdaságilag képzett vezetői képesek arra, hogy érveikkel meggyőzzék a dolgozó kollektívát. Ha pedig kritikus választ előtt állnak, akkor a népgazdasági érdeket a vállalati érdek elé kell helyezniük, ez esetben arra is hivatkozhatnak, hogy a vállalati dolgozók érdeke a népgazdaság egészének fejlődéséhez is kapcsolódik, általános jólét ugyanis elképzelhetetlen a népgazdaság szilárd bázisa nélkül. Tartósan azonban nem kerülhet szembe egymással a két érdek; s ezt éppen az új mechanizmus fogja biztosítani. De csak akkor, ha az új gazdasági rendszer szabályait alul is, felül is betartják. A felső szerv csak jelentős népgazdasági érdek esetén avatkozzon tehát be a vállalati gazdálkodásba.

Egy jogos félelem

Vállalatunknál, s biztosan máshol is, gyakran vetődik fel az a kérdés, hogy nem fogja-e a „tervbürokráciát" a „bankbürokrácia" felváltani. Ezen nem egyszerűen az adminisztráció bürokratikus vonásainak elhatalmasodását értik, hanem azt az aggodalmat fejezik ki vele, hogy ezentúl a bank akar majd — még ha „csupán" gazdasági eszközökkel is — túlságosan részletekbe menően beavatkozni a vállalat döntéseibe. Ennek a félelemnek tápot ad az, hogy bankszerveink

Digitized by Google

már ma is olyan részletes kérdéseket tesznek fel jövendő terveinkre vonatkozóan, amelyek semmiféle logikai összefüggésben nincsenek a hitelező bank és a meghatározott célra hitelt kérő vállalat közötti kapcsolattal. Már ma olyan konkrét terveket kérnek, több évre előre, melyek részben a jövedelem-elvonás, az alapképzés, az import stb. még nem minden részletében ismert szabályozásától függenek. Eddigi ismereteink alapján már végeztünk bizonyos számításokat, de ezek nem lehetnek pontosan megalapozottak; az újabb, lényegbe vágó információk hatására még sokat változhat vállalati elképzelésünk. Ezek a számítások tehát aligha adhatnak reális információkat a banknak, viszont fennáll az a veszely, hogy téves következtetéseket von le belőlük. A vállalat — a jó kapcsolat fenntartása érdekében — nem utasíthatja vissza ezeket az informálódásokat, de ha a bank már ma is ilyen mélységben tájékozódik, akkor ezzel olyan aggodalmat kelt, hogy a kimunkált adatok, statisztikák és koncepciók valami új típusú „elszámoltatás" alapjai lesznek, már nem az Országos Tervhivatal, hanem a bank számára. Márpedig ez gátolja a tartalékok feltárását. Veszélyes lenne ez és nem is hisszük, hogy bárkinek is célja lehet.

Az is vitathatatlan, hogy az új gazdasági szabályozás tökéletesebb kialakítása az áttérés zavartalanságának biztosítása végett *előzetes vállalati felmérésekre* is szükség van. Mégsem látszik helyesnek, hogy két-három szerv is (bank, Árhivatal stb.) foglalkozik azonos témájú vállalati információk begyűjtésével. Célszerűbb volna, ha minden ilyen adatgyűjtés *az irányító ágazati minisztériumon* keresztül, egységes szempontok alapján folyna. Kevesebb adatkéréssel az érdekelt szervek is megbízhatóbb és egyöntetűbb tájékoztatáshoz, információhoz juthatnak.

Az sem lenne kívánatos, hogy kezdetben nagyon indokoltan óvatos pénzeszköz-gazdálkodás után egy idő múltán sok bürokratikus bank-megkötöttség meglassítaná az új termelő létesítmények és beruházások megvalósítását. Eddig jelentős haszontól esett el népgazdaságunk a beruházások elhúzódása miatt. Nemegyszer időben jelentkezhettünk volna kívánatos és értékes gyártmányokkal a külföldi piacokon, ha a beruházás elfogadása, majd finanszírozása, és végül kivitelezése nem emésztett volna fel hosszú, értékes éveket. E rossz tapasztalatok emléke még élénken él. Nem szabad, hogy a bank túlbuzgósága, más formában ugyan, de újra bizalmatlanságot ébresszen a vállalati kezdeményezések, kockázatvállalások rendszerével szemben.

Az érdekazonosság egyik fontos területe

Úgy gondolom, nem kell hosszasan bizonyítani, hogy az ország fizetési mérlegének alakulása már egymaga is parancsolóan megköveteli *a termelővállalatok és a külkereskedelem azonos érdekeltségen nyugvó szoros együttműködését.* A mi vállalatunk gazdasági tevékenységét is alapvetően meghatározza az, hogy termelésünknek mintegy háromne-

Digitized by Google

gyede 80—90 országba jut el, és az exportnak több mint a fele tőkésországba irányul.

A népgazdasági érdekből oly fontos exporttevékenység mellett — az utóbbi időtől eltekintve — vállalatunk számára (mint a többi vállalatnak is) az *„alaprentabilitás"* volt előírva gazdasági és nyereségérdekeltségi mérőszámként. Hosszú ideig nem voltunk érdekelve az exportár növelésében. Még az alaprentabilitás túlteljesítéséhez fűződő nyereségrészesedésben is csak úgy részesülhettünk, hogy felügyeleti szervünk utólag eredménymódosító korrekciókat alkalmazott.

Később anyagilag érdekeltté váltunk az export *mennyiségének* növelésében. Ez a módszer sem vált be azonban teljesen. Külkereskedelmi partnerünknek, a Hungarotexnek a devizatömeget kellett teljesítenie mint tervmutatót és egyben anyagi ösztönzőt, mi azonban csak többletmunkaráfordítással, esetleg csak többlet-árumennyiséggel érhettük el ezt. Így tehát a Hungarotex népgazdasági veszteség ellenére is teljesíthette devizatömeg-tervét. Ezt nem a külkereskedelmi vállalat vezetői, hanem a mechanizmusból adódó lehetőségek okozták. Nehezítette a helyzetet, hogy a külkereskedelmi vállalat külföldi vevőivel való tárgyalásain általában keretmegállapodást kötött: megállapodott a szállítandó termék árában, de az árura vonatkozó specifikációt csak jóval később közölte a gyártó üzemmel. Ha a vevő nem a bemutatott kollekcióból rendelt, hanem újabb mintát, vagy a meglevő minta más változatát kérte, akkor a Hungarotex általában nem tudta felszámolni a vevőnek az ebből eredő többletköltséget. A külkereskedelmi vállalat nem is ismerte ezek nagyságát.

Szükségesnek látszott tehát, hogy a termelő és a forgalmazó vállalat „közös devizaérdekeltségben" működjenek együtt. Ezért a Könnyűipari Minisztérium és a Külkereskedelmi Minisztérium jóváhagyásával 1966 óta az alaprentabilitáson kívül a *többlet-devizaszerzésben is érdekeltek vagyunk.* Vállalatunk egyre jobban megismeri a piaci helyzetet és az eladási árakat. Kezdjük megismerni a külkereskedelmi lehetőségeket is; a külkereskedelmi vállalat a maga munkatársain kívül az ipar néhány szakemberét is elküldte külföldi utakra, s részt vettünk több hazai vevőtárgyaláson is.

Közgazdasági osztályunk elvégezte exporteladási áraink cikkenkénti és országonkénti elemzését. Kidolgoztuk a kedvező és kedvezőtlen gazdasági eredményt mutató termékek jegyzékét. Ezt felhasználtuk arra, hogy ne az „exportteljesítés bármilyen áron" szemlélete dominál-jon, hanem olyan termékeket exportáljunk, amelyeken *a népgazdaságnak is és a vállalatnak is haszna van.*

Erre azért is szükségünk van, mert ma már tudjuk, hogy jövő évtől az életbe lépő ártámogatás összegéből kell minden olyan többletráfordítási költséget fedeznünk, amelyeket a külföldi vevő kívánságának teljesítése okoz. Eddig ennek egy részét a népgazdaság terhére, az árkiegyenlítési alapra számoltuk. Ez az anyagi érdektelenség lecsökkentette pozitívnak látszó devizahozam-érdekeltségi megállapodásunk

Digitized by Google

ösztönző hatását. Vállalatunk nyereségrészesedése ma is függ a devizahozamtól, a külkereskedelmi vállalaté pedig csak halvány prémium formájában. Lehet, hogy ez egyben bizonyíték is arra, hogy itt már nem segít a rendszer „megfejelése". Csak a valóságos gazdasági összefüggések feltárásával oldható meg a vállalati és népgazdasági érdekeltség összhangja.

Emellett úgy látom, hogy a külkereskedelem területén a tudat lassabban áll át az újszerűre, az új utak megtalálására, az új termelési és értékesítési kapcsolatok megvalósítására. Túlzottnak tartom a Külkereskedelmi Minisztérium óvatosságát az exportjog megítélésében. Egyetértek azzal, hogy ez a terület érzékeny pontja minden ország gazdaságának, és nálunk is így van ez, sőt objektív adottságaink miatt hazánkban a külkereskedelem az átlagosnál is fontosabb. De valami szemléletbeli hiba is keveredik az objektív adottságokba, s mintha a minisztériumból sugározna ez. A termelés és külkereskedelem szerves egységének elvét, s azt az elvet, hogy egyikük sincs a másik fölé rendelve, néhány külkereskedelmi vállalat nem teszi magáévá. Pedig azt hiszem komoly hibákhoz vezet, ha valaki egyenlőségjelet tesz az állami monopólium és külkereskedelmi vállalat monopóliuma közé.

A népgazdasági és vállalati érdek összehangolásának legfőbb szervei — a pártszervezetek

Az új gazdasági mechanizmus vállalati szempontjainak kialakítása, a reform megismertetése és megértetése elképzelhetetlen a vállalati pártszervezetek nélkül.

Pártbizottságunk sok fontos kérdést tűzött napirendjére. Így vitaanyag volt „A népgazdasági, vállalati és egyéni érdek összehangolásának problémája" című elvi, elemző munka is. E napirend kapcsán megvitattuk a munka szerinti elosztás, az anyagi ösztönzés, az igazságosabb szocialista bérezés várható módozatait. Pártbizottságunk munkatervében szerepel egy, a gazdasági vezetéssel közösen rendezendő kétnapos gazdasági konferencia, a vállalati tennivaló végleges meghatározására. Ennek keretében szerepel az a téma is, hogy mely döntéseket helyes „központi" hatáskörben tartani, és melyeket kell átadni a gyári vezetés jogkörébe. Pártbizottságunk széles körű szervezett tanfolyamokon ismerteti munkatársainkkal az új mechanizmus legfontosabb részleteit (nem kevesebb, mint 1300—1500 munkatárs vesz részt ezeken). Egyes gyárainkban (pl. a Kispesti Textilgyárban) már meg is voltak a tanfolyamok.

Az előkészületek élénk vitáiban a dolgozók feltették azt a kérdést: *helyes-e azonnal bevezetni a jogkövetkezmény nélküli önkéntes kilépést?* A kezdeti időben ugyanis bizonyára sok hamis illúzió csábítja majd a tapasztalatlan vagy könnyelműbb dolgozót arra, hogy hátat fordítson régi gyárának és szerencsét próbáljon máshol. Ha majd — talán egy év múltán — világosabban kirajzolódnak azok a körvonalak,

Digitized by Google

melyek megmutatják a gyárak közötti létszámnak valamilyen egyensúlyát, akkor ezt a jogszabályt is be lehet vezetni. A vitákból kiderült *a szociális juttatások* további bővítése iránti igény. Dolgozóink nem helyeslik, hogy szétforgácsoljuk ezt a vállalati alapot, mindenkinek egy-egy morzsányit juttatva belőle. Az *életszínvonal és árak összefüggése* szintén izgalmas vitatéma. Nálunk úgy foglaltak ebben állást, hogy csak olyan cikkek gyártását tervezzük meg, melyeknek gyártási költségeit a piac értékítélete elfogadja és amelyeknek termelése a vállalati nyereségnek is valóságos forrása lehet. Az árképzésbe ne kerüljenek be rejtett, nem valós költségek.

A *munkaidőcsökkentés* lehetőségében az új rendszer szociális tartalmát értékelték dolgozóink, különösen az asszonyok. A hetenkénti egy-egy többlet-szabadnap nekik jelentené a legtöbbet. Gondot okoz azonban, hogy az egyes termelési vertikumokban aránytalanok a munkaidőtartalékok és szűk termelési kapacitások is vannak. Egyik munkahelyen csupán munkaszervezés kérdése a megoldás, de máshol már költséges termelőberendezéseket kellene beállítani a hiányzó késztermék pótlására. Ehhez még hozzájárul, hogy a termelőberendezés bővítésére éppen Budapesten volna szükség, ahol — mint köztudomású — munkaerőhiánnyal küszködünk. Helyesen utaltak viszont a felszólalók arra, hogy ha a szomszédos vasipari üzemben megrövidítik a férfiak munkaidejét, akkor az asszonyok nehezen értik majd meg, hogy náluk miért nem lehetséges ugyanez — hiszen a párt és a kormány éppen az ő érdekükben javasolta ennek bevezetését. Ezért a vállalat vezetőségének most újra felül kell vizsgálnia korábbi tervét, fel kell oldania a szűk termelési kapacitást — esetleg bankhitel igénybevételével — és alaposabb szervezéssel, átcsoportosítással időre megtervezni a munkaidőcsökkentés bevezetését. *Kritikája* ez az előkészítő munkának, de egyben *hatékony segítség* is.

Az előbbi példák is érzékeltetik, hogy a reformra való felkészülés alkotó légkörében *gondolatot ébresztő viták* lobbannak fel. Az újat, jobbat akarás láza néha szenvedélyes vitákat gerjeszt kommunisták és pártonkívüliek, vezetők és munkatársak között. Ezek a viták is elősegítik, hogy minden dolgozó együttesen tudjon lelkesedni a vállalat elé tűzött feladatokért, új gondolatokkal gyarapítsa a mechanizmusra vonatkozó központi elképzeléseket, s jó javaslatokkal szélesítse a nagyvállalat amúgy is tág horizontját. Ez a hullámverés fodrozza most és a következő napokban a vállalati élet felszínét és mélységeit. Egészséges kölcsönhatásban áramlanak az új vezetési módszerek a központból a gyárak felé, és a jó javaslatok, kezdeményezések, de az őszinte bírálatok, észrevételek is a gyáraktól a központ felé. Vegyülnek-e olykor nemkívánatos hangulati elemek ebbe? Előfordul-e disszonáns hang az együttműködő szervek között? Igen, ez is előfordul, de nem okoz veszélyt. Helyzeti adottságunk, hogy sok fiatal munkatárssal dolgozunk, vállalatunk szinte képlékeny állapotban van. Ez még vonzóbbá teszi számunkra az új mechanizmus izgalmas, sok területen még fele-

Digitized by Google

letre váró részleteit. Tudjuk, és számolunk azzal, hogy néhol meglepetések várhatnak ránk, és vállalati számításainkba is csúszhat hiba. Tudjuk azt is, hogy január elsején még nem számolhatunk befejezett, hanem csak elindított folyamattal. A reform sikere nem kis mértékben a kommunistákon, a vállalati kollektívákon, és így rajtunk is áll. Ezért minden szükségeset meg akarunk tenni azért, hogy miközben a vállalati eredményeken munkálkodunk, a népgazdaság érdeke se homályosodjon el senki előtt. A maximális vállalati nyereség érdekében kifejtett erőfeszítésünk ne kerüljön szembe kollektívánk magasabbrendű, de közvetlen érdekével: az általános életszínvonal optimális népgazdasági szintű növekedésével. Élni akarunk az új mechanizmus adta kedvező és kezdeményező lehetőséggel, de munkánk hatékonyságát nemcsak vállalati, hanem népgazdasági effektussal is mérni akarjuk.

*

Úgy ítéljük meg, hogy a reformra való felkészülés „fenn" is, „lenn" is tervszerűen, rendben halad. Mégsem lesz konfliktusmentes az első időszak, s nem is lehet az, hiszen sok régi fogalmat át kell értékelnünk mindannyiunknak. Ez nem megy könnyen. Ilyen viszonyok között a szubjektív, az emberi oldal szerepe az eddiginél jobban előtérbe kerül. A jövőben a vállalati kollektíva tevékenysége, a vezetők hozzáértése, felelősségérzete, személyes példája többet jelent majd az üzleti kockázatvállalás területén éppen úgy, mint a dolgozók megbecsülésében, az üzemi demokrácia érvényesítésében, a munkatársaknak nagyobb feladatok ellátására alkalmassá tételében, s végül az egész vállalatnak, az egész dolgozó együttesnek a gazdasági és munkasiker örömeig való elvezetésében. De a feltételek is kedvezőbbek lesznek ehhez.

Számunkra, gazdasági vezetők számára, bőven van min gondolkodni. De megnyugtathat minket az, hogy már most egy nyelven beszélünk és önállóan, a vállalati dolgozókkal közösen alakítjuk ki az általános népgazdasági szintű rendelkezésekből a vállalati specialitásokat. A népünk érdekében folyó gazdálkodás már ma közös gondunkká vált és még inkább közös örömünkké válhat a következő években.

Vég László

Digitized by Google

A vezetői hatáskörök megosztása, a gyárak irányítása

A gazdaságirányítás új rendszerében nagymértékben megnő a vállalat önállósága és ezzel együtt felelőssége is. A nagyobb felelősség és az ehhez kapcsolódó anyagi kockázat szükségessé teszi a *vállalaton belül a hatáskörök megfelelő lebontását.* Ilyen körülmények között érthető, hogy a Társadalmi Szemle vitájának hozzászólói majdnem valamennyien foglalkoznak ilyenfajta kérdésekkel: vezetői hatáskörök megosztása, a hatáskörök lebontása a központ és a gyárak között, gyárak önállósága, centralizáció és decentralizáció, egyéni, vagy kollektív vezetés stb.

A hozzászólók a legkülönbözőbb oldalakról vitatják a kérdést és különböző álláspontokat foglalnak el. Így *Dobossy Imre* (a májusi számban) aláhúzza, hogy a vezetői hatáskört decentralizálni kell, s ezt azzal támasztja alá, hogy a vezetőnek nem kell mindenben szakembernek lenni, de képzett munkatársakkal kell a szervezeti célokat megvalósítania. Csak a hatáskör lebontása teszi lehetővé a vezető számára a megterhelés csökkenését. *Horváth László* (a júniusi számban) azt hangsúlyozza, hogy a hatáskör átruházása csak részben történhet meg; vannak olyan konkrét feladatok, még műszaki feladatok is, amelyeket a legfelsőbb vezetőnek kell eldöntenie, minthogy az ezekre vonatkozó információk hozzá futnak be. *Erdei Gábor* (az augusztus—szeptemberi számban) még tovább megy: az egyéni döntés helyett a kollektív döntés jelentőségét húzza alá, hivatkozva arra, hogy a pártszervezetek is kollektíven döntenek.

Még folytatni lehetne a legkülönbözőbb, részben ellentmondásos koncepciók felsorolását. Ezt érthetővé teszi az, hogy a hatáskör lebontását és a döntési kérdést nagymértékben befolyásolják a vállalatok objektív és szubjektív adottságai, s ezeket minden vezető a saját szempontjából veszi figyelembe. Ilyen körülmények között felmerül az a kérdés, hogy *lehet-e objektív szempontok alapján lebontani a hatásköröket, megállapítani a döntési szinteket.*

Hatáskör — döntési szint

A hatáskörről beszélve mindenekelőtt hivatkoznunk kell az állami vállalatokról szóló 11/1967. sz. kormányrendeletre, amely 1968. január 1-én lép érvénybe. A rendelet szerint a vállalat élén az igazgató áll, mint egyszemélyi felelős vezető, aki a jogszabályok keretei között önállóan és egyéni felelősséggel dönt a vállalat ügyeiben, s kialakítja a vállalati feladatok ellátására legmeg-

Digitized by Google

felelőbb szervezetet. Ennek érdekében megállapítja a vállalati ügyrendet (a szervezeti és működési szabályzatot).

A korábbi (23/1964. sz.) rendelet nem csupán az igazgatónak, hanem két helyettesének, a főmérnöknek és a főkönyvelőnek a hatáskörét is megszabta. Az új rendelet szerint a vállalat igazgatója dönti el a helyettesek hatáskörét, s az ő javaslata alapján határoz a felügyeleti szerv abban, hogy ki legyen az igazgató első helyettese. Eddig a főmérnök, vagy a műszaki igazgató lehetett első helyettes, a jövőben a gazdasági igazgató is lehet.

A rendelet tehát még jobban kidomborítja az egyszemélyes felelősség elvét, és ez is mintegy válasz *Erdei Gábornak* a kollektív vezetést hangsúlyozó álláspontjára, amely vállalati viszonylatban egyébként is elfogadhatatlan. A pártszervezet működését nem lehet összehasonlítani a vállalatéval, amelyben a felelős vezetőknek naponta operatív módon kell dönteniök a gazdasági kérdésekben. Más dolog az, hogy a vezető a vállalat szerkezetét érintő, vagy egyéb nagyjelentőségű, stratégiai döntések meghozatala előtt megtárgyalja a problémát a kollektívával; ilyenkor van szerepe a kollektív bölcsességnek, de ekkor is a vezetőnek kell döntenie, és ezt nem nevezhetjük kollektív döntésnek.

Az egyszemélyes felelős vezetés hangsúlyozása mellett az *üzemi demokráciának* is érvényesülnie kell. E tekintetben az említett rendelet kimondja, hogy feladatai ellátásában az igazgató a közösségre támaszkodik, s a közösséget a vállalati szakszervezeti szerv képviseli. Az igazgatónak tiszteletben kell tartania a vállalati szakszervezeti szerv érdekképviseleti és érdekvédelmi jogát és együtt kell vele működnie. A szakszervezetek jogait a vállalat vezetésében a Munka Törvénykönyv és egyéb jogszabályok határozzák meg.

A demokrácia érvényesülését jelenti az is, hogy az alapító szerv az illetékes szakszervezet véleményének meghallgatása után nevezi ki vagy menti fel a vállalat igazgatóját és ennek helyetteseit, s működésének megítéléséhez ki kell kérnie a szakszervezet véleményét, illetve külön kinevezett felügyeleti bizottság ad értékelést a vezető munkájáról.

A központ és a gyárak közötti hatáskörök

Az új gazdasági mechanizmus minden rendelkezése a vállalati önállóság növelése irányában hat, az állami vállalatról szóló rendelet pedig megadja a vállalat igazgatójának azt a hatáskört, amelynek birtokában élni is tud a nagyobb vállalati önállósággal. Ezeknek a szempontoknak ismeretében minden — több gyárból álló — vállalatnál felmerül az a kérdés, hogy miképpen történjék *a hatáskör lebontása* egyrészt a *központ és a gyárak, másrészt a vállalati igazgató és a funkcionális osztályok* között, s hogy szükséges-e a hatáskör lebontásának megfelelően *szervezeti változtatásokat* végrehajtani.

A vezetéstudomány és a gyakorlat is arra tanít, hogy a szervezeti változást megelőzően megvizsgálandó: milyen feladatot kell a vállalatnak végrehajtania, s milyen folyamatok megszervezését igényli e feladat teljesítése, csak ez után lehet kialakítani a folyamatokhoz igazodó szervezetet. A mindenkori sorrend tehát: a cél vagy feladat megállapítása, utána a folyamat megszervezése, majd a szervezet kialakítása. Az a jól szervezett vállalat, ahol a *cél*, a *folyamat*, és a *szervezet* összhangban van egymással.

A központ és a gyárak közötti

Digitized by Google

hatáskörök megosztása, vagy más szóval a centralizáció és decentralizáció kérdésében még mindig eltérők az egyes vállalatok álláspontjai; amint ezt a Társadalmi Szemlében folyó eszmecsere is mutatja. *Vermesné* határozottan a centralizáció mellett foglal állást, és megállapítja, hogy a vállalati önállóság növelése nem jelenti minden területen egyben a gyárak önállóságának növelését is; az önelszámolás tekintetében azonban növelni kell a gyári önállóságot. *Dr. Márton Géza,* a döntések megszervezésével kapcsolatban és különösen az anyagi ösztönzési rendszert illetően a messzemenő decentralizálás mellett foglal állást. *Horváth László* szerint egyes döntések centralizációja szükséges, ez elől a vezető nem térhet ki, nem bízhatja ezt pl. törzskarára. *Dr. Gönczi Iván,* aki a termelőszövetkezetek vezetésének problémájával foglalkozik, azzal ért egyet, hogy decentralizálni kell a döntéseket, hogy a napi feladatokat ne a központi vezetőnek kelljen elvégeznie.

A centralizáció és decentralizáció kérdésében a helyes álláspont kialakítása végett abból kell kiindulni, hogy *ott kell dönteni, ahol megvannak a szükséges információk és ahová az érdekeltség kapcsolódik.* Ebből máris következik, hogy nincs olyan általános elv, amely egyforma mértékben volna alkalmazható minden egyes vállalati szervezetre. Az állami vállalatokra vonatkozó rendelet is úgy intézkedik, hogy a vállalati igazgató dönti el — a vállalati szubjektív és objektív adottságok alapján — a hatáskör lebontását.

Sablonok tehát nincsenek, hanem mindenütt az objektív folyamatokból kiindulva kell lebontani a hatáskört, illetve kialakítani a szervezetet. Természetesen a meglevő személyi adottságokat is számításba kell venni. Itt is megváltozik azonban a helyzet az eddigihez képest. Ha az objektív folyamatok olyan szakember beállítását teszik szükségessé, amilyen a vállalatban nincsen, akkor lesz mód rá, hogy más vállalattól vigyék át oda; az új Munka Törvénykönyv nem gördít akadályt ez elé.

A centralizáció és decentralizáció kérdésében csak akkor lehet objektív döntést hozni, ha megvizsgáljuk, milyen feladatok jelentkeznek az új mechanizmusban a vállalatnál, miképpen kell ezek megoldása céljából megszervezni a folyamatokat, s hol vannak meg az ehhez szükséges információk.

Új feladatok — új folyamatok

Vizsgáljunk meg néhány új folyamatot ebből a szempontból.

Egyik ilyen új folyamat az *értékesítés,* amely az eddigi tervmutatós elosztási rendszert váltja fel. Az egységes értékesítési politika amellett szól, hogy az értékesítés központosított legyen; némely vállalatban azonban olyan a cikkprofil elosztása, hogy a gyár a központtal való egyeztetés alapján maga értékesíti termékeit.

Az *anyagbeszerzést* illetően az eddiginél nagyobb központosítás válhat szükségessé. A vállalat szabadon szerezhet be különböző anyagokat külkereskedelmi vagy nagykereskedelmi vállalattól, TEK vállalattól, gyártóüzemtől, és az árak ettől függően fognak változni. Ilyen közvetlen beszerzésre azonban csak megfelelő tételnagyság esetén lesz lehetőség és így vállalati érdek az, hogy a nyersanyagokon kívül a legfontosabb segédanyagokat is központilag szerezzék be az összes gyárak számára. A központi beszerzés nem terjedhet ki az egy-egy gyárban szükséges sokezer, legkülönbözőbb fajta segédanyagra: ezeket az egyes gyárak szerezhetik be helyi-

Digitized by Google

leg, de a központi anyaggazdálkodás szempontjából meg kell lennie az irányításnak és ellenőrzésnek, hogy a vállalat készletei optimális nagyságúak legyenek.

Egy másik példa, a *munkaügy* területéről. Az új mechanizmusban egyáltalán nem lesznek mutatószámok, kivéve az átlagbért. A Gazdasági Bizottság határozata szerint ez az 1967. évre meghatározott nagyságú lesz, csak a részesedési alap terhére léphető túl és 1968-ban ez a túllépés sem lehet 4 százaléknál nagyobb. A vállalatvezető számára anyagi következményekkel is jár az átlagbér túllépése, és így érthető, hogy fontos ennek a betartása. Az ilyen előírások után két kérdés merül fel: miképpen történjen *az átlagbér szétosztása* a központ és a gyárak között, továbbá miképpen legyen megszervezve az *átlagbér ellenőrzése*. Úgy gondoljuk, hogy nem az a helyes hatáskör-lebontás, ha a gyáraknak bármilyen béremelésre külön engedélyt kell kérniük a központtól, ez túl bürokratikus volna, s az egyes gyárak önállóságát is sérthetné. Ehelyett azt a módszert lehet alkalmazni, hogy figyelembe véve a vállalatnál kialakult átlagbért, a gyáraknak is kiadják azt, s ők gazdálkodhatnak vele. A gyárak természetesen kötelesek gondoskodni az átlagbér betartásáról, s ha valami indokolja ennek túllépését, akkor a központtól előzetesen engedélyt kérnek rá. Ez a módszer egyúttal az átlagbér ellenőrzését is biztosítja, mert minden olyan területnek, amelyen az átlagbér lebontása megtörtént, megvan a maga vezetője, aki felelős a kiadott átlagbér betartásáért. Emellett természetes, hogy a központ munkaügyi vagy üzemgazdasági osztályának rendszeresen jelentést kell kapnia az átlagbérek alakulásáról, értékelnie kell ezt és tájékoztatni a vezetőket ennek alakulásáról, hogy túllépés vagy ki nem használás esetén megtehessék a szükséges intézkedéseket.

Az egyes folyamatok megvizsgálásánál tulajdonképpen már választ is adtunk a centralizáció és decentralizáció kérdésére. Ez a válasz az, hogy a hatásköröket nem lehet a vezetéstudomány elveire mechanikusan támaszkodva lebontani (mint *Dobossy* javasolja), hanem gyakorlatilag számításba kell venni az információ és az érdekeltség kérdését. Azt sem állíthatjuk, hogy az új mechanizmusban a gyárak önállósága nem növekszik a vállalatok önállóságának emelésével együtt (ezt *Vermesné* mondta), mert egy-egy gyár még azokon a területeken is kaphat nagyobb önállóságot, amelyeken indokolt a folyamat nagymértékű központosítása. Az *egyes folyamatokon kell tehát végigmenni* és ennek alapján eldönteni a kérdést, figyelembe véve természetesen a mindenkori *vállalati sajátosságokat*.

A hatáskörök lebontása során számításba kell venni a vezetők megterhelését, arra törekedve, hogy a vállalat fő vezetőinek csak kivételes esetben, vagy egyáltalán ne kelljen operatív kérdésekkel foglalkozniuk. Ilyen értelemben egyetértek azzal, amit *Dobossy* a hatáskörök lebontásáról mond. Ennek a hatáskör-lebontásnak a módja: az információk döntési szintek szerinti megszervezése, amely nemcsak *feljogosítja*, hanem *kötelezi* a döntés meghozatalára az illetékes vezetőket s egyúttal *felelőssé* is teszi őket a döntésért.

Ez a lebontási elv érvényesül „a kivételes beavatkozás módszeré"-nek nevezett vezetési rendszerben. Itt az egyes vezetők önállóan hoznak döntést a számukra kijelölt területen, hacsak valamilyen zavaró körülmény következtében olyan esemény nem történik, amely szük-

Digitized by Google

ségessé teszi, hogy kikérjék felettesük véleményét. Ilyen zavaró körülmények azonban csak kivételesen fordulnak elő a vállalat életében; ezért nevezik ezt a módszert „a kivételes beavatkozás rendszeré"-nek. A felelősség és a döntési hatáskörök megállapításakor ugyanis már figyelembe kell venni a vállalat életében rendszeresen előforduló folyamatokat, és szabályozni. kell mindazokat a területeket, amelyek a vállalatnál a folyamatos munkával függnek össze; így valóban csak a kivételes esetben előforduló zavaró körülményeket illetően nem történik intézkedés. Ennek a rendszernek a bevezetése természetesen szükségessé teszi, hogy a különféle folyamatokban egyértelműen legyenek rendezve a döntési kérdések a központ és a gyárak között.

Információ és döntés

Dönteni csak információ alapján lehet, nyilvánvaló tehát, hogy az *információáramlást* ennek megfelelően kell megszervezni. Az alsóbb szinteken több és részletesebb információra van szükség, mint a magasabb szinten. Célszerű az is, hogy különbséget tegyünk adat és információ között is. Az adat: egyszerű hír, tájékoztatás stb.; az információ pedig már olyan adat, amelynek alapján dönteni kell. Az alacsonyabb szinteken elsősorban adatokról van szó. Minél magasabb a vezetői szint, annál inkább csökken az egyszerű adatok jelentősége és nő az információké, amelyeknek alapján tehát a vezetőnek már intézkednie kell. Persze információn kívül a vezetőknek a legkülönbözőbb szinteken tájékoztatást is kell kapniuk a vállalat egyes területeinek működéséről, hogy így állandó áttekintésük legyen a vállalat működéséről.

Az adat és az információ közötti eltérésből kiindulva az eddigi *terv-teljesítés-jelentési* rendszer megváltoztatása is indokolt. Nem szükséges, hogy a vezető napi jelentést kapjon a különböző egységek tervteljesítéséről; e helyett csak néhány kiemelt, főbb, vállalaton belüli és vállalati tervmutató teljesítéséről kell tájékoztatás formájában adatokat kapnia, hogy ezek alapján intézkedni tudjon. Ha tehát valamelyik fontosabb egység lemarad tervének teljesítésében, vagy ha egy kisebb, de a vállalat munkáját valamely szempontból befolyásoló egységben van ilyen elmaradás, akkor csak az elmaradást kell jelenteni, nem pedig a rendszeres tervteljesítést is, mert ennek alapján a vezető látja, hogy intézkednie kell. Nem kell tehát átvizsgálnia az összes napi, heti vagy havi jelentéseket, mert ha nem kap tervteljesítési jelentést, akkor ez azt jelenti, hogy a vállalat illető egysége teljesítette tervét.

Az ilyen tervteljesítési beszámolóknak természetesen *szemléletváltozást* is elő kell idézniük a vállalatnál. A nagyvállalatnak azonban előbb-utóbb át kell térnie erre a rendszerre, ha a vezető nem akarja ideiének nagy részét a napi tervteljesítés ellenőrzésére fordítani, vagy azon belül megállapítani, hogy hol kell intézkednie. Sok vállalat úgy oldja meg ezt a kérdést, hogy műszaki titkárt tart, aki előzetesen megszűri az adatokat. Ennek azonban az a hátránya, hogy a vezető átadja hatáskörének egy részét a műszaki titkárnak, s az ő megítélésére bízza, hogy melyik kérdésről tesz jelentést, s melyiket ítéli jelentéktelennek. Ezzel a módszerrel a vállalatvezető nem kap teljes tájékoztatást, olyan információt, amelynek alapján intézkedni tudna a megítélése szerint legfontosabb területen.

Digitized by Google

A funkcionális osztályok és a vállalati törzskar

A hatáskörök megosztásához tartozik még a *funkcionális osztályok szerepe*, ezeknek kapcsolata a gyárakkal. A funkcionális osztályok az igazgatói hatáskör egy-egy területét kapják meg és ezen *munkakapcsolatot* tartanak fenn a gyárakkal. Ez a munkakapcsolat azt jelenti, hogy joguk van bizonyos korlátok között utasítást is adni a gyáraknak. Az egyszemélyes felelős vezetés elvének és a termelésterületi elvnek megfelelően a gyárak havi vagy negyedéves programját a vezérigazgató (igazgató) adja ki; a funkcionális vezetők feladata, hogy a tervek végrehajtása érdekében a gyáraknak utasításokat is adjanak, de ezek nem változtathatnak a havi vagy negyedéves programokon.

A vezetői hatásköröknek a központ és a gyárak közötti megosztása azt a problémát is felveti, hogy milyen legyen az *irányítás rendszere*, s hogyan kapcsolódjanak be ebbe a gyárak vezetői.

Az állami vállalatokról szóló rendelet már nem ismer igazgatói tanácsot; a vállalatnak magának kell tehát kialakítania, miképpen tudja bevonni a vezetésbe az egyes gyárak vezetőit is úgy, hogy teljes legyen az összhang a gyárak és a vállalat érdekei között. Erre vonatkozóan is legfeljebb szempontokra lehet rámutatni, mert minden vállalatnak a maga körülményeit figyelembe véve kell kialakítania az irányítási rendszert. Semmiképpen sem volna helyes azonban — bár egyikmásik vállalatban van ilyen tendencia —, hogy a központi vezetés úgy működjék, mint a „kis igazgatóságok", vagyis csak utasítási, parancsrendszer érvényesüljön. Ezzel a módszerrel aligha lehet közös érdekeltséget teremteni és biztosítani azt, hogy valóban teljes erőbedobással a vállalati érdek megvalósításáért dolgozzanak.

A helyes módszer a gyárak vezetőinek bevonása a vállalat vezetésébe. Ennek gyakorlati formája lehet a *törzskar* kialakítása a vállalatnál. A törzskar lényegileg olyan szakember-gárda, amely elősegíti a vezetés munkáját, javaslatokat tesz a vezetőnek, de közvetlen utasítást nem ad ki, csak a vezető révén. A jól összeállított törzskar, amelybe a központ és a gyárak vezetőin kívül külső szakemberek és a mozgalmi szervek is részt vesznek, olyan vezetési forma lehet az új mechanizmusban, amellyel biztosítható a gyárak vezetőinek bevonása a vezetésbe, s közvetlen érdekeltségük a vállalati feladatok végrehajtásában. Ilyen szempontból egyetértek *Horváth László* azon javaslatával, hogy a gyári vezetőket nagyobb mértékben be kell vonni a vállalati vezetésbe.

Aszerint, hogy milyen kérdést kell megítélni, össze lehet hívni a törzskar minden tagját, vagy csak az adott kérdésben érdekelt tagjait. A kérdés természete dönti el azt is, hogy milyen időközönként történjék a törzskar összehívása. A törzskar eredményes működéséhez fontos, hogy a napirend előzetesen meg legyen szabva és ezzel együtt olyan írásbeli anyag készüljön, amely nem csupán a megvitatandó témát tartalmazza, hanem már különféle gazdasági számításokat is, több változatban.

Végül rámutatok arra, hogy igen nagy jelentősége van a *gyárak önálló elszámolása* kérdésének és ehhez kapcsolódóan az egész anyagi érdekeltségi problémának; ezzel azonban e hozzászólás keretében nem foglalkoztam.

Dr. Kozmutza Pál

Digitized by Google

Kis közgazdasági lexikon

Ártípusok

Az ártípus *értékelméleti*, illetve *árelméleti fogalom.* A marxi értékelmélet azokat a tendenciákat vizsgálja, amelyek az árak mozgását hosszabb távon határozzák meg. Az árak hosszabb távú változása mögött *a társadalmilag szükséges munkamennyiség változása húzódik meg.*

A társadalmilag szükséges munkát a szocializmus politikai gazdaságtana általában úgy határozza meg, hogy az adott árufajta egységére (pl. egy pár cipőre) fordított *átlagos munkamennyiséget* veszi alapul. Az „átlagos" ez esetben a súlyozott számtani átlagot jelenti. Ez a meghatározás nemcsak azt veszi figyelembe, hogy mennyiben különböznek egymástól az azonos árukat termelő üzemek termelési feltételei (technikai fejlettség, munkaerő szakképzettsége stb.) és így munkaráfordításai, hanem azt is, hogy az illető árufajtának milyen hányadát termelik a különböző termelési feltételekkel bíró üzemekben.

Az ártípus az árutermelés *technikai feltételeitől*, az árutermelési viszonyok *minőségétől* függő, uralkodó *árcentrum.*

Az *egyszerű árutermelés* viszonyai között (a kisparaszti, a kézműves árutermelésben)az áruk *átlagos értéke* az árcentrum.

A *tőkés árutermelésben* az érték módosult formája, a *termelési ár képezi* az árcentrumot. A termelési ár az elhasznált termelőeszközök költségei (c) és a munkabér (v) mellett a lekötött eszközökkel arányosan tartalmaz értéktöbbletet (m), profitot.

Az ártípus *a szocializmusban* is az *árak hosszú távú mozgásközpontja* (az árak centruma), amelyet *az érték, vagy annak módosult formája* határoz meg. Az ártípus itt azt mutatja meg, hogy minek az arányában oszlik, illetve osztják meg a különböző árukban *az össztársadalmi tiszta jövedelmet (m-et).*

Az előbbiek figyelembevételével a szocializmus viszonyai között a következő ártípusok lehetségesek:

1. *Érték-ártípus.* Itt az egyes áruk ára a munkabér-költség arányában tartalmazza a tiszta jövedelmet (*m*-et). Így az *m* és a *v* aránya minden áru árában azonos, és megfelel az *m* és a *v* népgazdasági

Digitized by Google

arányának. Ez az ártípus azt emeli ki, hogy az *eleven munka* hozza létre az új értéket, ezért ennek van meghatározó szerepe az áralakulásban (árképzésben).

2. *Termelési ár típusú ár.* Itt az egyes áruk ára a *lekötött eszközök (C)* arányában tartalmazza a tiszta jövedelmet *(m)*. Ez az ártípus azt emeli ki, hogy modern gyáripari termelésben nagy a szerepük *a lekötött eszközöknek*, és az egyes áruknak igen eltérő a lekötött eszközigényük.

3. *Vegyes ártípus.* Ennél a típusnál az egyes áruk ára részben a lekötött eszközök *(C)*, részben a munkabérköltségek *(v)* arányában tartalmazza a tiszta jövedelmet *(m)*. A vegyes ártípus közeledhetik a termelési ártípushoz — ha az *m* nagyrészt az eszközökkel arányos —, vagy az érték-ártípushoz — ha az *m* nagyrészt a bérköltséggel arányos.

4. *Önköltségű típusú ár.* A tervutasításos gazdaságirányítási rendszerben, az ipari termékek termelői ára (az az ár, amelyet a termelő kapott az áruért) *önköltség-típusú* volt; a csekély tiszta jövedelem az önköltséggel volt arányos. Ez azonban nem felelt meg a szocialista árutermelési viszonyoknak, ellenkezőleg, ezek visszaszorításán nyugodott. A termelővállalatok nem, vagy csak alig realizáltak tiszta jövedelmet, a termelői árak jelentősen az érték alatt voltak.

Hazánkban az *árreform*, amely a gazdasági mechanizmus reformjának részeként 1968-ban megvalósul, olyan árakat alakít ki, amelyek lényegében *termelési ár típusúak* lesznek, s egyben a vegyes ártípusra jellemző vonásokat is tartalmaznak. A tiszta jövedelem *(m)* ugyanis alapvetően ($^2/_3$ részben) a lekötött eszközök arányában, kisebb ($^1/_3$) részben pedig a bérköltség arányában oszlik meg.*

A magyarországi árszámítások szerint akkor kapnánk termelési ár típusú árakat, ha a lekötött eszközök értékének 15 százalékát vennénk tiszta jövedelemként; érték típusú árakat pedig akkor, ha a bérköltség 75 százalékát szerepeltetnénk tiszta jövedelemként. Az új árrendszerben előreláthatólag a lekötött eszközértéknek 10 százaléka, a bérköltségek 25 százaléka szerepel tiszta jövedelemként. (15 százalékos illetményadó, 10 százalékos SZTK-hozzájárulás.)

Árszínvonal

Az árszínvonalat *áru-oldalról* és *pénz-oldalról* ható tényezők alakítják.

Áru-oldalról tekintve akkor változik meg az árszínvonal, ha megváltozik az áruk értéke. Például: ha a termelékenység gyors növekedé-

* Ezt a vegyes ártípust a közgazdasági irodalomban „több csatornás" ártípusnak is nevezik.

Digitized by Google

sével csökken a felhasznált termelőmunka mennyisége, akkor az árszínvonal is csökken.

A *pénz-oldalról ható* tényezők között különbséget kell tennünk aszerint, hogy van-e *belső értéke* a forgalomban levő pénznek, vagy hiánsen (arany-e, vagy papírpénz). Ha a forgalomban *belső értékkel* bíró pénz működik, akkor az árszínvonal a pénz-áru valóságos értékével *fordított arányban* változik. (Ha tehát az aranytermelő munka termelékenysége megkétszereződik, akkor — egyébként változatlan feltételek mellett — az árszínvonal megkétszereződik.) Ebben az esetben az áruk értékösszege és árösszege egyenlő egymással. Ha a forgalomban *belső értékkel nem bíró* pénz működik, akkor a *pénz képviseleti értéke* határozza meg az árszínvonalat. Ez azt jelenti, hogy a *pénzegységre jutó fogyasztási cikk-érték* (az egységnyi munkabérre eső fogyasztási cikk-érték) határozza meg az árszínvonalat. Ilyenkor így jut kifejezésre az árszínvonalban az értékszínvonal. Ha tehát az egy pénzegységre jutó fogyasztási cikk-érték a felére csökken, akkor az árszínvonal a duplájára nő. Amikor az árszínvonal emelkedése a pénz képviseleti értékének nagy arányú csökkenéséből ered, akkor *inflációról* beszélünk.

Az árszínvonalra az áruk oldaláról ható tényezők lehetnek *tartósak* (ilyen pl. az értékszínvonal változása), vagy *ideiglenesek* (ilyen pl. a kereslet és a kínálat viszonyának rövid távú változása).

Az árszínvonal tehát az *értékszínvonal pénzbeli kifejezése;* közvetlenül a termelési költségektől és a társadalmi tiszta jövedelemtől függ.

Az árszínvonal lehet *emelkedő, stabil,* vagy *csökkenő.* Az *árszínvonal növekedését* a következő tényezők idézhetik elő: az összes kereslet és az összes kínálat egyensúlyának hiánya (ha pl. a bérek gyorsabban növekednek, mint a munka termelékenysége), a fogyasztás (felhasználás) szerkezetének változása (ha pl. a fogyasztáson belül növekszik a jobb minőségű és drágább áruk hányada), s valamely árucsoport árnövekedésének átgyűrűzése más árucsoportokra (ha pl. a nyersanyagok árának növekedése megnöveli a feldolgozó ipar áruinak önköltségét).

Az új gazdaságirányítási rendszerben alapvető követelmény lesz az *árszínvonal viszonylagos stabilitása:* az, hogy lényeges árszínvonalnövekedés ne következzék be, de abszolút változatlan se legyen az árszínvonal. Különösen fontos az *alapvető fogyasztási cikkek* (a kenyér, a zsír, a fontos szolgáltatások stb.) árának stabilitása, mert ez az egyik biztosítéka annak, hogy az életszínvonal és a forint vásárlóereje szilárd marad. Másfelől a gyorsabb gazdasági növekedés *az árszínvonal rugalmasságát* követeli meg. Az árak abszolút stabilitásának fenntartása végett ugyanis gyakran vissza kellene tartani a fogyasztói és beruházási keresletet, s ez fékezheti a gazdasági növekedés ütemét.

Digitized by Google

Árarányok

Az árarány nem más, mint a *különböző áruk és szolgáltatások árának egymáshoz való viszonya.* Az adott árszínvonalon belül a különböző áruk között különbözők lehetnek az árarányok; ezeket az áruk értékarányai (az érték módosult formájának arányai) szabják meg. Eszerint az egyes áruk ára úgy viszonylik egymáshoz, mint értékük (vagy értékük módosult formája). Ha tehát valamely áruban kétszer annyi társadalmilag szükséges munka foglaltatik, mint egy másikban, akkor ennek az ára is kétszer akkora.

Ez korántsem jelenti azonban azt, hogy az árak (az árarányok) *rendszeresen megfelelnek az értékeknek* (az értékarányoknak), s nem térnek el tőlük. Az áraknak (árarányoknak) ez az eltérése egyrészt a *piaci viszonyokból* (a piac részvevőinek értékítéletéből), másrészt az *állami preferenciákból* (az állami előnyben részesítésből) származik.

A piaci viszonyok azért okoznak ár- (árarány-) eltéréseket, mert a termelés (a kínálat) struktúrája nem tud gyorsan, rövid idő alatt alkalmazkodni a kereslet struktúrájához. (A kereslet mozgékonyabb, mint a termelés; a termelés megnöveléséhez anyagi és szervezeti feltételek megteremtése szükséges.) Így gyakran egyes áruk kínálata kisebb vagy nagyobb, mint a keresletük, vagyis mint az a mennyiség, amelyet a piac a társadalmilag szükséges ráfordításokkal arányos áron fel képes venni. Ha a kínálat minden áru vonatkozásában azonos irányban és mértékben térne el a kereslettől, akkor ez nem okozná az árarányoknak az értékarányoktól való eltérését. A valóságban azonban ez az eltérés különböző irányú és mértékű, s így az árarányok gyakran eltérnek az értékarányoktól. Pl. ha a kínálat a cipőtermelésben meghaladja a keresletet, de ugyanakkor a hűtőszekrény-termelésben alatta marad annak, akkor a cipő és a hűtőszekrény ára eltér a ráfordítási arányuktól.

Nemcsak a különböző szükségleteket kielégítő áruknál térhetnek el azonban az árarányok az értékarányoktól, hanem egymást helyettesítő (rokon) áruknál is. (Ilyen pl. a szén és az olaj, a fém és a műanyag, a műszálas és a hagyományos textilanyag stb.) Ebben az esetben az árarány-eltérést egyes rokon áruk *nagyobb* használhatósága okozza. A nagyobb használhatóságú (több hasznos tulajdonsággal rendelkező) árukért a vevők (fogyasztók, felhasználók) nagyobb árat hajlandók fizetni. Pl. az olaj használhatósági aránya és értékaránya kedvezőbb, mint a széné; ezért az olaj racionális egyensúlyi ára viszonylag (az értékhez viszonyítva) magasabb, mint a széné. A piaci értékítéletben tehát — amely egyik oka az árarány-eltéréseknek — a kereslet és a kínálat viszonya és ezen belül a rokon cikkek használhatósága fejeződik ki.

Az árarányok az *állami preferenciák* következtében is eltérhetnek az értékarányoktól. A szocialista állam a gazdaság különböző mozza-

Digitized by Google

natainak, a termelésnek, a forgalomnak, a jövedelem elosztásának a fejlődése során bizonyos gazdaságpolitikai célokat valósít meg. Ennek megfelelően az áraknak alacsonyabban vagy magasabban való megállapításával előnyben részesít (ösztönöz), vagy hátrányosabb helyzetet teremt (korlátoz).

Az árarányok állami preferenciákkal való eltérítésének azonban megvannak a közgazdasági korlátai. Pl. ha a fogyasztási cikkek árait széles körben eltérítenénk az árcentrumtól, s ezek az eltérések közgazdaságilag nem volnának eléggé megalapozottak, akkor ez sértené a munka szerinti elosztás elvét, gátolná a munkatermelékenység gyorsabb növekedését stb.

Ék Sándor: A komszomolcok indulása a frontra 1918-ban

Digitized by Google

Fórum

Folyóiratunk legutóbbi számában „A pátosz védelmében" címmel megjelent cikkhez két levél érkezett. Érdemesnek tartjuk ezeket közölni, mert a cikkhez hasonlóan az emberi, kommunista magatartás lényeges kérdéseit érintik.

Kritikai megjegyzések

„Senki sem tagadta meg tőlünk a pátosz jogát, senki sem tiltott el bennünket a közéleti szenvedélyességtől. Nem mondtak ki felette elmarasztaló ítéletet — miért kell hát védelembe venni?" — kérdezi Ancsel Éva cikkének bevezető soraiban az augusztus-szeptemberi számban. De ugyanezt a kérdést a cikk gondos, elemző értékelése után is joggal teheti fel az olvasó a szerzőnek. A pátosz egyidős a gondolkodó — érző emberrel, annak léte által meghatározott tudati elem. A pátosz mindig jelen van, és ha valakinek is eszébe jutna „megtagadni" egy társadalomtól a „pátosz jogát", csúful kudarcot vallana, ezért nem szorul védelemre sem.

Kétségtelen, hogy különböző korok érzelmi telítettségi foka más és más. Ezt azonban nem egyes ember szubjektív óhaja, hanem objektív gazdasági és társadalmi törvények indirekt hatása szabályozza. Minthogy a társadalmi törvények emberi cselekvéseken keresztül valósulnak meg, tény, hogy e törvények ismeretében valamely kor érzelmi telítettségi foka bizonyos mértékig befolyásolható. De semmiképpen sem közvetlen úton (kérésre, parancs-szóra), hanem közvetetten, többszörös áttételen keresztül.

Ancsel Éva cikkében kimondatlanul is benne sejlik a nosztalgia fejlődésünk előző állomásának fűtöttebb közéleti szelleme iránt, noha elismeri, hogy abban az időben ezzel voltak visszaélések is, amit hamis pátosznak nevez.

Úgy gondolom — ha arányérzékem nem csal — hogy ha leszámítjuk az akkori idők hamis pátoszát, (ami rendkívül káros, kispolgári szellemi ballasztnak bizonyult), mai közéleti szenvedélyességünk semmivel

Digitized by Google

sem marad el az akkoritól, tanácskozásainkon, vitáinkon, állásfoglalásainkban megesillanó pátosz ma már hiteles fényú, mélyről feltörő, nem pedig előírt, dagályos formanyelv.

A szerző erősen eltúlozza a pátosz szerepét azokban a kóros jelenségekben, melyek ellen egyébként joggal emeli fel szavát. Ez abból adódik, hogy a pátoszt eszköznek tekinti céljaink megközelítése érdekében. De a pátosz nem eszköz, hanem annak szellemi bevonata, mely az eszközt — ha az simogató kéz — bársonyossá lágyítja és ha az sújtó bot — görcsössé érdesíti. Másrészt a pátosz olyan, mint a kacagás és zokogás — reflexió, okozat — melyet se oktatni, se védeni nem kell.

Cikkében a szerző elítéli a józanság álarca mögé bújó, állásfoglalástól irtózó, cselekvésképtelen kispolgári magatartást, rámutat, hogy ez az elvi állhatatlanság és közömbösség szülője.

Azonban mindezekért a józanság túlzásba vitelét, szenvedélyek áramszünetét (pátosz hiányát) felelőssé tenni — szubjektivista felfogásra vall. Ez nem egyéb, mint az ok és okozati összefüggések erőszakolt összezavarása, felcserélése, még akkor is, ha elfogadnánk a szenvedélyek áramszünetének szerző által felállított tételét. De elfogadhatatlan, hiszen ez a tétel vezette a szerzőt tévútra a közömbösség meghatározásában is.

Ancsel Éva a közömbösséget a szellem bénulásának nevezi, áreflexiával, a szenvedélyek érpályáinak trombózisával, szellemi-lelki infarktussal, agysorvadással jellemzi.

Ha a közömbösség ilyen hullaszagú tehetetlenség volna, nem sok gondot okozna. Valójában a közömbösség korántsem szellemi bénulás, de még csak nem is a szenvedélyek rövid, vagy tartós áramszünete, ellenkezőleg, végletekig fokozott izgalmi állapot, mely a mozdulatlanságba merevedett, de ugrásra kész vadat jellemzi, amit kis túlzással negatív pátosznak is nevezhetnénk.

Miközben a szerző azon fáradozott, hogy a józan észt defetisizálja és helyre állítsa a józan ész és pátosz dialektikus egyensúlyát — észrevétlenül fetisizálta a pátoszt.

Úgy gondolom, hogy Ancsel Éva által felvetett kóros társadalmi jelenségek ellen megfelelőbb orvosság az a széles körű eszmei offenzíva, melyet pár év óta folytatunk és permanensen folytatni fogunk, ami arra hivatott, hogy világosságot gyújtson a fejekben. Ahol pedig világos a fej, a hozzátartozó lélekkel — így a pátosszal sincs semmi baj.

Dr. Horváth János
röntgenfőorvos, Kazincbarcika

Digitized by Google

Pátosz, kérdések, erkölcs

A pátosz védelmében emel szót szép és okos cikkében Ancsel Éva; a közéleti szenvedélyességet kéri számon a „józanaktól", azoktól az elvtársaktól, akik ilyen-olyan okok miatt racionális korunkhoz nem illőnek, netán szektás elavultságnak tekintik a forradalmi hevületet. Nincs is Ancsel Évával min vitatkoznom: árnyalt okfejtésével, következtetéseinek minden részletével egyetértek. Ám a témában „több van"; semhogy egyetlen probléma-felvető cikkel lezáródjék, és a vitát szűkkörű elvtársi beszélgetések perifériájára szorítsuk, „józanul"; mint manapság oly gyakran szokás, ha egy kérdést nem tudunk teljes egyértelműséggel tisztázni, vagy nem akarunk vele kommunista módon szembenézni.

Kommunista módon, vagyis igazságkereső szenvedéllyel. Forradalmi marxista módon, vagyis a szüntelen szellemi fogékonyság állapotában, mindig készen a társadalmi kategóriák jelentéstartalmának felülvizsgálására.

Valahogy így kellene megközelíteni a forradalmi pátosz dolgát is.

Azt sem tudjuk pontosan, mit értsünk rajta ma, a szocializmus építésének körülményei között; most, 1967-ben; itt, Magyarországon? S vajon a harmincas évek veteránjainak, a mozgalomba a felszabadulás után bekapcsolódottak nemzedékének, vagy a mai kamaszoknak a közéleti szenvedélyessége nem különbözik-e szükségképpen? Lehet-e a konszolidációnak pátosza? Hol találkozik és miben tér el a kommunista pátosz a demokratikus progresszió hazafias szenvedélyességétől? Az apolitikus tudós pátosszal végzett kutatómunkája például nem értékesebb-e, mint az álszakember közéleti buzgalma? Egyáltalán: milyen objektív és szubjektív okok váltják ki a „józanság" terjedését? Mekkora szerepet játszanak ebben a politikai és gazdasági szükségszerűségek — a munkásosztály hatalomra jutása, a párttagság létszámának növekedése, a szövetségi politika, a gazdaságirányítás régebbi, vagy új rendszere, a nemzetközi munkásmozgalom megosztottsága stb., stb.

Vég nélkül lehetne sorolni a tisztázásra váró elvi és praktikus (főként a tennivalókra vonatkozó) kérdéseket, de ehelyett inkább kísérletet teszek néhány — kizárólag személyes tapasztalaton alapuló — észrevétel megfogalmazásához.

Utóbb, mintha kissé kiesett volna látókörünkből a kommunista erkölcsiség számonkérése. Nem, nem a „különös emberek vagyunk, különös anyagból vagyunk gyúrva" kétes elvének hangoztatása, hanem épp ellenkezőleg, annak demonstrálása, hogy „anyagunkban" éppenséggel nincs semmi „különös", de következetesen *megtartjuk* és egymástól *megköveteljük* a forradalmár-etikát. Társadalmi tevékenységünk vonatkozásában az önelégültség meg a józanságba burkolt óvatoskodás elutasítását: konkrétságot a napi munkában és szárnyaló képzeletet nemcsak a jövő, de a mai nap megtervezésében is. Beszélhetünk-e for-

Digitized by Google

radalmár-erkölcsről ott, ahol a nyugalom- és megnyugtatásvágy okán a formalitás válik uralkodóvá, az igyekezet, hogy senkivel soha ne kerüljünk szembe, ne okozzunk a valóság feltárásával kellemetlen perceket sem másnak, sem önmagunknak? Kell-e bizonygatnom, hogy az efféle „munka" — legyen bár eredménye akárhány tonna vas, műtrágya, textil, vagy diploma — ártalmára van ügyünknek. Nemcsak azért, mert az elvtelenség a kézzelfogható produkciót is csökkenti, hanem mindenekelőtt az embereket züllesztő hatása miatt. Az önelégültség és kritikátlanság légkörében elveszíti hitét még az is, akinek van, az utánpótlás pedig végképp elapad.

A kommunista erkölcsiség másik, a fentinél látszólag egyszerűbb, de megítélésem szerint bonyolultabb vonatkozása a magánélettel kapcsolatos. Vagy inkább azt mondanám: az életmód tekintetében, az életvitel megítélésében látok tisztázásra szoruló, mindegyre aktuálisabb etikai problémákat. „Mihez", illetve „mennyihez" van jogom, ha kommunista vagyok? No persze, ha egy ország gyarapodik, az emberek szép számmal utaznak, építkeznek, telket vesznek, takarékbetétet gyűjtenek, oktalanság az aszkézis. Igen, jogom van ahhoz, amire másoknak is módja nyílik. De ki az a „más", akihez a kommunista — most csak az anyagiak szempontjából — igazodik? Meddig erkölcsös például a másod- vagy a harmadik állás? Milyen passziókat és kedvezményeket engedhetek meg magamnak? Feleségemhez, férjemhez, gyerekeimhez fűződő kapcsolatomban „hasonulhatok"-e a statisztikát és a közszellemet rontó „átlagember" erkölcséhez? Újabb, egész társadalmunk gazdasági helyzetével és szüntelen változásával összefüggő kérdéskomplexum ez, megérdemelné, hogy tovább töprengjünk rajta.

Látszólag, mintha eltértem volna a pátosz témájától. De nem, erkölcs és pátosz nagyon is egybetartozó dolgok, kivált, ha a lét és tudat kölcsönhatásának kapcsolatába ágyazzuk és társadalmi-politikai következményeit is végig gondoljuk.

Köztudott ugyan az összefüggés a köz- és magánerkölcs között, de a legfontosabb, a meghatározó: a forradalmár etika a munkában, a társadalmi viszonyok fáradhatatlan és szenvedélyes javításában.

Katona Éva
újságíró, Budapest

Digitized by Google

Könyvekről

Komját Irén: Népfrontpolitika az európai munkásmozgalomban

A szerző, a nemzetközi munkásmozgalom történetének kiváló ismerője, oly széles keretek közt dolgozta fel a címben jelzett témát, hogy könyvében* helyet kapott mindaz a fontos politikai probléma, amellyel Európa főbb kommunista pártjai a Komintern VII. kongresszusa óta eltelt időben megküzdöttek. Pontosabban: azok a politikai problémák, melyek abból a szándékból fakadtak, hogy kiterjesszék a párt politikai hatását az egész munkásosztályra, a dolgozó parasztságra, általában a kisemberekre, s mindazokra, akik egy-egy időszak politikai küzdelmeiben szembenállnak az imperializmus, a fasizmus, a szélső reakció erőivel.

Komját elvtársnő adatgazdag könyvében sokoldalúan dokumentálja azt a tényt, hogy a Komintern VII. kongresszusa idején bőven voltak már olyan tapasztalatok, melyekre a népfrontpolitikában támaszkodni lehetett. A legális, a tömegmunkában jártas pártok közül elsősorban a francia kommunista pártnak voltak ilyen tapasztalatai, de elméletileg és gyakorlatilag egyaránt nagy eredményeket ért el a fasizmus elleni harc vezetésében az olasz kommunista párt is, amely már sok év óta illegalitásban dolgozott. A nemzetközi kommunista mozgalom fő erőforrása azonban a Szovjetunió volt, amely ez idő tájt már nagy nemzetközi tekintélyre tett szert. Nemcsak a kommunisták, hanem minden haladó ember úgy tekintett a szovjethatalomra, mint a fasizmus elleni harc fő bázisára.

A Szovjetunió tekintélye, a kommunista pártok tapasztalata, s nem utolsósorban Dimitrov világraszóló sikere a koholt vádakra épült kommunistaellenes Reichstag-perben, megteremtette a lehetőségét annak, hogy a Komintern kongresszusa összegezze és elméletileg általánosítsa az addigi eredményeket az antifasiszta népfront megszervezése érdekében.

Ennek a politikának az eredménye a legszemléletesebben Franciaországban jelentkezett. A Francia Kommunista Párt sikerrel harcolt a tömegek körében a népfront gondolatának elismertetéséért, saját soraiban pedig a szektás szűkkeblűség ellen. Harcát hamarosan győzelem követte: a tömegek nyomására a Szocialista Párt, a Radikális Párt, az Egyesült Szakszervezeti Szövetség is csatlakozott a népfront eszméjéhez, s az 1936. április—májusi választásokon döntő többséget kapott a népfront programja. Hamarosan megalakult az első népfrontkormány, a szocialista Léon Blum vezetésével. Tudjuk, s Komját Irén könyvéből részletesen is megismerhetjük azokat az okokat, amelyek miatt e népfrontkormány nem hajtotta végre eredeti programját, s később a jobboldal nyomása alatt szétbasadt, megkönnyítve ezzel a hitleri támadók dolgát. Mégis: a francia

* (Kossuth Könyvkiadó, 1967.)

Digitized by Google

népfront létrejötte nemcsak a maga korában gyakorolt óriási hatást más országok antifasiszta mozgalmára (mint erre mindjárt utalni fogunk), hanem — mint arra a szerző helyesen mutat rá —, eredményei mélyen behatoltak a francia tömegek politikai tudatába, és mindmáig befolyásolják a jelenleg De Gaulle-ban megtestesülő konzervatív politikai irányzat elleni harc módszereit.

A francia népfrontpolitika volt a példája és támasza a Franco és fasiszta cinkosai ellen védekező spanyol köztársaságiak népfrontmozgalmának is, s ezzel e mozgalom tovább szélesedett és áttevődött a második világháború antifasiszta ellenállási mozgalmainak területére is.

Ezeknek az ellenállási mozgalmaknak, mint ez Komjáti Irén könyvéből oly részletesen bebizonyosodik, nemcsak a háború kimenetelében és a fasiszta embertelenség csúfos vereségében volt nagy szerepük, hanem meghatározták egy egész sor államban a háború utáni kibontakozást is. Az egyes államok belső és külpolitikai helyzete, gazdasági fejlettségük, társadalmi hagyományaik között történelmileg kialakult különbségek természetesen befolyásolták a nemzeti függetlenségi frontok további sorsát, de az alapvető tendencia mindenütt az volt, hogy a kommunista pártok igyekeztek továbbra is felsorakoztatni a fasizmus ellen minden haladó csoportot és erőt.

Egy sor országban, köztük hazánkban is a második világháború alatt a körülmények nem tették lehetővé tömegméretű népfrontmozgalom kibontakozását és katonailag jelentős vagy döntő ellenállási mozgalmak megszervezését. A kommunista pártok áldozatos tevékenysége azonban még itt sem maradt eredménytelen. Sőt bízvást mondhatjuk, hogy hazánkban és más országokban is éppen ezek a harcok váltak a későbbi népi demokratikus fejlődés előzményeivé és feltételeivé.

Komjáti Irén külön is feldolgozza könyvében a munkásegység megszilárdításáért, a munkás—paraszt szövetségért, a marxisták és haladó katolikusok közötti politikai megértésért folytatott küzdelmek történetét. Kitűnő összefoglalását kapjuk számos olyan kisebb ország népi demokratikus és demokratikus fejlődésének, mint Bulgária, vagy Finnország. Igen nagy haszonnal forgathatják tehát e kis könyvet a marxista propagandisták. A szerző helyesen mutat rá a különböző ellenséges irányzatok egyaránt (bár nem egyformán) veszélyes voltára, de néhol mellőzi a finomabb megkülönböztetést, amely meggyőzőbbé tehetné fejtegetéseit. (Mint például a Lengyelország „szintén fasiszta" kormányának háborús felelősségéről (68. l.), vagy a jugoszláv királyságnak a csetnikekkel és usztasákkal való kapcsolatáról (81. l.) szóló megállapítások.

E hiányosságok azonban nem csökkentik ennek az adatokban gazdag, érdekes könyvnek a használhatóságát és hasznosságát.

Balázs György

K. Sz. Sztanyiszlavszkij: Életem a művészetben

„Ha van a földön csoda, akkor csakis a színpadon lehet!" — írja könyvében, ifjúkori műkedvelői élményeit felidézve, *K. Sz. Sztanyiszlavszkij*, a modern színházművészet legnagyobb alakja. És tudjuk: öreg korában, amikor szívbetegsége miatt már csak otthonában tarthatott próbákat, heverője fölé szuffitát akasztott — házának négy fala közé telepítette a színház csodáját. Ahogy önéletrajzának címe ígéri: élete va-

Digitized by Google

lóban a művészeten belül pergett le.

Ez a könyv — amelynek teljes szövege magyar nyelven most jelent meg először* — a memoárirodalom egyik legszebb alkotása. Elsősorban nem szakkönyvnek tekinthetjük, hanem páratlanul érdekes és vonzó *olvasmány-élménynek;* de ez nem zárja ki azt, hogy ne nyújtson új, látókört tágító tudást a színház iránt érdeklődő olvasóknak, és ne ültessen el termékeny gondolatokat a szakemberek agyában is.

Mindazok, akik valamennyire tájékozottak a Sztanyiszlavszkij és „rendszere" körül zajló vitákban, akik végigélték azt a korszakot, amikor e „rendszert" nálunk is dogmává merevítették, vagy akik csak hallomásból ismerik a bűvös szavakat: „alkotó közérzet", „szövegmélye", „fizikai cselekvés", „főfeladat" stb. — meglehet, hogy némi előítélettel vagy előre kialakított véleménnyel fognak a könyv olvasásához. De ez az állapot már az első lapok hatására feloldódik; az olvasó egyszerűen olvasó lesz, *útitársa egy kivételesen nagy szellem és kivételesen rokonszenves emberi lény gazdag pályájának.* Sztanyiszlavszkij a szerencse gyermeke volt: származása, neveltetése, életkörülményei lehetővé tették, hogy teljes hévvel választott hivatásának szentelje magát. Zsenge korától bekerült a művészeti élet vérkeringésébe, egy asztalhoz ülhetett a korabeli Oroszország legnagyobb festőivel, muzsikusaival, íróival, színészeivel. De bármily színes is a külső élményanyag, az olvasmány igazi vonzóerejét *a szerző egyénisége adja meg:* az a fogékonyság, a gyermeki derűnek és mély bölcsességnek az a sajátos elegye, amellyel Sztanyiszlavszkij nemcsak egyszerűen befogadja-átéli, hanem megszűri, értékesíti, formálja is a rázúduló benyomásokat. Érett korában úgy véli, a színész igazságérzete a következő elemekből tevődik össze: gazdag képzelet és alkotó hit, a hazugság gyűlölete és a művészi érzék őszintesége, arányérzék és gyermeki naívság. Azt mondhatjuk: Sztanyiszlavszkij maga is e tulajdonságok jegyében élte le életét.

E sajátos temperamentumon átszűrve vonulnak el az olvasó előtt a pálya állomásai: a gyermek- és ifjúkori működvelői próbálkozások, majd az első komoly kísérlet, az előjáték: a *Művészeti és Irodalmi Társaság,* s végül a nagy vállalkozás, amely eggyéforrt Sztanyiszlavszkij nevével, és a színháztörténet egyik legnagyobb fejezetét alkotja: a *Moszkvai Művész Színház.* A középpontban szándékosan mindvégig a szerző művészi fejlődése áll: kíméletlen őszinteséggel vall kezdeti alkati hibáiról és ízlésbeli ficamairól, a bukásokról, a látszat-sikerekről, a tanácstalanság és depresszió hosszabb-rövidebb időszakairól, s ugyanilyen őszintén, hitelesen az igazi sikerekről, amelyek fáradhatatlan kutatásait jutalmazták. A szakmai kérdések iránt kevésbé fogékony olvasónak elsősorban ezt jelenti a könyv: egy nagy művészegyéniség pályaképét, amelynek érdekessége vetekszik egy felfedező vagy tudós életrajzáéval. És természetesen az ilyen olvasó értőbb nézője is lesz ezután a színházi előadásoknak, felszított érdeklődéssel kíséri a színházi műhelyekben folyó munka eredményeit.

A színház értőinek és művelőinek azonban akarva-akaratlanul is tovább kell gondolkodniuk. Ha a könyv olvasmány-értéke időlegesen félresöpör is minden pro vagy kontra elfogultságot, kész véleményt, miután letettük, az elolvasottak alapján is újra feltólul bennünk a kérdés: *hogyan is állunk hát ma a Sztanyiszlavszkij-„rendszerrel?"* Feltólul még akkor is, ha tudjuk: épp e kérdés megválaszolása szempontjából nem lehet perdöntő bizonyíték a könyv. Az *Életem a művészetben* 1922 és 1924 között íródott, azon a hosszú külföldi turnén, amelyre épp a pillanatnyi megrekedés ösztönözte Sztanyiszlavszkijt. Ő, aki 1917-ig a hazai szellemi élet baloldalához tartozott, aki egyik úttörője volt a demokratikus, humanista művészetnek, aki otthont

* Gondolat Könyvkiadó, 1967.

Digitized by Google

adott *Gorkij* drámáinak, és csüggedten kérdezte barátjától és harcostársától, *Nyemirovics-Dancsenkótól*, hogy érdemes-e annyi küszködést és munkát szentelni közönségüknek, vagyis Moszkva gazdagjainak — 1917 után egy időre elvesztette lába alól a talajt. Nem tudta, mit és hogyan játsszon a színházba tóduló új néző-tömegeknek, fájdalmasan érintették a „kulturális likvidátoroknak" *Lunacsarszkij* által is kárhoztatott támadásai, amelyek konzervatívnak és elmaradottnak bélyegezték őt, a nemrég még forradalminak számító újítót. Érezte, hogy eddigi elmélete és gyakorlata felülvizsgálatra szorul, de azt is érezte, hogy az adott légkör nem kedvező e munkához. A húszas évek végén talált csak ismét magára, és kapcsolódott be szívvel-lélekkel a szovjetország művészeti életébe, a harmincas években pedig *új alapokra fektette egész rendszerét*, szorosan hozzáfűzve azt a társadalom célkitűzéseihez. Erről azonban az *Életem a művészetben* még nem adhat számot. (Megjegyezzük, hogy — éppen azért, mert a könyvet széles olvasóréteget is forgathatják — szükség lett volna egy olyan elő- vagy utószóra, mely összefoglalja a Sztanyiszlavszkij életéből még hátralevő rövid, de eredményekben, felismerésekben igen gazdag 13 esztendőt. Hiszen az utolsó oldalak őszinte keserűsége, rezignáltsága az életmű *egészét* tekintve csak átmeneti és viszonylagos. A következő évek csattanósan cáfoltak rá a művésznek arra a fájdalmas önkritikájára, mely szerint ő a régi korhoz, a régi nemzedékhez tartozik, és értékesíthető vívmányai csupán a színészi játék időtlen és örök technikájának területén keresendők.)

A könyv azonban még így, viszonylagos befejezetlenségében is számos tanulságot kínál azoknak, akik a színház jövendőjét kutatják. Mindenekelőtt egész szellemével és minden sorával ellene mond az olyan kísérleteknek, amelyek a „rendszert" *dogmává akarták redukálni*. Tudtuk eddig is: nem Sztanyiszlavszkij tehetett róla, hogy hagyatékát — amelynek kezdetben, 1945 után hazánkban is a színművészet egyik virágkorát köszönhettük — később agyonmagyarázták és receptgyűjteménnyé szürkítették. A könyvből nyomon követhetjük e „rendszer" fejlődését: Sztanyiszlavszkij elvei és elképzelései minduntalan *kaput nyitottak az új élményeknek és tanulságoknak*. A mester mindig kész volt tanulni, módosítani, igazodni az élet és a művészet állandó fejlődéséhez. Íme egy példa: amennyire nem értett egyet a proletkult, a teatralizmus formalista kinövéseivel, annyira kész volt megismerni és felhasználni vívmányait. Lelkesedett ennek az övével annyira ellentétes játékstílusnak számos újításáért, de egyben ragyogó érzékkel ismerte fel azt, amit a kor egyik nagy kísérletezője, *Piscator* nyíltan be is vallott: a technikai fogások túlburjánzása csak kényszermegoldás, amely az új valóságot művészien ábrázoló drámák hiányát hivatott palástolni. „A jelenlegi színházi forradalom tragédiája — mondja ki Sztanyiszlavszkij — abban rejlik, hogy drámairója még nem született meg. A mi kollektív művészetünk pedig a drámaíróval kezdődik..." Ismét előbbre kell tekintenünk: Sztanyiszlavszkij akkor tudott — a húszas évek végén — bekapcsolódni a szocialista művészet vérkeringésébe, akkor lelte meg az új feladatokhoz alkalmas művészi eszközöket, mikor megfelelő új szovjet drámák álltak rendelkezésére.

A mai színházi kísérletek ismerői talán csodálkozva olvassák, hogy a hagyományhűnek tekintett Sztanyiszlavszkij már 1917 előtt rendezett Pétervárott olyan előadásokat, amelyeket ma „oratóriumszerűnek" hívunk: díszlet, jelmez nélkül, kevés, úgyszólván jelzett mozgással adtak elő *Csehov-műveket*. Megálmodta Sztanyiszlavszkij a ma oly divatos, hiteles színhelyeken rendezett szabadtéri játékokat is: *Maeterlinck Pelleas és Mélisande*-ját szerette volna színre vinni a St. Vandrille-i apátság festői környezetében. Ezek azonban csak „mazsolák" —

Digitized by Google

a lényeg a „rendszer" halhatatlansága nem itt rejlik.

Brecht, akivel oly szívesen állítják szöges ellentétbe Sztanyiszlavszkijt, 1951-ben, a rá jellemző tudományos pontossággal, *kilenc pontba* sűrítette azokat a tanulságokat, melyeket Sztanyiszlavszkij az ő számára (és minden, még oly merész, még oly konvenció-romboló színházművész számára) kínál. Érdemes felsorolni e pontokat: a dráma költőisége iránti érzék, a társadalommal szembeni felelősségérzet, a sztárokból kikovácsolt homogén együttes, a nagy vonalak és a részletek fontossága, az igazsággal szembeni felelősség, a természetesség és stílus összhangja, a valóság lényegbeli ellentmondásosságának ábrázolása, az ember fontossága, s a művészet állandó fejlődésének jelentősége.

Hogy szakmai-technikai vonatkozásban mennyire nélkülözhetetlen ma és a jövőben is a színészek és a rendezők számára a „rendszer" — a színház művészetének mindmáig egyetlen rendszeres, tudományos vizsgálata —, azt e helyütt nem taglalhatjuk, annál is kevésbé, mert az *Életem a művészetben* viszonylag szűkölködik ilyen részletekben. Inkább a brechti kilenc pont hangsúlyozásával szeretnők befejezni írásunkat. Eszményünk, a realista művészet *nélkülözhetetlen, állandó ismérvei ezek*, és értelmezésükre, fejlődésük lehetőségeire az *Életem a művészetben* számtalan gazdag, izgalmas példát nyujt. A könyv azzal válik alapvető dokumentumává a ma zajló művészeti vitáknak, hogy kivételes szaktudással és szenvedéllyel elemzi és példázza a realizmus állandó és változó értékeinek dialektikus összhangját.

Szántó Judit

Jubileumi tanulmányok

Az Universitas Quinqueecclesiensis alapításának 600. évfordulójára

A magyar jogi kultúra fejlődésének kiemelkedő évfordulóját helyezi méltó megvilágításba a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának e jubileumi kiadványa.* A jeles hazai és külföldi szerzők tudománytörténeti kutatásait tartalmazó kötet a Pécsi Egyetem alapításának hatszázadik évfordulója alkalmából készült. A mű jelentősége azonban messze túllépi az ünnepi megemlékezés kereteit.

Kutatóink az utóbbi évek folyamán egyre eredményesebb nemzetközi együttműködést fejlesztettek ki. E törekvésüknek egyik fontos láncszeme a környező szocialista országok tudósaival egybehangolt munka. Ezt igazolja a *Csizmadia Andor* egyetemi tanár szerkesztésében kiadott jubileumi tanulmánykötet is, amely neves csehszlovák és lengyel kutatók munkájával kapcsolta össze a sok nehézséggel küzdő hazai tudománytörténeti kutatásokat. Így a mű megalkotói széles közép-európai művelődéstörténeti aspektusból vizsgálják a magyar jogi kultúra fejlődésének korai századait.

Nyilvánvalóan helyes az a felismerés, hogy népeink történetében a 14. századbeli egyetem-alapítási törekvések nem egymástól elszigetelt jelenségek. A prágai (1347), a krakói (1364) és a bécsi egyetem alapítását (1365) követi a pécsi egyetem létrejötte 1367-ben. Viszonylag rövid fennmaradása ellenére jogos büszkesége ez a magyar jogi művelődésnek. A kronológiailag is szembetűnően egybeeső egyetem-alapítási törekvéseket elemezve a kötet szerzői behatóan vizsgálják a

* Szerkesztette Csizmadia Andor, Pécs, 1967.

Digitized by Google

pápai kúria és az önálló közép-európai államok korabeli művelődéspolitikai törekvéseit. A bolognai tudományosság közép-európai kisugárzása, a humanista eszmék behatolásának korai lehetőségei, a laikus jogi—államelméleti műveltség kiszélesedése és annak korlátai stb. szemlélhetők az eddig jórészt ismeretlen forrásokat feltáró kutatások alapján. A népeink művelődéstörténetének ritka dokumentumait gazdagító kutatás egyidejűleg a korabeli egyetemek kapcsolatait is törekszik feltárni.

A jubileumi tanulmánykötet számottevő tudományos eredményei közvetlenül a magyar jogi művelődés kezdeteihez kapcsolódnak, mégsem lezáró jellegűek. A tanulmányok új kutatási törekvések kibontakozását, a magyar jogi művelődés feltárásának megújult lehetőségeit jelzik, s egyben a pécsi egyetem történelmével összefüggő, időben későbbi keletű ritka forrásfeltárást is tartalmaznak.

Várható, hogy a jelentős évforduló által megerősödik ez a nagy odaadást igénylő érdeklődés mind a hazai, mind a nemzetközi tudományos együttműködés területén, s kutatóink így a magyar jogi kultúra fejlődésének eddig ismeretlen összetevőit is megközelíthetővé teszik.

Dr. Horváth Pál

Digitized by Google

Testvérlapjainkból

EINHEIT

Augusztus

G. Liebig: *Globális stratégia a béke és a haladás ellen.* (Az USA stratégiájáról).

G. Mittag: *A szocialista gazdaság és a tudományos—műszaki forradalom győzelme.*

K. D. Wüstneck: *A kibernetika jelentősége a párt vezető tevékenysége szempontjából.*

E. Seifert: *A gazdasági önelszámolás új minőségéről* (A tervezés és az irányítás az új gazdasági rendszerben).

W. Cesarz—J. Quellmalz: *A gazdasági szerződések és szocialista mezőgazdaságunk.*

A. Knauer: *A tudományos—műszaki forradalom és a szakmai képzés.*

K. Tiedke: *Az Októberi Forradalom — az emberiség történelmének legnagyobb felszabadító tette.*

J. Witzleben: *Az egyedüli képviseleti igény, a „rugalmas stratégia" és a kézizálog-politika* (Új bonni harci modell az NDK ellen).

H. Kröger: *Bonn egyedüli képviseleti igénye — tartós agressziv fenyegetés és jogellenes beavatkozás.*

M. Schäfer: *Harc a Német Szövetségi Köztársaság demokratizálásáért.*

W. Neubert: *A kommunistaellenes irányzatok leküzdésének problémái Nyugat-Németország haladó erői körében.*

D. Ulle: *A változás jelei a nyugatnémet kultúrszociológiában.*

M. Steinmetz: *A reformáció 450. évfordulójáról*

E. Kowalski: *Német—szovjet tanácskozás az egymás közti irodalmi kapcsolatokról, a felvilágosodás korától napjainkig.*

H. Wambutt: *Hol kell kooperációs szövetségeket alakítani és ki hagyja jóvá ezeket?*

Szeptember

E. Bernicke: *A technológia és a tudományos—műszaki forradalom.*

U. Heuer: *Tervszerű árutermelés és gazdasági jog*

G. Gerecke; J. Stankalla: *Az állóalapok tervezése a komplex szocialista ésszerűsítés folyamatában*

S. Graffunder: *Az állammonopolista kapitalizmus uralmának mechanizmusa a nyugatnémet mezőgazdaságban*

K. Pröger, M. Schmidt: *A szükségállapot-törvényhozás — a befelé és kifelé irányuló imperialista expanziós program alkotórésze* (Nyugat-Németországban)

W. Hübner: *A bonni katonai koncepció és a fegyverkezési költségvetés.*

Digitized by Google

G. Lozek, A. Loesdau, G. Rossmann: *Történetírás és történelemszemlélet az állammonopolista kapitalizmus mai nyugatnémet rendszerében.*

W. Dorst: *Makarenko nyugatnémet értelmezőinek egyedüli képviseleti igénye* (A nyugat-németországi Makarenko-vita kapcsán).

W. Adling: *Makszim Gorkij drámái és a szocialista embereszmény.*

H. Treder: *Extragalaktikus fizika — az alapkutatások új területe.*

F. Peter: *A népek éberségére van szükség* (A nemzetközi helyzetről)

R. Palme Dutt: *India mozgásban* (A Labour Monthly-ból).

Olvasók levelei (A műszaki—tudományos haladás előremozdításáról, a mérnöki irodákról.)

KOMMUNYISZT

11. szám.

Az Októberi Forradalomban született társadalmi formáció (A szocialista rendszer jelentőségéről és vívmányairól.)

A. Kocsinjan: *Az eszmei meggyőződés — a kommunizmus építőjének elidegeníthetetlen vonása.*

E. Baller, N. Zlobin: *Össznépi, összemberi kommunista kultúra* (A szocialista kultúra lényegéről és jelentőségéről.)

G. Szmirnov: *A személyiség a szocialista társadalomban.*

Az apák útján (Beszélgetés Kozsedub pilótával a tömegeknek a szovjet hazafiság szellemében való neveléséről.)

A. Jefimov: *A szovjet ipar nagyarányú fejlődése* (Tények és számadatok).

V. Golikov: *A szovjet parasztság lenini útja* (A kolhozrendszer fejlődéséről és eredményeiről.)

A. Paskov: *A társadalmi termelés és két alosztályának fejlődési ütemérő.*

A. Dmitrjuk: *Állhatatosan el kell sajátítani a forradalmi elméletet* (A pártoktatási év feladatairól.)

L. Sejnyin: *Imperialista összeesküvés Közel-Keleten* (Az izraeli agresszió okai és a szocialista országok álláspontja.)

R. Vid: *Új, szabad családban* (A „Kommunyiszt Ukraini" c. folyóiratról.)

12. szám.

A szocialista verseny nagy ereje.

A. Sznyecskusz: *A szovjet embereknek a proletár internacionalizmus szellemében való nevelése.*

V. Ozerov: *Korunk pátosza — az irodalom pátosza.*

K. Rokosszovszkij, I. Iszakov, Sz. Kraszovszkij és mások: *Dicső hagyományok folytatói* (Az Októberi Forradalom 50. évfordulójáról.)

V. Platkovszkij: *Vállvetve* (A szocialista országok együttműködéséről).

L. Leontyev: *Marx „Tőké"-je és korunk* (A kapitalimus mai ellentmondásainak elemzése.)

O. Reinhold: *A tőke világtörténelmi jelentősége.*

I. Szokolov: *A monopolkapitalizmus lenini elemzése és korunk.*

M. Szladkovszkij: *A szocializmus gazdasági alapjait fenyegető veszély Kínában* (A kínai belpolitikai helyzetről.)

B. Bacskov: *Az olajmonopóliumok és az izraeli agresszió.*

LUPTA DE CLASA

Augusztus

A haza felszabadításának dicsőséges évfordulója

I Cupsa: *Marasti, Marasesti, Oituz — a román nép hősiességének kifejezése* (Románia az első világháborúban).

S. Nica—Sirbesti, Gh. Mirzac: *Minél jobb gazdálkodást a mezőgaz-*

Digitized by Google

dasági termelőszövetkezetek felhalmozási alapjával.

T. Rosu: *Egy alkotó elme. Engels Anti-Dühringje megjelenésének 90. évfordulójára*

G. Zane: *„A tőke" és a román fejedelemségek mezőgazdasági viszonyai*

C. Popa: *A marxista gnoszeológia és a mai tudományos kutatómunka.*

I. Constantin: *A munkások időbeosztása.*

A. Pora: *A biológusok képzése.*

D. Berciu, Gh. Cazan: *A történelemoktatás az egyetemeken.*

A. Puiu, O. Ciulea: *Románia külkereskedelme.*

Viták a marxizmusról a Science and Society folyóiratban.

MARXISM TODAY

Szeptember

Szerkesztőségi jegyzetek (időszerű kérdésekről)

Az indonéziai kudarc tanulságai (Az „Indonéz Kommunista Párt Marxista—Leninista Csoportja" által kiadott dokumentum.)

N. Le Brocq: *A helyzet Jerseyben* (A sziget politikai és társadalmi helyzetéről.)

T. Drinkwater: *Anglia gazdasági fejlődéséért és társadalmi előrehaladásáért* (Az Angol KP gazdasági bizottságának elemzése).

M. Morgan: *Időszerű ideológiai és kulturális kérdésekről* (Vitacikk.)

W. M. Evans: *A tudomány, a művészet és az építészet* (Vitacikk.)

J. Klugmann: *Párbeszéd a keresztények és a marxisták között* (Vitacikk.)

NOVÁ MYSL

15. szám.

Az irodalom a kongresszus után (A csehszlovák írók IV. kongresszusának értékelése.)

K. Kouba: *Áttéres a gazdasági irányítás új rendszerére.*

D. Matejka: *Az arab felszabadító mozgalom elleni izraeli agresszió összefüggései* (Izrael szerepe az imperializmus közel-keleti terveiben.)

O. Novy: *A környezet szerepe a mai ember életében.*

J. Zadrobilek: *A demokratikus centralizmus és tudományos funkcioja*

V. Feldstein: *A televizió újabb fejlődési szakasz küszöbén.*

J. Erben: *A bőség társadalma* (J. K. Galbraith könyvéről)

M. Kozliková: *A tömegkultúra problémái* (A. Kloskowska könyvéről.)

16. szám.

M. Germáková: *A kollektív vezetés a jelenlegi szakaszban.*

L. Tomasek, J. Korinek: *A párt szociológiája.*

J. Sebesta: *A csehszlovák—szovjet gazdasági együttműködés*

J. Krejci: *A matematika szerepe a vezető politikai munkakörben dolgozók előkészítésében*

V. Pavlát: *A nyugat-európai integráció, az EGK és a környező világ*

Z. Lakomy: *Az emberi környezet fejlődésének perspektivái*

M. Váross: *Egyes képzőművészeti kérdésekről*

17. szám.

P. Reiman: *A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása a csehszlovák munkásmozgalom fejlődésére*

V. Nemec: *Az új államigazgatási eljárási törvény jelentősége.*

J. Rederer: *A brit Munkáspárt és a neokolonializmus.*

B. Prouza: *A francia mezőgazdaság és az EGK*

J. Osers: *Terv es prognózis a kapitalista országokban.*

J. Pospisil: *Tudományos bázisunk problémáiról* (Tudományos intézmények, főiskolák, tudós képzés.)

Digitized by Google

NOWE DROGI

9. szám

A. Radlinski: *A vegyipar időszerű problémái.*

J. Olszewszki: *Az üzemanyag- és energetikai bázis* (Nemzetközi és lengyel üzemanyag-felhasználási mérleg és perspektívák.)

A. Owieczko és St. Widerszpil: *Néhány gondolat a munkásönkormányzatról.*

M. Michalik: *Társadalmunk erkölcsi problémái* (Szocializmus és erkölcs, a válság mitosza és a tökéletesség utópiája.)

H. Zdanowski: *„A fehéreknek civilizálódniuk kell"* (Az amerikai néger-mozgalomról.)

Z. Rurarz: *Az Egyesült Államok tőkeexpanziója*

A. Romanow: *A mezőgazdasági körök fejlődésének perspektívái.*

J. Adamski: *Vita az irodalomnak a színházzal és a filmmel való kapcsolatáról*

J. Kleer: *Az ázsiai szovjet köztársaságok fejlődése.*

Mezőgazdaságunk jelenlegi helyzete.

Kulturális események szemléje (A múlt színházi évadról és a krakkói rövidfilm-fesztiválról.)

WEG UND ZIEL

Szeptember

K. Flanner: *A szakszervezetek funkciója* (A szakszervezeti önállóság és függetlenség kérdése.)

L. Leontyev: *A „Tőke" száz éve* (Megemlékezések és adatok a „Tőke" olvasottságáról.)

A lázadás (Az amerikai néger-megmozdulásokról.)

F. Marek: *A marxizmus jövője* (A marxista gondolkodás reneszánszáról.)

Vita (Hozzászólások „A párbeszéd mérlege", „A közel-keleti válság" témához és az O. Bauerről szóló különszámhoz.)

B. Gannett: *A CIA.*

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Карой НЕМЕТ: Из опыта подготовки хозяйственной реформы — *Д-р Шандор РАДО:* Октябрьская революция и мировой революционный процесс — *Д-р Зольтан РОМАН:* Наша промышленность и международные показатели — *Карой НЕМЕШ:* Новые поиски в венгерском киноискусстве — *Дьердь МАРКУШ:* Бертран Рассель — НАВСТРЕЧУ ГОДОВЩИНЕ ОКТЯБРЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ: Из документов Великого Октября — МЕЖДУНАРОДНОЕ ОБОЗРЕНИЕ: *Дьердь МАТЕ:* Баланс разрушительной войны президента Джонсона — *Иштван РУДНЯНСКИ:* После Хартума — ОБЗОР: *Д-р Миклош САТМАРИ:* Пропаганда хозяйственной реформы и задачи этой пропаганды — ХОЗЯЙСТВЕННАЯ РЕФОРМА И ОБЩЕСТВЕННОСТЬ: *Ласло ВЕГ:* Народохозяйственный подход и интересы предприятия — ОБМЕН МНЕНИЯМИ: *Д-р Пал КОЗМУЦА:* Распределение обязанностей между хозяйственными руководителями, руководство предприятиями

CONTENTS

On the Experiences during the Preparation of the Reform, by *Károly Németh* — The October Revolution and the World Revolutionary Process, by *Dr. Sándor Radó* — Our Industry's Position in International Comparison, by *Dr. Zoltán Román* — New Endeawours in Hungarian Film-Making Art, by *Károly Nemes* — Bertrand Russell, by *György Márkus* — *ON THE ANNIVERSARY OF THE OCTOBER REVOLUTION:* From the Documents of the Great October — *INTERNATIOAN REVIEW:* The Assessment of Johnson's Destructive War, by *György Máté* — After Khartoum, by *István Rudnyánszky* — *REVIEW:* The Present State and Future Tasks of Propaganda Works concerning the Reform, by *Dr. Miklós Szatmári* — *OUR ECONOMIC REFORM AND PUBLIC OPINION:* Aspects of National Economic Approach and Company Interest, by *László Vég* — *EXCHANGE OF VIEWS:* The Distribution of Managerial Spheres and the Management of Factory Work, by *Dr. Pál Kozmutza*

INHALT

Károly Németh: Erfahrungen bei der Vorbereitung der Reform — *Dr. Sándor Radó:* Die Oktoberrevolution und der weltrevolutionäre Prozeß — *Dr. Zoltán Román:* Unsere Industrie im internationalen Vergleich — *Károly Nemes:* Neue Bestrebungen in der ungarischen Filmkunst — *György Márkus:* Bertrand Russell — ZUM JAHRESTAG DER OKTOBERREVOLUTION: Aus Dokumenten des Großen Oktobers — INTERNATIONALE RUNDSCHAU: *György Máté:* Bilanz des Zerstörungskrieges Johnsons — *István Rudnyánszky:* Nach Khartoum — RUNDSCHAU: *Dr. Miklós Szatmári:* Lage und Aufgaben der Reform-Propaganda — WIRTSCHAFTSREFORM UND ÖFFENTLICHE MEINUNG: *László Vég:* Volkswirtschaftliche Anschauung und Betriebsinteresse — GEDANKENAUSTAUSCH: *Dr. Pál Kozmutza:* Verteilung der leitenden Wirkungskreise und Leitung der Fabriken

Digitized by Google

SOMMAIRE

Károly Németh: Sur les éxperiences des préparatifs de la réforme — *Dr. Sándor Radó:* La Révolution d'Octobre et le processus révolutionnaire mondial — *Dr. Zoltán Román:* Notre industrie — en comparaison internationale — *Károly Nemes:* Nouveaux efforst dans le cinéma hongrois — *György Márkus:* Bertrand Russell — A L'ANNIVERSAIRE DE LA RÉVOLUTION D'OCTOBRE: Des documents du Grand Octobre — REVUE INTERNATIONALE: *György Máté:* Le bilan de la guerre de destruction de Johnson — *István Rudnyánszky:* Aprés Khartoum — REVUE: *Dr. Miklós Szatmári:* La situation et les tâches de la propagande de la réforme. — NOTRE RÉFORME ECONOMIQE ET L'OPINION PUBLIQUE: *László Vég:* Conception d'économie nationale et intérêt d'entreprise — ECHANGE DE VUES: *Dr. Pál Kozmutza:* La distribution des compétences de chef, la direction des entreprises

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat igazgatója
Kiadóhivatal: Budapest VI., Révay u. 16. Tel.: 116–660
Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető:
– a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél (csekkszámlaszám: 01 915 003)
– a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V., József nádor tér 1.)
– és bármely postahivatalnál
Csekkszámlaszám egyéni 61 218 közületi 61 066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára
Előfizetési díj: negyed évre 10,50 Ft, félévre 21,–Ft. egész évre 42,– Ft
Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Megjelent 37 300 példányban

Az utolsó kézirat szeptember 26-án érkezett a nyomdába

67.03864/2 – Zrínyi Nyomda, Budapest. F. v.: Bolgár Imre

INDEX SZÁM: 25 805

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE

PERIODICALS ROOM

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

1917-1967

UNIVERSITY OF CAL
DAVIS
DEC 18 19
SER. REC. LIBRARY

11

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

XXII. ÉVFOLYAM
1967. NOVEMBER

Digitized by Google

Digitized by Google

XXII. ÉVFOLYAM, 11.
1967. NOVEMBER

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

TARTALOM

Az Októberi Forradalom évfordulójára

KOMÓCSIN ZOLTÁN 3 Fél évszázad
Ötven év számokban

APRÓ ANTAL 17 A magyar–szovjet gazdasági együttműködésről

KARDOS LÁSZLÓ 26 Fél évszázad szovjet irodalma

A forradalom eszméje a magyar képzőművészetben (Műmelléklet)

48 A Nagy Október dokumentumaiból

GAVRÓ LAJOS 57 Visszaemlékezés

FOCK JENŐ 62 A gazdasági mechanizmus reformjának útján

SARLÓS ISTVÁN 80 A Fővárosi Tanács és a reform

Nemzetközi szemle

RÉTI ERVIN 86 A Szovjetunió harca az atomleszerelésért

93 A Dél-vietnami Nemzeti Felszabadítási Front politikai programja

Szemle

KÉKESDI GYULA 98 Egy életerős mozgalomról és gondjairól

Eszmecsere

HOFFER JÁNOS 104 Az új mechanizmus és a vállalatvezetés

DR. PERCZEL JÓZSEF 110 Gondolatok az emberre vonatkozó tudományos ismeretek felhasználásáról a vállalatvezetésben

BALÁZS JÓZSEF 115 A munkahely légköre az új gazdasági mechanizmusban

Digitized by Google

Könyvekről

FARAGÓ VILMOS 122 Egy halhatatlan riporter

HEGEDÜS TIBOR 123 A Szovjetunió magyar szemmel

BESSENYEI GYÖRGY 125 Az új szovjet irodalom

GYÖRKEI JENŐ 127 A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban

FERENCZI LÁSZLÓ 128 Vera Panova: Útitársak

130 Testvérlapjainkból

16, 47, 121, 129 Czinke Ferenc grafikái

A szerkesztő bizottság elnöke:

BENKE VALÉRIA

A szerkesztő bizottság tagjai:

FRISS ISTVÁN

HÁY LÁSZLÓ

KOMJÁT IRÉN

LAKOS SÁNDOR

NEMES DEZSŐ

NÉMETH KÁROLY

ÓVÁRI MIKLÓS

SIK ENDRE

SZIGETI JÓZSEF

A szerkesztőség címe:

Budapest, V.,

Széchenyi rakpart 19.

Telefon: 124—475

111—400

A CIKKEK SZERZŐI:

KOMÓCSIN ZOLTÁN, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a Központi Bizottság titkára

APRÓ ANTAL, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a Minisztertanács elnökhelyettese

KARDOS LÁSZLÓ, akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár, a Nagyvilág főszerkesztője

DR. DOLMÁNYOS ISTVÁN, kandidátus, egyetemi docens

MILEI GYÖRGY, a Párttörténeti Intézet archívumának helyettes vezetője,

PETRÁK KATALIN, kandidátus, a Párttörténeti Intézet tudományos főmunkatársa

FOCK JENŐ, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a Minisztertanács elnöke

SARLÓS ISTVÁN, az MSZMP Központi Bizottságának tagja, a Budapesti Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke

RÉTI ERVIN, újságíró

BIHARI LÁSZLÓ, a III. kerületi pártbizottság első titkára

KÉKESDI GYULA, újságíró

HOFFER JÁNOS, a Külkereskedelmi Bank főrevizora

DR. PERCZEL JÓZSEF, a Ganz-Mávag pszichológiai laboratóriumának vezetője

BALÁZS JÓZSEF, tudományos kutató

FARAGÓ VILMOS, újságíró

HEGEDÜS TIBOR, újságíró

BESSENYEI GYÖRGY, kandidátus, egyetemi docens

GYÖRKEI JENŐ, őrnagy a Hadtörténeti Intézet tudományos munkatársa

FERENCZI LÁSZLÓ, az Irodalomtörténeti Intézet tudományos munkatársa

Digitized by Google

Az Októberi Forradalom évfordulójára

KOMÓCSIN ZOLTÁN:

FÉL ÉVSZÁZAD

1917. november 7-e az emberiség történelmének legfontosabb dátuma. Az idő múlásával állandóan növekszik a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmének jelentősége. Ma világszerte egyre többen és jobban tudják: mit jelent az emberiség számára a szocialista forradalom első győzelme, a szocialista társadalom felépítése, az, hogy napirendre kerülhetett a kommunista építőmunka a Szovjetunióban.

Korunkban, az előző évszázadokhoz mérten új értelme van az idő fogalmának. Rendkívüli módon meggyorsult a társadalmi fejlődés, a technikai, műszaki, tudományos haladás. Az élet tempója olyan ütemű, amely korábban elképzelhetetlen volt. Erre is gondolnunk kell, amikor a Nagy Október győzelmét és kiteljesedését követő ötven év történetét elemezzük, amely elválaszthatatlan napjaink társadalmi fejlődésétől. És ha igaz az, hogy ötven év nem nagyon nagy idő a történelem mértékével mérve, akkor igaz az is, hogy soha az emberiség históriájában nem változott meg visszavonhatatlanul ilyen sok minden ilyen kevés idő alatt.

A megvalósult szocializmus országának fél évszázados jubileumán világtörténelmi jelentőségű győzelmekre, sokszor emberfeletti erőfeszítésekre emlékezünk. 1848-ban a kommunizmus még csak kísértet volt, amely akkor egyetlen kontinenst járt be: Európát. 1917-ben, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmével a szocializmus elméletből gyakorlattá vált. A világ első győztes szocialista forradalma megteremtette a kizsákmányolástól mentes társadalom felépítésének feltételeit. Polgárháború, imperialista intervenció, a belső ellenség számos szabotázsa, a Hitler-fasiszták támadása sem volt képes megakadályozni a szocialista társadalom felépítését. A szovjet emberek — vállalva az úttörők nehézségeit — megnyitották a kommunizmus diadalmas térhódításának korszakát.

I.

Marx és Engels, a tudományos szocializmus megalapítói azt feltételezték, hogy a szocialista társadalom először a legelőrehaladottabb tőkésállamokban valósul meg — egyszerre több országban. Ettől a

Digitized by Google

maga korában érthető elképzeléstől némiképp eltért a történelmi valóság. A cári Oroszország a legelmaradottabb tőkésországok egyike volt 1917-ben. Igaz, hogy az első világháború előtti általános helyzettel összhangban a forradalmat megelőző Oroszországban nagyfokú volt a tőkekoncentráció, fejlett monopoltőkés viszonyok uralkodtak és felszínre kerültek az összes tőkésországokra jellemző ellentmondások, mégpedig véksőkig kiélezett formában. Még ma, a fél évszázados évfordulón sem lehet azonban eltekinteni attól, hogy a szocializmus elsőként olyan országban győzött, amely a társadalmi fejlődés és a termelőerők színvonala tekintetében messze elmaradt a legfejlettebb imperialista országoktól. Mint ahogy azt is figyelembe kell venni, hogy az ötven évből a szovjet nép húsz esztendőt háborúskodással és a háborús károk helyreállításával volt kénytelen eltölteni.

A Szovjetunió fél évszázados jubileumán összegezhető történelmi változások igazi értékét akkor érzékelhetjük, ha számba vesszük, milyen mélyről indult el a győztes forradalmi nép, és ha a fejlődés mai szintjét összehasonlítjuk a legfejlettebb tőkésországok színvonalával. A faekétől a legkorszerűbb atomiparig, rakétatechnikáig és az űrhajóig, az analfabétizmustól a világviszonylatban is élvonalbeli tudományig, a szörnyű életkörülmények között tengődő muzsikoktól a széles körű általános műveltséggel, tudományos világnézettel és magas fokú öntudattal rendelkező szovjet munkásosztályig, kolhozparasztságig és értelmiségig — íme, ilyen a fejlődés páratlan íve az 1917-es és az 1967-es esztendő között.

Az első világháború és a forradalmat követő polgárháborús évek, a tizennégy imperialista ország katonai intervenciója következtében a szovjet köztársaság ipari termelése 1921-ben az 1913. évinek nem egészen egyharmadára, a mezőgazdaság termelése a felére csökkent. A második világháborúban elszenvedett fasiszta pusztítások következtében a Szovjetunió nemzeti vagyonának 30 százalékát veszítette el. Húszmillió ember áldozta életét a Nagy Honvédő Háború éveiben. A megpróbáltatások legyőzésében tanúsított hősies magatartás óriási eredményekhez vezetett: a Szovjetunió ipari termelése 1966-ban 66-szorosa az 1913. évinek. A szovjet ipar ma egy hét alatt jóval többet termel, mint a cári ipar 1913-ban. Villamosenergiát és vegyipari terméket jelenleg annyit termelnek egy hét alatt, mint a forradalom előtt három év alatt. A gépiparban és a fémfeldolgozó iparban ma egyetlen hónap alatt állítanak elő annyi terméket, mint a forradalom előtti Oroszországban 25 év lefolyása alatt.

A szétrombolt népgazdaság helyreállítása után a szocialista iparosítás lehetővé tette, hogy — a világtörténelemben először — végrehajtsák a mezőgazdaság kollektivizálását, létrehozzák a nagyüzemű szocialista mezőgazdaságot. Ezt a hatalmas történelmi feladatot, a rendkívüli nehézségek leküzdésével, eredményesen oldották meg. A második világháború pusztításai olyan próbatételnek bizonyultak, amelyet nagyüzemű szocialista mezőgazdaság nélkül aligha tudott volna elvi-

Digitized by Google

selni a Szovjetunió. A mezőgazdaság jelenlegi termelési színvonala két és félszerese a forradalom előttinek.

A cári Oroszország, a fejlett tőkésországokkal összehasonlítva, a gazdasági színvonal tekintetében a legutolsó helyek egyikét foglalta el. A világ ipari termelésének alig több mint 4 százalékát adta az 1913-as Oroszország. A Szovjetunió viszont jelenleg a világ ipari termelésének közel egyötödét állítja elő. A népgazdaság általános színvonalát tekintve a Szovjetunió Európában az első, világviszonylatban a második helyet foglalja el. Az ipari termelés átlagos évi növekedése 1929 és 1966 között a Szovjetunióban 11,1 százalék, az Amerikai Egyesült Államokban 4 százalék, Angliában és Franciaországban 2,5 százalék volt. Abban a versenyben, amelyet a Szovjetunió a legfejlettebb tőkésországokkal folytat, hogy az egy főre eső termelésben és fogyasztásban elérje az első helyet, minden év újabb eredményt hoz, és csökkenti a ma még fennálló különbségeket.

A Szovjetunió ipari termelése ma már több, mint Anglia, Franciaország és Nyugat-Németország ipari termelése együttvéve. 1950-ben a szovjet ipari termelés csak egyharmada volt az Amerikai Egyesült Államok ipari termelésének, ma pedig már kétharmada. A szovjet mezőgazdasági termelés 1950-ben fele volt az amerikainak, ma már háromnegyed része. Mindenki számára világos, hogy a két rendszer versenyének fő frontja a Szovjetunió és az Egyesült Államok között húzódik, a világ két legerősebb nagyhatalma és egyúttal a két ellentétes társadalmi rendszer legjelentősebb erői között.

Az Egyesült Államok, amely sokkal előbb lépett az iparosítás útjára, mint a Szovjetunió, óriási vagyont halmozott fel. Mindenekelőtt történelmi okok magyarázzák, hogy az Egyesült Államok ma még felülmúlja a Szovjetuniót az olyan mutatók terén, mint az egy főre eső ipari és mezőgazdasági termelés, a családok átlagos jövedelme, a közszükségleti cikkek fogyasztásának átlaga, vagy az egy főre eső lakótér. A termelőerők, a szovjet tudomány és technika fejlődésével, a mezőgazdaság fejlesztésével ezek a különbségek csökkennek, majd pedig eltűnnek. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a szovjet nép teljes létbiztonságával szemben a világ leggazdagabb tőkésországa nem képes megoldani a sokmilliós néger lakosság anyagi és társadalmi problémáit, nem tudja leküzdeni a munkanélküliséget, máig sem valósult meg az állami egészségügyi és öregségi biztosítás. Az is tény, hogy a szociális és szellemi igények kielégítésének igen fontos területein a Szovjetunió máris elhagyta a tőkésvilág vezető államait.

A foglalkoztatottság biztosításában, a munkavédelemben, az egészségügy és a társadalombiztosítás, a népoktatás, a művelődés és kultúra terén a Szovjetunió — és vele a többi szocialista ország — példát mutat az egész világ számára. Általánosan elismert tény, hogy a szovjet lakosság orvosi ellátottsága a legjobb a világon. A társadalmi juttatások a Szovjetunióban és a többi szocialista országban sokkal nagyobb jelentőségűek, mint a tőkésvilágban. Az iskolai oktatás ingyenes, és jelen-

Digitized by Google

leg a szovjet lakosság egyharmada tanul valamilyen oktatási formában. Ma már közép- és felsőfokú képzettséggel rendelkezik a szovjet munkások fele, a kolhozparasztok egynegyede. A Szovjetunióban évről évre háromszor annyian szereznek mérnöki diplomát, mint az Amerikai Egyesült Államokban.

A világ egyetlen országában sem adnak ki annyi könyvet, mint a Szovjetunióban. Az irodalmi, képzőművészeti, zenei és filmművészeti alkotások, valamint a világirodalom és művészet remekei a Nagy Október országában jutnak el a legszélesebb tömegekhez. A Szovjetunió egyike azoknak az országoknak, ahol a legtöbb tudóst és tudományos munkatársat foglalkoztatják. A tudomány fejlettsége kifejeződik a világűrkutatásban elért sikerekben, a rakétaversenyben is, amelyben a Szovjetunió változatlanul az Amerikai Egyesült Államok előtt halad.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után a szocializmus, a kommunizmus építésével a Szovjetunióban állandóan nő a tömegek jóléte s a jólétben élők tömege. 1966-ban — 1913-hoz viszonyítva — az ipari dolgozók reáljövedelme a hat és félszeresére, a parasztság reáljövedelme a nyolc és félszeresére növekedett. A Szovjetunióban évente 10—11 millió ember költözik új lakásba. A leggazdagabb tőkésországokkal összehasonlítva kétszer annyi lakást építenek minden évben. A jubileumi évfordulóra befejeződött a szovjet iparban dolgozók áttérése a heti 41 órás, ötnapos munkahétre.

A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának és a szovjet kormánynak legutóbbi döntésével milliók szociális helyzetének javítására nyílt lehetőség. 33 százalékkal — 45 rubelről 60 rubelre — emelték fel a legalacsonyabb fizetéseket. Az alapszabadságnak 15 munkanapra való felemelése pedig — mivel közben mindenhol áttértek az ötnapos munkahétre — azt jelenti, hogy az eddigi két hét helyett minden munkás és alkalmazott minimálisan három hetet üdülhet évente. Igen nagy jelentőségű vívmány az is, hogy a kolhozparasztoknál a nyugdíjkorhatárt a munkásoknál és alkalmazottaknál megállapított színvonalra, férfiaknál 60, nőknél 55 évre csökkentették.

Nyilvánvaló, hogy a nép életszínvonala az elért hatalmas eredményeknél is nagyobb lehetne, ha a Szovjetunió nem kényszerülne a fegyverkezési verseny vállalására. Tudja ezt a szovjet nép is, amelynek öntudatosan vállalt áldozata hatalmas hozzájárulás a békéhez s az emberi haladáshoz. Az egész békeszerető emberiség érdekét szolgálja az, hogy ma a világ legnagyobb és legkorszerűbb fegyveres erejével az a Szovjetunió rendelkezik, amely eddig képes volt és egész bizonyosan a jövőben is képes lesz hozzájárulni a világháború kirobbanásának elhárításához.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmében, a Szovjetunió fél évszázadának történelmi jelentőségű eredményeiben az érdem a munkásosztályé, a parasztságé, az értelmiségé, a soknemzetiségű birodalom dolgozóié. Ahogyan távolodunk 1917 novemberétől, az egész világra kiterjedően szaporodik azoknak az embereknek a száma, akik

Digitized by Google

hálával és mély tisztelettel emlékeznek meg a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hőseiről, a megvalósult szocializmus, a kommunizmus építőiről Az emberiség eddigi történetében nincs olyan tett, amely jelentőségében és kihatásában felérne a Nagy Október nemzedékének, a jubiláló szovjet népnek a tetteivel.

A Szovjetunió világraszóló eredményei közül a legnagyobb az, ami az emberekkel történt, ami bennük végbement. Nincsen a világnak olyan országa, amelyet össze lehetne hasonlítani a hatalmas, soknemzetiségű szovjet ország társadalmának egyéni és kollektív emberi értékeivel. Öntudatban, világnézeti tisztánlátásban, áldozatkészségben a szovjet társadalom tagjai kivívták a világ minden haladó emberének elismerését, az emberi példakép nagyszerű rangját.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom szervezője, a szocializmus megvalósításának és a kommunizmus építésének vezető ereje a Szovjetunió Kommunista Pártja. Ez a párt elévülhetetlen dicsőséget vívott ki magának azzal, hogy a világtörténelemben először hirdette meg és vezette diadalra a szocialista forradalmat. A Szovjetunió Kommunista Pártja marxista—leninista, internacionalista forradalmi párt. Az összes kommunista pártok közül a legtöbb tapasztalattal és a legnagyobb eredményekkel rendelkezik. Következetes elvisége és állhatatossága nemcsak a világtörténelmi jelentőségű sikerek kivívásában mutatkozik meg, hanem abban is, ahogy szembe tud fordulni saját hibáival.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX., majd XXII. és XXIII. kongresszusa a nemzetközi kommunista mozgalom számára is fontos szerepet töltött be. A XX. kongresszus a nemzetközi kommunista mozgalom megújhodásának kiindulópontjává vált. A Szovjetunió Kommunista Pártja elsőként tárta fel a dogmatizmus és revizionizmus, a szubjektivizmus és voluntarizmus leküzdésének nagy fontosságát. Ezzel hozzájárult ahhoz, hogy az egész nemzetközi kommunista mozgalom elmélete és forradalmi gyakorlata kiszakítsa magát a szektás dogmatizmus bilincseiből, és megnyitotta az utat a tisztuláshoz mindattól, ami a marxizmus—leninizmustól idegen. Az idők jele, hogy ma már a kommunizmus ellenségei is kénytelenek tisztelettel tudomásul venni a Szovjetunió Kommunista Pártja erejét, eszmei, politikai, erkölcsi hatását az egész világon.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának és a Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak a vezetője, a szovjet állam megalapítója Vlagyimir Iljics Lenin volt. Lenin neve örök időkre eggyéforrt a kommunista párttal, a forradalommal, a szocializmus gyakorlati megvalósításával és a marxizmus továbbfejlesztésével. Lenin neve, tudományos-elméleti és gyakorlati munkássága, egész élete — jelkép is. A szocializmus építésén munkálkodó népek Lenin tanításaiból, bátor útmutatásaiból merítenek mindig, amikor új helyzetek elé kerülnek, vagy különösen nagy nehézségekkel kell megbirkózniuk. A tőkés kizsákmányolás és elnyomatás rabságában élő dolgozók, a nemzeti függetlenségért és önállóságért harcoló forradalmárok Lenintől tanulják a megpróbáltatásokkal

Digitized by Google

teli, sokszor önfeláldozást követelő harc vállalását. Tudják, hogy ezt a harcot meg *kell* vívni, s *érdemes* megvívni. Ezt tanúsítja mindaz, ami a Szovjetunió dicsőségęs ötven esztendeje alatt megvalósult. Ma már minden kontinensen százmilliók szívében él az a felismerés, hogy korunk — a marxizmus—leninizmus, a kommunizmus megvalósulásának kora.

II.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme nemcsak Oroszország népeinek életében jelentett gyökeres változást, hanem a legnagyobb jelentőségű sorsfordulónak bizonyult az egész emberiség történetében. A fél évszázados jubileum egyik legnagyobb tanulsága: a szocializmus és a Szovjetunió ellenségei ugyanúgy eredménytelenül próbálták „véletlennek", „rendhagyónak", „sajátosan és kizárólagosan orosznak" feltüntetni a szocialista forradalom győzelmét, mint ahogy megbuktak azokkal a jövendöléseikkel is, amelyek — kezdetben naponta, később hetenként, majd havonként és most már egyre ritkábban — megjósolták a szovjethatalom bukását. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelméből született Szovjetunió korunk legfontosabb, nemzetközi jelentőségű objektív valósága. Olyan, szocialista nagyhatalom, amelynek nemzeti törekvései, érdekei, céljai természetüknél fogva elválaszthatatlanul eggyéforrtak proletár internacionalista jellegével.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom a proletár inernacionalizmus eszméjében fogant, ennek jegyében valósították meg a szocializmust és építik a kommunizmust a Szovjetunióban. Fél évszázad alatt szüntelenül hatott az a kölcsönösség, amely a Szovjetunió léte, valamint a nemzetközi munkásmozgalom, a világ haladó, demokratikus, a szabadságért, függetlenségért és békéért küzdő erői között áll fenn. Az első szocialista forradalom győzelme új korszakot nyitott az emberiség történetében — a proletárforradalmak győzelmének, és a nemzeti függetlenségi és felszabadító harc előretörésének korszakát. A Szovjetunió puszta léte is óriási hatást gyakorol a világra, a forradalmi erők fejlődésére. A nemzetközi munkásmozgalom, a világ forradalmi erőinek harca viszont ötven év alatt a legnagyobb erejű kívülről érkező támogatást jelentette a Szovjetunió fejlődéséhez.

A fiatal szovjetköztársaság megerősödéséhez segítséget jelentett a nemzetközi munkásosztály harca, amely az „El a kezekkel a Szovjetuniótól!" jelszó jegyében folyt. A két világháború közötti időszakban, amikor állami vonalon a szovjethatalmat az imperialisták nemzetközileg elszigetelték, a világ dolgozói állandóan napirenden tartották a Szovjetunió elismeréséért folytatott harcukat, és küzdelmeikkel hozzájárultak a nagy történelmi jelentőségű vállalkozás, a szocializmus gyakorlati megvalósításához. A Nagy Honvédő Háború súlyos éveiben a szovjet nép katonai sikerei adták meg a lökést Európa népeinek a német fasizmussal szemben kibontakozó ellenállási harcához. Ez a harc egyúttal óriási segítséget jelentett a szovjet nép világtörténelmi jelen-

Digitized by Google

tőségű győzelmének kivívásához. A második világháború után az európai és ázsiai népi demokratikus országok létrejötte, a gyarmati rendszer felbomlása, a nemzetközi munkásosztály harcának sikerei egyrészt a Nagy Október hatásának, a Szovjetunió győzelmeinek következményei, másrészt ezen erők létezése hatalmas segítség a szocialista építés betetőzéséhez, a kommunizmus építéséhez, a Szovjetunió nemzetközi politikájának sikeres megvalósításához.

A Szovjetunió Kommunista Pártja és a szovjet kormány nemzetközi politikájának alapja a proletár internacionalizmus; e politika feladata, hogy egyidejűleg szolgálja a szocialista nagyhatalom és a világ haladó és forradalmi erőinek érdekeit. Ez a külpolitika osztályharcos, marxista—leninista külpolitika, melynek egyik legfontosabb célja kezdettől fogva az volt és az ma is, hogy olyan helyzeteket teremtsen, amelyek lehetővé teszik a monopoltőke és az imperializmus legagresszívabb köreinek elszigetelését, azt, hogy a szocialista és a kommunista építés békés feltételeit biztosítani lehessen.

A történelem során a szovjetköztársaság az első olyan állam, amelynek születése után első szava a béke volt. A híres lenini békedekrétum néhány órával a szovjet kormány megalakulása után az annexiók nélküli, igazságos béke megkötésére hívta fel az egymással harcban álló országok kormányait.

A Szovjetunió a második világháború kitöréséig mint egyetlen szocialista állam, nemzetközileg elszigetelődve folytatta erőfeszítéseit. A fasizmus felett aratott győzelem és e sikerek kivívásában hozott egyedülálló áldozatok megnyitották az utat a Szovjetunió előtt a nemzetközi elszigeteltségből való kitöréshez. Napjainkban a Szovjetunió világhatalom, és nincs olyan valamennyire is jelentős nemzetközi politikai probléma, amelyet meg lehetne oldani nélküle. Ezt kénytelen-kelletlen tudomásul veszik a kommunista építés országának ellenségei is.

A Szovjetunió külpolitikai sikereinek forrása, hogy igaz célokért küzd és hogy van gazdasági és katonai ereje is igazának érvényesítéséhez. Nap mint nap igazolódik, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja, kormánya és népe megtalálja a közös hangot a világ minden békeszerető emberével, meg tudja értetni magát a diplomácia nyelvén is, egyidejűleg elrettentő erejével józanságra tudja kényszeríteni azokat a szélsőséges imperialista köröket is, amelyekkel csakis a katonai felkészültség alapján lehet szót érteni. Ha az emberiség mostanáig elkerülte a világháború bekövetkezését — és erre minden reményünk megvan a jövőben is —, akkor ez mindenekelőtt a Szovjetunió létezésének, gazdasági, társadalmi, katonai erejének, páratlan erejű nukleáris rakétapajzsának és a szovjet külpolitika nyugodt, magabiztos céltudatosságának köszönhető.

A Szovjetunió Kommunista Pártja és kormánya — szem előtt tartva a szovjet állam védelmének és fejlesztésének célját, valamint a nemzetközi munkásosztály erőfeszítéseinek támogatását — mindig a valóságos helyzetből indult ki. Ragaszkodva a marxista—leninista el-

Digitized by Google

vekhez, mindig a körülmények szabta feltételekből kiindulva irányozza elő a legközelebbi teendőket. Ezen elvekhez és hagyományokhoz híven ma a Szovjetunió nemzetközi politikájának céljai a következők: a szocialista világrendszer egységének, összeforrottságának elősegítése, erejének növelése; a nemzeti szabadságért és függetlenségért az imperializmus és neokolonializmus ellen harcoló erők támogatása; a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének megvalósítása. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a Szovjetunió fejlődése, ereje és a szovjet külpolitika együttesen járult hozzá a mai világhelyzet kialakulásához, a szocializmus, a nemzeti szabadság és függetlenség, a béke erőinek előretöréséhez, ahhoz, hogy korunk fő tartalmát a szocialista világrendszer kialakulása óta a szocializmus és kapitalizmus közötti harc határozza meg.

A tudományos szocializmus megalkotásától, az első szocialista szervezetek létrejöttétől a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelméig mintegy hét évtized telt el. És alig több, mint harminc évvel az első szocialista forradalom győzelme után Európa és Ázsia egész sor országa áttért a szocializmus építésének útjára. Az európai és ázsiai népi demokratikus országok létrejötte és megerősödése, a 14 országra kiterjedő szocialista világrendszer a Nagy Októberi Szocialista Forradalom egyik legfontosabb következménye, igazságának és legyőzhetetlenségének bizonyítéka.

A gazdaságilag legfejlettebb tőkésországok munkásosztályának, dolgozó népének gazdasági, társadalmi, politikai eredményei is elválaszthatatlanok a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmétől, a Szovjetunió lététől, fejlődésétől. A fejlett tőkésországok lakosságának mai életszínvonala, társadalmi lehetőségei, kivívott politikai jogai mindenekelőtt saját munkásosztályuk, dolgozó népük sokszor súlyos feltételek között folytatott harcának köszönhetők. Emellett az uralkodó osztályok és a tőkésállamok kormányai kénytelenek számolni azzal a hatással, amelyet a Szovjetunió gyakorol a világ dolgozóira. Már régen nem elegendő az uralkodó osztályok számára az, hogy csupán eszmei-politikai befolyásolással, szellemi elnyomatással próbálkozzanak saját országaik dolgozó tömegeivel szemben. Egymagában nem elegendő a rágalmazó kommunista- és szovjetellenes propaganda sem. Ahhoz, hogy a Szovjetuniónak a világ dolgozóira gyakorolt hatását, legalábbis némiképp ellensúlyozni lehessen, a monopoltőkés osztályok kénytelenek olyan szociális engedményeket tenni, amelyeket a dolgozók a Szovjetunióban megvalósított vívmányok példája nyomán követelnek. Ezzel azonban nem oldódnak meg a tőkés társadalmi rendszerre jellemző kibékíthetetlen ellentmondások. A kizsákmányolástól, az elnyomatástól mentes társadalom megteremtése — tehát az igazi szabadság, demokrácia és emberi boldogság elérése — a gazdaságilag legfejlettebb tőkésországokban is csak azon az úton lehetséges, amelyet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom, a Szovjetunió, a szocialista világrendszerhez tartozó országok mutatnak az emberiségnek.

Digitized by Google

Az Októberi Forradalom győzelmével, a Szovjetunió fél évszázados fejlődésével elválaszthatatlanul összefonódik az imperializmus gyarmati rendszerének felbomlása. A második világháború befejezése óta több mint 70 volt gyarmati ország nyerte el állami függetlenségét, majdnem két milliárd ember szabadult fel a gyarmati elnyomás és a közvetlen imperialista elnyomás alól. A gazdasági, társadalmi fejlettség, a politikai és állami rendszer tekintetében sok különbség van az egyes felszabadult országok között. Meglehetős egyöntetűség mutatkozik viszont a tekintetben, hogy a dolgozó tömegek megnyeréséért síkra szálló politikusaik a szocializmusra hivatkoznak, keresik a Szovjetunióval, a szocialista országokkal való kapcsolatok lehetőségét. Az antiimperialista küzdelem részvevőit, legjobb képviselőit az élet, a harc tapasztalatai győzik meg arról, mit jelent a Szovjetunió a gyarmati elnyomatásban sínylődő, vagy abból éppencsak hogy felszabadult országok népei számára. Köztudomású, s napjaink világeseményei által is igazolt tény, hogy a politikai és erkölcsi szolidaritáson túl a leghatásosabb gazdasági és ha szükséges, katonai támogatást is a Szovjetunió adja a harmadik világ országainak

Az imperialisták, amint erre a legutóbbi időkből is van példa, újra és újra megkísérlik visszaszerezni elveszített gyarmati befolyásukat. A három kontinensre kiterjedő harmadik világ országainak láncolatában akadnak gyenge láncszemek, ahol az imperialisták helyi és időleges sikert érnek el. Mint minden front, a gyarmatosítás elleni küzdelem frontja is állandó mozgásban van, s a gyors ütemű előnyomulást néha időleges megtorpanás, sőt visszavonulás is követheti. Ilyen helyzet egyik vagy másik volt gyarmati országban a jövőben is előfordulhat. Számításba kell venni, hogy az imperializmus még erős pozíciókkal rendelkezik a harmadik világban, s azt is, hogy a széthúzás, az egység és összefogás hiánya is a neokolonializmus malmára hajthatja a vizet. A helyi és átmeneti imperialista sikerek azonban nem változtathatják meg a történelem elkerülhetetlen fejlődési irányát, amely a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmével vette kezdetét.

A gyarmati rendszer minden formájában túlélte önmagát. A Nagy Október forradalmi eredményeitől lelkesített népek nem nyugszanak bele tartósan a gazdasági és szociális függőség semmilyen formájába. A fiatal nemzeti államok néptömegei forradalmi harcban megszilárdítják az elért önállóságot és függetlenséget, kivívják a tényleges önállóságot mind a régi, mind az új gyarmatosítókkal szemben. A jövő, időleges megtorpanásokon, helyileg és átmenetileg jelentkező visszaeséseken keresztül, de mindenképpen azt hozza magával, hogy egyre több volt gyarmati ország népe a Nagy Október, a Szovjetunió, a szocialista országok mutatta útra tér: a nemzeti függetlenség és önállóság megszilárdításán, a nem kapitalista fejlődésen keresztül a szocializmus megvalósításának útjára.

A mai világban földkerekségünk forradalmi erői, a szocializmusért, a nemzeti függetlenségért és szabadságért, a társadalmi haladásért és

Digitized by Google

demokráciáért harcoló erők — az emberiség fejlődésének legfontosabb tényezőjét jelentik. A különböző kontinenseken és országokban harcoló forradalmi erők sok újjal, az eltérő nemzeti feltételekből következő sajátossággal gazdagítják a forradalmi harcot. Ez a jövőben fokozottan így lesz. Nincs azonban és nem is lehet változás a tekintetben, hogy a forradalmi harc körülményeit az objektív valóság határozza meg. Márpedig a forradalmi erők számára a legnagyobb horderejű tény a Szovjetunió létezése, állandó fejlődése, erősödése. Igazi, önzetlen megértésre és támogatásra ezek az országok csak a Szovjetuniónál és a szocialista országoknál számíthatnak.

III.

A Magyar Szocialista Munkáspárt és a Magyar Népköztársaság számára a legnagyobb jelentőségű önként vállalt elkötelezettség — a testvéri szolidaritás a Nagy Október szülöttjével, a Szovjetunióval. Tántoríthatatlan kiállásunk a szovjet—magyar barátság mellett marxista—leninista meggyőződésünkből, hazánk nemzeti érdekeiből, internacionalista feladatunk felismeréséből következik. Azt valljuk, hogy korunkban is — amikor a proletár internacionalizmus tartalma kibővült és elmélyült — változatlanul alapvető elvi követelmény a kommunista pártok, a szocialista országok számára a Szovjetunióhoz fűződő testvéri viszony. Ahogyan a múltban, úgy ma is vízválasztó szerepe van a szovjetbarátságnak. Mindazok, akik meggyőződésből vállalják a szocializmusért, a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért és szabadságért, a békéért folytatott harcot — barátai a Szovjetuniónak. Az emberiség leggaládabb ellenségeinek, a legsötétebb reakciósoknak a legszembetűnőbb ismertető jele viszont: szovjetellenességük. A szovjetbarátság különösen nagy jelentőséggel bír a kommunisták, a nemzetközi munkásmozgalom harcosai számára. Ahogyan a múltban, úgy ma sem lehet forradalmár, internacionalista, kommunista az, aki szovjetellenes. A marxista—leninista elmélet és a forradalmi gyakorlat kizárja azt, hogy igent lehessen mondani a Nagy Októberi Szocialista Forradalomra, és ugyanakkor nemet a Szovjetunióra. A Szovjetunió, a Nagy Október szülöttje — amellett, hogy korunk leghatalmasabb objektív valósága — a legnagyobb erejű jelkép is: a szocializmusért, a haladásért és a békéért küzdő erők benne látják győzelmük jelképét, a legsötétebb reakciós, haladás- és népellenes erők pedig a Szovjetunióban ismerhetik fel elkerülhetetlen bukásuk jelképét.

A Magyar Szocialista Munkáspárt, a Magyar Népköztársaság mindenekelőtt elvi okokból vallja a Szovjetunióval való barátságot. Emellett a szovjet—magyar barátságnak mély történelmi gyökerei is vannak, ez a barátság egyidős a szovjet állam megszületésével.

A magyar forradalmárok elévülhetetlen érdeme, hogy a Nagy Október példája nyomán elsőként a mi hazánkban kísérelték meg a szocialista forradalom győzelemre vitelét. A magyar nép örök időkre emlékezni fog és büszke lesz arra a szerény segítségre, amelyet a magyar

Digitized by Google

internacionalisták nyújtottak a polgárháború és intervenció idején az élet-halálharcot vívó szovjethatalomnak. A magyar—szovjet barátság történelmi művét vérével alapozta meg az a százezernyi magyar internacionalista, aki a fiatal Vörös Hadsereg soraiban harcolt Szovjet-Oroszországban — saját hazájáért is.

A Nagy Október forradalmi nemzedékének fiai ugyancsak vérrel erősítették meg a szovjet—magyar barátságot, amikor felszabadították hazánkat a Hitler-fasiszták és magyar cinkosaik rémuralma alól. És arról sem feledkezhet meg soha egyetlen magyar generáció sem, hogy amikor 1956-ban az ellenforradalmi támadás következtében végveszélybe került a szocialista építés ügye, a szovjet nép ismét népünk segítségére küldte fiait. A magyar—szovjet barátság áldozatos, közös harcban fogant, és mindkét részről népeink közgondolkodásának meghatározó, szerves részévé vált.

A barátság mély történelmi és lélektani tényezőinél is fontosabb az a tény, hogy a felszabadulás nemzeti történelmünk legfontosabb fordulópontja. A Szovjetunió által felszabadított és a szocialista építés útjára tért államokban, köztük hazánkban is, a nép — a történelemben először — az ország gazdája lett, s az ország elnyerte nemzeti önállóságát, függetlenségét. Magyarország négyévszázados függetlenségi harca fejeződött be 1945-ben. Megszabadultunk az imperialista országok szüntelen beavatkozásától, gazdasági, politikai és katonai nyomásától. A szocialista építésben elért eredményeink nyomán felszámoltuk a volt uralkodó osztályok hatalmát, és ezzel szétzúztuk a nemzeti önállóságunkra és függetlenségünkre törő külső imperialista ellenség belső támaszát. A Szovjetunió állandó gazdasági és politikai segítsége és katonai ereje — ez a legfontosabb *külső* feltétele az ellenünk irányuló, ismételt imperialista beavatkozási kísérletek sikeres elhárításának.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom történelmi következményeinek jelentőségét, felmérhetetlen hatását kézzelfoghatóan bizonyítják a felszabadulás óta eltelt időben kialakult és azóta is dinamikusan fejlődő magyar—szovjet kapcsolatok. A Szovjetunió és valamennyi szocialista ország között — így hazánk és a Szovjetunió között is — a történelemben eddig ismeretlen tartalmú és jellegű kapcsolatok alakultak ki. Ezekben a kapcsolatokban valósul meg először maradéktalanul és kölcsönösen az egymás ügyeibe való be nem avatkozás elve. A szovjet—magyar kölcsönös segélynyújtási szerződésben, egész együttműködésünkben érvényre jut az elvi alapon nyugvó és önkéntesen vállalt kölcsönös elkötelezettség. Ezek az elvek a gyakorlatban érvényesülve meghatározzák a magyar—szovjet kapcsolatok minden részletét.

Kisebb eltéréssel a magyar—szovjet gazdasági kapcsolatok jellegéhez hasonlóak valamennyi szocialista országnak a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatai. Hazánk számára a szocialista építés belső feltételeinek nélkülözhetetlen kiegészítése az, amit a Szovjetunió nyújt. A Magyar Népköztársaságnak kiemelkedően legfontosabb gazdasági partnere a Szovjetunió, külkereskedelmi forgalmának egyharmadát a

Digitized by Google

Szovjetunióval bonyolítja le. Az onnan hazánkba érkező behozatal kétharmad része nyers- vagy alapanyag. A magyar ipar nyersanyagszükségletének a felét a Szovjetunió biztosítja. Egész sor nélkülözhetetlen ipari nyersanyagot százszázalékban a Szovjetuniótól kapunk. A nyersanyagok mellett a Szovjetunióból Magyarországra érkező áruk közül a legnagyobb jelentősége a gépbehozatalnak van. Az elmúlt húsz esztendőben a külföldről hazánkba behozott gépek és berendezések felét a Szovjetunió szállította. Mindez egyben illusztrálja a Szovjetunió szerepét szocialista iparosításunkban is.

A magyar—szovjet gazdasági kapcsolatok jellegét mutatja, hogy míg behozatalunk kétharmada nyersanyag, addig kivitelünk felét gépek és gépi berendezések, s több mint 40 százalékát ipari fogyasztási cikkek teszik ki. Népgazdaságunk számára felbecsülhetetlen jelentőségű a magyar—szovjet bauxit- és alumíniumegyezmény. Rendkívül fontos az autóbuszgyártásról kötött szerződés, a magyar—szovjet gyümölcs-, zöldség-, konzervegyezmény. Tény az is, hogy — bár a szocialista országok közötti kereskedelem is a világpiaci árak alapján történik — a Szovjetunióval lebonyolított forgalom az árak tekintetében sokkal előnyösebb számunkra, mint a nem szocialista országokkal folytatott külkereskedelem.

Felbecsülhetetlen értékű és semmi mással nem pótolható az a technikai, műszaki, tudományos és kulturális segítség, amelyet a Szovjetuniótól kapunk. A Szovjetunió mint hatalmas és gazdag ország, amely a szakemberképzésben s a korszerű tudományos és technikai ágazatok fejlesztésében a világ élvonalában halad, értékes tapasztalatait átadva, hozzásegít bennünket, hogy viszonylag gyorsan és felesleges áldozatok nélkül fejlesszük a hazai adottságainknak és szükségleteinknek legmegfelelőbb ágazatokat. Közismert például, hogy gazdasági erőforrásaink nem teszik lehetővé az atomerőművek építésével járó költséges kísérleteket, kutatómunkát. Pedig ilyen erőműre szükségünk van: hazánkban évente átlagosan 7—9 százalékkal nő a villamosenergia-igény. A 70-es évek második felében szovjet segítséggel üzembe helyezendő korszerű, 800 Megawatt összkapacitású atomerőmű jelentős mértékben hozzájárul energetikai helyzetünk javításához.

A szovjet—magyar barátság erősítését, népeink kölcsönös jobb megismerését szolgálja a kulturális értékek cseréje. A hazánkban megjelenő szovjet irodalmi és művészeti alkotások, tudományos munkák lényegesen hozzájárulnak kultúránk gazdagításához, népünk látókörének szélesítéséhez, szellemi fejlődéséhez. A magyar tudomány, irodalom és művészet legjobb alkotásainak publikálása a Szovjetunióban, a magyar művészek és együttesek szovjetunióbeli szereplése korábban elképzelhetetlen mértékben növeli kultúránk tekintélyét, hatókörét, és tízmilliókat ismertethet meg nemzetünk nagy értékű szellemi kincseivel.

Gazdasági, tudományos és kulturális együttműködésünk alapja az az eszmei, politikai egység, amely pártjaink, kormányaink és népeink között van. Ez jut kifejezésre közös erőfeszítéseinkben a világpolitika

Digitized by Google

porondján s a nemzetközi munkásmozgalomban. A mai magyar—szovjet kapcsolatokról megelégedéssel állapíthatjuk meg, hogy azok maradéktalanul összhangban állnak a Nagy Október szellemével, és teljes mértékben megfelelnek a szocializmus építésében megtestesülő nemzeti érdekeinknek, a proletár internacionalizmus elvi követelményeinek. A népek, az országok közötti kapcsolatokban igazán tartós eredményt (és nagy távlati lehetőségeket) csakis az elvekhez való ragaszkodás, azok tiszteletben tartása alapján lehet elérni. Különösen így van ez, ha marxista—leninista elveket valló pártokról, a szocializmus építőiről van szó.

A marxista—leninista elvekhez, a proletár internacionalizmushoz való ragaszkodás jelentőségét — nagy horderejű történelmi tanulságként — bizonyítja a Szovjetunió történetének ötven éve. Kommunista pártok, szocializmust építő országok a harcban, a munkában, előrehaladás közben elkövethetnek hibákat is, téves következtetésekre is juthatnak, de ha hívek maradnak elveikhez, mindig úrrá lehetnek nehézségeiken.

A marxizmus—leninizmustól való eltérés az oka azoknak a súlyos eseményeknek, amelyek a mai Kínában lejátszódnak. A Nagy Október szelleme — amely ötven év alatt világszerte, diadalmasan tört előre, Kínában is győzedelmeskedett. Ha most Kínában megtorpant is a szocialista fejlődés, a válság leküzdése után új előretörésnek kell bekövetkeznie. Ha ma nem, hát holnap vagy holnapután, de mindenképpen eljön az az óra, amikor majd Kínában Október szelleme utat tör magának és újra torzítás nélkül diadalmaskodik a marxizmus—leninizmus, a proletár internacionalizmus.

A Nagy Október zászlaja alatt helyreállítani és megerősíteni a szocialista országok és a nemzetközi kommunista mozgalom egységét — ez egyik legnagyobb közös feladatunk, amelyet hangsúlyoznunk kell a fél évszázados jubileum ünnepén is. Kiváltképpen sürgető az egység helyreállítása azoknak a népeknek az érdekében, amelyeknek az imperializmus nagy erejű agressziójával kell szembenézniük.

A vietnami nép nap nap után az egész haladó emberiség elismerését és csodálatát vívja ki hősies harcával. A legsúlyosabb megpróbáltatásokat is bátran vállaló vietnamiak helytállását lehetővé teszi a Szovjetunió és a szocialista országok anyagi, katonai és más módon jelentkező segítségnyújtása. Ez a támogatás még hatásosabb lehetne, ha a Mao Ce-tung csoport nem utasítaná vissza egységes fellépésre vonatkozó javaslatainkat. Vietnam hős népe a szocialista országoktól különkülön érkező segítség birtokában azonnal megsokszorozhatná erőfeszítéseit, ha helyreállna az egység, és együtt léphetnénk fel az amerikai agresszióval szemben. Ha az egység helyreállna a nemzetközi kommunista mozgalomban, akkor a nemzeti függetlenségért és szabadságért, a haladásért és demokráciáért, a békéért harcoló népek szerte a világon újult erővel indulhatnának harcba.

Minden szocialista ország, valamennyi kommunista és munkáspárt

Digitized by Google

felelős politikájáért és cselekedeteiért saját népének, és ezzel együtt a nemzetközi munkásosztálynak is. A magyar kommunisták ettől a kettős felelősségtől áthatva hirdették eddig és vallják a jövőben is: teljesítettük korunk egyik legfontosabb követelményét, közös erővel létrehoztuk és megbonthatatlanná tettük barátságunkat, szövetségünket, testvéri együttműködésünket a Nagy Október szülöttjével, a fennállásának ötvenedik évfordulóját ünneplő, hatalmas Szovjetunióval.

•

A világ első szocialista állama jubileumot ünnepel. A megtett út eredményeit teljességgel számba venni szinte lehetetlen. Még a legáldozatkészebb forradalmárok, azok, akik véghezvitték a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat — ők sem képzelhették el, hová jut egy fél évszázad alatt a szovjetek országa. A második félévszázadba lépve a Szovjetunió léte, viharos fejlődése az emberek újabb tíz- és tízmillióit győzi meg a Nagy Októberi Szocialista Forradalom világtörténelmi jelentőségéről, s bizonyítja be az egész világnak, hogy az emberiségnek a mi korunkban csak egy útja van: a kommunizmus útja.

Czinke Ferenc:
50 év

Digitized by Google

ÖT ÉVTIZED SZÁMOKBAN

A NEMZETI JÖVEDELEM ALAKULÁSA

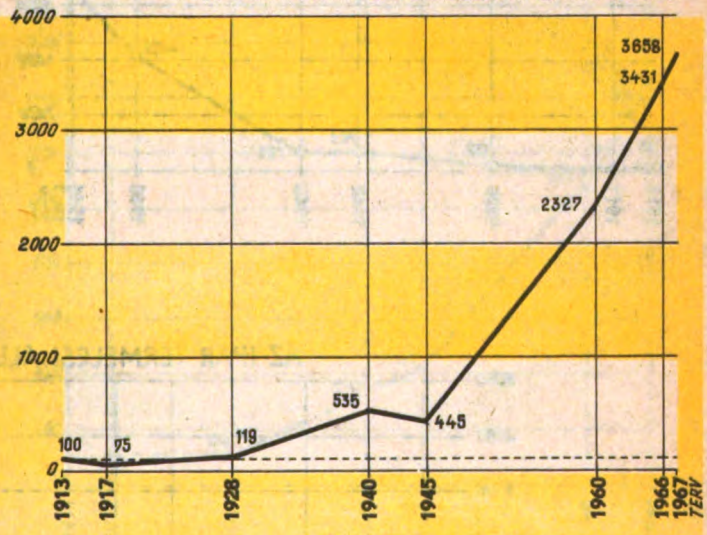

A TERMELÉSI ÁLLÓALAPOK NÖVEKEDÉSE

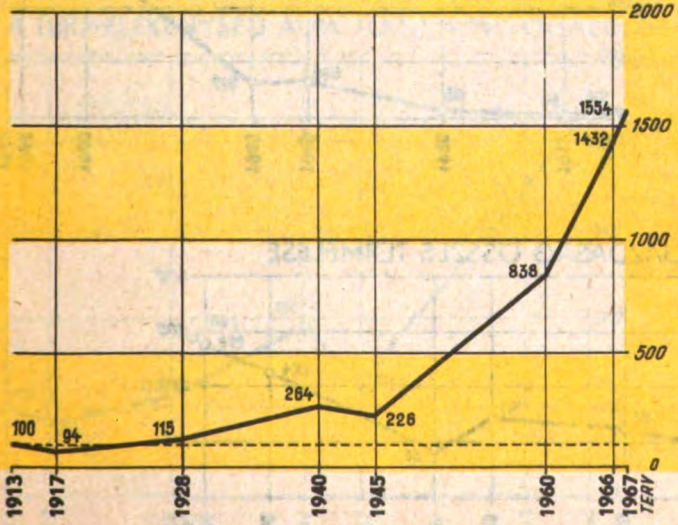

Digitized by Google

AZ IPAR ÖSSZES TERMELÉSE

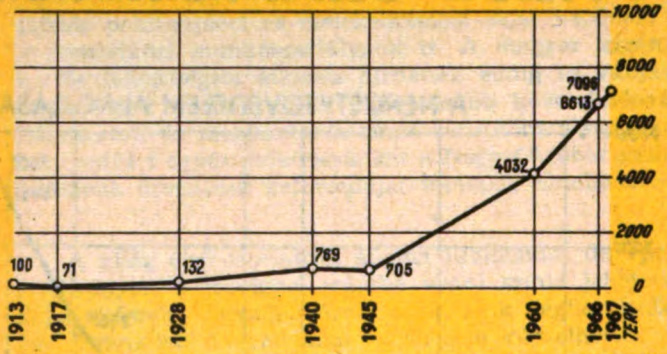

AZ IPAR TERMELÉSI ÁLLÓALAPJAI

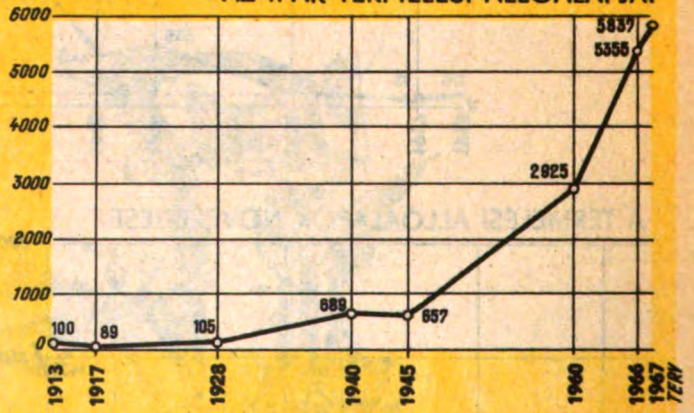

A MEZŐGAZDASÁG ÖSSZES TERMELÉSE

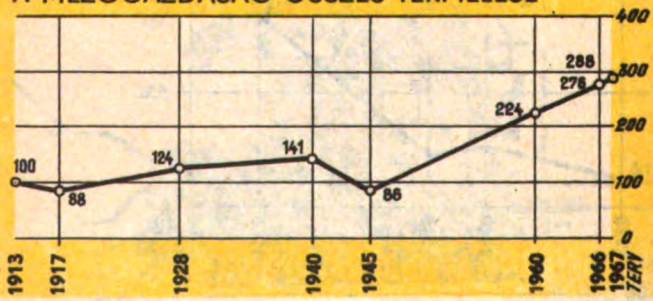

Digitized by Google

A TERMELÉKENYSÉG ALAKULÁSA AZ IPARBAN

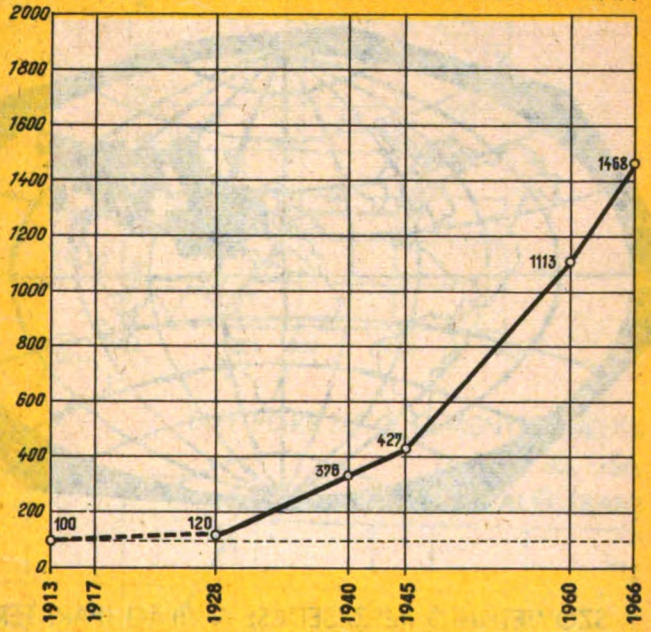

A TERMELÉKENYSÉG ALAKULÁSA A MEZŐGAZDASÁGBAN

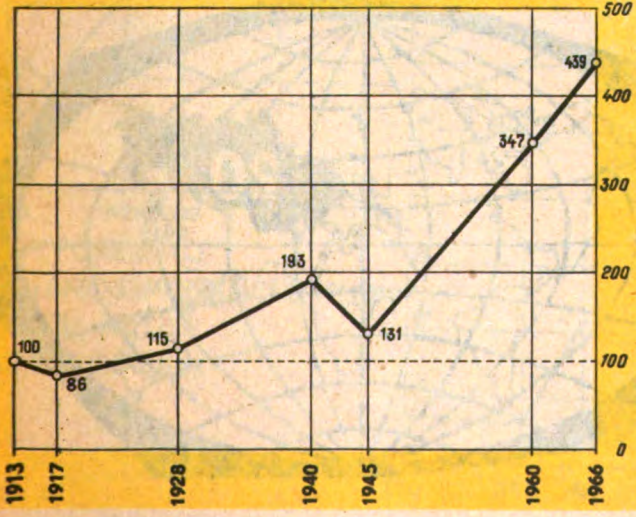

Digitized by Google

1913

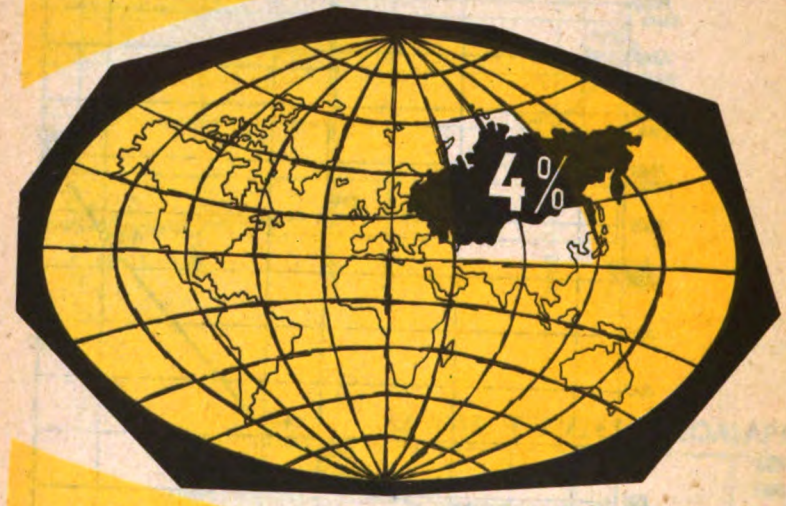

A SZOVJETUNIÓ RÉSZESEDÉSE A VILÁG IPARI TERMELÉSÉBŐL

1966

Digitized by Google

EGY FŐRE JUTÓ ACÉLTERMELÉS
(A SZU, AZ USA SZÁZALÉKÁBAN)

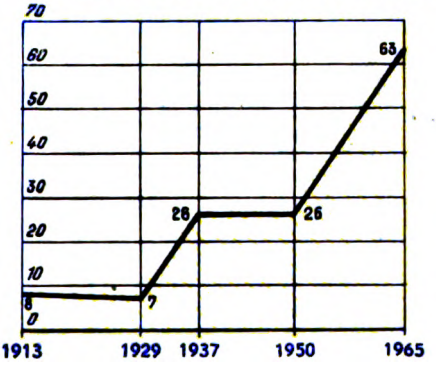

EGY FŐRE JUTÓ CEMENTTERMELÉS
(A SZU, AZ USA
SZÁZALÉKÁBAN)

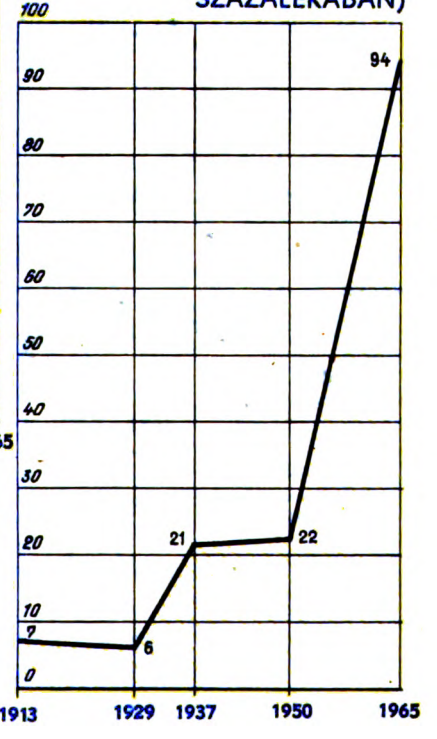

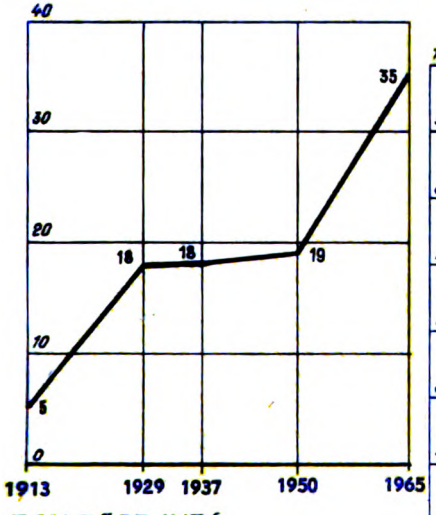

EGY FŐRE JUTÓ
VILLAMOSENERGIA-TERMELÉS
(A SZU, AZ USA
SZÁZALÉKÁBAN)

Digitized by Google

A SZOVJETUNIÓ SEGÍTSÉGÉVEL FELÉPÍTETT, ÉPÜLŐ, ILLETVE ÉPÍTENDŐ OBJEKTUMOK SZÁMA (1966. JAN. 1.)

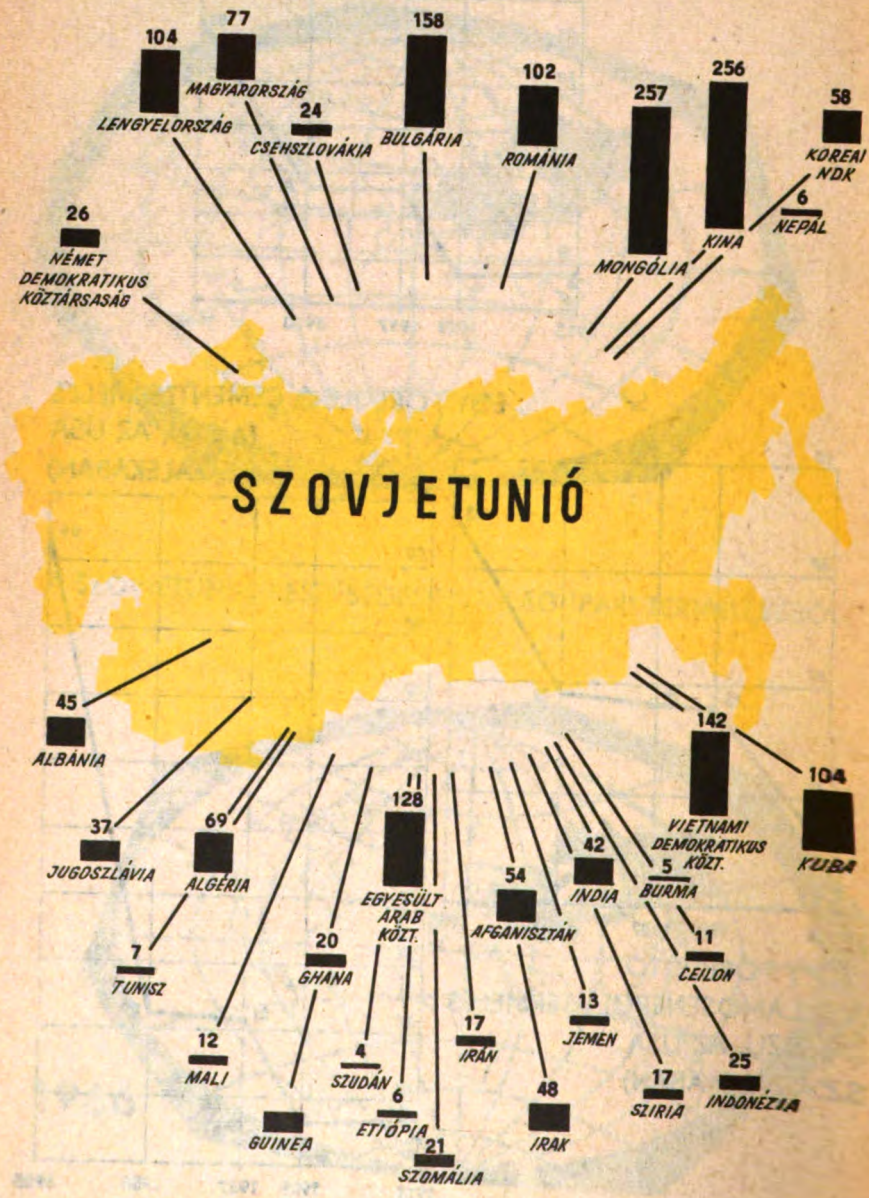

Digitized by Google

AZ ISKOLAI TANULÓK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA (EZER FŐBEN)

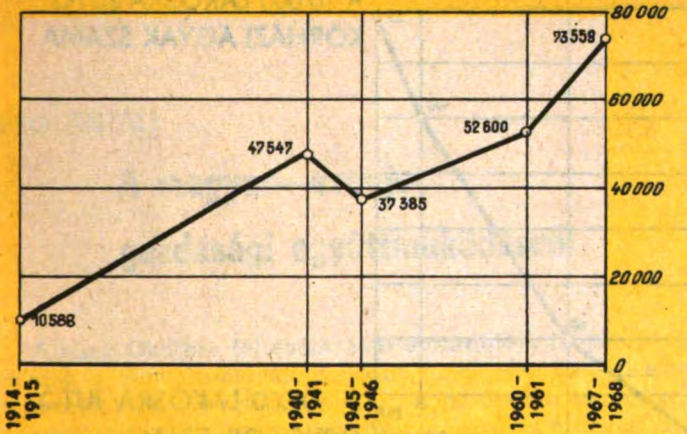

AZ EGYETEMEK ÉS FŐISKOLÁK FEJLŐDÉSE

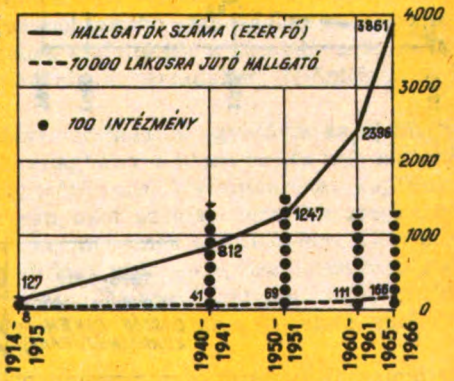

A NÉPGAZDASÁGBAN FOGLALKOZTATOTT SZAKEMBEREK SZÁMA

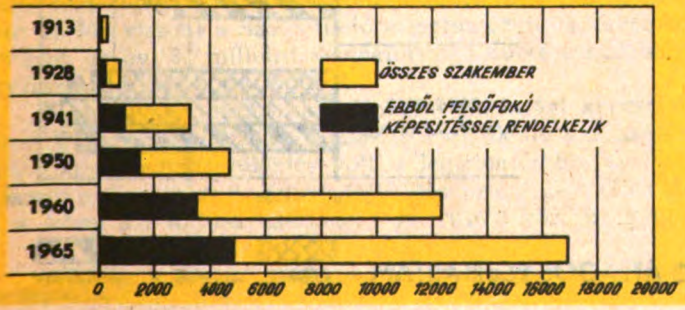

Digitized by Google

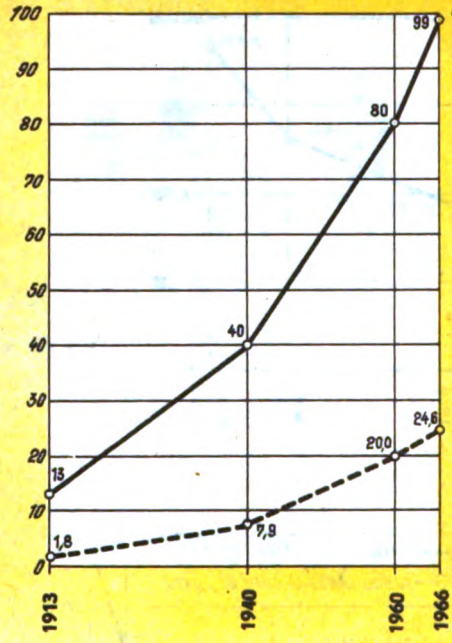

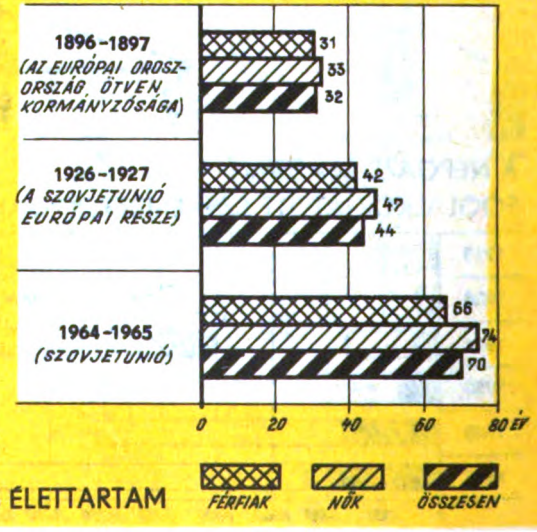

VÁRHATÓ ÁTLAGOS ÉLETTARTAM

Digitized by Google

APRÓ ANTAL:

A magyar—szovjet gazdasági együttműködésről

A nagy Október fél évszázados évfordulója fényében vizsgálva hazánknak a Szovjetunióval kialakult több mint kétévtizedes gazdasági együttműködését, megállapíthatjuk, hogy őszinte barátság, testvéri segítségnyújtás, mély internacionalizmus, a közös érdekek és a kölcsönös előnyök tiszteletben tartása jellemzik.

Országaink között a gazdasági együttműködés nem ideiglenes, nem átmeneti jelenség, hanem állandóan ható történelmi folyamat, szocialista rendszerünk objektív törvényeiből fakadó gazdasági és politikai szükségszerűség. Ez az együttműködés előfeltétele a szocialista forradalom teljes győzelmének, az új, szocialista társadalom felépítésének hazánkban.

A magyar—szovjet gazdasági kapcsolatok egyidősek az új Magyarország születésével. A második világháború utáni nehéz helyzetünkben elsőnek a Szovjetunió jött segítségünkre. Élelmiszereket kaptunk az éhező lakosság ellátására, nyersanyagot az ipari termelés megkezdéséhez, szállítóeszközt az ország vérkeringésének elindításához. 1945-ben — öt hónappal az ország felszabadulása után — a Szovjetunióval kötöttünk először gazdasági egyezményt. Talpra állásunkat saját erőfeszítéseink, dolgozó népünk lelkesedése és munkaszeretete mellett a Szovjetunió segítségére alapoztuk.

Az elmúlt húsz év alatt a magyar—szovjet árucsere-forgalom több mint ötvenszeresére növekedett, és ma már eléri az 1 milliárd rubelt. A második világháború előtti Magyarország behozatalában a Szovjetunió részaránya 0,1% volt, kivitelünkben pedig még a 0,1%-ot sem érte el. Ma viszont a Szovjetunió a legfontosabb külkereskedelmi partnerünk, az évi 37 milliárd devizaforintos külkereskedelmi forgalmunk egyharmada vele bonyolódik le.

A szocialista országokkal fennálló gazdasági kapcsolataink között mindig is a Szovjetunióval kialakított sokoldalú gazdasági és műszaki-tudományos együttműködés volt a legjelentősebb, és fontos szerepet játszott egész népgazdaságunk fejlesztésében. A 10 milliós Magyarország és a közel 232 milliós hatalmas Szovjetunió közötti együttműködés jó

Megjelent a Kossuth Könyvkiadó „A Szovjetunió magyar szemmel" című kiadványában.

Digitized by Google

példája a KGST-be tömörült kis és nagy szocialista államok népei közötti barátság lenini elve gyakorlati megvalósításának.

Így látják, így értékelik együttműködésünket a Szovjetunió vezetői is. Brezsnyev elvtárs pártunk IX. kongresszusán ezt mondotta: „Örömmel állapíthatjuk meg, hogy évről évre fejlődik az országaink számára kölcsönösen hasznos magyar—szovjet gazdasági együttműködés. Szükséges, hogy tanuljunk egymástól, merítsünk egymás értékes és hasznos tapasztalataiból", mert „a szocialista országok testvéri együttműködése és szolidaritása erőink nagyszerű éltető forrása".

A Szovjetunió és Magyarország közötti sokoldalú gazdasági kapcsolatokat elsősorban az évről évre növekvő árucsere-forgalom tükrözi. De nemcsak a két ország közötti külkereskedelem nagysága, hanem összetétele, jellege is elsőrendű fontosságú hazánk szocialista fejlődése szempontjából.

Amíg a nyersanyagok és alapanyagok részesedése az összes magyar importból 57%, a Szovjetunióból származó behozatalunk 68%-át ezek az alapvető termékek alkotják. A termeléshez szükséges alapvető nyersanyagok, energiahordozók importját elsősorban a Szovjetunió biztosítja számunkra. Ezek között kell megemlítenem a vasércet, a kőolajat, a kohászati termékeket, a színesfémeket, egyes vegyi anyagokat, továbbá a fenyőfűrészárut és a villamos energiát. Az alábbi táblázat a jelenlegi helyzetet szemlélteti.

A Szovjetunió szerepe Magyarország anyagbehozatalában

Anyag	Mértékegység	Összes behozatal	Behozatal a Szovjetunióból	
			mennyiség	%
Koksz	ezer t	1199,8	601,5	50,1
Nyersolaj	ezer t	2911,5	2477,8	85,1
Nyersolajtermék	ezer t	603,0	556,7	92,3
Villamos energia	millió kWó	1582,3	1214,8	76,8
Vasérc	ezer t	2695,7	2563,7	95,1
Nyersvas	ezer t	130,6	127,3	97,5
Foszforműtrágya	ezer t	513,0	468,2	91,3
Faféleségek összesen	millió rubel	84,0	46,7	73,0
Gyapot	ezer t	78,3	38,8	49,6

A Szovjetunióból való összbehozatalunk 28%-a ipari és mezőgazdasági termelésünk, beruházásaink számára nélkülözhetetlen gép és berendezés. A magyar mezőgazdaságban ma már közismertek a szovjet mezőgazdasági gépek. Vasúti forgalmunk mind nagyobb hányadát bonyolítják le a szovjet gyártmányú Diesel-mozdonyok, a főváros közlekedésében pedig régóta kedveltek a szovjet trolibuszok. Ezenkívül a fejlett és igen sokrétű szovjet gépipar számos terméke — a korszerű komplett termelő berendezésektől a keresett fogyasztási cikkekig —

Digitized by Google

segíti a magyar népgazdaság fejlődését és lakosságunk jobb áruellátását.

A Szovjetunióból származó importunk mellett említésre méltó az oda irányuló exportunk jelentősége. Ennek mintegy 50%-a a gépipari termék, míg a magyarországi összkivitelben a gépipari termék részesedése 33%. Gépipari termékeinknek közel 50%-a exportra kerül, és ennek több mint felét a Szovjetunió vásárolja meg. Egyéb exportunk döntő része is feldolgozott ipari termék. Gyógyszeripari exportunknak például 60%-a szintén a Szovjetunióban talál piacra. A legutóbbi évben a Szovjetunióból importált áruk súlya közel 11 millió tonnát tett ki, míg az exportált áruk súlya csak 770 000 tonna volt. 1 kg magyar exportáruért tehát kb. 14 kg szovjet árut importálunk!

A Szovjetunió szerepét a magyar gépipari termékek vásárlásában az alábbi táblázat mutatja:

Anyag	Mérték egység	Összes kivitel	Kivitel a Szovjetunióba	
			mennyiség	%
Emelő- és szállítóberendezés	millió rubel	17,3	13,3	76,9
Élelmiszeripari berendezés	millió rubel	5,7	4,7	82,5
Híradástechnikai berendezés	millió rubel	51,9	35,7	68,8
Ellenőrző és mérőműszer	millió rubel	21,3	10,1	47,4
Vasúti gördülőállomány	millió rubel	54,4	24,9	45,8
Hajó és úszó objektum	millió rubel	19,5	15,5	79,5

Ami a jövőt illeti, a két ország közötti árucsereforgalom 1970-ig további 68—70%-kal növekszik az 1965. évi szinthez képest. 1970-ben a Szovjetunió Magyarország összes külkereskedelmi forgalmában mintegy 40—42%-kal részesedik. 1966—1970-ben 16 millió tonna olajat, 7,1 millió tonna vasércet, 900 000 tonna nyersvasat, 1,4 millió tonna hengerelt árut, 9,6 millió m^3 fát fog szállítani Magyarországnak. Az előző ötéves tervidőszakban Magyarország 2,2 milliárd kWó villamos áramot importált a Szovjetunióból, ebben az ötéves tervben pedig 10,8 milliárd kWó-t kapunk. A Szovjetunió anyagjellegű szállításai az 1966—1970-es években elérik a 25 milliárd devizaforintot!

A harmadik ötéves tervben a Szovjetunióból importálunk — többek között — 30 komplett gyárberendezést. Ez nagyban elősegíti majd egész gépiparunk, de más iparágak kapacitásának bővítését és korszerűsítését. A Szovjetunió 1970-ig több mint 700 millió rubel értékű gépet szállít hazánknak.

A Szovjetunió — mint már jeleztem — nemcsak legnagyobb anyag- és gépszállítónk, hanem egyben a magyar ipar termékeinek legjelentő-

Digitized by Google

sebb és legszilárdabb felvevőpiaca is. A harmadik ötéves terv időszakára a szovjet külkereskedelmi szervek többek között megrendeltek 41 vegyipari üzemet, 130 különféle hajót, 90 sajtgyárat, 200 zöldség- és gyümölcskonzervet termelő gépsort, jelentős mennyiségű közúti járművet, hajót, műszert és híradástechnikai eszközt, valamint számos más gépipari terméket. Ezek között találhatók például mezőgazdasági laboratóriumok, amelyekből 1970-ig előreláthatóan 14—15 millió rubel értékben szállítunk a Szovjetunióba. 1967-ben 300 magvizsgálót, 70 takarmányvizsgálót és néhány izotóp-laboratóriumot exportálunk.

Fontos szerepe van a Szovjetunióba irányuló exportunkban a könnyűipari és közfogyasztási cikkeknek, amelyek részaránya a magyar exportban 29%-ot tesz ki (cipő, készruha, kötöttáru, bőráru stb.). A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek a magyar export 15%-át fogják kitenni a harmadik ötéves terv időszakában.

A sokoldalú gazdasági és politikai együttműködés azért is különösen jelentős, mivel a Szovjetunió kommunizmust építő ország és a világ második legfejlettebb ipari állama, ahol már 50 éve győzött a szocializmus, és így óriási tapasztalatokkal rendelkezik a szocialista építés minden területén.

A Szovjetunió számunkra a műszaki-tudományos tapasztalatok valóságos kincsesháza, hiszen a világ műszakilag legfejlettebb országai közé tartozik és világraszóló tudományos eredményei vannak. Csak példaként jegyzem meg, hogy az elmúlt években több mint 1800 komplett műszaki dokumentációt adott át Magyarországnak és lehetővé tette, hogy mintegy 3500 magyar szakértő a helyszínen tanulmányozhassa a szovjet termelési és műszaki eredményeket. Ezenkívül több mint 1400 szovjet szakértő járt hazánkban tapasztalatátadás céljából.

Ma már a Szovjetunió biztosítja a világ ipari termelésének egyötödét. A Szovjetunió adja a világ vasérctermelésének több mint 30%-át, széntermelésének több mint 20%-át, cementtermelésének 15,7%-át, cukortermelésének 13,2%-át és e termékek előállításában világelsőséget élvez. A világ búzatermelésének 26,6%-át, rozstermelésének 41,3%-át, tejtermelésének közel 20%-át szintén a Szovjetunió biztosítja.

Az sem mellékes körülmény, hogy a Szovjetunió a világ leggyorsabban fejlődő országa és itt zajlik le — ez éppen a szocialista társadalom előnyeiből következik — a leggyorsabb ipari fejlődés és műszaki haladás. Ezt bizonyítja többek között, hogy a Szovjetunió ipari termelése 1966-ban 1913-hoz viszonyítva közel 67-szeresére növekedett, 1940-hez viszonyítva pedig mintegy 8,7-szeresére nőtt. A Szovjetunió népgazdaságában a műszakilag legfejlettebb termékek egész sorát állítják elő és a legmodernebb gyárak tucatjait helyezik üzembe.

Nem kell itt bizonyítani, hogy milyen előny származik részünkre abból, hogy hazánk egy ilyen világhatalommal működhet együtt a gazdasági élet és a tudomány számos területén!

Egyik legnagyobb létesítményünk a Dunai Vasmű, amelynek létrehozásában kiemelkedő szerepet vállalt a Szovjetunió. Kohászati ipa-

Digitized by Google

runk fellegvára ma már évente 640 000 tonna nyersvasat, 660 000 tonna acélt, 786 000 tonna kokszot, 525 000 tonna melegen és hidegen hengerelt acélárut és sok más terméket ad.

Együttműködésünk másik jelentős területe a Barátság kőolajvezetéken érkező nyersolaj feldolgozásához kapcsolódik. Ennek segítségével megsokszorozhatjuk petrokémiai és műszálgyártó iparunk kapacitását.

Gazdasági együttműködésünk eredménye a korszerű Tiszai Vegyi Kombinát, amely az új technikai eljárások bevezetésével az egész magyar nitrogénműtrágya-termelés felét adja — mintegy 417 000 tonnát —, miközben a járulékos üzemek egész sorát táplálja.

Megemlíthetem a Százhalombattai Hőerőművet is, amelynek létrehozásában szintén fontos részt vállalt a Szovjetunió. 600 MW kapacitásával az ország legnagyobb erőműve lesz, és gépi berendezéseinek számottevő hányadát a Szovjetunió szállítja részünkre. Mintegy 750 millió forint értékű szovjet gépberendezés kerül itt beépítésre.

Utalhatnék még a 800 MW összkapacitású első magyar atomerőmű szovjet segítséggel való felépítésére éppúgy, mint az óriási Dunai Kőolajfinomítóra, vagy például a nagy teljesítményű házgyárakra, amelyek szintén szovjet berendezésekkel, szovjet technológia alkalmazásával fognak működni. Az első szovjet házgyár máris termel.

Az ipari beruházások mellett megemlítem a magyar közlekedés fejlesztését is. 1965—1967-ben összesen 109 db 2000 LE-s Diesel-mozdonyt vásároltunk a Szovjetuniótól. A budapesti földalatti vasút építésénél nemcsak a gazdag szovjet tapasztalatokra támaszkodhatunk, hanem a Szovjetunió részt vállalt a szükséges berendezések — fúrópajzsok, tübinggyűrűk, speciális motorkocsik, mozgólépcsők stb. szállításában is.

A két ország közötti műszaki-tudományos kapcsolatok jelentős bővülésének is tanúi lehetünk. Megemlítem a híradástechnikai iparágunk fejlődése szempontjából oly jelentős „Barátság" (Druzsba) magisztrális rádiórelé-rendszer közös kutatásait, amellyel a hazai híradástechnika módot kapott arra, hogy viszonylag rövid idő alatt kidolgozhassa nagy kapacitású, világszínvonalú mikrohullámú rendszerek előállítását, majd a sorozatgyártás megszervezését.

Büszkeséggel állapíthatjuk meg, hogy az együttműködés kölcsönössége nem formális. A szovjet szakemberek igen sok területen nagyra értékelik fejlettségünket, egyes iparágainkat, munkásaink, mérnökeink ügyességét, szakértelmét. A Szovjetunió 41 komplett festék- és műanyaggyár teljes felszerelését kötötte le, ami vegyipari gépszerkesztőink, gépgyártásunk elismerését is jelenti. 1965-ig hét nagy teljesítményű fénycsőgyártó berendezést szerelt fel az Egyesült Izzó a Szovjetunióban, többek között Baku, Jereván, Szmolenszk, Poltava városokban.

Egyes magyar termékeknek jelentős szerepük van a szovjet piac ellátásában. Így például a Szovjetunió által importált

Digitized by Google

pamutszövet	32,3%-a
zöldségkonzerv	57,7%-a
bőrcipő	12,4%-a
gyógyszer	46,0%-a
orvosi berendezések és műszerek	32,4%-a
híradástechnikai berendezés	29,1%-a

Magyarországról származik. E cikkek igen keresettek a Szovjetunióban, de jó hírük van gépipari termékeinknek is.

Nagyra értékelik a Szovjetunióban a magyar hajókat, úszódarukat, autóbuszokat, dömpereket, vasúti járműveket, élelmiszeripari gépeinket éppúgy, mint a magyar gyógyszereket.

Nagy erőfeszítéseket teszünk annak érdekében, hogy a legújabb technika minél gyorsabban terjedjen el országainkban és minél hatékonyabban segítse a két ország népgazdaságának korszerűsítését. Szovjet és magyar szakminisztériumok, vállalatok, intézmények, kutatószervek között közvetlenebb kapcsolatokat hozunk létre, s igyekszünk az együttműködést kiszélesíteni.

A fennállásának 50. évfordulóját ünneplő Szovjetunió tehát biztosítja tervgazdálkodásunk, szocialista fejlődésünk legfontosabb külső feltételeit. Ezért törekedett és törekszik kormányunk arra, hogy különféle, több évre szóló hosszú lejáratú egyezményeket kössünk egy-egy fontos népgazdasági ágazatban.

Ezek a megállapodások nagy biztonságot jelentenek szocialista építőmunkánkhoz és jelentősen elősegítik népgazdaságunk műszaki fejlesztését, a nemzetközi munkamegosztás előnyeinek kihasználását.

Melyek azok a fontosabb népgazdasági területek, ahol az 1966—1970-es időszakban — de azon túlmenően is — szorosabb ipari kooperációt és műszaki-tudományos együttműködést valósítunk meg a Szovjetunióval és ahol — ebből következően — jelentősen növekszik az áruszállítások volumene is?

Mindenekelőtt a járműipart említeném. A megállapodások szerint a magyar autóbuszexport az 1966. évi 806 db-ról 1970-re mintegy 4000 db-ra fog felfutni, és autóbusztermelésünk a jelenlegi mintegy 3000 db-ról kb. 7000-re növekszik. A szovjet járműiparral részegyezség-szakosítást, termelési kooperációt valósítunk meg, és mindez lehetővé teszi a gazdaságos, a legfejlettebb technikát képviselő sorozatgyártást. E nagyszabású járműipari fejlesztési program megvalósítása érdekében korszerű komplett motorlicencet vásároltunk a Renault-Mann művektől.

Számottevő exportot bonyolítunk le a harmadik ötéves tervben motorvonatokból is, öt év alatt 215 négyrészes szerelvényt szállítunk a Szovjetuniónak. Ennek elősegítésére, a műszaki haladás meggyorsítására a Ganz-MÁVAG a rigai vagongyárral kooperál. Említésre méltó hajóiparunk szovjet megrendelése is, 1970-ig 246 db-ot, részben hajót, részben úszódarut vásárol tőlünk a szovjet népgazdaság.

1967-től lép életbe a korábban megkötött timföld-alumínium egyez-

Digitized by Google

mény, amely szerint hazánk, amely gazdag bauxitlelőhelyekkel rendelkezik, a világon a 7. helyen áll, azonban energiaforrásokban rendkívül szegény, timföldet szállít a Szovjetunióba, ahol azt az olcsó vízierőművek alumíniummá dolgozzák fel. A kész fémalumíniumot a Szovjetunió visszaszállítja. Mivel Magyarországon sokkal költségesebb a villamos energia előállítása, mint a Szovjetunióban, az alumínium önköltsége kétszer annyi, ha azt hazánkban állítjuk elő. A Szovjetunióval kötött egyezmény tehát megoldja a Magyarország bauxitvagyona és energiaszegénysége közötti ellentmondást, és a két ország együttműködése révén már a mai generáció élvezheti az ország egyetlen természeti kincséből, a bauxitból nyerhető alumínium felhasználásának előnyeit.

Felmerülhet a kérdés, hogy miért nem inkább villamos energiát importálunk a Szovjetunióból és idehaza állítjuk elő az alumíniumot? Ez sem lenne gazdaságos, mert a villamos energia eljuttatása a volgai erőművekből többe kerülne, mint a timföld és az alumínium szállítása a két ország között, nem is szólva az energiatovábbítás igen bonyolult műszaki megvalósításáról, a jelentős hálózati energia-veszteségekről, amelyek több ezer km-es távolságnál igen tetemesek. Hazánk jelentős beruházásokat takarít meg azáltal, hogy a timföldet a Szovjetunióban kohósítják. Az egyezmény természetesen a Szovjetuniónak is előnyös.

Fémalumíniumból is jelentős többlethez jut hazánk, hiszen a jelenlegi 60 000 tonnás hazai termelés mellett 1970-ben további 60 000 tonna fémalumíniumot kapunk a Szovjetuniótól, néhány év alatt tehát ugyanannyit, mint amennyit a magyar alumíniumipar csak több évtized alatt tudott előállítani.

A feldolgozott alumíniumból különböző termékeket készíthetünk, ez számunkra sokkal gazdaságosabb, mint akár a timföld vagy a tömbalumínium exportálása. A kész alumíniumtermékek világpiaci ára az említett alapanyagok világpiaci árának többszöröse. A szovjet—magyar alumíniumegyezmény tehát jelentős gazdasági megtakarítást biztosít népgazdaságunk számára és elősegíti hazai adottságaink kedvező kihasználását. Ennek megvalósítását szolgálja a most épülő hatalmas Székesfehérvári Könnyűfémmű, amely harmadik ötéves tervünk kiemelkedő beruházása és teljes kiépítése után 15 000 tonna hengerelt alumíniumot ad majd a népgazdaságnak.

A harmadik ötéves terv során még néhány fontos területen — többek között a gyógyszeriparban — törekszünk az együttműködés továbbfejlesztésére. Ez hagyományos iparágunk, és a Szovjetunió már eddig is legfőbb vásárlónk volt. Kivitelünk 1954—1964 között kb. hatvanszorosára növekedett és 1970-ig további jelentős fejlesztést tervezünk. 1967-ben 551 millió devizaforint értékben szállítunk gyógyszert a Szovjetunióba. Szovjet és magyar szervek szorosan együttműködnek az egyes gyógyszerek kutatásán, klinikai kipróbálásán és gyártásán, ami elősegíti e világhírű magyar iparág további gyors fejlesztését, exportjának növelését és versenyképességét.

Digitized by Google

Megemlíthetem még a zöldség-gyümölcs szállításokról szóló egyezményt is, amely 1970-re a magyar friss és konzervált zöldség- és gyümölcsexport jelentős növekedését irányozza elő.

Figyelembe véve a gazdaságirányítás új rendszerét, gazdasági vezetőinknek erőfeszítést kell tenniük a szocialista országokkal — ezen belül is elsősorban a Szovjetunióval — való gazdasági kapcsolataink és külkereskedelmünk hatékonyabb fejlesztésére.

Kölcsönös érdekünk például a szovjet gépimport növelése, figyelembe véve a Szovjetunió hatalmas volumenű és választékú gépgyártását. Sajnos, a magyar ipari üzemek és külkereskedelmi vállalatok vezetői még nem ismerik kellőképpen a szovjet ipar és a szovjet piac lehetőségeit, pedig számos olyan árut importálhatnánk, amelyeket eddig tőkésországokból vásároltunk, vagy — nem gazdaságos körülmények között — magunk gyártottunk.

Kölcsönösen keresnünk kell mindazokat a lehetőségeket és módszereket, amelyek az áruforgalmat bővítik. A magyar és a szovjet ipari termékeknek országainkban való jobb megismertetése érdekében az utóbbi években a magyar külkereskedelmi vállalatok a Szovjetunióban átlagban 30—35 kiállításon vettek részt. 1966-ban a magyar külkereskedelmi vállalatok 44 önálló árubemutatót rendeztek.

Emellett hangsúlyozni szeretném, hogy az új gazdasági mechanizmusban is a hosszú lejáratú államközi egyezményeket, a külkereskedelmi megállapodásokat és az iparági szerződéseket tekintjük gazdasági kapcsolataink alapvető formájának. Ezért a gazdaságirányítás új rendszerében fontos feladatunk a korábbi államközi egyezmények pontos teljesítése, amellett a két ország közötti konkrét gyártásszakosítási és kooperációs szerződések létrehozása a közvetlenebb termelési kapcsolatok kialakítására.

Meggyőződésünk, hogy egymás szükségleteinek, lehetőségeinek figyelembevétele, együttműködésünkben a piaci eszközök erőteljesebb érvényesítése elősegíti gazdasági és külkereskedelmi kapcsolataink további, még erőteljesebb kibontakozását.

Népgazdaságunk húszéves fejlődése bizonyítja, hogy a szovjet—magyar gazdasági együttműködés jól szolgálta a magyar és a szovjet nép érdekeit és egyben az egész szocialista közösség javára vált. A szocializmus pozícióinak erősödését az ún. „keleti szakértők" nem nézik jó szemmel a tőkésországokban. A mi nyugati „kritikusaink" az utóbbi időben azt próbálják bizonygatni, hogy a Szovjetunióval és általában a szocialista országokkal folytatott külkereskedelmünk és gazdasági együttműködésünk nem gazdaságos. Igyekeznek befeketíteni szilárd és biztonságos piaci kapcsolatainkat, valótlan és hamis megvilágításba helyezni a mi hasznos kooperációnkat.

Az egyik ilyen — többször hangoztatott — problémájuk a „keleti szakértőknek", hogy a Szovjetunióval folytatott gazdasági együttműködésünk nem a kölcsönös előnyök alveire épül. Úgy gondolom, ezt most

Digitized by Google

nem kell külön megcáfolnom, hiszen az eddig felsorolt tények világosan bizonyítják a két ország teljes egyenjogúságát és azt, hogy gazdasági kapcsolataink alapja a közös érdekek és kölcsönös előnyök biztosítása.

Más burzsoá „kritikusok" azt firtatják, hogy a Szovjetunióval bonyolított csereforgalmunk árai kedvezőek-e a magyar népgazdaság számára. Érdekes, hogy e szempontot mindig elhanyagolják az említett „kritikusok", amikor egy tőkésországgal kötünk megállapodást. A Szovjetunióval bonyolított külkereskedelmünk árai, illetve cserearányai kedvezőek számunkra és megfelelnek a magyar népgazdaság érdekeinek. Mint ismeretes, a KGST-országok közötti kereskedelem árait hosszabb időszakra közösen rögzítjük. Ezek az árak a világpiaci árakon alapulnak, de azoknál szilárdabbak, mivel kiküszöbölik a tőkés piac konjunkturális ingadozásait. A Szovjetunióval, de a többi szocialista országgal kialakított külkereskedelmi árakat és az egész áruforgalom cserearányait is a kölcsönös előnyök alapján állapítják meg. A szovjet—magyar kereskedelem cserearányai lényegesen kedvezőbbek számunkra, mintha ugyanazokat az árukat tőkésországokból vásárolnánk és saját termékeinket a tőkés piacokon adnánk el.

Pártunk internacionalista politikájából következik, hogy gazdasági tevékenységünk szerves részének tekintjük a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódásunkat, a szocialista országokkal és ezen belül a Szovjetunióval folytatott együttműködésünket.

Magyarország 22 évvel ezelőtt a Szovjetunió segítségével szakadt ki a kapitalista világból, s új útra, a szocializmus építésének útjára lépett. Mi, magyar kommunisták tudjuk, és ezt az élet, a szocializmus építésének magyar és nemzetközi gyakorlata is igazolta, hogy a szocializmust elszigetelten, a szocialista országok közösségétől elzárkózva nem lehet felépíteni.

Pártunk IX. kongresszusa megállapította, hogy határozott szándékunk folytatni eddigi jól bevált politikánkat a nemzetközi gazdasági kapcsolatok területén is. Ez az internacionalista politika felel meg legjobban népünk érdekeinek és hazánk további felemelkedését szolgálja. Ez a politika a lenini eszmén alapszik, amely az 50. évfordulóját ünneplő Nagy Októberi Szocialista Forradalom szülöttjében, a Szovjetunióban öltött testet.

Ötven év rövid idő az emberiség történetében, de elég hosszú ahhoz, hogy a proletárforradalom valóságos csodákat hozzon létre elsősorban szovjet földön, de ma már a világ területének 26%-án, az egész szocialista világrendszerben is. Ezek a hatalmas eredmények a szocializmust építő néptömegek alkotó munkájának gyümölcsei. A sikerek elérésében jelentős szerepet játszott a szocialista országok közötti gazdasági összefogás. A Szovjetunióval való szoros gazdasági, politikai és nem utolsósorban katonai szövetség a magyar nép szocialista fejlődésének, függetlensége megvédésének, a békés építőmunka biztosításának záloga. Ezt a politikát követeli napjaink történelme és a ma élő magyar nemzedék sorsáért érzett felelősség.

Digitized by Google

KARDOS LÁSZLÓ:

Fél évszázad szovjet irodalma

Az áramlások erővonalai

A tizenkilencedik és huszadik század fordulóján egyfelől csúcspontig ért a *klasszikus orosz realizmus*, másfelől fölsarjadt egy *újfajta irodalom* is, amelynek épp úgy megvolt a maga termőtalaja azoknak az éveknek a történetében, társadalmában, mint a klasszikus realizmusnak. Az orosz—japán háború, az 1905-ös forradalom, a sztolipini reakció megpróbáló kora ez. Az új irodalmat — a „dekadenseket", „szimbolikusokat", „istenkeresőket", „misztikusokat" — a hazai élmények mellett az aktuális világirodalom is ihlette: ezidőtt Verlaine, Nietzsche, Maeterlinck vert erős visszhangot az orosz irodalomban. Ebbe a korszakba esik az a decennium is — az 1905-ös forradalom után —, amelyet Gorkij „gyalázatos évtized"-nek mondott. A polgári hanyatlás ez éveiben színes, formailag fölöttébb fejlett, individualisztikusan bátor irodalom támadt, amelynek megítélésében az utókor jó darabig — részben máig is — a kelleténél nagyobb, helyenként igaztalan szigort mutat. A késő polgári költészet eszmei súlytalanságát persze joggal vetette el a szovjet kritika, de aligha tagadhatni, hogy például a kor költői új árnyalatokat vittek az orosz lírába s finomították az orosz vers eszközeit. Amellett, amit ebben a költészetben joggal ítélt a szovjet kritika különcködésnek, könnyű formai szenzációnak, amellett meg kell benne látnunk a fájdalmasan komoly kísérletet is egy új életérzés kifejezésére. Hogy művelőiben itt-ott milyen tiszta erők lappangtak az „arisztokratikus" és „dekadens" formák alatt, arra markáns figyelmeztető példa a szovjet korba ihletetten áthajló *Blok* és *Brjuszov*. A századforduló költőinek emberi-művészi magatartása — általában — nem bizonyult elég erősnek a forradalom históriai teherpróbájának éveiben; sokan választották közülük az emigrációt, sokan próbálták menteni a menteni nem méltót, de bizonyos, hogy jelentős prózaírók és igazi, nagyhatású költők is voltak köztük. *Szologub, Remizov, Balmont, Ivanov, Vereszajev, Andrejev, Bunyin, Kuprin, Bjelij* és még néhányan a kor jelesei vagy éppen mesterei közül rangos irodalmat alkottak. Ez az irodalom — lényege szerint — szembenállott a proletárforradalommal. Egyes művelői megértették ugyan az idők szavát, de a század eleji literatúra, úgy nagyjában-egé-

Digitized by Google

szében, az a „régi" volt, amit a forradalmi „új"-nak le kellett győznie. Bonyolult folyamat volt ez, s bizonyos értelemben máig sem ért véget, sőt némely mozzanataiban mintegy visszájára fordult: a legújabb szovjet próza és vers is nem egy ponton érintkezik a századforduló ihlető jeleseivel. Mindenesetre: a tegnap és tegnapelőtt legigazabb értékeit a növekvő-újuló szovjet irodalom egyre elfogulatlanabbul öleli be az orosz írás nagy folytonosságába...

A Nagy Október *megújította az irodalmat,* szinte minden mozzanatában. Rohamosan megnőtt az olvasók száma, a dolgozó osztályok javára tolódott el az olvasótábor szociális összetétele. Régi írók elhallgattak, újak szólaltak meg. Átalakult az irodalom szelleme, módszere, szerepének és jelentőségének megítélése, átalakultak, módjával, eszközei. A forradalomnak az irodalom újjászervezésében sem volt könnyű a dolga. A népi tudatlanság, a közművelés természetes nehézségei, ideológiai elsiklások mellett a kendőzött és kendőzetlen ellenséges irányzatoknak egész sorával kellett megküzdenie. Jelentős szerepet játszott ezidőtt a *Proletkult.* Noha kitűnő tehetségeket is tömörített, és pozitív eredményei is voltak, végeredményben kátyú felé vitte az új irodalmat. Hajlamos volt arra, hogy elszakadjon mindenféle kulturális hagyománytól, s szeme elől tévesztette, hogy az új kultúrát meghatározó proletariátus valójában nemcsak a maga, hanem az egész nép kultúrájáról gondoskodik. A proletkultos művészetpolitika ártalmait *Lenin* fedte föl 1920-ban, a szervezet végképpen 1932-ben szűnt meg.

Azokat az elveket, amelyeket Lenin hangoztatott 1905-ös cikkében *az „irodalom pártszerűségéről",* a bolsevik párt nagy erővel iparkodott érvényre juttatni. Harcának nevezetes fegyvertényei az irodalmi párthatározatok. Küzdött a párt az ún. „tiszta" vagy apolitikus irodalom s a l'art pour l'art, a művészeti arisztokratizmus, a formalizmus és a kozmopolitizmus ellen. Hirdette, hogy az irodalomnak szerepet kell vállalnia a szocializmus építésében. A harcnak időnként bántó kinövései is voltak, ma már aligha méltényolható túlzásai, kártékonyan vulgáris eszközei. Végeredményben azonban eredménnyel járt. S nemcsak az orosz irodalom újhodott meg, a kisebb szovjet népek kultúrája is élénken reagált a forradalomra. Sorvadó kultúrájú, írástudatlan népek egész sora serkent föl, és indult meg a művelődés, az irodalom-teremtés útján. A szovjet irodalom módszere mindenütt a *szocialista realizmus* lett. Lényege abban áll, hogy a valóság forradalmi növekedéséről reális képet ad, s ez a kép a megvalósuló szocializmus felé mutat. Ennek az irodalomnak a korszakait mintha még kitetszőbben karakterizálnák a társadalom változásai, a politikai történet elmozduló erői, mint más irodalmak korszakait. Nyilván azért, mert a szovjet író *tudatosabban* próbálja látni és láttatni kora politikai arcát, mint a polgári világ írója általában. Bizvást nevezhetni el hát az új irodalom első esztendeit a polgárháború és az intervenció koráról, hiszen ebben az időszakban aligha született olyan írói alkotás, amelyen ezeknek a válságos éveknek az élményei ott ne

Digitized by Google

hagyták volna nyomukat. S az is természetes, ha a következő évtizedben a békés építkezésre való áttérés, az elzúgott harcokra való visszapillantás, az irodalmi csoportosulások (*Kuznyica, Szerapion-testvérek, Pereval, Lef, Rapp* stb.), folyóirat-szervezések és művészet-ideológiai harcok jegyében nől és formálódik az irodalom. Újabb évek: az építés eredményeinek termékeny légkörében *meghiggadnak az irodalmi élet szervezeti formái,* elmélyül és árnyalatosabb lesz az írók felelősségérzése, gazdagon vetődnek fel az elméleti vitákban az új esztétika, az ember átnevelése, az új hős kérdései. A következő lusztrum persze a *Nagy Háború* lázaiban ég — vers, regény, novella, dráma, riport és publicisztika mind a frontot igyekszik izmosítani. Új korszak nyílik *a fasiszta erők legyőzése után.* Ezeknek az esztendőknek az irodalmát a győzelem tudata és az új világ bontakozó problematikája élteti. De ugyanakkor itt-ott aggasztóan elmerevíti a tollakat a már korábban is terjedő *személyi bálványozás,* s mindaz, ami ezzel többé-kevésbé kapcsolatos: *a séma,* a „lakkozás", a konfliktus kerülése, a dogmatizmus, az optimizmusnak egy egészségtelen, mechanisztikus változata. Az 1956-os XX. és az 1961-es XXII. pártkongresszus állásfoglalása e tekintetben is fölszabadítóan hat. Egy újabb korszak ábrázata dereng föl: a fesztelenebb szocializmus mélyebben emberközpontú irodalmi arculata.

A forradalom viharmadara

Azok az irodalmi erővonalak, amelyeknek rendszerét később szocialista realizmus néven ismerte meg a világ, már Tizenhét előtt is többékevésbé kitapinthatók voltak. Az egyetemes munkásmozgalom izmosodása, az orosz proletariátus öntudatosodása olyan inspirációnak bizonyult, amely az irodalom sajátos elkötelezettségét eredményezte. Részvét, humanitás, majd szocialista pártosság tünedezett fel az orosz irodalomban, s az „elkötelezettség" ez utóbbi változata *Az anyában, Gorkij* regényében már tíz esztendővel a Nagy Októberi Forradalom előtt megszülte „a szocialista realizmus első remekét". A híres regény az orosz munkásmozgalmat abban a szakaszában ragadja meg, amikor ösztönösből tudatossá nő. A regény szocialista hősei elbuknak, de mozgalmuk morális dinamikája azt sugallja, hogy a fennálló rend pillanatnyi fizikai fölénye nem meghatározója az orosz proletariátus és általában az emberiség holnapjának. A forradalom felé növő munkásságnak ez a kézikönyve félszázaddal ezelőtt világszerte hatott, és jócskán lendített a társadalmi forradalmak ügyén. Ha mai olvasói helyenként közhelyesen ismerősnek érzik mondanivalóit, az azért van, mert a könyv megfutotta rendelt pályáját: elvetette magvait, megvalósulásig segítette a hajdani álmokat. Ez a regény túlnőtt önnön esztétikumán; ott a helye a történelem termékeny dokumentumai között. Gorkij egyéb művei is tartó oszlopai a szovjet irodalomnak. Novellái és drámái mellett főként az *Életem* című önéletrajzi trilógiája, az *Artamonovok,* majd *Klim Szamgin élete* című regénye nagyon jelentős. Az első: önéletrajzi motívumokra

Digitized by Google

épített nagy korrajz, a második: egy jobbágysorból feltörő család „tündöklése és nyomorúsága", a harmadik: az Októberi Forradalmat megelőző négy évtized orosz valóságának képe, úgy ahogy az értelmiség tudatában tükröződik. Ez a három munka, bár politikai jelentőségében nem ér fel Az anyával, Gorkij növekvő művészi erejének újabb és újabb bizonyítéka. S a négy mű együtt a korabeli orosz munkásság, parasztság és értelmiség emlékezetes ábrázolata. Gorkij a *drámában* is újítóan nagy. Leghíresebb színpadi műve a század legelején írott *Éjjeli menedékhely,* amelynek hősei — hibbant, iszákos, elkallódott emberek — az orosz kapitalizmus áldozat-típusai. Élete utolsó lusztrumában ismét a dráma felé fordult. Az a konfliktus-csoport izgatta ezidőtt, amely a polgári lélek és a forradalmi gondolat találkozásából sarjad. Legtöményebb drámaiságú színpadi műve az újabb virágzás idejéből a *Jegor Bulicsov és a többiek,* de eszmei tisztánlátást és konfliktus-építő erőt mutat a *Dosztigajev* s a *Vassza Zseleznova* is.

A szépíróval vetekszik a *publicista.* Kivált két probléma ihleti. Az egyik az emberi kultúra sorsa. Úgy látja, hogy a kultúráért való felelősséget a forradalomba növő proletariátus veszi át az elerőtlenedő polgárságtól. A másik probléma: az alakuló szocialista irodalom igaz természete. A politikai, ideológiai harc egyre jobban összeforrott elgondolásaiban a szó méltó művészetével, de pillanatra sem feledte, hogy ez a művészet legharcosabb lapjain sem fordulhat szembe a humanista értelmű tárgyilagossággal, az egyéni értékek tiszteletével, a nagy tradíciók sugallataival. Nagy *pedagógusa* is volt kora irodalmának. Alig van induló író-költő a század első évtizedeiben, akihez ne lett volna irányító, építő szava. Személye és művészete *erős híd a klasszikus orosz irodalom és a szovjet irodalom között.* Nem állíthatni, hogy mindig s mindenben tisztán látott. Kételkedett a forradalom keménységének helyességében, a forradalom időszerűségében, a munkás-paraszt szövetség téziseiben. Ám kételyeiből fokozatosan kinőtt, s a szovjet irodalom első klasszikusává emelkedett.

A kibontakozás, a gazdag „kezdetek"

A győztes forradalomnak apokaliptikus nehézségekkel kellett megküzdenie: a kapitalista világ intervenciójával és a mindennél ádázabb polgárháborúval. Tizennyolc tavaszától a csapások félelmetes sorozata zúdult a munkások-parasztok államára. Infernálisan válságos hónapok következtek. Tizennyolc őszén a szovjethatalom ellentámadásra szervezte a forradalom erőit, a gazdasági életet a hadikommunizmus kemény rendjébe építette át. A Vörös Hadsereg váratlan lendülettel visszavágott az ellenségnek, s diadalokkal és kudarcokkal hullámzó hosszú harcok során végül is felülkerekedett: 1921—22-ben lényegileg mindenütt leverte az intervenciós erőket és a belső ellenforradalmat. A háború romba, nyomorba döntötte az országot. Szilárd akaraterő kellett hozzá, hogy az életet normalizálják. De ez is elkövetkezett. A hadikommuniz-

Digitized by Google

mus súlyos rendjét a gazdasági gúzsokat lazító NEP váltotta fel. Ha vontatva is, de megindult a termelés, enyhült az új hatalom nemzetközi elszigeteltsége, emelkedni kezdett tekintélye.

Az irodalom bőven kapott ihletést a történelmi fordulatok izgatott tarkaságában, de a nagy élményeknek nagy művekben való feldolgozásához egyelőre nem voltak meg úgyszólván az elemi munkafeltételek sem. Mindazonáltal virult a politikai költészet, regény formába ömlött néhány nagy harci vállalkozás emléke, feltűntek az irodalomban az első szovjet hősök, s megjelent a regény középpontjában az eszmélő tömeg. Erre az időszakra esik Majakovszkij költészetének kibontakozása is.

Majakovszkij pályája a futurizmus jegyében indult. Marinettiék obskurus akrobatizmusát, gazdag formalisztikáját és felszínes dinamizmusát ő is egy történelmi forduló előhangjának nézte el. Csak az első világháború gyötrelmei eszméltették rá a futurista furcsálkodás méltatlanságára. A 17-es forradalom végképp nagy célok szolgálatára hívta el, költészete ettől fogva a szocialista realizmus jegyeit mutatja. Elveti a „politikamentes költészet kivénhedt mondáját", agitátori lendülettel veti be erőit a forradalom érdekében. Harsány indulókban, kíméletlen szatírákban, drámai játékokban és nagyméretű epiko-lírikus poémákban szolgálja a forradalmat. Kezdettől hajlik a furcsához, a groteszkül torzítóhoz. Grimaszos-parodisztikus modora szerves egységbe nőtt a patetikussal, a szenvedélyessel. S éppen féktelenül csúfolódó szatíráiban a legeredetibb. Ezt maga is érzi, s ezért siklik át oly szívesen markáns túlzásokba, bizarr és jellemző aránytorzításokba. Emellett előadásmódja realisztikus, konkrét. Agitatórikus erejét nagyban növeli, hogy eszmei hirdetnivalóit rendszerint érzékletes magból bontja ki. A tömegek mindennapi élményeiből nő ki a Majakovszkij-vers. Úgy mutatja be a világot, ahogy a nép szereti azt látni, megtapasztalni: körültapogatható, magvas adatokban. Minthogy tökéletesen odaadja magát az Ügynek, kevesebb ideje marad a maga belső síkjai számára. Olyasféle érzése lehetett, hogy kötelességet mulaszt, ha elfordítja szemét a vajúdó világtól s magába fordul. Igaz, a szerelemről többször, s szinte élete végéig írt, de ezek a versek csak a költő humánumát emelik plasztikusabbá, s nem homályosítják el a forradalom középpontiságát a Majakovszkij-tematikában. A költő hatása máig eleven. A „mitológiai hősnek és a spanyol torreádornak ez az ötvözete" (Paszternák szavai) sok-sok évtizedre megbabonázta a költő-utódokat és az olvasókat.

A kor esztétikája *az egyén helyett a tömeget* kívánta a mű középpontjában látni. Az új igény kielégítésére *Szerafimovics* tett időálló kísérletet. *Vasáradat*ában az 1918-as tamanyi hadjárat történetét írta meg; a regény hőse egy menekülő tömeg: visszavonuló, megritkult bolsevik ezredek s a kozák megtorlás elől futó parasztok tízezrei, összesen valami huszonöt-harmincezer ember. A vérben és mocsokban előrevergődő óriási test pokoli szenvedések között jut el a bolsevik fősereg oltalma alá, minden órájában delejes erővel mutatva meg, milyen tüzekben kovácsolódott egységbe a szovjet szegénynép.

Digitized by Google

Furmanov viszont a rendkívüli egyéniséget emeli műve középpontjába, mikor regényt ír *Csapájev*ről, a legendás partizánvezérről. A zabolátlan, robbanékony fiatal paraszt valami primitív zsenialitással oldja meg harci feladatait, s gyanakvó ellenszenvvel gondol minden hadielméletre, katonai iskolára, sőt felsőbb parancsnokságra is. A féktelen és gyakorlatias héroszt jól egészíti ki politikai biztosa, Klicskov, aki az elmélet és a fegyelem higgadt, megfontolt embere, bölcsen fékező elem Csapájev vulkánikus temperamentuma mellett. Kettejük viszonya s egymásra hatása a munkásság-parasztság viszonyába is bevilágít.

Líraiságával, megrendítő vallomásszerűségével alűl kortársaitól a homályos-tragikus körülmények közt elpusztult nagy novellista, *Babel.* Bugyonnij lovasseregének harcosa volt, ogyesszai „szemüveges intellektuel". Minden írásának kemény, többnyire ijesztően sötét cselekményi magva van. A forradalmi harcok egy-egy pillanatát ragadja meg, az emberi elszántság és kegyetlenség termékenyen iszonyú gubancait. A forradalom retorikáját, a heroizmus szokványos gesztusait itt nem látni, nem hallani. Komor hűség tartja össze a harcosokat, keserű düh, sodró céltudat. A kozák lovassereg író-harcosa összetett érzések közt alkot és harcol. Kommunista hite, a harcostársak el-eltaszító ridegsége, a gyermekkor családi-vallási emlékei, az éppen zajló küzdelem kudarcai és diadalai — mindez ott kavarog a babeli novellák lírájában. S ezek az érzésforrások nem mindig klasszikusan tiszták, önmagukban sem. A politikai hit még sokkal frissebb, kevésbé megülepedett, mintsem hogy tökéletesen vértezne kételyek és sérelmek ellen, a kozák környezet egyszerre hűt is, hevít is, az ortodox zsidó gyermekkor élményeit az elviség már írtja, az ösztönösség még ápolja, s a forradalmi harc az építő és romboló tapasztalatok zűrzavarában tombol.

Még egy költő és egy kultúrpolitikus profilját kell felvillantanunk ebből az időszakból. A költőét azért, mert őt olvassák legtöbben a polgárháború éveiben. *Gyemján Bednij* népszerűsége a legszélesebb tömegek ízléséről, igényéről vall. Noha költői növekedése időben egybeesik a polgári líra kibomlásával, a misztikus, szimbolista szuggesztió sehol sem érzik versein. De nem kapott a futurizmus izgalmain sem. Nem volt fogékony az irodalmias irodalom iránt, sikerét a népi tetszésben látta. A plebejus és férfias kellem, amely elömlik sorain, milliókat hódított meg. Méreteiben nem ér fel a legnagyobbakhoz, de tiszta szándékában és arányérzékben igen. „Egy kicsit az olvasó után kullog — mondta róla Lenin —, pedig valamicskével előtte kellene járnia".

A kultúrpolitikus arcát azért kell felmutatnunk, mert a nehéz évek eltorzuló szenvedélyei közt világítóan tiszta és higgadt tudott maradni. *Lunacsarszkij* mint népművelésügyi népbiztos szolgálta a szovjethatalmat, rendkívüli eréllyel, de egyben rendkívüli tapintattal és tudással is. A polgári íráskultúra korszerűen átcsiszolt fegyvereivel küzdött a szocializmusért. Tudós és művész volt egy személyben. Hirdette, hogy „rossz művész az, aki műveivel programunknak már kidolgozott tételeit

Digitized by Google

illusztrálja". Ízlésével, nézeteivel, magatartásával sok tekintetben messzi előremutat.

A szovjet irodalom derék-korszaka

A szovjet történelemben most a tervek és a munka első évei következtek. Meghátrált az intervenció, letette a fegyvert az ellenforradalom, a gazdasági élet föllélegzett a hadikommunizmus NEP-be fordultával, a tőkésvilág célszerűnek látta, ha úgy néz a Szovjetunióra, mint államra az államok között. 1924 január 21-én meghalt Lenin, de a Lenin megjelölte utak világosan állottak a szovjethatalom előtt. A szocialista iparosítás, a mezőgazdaság kollektivizálása és a kulturális forradalom — ez a hármas históriai feladat termékeny pátoszt vitt a nép életébe. Ellenséges külső és belső erők újra meg újra gáncsot akartak vetni a szocialista növekedésnek. De hiába. A nemzetközi kapcsolatok is javultak, mindazonáltal a Szovjetunió 1939-ben hasztalan próbált kölcsönös segélynyújtási egyezményt létrehozni Nagy-Britanniával és Franciaországgal, és ez év őszén a nehéz és fenyegető helyzetben arra kényszerült, hogy meg nem támadási szerződést kössön Németországgal. Ezek az esztendők a *Sztálin* körül elburjánzott „személyi kultusz" esztendei voltak; a törvények nem nyújtottak kellő védelmet a hatalmi túlkapások ellen. Ez a légkör ártott az irodalomnak is. *Sematikus művek* jelentek meg nagy számmal, s a szellemi-politikai nyomás olykor a legtisztább tollakat is megzavarta. Mindazáltal a szovjet irodalom *nőttön nőtt.* Olyas mesterműveket érlelt az idő, mint *A. Tolsztoj Golgotája* és *Nagy Pétere*, *Solohov Csendes Donja*. *Gladkov* emlékezetesen ábrázolja az újjáépítés hősi mozzanatait, *Ilf* és *Petrov* merészen szatirizálja az új élet foltjait. *Katajev* megírta a munkaverseny regényét. A szovjet írás belépett a világhír kapuján.

Gladkov Cementje már 1925-ben példát adott a szovjet építés és az építő bolsevik ábrázolására. Gljeb Csumalov vörös katonáról szól a nevezetes regény, aki hazatér a frontról, s elhatározza, hogy üzembe helyezi a tönkrement cementgyárat, amelynek békében munkása volt. Szívóssága győz a bürokrácián, győz az elernyedt munkások bizalmatlanságán is. Gljeb gyárindító harcába sűrű szálakkal szövődik bele családi konfliktusa. Felesége, Dása, egyik első kísérlete a szovjet irodalomban az újtípusú asszonynak. A forradalom talpra állította, emberré nevelte, s a hazatérő Gljeb nem azt az önállótlan, a házassági kapcsolatban puhán feloldódó asszonyt találja, akit annak idején otthon hagyott.

A Cement születésének évében halt meg *Jeszenyin*. Faluról került Moszkvába, Pétervárra, ahol — írja Gorkij — „olyan elragadtatással fogadták, akár az inyenc januárban a földiepret". De nem tudott a nagyvároshoz édesedni, sem akkor, sem később. A falut szerette, se látó, se halló, fájdalmas szenvedéllyel. Mégpedig azt az orosz falut, amelyet még nem érintett az új idők szele. Nem a forradalom távlataiban kereste a falvak boldogságát (bár erre is van példa költészetében), hanem

Digitized by Google

A FORRADALOM ESZMÉJE KÉPZŐMŰVÉSZETÜNKBEN

A hallgatag gép, nézd, helyére ér,
Még nyikorgó törzseken gördül tova.
Nyög az anyag. A tömegeken így
gördül elő a dolgozók sora.

Nagy a mű. Hogy férne ilyen szűk kapun,
melyen kétoldalt porló istenek
fehér szemükkel ki-be libegő
bankárok után elmerengenek?

Töredeznek a világ pántjai.

*

Meg fogjuk alkotni csiszolt kövön
a dolgozók finom fém-államát —
mint bérházon az énekszó, belülről a jel,
darabos arcukon úgy suhan át.

(József Attila)

Pátzay Pál: Lenin

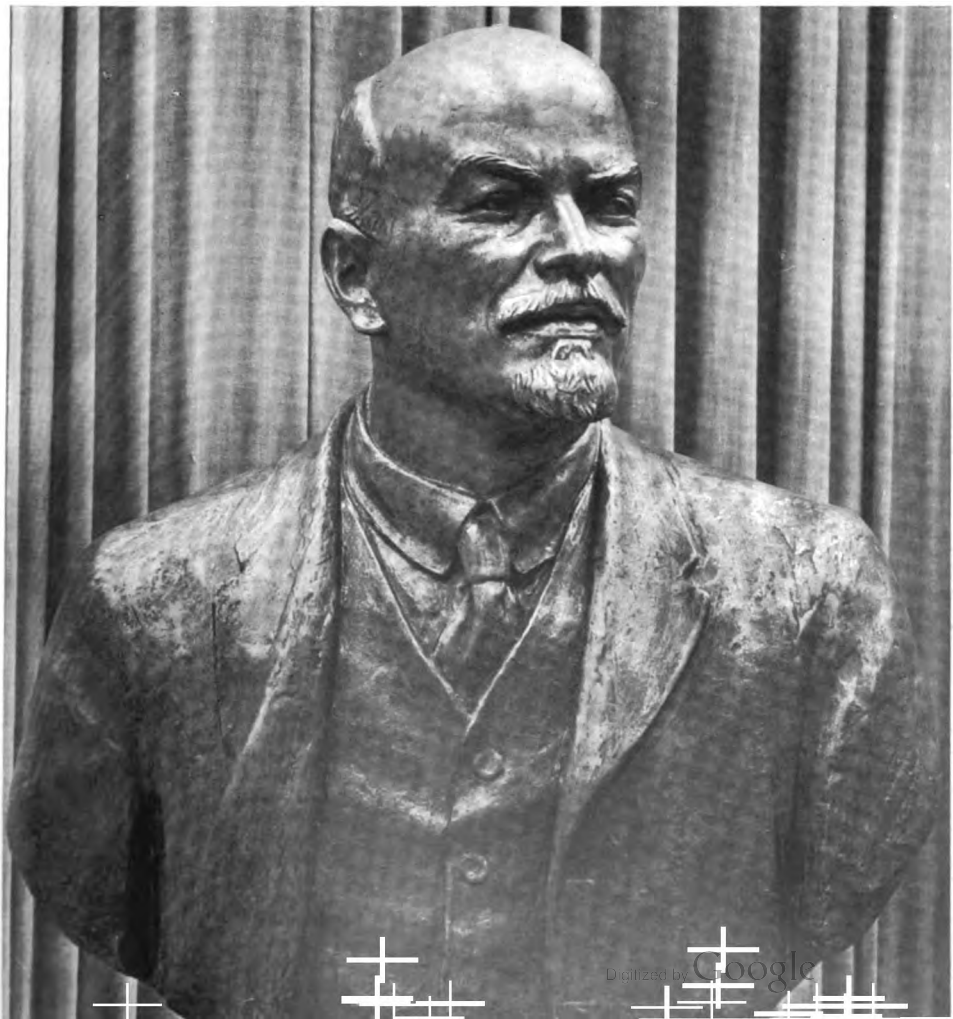

Digitized by Google

Pór Bertalan: Világ proletárjai, egyesüljetek!

Kiss István:
Tanácsköztársasági emlékmű terve

Uitz Béla: Vöröskatonák előre!

Digitized by Google

Derkovits Gyula: Kenyérért! (Terror)

Goldman György: Könyöklő munkás

Digitized by Google

Barcsay Jenő: Kubikusok

Dési Huber István: Viharmadarak

Digitized by Google

Derkovits Gyula:
Kapudöngetők (1514)

Mészáros László:
Egységfront

Bokros Birman Dezső:
Független Magyarországért!

Digitized by Google

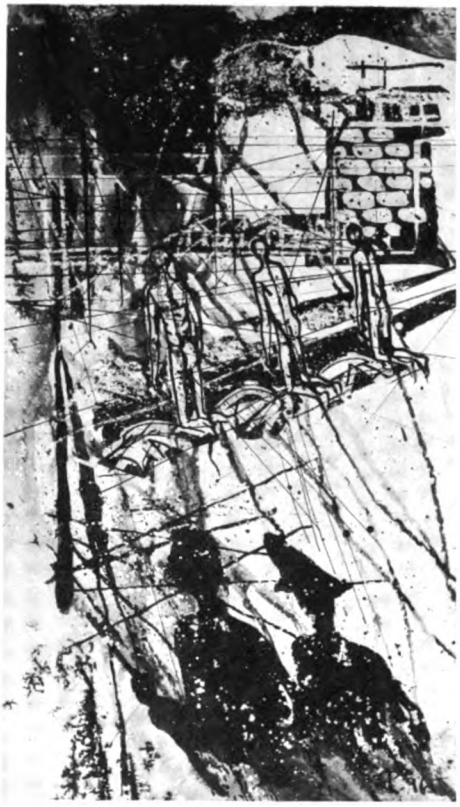

Raszler Károly: Emlékezzünk! II.

Somogyi József: Sirató

Kohán György: A háború emléke (Részlet)

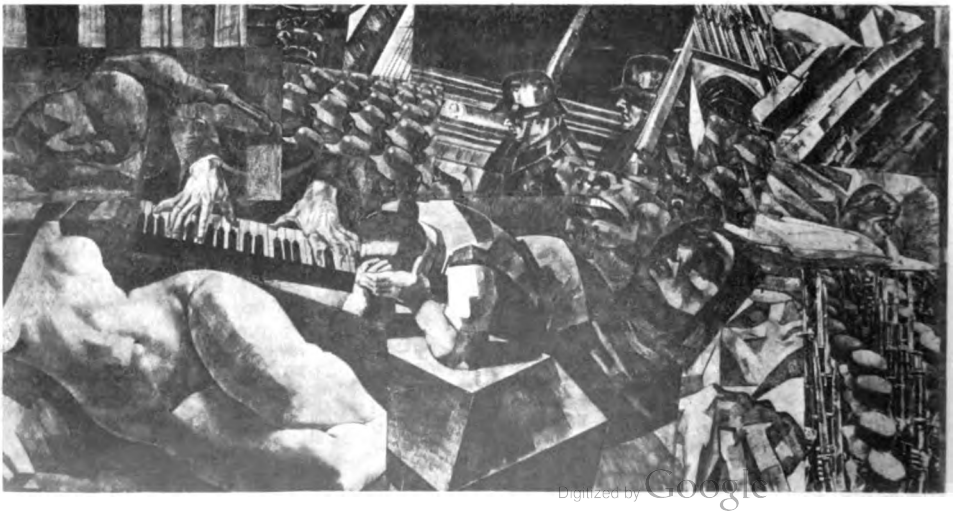

Digitized by Google

Vati József: Földosztás

Kerényi Jenő: Osztapenko

Duray Tibor: Május elsejei felvonulás

Digitized by Google

Szinte Gábor: Homok és gép

Prepelicza Katalin: Építkezés

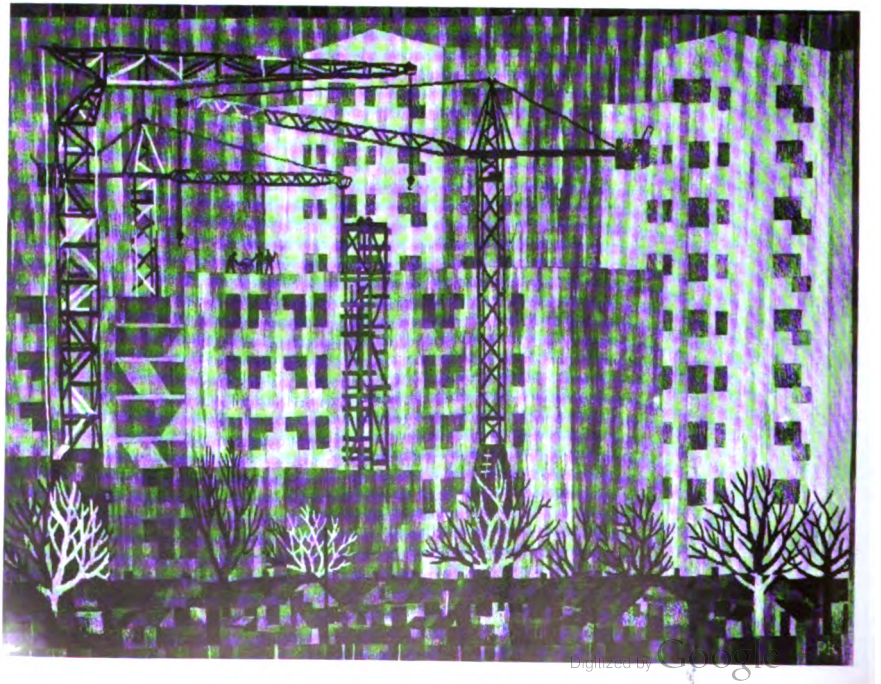

Digitized by Google

a romantikusan látott múltban és jelenben. Édesbús idillé álmodta az omlatag viskót, a sárba fulladó utakat. „Irigyen nézett mindenkire — mondta róla Majakovszkij —, aki szervesen összeolvadt a forradalommal". Viszolygott a várostól, amelyben mintha megrontóját látta volna, de ugyanakkor, szenvedő bonyolultsággal, vonzódott is hozzá. Élete lassankint elzilálódott. A századnak egyik legvarázslatosabb orosz lirikusa, az orosz tájak elbűvöltje és mesteri felbűvölője végül is — harminc éves korában — öngyilkos lett.

A kedves és vakmerő írópár, *Ilf* és *Petrov* a szatirikus regényre adott kitűnő példát ebben az időszakban. Mikor *A tizenkét szék* — 1928-ban — megjelent, a szovjet olvasó elképedt attól a derűs fesztelenségtől, amellyel a regény hőse, Osztap Bender, a leleményes és elszánt csibész mozog a kortársi élet sok merevsége között. Az olvasói tetszés ezúttal egy furcsa humanitást ünnepelt, amely a forradalmi hatóságoknak itt-ott megkövesedő szigorúsága és a fantasztikus tervekben fövő vad és züllött ellenforradalmiság között valami könnyed és fölényes arcátlansággal, csúfondáros, de tehetséges csirkefogó-tempókkal mutatott fel hitelesen emberi vonásokat. A „nagy kombinátor" áldáz és félelmes is tudott lenni, de sohasem vált ormótlan szoborrá, és kopott frázisokat csak ironikus mellékzöngével mondott. Ennek az irtani valóan negatív regényhősnek pozitív csillanásai is voltak.

Osztap Bender poláris ellentéte *Osztrovszkij* regényének — *Az acélt megedzik* — fiatal hőse, Pavel Korcsagin. Ő az az acél, amely megedződik a forradalom tüzében. Ezzel a kis proletárfiúval mindaz megtörténik, ami valakibe csontig, velőig bevésheti a forradalom igazát. Osztrovszkij nem olyan humanista, aki aggályosan latolgat pluszt és mínuszt jobbra és balra. Minden tanítása szenvedélyesen forradalmi, azt mondhatnók: naivul tiszta. Humanitása kommunista humanitás, netalán való elfogultságait is a méltóbb jövő hite fűti. Pavel Korcsagin áldozatos élete nagy nevelő példája lett a szovjet fiatalságnak.

A munkaverseny regényét *Katajev* írta meg: *Hajrá!* (1935). A magnitogorszki erőmű megteremtésének vagyunk itt tanúi. A regény hősei igazában nem egyes emberek, hanem kollektívum, egy magnitogorszki brigád, amely a munkaverseny lázában hatalmas eredményeket ér el. („Huszonnégy órás eposz" — mondta a könyvről Bálint György.) A Hajrá! előtt a *Sikkasztók*, a Hajrá! után *A távolban egy fehér vitorla* címmel írt regényt Katajev. Mindhárom mű világsikert hozott — nyugaton is —, s mindegyik más okon. Az elsőnek szatirikus fejezeteiben szovjetellenes érzéseihez keresett tárgyi alapot a polgári világ, a másodikban az újszerű téma izgatta a külföldi olvasót, a harmadik hamvas gyermeki regényességével hódított. Elgondolkoztató, hogy ezt a három könyvet egyazon kéz írta. Ugyanabból a tollból folytak a Sikkasztók dezidealizált, szárnyatlan és mégis tehetséges mondatai, a Hajrá! ziháló, motorzúgásos fejezetei és a Fehér vitorla ártatlan, üde szövege.

A szovjetország munkásainak és parasztjainak életét ábrázoló regények mellett szükségképpen meg kellett jelennie a szovjet értelmi-

Digitized by Google

ség regényének is. Élete és magatartása a történelem legkritikusabb szakaszában ígérkezett a legérdekesebbnek, amikor az értelmiségnek döntenie kellett: odaáll-e a születő új mellé, vagy belekapaszkodik a pusztuló régibe. A téma immár klasszikusnak számító ábrázolását *Alekszej Tolsztoj*, az emigrációból megtért grófi sarj alkotta meg. Regénytrilógiája, a *Golgota*, sok személyes motívumra épül. „Magamból indulok ki — vallja az író —, abból az emberből, aki Golgota egész keserves útját végigjárta". A trilógia hősei — két férfi és két nő — tisztességes és többnyire világos fejű értelmiségiek. A haladás és a szabadság híveinek vallják magukat, de sok minden megtorpantja őket a fellobbanó forradalom előtt. Például az a jellegzetesen értelmiségi iszony, amely a zűrzavar és az erőszak láttán fogja el a polgári formák közt nevelkedetteket. Megtorpantja őket az is, hogy a forradalom rögtön középponti győzelme után, olyan erőkkel találta magát szemben, amelyek a kishitűek szemében kétségessé teszik a forradalom végleges sikerét. És visszatartják őket ideológiai korlátok, polgári beidegzettségek, politikai babonák is. Mikor a vihar nyersen megpörgeti őket, az üldözöttek fájdalma és daca támad fel bennük. De — ki később, ki hamarabb — ráeszmélnek a forradalom igazára. A Golgota ennek a ráeszmélésnek a története. Az írói sematizmusnak, a félszegen vagy együgyűen felfogott pártosságnak semmi nyoma benne. Jobb és bal persze köszörült élességgel válik el egymástól. De a züllés és elvadulás jobbról, a tisztulás és eszmélkedés balról nem mechanikusan, nem tankönyvi ábrák szerint történik, hanem a való élet egybemosó forgatagában, visszaesésekkel és előreszökkenésekkel.

Tolsztoj a történeti regényben is nagy példát adott. Az *Első Pétert* a kortársi szovjet kritika a világirodalom egyik legnagyobb történeti regényének látta. Ez talán túlzás. De a mű még ma is hatásos, élő és erős. Megvan az a jelentősége is, hogy igazában vele kezdődik az orosz múlt szovjet szempontú irodalmi feldolgozása. A forradalom emberei elérkeztek oda, hogy „olyasvalamit lássanak a történelemben, ami mélyen belenyúl a mindennapi életbe, amihez közvetlen közük van". Péter alakja körül százados viták folytak. Hol démonikus kártevőnek, hol lángeszű reformátornak látták. Tolsztoj közelvitte a néphez, amely itt nem vázlatos statisztéria immár, hanem teremtő erők alakuló rendszere. Történelmi inspirációból született Tolsztoj legjelentősebb drámája, a *Rettegett Iván* is. Iván megítélésében az orosz történetírás és irodalom kissé olyanképpen ingadozott, mint a Péterében. Az iskolázott rétegek tudatában Iván véres despotának számított, de a nép úgy érezte: ez a cár az urakkal szemben a szegényeknek fogta pártját. A drámában összetett hőst látunk. A Rettegett élő egységben tud érzékeny és elkínzott ember lenni, ugyanakkor erélyes, messzelátó politikus és kegyetlen uralkodó.

Tolsztoj az értelmiség és a forradalom viszonyáról adott nagy ábrázolatot, *Solohov a paraszti tömegek* átalakuló életét dolgozta fel világirodalmi szinten. Pontosabban: a kozák parasztságét. S legnagyobb

Digitized by Google

erővel a *Csendes Don*ban. Külső és belső arányainak egyképpen köszönheti ez a regény, hogy oda szokták állítani a *Háború és béke* mellé, s hogy több méltatója, mintegy kiemelve a regény műfajából, eposznak nevezi. A szép különbségtételnek megvan az oka, értelme. Az eposz, ahogy a poétika tanítja, fenséges tárgyat dolgoz fel, s ez gyakran a honfoglalás. S amit a kozákság a Csendes Donban végbevisz, bízvást mondható társadalmi honfoglalásnak. A regény egy kozákcsalád életét ábrázolja, s ezen át jóformán az egész doni kozákság életét az első világháborút megelőző esztendőkben, majd a világháború és a forradalmak alatt, végül a szovjethatalom első esztendeiben. Azt a folyamatot írja le, amelynek során a kozákság ráeszmél nagy történelmi tévedéseire, felszámolja illúzióit, és megérti a forradalmat. A középponti figura Grigorij Meljehov, kozák középparaszt. A regény, ha egyszemélyesen látjuk, arról szól, hogyan vergődik Grigorij forradalom és ellenforradalom között, hogyan sínyli meg, hogy nincs képessége a döntésre. Alapjában tele van jó szándékkal. Azt szeretné cselekedni, amit a tisztesség, az igazság kíván. A felszabaduló nép oldalán tudja magát, de azzal, amit tesz, jobbadán a földesurak ellenforradalmát szolgálja. Jó hazafi módjára szeretne élni, és mégis megárul egy gyékényen az intervenciósokkal. Grigorijban bőségesen találni erkölcsi érzéseket. Távol áll a léháktól, vonzza a morális tisztaság, ég a keze közt a munka. Mégis: szenvedve ingadozik. Nem leli a helyét. Irígyen néz azokra, akik tétovázás nélkül pillantanak szét a világban, s tudják, hova kell állniok a viharok közepette. Ez a jobbra hivatott paraszt a regény végén olyan szomorúan roggyan össze előttünk, mint egy üres zsák. „A jelentős ember is semmivé válik, ha elszakad a néptől" — mondja a regény egyik orosz méltatója. Ez a tétel a Csendes Don egyik nagy tanítása. A másik: az emelkedő tömegek igazsága akkor is győz, ha értékes emberi erők szállnak vele szembe.

Solohov másik nagy regénye a *Feltört ugar*. Ebben egy kozák falu tér át a kolhozgazdálkodásra: Gremjacsij Log, 1930-ban. A harcos akciót egy Leningrádból küldött munkás, Davidov vezeti. Az író gazdag falusi galériát sorakoztat fel jobbról is, balról is. A bűnügyi és kémregények izgalma kísért a küzdelmes lapokon. A mű második részében gyérebb a közélet, a szorosabb értelemben vett kollektivizálás rajza. Nem mintha a magánélet mozzanatain finom áttételekben nem tetszenék föl a közváltozás, csak éppen az író egyre több kedvét leli a személyes mozzanatok kifestésében. A közgondok csillapodtával újra jelentkeznek a magánemberi igények. Nyilvánvaló, hogy a privát mozzanatok szaporodása a politikai-gazdasági meghiggadásnak is fokmérője. S ezzel a „váltógazdaságos" ábrázolásmóddal Solohov a valóság bonthatatlan egységét is szugerálja. Persze, azért ez a második rész sem téved át az idillbe. Nemcsak a fehérek maradnak holtan a falu porában, hanem a legjobb kommunisták is. „Tragikus mű ez a regény, anélkül, hogy pesszimista volna" — írja egyik bírálója. Az eszme győzött, bár hordozói elbuktak.

Digitized by Google

A Feltört ugar nem ér föl a Csendes Donhoz, noha kitűnő, nagyhatású munka. Viszont a legjobb solohovi szinten áll az *Emberi sors* című elbeszélés. Egyszerű orosz ember harcol és vergődik itt a háború rémségei és a fasiszta hadifogság rácsai között. Ezzel az orosszal minden megtörténik, ami valakit elvadíthat s mindörökre kivetkőztethet emberi formáiból. Az elbeszélés hőse ember marad. A háború után megroggyantan tántorog vissza feldúlt szülőföldjére, ahol nem talál senkit, semmit. Roncsok, romok, árvák. S a megpróbált emberben egy apátlanul, anyátlanul kallódó kisfiú felszítja a pislákoló életerőt. Van kiért újra kezdenie, ami abbamaradt, van, akiért felelősséget érezhet. A humanum újra csodát mívelt.

Líráról és epikáról szóltunk jobbadán, s nem véletlenül. Az új irodalom *drámája* egy lépéssel lemaradt a másik két műágtól, s ezt a lemaradást máig is csak alkalmilag pótolta. De azért a színpadi-drámai eredményekről sem lehet hallgatni. Erő és céltudat volt és van ezekben is. Az új rendszer természetesen át akarta formálni a színpadot, a drámát is. A „nézőtér széles demokratizálásáért" kezdett harcot. 1919 augusztusában államosították a színházakat, megindult a színházi hálózat nagyarányú kiépítése. Nem sokkal később megteremtették a kolhozok és szovhozok állandó és vándorló színházainak rendszerét, megindultak a kísérletek a gyermekszínházak felállítására. Maga a szovjet dráma *nehézkesebben kapott lábra*, az írók egyelőre csak tapogatóztak a szocialista szellemű dráma természete körül. (Majakovszkij sugallatos drámakísérleteit már említettük.) Az új színházba özönlő új tömegek tetszését keresték, és a forradalom lendületét akarták tartósan továbbplántálni a tömegekbe. Sok naivság és esztétikai önámítás torzítja az első évek drámairodalmának átlagát. Merész kísérletek avult hagyományokkal kereszteződnek, s a rendezői és a játékstílus sem tud korszerű egységben kiforrani. 1925-től számíthatni az új dráma megjelenését. *Romasov, Szejfullina, Billj-Belocerkovszkij* erővel teljes, valóban forradalmi látásból és igényből támadt hősöket állít színpadra. *Bulgakov* híres drámája, a *Turbinok napjai*, amely megértéssel formál vívódó értelmiségi figurákat, 1926-ból való. Shakespeare-i példák kezdenek hatni, Gorkij szelleme is fel-felsugárzik az új drámában. A színvonal szempontja rohamosan előtérbe kerül, növekvő bizalmatlanság fogadja a drámai vulgarizálást: az egyszerűsítést, a jó szándékú, de végeredményben kártékony „népszerű" átdolgozásokat. 1932-ben már párthatározat fojtja el az ilyen törekvéseket. A szimbolista-formalista tendenciák is elhalnak, 1938-ban még *Meyerhold* formalistának érzett színházát is bezárják. A színpadi realizmus vezető elvvé szilárdul. Dráma és élet egyre közelebb kerül egymáshoz, s most már nemcsak a felület rikító foltjaiban. Munkások, parasztok a realitás magasabb szintjén jelentkeznek, mint korábban. Ihletett erővel lép színre az értelmiségi, kivált a régi értelmiségi figurája, aki megtalálja az utat a forradalomhoz, s akihez megtalálja az utat a forradalom. A Moszkvai Művész Színház — *Sztanyiszlavszkij* és *Nyemirovics Dancsenko* 1898-as

Digitized by Google

alapítása — leszámolva az álmodern torzításokkal, megteremti a korszerű realizmust, bátran támaszkodva a múlt jó hagyományaira. *Vahtangov* színháza tovább töri az utat új kifejezési formák felé. Újra játsszák *Osztrovszkijt*, *Gorkijt*, *Csehovot*, s az újabbak — *Trenyov*, *Lavrenyov*, *Visnyevszkij*, *Pogogyin* és néhány társuk — meggyőzően, eltérő eszközökkel és más-más aspektusból fejezik ki a kort és emberét.

Háborúban a szovjethatalomért

1941 június 22-én a hitleri Németország orvul megtámadta a Szovjetuniót. A meglepett és kellően fel nem készült ország seregei visszavonultak. A fasiszta hadak jó ideig előretörtek kelet felé, s ezerszám rombolták le a falvakat, városokat. A szovjet nép szinte példátlan megpróbáltatáson ment át. Az 1942—43-as sztálingrádi csatában a szovjet erő megfordította a helyzetet, s a hitleri hadakat Berlinig verte vissza. A győzelem nyomán kialakult a szocialista világrendszer, melynek középponti erejét a Szovjetunió hordozta. A feldúlt ország újjá- majd továbbépítése nagy iramban folyt. Ám a „személyi kultusz" és a dogmatizmus káros kihatásai a gazdasági, politikai és szellemi életben még minduntalan megmutatkoztak. Sztálin halála után fokozatosan erősödő harc indult a hibás kormányzati módszerek ellen, s az 1956-os XX. és az 1961-es XXII. pártkongresszus lényegileg tiszta helyzetet teremtett ebben a vonatkozásban.

Az írók és költők a Nagy Honvédő Háború éveiben a *hadrakelt nép oldalán küzdöttek*. Az irodalom a front szellemi-érzelmi szilárdítására összpontosította minden erejét. Az aktuális publicisztika és a haditudósítás műfajai virágzottak, gazdagodtak. De nagyot lendült a szépirodalom is. A háborús és a háborút követő első évek a toll érett mestereit emelték világhírre. Kivált a regényírók — többek közt *Ehrenburg*, *Fegyin*, *Leonov*, *Fagyejev*, *Szimonov* — hívták fel a világ figyelmét az újszerű és sokszerű szovjet irodalom és a szovjet élet értékeire. A Sztálin halála után megindult közéleti folyamatok is tükröződni kezdtek az irodalomban. A szocialista realizmus elvrendszere *részben új tartalommal telítődött*, a tegnapi hang és tematika hovatovább szűkösnek és feszesnek tetszett. A szovjet irodalom arca változást igért.

A kor jelesei közül *Ehrenburg* párizsi újságírósorból nőtt nagyra. Fiatalkori regényeiben az a kettősség csapódik le, amely a tőkésvilág képtelenségeit világosan látó, de az induló szovjet élet fájdalmas nehézségeitől visszariadó ifjú értelmiségnek azidőtt sokfelé jellemzője volt. A férfi Ehrenburgot megihleti a hazai építés pátosza. A *teremtés második napja* már a szocialista hitben erősödő művész áldozata a történelmi vállalkozás nagysága és szépsége előtt. A *Párizs bukása* sodró erővel festi a fasiszta bakancsok alatt vérző francia nép napjait, a *Vihar* a második világháború egyetemes pusztítását. Az *Olvadás* című kisregénye, amely a merev művészetpolitika ellen szállt síkra, izgatott vitákat kavart. Regényírói vonásait talán a Viharban tapinthatni ki leginkább. A mese szövevényét itt mesterkéltség nélkül építheti olyan

Digitized by Google

figurák köré, akik a legközelebb állnak a szívéhez. Francia és orosz értelmiségiek ezek, részben már kommunisták, részben türelmesek vagy éppen szimpatizánsok. Ehrenburg a publicisztikának is világszerte tisztelt mestere. Érvelési módja gáncstalanul logikus, egész tónusa művészien, kulturáltan kellemes. Legáthatottabban a békéről ír. Érezni szótárán, grammatikáján, hogy ennek az ügynek testestől-lelkestől, apostoli fűtöttséggel odaadja magát. Legmagasabbra, úgy tetszik, mégis emlékirataiban ért. Egy tiszta lelkiismeretű, biztonságosan megálló „nagy öreg" számol be itt felelősen, tapintatosan és pontosan félévszázadnyi, kavargó, nagy múltjáról.

Rokon vele a hódító humanitásban *Fegyin.* Ehrenburgot a francia, őt a német kultúra járta át közvetlen közelből. Dosztojevszkij és Tolsztoj öröksége is munkál benne, s a nagy barátnak, Gorkijnak a tanítása is. „Magamban Támaszomnak és Szabadítómnak nevezem őt" — vallja Gorkijról. Első regényében — *Városok és évek* — az orosz értelmiség forradalmi útját próbálja megrajzolni. Hősének sorsa a polgári humanitás esendőségét példázza a választató idők forgetegében. A könyv — ha izgatottan, kiforratlanul is — már egybemarkolja szinte mindazokat a tematikai és érzelmi-szemléleti csírákat, amelyekből majd az egész fegyini életmű kiterebélyesedik. Következő regénye a *Karev-fivérek*ről szól. Az egyik fivér orvos, a második a forradalom harcosa, a harmadik — s voltaképpen róla szól a regény — muzsikus. Nyelv, alakábrázolás és kompozició itt megülepedettebb, mint az előző regényben. Fegyin valamelyest visszahajlik a hagyományoshoz. Ahogy Nyikita Karev művészi útját az individuum belső hányódásaitól a kollektív érzésvilághoz való odabékélésig megrajzolja, az már az író teljes megéréséről tanúskodik. Az *Európa elrablása* a világpolitikából sarjad. A rabló a fasizmus, amelynek körme nyomai alatt itt is, ott is serked már a vér az ősi kultúra bőrén. A művészi formálás módja itt még közelebb hajlik a tradicionálishoz. De a végső lépéseket mind művészi eszközeiben, mind szemléletében csak a háború után született trilógiájával teszi meg *(Első örömök, Különös nyár, Máglya).* A korai regényekben valami politikai szemérem s a realizmus polgárian-humanisztikus felfogása gátolta, hogy rendületlen forradalmi hősöket állítson a porondra. A háború, a győzelem, a történelmi növekedés megszabadítja ettől a gátlástól. Fegyin végül is a szovjet irodalom egyik legkülönb mesterévé építette magát. Megőrizte függetlensége lényegét mindazoktól a veszélyektől, amelyek széles európai kultúrájában oly csalogatóan lappangtak, de azoktól is, amelyekkel a vulgáris politikai nyomás fenyegethette.

Rokon vele a szocializmus pregnánsan humanista megvallásában *Leonov* is. A fiatal Leonovot Lunacsarszkij „anarchista intellektuel"-nek látta. Az első regények valóban mutattak valami olyan tépettséget, amire talán illett ez a bélyeg. A későbbiek semmiképp. Mindössze a bonyolult szerkesztési mód emlékeztet — talán — az ifjúkori szertelenségekre. Leginkább az *Út az óceán felé* lapjain, ahol a regény hősei há-

Digitized by Google

rom idősíkban mozognak, s a szálak egy kacskaringós, idősíkokat válogató cselekmény során futnak végül össze. A mesterkéltségében is hatásos kompozíció kommunista munkások és szabad szellemű értelmiségiek benső találkozását szolgálja-ábrázolja. A leonovi csúcs azonban az *Orosz erdő*. Vihrov professzor, a főhős patriotizmusa az orosz erdők féltő szerelmén át öleli fel az egész országot. Vihrov nem az ideológia tételei felől indul el a marxizmus felé, hanem az erdők ritkuló fái közül. A fejsze fenyegette orosz erdő súgja meg neki az igazi utat. Ellenfele, az obskurus Gracianszkij professzor, aki gátlástalanul kiirtana minden orosz erdőt, látszatsikerek után elbukik. De nem pusztán két gazdaságpolitikai nézet csap itt össze: az egyik minden élőfát kiirtana, ha a szocialista építés „úgy kívánja", a másik szerint csak annyi fát szabad felhasználni, amennyit a holnap pótolhat. Ilyen redukáltságában a „téma" nem sok jót ígér: mintha az író regényesített tantételek népszerűsítésére vállalkozott volna. Ám a könyvnek sajátos varázslata van. Az olvasó néhány fejezet után beleszeret az orosz erdőbe és dobogó szívvel kíséri a harc változatait. Leonov lírai szenvedélye teszi ezt. A patriotizmus és a szocialista hit ötvözetét sikerült ebben a nagy regényben megteremtenie.

Ehrenburg, Fegyin, Leonov egyre nőttek írói pályájukon — *Fagyejev* huszonöt éves korában írta meg mesterművét. Ez a *Tizenkilencen* (Összeomlás) című regény (1927), amely egy távol-keleti partizáncsoport életét festi, a csoport megsemmisüléséig. Csak tizenkilenc partizán menekül meg, de ezek előtt kitárul az új világ horizontja, s érzik, hogy a roppant áldozat nem volt hiábavaló. Az egyesek elbuktak, de az Ügy megélt. A partizáncsoport keresztmetszetben mutatja a kor társadalmát: munkásokból, parasztokból tevődik össze. Vezetője a zsidó Levinszon. „Olyan kicsi volt — olvassuk róla — szinte csak sapka, vörös szakáll és térden felül érő csizma volt az egész ember." Ez a Levinszon csupa családiasan olvatag érzés, takargatott lágyság. De példátlan akaraterővel, a feladat nagyságától áthatva, vezérré formálja magamagát. Csak mikor végrehajtotta a vad és kockázatos áttörést, akkor ereszkedik meg; „Mindenki látta most, hogy gyönge és nagyon megöregedett... könnyek csorogtak végig lassan a szakállán". Ez a regény az új irodalom egyik csúcsa. *Az ifjú gárda* még ismertebbé tette az író nevét. Azokról a krasznodoni fiatalokról szól, akikből 1942-ben földalatti csoportot szervezett egy tizenhatesztendős diák, Oleg Kosevoj. Az ifjúság idilli képe mögül kilépett a felelős ember, s a krasznodoni mitológia bevonult a szovjet történelem nevelő emlékei közé. Fagyejev helyenkint retorikusan szól, lírai megindultsággal és eszményítő színekkal fest, jókaias jellemarányokat rajzol, de nem téveszt hatást... Legnagyobbnak szánt műve torzóban maradt, pedig valami harminc évig dolgozott rajta. Egy távol-keleti primitív néptörzs, az udegék halódását és új életre serkenését akarta benne megírni, a regenerálódásnak azt a folyamatát, amelynek során az új világ az élet friss áramait viszi a szikkadó néptestbe. A torzóban maradt cselekmény el dolgozatlan szálai

Digitized by Google

nyilván meggyőző csomókba futottak volna, ha az írónak megadatik művét befejeznie.

Fagyejev mesteréül Gorkijt szokták megnevezni, s valóban, sok volt benne Gorkij elvi következetességéből, irodalomszervező szenvedélyéből. *Pausztovszkij* „íróibb" író, „apolitikusabb" mester. Legmaradandóbb műve önéletrajzának négy gazdag kötete. Ifjúkorát, mely a cári évekre esett, gyöngéd és aggályos pedantériával idézi föl. Halott utcák, tájak és emberek kezdenek lélegezni sugallatos tolla alatt. Tárgyának nem programos átpolitizálója. A szolid lefogottság kap meg az önéletrajz harmadik, negyedik kötetében, ahol pedig a tárgy ugyancsak kínálja az iszonyodás és a lelkendezés nagy hangsúlyait. Itt polgárháborús hányattatásairól számol be Pausztovszkij. Semmi obligát retorika, semmi hatásos vájkálás undorban és borzalomban. A forradalom döbbenete hétköznapi mondatok eresztékei közül világlik elő. „Sápadt volt, sovány. Torkán mullkötés fehérlett. Mindkét kezével erősen belekapaszkodott az emelvény korlátjába... Hallatszott ziháló lélekzése". Lenint mutatja be így az író. Ezekben a kötetekben Pausztovszkij végképp feloldotta azt a kemény ábrázolási módot, amely a szovjet prózát helyenkint oly sokáig jellemezte. Lírai nyugalmában az emberszeretet, a tapasztalatokból fölsarjadt bölcsesség, sőt humor és a haza új rendjéhez való, hangsúlytalanul természetes hűség elegyül a természet el-ellágyuló szerelmével.

A regényírók mellett jelentős költők is alkotnak ebben a korszakban. *Paszternak* kulturált és igen-igen érzékeny művész, hajlamos a gyötrődő és végletes önmagába fordulásra, de arra is, hogy feloldódjék az orosz táj, az orosz élet sejtelmes szépségeiben. A szerelem lefogott, elmélyített eksztázisának, a forma fegyelmébe szorított elragadtatásnak delejes szavú énekese. Olyan művész, aki megszenvedi minden sorát, s a költői vallomásban nem ismer alkut. Korrábbi forradalmi poémái a szovjet líra fővonalaival párhuzamosan futó költői pályát ígértek, de az irreális sértődékenység, a fájó daccal védett individualitás konfliktusokba sodorta a költőt az irodalom és a politika ellenkező tendenciáival. Történelem és társadalom kevésbé ihlette, mint kortársait, s csak sokszoros áttételekben. „Olyan hangokat hallott, amelyeket más füle nem is érzékel, hallotta, mint dobog a szív és mint nő a fű, de a kor lépteit nem hallotta meg" (Ehrenburg).

Tyihonov költészete jórészt olyan motívumokat bont ki, amelyek mintegy nyomon kísérik a szovjet történelmet, és a lelkes és hű patriótára, a párt kemény fiára vallanak. Lenin emlékét, Sztálin szülőházát, a békét, a szovjet zászlót, Kirovot, Panfilov gárdistáit, a Kaukázus csúcsait, a leningrádi hősöket s a testvéri köztársaságokat énekli meg — kivált Grúzia tájai ihletik. Tisztán kerekedő dallamai áttetsző tartalmakat röpítenek, strófáin hagyományos formai kellem lebeg. Nemes és gáncstalanul jóhiszemű közéleti költő.

*Scsipacsov*ban sokkal kevesebb a retorika és a politikai pátosz. Akármiről ír, intimre és jellegzetesen humánusra tudja hangolni a ver-

Digitized by Google

set. Ezt a hangot hallani aztán szerelmi lírájában, sőt költészetté formált filozofikus ötleteiben-gondolataiban is. Legsajátosabb alkotásai a „lírai miniatürök". Kristályosan világos, sok tekintetben tradicionális, szerkezetükben olykor a Heine-dalokkal érintkező kis műremekek ezek; többnyire a szerelemről szólnak, vagy a felé sugárzanak. Gyöngéd fordulatokban pattannak el, vagy nagyon finom tartalmi fokozatokban érnek csúcsot.

Iszakovszkij az egyszerű, andalító dalok mestere. Azoké a kis üde és áttetsző, ritkábban epikus, többnyire lírai formáltságú verseké, amelyek az új orosz falu ráképzelt vagy már valóban csillogó új fényeitől ragyognak, s amelyek közül nem egyet zenésítettek meg s röpítették szét hazaszerte orosz muzsikusok.

Martinov indulatos, a kifejezés hamisítatlan tüzével hódító költő. Sugallatos erővel vall a természet és a lélek izgalmas kapcsolatairól, de az élet és a valóság leglaposabb mozzanatait is át tudja járni a költészet áramaival. Művészete a bátor emberi nyíltság, a „mindent kimondani" merész dísztelensége felé növekszik.

Tvardovszkij epikus poémákkal vágott a szovjet költészet élvonalába, noha lírája is jelentős. A *Nekeresdország* egyszerre nyúl az orosz paraszt legősibb érzéseihez és legmodernebb problémáihoz. Az ősi érzés: a cári paraszt honos hontalansága. Otthon volt Oroszországban apái porladó csontja szerint, de nem volt otthon a maga életének emberalatti formája szerint. Az ősi érzés a kolhozosítás megindultával modern problémává alakul. Az új gazdálkodástól viszolygó parasztember most elindul, s a mesék világában keresi azt a menedéket, amely megmenti a kolhozélet elrágalmazott távlataitól. Nyikita Morgunok csalódások és kudarcok után ébred csak rá, hogy amit keresett, azt éppen abban találja meg, amitől olyan kétségbeesetten menekült, a közös gazdálkodásban. A Nekeresdországnál is nagyobb sikert hozott a költőnek a *Vaszilij Tyorkin.* Ez a poéma a Nagy Honvédő Háború idején folytatásokban, frontújságokban jelent meg. Pattogó ritmusokban, gazdag rímekkel arról szól, hogyan harcol hazájáért az „egyszerű" paraszt, a „mindennapi" szovjet ember. Ez a Tyorkin elragadó figura, s attól olyan elragadó, hogy minden ízében emberi. Hogy olykor lódít is, csak annál jobb. Minta-katona, de egyszer-egyszer kedvesen orcátlan is tud lenni a feliebbvalóival. Példásan bátor, de a halálveszedelemben ő is reszket, mint a nyárfalevél. Humora egészséges, népi, orosz. A Vaszilij Tyorkin népszerűségével kevés szovjet írás versenghet. (Tvardovszkij — legutóbbi poémájában — a túlvilágon is meghordozta kedvelt hősét, s útja során a dogmatikus bürokrácia ötletes szatíráját adta.) 1960-ban készül el *Egyre messzebb* című poémája. Ez a dogmatizmus ütötte sebeket gyógyítgatja, kivált a poéma *Így volt* című énekében. A remény és fájdalom egyensúlyos elegyével szól. Tvardovszkij a történelemnek egy gyötrelmes pontján megoldotta a szovjet költészet nyelvét. S ez azt is jelenti, hogy segített megoldani, feloldani valamit a szovjet népben is.

Digitized by Google

Sokoldalúságban aligha versenghet valaki a kor írói-költői közül *Szimonov*val. Nagy munkát végzett mint haditudósító, versei, regényei és drámái igen népszerűek, egy részük világszerte ismert. Versei közül a háborús tárgyúak a leghatásosabbak. Ezekben a katona titkoltabb belső világára figyel, amely egyéni is, közösségi is, hiszen millió és millió harcos gondol „egyformán" és mégis olyannyira „személyesen" otthonára, gyermekeire, asszonyára. Egy új értelmű, nemesebb zsurnalizmus is sajátja Szimonov költészetének. Megvillan verseiben az égő Reichstag, Sacco és Vanzetti pöre, Zalka Máté, Leon Blum, Bernard Shaw és többször is Sztálin alakja. Biztos mozgású toll, jó értelmű rutin jellemzi a regényírót. Ilyen erények éltetik híres regényét, a *Nap palok és éjszakák*at is. A sztálingrádi harcoknak ez a népszerű ábrázolata a szerelem és barátság szálaival szövi át a háború szakszerűen hű leírását. Nem dőzsöl a háború szennyének, szörnyűségeinek verista rajzában. Éreztetni akarja, hogy az igazságos háborúban a morális és politikai céltudat fölibe nőhet az iszonyú részleteknek. Újabb regényei gyökeresen különböznek a korábbiaktól. Közben szétomlott az irreális sztálini álomkép, és józan világosságban tűnt elő sok minden, amit korábban színes köd burkolt. A Nagy Honvédő Háború első hónapjait éljük át az *Élők és holtak* szereplőivel. A felsőbb vezetés tökélyében mindeddig rendíthetetlenül bízó emberek a hirtelen csalódás sokkjával zuhannak a túlsó végletbe. Ahogy ezeket a félelmetes napokat ábrázolja Szimonov, abban a közelmúlt illúziótlan bírálata is benne van. A szereplők története újabb regényben — *Nem születünk katonának* — folytatódik, a sztálingrádi harcok egyre emberibb ábrázolásában. Az író *drámáiban* a szerkesztő okosság, a mértéktartó, arányismerő politikum és a színpad jó ismerete fogja meg a nézőt. Ezek a drámák tematikailag az ország aktuális érdekeihez igazodnak, sikerrel. Közülük az *Orosz emberek*, *Az orosz kérdés* és az *Idegen árnyék* tetszik a legjellegzetesebbnek. Az első a fasiszta megszállás rémnapjairól ad képet, a második egy hősiesen tisztességes amerikai újságíró sorsát mutatja meg, aki nem hajlandó orosz útjáról kapitalista érdekek szerint hamisított képet adni, a harmadik egy hiú és naív orosz biológus vesszőfutását festi, aki kutatásai eredményeit már-már kiszolgáltatta az amerikaiaknak.

A háborús regények áradatából kevés állotta az évek próbáját. Mindenesetre eléggé állotta *Kazakevics Tavasz az Oderán* című regénye, amely a háborúnak azt a szakaszát rajzolja, amikor a szovjet csapatok német földre lépnek, és végképp szétverik a fasiszta erőket. Kazakevics jelentős regényén azért érzik valami a háborús nagyregényszokványból is. Csorbulatlanabb hatást tesz egy korábban írt kisregénye, a *Csillag*. Ebben egy harci felderítő csoport pusztulásának tiszta, epikai ritmusokban komponált, reálisan érzelmes, tárgyilag pontos rajzát adja.

Digitized by Google

Az irodalom megújhodása

A XX. és XXII. kongresszus nyomán megindult a küzdelem a dogmatikus módszerek felszámolására, s ezzel a küzdelemmel együttjárt *az irodalom megújhodása is.* Ez nem történt egyik napról a másikra. Az új árnyalású humanizmus gyökereit tapogatva, Solohov Emberi sorsára szoktak rámutatni, s az elmuló irodalmi irányzat utóvédharcait hajlamosak vagyunk az Oktyábr hasábjain silabizálni. Annyi kétségtelen, hogy a szovjet irodalom legújabb korszaka éppúgy, mint maga az ország, fokozódó erővel bontakozott ki a tegnap merevebb hagyományaiból. A filológiai kutatás — túl Szokolov katonán — bizonyára rálel az új irodalomban a klasszikus orosz irodalom ihlető emlékeire, az előző negyven év szocialista humanistáinak nyomaira, a húszas években elhallgatott és az utolsó évtizedben mintegy duplázott, rehabilitáló fénnyel felragyogó művek, sőt néhány nyugati mester inspirációjára is. A lényeg azonban, természetesen, *magának a szovjet életnek a változása, növekedése.*

Miben hozott újat napjaink szovjet irodalma?

A régi irodalom nyíltabban, kitetszőbben „nevelt". Tévedés volna azt hinni, hogy a szocialista realizmus jegyében születő irodalom bármikor is megtagadhatná a nevelés, a szocialista léleképítés gorkiji fogadalmát. Erről nincs szó. Annál inkább arról, hogy ennek a nevelői tendenciának ma *új tartalmat és új formát* kellett kapnia. A „nevelés" szó egy kissé inadekvátul kong már az irodalom vonatkozásában, s úgy tetszik, az „emberformálás" illik jobban ahhoz a törekvéshez, amelyet például a 46-os párthatározat még nevelésnek mondott. A régi fajta pedagogizmusnak a szokványos tanítói lelkendezésből — ilyenre is akadt példa — át kellett nőnie a spontánabbul sugárzó írói személyiség önközlésébe, a deklaratív, ábramutogató módszerből a stílus, a szerkesztés bonyolult áttétel-rendszerébe.

Az új irodalom fesztelenebbül mélyed el a magánélet dolgaiban, mint a régi, s valamicskével tartózkodóbb a közélet bolygatásában, mint az előtte jártak. Valami oppoziciós hangulat jelentkezik itt azzal a szokással, igénnyel szemben, hogy a közéleti mondanivalónak kitetszően dominálnia kell minden jelentős műben. Az új irodalom részben éppen attól várja az írói valóságkép megfrissülését, hogy vissza-visszahúzódva a család, az egyén szűkebb köreire, a kiaknázható új indítékok egész légiójára bukkan. S a tükör, amelyet a kor elé tart, ettől *élőbb, konkrétabb, meggyőzőbb lesz.* Ez a visszahúzódás persze nem az irodalom depolitizálása. Talán inkább a politikum mélyebbre ágyazása, s onnan való művészibb felsugároztatása.

Az új irodalomban megnövekedett az érdeklődés az erkölcs kérdései iránt. Írók is, olvasók is úgy érzik, van abban valami ahumanisztikus, ha az író elnyomja, elfojtja erkölcsi indítású rokon- és ellenszenveit. Régen a politikai hűség és e hűség mindenen átütő ereje volt az eszmény és kritérium; most a politikai morál mellett a magánélet erkölcse is fájdalmas és makacs töprengések tárgya. Naivság volna azt

Digitized by Google

gondolni, hogy ezeknek a töprengéseknek semmi kapcsolatuk sincs közösséggel, politikával. Csak éppen ez a kapcsolat nem mindig és nem szükségképpen olyan közvetlen és nyomon követhető, mint amilyennek régebben ábrázolták.

Az új irodalom kiállásában némelyek — otthon is, külföldön is — egy ideig holmi ellenzékies vonásokat véltek fölfedezni. Úgy érezték, hogy az oppozició netán valamicskét a kommunizmus építése ellen irányul, a dogmás évek nehéz tapasztalatai netán kiábrándították az írókat forradalmi eszményeikből. Persze, *nem így van.* Az új irodalom egy ahumanisztikus ferdülés maradványait kívánta és kívánja eltakarítani. Ma már nyilvánvaló, hogy az új irodalom néhány esztendő alatt a korábbinak *szerves folytatásává* higgad, s talán már higgadt is. Igyekszik *továbbépíteni,* ami elődeiben érték volt, s igyekszik szabadulni mindattól, ami az elődökben nem bizonyult időállónak, elsősorban a feszélyező, „hivatalos", elmerevítő korlátoktól. Voltaképpen tehát attól, amit a megújult szocialista rend maga is, önként iparkodik minél teljesebben lebontani irodalom, művészet, tudomány és minden egyéb körül.

Felelőtlen szimplifikálás volna az új irodalmat csak úgy egyszerűen és mindenestül fölibe emelni a réginek. A régi itt nagyon is bonyolult jelenség, és igazi mesterei máig sem meghaladottak. A régit csak ott vetjük feltétlenül az új mögé, ahol bénítóan eluralkodott rajta az a bizonyos nevelői sematizmus. De azért a korábbi szovjet irodalom helyenkint túlontúl pórul járt az otthoni és a nemzetközi köztudatban, irodalomkutatók és laikus olvasók közt egyaránt. Úgy látszik, nem tudjuk eléggé méltányolni az újat, ha nem ócsároljuk a régit. Mintha nagyon is sommásan vetettük volna el a szovjet irodalom derék-korszakát. A húszas éveket már rehabilitáljuk, a hatvanas éveket már elismerjük, de köztük nem hányunk-e kissé felületesen egyhalomba drágakövet és kavicsot?

A változó politikai helyzet és a változó tömegigény először a *lírában* hozott frontáttörés-szerű újulást. *Jevtusenko* nevét vágta először magasba a hír. A fiatal költő azt az újjongó-haragos felszabadulás-élményt fejezte ki zabolátlan erővel, amely a dogmatizmus abroncsainak töredezésével vált osztályrészévé irodalomnak és közéletnek. Feszélyezetlen gesztusai, kiáltó hangja Majakovszkijra emlékeztet. Új hangokat hozott *Voznyeszenszkij* is, a mérnök-költő. A technikai-tudományos képzet-elemek burjánozva jelentkeznek verseiben. De a burjánzás nem válik keresetté és terhessé, mert ez a költő szerencsésen szűri át egymáson a meleg tradíciót és a káprázatos új-tudást. Huzalok, áramok, elektronok megkapják humanisztikus ellensúlyukat csattogó vadkacsa-szárnyakban, Oroszhon sebeiben és templomaiban. *Vinokurov* megint másfajta költőtípus. Inkább hajlik a fegyelmezett dallamokban kivallható, olykor hagyományos, olykor egészen mai, de mindig a személyes megéltség ingerével ható témákhoz. Költészete az „intim dolgok roppant tárlata". Ezt a költőtípust könnyű megszeretni: finom, érzékeny, melodikus, szórakoztató és igaz.

Digitized by Google

A változásnak az az izgalma, amelyet a lírában Jevtusenko nevéhez fűz a köztudat, az *elbeszélő prózában Szolzsenyicin*nek egy nagynovellájához kötődik. Az *Ivan Gyenyiszovics egy napja* című történet a dogmás évek táboréletének súlyos élményeit fogja össze. Valami megejtő, szomorú humánum leng itt a lapok fölött, a táborélet keserű, már-már szelíd reménytelensége. Az elbeszélés irodalomtörténeti és politikai funkciója kissé rokon a Jevtusenko lírájáéval, de Szolzsenyicin író-alkata meglehetősen idegen a fiatal költőétől. A csöndes állandóság, a halk szigorúság jellemzi. Tábor-regénye csak sűrűsödési és kisülési pontja volt korábbi és egyidejű tendenciák egész hálózatának. Az írók — mintegy abban a hiszemben, hogy a megedzett szocialista tudat a legsúlyosabb teherpróbák alatt sem roppan meg — a bírálat kíméletlenebb terheit rakják a köztudat vállára. *Nagibin, Tyendrjakov, Kazakov, Akszjonov, Kuznyecov* és egész sor társuk ebben az új szellemű prózában rögzítik az újúló szovjet valóságot.

A nemzetiségek felzárkózó irodalma

A szovjet-orosz irodalom, amelyről eddig szóltunk, kétségkívül gerince az egész szovjet irodalomnak. De csonka és hamis volna még ilyen futó vázlata is ennek a literatúrának, ha legalábbis nem éreztetnénk azt a gazdag többletet, azt a szerves *testvérséget,* amellyel *a többi szovjet nép* terebélyesíti ki a szovjet irodalom törzsét. Megpróbálkozunk egy madártávlati képpel, noha eleve tudjuk, hogy száraz és hézagos adatsornál nem megyünk többre. De talán ez is több lesz a semminél.

A *Sevcsenko, Franko, Ukrajinka* forradalmi sugallatait érző és éreztető új *ukrán* költők közül a Zóját is megéneklő, irodalomtudósnak és műfordítónak is jelentős *Ticsina* erős és tiszta hangot szólaltatott meg a szovjet költők kórusában. Ugyanígy a kötött formák mestere, *Puskin* és *Mickiewicz* méltó tolmácsa,*Rilszkij,* vagy *Bazsan,* aki epikus trilógiát írt Kirovról, de a 13. századbeli hős Danyiil Galickijt is eposzba örökítette, emellett kongeniálisan költötte át ukrán nyelvre *Firduszit, Hafizt, Rusztavelit* és a nagy orosz lírikusokat. A drámában az aktuális köz-izgalmakra fölöttébb fogékony s a színpadon biztos mozgású *Kornyejcsuk* a szovjet dráma legnépszerűbb mesterei közé tartozik, *Sztyelmah* az új életbe átnövő ukrán falu életének hiteles, nagy tehetségű epikusa. Nem szabad említetlenül hagynunk Petőfi költő-fordítóját, *Pervomajszkijt,* az ukrán próza élvonalába lendült *Goncsart* s *Voronyko, Malisko, Pavlicsko* költőket sem.

A *belorusz* szovjet irodalom kivált a költészetben adott sokat. *Janka Kupalának* a folklór szálaival átszőtt, népi motívumokat modernizáló, meggyőzötten közéleti lírája mellett *Jakub Kolasz* költészete szól hatásosan a belorusz sorsról és reményekről. Ők ketten formálják ki a mai belorusz irodalmi nyelvet. A náluk fiatalabbak közül *Brovka, Tank* és *Kulesov* versművészetének híre tört át a szovjet határokon, s ért el például hazánkba is.

Digitized by Google

Az *üzbégek* szovjet szellemű irodalmát *Hamza* indította el. Később főkép *Gafur Guljam* és *Ajbek* neve emelkedik ki. Az első a szovjet kor legnagyobb üzbég költője, a második nemcsak a költői nyelvet bátran újító lirikus, hanem taskenti főiskolák tudós professzora is, aki például pompás történeti regényt írt Aliser Navoi-ról, az üzbég irodalom 15. századbeli klasszikusáról.

A *kazahok* leghíresebb költője, nagy népi énekmondója — *akinja* — *Dzsambul Dzsabajev*, aki 1945-ben, kilencvenkilenc éves korában halt meg. Áradó szavú költő, keleties elokvenciájú mester, aki személyes indulataival s a téma időszerű vonatkozásaival frissíti fel, amit a néptől tanult. *Muhtar Auezov* a kazah próza- és drámairodalom művésze, az irodalomtörténet tudósa. Fő műve Abaj Kunanbajev kazah költő életéről szól.

A *grúz* irodalom nagy századokra néz vissza, s olyan ősssel dicsekedhetik, mint az 12. századbeli Rusztaveli, A tigrisbőrös lovag humanista mesterpoétája. A szovjet korban *G. Tabidze*, *Leonidze*, *Csikovani*, *G. Abasidze* (Petőfi grúz fordítója) nevét kell említenünk; ők versben is, prózában is kitűnnek. A regény és novella első mestere *Kiacseli*, a drámáé *Darhani*.

Az ugyancsak gazdag szellemi múltra *(Nizami, Mirza Safi)* támasz kodó *azerbajdzsán* irodalomban *Szulejman Rusztam* vitte be a szovjet élet költői tárgyait, s *Szamed Vurgun*, a költő, drámaíró irodalomkutató vált külföldön is ismertté. *Obubadi* és *Huszein* megbecsült regényírók.

A hat évszázad óta már az írásbeliség fokán fejlődő *litván* irodalom szovjet költői közül a litván tájak mesteri rajzolója, *Neris* poetessza, s a paraszti sorból miniszteri székbe emelkedett *Antanas Venclova* tűnnek ki, ez utóbbi Puskint, Gorkijt, Dickenst és Maupassant-t is tolmácsolta népének. Napjainkban *Eduardas Mieželaitis* költészete hat erősen, hazája határán túl is.

A *moldvai* irodalom egyik nagyja *Emilian Bukov* költő, akinek versművészetét a román „dojnák" is ihlették.

Lettország szovjet életében *Sudrabkaln* emelkedett a költők élére, a prózában *Lacis* a legnevesebb — *A halász fia*, *Zúg a vihar* című nagyregényét sok nyelvre lefordították. *Andrejs Upits* prózaírónak és irodalomtörténésznek egyaránt kiváló.

Kirgizia nemzeti költője *Aali Tokombajev*, Szovjet-Kirgizia írásos irodalmának megalapítója, regény- és drámaíró is. A kirgiz próza legmodernebb mestere a már-már világhírre menendő *Ajtmatov*.

A *tadzsik* költők közül igen népszerű a muzulmán papnövelde hajdani szolga-diákja, a lírikus és regényíró *Szadriddin Ajni* — szeretik és becsülik *Lahutit*, akinek versei a nép dalaivá váltak, s aki az első tadzsik operalibrettót írta, és *Mirzo Turszun-Zadét*, a népi tónusú, gazdag ritmikájú lírikust.

Az új *örmény* irodalomnak a költő *Avetik Iszaakjan* a vezető alakja, mellette *Zorjan*, *Grasi*, *Gevork Emin* líráját emlegetik; nálunk,

Digitized by Google

Szabó Lőrinc tolmácsolásában, *Szilva Kaputikjan*, a jereváni költőnő a legismertebb.

A *szovjet-türkmén* irodalom megalapítójának *Kerbabajevet* tekintik, aki lírában, verses epikában, regényben, drámában és filmszcenáriumban egyaránt jeleskedett.

A *tatár* költők közül *Musza Dzsalil* a fasiszták börtönében halt meg, válogatott verseinek gyűjteménye magyarul is megjelent.

Az *észt* költők élén *Johannes Barbarus* és *Johannes Semper* áll, mindketten vezető szerepet játszottak hazájuk politikai és kulturális életében. Semper mint dráma- és regényíró is számottevő. *Juhan Smuul* költészete és prózája mellett jelentős *Anton Tamsaare* művészete: ő az észt polgárság hanyatlásának rajzolója.

A *karél-finn* irodalom művelői közül főképpen két költő, illetve elbeszélő nevét említik tisztelettel, ezek *Tobias Guttari* és *Jakov Rugojev*.

Nemcsak száraz és hézagos ez az adatsor, de abban is hibás, hogy a kelleténél hamarabb abbamarad. Az utolsó évtized „új hullámából" szinte semmit sem mutat, holott ezek az irodalmak is megélték nagyjából mindazt, amiben a szovjet-orosz irodalomnak ezidőtt része volt.

*

Dolgozatunkban csak a szovjet irodalom fő erővonalairól, válságairól és fölemelkedéséről próbáltunk valamelyes képet adni. De a futólagos kísérletben is éreztetni kívántuk ennek az irodalomnak a gazdagságát, sokszerűségét, ígéretes bontakozását. S tárgyunktól azzal az érzéssel válunk el, hogy a Nagy Október ötvenedik évfordulója az elmélyülés és fellendülés stádiumában találja az első szocialista ország irodalmát.

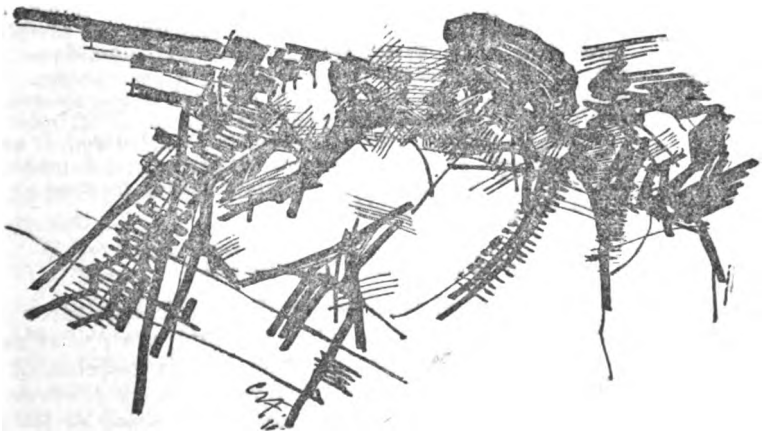

Czinke Ferenc: Géppuskás

Digitized by Google

A Nagy Október dokumentumaiból

A petrográdi felkeléssel megragadni a hatalmat könnyebb volt, mint megtartani. De az mutatja a szocializmus életképességét és kialakulásának törvényszerűségét, hogy a petrográdi felkelést követő események — bár ezek során a szovjethatalom életre-halálra menő próbatételek elé került — végül még jobban megerősítették az új rendszert. Az Októberi Forradalom és a polgárháború idején, s azután is sokszor megméretett a szocialista hatalom, de nem találtatott könnyűnek. Ha egy államhatalom valaha folyamatosan bebizonyította mély tömegkapcsolatait, akkor az ötvenéves szovjetrendszer megtette ezt.

A petrográdi felkelést követő hetekből, a kezdődő próbatételek idejéből származnak itt közölt szemelvényeink. Az első közülük: Pavel Jefimovics Dibenko, *a matrózból lett tengerészetügyi népbiztos visszaemlékezéseinek egy részlete. Azt az időszakot eleveníti meg, amikor a Petrográdról megszökött Kerenszkij, a megdöntött Ideiglenes Kormány miniszterelnöke, a reakciós tisztikarra és a kozákokra támaszkodva fegyverrel próbálta visszaperelni a hatalmat. Kerenszkij Gatcsinában, a népgyülölő I. Pál cár palotájában ütötte fel főhadiszállását. Dibenko ekkor azt a megbízatást kapta, hogy tengerészeivel küzdje le Kerenszkij csapatait, az ex-miniszterelnököt pedig tartóztassa le. Kerenszkij vezérkara kényszerűségből tárgyalásokba bocsátkozott a győzelmesen előrenyomuló szovjet csapatokkal. A forradalmi tengerészek Dibenkót parlamenterként Gatcsinába küldték. E kalandos útja alkalmával lélekjelenlétével és politikai szilárdságával képesnek bizonyult arra, hogy Kerenszkij gatcsinai táborában másodmagával végleg a szovjethatalom javára fordítsa az egyszerű katonák hangulatát.*

Dibenko visszaemlékezéseiből

November 1-én éjjel 1 órakor sebesültszállító gépkocsin, sáros úton, világítás nélkül, megérkeztünk Gatcsinába. A velünk utazó tiszt és két kozák út közben a bolsevikok kegyetlenkedéseiről és gaztetteiről mesélve kijelentette, hogy ellenzik a polgárháborút és hogy félrevezették őket. Elhitették velük, hogy az egész pétervári helyőrség és lakosság úgy várja őket, kozákokat, mint a bolsevik invázió elhárítóit. De most, hogy személyesen ott jártak a bolsevikok által elfoglalt Carszkojé-

Digitized by Google

ben,[1] meggyőződtek róla, hogy nincsenek ott német kémek, csak matrózok, katonák és munkások. Engedélyt kértek, hogy gyűlésen beszédet mondjanak a kozákok előtt, és megmagyarázzák nekik: mi az a szovjethatalom, kiket választottak meg miniszterekké, és milyen sors vár a kozákokra.

A Gatcsinához vezető úton megerősített kozákőrhelyek tűnnek fel egymás után, mintha csak a földből nőnének ki. A kozáktiszttel folytatott beszélgetés után utunkra engednek, s közben csodálkozva néznek ránk, hogy miért utaznak matrózok is a kozákokkal együtt. Éjfél után 3 óra tájban elérjük a gatcsinai palotát. A palota melletti tér gyengén van kivilágítva. A gépkocsi megáll a palota kapuja előtt. Kiszállok a gépkocsiból.

Elém jön az ügyeletes tiszt és felém fordulva kérdezi:

— Ki maga?

Egy pillanatra önkéntelenül is felmerül bennem a gondolat: „Árulás. A kozákokkal való tárgyalás helyett csapda." Így válaszolok:

— Azért jöttem, hogy tárgyaljak a kozákokkal.

Az ügyeletes tiszt:

— Le kell tartóztatnom Önt. Adja át fegyverét.

— A fegyverem — egy revolver. Nem adom. Ha azért hívattak küldöttséget, hogy közülünk egyet túszként elfogjanak, ezzel nem érik el a céljukat. Tudja meg, sokba fog kerülni maguknak az én letartóztatásom.

Egyetlen útitársam, Trusin matróz, előrántja revolverét és az ügyeletes tisztre szegezi. Úgy látszik, nem hajlandó olcsón adni az életét.

Ekkor a kozákok egy csoportja, amely fokozatosan körénk sereglett és figyelte a beszélgetést, felszólította az ügyeletes tisztet, hogy azonnal engedjen szabadon. Az ügyeletes tiszt makacskodva kijelentette:

— Köteles vagyok letartóztatni Önt, és jelenteni az esetet Krasznov tábornoknak. Azután történjen az, amit ő parancsol.

A kozákok közém és az ügyeletes tiszt közé állva hajtogatták:

— Hadd mondjanak el mindent maguk a bolsevikok. Tudni akarjuk, mi történik Pétervárott.

Majd nyomban azt javasolják, menjünk a táborba. Úgy éreztem, hogy szabad vagyok, s a kozákokhoz fordultam:

— Kerenszkij itt van?

— Igen.

— Követelem, hogy azonnal állítsanak mellé megfelelő őrséget. Ha megszökik, Önök felelnek érte.

A kozáktiszt, aki a küldöttség egyik tagjaként érkezett Carszkojéba, a palota mellett maradt, hogy a Kerenszkijt védő őrséghez csatlakozzon. A kozákok fedezete és Trusin matróz védelme alatt a kozák-

[1] Carszkoje Szelóban.

Digitized by Google

táborba érkezem. Félhomály. A táborban ébredező kozákok. Rendetlenül magukra hányt köpenyükkel, tarkóra tolt kucsmájukkal és hosszúra növesztett kócos hajtincsükkel fáradtnak, levertnek, közömbösnek látszottak. Sokan fejüket lógatva az emeletes priccs második szintjéről pillantottak le ránk. A kozákok között elszórtan tisztek és junkerek[2] is voltak, s haragos pillantással mérték végig a jövevény matrózokat. Felmászok a priccsre és mesélni kezdek nekik az Ideiglenes Kormány rendszeres árulásáról, arról, hogy az Ideiglenes Kormány a februári forradalom első napjától kezdve az utolsó napig egyik árulást a másik után követte el, amikor az orosz és a külföldi burzsoáziával szövetkezve át akarta adni Pétervárt a németeknek, hogy elfojtsa a forradalmat; hogy az Ideiglenes Kormány, akárcsak a cári kormány, nem törekszik arra, hogy megkösse a békét, véget vessen a testvérmészárlásnak, megmentse az országot a romlástól, szétossza a földet a parasztság között, hanem folytatja a cár által megkezdett háborút, a fiatal katonák újabb és újabb tíz- és százezreit küldi a frontra, nem biztosítva számukra sem fegyvert, sem felszerelést, sem élelmet; hogy a beálló tél katasztrófával fenyeget a fronton. És fordítva: a szovjethatalom feladatául tűzte ki, hogy haladéktalanul igazságos békét teremt mindenki számára, véget vet a háborúnak, szétosztja a földet a parasztok között, megszervezi a termelés ellenőrzését, megszünteti a kivégzéseket a fronton. A szovjetek össz-oroszországi kongresszusa dekrétumokat adott ki mindezekről a kérdésekről. Az áruló Ideiglenes Kormányt detronizálták. Az egész petrográdi helyőrség, a balti flotta, a munkások, a hadseregek és a városok egész sora támogatja az új szovjet kormányt. A hadseregek csapatokat irányítanak át a frontról a szovjet kormány védelmére, és mindenekelőtt a 12. hadsereg ezredeit mozgósítják. Kerenszkij mesterkedése, hogy újra magához ragadja a hatalmat, értelmetlen dolog, és eleve kudarcra van ítélve. Hadjárata csak felesleges áldozatokat szed a kozákok közül. Kerenszkij titeket, kozákokat, ismét csendőrökké akar tenni, általános népgyűlöletet akar szítani ellenetek, hogy üldözöttekké váljatok.

A tisztek és a junkerek haragosan kiáltoztak:

— Kozákok, ne higgyetek nekik! Ezek Oroszország árulói!

Az egész kozáktömeg az ordítozó tisztek és junkerek felé fordítja fejét. Csak zavarosan, vagy majdnem egyáltalán nem érti, mi az a szovjethatalom, és még mindig engedelmesen hallgat tiszt urának szavára. Számára ez még mindig arany vállpántos tiszt, rettegett hatalom, amely kényszeríteni tudja, hogy engedelmesen teljesítse akaratát. Percekig úgy látszott, hogy a haragosan ordítozó tisztek kiadják a parancsot:

— Dobjátok ki ezeket a német kémeket! A pokolba velük!

A tiszteknek válaszképpen odavágom:

— Nem német kémek ragadták kezükbe a hatalmat, hanem mun-

[2] Itt: tisztiiskolások.

Digitized by Google

kások, parasztok, katonák és matrózok, akik ugyanolyanok, mint ti, dolgos kozákok! A flotta elsőként bizonyította be hűségét a forradalomhoz és készségét, hogy megvédi hazáját a moonzundi harcokban, ahol az utolsó csepp véréig küzdött a németek ellen, s elsőként állt ki a szovjethatalom védelmére is.

Ez a példa mintha meggyőzőbben hatott volna a kozákokra; lopva a tisztekre pillantanak, és fennhangon mondják:

— Helyes! A matrózok a mi testvéreink, velük tartunk.

Egy óra múlva már másfél barakk sem tudja befogadni az összegyűlt kozákokat, tiszteket és junkereket. A gyűlés elhúzódik. A tisztek határozottabban lépnek fel ellenünk, követelve, hogy dobjanak ki bennünket a barakkból. Reggel 8 órára végül sikerül meggyőznünk a kozákokat, hogy szüntessék be a testvérháborút és tartóztassák le Kerenszkijt. A kozákok beleegyeznek Kerenszkij letartóztatásába, de követelik, hogy beszélhessék meg ezt előbb a kozákbizottsággal.

Roskadozva a fáradtságtól, fulladozva a sűrű dohányfüsttől, amely a barakkokat a gyűlés egész ideje alatt ellepte, kitámolygok a térre. A reggeli hideg fuvallat felfrissített, új erőt öntött belém. Hiszen még nem intéztem el mindent. A kozákok még nem csatlakoztak szilárdan a szovjethatalomhoz, még mindig engedelmeskednek tisztjeiknek. És mit mondanak, ha megjelenik majd előttük a mindnyájuk számára felelmetes Krasznov tábornok, aki nem ülésezni fog. hanem parancsokat osztogat? Milyen fordulatot vesz az ügy, amikor Kerenszkij mint legfelsőbb parancsnok szól majd hozzájuk? Ezen a kozákok és junkerek ezreitől elárasztott széles palota-téren, amelyen a nap reggeli sugarai futkároztak, túsznak éreztem magam. A mögöttem haladó Trusin matróz még mindig kezében szorongatva revolverét-mondja:

— Hogyan lehetne letartóztatni Kerenszkijt? Akkor a kozákok megadnák magukat!

De a letartóztatás még messze van. Gondolataim változatlanul egyetlen kérdés körül forognak: milyen lépésre készül most Krasznov és Kerenszkij? A frontról érkező rohamosztagos zászlóaljakat várta Kerenszkij, míg a „megbizhatatlan" kozákok védelme alatt a legfelsőbb parancsnoki és miniszterelnöki tisztségében átaludta utolsó éjszakáját. A megdöntött kormányférfiúnak már csak néhány órája volt hátra...

Tíz óra tájban a palota melletti tér teljesen megtelik kozákokkal és junkerekkel. Végül együtt van a kozákbizottság, amely csak tisztekből és junkerekből áll. A palotateremből kilépve ismét a kozákokhoz fordulok:

— Már engedjétek meg, de a bizottságotok tiszti, nem pedig kozákbizottság. Hol vannak kozákok a ti bizottságotokban?

Az utolsó rem ny: hogyan reagálnak erre a kozákok.

A kozáktömeg mélyéről egyetértő, baráti kiáltás hangzik:

— Helyes!

A tisztek nem számítottak erre: valamennyien a bizottság ülés-

Digitized by Google

termében gyűltek össze, s így e kérdés eldöntését magukra a kozákokra bízták.

Egy fél órán át folyt a palota előtt a bizottság újjáválasztása. A kozákok egyszerűen választották meg képviselőiket: nem szavaztak, csak neveket mondtak, és viselőiket azonnal beválasztották a bizottságba.

Váltig hangoztatom az új bizottságnak, hogy Kerenszkijt azonnal le kell tartóztatni, és kijelentem: már tizenkét órája, hogy a tengerészek utamra engedtek, s ha a megadott időpontig nem érek célt, megkezdik Gatcsina ostromát és támadásba mennek át.

Kerenszkij felébredt a térről beszüremlő zajra — mindössze egy szoba választotta el őt a bizottság üléstermétől. (Kerenszkij adjutánsa a bizottsággal folytatott tárgyalásaim egész ideje alatt hallgatózott, félig kinyitva az ülésterem ajtaját.)

Mi történt ezalatt Krasznov tábornok 3. lovashadtestének és a megdöntött kormányférfiúnak, Kerenszkijnek a vezérkarában? „Gatcsina" című brosúrájában Kerenszkij így írja le ezeket a pillanatokat:

„Reggel 10 óra körül hirtelen felébresztenek. Teljesen váratlan hír: a kozák parlamenterek egy Dibenko vezette matrózküldöttséggel érkeztek vissza. A matrózok fő kikötése: Kerenszkij feltétlen kiadatása a bolsevik hatóságoknak. A kozákok készek elfogadni ezt a feltételt."

Kerenszkij, miután megkapta ezt a jelentést, nyomban magához rendelte Krasznov tábornokot, hogy tisztázza, egyetértenek-e letartóztatásával Krasznov és a 3. lovashadtest tisztjei. Krasznov tábornok írásba foglalt vallomásában így írja le utolsó találkozását Kerenszkijjel:

„November 1-én 15 óra tájban (valójában fél 12 körül, ahogyan ezt Trusin matróz jelentette nekem) magához kéretett a legfelsőbb parancsnok (Kerenszkij). Nagyon izgatott és ideges volt.

— Tábornok — mondta —, Ön elárult engem... Itt az Önök kozákjai határozottan azt állítják, hogy engem letartóztatnak és kiadnak a matrózoknak...

— Igen — válaszoltam —, szó van erről, és úgy tudom, hogy sehol nem éreznek együtt Önnel.

— De a tisztek is ugyanezt beszélik.

— Igen, a tisztek különösen elégedetlenek Önnel.

— Mit tegyek? Nincs más választásom — végzek magammal.

— Ha Ön becsületes ember, most Pétervárra megy fehér zászlóval, jelentkezik a Forradalmi Bizottságnál, és ott mint kormányfő tárgyal.

— Igen, ezt teszem, tábornok.

— Kíséretet adok Ön mellé, és megkérem, hogy a matróz Önnel utazhassék.

— Nem, csak a matróz ne! Tudomása van róla, hogy itt van Dibenko?

Digitized by Google

— Nem tudom, ki az a Dibenko!

— Az ellenségem.

— Hát mit tegyek? Ha már egyszer nagy játszmába kezdett, felelnie kell.

— Jó, de csak éjszaka indulok.

— Miért? Ez akkor szökésnek számít. Utazzék csak nyugodtan és nyíltan, hogy mindenki lássa, nem szökik.

— Rendben van. De adjon megbízható kíséretet.

— Jó.

Elmentem és magamhoz rendeltem Ruszakovot, a 10. doni kozákezred katonáját, és megparancsoltam, hogy nevezzen ki nyolc kozákot a legfelsőbb parancsnok fegyveres kíséretére.

Egy félóra múlva megjöttek a kozákok és jelentették, hogy Kerenszkijt nem találják, hogy megszökött. Riadót fúvattam és parancsot adtam a felkutatására, feltételezve, hogy nem juthatott ki Gacsinából és itt rejtőzködik valahol."

Mialatt Kerenszkij Krasznov tábornokkal tárgyalt, én még mindig azzal voltam elfoglalva, hogy meggyőzzem a bizottságot: egyezzék bele Kerenszkij letartóztatásába.*

Végül $^1/_2$1 körül sikerült rávennem a bizottságot Kerenszkij letartóztatására. A kérdést szavazásra bocsátjuk. Ekkor belép a terembe az ügyeletes tiszt és a következő táviratot olvassa fel: „Lugából 12 rohamosztagosokkal zsúfolt szerelvényt indítottak el. Estére Gatcsinában lesznek. Szavinkov."

A távirat zavart, bizonytalanságot okozott a kozákok körében. A hangulat ingadozóvá vált. Ellenjavaslatot terjesztettek elém: írjam alá azt az egyezményt, amelyben a kozákok lemondanak a velünk való fegyveres harcról, azzal a feltétellel, hogy mi a Don és a Kubán folyóhoz engedjük őket, fegyverzetükkel együtt.

Egyrészt időt kell nyerni a tengerészosztag megérkezéséig, hogy Gatcsinát rajtaütésszerűen elfoglalhassuk, másrészt haladéktalanul, még a rohamosztagosok megérkezése előtt le kell tartóztatni Kerenszkijt. Nyilvánvalóan Krasznov is ugyanígy időnyerésre törekedett a rohamosztagosok megérkezéséig. Hogy célomat elérjem, úgy döntök: aláírom az egyezményt.

Az egyezményt aláírom. Egyhangú határozat születik Kerenszkij letartóztatásáról. A célomat elértem. Kerenszkijben, aki követte a tárgyalások menetét, nem volt annyi bátorság, hogy az utolsó pillanatban megjelenjék a kozákok előtt és kijelentse: kész meghalni tisztségében, de nem ért egyet a kozákokra nézve megalázó egyezmény megkötésével. Átöltözött, galádul megszökött és elhagyta az általa félrevezetett

* Kerenszkij „Gatcsina" című brosúrájában azt írja, hogy ebben az időben; vagyis november 1-én reggel 10 óra körül a palotát kozákok és matrózok özönlötték el, és hogy a szobája előtt kozákokból és matrozokból álló vegyes őrség állt. A valóságban 17 óráig egyetlen matróz volt velem, Trusin. (Dibenko jegyzete)

Digitized by Google

kozákokat. Trusin matróz, aki mindvégig szemmel tartotta Kerenszkijt, sietve közölte:

— Kerenszkij, miután átöltözött, átment az udvaron. Hadd menjen! Szökése politikai halál.

P. J. Dibenko: Iz nyedre carszkovo flota k Velikomu Oktjabrju. Moszkva, 1958. 152—159. old.

A külső politikai erők azonnal reagáltak az Oroszországban kibontakozó küzdelmekre. A szovjethatalom megszilárdulását nemcsak az előrenyomuló német és osztrák—magyar imperialista hadsereg, hanem az antant-országok diplomáciai ellenakciói is fékezték. Az antant-kormányok nem ismerték el a szovet kormányt, és megtagadták a sokat szenvedett oroszországi népektől azt a jogot, hogy befejezzék a háborút s kivívják a békét.

Amint Judson tábornok itt következő leveléből kiderül, az amerikai kormány az októberi forradalom hírére azonnal beszüntette azt a gazdasági segítséget, amelyet addig Oroszországnak adott. Az orosz hadsereg legfelsőbb parancsnokának vezérkarába delegált Kerth amerikai alezeredes levele válasz nélkül hagyja a szovjet kormány felhívását az általános béke megkötésére, sőt az amerikai kormány nevében Szovjet-Oroszország különbéke-törekvéseivel szemben foglal állást. Lavargne tábornok, a francia katonai misszió vezetője, levelében nyíltan közli, hogy a francia kormány nem hajlandó elismerni a szovjethatalmat, sőt e levél lényegében lázadásra szólítja fel az orosz tisztikart. Anglia tőkéskormánya diplomáciai döntéseiben csatlakozott a többi antant-hatalomhoz.

Judson tábornok levele az orosz vezérkar főnökéhez

1917. november 25.

Az Orosz Vezérkar Főnökének, Petrográd

Excellenciás Uram!

Felhívták figyelmemet a következő, az Egyesült Államokból származó sajtóközleményre:

„Az amerikai kormány bejelentette, hogy nem indít katonai szállítmányokat és ellátmányokat Oroszországba mindaddig, amíg nem rendeződik a helyzet ebben az országban. A kormány, mielőtt engedélyt adna amerikai termékek exportjára, tudni kívánja, kinek a kezébe kerülnek ezek Oroszországban. Az Oroszországba irányuló kivitelt csak akkor folytatják majd, amikor szilárd kormányzat alakul meg, melyet az Egyesült Államok elismerhet. Ha azonban a bolsevikok maradnak hatalmon és megvalósítják a Németországgal való békekötésre irányuló tervüket, az Oroszországba irányuló kivitel jelenlegi tilalma továbbra is érvényben marad. A jelen időpontban az ideiglenes orosz kormánynak adott hitelkeret 325 millió dollárt tesz ki, ebből 191 millió dollár már ki van utalva. Ez összeg nagyobb részét anyagféleségek bevásárlására fordították, s ezek behajózásra készen állnak. Az e ra-

Digitized by Google

kományok szállítására kijelölt hajók elő vannak készítve a kikötőből való kifutásra, de nem kapják meg az engedélyt a kikötők elhagyására és hajószenet sem vehetnek fel."

Úgy tűnik nekem, hogy méltányos felhívni Excellenciás Uram figyelmét arra a körülményre, hogy sem én, sem az Amerikai Nagykövet nem kaptunk az Amerikai Egyesült Államoktól utasítást vagy felvilágosítást, amely megegyezne a fent idézett sajtójelentéssel. Ennek ellenére méltányosnak látszik kifejezni Excellenciád előtt azt a véleményemet, hogy a sajtójelentés híven fejezi ki az Egyesült Államok kormányának álláspontját. Bármelyik napra várhatjuk az olyan felvilágosítás kézhez vételét, mely megegyezik az említett sajtóközleményben foglaltakkal.

Mielőtt elküldtem volna Önhöz ezt a közleményt, bemutattam az Amerikai Nagykövetnek, aki egyetért a benne foglalt kitételekkel.

Felhasználom ezt az alkalmat arra, hogy ismét kifejezzem nagyrabecsülésemet Excellenciádnak.

W. V. Judson,
az Egyesült Államok hadseregtábornoka,
amerikai katonai attasé,
az oroszországi amerikai katonai misszió vezetője

James Bunyan and H. H. Fischer: The Bolshevik Revolution 1917—1918. Documents and Materials. Stanford, 1961. 249—250 old.

M. Kerth alezredes levele Duhonyin tábornoknak

1917. november 14.

„Excellenciád, Kormányom leghatározottabb utasításainak megfelelően, amelyeket Petrográdon az Észak-Amerikai Egyesült Államok nagykövete nyújtott át nekem, van szerencsém tudomására hozni: tekintettel arra, hogy az Egyesült Államok köztársasága Oroszországgal szövetségben háborút visel, amely háború alapjában véve a demokrácia harca az önkényuralom ellen, kormányom határozottan és energikusan tiltakozik mindenfajta külön fegyverszünet ellen, amelyet Oroszország megkötne."

Lavergne tábornok levele Duhonyin tábornoknak

1917. november 14.

„Excellenciád, a Miniszterelnök és a Hadügyminiszter felhatalmazott rá, hogy kijelentsem Önnek a következőket: Franciaország nem ismeri el a népbiztosok hatalmát. A legfelsőbb orosz hadvezetés patriotizmusában bízva, számít Önnek arra a szilárd elhatározására, hogy elutasít mindenféle áruló tárgyalást, és továbbra is a közös ellenség ellen vezeti az orosz hadsereget.

Ezenkívül felhatalmazást kaptam arra is, hogy felhívjam figyel-

Digitized by Google

mét: a fegyverszünet kérdése a kormányok hatáskörébe tartozik, így a szövetséges kormányok előzetes megkérdezése nélkül nem lehet helye megvitatásának, következésképp semmiféle kormánynak nincs joga önállóan megvitatni a fegyverszünet és a béke kérdéseit."

Dokumenti vnyesnyej polityiki SzSzSzR., I. Moszkva, 1957. 33 old.

Míg az imperialisták minden követ megmozgattak a szovjet kormány megbuktatására, a nemzeti szabadságukért és társadalmi felemelkedésükért küzdő elnyomott népek milliói azonnal meleg rokonszenvükről biztosították a szocialista hatalmat. Utolsó szemelvényünk az indiai Nemzeti Kongresszus 1917 végén elfogadott üzenete. Ázsia és más kontinensek elnyomott nemzeteinek rokonszenv-akciói előmozdították a szovjethatalom teljes konszolidálódását.

India népeinek üdvözlete Szovjet-Oroszországhoz

Orosz forradalom vezérei! India üdvözöl benneteket az egész világ demokráciája érdekében aratott nagy győzelmetek alkalmából. Indiát csodálattal töltik el azok a nemes és humánus elvek, melyeket meghirdettetek, miután hatalomra kerültetek. India kéri a Mindenhatót, erősítsen meg benneteket e nemes eszmények melletti kitartásotokban. De ugyanakkor aggódik sikeretek tartósságáért, mert amíg Anglia rabságban tartja India 350 millió lakosát, úgy gondoljuk, nem fogjátok sikerre vinni békés törekvéseiteket. Nemes feladataitok sikere nevében India óva int benneteket az Angliával való barátságtól. Két út között kell választanotok: piszkos szomszédság mellett nehéz tisztán tartanunk házunkat. Tudjátok nagyon jól, hogy Anglia nem tűr meg legfontosabb gyarmatai közvetlen közelében egy olyan, demokratikus Oroszországot, amely az általatok meghirdetett elveken épül fel. Vegyétek számításba, hogy Anglia a legnehezebb és leghihetetlenebb erőfeszítések megtételére is képes, hogy megfojtsa a ti új, szocialista köztársaságtokat. Ha sikert akartok elérni, nem szabad semmiféle kompromisszumot (egyezséget) kötnötök, még ha sok évig kell is várnotok. India függetlensége legyen programotok egy része, mégpedig legfontosabb része, bármilyen nehéznek tűnik is ez az első hallásra. A demokráciának semmiféle uralma nem lehetséges e földön India felszabadítása nélkül, India teljes felszabadítása pedig a brit imperializmus összeomlását jelenti.

Ti magatok jobban tudjátok, miben foglaltatik Oroszország politikája.

Őszinte üdvözlettel

India népei

Pravda, 1918 november 17., 249 sz.

Közli: **Dolmányos István**

Digitized by Google

Gavró Lajos visszaemlékezéseiből

A kijevi kormányzóság területén 1922-ben még mindig ellenforradalmi banditák nyugtalanitották a lakosságot, szovjet- és pártfunkcionáriusokat gyilkoltak, rabolták a tevékenységi körzetükben levő falvakat. A békés építőmunka megkövetelte, hogy a szovjethatalom mielőbb leszámoljon a bandákkal. A következő visszaemlékezés-részletben Gavró Lajos az egyik legveszedelmesebb banda felszámolásáról számol be, és ezzel a magyar internacionalisták harcának egy kevéssé ismert területéről ad képet.*

1921 és 1922 folyamán sem sikerült felszámolni a banditizmust Kijev körzetében. Ehhez a munkához rendelkezésemre állt a megerősített körzet két brigádja. Miután kiadtam a 2. sz. parancsot, amely kölcsönös szavatossággal tette felelőssé az egész lakosságot, sikerült a szovjethatalom egész erejét bevetnünk a banditizmus megsemmisítésére. Így a banditák száma rohamosan fogyni kezdett, a lábuk alól lassanként kicsúszott a talaj.

1922-ben, amikor ezeket a bandákat már kívülről kezdtük felbomlasztani, Sztruk és Orlik bandájától levelet kaptam, amelyben azt ígérték, hogy ha amnesztiát kapnak, átállnak a szovjethatalom oldalára. A helyi lakosság révén arról értesültem, hogy Orlik és bandája csakugyan szeretne csatlakozni a szovjethatalomhoz, mert az egyszerű banditák már nem akarnak harcolni a Vörös Hadsereg ellen. Hogy rövidre fogjam ezeket a diplomáciai tárgyalásokat, a banda egyik fejének — aki akkor a jobbparti petljurista hadsereg** cserény-parancsnoka volt — személyes találkozót javasoltam. E végett elküldtem hozzá egyik zászlóalj-parancsnokomat, Bobornyik elvtársat.

A levélben többek között a következőket írtam:

„Orlik atamán! Nem hinném, hogy te félsz ettől a találkozótól, hiszen mindkét fél vezérkarából három-négy kísérőt magával vihet."

Két nappal ezután megkaptam Orlik beleegyezését, hogy találkozik velem az általam megjelölt helyen, Borogyanka és Mircsa falu között egy tisztáson.

Jelentettem a kijevi katonai körzet forradalmi katonai bizottságának, hogy a találkozóba Orlik beleegyezett. Erre Zatonszkij*** elvtárs megtiltotta, hogy elmenjek. De én elhatároztam, hogy mégis találkozom Orlikkal, azzal a céllal, hogy ha nem hajlandó átállni, ott helyben megölöm.

* Gavró Lajos, a szovjet-oroszországi polgárháború legkiemelkedőbb magyar katonai vezetője. 1916-ban esett fogságba. 1917-től egyik szervezője a hadifoglyok forradalmi mozgalmának, először Szaratovban, majd Asztrahányban. 1919 augusztus végén, szeptember elején megszervezi a 3. Radomisz-i internacionalista ezredet, ennek élén harcol Kijev visszafoglalásáért, majd a Kijev körüli bandák felszámolásában vesz részt mint a katonai körzet parancsnoka és a kormányzóság katonai biztosa.

** Petljura Simon (1879—1926) ukrán nacionalista vezető, hadügyminiszter. Az ukrán rada csapatainak parancsnoka. A polgárháború után Franciaországba emigrált.

*** Zatonszkij V. P. (1888—) 1905-től az ukrajnai forradalmi munkásmozgalom részvevője. Az 1917. novemberét követő években az ukrajnai kormánynak és az Ukrán Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottságának tagja, forradalmi katonai szervek egyik vezető alakja.

Digitized by Google

A találkozóra magammal vittem három katonát és két parancsnokot, akik megegyeztek Orlikkal a találkozó feltételeiben. Majd mégegyszer elküldtem Bobornyik elvtársat parlamenternek, hogy a találkozó időpontját másnap 12 órára tűzzék ki. Aznap éjjel egy pillanatra sem tudtam lehunyni a szemem, egész idő alatt a rám váró kellemes találkozás járt az eszemben. Egyrészt: nyugtalanított, hogy nem teljesítem Zatonszkij elvtárs parancsát, aki azt kétszer is megerősítette telefonon, másrészt: pontról pontra igyekeztem kitervelni magamban a találkozót.

Este azoknak a csapatoknak, amelyek addig Orlik ellen harcoltak, megparancsoltam, hogy szállásaikra vonuljanak és a tárgyalás napján a banditák ellen semmiféle akciót ne kezdjenek. Nem tudom honnan, de a tárgyalásokról a helyi lakosság is tudomást szerzett, úgy hogy aznap az egész borogyankai körzetben mindenki ünnepet tartott.

10,30-kor felnyergelték a lovamat, felültem és elmentem a megbeszélt helyre. Amikor odaértem, még senki sem volt a tisztáson. Egy perc múlva hat-hét lovas indult el felénk az erdő széléről, a menet élén egy alacsony, rossz gebével. Nyeregben vártam be őket. Kívülről nem lehetett nálam fegyvert látni, de a zsebeimben volt elég.

Ekkor a gebéjén elöl haladó, állig felfegyverzett, kis növésű ember odalépett hozzám. Bizonyos matrózokat juttatott eszembe a polgárháború idejéből. Mellette az én parlamenterem ujjal rámmutatott. A kis ember odaért hozzám, feje alig ért feljebb a térdemnél. Felállt a kengyelben és ukránul megszólalt: „Orlik vagyok, Petljura hadserege első cserényének parancsnoka, béketárgyalásra jöttem a szovjethatalom képviselőihez." Kezet nyújtottam neki.

Közben kísérete is odaért. Iszonyúbb pofákat alig láttam még. Gyorsan leszálltam a lóról és Orliknak is ezt javasoltam. Az emberek is leszálltak, mi odaadtuk lovainkat, és eltávolodva tőlük, beljebb mentünk a tisztáson.

A beszélgetés egyáltalán nem úgy kezdődött, ahogyan egész éjszaka és egész nap kiterveltem. Megértettem, hogy előbb fecsegni kell erről-arról, és csak azután lehet rátérni a lényegre. Tréfás formában értésére adtam, hogy mivel általában az erdőkben van, biztosan sokat szenved a rossz időjárástól, mi viszont a városban élünk, és ritkán érezzük ezt. Erre azt felelte, hogy ő is a városban szeretne élni.

Célzásomból megértette, hogy el akarom kezdeni a komoly tárgyalást. De újra tartalmatlan beszélgetésbe fogott. Ekkor eszembe jutott az a közmondás, hogy vodka nélkül semmi sem megy. Arra már nem is emlékszem, mikor és hol hallottam. Orlik hirtelen megállt, és megkérdezte, szabad-e inni. Miért ne, feleltem. Ekkor hamar odahívta az egyik bandität, Gricko nevezetűt, és tört ukrán nyelven így szólt hozzá: „Hozz innivalót, meg zakuszkát* is." Az tüstént lóra ült és eltűnt az erdőben.

* Harapnivalót.

Digitized by Google

Folytattuk a beszélgetést, de Orlik egész idő alatt résen volt. Szeme ide-oda járt. Megkezdtük a tárgyalásokat. Közöltem vele ajánlatomat: ő és egész bandája álljon át a szovjethatalom oldalára. Valamennyien amnesztiát kapnak, hazamehetnek, sőt a partizánok egy része még földet is kaphat és házépítéshez fát.

Közben elővágtatott Gricko meg négy újabb kozák. Szőnyeggel leborított nagy kosarat hoztak magukkal. A kosárból négy üveg meggypálinkát húztak elő. ... Orlik ezekkel a szavakkal emelte fel poharát; „Nohát, a tárgyalásunkra." Kezembe vettem a fakupát és belenéztem, hogy tiszta-e a bor, nem tettek-e bele mérget, s azt ajánlottam, igyunk a szovjethatalomra, ha egyszer úgyis át akar állni. Nem ellenezte, ivott, de én még nem ittam: vártam. Csodálkozva kérdezte, miért nem iszom. Ha azt hiszi, hogy mérget tettünk bele, adja ide, iszom belőle. Hiszen ugyanabból a palackból öntötték. Ekkor vettem a poharat és ittam. Mondtam neki, hogy én egyáltalán nem iszom, de minthogy ő azt hiszi, hogy én mérgezéstől félek, hát belekóstolok.

Orlikkal végül tíz ember volt, mert Gricko magával hozott még három embert. A mi táborunkból viszont senki sem jött utánunk. A kosárhoz még más parlamenterek is odajöttek, azoknak is bort töltetett. Segítségükkel gyorsan elfogyasztottuk az enni- és innivalót. Enni kezdtem a gyümölcsöt. Ezután a parlamenterek újra elmentek, és most már komolyan tárgyalni kezdtem Orlikkal. Azt a feltételt szabtam neki, hogy haladéktalanul jöjjön át. Javasoltam, hogy a végleges megegyezés végett jelentkezzék Kijevben a forradalmi katonai bizottságnál. Ebben a kérdésben hosszasan ingadozott.

Ezután azt kezdte fejtegetni, hogy ő nem állhat át addig a szovjethatalom oldalára, míg iránt unk való hűségét valahogy ki nem mutatta. Ezért azt kérte, engedjék meg neki, hogy előbb likvidálja azokat a kisebb bandákat, amelyek a kijevi körzetben működnek, ezután már el fogja hinni, hogy a szovjethatalom megkegyelmez neki.

Fél perc múlva lovon újabb bandita érkezett. Felismertem őt. Helybeli parasztember, aki 1919-ben az én tüzérségemnél katonáskodott, amikor ebben a körzetben bekerítették. Amikor meglátott, odajött és így szólt: „Üdvözlöm, parancsnok elvtárs", és ukránul magyarázni kezdte, hogy régebben az én tüzérségemnél szolgált, de később becsapták és a bandába került. Most azonban, ha amnesztiát kap, ismét átállna a szovjethatalom szolgálatába. Hozzátette, hogy Orlik kozákjai mind így gondolkodnak.

Ez a dolog Orliknak nem nagyon tetszett, rá is ordított. Az ember arrébb vonult, de az ügyből nekem mindenesetre az az előnyöm származott, hogy most már nagyobb nyomást tudtam gyakorolni Orlikra. Meggyorsítottam az átállásra vonatkozó tárgyalásunkat, és a feltételeikről jegyzőkönyvet szerkesztettünk. Elküldte a helyettesét, Gromovot, hogy Kijevben tárgyaljon. A jegyzőkönyvet mindnyájan aláírtuk. Bélyegzőt húzott ki a zsebéből, ráköpött és a következőt nyomta a papírra: „Orlik atamán pecsétje." Ezután hamarosan elbúcsúztunk és lóra ül-

Digitized by Google

tünk. Én azonban még mindig nem voltam biztos benne, hogy a dolog legvégére nem tartogat-e valami disznóságot. Ezért állandóan résen voltam. Végül elbúcsúztam Orliktól és elváltunk.

Megérkeztem Borogyankába, és a tárgyalások eredményét közvetlen vonalon jelentettem a forradalmi kormányzótanácsnak. Ezután a velem levő két banditával Kijevbe mentem. Amikor kiértünk Borogyankából, a hídnál újra találkoztam Orlikkal és bandájával. Megállították a gépkocsit. No, gondoltam, most rosszabbul fog végződni a dolog. Azt mondta, éjszakai szállásra jött ide, és csak még egyszer üdvözölni akarta a parancsnokot. Rászóltam a sofőrre, hogy adjon gázt, és elrobogtunk.

Éjszaka érkeztem Kijevbe. A banditákat a szállásomon helyeztem el. Másnap reggel elvittem őket a forradalmi katonai bizottságba. Firszov elvtárs — a bizottság egyik tagja — fogadott minket, majd megérkezett Zatonszkij elvtárs is. Előbb szitkozódott, hogy miért mentem el erre a találkozóra. De szavai mögött érezni lehetett a szeretetet, ahogy csak egy idősebb elvtárs tud korholni. Majd beszédbe elegyedett a megbízottakkal. Közölte, hogy megengedi Orliknak, hogy 10—15 napig folytasson akciót a kisebb bandák ellen, de azután át kell állniuk a szovjethatalom oldalára. Ellenkező esetben ismét megkezdjük ellenük a hadműveleteket.

A forradalmi katonai bizottságban egyáltalán nem bántak velük olyan szertartásosan, mint én. Ez Gromovnak — Orlik helyettesének — sehogy sem tetszett. A tárgyalás után egy kicsit újra udvariaskodtam velük, és a hangulatuk rögtön megenyhült.

Este színházba vittük őket. Megállapodtunk Livsic elvtárssal — akinél éppen ebben az időben ott volt Mardolevics, a radomiszli bandafőnök —, hogy mintha merő véletlenség lenne, összehozzuk a banditákat a kijevi operaház páholyában. Külön páholyt béreltünk erre az estére, amelyben kizárólag banditák ültek, meg a Cseka néhány munkatársa.

Gromov ismerte Mardolevicset, és amikor meglátta, rettenetesen elcsodálkozott, hogy az erdő után most itt, Kijevben találkozik vele, ráadásul az Opera előadásán. A találkozás végeredményben mindkettőjükre olyan hatással volt, hogy még inkább meggyőződtek róla: most már minden banda átáll a szovjethatalom oldalára.

El voltam foglalva és csak éjféltájt kerültem haza, de ők még sehol sem voltak. Az opera későn ért véget, nekik is ekkortájt kellett hazaérkezniük. Csöngettek, ajtót nyitottam. Elégedett pofával álltak a lépcsőházban. Megkérdeztem, hogy tetszett nekik a színház. Mindennel meg voltak elégedve, és elmondták, hogy találkoztak Mardoleviccsel. Lám, mondták „az is félelmetes bandita volt, és ő is átállt a szovjethatalom oldalára". Teát töltöttem nekik, aztán lefeküdtek aludni.

Reggel kocsiba ültettem őket, s visszautaztunk Borogyankába. Megparancsoltam, adjanak nekik lovakat, hogy visszatérhessenek bandájukhoz és beszámoljanak a tárgyalások eredményéről. Megmondtam: Orlik-

Digitized by Google

kal együtt este 9-re várom őket, hogy kidolgozzuk a kis bandák elleni hadmozdulataik tervét. Erről valamennyi alakulatomat is értesítettem.

Este Orlik bandavezér húsz emberével Borogyankába érkezett. Ezt a találkozást katonáim és a helyi lakosok lélegzetvisszafojtva figyelték. Orlik megtalálta szálláshelyemet, berontott a szobába és harsogva kiabálta: „Hát itt vagyok!" Természetesen egész kísérete nem fért el a házban, úgy hogy még egy szállást kellett keresnünk.

Tárgyalni kezdtünk feladatáról. Kifejtette tervét, hogy a zsitomiri országút körzetében fog tevékenykedni, mert likvidálni akarja Sztruk bandáját és ezenkívül Mardolevics bandájának maradványait. Hangsúlyozta, hogy ha Mardolevicsnek a szovjethatalom amnesztiát ad, akkor neki sincs több bűne.

Leültünk uzsonnázni, s evés-ivás közben különböző tósztokat mondtunk. Amikor már megivott néhány kupica vodkát, nyíltabban kezdett beszélni. Éjfélkor kíséretével együtt visszatért a mircseni erdőbe. Én Kijevbe mentem.

Másnap Orlik akciót kezdett Jablocska bandája ellen Bucs állomáson. A lakosság még nem tudta, hogy Orlik átállt a szovjethatalom oldalára, megjelenésekor kitört a pánik, felhívták Kijevet telefonon, hogy ott a banda. Amikor megtudták, hogy Orlik átállt a mi oldalunkra, a lakosság megnyugodott.

Másnap maga Orlik hívta fel Kijevet. Jelentette, hogy Makarov körzetében elfogta a Jablocska banda 36 emberét, és engedélyt kért, hogy amíg a körzet többi kisebb bandáját is fel nem számolja, magánál tartsa őket. Az engedélyt megadtuk.

Közben a Cseka letartóztatta Orlik adjutánsát, és agyonlőtték. Amikor ezt Orlik megtudta, a következő levelet írta nekem: „Minthogy a Cseka továbbra is agyonlövi embereimet, nem hiszek abban, hogy amnesztiát kapok, ezért inkább nyílt harcban halok meg, mint a Cseka börtönében."

Amikor megkaptam a levelet, azonnal vonatra ültem és Borogyankára utaztam, hogy megszervezzem az egész Orlik-banda felkutatását és szétzúzását. Az egyik ott állomásozó ezreddel és egy lovascsoporttal még aznap éjszaka támadást indítottam Mircsa ellen — ez volt ugyanis Orlik kedvenc tartózkodási helye — és biztosra vettem, hogy ott van. Hajnalra meg is találtuk őket. Az egész bandát bekerítettük és megsemmisítettük, de magának Orliknak, bár súlyosan megsebesült, sikerült kereket oldania. Ezután megkezdődött a hajsza Orlik után. Csak egy vagy másfél hónap múlva találtuk meg súlyos csigolyasérüléssel egy kulák vermében, Potasnaja faluban. Elfogták és Kijevbe hozták. Még másfél hónapig élt, azután vérmérgezésben meghalt.

Kijev körzetében tehát gyakorlatilag megsemmisültek a nagy bandák. A szovjethatalom napról napra erősödött. De a banditizmusnak a kulákság körében még erős gyökerei voltak.

(Az eredeti kéziratról készült filmmásolat a Párttörténeti Intézet archívumában van.)

Közli **Milei György** és **Petrák Katalin**

Digitized by Google

FOCK JENŐ:

A gazdasági mechanizmus reformjának útján

A Központi Bizottság 1964 decemberi határozata óta nagy utat tettünk meg az új gazdasági mechanizmus előkészítésében. Amikor ez év júniusi ülésén a Központi Bizottság megvizsgálta az eddig hozott intézkedéseket, megállapította, hogy a reform előkészítése rendben folyik, s megfelel a párt határozatának és irányelveinek. Az állami szervek — a Minisztertanács vezetésével — a határozatokban rögzített ütemterv szerint haladnak a munkával, a szükséges állami döntések időben megszülettek, és a még hátralevő intézkedések előkészítése rendben történik.

A párt- és szakszervezetek, a többi társadalmi és tömegszervezet, a a sajtó már eddig is sokat tettek azért, hogy megismertessék és magyarázzák az új mechanizmus elveit, fő célkitűzéseit, a felkészülés fontosabb állomásait és feladatait. Ennek eredményeképpen a reform gondolata mind szélesebb körben talált megértésre. A közgazdasági elmélettel foglalkozó tudósokon és a gyakorlati szakembereken, a gazdasági és társadalmi élet különböző területeinek tisztségviselőin kívül ma már a közvélemény is egyetért a reform bevezetésével. Ez az egyetértés szívós felvilágosító munkában, szenvedélyes, de alkotó vitákban, a vélemények sokszor éles összecsapásában alakult ki. Most azonban olyan időszakhoz érkeztünk, amikor a legfelső szinten lezárultak a viták a főbb elveket illetően, s már a feladatok pontos végrehajtására, a még rendezést igénylő problémák megoldására, a teendők kijelölésére kell az erőfeszítéseket összpontosítani.

Más azonban a helyzet a minisztériumoknál, a középirányító szerveknél és elsősorban a vállalatoknál, a termelőszövetkezeteknél: itt most kell alaposan nekigyűrkőzni a vezető párt- és állami szervek határozataiban már kialakított rendelkezések és irányelvek gyakorlati megvalósításához. Magától értetődőnek tartjuk, hogy a legjobb megoldások keresése közben gyakran nagy viták alakulnak ki. Bátorítjuk az ilyen célú és jellegű vitákat, mert meggyőződésünk, hogy csak a dolgozók aktív, öntudatos kezdeményezésével és átgondolt, hozzáértő munkájuk összehangolásával lehet az új mechanizmus vállalati szinten érvényesíthető legjobb formáit és módszereit kialakítani. Ezért szükség van a meggyőző és felvilágosító munka további kiszélesítésére, az alkotó véleménycserék kibontakoztatására.

Digitized by Google

Célszerű néhány fontos elvre, összefüggésre ismételten rámutatni, felhívni a figyelmet. A tapasztalatok szerint az eddigi meggyőzés, felvilágosítás, propaganda ellenére a bevezetés egyre szélesedő munkáját végzők gondolkodásában, a reformmal való egyetértés mellett, jelenvan a régi, a beidegződött stílus és a túlhaladott munkamódszer. Esetenként az új tennivalókat a régebbi módon próbálják végrehajtani, s a részletekbe menő feladatok megoldása közben szem elől tévesztik az egészre vonatkozó áttekintést. A bevezetés nehézségei, az átmeneti intézkedések jellegzetességei, a gyorsan várt eredmények elmaradása kételyt, bizonytalanságot kelthet. A már közismertnek tűnő elvek feleelevenítése, ismétlése sokszor nagyon is indokolt — a meggyőződést, az állhatatosságot erősíti a vezetőkben és a végrehajtókban egyaránt, új gondolatok vetődhetnek fel a gyakorlati tevékenység gazdagítására, és hasznosabb módszerek alakulhatnak ki.

A központi irányítás továbbfejlesztése

Az új gazdasági mechanizmus szervesen összekapcsolja a népgazdaság tervszerű központi irányítását a piac aktív szerepével, s ezt elsősorban gazdasági eszközökkel valósítja meg.

A szocialista gazdaság fejlődésének hazai és nemzetközi tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a tervgazdaságnak többféle formája és módszere lehetséges. A termelőerők és a termelési viszonyok fejlettségi fokától, a történelmi helyzet alakulásától és sajátosságaitól függ, hogy mikor melyik forma, illetve módszer alkalmazása szolgálja jobban a fejlődést. Más módszereket kell alkalmazni akkor, amikor a termelőerők még fejletlenek, vagy a termelési viszonyokkal nincsenek összhangban, s megint másokat akkor, amikor a termelőerők magasan fejlettek és összhangban vannak a termelési viszonyokkal. Más módszerekkel kell a tervszerű fejlődést biztosítani elmaradott gazdasági és műszaki körülmények között, amikor még korszerűtlen a technika, kevés a szakember és felkészültségük sem kielégítő. Más azonban a helyzet — s ez nyilván más módszereket is követel —, ha már fejlettek a termelőerők és a termelési viszonyok, ha a gazdasági és műszaki adottságok jobban megfelelnek a kor élenjáró színvonalának, ha a dolgozók általános és műszaki képzettsége magasfokú, s ha elegendő nagy tudású műszaki és gazdasági szakember van.

A hazai tapasztalatok is bizonyítják e megállapítás igazságát. Az első hároméves terv kezdetétől jelenlegi ötéves tervünkig nagy változáson mentek át hazánkban a tervgazdálkodás módszerei és formái. 1957-ig az erősen központosított vezetésnek megfelelő, utasításokon alapuló centralizáció érvényesült. Az utasításokon, a kötelező tervmutatók előírásán alapuló tervgazdálkodás biztosította kezdetben az újjáépítést, majd a népgazdaság nagyobb arányú átszervezését és gyorsabb fejlődésének elindítását. Ismeretes azonban, hogy a politikai és gazdasági vezetésben érvényesülő szubjektív hibák később a centralizmus

Digitized by Google

indokolatlan és sokszor káros növekedésére vezettek, s ennek következtében egyre több lett a mutatószám, a tervutasítás. Egyre inkább csökkent a vállalati és helyi szervek önállósága, annyira, hogy egy időszakban már a részletekbe menő utasítások végrehajtása volt az egyetlen feladatuk. Ez fékezte a gazdasági élet fejlődését, s az ismert súlyos problémákhoz, feszültségekhez és hibákhoz vezetett.

1957-ben, az ellenforradalom legyőzése után pártunk megállapította, hogy a termelőerőkben és a termelési viszonyokban végbement változások már szükségessé és egyben lehetővé is teszik, hogy a gazdaságirányításnak rugalmasabb formáit alkalmazzuk. Már akkor felismertük annak szükségességét, hogy a centralizációt mindinkább csak a legfontosabb területekre és összefüggésekre irányítsuk, növeljük az alsóbb szervek önállóságát. Pártunk VII. és VIII. kongresszusának kezdeményező útmutatásai bátorították a közgazdasági kutatásokat. Ennek nyomán az elméleti és a gyakorlati közgazdászok segítségével a Központi Bizottság megállapította, hogy szükséges és lehetséges a gazdaságirányítás egészének megváltoztatása, ezt meg is követelik a társadalmi viszonyokban végbement változások, a termelőerők fejlődése, a tudományos és technikai forradalom hatása, a szükségletek ugrásszerű növekedése és összetételük átalakulása.

A termelőerők változásai

Országunk valóban forradalmi módon, nagy léptekkel haladt előre az utóbbi évtizedben. Minőségi változás következett be a tulajdonviszonyokban: megvalósítottuk a mezőgazdaság szocialista átalakítását, s ezzel hazánkban osztatlanul uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok. Az azóta eltelt évek során a termelési és elosztási viszonyok megszilárdultak, továbbfejlődtek.

1966-ban országunk nemzeti jövedelmének 98 százalékát a szocialista szektor, ipari termelésének 98,6 százalékát a szocialista ipar állította elő. Mezőgazdaságunkban a megművelhető terület 98 százalékán állami gazdaságok és termelőszövetkezetek gazdálkodtak.

Jelentősen fejlődtek ebben az időszakban a termelőerők is. Az iparban és a mezőgazdaságban is fokozódott a termelés koncentrációja. 1966-ban az ipari munkások 70%-a dolgozott 500 munkásnál többet foglalkoztató üzemben. A mezőgazdaság szocialista átszervezése előtt hazánkban körülbelül 1 millió kisparcella volt, ezzel szemben a múlt évben már 3739 mezőgazdasági nagyüzem dolgozott a megművelhető földterületen. 1966. január 1-én a termelő ágazatok állóeszközeinek (gépeinek, berendezéseinek, épületeinek stb.) értéke 2,2-szerese volt az 1950. évinek.

Az elmúlt évtizedben rendkívül nagy mértékben növekedett egész népgazdaságunk műszaki-technikai fejlettségének színvonala. Ennek egyik mutatója például az, hogy 1966-ra 1957-hez képest az iparban az erőgépek teljesítőképessége 65 százalékkal, a villamosmotoroké pedig 2,1-szeresére emelkedett. 1955-től 1966-ig az állami építőipar gépállomá-

Digitized by Google

nyának teljesítőképessége több mint a kétszeresére nőtt, s a múlt évben a földmunkáknak már 75 százalékát végezték géppel. A népgazdaság technikai felszereltségének magas színvonalát mutatja az is, hogy 1950 és 1966 között több mint $3^1/_2$-szeresére emelkedett a termelő ágazatok egy aktív keresőjére számított villamosenergia-felhasználás.

A mezőgazdaság gépesítésének eredményeként a traktorok száma az 1950. évi 13 400-ról 1966-ban 67 500-ra, azaz több mint az ötszörösére növekedett. 1952-ben a mezőgazdaság vonóerő-kapacitásának még csak 15,3 százaléka, 1966-ban pedig már 78 százaléka volt gépi vonóerő. Az agrotechnikában elért sikereket mutaja, hogy az öntözésre berendezett terület nagysága 1950-ben 57 000 katasztrális hold volt. 1966-ban pedig már 697 000 hold. 1950-ben csak kb. 7000 katasztrális holdon történt talajjavítás, 1966-ban már 169 000 katasztrális holdon.

Közismert az ipari termelés növekedésének gyors üteme. Szocialista országépítésünknek sok olyan új létesítménye van (Dunaújváros, Tiszaszederkény, Százhalombatta stb.), mely a termelőerők fejlődését reprezentálja, éppen úgy, mint a modern műszaki-technikai eszközök egyre nagyobb mértékű alkalmazása, a komplex gépesítés és az automatizálás.

Különösen fontos az a változás és fejlődés, amelyen az elmúlt évtizedekben a termelőerők legfontosabb alkotóeleme, az ember ment át hazánkban. Jellemző erre a nagyarányú fejlődésre dolgozó népünk általános és szakmai (műszaki) képzettségi színvonalának, iskolázottsági fokának növekedése. Az 1937/38. tanévben 1,1 millióan, az 1965/66. tanévben viszont 1,9 millióan tanultak az alsó-, közép- és felsőfokú oktatás keretében. Népünk kulturális szintjének és egyben életszínvonalának emelkedését is mutatja, hogy 1966-ban a nyolc általános iskolai végzettséget 2,2-szer, az érettségi bizonyítványt 4,3-szer, az egyetemi és főiskolai oklevelet pedig 8,1-szer annyian szerezték meg, mint 1949-ben. A dolgozók szakképzettségi színvonala hasonlóképpen ugrásszerűen nőtt: 1966-ban az állami iparban 3,4-szer annyi szakmunkás dolgozott, mint 1946-ban a gyáriparban. A munkások 42 százaléka szakmunkás, 1000 munkásra 1963-ban 17 mérnök és 38 technikus jutott, s az állami iparban dolgozó mérnökök és technikusok száma 1957 és 1963 között közel kétszeresére emelkedett. Felsőoktatásunk megnövekedett szerepét és jelentőségét mutatja, hogy 1937/38-ban a műszaki, mezőgazdasági és közgazdaságtudomány ágaiban — kerek számban — összesen 2500-an tanultak, 1965—66-ban pedig mintegy 50 ezren, vagyis hússzor annyian. Emellett a társadalmi-gazdasági előrehaladás eredményeként — pártunk tudományos és reális politikájának talaján — tovább fejlődtek és közelebb kerültek az élethez a különböző tudományágak.

A munkásosztály, valamint a többi dolgozó osztály és réteg politikai képzettségének, műveltségének és öntudatának növekedését bizonyító további tények részletezése nélkül is egyértelműen levonhatjuk azt a fontos következtetést, hogy a felszabadulás óta, s különösen az utóbbi

Digitized by Google

évtizedben — az általános és szakmai műveltség és képzettség növekedésével egyetemben — megerősödtek egész népünk erkölcsének és politikai tudatának szocialista vonásai. A hatalom birtokában a munkásosztály a párt vezetésével és irányításával képes volt arra, hogy előbbrevigye a kulturális és technikai forradalmat, egész népünk közkincsévé tegye a korszerű általános és szakképzettséget. Sikeresen megoldotta az ország vezetésének és a népgazdaság irányításának bonyolult feladatait, felnevelte a maga soraiból a vezetésre alkalmas kádereket, s a fejlődés szükségleteinek megfelelően gondoskodott a vezetők képzéséről és továbbképzéséről is.

A termelési viszonyoknak és a termelőerőknek ez a korántsem teljességében vázolt, hatalmas arányú, forradalmi fejlődése megalapozta és szükségessé tette a gazdaságvezetés és irányítás módszereinek megváltoztatását. Tapasztalataink egyre inkább azt bizonyították, hogy az ilyen fejlett és sokágú, bonyolult népgazdaságot, más, az eddigiektől eltérő módszerekkel kell vezetni. Ezen a megállapításon az sem változtat, hogy mind elterjedtebben alkalmazzák már a matematikai módszereket a közgazdasági munkában, és mind több korszerű elektronikus számológépet állítanak annak szolgálatába, hogy a gazdasági irányítás színvonalasabb, tudományosabb, megalapozottabb legyen (ez történt például a szénbányászat és az energia-gazdálkodás gazdaságosabb fejlesztésének vizsgálatánál, vagy egyes építőipari és vegyipari problémák elemzésénél, megoldásánál). Az ismertetett alapvető okok következtében azonban ez sem vezethet oda, hogy a „magasabb és tudományosabb" szinten megmaradjunk a tervezési folyamatok részletekbe menő, tervlebontásos rendszerénél. A termelőerők és a termelési viszonyok változása és fejlődése objektív társadalmi törvényszerűség. A kommunista párt feladata és kötelessége — s pártunk ez esetben is ezt tette —, hogy felmérje és elemezze az objektív folyamatok lényegét, irányát, s kidolgozza azokat a módszereket és feladatokat, amelyek elősegítik a fejlődő új megerősödését, mielőbbi hatékony érvényesülését. Minthogy pedig objektív törvényszerűséggel állunk szemben, minthogy a reform nem szubjektív óhaj terméke, hanem szocialista társadalmi és gazdasági fejlődésünk szükségszerű következménye és követelménye, ezért nem lehet megrekedni a régi, idejét múlt módszereknél és elveknél, s később sem lehet visszatérni a gazdaságirányítás régi rendszeréhez.

A tervgazdálkodás új rendje

Új irányítási rendszert teremtünk, amelynek alkalmazásával hatékonyabban és gyorsabban tudjuk előmozdítani társadalmi és gazdasági céljaink megvalósítását, s ezzel az eddiginél jobban akarjuk hasznosítani a tervgazdálkodásban rejlő erőket és lehetőségeket. Az új gazdasági mechanizmussal a tervgazdálkodásnak olyan új rendjét vezetjük be, amely biztosítja a gazdaságpolitika alapvető céljainak elérését, a népgazdaság tervszerűbb és hatékonyabb fejlesztését. A tervezéssel szem-

Digitized by Google

ben támasztott összes követelmények kielégítése érdekében meg akarjuk teremteni a különböző időtartamú tervek egységes rendszerét, a tervezés jól összehangolt folyamatát.

A hosszútávú, 15 éves terv feladata, hogy tudományos elemzésekre alapozva körvonalazza a legfontosabb társadalmi-műszaki fejlődés irányának főbb tendenciáit, a lakosság életkörülményei javításának alapvető céljait. A terv útmutatást ad a népgazdaság általános fejlesztési ütemére, a legfőbb arányok kialakítására, a termelési viszonyok továbbfejlesztésével kapcsolatos főbb elgondolásokra, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok fejlesztésére irányuló célkitűzésekre, a szociális, kulturális, oktatási, lakásépítési és kommunális fejlesztési tennivalókra. Tartalmazza a termelőerők területi fejlesztésére vonatkozó főbb elgondolásokat.

A középtávú, ötéves terv a távlati tervre épül, konkretizálja ezt, részletezi az adott időszak fő céljait és megvalósításuk feladatait. Előírja a fejlesztés főbb céljait és ütemét, a népgazdasági egyensúly feltételeit és követelményeit, meghatározza a főbb népgazdasági arányokat és az ágazati szerkezetben szükséges változtatásokat. Tartalmazza a külkereskedelem és az árpolitika irányelveit. Az ötéves terv magában foglalja a célok elérésének eszközeit, a beruházási tervet és a gazdasági szabályozás irányelveit is. Ez utóbbiak közé tartoznak a pénzügyi és hitelpolitika elvei, a költségvetés és a terv kapcsolatát szabályozó előirányzatok, a jövedelemszabályozás, ezen belül a vállalati jövedelemelosztás és alapképzés elvei és fő irányai.

A rövidtávú, éves tervezés az ötéves tervben meghatározott gazdaságpolitikai célok megvalósulásának elemzéséből indul ki. Az éves terv kifejezi a gazdaságpolitikának az adott időszakra jellemző sajátosságait, a népgazdasági egyensúly feltételeit és követelményeit, és meghatározza a követelmények kielégítését biztosító intézkedéseket.

Az éves tervvel, s általában a tervezéssel kapcsolatban sokak előtt még nem teljesen világos, hogy hogyan valósul meg a terv, ha nem bontják le vállalatokra.

A központi szervek csak néhány fő arány biztosítását tűzik ki célul az éves tervekben, s az állami irányítás ennek megvalósítására összpontosul. Az éves tervben foglalt előirányzatok érvényesítését az állam különféle gazdasági szabályozó eszközökkel éri el; ilyenek például az árpolitikai intézkedések, a jövedelemelvonási rendszer és a különféle közgazdasági ösztönzők. A terv realizálását lényegesen befolyásolják az állami költségvetés előirányzatai. A hitelpolitikát a konkrétan kialakuló feladatokhoz és feltételekhez szabjuk. Arra is módunk van, hogy szabályozzuk a hitelkibocsátás nagyságát és a pénzemissziót. Az árpolitika alapelveinek megfelelően intézkedéseket tehetünk az áralakulás szabályozására. Minden évben módunk van konkrét cselekvésre a munkaerő-gazdálkodásban, a bérpolitikában, az életszínvonal alakításában. Szabályozhatjuk a termékforgalmat, s az engedélyezések rendszere révén lényegesen befolyásolhatjuk a külkereskedelmi forgalmat.

Digitized by Google

Az éves terv megvalósítása szempontjából alapvető a népgazdasági és a vállalati érdekek egybeesése; ezt szolgálják a különböző emelők és ösztönzők valamint a jogi és gazdasági szabályozások. Megjegyzendő, hogy az esetek jelentős részében a központilag elkészített éves tervtől való eltérés nem jelent egyben helytelen tendenciát, olyant, melyet okvetlenül és azonnal korrigálni kell. Ellenkezőleg: számítunk arra, hogy az igények pontosabb és időben is közelebbi ismeretében a termelővállalatok, a nagykereskedelmi és külkereskedelmi vállalatok más intézkedéseket is tesznek, mint amilyeneket a tervezésnél figyelembe vettünk, és ha ez indokolt, akkor szükséges is, hogy tegyenek ilyeneket.

A tervezésnek új rendszere ugyanis számol azzal, hogy a vállalatok úgy készítik el terveiket, hogy tanulmányozzák a szükségleteket, a piaci lehetőségeket, egyszersmind figyelembe veszik az állami rendelkezésekben meghatározott ösztönzőket. Mindezek alapján — a kockázatot is vállalva — tervutasítás nélkül, maguk döntenek cselekvéseikről. Ha döntésük helyes, ha megfelel a népgazdaság érdekeinek, a gazdaságosság követelményeinek, akkor gazdaságilag előnyös helyzetbe kerülnek, az ellenkező esetben pedig viselik a rossz üzletkötés, vagy a helytelen fejlesztési döntés minden következményét.

A népgazdasági érdekek érvényre jutását tehát biztosítják a gazdasági szabályozó eszközök: a pénzügyi, a bérpolitikai, a beruházási, a külkereskedelmi előírások, az alkalmazott ösztönzők, vagy a felállított korlátok. Ugyanezt a célt szolgálják a jogszabályok, törvények és rendeletek előírásai. Összefoglalva: számos intézkedési lehetőségünk van arra, hogy a közösség érdekeinek, illetve az ezt kifejező tervnek megfelelően irányítsuk a gazdasági tevékenységet, s ez kötelessége is a szocialista államnak. A tervek megvalósítását segíti az is, hogy a tervező szervek támaszkodnak azokra az irányító szervek által kidolgozott elemzésekre és javaslatokra, amelyek már figyelembe veszik a nagyobb gazdasági egységek elgondolásait.

Egyesek azt mondhatják erre, hogy az így kialakított rendszer még nem teszi teljesen önállóvá a vállalatot, hiszen cselekvését továbbra is irányítjuk, sőt adott esetekben korlátozzuk is. Hadd feleljünk erre azzal, hogy abszolút szabadság a gazdasági életben sincs, s aki így értelmezné a vállalatok önállóságát az — nem gondolva végig, hova vezetne véleményének érvényesülése — tulajdonképpen az anarchia mellett törne lándzsát. Az igazi szabadságot a törvényszerűségek felismerése, az ezzel befolyásolt cselekvés jelenti. Újból nyomatékosan hangsúlyozzuk: a gazdaságirányítás új rendszerének egyik alapelveként biztosítjuk, hogy a gazdasági kérdésekben ott szülessen meg a döntés, ahol a legjobban ismerik és vehetik számításba az ehhez szükséges tényezőket — tehát a vállalatoknál. A szocialista fejlődés alapvető, társadalmunk előrehaladása szempontjából döntő kérdéseiben azonban a jövőben is a központi elhatározások fognak érvényesülni.

A tervezés új rendszere akkor váltja be a hozzá fűzött reménye-

Digitized by Google

ket, ha a tervezés tudományos megalapozottsága növekszik, és pontosan veszi figyelembe a szükségleteket és a lehetőségeket. A tervgazdálkodásban rejlő erőforrásokat akkor tudjuk jobban kihasználni, ha a helyesen kijelölt célokat az eddiginél jobban megválasztott eszközökkel és ösztönzőkkel tudjuk megközelíteni, ha a társadalmi és gazdasági erőforrásainkat koncentráltabban irányítjuk a fő feladatokra. Ez nem könnyű, ellenkezőleg, bonyolult, nehéz feladat. A hosszútávú tervezésben még nincs kellő gyakorlatunk és az ötéves időszakra szóló tervezés sem hibátlan. Még nem oldottuk meg, hogy terveinkben és gazdálkodásunkban kellőképpen érvényesítsük a tudomány és a technika viharosan gyors fejlődésének számunkra gazdaságos követelményeit, és azt sem, hogy a tervezés folyamatossága biztosítva legyen. Az erőforrások felmérése is nagyobb pontosságot igényel. A követelményeket jobban érvényesítő feladatok kijelölésében, a népgazdaság célszerű arányainak megtervezésében még sok a tennivaló. Az új tervezési rendszer kialakítása biztosítja a megfelelő kereteket ezeknek a megoldásához.

Az átmenetről

Az új gazdasági mechanizmus bevezetésének időpontja: 1968 január 1. Ez azt jelenti, hogy a reform jelenlegi ötéves tervünk időszakának derekán lép be. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy nem okoz-e ez valamilyen zavart gazdasági életünkben.

A bevezetés feltételei egészükben kedvezőknek mondhatók, s így biztonsággal elejét vehetjük mindenféle nagyobb zavarnak. Meg kell azonban nyíltan mondanunk, hogy teljesen zökkenőmentes átmenetre nem számíthatunk. A reform egész gazdasági életünket egyszerre érinti, átalakítja ezt, s bár tudományos alapossággal dolgoztuk ki, és helyességét számos kísérlet is igazolta, mégis bekövetkezhetnek előre nem látott nehézségek. Ezért az a legfontosabb, hogy időben vegyük észre majd a jelentkező problémákat, és megfelelő intézkedésekkel tereljük a helyes útra megoldásukat.

Mindenesetre csökkenti az átmenettel kapcsolatos és az előre nem látható jelenségek következtében várható gondokat az, hogy az utóbbi években már fejlesztettük tervezési módszereinket, lényeges változtatásokat eszközöltünk a beruházási és árrendszerben, a hitelgazdálkodásban, lényegesen egyszerűsítettük a munkaerő- és bérgazdálkodást, s általában a rugalmasabb gazdálkodás megvalósítására törekedtünk intézkedéseinkben. Jelenlegi ötéves tervünk kidolgozásakor már érvényesítettük az új gazdasági mechanizmus legfontosabb elveit. Gazdasági intézkedéseink magukon viselik annak a jegyét, hogy az új mechanizmus bevezetésére készülünk. Ilyen értelemben tehát azt mondhatjuk, hogy az új gazdasági mechanizmus szelleme jelenleg is érvényesül. Ez egyebek között abban is megmutatkozik, hogy tovább növeltük az alsóbb szervek önállóságát. Az egyszerűsítés fő vonása az volt, hogy

Digitized by Google

csökkentettük a minisztériumok és egyéb főhatóságok számára megszabott kötelező tervmutatók számát és körét, megszüntettük egyes értékmutatók előírását, leszállítottuk a kiemelt termékek számát, s egyszerűsítettük a központi gazdálkodást. A népgazdasági tervben 1966-ban még 1478 jóváhagyott mutató szerepelt, az idén pedig csak 625. Az ipari termelés területén a kiemelt termékek száma 363-ról 160-ra csökkent. A felvásárlási terv 65 helyett 21 terméket jelöl meg tételesen.

A minisztériumok és az országos hatáskörű szervek is hasonlóképpen egyszerűsítették a vállalatok tervjóváhagyásának rendszerét, s évről évre fokozatosan csökkentették az ezek számára jóváhagyandó kötelező mutatók számát. Jól szemlélteti ezt a folyamatot például a Kohó- és Gépipari Minisztérium tervjóváhagyási rendszerének alakulása: 1964-ben még 21, 1965-ben 11, 1966-ban 8, 1967-ben pedig csak 4 kötelező mutatót írtak elő a vállalatoknak. A könnyűiparban is évek óta a „négymutatós" rendszerrel dolgoznak. Korábbi intézkedéseink eredményeként ma már sok hasonló példát találunk vállalatainknál.

A vállalati tervjóváhagyás kötöttségeivel szemben a vállalati tervezés és gazdálkodás önállósága került előtérbe. A központi anyag- és devizagazdálkodás körének szűkítése lehetővé tette a vállalatok közötti közvetlen kapcsolatok kiszélesítését. A növekvő önállóság jegyében a legutóbbi három évben egyre szorosabbá vált a külkereskedelmi és a termelő vállalatok kapcsolata, s ezek új módszereket alakítottak ki közös érdekeltségük érvényesítésére. Különösen a könnyűiparban, pontosabban a textilipari és a textilforgalmazó külkereskedelmi vállalatok között folytak figyelemreméltó kísérletek.

1967-ben az új gazdasági mechanizmus szellemében jelentős mértékben tovább egyszerűsítettük a beruházási rendszert is: csökkentettük a kötelező mutatók számát, megszüntettük a műszaki tervezési munkák tervének kötelező előírását, s az értékhatár feletti beruházások kötöttségein is enyhítettünk. A reform szelleme azokban az intézkedésekben is érvényesül, amelyeket a szállítási szerződések rendszerének átalakítására, új alapokra fektetésére, s költségvetési rendszerünk merevségének feloldására tettünk. A vázlatos felsorolásból is kitűnik, hogy már eddig is sok intézkedés született az átmenettel együttjáró zavarok csökkentésére. De még mindig bőven van tennivalónk, hogy a lehető legkisebbre csökkentsük az átmenet következtében esetleg jelentkező problémákat.

A vállalatok felkészülése

A gazdasági élet folyamatos, s ezt a folyamatosságot nem befolyásolhatják a naptári határidők; még az olyan határkövet jelző dátum sem, mint amilyen 1968 január 1. A jövő évi gazdálkodás eredményessége minden iparág, minden üzem termelésének folyamatosságát követeli meg.

Miért jelent ez most a szokottnál sokkal nagyobb gondot? Azért,

Digitized by Google

mert a vállalatoknak most és a következő hónapokban az új szabályok pontos ismerete nélkül kell feladniuk jövő évi megrendeléseiket, mind a belföldi előállítású, mind az importálandó beruházási javakra, s így kell megkötniök a szerződéseket mind a külkereskedelmi, mind a belkereskedelmi forgalom biztosítására.

Örömmel tapasztaljuk, hogy a vállalatokban megvan a készség arra, hogy ilyen körülmények között is megkössék a szállítási, valamint a jövő évi munkát biztosító egyéb szerződéseket. Számos vállalat előszerződést köt, azzal, hogy a számlázásra majd később, az árak pontos ismeretében kerül sor. A KGM gépipari vállalatai — az előzetes felmérés szerint — 1967 augusztus végéig az 1968. évi tervjavaslatban meghatározott rendelés-állomány 54—55 százalékát lekötötték. A Nehézipari Minisztériumhoz tartozó gyógyszeráru-gyárak szocialista relációba irányuló exportja már biztosított. Az Országos Gumiipari Vállalathoz beérkezett igények meghaladják a rendelkezésére álló kapacitást. Elismerésre méltó példa a Könnyűipari Textilértékesítő Vállalaté; ez a vállalat három évre kapacitás-lekötési szerződést kötött a Szombathelyi Pamutipari Vállalattal és a Győri Textilipari Vállalattal.

Szükségesnek tartjuk azonban megjegyezni, hogy egyes vállalatok túlzottan óvatosak, még nem alakult ki bennük az új gazdasági mechanizmushoz szükséges rugalmasság és reális kockázatvállalás szelleme. A negatív jelenségek ellenére a jövő évi kiviteli és behozatali szerződések megkötésének alakulása általában a vállalatok elismerésre méltó kezdeményező készségét és megnövekedett önállóságát mutatja. Szeptember végén az exportkötések állománya szocialista viszonylatban 76, tőkés viszonylatban 12 százalékkal, az importkötéseké pedig 53, illetve 72 százalékkal volt magasabb, mint tavaly ilyenkor.

A felügyeleti hatóságok a kormány elvi határozata alapján most dolgozzák ki a vállalatok működésére vonatkozó rendelkezéseket. Ezekből kialakíthatók az átmenettel kapcsolatos és az új működési szabályoknak megfelelő vállalati tennivalók, elkészíthetők a vállalati termelési tervek, a jövedelmezőségi számítások, meghatározhatók a vállalatok fejlesztésére és egész tevékenységük programjára vonatkozó gazdasági-műszaki teendők. A munka most a vállalatoknál tornyosul, és a közeljövőben a vezetésben dolgozók nagy megterhelésre számíthatnak. A felügyeleti szerveknek aktívan segíteniük kell az alsóbb szervek széles vezető rétegét abban, hogy teljes egészében megértse és hiánytalanul a magáévá tegye az intézkedések szellemét, s képes legyen a konkrét teendők kidolgozására és végrehajtására. Annál is szükségesebb ez, mert biztosra vehetjük, hogy a vezetők egy része csak nehezen tud megszabadulni a régi beidegződéstől, a kialakult rutintól. A megrögződött szokások láncából nagyon nehéz kitörni.

Az új gazdasági mechanizmus által nyújtott önállóság mind teljesebb kihasználása végett kezdetben ösztönzést, biztatást kell adni a

Digitized by Google

piaci lehetőségek kockázattal járó kihasználására. Türelemmel kell bátorítani az új munkastílus kialakulását mind az alsóbb szerveknél, mind a vállalatoknál. Így tudjuk elérni, hogy a reform szelleme fokozatosan behatoljon a gondolkodásba és a cselekvés rugójává legyen. Így tudjuk biztosítani annak az egyik igen fontos szubjektív feltételét, hogy már az átmenet időszakában jussanak fokozatosan érvényre a reformtól várható előnyök, s egyre hatékonyabban és eredményesebben működjék az új mechanizmus.

A beruházásokról

Örvendetes, hogy a beruházások előkészítésének területén is sikerült megszüntetni a korábbi fogyatékosságok egy részét: a jövő évre több beruházás terveit készítették elő, mint amennyi a kormány döntése alapján megkezdődhet majd.

Az új gazdaságirányítási rendszerben a beruházásoknak mind nagyobb része fokozatosan a vállalatok, illetőleg a tanácsok és egyéb szervek döntési jogkörébe kerül. A döntési jogkör újrarendezése a beruházások új kategóriák szerinti csoportosításában is kifejeződik. A jövőben is központilag határozunk az egyedi nagyberuházásokról, mert ezek erősen hatnak a népgazdaság fejlődési ütemére és irányára, megváltoztathatják a népgazdaság struktúráját, a termelés feltételeit és a piaci viszonyokat. Az egyedi nagyberuházások előkészítése (a legjobb variáns kiválasztása, a telepítés helyének kijelölése, a piackutatás stb.) és ezek megvalósítása általában éveket vesz igénybe, s esetleg több középtávú tervidőszakra is áthúzódik. A harmadik ötéves terv megkezdésének időpontjában a tervidőszakra számításba vett beruházási összeg 10 százalékát az ilyen áthúzódó egyedi nagyberuházások költségei tették ki.

A harmadik ötéves tervben 53 milliárd forintot irányoztunk elő az egyedi nagyberuházásokra. Ebből közel 27 milliárd forintot vesz igénybe a már korábban megkezdettek folytatása, közel 16 milliárd forintot igényelnek az elmúlt évben és az idén elkezdett beruházások, így még mintegy 10 milliárd forint áll rendelkezésünkre. Így tehát csak meghatározott korlátok között dönthetünk az 1968—1970. évek beruházásairól. Az egyedi nagyberuházások kiválasztásánál nem az értékhatár a fő szempont, hanem a közgazdasági jelentőség. Egyedi nagyberuházás lehet egy új kombinát, gyár, vagy nagyobb méretű üzem létesítése, illetve olyan bővítés vagy rekonstrukció, amely 25—30 százalékkal megnöveli az adott iparágnak vagy főbb termékeinek termelését.

A jövőben a vállalatok döntési jogkörébe tartoznak — ennek esetleges konzekvenciáival együtt — az olyan beruházások, amelyek az elhasználódott állóeszközök pótlását, a folyamatos korszerűsítést és a piachoz való rugalmas alkalmazkodást, a minőség javítását és a termelés bővítését szolgálják. A következő három évben az ipari beru-

Digitized by Google

házásoknak kb. 50—52 százaléka a vállalatok döntési hatáskörébe kerül.

A beruházások finanszírozási rendje az új döntési jogkörökkel áll összhangban. Ezek szerint a központi döntési hatáskörbe tartozó beruházásokat költségvetési juttatásból, illetőleg állami kölcsönből kell finanszírozni, a vállalati beruházásokat a fejlesztési alapból és bankhitelből. Az állami kölcsönt a vállalatnak természetesen vissza kell fizetnie. A vállalatok az előzetesen meghirdetett feltételek szerint közép-, illetve hosszú lejáratú bankhiteleket vehetnek igénybe, s kamatot fizetnek érte; ennek mértéke a beruházások megvalósításának ideje alatt kisebb, mint az üzembe helyezés után. Az 1968—70. években új ipari beruházásokra mintegy 10—11 milliárd forint kölcsön vehető fel.

Az új rendszer lehetőséget ad a beruházási munka javítására. A gazdaságpolitikát jobban szolgáló, a népgazdaság arányos fejlődését jobban biztosító, a gazdaságosság fokozását, a termelékenység emelkedését számításokkal jobban megalapozó beruházási célok pontosabb kijelölése változatlanul fontos feladatunk éppúgy, mint a koncentráció érvényesítése. Egyes vállalatok várhatóan arra fognak törekedni — legalábbis kezdetben —, hogy az állam által finanszírozott beruházásokkal oldják meg termelési feladataikat. Számolunk azzal is, hogy a meglevő keretek kibővítése céljából is nyomást fognak kifejteni. Várható az is, hogy egyes beruházási javakat, berendezéseket és gépeket olyan relációban kívánnak majd beszerezni, amely nem felel meg jelenlegi kereskedelmi érdekeinknek, figyelmen kívül hagyja azokat a terheket, amelyeket ez a népgazdaságra hárít. Gondot kell fordítani arra is, hogy a vállalati beruházások egybeessenek a népgazdaság és elsősorban az ipar struktúrájának javítása érdekében kitűzött céljainkkal. Ebben különösen nagy feladat hárul a hitelek elbírálásával megbízott bankszervre. Gazdaságpolitikai elveinket érvényesítve biztosíthatjuk, hogy javuljon a gazdasági fejlődésünket előrevivő beruházási tevékenység és segítse hatékonyan a népgazdaság szerkezetének fejlesztését, az életkörülmények javítását befolyásoló tényezők alakulását.

Az új beruházási rendszer előnyei csak 1970 után bontakozhatnak ki teljes mértékben, de joggal várhatjuk, hogy előnyös vonásai már a következő években is fokozatosan éreztetik kedvező hatásukat.

A veszteséges vállalatok sorsa

Az új gazdasági mechanizmus ismertetése, tárgyalása kapcsán ismételten felvetődik az a probléma, hogy milyen perspektíva áll az olyan vállalatok előtt, amelyek önhibájukon kívül, termelési körülményeik és feltételeik viszonylagos elmaradottsága folytán veszteségesek, vagy csak kisebb mértékben növelhetik nyereségüket. Ebben a vonatkozásban a kormány által kidolgozott irányelvek szerint meg

Digitized by Google

kell különböztetni az olyan vállalatokat, amelyek már az „indulásnál" is veszteségesek, azoktól, amelyek nem tudván lépést tartani a fejlődéssel, később válnak veszteségessé. Az eddigi számítások szerint nem sok vállalat kerül az első csoportba sem a nagyiparban, sem a tanácsi, helyi iparban. Ezeknek egyszeri segítségként előre rögzített dotációt nyújtunk az indulásnál.

A veszteséges vállalatoknak az állam nem garantálhatja, hogy a jövőben is működhetnek, még világosabban szólva: némelyiküket esetleg felszámoljuk. Ezt természetesen alapos és sokoldalú vizsgálatnak kell megelőznie, amely figyelembe veszi, hogy van-e a hazai piacon szükség a vállalat által előállított termékre, értékesíthető-e vagy exportálható-e ez, és ha igen, milyen áron. Azt is meg kell vizsgálni, hogy milyen intézkedések szükségesek a rentábilitás eléréséhez, s mikorra hozhatnak ezek eredményt; külön-külön elemezni kell a vállalat erejéből és a központi forrásokból megvalósítható lehetőségeket, ezek célszerűségét stb. Ha azonban a vizsgálat azt állapítja meg, hogy a vállalat a lehetséges támogatással sem válhat nyereségessé, illetve a közösség szempontjából hasznossá, akkor felszámolják. Sok esetben ez a megoldás a leghasznosabb a népgazdaság számára, még akkor is, ha problémát, s esetleg nagy problémát okoz a vállalat dolgozóinak, mert más munkahelyet kell keresniük, sőt előfordulhat, hogy helyben nem is tudnak találni. Magától értetődik, hogy ebben az esetben minden lehetőséget felhasználva, a szocialista humanizmus jegyében a legmesszebbmenő segítségben részesítjük őket. De éppen a helyesen értelmezett szocialista humanizmus követeli meg tőlünk, hogy a nagyobb érdeket tartsuk szem előtt, s biztosítsuk, hogy a kisebb közösség érdeke ne hozza hátrányosabb helyzetbe a nagyobb közösséget.

A vidék iparosításáról

Az új gazdasági mechanizmus kapcsán az a kérdés is felvetődik, hogy nem fogja-e hátrányosan érinteni a vidék iparosítását az, ha az üzemekre bízzuk a fejlesztési döntés jogát.

A vidék iparosítása pártunk gazdaságpolitikájának egyik fontos célja, s meg is valósítjuk ezt. Már eddig is jelentős eredményeket értünk el ebben, hiszen a foglalkoztatottak számát tekintve Budapest részaránya 1957-ben még 45 százalék volt, 1965-ben pedig már csak 41 százalék. A harmadik ötéves terv előirányzata szerint ez az arány 39 százalékra csökken; ezt az új mechanizmus viszonyai között is elérjük, s már megtettük azokat az intézkedéseket, amelyek ezt kellőképpen biztosítják. Így például határozatot hoztunk arról, hogy az állami beruházásoknál az iparilag elmaradottabb vidékeket előnyben kell részesíteni. A bankot kötelezzük arra, hogy vidéki ipartelepítési célokra kedvezőbb feltételű hitelt adjon. Elképzeléseinket a veszteséges vállalatok felszámolásával kapcsolatos elhatározásokban is érvényesíteni

Digitized by Google

fogjuk: másképpen ítéljük majd meg a budapesti, mint a vidéki vállalatot. Ha budapesti vállalat szanálása válik szükségessé, akkor gazdasági eszközökkel is befolyást fogunk gyakorolni rá, hogy minél előbb számolja fel budapesti működését, és kedvezményt nyújtunk ahhoz, hogy azt a terméket, amely nem veszteséges, vidékre települve gyárthassa. Ilyen esetben az állam magára vállalhatja az áttelepítési és beruházási költségeket, vagy ezek egy részét, s elrendelheti, hogy az igénybe vett bankhiteleket az átlagosnál előnyösebb feltételekkel folyósítsák a vállalatnak. Természetesen az új gazdasági mechanizmus bevezetése után is érvényben maradnak azok a rendelkezések, amelyek korlátozzák a budapesti iparfejlesztést.

Külkereskedelem és nemzetközi gazdasági kapcsolatok

Az átmenet részeként fogjuk fel azt is, hogy a jelenlegi periódusban a külkereskedelmi forgalomnak még csak kis része kerül el a szakvállalatoktól, s így a termelő és a külkereskedelmi tevékenység szervezeti egysége — ott is, ahol ez elvileg indokolt — csak később teremthető meg. A külkereskedelem nagyobb szervezeti átalakítása azért is elhúzódik, mert érvényesítjük azt az álláspontot, hogy az új mechanizmus bevezetésének időpontjában stabil, a problémákat jól ismerő és megoldani tudó szervezeteknek kell működniük. A külkereskedelem bonyolult tevékenység, széles körű általános gazdasági és kereskedelmi tudást, szakértelmet, kiterjedt piaci ismereteket, jó nyelvtudást igényel, s ma termelővállalatainknak csak egy kis része képes kielégíteni ezeket a követelményeket. Ezért is döntöttünk úgy, hogy előbb a feltételeket kell kialakítani, s csak ezután lehet kiterjeszteni az export-import jogot.

A szervezeti kérdések megoldásának elhúzódása azonban egyáltalán nem azt jelenti, hogy nem áll figyelmünk középpontjában a külkereskedelmi tevékenység. Ellenkezőleg: az új gazdasági mechanizmusnak az is fontos része, hogy a világpiac ösztönző hatása közvetlenebbül gyakoroljon befolyást gazdasági életünkre. Azt várjuk, hogy ez elősegíti majd a termelés fejlesztését, a minőség és a gazdaságosság javítását, növeli a gazdasági élet rugalmasságát, a termelésnek a szükségletekhez való alkalmazkodását.

A nemzetközi gazdasági kapcsolatok területén szükségesnek tartjuk a központi állami irányításnak, a külkereskedelem állami monopóliumának fenntartását, s feltétlenül biztosítjuk az államközi szerződések betartását. Arra számítunk, hogy külkereskedelmi forgalmunknak mintegy kétharmadát ezután is a szocialista országokkal bonyolítjuk le. A KGST-országokhoz fűződő kapcsolatainkat továbbra is erősíteni kívánjuk, mert az a meggyőződésünk, hogy ez az egyre szélesedő együttműködés szilárd bázisa népgazdaságunk fejlesztésének. Ezért az együttműködés kibővítésére és fejlesztésére törekszünk, s erre az új

Digitized by Google

gazdasági mechanizmus az eddiginél nagyobb lehetőségeket nyújt. A gazdasági minisztériumok és a vállalatok közvetlenebb kapcsolata, a kiterjedt piackutatás, az érdekeltség fokozása az együttműködés új formáit alakítja ki és a már kialakult, bevált módszereket is tovább fejlesztheti. Az a körülmény, hogy a külkereskedelem területén is visszaszorulnak az adminisztratív módszerek és mindinkább a kereskedelmi munka kerül előtérbe, magával hozza, hogy a szocialista országok együttműködésében is felszínre kerülnek a rejtett tartalékok. A szocialista relációban kialakuló új külkereskedelmi kapcsolatok a többi baráti ország gazdaságának fellendülését is elősegíthetik.

A nemzetközi munkamegosztás más viszonylataiban való részvételünket is fokozni kívánjuk. Az utóbbi években már megtettük a kezdő lépéseket arra, hogy jobban kihasználjuk a lehetőségeket, termelési kooperációval, műszaki és gazdasági együttműködéssel, harmadik országok piacán való együttes fellépéssel, licencvásárlásokkal, s ez előnyösnek bizonyult. A Technoimpex, illetve az egri Finomszerelvénygyár például együttműködési megállapodást kötött a svéd MECMAN céggel pneumatikus elemeknek kooperációban való gyártására. A magyar üzem fokozatosan átveszi a svéd cég által kifejlesztet pneumatika-elemek gyártását, és ezekből a svéd partnernek is szállít. Az együttműködés elősegíti a modern gépgyártáshoz nélkülözhetetlen vezérlő és szabályozó automatika-elemek hazai gyártását és bevezetését. A magyar energetikai ipar az osztrák Simering-Graz-Pauker céggel együttesen már két ázsiai országba szállított erőműveket, s más országokban is fellépett közös ajánlattal. Az utóbbi időben a kölcsönös licenc-forgalom is megélénkült. A magyar nehéz-híradástechnikai ipar fejlesztésére külföldi licencek sorozatos vásárlására is támaszkodik, mert ez előnyös a népgazdaság számára. Külföldi cégek is mindinkább érdeklődnek magyar találmányok és licencek iránt. Így például a Simonasco angol vállalat megvásárolta és már alkalmazza is a Tatabányai Szénbányászati Tröszt által kifejlesztett vízderítési eljárást, egy másik angol cég pedig az Ajkó szűrőprés licencét.

A nem szocialista gazdasági és társadalmi berendezkedésű államokkal való gazdasági együttműködésünk és velük folytatott külkereskedelmünk megfelel politikánknak. Ezen az úton is növelhetjük a gyarmati sorból felszabadult, az önálló fejlődés útjára lépett országok támogatását. A két világrendszer között folyó békés gazdasági verseny nem nemzeti határok közé bezárkózott gazdaságot kíván, hanem éppen kiterjedt nemzetközi munkamegosztást, a kölcsönös előnyök igénybevételét, a világgazdaságban felhalmozódott tapasztalatoknak és eredményeknek a mi fejlődésünk érdekében való hasznosítását.

Az átszervezésekről

A gazdálkodás új rendszerére való áttérés megköveteli, hogy az irányítószervek felépítésében és feladatkörük meghatározásában is ér-

Digitized by Google

vényesítsük a reform követelményeit. Ebből kiindulva ebben az évben végrehajtjuk s javarészt már meg is valósítottuk a szükséges átszervezést. Átalakítottuk a gazdasági minisztériumok belső szervezetét, létszámukat mintegy 30—40 százalékkal csökkentettük, s teendőik jókora részét a vállalatok hatáskörébe utaltuk. Általában megszüntettük a középirányító szerveket: a megmaradó trösztök az összefüggő termelési folyamatokat végző vállalatok egymás közötti kooperációjának szervezői lesznek. Új szervezeti formaként egyesülések alakulnak; ezek a szervezetek a vállalatok közös gazdasági érdekeinek érvényre juttatását segítik, és megállapodásuk szerint gazdasági tevékenységük összehangolását szervezik.

A tanácsi demokrácia továbbfejlesztése, a tanácsok önállóságának növelése céljából megszüntettük a tanácsi szakigazgatási szervek kettős alárendeltségét. A minisztériumok a jövőben elsősorban jogszabályok útján irányítanak, s a tanácsi szakigazgatási szervek a végrehajtó bizottságoknak lesznek alárendelve.

A szervezeti átalakítások sorát most lezártuk: 1968-ra nem tervezünk további átszervezéseket az államigazgatási szervezetekben. Nem változtatjuk meg a vállalatok kialakult szervezetét sem. Azért döntöttünk így, mert el akarjuk kerülni, hogy az átszervezés izgalma elvonja a figyelmet a fő feladatokról. Ezért világosan olyan álláspontot foglaltunk el, hogy 1969-ig azzal a szervezettel dolgozunk, amelyet ez év végére kialakítunk.

A „kényes" kérdésekről

A gazdasági reform sikeres megvalósításának fontos feltétele, hogy a párt- és a szakszervezetek, a társadalmi és tömegszervezetek hatékonyabban, minden lehetőségüket hasznosítva dolgozzanak a párt politikájának következetes érvényesítéséért. Elsősorban abban tudnak igen sokat segíteni, hogy az üzemek, vállalatok, termelőszövetkezetek vezetői és dolgozói megértsék az új mechanizmus szellemét, legfontosabb céljait és intézkedéseit, s világosan lássák a maguk tennivalóit. A társadalmi szervezetek támogassák a vezetést abban, hogy a maga területére konkretizálja és pontosan végrehajtsa az állami határozatokat.

A Központi Bizottságnak a gazdasági mechanizmus reformjáról szóló határozata hangsúlyozza: a kommunistáknak, a pártszervezeteknek alapvető feladatuk, hogy biztosítsák az össznépi, társadalmi érdek érvényesülését a helyi-, csoport-, vagy egyéni érdekekkel szemben. Mozdítsák elő, hogy a társadalom szükségletei magasabb színvonalon legyenek kielégítve, hogy több, jobb és szebb termék jusson a bel- és a külföldi piacokra, hogy fokozódjék a termelés gazdaságossága, és hogy mindezek alapján tovább lehessen javítani a dolgozók életkörülményeit. Lépjenek fel azokkal a nézetekkel szemben, amelyek indokolatlanul felnagyítják az átmenet várható nehézségeit és gondjait, s azonnal adminisztratív beavatkozást követelnek ezek megoldására.

Digitized by Google

Ahhoz is kérjük és igényeljük a pártszervezetek segítségét, hogy a dolgozók választ kapjanak az őket legközvetlenebbül érintő és érdeklő kérdésekre. Vannak úgynevezett kényes kérdések, mint például az, hogy mi lesz a fogyasztói árakkal, lesz-e munkanélküliség stb. Valójában nem kényes kérdések ezek — mindegyikükre világos választ adtunk már határozatainkban és több alkalommal a nagy nyilvánosság előtt is —, mégis foglalkozni kell velük, mert úgy látszik, ezek a tájékoztatások még nem mindenkihez jutottak el.

Az árak alakulásával kapcsolatban őszintén megmondhatjuk, hogy jelenlegi fogyasztói árrendszerünk nem jó. Nem érvényesül azon alapelv, hogy a termékekért a fogyasztó az értékének megfelelő árat fizessen. Tudjuk, hogy ezt a problémát nem lehet rövid idő alatt megoldani. A fogyasztói árak merev rendszerét viszont sürgősen fel kell számolni, mert ez már gátolja a fejlődést. A jelenlegi rendszerben a fogyasztói árak alig több mint egytizede szabad ár. Ezt a részarányt lényegesen, mintegy kétszeresére emeljük. Ez azt jelenti; jóval több termék árát fogja befolyásolni a piac. Másként szólva: ezek az árak szabadon fognak emelkedni vagy csökkenni, a piaci keresletnek, illetőleg a termelési költségeknek megfelelően. A termelői árak megváltozása, az adózás átalakítása megköveteli, hogy a fogyasztói árak széles körében árrendezés történjék. Ez azzal jár, hogy lesznek árak, amelyek csökkennek, mások pedig emelkednek, de az árszínvonalban lényeges változás nem várható. 1968-ban az alapvető élelmiszerek árát — közöttük a sertéshús és zsír, a marhahús, a cukor, a liszt, a kenyér, a vaj, a tojás, a tej, a sajt, az étolaj árát — nem emeljük. A teljes fogyasztói árreformot fokozatosan, sok év alatt valósítjuk meg, szükség esetén más intézkedésekkel is összekötve. Pártunknak az életszínvonal fokozatos és rendszeres emeléséről szóló irányelveit és határozatait feltétlenül betartjuk.

Munkanélküliség nem lesz, mert egyszerűen nincs ok arra, hogy legyen. Harmadik ötéves tervünk időszakában a népgazdaság fejlődése, az új beruházások, a szolgáltatások kiterjesztése folytán több mint 200 ezerrel emelkedik a mezőgazdaságon kívül foglalkoztatott dolgozók száma. A munkanélküliséggel kapcsolatos aggodalmak tehát megalapozatlanok. Azt azonban nem hallgathatjuk el, hogy a szokottnál nagyobb munkaerőmozgással számolunk, mert a gazdaságosság javítása céljából a vállalatok egy részénél valóban elbocsátások várhatók. Természetesen minden olyan intézkedést megteszünk — s utalok itt az új Munka Törvénykönyv rendelkezésére, a szakszervezetek érdekvédelmi szerepének növelésére stb. —, amelyek biztosítják, hogy érvényesüljön a törvényesség, a szocialista humanizmus.

Az ilyen és ehhez hasonló „kényes kérdések" megválaszolásához kérjük a párt- és a szakszervezetek segítségét. Nem kevésbé fontos számunkra, a vezetés számára az sem, hogy eljuttassák hozzánk a reform végrehajtása során szerzett tapasztalatokat, hogy általánosíthassuk a

Digitized by Google

jó módszereket, megfelelően előkészíthessük és idejében elvégezhessük a hibásnak bizonyult intézkedések korrekcióját.

Az új gazdasági mechanizmus kidolgozásával, bevezetésével kapcsolatos munkálatok már eddig is felfrissítették ideológiai és tudományos életünk vérkeringését. Elméleti és gyakorlati közgazdászok, gazdasági kérdésekkel foglalkozó mérnökök és más szakemberek, pártmunkások és a társadalmi szervezetekben dolgozó vezetők ezreinek és tízezereinek áldozatkész, odaadó és lelkes munkájával, közreműködésével jutottunk el idáig az új mechanizmus útján. A továbbiakban is szükségünk van alkotó tevékenységükre, nem kevésbé, mint eddig. A társadalomtudományokban bizonyára újszerű problémákat fog felvetni az új gazdasági mechanizmus bevezetése, vagy megköveteli régebbi megállapítások felülvizsgálatát. A közgazdasági elmélettel foglalkozóknak, élve a megnövekedett lehetőséggel, elemezniük kell a gyakorlat tapasztalatait, az új gazdasági mechanizmusnak a gazdasági életre és az élet egyéb területeire gyakorolt hatását, s más tudományágak kutatóival együttműködve le kell vonniuk a továbbfejlesztést előmozdító következtetéseket.

A gazdasági élet szakemberei eddig ismeretlen új lehetőségekhez jutnak. Most valóban lehetséges lesz, hogy szárnyaljanak gondolataik, és az elgondolások megvalósításának kulcsa is jobban a kezükbe kerül, mert ledőlnek azok a korlátok, amelyek eddig, a centralizált gazdasági irányításból adódóan, sokszor útját állták a népgazdaságot, a szocialista társadalmi rendünket erősíteni és fejleszteni kívánó törekvéseknek. A tehetség jobban kibontakozhat, és a nagyobb társadalmi értéket adó munka fokozottabban eredményezheti az egyén helyzetének javulását is.

Társadalmunk fejlődését tudatos cselekvésünkkel irányítjuk. A szocialista termelési viszonyok lehetőséget adnak arra, hogy hatékonyabban használjuk ki erőforrásainkat. A belpolitikai légkör kedvező, az államhatalom szilárd, dolgozóink tettre készek. A gyakorlati teendők irányvonalát meghatározó elméleti alapot kidolgoztuk. Most munkánktól függ, mennyire hasznosítjuk egész népünk javára az új, nagyszerű lehetőségeket.

Digitized by Google

SARLÓS ISTVÁN:

A Fővárosi Tanács és a reform

Hosszú előkészítő munka végére teszünk pontot 1968 január 1-én azzal, hogy népgazdaságunk egész területén bevezetjük az új gazdasági mechanizmust. A tervezgetés periódusa véget ér, a tettekre kerül sor. A vita sok vonatkozásban persze tovább fog tartani az intézkedések bevezetésének tapasztalatairól, a lehetőségek kiaknázásáról és mindarról, ami új lesz január 1-e után. Lényegében a gyakorlat fogja világossá tenni, hogy miért vált szükségessé az új gazdálkodási rendszer bevezetése, s hogy indokolt volt a hosszú ideig tartó, gondos előkészítés.

Most, az új mechanizmus előestéjén, szeretném kifejteni a véleményemet néhány konkrét kérdés kapcsán a Fővárosi Tanács elgondolásairól.

Mindenekelőtt tudomásul kell vennünk: idő kell ahhoz, hogy a munka gyümölcse beérjen, idő kell ahhoz, hogy a reform a gazdasági életben, a lakosság életkörülményeinek javulásában éreztesse hatását. A sikerhez pedig nem kívülálló szurkolókra, hanem a közös munkában résztvevő, felelősségtől áthatott emberekre van szükség, tekintet nélkül arra, hogy hol dolgoznak, állami, tanácsi vonalon vagy másutt.

Népgazdaságunk továbbra is szervezett egységet alkot, amelyen belül minden szervnek, vállalatnak, intézménynek és egyénnek meghatározott feladata van. Ha mindenki igazodik saját feladataihoz. él jogaival, teljesíti kötelességét, ha helyileg minden szerv helyesen értelmezi a reform gyakorlati megvalósításából ráháruló tennivalókat, akkor nyugodt önbizalommal nézhetünk a jövő elé.

Fontos tehát, hogy egységes politikai-közgazdasági szemlélet hasson át minden szervet. Az erre való törekvés jegyében kell vizsgálnunk azokat a kérdéseket is, amelyek a tanácsi munka vonatkozásában felmerülnek.

A tanácsok szerepével összefüggésben leggyakrabban az önállóság iránti igényt emlegetjük. De sokan félreértik ezt az önállóságot, s vagy úgy fogják fel, hogy az a párt és az állami irányítás ellen hat, vagy úgy, hogy az önállóság növekedése következtében magukra maradnak majd a tanácsok.

Véleményem szerint mindkét tendencia ellen fel kell és fel lehet

Digitized by Google

lépni. Az önállóságot nem kell misztifikálni, annál kevésbé, mert az alapvető gazdaságpolitikai célokat továbbra is központilag jelölik ki, természetesen a tanácsok javaslatainak a figyelembe vételével. Másfelől a helyi tanácsok is a proletárdiktatúra államhatalmát képviselik, ők is a központi kormányzat intézkedéseit valósítják meg, az ő tevékenységükben is a párt politikája jut érvényre. Működésük elvi és politikai feltételei azonosak a többi állami szervével, s csak a rendelkezésre álló anyagi eszközök mennyisége, az áttekintési lehetőség és a döntési jogkör tekintetében van közöttük különbség.

A tanácsok tevékenysége az állami munka részét alkotja, gazdasági intézkedéseik az állami rendelkezések és irányelvek függvényei, önállóságuk éppen ezek gyors és magas színvonalú megvalósítását szolgálja.

Az eredményes tanácsi gazdálkodás természetesen emeli a népgazdasági tervek teljesítésének színvonalát is, és ezért helyes, ha a tanácsok és a különböző szakágazatok tevékenységében érdekazonosság jön létre. Ennek a lényegi érdekazonosságnak egyik kifejezője az évekkel ezelőtt létrehozott és egyre jelentősebb szerepet játszó Koordinációs Bizottság — amely a beruházásokkal összefüggő munkát végez —, a másik a most bevezetendő kommunális adó.

Jelentősen fejlődik a tanácsok érdekeltsége abban, hogy jól, eredményesen gazdálkodjanak. Ezt kifejezi részben az, hogy saját bevételeikből fedezik a fenntartásukkal járó kiadásokat, részben pedig az, hogy bevételeik meghatározott százalékát az állam átengedi a tanácsoknak, s így a bevételek fokozásával a tanácsok rendelkezésére álló összegek is tervszerűen emelkednek. Végül fokozódik érdekeltségük azáltal is, hogy ésszerű gazdálkodással elért megtakarításaikat átcsoportosíthatják és a következő költségvetési évre is átvihetik.

Az önállóság biztosításának legkonkrétabb biztosítéka az, hogy megszűnik a tanácsi szervezet ún. kettős irányítása. Ez a kettős irányítás azt jelentette, hogy a tárcák az elvi irányítás mellett (és sokszor ehelyett), a gyakorlati ügyekbe való operatív beavatkozással is befolyásolták a szakigazgatási szervek munkáját.

Ez számos hátrányos következménnyel járt. A központi szervek ugyanis nem rendelkezhettek a helyi ügyek eldöntéséhez szükséges információkkal és tapasztalatokkal, s ezért intézkedéseiknek gyakran csak spekulatív alapjuk volt. Minden ügyben csökkent a szakigazgatási szervek tényleges felelőssége és felelősségérzete, mert gyakran olyan részletes, felülről jött utasítások alapján dolgoztak, hogy nem volt elég lehetőségük kezdeményezésre. Így a helyi káderek sem fejlődtek kellően. A sok közreműködő szerv miatt lelassult az ügyek intézése. A választott testületek irányító tevékenysége korlátozott volt, és a végrehajtó bizottságoknak a helyi igényeknek megfelelő határozata a merev kötöttségek miatt gyakran nem érvényesülhetett.

Az új helyzetben az egységek működését a tárcák irányelvei alapján elkészítendő ügyrendek, a vállalatokra, intézményekre vonatkozó,

Digitized by Google

központilag megállapított elvek, az egységes normatívák, az időnként kiadandó útmutatások fogják szabályozni. Ebből következően elegendő, ha pl. a Művelődésügyi Minisztérium megállapítja egy-egy iskolatípus célját, működési feltételeit, tantervét és kiadja a szükséges tankönyveket — az iskoláztatással kapcsolatos többi feladatot a tanácsok önállóan kell hogy megoldják.

Itt egy veszéllyel mégis számolnunk kell. Fennáll annak a lehetősége, hogy az irányító szervek által kiadandó ügyrendek, irányelvek, működési szabályzatok és normatívák túlságosan megkötik a tanácsok kezét. Ezt azonban elkerülhetik a tervezetek szerkesztői, ha helyesen alkalmazzák a reformról szóló rendeletnek a tanácsokra vonatkozó pontjait. Ha ezt nem teszik, akkor a tanácsi vezetőknek és választott testületeknek fel kell lépniük a helytelen törekvések ellen. Úgy gondolom, hogy az alapelveket kötelező erejűekként, az összes többi normatívát pedig keretként kell felfogni ahhoz, hogy a tanácsi gazdálkodás valóban önálló legyen.

Az önállóság gyakorlásához természetesen nemcsak jogok, hanem anyagi feltételek is szükségesek. E téren 1968-ban új helyzet áll elő. Megváltozik a tanácsi bevételek struktúrája, az állami támogatás rendszere és új momentum lesz az is, hogy a tanácsi vállalatok is a teljes önállóság jegyében fognak dolgozni. Az első időkben nehézségekkel is számolnunk kell, nemcsak a gazdálkodás új rendje, hanem a rendelkezésekre álló keretek összetételében végbemenő változások miatt is. Ezeket mi átmeneti nehézségeknek tartjuk, tekintettel arra, hogy már az induláskor ismerjük azokat a lehetőségeket, amelyek révén bevételeinket fokozhatjuk, s amelyek segítségével idővel a kapacitások növelését és helyes felhasználását is elérhetjük.

A kezdeti időszakban a következő nehézségek várhatók:

A mai kalkuláció szerint a fix összegű állami támogatás mértéke kisebb lesz, mint a Fővárosi Tanács nagy és célcsoportos vagyis az ún. kiemelt ágazatok beruházásainak együttes összege. A hiányzó összeget a tanácsi fejlesztési alapból kell kipótolni. Ennek következtében azonban önálló felhasználás céljából csak minimális összeg áll majd a tanács rendelkezésére. Azzal is számolnunk kell, hogy a tanács alá nem rendelt vállalatoknál a tanács csak az eddiginél lényegesen kevesebb alkalommal és csakis támogatása esetében vehet részt a fejlesztési tervek kijelölésében.

Ezek a nehézségek azonban csak az induláskor okoznak problémát. Ha majd tisztázódik a bevételi források jellege és nagysága, s kialakul az állami támogatás formája és mértéke, akkor anyagi eszközeink is lesznek ahhoz, hogy gyorsítsuk a fejlesztést.

Nehezebb lesz a helyzet a tanácsi vállalatok vonatkozásában. A termelő vállalatoknak természetesen el kell tartaniuk magukat, s önállóan kell fedezniük beruházásaik költségeit. Van azonban néhány zavaró momentum. Vannak ugyanis olyan dotált termelővállalatok (pl. a Ke-

Digitized by Google

nyérgyár, a Patyolat), ahol nem keletkezik majd olyan jövedelem, amely fedezetül szolgálhat a fejlesztéshez. E vállalatok termelő jellegük miatt csak kivételesen kaphatnak hozzájárulást a tanácsi fejlesztési alapból, a tanácsi alapok viszont nem elegendők az itt eszközlendő beruházások fedezésére. Indokoltnak tartanám, ha ezek a vállalatok kikerülnének a termelővállalatok kategóriájából; a jövedelemelvonás sajátos rendszerét kellene bevezetni náluk, illetve rendszeres állami támogatást kellene biztosítani nekik. Emellett lehetővé kellene tenni, hogy közérdekű feladatok megoldása érdekében a tanács elvonásokat eszközölhessen az olyan pénzügyi alapokból, amelyeket nem lehet célszerűen felhasználni ott, ahol képződnek.

A fővárosban a szolgáltatásokat olyan területen is kell fejleszteni, ahol az új egység létrehozása esetleg ráfizetéses lesz. A kezelő vállalat azonban minden bizonnyal nem akar majd ilyen egységeket létrehozni. Ezt az ellentmondást tanácsi finanszírozással kellene áthidalni, úgy, hogy a jól jövedelmező új telephely ellenében viszont megfelelő jutalékot fizessen be a vállalat a tanácsi kasszába.

A vállalatok önállóságához hozzátartozik ugyan, hogy önállóan dolgozzák ki tervüket — a kommunális és közlekedési vállalatok vonatkozásában, azonban a tanácsoknak továbbra is fennmarad az a joguk, hogy meghatározzák e vállalatok főfeladatait. Ez érthető, hiszen ezek a vállalatok közvetlenül kell hogy szolgálják a lakosság jobb ellátását, ez pedig gyakran olyan feladatok megoldását is indokolttá teszi, amelyek — pl. az amortizáció lassúsága miatt — ellentétesek a vállalati érdekekkel.

A központosított irányítást azért kell ezeknél a vállalatoknál fenntartani, hogy a főváros egész területét érintő tervek kidolgozása során a közművesítés és a közlekedés fejlesztése az ágazatok tevékenységében koordináltan, szervezetten és tervszerűen történjék. Ezért természetesen meg kell teremteni a különleges feltételeit annak, hogy ezek a vállalatok is érdekeltek legyenek a jó munkában.

Biztosítani kell a tanácsok részvételét a területüket érintő fejlesztési kérdések eldöntésében, hogy figyelembe vehessék a lakosság szükségleteit és ha kell, ehhez igazodva megtiltsák vagy megfelelő keretek közé szorítsák a tervezett ágazati beruházásokat.

A főváros lakossága szempontjából fontos feladatunk, hogy csökkentsük a belterület zsúfoltságát és gondoskodjunk a levegő tisztaságáról, a zaj mérsékléséről. A tanácsnak tehát jogot kell kapnia arra, hogy indokolt esetben egészségvédelmi okok alapján megakadályozzon egyes beruházásokat, szabályozza a fűtési módokat és azt, hogy hol milyen zajhatású berendezéseket lehet alkalmazni.

Természetesen itt sem a tanácsnak valami öncélú korlátozó jogáról, hatalmi törekvéseiről van szó, hanem arról, hogy a tanács, mint a lakosság érdekeinek képviselője, érvényesíthesse elképzeléseit, s biztosíthassa, hogy a fejlesztések és beruházások a közérdeknek megfelelően

Digitized by Google

történjenek. A tanácsnak ez a szerepe lehetővé teszi a különböző vállalatok és ágazatok beruházásainak koordinációját a kölcsönös érdekeltség alapján, és egyszerűbbé, olcsóbbá is teheti a beruházásokat.

Az az álláspontunk, hogy a tanács a felelős a város egész területén a közmű-hálózat fejlesztéséért és az útépítésért. Ezzel a tevékenységével elsősorban a lakosságot kell szolgálnia, de természetesen az egyes vállalatokat is. Amikor azonban a fejlesztés kifejezetten vállalati érdek, akkor természetesen igényt tartunk arra, hogy az érdekelt vállalat is hozzájáruljon az adott fejlesztés beruházásaihoz, akár útépítés ez, akár más. Ez a hozzájárulás nem azonos a kommunális adóval. A kommunális adónak az a célja, hogy a vállalatok a dolgozók életkörülményeinek javítását szolgáló közművek és útépítések költségeihez, valamint az oktatási, egészségügyi, áruellátási kiadásokhoz járuljanak hozzá, abból az elvből kiindulva, hogy a vállalatokban folyó munka minősége és mennyisége attól is függ, milyen a dolgozók kommunális ellátása. Ezért függ a kommunális adó nagysága a foglalkoztatottak számától és bérétől.

Az új irányítási rendszer érdekeltté teszi a tanácsot abban is, hogy bevételi forrásai révén megteremtse magának a fejlesztéshez és a fenntartáshoz szükséges pénzügyi fedezetet. A bevételekről tehát az eddiginél szervezettebben és céltudatosabban kell gondoskodnunk, mert érdekeltek vagyunk abban, hogy javuljon a városi vállalatok és intézmények tevékenysége. Másrészt reális adópolitikát kell kialakítanunk; végül pedig következetesen be kell hajtanunk a járandóságokat. De egy újabb, eddig ismeretlen területre is kiterjed ez a tevékenységünk. Méltánytalannak tartjuk ugyanis azt, hogy a vállalatok és intézmények eddig ingyen kapták meg a tanácstól, illetve az államtól a beruházásaikhoz általuk igénybe vett telket. Szükségesnek tartjuk a jövőben a telekhasználati díj bevezetését. Ez arra ösztönzi majd a vállalatokat, hogy a lehető legkisebb területet vegyék igénybe. Így megszűnik a telkek, területek ésszerűtlen igénybevétele és a felszabaduló telkeken gyorsabb ütemben lehet majd a lakosság érdekeit szolgáló intézményeket építeni. Másrészt a telek használati díja növelni fogja a tanács bevételeit, fejlesztési alapját.

Természetesen a fővárosi tanács a beruházások minőségének javítása mellett arra is törekedni fog, hogy a beruházási költségek ne emelkedjenek, sőt céltudatos munka eredményeként lehetőleg csökkenjenek. Ehhez az előírásoknak egy ponttal való kiegészítését tartom szükségesnek. Ma ugyanis lakásépítés céljára a tanácsok fix összeget kapnak és igazodniok kell ahhoz az irányelvhez is, amely megszabja, hogy mekkora lehet az egy lakásra fordított költség. Olyan rendelkezés azonban nincs, amely hasonló módon a kivitelező vállalatokat is arra kötelezné, hogy ne lépjék túl az előírt költséget. A kivitelező vállalatok így nem is törekszenek sem a ráfordítás csökkentésére, sem arra, hogy a költségszint tartása mellett ne romoljék a lakások minősége vagy felszereltsége.

Digitized by Google

Nem tartanám helyesnek azt sem, ha az érdekeltség és a kötelezettség olyan módon volna kettéválasztva, hogy a város fejlesztése kizárólag a tanácsi szervek feladata legyen, minden más szerv pedig csak áttételesen működjék közre a fejlesztésben. A főváros érdeke az, hogy mindazok a vállalatok, amelyek Budapest lakosságának számára termelnek, elsőrendű feladatuknak tekintsék a város igényeinek megfelelő mennyiségű és minőségű áruval való kielégítését. Ha pl. a Fővárosi Tanács autóbuszokat rendel az IKARUS-tól, akkor ez nem pusztán üzlet, előnyös rendelés a vállalat számára, hanem olyan intézkedés is, amely több mint egymillió budapesti dolgozó munkafeltételeinek megjavítását célozza — hisz minél korszerűbb a város közlekedése, annál rövidebb idő alatt és annál kevésbé fáradtan jutnak el a munkahelyükre a dolgozók, az IKARUS dolgozói is. Minden hasonló tevékenységet kifejtő vállalatnál el kell érni, hogy megértsék: a lakosság ellátásának és szolgáltatásának színvonala nem függhet szűk vállalati érdekektől, s olyan viszonyokat kell teremtenünk, hogy a vállalatok érdekeltsége ne mondjon ellent a lakosság érdekeinek.

A jövőben feltétlenül választ kell találnunk arra, hogy milyen módon lehet növelni az építőipari kapacitásokat, a magas- és mélyépítésben egyaránt. Ma ez okozza a legsúlyosabb nehézségeket, emiatt akadozik az egyébként sem kielégítő lakásépítési program teljesítése, ezért lassú a közművek fejlesztésének üteme és emiatt nem tudjuk felújítási munkával megakadályozni a lakóházak állagának évről évre fokozódó romlását. Itt a korszerű technológiák alkalmazására, a kisgépek széles változatának tömeges előállítására, az építőipari dolgozók munkafeltételeinek megjavítására és a szükséges anyagok és szerelvények szériában való előállítására gondolok.

Szükségesnek tartanám azt is, hogy a közellátási és szolgáltató vállalatok az átlagosnál kedvezőbb feltételek mellett és hosszabb lejáratra vehessenek fel bankkölcsönöket, tanácsi garanciával. Az ilyen jellegű beruházások ugyanis igen lassan, sok esetben pedig egyáltalán nem térülnek meg, és ezért a mai feltételek mellett szinte lehetetlen kölcsönt felvenni rájuk.

A felsorolt kérdések csak ízelítőt adnak gondjainkból és problémáinkból. Ezeken kívül is vannak még kérdőjeleink, s ezekre a jövő adja majd meg a választ. De a jövő a mi kezünkben van, s meggyőződésem, hogy a 67-es év még hátralevő heteiben meg tudjuk teremteni a feltételeket ahhoz, hogy ez a jövő olyan legyen, amilyennek látni, formálni akarjuk.

Digitized by Google

Nemzetközi szemle

A Szovjetunió harca az atomleszerelésért

Szinte közhelynek tűnik már az a megállapítás, hogy az emberiség több mint két évtizede az atomkorszakban él. Nem lehet azonban elég sokszor hangsúlyozni, hogy a világ már az atomenergia felhasználásának legalsó lépcsőin választ elé került: korlátlan lehetőségek az egyik, korlátlan veszélyek a másik oldalon. Szirakuzai Damoklész — legalábbis így tartja a monda — vékony szálon éles kardot függesztett feje fölé, hogy a dús lakomák közepette se feledkezzék meg a fenyegetések árnyairól. A ma emberének elegendő arra gondolni, hogy *Földünk minden egyes lakójára 100 tonna hagyományos robbanóanyagnak megfelelő nukleáris robbanótöltet jut,* vagyis *rombolóerőben ötvenszer annyi,* mint a második világháború egy-egy nagy légibombájának pusztító ereje. Ha az eddigi két világháborúban mintegy 70 millió ember vesztette életét, egy termonukleáris fegyverekkel megvívott harmadik világégésben százmilliós, sőt esetleg milliárdos nagyságrendű lenne az áldozatok száma.

Nemcsak a jövő építésének, a haladásnak elengedhetetlen feltétele, hogy elhárítsuk a termonukleáris világkatasztrófát, hanem az emberiség puszta létének is. Ez tulajdonképpen egyetemes érdeke az egész emberi civilizációnak, s olyan kereteket biztosítana, amelyek között a legkedvezőbb körülmények között mehetne előre a társadalmi átalakulás, a szocializmus ügye. Már *Lenin,* aki mindenkinél reálisabban mérlegelte az imperializmus és az agresszív háború összefüggését, kifejezte azt a meggyőződését, hogy a szocializmus véget vet a háborúnak: *„Az első bolsevik forradalom kiragadta az imperialista háborúból, az imperialista békéből az első százmillió embert. Az elkövetkezendők ki fogják ragadni az ilyen háborúkból s az ilyen békéből az egész emberiséget."* (Lenin Művei, 33. kötet, 39. oldal.) Már a Nagy Októberi Szocialista Forradalom első éjszakáján útra kelt Moszkvából a békedekrétum, s ugyanebben a szellemben fogant a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusának határozata, amelynek történelmi érdeme, hogy figyelembe véve a világon bekövetkezett változásokat. *reális távlatokat nyitott az atomháború elkerülésére* és nagy mozgósító erővel tudatosította ezt a lehetőséget.

Digitized by Google

Azóta több mint egy évtized telt el. A világ nem egyszer élt át súlyos válságokat, s néha már-már úgy tűnt, hogy a nukleáris katasztrófa szélére került. Ám ismét bebizonyosodott, hogy a kritikus órákban különös súllyal éreztethetik hatásukat az új erőviszonyok. Így a nemzetközi helyzet sok negatívuma és sok komoly aggodalomra okot adó tényezője mellett az elmúlt időszak legfontosabb ténye az atom-világégés elkerülése volt.

Nyugati katonai és más „teoretikusok" igyekeznek úgy beállítani a világ állapotát, mintha az atomháború elleni védekezés legjobb módja éppen a kölcsönös atomfegyverkezési verseny lenne. „Nukleáris holtpont"-ról, „atom-patt"-ról beszélnek, hozzátéve, hogy a jelenlegi nukleáris kapacitással elméletileg nyolcszor meg lehetne semmisíteni a Föld lakott területeit. Ez olyan minőségi változást jelent a fenyegetésben — fűzik tovább a gondolatmenetet —, hogy az egyik vagy a másik fél bizonyos mennyiségi rész-előnye nem nyom lényegesen a latban. Megszülettek a nemzetközi politika olyan új terminus technicusai, mint a „fékentartás stabil rendszere", vagy a „megfélemlítés finom egyensúlya". A magyar származású amerikai atomtudós, a nemrég elhunyt *dr. Szilárd Leó* úgy fogalmazott, hogy *„tanuljunk meg együttélni a bombával"*.

Tagadhatatlan tény, hogy a tömegpusztító fegyverek nagymérvű kifejlődése és főként az a körülmény, hogy a Szovjetunió visszavághat, fékezőleg hat az imperialista hatalmak háborúspárti köreire. Az „együttélés a bombával" mégis túlságosan időlegesnek és törékenynek tűnhet. Különleges veszélyei közé tartozik, hogy adott esetben bármely helyi konfliktus atomháborúvá szélesedhet, hogy fennáll a lehetősége az atomháború véletlen kitörésének is (elegendő a politika bestseller-művek sorozatára utalni, amelyek éppen ezzel a témával foglalkoznak, a Fail safe-től a Doctor Strangelove-ig), de az is előfordulhat, hogy valamelyik imperialista hatalom a fegyverkezési verseny során jobb pozícióban levőnek érzi magát, vagy egyszerűen attól tart, hogy holnapra rosszabb helyzetben lehet...

A Szovjetunió ezért nem nyugszik bele a jelenlegi helyzetbe, s a bombával való együttélés helyett *a békés egymás mellett élést* kívánja megvalósítani. A megalapozott koegzisztenciához pedig szervesen hozzátartoznak a fegyverzet csökkentésére irányuló törekvések. A szovjet politika olyan intézkedéseket sürget — s ebben természetszerűleg támogatják szövetségesei, köztük mi, magyarok is —, amelyek eltávolítanák az égboltról a nukleáris felhőket. Az elmúlt huszonkét esztendő történetén vörös fonálként húzódik végig a Szovjetunió küzdelme az atomleszerelésért.

1.

A második világháború alatt természetszerűleg több ország is jelentős erőfeszítéseket tett atomfegyverek létrehozására. A náci Németországban a háború első szakaszában elértek bizonyos eredményeket,

Digitized by Google

de később megtorpantak. A Szovjetunióban *Kurcsatov* professzor és más kiemelkedő tudósok irányításával folyt a kutatómunka, a legkedvezőbbek azonban az Egyesült Államokban voltak a feltételek. Fejlett iparának nem okozott közvetlen pusztítást a háború, s ráadásul ott gyűltek össze a szakmabeli tudósok (*Einstein, Oppenheimer, Fermi, Szilárd, Teller* stb.); java részük éppen a fasizmus elől emigrált a tengerentúlra. A legfőbb erőforrásokat az atomenergia katonai felhasználására összpontosította az Egyesült Államok; itt született meg tehát az első atombomba, amelyet már a náci Németország fegyverletétele után, 1945 július 16-án robbantottak fel az új-mexikói sivatagban. A tudósok, akiket végső soron éppen az antifasiszta ügy féltése késztetett e szörnyű fegyver kikísérletezésére, az új helyzetben azt javasolták, hogy egy lakatlan szigeten tartsák meg — nemzetközi és japán megfigyelők jelenlétében — a fegyver nyilvános próbáját, s csak akkor vessék be városok, élő célpontok ellen, ha Japán ezek után is visszautasítja a kapitulációt. Az Egyesült Államok politikai és katonai vezető körei azonban, amelyek már ekkor beálltak a későbbi hidegháború vonalába, ragaszkodtak két atombomba ledobásához. Így következett be 1945. augusztus 6-án a hirosimai tragédia, amelynek során a város 343 969 lakosából 128 658 esett az első atombomba áldozatául. (Ezt az atombombát manapság „bébibombának" nevezik, mert robbanóereje csupán ötezred része egy 100 megatonnás hidrogénbomba energiájának.)

Mindez már azt bizonyította, hogy az amerikai vezető körök nem annyira a második világháború befejezésének, mint inkább egy új feszültség nyitányának szánták a hirosimai robbantást. A hidegháború megindításában nagy szerepe volt annak, hogy az Egyesült Államok biztosan a maga kezében levőnek hitte az *atommonopóliumot,* és hosszú időn keresztül a nukleáris fegyverek kizárólagos birtoklására számított.

A szovjet diplomácia már közvetlenül a második világháború befejezése után akcióinak egyik középpontjába állította az atomleszerelésért megindított küzdelmet. Alig jött létre az Egyesült Nemzetek Szervezete, máris közgyűlésének napirendjére került *az új tömegpusztító fegyver betiltásának követelése.* 1946 januárjában az ENSZ-közgyűlés olyan elvi határozatokat hozott, amelyek szerint ki kell zárni az atomenergia használatának minden háborús lehetőségét, s az atomfegyvereket „ki kell iktatni az egyes nemzetek fegyverzetének tárából", tehát *el kell tiltani.* A háború másnapján olyan erőteljes volt a néptömegek erre irányuló követelése, hogy az atomfegyverek akkori egyetlen birtokosa, az Egyesült Államok is kénytelen volt megszavazni ezt a javaslatot.

1946. július 13-án összeült az ENSZ atomerő-bizottsága, s megkezdődött a második világháború utáni első *leszerelési vita.* Ekkor már kitűnt, hogy Washington nem kívánja az atomleszerelést, s csak a megfelelő formákat keresi, hogy jégre tegye az ENSZ-határozatot. A bizottság ülésén két tervet nyújtottak be: az egyiket az amerikai *Bernard Baruch,* a másikat *Gromiko,* a Szovjetunió ENSZ-képviselője, a jelenlegi külügyminiszter. Azóta természetesen módosultak az álláspontok,

Digitized by Google

de az atompolitika alapjait illetően a két terv lényege *változatlanul érvényes.*

A Baruch-terv egy nemzetközi atomfejlesztési hatóság megszervezését javasolta, amely az egész világon felkutatná és tulajdonba venné az atomnyersanyagokat, az atomenergia-üzemeket és a kutatást. Ennek megvalósulása után szüntetné be az Egyesült Államok az atombombák gyártását. A Baruch-elképzelés arra irányult, hogy az Egyesült Államok először széles körű *ellenőrzési rendszert* építsen ki, s megfelelő *stratégiai felderítést* végezzen, s ezután kerülhetett volna valamikor sor esetleges leszerelési intézkedésekre. *Blackett* professzor, Nobel-díjas angol atomtudós szerint „a Baruch-terv azonnal veszélyeztette volna a Szovjetunió biztonságát, anélkül, hogy Moszkvának valami lényegeset adott volna cserébe". A Szovjetunió számára az amerikai tervnek már az alapkoncepciója is elfogadhatatlan volt.

A szovjet kormány terve, amelyet Gromiko 1946 júniusában terjesztett elő, ésszerűen és egyszerűen a következőket javasolta: a szerződő felek lemondanak az atomfegyver használatáról, elfogadják az atomfegyverek felhalmozásának tilalmát, s az egyezmény hatályba lépésétől számított három hónapon belül *elpusztítják meglevő atomfegyverkészletüket,* tekintet nélkül arra, hogy a nukleáris eszközök kész, vagy félkész állapotban vannak-e. A szovjet terv szükségesnek tartotta a széles körű nemzetközi ellenőrzést, de csupán *a betiltás után,* ennek az ellenőrzésére. Moszkva tárgyalási szándékát mutatta, hogy 1947 júliusában újabb ellenőrzési tervet terjesztett elő, amely egyúttal válasz volt az amerikai kifogásokra. Az atomleszerelési tárgyalások azonban hosszan agonizáltak, s 1948. április 5-én, egy nappal az Atlanti Szövetség alapokmányának aláírása után, az ENSZ atomerő-bizottsága *felfüggesztette működését.*

A világ közvéleménye tudomásul vehette, hogy amíg az Egyesült Államok atommonopóliummal rendelkezik, addig nem valószínű, hogy a tárgyalások akár a legcsekélyebb mértékben is előrehaladhatnak. Közben a Szovjetunióban már 1947-ben atomkísérletek kezdődtek, s 1949. szeptember 23-án *Truman* elnök bejelentette: értesülései szerint atomfegyvert robbantottak a Szovjetunióban. Negyvennyolc órával később a TASZSZ megerősítette a hírt, s hivatalosan közölte: *az atombomba titka nem titok többé.* A szovjet kormánynyilatkozat ugyanakkor leszögezte: *„A Szovjetunió, noha rendelkezik atomfegyverrel, az atomfegyver felhasználásának feltétlen eltiltása álláspontjára helyezkedik, s a jövőben sem fog változtatni ezen."*

Az Egyesült Államok kénytelen volt elismerni, hogy elvesztette az atommonopóliumot, de új célt tűzött ki magának: a „mennyiségi fölény" biztosítását. Létrehozták az első amerikai hidrogénbombát, amelyet 1952 novemberében próbáltak ki a Bikini-szigeteken. Ezúttal még rövidebb volt az időkülönbség: 1953 augusztusában már a szovjet parlament ülésén is beszámoltak az első sikeres szovjet hidrogénfegyverkísérletekről. A nukleáris fegyverkezési verseny azóta szédítő méreteket

Digitized by Google

ért el; ma már 100 megatonnás, vagyis 100 millió tonna trinitrotoluol robbanóerejének megfelelő hidrogénfegyverek vannak. (A Szovjetunió nem „aprózta fel" atompotenciálját, s az említett óriási H-bombák — visszacsapás esetén — egész országrészeket veszélyeztethetnek. Egy angol katonai szakíró szerint „Nagy-Britannia adott esetben nyolc H-bombával semlegesíthető.") Tökéletesedtek a hordozó fegyverek is. 1957 augusztus 26-án végrehajtották az első szovjet interkontinentális rakétakísérletet, azóta megszülettek az első globális rakéták, sőt a Szovjetunió erős rakétaelhárító rakétarendszert épített ki. Kialakult az ötös „atomklub"; a két szuper-atomnagyhatalom, a Szovjetunió és az Egyesült Államok mellett Nagy-Britannia, Franciaország és a Kínai Népköztársaság is rendelkezik nukleáris fegyverekkel. (A különbségtétel feltétlenül indokolt. Hogy ugyanis egy ország atomhatalomnak számítson, ahhoz ma már a jelentős atom- és hidrogénfegyver-állomány mellett stratégiai bombázóereje, különböző hatósugarú rakétái, mozgó kilövőállomásként szolgáló atomtengeralattjárói is kell hogy legyenek, illetve megfelelő riasztó- és elhárító-hálózata.)

A nukleáris versenyfutás évei során több alkalommal folytak ugyan atomleszerelési tárgyalások (1953, 54, 55, 57), de ezek lényegében nem hoztak új elemet. Be kellett következnie a világkép átalakulásának: a szocialista világrendszer gazdasági, politikai, katonai, erősödésének, valamint az imperialista tábor meggyengülésének, hogy ez az új helyzet *reális lehetőséget adjon új diplomáciai kezdeményezések megtételére.*

2.

Így terjesztette elő a Szovjetunió 1959-ben az Egyesült Nemzetek Szervezetének közgyűlésében az *általános és teljes leszerelésre vonatkozó javaslatát.* Ezt az indítványt az a Szovjetunió tette, amely nem a gyengeség helyzetéből kívánja a lefegyverzést — hiszen maga is rendelkezik a legkorszerűbb pusztító eszközökkel —, hanem amely a szocializmus talajából fakadó elvi békepolitikát folytat. Az első nyugati ellenvélemények „maximalizmussal" vagy egyenesen „utópisztikus fantáziálással" vádolták ezt a leszerelési tervet. Pedig éppen radikalizmusával tenné ez lehetetlenné a kibúvókat. Az *általános* leszerelés fogalmából ugyanis az következik, hogy *minden államra* kiterjed, a *teljesség* igényéből pedig az, hogy *minden fegyverfajtára* vonatkozik. Az általános és teljes leszerelés egyúttal az általános és teljes ellenőrzést is lehetővé teszi.

Ennek az átfogó szovjet leszerelési tervnek az előterjesztése azonban nemhogy hátráltatta volna, hanem inkább elősegítette a *részegyezmények* megkötését, az úgynevezett „kis lépések" megtételét. Sohasem szabad ugyanis elfeledkeznünk arról, hogy az elmúlt évek során elért részleges megállapodások és a napjainkban is vita alatt álló egyezménytervezetek *szerves részei az általános és teljes leszerelésre irányuló törekvéseknek.* E legfontosabb közbevető lépések közé tartozik a részleges

Digitized by Google

atomcsend-egyezmény, a világűr atommentesítéséről szóló megállapodás, a katonai célokra felhasznált hasadóanyagok csökkentése, valamint a még tárgyalás alatt levő atomfegyversorompó-egyezmény.

A legjelentősebb egyezmény eddig az 1963 augusztusában Moszkvában aláírt szovjet—amerikai—angol részleges *atomcsend-szerződés*, amely eltiltotta a kísérleti robbantásokat a légkörben, a világűrben és az óceánok alatt. Miben áll az atomcsend-megállapodás fontossága? 1. Az említett kísérletek beszüntetése nyilvánvalóan fékezi az atomfegyverkezési hajszát. 2. Új szempontként jelentkező tény, hogy az atomkísérletek, vagyis a nukleáris hadgyakorlatok maguk is veszélyesek. A próbarobbantások ugyanis majdnem annyi rádióaktív elemet juttatnak a légkörbe, mint az esetleges háborús atomtámadások. 3. Az atomcsend-megállapodás jobb légkört teremtett általában a vitás kérdések megoldásához, bár az Egyesült Államok agresszív lépései, különösen vietnami agressziója és ennek eszkalációja, később semmissé tették ezt. A szerződések fontosságának megértését jelentette, hogy több mint száz ország csatlakozott hozzá, viszont kétségtelen negatívumként kell értékelni a francia és a kínai távolmaradást.

A megállapodás egyébként nagyon nehezen született meg; az előkészítő tanácskozások hat évig folytak. 1957-ben kezdték el vizsgálni a kísérletek ellenőrzésének lehetőségét, s 1958 augusztusában jelentették be az amerikai és szovjet tudósok, hogy az ellenőrzés feltétlenül szükséges. Még öt esztendőre volt szükség ahhoz — az atomkísérletek időnkénti felfüggesztésével, majd felújításával —, hogy sikerüljön megtörni egyes amerikai vezető körök ellenállását és aláírni az egyezményt. Az imperialista manőverek következtében az egyezmény csak részleges lett, nem terjed ki az összes föld alatti atomkísérletekre.

Ez a tempó, a részleges atomcsend-vita hat esztendeje egyben megmutatja, hogy milyen sok idő kell a legelemibb atomleszerelési lépések megtételéhez is. Nem táplálhatunk tehát illúziókat, nincs okunk megalapozatlan reményekre, de a nehézségeket számba véve is van értelme az atomleszerelés követelésének. A szovjet diplomácia *fáradhatatlanul kutatja ennek új lehetőségét;* ezek közül ma a következők a leglényegesebbek:

1. Az atomsorompó létrehozása, egy úgynevezett non-proliferációs szerződés megkötése. Ennek az a lényege, hogy az atomhatalmak vállalják: *nem adják tovább a nukleáris katonai titkokat az atomfegyverrel nem rendelkező országoknak, ezek pedig lemondanak az atomfegyverkezésről.* Cserébe *megfelelő garanciarendszer* épülne ki. Az atomsorompó tehát nem változtatna a jelenlegi helyzeten, a mostani atomhatalmak megmaradnának, de megvalósítása mégis új elemeket hozna a nemzetközi helyzetbe. *Először is:* korlátozná az atomhatalmak körét, s ez megkönnyíthetné a további atomleszerelési tárgyalásokat. *Másodszor:* elejét venné annak, hogy helyi konfliktusokban (India—Pakisztán, Izrael—arab államok, Kenya—Szomáli stb.) valamelyik fél atom-

Digitized by Google

fegyverrel rendelkezzék, s esetleg használja ezt. *Harmadszor:* nemzetközi jogi szerződést állítana Nyugat-Németország atomfegyverkezésének útjába, s ezzel lényegesen javítaná az európai helyzetet.

Az atomsorompó-egyezmény ügyében a Szovjetunió és az Egyesült Államok *azonos szövegű* határozati javaslatot terjesztett elő: ennek csupán az ellenőrzésre vonatkozó (III.) cikkelye nincs még véglegesen megfogalmazva. (Washingtonnak főként a bonni ellenállással kell számolnia; a nyugatnémetek ugyanis azt kívánják, hogy ne az ENSZ atomszerve, hanem a Közös Piaccal egynemű Euratom végezze az ellenőrzést. A szocialista országoknak természetesen nem lehet sok bizalmuk az effajta ön-ellenőrzés iránt.)

2. Az atomcsend teljes megvalósítása, tehát a kísérletek tilalmának kiterjesztése a *föld alatti robbantásokra* is. Ebben a vonatkozásban is ellenőrzési problémák vannak, jóllehet a nemzetközi tudósszervezetek kimutatták, hogy a kontroll állandó helyszíni vizsgálatok nélkül is lehetséges, megfelelő műszerek segítségével.

3. Az *atomfegyvermentes övezetek* létrehozása. 1957-ben terjesztették elő a lengyel külügyminiszter nevét viselő *Rapacki-tervet,* amely a két német állam, Lengyelország és Csehszlovákia területére vonatkozik. Az amerikai-nyugatnémet ellenállás következtében nem valósulhatott ugyan meg ez (az NSZK területén jelentős atomfegyver-készlet van), de a Latin-Amerika, Afrika, a Balkán, a Távol-Kelet, a Földközi-tenger térsége és Észak-Európa atommentesítésére előterjesztett javaslatok kétségtelenül az mutatják, hogy nagy hatást tett. A közép-európai atommentes zóna kialakítása felé egy másik kompromisszumos lépcső is vezet: a többi szocialista országok által ugyancsak támogatott *Gomulka-terv,* vagyis az atomfegyverek befagyasztása ebben a térségben. (Magyarán: megmaradnak az atomfegyverek, de mennyiségük és minőségük nem növelhető.)

4. Konvenció kötése *a nukleáris fegyverek alkalmazásának betiltásáról.* Nemrég, 1967 szeptemberében terjesztették elő az ENSZ-ben ezt a szovjet javaslatot, amelynek az a lényege, hogy az aláírók vállalják: nem alkalmaznak nukleáris fegyvert, másokat nem fenyegetnek vele, és erőfeszítéseket tesznek a teljes atomleszerelésre. Ez tulajdonképpen olyan elvi deklaráció lenne, amely megnehezítené a hidegháborús magatartást, az atomzsarolást, a háborús propaganda folytatását.

*

Közismert tény, hogy az imperializmus agresszív politikája következtében az utóbbi időben megnövekedett a nemzetközi feszültség, romlottak a nemzetközi viszonyok. A vietnami háború és más provokációs lépések szeinte megbénítják a nemzetközi életet. A reálpolitikának számolnia kell ezzel a helyzettel, nem lehet csodákra várnia.

Ugyanakkor a szocialista világnak, mindenekelőtt a Szovjetuniónak akkora politikai, gazdasági, társadalmi s nem utolsósorban katonai potenciálja van, amely a nehéz körülmények között is jogos magabiztos-

Digitized by Google

sággal töltheti el. Utalhatunk az úgynevezett „kék zónáról", a rakétaelhárító rendszerről szóló, az SZKP legutóbbi kongresszusán elhangzott bejelentésre — amely Nyugaton különösen nagy visszhangot keltett —, a szovjet atomtengeralattjáró-raj világkörüli útjára, a május 1-i és november 7-i díszszemléken felvonultatott rakétafegyverekre, a „Dnyepr" hadgyakorlatra, amely a szovjet hadsereg páratlanul magas fokú harci felkészültségéről adott számot. Az erőviszonyok állása különös súlyt adhat a szovjet diplomácia kezdeményezéseinek. Hiszen mindenki előtt nyilvánvaló lehet, hogy *nem valami félelem vagy gyengeség, hanem a lenini békepolitika s az egész világ sorsáért, jövőjéért érzett felelősség indítja cselekvésre.*

Az atomleszerelési részegyezmények, amelyek ma napirenden vannak, még a rendkívüli módon megromlott helyzetben is lehetségesek, sőt szükségesek. Amint külügyminiszterünk mondotta az ENSZ közgyűlési ülésszakán elhangzott felszólalásában: *„A nyilvánvaló nehézségek ellenére is a magyar kormány amellett van, hogy az atomsorompó-szerződést alá kell írni, hogy valamelyest javítani lehessen a nemzetközi politikai viszonyokat."*

Az atomkorszak fokozott felelősséget ró minden államra, s a Szovjetunió ennek a felelősségnek a jegyében politizál, ennek szellemében folytatja állhatatos küzdelmét az atomleszerelésért.

Réti Ervin

A Dél-Vietnami Nemzeti Felszabadítási Front politikai programja

A Dél-Vietnami Nemzeti Felszabadítási Front megalakulásakor, 1960-ban, tíz pontból álló alapprogramban rögzítette bel- és külpolitikai céljait. E program 14 millió dél-vietnami lakost egyesített az amerikai agresszorok és dél-vietnami szövetségeseik elleni harcban. Gyakorlati megvalósításáért a Front irányítása alatt lankadatlan katonai és politikai küzdelmet vívott a felszabadító hadsereg és a dél-vietnami nép, s felszabadította a déli országrész területének négyötödét. Az amerikai agresszió zsákutcába jutott.

Az alapprogram kiadása óta hét év telt el. Az új helyzetre való tekintettel a DNFF legutóbbi, második rendkívüli kongresszusa elfogadta a Front *új politikai programját,* hogy „tovább szélesítse a nemzeti egységfrontot, s az egész népet mozgósítsa az amerikai agresszorok legyőzésére irányuló elszánt küzdelemre, a független, demokratikus, békés, semleges és virágzó Dél-Vietnam felépítéséért folyó harcra".

Az új program bevezetőben megállapítja, hogy mind belföldön,

Digitized by Google

mind az ország határain túl szakadatlanul növekszik a DNFF tekintélye. A Front a dél-vietnami nép *egyetlen igazi képviselőjévé* vált.

A dél-vietnami nép mai feladatát és a nemzet boldogulásáért vívott harcának jelenlegi céljait a következőkben jelöli meg a program: Egyesíteni az egész népet, elszánt küzdelemben döntő vereséget mérni az agresszív háborút folytató amerikai imperialistákra, megdönteni az Egyesült Államok zsoldján kitartott bábkormányt, széles, demokrácián alapuló nemzeti koalíciós kormányt hozni létre, felépíteni *a független, demokratikus, békés, semleges és gazdag Dél-Vietnamot*, s egyengetni a haza *újraegyesítéséhez* vezető utat. A DNFF kész táborába gyűjteni minden olyan erőt és minden olyan embert, amely és aki szembenáll az amerikai agresszorokkal, s hajlandó arra, hogy a közös feladatok végrehajtásáért beálljon a Front sorába. Akik valamilyen okból nem csatlakoznak hozzá, azoknak közös akciót javasol a közös ellenség, az amerikai agresszorok és kiszolgálóik elleni küzdelemben.

A DNFF a Vietnami Hazafias Fronttal vállvetve eltökélten küzd az amerikai agresszió elleni harc közös feladatának dicső végrehajtásáért, a Dél felszabadításáért, Észak megvédéséért és a haza békés újraegyesítéséért. A dél-vietnami nép felszabadító háborúja hosszúnak és keménynek bizonyul, de *győzelmes kimenetele kétségtelen.* A DNFF előmozdítja a fő fegyveres egységekből, a regionális csapatokból, a népfelkelő seregekből és a partizán-alakulatokból álló felszabadító fegyveres erők ütőképességének fejlődését, hogy ösztönözze a nép harcát, összeapcsolja a gerillaharcot a rendes háborúval, hogy az ellenségnek minél több hadviselő erejét semmisítse meg, szétzúzza agressziós terveit, kivívja a végső győzelmet.

Ugyanakkor a Front újra meg újra megismétli a felszabadított vidékek lakosságának *minden rétegéhez* intézett azt a felhívását, hogy szoros egységre lépve, hozzanak létre egy *népi önkormányzati rendszert*, fokozatosan kiépítve helyi szinten a demokratikus és nemzeti közigazgatást. Rakják le az alapokat, termeljenek és harcoljanak minden erejüket latba vetve az amerikai agresszió ellen a nemzet üdvéért, munkálkodjanak tovább az agrárkérdés helyes megoldásáért, szervezzék meg a felszabadított területeken a gazdasági életet, hozzák létre az új kultúrát, fokozzák a nép erejét a Front védelmének érdekében, és folytassák az ellenállási harcot a végső győzelemig.

A DNFF a következő *konkrét politikai feladatok kitűzését* javasolja:

Fel kell számolni az amerikai imperialisták által létrehozott délvietnami leplezett gyarmati rendszert. Semmisnek kell nyilvánítani az amerikai imperialisták és ügynökeik által összetákolt báb-nemzetgyűlést. El kell törölni az általuk kreált alkotmányt, a népellenes és antidemokratikus törvényeket. *Szabad választásokat* kell tartani az általános, egyenlő, közvetlen és titkos szavazójog elvei alapján, s va-

Digitized by Google

lóban demokratikus úton kell megválasztani a parlamentet. *Nemzeti koalición alapuló demokratikus kormányt* kell létrehozni; foglaljanak ebben helyet mindazoknak a néprétegeknek, nemzetiségeknek, vallási közösségeknek, hazafias és demokratikus pártoknak a legkiemelkedőbb képviselői, s ezok a hazafias személyiségek, amelyek és akik hozzájárultak a nemzet felszabadításához. Mindenki, akit a bábrendszer és az amerikai imperialisták hazafias tevékenysége miatt letartóztattak, kapja vissza szabadságát, akik pedig az amerikai bábrendszer elől menekülve, kénytelenek voltak külföldre vándorolni, kapják meg a hazatérésre való jogot.

Független és szuverén gazdasági rendszert kell létrehozni, s meg kell javítani a nép életkörülményeit. Szét kell rombolni a szolgasorba taszító gazdaságpolitikai rendszert és az amerikai imperialisták gazdasági monopóliumát. *El kell kobozni és államosítani kell az amerikai imperialisták és ügynökeik vagyonát*, s gazdasági felemelkedésük érdekében, az állami törvények értelmében védeni kell az állampolgároknak a termelőeszközökre és egyéb javakra való tulajdonjogát.

Az állam elő fogja mozdítani a parasztoknak azt a törekvését, hogy *egyesülésre lépjenek* és kölcsönösen támogassák egymást a termelés növelésében, s előnyös kölcsönt fog biztosítani nekik állatok, mezőgazdasági gépek, vetőmag, műtrágya stb. vásárlására; segítségükre lesz abban, hogy fejlesszék az öntözéses gazdálkodást és fejlett mezőgazdasági módszereket alkalmazzanak.

Érvényt kell szerezni ennek a jelszónak: *„Azé a föld, aki megműveli!"*. El kell venni a földet az amerikai imperialistáktól és az Egyesült Államok zsoldján kitartott, kegyetlen vagy ellenszegülő magatartást tanúsító földbirtokosoktól, s ki kell osztani a nincstelenek és a szegényparasztok között. El kell ismerni és védelmezni kell a parasztoknak a forradalom által juttatott földekre való tulajdonjogát.

Azokkal a földbirtokosokkal, akiknek földje értékét tekintve meghaladja a helyi viszonyoktól függően megállapítandó felső határt, az állam tárgyalásokat kezd földjük megvásárlásáról. Ezeket a földeket az állam ingyen osztja szét a föld nélküli és kevés földű parasztok között. A távollevő földbirtokosok földjeit a parasztok rendelkezésére bocsátja. Lehetővé teszi, hogy a földbirtokosok felajánlják földjüket a „Felszabadulásért" parasztegyesüléseknek vagy az államnak. A parasztegyesülések, illetőleg az állam szétosztják ezeket a földeket a nincstelen és szegényparasztok között.

Elő kell segíteni, hogy az ipari növényeket termesztő ültetvényesek és nagy gyümölcsösök birtokosai tovább folytassák a termelést. Tiszteletben kell tartani az egyháznak, a pagodáknak és a kaodista papoknak a törvényes földtulajdonra való jogát. Újra fel kell osztani, arányosan és ésszerűen, a közösségi földeket.

Helyre kell állítani és fejleszteni kell az ipart, a kisipart és a kézműipart. Biztosítani kell a munkásoknak és alkalmazottaknak *az üzemek és vállalatok vezetésében, irányításában való részvétel* jo-

Digitized by Google

gát. Törvényesen biztosítani kell a nyolcórás munkanapot. Javítani kell a dolgozók életkörülményeit. Aktívan kell tevékenykedni a munkanélküliség megszüntetésén. A dolgozók érdekeit védő társadalombiztosítási politikát kell bevezetni. Szigorúan meg kell tiltani a testi fenyítés alkalmazását a dolgozókkal szemben.

Az állam bátorítani fogja az iparos és kereskedő burzsoáziát, hogy segítse elő az ipar, a kisipar és a kézműipar fejlesztését. Érvényre juttatja a nemzetnek és a népnek hasznot hajtó vállalkozások szabadságát. Olyan vámpolitikát vezet be, amely védi és ösztönzi a hazai termelést.

Helyre kell állítani és fejleszteni kell a közlekedést és a szállítást. Megfelelő módon védelmezni kell a kiskereskedők és a kistulajdonosok érdekeit. Létre kell hozni az állami bankot. Az állam előnyös kölcsönt ad a termelés növelésének támogatására, s megtiltja az uzsorát.

Tovább kell fejleszteni a gazdasági kapcsolatokat Észak-Vietnammal. A két övezet kölcsönös támogatást fog nyújtani egymásnak, hogy minél előbb fellendüljön Vietnam gazdasági élete. A Front semlegességi politikájának megfelelően ki kell bővíteni a más országokhoz fűződő, az egyenlőségen, a kölcsönös előnyökön, az ország függetlenségének és szuverenitásának tiszteletben tartásán alapuló kereskedelmi kapcsolatokat. Az idegen országok által nyújtott technikai és gazdasági segítséget el kell fogadni, tekintet nélkül ezen országok politikai és társadalmi rendszerére.

Meg kell teremteni *a nemzeti, demokratikus kultúrát és köznevelést.* Fejleszteni kell az építőmunka és a nemzetvédelem szolgálatában álló tudományt és technikát. Emelni kell a nép kulturális színvonalát. Meg kell szüntetni az analfabetizmust. Új általános iskolákat, felső- és szakoktatási intézményeket kell létesíteni. A felsőoktatási intézményekben vietnami nyelven kell tanítani. Megkülönböztetett figyelmet kell tanúsítani azon művészek és a kultúra azon művelői iránt, akiket hazafias magatartásuk miatt üldöztek az amerikai imperialisták.

Meg kell valósítani a nemek és a nemzetiségek egyenjogúságát. A nők a politikai, a gazdasági, a kulturális és a társadalmi élet minden területén *egyenjogúak a férfiakkal.* Erősíteni kell a nemzetiségek összefogását, érvényt kell szerezni egyenlőségüknek. Tiszteletben kell tartani a vallásszabadságot.

Meg kell szervezni a *nagyerejű dél-vietnami felszabadító fegyveres erőket* a nép felszabadítására és a haza védelmére. Kárpótlást kell nyújtani azoknak a harcosoknak és hazafiaknak, akik kimagasló hőstetteket vittek véghez a nemzet üdvéért, az amerikai agresszorok ellen vívott harcban. A hősi halottak családtagjai az állam és a nép gondoskodásában részesülnek. Támogatni kell az árvákat, az öregeket, a nyomorékokat, segélyben részesíteni a természeti csapások és rossz termés nyújtotta vidékek lakosságát. A bábhadsereg hadirokkantjairól és a harctéren elesett katonák szorult helyzetben levő, támasz nélküli családtagjairól is gondoskodni kell. Akiket az amerikai

Digitized by Google

imperialisták és ügynökeik taszítottak a romlás útjára, azokat segíteni kell abban, hogy új életet kezdjenek a nép ügye szolgálatában.

Jóindulatúan kell fogadni a bábhadseregnek azokat a tisztjeit és katonáit, akik visszatérnek az igaz ügyhöz. Elnézőnek kell lenni és humánus bánásmódot kell tanúsítani a hadifoglyok és a népfelszabadító egységekhez átállók iránt. Szigorúan meg kell azonban büntetni az amerikai imperialistákhoz ragaszkodó megátalkodott ügynököket. A bábhadseregnek és a bábközigazgatásnak azok a személyei, csoportjai és egységei, akik és amelyek szolgálatot tettek az amerikai agresszorok ellen, a nemzet javáért folyó harc ügyének, jutalomban részesülnek, és jelentős tisztségeket fognak betölteni. A bábközigazgatásnak azok a tisztviselői, akik önként kötelezettséget vállalnak arra, hogy Dél-Vietnam felszabadítása után tovább dolgoznak az államapparátusban, a nép és a haza ügyének szolgálatában, az egyenlő félnek kijáró bánásmódban részesülnek. A kegyelmi intézkedések kiterjednek a bábhadseregnek és a bábközigazgatási rendszernek azokra a tagjaira is, akik bűnt követtek el ugyan a néppel szemben, de teljes őszinteséggel megbánták ezt. Akik pedig szolgálataikkal kiegyenlítették bűneiket, azok érdemeik szerint jutalomban részesülnek.

A DNFF *a béke és semlegesség külpolitikáját folytatja.* Ez a külpolitika szavatolja az ország függetlenségét, szuverenitását, egységét és területi integritását, elősegíti békéjének fenntartását. Semmisnek kell nyilvánítani minden egyenlőtlen szerződést, amelyet a bábkormány az Egyesült Államokkal vagy bármely más országgal kötött. Tiszteletben kell tartani azoknak az országoknak a gazdasági és kulturális érdekeit, amelyek helyeslik, támogatják és segítik a vietnami népnek az amerikai agresszióval szemben, a nemzet ügyéért vívott harcát. El kell fogadni bármely ország műszaki és gazdasági segítségét, ha politikai feltételek nélkül kínálja fel ezt. Nem szabad csatlakozni semmiféle *katonai szövetséghez,* sem befogadni Dél-Vietnamba bármely idegen ország katonai személyzetét vagy támaszpontját.

Vietnam *egy* ország, a vietnami nép *egy* nép, s hazáját semmiféle erő sem oszthatja meg. A haza újraegyesítése az egész vietnami nép szent óhaja, amelynek szükségszerűen teljesülnie kell. Az újraegyesítés fokról fokra, békés úton, a két országrész közötti tárgyalásokkal, külföldi beavatkozás nélkül valósul majd meg, anélkül, hogy bármelyik fél is nyomást gyakorolna a másikra.

Az ország újraegyesítéséig a két övezet lakói állandó közös erőfeszítéseket tesznek azért, hogy harcoljanak az idegen betolakodók ellen és megvédjék a hazát. Ugyanakkor a két országrész közötti gazdasági és kulturális kapcsolatok fejlesztésének előmozdítására törekszenek. Szabadon fognak levelezni egymással, szabadon közlekednek a két országrész között, és szabadon választhatják meg lakhelyüket.

„A győzelem útját járjuk és múlhatatlanul teljes győzelmet fogunk aratni" — mondja végül a program.

(A Le Courrier du Vietnam 1967. szeptember 7-i száma alapján)

Digitized by Google

Szemle

Egy életerős mozgalomról és gondjairól

Beszélgetés Bihari László elvtárssal, a III. kerületi pártbizottság első titkárával a szocialista brigádmozgalomról

A szocialista brigádmozgalom a mi kerületünkben is állandóan terebélyesedik — kezdi a beszélgetést Bihari elvtárs. — Műhelyek, üzemrészek is vetélkednek már a „szocialista" címért. A kerület üzemeiben működő 873 munkabrigád közül 327 nyerte el ezt a címet és 279 harcol érte. A szocialista brigádokban 3402, a „szocialista" címért küzdő brigádokban 2460 ember dolgozik. Különösen örvendetes az ifjúság mind nagyobb részvétele. 1964 és 1966 között az ifjúsági brigádok taglétszáma megkétszereződött. A 816 ifjúsági brigádtagon kívül a felnőtt-brigádokban is mintegy 1050 fiatal dolgozik, s a brigádok munkaszelleme, közösségi szelleme általában jó.

A szocialista brigádok fő hivatása a termelő munkában való példamutatás. Másfél hónappal ezelőtt a Budapesti Harisnyagyárban az igazgató megbeszélésre hívta össze a szocialista brigádok vezetőit. Őszintén elmondta nekik, hogy akadozik a termelés. S a brigádvezetők nemcsak termelési, hanem politikai feladatuknak is tartották, hogy segítsenek.

Szeretnénk, ha minden szocialista brigádunk példamutatóan dolgozna — mondja Bihari elvtárs. — Ők azok, akiktől a jó munkaszellem megteremtését, az új módszerek szívós, következetes alkalmazását és elterjesztését várjuk. A szocialista brigádok képesek leginkább bebizonyítani, hogy jó munkaszervezés esetén nem ördöngős dolog a termelési eredmények fokozása. A Budai Téglagyárban például a szocialista brigádok mind a vállalások, mind a jó munkamódszerek tekintetében a többi munkabrigád előtt állnak. A Zalka Máté, a Tyereskova, a Zója, s a többi szocialista brigád is rendszeresen 7—10 százalékkal túlteljesíti vállalásait. S a szocialista brigádok a serkentői a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ötvenedik évfordulójára indított munkaversenynek is. Ők tették a legkonkrétabb felajánlásokat, s ami szintén nem lebecsülendő, állandóan szem előtt tartják az exporttervek teljesítését is.

Az új gazdasági irányítási rend tervezgetése közben is sok szó esett a szocialista brigádok tennivalóiról. Mit kellene megváltoztatni munkájukban? A szocialista brigádokra ugyanis az eddiginél is jobban számítunk a gazdasági reformok megvalósítása idején. Rugal-

Digitized by Google

masságuk, szakmai érettségük, friss munkakedvük, jó ötleteik, vállalkozó kedvük terveink megvalósításának alapjául szolgálhatnak. Eddig azonban sok üzemünkben a gazdasági vezetők sem használták ki a szocialista brigádokban rejlő lehetőségeket. Megalakítottak ugyan néhány ilyen brigádot — mert ez a divat —, de hogy ezek a termelési feladatok példamutató megoldására alkalmas, jól szervezett, céltudatosan dolgozó közösségekké váljanak, hogy jól indulhassanak el pályájukon, arra már nem fordítottak elég gondot. Márpedig a rosszul, kapkodva termelő szocialista brigád rossz reklám a szocialista munkának.

Jó néhány brigád csak formálisan, a nevében szocialista. A Pamutnyomóipari Vállalat Textilfestő Gyárában például megkapta a „szocialista brigád" címet egy olyan csoport is, amelynek tagjai — még ha a jó szándék megvolt is bennük — nem alkothattak valódi munkaközösséget, abból az egyszerű okból, hogy három különböző szakmányban dolgoznak. De előfordultak súlyosabb esetek is. A Budapesti Rádiótechnika-Gyár egyik úgynevezett szocialista brigádjának a tagjai, amikor jutalomból kiküldték őket a Szovjetunióba, kiálltak a Vörös térre üzletelni. Ezt a nevét méltatlanul viselő brigádot azóta természetesen feloszlatták. De az ilyen és hasonló jelenségek arra intenek bennünket, hogy ne erőltessük a szocialista brigádmozgalom számszerű fejlesztését, hogy ne akarjunk látszateredményeket hajszolni. A Goldberger-gyár pártbizottsága például, felismerve a formalizmus veszélyét, nemrég úgy határozott, hogy egyelőre nem törekszik a szocialista brigádok számának növelésére, hanem a meglevők nevelésére fordítja erejét.

A szocialista brigádmozgalom a szocialista embernevelés nagyszerű műhelye. Hadd mondjam el egy friss élményemet — folytatja Bihari elvtárs. — Egy hónappal ezelőtt a kerületi munkatársi értekezleten a Mechanikai Mérőműszerek Gyárának párttitkára egy levelet olvasott fel. Kerületünk egy idős kommunistája írta, akit súlyos betegsége évekig mozgásképtelenné tett. De amint írta, csak addig volt tehetelen, lakásába zárt ember, amíg a Mechanikai Mérőműszerek Gyárának Gagarin szocialista brigádja tudomást nem szerzett szerencsétlen sorsáról. A brigád munkához látott és minden szabad idejét arra használva, egy ütött-kopott modell alapján testéhez, betegségéhez szabott kiváló járókocsit szerkesztett neki, s ráadásul a modellt is újjávarázsolva adta vissza a kölcsönadó intézetnek.

Az emberiességnek erre a szép példájára büszkék a kerület kommunistái — mondja Bihari László. — Az emberi jóságot természetesen nem a Gagarin szocialista brigád találta fel. A szenvedés minden időben meghatotta az emberséges embereket. Ennek a brigádnak az esetében mégis valami több történt ennél: egy felelősségtudattól áthatott, a kerület életét éberen figyelő szocialista közösség sietett hívás nélkül cselekedni.

Jóleső érzés, hogy pártszervezeteink mindinkább felismerik a

Digitized by Google

szocialista brigádokban rejlő nagy emberformáló erőt. Bihari elvtárs elmondja, hogy a közelmúltban a kerületi párt-végrehajtóbizottság is foglalkozott az ezzel kapcsolatos tennivalókkal és igen érdekes tanulságokat vont le.

A III. kerületben is mind világosabban rajzolódik ki a szocialista brigádmozgalommal kapcsolódó tennivalók sokasága. Eddig voltak olyan brigádok, amelyek csak a termeléssel foglalkoztak. Pedig ennél jóval többet kell tenniük. Szomorú lenne, ha csak a szocialista brigádokban folyna lelkiismeretes termelő munka. A szocialista brigádok nagy nevelő lehetősége abban rejlik, hogy emberformáló kohójukban a brigádtagok gyorsabban válhatnak politikailag és erkölcsileg érett közéleti emberekké. A szocialista brigád, ahol valóban meggyőződésből hozták létre, ideális keret az új ember formálására.

Tapasztalatunk szerint értékes aktivisták nőnek fel a brigádokban — emeli ki Bihari László. — Olyan emberek, akiknek szavuk van társaik előtt, akiket a közvélemény már akkor is szocialista embernek tartott, amikor még nem is léptek be a pártba. Ma már a szocialista brigádok a párt kipróbált előiskolái. 1966-ban a kerületben újonnan felvett párttagoknak több mint 30 százaléka a szocialista brigádokból került a pártba. Az ott végzett munkájuk volt az ajánlólevelük a felvételhez.

A szocialista brigádokban általában a kort, a közös törekvéseket megértő emberek vannak többségben. A felelősségteljes magatartás valósággal belesodorja a szocialista brigádok tagjait a közélet gondjainak kellős közepébe. Ráadásul a szocialista brigád, szervezett egység lévén, jól mozgósítható. A tagok egységes fellépése általában minden társadalmi és politikai tennivaló idején biztosítva van. És nemcsak ilyen kampányfeladatok megoldására alkalmasak ezek a brigádok; ha jó kezekben vannak, állandóan kisugárzó hatásuk lehet a környezetükre.

A beszélgetés során arról is szó esik, hogy a mai világban a politikától távol élő ember vak és süket. Ez mind világosabbá válik a szocialista brigádok tagjai számára. A kerületi pártbizottság is arra törekszik, hogy a brigádok a tudatos politikai nevelőmunka műhelyei legyenek. Könnyebb azonban beszélni erről, mint megvalósítani, hiszen a szocialista brigádokban sem beszél minden ember egy nyelven. Vannak itt képzett és kipróbált kommunisták, de olyanok is, akik — legalábbis a közös élet kezdetén — a munka megkezdése előtt keresztet vetnek és egyes lényeges kérdésekben sem értenek egyet a kommunistákkal. Márpedig a legfőbb tennivaló: a szocialista politikai egység kialakítása. Enélkül illúzió volna szocialista brigádnak nevezni egy munkaközösséget. Ez a cél pedig csak tudatos politizálással érhető el. És mi tagadás, ez a tudatosság még jó néhány szocialista brigádban is fogyatékos.

Meg lehet ezt az egységet teremteni. Nagy szerep vár ebben a kommunistákra — mondja Bihari László. — Hiszen a brigád tagjai

Digitized by Google

úgyszólván együtt élnek, egymás minden gondját ismerik. Érzelmileg is közel állnak egymáshoz, felelősséget éreznek egymásért. A munkásokban általában erős az együvétartozás érzése, s ez nemcsak az üzemben végzett nyolc órára vonatkozik, hanem a magánéletükre is. Segítenek egymásnak építkezni, lakást javítani, ügyes-bajos dolgaikat megoldani. Bajok idején az egész közösség képes sorompóba állni egy-egy emberért. Márpedig ilyen légkörben lehet hatni egymásra. Ki lehet alakítani a jó egyetértés szellemét és — ha nem is nehézségek nélkül, nem is rohamtempóban — a politikai, az világnézeti egységet is. Persze, nem szóvirágokkal és direkt, a helyzethez nem illő, erőszakolt agitációval. Nem úgy, hogy valaki feláll, s ahogyan az operettekben egy-egy szereplő váratlanul dalra fakad, kerek előadást tart — mondjuk — a Nyugaton éledező fasizmusról.

Bihari elvtársnak az a véleménye, hogy a politikai beszélgetések akkor érik el leginkább a céljukat, ha a témák keresetlenül vetődnek fel és megbeszélésük közvetlen modorban folyik. Ha a kommunista ebédszünetben újságot olvasva említi meg például, hogy a meggyilkolt amerikai fasiszta vezért katonai pompával akarják a fasizmus ellen harcolt hősi halottak temetőjébe becsempészni. Volt erre példa nem egy üzemben, s micsoda vita támadt a hír nyomán! Még azok is megmondták a magukét az amerikai fasisztákról, akik általában húzódozni szoktak a munkaszünetekben folyó politikai vitáktól.

Az ilyen keresetlen viták kezdeményezői észrevétlenül is többet tesznek a politikai egység kialakításáért, mint a leglátványosabb politikai előadások szervezői. De ezt a szinte láthatatlan nevelői munkát is csak rátermett emberek csinálhatják eredményesen. Ehhez ugyanis nemcsak képzettség, hanem adottság is kell. És emberi tekintély, szakmai rang.

Sajnos, még a kommunisták sem látják meg mindig ezeket a lehetőségeket — jegyzi meg Bihari elvtárs. — Van jónéhány olyan szocialista brigádunk, amelyben nincs is kommunista. Ahol van, ott sem mindenütt törődnek velük. Nem hívják fel a figyelmüket sajátos feladataikra, nem készítik fel őket ezekre. Egy-egy üzemünkben néhány általános frázissal „igazítják el" a brigádok kommunistáit, de konkrét terv nincs, a mindennapi tennivalók nincsenek megszabva. Hogyan válhatna az ilyen, csak nevében „szocialista" brigád valóban szocialista közösséggé?

Jó irányítással a szocialista brigádok az üzemi demokrácia ébrentartóivá is válhatnak. Szervezettségük, vitaszellemük, a közös erőfeszítéseket megelőző tanácskozásaik lehetővé teszik, hogy véleményt formáljanak az üzem eredményeiről és a visszásságokról. Vezető emberek is vannak soraikban, akik közvetlenül értesülnek a bajokról. A szocialista brigádoknak, ha jól dolgoznak, nagy a tekintélyük, kifogásaikra, bírálatukra odafigyelnek. A jó szocialista brigádban erős a kritikai szellem; a tagok bátran állítanak pellengérre minden fonák-

Digitized by Google

ságot és minden jó törekvésnek hangadóivá válhatnak. De ezen a téren is nagyon nagyok a kihasználatlan lehetőségek.

Nem csupán a politikai nevelés dolgában vannak bajok, hanem a közösségi, a társadalmi életre való nevelés vonatkozásában is. A kerületi párt-végrehajtóbizottság április 6-i ülése azért volt hasznos, mert őszintén feltárta a hiányosságokat. A brigádok egy része például türelmetlen; jellemformáló „kampányokat" szervez, ahelyett, hogy szívósan, türelmesen küzdenének az olyan jelenségek ellen, mint pl. az italozás, a lógás stb. Ezt a lassú, sokszor láthatatlan, türelmes nevelőmunkát sok szakszervezet is elhanyagolja. Egy-egy szocialista brigáddal gyakran csak addig foglalkoznak az illetékesek, amíg létrejön, pedig az igazi munka csak ez után következne. Egy-egy brigád nagy dérrel-durral, látványosan megalakul, világrengető terveket sző, s amikor kiderül, hogy ezeket nem adják olyan olcsón, elszáll a lelkesedés heve. A pártszervezetnek bőven volna ilyenkor tennivalója. Igaz, akad olyan pártszervezet is, amely nehezen is tud a szocialista brigádokkal foglalkozni, mert nincsenek erre alkalmas brigádtagjai, akik az emberekkel könnyen szót értenek. Márpedig a más fajta embert kinézik a brigádból.

Van olyan szocialista brigádunk is — folytatja Bihari elvtárs —, melyben a közösségi szellem kialakítását az egyéniség rovására erőltették. Ez persze fából vaskarika, ez ellen is küzdeni kell. A jó közösség ugyanis éppen akkor alakítható ki, ha a tagjai meggyőződéses emberek, egyéniségek. Fontos tehát, hogy a brigádtagok fejleszthessék egyéni képességeiket.

Jó dolog a brigádtagok közös szórakozása, közös kulturálódása, de erőltetni ezt sem szabad — mondja Bihari elvtárs. Rosszallóan beszél arról, hogy egy-egy brigádban például a tagok erőnek erejével elviszik a rendszeressé vált túrákra fáradt, fájós lábú feleségüket, csak azért, hogy „meg ne bontsák a rendet". Márpedig a sántikáló ember, aki rákényszerül a sok kilométeres vánszorgásra, végül valósággal retteg az ilyen „közös megmozdulásoktól". És miért kell a Csárdáskirálynőhöz elmennie annak, aki szívesebben nézné meg a Lear királyt? A közös kulturálódás nem jelenthet valamiféle szellemi egyenlősdit. Az egyik brigád kéthetenként cigányzenés vacsorával szórakozik — a fiatalok nagyokat ásítanak, de végigszenvedik az estét, mert nem akarják megbántani az öreg szakikat. A közösségi szellem azonban nem követel ilyen sémákat. Éppen ez a nagyszerű a brigádok politikai, szellemi és erkölcsi egységében, hogy különféle képességű, különböző érdeklődésű emberek egymásra hatásából alakul ki. Így lesz egy-egy szocialista brigádban az apolitikus jó szakemberből a közös gondokra fogékony ember, s így válik a szakmailag járatlanabb brigádtag művelt, megbízható szakmunkássá.

Határozott irányítás nélkül persze elképzelhetetlen mindez — mondja Bihari László. — S éppen az az örvendetes, hogy a pártszervezetek is mind nagyobb részt vállalnak ebből az irányító munkából.

Digitized by Google

Ma már szinte naponta elhangzik az alapszervezetekben a kérdés: „Mitől legyen szocialista emberré a brigádtag, ha nem kap támogatást? Mitől lehetne egy munkabrigád szocialista brigáddá, ha hiányzik a bonyolult fejlődési folyamat megszervezése?"

Mint mindent, ezt a munkát is szerényen, reális elvek alapján kell elkezdeni. Eleinte csak alapvető emberi magatartások, tulajdonságok kialakításán munkálkodjunk, és csak lassan, fokozatosan kell a legjobbakhoz igazítani a lépést, hogy azután mindannyian együtt haladhassanak tovább.

Sokan teszik fel azt a kérdést — említi a III. kerületi pártbizottság első titkára —, hogy milyen követelmények állnak egy-egy szocialista brigád előtt, mi a „norma". Milyen legyen a szocialista brigádvezető? Sokak véleménye szerint szocialista brigád élén csak erre a feladatra különlegesen jól előkészített ember állhat. Bihari elvtárs véleménye szerint a normákat nem lehet mereven pontokban szedni és túlságosan szigorúan megszabni. A társadalmi magatartás mércéje nem lehet valami meghatározott magasságban levő mérőegység. A mérce napról napra emelkedik, együtt a formálódó emberrel. A munkában való helytállás, politikánk aktív képviselete, az emberséges magatartás a követelmény. Nem valami mércéhez, hanem a növekvő követelményekhez kell igazítani a szocialista brigádok életét — fejezi be a beszélgetést Bihari László. — Kerületünkben sok jel vall arra, hogy a szakszervezetben és a pártszervezetekben dolgozó kommunisták már felismerték ezt az igényt. De a munka java még hátra van.

Kékesdi Gyula

Digitized by Google

Eszmecsere

Az új mechanizmus és a vállalatvezetés

A Társadalmi Szemle 1967. 4. számával megindított eszmecsere igen sok találó és értékes gondolatot hozott felszínre. Joggal került a vita középpontjába az a kérdés: milyen új követelményeket támaszt a vállalatvezetőkkel szemben az új gazdaságirányítási rendszer. A kérdés megoldását úgy lehet a legjobban megközelíteni, ha azt keressük: milyen pontokon kell a vállalatvezetés eddigi módszereit a legerősebben *módosítani* azon változások nyomán, amelyek az új mechanizmus bevezetése folytán várhatóak. Ismeretes, hogy mi lesz a vállalatok vonatkozásában a leglényegesebb változás: növekszik a vállalat hatásköre, tágul a döntési lehetőségek területe (és a kötelezettségeké is). A vállalatvezetés vonatkozásában pedig úgy fogalmazható meg a reform egyik legjellegzetesebb vonása, hogy a vezetőnek az adott gazdasági és politikai környezethez igazodó vállalati célok optimális megvalósítása végett *gazdálkodnia kell a rendelkezésére álló eszközökkel.*

E két megállapítás összekapcsolásának eredményeképpen tehát az új mechanizmus és a vállalatvezetés összefüggéseit tárgyalva azt kell megvizsgálni, hogy mit hoz a vállalat eszközeivel való gazdálkodás szempontjából magával a vállalat önállóságának bővülése.

A vállalatvezetői tevékenység súlypontja

Mindenekelőtt: különbséget kell tennünk a vállalat rendelkezésére álló eszközök között aszerint, hogy *anyagi-dologi* eszközök-e ezek, vagy *szellemi-emberi* kapacitás. Ez a megkülönböztetés több okból is fontos az eszmecsere témája szempontjából. Az *anyagi-dologi* eszközökkel való helyes gazdálkodás meglehetősen feltárt probléma, amelynek bőséges szakirodalma van, s ezen a területen főként az lesz a reform hatása, hogy megnyílik az út az elméletileg eddig is tisztázott elvek és módszerek gyakorlati alkalmazása előtt. Összehasonlíthatatlanul jelentősebb az a változás, amelyet a *szellemi-emberi* eszközökkel való gazdálkodásban fog hozni a reform: itt az eldöntendő kérdések számának megnövekedése többletmunkát ró ugyan a vállalatvezetőre, de olyan többletmunkát, amelynek a megosztására egyben lehetőséget is nyújt az új mechanizmus, azzal, hogy az ismert körülményeknél fogva *megkönnyíti* a döntések meghozatalát. Hogyan gazdálkodjék hatékonyan a vállalatvezető a szellemi-emberi kapacitással? A vállalati döntések decentrali-

Digitized by Google

zálását úgyis ki fogja kényszeríteni az élet; a vállalatvezetőnek az lesz a fő gondja, hogy *jó határozatokat* hozzanak minden vállalati szinten.

A vállalatvezetőnek tehát értenie kell ahhoz a szakmához, amelybe vállalata tartozik, járatosnak kell lennie a gazdasági kérdésekben — a vele szemben támasztandó egyik legfőbb követelmény azonban az, hogy *„ember-ügyi"* szakember legyen.

A vezetéstudomány

A *vállalati (munkahelyi) vezetéselmélet és vezetéstechnika*, ahogyan ezek a kifejezések *Dobossy* hozzászólásában is megjelennek, nem terjed ki a vállalat eszközeinek egész körére, hanem csak a szellemi-emberi kapacitással való gazdálkodás általánosított és sűrített tapasztalatait öleli fel. Dobossy hozzászólását abban lehet elmarasztalni, hogy nem bocsátotta előre ezt a megkülönböztetést, és ezzel félreértésre adott alkalmat. Igaza van azonban abban, hogy az absztrakció nem mellőzhető, ha azt akarjuk, hogy az *egymástól eltérő területeken* egyaránt alkalmazható legyen a vizsgálódás eredménye. A beruházások hatékonyságának és a forgóeszközök forgási sebességének is azonosak a törvényszerűségei a Csepeli Autógyárban és a Patyolatnál. Az általános és elvont törvényszerűségek konkretizálása és helyes alkalmazása mindkét esetben a vezető dolga. A szellemi-emberi kapacitás vonatkozásában azért nehezebb ez a feladat, mert az ember bonyolultabb minden anyagi-dologi eszköznél.

Mi lehet az oka annak a szkepticizmusnak, amely *Horváth László* hozzászólásában nyilvánul meg a vezetéstudománnyal és a hatáskörátruházás gondolatával, *Erdei Gábor* írásában a hatáskör-delegálással, és *dr. Gönczi Iván* tanulmányában a „végsőkig leszűrt absztrakciókkal" szemben? Ezek a kétségek nyilván nemcsak bennük, hanem számos vállalati vezető gondolatvilágában is fellelhetők. Valószínű, hogy a „fejtágítókon" előadott anyagot sokan azonosítják azzal a sokkal differenciáltabb, sokrétűbb és életszerűbb ismeretanyaggal, amely a hatalmasra felduzzadt és ezért már nehezen áttekinthető vezetéselméleti szakirodalomból (a tőkés és a szocialista szakirodalomból) meríthető, illetve — pontosabb kifejezéssel — csak *kibányászható*. Ez a szakirodalom ugyanis gyakorlatilag alig hozzáférhető. De hiába is volna hozzáférhető: nincs olyan vállalatvezető, akinek elég ideje és pénze volna arra, hogy a használható műveket kiválogassa, s a kiválasztott művek leghasznosabb fejezeteit felkutassa és lefordíttassa. Pedig még ezután is hátra van a feldolgozás munkája, a kibányászott nyersanyag olyan átértékelése és átültetése, mely alkalmassá teszi azt a hazai „fogyasztásra".

Végeredményben — a látszólagos ellentmondás ellenére — teljes egyetértés áll fenn *Dobossy, Horváth, Erdei* és *Gönczi* között abban, hogy

— még nem alakult ki a hazai vezetéstudomány;
— a gyakorlati vezetők tudása, tapasztalata kiaknázatlan kincs, mely tudományos igényű feldolgozásra vár, és a hazai vezetéstudománynak egyik fontos tényezőjévé lehet;
— nem lehet mérlegelés és bírálat nélkül átültetni a szocializmus viszonyai közé a tőkés viszonyok között elért kutatási eredményeket.

Digitized by Google

Ebből pedig le lehet vonni azt a következtetést, hogy a korszerű vállalati vezetés tudományának és technikájának hazai kidolgozása céljából *komoly intézkedésekre* lenne szükség, de legalábbis minél előbb meg kellene indítani egy olyan szakfolyóiratot, amely a megkívánt színvonalon, alapossággal és tárgyilagossággal tárgyalná ezt a témát, vitafóruma lehetne ezeknek a kérdéseknek, s kiindulópontja a hazai kutatás fejlesztésének, a gyakorlatilag hasznosítható eredmények kidolgozásának és *oktatásának*, vagy inkább *elterjesztésének*.

A hazai vezetőképzés *módszere* azonban távolról sem hasonlíthat a „fejtágító" oktatási formához. A képzés alkalom lenne a vezetéstudomány szakemberei számára arra, hogy szembeállítsák és összehasonlítsák az elméleti-szakirodalmi ismeretanyagot a hazai gyakorlattal, a vezetők számára pedig lehetőség arra, hogy „önkiválasztással" döntsék el: milyen előttük tornyosuló nehézség leküzdésére akarják igénybe venni azt a segítséget, amelyet az óriási tapasztalati anyagból leszűrt elméleti ismeretek választéka nyújt. Kezdeti fokon tehát inkább csak kölcsönös konzultálás lenne a vezetőképzés, és a szolgáltatás igénybevételének gyakorisága, vagyis a forgalom mutatná a megalakítandó szerv működésének hatékonyságát.

A hatáskör-átruházás

Az új mechanizmus életszerűsége nyilvánul meg abban, hogy esetről esetre kiadott utasítások helyett a gazdasági élet minél szélesebb körére kiterjedő *általános rendszabályokkal* kívánjuk elérni a kitűzött célokat. Az új gazdaságirányítási rendszer ebben a vonatkozásban a *visszacsatolásos, önszabályozóan vezérelt kibernetikus rendszerekhez* fog hasonlítani. Tudvalevő, hogy a kibernetika tudományát az *élő organizmusok* szabályozó berendezéseinek tanulmányozása termékenyítette meg. Az az ösztönzés, amely a vállalatot az optimális megoldástól való eltérés *öntevékeny* kiigazítására készteti, a makromodell szempontjából az *automatikus szabályozást* képviseli. Az ilyen rendszer úgy működik, mint az élő szervezet, amely külső beavatkozás nélkül állítja helyre a kisebb-nagyobb sérüléseket.

A vállalatnál, a *mikromodellben* a *hatáskör-átruházás* az eszköze a döntések decentralizálásának: a vezető nem ad esetről esetre *utasítást*, hanem minél hosszabb távra szóló *feladattal* bízza meg beosztottját.

Gyakorlatilag: A vezető mérlegeli az adott beosztott (alsóbb szintű vezető) képességeit. Arra törekszik, hogy maximálisan igénybe vegye és az erős igénybevétel révén fejlessze ezeket a képességeket. Elvégeztet vele például olyan munkát, amelyet maga is szívesen végezne el. Igyekszik úgy adni ki az elvégzendő munkát, hogy nem sorolja fel a részletes teendőket, hanem az elérendő eredményt jelöli ki, mégpedig úgy, hogy a feladat a lehetőség szerint minél hosszabb időre szabja meg a tennivalókat. Közli a beosztottal, hogy ha a feladat meghaladja annak lehetőségeit, akkor meg fogja adni neki a szükséges segítséget (természetesen meg is kell tennie ezt, ha szükség van rá). Ugyanakkor következetesen elutasítja a felelősség visszahárítását, vagyis nem hoz határozatot akkor, ha a beosztott olyan ügyben kér tanácsot, amelynek helyes elintézésére maga is képes volna. Közli a beosztottal, hogy milyen módon fogja ellenőrizni a feladat sikeres elvégzését. Ha mindezek után a beosztott mulasztása miatt nem lehet elérni a kitűzött célt, akkor azonnal felelősségre vonja a mulasztót. Siker esetén viszont kifejezi megelégedettségét.

Digitized by Google

A hatáskör-átruházás sikerét konkrét intézkedésekkel kell megalapozni; ezek közül kiemelendő a rendszeres és alapos *tájékoztatás* megszervezése. Ez nem könnyű feladat, de ennél is sokkal nehezebb a helyes *vezetői szemlélet és magatartás* elsajátítása. A vezetőnek végeredményben úgy kell viselkednie, mintha a közeli jövőben meg akarna válni munkakörétől: napról napra át kell adnia fáradságos munkával szerzett ismereteit, tapasztalatait, tájékozottságát, sőt bizonyos mértékben személyes kapcsolatait is; úgy kell eljárnia, mintha azt akarná elérni, hogy további közreműködése *nélkülözhető* legyen. Az így elérhető siker és eredmények folytán azonban valójában éppen az ilyen vezető „nélkülözhetetlen"; ezenkívül csak ezzel juthat el oda, hogy a folyó munka ne kösse le minden erejét, és hogy igazi vezető módjára a látóhatáron felbukkanó soron következő feladat megoldására fordíthassa idejét és figyelmét.

Arra kell számítani, hogy az új mechanizmusban a *nélkülözhetőség látszata* nem gyengíti egyetlen gazdasági vezető helyzetét sem, hiszen objektíven elbírálható gazdasági eredményeken fogják mérni munkájának értékét, nem pedig a kapott utasítások végrehajtásán.

Mindebből az következik, hogy nem lehet elfogadni azokat a nézeteket, amelyeket *Horváth* és mások a vezetői hatáskör megosztásáról vallanak. Az ő figyelmüket a következőkre kell felhívni:

— Az ipar nagyon is hasonlít minden további szakághoz, s egy vonatkozásban tökéletes ez a hasonlóság; nevezetesen abban, hogy itt is azzal érvelnek: *másutt* könnyen keresztülvihető a hatáskör átruházása, de éppen az érintett szakmában nem.

— Jellegzetes az alapos és kielégítő tájékoztatás akadályaira való hivatkozás is; mindenesetre könnyebb a nehézségekre hivatkozni, mint megszervezni a tájékoztatást.

— Egyetlen felső szintű vezető se feledje el, hogy az alsóbb szintű vezetőknek is vannak olyan információik, amelyek a felső szintű vezetőknek nincsenek meg. Ezeknek a felfelé való szervezett továbbítása, a felső szinten való befogadása, értékelése, hasznosítása feltétlenül nehezebb, mint a szükséges tájékoztatás lefelé való szervezett továbbadása. A nagyobb számú és árnyaltabb információ-tömeg ugyanis az alsóbb szinteken található.

— A döntés decentralizálása nem anarchiát jelent, hanem szigorúbb fegyelmet. Magától értetődik, hogy a tágabb hatáskörrel nemcsak nagyobb felelősség hárul az alsóbb szintekre, hanem az a kötelezettség is, hogy a döntés meghozatalánál az egész egység érdekeit mérlegeljék. Semmi akadálya sincs annak, hogy a vállalat vezetője megkövetelje és számonkérje ezt.

— Az akaraterő és a dinamizmus olyan jótulajdonságok, amelyek az alsóbb szintű vezetőkben is kifejleszthetők, s ez az *igazi vezetői munka lényege.*

— A világ legdinamikusabb és legteherbíróbb vezetője (egészsége veszélyeztetésével) el tudja végezni két-három átlagos vezető munkáját. De tízszeresére, hússzorosára sokszorozni önmagát és hatékonyságát csak akkor tudja, ha magához hasonló dinamikus és akaraterős vezetőket farag munkatársaiból.

A felelősség és az egyszemélyi felelős vezetés

A napi sajtó gyakran tárgyalja ma azt a kérdést: miért olyan nehéz a konkrét esetben megállapítani, hogy személy szerint ki felelős a bekövetkezett kárért. Különbséget kell azonban tennünk a *kár* és a *mulasztás* között. Felelősségre vonni csak azt lehet, aki *mulasztást* követett el, s őt akkor is felelősségre kell vonni, ha nem következett be kár. (A fe-

Digitized by Google

lelősségre vonás egyáltalán nem egyenlő a fegyelmi eljárással. Ha jó a vállalat légköre, akkor a tapintatos, de érthető rosszallás, megrovás, nehezteles hatásosabb minden nosszadalmas és kínos eljárásnál.)

Gyakorlatilag csak akkor alakul ki a vállalati közösségben a *felelősségtudat*, ha minden dolgozónak megmondják, hogy *mi a dolga*. Aki nem tudja, hogy mi a kötelessége, az nem követhet el mulasztást. Mikor kell megmondani valakinek, hogy mi a kötelessége? 1. Amikor kiadják neki az utasítást, vagy 2. amikor megbízzák egy feladattal, s rábízzák a végrehajtás módját, vagyis *hatáskört és felelősséget* ruháznak reá. A kettő között az a lényeges különbség, hogy az első esetben csak az utasítás jó végrehajtására terjed ki a felelősség, de az elért eredményre nem, az utóbbi esetben viszont mellékes, hogyan érte el a beosztott az eredményt, a lényeges az, hogy elérje: ha nem érte el és nem jelentette időben, hogy miért nem érheti el, akkor mulasztás terheli, s felelősségre lehet (es kell) vonni őt.

Ezzel szemben a *kár* csak ritkán tulajdonítható egyetlen egy dolgozó mulasztásának. Rendszerint több ember tevékenysége, esetleg az egész kollektíva szelleme okozza, hogy a baj bekövetkezik, olykor pedig elháríthatatlan külső okok játszanak szerepet benne. Csak általános szabályként lehet kimondani, hogy ahol kevesebb a mulasztás, ott kevesebb a kár.

Az egyszemélyi felelős vezetés elve sem konkretizálható másként, mint úgy, hogy felelősségre vonják, elmarasztalják a vállalatvezetőt. Az új mechanizmusban azonban nem *utasításokat* hajt végre a vállalatvezető, hanem *feladatot* kap: célok elérése végett gazdálkodik a rendelkezésére álló eszközökkel. Nem felelősségének jellege tér el az alsóbb szintű vezetőkétől, hanem *feladata*. Ez a feladat olyan, hogy elvégzése során nemcsak az minősül mulasztásnak, ha a vállalat vezetője a maga személyében követ el mulasztást, hanem az is, ha beosztottai (az „emberi kapacitás") hibáznak, sőt ezenkívül — az okok közelebbi vizsgálata nélkül — az is, ha nem érte el az elérhető eredményt, bár megvoltak az ehhez szükséges eszközei, ha tehát rosszul gazdálkodott. A vállalatvezetői feladat és felelősség is átruházható és megosztható, de nem darabolható szét gépiesen.

Nem érdemes tehát azt vizsgálni, hogy Dobossynak van-e igaza, vagy Horváthnak; mindketten egyetértenek abban, hogy *a valóság már kinőtte az egyszemélyi vezetés régi sémáját*. Eltérés csak annak megítélésében van közöttük, hogy milyen hányadban és milyen mértékben vonták le ennek a tanulságait a hazai nagyüzemek. Pillanatnyilag azonban mellékes az, hogy hány nagyvállalati vezető, milyen önfeláldozó erőfeszítések árán és milyen sikerrel védte meg a múltban vállalatának dolgozóit az utasítások gépies továbbításának hátrányaitól; a fontos az, hogy a reform életbelépése után minél alaposabban térjenek rá a hatáskör és felelősség delegálásának módszerére, és gyakorlatilag valósítsák meg az egyszemélyi felelős vezetés elvét.

De a hatáskör delegálása nem csodaszer, amellyel minden kérdést egy csapásra meg lehet oldani. A *területi szervezés és a funkcionalizmus* nehézségeinek elbírálásánál azt kell figyelembe vennünk, hogy a különféle vállalati szerveket nemcsak azok a pályák kötik össze egymással, amelyeken a szervezeti séma szerint, a szolgálati alá- és fölérendeltség viszony folytán, a rendelkezések, feladatok, megbízások stb.

Digitized by Google

áramlanak, hanem ezenkívül a *szolgálati alárendeltségtől független információs vonalakat* is *intézményesen* fenn lehet és fenn kell tartani. Elképzelhető tehát, hogy a területi funkcionális szerv szolgálatilag a helyi egység vezetőjének van alárendelve, de tájékozódás, tájékoztatás, szakmai irányítás stb. szempontjából a központi funkcionális szerv irányítja azt. A három érdekelt félnek, a területi egység, a központi és a helyi funkcionális szerv vezetőjének tapintatától, megértésétől függ, hogy beválik-e ez a megoldás. Ha az érdekeltek nem képesek arra, hogy egyéni szempontjaikat alárendeljék vállalati céloknak, akkor a vállalat vezetőjének kell rendet teremtenie.

A szervezési feladatok

Alig van olyan téma, amelynek bővebb és alaposabb irodalma volna, mint a *szervezésnek*. Szervezni mindenki szeret, és nincs is könnyebb feladat, mint íróasztal mellől átszervezni egy vállalatot — különösen, ha ez az íróasztal nem a vállalat épületében van. E hozzászólás keretében nem a szervezéssel, hanem *a szervezési feladatok* mikénti elvégeztetésével szeretnék foglalkozni. Véleményem szerint ugyanis az új mechanizmus „kibernetikus" szemlélete, a döntések decentralizálásának, a vezetői hatáskörök átruházásának gyakorlata nemcsak az operatív, hanem az inkább funkcionális jellegű szervezési feladatok területén is új perspektívát nyit.

Ha az állandóan bekövetkező változásokhoz és a mozgáshoz való alkalmazkodásban, sőt a várható változások előrejelzésében és számbavételében látjuk a vállalat működésének legfontosabb jegyét, akkor kétségtelen, hogy a dinamikus, az életszerű szervezés nem egyéb, mint *szüntelen újjászervezés*. Eközben azzal az idegenkedéssel, vonakodással, sőt esetleg ellenállással is szembe kell nézni, mely az „emberi tényező" törvényszerűségei következtében minden új szervezési intézkedéssel szemben megnyilvánul. A tapasztalat azt mutatja, hogy nem az a legjobb szervezési megoldás, amely az előkalkuláció szerint a leggazdaságosabb, hanem az, amelynek optimális (gazdasági szempontból optimális) végrehajtását a vezető el tudja érni. A gyakorlatban nem csak a rendkívülinek nem tekinthető (bár minden esetben megfontolandó) átszervezés jár állandóan kiújuló nehézségekkel, hanem a változtatásra nem szoruló rendszabályok fenntartása és érvényesítése is.

Át lehet-e vinni erre a területre is a reform kibernetikus szemléletét? Van-e olyan önszabályozó, közvetett hatású intézkedés, amellyel a vállalatvezető elérheti, hogy a vállalat ebben a vonatkozásban is rugalmasan és simán alkalmazkodjék az állandóan megújuló és változó helyzetekhez? Véleményem szerint feltétlenül *„igen"-nel* lehet válaszolnunk erre a kérdésre. A jobb hatásfok, a központi — ezúttal vállalatvezetői — akarat jobb érvényesítése érdekében magát a szervezést is, mint a vezetői funkcióhoz tartozó mindennapos tennivalót, azoknak az alsóbb szintű vállalati vezetőknek a felelősségteljes (számonkérhető) feladatává lehet tenni, akikre egyéb vonatkozásban is átruházza hatáskörét a felső szintű vezető.

A szervezés feladatkörének ilyen decentralizálása nem áll ellentétben sem azzal, hogy — szükség esetén — szervezési szakember működjék a vállalatnál szakbeosztásban, sem azzal, hogy a munka a felelős

Digitized by Google

vállalatvezető *közvetett* (vagyis valódi) irányításával folyjék, sőt annak sincs semmi akadálya, hogy — a makromodell mintájára — egyes kérdéseket ő döntsön el, közvetlen beavatkozással.

A szervezés decentralizálása, a legalsóbb szintek bevonása az őket közvetlenül érintő kérdések eldöntéséhez nem technikai fogás, nemcsak az ellenállás megkerülésének egyik eszköze, hanem új vonásokkal, új tartalommal gazdagítja a vállalati vezetés jellegét. Ha így cselekszik a vállalat vezetője, akkor főként azzal szolgálja meg a pozíciójával járó erkölcsi és anyagi megbecsülés növekedését, hogy *felelősséget vállal mások tevékenységéért*, és lemond a közvetlen intézkedés, a „dirigálás" örömérő1. Ráadásul abban az élményben is része van, amelyet a harmonikus egységben dolgozó együttessel közösen elért siker nyújt.

Hoffer János

Gondolatok az emberre vonatkozó tudományos ismeretek felhasználásáról a vállalatvezetésben

A Társadalmi Szemle áprilisi számában megjelent vitaindító kérdések között fontos helyet foglalnak el az ún. „emberi tényező" kérdései. Az elsőként hozzászóló *Dobossy Imre* tanulmánya úgyszólván minden oldalán és egy külön részében is foglalkozik „az emberi tényező munkahelyi szerepével". *Horváth László*, egyik nagy iparvállalatunk vezetője, a júniusi számban „Tudományos illúziók és valóságos gondok" című hozzászólásában a várható változásokkal kapcsolatban már bevezetőben szükségesnek tartja a dolgozók jelenlegi „tulajdonosi pozíciójának" megvitatását. Ugyanebben a számban *dr. Márton Géza*, egyik iparági szervezési intézetünk igazgatója, ezzel zárja hozzászólását: „Meggyőződésem szerint az új gazdasági mechanizmus hatékony alkalmazásának kulcskérdése — a gazdasági szabályozás reális és komplex jellegén túl — a korszerű döntések készítés és a megfelelő személyi kiválasztás."

Az eszmecsere csak akkor válhat teljessé, ha kellő helyet kapnak benne az *emberre vonatkozó tudományos ismeretek felhasználhatóságának esélyei*. Úgy gondolom, jogos az a kérdés: nem kellene-e ezen a területen megvizsgálnunk a tudományos kutatás eredményeit és alkalmazásuk tapasztalatait. Azt hiszem, nem indokolatlan, ha az üzemi pszichológus véleménye is meghallgatást nyer ebben a kérdésben.

Meghatározható-e a vezetői tevékenység tartalma?

A vezető általában nem pszichológus és nem is szociológus; nem lehetnek alapos ismeretei ezeken a területeken. De a vezető és a szakértő helyes kapcsolatának éppen az az alapja, hogy amikor a szakértő jelzi, hogy itt az ő szakterületét érintő intézkedésekre van szükség, akkor a vezető hallgassa meg őt, ne pedig nélküle döntsön.

A technológiai előnyt nem lehet pusztán szabadalmak megvásárlá-

Digitized by Google

sával pótolni, hanem olyan bonyolult utakat, látszólag kerülőutakat is meg kell tenni, mint a kooperációban végzett ipari vállalkozások, gyárak vásárlása stb. Ugyanígy az emberre vonatkozó tudományos ismereteket (az *ergonómiát*) sem lehet egyszerűen úgy alkalmazni, hogy lemásoljuk, helyesebben: lefordítjuk a vizsgálati eszközöket (kérdőíveket) és módszereket, s az így nyert adatok alapján a megfelelő intézkedési terveket.

Ma már túl vagyunk azokon az első ellenőrző vizsgálatokon, amelyek megállapították, hogy bizonyos pszichológiai és szociológiai törvényszerűségek ipari vonatkozásban is egyformán érvényesülnek a különböző társadalmakban. Ezeknek a vizsgálatoknak a tárgya *a munkához való viszony, a munkával való megelégedettség* és az ehhez csatlakozó témacsoport volt; ugyanazok a kérdések, melyek a jelen eszmecserében többek között „az emberi tényező munkahelyi szerepével" vannak megjelölve. Ezek a vizsgálatok, beilleszkedve az ilyen természetű kutatások nagy tömegébe, választ adnak a legtöbb olvan kérdésre, amely az eszmecserében a dolgozó ember szerepére vonatkozóan felmerült.

Állításaim igazolására abból az ellentmondásból indulok ki, mely a vita során Dobossy és Horváth álláspontja között bontakozott ki. Vizsgáljuk meg, hogy *van-e illetékességük ebben a vitában az emberre vonatkozó ismereteknek*, és az ilyen ismeretek birtokában mindenki számára megnyugtató módon *eldönthető-e* a vita ebben az alapvető kérdésben.

Dobossy szerint *„igen"-nel kell felelni* arra a kérdésre, „hogy meghatározható-e az a tudásanyag, a tárgyi ismereteknek az a köre, amelynek elsajátítása útján a vezetők munkájában a tárgyi felkészültségen alapuló tudományos előrelátás, a helyzetfelismerés, a változó helyzetekhez igazodó vezetői magatartás, az átgondolt cselekvés foglalja el az ösztönösség, a tapasztalat, a »hatodik érzék« helyét." Horváth szerint viszont tudományos illúzió az, hogy van számottevő gyakorlati haszonnal felhasználható vezetéstudomány; szerinte ezt a hazai vezető-továbbképzés tapasztalatai sem bizonyítják, mert „ezeken a tanfolyamokon csak igen-igen szerény mértékben használható ismeretanyag birtokába jutnak." A nyugati vezetéstudomány is „pályáskorában" van még. „A valóságban... a gyakorlati munka megelőzi a tudományos alapozást... az empiriára alapított vezetési tapasztalat és tudás a reálisan létező ismeretanyag... Feltehető, hogy rendszerezve és most már tudományos módszerekkel feldolgozva lényegesen nagyobb hatékonyságú ismeretanyaggá dolgozható fel."

Hozzá kell még tennem ehhez, hogy — saját tanulmányának látszólagos belső ellentmondásaként — Dobossy is beszél valami hasonlóról, amikor megállapítja, hogy lassan már többet tudunk a külföldi vezetési módszerekről, mint saját vállalataink gyakorlatáról. A hazai vezetőképzés legsürgősebb feladatának pedig a „vezetőink fejében felhalmozódott vezetési tapasztalatok... kölcsönös, intézményesen szervezett megismerését és kicserélését" tekinti. Milyen típusú ismeretek szerzését reméli Dobossy a vezetők szervezett tapasztalatcseréjétől? Szervezéselméletet és vezetéstechnikát, tudományos programozást, vagy szakmai ismereteket fognak-e átadni egymásnak a vezetők? Ez nála ugyanúgy homályban marad, mint Horváthnál. Dobossy itt talán nem is ilyen ismeretekre gondol, hanem az ösztönös gyakorlat, a „hatodik érzék" működésének sokoldalú, sokszínű, kaleidoszkópszerű tapasztalataira. Ebben az esetben ezek az is-

Digitized by Google

meretek még hozzáadódnának a felsorolt, szintén szükséges ismeretekhez.

A nehezebb feladat azonban az, hogy meghatározzuk az ilyen tapasztalatcsere *fogalomrendszerét*, a tapasztalatok összesítésének és általánosításának módját, mert ha elmulasztjuk ezt, akkor a tapasztalatcsere szervezett anekdótázássá, de a legjobb esetben is csak régi típusú termelési értekezletté válik. Más szóval: ennek hiányában áttekinthetetlen kazuisztikát kapnánk. A tapasztalatok anyaga és tartalma nyilván elsősorban gazdasági, műszaki és emberi vonatkozású. A gazdasági és műszaki problémák újabb szorosan vett szakterületekre bomlanak fel, az emberi elem okozta problémák azonban egyetlen területre tartoznak: a *szociálpszichológiára*. (Ez azonban csak a *vezetői* tevékenység szorosan vet problémáira vonatkozik. A vállalati vezetésnek a *vezetett* egység tevékenységének emberi kérdéseire is tekintettel kell lennie, s ez az egész ergomónia: a pszichológia, a fiziológia és a szociológia üzemi alkalmazását szükségessé teszi.)

Egy további megoldás az volna, ha léteznék olyan *vezetéselmélet*, amelynek fogalomrendszerében feldolgozhatók a vezetők egyéni tapasztalatai. Dobossy szerint „*A vezetéselmélet* a bármilyen szintű és bármilyen jellegű vezetés színvonalát döntően meghatározó elméleti alapkategóriákat foglalja magában. Ezeket a kategóriákat olyan *fogalmak* jelölik, mint a döntés, a feladatok meghatározása és a célok kitűzése, a tekintély, a felelősség és a kollektív vezetés, a munkahelyi légkör, az anyagi és erkölcsi ösztönzés stb." (Az én kiemeléseim — dr. P. J.) Ezek a fogalmak valóban nem látszanak alkalmasnak arra, hogy befogadják a vezetési tapasztalatokat. Sokféleségükkel laza halmazt alkotnak, amelyben semmiféle immanens rendszerező elv nem lelhető fel. Mesterséges csoportosításuk az irodalomban tetszőleges és sokféle, akárcsak az alapfogalmak száma, megnevezése, fontossági sorrendje. Nem segít ki bennünket a vezetéstechnika fogalomrendszere sem, minthogy Dobossy szerint „*a vezetéstechnika* — csupán — a vezetéselmélet *gyakorlati alkalmazásának* módszertana"; nincsenek tehát külön alapkategórái, nincs önálló fogalomrendszere. Ez a hiányosság talán abban mutatkozik meg legjobban, hogy a vezetői tevékenység meghatározását a lényegében racionalista és deduktív módszerekkel kidolgozott vezetéselmélet sehol sem adja meg kielégítő módon, tehát úgy, hogy a meghatározásban minden benne legyen, ami nélkül a vezetés nem tekinthető vezetésnek, de ne legyen benne semmi sem, ami nem általános feltétele a vezetői tevékenységnek. Így a vezetői tapasztalatok rendszerbe foglalásának alapvető fogalma, bázisa is hiányzik.

Az emberre vonatkozó tudományok, köztük elsősorban a szociálpszichológia, kidolgozták a vezetői tevékenység fogalomrendszerét, nem filozófiai, hanem empirikus alapokra építve. Lényegében tehát a szociálpszichológiának és a vezetők gyakorlati ismereteinek azonos a forrásuk: *az empíria*, a tapasztalat. A kettő között az a különbség, hogy a fogalmi rendszer kidolgozása, a módszeres kutatás a gazdasági vezetőnek csak kiegészítő melléktevékenysége, a szociálpszichológusnak pedig hivatásszerűen gyakorolt fő feladata. Nézzük meg, hogy *milyen fogalmi rendszert ad a szociálpszichológia a gyakorlati vezetői tapasztalatok befogadására*. Mindenekelőtt megadja a vezetés tudományos, de empirikus meghatározását. Ez a meghatározás sok intézmény és kutató több évtizedes kollektív munkájának eredménye; 1964-ben, a ljubl-

Digitized by Google

janai XVII. nemzetközi alkalmazott lélektani kongresszuson publikálták *(Seashore)*. Így hangzik: *„A vezetés olyan tevékenység, amely befolyásolja a csoport (szervezet) tagjait a csoport céljait és teljesítményét érintő viselkedésükben."* Ez a szűkszavú, szabatos szakmai meghatározás alkalmas arra, hogy alapja legyen az olyan fogalomrendszernek, amely a szociálpszichológiában betöltött tudományos funkcióján kívül a gazdasági vezetők egyéni tapasztalatainak befogadására is alkalmas.

A vezető vezetési lehetőségei

Vizsgáljuk meg, hogy a tapasztalatok rendszerezésének milyen további lehetőségét nyújtja a szociálpszichológiai kutatás.

Az alapvető meghatározás után annak részletesebb kibontása szükséges. Hogyan lehet összefogni és rendszerezni azokat a módokat, amelyek a vezetett személyeknek a vezető által való befolyásolása minden lehetőségét felölelik? Az eddigi kutatások áttekintése után meg lehet állapítani, hogy a vezetőnek összesen *négy lehetőség* áll rendelkezésére tevékenységének gyakorlására:

1. A csoportagok önérték-tudatának, társadalmi szerepének és jelentőségének a lehetőség szerint magas szinten való tartása, a megbecsülés, a személyes és a társadalmi elismerés eszközeivel;

2. az egymás közötti pozitív emberi kapcsolatok kiépítésének, elmélyítésének és fenntartásának megkönnyítése;

3. a csoport (vállalat) gazdasági céljainak érvényesítése;

4. a csoport (vállalat) munkájának megkönnyítése.

A vezetőnek a felsorolt négyen kívül nincs több lehetősége a csoport (vállalat) vezetésére. Ezt úgy kell érteni, hogy minden tényleges vezetői funkció besorolható az említett kategóriákba. Ami ezen a körön kívül esik, az a gyakorlatban már nem tartozik a vezető lehetőségei közé. A felsorolás sorrendje fontossági rangsort is jelez, ez azonban nem jelenti azt, hogy a négy funkció közül bármelyik is elhanyagolható.

Az első funkció *az emberi energiák mozgósításának* úgyszólván egyetlen jelentős lehetősége. E forrás egyik részténye zője: a munka gazdasági értékelése, az anyagi érdekeltség és ösztönzés sem izoláltan, a többi tényezőtől függetlenül jelentkezik, hanem velük összenőve; tényleges gyakorlati működésében megbonthatatlan szövedéket alkot azokkal. A munkával való megelégedettséget vizsgáló empirikus kutatásaim például egyértelműen azt mutatták, hogy nem a forint-kereset abszolút összege áll igen lényeges törvényszerű összefüggésben a megelégedettséggel és annak egyes velejáróival (például a munkaerő-vándorlással, a munkához való viszonnyal stb.), hanem *a szubjektív és relatív kereset, az abszolút kereset összegének az elvárásokhoz való viszonyítása*. Az elvárások viszont az önérték-tudatnak, a társadalmi szerepnek és jelentőségnek, a nem anyagiakban kifejezésre jutó megbecsülésnek, a személyes és társadalmi elismerésnek is függvényei. A mozgósításnak egyik másik forrása: a munkához közvetlenül csatlakozó öröm és sikerélmény lehetőségei (szakmai becsvágy, hobby, hivatástudat stb.). Ezek többnyire izoláltak, nem hozzáférhetők, amennyiben azonban fokozhatók, annyiban éppen az elsőként említett tényezőktől függenek, tehát ezekkel befolyásolhatók.

A másik lehetőség, az emberi kapcsolatok megkönnyítése, *összekötő kapocs* az első és a harmadik lehetőség között. A jó kapcsolatok közvetlenül hatnak az önérték-tudatnak, a szerep jelentőségének stb. emelésére, másrészt a szervezet céljával már

Digitized by Google

azonos érdekű személyekkel (például felső szintű vezetőkkel és másokkal) való szorosabb kapcsolat elősegíti a mozgósított energiák legcélszerűbb irányítását (a harmadik lehetőséget).

A harmadik funkció lényegileg *ellenőrző, irányító, fékező, gátló tevékenység,* amely nem hoz mozgásba újabb energiákat, sőt inkább felemészt, elhasznál már feltárt készletet. Ilyen vonatkozásban egy kissé ahhoz hasonló szerepe van, mint a tudatosnak az ösztönössel, az érzelmi-indulataival szemben, vagy ha úgy tetszik, az agykéregnek a központi idegrendszer mélyebben fekvő, ősibb képleteinek működésével szemben. Ezért annál jobb a vezetés, minél kevesebbet működik ez a funkció. Optimális esetben ugyanis az első és a második funkció működése következtében a csoporttagok teljesítménye megközelíti a maximumot, és az egyéni célok üzemi vonatkozásban maximálisan hozzáigazodnak a vállalati célhoz. Ebben az esetben a harmadik funkció csak formális, nem ténylegesen terelő, kanalizáló tevékenység, hanem csak a biztonságot, a váratlanul fellépő időleges zavaró tényezők kiszűrését szolgálja. Ilyenformán az érdekellentétek, ütközések már az első és a második síkon zajlanak le, s ez egyszersmind a legdemokratikusabb és „legfájdalommentesebb" megoldás is. Ilyenkor jelentkezik a legkisebb mértékben az „adminisztráció és vállalati (üzemi) politika", amely minden nemzetközi vizsgálat szerint legfőbb forrása a munkával való elégedetlenségnek.

A *negyedik* lehetőség a klasszikus értelemben vett *ergonómiának* az igazi területe, vagyis annak, hogy a gépek tervezésében, a munkaszervezésben felhasználják *az élettant és a lélektant.* Ez a funkció a legszorosabb kapcsolatban van a műszaki fejlesztéssel, a gyár-, gyártás- és gyártmányfejlesztéssel. Hazai viszonylatban a gyakorlatból és az irodalomból jól ismert tevékenység ez, nem szükséges tehát részletesen ismertetnem. Az új irányítási rendszerben a munka intenzívebbé válása következtében rohamosan meg fog nőni a jelentősége.

•

Az eddigi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a klasszikus, hagyományos vezetéselméleti koncepció *nem fejleszthető tovább*; az eddigi felhasználásával elért sikerek és a további felhasználási lehetőségek ellenére is hozzá kell tehát fognunk a vállalatvezetés *új fejlesztési koncepciójának* kidolgozásához. Ennek egyik alapját az *emberre vonatkozó tudományos ismeretek* kell, hogy alkossák.

A „szellemi kapacitás kihasználása" a szellemi energiák mozgósításának és irányításának tudományos vizsgálata világszerte évtizedek óta folyik, és már könyvtárnyi irodalma van. Hazánkban nemcsak hogy önálló mű, de még fordítás sem jelent meg ebben a témakörben. A vezető-továbbképző tanfolyamokon egyetlen előadó sem foglalkozott módszeresen ezekkel a kérdésekkel. Egy jellemző példa erre a döntések pszichológiája. Mindenki előtt világos, hogy a döntés piszchológiai jelenség, az optimális döntésnek tehát vannak pszichológiai feltételei. Külföldön az újabb irodalom különösen a szociálszpichológiai feltételekkel foglalkozik. De bár szép hazai szakirodalmat tudunk felmutatni a döntések gazdasági, matematikai és szociológiai vonatkozásai kérdésében, a döntések pszichológiájáról még ismertető tanulmány sem jelent meg eddig.

Ezek sajnos csak negatívumok, de a vállalatok vezetőinek az új mechanizmus kereteiben meg vannak az eszközeik arra, hogy ne várják be ebben a kérdésben a központi intéz-

Digitized by Google

kedéseket és a tudományos intézetek késlekedő reakcióit, hanem maguk kezdeményezzék ezeknek a tudományos ismereteknek saját erőből való, a vállalati igényeknek megfelelő feltárását és hasznosítását, mint ahogy néhány nagy vállalatunknál már felismerték ezt és be is vezették.

Dr. Perczel József

A munkahely légköre az új gazdasági mechanizmusban

Emberközpontú gazdasági tevékenységet!

A szocialista társadalom objektív viszonyaiból következik, hogy nálunk a munkás (a dolgozó) a munka társadalmi szervezetében nemcsak a végrehajtó (a gép kezelője és kiegészítője) szerepét tölti be, hanem szervező, ellenőrző és végső soron célkitűző funkciója is van (amelyet közvetlenül és közvetve gyakorol), minthogy egyben *tulajdonosa is* a társadalom termelőeszközeinek. Nem egyénileg tulajdonos, hanem társadalmi méretekben, mint a szocialista társadalom valamely dolgozó osztályának tagja. Objektíve akkor is így van ez — s az egyén gazdasági, politikai stb. helyzetét is ez határozza meg —, ha jelenleg még, különböző okok folytán, a tulajdonosi lényeg nem tudatosul eléggé az emberek fejében, gondolkodásában és érzésvilágában.

A vitában már többen érintették ezt a kérdést valamilyen vonatkozásban. *Erdei Gábor* (az augusztusi—szeptemberi számban) vitatkozik ebben a kérdésben *Dobossy Imrével*, aki az ember elsődleges szerepét az egész gazdasági tevékenységben, tehát az irányításában is, kiemelten kezeli (a májusi számban). Erdei Gábor szerint Dobossy azután „váratlan fordulattal" arról ír, hogy „az ember, a beosztott, nem tárgya a vezetésnek, hanem egyik legfontosabb tényezője", s ő ebben ellentmondást lát. Véleménye szerint is van ebben ellentmondása, de az a valóság ellentmondása, mert az „ember, a beosztott" egyidőben munkás és tulajdonos is, tehát egyszerre aktív tényezője és tárgya is a vezetésnek. Ha ennek a dialektikának bármelyik pólusát eltúlozzuk vagy elhanyagoljuk, ez a gyakorlati életben feltétlenül torzulásokhoz, konfliktusokhoz vezet.

Ezért fenntartással fogadom Erdei Gábor megállapítását: „A kollektívákat éppen úgy irányítani kell megfelelő tervek szerint, mint az eszközök rendszerét". Természetszerű, hogy az új irányítási rendszerben megnövekszik az ökonómia szerepe, és a kollektívák irányításának szükségszerűségét sem vitatom, de az „éppen úgy" ellen tiltakozom. Egyébként hozzászólása további részében Erdei Gábor a kollektívák aktív, az „eszközök rendszerétől" eltérő szerepével is foglalkozik. A termelő kollektívák állami irányítása még hosszú ideig szükséges lesz, de történelmileg hamarosan reális céllá válik a társadalmi önigazgatás előkészítése és bevezetése. Ekkor pedig feltétlenül növekedni fog „az ember, a beosztott" aktív, kezdeményező szerepe.

Véleményem szerint éppen abból

Digitized by Google

adódik, illetve adódott jelenlegi gazdasági nehézségeink, problémáink egy része — amelynek természetesen politikai tartalma is jelentős —, hogy a munkások egy le nem becsülhető részének tudatában, érzésvilágában és cselekvésében *még nem tükröződik kellőképpen* a szocialista tulajdonosi lényeg. Ugyanakkor a vezetők egy része is csak a termelés, a vezetés *tárgyaként* kezelte „az embert, a beosztottat", mert így kényelmesebb. Szeretném hangsúlyozni, hogy nem a kollektívák és az „eszközök rendszerének" irányításával, vezetésével kapcsolatos módszerek differenciálását követelem csak — ezt is —, hanem mindenekelőtt a *nézőpont* tisztázását tartom fontosnak. Az új gazdasági irányítási rendszerben a közgazdasági, statisztikai, tudományos, technikai, információs stb. apparátusok egész arzenálját fogjuk megmozgatni, bevetni, s ezek szakszerű, eredményes felhasználása nem kevés energiát és hozzáértést követel. Ez igaz! Ezzel együtt azonban egész gazdasági tevékenységünk maradjon *emberközpontú*, mert csak így lesz szocialista. Az új gazdasági mechanizmus egyik el nem hanyagolható hatása többek között az kell hogy legyen, hogy elősegíti ennek a szocialista tulajdonosi lényegnek a tudatosulását a termelőtevékenység konkrét folyamatában. A társadalom nevelőmunkája csak ezen a folyamaton belül képzelhető el és lehet eredményes.

A dolgozó mint tulajdonos, mint állampolgár, politikai tényező is. Mint ilyen, jogosan kér szót saját ügyének intézésében, akkor is, ha nem kell félnie attól, hogy rosszul képviselik az érdekeit, vagy rosszul intézik ügyeit. A dolgozó nem egyszerűen a társadalmi termelés folyamatának passzív résztvevője, hanem fejlődésre képes egyén, aki szeretne előrébb jutni, több lenni (szakmunkás, mérnök kulturáltabb ember stb.). A szocializmus lényegéből fakad, hogy segítünk az embereknek kifejleszteniük, sokoldalúan kibontakoztatniuk erkölcsi, jellembeli, szakmai, tudományos, művészi stb. lényegi erőiket. Ezen a területen hallatlanul nagyok a tartalékaink, a lehetőségeink, s ezeknek realizálásához az új gazdasági irányítási rendszer is hozzá fog járulni.

Közismert, hogy a modern ipari fejlődés egyik következményeként a munkafolyamat súlypontja egyre jobban *az idegi és szellemi erőfeszítések* igénybevétele felé tolódott el. Ez a tendencia az üzemi tevékenység területeire is kiterjed, természetesen különböző mértékben. A dolgozók fokozottabb idegi és szellemi igénybevételének összes következményeivel azonban itt nem foglalkozhatok. (Pedig nem jelentéktelen kérdés az sem, hogy munkaerejük megőrzése és felújítása szempontjából hogyan töltik szabad idejüket.)

A munkafolyamatban az ember egész személyiségével vesz részt; összes pozitív és negatív tulajdonságait egyaránt „kiéli" benne. A szocializmusban az ember társadalmi helyét elsődlegesen a *munkában*, a munka társadalmi szervezetében elfoglalt helye határozza meg. Politikai, gazdasági és erkölcsi szempontból egyáltalán nem lehet közömbös számunkra, hogy milyen az emberek „munkaközérzete" — divatos szóhasználattal „stressz-állapota" —: szeretnek-e az adott munkahelyen, az adott kollektívában dolgozni, vagy sem, hasznos tevékenységet tudnak-e végezni, vagy csak vegetálnak, s hogyan érzik magukat a munkafolyamatban, a legszélesebb társadalmi tevékenységben, amelynek révén biztosítják maguk és családjuk emberi életét és fejlődését.

Mindezek a tényezők együttesen lehetővé, sőt szükségszerűvé teszik, hogy a termelőtevékenység folyamatában a dolgozók is jogos elvárásо-

Digitized by Google

kat támasszanak a vezetőkkel, a munkahelyi kollektívával stb. szemben.

A munkahely légkörével kapcsolatos elvárások

Személyes tapasztalatból tudjuk, milyen nagy befolyást gyakorol a munkahely légköre az ember munkájára, közérzetére, személyiségének fejlődésére (esetleg torzulásaira is). Világjelenséggé vált a munkahely légkörének feltételeivel való szociológiai, pszichológiai stb. tudományos igényű foglalkozás.

A vitában többen — pl. *Dr. Dobossy Imre, Horváth László* — a vezetők szervező, irányító munkájának oldala felől közelítették meg ezt a kérdést. Ügyelni kellene azonban arra, hogy *ne következzen be a gazdasági vezetőknek olyan túlterhelése* — főleg tudományos igényű követelmények támasztása folytán —, *amely a megalapozottság, a meggondoltság, a mértéktartás rovására menne,* s zavarná a vezetés folyamatosságát. A vezetőkkel szembeni, ömlesztett állapotban levő „elvárások" nullifikálhatják a valóban alapvető és már most megvalósítandó, jogos és szükséges elvárásokat. Ilyen vonatkozásban vannak aggodalmaim (bár feltehetően hozzászólásom is gyarapítja ezt az „elvárás-dömpinget".) Számbavenni sem igen tudjuk azokat a feltételeket és körülményeket, amelyek közvetlenül vagy közvetve hatást gyakorolnak a munkafolyamatban az emberre. A munkahely légkörét befolyásoló tényezők javítása nemcsak a munka termelékenységével függ össze, bár az új mechanizmusban ezt az összefüggést döntőnek kell tartani. (A fejlett tőkésországokban kizárólag a profit növelése céljából történnek erőfeszítések — gyakran elég jelentősek — a munka optimális feltételeinek megteremtéséért. Módszereikből a szocialista gazdasági vezetés is tanulhat, de a lényeg, a cél nálunk egészen más, mert itt végső soron minden az emberért történik, az egész társadalom érdekét szolgálva). A munkahely légkörének — a gazdasági produktumra és az egyénre gyakorolt közvetlen hatása mellett, és sokszor e hatás által — politikai és társadalmi töltése is van.

A *munkahely légkörének tartalma* (töltése) egyrészt a tárgyi, dologi feltételeken nyugszik. Elsőrendű követelmény, hogy biztosítva legyen *a termelési és munkafolyamat zavartalansága,* folyamatossága (az anyagellátás, a megfelelő munkatermek, a levegő hőmérséklete és páratartalma, a szín- és fényhatások, a zajszintek, a védőberendezések, a pihenés, az étkezés, a tisztálkodás, az utazás stb.). A szervezettség nyugalmat, biztonságot nyújt, növeli a munka eredményességét, a dolgozók aktivitását, és jó közérzetet teremt. Sajnos, nálunk még sok minden nincs rendben ezen a téren.

A munkahely légkörének alakításához döntő mértékben hozzájárulnak az *„emberi viszonyok"*, amelyek a munkában kialakulnak és rendkívül sok szubjektív tudattartalommal együtt nyilvánulnak meg. Az üzemen belüli „emberi viszonyok" csoportjának egyik igen jelentős része a *vezetők és beosztottak* viszonya. Elsősorban ennek jó vagy rossz hatásától függ a munkahely légkörének alakulása. Ezért a vezetőknek — állami, gazdasági, mozgalmi szinten egyaránt — igen fontos szerepük van az üzemi légkör alakításában. Egy-egy munkahelyen sokszor szinte észrevétlenül is kialakul a *szimpátiában és az antipátiában vezető egyéniségek köre,* akiknek döntő szerepük van a kollektíva életében. A szimpátia- és az antipátia-vezetők nem mindig az állami vagy mozgalmi vezetők kö-

Digitized by Google

zül kerülnek ki; általában olyan emberek ezek, akik kiemelkedő (jó vagy rossz) személyiségjegyeik és tevékenységük alapján jutnak valamilyen szerephez a kollektívában. Ezzel kapcsolatban többirányúak a vezetők feladatai. Annak a munkahelynek a légköre jó, (általában) pozitív irányban fejlődő, ahol a szimpátia-vezető egyben a kollektíva szakmai vagy mozgalmi vezetője is. Erre határozottan törekedni kell, de semmi esetre sem elvtelen „haverság" elnézés, valami „Róbert bácsi"-féle magatartás alapján.

A dolgozók azt várják a vezetőtől, hogy jól ismerje munkáját, legyen jó szervező, és főleg igazságos ember. Minden helyzetben emberi hangot használjon. A szigorúság, a fegyelem betartása nem teszi kötelezővé a ridegséget, a keménységet, az embertelenséget. Szerencsére vezetőink többsége emberségesen látja el vezetői feladatát. A jó vezetőnek azt is tudnia kell, hogy beosztottaival való kapcsolata nemcsak a szigorúan vett feladat-kiadásból, az üzemi problémák megtanácskozásából áll. Ismernie kell a dolgozók családi, szociális, egészségi stb. problémáit is, amelyek túlmennek ugyan a munkatevékenység keretein, de hatásuk nem becsülhető le. (Mindez persze nemcsak szándék és belátás kérdése a vezetők részéről, hanem idő, szervezés stb. kérdése is.) Egy amerikai nagyvállalatnál szociológiai felméréssel megvizsgálták, milyen hatást tesz a munkásokra az, ha a műszaki vezetőkkel együtt ebédelnek, mint velük egyenrangú emberek; ennek alapján megváltoztatták az étkezés addigi rendjét. Nevetségesen kis ügynek látszik ez, pedig valójában nem az. Nálunk ez nem jelent problémát, de a konkrét emberi viszonyok vizsgálatának fontosságát el kell ismernünk. Annál inkább meg is tehetjük ezt, mert nálunk az alapvető társadalmi viszonyok fejlettebbek, mint a tőkésországokban.

A vezetőknek fel kell figyelniük arra, hogy kik az egyes munkahelyeken azok a szimpátia-, illetve antipátia-vezetők, akik nem kinevezett vagy választott vezetők. (Ezt nagyjából minden munkahelyen tudják, de leginkább a hangoskodókra, a renitenskedőkre figyelnek fel.) Ezek bevonásával, illetve elszigetelésével a szakmai vagy mozgalmi vezető rajta tudja tartani a kezét a kollektíva idegrendszerén és vérkeringésén, s ebből semmiféle presztizsveszteség nem származhat számára. (Sajnos, a vezetők egy része ettől való félelmében követ el alapvető hibákat.)

Közismert, hogy származás, képzettség, életkor, nem, tapasztalat, kulturáltság, politikai és világnézeti beállítottság, fizikum, személyiség-típus, jellem stb. vonatkozásban a munkahelyek igen heterogének. Ez nagyrészt elkerülhetetlenül alakul így, társadalmi okok következtében. Ezekben a heterogén kollektívákban folyik le a dolgozó ember érzelmi életének jelentős része. Ezért a tartósan együtt élő, együtt dolgozó kollektívák szilárdságát nagymértékben befolyásolja a dolgozóknak egymással szemben érzett szimpátiája és antipátiája. (Ez az érzelmi reakció a valóságos és vélt értékek alapján keletkezik.) Helyesnek tartanám, ha az új irányítási rendszerben ebből a szempontból is az eddiginél nagyobb gondot fordítanánk az *elsődleges termelési kollektívák kialakítására*. A ráfordítás megtérülne, mind gazdasági, mind erkölcsi-politikai szempontból. Bizonyos fokú tudatos szelekciós tevékenységgel befolyásolhatnánk a kisebb kollektívák személyi összetételét és így érzelmi életét, később pedig maga a kollektíva veheti át ezt a feladatot (természetesen fenntartva a vezetői kontrollt).

A munkahely légkörének optimu-

Digitized by Google

ma nem képzelhető el megfelelő *értékelő tevékenység* nélkül. Nálunk politikai, erkölcsi és gazdasági törvény, hogy az elvégzett munkát értékelni kell; el kell ismerni anyagilag (bérezés, prémium stb. útján), s erkölcsi-politikai, ha úgy tetszik: eszmei vonatkozásban is. Az új gazdasági mechanizmus növelni fogja a munka anyagi elismerését. Az egyén harmónikus fejlődése érdekében azonban többet is kell tennünk ennél. Gyakran előfordul, hogy bizonyos idő elteltével a dolgozók szinte mechanikusan kapnak valami jutalmat, dicséretet, külön elismerést, s ez feltétlenül jól esik mindenkinek, aki részesül benne. De nem lenne-e helyes szélesíteni azt a gyakorlatot, hogy az egyes dolgozók jellembeli, szakmai, politikai, erkölcsi fejlődését önmagában is elismeréssel nyugtázzák a vezetők, esetleg magasabb munkaproduktum nélkül is? (Bár a fejlődés előbb-utóbbi ide is elvezet.)

A dolgozók értékelésének alapja mindig a munka legyen, de a *széles értelemben vett munka.* A munkafolyamatban való részvétel mellett tehát vegyen részt a dolgozó az üzem, a vállalat termelési tevékenységéből adódó problémák, gondok megoldásában is. Teheti ezt újítások, találmányok kidolgozásával, de ezzel egyenrangú elismerést érdemel a vállalati „közéleti" tevékenységben való részvétel is.

Nem lehet igazán pozitívnak tartani a munkahely légkörét akkor, ha a munkához való viszonyon kívül a kollektíva tagjai nem, vagy alig támasztanak egymással szemben erkölcsi követelményeket. Rengeteg olyan esetet ismerünk, hogy valaki viszonylag fegyelmezetten dolgozik, de iszákos, vagy elhanyagolja családját stb., és mert ez nem a munkahelyen történik, nem szólnak bele. Ahol jó a munkahelyi légkör, ott az ilyen problémák mellett sem mennek el szó nélkül.

Bevezetés a munkába

Végül a munkahely légkörével kapcsolatban megemlítem a munkába való bevezetés kérdését. Ez a probléma még egyáltalán nincs megoldva.

Az emberek irányításának szubjektív oldalát vizsgálva *Erdei Gábor* megjegyzi: „Az általános *eljárási és gondolkodási* szabályokat pedig, még munkába állításuk előtt, 8—18 évi tanulással elsajátítják az emberek". (A kiemelés tőlem ered — B. J.) Azt hiszem ez a megállapítás elméletileg a valóságot tükrözi, de gyakorlatilag mindenképpen túlzás. Sajnos, iskolai oktatásunk — erőfeszítéseink ellenére — két-három évvel mindig hátrább van, mint az üzemi, vagy az általános gazdasági praxis. S ez még sokáig így lesz. Az emberek többsége az iskolában a legjobb esetben is csak azokat az ismereteket szerzi meg — sokan ezeket is az alkalmazási készségnek és a jártasságnak meglehetősen alacsony fokán —, amelyek alapvető feltételei a valamely területen vagy szakmában való elhelyezkedésnek. Ezért a munkába való *tervszerű és szakszerű* bevezetésnek egyszerre oktatási, nevelési és adaptációs jellege is van. Eredményessége — rövid és hosszú távon egyaránt — megkönnyíti a vezetők irányító munkáját. Ne higgyük tehát, hogy a 18 éve iskolába járó mérnök, vagy a 12 éve tanuló ifjúmunkás rögtön, bármely munkahelyen könnyen irányítható, vezethető, hiszen már elsajátította „az általános eljárási és gondolkodási szabályokat." Feltétlenül szükség van a munkába való bevezetés megszervezésére, és az lenne a helyes, ha a tulajdonképpeni gazdasági vezetés (az emberi relációban) itt és ezzel kezdődne.

Tudjuk, hogy a munkába való bevezetés intézményes, szervezetszerű megoldása elsősorban nem a munka-

Digitized by Google

helyi légkör megjavításától függ (bár ez a vonatkozása is nyilvánvaló). Az új dolgozók munkába állításának — amelynek nagy a gazdasági, pszichológiai és erkölcsi jelentősége — több szocialista országban és a fejlett tőkésországokban megvan a kifejtett elmélete és módszertana. Nálunk ez még esetleges, ösztönös (ha van is kivétel ez alól), bár a régi rendszerből megmaradt antihumánus vonásait (például az elmaradottabb dolgozók ezzel kapcsolatos brutális szórakozását) már sikerült lenyesegetnünk. Sokszor egyes tapasztaltabb dolgozók, vagy határozott arculatú kollektívák maguk is eredményesen megoldják ezt a nehéz feladatot, s a vezetők számítanak is erre. Más esetekben a dolgozók új munkahelyükön „fejest ugranak a mélyvízbe", s vagy megszokják, elsajátítják (adaptálják) az új környezetet és munkát — vagy megszöknek. Főleg fiatalok esetében veszélyes ez a „fejest ugrás". Az is előfordul, hogy a munkába való bevezetés csak a helyi szokásoknak, tradícióknak (a főnökök természetének, hobbyjainak stb.) ismertetéséből áll. Sokan csak hónapok elteltével tanulnak meg dolgozni, mert nem kapták meg a szükséges gyakorlati segítséget. Némelyeknek elmegy a kedvük a munkától, ha úgy érzik, hogy magukra hagyták őket, és esetleg újból továbbállnak, vagy cinikus magatartást vesznek fel. Az először munkába álló fiatalok homályos, természetesen-naiv, s néha talán túl ideális elképzeléssel fognak neki a munkának. Ha szervezetlenül fogadjuk őket, hosszú időre törést idézhetünk elő náluk a munkához való viszonyukban.

Még egyéb kedvezőtlen lehetőségeket is felsorolhatnék, de felesleges. Nyilvánvaló, hogy mind gazdaságilag, mind erkölcsileg hallatlanul sok kárunk származik abból, hogy nálunk a munkába való bevezetés sem gazdasági, sem politikai viszonyaink fejlődésével nem tart lépést. Jó volna, ha az új gazdasági mechanizmus gyakorlatában megtalálnánk ennek szervezetszerű, intézményes megoldását.

A politikai munka és az információs rendszer

Ma már mindenki előtt világos, hogy modern szocialista vállalat, gazdálkodási egység nem lehet meg korszerű, tudományos információs apparátus nélkül. Az információs rendszer (belső és külső) statisztikai, könyvviteli, piaci, üzleti, műszaki stb. elemeivel és vonatkozásaival nem kívánok itt foglalkozni.

A széles körű, tudományosan szervezett információs rendszer kiépítését és működtetését célzó erőfeszítések és elképzelések a közvélemény érdeklődésének homlokterében állnak. Nagyon sok elképzelés látott már eddig is napvilágot. Ezeken túlmenően szeretnék egy javaslatot tenni (bár könnyen lehet, hogy nyitott kapukat döngetek). Helyesnek tartanám, ha a vállalati, üzemi információs apparátusra a funkcionálás folyamatában részben rákapcsolnánk azt a politikai felvilágosító, tájékoztató és propagandamunkát, amelyet jelenleg a pártszervezetek, a szakszervezet és a KISZ különkülön végeznek. (Természetesen a párt jelenleg is végzi e tevékenységek koordinálását.) A félreértések elkerülése végett szeretném leszögezni: nem azt javaslom, hogy a párt- vagy szakszervezetek *politikai szerepeiket* adják át az információs apparátusnak (ez badarság lenne), hanem csak azt, hogy a párt- és más mozgalmi szervezetek mint objektíve meglevő *technikai, szociológiai, pszichológiai stb. apparátust* használják fel az információs rendszert. Ez kétségtelen nem tartozik a pártpolitikai munka konvencionális esz-

Digitized by Google

közei közé. De már most is parancsoló kényszerűség, hogy a politikai és világnézeti tevékenység dinamizmusa ne maradjon le a társadalom gazdasági dinamizmusától, hanem tartson lépést vele, sőt járjon előtte, mint ahogyan az új gazdaságirányítási rendszer kidolgozásában is megmutatkozott ez. Természetesen vannak és a jövőben is lesznek a pártéletnek olyan belső, specifikus feladatai, amelyeket csak a hagyományos módon lehet megoldani, mert csak a párttagságra tartoznak.

A vállalati, üzemi politikai felvilágosító tevékenységnek az információs rendszerhez való részbeni hozzákapcsolását gyakorlatilag megvalósíthatónak tartom, de praktikus oldalaival most nem kívánok foglalkozni; csak a probléma elvi vonatkozását tartom szükségesnek felvetni. Annyit azonban meg kell jegyeznem, hogy a politikai munkában is egyre nélkülözhetetlenebbé válik a szociológia és a pszichológia, valamint más segédtudományok (az empirikus reflex vizsgálatok) szervezetszerű felhasználása, természetesen a marxista dialektika elemző, kritikai általánosítása révén.

Balázs József

Czinke Ferenc: Forradalmár I.

Digitized by Google

Egy halhatatlan riporter

Megjelent most egy könyv a Kossuth Kiadónál: John Reed *Tíz nap, amely megrengette a világot* című riportkönyve, második kiadásban. A könyvet nem én ajánlom — Lenin ajánlotta az olvasó szíves figyelmébe. „Fenntartás nélkül ajánlom e könyvet a világ munkásainak — írta 1919 végén. — A valósághoz híven és igen elevenen ismerteti azokat az eseményeket, amelyek oly jelentősek a proletárforradalom és a proletárdiktatúra tényleges megértése szempontjából."

Az ünnepi érzés mellé, amely az ötvenedik évfordulón eltölt most bennünket, valósággal kapóra jön ez a csöppet sem ünnepélyes könyv: *gondolkodni kényszerít.* Milyen volt a pétervári felkelés? A kép, amely bennünk él, olyan, mint egy hősopera pompásan rendezett nagyjelenete: feketén csillog a Néva, fenyegetően rajzolódnak az égre a Téli Palota körvonalai, a Szmolnijban órájára pillant egy magas homlokú férfi, aztán jelt ad, felberreg egy telefon, villannak az Aurora torkolattüzei, hurrá-kiáltás a Vörös Kapu boltozatai alatt, s a tömeg ellenállhatatlanul zúdul a Palotára.

De a felkelés nem ilyen volt. Grandiózusabb és hétköznapibb. Rendezettebb és káotikusabb. Véresen szigorúbb és vértelenül szelídebb. A világtörténelem legbiztosabban átgondolt és legtöbb bizonytalansági tényezővel megkűzdő vállalkozása. Forradalmi terror, amely meggyőzi az ellenfelet és megriaszt barátokat. A kisebbség diktatúrája, amely a legszélesebb demokráciára épült. „Ha a szocializmus csak akkor valósítható meg, amikor ezt az egész nép értelmi színvonala lehetővé teszi, akkor még legalább ötszáz évig várhatnánk" — mondta Lenin, és mégis: mindenben, mindig a népre apellált. A gyárak, az utcák, a laktanyák bolsevik agitátorai egyik népgyűlésről a másikra rohantak, s a forradalom legkisebb lépését is drámai viták után, csoportos népszavazásokkal fogadtatták el. Egyetlen, elsöprő roham? Minden centiméteres előrehaladásért iszonyú harcot kellett vívni, s nemcsak a fegyverek kritikájával, tehát diktatórikusan, hanem a kritika fegyverével, tehát demokratikusan is: mindig vitában, mindig érvekkel és — persze — mindig tettekkel. Szinte emberfeletti az a határozottság és nyugalom, amellyel a Szmolnij vezérkara állt a helyén: a kozákok a főváros alatt ágyúztak, a bolsevik vezetők egy része is szembefordult Leninnel, a minisztériumok, a vasutasok, a postások sztrájkoltak, Lunacsarszkij sírva mondott le: képtelen elviselni a műkincsek pusztulását, a forradalmár mensevikek és eszerek arról tárgyaltak, hogy bevegyék-e egyáltalán a bolsevikokat az új kormányba, s akkor Lenin

Digitized by Google

felállt a szovjetkongresszuson, és egyszerűen csak ennyit mondott: „Most pedig hozzálátunk a szocialista rend felépítéséhez!"

A riportert nem íráskészsége avatja elsősorban híressé, mint az írót, hanem az esemény, amelyről tudósit. De az már készség dolga, hogy a riporter ott legyen, ahol az esemény zajlik, sőt *mindenütt* ott legyen, s mégse a jelentéktelen részletek, hanem az igazán drámai eseménysorozatok krónikáját adja. Egy írószövetségi vitán komoly arccal panaszolta valaki: a magyar írók nem lehettek jelen a mezőgazdaság szocialista átszervezésénél — a legnagyobb forradalomnál, amely falun valaha is lezajlott nálunk! —, mert a harmincegy forintos napidíjból nem tudtak volna kijönni. Nem tudjuk, hogy az amerikai John Reed több napidíjat kapott-e. De ha kapott is, nem valószínű, hogy ezért tudott jelen lenni mindenhol. A riporteri kíváncsiság, a szakmai hivatásérzet, a tájékozódó-készség intuitív biztonsága vitte el mindenhová: a Szmolnijba, a népgyűlésekre, a városi dumába, a Téli Palotába, a carszkoje-szelói frontra, a moszkvai vörös temetésre, a „honmentők" titkos tanácskozásaira. Hallgatta Lenint és hallgatta Kerenszkijt, beszélt Trockijjal és Schreider polgármesterrel, parfümillatú cári tábornokkal és bolsevik katonai parancsnokkal, aki „részegen a sok virrasztástól" indult Kerenszkij kozákjai elé, úgy, hogy nem volt a zsebében egy kopejkája, amivel ennivalót vásárolhatott, egy ceruzája, amivel parancsot írhatott volna. De beszélt Reed a kenyérért sorbanállókkal, a nyüzsgő utcanéppel, a konfliskocsisokkal, a fegyveres járőrökkel (kétszer is falhoz akarták állítani mint kémet), a riadt kispolgárokkal és a kiéhezett katonákkal, akik csak annyit tudtak, hogy „két osztály van: a burzsoázia, meg a proletariátus". *Szemtanú* kívánt maradni, tárgyszerű és tárgyilagos krónikás: „A nagy napok történetének elbeszélése során igyekeztem az eseményeket a lelkiismeretes riporter szemével nézni, s csak az igazat írni." De mert mindent látott és mert mindent jól megértett, ezért kellett bevallania azt is: „A küzdelemben nem maradtam semleges."

Tökéletes riporteri munkát végzett. „A legnagyobb érdeklődéssel és egy pillanatra sem lankadó figyelemmel olvastam..."

Ezt is Lenin mondta John Reed könyvéről.

Faragó Vilmos

A Szovjetunió magyar szemmel

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom ötvenedik évfordulója alkalmából a Kossuth Könyvkiadó gondozásában díszes kiállítású, reprezentatív kötet látott napvilágot: A Szovjetunió magyar szemmel. A kötet szerkesztője és összeállítója, *Mihályfi Ernő*, mint előszavában elmondja — magyar kortársak és szemtanúk írásait gyűjtötte egybe. „Olyan tudósok, politikusok, írók, újságírók, művészek, költők vallomásait közöljük a csodálatos fél évszázadról, akik vagy részt vettek a Szovjetunió életében, harcában — közös harcunkban —, vagy személyes élmények alapján számolnak be szovjetunióbeli tapasztalataikról. Mai magyarok vallomásai ezek az emberiség történel-

Digitized by Google

mének élén haladó hatalmas birodalomról..., amely megváltoztatta az egész emberiség, hárommilliárd ember sorsát, életét." Ez a szerkesztő törekvése, tetézve azzal az igénnyel, hogy a sokféleségből egységet hozzon létre.

A sokféleség minden vonatkozásban tudatos szerkesztői elvként jelentkezik: a szerzők számában is (harmincketten írták a kiválasztott írásokat), hivatás szerinti megoszlásukban is (amelyre az idézett előszó-részlet is utal), s abban is, hogy az írások műfaja a hagyományos publicisztikától a népszerűsítő tanulmányon, memoár-irodalmon, útirajzon, montázs-riporton át a költészetig terjed. Némelyek közülük informatív, áttekintő célzatúak — ilyenek a politikai, gazdasági, tudományos jellegűek, de ezek is örvendetesen elütnek egymástól egyéni hangvételükkel, a kategórián belül választott formájukkal. (Szerzőik — a kötet sorrendjében —: *dr. Münnich Ferenc, dr. Háy László, Dobi István, Sik Endre, Komócsin Zoltán, Apró Antal, Kenessey Zoltán, Erdei Ferenc, Erdey-Grúz Tibor, Jánossy Lajos, Szádeczky-Kardoss Elemér, Kardos László, Major Máté).* — Más írások történelmet mesélnek *(Mihályfi Ernő, Hevesi Gyula, Nógrádi Sándor, Szabó Ferenc).* Egyikük-másikuk drámai eszközökkel eleveníti meg az eseményeket *(Bánkúti Gábor* és *Vajda Ferenc* dokumentum-összeállítása), megint mások a megkapó személyes élmény melegével hatnak *(Ék Sándor, Pátzay Pál, Rusznyák István, Németh László, Fehér Klára* cikke). Hol elgondolkoztatóan szembeállítják egymással a múltat és a jelent *(Dobozy Imre, Pethő Tibor),* hol a színes, de elemző szakriport területét választják *(Ruffy Péter, Timár Máté).* Természetesen, az olvasót tekintve ezúttal is a szubjektívebb jellegű, emocionális hatást is keltő írások a „hálásabbak", de senki sem vitathatja az egy-egy szakterületet átfogó írások hasznát és szükségességét sem. Sőt, ezen a téren még némi hiányérzetünk is támad, ha például a szovjet színház- és filmművészetre, zenei vagy sportéletre gondolunk. Ezek a témák ezúttal nem kaptak helyet, jóllehet a Szovjetunió kultúrájához természetesen ezek is hozzátartoznak. Maximalista, tehát igazságtalan követelmény volna azonban komolyabban számonkérni ezt a tartalmi korlátozást. A feladat így is nem mindennapi volt, hiszen az összképet egy időbeli és térbeli tagolás is alakította. Időben az ív a Nagy Októberi Szocialista Forradalom kitörésétől napjainkig terjed, érintve a történelmi fordulópontokat, térben pedig igyekszik átfogni a Szovjetunió egész területét, „Moszkvától a Fekete-tengerig és Kijevtől Bratszkig". Emellett a kötet — címének tartalmát kimélyítve — bőségesen foglalkozik országaink, népeink kapcsolatával is, a kölcsönhatás, a barátság és a szolidaritás szemszögéből. Ezt a vonást még erősíteni is lehetett volna, például Illyés Gyula 1934-es moszkvai utazásának egyes részleteivel. Ám erre is megvan a józan ellenérv, amelyre az előszó már előre felel: „Ez a könyv nem ad, nem adhat teljes beszámolót, sem az ötven év alatti, sem a mai kapcsolatainkról. Ehhez könyvsorozat kell — és biztosan lesz is." Ebben egyetérthetünk. Annál is inkább, mert „A Szovjetunió magyar szemmel" — a vizuális megközelítést megkönnyítő, olykor szöveget is pótló dús fényképanyagával úgy tud e viszonylag vékony kötetben eleget tenni a sokféle követelménynek, hogy fókuszában élesen rajzolódik ki a lényeg: mit jelent az a hatalmas társadalmi átalakulás, melynek részvevői és kortársai vagyunk.

Hegedüs Tibor

Digitized by Google

Az új szovjet irodalom

A Gondolat Könyvkiadó szép tanulmánykötettel járult a fél évszázados évforduló megünnepléséhez. Munkája értékéből mit sem von le, s nem a kiadóra, hanem könyvkiadásunkra vet árnyékot, hogy nagyon is gyér mezőnyben indult. A magyar könyvkiadás — úgy tűnik — ez alkalommal nem felelt meg teljesen várakozásunknak.

Ez a tanulmánykötet szerencsés és sikerült vállalkozás. Szép a kiállítása (*Erdélyi János* munkája, *Szász Endre* illusztrációival) és alapos az életrajzi jegyzet-apparátusa (*Ecsedy Andorné* és *Gáliczky Éva* munkája), amely mindenütt közli az illető író magyarul is megjelent munkáit.

A kötet tartalmilag sem marad adósa az érdeklődő olvasónak. *Kardos László* és *Elbert János* szerkesztése — s Kardos László előszava — sem hagy kívánni valót maga után. A kötetbe nem került be hevenyészett, felületes tanulmány. A maga nemében mindegyik eléri célját: feltárja a magyar olvasóközönség számára az illető író életművét, alkotói értékeit. A szovjet irodalom alapos ismerői között akadhat olyan, aki vitába bocsátkozik majd egyes részletmegállapításokkal, minket azonban elsősorban a kötet egésze foglalkoztat, mint az új szovjet irodalom ismertetője és megértetője.

Legelsőnek a kötet sokoldalú *változatossága* tűnik az olvasó szemébe. Az első tanulmány *Lunacsarszkij*ról szól, az utolsó *Ahmadulina*ról. Lunacsarszkij 1875-ben született, Ahmadulina 1937-ben, Lunacsarszkij Lenin munkatársa volt, Ahmadulina jelenleg 30 esztendős. Azaz: a kötet nem kevesebb, mint 62 esztendőt ölel fel a szovjet irodalom történetéből és előtörténetéből. Ehhez a tér- és időbeli változatossághoz járul a *tematikai* is. A nálunk is ismert, vitatott és népszerű *Jevtusenkó*tól kezdve az ugyancsak ismert *Ilf—Petrov* írópáron keresztül a nálunk mindössze egy kötetből (Gyönyörű és eszeveszett világ) ismert *Platonov*ig (akinek második kötete, az Éjszakai küldetés, mostanában lát napvilágot) sok és sokféle íróról találunk tanulmányokat. Mindehhez szerencsésen kapcsolódik a tanulmányok *módszerbeli* változatossága, amely a szerzők hajlamából, az elemzés körébe vont író életművéből, sőt (s ez távolról sem hanyagolható el) a magyar olvasóközönség előtti ismertség körülményeiből táplálkozik. (Az utóbbira elsősorban *Király Gyula* Platonov-tanulmányát említhetnénk példaként.)

Hidas Antal személyes emlékeiből jeleníti meg *Martinov* számunkra igen kedves alakját. Ha nem is közvetlenül személyes találkozások alapján, de mindenesetre személyes, közvetlen hangon ismerteti *Lányi Sarolta Bergholz*-ot. *Olesáról Jánosy István* írt markáns életrajzra alapított esszét. Az írói magatartás felől közeledik *Konyeckij*hoz *S. Nyírő József*, s egy magatartás tragédiáján keresztül ismertet meg bennünket *Cvetajeva*val Rab Zsuzsa. Ez a tanulmány — a kötet egyik legszebb írása — más szempontból is érdemes a méltatásra: mély és alapos vers- és fordítás-elemzései miatt. (Kár, hogy a szerzőt szerénysége visszatartotta attól, hogy a sikerült megoldásokból is mutasson be néhányat, ehelyett egy másik kötethez utasította az olvasót. Pedig a nyelvi megoldhatatlanság példái a sikerült megoldásokkal együtt tehették volna valóban szemléletessé az olvasó számára a problémát, s adhattak volna teljes képet a fordító minden elismerést megérdemlő munkájáról.)

Digitized by Google

Hasonlóképpen sok örömet okoznak az olvasónak *Garai Gábor Voznyeszenszkij*-elemzései. (Hiába, költők!)

Király Gyula Platonov-tanulmánya kiemelkedik azok közül az írások közül, melyek egy-egy, a magyar olvasó előtt még nem eléggé ismert szovjet írót mutatnak be. *Fehér Ferenc* és *Ferenczi László Kazakov* és *Akszjonov*-tanulmányai elméleti felkészültségükkel, gondolatgazdagságukkal hívják fel magukra a figyelmet. *Elbert* János szinte filológiai alapossággal ismerteti a „Jevtusenko-problémát", s megnyugtatóan, sokoldalú érveléssel tisztázza is számunkra.

Méltatlanul bánnánk a szerzőkkel, ha az előbbi felsorolást — amely csupán a kötet változatosságát érzékelteti — munkájuk minősítésének szánnánk. A sokféleség és változatosság, melyre a kötet szerkesztői tudatosan törekedtek, nem engedhetett meg rigorózus szerkesztői szempontokat. S nem felejthetjük el, hogy tanulmánykötetet válogatni és komponálni lényegesen nehezebb, mint lírai vagy szépírói antológiát. Az áttétel itt többszörös, a szerkesztőknek több, egymást kizáró szempontot kell egyeztetniük, ha kötetüket valamennyire is egységessé akarják tenni. E kötet szerkesztői széles távlatokban gondolkoztak és munkálkodtak, határozott szempont szerint gyűjtötték össze a tanulmányokat. A válogatás alapját a szovjet irodalom *új jelenségei* és az ezeket visszatükröző írók alkották. S a szerkesztés nem generációs problémaként fogta fel az újat, hanem az irodalom belső törvényszerűségéből indult ki. Így fog át a kötet 62 esztendőt, így találhattak benne helyet olyan írók is, akik már nem tekinthetők fiatalnak (sőt, akik már nincsenek is az élők sorában), s olyanok is, akiket a dogmatikus irodalompolitika félreállított vagy elhallgattatott. Azokkal a szerzőkkel is-

merkedtet meg bennünket a kötet, akiknek életműve — akár egy kései felfedezés árán is — új színt hozott napjaink szovjet irodalmába.

Nem a vitatkozás kedvéért, inkább elgondolkoztató problémaként teszem szóvá, hogy a tanulmányokban egy kissé a kelleténél is nagyobb súlyt kapott a dogmatikus irodalompolitika kritikája. Olykor úgy tűnik, mintha egyes szerzők „szégyellnék" az általuk tárgyalt író szocialista voltát. Talán kissé sokszor olvashatjuk, hogy „a régi értékek átélése, ugyanakkor az új színek feltétlen igenlése nem valami absztrakt, sematikus vagy dogmatikus ideológia jegyében, hanem az élet egész gazdag, ellentmondásos valóságával szembesítve..." Úgy véljük, e sok bizonykodás kissé elfedi az illető író önálló karakterét, s inkább azt mondja meg, hogy mitől különbözik, hová nem tartozik az író, mint azt, hogy milyen is valójában. Ezért vitatkoznunk kell a kötet következő kitételével: „...a Pável Korcsaginok helytállása, az ifjúgárdisták példamutatása, Zója Koszmogyemjanszkaja már csak halk tanácsokat tud edni a mai nemzedéknek, hiszen most nem arról van szó, hogy »én vállalom, én nem leszek áruló, én inkább a halállal is szembenézek«".

Igen, a körülmények változtak. Nincs világháború, nem kell naponta és ezreknek hősi halált halniuk. De az irodalom, s elsősorban a szovjet irodalom tárgya változatlanul s örökké: a jobbért küzdő, újat akaró, áldozatot vállaló ember. Nem szabad tehát éket vernünk a múlt és a jelen közé. Az ifjúság csak a primitív tanmesét unta meg, a helytállást, az emberséget nem. Hogy ez mennyire így van, arra épp e kötet írói és tanulmányai a tanúk.

(Gondolat Kiadó, 1967.)

Bessenyei György

Digitized by Google

A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban

(Dokumentumgyűjtemény)

Az SZK(b)P Központi Bizottsága 1931. július 30-án határozatban mondta ki, hogy fel kell dolgozni mintegy 15—16 kötetben a polgárháború történetét, s hogy az egyik kötetben meg kell írni a Vörös Hadsereg soraiban harcolt internacionalisták történetét. E hatalmas munka *Makszim Gorkij*, a nagy orosz proletár író vezetésével kezdődött meg. Most, amikor a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ötvenedik évfordulójának napjaiban megjelent a könyvüzletek kirakataiban az internacionalisták történetének gazdag tárházát tartalmazó, díszes külsejű kötet, önkéntelenül arra gondolunk: ha három és fél évtizedes késéssel is, de azt a munkát vesszük a kezünkbe, amelyet Gorkij kezdett meg.

Magáról a kötetről elmondhatjuk, hogy az internacionalizmus jegyében született: összeállításban az SZKP Központi Bizottsága mellett működő Marxizmus—Leninizmus Intézet, a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Levéltári Főigazgatóság, a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Hadtörténelmi Intézete, magyar részről pedig az MSZMP Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, s a Levéltárak Országos Központja vett részt.

A közölt dokumentumok becsét növeli, hogy a kötet összeállítói nem csupán a Szovjetunióban és a magyarországi levéltárakban őrzött iratokat publikálták, hanem munkájuk során feltárták és közrebocsátották osztrák és csehszlovák archívumok gazdag anyagát is. Ezek az úgynevezett „ellenséges dokumentumok" — amelyek zömükben a bécsi Kriegsministerium X. osztályának, a hadifogoly-osztálynak az irataiból származnak — szintén hitelt érdemlően igazolják az oroszországi magyar hadifoglyok forradalmi tetteit.

Az internacionalisták emlékét gazdagon feltáró mű kiválóan alkalmas lesz arra, hogy hozzájáruljon azoknak a tárgyi tévedéseknek a korrigálásához, amelyeket a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Szovjetunió polgárháborújának, valamint a Magyar Tanácsköztársaság történetének tanítása során korábban elkövettünk. Nem elvontan beszél a Szovjetunióról, a proletár internacionalizmusról, a hazafiságról, hanem a dokumentumok alapján érzékletesen, nagy bizonyító erővel tanúskodik mellettük és a nacionalizmus ellen. A dokumentumokból bebizonyosodik, hogy a magyar munkásság és parasztság legjava már a Nagy Októberi Szocialista Forradalom éveiben megértette az internacionalizmus követelményét, és nem „búsmagyar hazafi" volt. Az ellenforradalomnak oly sokat hangoztatott hamis frázisa a nemzet „tragikus sorsáról", „egyedülvalóságáról" e könyv lapjain csúfosan lelepleződik.

A dokumentumokat lapozgatva megismerjük azt a folyamatot, amelynek során a katonamundérba öltöztetett munkások és parasztok felismerték, hogy az orosz, a magyar, a román, a német és a más nemzetiségű dolgozók bánata, gyalázata, öröme mindig egy marad, hogy az imperialista érdekekért folyó első világháborúnak csak a dolgozók közös erőfeszítésével, forradalommal lehetett véget vetni.

Bátran ajánlhatjuk ezt az érdekes munkát — mely egyidőben jelenik meg Moszkvában orosz és itthon ma-

Digitized by Google

gyar nyelven — nemcsak történészeknek és történelemszakos tanároknak, hanem mindazoknak, akiknek hivatásuk, hogy ápolják a nemzeti önérzetet, fejlesszék népünk internacionalista felelősségtudatát és gyomlálják a korlátolt és a nemzeti érdek ellen is ható nacionalista tudati maradványokat.

A kötet előszava, mely értékes összefoglalója a magyar internacionalisták történetének. *L. I. Jakovlev, Milei György* és *Józsa Antal* történészek munkáját dicséri. A dokumentumok gazdag fényképanyaggal és tudományos apparátussal párosulnak. *(Kossuth Könyvkiadó, 1967.)*

Györkei Jenő

Vera Panova: Útitársak

A könyv címe — Útitársak — ritka precizitással utal a mű jellegére. *Vera Panova* regényének* ideje a Honvédő Háború négy éve, színhelye pedig egy kórházvonat, amely a hátországba szállítja a sebesülteket. A kórházvonat külön világ: nem front, de nem is hátország, hanem sajátos átmenet a kettő között. Állandó lakói, az útitársak, frontközelben élnek. Nem csupán földrajzilag — hiszen az arcvonal mögötti területet, ahol a sebesülteket elsősegélyben részesítik, a német légierő (különösen a háború első éveiben) állandóan veszélyezteti —, hanem elsősorban azért, mert a sebesültek ápolása, a messzi hátországban is mindennapos érzéki-tudati közelségbe hozza a háborút.

Az utitársak világa zárt világ. A kórházvonatot alig hagyják el, és munkájuk egyetlen alapvető feladatra koncentrálódik: a sebesültek ellátására. De e világ zártsága csupán látszólagos, hiszen mindnyájuk munkájától, a politikai tiszt, az orvosok, az ápolók, a konyhai személyzet és a műszakiak munkájától egyaránt függ a sebesültek további sorsa, gyógyulásuk, jövőjük; ők is mindnyájan a fasizmus elleni harc katonái.

Az útitársakat a háború zárta össze, kiszakítva őket korábbi életükből. Idegen emberek, akiket a közös munka, a közös cél egyesít. A háború nemcsak munkaviszonyaikat és életkörülményeiket változtatja meg, hanem értékrendjüket is: ami addig fontos volt, az roppant felelősségű napi munkájukhoz viszonyítva többé-kevésbé értéktelenné vált. Vera Panova más műveiben is — a *Messzi utcában*, a *Szentimentális regényben*, a *Kisüt a napban* — a választott témáktól függetlenül, egy viszonylag szűk közösség életét beszéli el. Írói módszere, hogy a mikrokozmosz részletekbe menő elemzése során utal a makrokozmoszra. Ebben a regényben remek szerkesztési móddal érzékelteti az értékviszonyok változását. Minden egyes sebesült ellátása, minden egyes út megszervezése és biztosítása külön, önálló munkát igényel, a rutin és a megszokás nem csökkenti a felelősséget. Az utitársak feladata a pillanatra koncentrálódik: semmit sem hagyhatnak a holnapra, és a tegnap sikere semmit sem tesz biztossá. Folytonos készenlétben és feszültségben élnek, percről percre vizsgázniuk kell felkészültségükből és tudasukból. Vera Panova szerkesztési módja azonban azt tanúsítja, hogy a pillanatra való értelmes, öntudatos koncentrálás nem bontja fel a személyiség integritását, hanem éppen ellenkezőleg: összesűríti azt. A pillanat látszólagos foglyai teljes személyiségükkel vesznek részt munkájukban, nemcsak múltjukkal, hanem — mindig amennyire a körülmények megengedik — jövőjükkel is, és ezért menthetik át korábbi értékeiket disszonancia nélkül új életükbe.

Panova regénye három részre ta-

* Európa Könyvkiadó, 1967.

Digitized by Google

golódik. Az egyes tételek szimbolikus címe *(Éjszaka, Reggel, Nappal)* a hadiszerencse változását jelképezi. Az egyes részekben az anekdotikus elbeszélés szerencsésen keveredik az esszészerű portréval. Az anekdóta a történés egységét biztosítja, megszabja az elbeszélés koordinátáit. A portrék funkciója kettős. Egyrészt az egyes utitársak múltjáról tájékoztat, és múltjukhoz, társadalmi, családi, emberi kapcsolataikhoz való viszonyukat elemzi a háború tükrében. Másrészt lehetővé teszi az azonos munka, a közös cél és igény több szempontú, különféle aspektusú bemutatását. Panova regényében a portrék kettős funkciója nem válik el egymástól, hanem egységet alkot, egymást magyarázza és egészíti ki. A portrék nem egyszeriek: az író újra meg újra felvázolja, illetve kiegészíti őket; a főszereplők — elsősorban Danyilov politikai tiszt, Belov doktor, a vonatparancsnok, Julia Dmitrijevna ápolónő — alakja több ízben is a monotónia veszélye nélkül tér vissza. Panova regénye mentes a romantikus túlzásoktól, pszichológiailag meggyőző krónika a győzelem emberi feltételeiről. Egyéniségeket mutat be, akik a maguk lehetőségei és tehetsége szerint tevékenykednek. Nem rokonok, nem barátok (bár barátságok is szövődnek közöttük és ellenszenvek is férkőznek közéjük), hanem utitársak. És a háború körülményei és sajátos viszonyaik közepette ez több, mint a hétköznapi kollégális viszony, egymásra utaltságuk és a vonat világának viszonylagos zártsága következtében.

Panova 1945-ban írta az Útitársakat, háborús élményeit felhasználva. Az új magyar fordítás — *Nikodémusz Elli* kitűnő munkája — a regény 1963-as kiadása nyomán készült.

Ferenczi László

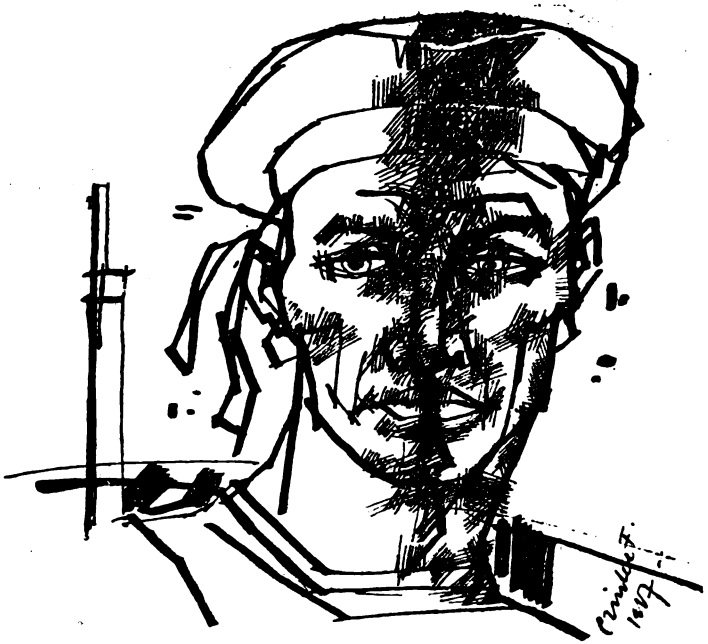

Czinke Ferenc: Forradalmár II.

Digitized by Google

Testvérlapjainkból

CAHIERS DU COMMUNISME
Szeptember

R. Piquet: *Fokozzuk politikánk értékét* (Választások előtti felhívás a párttagokhoz.)

J. Poulain: *Elutasítjuk a monopóliumok hatalmának rendeleteit* (A francia kormány gazdasági és szociális intézkedéseiről.)

F. Clavaud: *A holnap francia mezőgazdasága.*

J. Roux: *A kommunisták és az orvosi munka problémái* (A kommunista orvosok drancy-i értekezletéről.)

J. Denis: *Napjaink legfőbb imperatívusza: megvédeni a világbékét.*

M. Sakka: *Az amerikai eszkaláció barbár formája: a vegyiháború Vietnamban.*

J. Suret-Canale: *A harmadik világ országaival való együttműködés politikájáért.*

H. Martin: *A közoktatási munka tömegkoncepciója.*

J. Flavien: *A mezőgazdaság és a Közös Piac: a délibáboktól a valóság felé.*

M. C. Vaillant-Couturier: *A Maurice Thorez Intézet októberi értekezlete előtt* (Az értekezlet az Októberi Forradalom évfordulójával kapcsolatos.)

KOMMUNYISZT
13. szám.

A társadalomtudományok továbbfejlődését és a kommunista építésben betöltött szerepük fokozását szolgáló intézkedésekről. (Az SZKP Központi Bizottságának határozata.)

J. Zsukov: *A világtörténelmi folyamat és a szocialista forradalom lenini elmélete.* (A lenini forradalom-elmélet gyakorlati megvalósítása.)

K. Ivanov: *Október és a világ nemzeteinek sorsa* (A Szovjetunió és a szocialista országok nemzetiségi politikája, a nemzeti felszabadító harc céljai és eredményei.)

D. Cseszmokov: *A szocialista államról szóló lenini tanítás.* (Lenin „Állam és forradalom" című munkájáról.)

A. Lukjanov, B. Lazarjev: *A szovjetek a demokratikus alapok fejlődését és megszilárdulását jelentik.* (A szovjetek fejlődésének ötven esztendős eredményei.)

A szovjet filozófiatudomány. (Fejlődésének néhány eredménye és mai problémái.)

V. Szominszkij: *A szocialista termelés szükségletei és a tudomány tervezése* (A tudománynak még közelebb kell kerülnie a termeléshez.)

A Szovjetunió — ötven év alatt (Részletek az ilyen című statisztikai anyaggyűjteményből.)

G. Vascsenko: *A végrehajtás ellenőrzése — a pártmunka fontos oldala* (Harkov területi tapasztalatok.)

Digitized by Google

V. Lagutkin: *Az anyagi—műszaki ellátás és a társadalmi termelés hatékonysága.*

„A tőke" milliós példányszámai (Hány példányban, milyen nyelveken adták ki „A tőké"-t a Szovjetunióban.)

A. Sztyepanov: *A monopóliumok és a militarizmus hatalma ellen* (Az NDK-ban kiadott „A mai imperializmus. Állammonopolista kapitalizmus Nyugat-Németországban" című munka ismertetése.)

14. szám.

A szovjet nép jólétének további emelését szolgáló intézkedésekről (Az SZKP Központi Bizottsága szeptemberi plénumának határozata.)

A Szovjetunió 1968. évi állami népgazdaságfejlesztési tervének, a Szovjetunió 1969. és 1970. évi népgazdaságfejlesztési terveinek előirányzatairól és a Szovjetunió 1968. évi állami költségvetésének tervezetéről. (A szeptemberi plénum határozata.)

A szovjet nép jólétének további emelését szolgáló intézkedésekről. (Az SZKP Központi Bizottságának és a Szovjetunió Minisztertanácsának szeptemberi határozata.)

Moszkvától a határokig. (A Szovjetunió fél évszázados fejlődéséről.)

Sz. Konyenkov: *A világ reménysége, az emberiség világítótornya.* (Október világtörténelmi szerepéről.)

V. Uvacsan: *Október és a Szovjetunió északi kis népeinek sorsa.*

Z. Nurijev: *Emberek, akiket Október teremtett* (Baskíria fejlődéséről.)

N. Koritkov: *A kommunisták és a gazdaság.* (Kalinyin terület fejlődéséről.)

V. Afanaszjev: *A kommunizmus építése — tudományosan irányított folyamat.* (Az objektív gazdasági törvények érvényesülése a szocializmus és a kommunizmus építésében, a gazdasági reform végrehajtásában.)

A. Rumjancev: *Az alkotó marxizmus győzelme.* (A lenini forradalom-elmélet tanításainak gyakorlati megvalósulása a Szovjetunióban.)

M. Reimann: *A bonni „nagy koalíció" kulisszái mögött.* (Az NSZK bel- és külpolitikai helyzetéről.)

B. Lihacsov: *Az amerikai négerek felszabadító harca.*

Lankadatlan figyelmet fordítsunk a hazafias nevelésre. (A fiatal nemzedék hazafias neveléséről.)

LUPTA DE CLASA
Szeptember

Nemzetgazdaságunk dinamizmusa. (Az ötéves terv második éve első nyolc hónapjának eredményeiről.)

C. Lazarescu: *A jelenkori világ alakulása és a nemzetközi kapcsolatok elvei.*

C. Nenitescu: *Új irányzatok a román főiskolai oktatásban.* (A hallgatók laboratóriumi gyakorlatának bővítéséről.)

G. Ionita: *A történész — nagy műveltségű ember.* (A főiskolai történelemoktatás színvonalának emeléséről.)

T. Brates: *A tudomány a termelés fogalomkörén „belül" vagy „mellett"?* (A kutatómunka és a termelés szükségszerű kapcsolatáról.)

G. Anghel: *Az ipari alkalmazottak anyagi érdekeltségi rendszere tökéletesítésének feltételei.*

P. Comarnescu: *A nagy repertoár és a színészi erők hasznosítása.* (A román színházak vidéki vendégszerepléseiről.)

A. Chioreanu, R. Sommer: *„Kultúrmemória"* (A román lexikonok tudományos értékéről).

A romániai életszínvonal. (Statisztikai adatok.)

A Dél-Vietnami Felszabadítási Front 2. rendkívüli kongresszusán elfogadott politikai program.

Digitized by Google

MARXISM TODAY

Október

Szerkesztőségi jegyzetek (aktuális kérdésekről.)

M. Dobb: *Karl Marx: A tőke.*

A. Bold: *A bátortalanság, amely visszariaszt.* (A költészet szerepe az irodalomban és a társadalomban.)

J. Lewis: *Párbeszéd a kereszténység és a marxizmus között* (A vita eddigi eredményeinek összefoglalása.)

K. Geering: *Ideológiai és kulturális kérdésekről* (Vitacikk.)

B. E. Leonard: *Ideológiai és kulturális kérdésekről* (Vitacikk.)

NOVA MYSL

18. szám.

O. Mracansky: *A pártoktatás a pártnevelés alapja.*

J. Kucera: *A tudomány szerepe a párt politikájának kialakításában és megvalósításában.*

F. Dobiás, Vl. Novák, M. Vavrina: *A katonai erő szerepe az Egyesült Államok politikájában.*

Z. Lakomy: *Az emberi környezet fejlődésének perspektívái.* (Folytatás.)

L. Pisca: *A társadalmi alapok elosztása.* (A munka szerinti javadalmazás és a társadalmi eszközökből származó alapok fejlődésének viszonya.)

W. Smrcka: *Elmélkedés a közvéleményről.*

J. Vecer: *Az állami beavatkozás a tőkés gazdaságban.*

19. szám.

J. Korinek, L. Tomásek: *A kommunista párt vezető szerepe és a demokrácia alapvető problémái.*

I. Hruza: *Marx „Tőke"-jének száz éve.*

J. Sládek: *A történelem új nyelven szól.* (A NEP-korszakról — mai szemszögből.)

B. Prouza: *A mezőgazdasági termelés fejlődésének új irányai*

E. Lisková: *A tömegtársadalom amerikai kritikájáról.* (Egyes amerikai teoretikusok bíráló elemzéseiről.)

Z. Lakomy: *Az emberi környezet fejlődésének perspektívái.* (Befejező rész.)

J. Smok: *A materialista tudat-elmélethez* (Válasz a lap 3. számában megjelent cikkre.)

20. szám.

F. Havlicek: *A szocializmus fejlődése jelenlegi szakaszának jellegéről a Csehszlovák Szocialista Köztársaságban.*

A. Gedő: *Az eltulajdonított Marx.* (Megjegyzések egy „humanista-exisztencialista" Marx-interpretáláshoz.)

M. Mika: *Az arab—izraeli konfliktus — időbeli távlatból.*

J. Kasan: *Központi tartalékok és az irányítás új rendszere.*

R. Kocanda: *Gazdasági reform az NDK-ban*

O. Mosner: *A szociológia történetének tankönyvéről.* (Szczepański könyvének ismertetése.)

NOVO VREME

Szeptember

Október és Szeptember. (Az Októberi Forradalom jelentősége az új Bulgária létrejötte szempontjából.)

V. Dobrijanov: *Filozófiai és módszertani problémák Marx „Tőké"-jében.*

M. Jankov: *Kibernetika és a társadalom.*

G. Gocsev: *Önköltség, termelői ár, fogyasztói ár.*

E. Mladenov: *Az objektív tájékoztatás és a pártmunka tudományossága.*

Digitized by Google

Sz. Sarenkov: *Az Októberi Forradalom és a szocialista világrendszer fejlődése.*
B. Petkov: *Az Októberi Forradalom és a nemzetközi kapcsolatok.*
F. Panajotov: *Történelemtanítás az iskolákban.* (Kritikai megjegyzések tankönyvekről.)
A. Natev: *Az esztétika „mitosza", vagy metafizika az esztétikában?* (Burzsoá esztétikai munkák bírálata.)
Sz. Kovacsev: *Az anyagi érdekeltség, mint közgazdasági kategória és gyakorlat.*
A. Andreev: *A „harmadik világ" imperialista kizsákmányolása.*
E. Alekszandrov: *Az Amerikai Államok Szervezete.* (A szervezet működéséről.)

NOWE DROGI

Október

A Politikai Bizottság beszámolója a LEMP Központi Bizottságának IX. plénumán: A mezőgazdaság további fejlődéséről.
S. Jendrychowski: *Száz éves „A tőke."*
K. Secomski: *A gazdaság fejlődése és a társadalmi haladás.*
R. Waclawski: *A gépesítés fejlődése a földmíves-körökben.*
M. Czerwinski: *A jövőbe látás kísérlete.* (Távprognózisok a lengyel kultúra jövőjéről.)
E. Halicz: *Tadeusz Kosciuszko* (Halálának 150. évfordulójára.)
W. Hubicki: *Egy nagy tudós életútja.* (Maria Sklodowska-Curie születésének 100. évfordulójára.)
E. Olszewski: *A radioaktivitás felfedezése és a tudományos—műszaki forradalom.*
M. Gdanski: *A vietnami háború visszahatása az Egyesült Államokban.*
J. Wegrzynowicz: *Egocentrikus vagy közösségi érzést fejlesztő iskola?* (Vitacikk.)
Z. Lewandowicz: *A szovjet ötéves tervek.*
R. Szydlowski: *A szovjet drámairodalom ötven éve.*
A. Marks: *A szovjet űrhajózás tíz esztendeje.*
W. Misluna: *A szovjet mezőgazdaság irányításában az utóbbi években végbement változások.*
Lengyelország nyugati és északi területi íróinak kongresszusa.
A mai lengyel irodalom katowicei hete.

WEG UND ZIEL

Október

Megosztottság és egység. (Vita Kreiskynek a munkásegység kérdésében elfoglalt álláspontjával.)
M. Macciocchi: *Szocialisták ellenzékben.* (A Belga Szocialista Párt helyzetéről.)
S. Tutino: *A havannai konferencia.* (A latin-amerikai szolidaritási konferencia értékelése.)
F. Marek: *Az „ipari társadalom" perspektivái.* (Herbert Marcuse politikai világképe.)
A. Ruschitzka: *Az osztrák kormány EGK-politikájának mérlege.*
A bécsi munkásképző szövetség. (Az 1867-ben megalakult szövetségről).
Vitacikkek (a közel-keleti kérdésről.)

A Zrínyi nyomda szocialista címet viselő Lap-brigádja tíz éve tördeli a Társadalmi Szemlét. Mostani számunkat a Nagy Októberi Szocialista Forradalom ötvenedik évfordulója tiszteletére határidő előtt elkészítették.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

К ГОДОВЩИНЕ ОКТЯБРЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ: *Золтан КОМОЧИН:* Половина века — Пятьдесят лет в цифрах (Статистический обзор) — *Антал АПРО:* О венгерско-советском хозяйственном сотрудничестве — *Ласло КАРДОШ:* Полвека советской литературы — Из документов Великого Октября — *Лайош ГАВРО:* Воспоминания — Идея революции в венгерском изобразительном искусстве (Репродукция) — *Ене ФОК:* По пути осуществления хозяйственной реформы — *Иштван ШАРЛОШ:* Будапештский городский совет и реформа — МЕЖДУНАРОДНОЕ ОБОЗРЕНИЕ: *Эрвин РЕТИ:* Борьба Советского Союза за атомное разоружение — Политическая программа Фронта Освобождения Южного Вьетнама — ОБЗОР: *Дьюла КЕКЕШДИ:* Жизнеспособное движение и его заботы — ОБМЕН МНЕНИЯМИ: *Янош ХОФФЕР:* Новый хозяйственный механизм и руководство предприятиями — *Д-р Йожеф ПЕРЦЕЛЬ:* Применение научных знаний о человеке в деле управления предприятиями — *Йожеф БАЛАЖ:* Атмосфера рабочего места при новом хозяйственном механизме

CONTENTS

ON THE ANNIVERSARY OF THE OCTOBER REVOLUTION: Half a Century, by *Zoltán Komócsin* — 50 Years in Figures (Statistical Table) — On Hungarian-Soviet Economic Co-operation, by *Antal Apró* — Half a Century's Soviet Literature, by *László Kardos* — From the Documents of the Great October — Reminiscence, by *Lajos Gavró* — The Revolutionary Ideal in Hungarian Arts (Art Supplements) — Along the Road of the Economic Reform, by *Jenő Fock* — The Budapest Metropolitan Council and the Reform, by *István Sarlós* — INTERNATIONAL REVIEW: The Soviet Union's Fight for Atomic Disarmament, by *Ervin Réti* — The Political Programme of the South Vietnamese National Liberation Front — REVIEW: On a Vigorous Movement and its Worries, by *Gyula Kékesdi* — EXCHANGE OF VIEWS: The New Economic Mechanism and Company Management, by *János Hoffer* — The Utilization of the Scientific Knowledge concerning Man in Company Management, by *Dr. József Perczel* — The Atmosphere of Workingplaces in the New Economic Mechanism, by *József Balázs*

Digitized by Google

INHALT

ZUM JAHRESTAG DER OKTOBERREVOLUTION: *Zoltán Komócsin:* Ein halbes Jahrhundert — 50 Jahre in Zahlen (Eine statistische Zusammenstellung — *Antal Apró:* Die ungarische—sowjetische wirtschaftliche Zusammenarbeit — *László Kardos:* Fünfzig Jahre sowjetische Literatur — Aus Dokumenten des Großen Oktobers — *Lajos Gavró:* Erinnerungen — Die Idee der Revolution in der ungarischen bildenden Kunst (Kunstbeilage) — *Jenő Fock:* Zur Reform des Wirtschaftsmechanismus — *István Sarlós:* Der Hauptstädtische Rat und die Reform — INTERNATIONALE RUNDSCHAU: *Ervin Réti:* Der Kampf der Sowjetunion um die atomare Abrüstung — Das politische Programm der Südvietnamesischen Befreiungsfront — RUNDSCHAU: *Gyula Kékesdi:* Eine lebenskräftige Bewegung und ihre Sorgen — GEDANKENAUSTAUSCH: *János Hoffer:* Neuer Mechanismus und Betriebsleitung — *Dr. József Perczel:* Verwertung der wissenschaftlichen Erkenntnisse über den Menschen in der Betriebsleitung — *József Balázs:* Arbeitsatmosphäre im neuen Wirtschaftsmechanismus

SOMMAIRE

POUR L'ANNIVERSAIRE DE LA RÉVOLUTION D'OCTOBRE: *Zoltán Komócsin:* Un demi-siècle — 50 ans reflétés par les chiffres (Un aperçu statistique — *Antal Apró:* La coopération économique hungaro-soviétique — *László Kardos:* La littérature soviétique de ce demi-siècle — Des documents du Grand Octobre — *Lajos Gavró:* Souvenirs — L'idée de la Révolution dans les arts plastiques hongrois (Hors-texte) — *Jenő Fock:* Sur le chemin de la réforme des mécanismes économiques — *István Sarlós:* Le Conseil municipal de Budapest et la Réforme — REVUE INTERNATIONALE: *Ervin Réti:* La lutte de l'Union Soviétique pour un désarmement atomique — Programme politique du Front de Libération nationale du Sud-Vietnam — REVUE: *Gyula Kékesdi:* A propos d'un mouvement vigoureux et de ses soucis — ÉCHANGE DE VUES: *János Hoffer:* Le nouveau mécanisme de l'économie et la direction des entreprises — *Dr. József Perczel:* Utilisation des connaissances scientifiques relatives à l'homme dans la direction des entreprises — *József Balázs:* L'atmosphère du chantier dans le noveau mécanisme de l'économie

Digitized by Google

Kiadja a Kossuth Könyvkiadó Vállalat (Budapest, V., Steindl I. u. 6.)
Felelős kiadó: a Kossuth Könyvkiadó Vállalat igazgatója
Kiadóhivatal: Budapest, VI., Révay u. 16. Tel.: 116–660
Előfizethető minden pártszervezetben, valamint a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, (csekkszámlaszám: 01 915 003) a Posta Központi Hírlapirodájánál, (Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Csekkszámlaszám: egyéni 61 218, közületi 61 066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára.
Előfizetési díj: negyed évre 10,50 Ft, félévre 21,– Ft, egész évre 42,– Ft.
Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3. és a Kossuth Könyvkiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél.
Megjelent 37 200 példányban
Utolsó kézirat október 27-én érkezett a nyomdába.
67.04263/2 - Zrínyi Nyomda, Budapest. F. v.: Bolgár Imre
INDEX SZÁM: 25 805

Digitized by Google

PERIODICALS ROOM

TÁRSADALMI SZEMLE

VILÁG
PROLETÁRJAI,
EGYESÜLJETEK!

12

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA.

XXII. ÉVFOLYAM
1967. DECEMBER

Digitized by Google

Digitized by Google

XXII. ÉVFOLYAM, 12.
1967. DECEMBER

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

TARTALOM

	3	Az egység és a tanácskozás
NYERS REZSŐ	5	Beszámoló a Központi Bizottság november 23-i ülésén
KÁDÁR JÁNOS	21	Felszólalás a Központi Bizottság november 24-i ülésén
DR. CSIKÓS-NAGY BÉLA	30	Életszínvonal-politikánk és az árreform
CSATÁRI DÁNIEL	45	Nemzeti érzés, nemzeti büszkeség, szocialista hazafiság
		Nemzetközi szemle
KALMÁR GYÖRGY	58	Az indiai kommunista mozgalom helyzetéről
		Szemle
ROZSMAN ISTVÁN	71	Készülnek az új kollektív szerződések
THIERY ÁRPÁD	77	Portré-vázlatok egy község értelmiségéről
		Kritika
RÉNYI PÉTER	87	Az ellipszis és a kör
		Eszmecsere
SELYEM ANDRÁS	92	A vállalati pártszervezetek az új gazdaságirányítási rendszerben
FRANK TIBOR	98	A korszerű vezetésről
VERESS JÓZSEF–HERSKÓ JÁNOS–HÁMORI OTTÓ	100	Vita mai filmművészetünkről
		Megjegyzések
BREUER JÁNOS	110	„Modern" és új zene
VIG ISTVÁN	112	Így is lehet

Digitized by Google

Tájékozódás

CSÁTH MAGDOLNA 114 A Kommunyiszt hasábjairól

122 Kis közgazdasági lexikon

Könyvekről

HETÉS TIBOR 126 Ötven év
EÖRY ÉVA 129 Új könyv Leninről
VEKERDI LÁSZLÓ 132 A „Korunk tudománya" könyvsorozatról
VITÁNYI IVÁN 137 Gyertyán Ervin három esztétikai könyvéről

139 Testvérlapjainkból

20, 57, 70 Czinke Ferenc, Würtz Ádám és Cserepes István rajzai

A szerkesztő bizottság elnöke:
BENKE VALÉRIA

A szerkesztő bizottság tagjai:
FRISS ISTVÁN
HÁY LÁSZLÓ
KOMJÁT IRÉN
LAKOS SÁNDOR
NEMES DEZSŐ
NÉMETH KÁROLY
ÓVÁRI MIKLÓS
SIK ENDRE
SZIGETI JÓZSEF

A szerkesztőség címe:
Budapest, V.,
Széchenyi rakpart 19
Telefon: 124–475
111–400

A CIKKEK SZERZŐI:

NYERS REZSŐ, a Politikai Bizottság tagja, a Központi Bizottság titkára
KÁDÁR JÁNOS, a Politikai Bizottság tagja, a Központi Bizottság első titkára
DR. CSIKOS-NAGY BÉLA, a közgazdaságtudományok doktora, az Országos Ár- és Anyaghivatal elnöke
CSATÁRI DÁNIEL, kandidátus, a Társadalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa
KALMÁR GYÖRGY, újságíró
ROZSMAN ISTVÁN, újságíró, a Népszava rovatvezetője
THIERY ÁRPÁD, újságíró
RÉNYI PÉTER, kandidátus, a Népszabadság helyettes főszerkesztője
SELYEM ANDRÁS, az Egyesült Izzó pártbizottságának titkára
FRANK TIBOR, a METESZ Ipargazdasági bizottságának titkára
VERESS JÓZSEF, egyetemi adjunktus
HERSKÓ JÁNOS, filmrendező
HÁMORI OTTÓ, a Film, Színház, Muzsika főszerkesztője
BREUER JÁNOS, tudományos kutató, zenekritikus
VIG ISTVÁN, újságíró
CSÁTH MAGDOLNA, közgazdász
HETÉS TIBOR, a Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum tudományos munkatársa
EÖRY ÉVA, egyetemi gyakornok
VEKERDI LÁSZLÓ, könyvtáros
VITÁNYI IVÁN, a Valóság rovatvezetője

Digitized by Google

Az egység és a tanácskozás

Az 1968-as politikai naptár fontos eseményeket tartogat. Az előrejelzések közül különösen lényegesnek ígérkezik a tizennyolc kommunista és munkáspárt februárra tervezett *budapesti konzultatív értekezlete.* Ez a találkozó azt a célt szolgálja, hogy a kommunista pártok gondosan, körültekintően és demokratikus módon kidolgozzák később összehívandó nemzetközi tanácskozásuk napirendi, szervezési és ügyrendi kérdéseit.

Ez a tanácskozás természetesen nem önmagáért való cél, hanem eszköz: *az egység erősítésének és szilárdításának* legjobb, legcélravezetőbbnek látszó módja. Ezért vetődött fel szinte elemi igényként mielőbbi megtartásának szükségessége. Nem túlzás, ha azt állítjuk: minden eddiginél időszerűbb, hogy a marxista—leninista pártok *széles körű véleménycserét* folytassanak, és ezen fáradhatatlanul kutassák *a közös cselekvés* lehetőségeit.

Bonyolult világban élünk. A helyzet nem felületes megállapításokat és üres szólamokat, hanem alapos, minden részletre kiterjedő elemzést követel. Az egyoldalúság mindig veszélyt jelentett az ítéletben, de ma különösen nagy hibákat és tévedéseket szülhet. Korunk a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszaka, és az alapvető fejlődési irányzatot a szocialista erők szabják meg. Ugyanakkor az imperializmus, ha visszakozásra kényszerült is, nem tette le a fegyvert, s ahol csak lehet, kész az ellentámadásra.

Az új helyzetben új lehetőségek nyílnak, az új eredmények mellett új problémák jelentkeznek. Semmiképpen sem lehet általánosan ható recepteket vagy kötelező sablonokat megállapítani. Egyik tőkésországban a kommunisták miniszteri székekben ülnek, a másikban diktátorok vészbírósága előtt. Van olyan egykori gyarmati ország, ahol az élet a fegyveres harc folytatását tűzte napirendre, s olyan is van, ahol a demokratikus szabadságjogokért való politikai küzdelmet vagy a nem kapitalista úton való következetes haladást. Van olyan szocialista ország, ahol a gazdaságirányítás tökéletesítése áll a középpontban, de olyan is, ahol a légi háború kivédésére irányul a legfőbb törekvés. Sajátosságok, árnyalatok sokaságáról beszélhetünk, de minden ország

Digitized by Google

kommunistái és haladó erői akkor vívhatják legeredményesebben saját harcukat, ha maguk mögött érzik a *szolidaritás hatalmát, a nemzetközi munkásmozgalom egészét.* Egy marxista—leninista párt ezért soha nem érezhet ellentmondást abban, hogy miközben a legjobban szolgálja saját népét, az internacionalista törekvések egyik szakaszának tudja magát.

Az egység ily módon *nemcsak lehetséges, hanem szükséges is.* Az egység *elkerülhetetlenül hozzátartozik a világbéke megvédéséért, a nemzeti és szociális felszabadulásért vívott küzdelemhez,* amelynek feltétele minden imperialistaellenes erő tömörítése. Ennek a széles körű összefogásnak az alapja pedig *a kommunisták együttműködése.* Érthető tehát, ha hosszabb idő óta érlelődő folyamat egy olyan világtanácskozás előkészítése, amely ezeket a kérdéseket megtárgyalhatja.

Az egység természetesen nemcsak a tizennyolcak ügye. Az egység alapkövetelménye, hogy *minél szélesebb legyen.* Pártunk ennek tudatában azt javasolja, hogy a világtanácskozás tárgyalja meg és elemezze az *antiimperialista harc* helyzetét, feladatait és stratégiáját. Korunk olyan kérdése ez, amely minden pártot érint, s amelyhez mindegyiknek van mondanivalója.

Előfordulhat, hogy egyik-másik pártot különböző meggondolások egyelőre még távol tartanak a közös asztaltól. Ez igen sajnálatos, hiszen a vitás kérdések megbeszélésének, a valódi vagy vélt sérelmek feloldásának legjobb módja éppen az ügyek közös megbeszélése, s az alapos, több lépcsőben történő előkészítés lehetőséget nyújt a problémák tüzetes megvizsgálására. Kár tehát minden távolmaradóért. Ez azonban nem akadályozhatja meg a többi pártot, a pártok többségét abban, hogy eszmecserét kezdjen. S az egység minden híve őszintén reméli, hogy mind többen lépnek majd az egység kialakításának lépcsőfokaira.

Pártunk ez év tavasza óta különösen tevékenyen dolgozik az értekezlet előkészítésén. Számos testvérpárttal folytatott eszmecserét, s ezeken — a kétoldalú kapcsolatokon kívül — szóba kerültek a nemzetközi munkásmozgalom kérdései, köztük a nagy tanácskozás összehívása is. Megtisztelő az a feladat, amelyre a testvérpártok a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságát kérték fel: tegye lehetővé a konzultatív találkozó Budapesten történő megtartását. Úgy gondoljuk, ez nemcsak technikai ügy, hanem elismerése annak a munkának, amelyet pártunk az egységért folytat. A Központi Bizottság novemberi ülésének határozata is megállapította: *„Pártunk megtisztelő internacionalista kötelességének tekinti, hogy a nemzetközi kommunista mozgalom egységéért folytatott erőfeszítésekből minden lehető módon kivegye részét a jövőben is."*

A Központi Bizottság, a testvérpártok bizalmából, meghívólevelet küld a kommunista és munkáspártoknak a budapesti konzultatív tanácskozásra, arra a tanácskozásra, amely új szakaszát jelentheti az egységért vívott harcnak.

Digitized by Google

Nyers Rezső elvtárs beszámolója

a Központi Bizottság november 23-i ülésén

Soron következő gazdaságpolitikai feladataink kidolgozásakor pártunk IX. kongresszusának határozatából indultunk ki. Politikai és gazdasági helyzetünk elemzéséből az következik, hogy napirendre tűzhetjük a kongresszuson vázolt két nagy feladatnak, a gazdasági mechanizmus reformjának és a harmadik ötéves tervnek az egyidejű megvalósítását.

Mielőtt a feladat végrehajtásához hozzákezdenénk, kötelességünk még egyszer feltenni magunknak a kérdést: összhangban lesz-e egymással a két akció, nem gátolja-e az egyik a másikat? Az ismert tények és a tervszámítások azt igazolják, hogy a Központi Bizottság és a kongresszus állásfoglalása ebben a vonatkozásban is *helyes volt.* Az összhang feltétlenül *kialakítható,* igaz, hogy nem minden ellentmondástól mentesen, dehát ez semmit sem csökkenti az értékét. A gazdasági élet némely részterületén talán keresztezheti egymást a két akció, a gazdaság egészének fejlődése szempontjából azonban *egy irányba* hatnak. Az ötéves tervcélok követése biztosítja a gazdaság folyamatos fejlődését az átmenet időszakában is, az új mechanizmus bevezetése pedig növeli a társadalmi munka hatékonyságát; ezzel segíti a terv megvalósulását, és a legjobb felkészülésnek tekinthető a negyedik ötéves tervhez. Ezért lehetséges, hogy az ötéves terv menetében, a tervidőszak kellős közepén hajtsunk végre gyökeres reformot.

A két feladat egyidejű végrehajtásától *fokozatosan növekvő gazdasági eredményeket* várhatunk, de reálisan aligha számíthatunk arra, hogy mindjárt kezdettől fogva *minden* nehézséget eleve elkerülhetünk. Nem lenne okos dolog, hogy miközben a fejlődést szolgáló nagy változások tervét készítjük, a fejlődést kísérő netáni nehézségeket egyszerűen kihagyjuk a számításból, azzal, hogy „ezek nekünk nem kellenek". Vállalnunk kell az új úton járás kezdeti nehézségeit; időben felismerve őket, nyíltan szembe kell néznünk velük, hogy minél hamarabb kiküszöbölhessük mindegyiket. Fenntartva az alapvető célokat, gondosan felkészülve az átmeneti időszakra, tiszta lelkiismerettel vállalhatjuk a két feladat párhuzamos megvalósítását.

A bevezetendő reform politikai előkészítése lényegében befejeződött. A most lezáruló szakaszban három feladatot kellett elvégezni. Az

Digitized by Google

első feladat *a gazdaságirányítás jövőbeli eszközeinek konkrét kialakítása* volt. Ennek során sikerült a gazdasági szabályozók rendszerét úgy kidolgoznunk, hogy ezek a gyakorlatban is jól alkalmazhatók, és biztosítják a népgazdasági terv fő céljainak hatásos közvetítését a vállalatokhoz. Arra számíthatunk, hogy a szabályozók összhatásukban biztonsággal és jól szolgálják majd a tervcélokat, de persze nincs kizárva, hogy egyik-másik szabályozó eszköznél később majd kisebb-nagyobb mértékben igazítanunk kell a kialakított mércén. Az új szisztéma tehát a gyakorlatban alkalmazható; ez a legfőbb, amit elmondhatunk róla, s persze ez a feltétele minden további lépésnek is.

A második feladat volt: *a propaganda- és agitációs tevékenység kifejlesztése,* amely a reform általános céljainak megismertetését és a tömegek támogatásának elnyerését szolgálta. A hangsúly az előkészítés szakaszában magától értetődően a propagandán volt, nem pedig a személyekhez szóló agitáción. A kampány eredményét abban összegezhetjük, hogy társadalmunk alapvető osztályai, a munkásság és a parasztság ma már felismerik a reform osztályérdekből, továbbá társadalmi érdekből származó szükségességét és helyességét. Ugyanezt mondhatjuk az értelmiségről is. *Osztálymértékben* tehát ma már adva van a politikai biztonságérzet és támogatás. A *személy szerinti* biztonságérzet és támogatás viszont jelentékeny számú emberben, vagy kisebb közösségekben még nincs meg, abból következően, hogy még nem tudják, nem lesz-e olyan változás saját környezetükben, amely nehezíti személyes helyzetüket. Ez a körülmény kétségtelenül hatással van az általános politikai légkörre, és még egy darabig elkísér bennünket ezután is. Igazában nem is küszöbölhető ki, hiszen a reform lényegi tartalma kelti ezt a hatást, s óhatatlan, hogy az indokoltnál valamivel szélesebb körben ne érezzék a változás szelét. Ez az érzelmi tényező azonban később, az új mechanizmus stabilizálódásával arányosan, elkopik majd. Számunkra a legfontosabb most az, hogy — minden probléma mellett is — a reform kérdésében kétségtelenül megvan *az általános politikai bizalom,* az előkészítés tehát e téren is kielégítő eredménnyel járt.

A harmadik feladat volt: *a végrehajtást irányító államapparátus felkészítése* a nagy feladatra. Bár hosszabb távon még nagyon sok a tennivaló e téren, mégis most olyan államapparátusunk van, amely az indokolt átszervezésen keresztüljutott, politikailag szilárd, és az irányításra egészében alkalmas. A vállalati vezetők felkészültsége szinte mindenütt elegendő ahhoz, hogy az új körülmények között is biztosítsák a folyamatos termelést és áruforgalmat. De abban már nagy eltérések lesznek, hogy melyik vezető mennyire lesz képes felkutatni az új lehetőségeket és végrehajtható programot készíteni a vállalat azonnali és jövőbeli feladataira. Ezért a pártszerveknek és az állami vezetőknek fontos feladatuk, hogy folyamatos kádermunkával biztosítsák előbb-utóbb mindenütt a megfelelő színvonalú vezetést. Az államappa-

Digitized by Google

rátus és a vállalati vezetés mai cselekvőképessége összességében elegendő a soron következő feladatokhoz.

Korábbi terveinknek ezen a mostani, utolsó ellenőrzési pontján végeredményben joggal mondhatunk végső igent az új mechanizmus bevezetéséhez, és bizakodva nyithatunk szabad utat a végrehajtás számára.

Az új mechanizmus konkrét rendszerével kapcsolatban szinte magától értetődően felmerül a kérdés, hogy megfelel-e a Központi Bizottság által elfogadott irányelveknek, vagy pedig eltér tőlük. Nem széles körben ugyan, de akadnak e tekintetben kételyek. Vannak, akik egyikmásik területen olyan fokú eltérést vélnek felfedezni, hogy azzal már az irányelvek közgazdasági lényegét látják csorbítva. Az érdemi kritikai észrevételek mindegyike más-más oldalát bírálja a kialakított rendszernek, nem találkoztunk azonban az egészre vonatkozó általános és nyílt elutasítással, vagy ellenkoncepció felvetéssel. Érdemes megemlíteni a lényegesebb bíráló megjegyzéseket. Ezek a következők: 1. A hatósági árszabályozás túlzottan eltéríti az árakat az értékarányoktól, ezáltal ezek torzítva ösztönzik a termelést és a fogyasztást. 2. Az export jövedelmezősége alig nagyobb a belső piac jövedelmezőségénél, emiatt a belső piac elszívó hatással lesz a exportra. 3. Az új szabályozók kevéssé korlátozzák a jövedelmezően működő vállalatokat. 4. A vállalatoknak túlságosan szűk saját anyagi bázisuk lesz a fejlesztés és a beruházások terén. 5. A gazdasági verseny kibontakozását gátolja a trösztök, egyesülések viszonylag nagy száma. A bíráló észrevételek figyelemreméltók, sőt az igazság némely elemét is tartalmazzák, de mégsem elegendők ahhoz, hogy megállítsanak bennünket a cselekvésben, és ahhoz sem, hogy változtassunk a kidolgozott rendszeren. Mint a felsorolásból is kitűnik, a bírálatok lényegileg azt kifogásolják, hogy a vállalatokra gyakorolt gazdasági szorítás gyenge, és hogy az új szabályozók kialakított mércéjével csak lassabban, fokozatosan közelítünk a kitűzött gazdasági célokhoz. Ez azonban nem spontán folyamat, hanem *tudatosan született döntés* következménye: nem jelent alapvető eltérést az irányelvek lényegétől, hozzásegít viszont ahhoz, hogy a reformot a gazdaság folyamatos fejlődése közepette valósítsuk meg.

Hangsúlyozni kívánom, hogy a január 1-én bevezetésre kerülő új mechanizmus politikailag is, a közgazdasági alapelvek szempontjából is *jól megfelel a Központi Bizottság irányelveinek.* Az eredeti elgondolásnak megfelelően a központi tervezést szervesen összekapcsolja a piac aktív szerepével. Megszünteti azt, hogy a vállalatok kész terveket, vagy tervmutatószám-rendszereket kapjanak az államtól. Helyette intézményessé teszi az államigazgatási szervek gazdasági szabályozó tevékenységét, továbbá bevezeti a vállalatok önálló tervezését és ehhez kapcsolódó pénzügyi önállóságát. Ugyanezt teszi a helyi tanácsok esetében is. A széles körű árreform révén kellő feltételeket teremt az árukapcsolatok fejlődéséhez, a reális vállalati kalkulációhoz, ezzel a vállalati gazdálkodás objektív és fő mércéjévé teszi a nyereséget. Meg-

Digitized by Google

teremti az állam és a vállalati kollektívák közös érdekeltségét a nyereségnek jobb gazdálkodással való növelésében. Végül: közvetlen gazdasági kapcsolatba hozza a termelő és kereskedelmi vállalatokat a külső piacokkal, s ezzel vállalati érdekeltséget teremt a népgazdaság külső egyensúlyának javításához. Ezek jellemzik mind a korábbi irányelveket, mind a mostani konkrét szisztémát. Nem vitás tehát, hogy a működésbe lépő új mechanizmusnak minden kelléke és az új vállalati cselekvési szabályok a maguk egészében megfelelnek az eredeti intenciónak, a Központi Bizottság irányelveinek.

Mint köztudomású, a reformot *egyszerre és teljes körűen* vezetjük be a jövő év elején; sehol sem keverednek tehát az új irányítási eszközök a megszüntetendő régiekkel. Csak olyan irányítóeszközök működnek ekkortól, amelyeknek a későbbiekben is szerepet szánunk. A reform gazdasági hatásai persze nem egyszerre, hanem fokozatosan, mintegy *két-három esztendő alatt* bontakoznak ki.

A jövő év elejétől már nagyfokú önállóságot élveznek a vállalatok, a helyi szervek. A gazdasági lehetőségek azonban nem változnak egyik napról a másikra. Sem az államnak, sem a tanácsoknak, sem a vállalatoknak nem lesz *abszolút döntési szabadságuk* jövő év elején. Nem is lehet teljesen „szabad kezük", hiszen folytatniuk kell és végig kell vinniük a korábban megindított gazdasági folyamatokat a termelésben, az áruforgalomban, a beruházásokban és a közületi gazdálkodásban. Természetesen az anyagi eszközök döntő részét is lekötik ezek a folyamatok. A tanácsi és a vállalati vezetők, ha éppen keseregni akarnak, úgy is gondolkodhatnak, hogy „most aztán van már önállóságunk, de kevés a pénzünk hozzá!" Dehát persze mégsem ez az igazságok igazsága. A saját vállalati és tanácsi pénzalapok a jövőben fokozatosan *bővíthetők és növelhetők* a saját bevételekből; a helyi szervek nem függenek tehát kizárólag az állami juttatástól. A helyi szervek önálló döntési hatásköréhez automatikusan megteremtődik majd a megfelelő pénzalap is, különösen a fejlesztési alapok évről évre való fokozatos feltöltődésével, valamint az alapok jelenlegi lekötöttségének fokozatos csökkenésével.

A gazdasági élet egy részében viszonylag gyorsan kibontakozhat az új viszonyok közepette a vállalatok közötti *ésszerű és szabályozott verseny*, más részében azonban ez csak lassú folyamat lehet. Verseny alakulhat ki elsősorban ott, ahol a termelési kapacitások némileg meghaladják a vevők igényét, ahol több vállalat és szövetkezet között oszlik meg a termelési és forgalmi funkció, továbbá ahol az árak szabad alakításával is folyhat a verseny. Ügyelni kell arra, hogy a versenynek úgy teremtsünk teret, hogy a piacon *a vevők legalábbis egyenrangú helyzetben legyenek az eladókkal.* A gazdasági élet monopolizáltságának fokát ezért a gazdaság egy részében csak fokozatosan lehet csökkenteni, és persze, ahol a termelőerők koncentráltsága már túlnőtte a hazai piac méreteit, ott perspektívában is megmarad a monopol-szervezettség. Mennyire gátolja a verseny kialakulását a magyar

Digitized by Google

népgazdaság mai *vállalati tagoltsága?* — vetődik fel sokhelyütt a kérdés. Kétségtelenül találhatunk olyan vállalatokat, ahol párhuzamos kapacitással rendelkező gyárakat centralizáltak egy vállalati keretbe, s ahol ez objektív akadálya az ésszerű versenynek. Mégis, a mai vállalati tagoltság korántsem teszi lehetetlenné a versenyt. A több mint 2000 állami vállalatból mintegy 250 vállalat működik tröszt alá rendelve, s ezek is túlnyomó többségükben vertikálisan összekapcsolódó vállalatok; itt tehát nem is jöhetne létre számottevő verseny, akkor sem, ha a tröszt nem létezne. További mintegy 100 állami vállalat bekapcsolódik valamely gazdasági egyesülésbe, de az egyesülések nem gyakorolnak átfogó irányítást a vállalatok fölött. A jogszabályozásnál és az állami felügyeletnél azonban vigyázni kell arra, hogy az egyesülések a hivatásuknak megfelelő funkciót töltsék be, és *ne válhassanak az eladók monopolszerveivé.* Az állami vállalatok mellett hazánkban ma mintegy 5000 *szövetkezet* működik, ahol a versenyt ki lehet bontakoztatni. Végül működik a *magánszektor* is, melynek szintén megvan a maga kiegészítő, de azért fontos szerepe a versenyben. A fennálló lehetőségeket ésszerűen kihasználva, fokozatosan bővülő egészséges versengést teremthetünk a vállalatok jelentős részében.

A központi tervezés és a szabályozott piac segítségével a következő években *fokozatosan kívánjuk elérni a népgazdaság tartós gazdasági egyensúlyát.* Nyomós gazdaságpolitikai érdekekből kiindulva határoztunk úgy a Központi Bizottság júniusi ülésén, hogy a nagyobb gazdaságosságot szolgáló hatásoknak fokozatosan növekvő mértékben engedünk utat a népgazdaságban azért, hogy eközben fennmaradjon a gazdasági növekedés kívánatos mértéke, és az életszínvonallal kapcsolatos politikánk is érvényesüljön. Ha mindenáron radikális gazdasági megoldásokat erőltetnénk, egész biztosan gyorsabban nőhetne a termelékenység, a műszaki fejlődés, viszont nem kívánatos társadalmi hatásokat okozhatnánk, ha a termelési kapacitások konvertálása, a piaci versenyképesség növekedése nem tudna lépést tartani a hirtelen növekvő, túlzott követelményekkel. Ezért döntöttünk úgy, hogy a vállalatokat fokozatosan, de szisztematikusan tereljük a nagyobb gazdasági hatékonyság irányába és fokozatosan közelítünk a népgazdaság tartós egyensúlya felé. A fokozatosság elvéből következik, hogy a külkereskedelemben meghagyunk bizonyos import-fékeket és az exportot sem mindenáron növeljük, hanem a belső piac növekvő igényének szolid kielégítése mellett. Az elvből következik az is, hogy az alacsony hatékonyságú vállalatok számára „átállási időt" biztosítunk, hogy fokozatosan növeljük a népgazdasági érdek szorító erejét, tudva és vállalva azt, hogy mindezzel egyúttal a jó vállalatok gazdasági fejlődését is fékezzük. Szintén a fokozatosság elvéből következik, hogy *bizonyos határok közé szorítjuk az árak mozgását,* azoknak a fogyasztási cikkeknek egy részénél is, amelyeknek nem lesz rögzített hatósági áruk.

Mindezek a gazdaságpolitikai szempontok végülis nem hatástalanítják az új mechanizmust, nem keresztezik az alapelveket, inkább

Digitized by Google

hozzásegítenek a reform nagyobb zökkenőktől mentes, politikailag kedvező körülmények között történő megvalósításához. Persze, egyes közgazdasági szabályozóknak állniuk kell még a gyakorlat próbáját, s csak az eredmények dönthetik el véglegesen, hogy helyes mértékkel alkalmazzuk-e az egyes eszközöket.

Külön szeretnék néhány szót szólni *népgazdaságunk külső egyensúlyáról*, azért, mert ez ma is kiemelkedő fontosságú — 1968-ban is növelnünk kell mind az importot, mind az exportot —, és azért is, mert különösen fontos tényező jövő gazdasági fejlődésünk szempontjából. Már az előző ülésen is foglalkoztunk e témával és megállapítottuk, hogy külkereskedelmünk egyensúlya nem stabil: hol megvan, hol nincs meg, időről időre változik. Azt is megállapítottuk, hogy a szocialista külkereskedelem egyenlege hosszabb időszakot tekintve az egyensúly körül ingadozik, tehát dinamikusan nézve az egyensúly irányába mozog, a tőkés külkereskedelem viszont 1951 óta tartós hiányt mutat. Ezt a passzívumot üzleti hitelek felvételével fedeztük. A másfél évtized folyamán felvett vállalati és bankhitelek jó részét már visszafizettük, de egy részük felgyülemlett mint hitelállomány, amely évente jelentős összegű kamatfizetési kötelezettséggel jár. Emellett bizonyos exportot csak dollárhitelek nyújtásával realizálhatunk, és dollárban fizetendő nemzetközi kötelezettségünk is lesz még a jövőben. Mindez jelentősen növeli a népgazdaság dollár-szükségletét. Ezért nem elegendő, hogy a tőkés külkereskedelem önmagában egyensúlyban legyen, hanem ma és a jövőben is az a népgazdasági követelmény, hogy a tőkés külkereskedelem jelentékeny *dollár-aktívumot* eredményezzen. Ennek egyik fő útja az lehet, hogy népgazdaságunk túlzottan megnőtt tőkés anyagimportjának egy kritikus részét megpróbáljuk dollárviszonylatból *szocialista viszonylatba* átterelni.

A másik, legalább ennyire fontos eszköz *a tőkés exportképesség fokozása*. Ehhez nem is döntően a tőkés export mennyiséget kell gyorsabban növelnünk — hiszen az ma is gyorsan (éves átlagban 10—12 százalékkal) növekszik —, hanem az export *struktúráját és gazdaságosságát* kell javítanunk. Javítanunk kell exportképességünket azokban a termékcsoportokban, amelyek viszonylag munkaigényesebbek, mindenekelőtt a gépipari termékekben, ahol a tőkés export csak nagyon lassan növekszik. Az új mechanizmus éppen ebbe az irányba, a devizagazdaságosság javítása felé tereli a vállalatokat. Ez lesz a fő hatása. Emellett hatósági szabályozással, import-engedélyezési és kontingensrendszerrel mérsékeli a tőkés import növekedését. Mai megítélésünk szerint a tőkés külkereskedelem hatékonyságának olyan fokú növelése, amely a kívánatos egyenleghez vezet, nem érhető el egy-két év alatt, ennél valamivel hosszabb idő kell hozzá. Igazán tartós eredményt nem úgynevezett kényszer-eszközökkel érhetünk el, hanem a *gazdasági hatékonyság* mind nagyobb fokozásával, és azzal, hogy a további hiteleket *gazdaságos, gyorsan megtérülő befektetésekre* használjuk fel, olyanokra, melyek dollár-mérlegünket javítják.

Digitized by Google

Ebben a felfogásban foglalkoztunk az elmúlt hónapokban népgazdaságunk külső egyensúlyának problémájával, kiindulva a Központi Bizottság júniusi állásfoglalásából.

A *jövő évi népgazdasági terv* fő előirányzatainak kialakításakor az Országos Tervhivatal a harmadik ötéves terv előirányzatait vette alapul, elemezte az előző két év tapasztalatait, és számításba vette a gazdasági reform várható hatását. Bár az átmenet jó néhány bizonytalansági tényezővel jár együtt, mégis a jövő évre szólóan is képesek vagyunk a népgazdasági tervezés útján hatékonyan irányítani a gazdasági fejlődést, s kielégítő pontossággal megtervezni a gazdasági növekedés ütemét, a termelés és elosztás fő arányait. A terv előirányzatai a korábbinál némileg tágabb határok között mozognak, ez azonban nem bizonytalanságot tükröz, inkább reálisan fejezi ki a gazdasági növekedés tervezésében eddig is lehetségesnek tekintett határértékeket.

A *gazdasági növekedés* üteme az 1967. évinél valamivel kisebbre van tervezve, azért, hogy a következő években az ütem jobban megfeleljen az ötéves tervnek, és kedvezőbb gazdasági főarányok mellett valósítsuk meg magát az ötéves tervet. A tervezett ütem azonban még mindig magasabb az ötéves terv eredeti üteménél. Ha az 1966—1968. éveknek, tehát az ötéves terv első három évének összesített fejlődési adatait egybevetjük az ötéves terv-előirányzatokkal, világosan láthatók az eltérő arányok. Három év alatt a tervezettnél gyorsabban nő egyfelől a társadalmi termék és a nemzeti jövedelem értéke; másfelől ugyanilyen ütemben túlteljesül a társadalmi összfogyasztás. A *beruházások* összértéke a hároméves periódusban 3—4 százalékkal meghaladta a tervezettet, ezért 1968-ban szűk lehetőség lesz új indításokra. Viszont lényeges tervcéloknál nincs túlteljesítés a három év alatt. A mezőgazdasági termelésben és a tőkés exportban pontosan csak a tervezett növekedés következik be, a beruházási hatékonyság, az új objektumok üzembe helyezése pedig elmarad a tervezett ütemtől. Ebből az aránytalanságból következik végső lecsapódásként az a tény, hogy a tőkés import gyorsabban nő, mint a tőkés export. A dollár-viszonylatú külkereskedelemi aktívum népgazdasági fontosságát jobban ismertté kell tennünk a gazdasági vezetés szélesebb körében, hogy hatásosabban mozgósítsunk sok-sok jó gazdasági lépés kidolgozására. A jövő évi terv nem hoz ugyan döntő javulást a népgazdaság külső egyensúlyában, de az adott helyzetnek megfelelő célokat tartalmazza, s kielégítő haladást jelent a további célok felé.

A vállalati tervezés köréből nyert információk szerint az ipari termelés tervezett növekedése *biztosítva van*, s termelési kapacitással is, rendelés-állománnyal is megfelelően alá van támasztva. A felhasználó szervek rendelési aktivitása eléggé nagyfokú; sok vállalatnál a termelési volumen rendeléssel való lekötése eléri a 100 százalékot, s csak kevés vállalatnál mutatkozik számottevő rendelés-hiány. Inkább az jellemző, hogy jó néhány vállalatnál a rendelők igénye meghaladja a termelési kapacitást. Az információkból az is világosan megállapítható,

Digitized by Google

hogy a termelés szerkezetében, különösen a kezdeti időkben, még csak kis mértékű módosításra lehet számítani. A nagyfokú árukereslet ugyanis egyelőre a termelés eléggé széles területén lehetővé teszi, hogy az eddigi összetételben növekedjék a termelés. Nem lehetetlen viszont, hogy az év második felében már nagyobb összetételbeli változások jelentkeznek a rendelésekben; ezért jóelőre fel kell készíteni az iparvállalatok vezetését, hogy gyorsan és pozitívan reagáljon a változó igényekre.

A vállalatok *anyagellátása* a központi tervezés szemszögéből nézve kielégítőnek látszik, hiszen a hazai anyagtermelés növekedése mellett mind a szocialista anyagimport, mind a tőkés anyagimport 12 százalékkal növekszik. A vállalatok is általában biztosítottnak látják az anyagellátást, bár részükről már jelentkeznek — főként összetételbeli — problémák. Ennél valamivel szélesebb körben olyasfajta aggodalom tapasztalható a vállalatoknál, hogy a külkereskedelmi mérleg érdekében az anyagimport túlzott korlátozására kerülhet sor, ami rontja majd a termelés anyagellátását és továbbgyűrűzik az értékesítésre. Azok a vállalatok, ahol ez a félelem teret kap, bizonyos biztonsági túlbeszerzésre is törekednek, s ez persze nem valami jó dolog. Véleményünk szerint a tervezett anyagimportnak kielégítő helyzetet kell eredményeznie, s erről az oldalról népgazdasági méretekben nem fenyegetheti veszély a terv teljesítését. Szükség van persze az anyagokkal való ésszerű gazdálkodás biztosítására minden vállalatnál, valamint az anyagkontingenseknek a vállalatok közötti helyes elosztására ott, ahol kontingensrendszer lép életbe.

Nem tekinthetjük mindenben megnyugtatónak *a munkaerőhelyzettel kapcsolatban* a vállalatok felkészülését. Korántsem az a jellemző, hogy a vállalatok felszabadítanak munkaerőt, inkább az, hogy a népgazdaságilag ésszerűnél valamivel nagyobb létszámnövekedést terveznek. Az Országos Tervhivatal felmérése szerint jövőre az ideinél is nagyobb méretékű, mintegy 65—70 000 fős munkás-alkalmazott létszámbővítést terveznek. Ez két okból is túlzott, sőt veszélyes törekvés. Egyrészt azért, mert a nyugdíjasok és az anyasági segélyt igénylők növekvő száma, továbbá a termelőszövetkezetektől várható átáramlás figyelembevételével csak mintegy 40 000 fővel nőhet a munkaerő-kínálat, s így a vállalatok csak egymástól vonhatnak el a dolgozókat, esetleg megalapozatlan munkabérek varázsával, aminek a veszélyei ismertek. De másrészt azért sem lenne helyes tudomásul venni ezt a növekedést, mert a vállalatok jó néhány esetben olyan termeléshez vennének igénybe túl nagy létszámot, amely iránt ma még megvan ugyan a kereslet, de a közeljövőben már erősen csökkenhet, s a kapacitások átállítása mellett nem tudnák kielégítően foglalkoztani a többlet-létszámot. Ezért a Politikai Bizottság véleménye szerint a kormány részéről úgy kell orientálni a vállalatokat, hogy 30—40 000 fős létszámtöbblettel oldják meg jövő évi feladataikat; a párt- és a szakszervezeteknek pedig szorgalmazniuk kell a termelékenység növelését, mert a vállalatok többségénél

Digitized by Google

lehetőség van arra, hogy akár a jelenlegi létszámmal is elérjék a tervezett gazdasági teljesítményt.

A *mezőgazdasági termelés* tervezett 3—4 százalékos növelése reálisnak látszik. Az állami gazdaságokban és a termelőszövetkezetekben a termelési kedv nagyfokú és többségükben ma már a munka szervezettsége is kielégítő. Az őszi betakarítás az idén kielégítő ütemben folyt és eléggé idejében fejeződött be. Egyes megyékben az őszi kedvező időjárás hatására borszőlőből és kukoricából valamit javult a termésátlag a hivatalos termésbecsléshez képest. Betakarítási és tárolási problémák ez évben a különösen jó téli-almatermés következtében jelentkeztek. Megfelelő göngyöleg hiányában mintegy 800—1000 vagon almát átmenetileg prizmákban, szabad ég alatt kellett elraktározni. Végeredményben a jelentkező problémákat sikerült viszonylag kielégítően megoldani, elviselhető betakarítási veszteségekkel, úgy, hogy a belföldi piacon bőségesen van, nem is drága alma, az exportot pedig a tervezettnél több mint 10 százalékkal túlteljesítjük. Mégis, az idei almatermés újabb figyelmeztetés a termelést és a kereskedelmet irányító szerveknek arra, hogy azokon a területeken, ahol már jóelőre számítani lehet a termelés jelentős felfutására, gondosabban és kellő időben készüljenek fel a betakarításra, a tárolásra és a szállításra. Az őszi szántási-vetési munkákat a mezőgazdaságban jó eredménnyel végezték, idejében, jó minőségben vetettek el. November elején teljesítették az országosan tervezett 2 millió 300 ezer kat. hold kenyérgabona-vetést. A vetések állapota jó. Megfelelő ütemben folyik a jövő évre szóló termelési és értékesítési szerződések megkötése is. A mezőgazdaságban tehát rendben és szervezetten megkezdődött már az 1968. évi terv végrehajtása.

Az árképzés és *az árak reformja* következtében a termelői árak színvonalának mintegy 7 százalékos emelkedésével számolhatunk. Az ipari termelői árak egy része csökken, más része emelkedik, egészében 6 százalékos emelkedés várható. A termelői és a fogyasztói árszint között eddig 10 százalékos volt az átlagos árrés, ez most 3—4 százalékra csökken, azért, mert a termelői árak emelkedéséhez viszonyítva nem emelkedik hasonló mértékben a fogyasztói árszint. A termelői árak emelkedése azonban felfelé nyomja az állami export-szubvenció összegét. Számítani kell arra is, hogy a vállalatok az emelést az áruk egy részénél tovább viszik a fogyasztói árakra, ahol ezt hatósági árkötöttség nem gátolja és az áruk iránti kereslet mértéke lehetővé teszi. A vállalati nyereségek népgazdasági átlagban a vállalati eszközök értékéhez viszonyítva 7,5 százalékot tesznek ki, de persze ez ágazatonként jelentős mértékben szóródik.

Megfigyelésünk szerint a termelői árakkal kapcsolatos vállalati alapállás a *biztonságra törekvés*, s olyan ár, vagy olyan állami visszatérítés elérése, amely minden körülmények között biztosítja a tervezett nyereséget és a dolgozók részesedését. Eközben persze minden költségtényezőt óvatosan, annak felső határértékén vesznek számba, s ez a gyakorlat minden csalás vagy visszaélés nélkül is felfelé nyomja a ter-

Digitized by Google

melői árakat a miénkhez hasonló árreform előkészítésekor. A későbbiekben, a gazdasági feltételek megszilárdulásával, a biztosabb helyzetismerettel megszűnnek majd a kiváltó okok, s a további emelkedés veszélye is elmúlik, de feltehető, hogy addigra bizonyos fokú nyereségtartalékok képződhetnek a vállalatoknál. Erre számolva két intézkedésre született eddig határozat. A vállalati *nyereségadó* mértékénél az állami szervek ilyesfajta tartalékolást is számításba vettek, valamint a *külkereskedelmi szubvenció* mértékét 1968-ban rendszeresen ellenőrzik, s ahol visszaélést állapítanak meg, ott elvonják a juttatást, ahol pedig túlzottnak találják, ott élnek a szubvenció féléves felmondásának jogával.

Az ártervezés során, mint ismeretes, az árak megállapításakor három tényezőt vesznek figyelembe: az önköltséget, az állami kedvezményeket és a piac értékítéletét. A számításokat gondosan végezték, de kétségtelen, hogy *az így kialakított árak helyességének végső próbáját csak a jövő évi gyakorlat adhatja.* Tulajdonképpen a piac értékítélete jelenti azt a tényezőt, amely előzetesen csak korlátolt pontossággal vehető figyelembe. Ezért az első időben arra számíthatunk, hogy a szabad és félig kötött árak terén a piac hatására bizonyosfokú le- és felfelé menő mozgások lesznek. A piac értékítéletét, a kereslet és kínálat hatását az árakra el kell ismernünk nekünk magunknak és el kell ismertetnünk a társadalommal is, mert csak akkor tudunk teljesen következetes életszínvonal-politikát folytatni, kellően operálni a keresletek növelésével és az áruellátás fejlesztésével. Nem szabad tehát kárhoztatnunk azt, ha egy vállalat megalapozottan és szolidan igazodik árpolitikájával a piaci értékítéletekhez. Fel kell azonban lépnünk az ellen, ha monopolhelyzetben levő vállalatok akár a velük kooperáló más szocialista szerveknek, akár a fogyasztóknak a rovására, az önköltségtől függetlenítve magukat, egyszerűen emelik az árakat, vagy indokolatlan felárat követelnek. Az állam *sohasem lesz közömbös* ilyen esetben. Az is fontos, hogy az állam ne váljon egyszerűen tehetetlenné a piac értékítéletével szemben, még a szabad árak körében sem. Maga is befolyásolhatja gazdasági eszközökkel a piacot, és kell is élnie ezzel a lehetőséggel — ha kívánatos, az árukínálat növekedését előmozdítva, ha kell, az árukereslet mérséklődését segítve.

Az állami piac-szabályozásnak egyik fontos eszköze *az állami hitelpolitika.* A hitel természetesen ma már nem fogható fel úgy, mint valami különleges gazdasági kedvezmény, vagy rendkívüli esemény, hiszen a hitelnyújtás és a hitelfelvétel széles körű, rendszeres. Egyáltalán a hitelre a mai modern gazdasági életnek szinte ugyanúgy szüksége van, mint az embernek a mindennapi kenyérre. De óriási fontossága van a mindenkori hitel-kondícióknak az állami gazdaságpolitika szempontjából. Növekvő hitelkibocsátással növelni, mérsékelt hitelkibocsátással pedig mérsékelni lehet az árukeresletet. Az ilyen vagy olyan hitelpolitikának közvetett hatása van az árak alakulására is. Ilyen megfontolásból az 1968. évi népgazdasági terv mérsékelt hitelkibocsátást irányoz

Digitized by Google

elő, ugyanakkor a hiteligények bizonyos fokú szelektálását is, a jövedelmezőség és az időbeni visszafizetés szempontjából. A hitel eddigi, lényegében automatikus folyósítása megszűnik, a vállalatok között bizonyos verseny bontakozik ki a hitelért. A jövőben a hitel semmiképpen sem válhat a veszteségesen gazdálkodó vállalatok pénzügyi támogatásának automatikus eszközévé. Az új hitelpolitika kezdetben bizonyos kényelmetlenséggel jár majd, s egyesek előtt puszta bürokráciának is tűnhet a dolog. Mégis, tekintettel a nagyon fontos társadalmi és állami érdekekre, nem szabad takarékoskodnunk az erőfeszítéssel annak érdekében, hogy a gazdasági élet cselekvő részesei megértsék a kormány hitelpolitikájának lényegét, és persze annak érdekében sem, hogy a bankok is helyesen alkalmazzák ezt.

A jövő év *nagy próba lesz minden szocialista vállalat vezetése számára:* hogyan tud élni az önállósággal, hogyan birkózik meg a pillanatnyi nehézséggel, és mennyire képes okos kezdeményezésekre. Támogatnunk és terjesztenünk kell az olyasfajta vezetőknek a mentalitását, akik határozottságot és kezdeményező készséget tanúsítanak, nem ijednek meg a váratlan eseményektől sem, nem esnek tétlenségbe a nehézségek láttán, hanem szüntelenül keresik a jobb eredmények lehetőségét, és eközben sohasem élnek vissza a rájuk bízott eszközökkel és jogokkal.

Az 1968. évi gazdasági lehetőségek további fejlődéssel kecsegtetnek bennünket. A vállalatoknál tapasztalható nekigyürkőzés, a gomba módra születő és szaporodó műszaki, termelési és kereskedelem-fejlesztési elképzelések olyan *nagyfokú gazdasági aktivitásról* tanúskodnak, amilyent hosszú ideje nem tapasztalhattunk hazánkban. Helyes politikai ösztönzéssel és jó állami irányítással elérhetjük, hogy a sok-sok jószándék, terv, kezdeményezés már a jövő évben anyagi erővé váljék és előrevigyen bennünket.

Az életszínvonal 1968. évi fejlődését különös gonddal állították össze a tervező szervek, miközben a pártvezetés is folyamatosan foglalkozott a kérdéssel, tekintettel annak közvetlen politikai hatására. Pártunk gazdaságpolitikájának ma is, a jövőben is — a fizikától kölcsönvett hasonlattal élve — két fókusza van és lesz: az egyik *a gazdasági hatékonyság állandó növelése,* a másik *az életszínvonal ezzel összefüggő rendszeres emelése.* Egyik sem hagyható el és egyik sem alkalmazható a másiktól elszakítva. Ennek alapján a konkrét gazdasági intézkedéseknek az életszínvonallal összefüggésben a következő három követelményt kell kielégíteniük:

— A dolgozók kereseti színvonala a gazdasági hatékonyság növekedésével összhangban emelkedjen, tehát dolgozói érdekeik teljesüljenek.

— Biztosítva legyen a keresetek kedvező felhasználása áruvásárlásra, szolgáltatásra, sőt még takarékosságra is, tehát a fogyasztói érdekek is kielégüljenek és ezzel ösztönözzék a termelési kedv szüntelen megújulását.

Digitized by Google

— A társadalmi összfogyasztás és a társadalmi felhalmozás olyan aránya valósuljon meg, amely a jelent kielégíti, a jövő fejlődését pedig jól megalapozza, vagyis az össztársadalom érdeke is érvényesüljön.

Tapasztalatból tudjuk, nem könnyű mindhárom követelménynek jól eleget tenni, de véleményünk szerint a szocialista társadalom keretében ez mégiscsak lehetséges. Az új mechanizmus bevezetésével fenntartjuk az életszínvonalat illető eddigi elvi-poltikai céljainkat, ugyanakkor arra törekszünk, hogy közvetlenebb kapcsolat, nagyobb harmónia jöjjön létre az érdekek előbb említett rendszerében.

Az életszínvonalat természetesen — ugyanúgy, mint a gazdasági tevékenység többi részét — nem lehet minden évben gyökeresen újratervezni, mert ez nem állna összhangban sem a társadalmi, sem az egyéni érdekekkel. E téren is az ötéves terv céljait kell követnünk. A jövő évi terv ezért összhangot kíván teremteni az ötéves fejlődés és az éves intézkedések között. Ugyanakkor a gazdasági reform követelményeinek is eleget tesz, és megvalósítja mindazokat az intézkedéseket, melyek mellőzhetetlenül szükségesek a reform érdemi megvalósításához.

A *lakosság fogyasztása* a nemzeti jövedelemből 1968-ban 5 százalékkal növekszik. Az éves terv így változatlanul fenntartja a fogyasztásnak az ötéves tervben előirányzottnál gyorsabb ütemű növekedését, tovább viszi tehát az utóbbi két évben kialakult tendenciát. Ha a jövő évi terv teljesül, akkor az ötéves terv első három évében 17—18 százalékkal növekszik a társadalom fogyasztási alapja és megközelíti az öt évre megcélzott 19 százalékot. Figyelembe kell persze vennünk, hogy a nemzeti jövedelem jövőre is gyorsabban nő az ötéves terv üteménél, és így megvalósul az öt évre megszabott arány a fogyasztás és felhalmozás között. A társadalmi elosztás fő arányát tekintve tehát érvényesül a tervszerűség. A béren és borítékon kívüli társadalmi juttatások azonban — a mai automatizmus folytán — változatlanul gyorsabban nőnek, mint a pénzkeresetek, s ezért a reálbérek növekedése valamivel kisebb mértékben haladja meg az ötéves terv ütemét.

A *reálbérek* jövő évi 1,5—2 százalékos emelkedésének előirányzata reálisnak látszik. Az ilyen mértékű emelkedés a tapasztalatok szerint nem elegendő ahhoz, hogy széles dolgozó rétegekben az életszínvonal emelkedésének az érzetét keltse; ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy körülbelül ugyanilyen mértékben automatikusan, szinte észrevétlenül nő a szükségleti színvonal is. Ahhoz azonban feltétlenül elegendő ez az emelkedés, hogy hozzájáruljon a nyugodt politikai légkör kialakulásához. Persze, ennek még meg kell valósulnia, a valóságban is el kell érnünk a tervezett emelkedést. Továbbá az is fontos, hogy az átlagos keresetnövekedés a különböző nagyobb dolgozói rétegek mindegyikénél elérje a fogyasztói árszínvonal emelkedésének mértékét.

A *vállalati átlagbérek* emelkedését a terv 2,5—3 százalékban veszi számba, azon az alapon, hogy vállalati szinten 4 százalékban van maxi-

Digitized by Google

málva az átlagbér-emelkedés, és kétségtelen, hogy a vállalatok nagy részénél gazdaságilag megalapozatlan lenne a maximális mértékű béremelés. A vállalati tervek igazolják a Tervhivatal feltételezéseinek helyességét és azt mutatják, hogy a 2,5 százalékos átlagbér-emelkedésre szinte biztosan lehet számítani, sőt valószínűleg a 3 százalék elérésére is. A közalkalmazottaknál 2 százalékos átlagbér-emelkedést biztosít az állami költségvetés. A bérek emelkedése oldaláról tehát adva van a reálbér-előirányzat egyik feltétele. A másik feltétel az, hogy a fogyasztási cikkek és szolgáltatások árszínvonalának emelkedése a megengedett 1—2 százalékos keretben realizálódjon. Fogyasztói árrendszerünk úgy kombinálja a hatósági árakat és a szabad árakat, hogy ez kellő biztosítékot nyújt arra, hogy a fogyasztói árszínvonal jövő évi alakulásában legalábbis nagyobb meglepetésektől ne kelljen tartanunk. A piacra kerülő fogyasztási cikkek összmennyisége a tervezettnél akár 2—3 milliárd forinttal nagyobb forgalomhoz is elegendő, s az áruválaszték is megfelel a mai helyzetnek. Az árukínálat magas színvonala feltétlenül hozzásegít ahhoz, hogy *a fogyasztói piac egészében nyugodt maradjon,* s ez az áralakulás szempontjából döntő tényezőnek számít.

A fogyasztói árak alakulásában nagy jelentősége lesz — bár 1968-ban talán még csak kevéssé — a *termelői árak* alakulásának. Itt kevesebb a hatósági megkötés, sokkal nagyobb szerepe van tehát a piaci hatásnak, a kereslet és kínálat viszonyának. Ezért csak *fokozott felelősséggel* szabad végezni a vállalati árkialakítást, lehetőleg olyan termelői árakat állapítva meg, amelyek belefférnek a felhasználó, vásárló vállalatok kalkulációjába, és egyáltalán biztosítják az adott termékek jövőbeli piacát. A termelői és fogyasztói árszint erős közeledéséből arra kell következtetnünk, hogy a jövőben mindkét ár-szféra érzékenyebben reagál majd a másik változására.

A *fogyasztói árak* reformjánál a politikai követelmények mellett abból indulunk ki, hogy az új gazdasági mechanizmus hatékonyságához szükséges minimális feltételek bekövetkeznek. A „minimális" jelző ebben az esetben nem úgy értendő, hogy kevés árunak az ára változzon meg — mert a viszonylag szélesebb körű ármozgások elkerülhetetlenek —, hanem úgy, hogy a változások iránya és végeredménye *az állam által szorosan körül legyen határolva és a politikai szempontokat érvényesítse.* Közismert ma már, hogy a közgazdaságilag indokolt, értékarányos árrendszer kialakításához nagyobb változtatás lenne szükséges az élelmiszer-árak, a szolgáltatások és az iparcikkárak egymáshoz viszonyított arányaiban. Az előbbi kettőt emelni kellene, mert a társadalmi ráfordítások ma nem térülnek meg az árakban, az utóbbit pedig éppen ellenkezőleg, csökkenteni kellene. Ilyen alapvető változtatást az árarányokban azonban csak hosszabb idő folyamán, *tíz-tizenöt év alatt* látunk megvalósíthatónak úgy, hogy összhangban legyen az életszínvonal rendszeres emelkedésének céljával. Ez viszont a legkevésbé sem jelenti azt, hogy ma nem is érdemes foglalkozni a különböző termék-árak kiigazításával és a termékek közötti árarányok lényeges

Digitized by Google

javításával. Sőt! Ezt feltétlenül meg kell tennünk, mert hozzásegít bennünket a gazdasági fejlődés jobb megalapozásához.

Együtt nézve a hatósági és a szabad árakat, az élelmiszer-árak és a szolgáltatások együttes színvonala nem változik, de az iparcikkek árszínvonala némileg emelkedik. A hatósági árváltozások elsődlegesen *a dolgozó tömegek szempontjait* veszik figyelembe, és kissé csökkentőleg hatnak az árak szintjére. A szabad árak valószínű mozgása viszont már inkább *a költségviszonyok és a kereslet-kínálat hatását* tükrözi, tehát hol hátrányos, hol előnyös lehet a fogyasztók számára, egészében pedig az árszint emelkedésére hat. Az új árak feltétlenül helyesebben ösztönzik majd mind a termelést, mind a fogyasztást. Általános hatásirányuk az lesz, hogy kielégítetlen fogyasztási igények esetén a termelést ösztönzik, fölös termelési kapacitások esetében pedig a fogyasztást. Ezért hosszabb távon is *helyesnek és fontos lépésnek tartjuk* a bevezetendő fogyasztói ármódosításokat.

A népesség nagyobb rétegeire, valamint a különböző jövedelmű családi háztartásokra gyakorolt hatás szempontjából a javasolt árintézkedésekről előzetes elemzést kértünk a Központi Statisztikai Hivataltól. Persze, csak reprezentatív felmérésekről lehet szó, melyekben óhatatlanul nem egyének, hanem statisztikai átlagok szerepelnek, ezenkívül csak a jelenlegi fogyasztási szerkezetben lehetséges ilyesmit készíteni, nem pedig a jövőbeli tényleges szerkezetben. Lehetetlen tehát az előzetes egzakt felmérés, mégis a vizsgálatok eléggé pontosan mutatják az intézkedések hatásának az irányát. Ez pedig most elegendő számunkra a lelkiismeretes döntéshez. Az elemzés azt mutatja, hogy a két fő társadalmi osztályt, a munkásságot (vagy még szélesebben: a bérből és fizetésből élőket), valamint a parasztságot egyformán érintik a tervezett és megengedett árváltozások. Ha a különböző jövedelmű munkás-alkalmazotti háztartásra gyakorolt hatást nézzük, azt látjuk, hogy az alacsony keresetűeknél az átlagosnál *kisebb*, a magasabb keresetűeknél pedig az átlagosnál *nagyobb* árszint-emelkedés következik be, azért, mert a fogyasztási struktúra különbözősége folytán a hatósági ármegállapítás jobban védi az alacsonyabb keresetűek reáljövedelmét. A tervezett összetételű 1 százalékos fogyasztói árszint-emelkedésből az alacsonyabb jövedelmű családokra 0,4 százalékos tényleges árszintemelkedés hárul, a magasabb jövedelmű családokra pedig 1,6 százalékos emelkedés. A valószínű hatásirány tehát szociális szempontból *megfelelőnek* tűnik. A javasolt árrendezés lényegileg abban különbözik az 1966-os árrendezéstől, hogy ezúttal az életszínvonal nem lesz „újra elosztva" a különböző dolgozó rétegek között, mint két évvel ezelőtt.

A most tárgyalt feladatok nagy munkát rónak *a párt-, az állami, a gazdasági és a társadalmi szervezetekre*. Jó elvégzésükhöz társadalmunk egész politikai mechanizmusának összehangolt és összpontosított tevékenységére van szükség. Gazdaságpolitikánknak hiteles tolmácsolásban és jó végrehajtásban kell eljutnia a kisebb közösségekhez, sőt amennyire csak lehet, az egyes emberekhez is. Ezért pártszervezeteink-

Digitized by Google

nek állandó feladata legyen *a gazdaság és a politika közötti összhang* megteremtése. A szó és a tett egységét mindenütt, mindig meg kell tudni teremteni, nem egyszerűen parancsszóval, hanem úgy, hogy menetközben állandóan kontrolláljuk, s ha kell, kritizáljuk is magunkat, egyfelől szavainkat, másrészről pedig tetteinket. Nem szabad elnéznünk olyan gazdasági gyakorlatot, mely ellentétes politikai propagandánk lényegével, nem szabad olyan jelszavakat, olyan propagandát alakalmaznunk, melynek nincs meg a gazdasági realitása.

Hosszú és intenzív *agitációs és propagandamunkára* kell felkészülnünk azért, hogy világossá tegyük minden dolgozó számára egyéni lehetőségei mellett azt is, hogy mennyiben és milyen módon függ a közösségtől. A reális mértékben továbbra is hangsúlyoznunk kell azt, hogy kinek-kinek az egyéni boldogulása függ az állam, az egész társadalom haladásától. De most új tényezőként, nagy nyomatékkal rá kell világítanunk arra is, hogy az egyes ember egyéni sorsa mennyire függ *szűkebb közösségének,* vállalatának, vagy szövetkezetének előrehaladásától. Úgy, ahogy az anyagi világ fel van építve, a társadalmi tudatot is két szinten és jobb cselekvésre kell mozgósítanunk. Nem szabad elnéznünk, hogy bárki is arra várjon: majd ha az állam, vagy a vállalat virágzik, akkor ő is automatikusan boldogul. Éppen ellenkezőleg: minden szűkebb és tágabb dolgozói közösségben jelszóvá kell tenni a jobb, hatékonyabb munkát.

Mind jobban és jobban világossá kell tennünk *a vállalatok vezetőinek politikai helyzetét és felelősségét.* Helyesen és pontosan kell értenie minden igazgatónak, hogy mit jelent egyszemélyi felelőssége az állammal szemben és mit jelent politikai felelőssége a dolgozókkal szemben. Pártunknak segítenie kell a gazdasági vezetőket abban, hogy képesek legyenek határozottan irányítani és egyúttal az üzemi demokrácia fejlődését is segíteni.

Meg kell találnunk és meg kell tudni formuláznunk most újból, immár vállalati méretekben, a *jogok és kötelességek egymással összefüggő rendszerét,* s elérnünk, hogy mindenütt, ahol az egyik jelen van, legyen jelen a másik is — elsősorban persze a vezetőknél, de ezen túl minden közösségnél és minden dolgozónál is. Elsőrendű fontosságu aktusok ebből a szempontból a készülő kollektív szerződések, amelyek egyik eleven összekötő kapcsai és egyúttal tudatformálói is lehetnek a vállalati közösségeknek. A pártszervezeteknek nagy figyelemmel kell lenniük erre a folyamatra; segíteniük kell a szakszervezeteknek, hogy jók legyenek a kollektív szerződések, tartalmasak is, meg reálisak is. A bürokratikus formalizmus veszélyét, amely persze most is leselkedik ránk a kollektív szerződésekkel kapcsolatban, el kell tudnunk hessegetni erről a területről.

Helyesen, a maga dialektikus egységében kell terjesztenünk és fejlesztenünk *az anyagi érdekeltséget és az erkölcsi felelősségérzetet.* Türelmesen, de szívósan vitatni és kritizálni kell, ha bárki is az egyiket hangsúlyozza, a másikról pedig megfeledkezik. Mi, kommunisták min-

Digitized by Google

dig azért szállunk síkra bármilyen egyoldalúsággal szemben, hogy a gazdasági viszonyokat mindenki emberi viszonyoknak tekintse, amelyekben a gazdasági ésszerűséggel együtt a szocialista tudatnak és erkölcsnek is érvényesülnie kell, mert csak így születhet jó gazdasági eredmény. És mindig szálljunk szembe azzal a véglettel is, amely az anyagi érdekeltség igazi lényegét meg nem értve, szembenállónak tekinti ezt az erkölcsi szempontokkal, s az erkölcsöt az anyagi érdekeltséggel szemben védelmezi. Húzzuk alá, hogy *a szocializmus anyagi érdekeltségi rendszere nem mást, mint a szocializmus erkölcsi elveit van hivatva szolgálni.*

Pártunk hosszú történelmi tapasztalatai szerint nagy politikai feladatok megvalósításához mindenekelőtt világos és pontos cél kell. Úgy érzem, ez most *adva* van. Továbbá: elengedhetetlen a vezető erő egysége és szervezettsége. Úgy vélem, *ezzel is rendelkezünk jelenleg.* Végül pedig: nagyon szükséges a jó ügybe vetett hit és a bizakodó légkör a szélesebb politikai mezőkön. Ennek érdekében még van tennivalónk, *szívósan tovább kell dolgoznunk.*

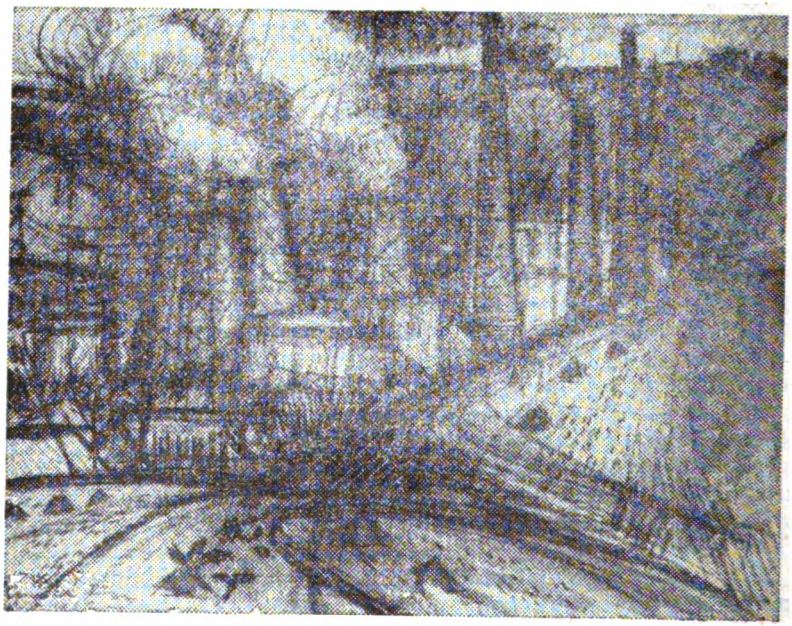

Czinke Ferenc: Gyár

Digitized by Google

Kádár János elvtárs felszólalása

a Központi Bizottság november 24-i ülésén

Tisztelt Központi Bizottság, kedves Elvtársak!

A reform előkészítésének utolsó szakaszában vagyunk. Az ellenőrzés azt bizonyítja, hogy az ebben a szakaszban esedékes intézkedések megfelelnek Központi Bizottságunk korábbi elvi döntéseinek és a reform általános célzatának; én egyetértek velük, elfogadom őket, és javaslom, hogy támogassuk.

Többször esett már szó arról — ami a párt harcát illeti —, hogy most *az utóbbi évtized három nagy feladatának egyikével foglalkozunk.* Mind a hatalomért folytatott harcnak, mind a mezőgazdaság szocialista átszervezésének, mind ennek a reformnak megvolt, illetőleg megvan a társadalmi időszerűsége és szükségszerűsége. Eltérés a három között az, hogy a hatalomért folytatott harc időpontját nem a Központi Bizottság határozta meg. De a Központi Bizottság határozta meg a mezőgazdaság szocialista átszervezésének időpontját, azt, hogy mikor fogjunk hozzá. Erre emlékezve, utólag is csak azt mondhatom, hogy az időpont *jól volt kiválasztva.* Történelmileg is, mert — az ismert okoknál fogva — az átszervezés korábban nem sikerült, ha viszont a Központi Bizottság azt az időpontot elmulasztja, akkor csak később és nehezebben lehetett volna megcsinálni. Azért említem meg ezt, mert azt tartom: ennek a reformnak is megvan most az időszerűsége és a szükségszerűsége, és nekem úgy tűnik, hogy *az időpontja is adva van.* Van, aki azt mondja, hogy már előbb kellett volna megcsinálni. Én úgy gondolom, hogy nem voltunk képesek erre előbb, de most hozzá kell fognunk. Ha nem történne meg most, néhány év múlva feltétlen meg kellene csinálni, de nehezebb körülmények között.

Közel háromesztendős munkát szenteltünk a reform előkészítésének, mert valójában már az 1964 decemberi központi bizottsági ülésen — ha nem is reformról beszéltünk — azokról a kérdésekről és azokról a megoldási módszerekről kezdtünk vitatkozni, amelyek végül is reformunk alapjai lettek. Hároméves nagy munka volt ez, és szeretném itt, ez alkalommal megmondani: azok az elvtársak, akik a Központi Bizottság apparátusában, a kormányban és a kormány apparátusában vezették ezt a munkát, és mindazok az elvtársak — gyakorlati vezetők és köz-

Digitized by Google

gazdászok —, akik bekapcsolódtak a munkába és aktív részt vettek benne, *eredményesen és jól dolgoztak.* Ez meggyőződésem. Ehhez szeretném kapcsolni — és az elmondottakból is következik —, hogy véleményem szerint pártunk Központi Bizottsága *kellő felelősséggel és kellő alapossággal* kezelte és vezette a reform kidolgozását, és mélyen meg vagyok győződve arról, hogy ezt az eredmények is bizonyítani fogják.

Már szólottam a reform időpontjáról és arról, hogy elkerülhetetlen szükségesség a gazdasági vezetésnek az a megreformálása, amelyet január elsejével bevezetni tervezünk. Ami a reform lényeges alapvonásait illeti, azt tartom, hogy a szocialista népgazdaság leglényegesebb és legidőszerűbb kérdéseire vonatkoznak. Először is: a *nyereséges termelés* kérdésére. Ezt bátran kell hangsúlyoznunk, mert nem mond ellent a szocializmusnak, hanem éppen a szocializmus igénye és követelménye, hogy nyereségesen termeljünk. Sőt még más szférákra is bátran kiterjesztem ezt: *nyereséges értékesítésre* is szükség van, mind a belső, mind a nemzetközi piacon. Természetesen ezen a téren is szocialista népgazdasági normáink szerint elérhető nyereségre gondolok. Ugyancsak nagyon lényegesek a reformnak azok a részei, amelyek az *elosztást* és az irányítás *decentralizálását* illetik. Sommázva: merem állítani, hogy a reform *marxista reform, szocialista reform.*

Ezt hangsúlyoznunk is kell, s nem szabad annyira elvesznünk a részletekben, hogy közvéleményünknek egy jelentős része, az, amely nem képes a részleteket is áttekinteni, ne kapjon határozott választ erre a fő kérdésre. Ez a gazdasági irányításnak marxista, szocialista reformja: *szocialista céljai vannak* — célozza a szocialista termelés fejlesztését, a fogyasztás növelését, a dolgozók életszínvonalának rendszeres emelését, és végül a szocialista társadalom teljes felépítésének elősegítését. Tulajdonképpen ez most a mi pártprogramunk.

Szerintem az is szükségszerű és helyes, hogy a reformot *szabályozott* módon vezetjük be. Azt hiszem, körülraktuk ezt a reformot mindazokkal a biztosítékokkal, amelyekre kötelezve vagyunk és amelyek lehetségesek, addig a határig, hogy mégis igazi reform legyen. A vitából is kitűnt, hogy az értékarányos árviszonyokat nem lehet azonnal elrendelni és bevezetni, hanem megvalósításuk csak egy folyamat eredménye lehet. Bizonyos szférákban évtizedes program ez. De akkor is rendkívül fontos dolog, hogy elindultunk ebben az irányban, és megkezdtük ezt a munkát. A fokozatosság ebben az értelemben is szükséges és helyes, és abban az értelemben is, hogy egyes részintézkedésekben (például a tőkés importnál) igen tudatosan olyan fékezéseket alkalmazunk, amelyeket később majd csökkenteni lehet, esetleg meg is lehet szüntetni. Ez a szabályozott bevezetés jó és fontos.

Amióta a Központi Bizottság vitatja ezeket a kérdéseket, mindig szóba kerül (és jó, hogy szóba kerül) a felkészülés — abban az értelemben, hogy legyen *tartalékunk,* amellyel a reform bevezetésekor rendel-

Digitized by Google

kezik a kormány, mint legfőbb végrehajtó. Kell tartalék a termeléshez szükséges nyersanyagokban, a fogyasztáshoz szükséges cikkekben, azonkívül forintban, és bizonyos deviza- és valutatartalékok is kellenek. Mindezekben van valami tartalékunk, de az ideális felkészüléshez — ha egyáltalán lehetséges volna ilyesmi — ennél valamivel több tartalék kellene. Több jobb volna, mégis azt mondom, ami lehetséges volt, azt a tartalékot biztosítottuk, és a legkülönbözőbb vonatkozásban el lehet mondanunk, hogy ezek a tartalékok *most nagyobbak, mint más években* a következő terv megkezdésekor voltak. Ehhez fűzném még hozzá, hogy ha netán három vagy öt év múlva vezetnénk be a reformot, akkor azt hiszem, ennél kevesebb tartalékkal rendelkeznénk, hiszen az egészségtelen tendenciák folytatódnának, és még azt a tartalékot is felemésztenénk, amellyel ma rendelkezünk. A tartalékról tehát én annyit tudok mondani, hogy ha nem is nagy, de az a biztonságos minimum megvan, amely a reform bevezetéséhez szükséges.

A reformnak egyik jó vonása, hogy a vezetőknek, az állam gazdasági vezetőinek, a tanácsok vezetőinek, a pártszervek, a szakszervezetek vezetőinek és más vonalon működő vezetőknek a felvilágosítására, megnyerésére törekedtünk. Merem mondani, hogy ebben az esetben is érvényesül az, amire Központi Bizottságunk mindenkor nagyon nagy súlyt helyezett: á *kölcsönös bizalom.* Egyik fontos és lényeges vonása a reform bevezetésének, hogy a Központi Bizottság és a kormány viszonya a két-háromszázezer vezetőhöz most az, hogy a kölcsönös bizalom alapján dolgozunk velük. Ez rendkívül fontos dolog. Mert folytatunk mi és fogunk is folytatni *általános* felvilágosítást is: a munkások, a parasztok millióit, az értelmiségiek százezreit győzzük meg a reformnak a lényegéről és kérjük hozzá a támogatásukat.

A gazdasági irányításnak azonban olyan a természete, hogy kéthároms százezer vezetőn kívül a dolgozó milliók *közvetlen befolyást* nem fognak tudni érvényesíteni rá. S ez nem rajtuk múlik. Mondhatjuk mi és kell is mondanunk azt: figyeljék a dolgozók üzemükben, hogy a reform szellemében ez és ez történjék, szóljanak hozzá, és lépjenek fel az ellenkező törekvésekkel szemben, és így tovább. De a reform *tényleges realizálásába,* a végrehajtásba, az ügyvitelbe... hiába, ebbe a gépnél dolgozó munkások, vagy a földön dolgozó parasztok, vagy az egyszerű beosztásban levő értelmiségiek tömege — helyzeténél fogva — nem tud operatívan befolyni. Az ettől a két-háromszázezer vezetőtől függ. Örülök, hogy a velük való viszonyunk a kölcsönös bizalmon alapul, erre épül, mert ebben az esetben ez nélkülözhetetlen. Hiszen a reformnak nem *minden* részelemét tudják az emberek megismerni, elfogadni és követni — bizonyos elemeit ismerik, a többit pedig a bizalom alapján elfogadják. Évek tapasztalatai alapján azt mondják: „Ez a párt nem csapott be minket, a kormány sem, hát megbízunk benne." Ez a legnagyobb erkölcsi-politikai tőkénk most a reform bevezetéséhez, ez a bi-

Digitized by Google

zalom, mert a milliók nem rendelkeznek annyi tényismerettel, és később sem fognak annyival rendelkezni, amennyi pótolhatná ezt a bizalmat.

A reform sikeres bevezetésének egyik rendkívül fontos, döntő feltétele az, hogy *egységesek vagyunk.* Ezt elmondhatom a Központi Bizottságra, a kormányra, döntő társadalmi szervezeteink vezetőségére. Egységesek vagyunk *általában* is, tehát a politika más főkérdéseiben is, és a *reform alapelveinek kérdéseiben* is. Jó két esztendővel ezelőtt, amikor a reformról beszéltünk, nemcsak a közgazdászok között voltak igen lényegesen eltérő vélemények, még az alapkérdést illetően is, hanem a jelenlevők között is. A helyes, pártszerű utat jártuk, mert rendesen, elvtársi, elvi, nem pedig személyi vitában sorra vettük, megvitattuk, tisztáztuk és rendeztük az alapkérdéseket, és így normális, pártszerű úton-módon jutottunk egységre bennük. Ez az egység fogja biztosítani, amit minden nagy kérdésben a párttagság is a leginkább elvár és megkövetel tőlünk, hogy egy nyelven beszéljünk, ugyanazért és egységesen szálljunk síkra, egységesen lépjünk fel.

A felszólaló miniszter elvtársak (nehogy nyugtalankodjunk) sorrarendre megnyugtattak minket, hogy lesznek hibák is. És valóban, van egy bizonyos értelemben kritikus periódusa a reformnak: az indulás első félesztendeje, esztendeje. De úgy vélem, ez az időszak sem lesz annyira kritikus, mint ahogy most egyesek beleélik magukat ebbe a hangulatba. Gazdasági életünk alaptendenciáiban ugyanis, a termeléstől kezdve, egészen a fogyasztásig, *nem lesz gyökeres és ugrásszerű változás.* S ha abban az egységben lépünk fel, amely az előkészítés során kialakult és az alapelveket illetően most teljesnek nevezhető, ha egy nyelven beszélünk és azonos célért cselekszünk, akkor le fogjuk küzdeni azokat az anomáliákat, amelyek jelentkezhetnek, és a reform valódi hatása fog érvényesülni. És minél inkább előrehaladunk, annál erősebben, évről évre növekvő mértékben. Egyébként merem állítani: már az első évben el fogjuk érni azt az eredményt, hogy *igen jelentős mértékben lefékezzük a gazdasági életünkben ma még meglevő negatív tendenciákat.* Ezért is mondom azt, hogy idejében, a körülményeinknek megfelelő, jó előkészítés után, jó előfeltételek közt vezetjük be a reformot.

A reform bevezetését az is segíteni fogja, ami a mi viszonyaink között minden nagy társadalmi kérdés sorsát eldönti, hogy *ebben is a pártnak kell az élen járnia,* ezt a folyamatot is neki kell vezetnie, irányítania. A párton mind a Központi Bizottságot értem, mind pártszervezeteinket és párttagságunkat. De második feltételként rögtön azt mondom, hogy a pártvezetésnek azt a módját kell alkalmaznunk, amelyet pártunk már kidolgozott és jó eredménnyel bevezetett a gyakorlatban: hogy a felső, a középső és az alsó szinten is megvan a *helyes munkamegosztás* a pártvezetés, az állami vezetés és a társadalmi vezetés (vagyis a szakszervezet, a KISZ, más tömegszervezetek) között.

A pártvezetést tehát továbbra is és ebben a kérdésben is úgy értjük, hogy nem a párt fog magára venni minden hatáskört és felelőssé-

Digitized by Google

get, hanem azt értelemszerűen és helyesen megosztva fogjuk érvényesíteni. Igen, a pártszervezeteknek, azután az állami felelősöknek, a tanácsoknak, a szakszervezeteknek, a tömegszervezeteknek, s végső fokon az üzemek és termelőszövetkezetek vezetőinek önálló, ugyanakkor összehangolt ténykedése — ez a vezetésnek az a nálunk már kialakult többlépcsős, egészséges rendszere, amelynek a reform megvalósítása során is működnie kell.

A kommunista pártok történelme bizonyítja, hogy amikor sikerült kialakítani a megfelelő politikát, gazdasági vagy kultúrpolitikát, akkor következik *a káderek kérdése.* Olyan emberek kellenek, akik képesek az adott politikát a gyakorlatban megvalósítani. Ez a reformra is vonatkozik. Folyt és folyik is bizonyos kádermunka, amely az előkészületek során nélkülözhetetlen. Szerintem van benne egy kis ellentmondás is, mert a reformra való felkészülés kádermunkáját azzal a nomenklatúrával és rendszerrel végezzük, amely most, tehát a reform bevezetése előtt érvényes. Most megoldjuk a káderkérdéseket, mert meg kell oldanunk, s tömegméretekben ezek — hiszem — *helyes megoldások* lesznek. Hiszen főleg azokra az emberekre támaszkodunk, akik eddig is irányították, vezették a gazdasági munkát, s eredménnyel végezték ezt. De a későbbiekben be kell majd következnie bizonyos *szelekciónak.*

Azt mondanám: ne tekintsük úgy, hogy a kádermunka befejeződött január elsejével, mert már ki van nevezve, meg van erősítve mindenki, akinél ez szükséges. A káderek vonatkozásában bizonyos türelmi időt érvényesítenék. Akikre ezek a káderek hatáskör szerint tartoznak, azok kövessék és segítsék az embereket a munkában, és egy esztendő, másfél esztendő után nézzék meg, hogy megfelelő volt-e a megoldás, s ha nem, akkor esetleg változtatni kell. Nem szabad ezzel kezdenünk, de tudnunk kell, hogy bizonyos szelekcióra szükség lesz. Hogy milyen mérvű lesz, az másfél-két esztendő múlva mutatkozik majd meg.

A következő kérdés. Eddig kettős érdekeltség volt nálunk: az egész társadalom érdeke és az egyén érdeke. Most ez módosul egy fokozattal — hármas érdekeltség lesz: *az egész nép, az ország érdeke, az egyes munkaközösségek kollektív érdeke és az egyéni érdek.* Már Gáspár elvtárs utalt rá, hogy biztosítani a megfelelő megoldásokat — ez bonyolult és nem könnyű feladatot jelent a párt, a szakszervezetek, s általában a vezetők számára. A hármas érdekeltséget tekintve, megvan az érdekek egybeesése — ez a döntő —, de megvan mindezen érdekek ütközése is. Hogyan fognak ezek a kérdések megoldódni? Ki oldja meg őket? Azt hiszem, helyes az, hogy *ne tegyünk mesterséges megkülönböztetést* párttitkár, szakszervezeti elnök és igazgató között. De *valóságos különbség* és eltérés természetesen van; ez már a feladatukból, a hatáskörükből következik. Azt hiszem, nehéz itt olyan különbséget tenni, hogy az államnak felelnek-e, vagy a dolgozók kol-

Digitized by Google

lektívájának. Ennek is meg annak is. Nem lehet itt elbújni a felelősség elől sehova sem.

Mi fog történni? Vannak kötelező határozatok: párthatározatok, állami rendelkezések, szakszervezeti döntések. Ezek kötelezők a pártvezetőkre, a szakszervezeti vezetőkre, az igazgatókra. Remélem, hogy a központból eredő párt-, szakszervezeti és kormányrendelkezések egybehangzók lesznek és a közérdeket tekintik mindenekelőtt. Ezek mindenkire kötelezők, és meg is kell követelni, hogy mindenki ennek megfelelően lépjen fel. De azt hiszem, a Központi Bizottságnak és a kormánynak feltétlenül számolnia kell azzal, hogy mindig jelentkezni fog a helyi érdek: egy kicsit elcsípni az össznépgazdaságtól, hogy az üzemnek jobb legyen. Minden üzemi közösség és helyi vezetés érdekelt abban, hogy az ő eredményeik jobbak legyenek: a párttitkár, az igazgató, az üb-elnök, az összes dolgozók. Nem csak a nyereségre gondolok, hanem még az erkölcsi ösztönzés is ide hat. Mert ez is létezik: büszkék akarnak lenni arra, hogy az ő üzemük jól, nyereségesen dolgozik, és nem támogatásból él. Ezzel számolnunk kell, s ez alapjában egészséges is. Itt a döntő az, hogy erre egyenes és becsületes úton, saját jobb munkájukkal, lehetőségeik jobb kihasználásával törekedjenek.

Ha olyan törekvés jelentkezik, hogy a szűkebb közösség eredményeit a nagyobb közösség, az ország, a nép általános érdekeinek rovására akarnák valahol növelni, akkor ez ellen határozottan fel kell lépni. Itt nagyon fontos szerepe van *a következő lépcsőfoknak.* Veszek egy példát, mondjuk, egy gyár pártbizottságát, szakszervezeti bizottságát és vállalatvezetését. A munkájukon való őrködés a *felettük levő* szervnek a feladata. Az felel érte, hogy a vállalatban ne jöjjön létre ilyen nem egészséges, a népgazdaságra nézve káros egységfront. Nem akarom részletezni: lehet, hogy az iparban a kerületi, városi pártbizottság, a mezőgazdaságban a járási bizottság lesz az, aki utánanéz és őrködik, hogy az üzemben, az állami gazdaságban vagy a tsz-ben érvényesüljön a helyes elv, a társadalmi érdek. Végső fokon úgy van ez, hogy a bőréből nem tud kibújni senki. Lesznek persze egyedi példák, de tömegméretekben elvárni a helyben levő funkcionáriusoktól azt, hogy harcoljanak az egész gyár közvéleményével szemben — nem volna reális dolog. Itt a felső szerveknek kell ellenőrizniük, nekik kell egységesen fellépniük. Ha tehát valahol ilyen probléma adódik, akkor a következő állami, párt- és szakszervezeti fórumoknak kell megnézni, összefogni, együtt fellépni és a megfelelő megoldásra vezetni, ha kell utasítani a helyi vezetést. Így lesz ez hatásos. Nehogy olyasmi történjen, hogy az állami szerv azt mondja: „csináljátok", a pártszerv azt mondja: „ne így", a szakszervezet meg várja, hogy melyik álláspont lesz az erősebb.

Nagy kérdés, amely mindenkit érint: *a fogyasztói árak kérdése.* Hány elvtárs a szünetben megemlítette, hogy a vezetés, a gazdasági szervek, meg a szakszervezet részéről tényleg jól elő van készítve ez

Digitized by Google

a reform, de a fogyasztók részéről kevésbé. A Politikai Bizottságnak van is határozata arra, hogy a közvéleményt formáló szervek kezdjék meg erőteljesebben az árreform lényegének az ismertetését. Propagáljuk árpolitikánkat, mert ez *helyes árpolitika, szocialista árpolitika:* a dolgozók érdekét védi, a népgazdaság érdekét védi. A létfenntartási cikkeknek hatósági fix áruk van — és azt is hozzátehetem: alacsony az áruk —, más cikkekben korlátozott árak lesznek, megint más cikkekben szabad árak. A párt- és társadalmi szervezetek nem egyes cikkek árait, hanem mindenekelőtt az árpolitikát, annak lényegét kell hogy hirdessék és elfogadtassák az emberekkel.

Itt újra megemlítem azt, hogy a reform elemeit persze érvényesítenünk kell, de azért feltétlenül és kellő időben legyen készen és meghirdetve olyan jogszabály, amely szigorúan bünteti *a csalást, az üzérkedést és az árdrágítást,* akkor is, ha valamiféle kollektíva nevében történnék kísérlet rá, és akkor is, ha maszek, magános követi el. Ezt meg lehet és okvetlenül meg is kell csinálni. A csalásnak, az üzérkedésnek, az árdrágításnak megvannak a közismert ismertetőjelei. Gyorsan jogszabályba kell önteni, és a lehetséges legrövidebb időn belül, ha lehet január 1-évl, közzé kell tenni. A kisebb manipulációk ellen nehéz előre védekezni, ezekkel majd később, menet közben megvívjuk a csatát — a fő az, hogy kifejezett csalás, üzérkedés, árdrágítás ne legyen; ezt büntető eszközökkel is biztosítanunk kell.

Most egy más természetű kérdést vetnék fel. Reformunknak vannak *nemzetközi vonatkozásai is.* A tőkés piaccal való összefüggésről itt sok szó esett már. A tőkésekkel nagyon egysíkú a viszonyunk: ők semmi olyasmit nem vesznek meg tőlünk, amire nincs szükségük és amit nem tudunk megfelelő áron ajánlani, s mi ugyanezt a gyakorlatot követjük velük szemben. A tőkés rendszerhez, mint olyanhoz, nincs közünk. Nem ez a helyzet a szocialista világgal. A szocialista országokkal fennálló gazdasági kapcsolataink gazdasági téren is magasabbrendűek, nem pusztán kereskedelmi jellegűek. Több szocialista országban van most napirenden a miénkhez hasonló jellegű gazdaságvezetési reform. Azt gondolom, hogy a szocialista világrendszer emberei ilyesfajta gazdálkodási és gazdaságvezetési elveken gondolkodnak az egyes országokon belül is, és a szocialista országok *egymás közötti* gazdasági forgalmának és együttműködésének viszonylatában is. Úgy gondolom, ez a fejlődés által napirendre tűzött nemzetközi szükségesség. Azt hiszem, Központi Bizottságunk értheti úgy ezt a mostani döntését, hogy kötelezi a KGST-ben dolgozó elvtársainkat és általában a szocialista országokkal gazdasági ügyeket intéző elvtársakat is, képviseljék reformunk alapelveit, és ennek szellemében dolgozzanak a maguk területén a szocialista országok még hatékonyabb gazdasági együttműködése érdekében.

A reform most életbe lép. Nagyon fontos, hogy a reform feladatainak megoldásában továbbra is biztosítva legyen a megfelelő pártvezetés

Digitized by Google

és állami vezetés. Kézben kell tartanunk az ügyeket, jó információs rendszerrel kell rendelkeznünk, hogy követhessük a folyamatot. Abban az értelemben is vezetnünk kell — amiről itt sokan szóltak —, hogy a végrehajtás menetében feltétlenül jelentkező egyes kérdésekben meg kell tennünk a megfelelő intézkedéseket és a szükséges korrekciókat is. Hogy ezt milyen módon tudjuk megoldani, azt most nem tudom pontosan részletezni, de elhatározott dolog, hogy a kormány már az első negyedév után áttekinti a reform bevezetésének, az új gazdálkodási módnak a tapasztalatait, eredményeit, s azt követően rendszeresen, időszakonként ezt kell tenni mind a párt-, mind az állami gazdasági vezetés illetékes szerveinek.

A reformon és a népgazdaságon kívül *más feladatok* is vannak. Először is a nemzetközi helyzet; ez mindig ad feladatot számunkra, akár tetszik, akár nem. Ezzel nem lehet nem foglalkoznunk. Azonkívül a Magyar Népköztársaságnak ezernyi kérdése van, amelyeket rendesen és folyamatosan intéznünk kell. Van közoktatás, kultúra, tudományos élet, és így tovább. Egyébként megemlítem itt — sürgető szándék nélkül —, hogy most, miután elrendeződött a hatalom kérdése, a szocialista mezőgazdaság, a gazdálkodás általában pedig most napirenden van — azt hiszem, bizonyos idő múlva esedékes lenne a gazdasági munkához hasonlóan áttekinteni *a tudományos és kulturális életet* is (együtt, vagy külön-külön). Vannak ugyan erről határozataink, de azért ezek fölött már szép idő eltelt. El tudom képzelni, hogy a gazdaságvezetéshez hasonló módon, kritikai elemzés alá vegyük a tudomány, a kultúra helyzetét, a kialakult viszonyokat. Bevonjuk e kérdés vizsgálatába, a tennivalók kidolgozásába az érdekelteket, konzultálunk az emberekkel, és másfél-két esztendő múlva ezt a kérdést is napirendre tűzzük.

Végső fokon a tudományos és kulturális élet tényezői arra a munkára, a gazdasági munkára is visszahatnak, amelyről most beszélünk. A kongresszuson is azt mondottuk, hogy tudat nélkül, politikai helytállás nélkül semmit sem lehet csinálni. Azt szoktuk mondani, hogy fő célunk a dolgozók életszínvonalának rendszeres emelése. Ez igaz, de egyedül ezt a célt hirdetni nem elegendő. Nekünk azt a szemléletet kell erősítenünk, hogy a legeslegfontosabb: *szocialista vívmányaink védelme, népünk jövőjének biztosítása, a szocialista társadalom teljes felépítése, s eközben a dolgozók életszínvonalának emelése.* Ha szocialista vívmányainkat, rendszerünket, népünk biztonságát, jövőjét veszély fenyegeti, akkor ez az elsődleges, aminek mindent alá kell rendelni. Olyan közgondolkodásra van szükség, amelyben az első a szocialista haza érdeke, s mindent — ha kell, az életet is — oda kell adni érte.

Ne feledkezzünk meg erről. Ebben van a szocialista tudat szerepe, és ezért kell rendszeresen foglalkoznunk az ideológia, a tudomány, a kultúra kérdéseivel is. Most, szerencsére, a szovjet szocialista forrada-

Digitized by Google

lom győzelmének ötvenedik évfordulója jobban erősítette a tudatot nálunk, mint nyolc határozat. De nem szabad belenyugodnunk ennyibe, és azt hinnünk, hogy ezzel be is fejeztük egy időre a tudatformálás munkáját.

Azonkívül a mi pártunk — s ez büszkeségünk — közismerten internacionalista párt, s ennek következtében több megtiszteltetés ér bennünket, a szó nemes értelmében. A közel-keleti kérdésről tárgyaló értekezlet nálunk volt, most nálunk lesz a KGST-közgyűlés, és nem sokkal utána lesz egy széles körű nemzetközi konzultatív tanácskozás, amelynek programja korlátozott, de hatvan-hetven pártküldöttség lesz itt. Itt fognak dolgozni, s a házigazdákra sok feladat hárul. Központi Bizottságunknak és kormányunknak tehát ilyen feladatai is vannak. Ez igazi megtiszteltetés, s erre csak büszkék lehetünk, de ez is feladat. De eddig is így éltünk — *egyidőben többféle feladattal foglalkoztunk.* Bízom abban, hogy a párt és a többi olyan szerv, amelynek sokirányú feladatai vannak, a kormány, a szakszervezet, a tömegszervezetek stb. meg tudják oldani ezeket. Hiszen jobb feltételek közt dolgozunk, mint régebben.

Utalok arra, ahogyan kezdtük: a hatalomért folytatott harc nemcsak olyan harc volt, amely akkor napirenden volt, meg kellett vívnunk, és ezzel befejeztük — ennek a harcnak ma élvezzük az eredményeit. Szilárd a néphatalom, a pártnak tekintélye van, megvan a bizalom iránta, a tömegek követik. Ma tehát már jobb feltételek között harcolunk. A mezőgazdaság szocialista átalakítása három évi keserves munka volt, eredményesen végeztük el, és eredményeit a mai napig élvezzük. Mennyire másképp lehet minden mezőgazdasági feladatot megoldanunk most, amikor bizonyos számú állami gazdasággal meg körülbelül 3 1/2 ezer termelőszövetkezettel, nem pedig 1 millió 700 ezer parasztgazdasággal kell azon dolgoznunk, hogy hogyan vessünk, mikor vessünk, és amit megtermeltünk, odaadjuk-e az államnak, vagy ne.

Pártunk, munkásosztályunk, népünk történelmi harcainak csak az utóbbi évtizedben is nagy eredményei voltak és ezek nagyon megjavították számunkra a munka feltételeit. Ezért, ha erre támaszkodunk: a szilárd elvi politikára, a párt iránti. a kormány iránti bizalomra, a jó tömegkapcsolatokra, szocialista iparunkra és mezőgazdaságunkra — akkor már nem is olyan elkeserítően sok és nehéz a munka. Ezeket a lényeges dolgokat szem előtt tartva, bízom abban, hogy a reform, amelynek bevezetését elhatároztuk, jól fog működni, és meghozza azt, amit várunk tőle.

Digitized by Google

DR. CSIKÓS-NAGY BÉLA:

Életszínvonal-politikánk és az árreform

Az elmúlt két évtizedben nagymértékben javultak a dolgozó tömegek életkörülményei, s társadalmi méretekben oldódott meg sok szociális és kulturális problémájuk. A munkások és alkalmazottak reáljövedelme 1966-ban 115 százalékkal, reálbérük 75 százalékkal, a parasztság reálfogyasztása pedig 92 százalékkal haladta meg az 1949. évi színvonalat. A termelőerők állandó növekedésével bővül az életszínvonal emelésének anyagi alapja, s államunk a társadalom életkörülményeinek javítása érdekében szervezi és fejleszti a gazdaságot. Az életszínvonalpolitikai gazdaságpolitikánk *egyik központi eleme.*

Az életkörülményeket a gazdaságpolitika és a társadalom munkája szabályozza. A gazdaságpolitika szabályozza, hogy miként legyen felosztva a megtermelt nemezeti jövedelem a felhalmozás és a fogyasztás között, s a fogyasztást szolgáló árualap a társadalom tagjai között. Ez a döntés az életszínvonal-politika lényege. A fogyasztás és felhalmozás optimális *aránya* meglehetősen pontosan megközelíthető. A mi körülményeink között általában a nemzeti jövedelem 25 százalékát kell felhalmozásra fordítani ahhoz, hogy meglegyen az elegendő anyagi alapja a gazdaságfejlesztésnek. Az életszínvonal emelkedésének *ütemét* végső soron objektíve meghatározza a nemzeti jövedelem átlagos évi növekedése. A növekedés *mértéke* azonban a termelőerők működésének hatékonyságától függ. A gazdaságnövekedés akkor alakul kedvezően, ha a már meglevő termelőerők az *optimális hatásfokkal* működnek és ha a beruházásokkal átalakuló termelési szerkezet *javítja a gazdasági hatékonyságot.*

A gazdasági hatékonyság az állami tervezés és a társadalmi munka együttes ügye. Az állam szervezi a gazdálkodást, és teremti meg ezzel a dolgozó tömegek számára a munka *feltételeit.* De a dolgozó tömegek *termelik* a nemzeti jövedelmet. Elosztani pedig csak azt lehet, amit meg is termeltünk. Az állami tervezés és a társadalmi munka szerves kapcsolata meghatározott követelményeket támaszt az életszínvonal-politikával szemben. Minthogy hatékony munka nélkül nincs gazdasági hatékonyság, az életszínvonal-politika céljainak megvalósítása szempontjából alapvető jelentőségű az, hogy a fogyasztási árualapnak a társa-

Digitized by Google

dalom tagjai között való felosztási *módja* biztosítja-e a hatékony társadalmi munkát. Az életszínvonal-politikát tehát a *gazdasági hatékonyságra gyakorolt hatása* vonatkozásában is meg kell vizsgálni; ha nincs összhangban a gazdasági hatékonyság követelményével, akkor meglassul a termelőerők fejlődése. Az ilyen politika éppen az életszínvonal emelésének alapjait korlátozza.

A szocialista társadalom alapelve a *munka szerinti elosztás.* Ez a gazdasági hatékonyságot szolgálja, a termelőerők fejlesztésében anyagilag érdekeltté teszi a dolgozókat. Gyakorlati érvényesítésekor azonban *korlátozó tényezőkkel* is számolnia kell az életszínvonal-politikának:

1. A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában még számolni kell a történelmileg kialakult jövedelemviszonyok bizonyos elemeivel. Minél szervesebben függnek ezek a termelési viszonyoktól, annál inkább csak ezekkel összhangban változtathatók meg.

2. A termelőerők alacsonyabb fejlettségi fokán fokozottabb mértékben kell szociálpolitikai szempontokat érvényesíteni.

3. A dolgozók bért kapnak munkájukért és társadalmi juttatásokban is részesülnek: a társadalmi gondoskodás körébe tartozó (szociális, egészségügyi, nevelési stb.), illetőleg a foglalkoztatáshoz kapcsolódó (üdültetési, üzemélelmezési stb.) juttatásokban. A társadalmi juttatások fokozatos kiterjesztése azon a nézeten alapult, mely szerint már a szocializmusban alkalmazni kell a végzett munkától független elosztás bizonyos elemeit.

Éppen azért kell időnként felülvizsgálni az életszínvonal-politikát, mert változnak a termelési viszonyok, fejlődnek a termelőerők, és egyes kérdések megítélése is változhat. Az elmúlt években a gazdaságirányítási rendszer általános kritikai elemzése keretében történt ilyen felülvizsgálás, s ez végül is a gazdaságirányítási reform elfogadására vezetett. A gazdaságirányítási reform nem érinti életszínvonal-politikánk eddigi *céljait,* de változást hoz e célok elérésének *módja* tekintetében, és ami a lényeg: lehetőséget teremt az életszínvonal eddiginél *nagyobb ütemű* emelésére. Ilyen értelemben változik az életszínvonal-politika. A következőkben életszínvonal-politikánknak az árreformmal kapcsolatos új elemeit tárgyaljuk.

A fogyasztói ár közelebbvitele az értékhez

A dolgozók életkörülményeinek alakulásában a legnagyobb szerepük a *béreknek* és *fogyasztói áraknak* van. A munka szerinti elosztás szocialista elve érvényesülésének pedig az a feltétele, hogy leszámítva a társadalmi gondoskodás körébe tartozó szociális juttatásokat, az anyagi javakban való részesedés mértékét a társadalom hasznára végzett munka mennyisége és minősége határozza meg. Ez akkor valósul meg, ha a bérek a *teljesítmény-arányokhoz,* a fogyasztói árak pedig az *értékarányokhoz* igazodnak. Ha a fogyasztói árak értékarányosak, akkor teljesen mindegy, mire költi el pénzét a dolgozó: valamely pénz-

Digitized by Google

összegért mindig azonos nagyságú áruértéket kap cserébe. Ha tehát egyik dolgozó bére — munkájának társadalmi hasznossága alapján — a kétszerese egy másik dolgozó bérének, akkor ilyen körülmények között az anyagi javaknak is kétszeres mennyiségéhez jut. Amikor a szocialista állam a munka szerinti elosztást érvényesíti, akkor valójában *a termelésben betöltött szerepüknek megfelelően részesíti előnyben (preferálja) a dolgozókat,* a fogyasztásban pedig minden dolgozó helyzete egyenlő, *mindenki annyit fizet a termékekért, amennyibe ezek kerülnek.*

Az ár (lényegéből folyóan) nem lehet *teljesen azonos* az értékkel. Ezért mindig megvan annak a lehetősége, hogy ugyanakkora pénzjövedelem — az érte megvásárolt áruk összetételétől függően — kisebb, vagy nagyobb reáljövedelemmé válik. Az érték és az ár eltérését az *árpolitika* is előidézheti ún. ár-preferenciákkal. Ilyenkor az ár a pénzjövedelmek újraelosztásának eszköze, amelyet, a termékenként eltérő forgalmi adó és az ártámogatás (dotáció) alkalmazásával érvényesít az állam. Ezt sok esetben a kulturális és szociális célok megvalósítása, általában pedig a termelési szerkezet által diktált kereslet-terelés indokolja.

A fogyasztói árak beható elemzése azonban arról győzi meg a vizsgálódót, hogy fogyasztói árpolitikánk — amelynek alapjait az 1952. évi fogyasztói árrendezés teremtette meg — az árnak az értéktől való szinte teljes *elszakadására* vezetett. Ennek következtében a lakossági árualapnak *csak mintegy 10 százaléka* értékesül értékhez közelfekvő áron; kb. 30 százalékának fogyasztói árában jelentős forgalmi adó realizálódik, többi részének az értékesítése pedig deficites áron történik, illetőleg olyan áron, amely az átlagosnál kisebb tiszta jövedelmet realizál. Amikor a fogyasztói ár jövedelem-újraelosztó szerepe ilyen nagymértékben érvényesül, akkor már erős korlátjává válik a munka szerinti elosztásának és így a gazdasági hatékonyságnak, mert ilyenkor az életszínvonal-politika a *fogyasztásban* preferálja a dolgozókat.

Még egy másik körülményt is figyelembe kell vennünk. Ha a társadalom a ráfordításokhoz igazodó árakon fogyaszt, akkor a legkisebb társadalmi munkaráfordítással állítja elő az adott életszínvonalhoz szükséges árualapot. Ha ez jellemezné árviszonyainkat, akkor ma vagy jobban élhetnénk, vagy több anyagi eszközt fordíthatnánk gazdaságfejlesztésre. A társadalmi ráfordításoktól nagymértékben eltérő árak *akadályozzák a termelés és fogyasztás gazdaságos struktúrájának kialakulását.* Másképp kifejezve: amikor az állam széles körben tart fenn költségvetési dotációval *deficites árakat* és sok forgalmi adót tartalmazó *magas fogyasztói árakat* is, akkor az a veszély, hogy *irracionális fogyasztási szerkezetben* fejlődik a népgazdaság. Ez a veszély azért is reális nálunk, mert rendkívül nagy beruházásokat igénylő szolgáltatási ágakban alkalmazunk deficites árakat — és ezekben az indokoltnál jobban nőhet a kereslet —, sok könnyen fejleszthető termelési ágban pedig magas árakkal korlátozzuk a keresletet. Mindez érthe-

Digitized by Google

tővé teszi, hogy miért tekintjük már évek óta *egyik legfontosabb feladatunknak* az árnak az értékhez való közelebbvitelét.

A ráfordítási arányoktól nagyon elszakadt árakat azonban csak *fokozatosan* lehet közelebb vinni az értékhez. A fogyasztói árnak ugyanis (egyebek mellett) biztosítania kell a piaci kereslet és kínálat egyensúlyát, márpedig a termelési szerkezet kialakításában a népgazdaság állami tervezése már másfél évtizede abból a fogyasztási szerkezetből indul ki, amely *az adott árviszonyokon* alapul. Más szóval: az értékviszonyok olyan mértékben válhatnak az árképzés alapjává, amilyen mértékben a céltudatos gazdaságfejlesztés létrehozza azt a gazdasági struktúrát, amely *értékárak* mellett biztosít egyensúlyt. Vannak természetesen olyan deficites szolgáltatások, amelyekben alacsony árral nem lehet egyensúlyt teremteni, s ez vagy nehezíti az igények kulturált kielégítését (mint pl. a közlekedésben), vagy megakadályozza, hogy az ár szabályozza az elosztást (mint pl. a lakásoknál). Az egyensúly szempontjából ítélve tehát fel kellene emelni néhány szolgáltatás árát. Csakhogy a deficites árak emelése nem választható el az érték feletti árak leszállításától, ehhez pedig nincs meg a termelési kapacitásunk. Továbbá: az életszínvonal emelésének folyamatában csak fokozatosan hajtható végre a közszolgáltatások áremelése. Az árarányok ilyen módosítása ugyanis alapvetően változtatná meg a reáljövedelmeket, s ezért — nehogy bármely társadalmi réteg életszínvonala is csökkenjen — *csak jelentős béremeléssel egybekötve* célszerű végrehajtani. Ezt pedig most *nem tehetjük meg.* Ezért *nem tűzhette ki* a gazdaságirányítási reform *közvetlen célul az értékhez igazodó árak bevezetését.*

A fogyasztói áraknak a ráfordításokhoz való *közelítését* azonban a Központi Bizottság alapvető feladatként jelölte meg, s ugyanakkor kimondotta, hogy ez *perspektivikus* cél, amelyet a távlati tervezéssel összhangban *tíz-tizenöt év alatt,* fokozatosan kell megvalósítani. Ezért nem teremt az új gazdaságirányítási rendszer alapvetően új árarányokat a fogyasztás fő csoportjai között, s maradnak érvényben az egyik oldalon magas árak (pl. textilárak), a másik oldalon deficites árak (többek között az élelmiszerek és a szolgáltatások alacsony ára). Árrendszerünkre még hosszabb ideig jellemző lesz, hogy a termelői és a fogyasztói árat összekapcsoló forgalmi adó jelentékeny része a deficites árak fenntartását szolgálja.

A termékek piaci értékelésének érvényesítése

A gazdasági hatékonyságnak olyan árrendszerbeli feltételei is vannak, amelyek függetlenek attól, hogy miképpen viszonylik a különböző termelési ágak (termékcsoportok) árszínvonala ezek értékszintjéhez. Ezek már az árnak *a keresletet és kínálatot egyensúlyozó* szerepével kapcsolatosak és szoros összefüggésben állanak a dolgozók életkörülményeivel.

Digitized by Google

A gazdasági életben naponta milliónyi döntés történik. A *fogyasztó magatartásától* függ, hogy mekkora jövedelemre törekszik, mennyit takarít meg belőle, s mire fordítja azt, amit elkölt. A fogyasztó mérlegeli, hogy melyik a számára legelőnyösebb megoldás, s döntése — az emberi készségektől, nézetektől stb. függően — rendkívül változatos lehet. A közgazdasági kérdésekben járatosak azonban ismerik a fogyasztói magatartást vezérlő törvényszerűségeket. A *termelői (vállalati) magatartástól* függ a termelés szerkezete; egyfelől az áruszerkezet, másfelől az igénybe vett termelési tényezők összetétele. Ha a vállalatvezetés érdekelve van a nyereségben, akkor ennek maximális mértékére fog törekedni. Mind a fogyasztó, mind a termelő magatartását befolyásolja az *állami gazdaságpolitika*. Ez is döntések sorozata, amelyek között a tervezés teremt összhangot. Szocialista gazdaságban az állami tervezés a társadalmi érdeket tartja szem előtt, társadalmunknak pedig nyilvánvalóan a termelőerők rendszeres és gyors fejlődéséhez fűződik érdeke. A tartós életszínvonal-emelkedés is csak ezen alapulhat. De ez csak akkor biztosítható, ha a gazdaságpolitika *a gazdasági hatékonyság* követelményeit tartja szem előtt; *racionális fogyasztói és termelői magatartás* nélkül pedig alig teheti meg ezt.

Az árugazdaság viszonyai között a racionális gazdasági magatartás *közgazdaságilag determinált árrendszer* létezését feltételezi. Miért? Egyszerűen azért, mert a gazdasági döntés *az előnyben részesítésen (preferáláson) alapul*. A fogyasztói magatartást a közgazdaságtanban úgy fogjuk fel, mint a fogyasztó preferencia-rendszerét. A fogyasztási szerkezetet objektíve a jövedelmi és az árviszonyok határozzák meg. A nagy-, a közép- és kisjövedelműek fogyasztási szerkezete eltér egymástól; ez az eltérésük is változik az árviszonyok (árarányok) alakulásától függően. A fogyasztói árak (árarányok) minden megváltoztatásakor tapasztalhatjuk ezt. A vállalat általában kalkulációval alapozza meg gazdasági döntéseit; az állami szervek gazdaságossági számításokat végeznek. A vállalati kalkuláció és a gazdaságossági számítás — mindkettő az *árrendszerhez* szervesen kapcsolódó művelet.

Az árrendszer általános tájékoztató (információs) rendszer. Jelzéseket ad a fogyasztónak, a termelőnek, az államnak: szabályozza a gazdasági magatartást. Ami ingyen megszerezhető, abból a szükséglet maximumát kívánjuk fogyasztani; ha valaminek ára van, akkor már mérlegelünk, mert ez a termék versenyben áll más termékekkel. Vannak élettani, technológiai és más korlátok, de azért elég tág körben jut szerephez az emberi megítélés. Ha pedig így van, akkor nagyon is érdekel bennünket, hogy milyen az árak mechanizmusa.

Az árat ez idő szerint szinte általánosan *árhatóság szabályozza*. Ma a fogyasztási árualapba tartozó áruk árainak csak valamivel több mint 10 százaléka olyan, amely a kereslet és kínálat mennyiségi viszonyától függően, a piacon alakul ki. Alapjában véve 1951-ben rendezkedtünk be a mindenre kiterjedő hatósági árszabályozásra, s ezt egyben felhasználtuk a termelői és a fogyasztói árak *teljes elkülönítő-*

Digitized by Google

sére. Ezt a szerepet a forgalmi adó tölti be. Néhány jellemző és széles választékban gyártott termékcsoport adó-differenciálását a következő áttekintés mutatja:

Az adókulcsok szóródása a jelenlegi árrendszerben százalékban*

Cikkcsoport	Az adókulcs szóródása (szélső határok)	
	-tól	-ig
Pamut	+ 20	+71
Női divatszövet	+ 32	+71
Fehérnemű és bélésanyag	+ 20	+65
Konfekció	— 55	+39
Női felsőruházat	— 28	+39
Gyapjúáruk	— 47	+68
Kártolt gyapjúszövet	+ 13	+55
Fésűs gyapjúszövet	+ 25	+59
Takarók	— 47	+35
Tej, tejtermék	—225	—30
Rum, likőr, pálinka	+ 43	+93
Sör	+ 50	+68
Építőanyagok	—150	+74
Finomkerámia	— 98	+45
Üvegáruk	+ 2	+55
Fémtömegcikkek	—120	+74
Festékek	0	+76

* A + jel adót, a — jel dotációt jelent.

A hagyományos árrendszerben az árak arányosításának elve a termelői árak szférájában *a költség*, a fogyasztói árak szférájában a *használati érték*. Ebből következően a forgalmi adó (és a dotáció) termékrendszerű. A termelői és a fogyasztói árakat több mint 2500 adókulcs és több tízezer különbözeti adó köti össze. A fogyasztói ár mozgása elkülönül a termelői árétól. Némely esetben emeltük a termelői árat, de csökkentettük a fogyasztói árat. Még jellemzőbb volt, hogy az egyik ár változása nem érintette a másikét. Az általános ipari árrendezések már eleve a termelői árakra korlátozódtak, és csak kivételesen, illetőleg előre meghatározott módon érintették a fogyasztói árakat. Mindezt az teszi lehetővé, hogy az ipari termelői ár lényegében olyan termékek ára, melyek az állami tulajdon körében mozognak. Ebben a körben az ár (ha tervutasításos mechanizmus van) nem szabályoz termelési folyamatokat, s a vállalati jövedelmek centralizációja folytán elvileg minden árváltozás kiegyenlítődik a költségvetésen keresztül. (Ez az ún. nullszaldó.) A fogyasztói ár ezzel szemben árucsere-folyamatot szabályoz. Így alakulhatott ki a termelői és a fogyasztói ár képzésének eltérő kritériuma. Termelői árrendezést akkor hajtottunk végre, ha a ráfordítási viszonyok jelentősen megváltoztak. Fogyasztói árakat pedig akkor vál-

Digitized by Google

toztattunk, amikor a kereslet és kínálat követelményei feltétlenül indokolták ezt.

Az ilyen módon kialakult ármechanizmussal szemben több kifogás tehető:

1. Az árhatósági munka hármas információs rendszeren alapul. A vállalatok adnak információt a termelési költségről, a piac arról, hogyan reagál a kereslet egy adott árra, a terv pedig a társadalmi preferenciákat szabályozza. Igen ám, de a termelési költségek és a piaci feltételek rendszeresen változnak. Ezzel a társadalmi preferenciákra is befolyást gyakorolhatnak, a hatósági árszabályozás azonban képtelen minden részletében, főként pedig idejében nyomon követni ezeket. A hatósági árrendszer tehát szükségszerűen merev árrendszer, a rögzített ár szükségszerűen *befagyasztott ár*. Az ilyen árrendszer nem jelzi az érték- és a piaci viszonyok rendszeres változásait, s szükségszerűen rosszul orientál a gazdasági döntésekben.

2. A közigazgatásnak egyfelől *tendenciózus* az információs rendszere, másfelől *bürokratikusak* a módszerei. Sőt mi több: a hatósági árrendszer — minthogy az ár el van szakítva a mindenkori piaci értékeléstől — eltompítja a gazdasági hatékonyság iránti reális érzéket. A mi népgazdaságunkban pedig ez különösen veszélyes, mert nálunk az export értéke a nemzeti jövedelem 40 százaléka körül mozog. Nyílt gazdaságban a belföldi terméket nem lehet reálisan értékelni a benne foglalt importtermékek devizaköltsége nélkül, s az exporttermékét eleve csak a külföld értékelheti. A nemzetközi értékelés pedig a világpiac feltételeitől függően változik.

3. A termelői és a fogyasztói árarány és ármozgás elkülönítése egyben azt is jelenti, hogy a termelésben másképp lehet értékelni az árut, mint ahogyan a fogyasztásban értékesül. A termelővállalat azt tartja természetesnek, hogy termékéért olyan árat kapjon, amely fedezi termelési költségeit és még valami nyereséget is biztosít neki (akkor is, ha a fogyasztó számára túl magas ez az ár), jobb minőségű (korszerűsített) termékéért pedig annyival többet kapjon, amennyivel többe kerül ennek előállítása (akkor is, ha a használati érték növekedése nem indokolja ezt).

A merev hatósági árrendszer is szerepet játszik tehát a termelés és a fogyasztás ellentmondásos alakulásában, az inkurrenciák felhalmozódásában és a hiánycikkek nagy számában, a gazdaságtalan gyártmányfejlesztési tevékenységben. El kellett jutnunk annak felismeréséhez, hogy *csak a piaci mechanizmus aktivizálásával* oldhatjuk meg kielégítően ezeket a problémákat.

Ha a piaci ármechanizmus államilag szabályozott módon működik, akkor a vállalatok a *kereslethez igazodva* szervezik a termelést, a fogyasztók értékítélete közvetlenül jut érvényre (nem pedig közvetve, a tervezők megítélésén keresztül), a fogyasztóknak a termékek hasznosságáról szóló értékítélete pedig kapcsolatba kerül a *termelési és külkereskedelmi* feltételekkel.

Digitized by Google

E követelményeknek csak akkor tudunk eleget tenni, ha *forgalmiadó-reformot* hajtunk végre, s a termékenkénti különbözeti adóztatásról áttérünk a termékcsoportok szerinti kulcsos adóztatásra, továbbá ha *ármechanizmus-reformot* hajtunk végre, s a merev hatósági árrendszert rugalmas ármechanizmussal váltjuk fel.

Az 1968. évi forgalmiadó-reform végrehajtásával megszűnik a különbözeti adó, és kereken 1000 adókulcs köti majd össze a termelői árakat a fogyasztói árakkal. Ez még mindig rendkívül differenciált adórendszer, de első lépésként kívánatos volt elkerülni a túlzott ármozgásokat. Az adóreformot tehát a jelenlegi fogyasztói árak szemszögéből ítéljük meg. Ugyanakkor olyan reformot kellett végrehajtanunk, amely lehetővé teszi

— a termelői és fogyasztói árak együttes mozgását (ezért kellett megszüntetni a különbözeti adót),

— az új iparcikkek árának hatósági közreműködés nélküli kialakítását (ezért kellett objektív kritériumok szerint meghatározni az egyes adókulcsokhoz tartozó termékek körét),

— a forgalmiadó-lerovás áthelyezését az iparból a kereskedelembe (ezért nem lehet túl sok adókulcs).

Az 1000 adókulcs a rokoncikkek körében az árarányok jelentős megváltoztatásával jár, de még mindig lehetővé teszi, hogy ebben a körben továbbra is megmaradjanak a leglényegesebb jelenlegi ármegkülönböztetések.

A forgalmiadó-reform révén a fogyasztási árualap 28 százalékára kiterjedően változnak meg a fogyasztói árak, ebből a változásból 10 százalék az áremelés, 18 az árcsökkenés. A forgalmiadó-reform a legkisebb beavatkozással vezeti át tehát az árrendszert arra a vágányra, amelyen már a piaci követelmények irányában haladhat tovább.

Az 1968. január 1-én végbemenő árváltozásokkal a termelői árak színvonala mintegy 7%-kal emelkedik, a fogyasztói árak színvonala pedig kereken 1%-kal csökken. E kétirányú mozgás következtében a termelői és a fogyasztói árszínvonal közeledik egymáshoz. A fogyasztói árszint most már csak 3%-kal magasabb, mint a kereskedelmi árréssel növelt termelői árszint. Miután azonban a termékek és szolgáltatások körében a fő fogyasztási árszint-arányok (a fogyasztói áraknak az értékektől való nagymérvű eltérései) továbbra is fennmaradnak, a termelői árszínvonal felemelése szükségszerűen *az állami árdotáció növekedésére* vezet. Az így megváltozott helyzet a következőképp jellemezhető: a fogyasztási cikkek és szolgáltatások forgalmában realizált forgalmi adó a fogyasztási alap értékére vetítve átlagosan 15%, de a forgalmiadó-bevételnek immár több mint 80%-át fordítjuk a veszteséges árak kiegyenlítésére.

Ebbe illeszkedik be a *külföldről behozott fogyasztási cikkek árrendszere.* E cikkek körében az alapvető termékekre vonatkozóan az eddig alkalmazott árképzés (árarányosítás) marad érvényben; vagyis nem a devizaár, hanem a belföldi termékekre megállapított fogyasztói

Digitized by Google

ár lesz az irányadó. De ez inkább kivételnek számít. Általános viszont az a szabály, hogy az importált termékek belföldi fogyasztói árát a devizaár szabályozza, s az importtermléknek viselnie kell a belföldön előállított termékre megállapított forgalmi adót, valamint az importvámot.

A fogyasztói árreform *a piaci árrendszerhez való közeledést* jelent. A lakosság fogyasztási árualapjába tartozó áruk közül rögzített ára 20, maximált ára 30, korlátozottan mozgó ára 27, szabadpiaci ára pedig 23 százaléknak lesz.

A lakosság fogyasztásának megoszlása az egyes árformák között
(Az 1968-ra tervezett forgalom alapján)

Ágazat	Rögzített	Maximált	Laza	Szabad
	árformába tartozó forgalom aránya az összes forgalom %-ában			
Élelmiszerek	31,1	28,9	27,0	13,0
Ruházat	—	21,1	53,7	25,2
Építőanyagok	17,6	66,3	—	16,1
Tüzelő	100,0	—	—	—
Vegyes iparcikkek	6,7	50,0	22,2	21,1
Kisker. forgalom összesen:	21,4	32,6	29,2	16,8
Szolgáltatások*	17,1	21,2	22,1	39,6
Kisipari és szabadpiaci cikkek	—	—	10,0	90,0
Lakossági forgalom összesen	19,7	29,7	27,3	23,3

* Lakás, közlekedés, posta nélkül; ezek továbbra is a rögzített árformába tartoznak.

A rugalmas ármechanizmus kialakításánál abból indultunk ki, hogy az állam *továbbra is garantálja az alapvető fogyasztási cikkek és szolgáltatások fogyasztói árát.* Ezért a fogyasztási cikkeket és szolgáltatásokat aszerint csoportosítottuk, hogy alapvetőek-e az ellátás szempontjából, vagy kevésbé érzékenyen érintik az életszínvonal alakulását. A hatósági árakon belül a jelenlegi értelemben vett fix hatósági árakat csak viszonylag szűk területen alkalmazzuk, minthogy a maximált árnál is kötött a felső határ. E két árforma viszonylag széles területen: az árualap 50 százalékára biztosítja az állami árpolitika közvetlen érvényesülését, és ezzel az árszínvonal szükséges mértékű *stabilitását.* A forgalom másik 50 százalékára vonatkozóan pedig különféle (szigorúbb és lazább) hatósági előírások korlátozzák a nagy tömegben gyártott közszükségleti cikkek árának szabad mozgását. Az ide sorolt termékeket az jellemzi, hogy választékuk gyorsan cserélődik, illetőleg, hogy az új irányítási rendszer első évében még nem várható ezeknek teljes piaci egyensúlya. E jellemzők alapján tartozik ide pl. a ruházati forgalomnak több mint a fele és a háztartási eszközök egy jelentős része. Ahol gyors az értékviszonyoknak a termékkicserélődés és gyártmány-korszerűsítés miatti változása és a termék

Digitized by Google

nem jelentős az életszínvonal szempontjából, ott a piacra bízzuk az árak kialakítását. (Ide tartozik a ruházati divatcikkek, rövid- és bőrdíszműáruk, import fogyasztási cikkek egy része stb.) A szabad árak körébe tartoznak azok a termékek is, amelyeknek termelésében megvannak a verseny lehetőségei, és várhatóan egyensúlyi helyzet alakul ki (műanyag fogyasztási cikkek, kozmetikai cikkek stb.).

A termékeknek az egyes árformákra való, különböző szempontok szerinti besorolása már induláskor sem jelenti az egyes termékcsoportok *merev elhatárolását.* Pl. az azonos felhasználásra alkalmas ruházati cikkek közül a tömegfogyasztási cikkek a hatóságilag korlátozott árformába, ugyanezen cikkek exkluzív változatai pedig a szabad árformába kerülnek. A sütőipari termékek közül a kenyér, a zsemle, a kifli, a rögzített árformába tartozik, a különleges péksütemények gyártását azonban hatósági korlátok között mozgó árformával ösztönözzük. A sör árszínvonalát a tömegfogyasztásra szánt sörök hatósági árával biztosítjuk, de a különleges importsörök árának kialakítása a piacra bízható, szabad árformában. Az általában szabadáras zöldség- és gyümölcsfélék közül egyes termékek (pl. az ó-burgonya, a télialma) árát továbbra is maximáljuk.

A korlátozottan mozgó áraknál az *„induló" áraktól lehetséges eltérés* (áremelkedés) 1968-ban általában 5 *százalékban* van megállapítva. Ez cikkenként, cikkcsoportonként differenciálható, de ez is előre meg van határozva. A ruházati termékek átlag 5 százalékos eltérési határán belül 10 százalékos felső határa van a nyomott pamutáruk, az inganyagok, a szövött és kötött technológiával készült női alsóruházati termékek, a nyomott selyemszövetek és függönyök árának, viszont a fésűsgyapjú-szövetek árhatára 15 százalék. A cipőfélék árának felső eltérési határa 10 százalék. A nagy tömegben gyártott konyhafelszerelési cikkeknél, amelyeknek egyes választékaiból nincs elegendő a piacon, 10 százalékos az eltérési határ.

A *szabad árak* körében is lesznek bizonyos hatósági *korlátozások,* általában azonban nem a fogyasztói, hanem a termelői árakra vonatkozóan. A feldolgozóipar belső kapcsolataiban általában nem alkalmazunk ármegkötést, de azoknál a termékeknél, amelyeknek árváltozása intenzíven továbbgyűrűző hatású, be kell jelenteni az árváltoztatási szándékot, ha általános szabályként meghaladja az 5 százalékot. Az árhatóság vétót emelhet az áremelés ellen, de záros határidőn belül megegyezésre kell jutnia a vállalattal, s ha ez nem sikerül, a kormány elé kell vinni a kérdést. Így bizonyos szinten stabilizálni lehet a fogyasztói árak mozgása szempontjából szabad árformába sorolt fogyasztási cikkek termelői árát. Fennmaradtak a kisipari munkára alkalmazott irányárak is (különösen a szolgáltatásoknál), amelyeknek betartása eddig sem volt kötelező. Az irányárnak a kisiparos biztonsága szempontjából van jelentősége; ha nem kér az irányárnál magasabb árat, akkor ez védelmet nyújt neki a tisztességtelen haszonhoz fűződő konzekvenciákkal szemben.

Digitized by Google

Az ár- és bérmozgás

Számolunk azzal, hogy a szabadabb árformákra való áttérés következtében az áruforgalom 50 százalékában mintegy 4—6 százalékkal emelkedhet az árszínvonal; az egész fogyasztói árszínvonalra számítva ez *2—3 százaléknak* felel meg. E várható emelkedés részbeni ellensúlyozására 1968. január 1-én a hatósági árak körében olyan árleszállításokat irányzunk elő, hogy 1968-ban *1—2 százalékos keretben* maradjon a fogyasztói árszínvonal emelkedése. A népgazdasági terv ennek figyelembevételével határozta meg a bérügyi intézkedéseket annak érdekében, hogy a reálbér ne csökkenjen, sőt, az ötéves terv előírásainak megfelelően *növekedjék.*

A termelőerők fejlődése, a műszaki haladás növeli a munka termelékenységét. A munkás ma kevesebb munkaidőt fordít a termék előállítására, mint tegnap. A munkatermelékenység javulásával csökken az áru értéke, s az ár az érték pénzformája. Ebből úgy látszik, hogy ha *csökken az érték, az árnak is csökkennie kell,* s a szocialista gazdaságban már csak azért is érvényesülnie kell ennek a tendenciának, mert az árral szemben az a fő követelmény, hogy az értéket tükrözze. És valóban: egy történelmileg viszonylag rövid időre hivatalos rangra emelkedett az a gazdaságpolitika, amely egyidejűleg két módszerrel kívánta emelni a reáljövedelmeket: a *pénzjövedelmek növelésével is és az árak csökkentésével is.* Az ár és a bér ellentétes irányú mozgása itt egy olyan árrendszerben valósult meg, amelyben a termelői árak az önköltséghez igazodnak, és az állam — forgalmi adó címén — a fogyasztói árakban centralizálja a tiszta jövedelem számottevő részét. Ilyen árrendszerben azonban az ár és a bér ellentétes irányú mozgása egyre szélesebb körben tette szükségessé a termelés állami szubvencionálását; elsősorban azokban a termelési ágakban, amelyekben csak kisebb mértékben emelkedett a munka termelékenysége, sőt, a természeti tényezők hatására esetleg még csökkent is (mint pl. néhány kitermelő iparágban). Ezekben a termelési ágakban a béremelések növelték az önköltséget, az ár pedig deficitessé vált.

Amikor a gazdaság belső feszültségekkel küzdött, akkor olyan helyzet alakult ki, hogy hiánycikkekké váltak azok a termékek, amelyeknek árát az állam leszállította. Ez kialakította azt a társadalmi megítélést, hogy az életszínvonal emelésének politikája nem biztosítja a neki tulajdonított hatást, mert ami olcsóbb lett, az csak ritkán, vagy egyáltalán nem kapható. Ez vezetett már sokkal előbb ahhoz a megváltozott gazdaságpolitikai koncepcióhoz, amely *stabil árszínvonal mellett elsősorban a pénzjövedelmek növelésével kívánta emelni a reáljövedelmeket.* Ez az új irányzat az ötvenes évek második felétől jutott néhány szocialista országban érvényre, amikor a mezőgazdaság belterjes fejlesztése érdekében a mezőgazdasági termékek áremelésének politikáját kezdték alkalmazni. A mezőgazdasági termékek állami felvásárlási árának időnkénti emelése fokozatosan csökkentette az

Digitized by Google

élelmiszerárakban foglalt adót, majd pedig ezek az árak egyre inkább dotációs árakká váltak. Bizonyos esetekben élelmiszerek fogyasztói árának felemelésétől sem lehetett eltekinteni. A tipikusan piaci cikkeknél már eleve szükségesnek mutatkozott a felvásárlási és a fogyasztói ár szervesebb kapcsolata, más esetekben pedig a fogyasztási struktúra átalakítása érdekében kellett emelni a fogyasztói árakat. Nem egyszerűen reáljövedelmek növelése céljából volt tehát szükség béremelésekre, hanem csökkenésük elkerülése végett is.

A szocialista országok tapasztalatai arról tanúskodnak, hogy az érték pénzformája és reálformája egymással *ellentétes irányban mozoghat*. Csökkenhet a termék előállítására fordított munkaidő, de ugyanakkor emelkedhet az önköltség, mert az egy munkaóráért kifizetett bér esetleg jobban emelkedik, mint a munkaidő-megtakarítás mértéke. Ha az árviszonyokban is kifejeződnek ezek az összefüggések, akkor a javuló termelékenység ellenére is az áremelkedés tendenciája érvényesülhet. Köztudomású, hogy a forintnak nincs meg az az értéke, amely bevezetésének napján volt. A fogyasztói árak színvonala húsz év alatt kereken 100 százalékkal emelkedett, de — tegyük mindjárt hozzá — ennek az emelkedésnek tetemes része az 1946—1952 időszakra esett. S éppen ebben az időszakban tanulhattuk meg, hogy az áremelkedés nem a hatósági vagy szabad árak kérdése, hanem a gazdaságpolitika függvénye. Az 1951—52-es nagyméretű fogyasztói áremelés éppen a piaci áru- és pénzviszonyokhoz alkalmazkodó ármechanizmus megszüntetése és a hatósági árrendszer széles körű bevezetése útján ment végbe, s egy olyan iparfejlesztési program megvalósítását szolgálta, amely akkor meghaladta gazdaságunk teherviselő képességét.

A korábbi években, különösen pedig az 1957-től érvényesülő gazdaságpolitika már reálisabb célokat tűzött maga elé, ezért az árszint stabilitása is jobban biztosítható volt. De a piaci egyensúly zavarai nem szűntek meg teljesen, az árak pedig rögzítve voltak, s ezért a gazdasági önműködés más irányokban keresett kiutat: a cikkek egy részénél romlott a minőség, az új iparcikkek viszonylag drágán kerültek forgalomba, s időről időre szűkült a választék. Ezek az ún. *burkolt áremelés* ismert esetei. Nagyon nehéz válogatás nélkül gazdasági bűncselekménynek, káros spekulációnak tekinteni mindezt. Jórészt a régi gazdasági mechanizmusból következett, hogy a vállalatok kiutat kerestek ily módon nehézségeikből, az állam pedig nem tudta mindezt nyomon követni ellenőrzéssel és intézkedéssel. Azért beszélünk „burkolt" áremelésekről, mert az árszínvonal hivatalos mérésekor az árak használati értékében történt változásokat nem tudjuk figyelembe venni. A hivatalosan számított árszínvonal változatlan lehet akkor is, ha a társadalom drágulási folyamatot érzékel.

De a gazdaságpolitikai elhatározás mégiscsak a statisztika által kimutatott árszint-alakuláshoz igazodik. Ez aligha történhet másként. Így fennáll annak a lehetősége, hogy *az a megítélés, amely a gazdaságpolitika alapjául szolgál, eltér a társadalmi megítéléstől*. Ez szükség-

Digitized by Google

szerűen be is következik, ha a népgazdaság nagyobb egyensúlyzavarokkal küzd, következésképpen meggyorsul a termékek kicserélődése, szélesebb körben romlik a termékek minősége, és szaporodnak a hiánycikkek.

A gazdaságirányítás reformja egyebek mellett éppen azt a problémát kívánja megoldani, hogy olyan szabályozási rendszert tegyen meg a gazdaságpolitika alapjául, amelyben az ár pontosabban jelzi a kereskedelmi forgalomban végbemenő folyamatokat. Ehhez persze sokkal szélesebb körben kellene szabaddá tenni az áralakulást, mint amilyenben most tesszük. De azért az 1968-ban bevezetendő fogyasztói ármechanizmusnak is elég nagy a rugalmassága. Ebben a mechanizmusban ármozgásban fejeződik ki a termékekről alkotott piaci értékítélet. Következésképpen elég széles területen jelzi majd a valóságos folyamatokat a statisztikai mérés. Ez jobb helyzetet teremt társadalmunk számára. Ha a bérmozgás az ármozgás előtt halad, az árstatisztika pedig híven tükrözi az ármozgást, akkor ez egyértelműen előnyösebb a társadalomnak, mint ha az állam csak az árpolitikai intézkedéseken alapuló ármozgást veszi alapul a jövedelmek szabályozásánál. Ilyen körülmények között az életszínvonal-politika reálisabban határozhatja meg a megoldandó feladatokat.

Az azonban biztos, hogy a piaci árrendszerhez való közeledés úgy teszi alkalmas jelzőrendszerré az árat, hogy egyben a gazdaságot az *inflációra érzékenyebbé* is teszi. Ezért óvatosnak kell lennünk az árak felszabadításában. Ugyanakkor látnunk kell, hogy az árrögzítés nem gyógyír az inflációs *okokra*. Ha az volna, minden ország alkalmazná. De nem lehet az, mert objektív gazdasági folyamatokat nem lehet közigazgatási rendelkezésekkel semlegesíteni. Az árrögzítés persze korlátokat állít az áremelkedés elé. De a negatív kihatások ilyenkor más irányt vesznek, s a burkolt áremelkedés csak az egyik, és nem is a legsúlyosabb kihatás. A fő kárvallott a gazdasági hatékonyság.

Felvetődnek ilyen kérdések: Mi a biztosítéka annak, hogy 1968-ban, egy infláció-érzékenyebb gazdasági mechanizmusban, csak 1—2 százalékkal fog emelkedni a fogyasztói árszínvonal? Egyáltalában — milyen szervezettség teheti lehetővé számunkra az árszínvonal előrevetítését? És e kérdéseket is megelőzően: miért éppen 1—2 százalékos lehetséges árszint-emelést határozunk meg?

Abból kell kiindulnunk, hogy a *stabil forint* az új gazdaságirányítási rendszerben is nélkülözhetetlen feltétele a tervszerű fejlődésnek. Csak az *árstabilitás értelmezésében* történik változás. Minden nemzetközi tapasztalat arról tanúskodik, hogy amikor a drágulás nagyobb az évi 2 százalék körülinél, akkor a gazdasági életben fellépő spekulációs elemek kezdik lerontani azoknak a pozitív elemeknek a hatását, amelyek egyszerűen abból folynak, hogy a termelés áruösszetételéről és az árakról a vállalatok közötti kapcsolatokban történik a döntés. Ezért kell felső határnak tekintenünk az árszínvonal 2 százalékos emelkedését.

Digitized by Google

Az árstabilitás *legfőbb biztosítéka* az 1968. évi népgazdasági terv, amelynek szerkesztése során sokkal nagyobb figyelem irányult *a piaci egyensúly megszilárdítására,* mint az előző években. A tervutasítások és hatósági árak rendszerében fejlődő szocialista gazdaságban csábító a feszültségek előidézésére alapozott tervezés. Ilyenkor a következőképp lehet gondolkodni: leginkább úgy lehet biztosítani a lehetőség maximális kihasználását, ha a lehetőségeknél nagyobb követelményeket támasztunk a gazdasággal szemben. A „túltervezés" filozófiája azon a hipotézisen alapul, hogy az egyik-másik helyen szükségszerű lemaradások miatt 110—120 százalékot kell tervezni, és akkor biztosítani lehet a 100 százalékos teljesítést. Ez a tervezés azért válhatott néhány szocialista országban gazdaságpolitikai konvenciává, mert az árak hatósági megkötése — látszólag — biztosította a stabilitást, a gazdaság belső feszültsége ellenére is. Igaz ugyan, hogy ez a stabilitás „hiánygazdálkodás" során érvényesült, de ezt „a növekedés nehézségének" tekintették. Végeredményben mindebből egy hosszabb időszak alatt megfigyelhető burkolt inflációs folyamat következett.

A gazdasági mechanizmus vitája nyilvánvalóvá tette a „túltervezés" és a „túlcentralizált" irányítás szoros kapcsolatát. Éppen ez élesztette fel a társadalomban — minden gazdasági előrehaladás ellenére — az elmaradottság érzetét, és vált egyik okozójává azoknak a hatásoknak, amelyek a szocialista országokban a gazdaságirányítási reformtörekvéseket erősítették. Következésképpen a gazdaságirányítási reform a piaci mechanizmus aktivizálását olyan gazdaságpolitikával köti össze, amely szem előtt tartja a piaci egyensúly követelményeit. A piaci ármechanizmust nem lehet tehát egy olyan tervezési gyakorlat alapján ítélni meg, amely piacellenes konvenciókra épült, s tudatosan idézte elő a gazdaság belső feszültségeit, mintegy ezeket tekintve a fejlődés hajtóerejének. Az egyensúlyt reálisan tervező gazdaságpolitika tehát a leghatásosabb biztosítékunk az infláció ellen. Ez a szempont vezeti ma a gazdaság irányítását.

Az árstabilizáció biztosítéka — másodszor — *az árszabályozás új rendszerében* van. A hatósági árrendszert nem „tiszta piaci árrendszer"-ré alakítjuk át; ármechanizmusunk a *vegyes* árrendszer irányában fejlődik, amely a szükséghez képest alkalmaz rögzített, maximált, korlátozottan mozgó, és szabad árakat.

És végül: a gazdaságirányítás új rendszerében igen nagy súlyt helyezünk az *árellenőrzésre és az árszínvonal folyamatos elemzésére.* Az árak (a közgazdasági biztosítékokon és eszközökön felül) megfelelő jogi védettséget is kapnak.

Az *áralakulás ellenőrzése* a gazdaságirányítás új rendszerében a hagyományos árellenőrzéstől eltérő funkciókkal bővül. Magában foglalja

— a rugalmas árrendszerben várható piaci árváltozások előrejelzését (prognózis jellegű információk összegyűjtését és feldolgozását, elemzését),

Digitized by Google

— az árváltozásokat előidéző okok, az áralakulást befolyásoló tényezők vizsgálatát (gazdasági feltételek elemzése),

— a tényleges áralakulás vizsgálatát az egységes árstatisztikai rendszer keretében szolgáltatott operatív információk alapján (utólagos ellenőrzés),

— az árképzésre vonatkozó hatósági előírások betartásának ellenőrzését (hagyományos ellenőrzés),

— a vállalatok piaci magatartásának vizsgálatát (a vállalatok tevékenységének átfogó vizsgálatát, annak a megítélését, hogy a hatósági előírásokkal nem szabályozott körben összhangban van-e a vállalati tevékenység a társadalmi érdekkel),

— a hatósági és piaci áraknak a gazdasági feltételekre gyakorolt hatása vizsgálatát (a piaci egyensúly, a korszerűsítés, a választékbővítés, a gazdaságos profilalakulás stb. szempontjából, valamint az életszínvonal alakulásával összefüggésben),

— javaslattételt operatív intézkedésekre (gazdasági és végső soron ár-intézkedésekre), illetőleg visszaélések esetén büntető szankciók alkalmazásának indítványozását.

Jogi szankciót csak akkor kell alkalmazni, ha egy vállalat magatartása sérti a társadalmi érdeket. A meglevő, illetve tervezett jogszabályi szankciók általában *elégségesnek* látszanak az árak jogi védelmére, a *jogalkalmazást* azonban megfelelő *új tartalommal* kell kitölteni. Ebben a körben nincs más új intézkedés, mint a gazdasági bírság bevezetése. A jelenlegi szabályoknak megfelelően, ha a szerződő fél a szerződés megkötésekor, kihasználva a másik fél helyzetét, feltűnően aránytalan előnyt kötött ki magának, akkor a szerződés semmisnek tekintendő (uzsorás szerződés). Az árdrágításra vonatkozó rendelkezések az árformáktól függőek lesznek. Hatósági árnál a hatósági előírások betartását kell vizsgálni; a nem hatósági árak ellenőrzése során — a fogyasztók érdekeit szem előtt tartva, a mindenkori piaci helyzetet figyelembe véve — azt kell vizsgálni, hogy az árnak megfelelő értékű cikket kapott-e a fogyasztó. A nyereség nagysága magában *nem meghatározó jellegű*. Tisztességtelen haszonnak az olyan hasznot kell tekinteni, amelyhez fondorlattal, csalárdsággal, a szocialista normákat megszegve jutott a vállalat, pl. úgy, hogy monopolhelyzetét kihasználva áruhiányt teremt.

*

A gazdaságirányítási reform eredményeként társadalmunk anyagi életkörülményei javulni fognak. Az új mechanizmus első éveiben ez a javulás a harmadik ötéves tervben meghatározott mértéket éri el. De biztosan számíthatunk arra is, hogy az új mechanizmus működésének hatására később jóval erőteljesebb lesz az életszínvonal javulása. Ezt szolgálja az árreform is.

Digitized by Google

CSATÁRI DÁNIEL:

Nemzeti érzés, nemzeti büszkeség, szocialista hazafiság

A hazafiság – nacionalizmus vita új hullámáról

A hazafiság és nacionalizmus egyre terebélyesedő folyóirat-vitájának olvasói körében a legellentétesebb érzelmi s értelmi mozgáshullámokat lehet észlelni. Vannak olyanok, akikben tanácstalanságot vagy értetlenséget keltenek az egyre sokasodó s egymással hadakozó írások, és megint mások, akik örömmel, vagy éppen a megtalált bizonyosság lelkesedésével fogadják a problémakör minden újonnan megjelenő vitairatát.

Az ellentétes irányú visszhang — a széles skála ellenére — folyománya a vitában kifejtett polarizált álláspontoknak.

•

Nincs még kellő távlatunk ahhoz, hogy a vitát periodizálni tudjuk, de ha a történészek szakmai megbeszéléssorozatait tekintjük az első hullámnak, a kérdés *Faragó Vilmos* „Kicsi ország" című cikkével (Élet és Irodalom, 1967. január 7.) kapott szélesebb körű publicitást. Ezzel kapcsolatos *Darvas József, Dobozy Imre, Mód Aladár* s *Pach Zsigmond Pál* lényegbe vágó hozzászólása (Népszabadság 1967. január 29., február 5., március 12., március 26.), továbbá több figyelemre méltó cikk, amelyeknek felsorolásától helyszűke miatt el kell tekintenünk.

Faragó Vilmos említett cikke a nacionalista tendenciák közül a „kicsi ország" harmadikutas nacionalista, bár bizonyos történelmi körülmények között nem egyértelműen negatív koncepcióját ellen lépett fel, s ennek mai megnyilvánulási formáit igyekezett kimutatni és bírálni. Ennek érdekében kérdéseket is tett fel a megkérdezett tizenhét-tizennyolc éves fiataloknak. (Pl. ezt: „Házastársa lennél-e néger, cigány vagy más színesbőrű fiatalnak?") A válaszokban megnyilvánuló, s szerinte nacionalista gondolati elemeket a következő tételek alapján osztályozta és minősítette: „Magyarnak lenni nem program, csak adottság, keret. (És hadd idézzem Montesquieu-t: »elsősorban ember vagyok s azután francia; szükségszerűen vagyok ember s véletlenül francia«). A számomra legrokonszenvesebb válaszokat tehát — bármilyen meglepően hangzik — azok között találtam, akik azt írták: nem büszkék arra, hogy magyarok."

Digitized by Google

Nincs abban semmi meglepő, hogy Faragó Vilmosnak válaszolva, *Darvas József* amiatt aggódik: hivatkozhatunk-e szocialista politikánk nemzeti jellegére ilyen elvi álláspontról? „Mit lehet még egyáltalában az iskolában a diákoknak a hazáról, a magyarságról mondani, hogy az ne minősüljön nacionalizmusnak?" — kérdezi, mások véleményének is hangot adva. Azt tanácsolja, hogy a fő veszélyként fenyegető kozmopolita tendenciákkal szembeszállva, „oktalanul ne sértsük meg a nemzeti érzékenységet" és „hasznosítsuk az egészséges nemzeti érzésben rejlő alkotó energiákat". Ezért ő Montesquieu helyett Leninre hivatkozik: „Különbséget kell tenni az elnyomó és az elnyomott, sőt a *nagy* és *kis* nemzet nacionalizmusa között, figyelembe véve az utóbbiak fokozott érzékenységét". Ha a nagyobb veszélynek minősített kozmopolitizmus és a nacionalista maradványok ellen nem helyes alapról harcolunk — fejezi be gondolatmenetét Darvas —, akkor „részben... új nacionalizmust termelünk, részben meg tápláljuk a nemzeti nihilizmust. És veszélyeztetjük a párt történelmi arányú népfrontpolitikáját."

A közéleti vitát elindító, „kihegyezett" álláspontok után, ezeket látva, sokakban jó néhány lényeges kérdés fogalmazódott meg. E sorok írójának — a Társadalomtudományi Intézet munkatársaként — alkalma volt arra, hogy néhány megye propagandistáival, pártmunkásaival és KISZ-tagjaival beszélgessen a szóban forgó kérdésekről. Ők a következő kérdéseket tették fel e cikkek kapcsán. Ha elfogadjuk azt, hogy fejlődésünk adott időszakában nacionalista tendenciák érvényesülnek — akkor a kozmopolitizmustól függetlenül és azokkal a kérdésekkel összefüggésben jelentkeznek-e ezek, amelyeket Faragó vizsgált? Nem volna-e jobb, ha a szellemes és szépen hangzó, de elvont humanista aforizmák helyett a proletariátus szocialista patriótizmusának talajáról ítélnénk meg és értékelnénk a szóban forgó jelenségeket? Ha pedig a szocialista patriótizmus talaján állunk, akkor a „kis ország" gondolati kategóriájával s a nagy nép és kis nép nacionalizmusának megkülönböztetésével tudjuk-e ma kialakítani ennek tartalmát? Veszélyeztetjük-e a párt népfrontpolitikáját akkor, ha szocialista patriótizmusunk osztálytartalmának mai lényeges követelményeit hangsúlyozva és előtérbe állítva, mindenfajta megnyilvánulási lehetőséget elzárunk a kispolgári nacionalista tendenciák elől? Nem így tudjuk-e valójában felszabadítani és szocialista fejlődésünk szolgálatába állítani az egészséges nemzeti érzésben rejlő nagy energiákat, anélkül, hogy nacionalista tendenciákat élénkítenénk fel?[1]

Bár *Pach Zsigmond Pál* már a vita első menetében felhívta a figyelmet az összefonódó nacionalista és kozmopolita tendenciák és egyéb *összetett jelenségek* összefüggő vizsgálatának szükségességére,

[1] A közeljövőben jelenik meg a Társadalomtudományi Intézet kiadványaként Benczédi Lászlóval közösen írt, Szocialista hazafiság — szocialista történetszemlélet című tanulmányunk, amelyben ezekről a kérdésekről bővebben szólunk. Ezért megválaszolásukat csak részben tekintem e szűkre szabott sorok feladatának.

Digitized by Google

az újratermelődő vitában megszólalók véleményének egy része is meglehetősen polarizált álláspontokat tükröz.[2]

Perjés Géza nem lényegtelen példákat felsorakoztatva, s elhatárolva ezeket a történészek hazafiság-vitájától (amelynek pozitívumát abban látja, hogy a szocialista tudatba beszüremlett fertőzést eltávolította) amiatt aggódik, hogy a hazafiságnak, ennek az alapjában véve igen természetes jelenségnek az értelmezése körül alapvető bajok tapasztalhatók. Úgy véli, hogy a népünk történetével szervesen összefüggő szocialista hazafiság kialakítása nem mehet végbe akkor, ha az emberek elvesztik hitüket a magyar népben, s ezért szóvá tesz olyan jelenségeket, amelyek szerinte nemzeti öntudatunk romlásának irányában hatottak. Perjésnek nem egy vonatkozásban vitatható cikkére elsőnek *Faragó Vilmos* reflektált. A januári alapállását meghatározó elvi tételeken túllépve, most az *osztálykövetelményeket* szögezi szembe Perjés Gézának a nemzeti érzést féltő aggodalmával. „Érvényesítsük következetesen az osztályszempontot a magyar történelem magyarázatában — írja Faragó —, a hazafiságot pedig emeljük föl a bizonytalan érzelemszférákból a tudatosság, a társadalmi konkrétság, a nemzetköziséggel való szerves összefüggés szférájába."

Ha Perjés gondolatmenetének néhány pontján fel lehet tenni a kérdést: jól védi-e a nemzeti érzést, s mi ellen? — akkor Faragó válaszát olvasva, azon töprenghetünk, hogy e helyes igényt figyelembe véve nélkülözheti-e ma még a társadalmi konkrétságra épülő hazafiság a „bizonytalan érzelemszférák" forrásvidékeit?

Arra a kérdésre, hogy *fel lehet-e szabaditani a nemzeti érzésben rejlő nagy erőt* anélkül, hogy a nacionalizmus erősödését előidéznénk, korunk bonyolult körülményei között a munkásosztály szocialista világnézete alapján lehet megnyugtató választ adni. A munkásosztály szocialista világnézete és ezen alapuló politikája képes arra, hogy a nemzeti érzést kiteljesítse, nem utolsósorban azért, mert fokozatosan elvágja ennek a nacionalizmus felé húzódó gyökereit.

*

*Kiss Lajos Lenin*nek a nemzeti kérdés és osztályharc viszonyáról szóló megállapításait „csakis a marxizmus szempontjából" tartja ugyan vitathatatlan tételeknek, mégis ezekből indulnék ki. Mégpedig azért, mert ezek a mindenkori valóság lényeges vonásait ragadták meg s sűrítették törvényszerűségekké. Lenin tehát — Marxhoz és Engelshez hasonlóan — nem dogmákat, hanem eszméket hagyott az utókorra, nem törvénygyűjteményt, hanem olyan módszert, amely elő-

[2] Az újabb hullám elindítójának talán *Perjés Géza* A nemzeti önérzet zavarai című szinvonalas tanulmányát tekinthetjük (Látóhatár, 1967, 7—8. sz.), amelyre *Faragó Vilmos:* Ki zavarja a nemzeti önérzetet? címmel reflektált (Élet és Irodalom, 1967. szeptember 23.). Azóta jelent meg e tárgykörben *Farkas Sándor* Hazafiságot, de milyet? (Új Írás, 1967, szeptember), *Molnár Zoltán* Nemzet, pátosz, honvédelem (Élet és Irodalom, 1967, szeptember), *Erdei Ferenc* A nemzeti problematika (Magyar Nemzet, 1967, október 1.) és *Kiss Lajos* „Nemzeti üggyé" nott nemzeti kérdés (Kortárs, 1967, október) című írása.

Digitized by Google

segíti a nemzeti kérdés bonyolult jelenségeinek megfejtését, törvényszerűségeinek felfedését is.

A nemzeti jelleg, jellemvonások vagy etnikai sajátosságok, a nemzeti érzéssé fejlődő szülőföld- s hazaszeretet, majd a hazaszeretetet ideológiai síkon kifejező s meghatározó nemzeti öntudat létét a marxista felfogás sohasem vonta kétségbe. Mindig elismerte, hogy a történelem rendszerint olyan gazdag, sokszínű folyamatokat s jelenségeket hoz létre a maga dinamikájával, amelyek nemhogy nem nélkülözik a nemzeti tényezők szerepét, hanem gyakran a nemzeti fejlődés síkján zajlanak le, vagy éppen ennek formájában jelentkeznek. Ez azonban nem zárja ki azt — és a jelenségek valódi mozgató rugóit keresve, a marxista történeti felfogás erre a lényeges összefüggésre irányítja a figyelmet —, hogy a különböző embercsoportok szellemét s tudatát alapvetően s döntően osztályhelyzetük határozza meg.

A marxizmus klasszikusai a proletariátus mindennapi osztályharcában is számoltak a nemzeti lét említett jelenségeivel. Marx például nemegyszer fellépett a proudhonisták és blanquisták ellen, amikor ezek a szociális forradalom nevében tagadták a nemzeti kérdés létezését, és az internacionalizmusnak azt az elvét szögezte szembe velük, hogy „nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom".

Utalhatunk továbbá Leninre is, aki a nemzeti mozgalmak iránti közömbösséget értelmetlennek, sőt valósággal reakciósnak minősítette, és az ilyen álláspontokkal szemben a nemzeti háborúk jogosságát, a nemzetek önkéntes egyesülésének eszméjét védte.

A marxizmus klasszikusai kétségtelenül az osztálytartalom oldaláról közelítették meg a nemzeti kérdést, de sohasem vonták kétségbe a hazaszeretetben kifejezésre jutó nemzeti érzés fontosságát. Lenin például hangsúlyozta, hogy a kapitalizmus „haza"-fogalmát osztályérdekek határozzák meg: „két nemzet van minden jelenkori nemzetben". De arra is rámutatott, hogy „a hazafiság egyike a legmélyebb érzéseknek, mely elkülönült hazák évszázados és évezredes fennállása során gyökeresedett meg". Mindezzel számot vetve az internacionalista proletariátus, amelynek a kapitalista társadalomban nem volt hazája, harcolt azért, hogy a maga s a „rengeteg többség" nevében birtokba vegye és átalakítsa a hazát. Ebben a bonyolult, nehéz küzdelemben számolt a „rengeteg többség" tudati szintjével, érzésvilágával. Szövetségi politikájának kialakítása során figyelembe vette, hogy a nem proletár dolgozó osztályok nemzeti érzése nem kizárólag a burzsoázia propagandájának a műve, hanem olyan reális politikai erő, amely a burzsoá nacionalizmustól elválasztva, az osztályellentét tudata mellett a közös felszabadulást támogatja.

Bonyolult s hosszú történelmi folyamat keretében került erre sor, úgy, hogy az osztályálláspont s a társadalmi haladás követelményeivel összhangban, a proletáriátus pozitív társadalmi erővé változtatta a dolgozó tömegek nemzeti érzését. Ahol az osztályellentétek tudatos felismerésének szintjére eljutott proletáriátus nem tudta megol-

Digitized by Google

dani ezt a feladatot, ott a nemzeti érzés reakciós nézeteket s nacionalista előítéleteket táplálva, haladásellenes tetteket is szolgálhatott.

A nemzeti érzés társadalmi szerepének elméleti tisztázása a vitában megfogalmazott közös gondok megoldásának is feltétele. Perjés Géza is helyesen állapítja meg, hogy a dolgok egybemosása, a differenciálatlan ábrázolás nem szolgálja a nemzeti önismeretet, és a nemzeti büszkeség ápolása elképzelhetetlen a megfelelő kritikai tevékenység nélkül. Ugyanakkor azonban nem alkalmazza következetesen az általa fontosnak tartott kritikai szempontokat, és ezért, legjobb szándékai ellenére, vitatható megállapításokat is tesz. Elgondolkoztatónak tartja például, hányan tartották „veszélyesnek", „nemzetellenesnek" a Hideg napok című filmet. „Ezekben a válaszokban — írja ezzel kapcsolatban — legalábbis két pozitívum van szerintem: egyrészt a megdöbbenés, az irtózás a szörnyűségek miatt, másrészt az, hogy a magyar katona, a magyar nép, amellyel a válaszadó azonosnak érzi magát, ilyen borzalmakat nem követhet el, vagy ha igen, annak valamilyen pokoli, felfoghatatlan oka lehetett." Perjés, aki kitűnő történész, és nagyon jól tudja, hogy ezek a „felfoghatatlan" okok nagyon is jól megmagyarázhatók a magyar fasizmus osztálytermészetével, ideológiájával és moráljával, a magyar katonával azonosuló néző véleményében — a nemzeti érzés lényegét félreértve — az ép nemzeti tudat csíráját magábanfoglaló motívumot vél felfedezni.

A nemzeti érzés szerepének társadalmi s politikai összefüggéseiben való megítélése a nemzeti büszkeség történeti erőforrásainak kijelölésénél is nélkülözhetetlen. Ha nem titkoljuk el azokat a bűnöket, amelyeket Feketehalmy, Grassy, Zöldi s a többiek követtek el a nemzet nevében, akkor — és ebben már tökéletesen egyet lehet érteni Perjés Gézával — azt is jobban kiemelhetjük, hogy ebben az országban nem mindenki volt fasiszta. Akkor s ott a nemzeti érzés olyan tetteket is sarkallt, amelyeket büszkén vállalhatunk. Tudunk-e valamit például Mészáros Károlyról, Nagymélykúti Mátyásról, Horti Istvánról, Nagyabonyi Vincéről, Takács Istvánról, Gerő Istvánról, Molnár Péterről, Spiró Mátyásról, Lőwi Dénesről és Károlyról, Ősz Szabó Jánosról, Lővei Mihályról és Mihálynéról, Molnár Máriáról, Huszák Mihályról, Molnár Gáborról és Józsefről, Zabos Józsefről, Török Piroskáról, Kincses Mihályról, Tóth Józsefről, Fellegi Tivadarról? Pedig ők is a Délvidéken éltek. Őket nemzeti érzésük a fasizmus elleni harc áldozatokkal teli vállalására ösztönözte. Amíg Grassyék ártatlan emberek vérét ontották, addig Fellegiék közül sokan életüket áldozták az igazi hazaszeretet nevében.

Nem kell tartanunk attól, hogy rab múltunk meggyűlöltetése nemzeti közérzetünk romlásához vezet — de igenis, nagyobb gondot kell fordítanunk progresszív múltunk tanulságainak széles körű megvilágítására. A nemzeti érzés és a nacionalizmus ilyen differenciált kezelése segítheti elő a nemzeti s társadalmi feladatok napjainkban is időszerű egyesítését. A társadalmi és a nemzeti haladás tetteit táplál-

Digitized by Google

va, a nemzeti érzés elidegeníthetetlen részévé válik a nemzeti büszkeségnek, ahogy ezt a felszabadulásunk óta zajló — igaz, néha konfliktusokat is előidéző — folyamat is tanúsítja.

*

Történelmünknek melyik időszakában volt elképzelhető az, hogy a nép, a korábban nemegyszer megosztott dolgozó osztályok, egymás szövetségét megteremtve, azonosulhattak a nemzettel? Márpedig tulajdonképpen ez történt szocialista átalakulásunk során és ennek eredményeképpen. A politikai hatalom birtokába jutó, a parasztsággal szövetséges, az értelmiség és kispolgárság támogatását élvező munkásosztály ugyanis nemcsak önmagát és szövetségeseit emelte fel, hanem azt az országot is megteremtette, amelyben a nép nemzetté válhatott. Az új hazát teremtő, a modern szocialista Magyarország kialakításán fáradozó népben jogosan erősödhetett meg a megtett útszakasz láttán a nemzeti büszkeség érzése.

Ebben a történelmi folyamatban régi fogalmak haltak el, vagy kaptak új értelmet, és újak jöttek létre. Népünk, amely korábban kemény kövek között tapogatózva végezte sziklát őrlő, fényt nyomozó munkáját — egyik írónk hasonlatával — végre erős ökölléi ráütött a régi, elfogadott igazságok templomaira, és ezek összedőltek. A forradalmi átalakulásban a magyar nép lerombolta a régi, elmaradott, úri Magyarországot, ennek eszményeit és tudatát. S amilyen mértékben felépíti az új, szocialista Magyarországot, úgy alakítja ki annak eszményképeit és tudatát.

A fejlődés korábbi eszményeket, fogalmakat romboló ereje mindinkább megváltoztatta a nemzeti érzést is. A nemzetté váló nép nemcsak politikai és gazdasági értelemben vette birtokába a hazát, hanem örömeiben részesülve, gondjaiban osztozva, érzelmileg is egyre jobban azonosul vele. A korábban tétlenségre ítélt, vagy önemésztésre kárhoztatott népi energia felszínre törésében a nép érzelemvilágának megváltozása is szerepet játszott. A szocializmus a haladó világ áramkörébe kapcsolta be népünk nemzeti érdekeit, s ezzel lehetővé tette a nemzetközi proletariátus szolidaritásának eszméjével való gyakori találkozást. S ahogy ez felfrissítette a magyar nép erőfeszítéseit, úgy kezdett oldódni a magárahagyatottság, a társtalanság érzése is. A felsőbbrendűség mítoszaiból táplálkozó birodalmi tudattól és a vezetőszerepre törekvés illúzióitól megszabaduit, friss hajtású hazafiságunk új tartalommal kezdett telítődni. Mindinkább azt fejezte ki, hogy mi is — mint minden ország, amelynek társadalmi berendezkedése a nép valódi érdekeire épül, akár kicsi, akár nagy — felnőhetünk az emberiség fejlődését alapvetően befolyásoló haladó erők színvonalára.

Ez a fejlődés elválaszthatatlan attól a politikai tevékenységtől, amellyel a párt — figyelembe véve a szocialista világrendszerben érvényesülő közös törvényszerűségeket, s ezekre építve — kialakította

Digitized by Google

a szocializmushoz vezető útnak a hazai adottságokkal számoló formáit. Így teremtette meg a szocialista patriotizmus korszerű gondolati jegyeit és a nemzeti érzés további kibontakozásának lehetőségeit. Azzal például, hogy ugyanúgy elutasította a nemzeti sajátosságokkal nem számoló dogmatizmust, mint az osztályharc és a nemzeti elem szétfeszítésére irányuló revizionizmust, olyan szövetségi politikát alakított ki, amely feltételezi a nemzet minden erejének részvételét a szocializmus felépítésének művében. Ennek a szövetségi politikának éppen a szocialista patriótizmus az egyik eszmei ösztönzője. Semmi sem indokolja hát a tartózkodást a nagy, pozitív szerep betöltésére képes nemzeti érzéssel szemben.

Egyesek úgy teszik fel a kérdést: Ha a munkásosztály világnézete szabja meg szocialista hazafiságunk eszmei tartalmát, nem idézi-e ez fel azt a veszélyt, hogy viszakanyarodunk a nem proletár rétegekkel szembeni bizalmatlanság szektás politikájához? Alaptalan aggály ez. A párt olyan szövetségi politikát alakított ki, amelyben egyik osztály sem eszköze a másiknak, s amely teljesen megfelel az osztályviszonyokban végbement objektív folyamatoknak. Ez az elvi politika számol azokkal a hazafiakkal, akik még nem vallják szocialistának magukat, de munkájukkal hozzájárulnak a szocialista haza felvirágzásához. Így adhatjuk meg a sokszor ösztönös hazaszeretetnek a tudatos cselekvés értelmét. És ezzel megteremtjük a lehetőségét annak, hogy a befelé forduló, szűklátókörű nacionalista szeperatizmust egyre jobban kiszorítsa a szocializmus sikereiből táplálkozó jogos nemzeti büszkeség tudata.

A szocialista hazáért végzett munka — ez az a pont, amely a hazafias érzésvilág bizonytalan érzelemszféráinak pozitív elemeit a nacionalista áramlatoktól elválasztani képes. Aki ma még csak azt a földet szereti, amely szüntelenül szépülő otthonává változott, s becsüli azokat, akik e változásokat véghezvitték, az már elindult azon az úton, hogy tudatában végérvényesen eggyé olvadjon a szocialista társadalmi rend és a haza fogalma. Ne becsüljük hát le a táj, a szülőföld szeretetét és a hazafiságnak azokat a nacionalizmustól már elvált érzelmi elemeit, amelyek fokozatosan átalakulva, a szocialista hazafiság erőfeszítéseit táplálják. „A szocialista hazafiasság fontos szerepet játszik a nemzeti egység megteremtésében, a világnézetileg ma még eltérő felfogást valló, de az új társadalom célkitűzéseit elfogadó emberek törekvéseinek összefogásában — állapította meg a IX. pártkongresszus. — Magában foglal minden igazi értéket, amelyet évszázadok során a magyar nép teremtett, de nem táplálkozhat kizárólag a múlt forrásaiból. Szocialista vívmányaink joggal tölthetnek el nemzeti büszkeséggel. Több, mint 21 éves harc és munka nagyszerű eredménye és a cél, a szocialista magyar nemzet felvirágoztatása adja mai hazafiságunk igazi tartalmát. A szocialista hazafiság szerves része a nemzetköziség, a világ munkásosztályával, kommunista és munkáspártjaival való együttműködés és szolidaritás. Magyarország a proletár internacionalizmus

Digitized by Google

érvényesülése alapján került a nemzetközi haladás élvonalába, és tudja megvalósítani nemzeti céljait."

•

Mindebből kitűnik, hogy szocialista patriotizmusunk kialakítása, amelyet alapvetően kedvező folyamatok, nem pedig „nemzeti önérzetünk zavarai" tűztek napirendre, egységes és összetett feladat. A nézőpont leszűkítése, az alapállás egyoldalúsága lassíthatja azt a napjainkban zajló történelmi folyamatot, amelynek sodrában népünk hazafisága végérvényesen összeolvad a társadalmi haladás ügyével. Ha azonban úgy akarnánk az utóbbit megvédeni, hogy kirekesztjük a nemzeti érzést a párt ideológiai látóköréből, akkor — szándékainktól függetlenül — gyengítenénk a haza és a haladás egybeötvözésének lehetőségeit. Másrészt: ha nem kapcsoljuk össze következetesen a nemzeti érzés további kibontakozásának feltételeit a munkásosztály szocialista politikájával, akkor azokat segíthetjük, akik feudális, burzsoá vagy kispolgári eredetű nacionalista tudatmaradványok felélénkítésével akadályozzák a társadalmi haladás alapján végre reálissá vált nemzeti felemelkedésünket. Ezért az a felfogás, amely a nacionalizmus maradványainak lerombolására korlátozza a szocialista patriótizmus kialakításának feladatait, éppen olyan elfogadhatatlan, mint az az elképzelés, amely általában és elvontan védi a nemzeti érzést. A nemzeti érzés és a szocialista osztálypolitika ugyanis kölcsönösen kiegészíti és táplálja egymást: a munkásosztály nem nélkülözheti a nemzeti érzést, a nemzeti érzés pedig csak a munkásosztály szocialista politikájának talaján válhat a nemzet felemelkedését szolgáló hatóerővé.

A szocialista patriótizmus hajtásainak ápolása tehát nem szűkíthető le a csak érzelmi vagy a csak racionális nevelés feladataira. A régi, reakciós tudatmaradványok elleni szükségszerű eszmei harc egybe kell hogy fonódjon az eszményképek kialakításának, a szocialista nemzeti öntudat ápolásának feladataival. Az a felfogás, amely előbb a nemzeti tudat nacionalista elemeinek megsemmisítésére törekszik, hogy azután az ily módon megtisztított hazaszeretetre építse rá a munkásosztály szocialista világnézetét — merev sorrendisége következtében valójában nem tudja segíteni ezt a feladatot. Ugyanígy az az álláspont sem, amely a marxizmusra valóban jellemző kritikai tevékenység valamiféle időleges vagy végleges felfüggesztésétől várja a nemzeti érzés fokozottabb kivirágzását vagy spontán „szocialistává" válását; ez ugyanis óhatatlanul nacionalista kategóriák továbbépítését segíti elő. Ne felejtsük el Kossuth Lajos szavait: „Midőn egy nemzet az átalakulás korszakát éli, soká tart, míg az ülepült szokásosság kéjelemeiből kizavart emberek magokat tájékozzák, és még a jobb ember is minő hévvel csatlakozik bizonyos sejtelmekhez, miket benne egy kis eszmélkedés, egy kis széttekintés a külföldön ébresztett, éppúgy csak későn, csak hosszas küzdelmek után jő minden specialitásokra nézve önmagával tisztába, csak későn barátkozhat meg minden

Digitized by Google

korrelativumaival azon eszméknek, melyeket hő kebellel felfogott anélkül, hogy akkor, midőn felfogá, azok láncolatán végigment s magának számot adott volna, vajon képes leend-e nevelése hiányain, előítéletein, szokásain, körülményein annyira erőt venni, hogy mindent akarjon, amit következetesen akarni kell."

Ha a szocialista hazafiság ápolásának feladatait szélsőségesen leszűkítjük, egymástól elszakítjuk s erőltetetten határozzuk meg, a legjobb szándék ellenére sem érjük el a kívánt eredményt. Ezt az egyoldalú véleményeknek *Nemeskürty István* Ez történt Mohács után című könyve feletti összecsapásából is érzékelni lehet. Nemeskürty a Mohács utáni Magyarország tizenöt esztendejének történetét vizsgálva, azt kívánja bemutatni, „milyen szörnyű lelki károkat okozott a magyar nacionalizmus népünknek ... Még ma is — írja — felszabadulásunk után húsz esztendővel, szinte eltakarjuk szemünket, »nemzeti« múltunk legszörnyűbb bűnei elől. Íme tehát a tükör, nézzünk bele." A szándék maga üdvözlendő, de a tárgyalt korszak nem teszi lehetővé ezeknek a szempontoknak a maradéktalan érvényesítését. Ez a tizenöt év nem szülőoka a magyar nacionalizmusnak. Igaz, a nemesi nemzetfelfogás ebben a korszakban is megvolt, de mint összekötő erő, éppen ekkor kezdett gyengülni, az elszenvedett katonai vereségek következtében. Ebben az időszakban tört szét a polgári értelemben vett nemzetnek keretet adó országegység — s mint *Várkonyi Ágnes* kimutatja a kérdéssel foglalkozó alapos történeti tanulmányában — nem létezett az újkori nemzetek megszületésénél bábáskodó, magával szabadon rendelkező, független államhatalom sem. Ideológiai síkon a feudális nemzettudat elhalványulásában s csaknem teljes szétfoszlásában mutatkozott meg az általános bomlás. Mohács után nem tartotta össze az uralkodó osztályt az együvé tartozás semmilyen tudata, a nemzet közösségének tudata sem.

Ebből kiderül, hogy nem helyes, történelmietlen dolog a Nemeskürty által megrajzolt kor eseményeit közvetlenül és egyértelműen összefüggésbe hozni a burzsoá nacionalizmus problémakörével. Az elismerő kritikák nemigen vették figyelembe azt az alapvető kifogást, hogy a könyvben megrajzolt történeti periódus nem előidéző oka a magyar nacionalizmusnak, hogy a nemesi nemzettudat, amely ebben az időszakban inkább halványodik, mint erősödik, nem a legfontosabb táplálója a ma is meglevő nacionalista tendenciáknak.

A történelmi megközelítésnek és a valódi értékítéletnek ezt a követelményét mellőzve, a kritikusok többsége — Nemeskürty nyomdokain haladva — mégis közvetlenül és kategórikusan a nacionalizmus elleni harc feladataival hozta összefüggésbe a könyvet. A hibás kiindulópont azután nem kevésbé hibás következtetések levonására vezetett. Ily módon politikai és világnézeti kiállásnak tekintették a könyv mellett vagy a könyv ellen való állásfoglalást. Ez az egyoldalúság kelti azokat az aggodalmakat, amelyeket Perjés Géza fogalmaz meg tanulmányában. Perjés helyesen bírálja Nemeskürty „elmulasztott alka-

Digitized by Google

lom"-koncepcióját, de minthogy belemegy a szerző és a kritikusok utcájába, a könyvet mégsem elsősorban történelmietlen felfogása miatt marasztalja el. A kritika — erőltetetten — a magyar nacionalizmus elleni harc feladataival kapcsolja össze Nemeskürty mondanivalóját, Perjés viszont elsősorban azért utasítja el, mert szerinte a nemzeti közérzet zavaraihoz járul hozzá. Úgy véli, hogy a szerző a lappangó nacianalista tendenciák megerősödését idézte elő tapintatlanságával, a könyv pozitív kritikai visszhangját pedig a nemzeti öntudat értelmezése körüli bajok szimptómájának tekinti. De ahogy a mindenáron deheroizálni akaró álláspont nem vezethet eredményre a maga végletességével, ugyanúgy a védekező felfogás is olyan eszmei érveket állíthat csatasorba, amelyek — megfogalmazóik legjobb szándékai ellenére — „önálló pálya" megtételére is alkalmassá válhatnak. Talán nem tévedek nagyot, ha ilyesminek érzem — hangsúlyozom: szándékai ellenére — azt, amit Perjés Géza Nemeskürtyvel szembeszegez: hazánknak „a kereszténység védőbástyája"-ként való felfogását.

Minthogy a könyv kapcsán egymástól elválasztva, egy lényegtelen s mellékes terepen kívánták végrehajtani egy lényeges feladat összefüggő elemeit, valószínű, hogy a vita nemcsak elméleti síkon, hanem gyakorlati hatásában sem érte el a kívánt eredményt. Vajon a ma is élő nacionalista tendenciáknak milyen érvét zúzták szét Nemeskürty okfejtései? S milyen történeti forrásokat védett meg vagy állított a nemzeti öntudat erősítésének szolgálatába a vele vitatkozó Perjés Géza?

A szocialista hazafiság kialakításának és ápolásának eredményessége tehát nemcsak a lényeges elvi kérdések előtérbe állítását, hanem az egymással összefüggő feladatok egységesebb értelmezését is megkívánja. Ezzel nem a vita elszürkítése, hanem hatékonyabbá tétele érdekében emelünk szót. Hiszen a szocialista patriótizmus kialakításának történelmi súlyú s rangú feladata feltételezi s igényli a sokoldalúságot. Megengedhetetlen merevség volna, ha az ízlésbeli, alkati, felfogásbeli, egyéni nézőpontok megszüntetésére törekedne valaki. Társadalmilag nincs is igény erre. Ezért a szocialista patriótizmus kialakításán fáradozók is elvárhatják egymástól, hogy jobban törekedjenek a szembenállók érveinek alaposabb megismerésére, ahelyett, hogy különböző jelzők előrángatásával eleve eltorlaszolják a kölcsönös megértés lehetőségét. Pedig erre is akadt példa a vitában. Vajon tényleg az egykor „osztálykategóriákban való gondolkodásra dresszírozott elmék" állnak-e az egyik oldalon — amint *Kiss Lajos* állítja? És a másik oldalon az „érzelmi marxisták" állnak-e, akik „többnyire valami sértett pátosszal hadakoznak, s míg egyfelől önérzetesen sejtetni engedik, hogy mögöttük ott áll az ezeréves Magyarország, a dolgozó magyar nép és a Hazafias Népfront, másfelől könnyedén kozmopolitának, magyartalannak és antimarxistának" bélyegzik vitapartnereiket — mint *Faragó Vilmos* véli? Nyilvánvaló, hogy nem így van, hogy nem ez magyarázza a polarizált álláspontokat, sokkal inkább korunk bonyolult folyamatainak

Digitized by Google

félreértése. Éppen a közös felfogás kialakítása érdekében, amely feltétele annak, hogy a vitában s a *vita után* egyaránt a legteljesebb bizalommal egyesítsük erőfeszítéseinket, szeretnék rámutatni egy eddig kevéssé érintett összefüggés bekapcsolásának szükségességére.

•

Ha a szocialista hazafiság és a proletár nemzetköziség időszerű összefüggéseit vizsgáljuk, nem árt emlékeztetni az újkori történelem jó néhány sorsfordulójának arra a Marx által megfogalmazott tanulságára, hogy mindenfajta felszabadulásnak, „akármilyen távolállónak lássék is célja az osztályharctól, hajótörést kell szenvednie mindaddig, míg a forradalmi munkásosztály nem győz". Így az európai népek *nemzeti szabadsága* is elválaszthatatlanul összefonódott a *proletáriátus* társadalmi győzelmének ügyével. Éppen a magyar 1848-as forradalom és szabadságharc tapasztalatait elemezve mutatott rá Marx arra, hogy a magyarok, lengyelek, olaszok függetlensége s önállósága, felemelkedése, vagyis a *nemzeti forradalmak* sorsa a *proletárforradalmak* sorsától függ: „A magyar ne legyen szabad, a lengyel se, az olasz se, amíg a munkás rabszolga marad". Az a körülmény, hogy később néhány helyen — így Olaszországban is — a nemzeti egység burzsoá alapon valósult meg, nem homályosítja el a történelemnek azt a tanulságát, hogy a végérvényes és teljes nemzeti felszabadulást a proletáriátus győzelme alapozza meg.

Amikor 1917-ben a *munkás* kivívta szabadságát Oroszországban, a nemzeti forradalmak győzelmének kedvező feltételei is megteremtődtek, hiszen a népek második számú börtönének, a Monarchiának a széthullása az oroszországi proletáriátus győzelmével állt összefüggésben. A Habsburg-ház ugyanis, az európai reakció képviselője, a népek elnyomója, a belső fejlődés munkáló ereje mellett éppen az oroszországi munkás felszabadulása következtében szenvedte el végső történelmi vereségét. Igaz, a „nemzeti elnyomás jármát" lerázó magyar, román, lengyel, szerb, szlovén, horvát, szlovák munkások és parasztok abban a történelmi pillanatban nem tudták — Lenin tanácsát megfogadva — végigvinni a „nemzeti felszabadítás művét". Az azonban nem tagadható, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom által vágott ösvényre léptek, ezt közös erővel széles úttá tágították, s így hozzákezdhettek annak az új világnak az építéséhez, amely — Lenin szavaival — a proletáriátus testvériségén és az összes népek szolidarításán alapul.

A szocialista világrendszer kialakulásával előállott új világtörténelmi helyzetben a szocialista országok az egyenjogúság és a szuverénitás, a kölcsönösség és a nemzetközi szolidaritás elveire alapozzák újtípusú kapcsolataikat. Az új körülmények között a kommunista és munkáspártok, országaik adottságainak figyelembevételével, kialakították a szocializmushoz vezető útnak a hazai kedvező adottságokkal jobban számoló formáit. Vagyis: a feltételek különbözőségeiből adódóan

Digitized by Google

egymástól esetleg eltérő harci módszerek és sajátos formák kialakításával igyekeznek eljutni az egységes célhoz. Az egyenjogú szocialista országok vezető politikai pártjai önállóan építik hazájukban a szocializmus társadalmi rendjét, s ezért az új történelmi körülmények között előállhat az a helyzet is, hogy bizonyos kérdésekben egymástól eltérő következtetésekre jutnak. Arra is adódhat példa, hogy a szuverénitást bizonyos szeparatista vagy esetleg nacionalista álláspontok igazolásaként értelmezik.

E kétségkívül bonyolult és történelmileg teljesen új folyamat félreértése vagy egyes időleges jelenségeinek általánosként való felfogása szocialista hazafiságunk tartalmának kialakítása során — mint a sajtó polémia figyelmeztet erre — több szempontból is hibás következtetések levonásához vezethet. Ha például valaki csak a nacionalista jelenségeket látja, és álláspontját csupán ehhez igazítja, óhatatlanul a nacionalizmustól való félelem bénító hatása alá kerül. E felfogás hivei attól tartanak, hogy a szocialista nemzetek kialakulásának folyamata — amely a nemzeti érzés megújulása mellett néhol a nemzeti érzés szeparatista túlhajtásait is maga után vonta — mindig és mindenütt a nacionalizmus felélénküléséhez vezet. Kialakulhat azonban olyan felfogás is, mely a máshol tapasztalható nacionalizmus követésének igényét sugallja, anélkül, hogy ennek veszélyes következményeit végiggondolná. Elméletileg teljesen nyilvánvaló, hogy nacionalista álláspont ellen nem lehet egy másfajta nacionalizmus talaján állva harcolni.

Ha tehát csak esetleges vagy részjelenségeket veszünk észre abból a történelmileg új s szükségszerűen bekövetkezett helyzetből, hogy a szocializmus kilépett egy ország kereteiből és világrendszerré vált, akkor ez szűklátókörű, egymással egyidőben gyökeresen szembenálló, de mindenképpen hibás álláspontok kialakítását idézheti elő. Ha azonban az új világtörténelmi helyzetnek azt a vonását tartjuk lényegesnek, hogy a szuverénitás, egyenjogúság, kölcsönösség és nemzetközi szolidarítás a szocialista hazafiságnak és a proletár internacionalizmusnak, a haza és haladás, a nemzeti és egyetemes közelítésének a korszerű tényezői, akkor szocialista patriotizmusunk gondolati jegyeit is nagyobb biztonsággal alakíthatjuk ki. Milyen szocializmus az, amely a ma is zajló történelmi folyamatban *torz módon* a nemzeti elkülönülés is zajló történelmi folyamatban torz módon a nemzeti elkülönülés álláspontjának igazolására használja fel a szocialista országok magasabb szintű egységének megerősítését szolgáló önállóság és szuverénitás elveit? Lehet-e egymástól elkülönítve értelmezni a szocializmushoz vezető kedvező utak kialakításának lehetőségeihez elérkező és az új helyzet új felismeréseit eredményező elméleti megállapításokat, és egyes így létrejövő részigazságokhoz igazítanunk lépteinket? Az effajta törekvések eredményezhetnek ugyan pillanatnyi előnyöket, de bizonyos idő múltán a nemzeti érdekeknek is kárt okoz a nagyobb egység

Digitized by Google

kialakításán munkálkodó fejlődéssel szembeszegülő *partikularizmus.* A nemzeti érdekek érvényesülése tehát a jelenben is és a jövőben is csak a nemzetközi haladás erőire támaszkodva biztosítható. A sajtópolémia nem vonta be a szocialista hazafiságot meghatározó tényezők sorába a magasabb szintű egység megteremtésén munkálkodó szocialista országok önállóságán és egyenjogúságán alapuló magasabb szintű egységük megteremtését, egyazon fő folyamat egymást feltételező és egymástól elszakíthatatlan mozzanatait s ezzel „rehabilitált" bizonyos túlhaladott gondolati kategóriákat. Ha ugyanis elfogadjuk, hogy a szocialista tábor országainak *korszerű,* azaz az egyenjogúságon alapuló *egysége* a részvevő országok önállóságának megszilárdulásával jött létre, és fordítva, hogy az önállóság *a szolidaritás és egység* hatékonyabb formáinak kialakítását eredményezheti, akkor mi is a jelentősége annak, hogy *melyik ország kicsi, melyik nagy?* Az új történelmi helyzet nemcsak a nagy népek s a kis népek nacionalizmusa alól húzta ki a talajt, hanem a szocialista országok egymás közötti viszonyát is eddig teljesen szokatlan módon rendezte. Az önállóság és egyenjogúság elismerése ugyanis eleve kizár mindenfajta erőkülönbségen alapuló vagy nagyságrendhez igazodó, szóval bárminemű privilégiumhoz kapcsolódó rangsorolást. A „matematikai felfogás" éppen a társadalmi haladásnak azt az alapvető igazságát homályosíthatja el, hogy „kis" ország is lehet „nagy", ha lépést tart a fejlődés objektív követelményeivel.

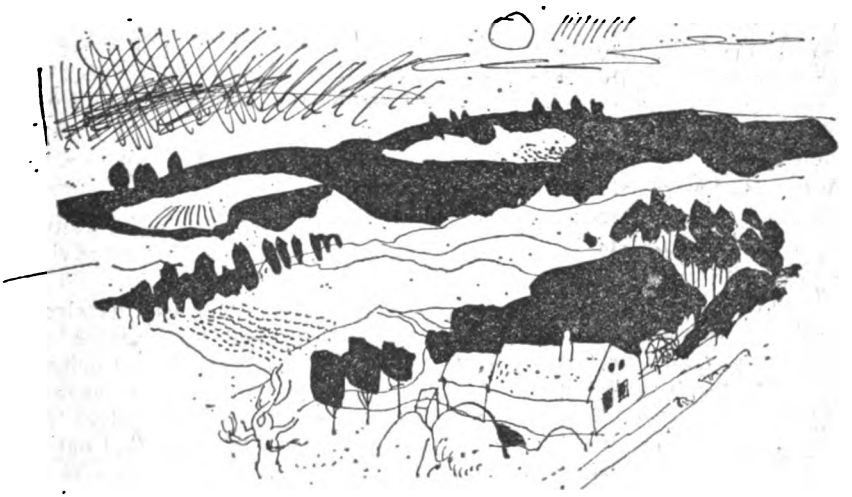

Würtz Ádám: Dunántúl

Digitized by Google

Nemzetközi szemle

Az indiai kommunista mozgalom helyzetéről

A mai indiai belpolitikai életnek egyik döntő problémája, hogy van-e jelenleg gyakorlati lehetőség az 1964-ben kettészakadt Indiai Kommunista Párt egységének helyreállítására. E probléma jelentősége a többi között a központi parlament képviselői mandátumainak megoszlásából is kitűnik.

Az 1962. évi választásokon a Kongresszus Párt 358, az Indiai Kommunista Párt 29, a Dzsana Szangh nacionalista párt 14, a Szvatantra nagytőkés párt 18 mandátumot szerzett az 503 tagú központi képviselőházban. Az 1967-es választásokon 520 mandátumból a Kongresszus Párt 280-at, a Szvatantra Párt 42-t, a Dzsana Szangh 36-ot, a IKP 23-at, a „baloldali" kommunisták 19-et kaptak meg. Annak ellenére tehát, hogy a kommunisták öt év alatt 29-ről összesen 42-re növelték parlamenti képviselőik számát, a pártok rangsorában a másodikról *a negyedik, illetve az ötödik helyre* csúsztak le. Legfeljebb találgathatnánk, hogy mi mindenre lenne lehetőségük a kommunistáknak, ha egységesek lennének. Egy dolog azonban kétségtelen: nemcsak *saját súlyuk* volna nagyobb, de a szocialista és más baloldali pártokra, s különösen a kongresszuspárti balközépre gyakorolt *vonzóerejük* is sokkal erősebb lenne.

A pártok helyzete

A helyzet vizsgálatához mindenekelőtt az 1967 őszi indiai belpolitikai helyzetet kell elemeznünk. Ennek fő vonásait így lehetne röviden összefoglalni:

India 17 állama közül *tízben* a Kongresszus Párt van hatalmon, *hétben* pedig a központi parlamentben ellenzékben levő pártok alakítottak kormányt. A hét ellenzéki kormányból csupán egy, az orisszai, egyértelműen reakciós (a Szvatantra és a Dzsana Szangh vezetése alatt áll). Négy kormányban kommunista miniszterek is helyet foglalnak, néhol szocialista és Dzsana Szangh-párti miniszterekkel együtt. Ebből következik, hogy a valóságos politikai harc súlypontja *az államokba* tevődött át. Ezekben az államokban az a fő kérdés, hogy meg tud-e birkózni a belső ellentétekkel terhelt új koalíciós kor-

Digitized by Google

mány azokkal a nehézségekkel, amelyekkel a Kongresszus Párt nem tudott megküzdeni, s ezért elveszítette választói bizalmát: fel tudja-e venni eredményesen a harcot az *éhséggel, az elmaradottsággal, a munkanélküliséggel.*

Delhiben jelenleg *viszonylag stabil* az Indiai Kongresszus Párt hatalma. Nem egységes, csak stabil. Elhomályosodtak azok a jobboldali remények, hogy ki lehet kényszeríteni egy „nemzeti kormány" megalakítását — vagyis a Kongresszus jobboldalának és a jobboldali pártoknak a koalícióját, ideértve a jobboldali szocialistákat is —, s azok a baloldali remények, hogy Delhiben „demokratikus koalíció" alakul, ugyanolyan típusú kormány, mint egyes államokban, vagyis a különböző tömegpártoknak a minimális programon alapuló Kongresszus-ellenes koalíciója. Figyelembe kell venni, hogy az indiai jobboldal minden hatalomátvételi kísérletének — akár törvényes, akár törvénytelen — a nagy tömegbefolyású baloldali pártok olyan *ellenállásával* kell számolnia, amely a legsúlyosabb eseménysorozathoz vezethetne. Körülbelül ugyanilyen mértékben kell a baloldalnak is számolnia azzal, hogy minden hatalomátvételi kísérlete beleütközik a jól szervezett, tömegeket mozgatni tudó jobboldalnak semmit, a jelenlegi Indiát sem kímélő ellenállásába.

Az egész indiai helyzet egyik legjellemzőbb, bár bizonyos fokig paradox vonása, hogy *egyik pártnak sem az az igazi ellenfele, amelyikkel szembenáll.* A kommunisták a kormányon levő Kongresszus Párt trónfosztását tűzik célul; nyilvánvaló azonban, hogy igazi, stratégiai ellenfelük nem a sokféle politikai irányzat szövevényét képviselő Kongresszus, hanem a *szélsőjobboldali pártok,* mindenekelőtt a Washington által favorizált Szvatantra, a monopóliumok pártja. Ugyanígy az ellenzékben levő jobboldal valódi ellenfele sem a kormánypárt, hanem a kommunisták, akikkel pedig nem egy államban koalíciós kormányt alakított (például a Dzsana Szangh).

A Kongresszus Párt alapvető irányvonala a választások óta változatlan. Nem igyekszik azon, hogy bármilyen áron is, de visszakerüljön a hatalomba azokban az államokban, ahol kiszorították onnan; nem bocsátkozik koalíciós tárgyalásokba sem, hanem arra számít, hogy ugyanazok a nehézségek, amelyekkel maga nem tudott megküzdeni, valamint a koalíciós pártokon belüli alapvető ellentmondások — *lejáratják majd* az ellenzéki pártok által alakított kormányokat.

A baloldali pártok az államokban *kezdeti sikereket* értek el. Megbecsülést vívtak ki maguknak kemény munkájukkal, a korrupciónak az államigazgatásból való kiiktatásával, a régi problémák megoldására tett kezdeti lépéseikkel. A központban, Delhiben azonban semmi jelét nem mutatják annak, hogy képesek közös akcióra, sőt ma még *kevésbé egységesek,* mint a választások előtt voltak. A „baloldali" KP belső válsággal küzd, a két szocialista párt pedig — mindenekelőtt a Szamjakta Szocialista Párt — jellegzetesen szociáldemokrata presztízs-küzdelmekbe veti bele magát. Az Indiai Kommunista Párt — bár sorai-

Digitized by Google

ban heves viták zajlanak a taktika kérdéseiről, a feladatokról, a „baloldali" kommunistákhoz való viszonyról — az egyetlen olyan baloldali párt, amely a választások óta szervezetileg és politikai súlyát tekintve *erősödött.*

Az indiai kommunista mozgalom két vonala

Az indiai kommunista mozgalom mai helyzetének megértéséhez vissza kell tekintenünk a múltba, bár rövid áttekintésünk nem térhet ki a kommunisták több évtizedes bátor harcának részleteire. A visszapillantás során kénytelenek vagyunk a pártvezetésben folyt vitákat kiemelni. Így az olvasó előtt világossá válik: nem lehet *pusztán külső tényezőkkel,* a nemzetközi munkásmozgalomban bekövetkezett szakadással magyarázni azt, hogy Indiában ma két kommunista párt van. Indiai elvtársak éles fogalmazással azt mondják: Indiában mindig is *két kommunista párt volt — 1964-ig hol az egyik, hol a másik „párt"* került fölénybe ugyanannak a pártnak a vezetésében.

Bár kisebb csoportok már előbb is szervezkedtek, az Indiai Kommunista Párt valójában *1925 decemberében,* a kanpuri konferencián alakult meg. Tevékenységének alapja a Komintern 1928. évi kongresszusának *„A gyarmati és félgyarmati országok forradalmi mozgalmáról"* szóló határozata volt. Ennek téziseit még *Lenin* vázolta fel, s ezek a többi között felhívták a figyelmet a nemzeti burzsoázia szerepére, kettős arculatára. A harmincas évek kezdetén az indiai munkásmozgalomra is kedvezőtlenül hatott az a *Sztálin* által képviselt nézet, amely szerint a gyarmatokon a nemzeti burzsoázia megegyezett az imperialistákkal, a kommunista pártoknak tehát biztosítaniuk kell *a proletariátus vezető szerepét* a nemzeti felszabadító mozgalomban. Minthogy az indiai nemzeti felszabadító mozgalmat — mint ismeretes — a nemzeti burzsoázia pártja, a Kongresszus Párt vezette, ez a nézet szektáriánus, a tömegmozgalomtól elzárkózó álláspont elfoglalására ösztönözte az indiai kommunistákat.

A tőkés világgazdasági válság idején Indiában *nagy tömegmozgalom* kezdődött meg; tiltakozásnak indult az ellen, hogy az imperialisták főként a gyarmatokra hárítsák át a válság terheit, majd viharos antiimperialista megmozdulássá szélesedett. A felkelők egész városokat meghódítottak; az Indiai KP azonban nem vett rész a tömegmozgalomban, sőt reformistának és burzsoának ítélte meg és *ellenezte.* A párt nemcsak *Gandhi* ellen fordult, hanem *Nehru* ellen is.

A változást 1933 hozta meg, amikor az évekkel előbb bebörtönzött kommunisták egy csoportja szabadlábra került. Összehívták a párt illegális országos konferenciáját és új központi vezetőséget választottak. Munkájuk alapjának azt a felhívást tekintették, amelyet Németország, Nagy-Britannia és Franciaország kommunista pártja intézett az indiai elvtársakhoz, figyelmeztetve őket a szektásság veszélyeire. A nemzeti burzsoáziához és a Kongresszus Párthoz való viszony

Digitized by Google

kérdésében továbbra sem volt egyértelmű a párt felfogása, de *a tömegektől való elzárkózásnak véget vetett* ez a konferencia. A párt megerősödött, s ezt az is mutatta, hogy a kormány 1934-ben jobbnak látta betiltani tevékenységét. Sok vezetőt letartóztattak; ez azonban nem tudta megállítani a párt fejlődését.

A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán, 1935-ben, *Dimitrov* elvtárs felhívta az indiai kommunistákat, hogy működjenek együtt a Kongresszus Párttal egy antiimperialista egységfront megalakításáért. Az indiai kommunista mozgalom legfőbb vitakérdése akkor is ugyanaz volt, mint ma: *a párt viszonya a nemzeti burzsoáziához* és annak pártjához, a Kongresszus Párthoz. A VII. kongresszus után a párt elfogadta az *„egység és harc"* jelszavát, és sok szövetségest szerzett magának. Paraszt-, diák-, író-konferenciákat hívott össze, más baloldaliakkal együttműködve, köztük nacionalistákkal is; ezeknek álláspontját bírálta ugyan, de együtt dolgozott velük.

A második világháború kezdetekor a párt elítélte a háborút, majd amikor a Szovjetunió elleni hitleri agresszió után újból legálissá vált, igyekezett politikai és gazdasági eszközökkel segíteni a Hitler-elleni koalíció katonai erőfeszítéseit. (Ugyanakkor a Kongresszus Párt tömegmozgalmat indított a brit gyarmatosítók ellen, amiért betiltották tevékenységét.)

India 1947. augusztus 15-én függetlenné lett. A kommunisták felismerték ennek jelentőségét; álláspontjuk az volt, hogy *„új lehetőségek nyíltak meg az indiai nép előtt"*. A párt 1948 januárjában megszervezte a baloldali erők konferenciáját, amelyen több indiai szocialista és munkáspárt részt vett, s akcióprogramot fogadtak el a megindult polgári demokratikus forradalom következetes végrehajtása, a függetlenség teljes kivívása és megszilárdítása érdekében.

A párt azonban nem tudott élére állni a maga kezdeményezte mozgalomnak. Az 1948. évi pártkongresszuson *B. T. Ranadiv* (jelenleg a „baloldali" párt Politikai Bizottságának tagja és lapjának szerkesztője) tartott előadói beszédet a párt stratégiájáról és taktikájáról. Kijelentette: „A függetlenségi mozgalmat elárulták. A burzsoázia tétovázása kapitulációhoz vezetett. A brit gyarmati uralom új formában folytatódik. A kormány — a nemzet fegyverletételének kormánya, az imperializmus szövetségeseinek kormánya, a nemzeti kompromisszum kormánya." A kongresszus, egy évvel India függetlenségének kivívása után, a burzsoáziát egészében, a jómódú parasztsággal egyetemben *az imperializmus szövetségesének* tekintette. Kimondotta: a pártnak az a feladata, hogy kivívja a *szocialista forradalmat*. A következmény a párt betiltása, a párt által befolyásolt tömegszervezetek elleni megtorlás, a pártmunkások ezreinek letartóztatása volt. 1950-ben a Központi Bizottság határozata az indiai forradalom útjaként a „kínai utat" jelölte meg, s kidolgozta a fegyveres felkelések elméletét.

1951 változást hozott: a párt a helyzetet sokkal reálisabban felmérő téziseket dolgozott ki; ezeket az 1953. évi madurai pártkongresz-

Digitized by Google

szus vitatta meg. A párt itt elfogadott programja megállapítja, hogy az indiai forradalom jelenlegi szakasza még nem szocialista jellegű; a legfontosabb feladat *az antiimperialista, antifeudális forradalom befejezése,* s a munkásosztály számára is létfontosságú célok megvalósításához a munkások, a parasztok, a kispolgárság és a nemzeti burzsoázia közös erőfeszítése szükséges.

Az 1953-as határozatok az Indiai KP mai értékelése szerint alapjaikban helyesek voltak. Jelentőségük abban volt, hogy a párt szakított előbbi, végletesen szektás álláspontjával; néhány kérdésben azonban ragaszkodott ehhez. A Központi Bizottság ülésén *Adzsoj Ghos* elvtárs kijelentette: „Az indiai kormány ötéves terve az imperializmussal való kollaboráció terve... A tennivaló: kivívni a népi demokratikus forradalmat".

A sok tekintetben hibás értékelés ellenére az 1953-as fordulat lehetővé tette, hogy a párt közeledjen a függetlenség utáni indiai helyzet realitásához. Ennek eredményeképpen a következő időszakban növekedett a befolyása. 1954 végén azonban kiújultak a belső viták, főleg a következő kérdésekben: 1. Független államnak kell-e tekinteni Indiát? 2. Milyen a hatalmon levő kormány osztályjellege? 3. Mi a párt álláspontja az országban végbemenő gazdasági fejlődéssel kapcsolatban? 4. Mi a párt viszonya a Kongresszus Párthoz?

A következő, 1956 áprilisában összeült IV. pártkongresszus olyan választ adott ezekre a kérdésekre, amely az addiginál sokkal jobban megközelítette a realitást. Határozatainak lényege az, hogy a párt fő feladata — *India függetlenségének és szuverénitásának erősítése.* A párt konstruktív álláspontot foglalt el az ötéves tervekkel kapcsolatban. Támogatta az indiai külpolitikát abban a vonatkozásban, amelyben az a világbéke fenntartását segíti elő. Tömegmozgalmakat szervezett a dolgozók életszínvonalának emelése, követeléseik teljesítése érdekében. Megszervezte a baloldali pártok egységakcióját.

A kongresszus gyakorlati határozatokat hozott ezekben a kérdésekben, a résztvevők jórészének javaslatai ellenére sem változtatott azonban az érvényben levő, alapjaiban szektás pártprogramon. Ez olyan kettősségre vezetett, amelyet nehéz volt áthidalni. Ennek ellenére a kommunista párt ettől kezdve számos tömegmozgalmat szervezett, s az indiai belpolitikai élet fontos tényezőjévé vált. 1957-ben kommunista kormány alakult Keralában, s a párt az egész országban megerősödött: az 1957. évi általános választásokon kétszer annyi szavazatot kapott, mint 1952-ben. Az 1958. évi amrisztari pártkongresszus határozata kimondotta, hogy Indiában is van lehetősége a szocializmus békés úton való kivívásának, s bár változatlanul hangsúlyozta, hogy küzdeni kell a Kongresszus Párt népellenes politikája ellen, ezzel egyidőben a jobboldali reakció elleni küzdelemre is felhívta a figyelmet. A pártnak ekkor már kétszázezer tagja volt.

A következő időszak nem volt könnyű. A hatvanas évek eleje a keralai kommunista kormány erőszakos megbuktatását, az iparosítás

Digitized by Google

ütemének csökkenését hozta, élelmiszerhiányt, áremelkedéseket. Megromlott az indiai—kínai viszony, határincidensek kezdődtek; ezek a párton belül is vitákat idéztek elő, s kétféle álláspontot alakítottak ki. Amikor — közvetlenül a 81 kommunista és munkáspárt moszkvai találkozója után — összeült az IKP VI. kongresszusa, e két álláspont közötti vita az általános politikai helyzet megítélésére is rányomta bélyegét. A kongresszus elé két programjavaslat került. Az egyik a *népi demokratikus* forradalom útját jelölte ki India számára, a másik a *nemzeti demokratikus* utat. A pártkongresszus a fennálló ellentétek miatt *nem döntött* a két program között, hanem úgy határozott, hogy közvetlen feladatként nemzeti demokratikus front létrehozását tűzi ki a párt elé, a programról való vitát pedig folytatja.

1962-ben háború tört ki India és Kína határvidékén, s az IKP-nak állást kellett foglalnia. *Adzsoj Ghos* elvtárs, a párt főtitkára közvetlenül ez előtt halt meg; utána *S. A. Dange* lett a párt elnöke és *E. M. S. Nambudiripad* a párt főtitkára, s így megoszlott a vezetés a két csoport között. A párt nagy többsége — *S. A. Dange*-val és *Radzseszvar Rao*-val az élen — a kínai kérdésben a kormány álláspontját ítélte meg helyesnek, India érdekében valónak, és agresszióval vádolta Kínát. A párt 32 vezető tagja — köztük *P. Szundaradzs* (a „baloldali" párt jelenlegi főtitkára), *P. Ramamutri, Basavapunniah* és *B. T. Ranadiv* — ezzel ellentétes álláspontot foglalt el. (Nambudiripad egyik oldalhoz sem csatlakozott.) A „baloldal" a Kongresszus Párttal szembeni elvtelen állásponttal, a burzsoáziával való együttműködéssel, revizionizmussal vádolta a párt többségének bizalmát bíró Dange elvtársat és mindazokat, akik a kínai—indiai harcok idején India nemzeti érdekeit állították az első helyre és agresszornak minősítették Kínát. A párt egységét nem lehetett többé fenntartani. A „baloldaliak" különváltak és új kommunista pártot alakítottak, amelyet megkülönböztetésül „marxistá"-nak neveztek.

Két program

A szakítás után Bombayban összeült az IKP VII. kongresszusa, s elfogadta a párt programját. Kidolgozta programját a „baloldali' kommunista párt is. Érdemes sorra venni a két programnak az indiai helyzet megítélésére vonatkozó, 1964—65-ös álláspontját:

„Baloldali" KP	**IKP**
Függetlenség	
Véget ért a brit uralom, de Nagy-Britannia átadta a hatalmat az indiai nagyburzsoáziának.	Indiai függetlenné válása új korszakot nyitott meg az indiai nép életében.

Digitized by Google

„Baloldali" KP	IKP
Gazdasági fejlődés	
Országunk gazdasági életének legfontosabb jellemzője, hogy az ország gazdasága egészében függő helyzet jutott a nyugati, mindenekelőtt az amerikai tőkével szemben, s ez a függőség növekszik.	India nem függ többé kizárólag az imperialista országok piacától, hanem megindult az önálló ipari fejlődés útján.
A szocialista országok segítsége	
A szocialista világrendszer kialakulása lehetővé teszi az indiai burzsoáziának, hogy számára kedvezőbb pozícióból alkudozzon a nemzetközi piacon az imperialista monopoltőkével.	A szocialista országok nemzetgazdaságunk életbevágóan fontos területeit segítik. Ennek eredményeként csökken India függése a kapitalista piactól.
A falu kérdése	
A Kongresszus Párt politikájának az volt a célja, hogy a feudális uralkodó osztály tőkés uralkodó osztállyá alakítsa át és a gazdag parasztok vagyonát növelje.	A feudális termelési viszonyok erősödtek az indiai faluban, a parasztság zöme nem húzott hasznot a változásokból.
Az indiai állam osztálytartalma	
Az indiai állam a burzsoázia és a földesurak osztályszövetsége, amelyben a külföldi tőkével mind szorosabban együttműködő nagyburzsoáziáé a vezető szerep.	Az indiai állam a nemzeti burzsoázia osztályuralma.
Külpolitika	
Az indiai külpolitika megmarad ugyan az el nem kötelezettség tág keretei között, valójában azonban elősegíti az Egyesült Államok céljait azzal, hogy elzárja India népeit a béke, demokrácia és szocializmus nagy folyamatától; ezért károsnak tekintendő.	Az indiai külpolitikát tétovázás jellemzi, de lényegében a béke, az el nem kötelezettség és az antikolonializmus politikáját valósítja meg.

Digitized by Google

„Baloldali" KP	IKP
A jövő	
A cél a népi demokratikus forradalom; ennek kivívása békés úton is lehetséges.	Létre kell hozni a nemzeti demokratikus államhatalmat. Meg kell teremteni az országban a szocializmushoz való békés átmenet feltételeit, a parlamentet a nép tényleges képviselőtestületévé kell változtatni.

A két program különbségei és hasonlóságai egyaránt figyelemreméltók. Két különböző felfogást tükröznek, de arra is figyelmeztetnek, hogy a különbség *nem mindenben áthidalhatatlan.*

Miért vezettek szakadásra, két külön párt megalakulására ezek a nézeteltérések, hiszen ezek ellenére is tág a terük a gyakorlati feladatok megvalósításáért vívandó *közös akcióiknak?* Nyilvánvaló, hogy a belső helyzet eltérő megítélésén kívül még legalább két tényező játszott szerepet a pártszakadásban: egyrészt — a *személyi ellentétek* (évtizedek óta nemcsak elvekről, hanem egymással vitázó elvtársak álláspontjáról is szó van), másrészt — *Pekingnek* a kommunista pártokon belüli szakadás előidézésére és kiélezésére irányuló tevékenysége.

Ma, 1967-ben, a két párt már sok kérdésben módosította eredeti álláspontját. Közben az indiai helyzet is sokat változott. Az elmúlt két évben a Kongresszus Párt rengeteget veszített befolyásából, népszerűségéből. A szárazság, a gazdasági nehézségek okozta válságos helyzettel nem tudott megbirkózni. Fokozódott az országnak a nyugati hitelektől és ajándékoktól, s különösen az Egyesült Államok gabonaszállításaitól való függése. A vezetésen belüli erőviszonyok is megváltoztak: a Kongresszus Párt baloldala gyakorlatilag szétfoszlott, jobboldala pedig megerősödött. Ha a kommunisták ma is azon az állásponton volnának, mint két-három évvel ezelőtt, akkor elveszítenék hitelüket és befolyásukat, mert a bürokrácia, a tehetetlenség, a meggazdagodottak pozícióféltése miatt a tömegek haragja a Kongresszus ellen fordult.

A belső helyzet ma minden eddiginél kedvezőbb lehetőséget ad az indiai kommunistáknak. Végre ténylegesen alkalmuk nyílt rá, hogy felvegyék a kesztyűt a Kongresszussal szemben. Az 1967. évi választások eredményeként konkrét lehetőségük van arra, hogy több államban, s esetleg még a központban is beleszóljanak India sorsdöntő kérdéseinek megoldásába. A belső helyzet radikalizálódása *mindkét kommunista párt taktikáját módosította.* Az IKP felismerte a változások következtében támadt új lehetőségeket, s a réginél árnyaltabb álláspontot foglalt el a megváltozott Kongresszus Párttal szemben. A „baloldali" kommunisták pedig — szintén felismerve a helyzet realitását — a lehetőségekhez közelebb álló célokat keresnek. Ez egyben azt is

Digitized by Google

jelentette, hogy a nagy általános ideológiai kérdésektől eltekintve, a gyakorlati politikában közeledett egymáshoz a két kommunista párt álláspontja.

1967. augusztus 18. és 27. között Maduraiban ülést tartott a „baloldali" párt Központi Bizottsága, s figyelemreméltó határozatokat hozott. Az egyik határozat leszögezi: „Nem látunk okot arra, hogy bábvagy lakájkormánynak, az imperializmus zsoldosának tartsuk a jelenlegi kormányt, amelynek sokkal szélesebb tömegbázisa van, mint más hasonló országok kormányainak, s amelynek nem kell az osztályfelkelés azonnali veszélyével szembenéznie... A burzsoá-földesúri kormány, amelyet a nagyburzsoázia vezet, a kapitalista fejlődés útját követve, mindinkább a külföldi monopoltőkére támaszkodik, s ez növeli a nemzeti függetlenségünket fenyegető veszélyt... (Tehát mégis csak megvan a nemzeti függetlenség! — A szerző.) A válság tömeges elégedetlenséget szül... Tág lehetőség nyílik a munkásosztály és pártja számára, hogy kiépítse szervezeteit, s a demokratikus osztályok egységes frontját hozza létre a nagytőkés-nagybirtokos kormánnyal szemben... A helyzet egyetlen nagy gyengesége: a proletariátus alacsony politikai érettsége, osztálytudatának, szervezeteinek és egységének, s különösen a más osztályokkal, mindenekelőtt a parasztsággal való szövetségének lazasága, gyengesége... A Központi Bizottság ezért már ez év áprilisában óvott minden olyan kísérlettől, amely túlbecsüli a válság mélységét, a helyzet érettségét..."

A határozat, amely ezeket a megállapításokat tartalmazza, a következő címet viseli: *„Eltérő nézetek pártunk és a Kínai Kommunista Párt között programunk és politikánk alapvető kérdéseiben."*

Milyen események vezettek oda, hogy a „baloldali" párt szükségesnek tartsa elhatárolni álláspontját a Kínai Kommunista Pártétól?

Naxalbari

Naxalbari Nyugat-Bengália északi részén levő körzet, közel a nepáli és pakisztáni határhoz. 71 faluból áll, összesen 71 000 lakosa van. A világtól elzárt, elmaradott vidék. Fő terméke a tea. A föld kisebb-nagyobb teaültetvényesek kezében van. A földnélküli parasztok csoportjai az év elején elfoglalták a földesurak megműveletlen földjeinek egy részét, sőt helyenként a megművelt parcellákat is. Ez a mozgalom nem példa nélkül álló Indiában; az ilyen akciókban a kommunisták mindig *támogatták, sőt vezették a parasztokat.*

Naxalbariban azonban különös módon alakultak az események. A „baloldali" párt körzeti szervezete kezébe vette a mozgalom irányítását és néhány falunak a közigazgatását is. Fegyvereket szereztek, elkergették néhány falu vezetőit, felgyújtották az ültetvényesek házait. Ez csupán egy — India egészét tekintve — igen kis területen, néhány faluban történt.

Hamarosan kiderült azonban, hogy nem csak helyi kérdésről van szó Naxalbariban. A „baloldali" KP Központi Bizottsága szerint „a

Digitized by Google

naxalbari incidenst gondosan, hónapokig készítették elő. Jó előre bulletinek készültek, amelyek támadták a pártvezetést". A naxalbari események mögött a „baloldali" kommunista pártnak is a *baloldala* állt, amely a parasztok elégedetlenségét kihasználva, lázadást kezdeményezett. Az ultrabaloldal céljai a következők voltak: a) Alkalmat adni annak a kihirdetésére, hogy megkezdődött India népeinek fegyveres felszabadító küzdelme a nagybirtokos-nagytőkés, félgyarmati kormány ellen. b) Bebizonyítani, hogy az indiai forradalom útja — a „naxalbari út". c) A naxalbari megmozdulással elsöpörni a nyugat-bengáliai kormányt, s ezzel megtanítani a „balodali" kommunista vezetőket arra, hogy hiba bízniuk a parlamenti módszerekben. (Ebben a kormányban *a két kommunista párt vezető szerepet visz.* A „baloldali" párt szélső balszárnya helytelenítette, hogy pártjának vezetői burzsoá parlamentben, burzsoá kormányban foglalnak helyet.)

A naxalbari események kitörése után, 1967. június 28-án a pekingi rádió ezt jelentette: „Az Indiai Kommunista Párt vezetésével forradalmi parasztok fegyveres harca kezdődött meg India Nyugat-Bengália államának Darzsiling övezetében. Ez az első vonala annak a fegyveres forradalmi küzdelemnek, amelyet az indiai nép Mao Cetung tanításainak útmutatásai szerint folytat. Ez a fejlemény az indiai forradalom *általános irányvonalát* jelzi." Két nappal később a pekingi rádió megállapította: „Az indiai központi kormány kísérletet tesz arra — mindenekelőtt a nyugat-bengáliai kormány útján —, hogy eloltsa a darzsilingi forradalmi lángot. A reakciósok e csoportja, amelyet a renegát Dange-klikk »nem kongresszus párti népi kormány«-nak nevez, csupán végrehajtója a központi kormány ellenforradalmi parancsainak". Közöljük az olvasóval, hogy a szóban levő nyugat-bengáliai kormánynak („a reakciósok e csoportjának") főminiszter-helyettese: *Dzsoti Bászu,* a „baloldali" KP Politikai Bizottságának tagja.

Naxalbariban hamarosan csend lett: a bengáliai kormány képes volt arra, hogy egymaga, minimális rendőri eszközökkel, jórészt képviselők és miniszterek személyes helyszíni akcióival *rendet teremtsen.* Nem sokkal ezután Peking *általános támadást* intézett a ‚baloldali" KP ellen. E párt Központi Bizottsága erre (augusztusi, Madurai-i ülésén) *kizárta* a „baloldali kalandorok" egy nagyobb csoportját. E határozata (címe: *„A baloldali elhajlásról és a baloldali opportunizmusról")* kimondja: „A baloldali opportunisták pártunk politikai vonalát, pártunknak a kormányokban való részvételét és pártunk alapelveit, a fegyelmet és a demokratikus centralizmust támadják. A baloldali opportunisták pártunk programját revizionistának kiáltják ki, mert véleményük szerint India neokolonialista állam, kormánya bábkormány. A baloldali opportunisták nem tesznek különbséget a parlamenti rendszer és a fasizmus között."

A határozat idézi a „baloldali", mondjuk inkább: ultrabaloldali csoport szervének, a „*Revizionizmus elleni harc bizottságá*"-nak egyik dokumentumát, amely a mindenkori választások bojkottálására szólí-

Digitized by Google

totta fel a kommunistákat. Pártjuk Központi Bizottsága azonban *elvetette* követeléseiket. Határozatában megállapította: „A Kínai Kommunista Párt a következő álláspontot alakította ki pártunkról: a) pártunk programja néhány fő kérdésben alapvetően hibás; b) pártunk értékelése és álláspontja India belső helyzetéről reformista és hibás; c) pártunk nem igazi kommunista párt, az ultrák azonban, akiket kizártunk, s akik mögéjük állnak, igazi forradalmárok; d) pártunk politikáját nyilvánosan reformistának és revizionistának kell bélyegezni a kínai sajtóban és rádióban." A Központi Bizottság határozata a *legélesebben visszautasítja* azt, hogy „a kínai elvtársak beavatkoznak pártunk belső ügyeibe, parancsolgatnak, ránk akarnak kényszeríteni egy olyan programot és politikai vonalat, amelyet *ők dolgoztak ki* pártunk és országunk számára".

Felmerül az a kérdés: hogyan kerülhetett Pekinggel ilyen viszonyba az a párt, amelynek létrehozásában döntő szerepük volt a kínaiak által két-három évvel ezelőtt képviselt eszméknek. Itt elsősorban azt kell figyelembe venni, hogy az indiai belső helyzet — mint mondottuk — sokat változott az utolsó években; a „baloldali" párt kénytelen volt, ultra-„forradalmi" álláspontját feladva, *közeledni a realitáshoz,* és a belső helyzetet azokhoz hasonlóan ítélni meg, akikkel 1964-ben részben ugyanezen tételek miatt szakított. Ha a „baloldali" KP nem módosítja politikáját, menthetetlenül elszigetelődik, s belemerül a „forradalmi" kalandokba. Emellett kétségtelen tény, hogy a kínai politika az elmúlt években — különösen Ázsiában — elszigetelődött. Végül pedig: a kínaiak beavatkoztak az indiai „baloldali" kommunisták belügyeibe, támadták őket, s ők egyszerűen visszautasították a képtelen vádakat.

Azt jelenti-e ez, hogy közelebb került egymáshoz *a két kommunista párt,* hogy közelebb van újraegyesítésük lehetősége? A nyilatkozatokból, mindenekelőtt a „baloldaliak" nyilatkozataiból ítélve, *szó sincsen erről.* „Politikánknak nincs egyetlen olyan, az indiai forradalmi helyzetet érintő alapkérdése sem, amelyben mi és a revizionisták ne homlokegyenest ellenkező álláspontot képviselnénk" — mondja a „baloldali" KP Madurai-i ülésének határozata.

Számításba kell venni, hogy amikor az Indiai Kommunista Párt kettészakadt, a „baloldali" pártba nemcsak a kommunista mozgalom összes „ultrái" tömörültek, hanem igen sok anarchista és kispolgári kalandor is. A „naxalbari" ultrák kizárása után is maradt még elég szélsőséges elem a pártban és vezetésében. Dzsoti Bászu. Nambudiripad — a „baloldali" párt legkiemelkedőbb és legjózanabb vezetői — kisebbségben vannak.

1964 óta hosszú folyamat zajlott le a „baloldaliak" sorában, amíg megkezdődött a „jégzajlás", és eljutottak odáig, hogy elítéljék a kínaiaknak pártjuk politikájának kialakításába való beavatkozását. De ebben a pártban ez csak kompromisszumok árán történhetett meg. Akik hajlandók voltak megszavazni a kínai álláspontot elítélő hatá-

Digitized by Google

rozatot, azoknak elégtételt adtak egy másik határozat elfogadásával. Ez a határozat (címe: „A párton belüli vitákról és a nemzetközi kommunista mozgalom ideológiai ellentmondásairól") akár 1964-ben is készülhetett volna. Új gondolatot nem tartalmaz: megismétli a kínaiak akkori szovjetellenes rágalmait, a „revizionista Dange-klikket hűségesen támogató SZKP modern revizionizmusának" „megbélyegzését".

Az IKP belső helyzete

Az Indiai Kommunista Párt helyzete az utóbbi három évben *határozottan erősödött.* A párt taglétszáma emelkedik: a szakadáskor 107 000 volt, 1965-ben 101 000-re csökkent, jelenleg pedig 150 000 körül van. A választásokon a párt a vártnál lényegesen jobb eredményt ért el: több képviselője van, mint amennyit maga is remélt, és sokkal nagyobb szerepet játszik az indiai belpolitikában, mint a „baloldali" párt. Négy állam kormányában vesz részt, s miniszterei általános tekintélyt vívtak ki neki. Az IKP a nyugodt, normális fejlődés útján jár, tömegbefolyása növekszik.

Ez nem azt jelenti, hogy a párton belül nem folynak éles viták. Ezek azonban pozitívak, alkotó jellegűek, s nem veszélyeztetik a párt egységét. A napirenden levő vitakérdések — nem fontossági sorrendben — a következők:

1. Milyen legyen a *párt viszonya a jobboldali pártokhoz,* mindenekelőtt a nacionalista Dzsana Szangh-hoz, amelynek jelentős paraszti tömegei vannak. A delhi parlament szintjén, ahol alapvető ideológiai és nemzetközi kérdések is napirendre kerülnek, nem lehet szó a két párt közös akcióiról, de az államokban, ahol égető helyi problémákat kell megoldani, lehetséges — viták közepette — az együttműködés.

2. Mennyiben helyes és reális a párt jelszava: „Nem *kongresszus párti demokratikus kormányt!*" A vita egyik fontos pontja: miért nem mondja ki a párt, hogy *baloldali* pártok által alakítandó kormány létrehozására törekszik? (Véleményünk szerint azért nem, mert tetteik alapján akarja megítélni partnereit, és nem zár ki az együttműködésből senkit, aki elfogadja a javasolt minimális programot.)

3. Átfogó vita van arról, hogy a jelenlegi helyzetben *mi a helyes álláspont a Kongresszus Párttal szemben.*

4. A „baloldali" kommunisták *Madurai-i határozatai* szintén élénk visszhangott keltettek az IKP-ban. Sokan azt mondják, hogy ma a „baloldaliak" politikája és nézetei rosszabbak, a két párt közötti távolság nagyobb, mint valaha, s rámutatnak az említett „ideológiai" határozat rágalmazó kitételeire. Mások szerint el kell ítélni ezt a határozatot, de ugyanakkor üdvözölni és bátorítani kell a „baloldali" kommunisták között megindult folyamatot, s rá kell mutatni arra, hogy az indiai belpolitikai helyzet megítélésében *jelentősen csökkentek a különbségek.*

Digitized by Google

Az IKP feladatai nem könnyűek, a jelenlegi helyzet bonyolult; ezért nagy körültekintésre van szüksége politikájának kialakításában. Az Indiai KP, amely ma számottevő, felelős tényező e nagy ázsiai ország politikai életében, semmiképpen sem segítheti elő a jobboldali reakció előretörését.

Végülis milyen választ adhatunk arra a kérdésre, hogy van-e gyakorlati lehetőség az indiai kommunista mozgalom egységének helyreállítására? Véleményünk szerint azt, hogy az *egység szervezeti helyreállítása pillanatnyilag megvalósíthatatlan, egységes akciókig, fontos kérdésekben való együttműködésig azonban el lehet jutni.* Hogy milyen mértékben, az nagyrészt annak a belső válságnak a kimenetelétől függ, amely most a régi úttal félig-meddig már szakító, de új utakat még nem találó „baloldali" kommunisták között zajlik. Az IKP-ban megvan a készség az együttműködésre, de természetesen csak marxista—leninista elvi alapon, a Madurai-i ún. ideológiai határozatot pedig semmiképpen sem tekintheti ennek. A kérdés nyitva marad. A „baloldali" kommunisták soraiban mindenesetre olyan „jégzajlás" kezdődött meg, amely az ország határain túl is figyelmet érdemel.

Kalmár György

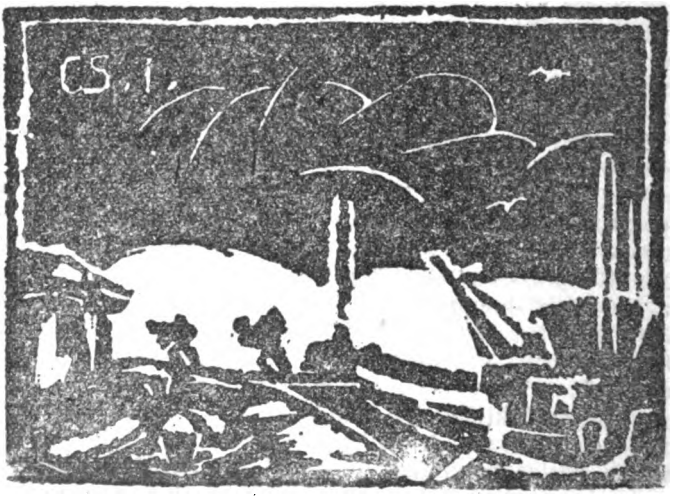

Cserepes István: Kirakodók

Digitized by Google

Szemle

Készülnek az új kollektív szerződések

Tizenkét évvel ezelőtt, 1955-ben kötöttek utoljára üzemeinkben vállalati kollektív szerződéseket a dolgozók. Most az országgyűlés által szentesített új Munka Törvénykönyv elrendeli, hogy 1968. január 1-től ismét vállalati kollektív szerződéseket kell kötni. Az új törvény alapján létrejövő kollektív szerződéseknek azonban van néhány olyan jellegzetességük, amelyben nemcsak régebbi kollektív szerződéseinktől térnek el, hanem mind a kapitalista, mind pedig a szocialista országok jelenlegi gyakorlatától is.

A kollektív szerződések az úgynevezett árszabály-szerződésekből nőttek ki a múlt század végén. Hazánkban 1849-ben jött létre az első nyomdász-tarifaszerződés; ez tekinthető a kollektív szerződések ősének. A századforduló idején, a bérharcok eredményeként, először Angliában és Németországban születtek tömegesen kollektív szerződések, majd az egész világon elterjedtek. A kapitalista országokban a munkások *fontos vívmányai* voltak ezek a szerződések, s ma is azok. Fogyatékosságuk, hogy jogi erejük alig van, bírói úton nem érvényesíthetők — betartásukat és megújításukat gyakran csak *áldozatos sztrájkharcokkal* tudják kivívni a munkások.

A felszabadulás után hazánkban először *szakmai, iparági* kollektív szerződések jöttek létre. 1950-ben formálódtak ki a *vállalati* kollektív szerződések; a rájuk vonatkozó jogszabályokat az 1951-ben megjelent Munka Törvénykönyv határozta meg. Az akkori és jelenleg még érvényben levő Munka Törvénykönyv a centralizált, utasításokon alapuló gazdaságirányítási rendszerre épült, s ennek megfelelően a *részkérdéseket* is szabályozta. Ez jellemezte egyébként a többi szocialista ország gyakorlatát is, amelyet tömören így fogalmaz meg az Új Magyar Lexikon: *„Kollektív szerződés:* szocialista országokban a vállalat dolgozói és a vállalat igazgatója között létrejött megállapodás; a dolgozók nevében a szakszervezeti bizottság köti... A kollektív szerződésben a dolgozók kollektívája és az igazgató kölcsönösen kötelezettséget vállalnak a vállalat terveinek teljesítésére, esetleg túlteljesítésére. Ugyanakkor a kollektív szerződés biztosítja a munkavédelmi, kulturális, szociális juttatások teljesítését és az ezekhez szükséges tár-

Digitized by Google

gyi feltételek megteremtését... Érvényességéhez az illetékes miniszter és az illetékes szakszervezet együttes jóváhagyása szükséges..."

Lényegében nálunk is ez a *felajánlási, vállalási jelleg* jellemezte az 1950 és 1955 között megkötött kollektív szerződéseket, azzal a szépséghibával, hogy az üzemekben nem, vagy csak nagyon kis mértékben voltak meg a vállalások teljesítését elősegítő *anyagi eszközök*. Munkaügyi, munkajogi, sőt még bérkérdésekben is lényegében csak a *központi utasításokat* másolták le a szerződések.

Bár a hamarosan érvényét veszítő Munka Törvénykönyvet temetni kell, nem dicsérni, annyit mégis meg kell állapítanunk róla, hogy egy történelmi időszakban *jól szolgálta a munkásosztály, a munkásállam érdekeit*, s bürokratikus kinövései ellenére széles körű szociális és munkaügyi jogbiztonságot nyújtott a dolgozóknak. Alapvetően nem is hibái miatt avult el, hanem *a társadalmunk fejlődése okozta változások* folytán.

Az új Munka Törvénykönyve megalkotásának szükségességét a parlamenti előterjesztés és a vita meggyőzően indokolta. A parlamenti ülésen *Gáspár Sándor* így foglalta össze az indokolást: „Az új Munka Törvénykönyve tervezetét a társadalmi igény szülte. Megfelel a fejlődésben bekövetkezett változásoknak, a megnövekedett követelményeknek. Az új Munka Törvénykönyve összhangban van mindazokkal az intézkedésekkel, amelyeket társadalmi rendszerünk további erősítésére foganatosítottunk politikai, gazdasági és társadalmi téren egyaránt. Szorosan kapcsolódik hozzájuk és segíti, szolgálja a gazdaságirányítás új rendszerének bevezetését, harmadik ötéves tervünk megvalósítását, a szocialista demokrácia fejlesztését, egyszóval a szocializmus építését." Amikor tehát az új kollektív szerződésről beszélünk — amely tulajdonképpen *a Munka Törvénykönyve vállalati szintű végrehajtási utasítása* —, akkor ezt mindig a szocialista építés jelenlegi szakaszának feladataival, a gazdaságirányítás új rendszerének alkalmazásával kell összefüggésbe hoznunk.

A gazdaságirányítás új rendszere jelentősen kibővíti a vállalatok önállóságát, döntési jogait. Ez már maga is kétoldalú igényt támaszt. Egyrészt szükségessé teszi, hogy *munkaügyi, munkajogi kérdésekben* is kapjanak a vállalatok olyan önállóságot, amely lehetővé teszi számukra az önállóbb, hatékonyobb gazdálkodást, s amely megfelel minden szinten megnövekedett döntési jogkörüknek. Másrészt jelentkezik az a társadalmi igény, hogy legyen olyan *társadalmi és jogi garancia*, amely továbbra is szociális és létbiztonságot nyújt a becsületesen dolgozó embereknek.

Ami a kérdés egyik oldalát illeti: az új Munka Törvénykönyve *kerettörvény*, csak a legfontosabb alapelveket határozza tehát meg. Ezeken a kereteken belül a munkaügyi, munkajogi, munkaerő-gazdálkodási kérdésekben a vállalatok teljesen önállóak, *maguk döntenek*. Valamelyest határt szabnak nekik ebben azok a rendelkezések, ame-

Digitized by Google

lyek a törvény és a vállalati kollektív szerződés közé ékelődnek be, összefüggő láncolatot alkotva: a kormány által kiadott végrehajtási utasítás, a SZOT és a Munkaügyi Minisztérium, továbbá az egyes iparági szakszervezetek és a tárcák közös utasításai. A végső láncszem tehát a Munka Törvénykönyvének vállalati szintű végrehajtási utasítása: a kollektív szerződés. Ezt azért kell aláhúznunk, mert ez azt a lényeges megállapítást tartalmazza, hogy az új kollektív szerződésnek *jogszabály jellege, jogszabály ereje van.*

A régebbi kollektív szerződések inkább a termelési tervekkel összefüggő időszakos, éves vállalásokat és intézkedéseket rögzítették le. Az új szerződések, jogszabályok lévén, *hosszabb időre szólnak,* és már ezért sem igazodhatnak időszakos termelési tervekhez. Másrészt pedig — és ez a lényegesebb — *nem is céljuk* termelési feladatok lerögzítése.

A mostani kollektív szerződések új vonásaihoz tartozik az is, hogy *nem kell őket senkivel sem jóváhagyatni:* az igazgatónak és a szakszervezeti tanácsnak, a szakszervezeti bizottságnak ez a megállapodása — ha nem ellentétes a felsőbb rendelkezésekkel — kihirdetésével egyidejűleg *törvényerejű jogszabállyá* válik. Így a kollektív szerződést — nem úgy, mint eddig — ott kötik meg, ahol megvan vagy meglesz a teljesítéséhez szükséges anyagi fedezet.

De érvényre juttatásának garanciáit tekintve is más az új kollektív szerződés, mint a régi. Az új kollektív szerződés olyan jogszabály, amely *perdöntő;* vitás kérdésekben, panaszos ügyekben tehát az adott vállalat kollektív szerződésének előírásai alapján kötelesek intézkedni a vállalati és területi döntőbizottságok, de még a bíróságok is. Jogilag ezt úgy fejezik ki, hogy a kollektív szerződésben előírt szabályok *magánjogilag is érvényre juttathatók* és megsértésük *büntetőjogilag megtorolható.*

A kollektív szerződéseknek ez a jellege jogilag is több garanciát nyújt a dolgozóknak, mint a régi központi szabályozás. Ilyen értelemben választ ad arra az aggodalomra is, hogy a gazdaságirányítás új rendszerében a gazdasági vezetők nagyobb hatásköre nem járhat-e az *önkényeskedés* veszélyével.

De nemcsak a jogi garanciák erősödnek. Az új Munka Törvénykönyve jelentősen megnöveli *a szakszervezetek hatáskörét* — ennek konkrét megfogalmazása szintén a kollektív szerződés feladata —, s ezzel a dolgozók szociális és jogvédelmének társadalmi garanciáit is erősíti. A szakszervezetek egyik új és hatásos — bár ma még vitatott — jogvédelmi eszköze lehet az úgynevezett *vétójog,* amelyet a Munka Törvénykönyve így fogalmaz meg: „A szakszervezet vállalati szervének joga van kifogást emelni a munkaviszonyra vonatkozó szabályokat, vagy a szocialista erkölcsnek megfelelő bánásmódot sértő vállalati intézkedésekkel szemben. A kifogásolt intézkedést az arra hivatott szerv döntéséig végrehajtani nem szabad."

Miért vitatkoznak ezen? Azért, mert van olyan aggodalom, hogy

Digitized by Google

a szakszervezetnek ez a joga sérti a gazdasági vezetés *egyszemélyi felelősségét*, korlátozhatja döntési jogkörét, elbátortalaníthatja a vezetést. Van-e alapja ennek az aggodalomnak? Általában nincsen, még akkor sem, ha helyenként, egyes szakszervezeti bizottságokban van is olyan törekvés, hogy beleszóljanak az operatív gazdasági vezetésbe. Ez azonban független a vétójogtól, nem következik belőle. Az üzem gazdálkodásában, a vezetésben való részvétel az *üzemi demokrácia* fogalomkörébe tartozik, s *teljesen jogos igénye* a kollektívának és az ezt képviselő szakszervezeti szerveknek és tisztségviselőknek.

A szakszervezetek átfogják az egész munkásosztályt — a *hatalmon levő* munkásosztályt —, s egyszersmind a munkásoknak mint munkavállalóknak az érdekvédelmi szervezetei is. De lehet-e mereven elválasztani egymástól a munkást mint *a hatalom birtokosát* — és a munkást mint *munkavállalót*? A munkás mindig kettős szerepet tölt be az üzemben. A szakszervezettől elsősorban munkavállalói érdekeinek védelmét várja ugyan, de arra is igényt tart, hogy tulajdonosi pozícióját kifejezésre juttassa. Ez azonban nem egyszerűen a vétójog kérdése — ez a *szakszervezetek mozgalmi, politikai munkájának a lényege*, a tartalma.

A gazdaságirányítás új rendszerével egyidejűleg bizonyos munkamegosztásnak kell kialakulnia a párt, az állam és a szakszervezetek között. Például a bérek és az árszínvonal alakulása, ennek hatása az egyes rétegekre, az egyes munkáscsoportokra, ennek a felmérése és jelzése — elsősorban a *szakszervezetek* dolga. Ilyen értelemben tehát a szakszervezeteknek az eddiginél intenzívebben kell *gazdasági kérdésekkel* is foglalkozniuk. Például a vállalatok kockázatvállalása sem csak a vezetők ügye, hanem a munkáskollektíváké is. Az adott esetben a szakszervezeti bizottságnak is vállalnia kell, vagy el kell utasítania a kockázatot. Hogy azután hogyan tudják realizálni ezt, azt csak az új gazdaságirányítási rendszer alkalmazásának gyakorlata döntheti el, s a kialakult gyakorlatot lehet majd esetleg jogszabályokban is rögzíteni.

A kollektív szerződések előkészítése és megszövegezése országszerte megkezdődött már. Először hat, majd később ötven üzemben készült kollektív szerződés, kísérletként, illetve mintául, amelyet megküldtek a többi üzemnek és vállalatnak. A munka dandárja azonban még csak most következik, s ezért érdemes néhány tapasztalatra felhívni a figyelmet.

Az egyik figyelemreméltó jelenség az, hogy a kollektív szerződések tervezetei *túlságosan terjedelmesek*. A gondosságra és alaposságra való (egyébként tiszteletreméltó) igyekezet jegyében van olyan törekvés, hogy minden várható és lehetséges variánst szabályozzanak, sőt olyan egyedi eseteket is, amelyek tíz évben legfeljebb egyszer fordulnak elő, ha ugyan egyáltalán előfordulnak. Ezen azért is érdemes gondolkodni, mert például e pillanatban még a *Ganz-MAVAG* kollektív

Digitized by Google

szerződés-tervezete is — amelyben pedig nincsenek ilyen túlzások — 260 oldalt tesz ki. Ekkora terjedelem bonyolulttá, áttekinthetetlenné teszi a szerződést, és megnehezíti a dolgozóknak, hogy jól ismerjék jogaikat és kötelességeiket. Ebből kiindulva úgy gondolom, hogy egyáltalán nem kellene belefoglalni a kollektív szerződésekbe azokat a szabályokat, amelyeket a Munka Törvénykönyve, vagy a felsőbb szintű végrehajtási utasítás egyértelműen megállapít. Ugyancsak kihagyhatók a szociális, a kulturális és a jóléti alap felhasználására vonatkozó utalások is. Ezt az is indokolja, hogy ezekkel az alapokkal a szakszervezeti bizottság rendelkezik, ezek tehát nem tartoznak az igazgató és a szakszervezet közötti megállapodás körébe. Az azonban nagyon helyes, ha a dolgozók tájékoztatása céljából csatolva van a kollektív szerződéshez ezeknek az alapoknak a felhasználási terve.

Arra is érdemes felfigyelni, hogy helyenként a gazdasági vezetők át szeretnék ruházni *a kollektív szerződésekért való felelősséget* a szakszervezetekre, azzal, hogy ez „sajátosan mozgalmi feladat". Máshol pedig a szakszervezetek helyezkednek kényelmes álláspontra, s azt mondják: az ő szerepük csak az, hogy *szignálják* a gazdasági vezetők által kidolgozott és a dolgozók által megvitatott tervezeteket. Nyilvánvaló, hogy mind a két végletes magatartás helytelen. Hogy a kollektív szerződések maximális összhangot teremtsenek a vállalati érdekek és a dolgozók érdekei között, ahhoz a vállalati gazdasági vezetés és a szakszervezeti szervek közös munkájának eredményeként kell létrejönniük.

Egyes vállalatok úgy képzelik: e tekintetben nincs egyéb dolguk, mint az, hogy kiválasszák és gépiesen beiktassák a tervezetbe azokat a központilag kidolgozott *felsőbb szintű jogszabályokat*, amelyek leginkább megfelelnek szükségleteiknek. Ez azonban járhatatlan út. Az üzemekben, a vállalatokban ugyanis sok olyan probléma adódik, amelyet feltétlenül szabályozni kell a dolgozók és a vállalat közötti munkaviszonyt meghatározó kollektív szerződésben.

Csak szórványos, de súlyánál fogva említésre méltó probléma az, hogy egyik-másik kollektív szerződésbe olyan megállapodásokat is beiktatnak, amelyek tételesen vagy szellemükben *ellentmondanak* a Munka Törvénykönyvnek. Így pl. az új Munka Törvénykönyv hatályon kívül helyezte azt a régebbi jogszabályt, amely szerint az igazolatlan hiányzás a szabadságidő megrövidítésével büntethető; egyes kollektív szerződésekben mégis szerepel ez a fegyelmi intézkedés.

Nem helyes, hogy sok helyen a kollektív szerződés tervezete nem szól az olyan pótlékok kifizetéséről, amelyek központilag nincsenek szabályozva, amelyeknek a kiutalását azonban elvileg megengedi a Munka Törvénykönyve.

A kísérleti és minta-szerződések szövegezése során vita folyt arról, lehet-e olyan kérdéseket szabályozni a kollektív szerződésben, amelyekre a Munka Törvénykönyve és a különböző szintű végrehajtási

Digitized by Google

utasítások *nem térnek ki.* Van olyan vélemény, hogy a kollektív szerződések csak a Munka Törvénykönyve által megvont keretekben mozoghatnak. Számomra azonban rokonszenvesebb az az állásfoglalás, hogy e kereteken *túlmenő* kérdéseket is szabályozhat a kollektív szerződés, ha ez a szabályozás nem olyan, amelyet a Munka Törvénykönyve, vagy a felsőbb rendelkezések tiltanak. Az új Munka Törvénykönyve ugyanis — bár országos vita folyt róla — mégiscsak központi, tehát felső szinten kialakított rendelet, illetve törvény. Meggyőződésem, hogy a szocialista munkajog a jövőben alulról, a kollektív szerződésekből fog kinőni.

Még egy kérdést szeretnék — az 56 üzem tapasztalatai alapján — szóvá tenni: mi történik akkor, ha a szakszervezet és az igazgató *nem tud megegyezni egymással?* Nem erőltetett kérdés ez, már csak azért sem, mert valóban vannak ilyen jelenségek, s azért sem, mert ilyen esetekben érződik meg legkonrétabban az üzemi, vállalati pártszervezetek szerepe.

Ha a szakszervezet és az igazgató nem tudnak megegyezni egyes pontokban, akkor *az üzemi pártszervezetnek, pártbizottságnak* kell vállalnia a „döntőbíró" szerepét. Az irányelvek, a törvény, a végrehajtási utasítások nem adnak útmutatást arra — és lehetőséget sem —, hogy ilyenkor bárki is kívülről, felülről beavatkozzék. És ez nagyon megnöveli az üzemi pártszervezeteknek *a kollektív szerződésekért való felelősségét.*

Az üzemi pártszervezetek felelőssége azonban nemcsak erre terjed ki. Nekik kell felülbírálniuk azt is, hogy *összhangban vannak-e* a kollektív szerződésben kifejeződő vállalati és csoportérdekek a népgazdaság, a társadalom érdekeivel. Ennek a megítélését nem lehet senki másra bízni. Ebben az értelemben is helyes, ha arra is ügyelnek, hogy a szerződésben megszabott kötelezettségek anyagi fedezetei *reális alapokon* nyugodjanak. Másrészt a pártszervezetnek, mint a vállalat politikai irányító szervének, ellenőriznie kell, hogy megfelelő-e a kollektív szerződés *politikai előkészítése,* bevonták-e a dolgozók tömegeit a szerződés kidolgozásába, kifejeződik-e a tervezetben a munkások véleménye és akarata.

A tapasztalatok alapján nem árt hangsúlyoznunk, hogy a kollektív szerződések megkötése nem egyszerűen munkaügyi, munkajogi szakkérdés, hanem nagyon fontos *politikai tevékenység* is. Nemcsak azért, mert a dolgozók ebből az alkalomból *tájékoztatást* kapnak megnövekedett jogaikról, a szakszervezetek növekvő szerepéről. Másról is szó van. A gazdaságirányítás új rendszerének bevezetésével kapcsolatban ugyanis a dolgozó ember sok új, eddig nem ismert tényezőről hall: a piacról, a kereslet és a kínálat viszonyáról, az árak alakulásáról, a konkurrenciáról, a nyereségről és sok egyéb olyan fogalomról, törvényszerűségről, amelyet át kell értékelnie. Az emberek feje tele van előítéletekkel, kétségekkel, vagy alaptalan illúziókkal. A kollek-

Digitized by Google

tív szerződések előkészítése a legjobb alkalom arra, hogy konkrétan, gyakorlatiasan megismertessük velük *a gazdaságirányítás új rendszerének néhány elvi kérdését*, választ adjunk az őket foglalkoztató gondokra, problémákra.

A gazdaságirányítás új rendszere és az ezt szolgáló kollektív szerződések csak a lehetőségeit teremtik meg a gyorsabb előrehaladásnak, a jólét gyorsabb emelésének. S hogy ez valóra is váljon, ahhoz elengedhetetlen feltétel, hogy a kollektív szerződések kollektív viták, kollektív elképzelések szülöttei legyenek, hogy *a dolgozók többségét* érdekeltté tegyük bennük, hogy a kollektívák a magukénak érezzék az új Munka Törvénykönyvét és az egész új gazdasági mechanizmust.

Az év hátralevő részében sok a tennivaló. Nem tudunk mindennel egyforma súllyal foglalkozni. A pártszervezeteknek, a gazdasági vezetésnek, a szakszervezeteknek kell hogy legyen annyi politikai bátorságuk, hogy a lényegtelen kérdéseket mellőzve, a *fő kérdésekre* koncentráljanak. Ezek közé tartozik most a kollektív szerződések jó kimunkálása is.

Rozsman István

Portré-vázlatok egy község értelmiségéről

Baranya megye egyik legnagyobb községe Véménd. Lakosainak száma jelenleg 2269. Az adat teljességéhez tartozik, hogy az utóbbi négy év alatt mintegy kétszázan vándoroltak el a faluból. Gazdaságilag — két év óta közigazgatási szempontból is — idetartozik Szebény, Feked, Erdősmecske és Trefort-puszta is. A véméndi egyesített Lenin Tsz. — 9760 hold földterületével, több mint ezerszáz tagjával, évek óta ötven forinton felüli munkaegységével — Baranya legnagyobb s egyik legjelentősebb közös gazdasága.

A falu története a tizennegyedik századba ér vissza, első írásos nyoma 1360-ból származik. A török hódoltság idején tizenhat ház után fizetett fejadót. 1778-ban a pécsváradi apátság javadalma volt. Ez évben kelt Mária Terézia oklevele, mely úgy intézkedett, hogy „Véménd, mint az apátság összes jövedelmei és birtokai, örökadományul a magyar tudományegyetem birtokába bocsájtassék". Az 1880-as helyi népszámlálás adataiból kitűnik, hogy az akkor alig kétezer lakosú községben 1648 német élt, nagy többségük ősei a schleswig-holsteini mélyföldekről vándoroltak ide, a török magyarországi dúlása után. Élt itt továbbá 1880-ban 305 szerb-horvát és 44 magyar. A mostani nemzetiségi összetétel: 250 család székely (Bukovinából telepítették át őket Bácskába a második világháború ele-

Digitized by Google

jén, négy év múlva szekereiken útra keltek a világba, végül a magyar népi demokrácia adott nekik 1945-ben otthont, földet). Rajtuk kívül 240 német, és 80 szlovákiai telepes család él a faluban, és néhány, a felszabadulás után Isaszeg környékéről idetelepült, ma már veteránnak számító parasztcsalád. Ők alakították meg Véménden a Magyar Kommunista Párt helyi szervezetét. Szerbek, horvátok már nem élnek itt, nagy részük elvándorolt. Az utolsó véméndi szerb néhány éve halt meg. A szerbek emlékét a Szerb utca és a szerb temető őrzi.

A község alacsony dombok mentén húzódik, jó két kilométer hosszúságban. Egyszerű, megszokott táj. A táj biztonságát tiszta, akácos derűjét érzi az ember lépten-nyomon. Világos, fiatal erdői a mélyebb részeken húzódnak. Pécsről vicinálison két óra, Bátaszékről harminc perc, Mohács felől húsz perc autóval. Innen olyan a község, mint egy ünnepélyre készülő iskolakert. Az ellenkező oldalról gödrös, elhagyatott út vezet be a faluba, ennek porát ritkábban veri fel autó. Itt többnyire magányosan csatangoló disznókkal, az út porában lebegő libafalkákkal és gyerekekkel találkozik az ember. A táj további részét a távolban meszelt présházak nyugodt sora tölti meg.

Véménd értelmisége — egyszerű matematikai művelet szerint — nagyjából a község összlakosságának két-három százalékát teszi ki. A szederfák sorát és a paprikaföldeket elhagyva, amíg a szebényi vasúti megállónál a sorompó felemelkedésére várok, azt gondolom: Kovács Bálint, a véméndi Lenin Tsz szebényi üzemegységének vezetője, akihez készülök, szűkebb értelemben véve talán nem is sorolható az értelmiségiek köréhez. De egy tágabb, évtizedes munkát, tapasztalatot, tanulást, szakszerűséget, és nem utolsósorban felelős vezető beosztást együttesen magában foglaló definíció alapján feltétlenül oda sorolhatom.

Kovács Bálint leállítja a piros Danuviát. A motor, mintha élne, fáradtan ledől a fal mellé, pihen, mintha halálosan kimerült volna a nehéz, agyagos ösvényektől, kátyúktól. Mielőtt belépnénk az irodába, Kovács Bálint még visszapillant a dombra. Mozgásban van ott a táj, serény munka folyik a laza szerkezetű táblákon. Kérdezem: merre járt reggel fél hat óta? Dűlőnevek — legalább húsz helyi név villan fel egy perc alatt.

— Idevalósi?

— Őslakos.

— Vagyis szereti ezt a földet.

— Ebben nőttem fel.

Magas, csontos ember. Mondhatnám: vadásztípus, vagyis türelmes, szívós, érzékeny, a pillanat tört része alatt reagálnak idegei. Sorsa a tájhoz van kötve, mint a legtöbb falusi emberé: a dűlőkhöz,

Digitized by Google

a legyező alakú akácfákhoz, az agyagos vízmosásokhoz, a munkához, az emberekhez.

— Hány éves?

— Negyvenkettő.

Az ember ebben a korban sok mindenen túl van már, és hajlamos arra, hogy ami még előtte van, azt kínosan rövidnek és közömbösnek lássa. Az ő korosztálya még szigorúan alávetette és veti ma is magát a természet és a „faluközösség" törvényeinek, s amire egyszer föltette az életét, ahhoz a végső percekig hűséges is marad. Ők még abban a gondolatvilágban nőttek fel, hogy majd örökölnek valamit a családi négy-öt holdból, azután gürcölnek hozzá másik hármat, megküzdve és dacolva a természettel, kegyetlen gazdasági törvényszerűségekkel. Tudták előre, hogy az életük örökös harc lesz a biztonságért. Az apjuk élete is ilyen volt, a nagyapjuké is.

A társadalmi változás új távlatokat nyitott meg. Kovács Bálintot ez nem érte váratlanul, csak a változások okozta súly volt nagy, amely ránehezedett, munkában és felelősségben. A viharos társadalmi mozgás, a fiatalos, lendületes nyugtalanság, a háború utáni évtized egyik legfontosabb és legjellemzőbb vonása volt. A fiatalok megkezdték az áramlást az iskolákba, az iparba, a különböző, addig elérhetetlen intézetekbe, a városba. Először a társadalmi szükséglet szerint, később már bárhová, csak el a faluból. A falu iránti nosztalgia és az öregek figyelmeztetése kevésnek bizonyult. Az akkori negyvenévesek egy része óvatos beletörődéssel figyelte a falu eseményeit. Azt mondták: „mi már öregek vagyunk ahhoz, hogy valami újat kezdjünk." Maradtak Kovács Bálinték — elsősorban ők. Nem túlságosan ifjan, de eléggé fiatalon ahhoz, hogy a felelősséget ne háríthassák el magukról. Rövid ideig ők is megpróbáltak elvándorolni a völgyekből, a vízmosások környékéről az iparba, a vasúthoz, az uszályokhoz, a rozsdatelepekre, az építkezésekhez. De egy idő múlva visszamentek a faluba.

— Hogyan is mondjam magának? — tűnődik. — Ezt az életet szeretni kell. Az ember fölfedezi az értelmét annak, ha egy tábla tizenhét mázsát ad, vagy borsóból lejön a tizenkét mázsás átlag.

Ötödik éve üzemegység-vezető Szebényben. Kamaszkorában elvégezte Mohácson az ezüstkalászos tanfolyamot. Az apjától megtanulta a föld titkait. Azután jött a háború, a sok légitámadás, mármár úgy látszott, hogy nem érdemes élni: minden felborult, minden bizonytalanná vált. De a háború mégiscsak véget ért. Kovács Bálint elment a vasútépítőkhöz dolgozni. Kemény élet volt ez. Évekig vidékre járt munkába, háborúból visszamaradt barakokban lakott. Szombaton és vasárnap az éjszakát mindig vonaton töltötte. Két év múlva behívatták a járáshoz: volna-e kedve tanulni? A vizsgák után gépállomásra került agronómusnak. Négy évvel később megszűnt a beosztása, brigádvezető lett ugyanabban a körzetben. Öt évvel ezelőtt történt: este gyalog jött haza Himesházáról. Gyakran

Digitized by Google

megtette már a hétkilométeres gyalogutat, amely szeptembertől májusig szinte járhatatlan a nagy sártól. Otthon a község vezetői várták. Kovács Bálint hetekig töprengett: ajánlat-e ez vagy kötelesség? Végül elvállalta a megbízatást.

— Mi döntötte el az elhatározását?

— Szerettem a gépállomáson dolgozni, de nehéz volt. Télen, nyáron egy százas Csepelen jártam a körzetet. Nem akarok túlozni, de nézze meg a kezemet. Tíz éven át motoroztam.

— Ez döntött?

— Mondjam még azt, hogy a falu iránti érzésem? Sejti úgyis!

— Nem bánta meg?

— Beleéltem magam.

Az üzemegység területe több mint kétezer hold, a háztájival együtt. Négyszáz tsz-tag tartozik a vezetése alá. Százon felül van az öregek száma, az átlaghoz viszonyítva ez elég sok. Az előző reggel százan jelentkeztek munkára, de lehet, hogy holnap csak harmincan jönnek el.

— Ha tudnám, hogy mindennap eljön legalább hatvan ember — mondja gondterhelten —, akkor mindent tervszerűen be lehetne osztani. Így mindig csak reggel dől el, hogy aznap mit csinálunk. Itt minden szigorúan az önkéntesség alapján megy, itt egészen másképpen kell irányítani, mint egy üzemben.

Reggel ő az első. Neki kell erőt öntenie a kishitűekbe, meggyőznie a gyanakvókat, és a könnyelműeknek is neki kell megmagyaráznia, hogy nem elég, ha ma élünk, a holnapra is gondolni kell.

A szövetkezet a megye legjobbjai közé tartozik. Ötven forinton felül fizettek munkaegységet a múlt évben is. Egy fél napot sem lehet „lazítani", mondja Kovács Bálint gondterhelten, és tudom: példát mutatni, irányítani napról napra, éveken át, ez kimerítő. Hiába született munkára az ember, hiába erős, hiába hajtja valami különös belső lendület — egyszer csak érzi, hogy fáradni kezd.

— Egészség?

— Jó, csak az idegek megviseltek kissé.

A tapasztalt ember fölényével mosolyog hozzá.

— Különben is nyolc év múlva ötven éves leszek, nincsenek különösebb illúzióim. Az az életcélom, hogy a körülményekhez képest a legtöbbet nyújtsam a családomnak és itt a munkában, ahol helyt kell állnom.

— És ha még egyszer — mondjuk — húsz éves volna?

Hallgat. S vele hallgat most a kis tapasztalt mosoly is.

— Nehéz erre válaszolni — mondja. — Nagyon sokat dolgoztam az életemben, dehát ezt szeretem. Csak ezt.

Életcélja a munka. Szórakozása a munka. Pihenése a család. A két fia. Azok közé tartozik, akik megfontoltan és zúgolódás nélkül magukra vállaltak mindent, ami rájuk tartozott, s nem törődtek azzal, hogy a szomszédnak mennyi van a vállán. A jelent az indulás

Digitized by Google

görcsösségével és roppant energiaigényével, az időnként előforduló maradisággal és a nagy lehetőségekkel együtt. S a jövőt is az „egyszer győzni fogunk" naiv, de biztos hitével, majd lehiggadtabban, kiforrottabb meggyőződéssel. Titokban operáltatták meg magukat, és ha arról foggatják őket, hogy mennyit dolgoznak — még ma is kelletlenül adnak választ. Mióta? Meddig? A kezdet és a vég a munkában — mint dátum — szinte elveszítette a jelentőségét.

A boltban járt az unokájával. Térdnadrágját porolja lassú mozdulatokkal, pedig nem poros. Az öreg kredencnél rendezkedik, majd poharat készít az asztalra, de csak egyet.

— A nevemet, ha el lehetne kerülni... mondja zavartan, s köhécselve fölnevet.

— Titok ez?

— Nem titok, de valaki esetleg arra gondolhat, hogy szerepelni akarok.

Nem sikerül meggyőznöm. S ha tartózkodóan is, de azért beszél. Tavaly ment nyugdíjba, harminckilenc év után. Helyettes iskolaigazgató volt. 1928-ban mint fiatal tanító került ide Sopronból, és azután végleg itt maradt. Azt mondja: megragadta a táj. Dalárdát, olvasóköröket szervezett az első években, az iskolán kívüli idejét a szegényparasztok között töltötte. Tanította, nevelte őket. Később ezen a vidéken is megindult és mind nagyobb méreteket öltött a volksbundisták szervezkedése. A szegényparasztok, a napszámosok, akik azonnal megérezték, hogy fel kell venni a harcot a hitleristák, a volksbundisták ellen, őt is fölkeresték, s megkérdezték tőle: „Meddig tűrjük, hogy a volksbundisták úton-útfélen belénk rúgjanak? Hogy a lábukat belénk töröljék?" Azt válaszolta: „Jöjjenek el vasárnap délután a »Szegény emberhez« címzett kocsmába". És attól kezdve hosszú időn át itt jöttek össze nagy titokban a község antifasisztái; itt tárgyalták meg a győztes moszkvai és sztálingrádi csata híreit, itt hallgatták a moszkvai rádió adásait. A német megszállás után minden este azzal feküdt le, hogy éjszaka biztosan jön érte a Gestapo. Egyszer a főutcán találkozott egy lovas SS-tiszttel. A tiszt magasba lendíti a karját, ránéz és hangosan köszön: „Heil, Hitler!" A tanító felnéz egy pillanatra, de nem köszön vissza, tovább megy. A tiszt pisztolyt ránt, és a tanítóra szegezi a fegyvert. A tanító nem köszön. Másnap el kellett menekülnie a községből.

A felszabadulás után belevetette magát a munkába. Újjászervezte a dalárdát, színjátszó csoportot, táncegyüttest alakított, néprajzi értékek tömegét mentette meg — másokkal együtt — a pécsi múzeumnak. A hatvan fős vegyeskar hónapról hónapra megnyerte a körzeti seregszemléket, kultúrversenyeket. A tanácsházán ma is ott lóg egy szépmívű népművészeti tárgy, melyet egy külföldi miniszter elismerésképpen küldött a véméndi énekkarnak. Iskolán kí-

Digitized by Google

vül is foglalkozott az ifjúság szocialista nevelésével, előadásokat tartott nekik, eljárt a KISZ-gyülésekre, beszélt nekik erkölcsről, munkáról, szocializmusról. A mezőgazdaság szocialista átszervezése idején már helyettes iskolaigazgató volt. Pártonkívüli volt, mégis minden este útra kelt, s bátorította a falu parasztjait a közös gazdálkodásra. Hosszú éveken át úgy tűnt: türelme tartós, nélküle megáll a község kulturális élete. Négy-öt évvel ezelőtt még mérgelődve hajtogatta: elpusztulnak a népművészet értékei, pedig a padlások, a pincék tele vannak bútorokkal, szőttesekkel, faragásokkal! Szervezzünk valami átfogó akciót...

Vagy három éve annak, hogy kezdett visszahúzódni a kulturális közélettől. Tavaly óta — hogy nyugdíjba ment —, végérvényesen visszavonult. Mindenki tudja, hogy még sokat tehetne a faluért, de azt is érzik: ebben az emberben valami megszakadt.

— Miért?

Lassan, megfontoltan válaszol.

— Betegeskedtem az utóbbi időben. Abba kellett hagyni a dohányzást, egy pohár ital is tilos...

— Ez volna a magyarázat?

Hallgat.

— Csaknem negyven évig végeztem itt a kultúrmunkát — mondja később, egy kis nehezteléssel a hangjában. — De hát megöregedtem, tudomásul kell venni. Ez érthető, nem? Azelőtt könnyebb is volt a tanító dolga: volt bázisa. Most ez a bázis a televízióé, dehát ez ellen nem is kell tiltakozni. Az életben magasabbak lettek a követelmények, és aminek az ember negyvennyolcban, ötvenben még örült, az ma már természetes.

Hosszú, ügyetlen csönd után kérdezem meg:

— Kapott valami kitüntetést a népművelésben végzett munkáért?

— Kitüntetést? — csodálkozik. — Ugyan miért?

Nem folytatja tovább. Nem beszél arról, amit utólag mindenki beismer: soha senki nem köszönte meg munkáját az öreg pedagógusnak. Ő nem beszél erről, bezárkózik, és a betegségét, az életkorát hajtogatja. Ő is érzi, hogy többről van szó, valami keserűségről, amely a lélek mélyén dohog benne. Vajon fel lehet-e még oldani ezt a belső elégedetlenséget? Talán még nem késő!

*

Míg hallgatott a válasszal, negyven kilométer távolságból hallottam telefonon a szél suhogását, láttam a vasút menti akácok vizes csillogását, s a vastag, erős épületet, ahol Véménden a pártiroda van. Láttam magam előtt a párttitkárt, ahogy töprengve az asztalra támaszkodik, kezét a telefonra teszi, arcán rejtélyes mosollyal. Azt kérte végül: magyarázzam meg, hogy miért éppen őt faggatom?

Néhány nap multán vonatra ültem, az állomáson odalépett hozzám a forgalmista: „Kálecz elvtárs azt üzeni, hogy tessék bemenni

Digitized by Google

hozzá a pártirodába, kijönni most nem tud, mert nagy munkában vannak."

Aggódó pillantások fogadtak a pártirodában. Kálecz csendesen ült az aggódó pillantások közepette, s mosolygott magában. A szomszéd községből, majd a járástól izgatottan áttelefonoztak: a vásárt is elmosta az eső, mi lesz estére, ha kijön a megyetitkár elvtárs? Valaki nyugtalankodott: elbukunk este a megye előtt — jó, ha ötven ember lesz a háromszáz helyett a gyűlésen. Kálecz nem szólt.

— Ha jól dolgoztunk, akkor el se férünk itt az este. Lehet akármilyen idő — mondta végül.

Este nem fértek el a teremben a békegyűlésen, annyian voltak.

Egy hét múlva azt mondta a kérésemre: hát jó, nem bánom, de inkább a faluról, az emberekről beszélgessünk.

— Az élete? A pályája? — próbálkoztam.

— Összeforrt a mozgalommal — mondta röviden.

— Céljai?

— Nem kell arról írni...

Kálecz István, a véméndi körzet párttitkára, tizenhét éves kora óta tagja a pártnak. Még középiskolás volt Nagykanizsán, amikor fölvették. Apjának három hold földje volt Zalában, a tsz megalakulásakor azonnal belépett. Kálecz István Pécsre került a pedagógiai főiskolára, hamarosan a főiskolai DISZ-bizottság titkára lett. Amikor kezébe kapta a tanári diplomát, vissza akart menni Zalába, de Pécsváradra a járási DISZ-bizottságra helyezték, 1954-et írtak akkor. Azt mondta Pécsváradon: „Szeretem a mozgalmi munkát, de tanítani is szeretnék, legalább néhány órát hetenként." Az ellenforradalom leverése után a pécsváradi iskolába helyezték, és azt mondták neki a járás vezetői: „Állítsd talpra a járásban az úttörőmozgalmat". És 1957 tavaszán szinte minden addiginál népesebb és lelkesebb hangulatú úttörő-demonstráció bizonyította a járásban a mozgalom lendületét. 1957. júniusában Véméndre helyezték Kálecz Istvánt iskolaigazgatónak, azzal a megbízatással, hogy vegyen részt a község politikai életében is. Egy év múlva megválasztották a község — akkor még nem függetlenített — pártalapszervezeti titkárának. Hét évig volt iskolaigazgató és párttitkár. Társadalmi összejöveteleket, kultúrműsorokat szervezett, színdarabokat tanított be, néprajzi gyűjtéseket irányított, riportokat, beszámolókat írt a megyei újságba a falu életéről, megkereste és összefűzte az emberek, a nemzetiségek közötti szálakat. Három évet töltött a faluban, amikor ott is megérett a helyzet a mezőgazdaság szocialista átszervezésére.

— Ez volt eddig a legnagyobb politikai megbízatásom — mondja.

Nagy idegmunka volt, három hónapig tartott. 1960 februárjában az átszervezés utáni első tsz-gyűlésről gyomorvérzéssel szállították a kórházba. A szervezés első napján a véméndi pedagógusok saját kezű aláírásukkal ellátott felhívást intéztek a falu parasztságához, hogy értsék meg a helyzet társadalmi-gazdasági követelményét,

Digitized by Google

lépjenek be a szövetkezetbe; ők teljes felelősséggel mondják ezt, mert barátai voltak a parasztságnak a múltban is, és most is azok. Ez adta az átszervezés első lendületét. A helyi pedagógusok nagy többsége — Kálecz Istvánnal az élükön — egész idő alatt részt vett az agitációban. Bonyolult időszak volt ez. Kálecz Istvánt, akit gyorsan megszerettek a faluban, most sokan elkerülték. Még fenyegető levelet is küldtek neki. A pincéjébe pedig bedobtak egy fekete kutyát, a nyakában cédulával: „Hozzon ez az állat szerencsétlenséget magának!" Kálecz megtartotta a kutyát és az hűséges barátja lett. A kései aláírók között volt egy harmincholdas gazda is; sokan őrá vártak. Kálecz és szervező társa, Sári Ferenc, a MÁV Pécsi Igazgatóságának alkalmazottja, az utolsó napokban felkeresték ezt a tekintélyes parasztot. A gazda azt mondta: „Itt van egy liter bodzapálinka — ha ezt megisszák, akkor aláírok." Megitták, a gazda aláírt. Később megnyugodtak a lelkek, és Kálecz nemcsak régi barátainak bizalmát nyerte vissza, hanem még új barátokat is szerzett, köztük olyanokat is, akik korábban az utcán, a kocsmában igyekeztek kikerülni őt.

— Azt az időszakot nem lehet elfelejteni — mondja egy kis fáradt mosollyal. — Meglátszik rajtam. Fiatalon kerültem vezető beosztásba, nem volt sok időm a magam dolgaival foglalkozni. A főiskolán még udvarolni sem nagyon. Amikor ide kihelyeztek, ismét jött a munka, a felelősség. Így utólag, úgy érzem, hogy nem ártott volna egy kicsit megosztani a felelősséget.

1964-ben bevitték a járási pártbizottság apparátusába, majd az összevonások után a véméndiek visszahívták. A pártszervezet élére került, mint függetlenített titkár. Hat alapszervezet tartozik irányítása alá: három mezőgazdasági, két ipari és egy alkalmazotti, összesen kilencvenhat taggal.

— Az értelmiség? — töpreng. Voltak évek és helyzetek, amikor határozottan állást kellett foglalni. Állást foglaltak. Orvosaink ma is lelkiismeretesen ellátják a dolgukat, de az ember úgy érzi, hogy ezen túl is szükség volna a tudásukra, a tekintélyükre. A pedagógusok rendben, a szocializmus szellemében tanítják a gyermekeket. Közöttük sok a párttag. Részt vesznek a község politikai életében, a társadalmi munkában. Tisztelet és rokonszenv övezi őket. Erdősmecskén a helyi iskolaigazgató vezeti a község politikai életét. Itt Véménden a községi pártszervezet titkára is pedagógus. A korábbi lendület azonban lecsökkent, a kulturális élet hanyatlik. Mire gondolok? A községnek valamikor híres énekkara volt, sok díjat szerzett a különböző fesztiválokon, találkozókon. A színjátszók, a táncosok szintén szép sikereket arattak. Most alig hallani róluk. Kár volna, ha ezek a régi kulturális hagyományok elsorvadnának. Nem mondhatni, hogy közömbös a véméndi értelmiség, hiszen túlnyomó többségére ma is bizton lehet számítani, készségesen vesz részt mindenben. De csak akkor, ha kérjük őket. Ők maguktól ritkán kezdeményeznek.

Digitized by Google

Kálecz István harmincöt éves, két gyermeke van. A felesége is pedagógus. Élete a középiskolától kezdve a közélet síkjain játszódik. Ismeri a közösségi munka értelmét, társadalmi értékét; a társadalom épületének nemcsak a csúcsát, de alsóbb tartó sorait is figyeli, látja. Vékony, legényes alakja napközben fel-feltűnik az utcákon, a község üzemeiben, a keskeny, agyagos dülőutakon, vagy a tsz-elnök irodájában. Azt mondják: népszerű és igazságos ember. A magam részéről hozzáteszem: fáradhatatlanul aktív, azok közé tartozik, akik — különös módon mindenütt ott tudnak lenni, s akikből sugárzik az erő, az energia.

Azt mondja végül:

— Én úgy látom, hogy az itteni értelmiség nagy többsége lelkesen dolgozik, csak egy kicsit jobban kell igényelni a támogatásukat. Főként kulturális téren. S ha valamit kezdeményeznek, azt támogatni kell. Most, úgy látom, megálltak, de ki kell és ki lehet mozdítani őket. De ehhez — mondom — igényelni kell a munkájukat.

Véménden tizennégy pedagógus van, három óvónő, két orvos (közülük egy nyugdíjas), egy állatorvos, egy gyógyszerész, két mezőgazdasági mérnök, négy vezető beosztású, érettségizett tsz-vezető, négy műszaki a sajtüzemben, három vasúti tiszt, s legalább tizenöten még, akik a tágabb értelmezés szerint a falu értelmiségéhez sorolhatók.

Az értelmiségnek egy kis része valóban visszahúzódott Véménden a közélettől, elsősorban a „humán szakos" értelmiségiek. A hanyatlás mindenek előtt a kulturális tömegmunkában tapasztalható. Ennek feltehetően több oka van. Például: két éve nincs a községben olyan épület, amely helyt adhatna a kulturális tömegmunkának. A népművelés korábbi formái elavultak, és a rádió, de még inkább a televízió térhódításával az igények színvonala és az érdeklődés iránya is megváltozott. Véménden 150 televízió és 600 rádiókészülék van. Azelőtt a tanítók által szervezett művelődésnek, a néprajzi gyűjtésnek széles tömegbázisa volt. Ma ez a tömegbázis valóban a televízióé és a szélesvásznú mozié. A húsz év óta folyó néprajzi gyűjtéseknek a konjunktúrája lejárt. Amit lehetett, összeszedték a padlásokról és a kamrákból. A színjátszás, a népitánc helyét is elfoglalta a szélesvásznú mozi és a televízió. Az analfabéták száma minimális, az embereket már nem kell olvasásra tanítani, szoktatni: szeretik a könyvet és egyre több könyvet vásárolnak. A fiatalok mind gyakrabban járnak be esténként vonattal Pécsre, vagy autóbusszal Mohácsra. Mindez nemcsak felmérhetetlen eredménye a népművelésnek, de bizonyos értelemben csökkenti is a helyi népművelési munka lehetőségeit.

Ezek a tények kétségtelenül hozzájárulnak a helyi kulturális tömegmunka hanyatlásához, bár ez nem csupán művelődési probléma. A község értelmisége mindaddig, amíg a mezőgazdaság átszervezése és politikai megszilárdítása tartott, lendületesen dolgozott. Most

Digitized by Google

azonban, amikor a gazdasági szakfeladatok kerültek előtérbe, kevésbé érzik azt, hogy szükség van rájuk. Némelyek visszahúzódásához az is hozzájárul, hogy korábban csak egy pártalapszervezet volt a községben, és a pártonkívüli értelmiség is szinte együtt élt a tsz vagy az ipari üzemek problémáival, mindenről tudott, gondokról és eredményekről — most pedig, amikor hat alapszervezet van, az értelmiség egy része kevésbé tájékozott a község általános problémáiról. Emellett a korábban oly aktív értelmiségiek közül sokan — főleg pedagógusok — megöregedtek, nyugdíjba mentek. Ők a szó hagyományos értelmében tudták és szerették folytatni a népművelést. Most már elfáradtak, nincs erejük az új módszerek, formák kikísérletezéséhez. Ha hívják őket, szó nélkül mennek, de már nemigen kezdeményeznek. A fiatal pedagógusok egyelőre inkább a maguk szakmai képzésével és problémáival vannak elfoglalva, és sok energiát fordítanak a túlterhelő, fárasztó adminisztrációra — gyakran fölöslegesen. S ha a kulturális tömegmunkában talán nem vesznek is oly lendülettel részt, mint elődeik, a tömegszervezetekben, a politikai munkában azért ott találjuk őket. Természetesen előfordul közömbösség is, főként az alkalmazottak körében. Sokan elsősorban a saját életük anyagi jobbra fordításával vannak elfoglalva; többnyire autóra gyűjtenek.

Száz százalékig támaszkodni lehet viszont a községben azokra a műszakiakra, akik a felszabadulás után szerezték meg a diplomájukat, és akik a gazdasági élet különböző területein sokkal közvetlenebbül vesznek részt a közélet bonyolult mechanizmusában, mint a humán értelmiség. Közülük került ki — talán nem is véletlenül — a Hazafias Népfront elnöke, az egyik pártalapszervezeti titkár, a Nőtanács és az MHS helyi vezetője.

Érdekes, figyelemreméltó belső tartalékkal, többlettel rendelkeznek ezek a fiatal értelmiségiek. Mi ez a többlet? Véménd értelmiségének egy része, a régi gárda, tíz-tizenöt éve dolgozik mostani beosztásában. Ez előny. Hiszen szoros, szinte baráti kapcsolatokat alakíthattak ki ez idő alatt a falu parasztságával, s tapasztalatok tömegét halmozták fel magukban. A község értelmiségének a másik része viszont, leginkább a gazdasági életben dolgozó fiatal értelmiségiek, Véménd és a környék szülöttei. Innen mentek el tanulni, utána itt teremtették meg egzisztenciájukat, s itt kellett helyt állniuk a konzervativizmussal, az érzelmi függőségekkel szemben. Bonyolult folyamat játszódott le. Gyakorlatot szereztek maguknak, sok fontos tapasztalatot, s közben megteremtették szűkebb hazájukban a maguk és az értelmiségi pálya becsületét is. Ezt jelzi az a körülmény is, hogy egyszer csak észrevették: elkezdtek tanulni az öregek is, a nagy titkok ösztönös tudói.

Formálódik a falu, megnőtt az élet és formálódnak az emberek; nemcsak a fiatalok — az öregek is.

Thiery Árpád

Digitized by Google

Az ellipszis és a kör

(Almási Miklós újabb tanulmánykötetéhez)

Könyve előszavában, a kötet* címének magyarázataként Almási Miklós arról ír, hogy az etika és az esztétika két pólusa köré csoportosította újabb tanulmányainak *ellipszisét.* Hadd tegyük ehhez mindjárt hozzá: ez az ellipszis egy egyközpontú körön belül helyezkedik el, amelynek *centruma a marxizmus.* S nem azért tesszük ezt hozzá, hogy tovább játsszunk a geometriai hasonlattal, hanem mert éppen erről szeretnénk szólni: e kétközpontú mű helyéről az egyközpontú körben. Almási azok közül a fiatal tudósok közül való, akiknek legnagyobb élményük — a szó szoros értelmében *életük* legnagyobb élménye — a marxi teória, és akiknek jelentkezését a magyar intellektuális életben — mint új faktort, s egyre jelentősebb alkotó erőt — ideje volna éppen ennek a sajátosságnak a jegyében számba venni.

A nemzedéki váltásról szóló közkeletű, de hamis magyarázatok abból indulnak ki, hogy a mai generáció azért üt el a korábbitól, mert már beleszületett az új társadalomba, nem vált élményévé a két rendszer kontrasztja, a történelmi fordulat, amelyet mi, idősebbek már felnőtt fejjel éltünk át. Ebből következik aztán a — mi tagadás — elég sablonos és lapos következtetések egész sora, amelyek szinte egymást *kizáró ellentétté* fokozzák fel a nemzedéki különbségeket. Az ifjonti avantgardizmus oldaláról ezt úgy fogalmazzák meg, hogy csak a mai fiatalok érthetik meg a mai kor következményeit, azt, ami eleven, előremozduló, szocialista — az idősebb generáció véglegesen betokosodott, megcsontosodott, ideje, hogy félreálljon. A konzervatív felnőtt-párt — fordított előjellel ugyan, de épp úgy eltorzítva és eltúlozva a különbségeket — a hálátlan és követelődző utódokra panaszkodik (magától értetődik: általánosságban!), akik képtelenek megérteni az ő harcait, áldozatait, nem ismernek társadalmi felelősségérzetet stb.

A tényleges, a nemzedékek viszonyát meghatározó folyamat irányát ezek a végletek nem jellemzik, formuláik képtelenek a dolog lényegét megragadni. Az eltéréseket és a sajátosságokat másutt kell keresni, a megközelítés sokkal *konkrétabb formáiban.* Aki elolvassa Al-

* Ellipszis. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.

Digitized by Google

más Miklós könyvét és egybeveti tudományos gondolkodásának, kritikusi magatartásának ismérveit, teszem azt, felelősségtudat szempontjából a korábban indult marxista esztéták vagy etikusok felelősségérzetével, az, ha objektív, itt semmi különbséget nem fog találni. Akkor sem, ha azt nézi, hogy gonddal viseltetik-e az új társadalom iránt, és akkor sem, ha azt vizsgálja, hogy bízik-e az eszmében, amelyből ez a társadalom fogant, és amelynek megvalósulásától várja ő is kiteljesedését. S abban se, hogy a szerző holmi utópista szimplifikációkat kérne számon, s nem eléggé érzékelné a kor és a társadalmi átalakulás bonyolultságait. Helyesen jellemezte a kötetet a kritika, amely kiemelte, hogy Almási a szocializmus gyakorlati perspektívájából vizsgál minden tárgyat. S ha mondjuk, azt vizsgálja, hogyan s miképpen létezik a szocializmusban is elidegenedés, vagy a cinizmus különféle koncepcióit taglalja, bizonyosak lehetünk benne, hogy nem azért differenciál és árnyal, hogy kerülje az állásfoglalást. A legjobb példa erre *Becket*-elemzése, amely konklúziójában mélyebben tárja fel a *Godotra várva* szemléletének veszélyeit, mint sok korábbi analízis.

Az eltérés legfőbb oka ott van, hogy ő — s az a nemzedék, amelynek egyik legtehetségesebb, legönállóbb, legszínesebb képviselője — *nem a praxis, a mozgalmi tevékenység felől* indult el. Nem úgy, mint a korábbi generációban a hasonló hajlamúak, akiket, mire alkalmuk nyílt szélesebb értelemben tevékenykedni (a felszabadulás után), már magával ragadott — olykor veszélyes örvényeivel együtt — a napi harc sodra. Nem mintha e generáció életéből hiányzott volna a nagy pillanat, a marxizmussal való megismerkedés nagy szellemi kalandja. Csakhogy ez az élmény egybeesett az osztályharc — a háborúval és a fasizmussal való összeütközés — élményével, és tőle az út újra visszavezetett a társadalmi harcok szférájába, az ideológiai és politikai frontvonal zűrzavaraiba. Sokuknak ezért is voltak, ne feledjük, viszonylag szimpla fogalmaik a marxizmusról (ezért is fogadták be viszonylag könnyen a dogmatizmust), az elmélet mélységeire, összetettségére, sokoldalúságára csak utóbb és sok keserves tapasztalat árán tanította meg őket az idő. Mintegy ki kellett szenvedniök maguknak azokat a felismeréseket, amelyekről sokszor utólag — elméleti ismereteik pótlása során — tudták csak meg, hogy azokat a marxizmus, legalábbis teoretikus alapjaiban, régen kimunkálta.

Almási, mint erről a kötet „fülszövege" tájékoztat, 1932-ben született, a felszabadulás idején tehát még gyerek volt. S mire befejezte egyetemi tanulmányait, 1954-ben már a dogmatizmus felszámolásának kora is megkezdődött. „Akadémikus" előképzettsége tehát, amellyel belépett a szellemi közéletbe, feltehetően sokkal előnyösebb volt, mint az előző korszak átlagáé. (Az ő esetében természetesen hozzászámítva ehhez azt is, hogy olyan teoretikus elme vezetése alatt tanulhatott, mint Lukács György.) S ha a társadalmi „praxis" tartogatott is még olyan tragikus meglepetést nemzedékének, mint az 1956-os év eseményei és az ellenforradalmi lázadás, intellektuális fejlődése olyan viszonyok kö-

Digitized by Google

zött folytatódhatott — a konszolidáció idején, és később —, amikor már nem választotta el a gyakorlatot az elmélettől az a távolság, amelyet a megelőző nemzedéknek még le kellett küzdenie.

Az elméleti instrumentum, amely Almásinak és a hozzá hasonlóknak rendelkezésére állt, jóval gazdagabb hangszer volt, mint amellyel az előbbiek rendelkeztek; gondolkodásának érzékenységét, alkalmasságát arra, hogy olyan történelmi és társadalmi összefüggésekben vizsgálja a jelenségeket, ahogy azokat az igényes, a valóban marxista tudomány szerint vizsgálni kell — mindezt Almási, mint előiskolájának diszciplináját, már magával hozta. Ő már nem úgy tanult, hogy ne ismerte volna meg *alaposan* azokat az ideológiákat, amelyekkel való harcban a marxizmus azzá lett, amivé lett. Tanítója, Lukács nyomdokain haladva azokra a kérdésekre keresi a választ, amelyeket a modern burzsoá társadalom legújabb eszmeáramlatai a marxizmusnak feltesznek. Érdeklődése — ezzel természetes párhuzamban — azok felé a modern műalkotások felé fordul, amelyek marxista szellemben fogantak, és szocialista oldalról közelítik meg a kor problémáit, legyenek azok nyugati vagy szocialista országok termékei. Ebben is mesterére hasonlít, akinek oeuvre-je — ami a tematika világhorizontját illeti — nem kötődik egyetlen országhoz sem, hisz mindig onnan merítette vizsgálódásainak konkrét tárgyait, példáit, ahol a marxista és a polgári gondolat összeütközését a legpregnánsabbnak érzékelte.

Almási, mint mondtuk, mindenekelőtt azokra a kérdésekre keres választ, amelyek *kapcsolatban vannak mai közéletünkkel,* és olyan megközelítési módokat kutat, amelyek képesek is erre a közegre hatással lenni. Ha úgy tetszik, ez fejeződik ki abban is, hogy ellipszisének egyik gyújtópontja a marxista etika, amelynek problémái különösen szorosan kapcsolódnak az új társadalom időszerű gondjaihoz. Szemben generációjának más fiatal tudósaival, akik nem igen figyelnek oda, mi történik körülöttük, Almási nyitott szemmel jár a mában, s láthatóan azt ambícionálja, hogy tudományos eszközeinek fegyvertárát a gyakorlatban próbálja ki, fejlesztve önmagát is, s egyben részt is kérve a valóság alakításában. Mutatja ezt műfajválasztása és áttetszően világos stílusa is, egyre élénkebb és sokoldalú szereplése a napi kritikában, írásainak didaktikus példái, magyarázó területe, törekvése a közérthetőségre, arra, hogy szükségtelenül ne válasszák el terminológiák és kifejezésmódok azoktól a sokaktól, akikhez szólni érezhetően mindinkább erősödő ambíciója.

Azaz Almási pályája is azt tanúsítja, hogy a két nemzedék kétféle útja — a gyakorlattól a teóriához és a teóriától a gyakorlathoz — *egyfelé vezet,* egyfelé mutat, és napjainkban úgy látszik, kezd *egyetlen folyammá* egyesülni. Ami persze nem jelenti azt, hogy nem érhető nyomon ma is a megközelítés és gondolkodás különbsége. Almásinál például szóvá lehetne tenni azt, amit úgy neveznék, hogy a kritikai módszerek és hangnem *udvarias, hűvös eleganciája.* Nála ez, érzésem szerint, nem holmi korai klasszicizálódásnak a jele, hanem mindenek-

Digitized by Google

előtt annak az „akadémikusságnak" a *maradványa,* amelyet levetni készül. A marxista kritikus vagy tudós persze nem krakéler, nem kell, sőt nem is illik kötekednie; ilyen követelményt vele szemben felállítani egyenesen ostobaság lenne. De vitatkoznia, polemizálnia — személyekre való tekintet nélkül személyeknek szólóan — igenis kell. Nem lehet minden erejét latbavető küzdőtárs, amíg a bokszmérkőzésben — hogy egy másik képet használjak — nem áll mindkét lábbal bent a ringben. S amíg nem üt is oda, ahonnan ütéseket lehet kapni is, s amíg nem üt mindig, amikor ütni kell. Almási, ne tagadjuk, hajlamos (ma még hajlamos), hogy az eféle ütközéseket és ütközeteket elkerülje. A természetes emberről szóló írásában valahol ezt írja: „Ebben a dolgozatban most ezeket a történelmi súlyú problémákat, az építés egyre sürgetőbbé váló elméleti gondjait szeretném elsősorban szemügyre venni, és nem kívánok kitérni a marxizmus ferdítőinek bírálatára. Ha sikerül rekonstruálnunk e marxi kategóriákat, akkor ez a cáfolat »melléktermékként« szinte már önként adódik..." Igaz, hogy ez a két mondat is csak melléktermékeként e dolgozatnak, mégis idéztem, mert jól jellemzi azt az attitüdőt, amelyet bírálni szeretnék. Nincs ugyanis olyan kategória, amelynek puszta definiálása pótolná az antimarxista vagy a marxizmustól eltérő nézetek cáfolatát, mint ahogy nincs ideológiai *tisztázás* ideológiai *harc* nélkül, ahol a szembenálló nézetek cáfolata „szinte már önként adódik..."

Egyik legérdekesebb tanulmányában, *„A humanizmus mai antinomái"*-ban, *Semprun* idézve-értelmezve, Almási így fogalmazza korunk és eszménk parancsát az egyénnel szemben: *„Semprun látja, hogy az emberhez méltó élet kiharcolása, a lázadás vagy a változtatás szinte lehetetlen — de csak „szinte": mindig van egy rejtett lehetőség, amelyet meg kell találni..." „Az ő világában az emberek... sorsukért felelős emberek, akik arra vannak ítélve, hogy életüket akkor is megváltoztassák, ha ez elképzelhetetlenül nehéz."* Kitűnő meglátás, de itt nem a szentencia méltatásaként idézem, hanem azért, hogy egy pillanatra szembeszegezzem e „vasba öltözött" sempruni szemlélet súlyos imperatívuszát Almási említett „eleganciájával". Az a harc, amelyre ő is vállalkozott, valóban ilyen fokú elhatározottságot követel — változtani azt is, ami elképzelhetetlenül nehéz —, csakhogy ez a kritikustól mindenekelőtt azt követeli meg, hogy *ott és azokkal* csatázzon, akikkel csatázni nehéz, kényes, olykor fájdalmas feladat; és úgy csatázzon, hogy meg is mozdítsa, ha úgy tetszik, provokálja őket, azt a kockázatot is vállalva, hogy ahol javítani akart, ott esetleg ront, vagy ok nélkül sérelmesnek tartják, amit a legjobb szándékkal tett.

Egyszóval: *a polémia közvetlenségét,* a személyre szóló direkt vitát, a kritikusi pályán szükséges „belebonyolódást", ha nem is hiányolom, de keveslem. Így is mondhatnám: pulpitusáról gyakrabban le kellene szállnia az említett ringbe. Igaz, hogy ott gyakran nehéz megőrizni az eleganciát, ott együtt kell harcolni adott esetben olyanokkal is, akik nem érnek fel a legmagasabb esztétikumig, és szembe lehet

Digitized by Google

kerülni másokkal, akik pedig nagy mesterei a művészetnek. Aztán, habár átvitt értelemben, de némelykor ölre is megy odalent a játék, mint a meccseken, fölényesen hűvös se mindig maradhat tehát az ember. Sőt, adott esetben ki is lehet kapni. (Hál istennek, mert jaj annak a debatternek, akinek közéleti vagy professzori rangja úgy kívánja, hogy mindig igaza kell hogy legyen!) De harcolni, verekedni, mérlegre tenni mindazt, amit valaki szellemi erőben felhalmozott, az új gondolatokat, új aspektusokat is próbára tenni — végül is *csak itt* lehet, az ideológiai viták szenvedélyes, izgatott légkörében.

Kevesen tehetnék ezt meg az új generáció képviselői közül több eséllyel, mint éppen az *Ellipszis szerzője*. Élvezettel olvastam e kötet tanulmányait is, ahogy korábbi írásait is. Pontosabban: az utóbbiakat még nagyobb élvezettel, mert közelebb állnak már ahhoz, amit reklamálni szeretnék. De legelegánsabb okfejtéseinek redőnyeiben még mindig látok valamit az elvont stúdiumok porából, valamit, amitől csak az ütközések kavargása szabadíthatná meg Almásit. Jó néhány tanulmánya olyan, mint valamilyen brilliáns bevezető: tisztán és világosan tárul fel előttünk gondolatainak struktúrája, és alig várjuk, hogy a távolabbi vagy történelmi példákon kimunkált tézissel megleli majd a választ napjaink közeli és égető kérdéseire. Már azt is sejtjük, hogy mire gondolhatott, milyen időszerű problematika indíthatta el éppen ezen a gondolati csapáson. S aztán egyszerre vége van az írásnak, előadónk újra csak fentmarad a pulpituson...

Alighanem ezzel függ össze az is, hogy indulata mindig egyenletes, mindig ugyanaz a szellemesen okos okítás, mindig ugyanaz a kimért, kellemes, udvarias, választékos hangvétel és irigylésre méltóan hajlékony nyelvezet. Remélem — gondolkodásának szigorúsága legalábbis ezzel biztat —, hogy fogunk még olvasni indulatosabb írásokat is tőle, talán darabosabbakat is; meg fog szólalni benne még irónia és szarkazmus is, lesz még ridegebb és lesz még lágyabb intonációja is. Feltéve, hogy azon az úton, amelyen ő és nemzedéki társai haladnak, még *szorosabbá válik a kötöttség* az ideológiai és társadalmi élet gyakorlatával, a „ringgel", az élet marxizmusáért folyó harc körével.

Mellesleg — s hadd fejezzem be ezzel az észrevétellel, ha már ennyire formabontóra sikerült ez a kritika — ezzel kapcsolatban azoknak is lenne elgondolkodni valójuk, akik bent állnak a körben: vajon megtörténik-e minden, hogy ez a nemzedék — amelynek színvonalát, legjobb „formáját", ahogy a sportolók mondják, a többi között éppen Almási Miklós írásai tanúsítják — *úgy is érezze*, hogy a helye e ringen belül van? Hogy nem bíró, és nem néző, és nem is csak alkalmi versenyző, hanem a csapathoz tartozik, hisz a közös ügyre tette fel az életét, és olyan tréningben részesült, amely a közös küzdelmekre alkalmassá teszi?

Mellesleg ezt a kérdést is fel kell tenni. Talán nem is mellesleg.

Rényi Péter

Digitized by Google

Eszmecsere

A vállalati pártszervezetek az új gazdaságirányítási rendszerben

A „Vállalatvezetés az új mechanizmusban" címmel folyó eszmecsere a termelőhelyi pártszervezetek feladataival összefüggő gondolatok kicserélését is igényli. Ennek az igénynek megfelelően — elsősorban vállalatunk, az Egyesült Izzó pártszervezetének tapasztalataira támaszkodva —, néhány gondolattal és gyakorlati módszerrel szeretném elősegíteni a vita eredményességét.

Előrebocsájtom, hogy nem tudok mindenben egyetérteni *dr. Márton Gézának* a júniusi számban megjelent, sok hasznos gondolatot tartalmazó hozzászólásával. Ő ugyanis a többi között ezt írja: „A megoldásra váró feladatok jelentős részét elsősorban a gyakorlat mutatja majd meg." Ez a vélemény nem zárja ugyan ki a reform előkészítésének időszakában a politikai és gazdasági felkészülést, de megítélésem szerint másodlagossá teszi.

A Központi Bizottság határozata, és a IX. kongresszus iránymutatása már a felkészülés időszakában egyértelműen világossá tette a *célt* és a *fő tennivalókat.* A Gazdasági Bizottság határozatai és ezek végrehajtási utasításai alapján a politikai és gazdasági tennivalók *részleteit* is kimunkálhatják a vállalatok. Természetes, hogy a gyakorlati tapasztalatok szükségessé teszik majd, hogy némely ponton módosítsuk a terveket és a módszereket, de erre mindig szükség volt. Még ha sokat kell is változtatnunk az előzetes elképzeléseken, az is kisebb hiba, mint ha arra a kényelmes álláspontra helyezkedünk: „meglátjuk, mi lesz és akkor majd cselekszünk".

Munkamódszereinket csak a jelenlegi helyzet felülvizsgálásával fejleszthetjük. Közülük meg kell tartanunk, illetve tovább kell fejlesztenünk azokat, amelyek elősegítik a reform megvalósítását, s el kell hagynunk azokat, amelyek gátolnák az eredményes munkát az új viszonyok között.

A gazdasági életben végbemenő alapvető változás maga is új feladatok elé állítja a pártszervezeteket. Ezeknek megoldására útmutatást ad a IX. kongresszus határozatának a pártszervezetek gazdaságszervező munkájával foglalkozó része: „A pártszervek és pártszervezetek ellenőrző tevékenysége elsősorban a gazdasági egység összmunkájának vizsgálatára irányuljon."

A vállalatok összmunkájának elemzése alapján a pártszervezeteknek önálló véleményük kell hogy kialakuljon, ez azonban ne legyen a gazdasági vezetéssel való, hatalmi villongásból eredő szembenállás, hanem segítse elő a párt gazdaságpolitikájának helyi érvényesülését, a népgazdasági és a helyi érdekek összeegyeztetését, a gazdasági vezetés önállóságának fokozását, az üze-

Digitized by Google

mi kollektíva boldogulását, az üzemi demokrácia továbbfejlesztését.

Az eredményes munka szubjektív feltétele: a vállalat vezetésében kialakult, elvi alapokon nyugvó jó elvtársi és munkatársi kapcsolat. Ennek hatásaként együttes, egymás tevékenységét kölcsönösen támogató, az üzem kollektívájára támaszkodó alkotó munka, egészséges légkör alakul ki a pártszervezet, a társadalmi szervek és a gazdasági vezetés között.

Vállalati gazdaságpolitika és vállalati tervek

Az új gazdasági mechanizmusban is a gazdaságpolitikai és gazdasági feladatok szabják meg a gazdaságszervező munka fő területeit. Az *Egyesült Izzónak*, híradástechnikai vállalat lévén, bizonyos fokig speciális a helyzete: 1957 óta önálló exportjoga van, s így közvetlen kapcsolata a szocialista és a tőkés piaccal; 1963-ban ipari nagyvállalattá alakult át, az új gazdasági mechanizmus keretében, bizonyos fokú importjogot kap stb. Ebből kiindulva kell a vállalat pártbizottságának részt vennie a vállalat gazdaságpolitikájának kialakításában.

A gazdasági mechanizmus reformja során a vállalatok valóságos gazdasági önállóságot kapnak. Önálló feladatuk lesz a piaci pozíciók megteremtése és megerősítése, termékeik összetételének kialakítása, nagy mértékben maguk döntenek fejlődésük fő irányairól stb. Az elképzeléseket a vállalat által összeállított terv tartalmazza.

Az Egyesült Izzóban jelenleg *vertikális* rendszerű a tervezés, azaz reszortokra tagozódik az igazgatói és igazgatóhelyettesi munkakörök szerint. A tervmetodika és a meglevő hiányosságok miatt azonban horizontálisan nincs kellőképpen összehangolva az egyes szervek terve és munkája. Ennek következménye az is, hogy — a gazdasági és társadalmi szervek növekvő színvonalú és eredményességű munkája ellenére — még mindig igen hosszú a termékek átfutási ideje a kutatástól a termelésen keresztül az értékesítésig, gyakran nehezen lehet megteremteni az összhangot a piaci igényekkel, és esetenként többletnyereségtől esünk el.

A problémák és hiányosságok kiküszöbölésére pártbizottságunk javasolta a *vállalati gazdaságpolitikai elképzelések kialakítását, és az erre épülő tervek elkészítését.* A leghosszabb távú tervnek — az iparág nemzetközi méretű fejlődésének trendje miatt — a *középtávú* (ötéves) terv látszik. A középtávú terveket célszerű *ágazati tervek* formájában elkészíteni, a következő főbb ágazatokra vonatkozóan: fényforrás-, félvezető-, elektroncső-, elektronsugárcső-, gép- és alkatrészgyártás. A terveket olyan komplex módon kell kidolgozni, hogy biztosítva legyen a termék útja, szűk keresztmetszetek nélkül, a lehető legrövidebb átfutási idővel és maximális gazdaságossággal, a kutatástól egészen a piaci értékesítésig. Az új gyártmányokon kívül meg kell tervezni a már futó gyártmányok termelésének szükséges bővítését is.

Az ágazati terveknek megalapozott információkra és felmérésekre kell támaszkodniuk. A legfontosabb információk a következők: 1. A műszakilag lehetséges típusválaszték és ezek fejlődési irányai. 2. A technológiai hatékonyság növelésének tendenciái. 3. Az igények alakulása. 4. Ártendenciák és exportgazdaságosság. 5. Értékesíthetőség, piaci felmérések. 6. Nemzetközi típus- és munkamegosztás, valamint az export- és importviszonyok ala-

Digitized by Google

kulása. 7. A levont következtetések gazdaságossági elemzéssel való alátámasztása és a legfontosabb gazdasági mutatók kiszámítása. Az információk végső konklúziójaként készül el a termelési terv és annak indokolása. Az elkészített ágazati terveket vállalati szinten optimalizálni kell, és egy-egy középtávú tervperiódus megindulása előtt vállalati gazdaságpolitikai döntést kell hozni. Ebben figyelembe kell venni: a népgazdasági érdekeket és feladatokat, a reálisan elérhető nyereség mértékét, a gazdaságosság szintjét (az export-gazdaságosságét is), a népgazdaság és a vállalat rendelkezésére álló anyagi eszközöket, az anyagi ösztönzés fejlesztésének lehetőségeit, nem utolsósorban pedig a személyi feltételeket: a munkaerőhelyzetet, a szakembernevelést, és utánpótlást stb.

Az elmúlt évek tapasztalata azt bizonyítja, hogy *középtávú terveink az évek során elavulnak*, mert a piaci helyzet változása, a műszaki élet ugrásszerű fejlődése nagymértékben és folyamatosan módosítja őket. Ennek kiküszöbölésére időnként felül kell vizsgálni az ágazati és optimalizált összvállalati középtávú terveket, gazdaságpolitikai döntéseket és végre kell hajtani az indokolt módosításokat.

A vállalatvezetés vertikális vezetési rendszerének kiegészítésére célszerűnek tartottuk a horizontális ágazati vezetést biztosító *ágazati bizottságok létrehozását*. Az ágazati bizottságok legfontosabb feladata az ágazati tervek elkészítése és végrehajtásuk folyamatos biztosítása. Az ágazat problémáit elsősorban az ágazati bizottság tárgyalja meg és ágazati ügyekben csak a bizottság egyeztetett véleménye kerül igazgatói szintre. Az ágazati tervek összehasonlító elemzését, összehangolását és a vállalati tervnek esetleg több variációban való előkészítését a közgadasági főosztályra és a fejlesztési műszaki igazgatóhelyettesre célszerű bízni.

A pártszervezet testületileg és megbízottai révén részt vesz, illetve képviselve van az ágazati tervek elkészítésében, az érintett dolgozók véleményeinek és javaslatainak összegyűjtésében. A párttagok és a pártonkívüli dolgozók véleménye alapján kialakítja a maga álláspontját. A pártbizottság megvitatja, véleményezi és jóváhagyja a vállalat tervét, s megszabja a pártszervezetek, a kommunisták feladatait. Irányt mutat a tömegszervezeteknek és minden rendelkezésére álló erővel segíti a terv megvalósítását.

Az elmúlt években a pártszervezet, társadalmi szervek és a vállalatvezetés *közös intézkedési tervei* egyre hatékonyabban segítették elő az *éves* tervfeladatok megoldását. Ezt a bevált módszert — tartalmában továbbfejlesztve — a *középtávú* tervek megvalósításának elősegítésére is jól fel lehet használni. A *közös intézkedési terv* — az elképzelés szerint — egy-egy feladat komplex végrehajtását biztosítja, és elsősorban a termék horizontális átfutásának feltételeit teremti meg. Tartalmazza a társadalmi szervek feladatait és munkamegosztását, s a párt- és társadalmi szervek összehangolt tevékenységét a középtávú tervek megvalósítására.

A *munkaverseny* továbbfejlesztését ágazati komplexbrigádok létrehozásával lehet megvalósítani; ezek társadalmi oldalról segítik az ágazati fejlesztési tervek elkészítését és megvalósítását, a dolgozók szocialista szellemű nevelését.

A vállalati gazdaságpolitikai feladatok közt központi helyet foglal el *az emberekről való gondoskodás*. Ennek legjobb eszköze a *kollektív szerződés* lesz, amelyet vállalati

Digitized by Google

szinten készítünk el, lehetőleg a középtávú tervek időszakára. A pártbizottság nagy gondot fordít arra, hogy a kollektív szerződés foglalja magában mindazokat a konkrét intézkedéseket, amelyek a dolgozók életszínvonalára, munkakörülményeire, munkavédelmére, szociális ellátására stb. vonatkoznak. A kollektív szerződés fő elveit és a dolgozókat érintő alapvető számszerű adatait a vállalatvezetés és a szakszervezeti szerv megegyezése előtt a pártbizottság megtárgyalja és jóváhagyja.

Pártszervezetünk a középtávú tervek végrehajtásának ellenőrzését és elemzését is feladatának tekinti. Ennek legcélszerűbb módszere a *vállalati vezetők beszámoltatása.* Az eddig alkalmazott vertikális beszámoltatás helyett bevezetjük *az ágazati bizottságok beszámoltatását,* az összes érdekelt vertikális igazgatási szervek részvételével. A középtávú tervek realizálásának megindulásakor is célszerű a beszámoltatás, ennek alapján a pártszervezet javaslatot tesz a tervek esetleges korrekciójára, továbbfejlesztésére.

A vállalatnak a kialakított gazdaságpolitikai elképzelésein felül minden évben ki kell dolgoznia *éves termelési és fejlesztési feladatait.* A pártbizottságnak, mint minden alapvető tevékenységnél, itt is meg kell határoznia a különböző gazdasági területeken működő pártszervezetek és társadalmi szervek konkrét tennivalóit. Jó eredményeket hoztak az évenként elkészített közös intézkedési tervek, melyek megszabták a pártszervezetek, a szakszervezet, a KISZ- és a gazdasági vezetés alapvető feladatait az adott gazdasági évben a termelés, a műszaki fejlesztés, a munka- és üzemszervezés, a kereskedelempolitika és a káderképzés területén. Az üzemi pártszervezetek agitációs munkájában a jövőben megnövekszik a termelési agitációs tevékenység súlya. A termelési agitáció főbb szempontjai — megítélésem szerint — a következők lesznek: a gazdaságpolitikai, ágazati éves tervek és konkrét kereskedelmi rendelések ismertetése és megértetése, mozgósítás a tervek megvalósítására, a különböző tervidőszakokban kialakult politikai, gazdaságpolitikai helyzet elemzése, javaslatok kialakítása és reagálás a helytelen nézetekre, az új, hasznos elképzelések kialakításának és megvalósításuknak a támogatása, a harc a régi, elavult szemlélet és módszerek, a konzervatizmus ellen.

A termelési agitációban változatlanul felhasználhatjuk a szemléltető, írásos és szóbeli agitációs formákat, de tartalmukban és esetenként módszereikben is minőségi fejlődést kell elérnünk. Megítélésem szerint a jövőben több és népszerűbb írásos anyaggal kell ellátnunk a választott testületeket és az aktivistákat. A szóbeli agitáció fő képviselői az új gazdaságirányítási rendszer viszonyai között is változatlanul a kommunisták lesznek, akiknek munkájától, személyes példamutatásától és agitációs tevékenységétől függ a párt gazdaságpolitikájának megvalósítása.

A közgazdasági elemző munka és néhány várható ellentmondás

A párt- és társadalmi szervek munkájának új eleme a *közgazdasági elemző tevékenység.* A reform keretében ez a munka a vállalat távlati fejlesztésére is kiterjed, a piackutatás, a műszaki információ és más jelzések, felmérések alapján. Az éves tervek teljesítésének időszakában a közgazdasági elemző munka feladata, hogy ha *a termelési feladatok végrehajtásában* ellentmondások keletkeznek a kereskedelmi rendelések, a terme-

Digitized by Google

léshez szükséges eszközök biztosítása között, akkor megállapítsa ezeknek okait.

A pártszervezetek közgazdasági elemző munkájának azt a tevékenységet nevezhetjük, amikor a párt gazdaságpolitikai céljainak talajáról átfogó, komplex módon vizsgálnak gazdaságpolitikai, gazdasági kérdéseket és folyamatokat. E közgazdasági elemző munka továbbfejlesztését többek között az is szükségessé teszi, hogy ma elsősorban még csak az azonnali intézkedéseket igénylő feladatokra futja erőnkből, a hosszabb távú fejlesztési tervekkel csak kisebb mértékben foglalkozunk. A pártszervezetek részvétele a közgazdasági elemző munkában elsősorban közgazdasági felkészültségük függvénye; ezért intenziv segítséget kell nyújtaniuk a pártszervezetek vezetőinek és tagjainak közgazdasági ismereteik továbbfejlesztéséhez.

A közgazdasági elemző munkával igen szoros kapcsolatban van a közgazdasági szemlélet fokozása. Itt két tennivalót emelnék ki, melyek látszólag egyszerűek és természetesek, de hatásukban jelentősek. Elsősorban el kell érnünk dolgozóink gondolkodásmódjában azt, hogy mint termelőknek és más oldalról, mint fogyasztóknak, ne legyenek ellentétesek az igényeik. Másodsorban el kell jutnunk oda, hogy helyesen tudják mérlegelni, megfelel-e kollektívájuk tevékenysége a népgazdasági igényeknek. Támogatnunk kell a jogos vállalati büszkeséget, de harcolnunk kell minden olyan megnyilvánulás ellen, amely elsősorban a vállalaton kívül, esetleg az új gazdaságirányítási rendszerben keresi a vállalati munka hiányosságainak okait.

A termelésben keletkezett ellentmondásokkal egyidőben az *emberi viszonyokban jelentkező* ellentmondásokat is elemezni kell. Számíthatunk arra, hogy a reform bevezetésének időszakában az újszerű feladatok összeütköznek majd a megszokott gondolkodásmóddal és módszerekkel. A vállalat egyes dogozóiban ez elkeseredést, esetleg peszszimista hangulatot is kelthet. Az anyagi érdekeltségi rendszer módosításakor ellentétbe kerülhetnek egymással az egyén és az üzem, az egyes gyáregységek, a gyáregységek és a vállalat érdekei. Lehet, hogy az árak nem a kellő mértékben ösztönzik majd némely olyan termék gyártását, amelyre pedig szüksége van a népgazdaságnak. Ilyenkor mindig körültekintően, emberi oldalról megközelítve kell megvizsgálnunk az ellentétek objektív és szubjektív okait, s a gazdasági vezetéssel és a társadalmi szervekkel közösen végezzük a problémák elemzését és megoldását. Úgy gondoljuk, hogy az ellentéteket főként konkrét intézkedésekkel kell feloldanunk, de agitációs érvekkel, érzelmi ráhatással, és más, a napi munkában már bevált módszerekkel is.

A termelési és realizálási problémák és ellentmondások felmérését, jelzését és megszüntetését hathatósan segíthetik a társadalmi szervek, elsősorban a szakszervezetek, ha az eddiginél lényegesen jobban bevonjuk őket ebbe. Ugyanakkor fokozatosan véget kell vetnünk annak a gyakran visszatérő gyakorlatnak, hogy egyes pártszervek és társadalmi szervezetek konkrét tevékenységükkel beavatkoznak a gazdasági munka menetébe. A beavatkozás szükségét és mértékét mindig a helyi körülmények reális, objektív felmérése alapján kell eldönteniük a pártszervezeteknek. Ezért növelniük kell önállóságukat és öntevékenységüket, mert minden vállalatra al-

Digitized by Google

kalmazható és állandó „recepteket" — különösen a sajátos és egyedi problémák megoldására — alig adhatnak a felsőbb pártszervek.

A tájékoztatást, az ellenőrzést és bizonyos fokig a beszámoltatást is, mint szorosan összetartozó momentumokat, a közösen kialakított folyamatok és célok *megvalósítása közben* kell alkalmazni. A munkamódszer-változtatásának tehát az a lényege, hogy a *regisztráló* munkát a folyamatok (a kutatási, fejlesztési, termelési, együttműködési stb. tevékenység) *ellenőrzése, elemzése,* és — ismételten aláhúzom — *segítése* váltja fel.

Hasznos, ha a beszámoltatás kibővített pártbizottsági szinten történik. Meg lehet hívni ide a szakszervezet és a KISZ különböző szintű választott aktíváit és a vállalat mindazon vezetőit, akik érdemi irányító tevékenységet végeznek. A beszámoltatás mellett a vállalat gazdaságpolitikai, gazdasági feladatainak ismertetésére és az ebből folyó mozgalmi feladatok meghatározására is fel lehet használni a kibővített pártbizottsági ülést.

Az új gazdasági mechanizmusban a vállalat tevékenységének fő mércéje az a *nyereség* lesz, amely a termelt áruk realizálásából keletkezik. A nyereségnek a vállalatnál maradó hányadáról a felsőbb gazdasági vezetés dönt. A pártszervezetnek és a szakszervezetnek igen fontos feladata annak az ellenőrzése, hogy a vállalat gazdaságpolitikai céljainak megfelelően használja-e fel, és mire fordítja a fejlesztési, tartalék- és részesedési alapban levő, rendelkezésére álló összegeket.

Igen fontos feladat az *anyagi érdekeltség jelentős mértékű továbbfejlesztése*, a munka szerinti elosztás elvének következetesebb megvalósítása. Fokozatosan el kell érnünk, hogy az üzemünk gazdasági egységeire, ezeken belül a kisebb-nagyobb kollektívákra és az egyes dolgozókra jutó jövedelem a vállalat és a maguk munkájának eredményességétől függjön.

A reform bevezetése után a vállalat dolgozói és vezetői igyekeznek majd minél több nyereséget elérni. Ez olyan helytelen nézetet szülhet, hogy a termelés fő célja a nyereség. A párt- és társadalmi szervezeteknek, a gazdasági vezetőknek, a kommunistáknak meg kell érteniük és értetniük, hogy a termelés célja *az igények széles körű kielégítése*, a nyereség pedig ennek eszköze: eszköz a nemzeti jövedelem növelésére, s ezzel mind a felhalmozás, mind az életszínvonal emelésére. Az üzemek ehhez járulnak hozzá, s így a vállalat kollektívája és minden dolgozója közvetlenül és közvetve is részesedik munkája eredményéből.

A pártszervezetek közgazdasági elemző munkája nem öncélú, hanem a vállalat gazdasági és politikai eredményeinek javítását célozza. Ez a munkája csak akkor lehet eredményes, ha a gazdasági vezetéssel közösen végzi.

•

Napjaink és a közeljövő feladatait pártszervezeteink csak az ideológiai felvilágosító és nevelő munka fokozásával, a gazdaságszervező munka fejlesztésével végezhetik el. A pártmunkásoknak meg kell tanulniuk a gazdasági folyamatok elemzését és ezek alapján a szükséges következtetések levonását. E cél elérését segíti az ideológiai és gyakorlati képzés továbbfejlesztése. Ezért csak helyeselni tudom, *dr. Márton Gézának* a pártmunkások gyakorlati gazdaságvezetési képzésére vonatkozó javaslatát.

Fel kell tárnunk a problémák és a jelenségek összefüggéseit és po-

Digitized by Google

litikai kihatásaikat. Kutatnunk és erősítenünk kell a gazdasági előrehaladás politikai feltételeit. Az a feladatunk, hogy a párt és az ország feladatának megvalósítására mozgósítsuk a vállalat dolgozóit, mert ezzel szolgáljuk legeredményesebben osztálycéljainkat.

Selyem András

A korszerű vezetésről

Fontosnak tartom a Társadalmi Szemlének azt a kezdeményezését, hogy vitát indított a vállalatvezetés kérdéseiről. Egyik nagy népgazdasági problémánk ugyanis az: hogyan fognak a gyakorlatban beválni az új gazdasági mechanizmus irányelvei, hol lehet maradéktalanul végrehajtani az elveket, és hol kell rugalmasan, presztizs-veszteség nélkül módosítani őket. A szakemberek között még vitás, hogy képesek lesznek-e a vállalatok vezetői új módon vezetni és irányítani, hiszen szemléleti átállás nélkül nem képzelhető el az új gazdaságirányítási rendszer sikere.

Új szemléletet követel a nagyobb vállalati önállóság, a piaci szükségletre való termelés biztosítása, a gazdaságosság fokozása, az anyagi ösztönzésnek és a munka díjazásának új módon való megállapítása, a legkedvezőbb munkakörülményeknek és a munkahely egészséges légkörének kialakítása. Sok függ attól, *hogyan érvényesül mindenütt az új vezetési szemlélet*, a legfelsőbb vállalati vezetőktől kezdve a művezetőkig, tud-e az igazgató új vezetési módszereket kisugározni, sikerül-e leküzdenie munkatársainak a megszokásból, a régi rutinhoz való ragaszkodásból eredő ellenállását. A feladatok nagyságát nem lehet lebecsülni, és az igazgató is csak úgy fog tudni megbirkózni a feladatokkal, ha a maga munkájában külön tudja választani a lényegest a lényegtelentől, ha úgy osztja be munkaidejét, hogy főleg a vállalat jövőjével tudjon törődni, és munkaideje döntő részében a vállalat, a gyártás- és a gyártmányfejlesztés kérdéseivel foglalkozzék.

Az is hozzátartozik az új vezetési módszerekhez, hogy nem kizárólag személyekre és ezek tulajdonságaira épül a vállalat szervezete, hanem főként *a feladatok diktálta tevékenységekhez idomul.* Az eddigi, személyekre épült szervezetekből sok korszerű elem hiányzott. Ezért nem foglalkozott a vállalatok nagy többsége piackutatással, marketinggel, műhelyekre bontott üzemgazdasági elemzéssel, üzemösszehasonlítással, munkaélettannal és munkalélektannal, üzemszociológiával, az információk feldolgozásával, a külső és belső tájékoztatás elemzésével és a modern matematikai módszerek alkalmazásával. Alig működtek a vállalatokban vezetési és szervezési szakértők, s nem volt meg az a vállalati törzskar, amely előkészítette volna a döntéseket az igazgató számára. S igaz ugyan, hogy a vállalati tevékenység új elemeinek szükségességére az új gazdaságirányítási rendszer irányelvei mutattak rá, de azt nem állíthatjuk, hogy eddig tiltva volt e tevékenység bevezetése.

A Társadalmi Szemlében leközölt vitacikkek közül leginkább *Horváth László* elvtárs megállapításaival vitatkoznék. Cikkében ugyanis olvasmit állít, hogy a vállalatok vezető posztjainak nagy többségét kvalifi-

Digitized by Google

kált szakemberek töltik be, akik ismerik a modern vezetési elvek alkalmazását, és még annak is kifejezést ad (a júniusi szám 105. oldalán), hogy a továbbképző-tanfolyamokon a nagyvállalati vezetők „csak igen-igen szerény mértékben használható ismeretanyag birtokába jutnak".

Ha Horváth elvtárs arra gondolt, hogy a vezetők többsége műszaki-gazdasági szempontból kvalifikált szakember, akkor ezzel egyet lehet érteni. Nem lehet azonban azt állítani, hogy a *vezetés- és szervezéstudomány* szempontjából is kvalifikáltak. Ilyen követelményt nem is állítottunk eddig a vezetők elé; megelégedtünk a rutinszerű vezetési módszerekkel, és eddigi tervezési és irányítási rendszerünk sem adott teret az önálló, új utakat kereső vezetők érvényesülésének. Tudomásul kell azonban vennünk, hogy a vezetési módszerek is fejlődnek, és ha valaki szemet huny ez előtt, akkor lemarad a vezetők és a vállalatok jövőbeli nemes versengésében.

A tőkésországokban már előbb felismerték annak a jelentőségét, hogy a vállalati vezetők megtanulják a korszerű vezetési és szervezési módszerek alkalmazását. Ezért nagy összegeket fordítanak a továbbképző iskolák fenntartására. Egyes országokban egy évre is elküldik továbbképző iskolákra azokat, akik a gyakorlatban már bebizonyították vezetői készségüket, vagy akikben „fantáziát" látnak arra, hogy magasabb vezetői posztot töltsenek be.

Kétségtelen, hogy hazánkban — a többi szocialista országhoz hasonlóan — későn kezdődött el a vállalatok vezetési és szervezési kérdéseivel való tudományos foglalkozás. Ez az elmaradásunk abban is meglátszik, hogy nagyon kevés a képzett oktatónk és az e kérdésekkel foglalkozó szakkönyvünk (a meglevőkben pedig a szerzők sokat ismétlik gondolataikat), és tulajdonképpen nincsen olyan tudományos intézményünk, amelyben nem hobbyból, nem társadalmi munkában kutatják ezeket a kérdéseket, hanem hivatásszerűen.

A kormány múlt évi határozata értelmében megalakult a *Vezetőtovábbképzés Tárcaközi Bizottsága*. E kétségtelenül hasznos kezdeményezés azonban csak átmeneti forma lehetett. A bizottság a tárcák és a társadalmi szervek delegáltjaiból állt, s ezért nem tölthette be azt a szerepet, amelyet a közelmúltban létrehozott *Vezetőtovábbképzési Központnak* kell játszania.

A Vezetőtovábbképzési Központon kívül *ágazati intézeteket* is létre kell majd hozni (vagy talán a meglevő ipargazdasági és üzemszervezési intézetek feladatkörét kell kibővíteni). Az ágazati intézetek a szakmák sajátosságainak megfelelően oktatják majd az ipar, az építőipar, a közlekedés, a külkereskedelem, a belkereskedelem, a mezőgazdaság stb. vezetőit, s a párt- és szakszervezeti funkcionáriusokat.

Az idén a meglevő személyi és technikai kapacitás miatt csak mintegy 1500 vezető részesülhetett továbbképzésben, a következő években azonban még mintegy 10 000 felső és 70— 80 000 közép és alsó szintű vezetőt kell továbbképezni. Az oktatandóknak ez a magas száma igen nagy erőfeszítéseket követel az oktatási szervektől és az oktatási személyzettől. Ezenkívül azt a kérdést is fel kell vetni, hogy a vezetőket bizonyos időközönként *újra kell képezni*, hiszen — legalább ötévenként — nemcsak a műszaki és gazdasági, hanem a vezetési és szervezési követelmények is megváltoznak.

A társadalmi szervekre is fontos feladatok hárulnak. Az *MTESZ Ipargazdasági Bizottsága* már eddig is aktívan foglalkozott a vezetők továbbképzésének ügyével. Előadás-

Digitized by Google

sorozatot rendezett a vezetés és a szervezés elméleti és gyakorlati kérdéseiről, a munkaélettan, munkalélektan és üzemszociológia szerepéről a vezetésben stb. 1966-ban megrendezte az I. Vezetéstudományi Konferenciát. Az MTESZ-hez tartozó egyesületekben is megindult az ilyen irányú munka, és szakmai folyóirataink is írnak a vezetők továbbképzésének elméleti és gyakorlati problémáiról.

Az MTESZ Ipargazdasági Bizottsága azt tervezi, hogy két-három évenként vezetéstudományi konferenciát rendez, s ezekre külföldieket is meghív. Megkezdődött együttműködésünk a lengyel, cseh, német és szovjet vezetéstudományi szakemberekkel; együttes erőfeszítésünk arra irányul, hogy tovább javuljon a szocialista országokban a vezetők munkája és emelkedjék a vezetési színvonal. Jórészt ettől függ az új gazdaságirányítási rendszer sikere.

Frank Tibor

Vita mai filmművészetünkről

Veress József:

A magyar film minőségi változásait újabban nemcsak lelkes (ám esetleg elfogultsággal vádolható) hazai esztéták méltatják figyelemre, hanem — egyre nagyobb számban — külföldi szaktekintélyek is. A különbség mégis jelentős. Míg számos országban tanulmányok, különszámok, tartalmas összefoglalók elemezték a fejlődés forrásait, nálunk igényes marxista tanulmány alig foglalkozott mind tekintélyesebb új hullámunk jellegzetességeivel. Ha tehát valaki az utóbbi esztendők mindenre kiterjedő fejlődéstörténetével szeretne megismerkedni, kutathatna más nyelveken napvilágot látott forrásmunkák után. (Csak zárójelben: nem kellene vajon a szóban forgó műveket közkinccsé tennünk? S kissé jobban törődnünk ilyen jellegű kapcsolatainkkal? Sadoul az ötvenes években könyvet írt a magyar filmről. Igaz, eléggé sematikus és egyoldalú következtetésekkel telezsúfolt könyvet, de ez sem menti közönyünket, a munka ugyanis még kivonatosan sem jutott el filmkedvelő olvasóinkhoz.) Hovatovább komikussá vált volna ez az állapot. Nemes Károly tehát időszerű feladatra vállalkozott, amikor a magyar filmművészet új törekvéseit számba vette.

A helyzetjelentés egyéni szempontokban gazdag; a mérce többnyire szigorú. Dicsérendő, hogy a szerző a műveket mindig szembesíti a valóság változásaival, s következetesen számon kéri a társadalmi mozgás irányának tükrözését. Nemes a fejlődés erővonalait igyekszik kitapintani, ám következtetései — túlzott szubjektivizmusa miatt — sokszor megrekednek a részigazságok kimondásánál, a sommás ítélkezéseket pedig nem támasztja alá meggyőző érv-apparátussal. Hadd soroljak fel — címszó-szerűen — néhány vitára ingerlő konklúziót.

A summázat a népies irányzat jelentőségét mintha kissé túlbecsülné (különben a hagyomány egyik legfrissebb folytatója, a *Ranódy* rendezte *Szakadék* is említést érdemelne), viszont a *Körhintának* és a *Budapesti tavasznak* túlságosan általános humanisztikus kicsengést tulajdonít. Nézetem

Digitized by Google

szerint *Fábri* és *Máriássy* alkotásának éppen az ad rangot, hogy mindkettő az általános eszmét tölti meg a valóságos élmény tartalmával, s történelmünk sorsdöntő szakaszainak *konkrét* ideálkeresését hitelesen idézi. Nemes elveri a port a *Sodrásban* című drámán is, melyet — ha meghatározásához tartjuk magunkat — tulajdonképpen nem is illethetünk ezzel a műfaji címkével, hiszen a rendezőnek „nem sikerült következetes drámává" szerveznie anyagát. Úgy érzem, *Gaál István* művének — apróbb szeplői mellett — az a legfőbb erénye, hogy az ébredő felelősségérzet belső fűtöttségének hiteles drámai folyamatait elhitető alapossággal láttatja; az építkezés elveit tehát nem érheti gáncs.

Nem megalapozott az a definíció, miszerint „az új életanyagot" leginkább felfedező filmek, a *Nyáron egyszerű*, a *Sodrásban* és az *Álmodozások kora*, „elkerülték a rendkívülivé való felnagyítást, a reprezentativitást — hiszen ezek nem jellemzők a ma konkliktusaira —, de a *belső küzdelmet* és az élményt nem sikerült felszínre hozniuk". *Bacsó, Gaál* és *Szabó István* azért is megkapja a magáét, mert „mindent vagy majdnem mindent párbeszédben vagy belső monológként" fejez ki. Valóban így lenne? Hiszen ezek a rendezők anyanyelvükként beszélik a filmet, s közös törekvésük éppen az, hogy megszabaduljanak a didaktikus, verbális eszközöktől!

Érdekes a *Hideg napok* ürügyén bejelentett különvélemény. Vitatkoznék ezzel is. „A felelősség kérdése túl elvontan vetődik fel" — állítja a szerző, pedig *Kovács* főképpen arra koncentrált, hogy meggyőzően érzékeltesse a bűnös közönyt, az antihumánus szándékot, a brutalitást, vagyis a *felelősséget*, mégpedig nemcsak az *egyén*, hanem a *nemzet* vonatkozásában is. (Tulajdonképpen senki sem adott parancsot a tömegmészárlásra, mégis eldördülnek a fegyverek.) A *Hideg napok* valósággal önvizsgálatra kényszeríti a nézőt, márpedig egy langyos, a történéseket csak felszínesen, elvontan, általánosságban érintő dráma semmiképpen sem rendelkezik ilyen agitatív erővel. Szívesen vettük volna, ha *Az új törekvések és a közönség* című fejezet sokoldalúbban magyarázza a legfőbb gondot, mely valószínűleg még sokáig gond marad, nevezetesen: az ízlés-eszmények bizonyos konzervativizmusát, mely a modern kísérletek be- és elfogadásának egyik akadálya.

Mennyiben egészíthető ki az a mérleg, melyet a szerző megvont?

Az egyik legörvendetesebb változást abban látom, hogy korábban filmjeink elmaradtak az idő mögött, mert már tisztázott, mondhatni: steril kérdésekkel foglalkoztak, s az önálló ítéletalkotásra buzdítás szándéka nélkül illusztráltak egyes jelenségeket, a fellendülés óta viszont esztétikai normává lépett elő *a bonyolult konfliktusok értő ábrázolásának igénye*. 1960 táján sok filmünk úgy „állt össze", hogy néhány, a közvéleményt foglalkoztató problémát kerekítettek képi mesévé (a helyét nem lelő értelmiségi, a válni készülő szülők között vergődő gyermek, a nemzedékek harca stb.). Nem a mű belső logikája késztette a nézőt a tanulságok levonására, hanem az előre ismert és „bemért" tézishez komponáltak valamilyen történetet. Kitűnő, új sorozatunk esetében az ilyesfajta spekuláció vádja fel sem merülhet, már csak azért sem, mert a *Húsz óra*, a *Szegénylegények*, a *Hideg napok* struktúrája bonyolult, problémaköre meglehetősen sokrétű, következésképpen a gondolati folyamat, melyet a filmek a szemlélőben megindítanak, összetettebb emóciókat feltételez.

Az *Új törekvések a magyar filmművészetben* című tanulmány szerzője megemlíti a különféle hatásokat, melyek alól rendezőink — ez már a fejlődés dialektikájával jár — nem vonhatták ki magukat. Hadd egészítsük ki

Digitized by Google

a megfigyelést valamivel. Nálunk sokan tüstént a fejükhöz kapnak egy Antonioni-, Romm-, vagy Bergman-filmből ismert megoldás láttán, megfeledkezve arról, hogy a dedramatizálás, az újfajta szimbólumrendszer, a lehető legjobb értelemben vett intellektualizmus fogásaival mások is élhetnek. Csehov új dramaturgiát teremtett; nagyon sokan elfogadták elveit, s mégsem minősültek utánzónak. Vádoljuk-e meg *Kovács Andrást*, mert a *Nehéz emberek*ben a cinema verité előírásait követte, *Keleti Mártont*, mert — a magyar film gyakorlatában először — oldottabb, derűsebb színeket kevert a fasiszta korról festett tablón? A kérdés mindig az: mit mond a művész, vannak-e gondolatai. *Fábri Zoltánnak* például vannak. *Utószezon*ja értékét szerintem nem csökkenti, hogy a filmben alkalmazott jelrendszer ismert, hiszen a rendező nem másol, hanem újjáteremt, s az eszközöket eredeti mondanivaló szolgálatába állítja. (Más kérdés, ha szolgai utánzásról van szó, s az alkotó elfelejti kitenni az idézőjelet: néhány ilyen példáról is van tudomásunk.)

Esztétikailag pontosan körülírható magyar filmstílusról, tucatnyi sikerük ellenére, úgy gondolom, még korai beszélni, de a mostanában forgatott művekben — főként a drámákban — egyre inkább érezzük *a nemzeti jellegzetességek feltérképezésére* irányuló törekvést. A vásznon megelevenedő történetek a nemzeti karakter, a néplélek differenciált sajátosságait veszik számba, de nem mellőzik az „örök" emberit, az egyetemest sem, következésképpen nemcsak azok számára szolgálnak tanulságokkal, akik átélték az eseményeket. Azt mondják, egyesek aggályaikat fejezték ki a *Szegénylegények* cannes-i jelölése után: vajon hajlandó-e a külföldi néző bekapcsolódni a mi eszmevilágunk áramköreibe? A választ ismerjük. Az történt, ami a *Ballada*, a *Hamu és gyémánt*, az *Üzlet a korzón* esetében: jellegzetesen szovjet, lengyel, csehszlovák szituációk „behelyettesíthetők" más környezetbe is; a filmek példázata általános érvényű. (Személyes élmény: a *Tízezer nap* bemutatóját a debreceni nyári egyetem hallgatói döbbent megilletődéssel nézték végig, pedig, mint később kiderült, magyar-ismeretük több vonatkozásban meglehetősen hiányos volt.)

S végül még egy ismérv. Jancsóék és a legifjabbak számára nincs „tabu", melyről csak hangfogózva, az aktuális szempontokhoz igazodva lehet beszélni. A *Húsz óra*, a *Szegénylegények*, a *Tízezer nap* korábban kényesnek mondott kérdésekre keresi és találja meg a választ, anélkül, hogy a pártosságnak hátat fordítana. Az őszinteség igénye egyébként nem újfajta előírás, hanem régóta ismert belső parancs, morális lendítőerő. A *Ballada*, a *Hétköznapi fasizmus* és más, a pártos elkötelezettség jegyében fogant filmek után a szocialista alkotó felelőssége különösen megnövekedett. Sok magyar film bizonyítja, hogy művészeink átérzik ezt a felelősséget.

Herskó János:

Nemes Károly tanulmányát főképpen új gondolatai, a koncepciójából következő sajátos megközelítésmód teszi érdekessé. A cikk mégis sok tekintetben vitára inspirál. Elsőként az elmulasztott szempontokra szeretném a figyelmet ráirányítani.

Hadd említsek két ilyen gondolatot. Az egyik a *sematizmus idejének szerepe* a cikkben sokhelyütt érintett alkotók életútjában. A tanulmányban említett filmrendezők valamennyien ilyen vagy olyan helyen, de a sematiz-

Digitized by Google

mus idején is tevékeny részesei voltak a filmkészítésnek, és rájuk ez az időszak — pozitív és negatív töltéssel is — nagyobb hatást tett, mint ahogyan a tanulmány ezt jelzi. Ennek egyik fő oka az volt — amit a tanulmány is érint —, hogy a háború előtti magyar filmművészet, illetve filmipar igen kevés filozófiai, esztétikai és művészi hagyományt kínált az új magyar filmművészet számára. Ezért a sematizmus korának elemzése a kialakuló új magyar filmművészet történetében összetettebb kérdés, és pontosabb vizsgálódást kívánna.

A másik megjegyzésem Nemes cikkének ahhoz a fejezetéhez kapcsolódik, amelyben *a dokumentumfilm és a Balázs Béla Stúdió* szerepét írja le a megújulásban. Nemes itt a jelenség magyarországi felbukkanásának formáját érinti, és véleményem szerint nem eléggé mélyen elemzi a filmnyelv és alkotói módszer hatalmas fejlődésének és végleges kialakulásának szerepét az ötvenes évek végén. Ide tartozik az a filmkörökben elhallgatott, de igen fontos szerep is, amelyet ebben a megújulásban és gyökeret verésben a televízió töltött be. Ám ezek a gondolatok, bizonyos fokig kiindulópontját képezhetik egy-egy tanulmánynak is. Én azonban nem vagyok híve annak, hogy egy tanulmányt vagy művészi alkotást a bíráló szempontja szerint vizsgáljunk meg. Ehelyett inkább arra törekszem, hogy az alkotó alapállását kutassam fel az illető műben, és erről az oldalról megközelítve szóljak hozzá, vagy bíráljam, ha nem értek vele egyet. És éppen ez lehet a másik vitamódszer, amely megnyílik a hozzászólók előtt. Ebből a szempontból tartom talán a legjelentősebbnek Nemes tanulmányát. Hadd idézzem azt az alapgondolatot, amelyet én a szerző kiindulópontjának tartok, és amellyel teljesen egyetértek; „A filmművészet ugyanis nem azonos a filmek összességével, hanem *meghatározott esztétikai minőséget* kell hogy képviseljen. A magyar filmgyártásban az utolsó évtizedben születtek meg azok az alkotások, amelyek összesűrűsödve *önálló arculatú aktív ábrázolását* adták a magyar valóságnak a szocialista átalakulás történelmi sodrában."

Nemes olyan gondolatot érint itt, amely nagyon közel áll hozzám, és amelynek az én megfogalmazásomban az a lényege, hogy egy-egy kiváló film, de *még a kiváló filmek összessége sem a nemzeti filmművészet alapja.* Egy nemzet filmművészete akkor válik felnőtté, amikor az egy perióduson belül keletkezett filmek egymást kiegészítik, amikor összecsengenek a nemzet belső és külső helyzetének tükrözésében. Ebből a szempontból ítélve a cikkírónak teljesen igaza van, hogy az utóbbi négy-öt évben, kb. 1963 óta, keletkeznek nálunk olyan filmek, amelyek ezt a hivatást betöltik, amelyek egy-egy kérdést más-más oldalról járnak körül, s lehetőséget nyújtanak a közönségnek arra, hogy több oldalról, más-más művészi megfogalmazásban, más-más hangulati erővel és hatással élje át a történelmi és mindennapi konfliktusok drámáját. Ha Nemest ezen a ponton ki kell egészíteni, akkor ez azért van, mert ennek a ténynek a megállapítása után megelégszik azzal, hogy egy-egy film szerepét elemzi ezen a törekvésen vagy folyamaton belül. Ez biztosan vitákra adhat alkalmat, ezekben azonban nem kívánok részt venni, mert a cikk alapállásával lényegében egyetértek.

Két lépést azonban elmulaszt a szerző. Az egyik, hogy a különbözően értékelhető filmek *hogyan egészítik ki egymást, hogyan alkotnak közös filmművészetet.* És itt ő maga is beleesik abba a hibába, amely film-közéletünk egyik legveszedelmesebb betegsége: az úgynevezett „élfilm" keresésének szemléletébe. Gondolom — és ez lehet a tanulmány egyik célja is —, egy bizonyos művészi és filozófiai nívón felül (és az említett filmek

Digitized by Google

mind felette vannak ennek a nívónak) nem az az elsődleges kötelességünk, hogy a pillanatnyi rangsort megállapítsuk a filmek között, hanem az, hogy megvizsgáljuk, mennyiben vesznek részt a *közös cél* megvalósításában, a nemzeti filmművészet összképének a kialakításában. És mindjárt itt következik a döntő kérdés, amely már a jövőt, a továbblépést is érinti: vajon esztétikai, kritikai elemzéseinknek és vitáinknak az-e a céljuk, hogy bizonyos „filmtípusokat" alakítsanak ki, s ezeket aztán követendőnek tartsuk, vagy pedig arra akarjuk ösztönözni az alkotókat, hogy minél szélesebb skálán és minél mélyebbre hatolva térképezzék fel korunk konkrét társadalmi, pszichológiai, szociális és hangulati közegét?

Persze nem arra a naivitásra gondolok, hogy a művészek az utóbbi esztétikai konklúziót hallván vagy olvasván, ezentúl úgy alkossanak, hogy tudatosan kiválasszák maguknak azt a helyet, amely ebben a „feltérképezésben" számukra „kijelöltetett". Nem. A művészek — ki tudatosabban, ki ösztönösebben — megpróbálják a saját útjukat járni. A kérdést, amelyet feltettem, művelődéspolitikai ügynek kell tekintenünk, és ilyen szempontból éppen ez az egyik legdöntőbb feltétele a magyar filmművészet továbbfejlődésének. Az alternatíva így áll előttünk: bizonyos bevált tematikában, bizonyos bevált művészi eszközökkel rendelkező alkotókat buzdítsunk-e, vagy pedig filmművészetünk valamennyi fiatal és idősebb „munkását" arra ösztönözzük, hogy kutassák tovább a valóság feltárt és feltáratlan területeit? Úgy gondolom, hogy mind a marxista világnézet, mind az eddigi fejlődésből levonható tanulságok (és úgy érzem, az Nemes cikkének a lényege is) az utóbbi felé mutatnak. De ez, gondolom, már nemcsak egy tanulmánynak a feladata, ez túlmutat azon. Mindannyiunk munkáját és erőfeszítését követeli, mindannyiunk hozzájárulását ehhez a fontos ügyhöz.

Hámori Ottó:

A pillanat — megítélni hol tart, meddig jutott filmművészetünk — valóban alkalmas. A szkeptikus azt is mondhatná: gyanút keltően kényelmes pillanat. Igen, az ilyen siker-korszakoknak is megvan a maguk csapdája, s mi bizony hajlamosak vagyunk rá, hogy ha biztos talajon vélünk járni, ne nézzünk a lábunk elé. Nem azt mondom, hogy ennek a rendszerező szándékú és rokonszenves tanulmánynak, „Az új törekvések a magyar filmművészetben" című munkának örömteli és bizakodó alaphangja indokolatlan, de mégis arra kell gondolnom, hogy a régen várt s most végre beérett siker öröme *sok mindent leegyszerűsít a mi gondolkodásunkban.*

A tanulmány írójának álláspontja szerint — ha helyesen értem —, a hatvanas évek közepére, bizonyos értékrendbeli különbségekkel ugyan, de megszületett, felismerhető lett a „meghatározott esztétikai, minőséget" képviselő, „önálló arculatú", egységesnek mondható (vagy legalább világosan körülhatárolható) mai filmművészeti irányzat. S abban bizonyosan igaza van a tanulmánynak, hogy számos alkotást rokonít társadalmi-művészi törekvésük: az ábrázolás új lehetőségeit kiaknázva tükrözni mai világunkat, vagy még inkább: maivá alakuló világképünket. Csakhogy ezek az „azonosságok" *semmiképpen nem formálódnak irányzattá.*

Amikor a filmművész-szövetség, szokás szerint kijelölte a pécsi filmszemlére a legutóbbi év termésének hat reprezentánsát, a választás olyan műveket jelölt, amelyek rövid pályájukon máris jelentős sikereket arattak. De akár csak ezt a hat filmet is *azonos* irányzat termékének fogni fel, gya-

Digitized by Google

korlatilag annyit jelentene, hogy a siker fényében nem erőltetjük a szemünket, nem kívánjuk meglátni azokat a ma is érvényes problémákat, amelyek éppen e sikeres filmek különbözőségében manifesztálódnak. Az *Utószezont* és a *Hideg napok*at, a *Szevasz Verát* és a *Tízezer napot* azonos irányzatban született filmeknek felfogni, a *Hogy szaladnak a fák* című filmet az *Apával* azonos szemléletűnek tekinteni — ez nagyfokú és tiszteletreméltó tapintatra utal, de valószínűleg tévedés. Hiszen éppen arról van szó, hogy ezek a hazai és nemzetközi méretekben sikeresnek tudott filmek stílusban, világlátásban olyan *különfélék*, amennyire tehetséges emberek törvényszerűen különbözőképpen ítélik meg tárgyukat — gyakran ugyanazt a tárgyat is. A *Hideg napok* például éppúgy a háborús történésekben való felelősséggel szembesíti szereplőit, mint — egy sajátos eset jelképességében — az *Utószezon*. Mégsem merném ezt a két filmet valamilyen valóságjelentés azonos jellegű művészi tükrözésének tekinteni. Mert végül is a tanulmány valahogy ilyesféleképpen kezeli ezt a két művet, azzal a disztinkcióval, hogy a Hideg napokat a történelmi konkrétság sajátos s — mintha így kellene értenünk — kevéssé hatásos felfogásában marasztalja el, az Utószezont pedig abban, hogy túlságosan bonyolultan és zsúfoltan motivál. Végül is tehát mindkét említett mű kisebb hatású volna, feltehetően azért, mert tárgyuk ábrázolására nem a leghatékonyabb formát választották. Máshol pedig azt olvassuk, hogy ezek a filmek — az elemzésben nagy hangsúlyt kapott más munkákkal együtt — „a korábbi ábrázolási móddal való szakítást képviselik", s így „megvan az a veszély, hogy a közönség éppen azokat a műveket érzi idegennek, amelyek a fejlődés új útjait törik". Igen, ez mint empirikus következtetés bizonyosan helytáll, de ha a hatást egyes filmjeink esetében nem külön-külön s egyedi módon vizsgáljuk, akkor megint csak azonosítjuk a nem azonosíthatót, és csak általánosan igaz konzekvenciákra jutunk, amelyek azonban az egyes konkrét művek esetében nem állnak meg. A Hideg napok végül is nem volt idegen a közönségnek, s nem volt redukált hatású, ellenkezőleg, nagyon is aktívan hatott (nem egyszerűen a nézőszámra gondolok), s aki elutasította, az nem a formát, a kifejezésmódot utasította el, hanem azt a tartalmat, amely a „közlegények" felelősségét hangsúlyozta. Ilyen értelemben ez a film provokálta a nézőt. A vita, amely ezúttal nagyobbrészt a néző belső világában robbant ki, egyáltalán nem azonos azzal a lehetséges tartózkodással, amely az Utószezont a közönség egy részénél kísérte. Itt elképzelhetőleg a formai próba is nehezítette, hogy a film szellemileg-érzelmileg azt a hatást érje el, melyre törekedett.

Egyébként nem ezeknek a filmeknek az értékéről és minőségéről vitatkozunk, hanem az értékek összemosódásáról. *Az egyszerűsítésről*, amely a sikerek születésének történeti rajzában — talán szükségszerűen — megjelenik, elkerülve a nézetem szerint első helyre kívánkozó esztétikai feladatot, a *hatáselemzést*. Mert minden bizonnyal igaz: a film esztétikai minősége a hatásban valósul meg. Ezért lehet különös jeelntősége annak, hogy kényelmesen fogjuk-e fel a múltból megidézett jelenségeket, vagy a probléma újrafogalmazására vállalkozunk. Hadd bizonyítsam ezt — ha bizonyító erejű — egy példán. Sokan, gyakorló kritikusok, művészek, értetlenül álltak a példa előtt: egy különlegesen szépnek, nagy formátumúnak tudott filmünk — a statisztika tanúsága szerint — nem találja meg a közönségét. Pedig a nép drámai sorsát ábrázolja, s költőien idézi a valóság tényeit. Az emberekben azonban, akikről pedig szól, nem ébreszt igazi visszhangot. Legalábbis nem olyant, hogy az élmény másokra is átsugározzon, s ezzel közönséget

Digitized by Google

toborozzon a filmnek. Jellegzetesen a népies művészet hagyományaiban fogant mű, ez a művészi irány pedig a legnagyobb néprétegek tudati világában akar elhelyezkedni. Ma mégis — bármilyen ridegen hangzik is — jórészt elszigetelt. Bizonyosan azért, mert a „népi" fogalma ma már egészen mást jelent, mint amire mi, emlékezetünkhöz tapadva, gondolunk.

Vajon mai filmművészetünknek nem egyik nagy problémája-e *a „népi" irányzat formája, hatása?* Vajon járható-e még — a korszerű igazság igényével — az az út, amelyet a gyakran idézett tanulmány a mai magyar film első forrásaként jelöl? A tanulmány szerzője ugyanis úgy véli, hogy a felszabadulás utáni magyar film — egy példától eltekintve —, csak a háború előtti *népies irányzatban* lelhette meg hagyományait. Nem *Szőts István* különleges művészi kvalitásait vitatom, de egyrészt bizonyosnak tartom, hogy már az új korszak első éveinek filmalkotói sem tapadtak ehhez az emlékhez, mint kizárólagos ismerethez, másrészt érdemes volna talán figyelembe venni azoknak a magyar filmművészeknek a pályáját is, akiket a háború előtti évek Magyarországa kirekesztett a hazai munkából. Ennek a disztinkciónak szükségességét éppen mai filmjeink sikere hangsúlyozza, hiszen többségükben — s nemcsak az idő múlása következtében, de a népies-romantikus szemlélettől való távolságuk révén is — úgy lettek sajátosan magyar alkotások, hogy egyúttal *magukba foglalják a pragresszív filmművészet megannyi tapasztalatát,* akkor is, ha ezek az előzmények nem a háború előtti Magyarországon születtek. A hagyományokra épülés legjellegzetesebb példájának tekintett *Talpalatnyi föld* sem csak ebből a népies irányzatból bontakozott ki, hanem — egy új valóság megkülönböztető jellegével együtt — annak az erőnek a közreműködésével, amelyet az előző évek kiszorítottak a magyar filméletből. Világosabban szólva: már létezett és hatott egy marxista látásmód, akkor is, ha ez a nagyon körülhatároltan fölfogott filmművészetben idehaza addig nem manifesztálódott.

A szűken értelmezett hagyományszemlélet egyébként azzal a törvényszerű következménnyel jár a tanulmányban, hogy nem néz szembe a *népies-misztikus előzmény máig ható konzekvenciájával.* Ha ugyanis a Szőts-féle felfogás volt az egyetlen érdemleges örökség, akkor természetesnek kellene tekintenünk, hogy a „magyarság sorsproblémáit" kutató mai műben ez a koncepció, legalább részben, újra fogalmazódhat. Úgy tűnik, a tanulmány valóban természetesnek fogadja el ezt a lehetőséget, ezért nem kérdőjelezi meg a rendkívüli tehetséggel elkészített *Tízezer nap*nak azt a vonását, amely a magyar paraszti sors ábrázolásában még mindig nagyrészt ehhez a tragikus determináltsághoz kötődik.

Azért időztem e témánál hosszasabban, mert úgy érzem, ennek a kérdésnek a nyílt megvitatása *alapkérdés* a magyar film további útján. Kuriózummá, „költészetté" szűkül a mi filmjeink egy része, ha máig érvényes lehetőségnek fogadjuk el a „magyar paraszti sors örök tragikumát". Nem szólván arról, hogy a mai valósággal való szembesítésben ez a felfogás nem is áll helyt. Éppen a más vonatkozásban új korszakot jelölő műként említett *Oldás és kötés* a példa rá, hogy mennyivel termékenyebb művészi attitűd ezeknek a régi hiteknek a felülvizsgálata. Itt már olyasféle téma kap magasrendű művészi megfogalmazást, amely valóban a mi éveink hazai valóságában lett általánossá: a népi értelmiség új életformájának szembesítése lelkiismeretének és a közösséghez való viszonyának kérdéseivel. Az Oldás és kötés *ilyen értelemben* népi film — egy korszerűbb szemlélet oltása révén —, s ezért lehet korszakos példa a sematizmus leküzdésére is. Kétféle

Digitized by Google

tévedéssel számolt le: a népies hagyomány miszticizmusával s az új normákkal meghatározott világ vulgarizálásával.

Egyebek között az Oldás és kötés példájára gondolok, amikor készséggel elfogadom a tanulmánynak azt a következtetését, hogy a sematizmus korszakában visszatartott erők egy belső küzdelemben — készülődve — kumulálódtak. Azután kifejeződtek olyan művekben, amelyeknek egyik csoportja a magyar történelmet, különösképpen a közelmúltat a nemzeti önismeret és felelősség aspektusából vizsgálta, a másik a *személyiség helyét, szerepét* kutatta a megváltozott társadalom viszonyai között. Örvendetesen különféle, nagy tehetségű és vallomás-értékű művek ezek. Csak jelzéséül annak, milyen tágas a világa e két nagy témának: az előbbire példa lehet a *Párbeszéd* és a *Hideg napok*, a másikra a *Megszállottak* és az *Álmodozások kora*. A Párbeszéd külön jelentősége abban van, hogy az önmagukban is teljes, szuverén világú drámák egymásra építésének módszerével egy korszaknak szinte enciklopédikus rajzát adja — egy valóságos és hiteles személyes sorsban; bizonyítva annak a sajátosan mai drámai konfliktusnak jelenlétét, hogy a kommunista hűsége a maga világnézetéhez: a szocializmus viszonyai között is hordozhat drámát. Ez a gondolat fogalmazódik újra a Megszállottakban, most már nem történeti áttekintésben, hanem mai, köznapi, és sokáig művészileg ábrázolhatatlannak tekintett témában. Azután később ez a magatartás eszménnyé válik. Már nem közvetlenül személyesül meg a műben, hanem a példát jelenti a maga helyét kereső, „felnőtté érlelődő" fiatal ember gondolat- és fantáziavilágában — egyúttal intellektuális áthangolást is megélve, illúzióktól megfosztva — az Álmodozások korában, s még pregnánsabb az *Apá*ban.

Látható, hogy a téma az absztrakció felé halad, míg végül — eggyéolvadva a másik téma, a művészi történelem-analízis fejlődésével — filozófiai jellegű, egyúttal drámailag robbanó erejű műben éri el ennek az alkotói korszaknak csúcsát. A *Szegénylegények* az eszmékhez hű embert egy régi történelmi szituációba helyezve, bukásában ábrázolja. Hangsúlya a tragikus humanizmus: „újra megtalálni az embert mindenütt, ahol felfedeztük azt, ami őt eltiporja". Az eszmékhez hű ember megidézésének drámai lehetőségeit bizonyítja újra a magyar film, egy döbbenetes szépségű műben, a *Csillagosok, katonák*ban. Itt már félreérthetetlenül arról a gondolatról van szó, hogy a világról vallott elképzelések összefüggő rendszere — így, vagy úgy, érzelmileg vagy tudatosan — egyszer minden embert választásra kényszerít, s az ember eldönti, *hová tartozzék*. A döntés után már egyre mélyebben bocsátkozik ennek a választott ügynek a kötésébe: azonosul vele, ennek az eszmének nevében cselekszik, mert minden más természetű cselekvést árulásnak érezne, vagyis azzal egyértelműnek, hogy elveszíti önmagát. Így hát a film saját törvénye is az, a választás, a döntés: hová tartozom a világban — ez a legmélyebb magyarázata az ember cselekedeteinek. Az idézett filmek példájára visszatekintve igazolhatjuk a tanulmány szerzőjének álláspontját: a sikeres művek közös természete, hogy *közösségi gondolatokra épülnek*.

Abban, hogy e filmek — és velük jó néhány más munka — ilyen sikeresen tölthették be hivatásukat, valóban része volt annak is, hogy a szavak kimondhatóvá lettek. Meg annak a felismerésnek, hogy az új valóság és az újuló szemlélet: *gazdagon ábrázolható és ábrázolandó* drámákban. Holott a sematizmus egyik melegágya az a hit volt, hogy életünk új jelenségei — kiforratlanságukban, jellegtelenségükben — ábrázolásra alkalmatlanok. Kis

Digitized by Google

részben ugyan, de maga a tanulmány is tudomásul veszi, elfogadja ezt a gondolatot, amikor mentségként mondja: ki kellett kísérletezni „az új ellentmondások" új művészi ábrázolásmódját, s ez hosszú, fáradságos munka volt. A sematizmust tehát voltaképpen két összetevőből magyarázza. Az egyikre — a félreértett állami érdek gyakorlatára — nem sok szava van; valahogy adottnak, afféle sorscsapásnak kellene tekintenünk .A másikra, az új jelenségek ábrázolásának nehézségére, kimunkálatlanságára pedig úgy kellene gondolnunk, mintha az is törvényszerű lenne, hogy ha a régi típusú konfliktusok érvénye megszűnik — az alkotó tehetség hosszú időre megbénul. Valamiféle alkotói pánik rajza sejlik a háttérben. Ismerjük az idézett korszak gyakorlatát, tudjuk milyen kevéssé volt inspiratív — még a maga igényei szerint is — az a kultúrpolitikai gyakorlat. Sőt azt is kész vagyok elismerni: „megszűnt annak a lehetősége is, hogy az ábrázolás az antagonisztikus ellentmondások külső, sokszor eléggé durva megnyilatkozásaihoz kapcsolódjék", s ez valóban újszerű, kipróbálatlan módszerek követelményével szembesítette az alkotókat. De mindamellett hadd soroljak a korszak e két jellemző vonásához még egy harmadik is. Talán rossz néven vehető, kimondom mégis, mert úgy hiszem hozzátartozik a teljes igazsághoz: mi ezt a harmadik okot tapintatosan *kontraszelekciónak* szoktuk mondani, s érte a felelősséget ismét a korra hárítjuk át. Jelölhetnénk világosabban: beszélhetnénk *a tehetség felelősségéről.*

A tehetség — ez a téma nem sok helyet kap a tanulmányban. Pedig nehezen lehet elképzelni egy művészet fejlődésrajzát — bármennyire adott feltételek között lélegzik is (vagy fuldoklik) a művészet — a tehetség természetének vizsgálata nélkül. A szemlélet — *része a tehetségnek.* Így hát pusztán a szemlélet torzulásának vagy változásának megállapításával nem lehet teljes értékű választ adni a művészet egy-egy korszakának problémáira. A sematizmus burjánzását a magyar film történetében sem lehet ma már — hitem szerint — egyszerűen azzal magyarázni, hogy „normális fejlődési feltételek híján a magyar film elvesztette esztétikai jellegét". Ez magyarán szólva azt jelenti, hogy „nem lehetett, nem engedték" az új életteényeket hitelesen ábrázolni, az újfajta ábrázolásmódot kikísérletezni. S ehhez a kényszerű helyzethez formálódott ezek szerint az alkotó szemlélete, hiszen „elvont tételek spekulatív konstrukciójú, sematikus megjelenítőjévé degradálódott". Vagyis ez a szemlélet elfogadta az adott helyzetet.

Vajon *meggyőződéssel, vagy alkuként?* A tevékenység egyetlen — redukált — lehetőségét akceptálta-e a művész, vagy formát keresett a gondolatnak, amelyet különben — bármilyen naív megfogalmazásban is — de elfogadott? Már e kétféle ismert magatartás jelenvolta is rákényszeríti az újabb kérdésre: ha a művész azonosul egy tévedéssel, vajon csak a tévedést — a téves, hamis, torz koncepciót — tehetjük felelőssé? Ha így volna igaz, nem lenne okunk a későbbiekben ‚ellensematizmusról" beszélni. Hiszen amint megszűnt a dogmák egyeduralma, az alkotóerőnek — megszabadulva pusztán külső béklyóitól — már csak remekműveket kellett volna létrehoznia. Nem így történt. A szemlélet *új, ellentett előjelű tévedése* realizálódott jónéhány műben. Vajon ezért a jelenségért milyen társadalmi-állami igényt, milyen külső kényszert tehetnénk felelőssé? Nem — nyilvanvaló, hogy az újabb tévedéseknek többnyire *szubjektív okuk* volt: a régi hibáktól való eltávolodásnak — egyébként nagyonis érthető — szándéka; a hangsúlyozott elkülönülés egy vulgáris gyakorlattól, de — a törékeny te-

Digitized by Google

hetség át nem hárítható kudarcaként — *egy másik vulgáris gyakorlat irányába.*

Mindezzel pedig nem a sematizmus korszakának állami irányító gyakorlatát kívánom menteni — felmérhetetlen a kár —, csak arra szeretnék utalni, hogy *az alkotói szemlélet tétovasága* ugyancsak csökkentette igaz művek születésének esélyeit. Ha a szemlélet természetes eleme a tehetségnek, éppúgy része annak az a képesség is, hogy megtalálja a módját világos és igaz gondolatai érvényesítésének, tehát *önmaga érvényesítésének.* Az olyan tehetségben hihetünk, amely megtalálja és felmutatja — ha részben is — az igazságot, amely mindig azonos a progresszióval.

A tehetség felelősségéről — történeti vonatkozásban is — talán azért érdemes ilyen hangsúlyosan szólnunk, mert mai vitáinkban is helye volna ennek a gondolatnak. A vitára bocsátott tanulmány számomra éppen azzal a módszerével adja fel a legtöbb kérdést, hogy történeti áttekintésének egyes fejezeteit csak mint egymás utáni szakaszokat szemléli, s a kínálkozó következtetéseket nem tekinti *szervesen összefüggő, mai problémáinkra érvényes, orientáló* gondolati anyagnak.

Pedig nagyon is az. Éppen ez a gondolatrendszer — s nemcsak valami örökké aggódni akaró mentalitás — irányítja rá ugyanis a figyelmet újabb problémáinkra. A magyar filmművészet hagyományainak leegyszerűsített felfogása azzal a következménnyel járhat, hogy nem vesszük észre ennek az ábrázolásmódnak mai újraszületésében a menthetetlenül elavultat, s nem értjük kudarcának törvényszerűségét. A sematizmus átmeneti jellegéről adott, de lényeges elemeket figyelmen kívül hagyó elemzés eleve mentségül szolgál — persze tudom, anélkül, hogy ezt akarná — a holnapi tévedésekre. Hiszen ha az „új valóság" művészi megközelítésének igénye nem inspiratív, hanem gátló körülmény az alkotómunkában, akkor milyen jogon várnánk máris azokat a műveket, amelyeknek ma ismét „új ellentmondásokat" kellene ábrázolniuk? Pedig *ezt várjuk.* Például az alig követhető iramú technikai-tudományos mozgásból következő „új ellentmondások" esztétikus ábrázolását. De ha a tehetségnek nincs felelőssége a maga érvényesítésében, akkor ismét csak *igazgatási okokkal* fogjuk magyarázni a filmművészetünk beszűkülését. Mert például úttörő hivatást töltöttek be legjobb filmjeink a magyar történelem igaz ábrázolásában, a nemzeti önismeret kimunkálásában, a valóságtorzító illúziók szertefoszlásában, de ha újra meg újra ennél a lehetőségnél fogunk letanyázni — annyi jó mű után —, az ismétlésekben törvényszerűen redukálódik filmművészetünk. Sematizálódhat, ha úgy tetszik.

Az *érzékenység az új jelenségek iránt,* gondolom, ez az igazi formája a tehetségnek, amelynek felelősségét már csak azért sem lehet felejteni, mert a sikerek, amelyekre erre a vitára az alkalmas pillanatot megadták, éppen ebből a *felismert felelősségből* születtek.

Digitized by Google

Megjegyzések

„Modern" és új zene

(Egy vita margójára)

A magyar sajtó történetének egyik legnagyobb terjedemű zenei vitája bontakozott ki néhány hónapja a *Hajdú-Bihari Napló* hasábjain. A megye napilapja harminc vitaírást publikált, mintegy két hónapon keresztül. A disputa megmutatta, hogy Debrecen zeneértői és szakemberei féltő gonddal és felelősségérzettel szemlélik városuk zenei életének alakulását, és mindenkor készek arra is, hogy pozitív javaslataikkal támogassák a zene ügyét.

A polémiában azonban — sajnálatos módon — torz, hamis nézetek is hangot kaptak. Közülük a legsúlyosabb: az új zene értékelése. *Pongrácz Zoltán* vitaindító és vitazáró írásában. Pongrácz szerint: „A zenei ízlés városunkban... az utóbbi évek folyamán egyre inkább a »kispolgári« felé közeledik... Miért tartunk még ott, hogy például Bartókot, vagy Honeggert modernnek találjuk, holott már rég klaszszikusok, s ma már egészen más jelenti a modernséget." S hogy senkinek ne maradjon kétsége az iránt, mi a modern a zenében, s mert a polémia jó néhány részvevője tényekkel bizonyította, milyen nyomatékos helyet kaptak Debrecen koncertjein a XX. század élő és holt mesterei, vita-összefoglalójában Pongrácz Zoltán még nyíltabban fogalmazza meg álláspontját: „Hindemith, Alban Berg, Sosztakovics, Frank Martin, Petrovics stb. kivétel nélkül a zenei tegnapot jelentik — de ez nem értékjelző megállapítás."

A cikk írója a zeneszerzés „tegnapját" — bármennyire hangsúlyozza is, hogy ez nem értékmérő — végeredményben Debrecen zenei életének perifériájára akarja szorítani. Nyilvánvaló, hogy ha ez a „tegnap" már valóban letűnt, akkor át kell adnia pozícióját az *igazán mai* zeneszerzésnek, amelynek jellemző vonásait az említett írás tömören a következőképpen foglalja össze: „A ma zenéje egészen más... nem használ ütemvonalakat, likvidálta az akkordikát, a zenei történés az akciótengely és időtengely függvényrendszerében strukturálódik, a tovahaladás egyik fő mozgatója — szemben a régebbi variációval — a permutáció. Sokszor a hagyományos hangjegyírást is mellőzi, s helyette grafikus jeleket használ."

Külön téma lehetne, hogy az „akciótengely és időtengely függ-

Digitized by Google

vényrendszerében" való „strukturálódás" nyilvánvalóan nem más, mint szemfényvesztő visszaélés a szakterminológiával, amely némelyeket esetleg elkápráztat, de nem igazítja el konkrétan a mai zenei irányzatokban és technikákban járatlan olvasót. De ettől függetlenül: a modern zenének ez az ösztövér értelmezése túlon-túl leszűkíti a határokat, kirekeszti az „új zene" fogalmából *nemcsak a szocialista törekvéseket, hanem még a polgári progressziót is.* Pongrácz egy sajátosan dogmatikus művészetszemléletet hirdet, amelynek középpontja az immanens értékké emelt zeneszerzői *technika.* Számára lényegében csak az a fontos, *hogyan* strukturálódik a zene anyaga, nem pedig az, hogy *mi* strukturálódik benne, s ezzel teljességgel megbontja a tartalom és forma dialektikus egységét.

Azoknak a zeneszerzőknek a műveikben, akik Pongrácz szerint megütik a „maiság" mértékét, valóban vannak technikai, azaz formai hasonlatosságok, de ezek lényeges, nemegyszer döntő tartalmi különbözéseket takarnak, amelyeket csak a felületes vizsgálódó nem vesz észre. Azok a fiatal szovjet zeneszerzők például, akiket a cikkíró a legszélsőségesebben irracionalista nyugatnémet *Stockhausen*nel egy kalap alá vonva tart maiaknak, az orosz zene egyik legértékesebb hagyományát: *Muszorgszkij népi realizmusát* fejlesztik tovább. De a közelebbi vizsgálódás arról is meggyőz, hogy a legújabb zene számos produktuma — függetlenül attól, miféle „tengelyrendszerekben" strukturálódik — selejtes, dilettáns, gondolatszegény férc mű, amely a nyugati világban is a közönségnek csak egy igen szűk rétegét érdekli, bár kiadók, lemezgyárak nyomós anyagi érdekei állnak mögötte. Ezek az évről évre vadonatújnak és egyedül üdvözítőnek kikiáltott nyelvújító kísérletek a mai napig sem tudtak gyökeret verni a tőkésországok üzleti alapokra épült hangversenyéletében.

A vitában felszólalók közül néhányan nem értettek egyet Pongrácz-cal, de nézetük elvi kifejtésére egyikük sem vállalkozott. A disputát summázó szerkesztőségi cikk pedig arra az álláspontra helyezkedett, hogy „Pongrácz jogosan védelmezi a legmodernebb zenei törekvéseket. De *sajnos* (a kiemelés tőlem — B. J.) Debrecen közönsége számára még az általa tegnapinak tartott muzsikusok jelentik a modern zenét."

Debrecenben tehát — reméljük csak időlegesen — visszavonultak azok az erők, amelyeknek érdemi vitába kellett volna szállniuk ezzel a cseppet sem új zeneszemlélettel. Nem ismerték fel, hogy korántsem az ízlésről, s nem is csak a zenéről, hanem *ideológiai kérdésről* folyt a vita. Arról, amiről a Kulturális Elméleti Munkaközösségnek az utóbbi években közölt, a művészetről szóló dokumentumai is beszéltek, éppúgy, mint a IX. pártkongresszus. A debreceni zenei vitában a *polgári ideológia és művészetszemlélet* tett behatolási kísérletet egy olyan művészeti ágba, ahol ez látszatra kevésbé ellenőrizhető: a zenébe.

„Új zeneszemlélet" címen Pongrácz Zoltán olyan koncepciót kíván

Digitized by Google

Debrecen közönségére rátukmálni, amely szögesen ellentétes az országos művészetpolitikai, ideológiai alapelvekkel. Ezt a koncepciót annak reményében fejti ki — s ez ad a debreceni zenei vitának szélesebb értelemben is aktualitást —, hogy az új gazdasági mechanizmus nyújtotta *nagyobb helyi önállóságot* felhasználhatja a maga *külön zenepolitikai vonalának* érvényesítésére. De ha nem kockáztatni, hanem továbbfejleszteni akarjuk kulturális eredményeinket, ha a jövőben is tovább kívánjuk szilárdítani ezek szocialista jellegét, akkor a nagyobb önállóság csak *megnövekedett felelősségtudattal párosulhat.* Ne engedjük hát, hogy országos politikai és kulturális érdekek húzzák a rövidebbet mondva csinált „helyi érdekek"-kel szemben.

Breuer János

Így is lehet

A januárban élethe lépő új gazdasági mechanizmusra való felkészülés során sok olyan pozitív vonással találkozunk, amely a vezetők lendületesebb, merészebb vállalkozó kedvét, a vállalati önállóság kereteinek kitöltésére irányuló tevékenységét mutatja. Örvendetes jelenség az is, hogy sokhelyütt nem csupán a következő gazdasági év feladataival foglalkoznak, hanem már több évre előretekintve keresik az eredményesebb gazdálkodás módjait. Az ilyen vállalatok közé tartozik a *Kőbányai Gyógyszerárugyár* is.

Köztudomású, hogy világszerte csökken a szénnek mint energiahordozónak a szerepe, s előtérbe kerül az olaj és a földgáz felhasználása. A petrolkémia térhódításával a hazai szénfeldolgozás is veszít jelentőségéből. Így a *Dorogi Szénfeldolgozó Vegyipari Vállalat* is választ elé került: vagy új profilt szerez, vagy más munkaterületen kell elhelyezkedniük dolgozóinak. A vállalat önhibáján kívül, a műszaki haladás új irányzata folytán került olyan helyzetbe, hogy dolgozóinak munkájától függetlenül — *veszteséges üzemmé* vált.

A gazdasági vezetés kereste a kiutat, annál is inkább, mert az új gazdasági mechanizmusban nem sokáig maradhat fenn deficites vállalat. A dorogi központi telepen, a hozzá tartozó tatabányai karbidgyárban, meg a pesterzsébeti koromgyárban összesen hatszáz ember dolgozik. Mi lesz a vállalattal, mi lesz a dolgozókkal? Az igazgató idejében megkezdte a kilincselést, járta az országot. A dolgozók pedig érthető izgalommal várták a fejleményeket. Hosszú ideig mindig dolgavégezetlenül tért haza az igazgató. Aztán fordulat következett be. Útja során a Kőbányai Gyógyszerárugyárba is bekopogtatott, és itt már nemcsak meghallgatták, hanem segítettek is. A megbeszélés eredményeként — a nehézipari miniszter határozatával — ezentúl a Kőbányai Gyógyszer-

Digitized by Google

árugyár *önálló gyáregységeként* működik a Dorogi Szénfeldolgozó Vegyipari Vállalat. Az egyesülés mindkét vállalat számára előnyös, mert érdekeik egybeesnek. Nem „kényszerházasság"-ra léptek a dorogiak és a kőbányaiak, mint korábban szokásos volt, hanem a céljaik szerencsésen találkoztak.

Kezdjük a Kőbányai Gyógyszerárugyárral, amely kiemelkedő helyet tölt be a hazai gyógyszeráru gyártásban és a magyar gyógyszerexportban, s amelynek feladatai egyre nőnek. A gyár fejlődésének azonban határt szab az, hogy Budapesten nem terjeszkedhet tovább. Termelési és exportfeladatai bővítéséhez megbízható vidéki partnerre volt szüksége, amely előállítsa és szállítsa neki a szükséges gyógyszeralapanyagokat. Hosszas és gondos kutatómunkával sem lelhetett volna jobb társat, mint a Dorogi Szénfeldolgozó Vegyipari Vállalat, ahol kedvező feltételei vannak az együttműködésnek. A vállalat alapterülete nagy, s még bővíthető is. Dorogon szorgalmas vegyipari munkások, hozzáértő vezetők, tehetséges kutatók vannak, akik örömmel veszik majd ki részüket a kőbányai gyár feladatainak megoldásából. A hatszáz dolgozó legnagyobb gondja, a foglalkoztatás megoldódott: továbbra is régi munkahelyükön maradhatnak, nem kell vonaton és autóbuszon ingázniuk.

A *Kőbányai Gyógyszerárugyár* vezetői rugalmasan és gyorsan, a bürokrácia útvesztőit megkerülve, az új gazdasági mechanizmus követelte tempóban rendezték ügyüket a dorogiakkal. Hozzáfogtak a legsürgősebb feladathoz. Készülékeket szállítottak Dorogra, a kőbányaiak és a dorogiak közösen szerelték a berendezéseket, és még meg sem száradtak az aláírások az egyesülési okiraton, már megkezdték az első gyógyszeráru előállítását. Kőbányán azelőtt hetenként egy tonna fenozin készült — a dorogiak zökkenő nélkül tudtak ugyanennyit termelni, s az értékes termék fennakadás nélkül kerülhetett exportra. Kőbányán a Dorognak átadott fenozin helyett most más gyógyszeráru készül, olyan, amelyet eddig kapacitáshiány miatt nem gyárthattak. A közösen összehangolt tervek alapján Dorogon fokozatosan megszűnik a szénfeldolgozó profil — a karbidgyártás kivételével —, s olyan termékeket állítanak majd elő, amelyekre a kőbányaiaknak hazai felhasználásra vagy az export bővítésére szükségük van. Kialakították a távolabbi jövő terveit is. Áprilisban még gond volt, mi lesz a dorogiak jövője. Augusztusban a vidéki gyár már terméket adott a kőbányai központnak.

Ebből a példából korszerű vezetési, irányítási szemléletet lehet meríteni. Elsősorban azoknak a vezetőknek, akik rögtön azzal utasítják vissza a hasonló lehetőségeket, hogy „deficites vállalattal egyesülni nem jó üzlet" — azoknak, akik nem látják a *jelenben a jövőt*, amelyért érdemes közös erővel felelősséget, kockázatot vállalni.

Víg István

Digitized by Google

A Kommunyiszt hasábjairól

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom ötvenedik évfordulóját ünneplő SzKP munkájában fontos helyet foglalnak el a gazdasági kérdések. Testvérlapunk, a Kommunyiszt hasábjain is visszatükröződik ez. A gazdasági kérdésekkel foglalkozó cikkek sorából most azokkal ismertetjük meg olvasóinkat, amelyek a gazdálkodás új rendjével, elsősorban a vállalati gazdálkodás feltételeinek változásaival foglalkoznak.

A Kommunyiszt idei 1. száma **„Az ágazat a reform útjára lép"** címmel közli azt az interjút, amelyet *K. N. Rudnyev* elvtárssal, a műszergyártás, automatizálás és irányítási rendszerek miniszterével készített a szerkesztőség. Az iparág múlt évi eredményeinek ismertetése után a miniszter elmondta: most már az a feladat, hogy április 1-re az iparág összes vállalata átálljon az új rendszerre.

„Kezdetben, amikor megindult az egyes vállalatok áttérése az új rendszerre, a dolog egyszerűbb volt. Azokat a vállalatokat választhattuk ki és vonhattuk be a reformba, amelyek már hosszú ideje jól dolgoztak, és amelyeknek megvolt a lehetőségük arra, hogy a termelés volumenére vonatkozó feszítettebb tervfeladatok vállalásával emeljék a munkatermelékenységet, növeljék a nyereséget és a megfelelő mértékben képezzék a szükséges alapokat. Ma már nincs lehetőség válogatásra. Minden vállalatnak át kell térnie az új útra. De az eddig át nem tértek között vannak olyanok, ahol a tartalékok nagyon kicsik, az általuk képzett ösztönzési alapok nem elegendők az új rendszer megfelelő működéséhez. Ezzel a problémával már a múlt évben szemben találtuk magunkat, amikor néhány nagyobb üzemünket nem tudtuk átállítani a gazdálkodás új feltételeire. Ezt már csak azért sem tudtuk megtenni, mert az említett üzemek tervei minden mutató tekintetében igen feszítettek voltak."

A szerkesztőségnek arra a kérdésére, hogy *ez a probléma valószínűleg más iparágban is felmerül és a miniszter véleménye szerint mi itt a legjobb megoldás* — a következő választ olvashatjuk:

„Ez tényleg fontos és bonyolult probléma, amelynek tekintetében, sajnos, még nincs meg a kívánt egyetértés. Megpróbálom röviden felvázolni azt az e kérdéssel kapcsolatos, sajátos álláspontot, amelyet jelenleg széles körben vitatnak. Természetesen nem lehetett helyes azt javasolni, hogy csak az egyes vállalatok belső tartalékainak mobilizálásával oldjuk meg teljes iparágaknak, sőt az egész népgazdaságnak a tervezés és gazdasági ösztönzés új rendszerére való átállítását. Nyilvánvalóan lehetnek olyan esetek, amikor

Digitized by Google

pótlólagos erőforrásokat kell bevonni. Azonnal felmerül a kérdés: honnan? A pótlólagosan szükséges erőforrások — érthető módon — általában tényleg megtalálhatók az ágazaton belül. De figyelembe kell vennünk azt, hogy jelenleg a minisztériumok nem rendelkeznek szabad eszközökkel. Ilyen feltételek között nincsenek olyan helyzetben, hogy segítséget tudnának nyújtani minden vállalatnak, amely az új rendszerre való áttérésnél saját maga nem tud a megfelelő mértékben alapokat képezni.

A számítások azt mutatják, hogy minisztériumunknak erre a célra pótlólag kb. 36 millió rubelre lenne szüksége. Az összeg nagy részét előreláthatólag meg fogjuk találni az ágazaton belül, mindenekelőtt azzal a kipróbált módszerrel, hogy a termékek realizálása és a nyereség tekintetében feszítettebb tervfeladatokat fogadtatunk el az üzemek kollektíváival. Az összeg másik részét célszerűnek látszik abból a terven felüli nyereségünkből fedezni, amely a költségvetésbe folyna be. Más szóval: kölcsönt vennénk fel az államtól, amelyet a folyó vagy a következő évben törleszteni tudnánk. Véleményünk szerint ezzel nem sértenénk meg a költségvetés érdekeit, hiszen a vállalatoknak az új rendszerre való átállása még a felvett kölcsönök visszafizetése előtt kompenzálná az alapképzésre történt ráfordításokat. Arról van tehát szó, hogy annak a minisztériumnak, amelynek minden vállalata áttért az új rendszerre, sajátos kölcsönt kellene nyújtani."

Arra a kérdésre, hogy *ilyen formában a hitelezés az önálló elszámolás továbbfejlesztését és elmélyítését jelentené-e*, a miniszter így felelt:

„Természetesen, az ilyen hitelezés feltételezi, hogy az adott ágazatok szilárd perspektivikus tervvel rendelkeznek. Az SZKP Központi Bizottsága 1965 szeptemberi plénumának döntéseiből egyértelműen kidomborodik, hogy a gazdasági reformot a távlati népgazdasági tervek alapján kell megvalósítani. Véleményünk szerint a bázisszintű tervezés jelenlegi gyakorlata feltétlenül ellentmondásba kerül az új rendszerrel. A bázisszintű tervezés a régi rendszerben a tartalékok elrejtésére késztetett azért, hogy így lehetőség nyíljon a növekedés egyenletesebb ütemének biztosítására. A reform feltételei között ez teljesen indokolatlan. A gazdálkodás új feltételei minden adminisztratív módszernél jobban ösztönöznek bennünket arra, hogy rövid időn belül érjük el az állami terv által kitűzött perspektívát."

A szerkesztőség megjegyezte, hogy az utóbbi években a közgazdászok sokat beszélnek a vállalatok gazdasági önállóságáról az állami terv keretei között, és gyakran bírálják a minisztériumnak a vállalati önállóság ellen irányuló tevékenységét, s megkérdezte: *mennyire aktuális a gazdasági önállóság növelése a minisztérium vállalatainál.* A miniszter így válaszolt:

„Nagyon is aktuális. A minisztériumon jelenleg komoly felelősség nyugszik az általa vezetett ágazat állapotáért, fejlődéséért. Ez persze nem jelent kicsinyes gyámkodást. A minisztériumoknak jelenleg felelniük kell a felsőbb szervek előtt.

A vállalati terveknek a tervező szervek részéről való kicsinyes, merev ellenőrzése megfojtja a vállalati kezdeményezéseket, és nem ad lehetőséget a minisztériumnak, mint az ágazat fejlesztését irányító szervnek arra, hogy a legcélszerűbben oldja meg a tervek teljesítése során felmerülő problémákat. Célszerűbb volna olyan rendszer, amelyben — ha a költségvetés érdekeit nem sértik meg és a helybenhagyott gyártmányösszetételt is betartják — a minisztérium önállóan dönthetné el a terv további kérdéseit. A jelenlegi rendszabályok mellett nem lehet egyik vállalat feladatait csökkenteni, ha nem

Digitized by Google

emeljük ennek megfelelően egy másik vállalat tervét; még olyan körülmények között sem lehetséges ez, ha a minisztérium jelentősen túlteljesítette tervét. Hogy változtassunk ezen — ismétlem; úgy, hogy a népgazdaság érdekeit ne sértsük meg —, ahhoz a felsőbb tervező szervek speciális döntése szükséges.

A minisztérium jelenleg a munkabéralap kihasználási jogában is korlátozva van. A vállalatnak joga van arra, hogy a termelési terv túlteljesítése esetén megfelelő összeggel túllépje munkabéralapját, a minisztérium azonban már nem teheti meg ezt, csupán az abszolút munkabér-megtakarítással rendelkezhet szabadon. De ilyen megtakarítás az ágazat tervének túlteljesítése esetén nem szokott lenni. Ezért a tervezés és gazdasági ösztönzés új rendszerére áttérő minisztériumnak meg kellene adni azt a jogot, hogy saját tartalékalapot képezhessen az év végén, nem az abszolút, hanem a relatív munkabéralap-megtakarítás terhére.

Általában az egyik legaktuálisabb probléma a gazdálkodás új feltételeire áttérő vállalatok számára a tartalékok kérdése. Ennek a problémának a megoldása ágazati méretekben meg fogja erősíteni az önálló elszámolást. Milyen jó lenne például egy olyan speciális tartalékalap, amelyből sürgős pénzügyi segítséget nyújthatnánk a vállalatoknak! Ezért időszerű döntést hozni olyan tartalékalapok létesítéséről, amelyeknek segítségével a minisztérium operatív segítséget nyújthatna vállalatainak.

Ha már az önállóság növekedéséről beszélünk, akkor megemlítendő, hogy a minisztériumoknak nagyobb jogot kellene adni kibocsátandó gyártmányaik ármegállapítására is. Jelenleg gyakran előfordul, hogy a már kész gyártmány arra vár, mikor állapítanak meg rá árat. Miért? Csak azért, mert az árjegyzék nem fejezte még be körforgását a sok egyeztető és helybenhagyó hatóság között. Ágazatunk vállalatai a nagy sorozatok mellett nagyon sok kis sorozatú terméket is kibocsátanak. Lehetővé kell tenni a minisztériumnak, hogy minden kis sorozatra és egyedi gyártmányra maga állapíthasson meg árat, a fogyasztóval való megegyezés alapján. A felsőbb szervek ellenőriznék a minisztérium tevékenységének jogosságát, s a tömegesen és nagy sorozatban gyártott termékekre ők állapítanák meg az árakat. Az ilyen munkamegosztás csak hasznára válna az ügynek, szabad kezet adna a minisztériumnak, és megszabadítana a kicsinyes gyámkodástól az ármegállapítás területén.

Minél előbb döntést kell hozni az új gyártmányok árképzéséről is. Eddig az új termékek gyártása nehéz pénzügyi helyzetbe hozta a vállalatot, s így gátolta a műszaki haladást."

Végül a miniszter *a komplex önálló elszámolásról* a következőket mondta:

„A tervezés és gazdasági ösztönzés új rendszerére áttérve, az ágazatnak az önelszámolás nyelvén kell beszélnie mindenkivel, a lejjebb és feljebb levő gazdasági szervezetekkel és intézményekkel egyaránt. Célszerűtlen, pontosabban mondva, lehetetlen valamennyire is megfelelő tervet készíteni arra a sok tízezer különböző gyártmányra, melyet ágazatunk vállalatai kibocsátanak. Az ilyen feladat bármilyen tervező szervnek, még a hatalmas számítástechnikával ellátottnak az erejét is meghaladja. Azt is figyelembe kell venni, hogy a termékek nagy részét a fogyasztók egyedileg, szükségleteik felmerülésének mértékében rendelik meg. Előirányozhatók-e a tervben a bekövetkező változtatások ezrei, melyeket még létrehozóik sem sejtenek előre? Csak az iparág vállalatainak szállítóikkal és fogyasztóikkal való ha-

Digitized by Google

tékony, közvetlen kapcsolata biztosíthatja — a vállalati tervek alapján — a szükséges rugalmasságot, a munka maximális hatékonyságát.

Az új feltételek között semmi sem akadályozhatja meg az iparág vállalatait abban, hogy olyan termékeket gyártsanak, melyek a fogyasztóknak szükségesek, és fordítva, csak olyasmit lehet majd termelni, amire a piacnak szüksége van. Következésképpen a termelés számára a piac lesz a döntő."

A Kommunyiszt idei 2. száma közli *M. Kobrin* és *O. Lacisz* cikkét **„Miért felel a vállalat?"** címmel. A szerzők abból indulnak ki: aligha kell bizonyítani, hogy a vállalat irányítása nem egyoldalú funkció, hanem kölcsönös együttműködés a két fél, a vállalat és minisztérium, az irányító és az irányított között. A dolgok logikája folytán tehát az irányítást tökéletesíteni azt jelenti, hogy ezt a két oldalt tökéletesíteni kell — feltétlenül mind a kettőt, s nem valami módon csak az egyiket. Ezért nem vezethet eredményhez az irányítási apparátus bármely olyan racionalizálása, amely megfeledkezik az irányított oldalról, arról, hogy mit képzelnek a vállalatok, milyenek a gazdasági érdekeik, és következésképpen milyen az irányítással kapcsolatos igényük.

A cikk utal arra, hogy az SZKP Központi Bizottságának 1965 márciusi és szeptemberi plénuma megtalálta a probléma tudományos és egyben legészszerűbb megoldását. A plénum figyelmének középpontjában nem az adminisztratív apparátus, hanem a termelés fő láncszeme: a vállalat, ennek érdekei és törekvései álltak. A szocialista vállalatok új anyagi érdekeltségének kialakítása a gazdasági reform központi kérdése. Ez természetesen maga után vonja a minisztériumok új arculatának és általában az irányítás új feladatainak kialakítását.

Hogyan lehet a legmegfelelőbben kialakítani a kollektívák gazdasági érdekeit? Miért feleljen és hogyan a vállalat? A gazdasági reform már az ipar, az építőipar, a közlekedés, a kereskedelem minden ágazatában próbálja erőit. A gyakorlatban alakulnak ki a vállalatok önelszámolásának formái. Az emberek százezrei tapasztalatból ismerik meg az új rendszert, és megbizonyosodnak a párt gazdasági politikájának életképességéről, a felvett irány hasznosságáról. Még másról is meggyőződnek: arról, hogy az új rendszer még korántsem valami kész dolog, még sokat kell gondolkozni, dolgozni rajta.

Meg kell vizsgálni a reform megvalósításának gyakorlatában a gazdasági emelők elvi jelentőségét. A gazdasági reform magával ragadta az embereket, hatalmas alkotó aktivitást szabadított fel. Életbe léptek az üzemen belüli árak, az üzemek közötti egyértelmű gazdasági kapcsolatok. Az új rendszerre áttért vállalatok tapasztalata azt bizonyítja, hogy az olyan új gazdasági ösztönzők, mint a termelési alapokért fizetendő díj, vagy a beruházások hitelezése, rendkívül jótékony hatásúak. Nemcsak arra ösztönzik a vállalatot, hogy gazdaságosabban termeljen, de a centralizált tervezés minőségének emelését is lehetővé teszik. Ezt állandóan szem előtt kell tartani, mert csak felületes és primitív szemlélettel képzelhető el, hogy a gazdasági reform a központosított állami tervezés gyengítését jelenti. A tervezés minősége azonban csak akkor emelhető, ha megnő a tervezés alapjául szolgáló információk hitelességéért való felelősség.

Az alapokért fizetendő díjnak, a hitelek visszafizetésének nyomása alá került vállalatok tartózkodnak majd a felesleges berendezés- és anyagigényléstől, a megalapozatlan beruházási követelésektől, és megkeresik a kapa-

Digitized by Google

citás teljes kihasználásának lehetőségeit. Ennek eredményeképpen a központban összeállított összes mérleg és terv reális, egészséges alapot kap.

A reform első éve hasznos tapasztalatokat nyújtott. Sajnos, gyakorlatilag még változatlan maradt a munka hatékonyságával kapcsolatos vállalati ösztönzés rendje. Ennek lényege abban foglalható össze, hogy a vállalatok ösztönzési alapjai annak a pótlólagos tervnek a méreteitől függnek, amelyet a kollektíva, a korábban megadottan felül, saját akaratából magára vállal. És itt van alapjában véve a probléma lényege: erősebb a terv teljesítésének ösztönzése, mint a túlteljesítésé. Jelenleg még szembetűnő, hogy a tervezés megőrzi az elértről, a bázisszintről való tervezés elveit, bár ennek hibáit az élet bizonyítja.

A tervezési óvatossággal együtt a terv túlteljesítésénél is megmaradt az óvatosság, csak motívumai változtak meg. Korábban tisztán pszichológiaiak voltak; nagyon túlteljesíteni a tervet azt jelenti, hogy a következő évben erősen felemelt tervfeladatok jönnek. Most ez az óvatosság komoly gazdasági alapot kapott: a terven felüli nyereségből lényegesen nagyobb a levonás, mint a betervezettből. A terv túlteljesítése tehát szinte büntetéssel jár. Így ha év közben új tartalékok bukkannak fel, amelyeket a tervbe még nem foglaltak bele, nyomós ok van arra, hogy eltitkolják ezeket, hogy majd a következő évben a tervbe beszámítva, többet kapjanak a pótlólagos nyereségből — állapítják meg a cikk szerzői.

A Kommunyiszt 5. számában kollektív tudósítást találunk **„Az üzemen belüli önálló elszámolás és az anyagi érdekeltség"** címmel.

A tudósítás abból indul ki, hogy ebben az évben a pamut-, a gyapjú-, az édesipar, a könnyű- és élelmiszeripar sok más ágazata, a gépgyártás ágazatainak egész sora, s a színesfém-kohászati ágazatok többsége áttér a tervezés és a termelés gazdasági ösztönzésének új rendszerére. Létrejönnek a feltételek a gazdasági reform elveinek következetesebb alkalmazására. Kidolgozzák az ipari termékek új nagykereskedelmi árait; megállapítják az ösztönzési alapokra befizetendő nyereségelvonás ágazati és csoport-normatíváit. A reform megvalósítása kiszélesíti a tömegek gazdasági kezdeményezésének lehetőségeit, mert elősegíti az anyagi és erkölcsi ösztönzők helyesebb összekapcsolását úgy, hogy minden embernek a termelés végeredményével kapcsolatos személyes felelőssége megnövekedjék.

Az új rendszerre áttért vállalatok sikereket értek el, néha még nem túlságosan kedvező körülmények között is. Hiba azonban, hogy velük kooperáló vállalatok még nem alkalmazhatják az új módszereket. A vállalatok közötti, önálló elszámoláson alapuló viszonyok még gyengén fejlettek. Hallhatunk sikertelenségekről is az anyagi-műszaki ellátás területén, s ezek lépten-nyomon zavarják a normális munkát. Mégis, a nehézségek ellenére — melyek a reform első szakaszában természetesek is —, a vállalatok magukra találtak, jelentős tartalékokat tudtak megmozgatni. Ezek a tények a párt által kidolgozott új módszerek életképességét bizonyítják, és egyben azt is, hogy a gazdasági önállóság, a jogok kiszélesedése új erőt ad a kollektívának. Sok év után most először sikerült csapást mérni a „hajrázásra", mint a leggyógyíthatatlanabb betegségre. Egyenletesebbé vált a termékkibocsátás minden olyan ágazatban, amely megfelelően felkészült az új szerinti munkára. A reform mind nagyobb hatást gyakorol a munka- és termelésszervezés alakuló formáira, rákényszerít ezeknek kritikai felülvizsgálatára és tökéletesítésére.

Különleges ismertetőjelük az új rendszerre áttért vállalatoknak a mű-

Digitized by Google

szaki haladás meggyorsulása. Nem volna azonban helyes azt gondolni, hogy az új rendszer automatikusan hoz magas mutatókat, nagy nyereséget a vállalatnak. Azoknak a vállalatoknak a tapasztalatai, amelyek már régebben dolgoznak az új feltételek között, világosan mutatják, hogy a termelés hatékonyságának nagyfokú emelése bonyolult feladat. Az új rendszer előnyeinek realizálásához sok erőfeszítés szükséges, mindenekelőtt a termelés vezetői részéről. Rájuk ezen a téren nagy felelősség hárul.

A gazdasági reform sikeres megvalósításának fontos feltétele az *anyagi érdekeltség elvének megerősítése, az üzemen belüli önálló elszámolás következetes fejlesztése.* Csak az önálló elszámolás ad ugyanis lehetőséget arra, hogy a munka bérezését a legpontosabban összemérjük a munkásnak a társadalmi termeléshez való tényleges hozzájárulásával, vagyis következetesebben vezessük be az új rendszer alapelvét; azt, hogy ami az államnak jövedelmező, az legyen jövedelmező a vállalatnak és minden egyes dolgozónak is. És megfordítva: ami mindenkinek előnyös, az legyen előnyös az államnak is.

De *milyen formában lehet a műhelyekig, a munkaterületekig lebontani a vállalat önálló elszámolásával kapcsolatos mutatókat?* Ez a gazdasági reform gyakorlati megvalósításának, az új feltételeknek megfelelő anyagi ösztönzés megszervezésének egyik legfontosabb kérdése. Eddig a közgazdaságtudomány kevés figyelmet fordított ennek a problémának a vizsgálatára, és így természetes, hogy a vállalatoknak gyakran önállóan kellett keresniük a megoldás útját.

Egyes vállalatok azon az úton haladtak, hogy elszámoló terv-árat állapítottak meg a műhelytermékekre. Ezen árak segítségével le lehetett bontani a rentabilitás és nyereség mutatóit, és meghatározni az egyes részterületek helyét a vállalaton belüli önálló elszámolás rendszerében, valamint szoros kapcsolatot teremteni a terv műhely-szintű mutatói és az egész üzemre vonatkozó mutatók között.

Sok vállalatnál, ott, ahol nem készültek fel kellőképpen a gazdálkodás rendszerének megváltoztatására, bonyolult feladatot jelentett az üzemen belüli önálló elszámolás megszervezése. Hasznos volt viszont azoknak a vállalatoknak a kezdeményezése, amelyek *szerződést kötöttek tudományos kutatóintézetekkel.* Magától értetődik, hogy aligha fordulhat az új rendszerre áttérő minden vállalat ilyen intézethez segítségért. Nagyon hasznos lenne, ha az első tapasztalatok általánosítása alapján a minisztériumok ajánlásokat dolgoznának ki, melyek számításba vennék az iparág sajátosságait.

Ahogyan a műhelyek önállósága kiszélesedik, és felelősségük megnő, aktuális lesz felvetni azt a kérdést: *milyen jogokat és lehetőségeket kell kapniuk a műhelyeknek dolgozóik anyagi ösztönzésére.* Ez annál inkább is fontos, mert méretét tekintve némely műhely akkora, mint egy közepes vállalat. Különösen a kisegítő műhelyekben fontos az önálló gazdasági elszámolás bevezetése, mert ezeknek munkája jelentősen kihat az egész vállalat tevékenységének mutatóira.

Az üzemen belüli önelszámolás megerősítésével, a munkatermelékenység és rentabilitás növelésével lényegesen meg fog nőni a prémiumok, az egyszeri jutalmazások szerepe, s ez elősegíti, hogy minden dolgozó érdeke megfeleljen a vállalati kollektíva, illetve az egész társadalom érdekének. A prémium-alap — az üzemi nyereség egy része, és csak úgy érhető el az egyes dolgozók számára, ha munkájával részt vesz a nyereség létrehozásában elősegíti annak növekedését.

Digitized by Google

Az anyagi ösztönzésnek az új feltételek közötti rendszere még nem alakult ki teljesen. Ezzel kapcsolatban nem nyugodhatunk bele abba, amit néhány közgazdász javasol, hogy munkabérüknek megfelelően, arányosan osszuk fel az ösztönzési alapot a vállalat dolgozói között, anélkül, hogy speciális prémiumrendszert dolgoznánk ki és alkalmaznánk. Az anyagi ösztönzés gyakorlatának ilyen leegyszerűsítése gyengítené a dolgozóknak a munka eredményeiben való anyagi érdekeltségét. Hiszen ha kizárólag attól tennénk függővé a prémium mértékét, hogy mennyi munkabért kap a dolgozó, akkor csak részlegesen fejeznénk ki a vállalati tevékenység általános eredményéhez való hozzájárulását. Hogy minden dolgozót érdekeltté tegyünk a termelés hatékonyságának emelésében, ahhoz az szükséges, hogy nemcsak a vállalat általános eredményeivel kapcsoljuk össze a munkabért, hanem azokkal a konkrét termelési és gazdasági mutatókkal is, amelyekre a dolgozó közvetlenül hatni tud, s amelyeknek alakulása közvetlenül a munkahelyen, a műhelyben, vagy a vállalat más, kisebb szervezeti egységeiben figyelhető meg — állapítja meg a szerző-kollektíva.

A Kommunyiszt 1967. évi 9. száma **„A gazdasági reform és gazdasági szerződés"** címmel *A. Volin* tollából közöl tanulmányt.

A vállalatok jogainak és gazdasági önállóságának kiszélesedése hirtelen megnövelte az állami vállalatok közötti szerződések jelentőségét, mint a gazdasági kapcsolatok jogi formáját és mint a tervezés eszközét — írja a szerző. — Sajnos, a gyakorlatban előfordul, hogy szerződéskötéskor a felek nem érzik át felelősségüket, s hanyagul, késedelemmel szerződnek. A szerződések többsége formailag sablonos, hosszabb időre előre kinyomtatott űrlap, így nem tükrözi híven a felek sajátos viszonyait, nem határozza meg tökéletesen az áru fajtájára, minőségére, mennyiségére, a határidőre és a szállításra vonatkozó alapvető feltételeket. E hibák a viták sorozatát szülik, amelyek döntőbizottsági határozattal zárulnak.

A vállalat egész munkáját a szerződések megkötése és teljesítése szerint kell megalapozni. Ehhez pedig emelni kell a jogi kultúrát, a vállalatok és szervek vezetőinek részt kell venniük a szerződés feltételeinek kidolgozásában és megkötésében, s végül jól meg kell szervezni a teljesítés ellenőrzését.

A gazdasági kapcsolatok tartóssága a legközvetlenebb módon függ a vállalatok és szervezetek termelési tervének stabilitásától. Semmi sem gátolja úgy a vállalatok munkáját, nem zilálja úgy szét a szerződéses kapcsolatokat, mint a gyakori tervmódosítás. A tervfeladatok csak rendkívüli esetben és csak a fogyasztókkal való előzetes megbeszélés után változtathatók meg. Ez igen fontos a szerződések stabilitásának erősítéséhez. Célszerű a jogi normákban határozottan biztosítani a következő elvet: „A szállító vállalat csak felettes szervének és a fogyasztó vállalatoknak a beleegyezésével változtathatja meg termelési tervét, az ellenkező esetben döntőbírósági határozat alapján meg kell térítenie az okozott kárt."

A gazdasági törvényhozást oly módon is korszerűsíteni kell, hogy a felek anyagilag feleljenek a kötelezettségek teljesítéséért. Emelni kell tehát a vállalatok, szervek és hivatalos személyek anyagi felelősségét a szerződéses kötelezettségek teljes, idejében való teljesítéséért.

A Kommunyiszt 1967. 14. száma közli *N. Koritkov* **A kommunisták és a gazdaság** című írását.

Az objektív gazdasági törvények mélyebb megismerésére törekedve, a párt olyan intézkedések rendszerét dolgozta ki — állapítja meg a cikk szerzője —, amelynek célja az ipar, a mezőgazdaság és a többi népgazdasá-

Digitized by Google

gi ágazat irányításának tökéletesítése. Az SZKP Központi Bizottságának a Nagy Októberi Szocialista Forradalomról szóló tézisei hangsúlyozzák, hogy a tervezés és gazdasági ösztönzés új rendszerének következetes életbe léptetése az egész szocialista gazdaság fejlesztésére nagy hatással van.

A reform feltételezi a társadalmi és a helyi érdekek legracionálisabb egyesítését. Széles körű megvalósításában különösen aktuális feladat a gazdasági, politikai és ideológiai tényezők szerves összekapcsolása. A gazdasági módszerek sikeres alkalmazása a népgazdaság irányításában, a tudományosan megalapozott árak kidolgozása, a bankhitel kiterjesztése, a realizálás feltételeinek tökéletesítése, a vállalatok áttérése a közvetlen gazdasági kapcsolatokra az állami tervezés keretei között, az önelszámolás elveinek teljes és következetes megvalósítása — mindez csak az egyik oldal. Nem kevésbé fontos a káderek felelősségének növelése, az emberek gondolkodásának megváltoztatása, a morális és anyagi tényezők helyes egyesítése, hiszen ezek minden dolgozóra és a termelőkollektívák egészére is nagy hatást gyakorolnak.

Az irányítás gazdasági módszerei szerepének növelése, az önelszámolás teljes megvalósítása a vállalatoknál nem jelent valami automatizmust, amely szükségtelenné tenné a pártszervezetek tudatos, célirányos ráhatását a gazdasági fejlődésre. A gazdaság, mint a politika és ideológia is, pártügy.

Szintén a 14. számban jelent meg *V. Afanyaszev* cikke: **A kommunizmus építése — tudatosan irányított folyamat.** A cikk megállapítja, hogy a gazdasági reform megteremti a legkedvezőbb feltételeket a szocialista társadalmi viszonyok tökéletesítésére, a kommunista társadalomba való átnövésére. A reform mindenekelőtt a technikai haladást, a munkatermelékenység és hatékonyság emelését sietteti. Az ipar fejlesztése lehetővé teszi a mezőgazdaság fellendítésének biztosítását, a mezőgazdaságnak tökéletes technikával, vegyi és egyéb eszközökkel való ellátását, hogy a mezőgazdasági termelés termelékenysége növekedhessék. Ezáltal kedvező feltételei alakulnak ki az olyan fontos szociális problémák megoldásának, mint pl. a munkásosztály és a parasztság szövetségének erősítése, a mezőgazdasági munka ipari jellegűre változtatása, a város és falu alapvető különbségének megszüntetése.

Jelenleg a vállalatok ezrei térnek át az új rendszerre, és számuk szakadatlanul tovább nő. E vállalatok kollektívái komoly kísérleti munkát folytatnak, hogy megtalálják a vállalatok és az ezeket irányító szervezetek legcélszerűbb struktúráját az anyagi, pénzügyi és munkaerő-források legcélszerűbb kihasználásának útjait, s kidolgozzák az ösztönzések, a kollektívák szociális fejlesztésének leghatékonyabb rendszerét.

Végül a folyóirat 15. számában **A Szovjetunió gazdasága az elmúlt ötven év alatt** című cikkében *V. Dimsic* beszámol arról, hol tartanak az üzemek a gazdálkodás új rendjére való áttérésben. A gazdasági reform elmélyül, s mind újabb ágazatokat fog át. Jelenleg 5,5 ezer nagy iparvállalat dolgozik az új rendszerben; ezek a teljes ipari termelés 1/3-át adják. Ezen az úton jár már 17 nagy vasút (ezek bonyolítják le az ország teherszállításának több mint 80 százalékát), az autóközlekedési vállalatok, a tengeri és folyami flotta, a hírközlés, a szovhozok és a kereskedelmi vállalatok egész sora.

A párt és a kormány nagy figyelmet szentel a gazdálkodás módszereinek, formáinak tökéletesítésére, az iparban és a beruházásokban levő hiányosságok megszüntetésére, az egész gazdaság hatékonyságának emelésére, s a munkatermelékenység növelésére — fejezi be cikkét a szerző.

Csáth Magdolna

Digitized by Google

Többlettermék

Az anyagi termelésben előállított társadalmi termék egy részét a nemzeti jövedelem (értékformában: v + m) alkotja. A nemzeti jövedelemnek pedig két alkotórésze van: az egyik a *szükséges termék* (értékformában v), a másik a *többlettermék*. A szükséges termék a termelő dolgozók munkaerejének újraermelését, személyes fogyasztását szolgálja. A többlettermék tehát *a nemzeti jövedelemnek az a része, amely a szükséges terméket meghaladja* (értékformában: m). A többletterméket a termelő dolgozók *többletmunkája,* tehát az összes eleven munkának a szükséges munkát meghaladó része hozza létre.

A többlettermék keletkezésének történelmileg az a feltétele, hogy a termelőerők fejlettsége (a munka termelékenysége) olyan színvonalú legyen, hogy az előállított termékek mennyisége meghaladja a szükséges termék nagyságát. Ez egyfelől feltétele a kizsákmányoláson alapuló termelési módok kialakulásának; másfelől ettől az időponttól kezdve a többlettermék létrehozása olyan általános szükségszerűség lesz, mint a használati értékek előállítása.

A többlettermék termelését és elsajátítását a termelőeszközök tulajdona határozza meg. A kapitalizmusban a többlettermék *értéktöbbletként* jelenik meg, s egyrészt a tőkések luxus-fogyasztását, másrészt a tőkés felhalmozást szolgálja. A szocializmusban a társadalom (a közösség) érdekében használják fel a többletterméket; a *közös politikai szükségletek* kielégítésére (honvédelemre, igazgatásra stb.), *társadalmi szolgáltatásokra* (szociális, kulturális, tudományos célokra), valamint a jövőbeli gazdasági fejlődést szolgáló *felhalmozásra* (a termelés bővítésére és tartalékok képzésére) fordítják. A többlettermék tehát tartalmazza: a) a nem termelő szférában dolgozók és eltartottjaik fogyasztását (ez lehet pénzjövedelem, vagy ingyenes, illetőleg részben ingyenes juttatás), b) a szocialista felhalmozást.

Milyen sajátosságai vannak a szocializmusban a többleteknek és milyen a viszonya a szükséges termékhez? A szocializmusban a termelőtevékenység és az elsajátító tevékenység egységet alkot. Ez a szocialista tulajdonviszonyok lényege. Ennek megfelelően a szükséges és a többtermék viszonya nem fejez ki *osztályantagonizmust*. Ez a következőket jelenti: A többlettermék és a szükséges termék viszonya *mennyiségi* (általános), nem pedig *minőségi* (sajátos) viszony. A szükséges és a többlettermék elsajátítása *közvetlenül társadalmi jellegű,* mert a munkások a többletterméket önmaguknak is termelik,

Digitized by Google

hiszen nem egy osztály sajátítja ki azt, hanem az egész társadalom. A szocializmusban a többlettermék nem cél, hanem a jelenbeli és jövőbeli szükségletek jobb kielégítésének az *eszköze*. A szocializmusban a nemzeti jövedelem növekedésével a szükséges és a többlettermék *egyaránt növekszik*.

Társadalmi tiszta jövedelem

Az árutermelés viszonyai között a többlettermék értékformát, pénzformát ölt. Szocialista árutermelés viszonyai között a többlettermék pénzformája: *a társadalmi tiszta jövedelem;* ez nem más, mint a nemzeti jövedelem része, amelyet a termelő szférában működő vállalatok dolgozói hoznak létre és amely a társadalmi (kollektív) szükségletek kielégítésére szolgál.

Népgazdasági szinten és az összes termékre számítva a társadalmi tiszta jövedelem — a társadalmi termelési költségek (az összes eleven- és holtmunka-ráfordítások) és a tényleges termelési költségek (az eleven és holtmunkára fordított pénzkiadások) közötti különbség. A társadalmi tiszta jövedelem — első megközelítésben — két részből áll: *a vállalati tiszta jövedelemből*, amely a nyereségnek a vállalatnál véglegesen realizált hányada,[1] és a *központosított tiszta jövedelemből*. A központosított tiszta jövedelem tartalmaz *fix tételeket* (eszközlekötési járulék, illetményadó stb.) és *adókat* (forgalmi adó, nyereségadó stb.).

A társadalmi tiszta jövedelem fogalmát azonban pontosabban is meghatározhatjuk. Ezt egyfelől az teszi lehetővé, hogy ma már pontosabban meg tudjuk húzni a szükséges és a többlettermék közötti határt, másrészt az, hogy az új gazdaságirányítási rendszerben — nagyobb mértékben, mint eddig — a társadalmi tiszta jövedelem (m) egyes részei vállalati termelési költségként jelentkeznek, a nyereség egy része pedig munkadíjjá válik.

A társadalmi tiszta jövedelmet akkor határozzuk meg pontosan, ha a vállalati tiszta jövedelemből levonjuk a termelő dolgozók munkadíjazására fordított összegeket, másrészt ha a központosított tiszta jövedelemből levonjuk a társadalmi fogyasztásnak (társadalmi juttatásoknak) azt a részét, amelyet a termelő dolgozók kapnak. A nemzeti jövedelemnek ezek a részei ugyanis a szükséges termék értékét alkotják. A társadalmi tiszta jövedelem tehát egyenlő *a vállalati tiszta jövedelem és a központosított tiszta jövedelem összegével, levonva ebből a részesedési alap meghatározott részét és a termelő dolgozók társadalmi juttatásait.*

Az új gazdaságirányítási rendszerben a *jövedelemszabályozás* ki-

1 Olyan felfogás is van a közgazdasági irodalomban, hogy a vállalati tiszta jövedelem az árbevétel és a vállalati termelési költség különbsége, tehát a teljes nyereség. Pontosabb azonban, ha a nyereségnek csak azt a részét tekintjük vállalati tiszta jövedelemnek, amely a vállalatnál marad (amelyet a vállalat véglegesen realizált), ezt ugyanis nemcsak megtermeli a vállalat, hanem ennek a felhasználásáról is ő dönt.

Digitized by Google

emelkedő szerepet tölt be a gazdasági eszközök között. A tiszta jövedelem szabályozásának (a jövedelem elvonásának, annak, hogy a társadalmi tiszta jövedelem hogyan oszlik meg az állam és a vállalat között) két funkciója van. Az egyik: az állami költségvetési bevételek biztosítása, a másik: a vállalatok anyagi ösztönzése, hogy gazdasági döntéseik és gazdasági cselekvéseik minél jobban megfeleljenek a gazdasági hatékonyság és a szükségletekre termelés követelményeinek.

Vásárlóerő

A szocialista gazdaságban a lakosság kétféle formában jut hozzá *személyes jövedelméhez:* pénzformában (munkabér, termékek értékesítése stb.), és természetbeli formában (saját termelésű termékek fogyasztása, munkaruha stb.). Pénzbeli jövedelmének egy részéből fizetési kötelezettségeket teljesít (adók, illetékek stb.), nagy részéből árukat és szolgáltatásokat vásárol és esetleg még meg is takarít belőle. A lakosság pénzbeli jövedelmének az a része, amelyet áruk és szolgáltatások megvásárlására fordít — a *vásárlóalap.* A vásárlóalap tehát *nominális pénzösszeg, amely kifejezi az áruk (szolgáltatások) iránti összkeresletet.*

Vásárlóerőnek *az árváltozások figyelembe vételével számított vásárlóalapot* nevezzük. A vásárlóerő tehát *a vásárlóalap reálértéke, a reálértékben kifejezett összkereslet.* Ha a pénzbeli jövedelmek és az árszínvonal változatlanok, akkor a vásárlóalap nagysága azonos a vásárlóerőével. Ha ugyanakkora vásárlóalap mellett az árszínvonal 10 százalékkal csökken, akkor ez 10 százalékkal megnöveli a vásárlóerőt. A vásárlóerőt tehát a vásárlóalap és az árszínvonal határozza meg. A *tényleges* vásárlóerőtől megkülönböztetjük a *potenciális* vásárlóerőt, amely a megtakarítások (takarékbetétek és készpénz-megtakarítások) nagyságának felel meg.

Milyen tényezők határozzák meg a vásárlóerőt? a) *A termelés növekedésének üteme,* mert ennek megfelelően képződnek a pénzbeli jövedelmek, valamint az ezzel szembenálló árumennyiségek is. b) *A pénzbeli és a természetbeli jövedelem aránya* a személyes jövedelemben. c) Az is befolyásolja a vásárlóerő nagyságát, hogy milyenek a lakosságtól eszközölt *levonások* (adók stb.).

A vásárlóerő megállapításának az alapja: *a lakosság pénzbevételeinek és kiadásainak mérlege,* amely a népgazdasági mérlegek közé tartozik. Ennek a mérlegnek a *forrás-oldalán* szerepelnek: a lakosság pénzbevételei (a munkabér, a mezőgazdasági termékek értékesítéséből származó bevételek, a termelőszövetkezeti tagok részesedése stb.), *felhasználási oldalán* pedig a lakosság pénzkiadásai (áruvásárlások, szolgáltatások, pénzügyi kiadások, megtakarítások növekedése stb.). Magyarországon 1966-ban a *vásárlóalap* a teljes pénzjövedelmeknek mintegy 85 százalékát tette ki, s 1961 és 1966 között mintegy 35 szá-

Digitized by Google

zalékkal növekedett. A *vásárlóerő* növekedése kisebb volt ennél, mert a fogyasztói árak mintegy 3 százalékkal nőttek.

Az eddigi gazdaságirányítási rendszerben alapvetően a *fogyasztási cikkek* (fogyasztói szolgáltatások) iránti összkereslet megjelölésére használták a vásárlóerő fogalmát. A termelőeszközök elosztása nagyrészt központilag, naturális formában történt. Az új gazdaságirányítási rendszerben *a termelőeszközökre is alkalmazható* a vásárlóerő fogalma. A termelőeszközök vonatkozásában az államilag szabályozott piacon a vállalatok saját forrásai, a központi költségvetés forrásai és a termelőeszközök vásárlására felvett hiteleszközök jelentik a vásárlóerőt.

Árualap

A szocializmusban fontos követelménye a gazdasági egyensúlynak, hogy meghatározott árumennyiség álljon szembe a vásárlóerővel. *Az áruknak azt a mennyiségét, amelyet adott időszakban és meghatározott árakon eladásra kínálnak, árualapnak nevezzük.* Az árualap az áruk (szolgáltatások) összkínálata.

Milyen tényezők határozzák meg az árualap nagyságát? a) Az árutermelés nagysága. b) Az áruk külkereskedelmi forgalma; az áruk importja ugyanis az árutermelés nagyságát meghaladó árualapot teremthet, exportjuk pedig ennél kisebbet. c) Az árukészletek nagyságának változása.

Az árualapokat háromféle szempontból osztályozhatjuk. Megkülönböztethetjük őket aszerint, hogy *a népgazdaság melyik ágában* jöttek létre (pl. az iparból, a mezőgazdaságból származó árualap), aszerint, hogy *központi, vagy helyi árualap-e*, s végül aszerint, hogy *tervezett, vagy nem tervezett árualap-e* (pl. a termelők egymás közötti forgalma, a szabadpiaci forgalom).

Az árualap megtervezése az ún. *áruforgalmi mérlegekben* történik. Az áruforgalmi mérlegek *szükséglet-oldala* tartalmazza a felhasználók (a belkereskedelem, a külkereskedelem, a beruházók, a közületek stb.) igényeit és az év végi árukészletek nagyságát. A *forrás-oldalon* pedig a termelés, az import és a rendelkezésünkre álló árukészlet szerepel.

Az új gazdaságirányítási rendszerben az árualap fogalma nem szűkül le a fogyasztási cikkekre, mert a termelőeszköz-forgalomban is kereskedelmi módszerek érvényesülnek, ennek megfelelően termelőeszközökből is kell árualapokat képezni. A termelőeszközök árualapját a társadalmi termelés I. osztályába dolgozó vállalatok hozzák létre, s ide kell számítani a termelőeszköz-importot is.

Az új irányítási rendszerben az árualap, *több csatornán keresztül* képződik. Az árualap egy részét a termelők közvetlenül a felhasználóknak, egy másik részét a kereskedelmi vállalatoknak, egy harmadik részét pedig saját üzletükben közvetlenül a lakosságnak adják el.

Digitized by Google

Könyvekről

Ötven év

„... A világtörténelem egy új fejezete kezdődik, de az iniciálé nem latin betű, se gót, hanem cirill." Juhász Gyula Október nagyságát méltató allegóriáját József Farkas idézi „A Nagy Október forradalmasító hatása a magyar irodalomban (1917—1919)" című tanulmányában. Október *hatása* az, amely homogenitást ad ennek a most megjelent, időben és témában szerteágazó tanulmánycsokornak, s e hatás növekedése — mint Nemes Dezső írja a könyv bevezető tanulmányában — „a világ előrehaladásának alapvető ismérve lett."

Irodalmi és tudományos életünkben immár rendszeresen visszatérő jelenség — annak jó és rossz oldalaival egyetemben —, hogy ünnep előtt megszaporodnak az ünneppel foglalkozó írásművek. Egy-egy öt- vagy tízéves ciklus befejeztével azután kézenfekvő az alkalom: pillantsunk vissza, alkossunk véleményt arról, hogy mi újat hoztak az újabb alkotások. Történettudományunk, amely tíz esztendeje reneszánszát kezdte, ez idő alatt gyorsan haladt előre. Ennek bizonysága ez a munka is, amelyben igényes marxista írásaival új generáció is hallatja szavát.

Az irodalomban jelentkező hatásról József Farkas említett tanulmánya nyújt színes, eleven képet. A béke, a magyarság sorsa, s a szocializmus problémái viaskodnak „erőteljes nagy egyéniségek és halványabb arcélű tehetségek" írásaiban, akiknek különböző a világnézeti, esztétikai, művészetelméleti felfogásuk (s ez magában hordozza későbbi szembefordulásuk lehetőségét), de egyek a progresszió támogatásában. Az eszmei radikalizálódás játszódik le abban a kérdésben is: az antant felé, vagy a Kelet felé való orientáció, a polgári fejlődés, vagy a szocializmus alternatívája. A világhistóriai kérdést Bíró Lajos (kinek publicisztikája „érzékeny műszerként reagál kora minden rezdülésére") így fogalmazza meg: „Az iránytű nyugtalanul forog, de Párizstól elfordul már és ingadozva, reszketve keresi az irányt Moszkva felé." Amikor pedig elérkezett a várt pillanat, irodalmunk legnagyobb akkor élő alakja, Móricz Zsigmond, „érzelmileg telítve az új világrend igézetével", így kiált fel: „Jó és szép világ. Legszebb minden világok között: emberi világ." A modern polgári irodalom ívelése mellett a szocialista irodalom kibontakozásának útját is felvázolja a szerző, a reformizmus és forradalmiság irodalmi kettéválását, amely ugyancsak Október következménye.

Az ellentétes érdekű társadalmi erők küzdelmének fordulópontja volt

A Nagy Október és a magyarországi forradalmak. Tanulmányok. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967.

Digitized by Google

a magyar polgári rezsim januári kormányválsága — írja Hajdu Tibor, „A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és az 1919 januári kormányválság" című tanulmányában. Vizsgálódásának homlokterében tulajdonképpen a kettős hatalom magyarországi problémája áll. A két valódi pólus: a tanácsok hatalma és az ellenforradalmi burzsoázia. Közöttük — 1919 január—márciusában — a kispolgári kormány árnyékhatalma, amelynek „felszínen maradását egy ideig megkönnyítette csekély súlya". Ez Hajdú koncepciója, s alátámasztásul a meggyőző érvek arzenálját vonultatja fel, de támaszkodik Engels formulájára is, a „kivételes időszakok"-ról, amelyekben az egymással küzdő osztályok átmeneti egyensúlya az államhatalom önállósulását jelzi.

A „nagy nemzetek összebékítésének" kísérletét, annak egyik jellemző epizódját vázolja Mucsi Ferenc „A februári forradalom, Stockholm és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt" című tanulmánya. A stockholmi szociáldemokrata konferencia kudarca voltaképp a bolsevikok igazát bizonyította, akik elvetették az imperialista hatalmak közti „megegyezéses béke" gondolatát, és rámutattak arra, hogy a demokratikus békéhez a proletárforradalmon keresztül vezet az út. A magyar szociáldemokraták azonban több éves perspektívában sem tartották valószínűnek a forradalmi harc sikerét. „Így — összegezi Mucsi — valóban nem maradt más hátra, mint hogy... reformista módon közelítsék meg a béke lehetőségét." Ezen belül a magyar szociáldemokraták békeelképzeléseit a legreálisabbnak tartja, bár az a közvetítő szerep, amelyre vállalkoztak „már megszületésekor irreális és kevés volt".

Az Októberi Szocialista Forradalom győzelmét követően Oroszország már nem csupán külpolitikai vagy katonai probléma a háborús felek konfliktusában. A forradalom a megingathatatlannak vélt tőkésrendre mért csapást, s ez új megvilágításba helyezte az „orosz kérdést". A forradalom izolálására irányuló politikai és katonai törekvéseket tárgyalja L. Nagy Zsuzsa „Az »orosz kérdés« a párizsi békekonferencián" című tanulmányában. A világimperializmus és tőkésrend leghathatósabb vedelmezője a háborúban győztes nagyhatalmak békekonferenciája volt — írja a szerző. — A békekonferencia intervenciós politikájának kudarca a lenini rugalmas külpolitika következménye volt, „amely a maga javára tudta fordítani a nagyhatalmak, s a belső ellenforradalmi erők ellentéteit".

Ketten kétféleképp, de egymást kiegészítve nyúlnak az oroszországi forradalmak egyik — Milei György megfogalmazása szerint — „nem döntő, de nem is elhanyagolható" tényezőjéhez, a hadifogoly-mozgalomhoz. Józsa Antal a világháborús fogságba eséstől követi lépteiket, mozgalmaik jellegét. Amennyire az eddig hozzáférhető adatok s a tanulmány terjedelme engedi, vizsgálódási körébe vonja *minden nemzet* fiainak küzdelmét, s a hadifogoly-alakulatok *harci* tevékenységét. Megállapítja, hogy elsőként azok álltak az oroszországi forradalom mellé, „akik az otthoni munkásmozgalomban is részt vettek", ugyanakkor joggal hangsúlyozza, hogy a szovjethatalom az internacionalistákat „többnyire olyan tartaléknak tekintette, amely forradalmi tevékenységét hazatérése után fejti ki". Milei már kategorikusan megfogalmazza azt az alaptételt, hogy: „A néhány ezer hadifogoly internacionalista szerepe *a forradalom győzelme és a hatalom megragadása szempontjából... katonailag nem volt jelentős.* (Ellentétben egy későbbi periódussal... amikor az internacionalista egységek az ország néhány különösen veszélyeztetett szakaszán katonailag sem lebecsülendő —

Digitized by Google

bár nem döntő — segítséget tudtak adni a *szovjethatalom megvédéséhez*.)" Milei elsősorban a *magyarok* szervezkedésére összpontosítja figyelmét. Szemléletesen tárja fel, hogy az orosz talajban hogyan hajtanak ki ismét a „hazai gyökerek" (a munkásmozgalmi tapasztalatok, galileista élmények stb.), s kerülnek a munkásmozgalomból kiragadott hadifoglyok ismét a mozgalom vonzási körébe, Október győzelmének hatása alatt. Mindkét tanulmány erénye, hogy gazdagon, szuggesztíven bizonyítja a szovjet—magyar barátság internacionalista hagyományait.

Október hatása sokféleképp érvényesült, de közvetlenül talán egyetlen nép életében sem akkora erővel, mint Magyarországon. S az csak természetes volt, hogy az oroszországi forradalom neveltjei nemcsak a hatalomért folyó harcban, hanem a szocialista építésben is hasznosították a szovjet tapasztalatokat. Gábor Sándorné „A szovjet és a magyar pártprogram és alkotmány 1919-ben", valamint Kővágó László „Internacionalisták Tanács-Magyarországon" című tanulmánya ennek a gyakorlatnak két különböző területét vizsgálja. Gáborné a pártpogramot illetően megállapítja, hogy „szembetűnő az eltérés a két program között", mert a magyar „kidolgozatlanabb". Az összehasonlítás számos esetben érdekes és értékes következtetésekre nyújt lehetőséget. A nemzetek önrendelkezési jogának kérdésében például a „magyar kommunisták Buharin álláspontjához álltak közel", gyakorlatukban mégis a lenini politika szerint cselekedtek, így a Szlovák Tanácsköztársaság kikiáltásakor is.

Kővágó László főként a magyar párt mellett létrehozott nemzeti föderációk („15 nemzeti pártcsoport") szerepét és tevékenységét vizsgálja. Igen érdekes az a megállapítása, hogy „Budapest már a Tanácsköztársaság kikiáltását megelőző hónapokban a lenini eszmék terjesztésének délkelet-európai központjává kezdett válni". Megjegyzi: ez a „Budapest-centrikus" kép nem utólagos, hisz a különböző nemzetiségi kommunista vezetők előzetes megállapodás alapján igyekeztek „olyan szervezetet kiépíteni, amely képes támogatni a szomszédos országok forradalmi mozgalmát".

A Magyar Tanácsköztársaság időszakát érintő harmadik tanulmány: Jemnitz János „A Tanácsköztársaság megszilárdulása és az intervenció veszélye" című írása. A magyar proletárdiktatúra számára nem volt közömbös Anglia és Franciaország közvéleményének alakulása, hisz ezen országok hivatalos politikája fontos szerepet játszott a diktatúra sorsában. Jemnitz a korabeli angol és francia szocialista sajtót elemzi. A proletárszolidaritás ereje számos tényezőtől függ — írja —, s nem érvényesülhet automatikusan és egyforma hatékonysággal. Ez az oka annak, hogy a nyugati proletáriátus „végül is miért inkább csak együttérzéssel szemlélte a Magyar Tanácsköztársaság sorsát, mint hogy aktívan beavatkozott volna annak alakulásába", bár nyugaton „a baloldali érzelmű szocialisták úgy néztek Magyarországra, mint a saját holnapjukra".

E kilenc tanulmányt mintegy keretbe foglalja Nemes Dezsőnek a Szovjetunióban önállóan is megjelent alapos tanulmánya: „Az 50 éves Szovjetunió és Magyarország". Fél évszázad kapcsolatát mutatja be pozitívumokban és — sajnos — negatívumokban. 1919 és 1945 az a két határkő, amely a tanulmányt és tulajdonképp nemzeti történelmünk ötven esztendejét is három részre tagolja. A tanulmány első fejezetei a Magyar Tanácsköztársaság történetébe torkolló forradalmi fejlődést ábrázolják, utolsó része pedig a felszabadulással teljesedésbe ment mához vezet el. Az ellenforradalmi Magyarország 25 esztendejét és főként a szovjet—magyar kül-

Digitized by Google

politikai kapcsolatokat tárgyaló oldalak egyben a kommunistáknak a magyar nép valódi érdekeiért folytatott áldozatos harcát is reflektorfénybe állítják. Plasztikussá válik a horthysta katasztrófa-politika arculata, s az, hogy miként pusztult el a német megszállókkal együtt „a nemzetárulás mocsarába süllyedt magyar fasiszta állam".

Tematikailag gazdag, sok új tényt és értékelést tartalmazó kötetet kaptak kezükbe az olvasók, méltót az ünnepi alkalomhoz. Olyan munkát, amely Barbusse szavának igazságát idézi emlékezetünkbe: „Később aszerint fogják megítélni az embereket, hogy mennyire értették meg a Szovjetuniót."

Hetés Tibor

Új könyv Leninről

Lenin életműve ötven kötetet tesz ki. Ebben kevés a személyi feljegyzés, halála után azonban feldolgozták életének úgyszólván minden napját és a korszakot nyitó nagy orosz forradalomnak sok részletét. Nehéz feladat tehát Leninről újat és újszerűen írni. *Gyurkó László* tollából mégis egy remekül megírt, egyszerre korhű és egyéni Lenin-portrét kapott a legszélesebb olvasóközönség.* Nem hagyományos életrajzot és nem frázisokban dús ünnepi megemlékezést, hanem egy termékenyítő gondolatok sorát felvető történelmi esszét, amelyben a források tárgyilagos, elemző vizsgálata egyéni reflexiókkal, az őszinte írói-történészi átélés ritka izgalmával fonódik össze.

Lenin emberi alakja — különösen ahogy telnek az évtizedek — mindenképpen asszociálódik, sőt szinte *eggyé vált a forradalommal.* Nem túlozunk: már-már a szimbólumává nőtt. Hiszen olyan elméleti vezetője és szervezője volt a Nagy Októbernek, aki „minden idegvégződésével" benne élt korában, aki nemcsak követte a forradalom sodrását, hanem irányát mutatva és ütemét diktálva maga is előrehajtotta azt. Mindenkinél hamarabb és tisztábban ismerte fel a forradalmi szükségszerűséget. Példaadó és példamutató forradalmár volt, aki ha kellett, saját barátaival, elvtársaival, munkatársaival szemben is hihetetlenül erős akarattal ragaszkodott a felismert igazsághoz, és győzelemre vitte azt.

A legnagyobb forradalmi vezetők, a legkiválóbb politikusok gyakran jelképévé nőnek annak a mozgalomnak, amelynek irányítói voltak. Ez nem hamisítás, nem bálványimádás. De az ember-jelképeket olykor eltorzítják, „retusálják", mitizálják. Az elmúlt ötven év alatt Leninről is sokféle arcképet alkottak. Romantikus bálványt, „kőszáli sast", filantróp atyuskát egyfelől, vérengző diktátort, kalandort, modern Savonarolát másfelől. Gyurkó *az ember* Lenin bemutatására törekszik.„ Ezt a... tanulmányt bálványrombolásnak s hitvallásnak szántam — írja —, szét akartam tépni Lenin plakátarcát, a mítoszról meg akartam mutatni, hogy ember..." E cél jegyében túllépett az „Isten-Lenin" és a különféle arcképek mítoszán. Sikerült neki a cselekvő kommunista forradalmárt bemutatnia, aki — tépelődéseivel, vívódásaival, csalódásaival, bánatával és örömével együtt — élő ember volt, akinek nagysága éppen nagyon is emberi, nagyon is földi mivoltában állott.

* Gyurkó László: Lenin, Október. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.

Digitized by Google

Mint *Majakovszkij* látta őt: talán a legföldibb a föld mindenkori lakói közül, aki azonban „a Föld egészét egyszerre fogja át", mert „látta azt, amit az idő rejteget".

Gyurkó könyvének egyik nagy erénye az, hogy bátor kézzel, és biztos történelmi felkészültséggel (jól dokumentált hátteret adva) nyúl a sokféle illúzióhoz: fokról fokra hántja le őket, miközben saját illúzióival is szembenéz. Egyszerre szubjektív és tárgyilagos. Benne él művében: töpreng, mérlegel, filozofál, értékel. Nem annyira magyaráz, mint inkább gondolkodásra késztet a kitűnően összeválogatott tények, dokumentumok sorával. Személyes reflexiói mindenképpen szenvedélyes, becsületes és sok igazságot feltáró gondolatok, ha olykor nem is mentesek némi egyszerűsítéstől. Gondolunk itt például a szerepjátszásról szóló megállapításaira, vagy Lenin forradalmiságának a patriotizmussal való, némileg merev szembeállítására. A forradalom tanulságainak elemzésében adja Gyurkó a legtöbb önálló és lényeges gondolatot. A februári és az októberi napok, a „két forradalom" eseménytörténetét a szerző talán túlságosan is részletezi, de a sok új dokumentum, szemelvény, amelyekre felhívja a figyelmet, mindvégig lebilincseli az olvasó figyelmét.

Lenin személyiségének fejlődését az író valóságos történelmi környezetében, életelemében: sokágú mozgalmi, forradalmi tevékenységében mutatja be. És Lenint valóban csakis így, cselekedeteinek tükrében érthetjük meg igazán. A forradalom az egész embert követelte, és ő annak áldozta magát, ez volt életének értelme. Életműve volt a Nagy Október. A forradalom ügyének minden mást alárendelt, a forradalmiság és magánélet teljes egységbe fonódott nála. Politikai eszközeinek megválogatásában hajlékony volt, céljainak igazsága mellett pedig szilárdan kitartott.

Gyurkó jól kiemeli azt, ami Lenin alakjában a leglényegesebb: hogy merész elszántságában, a cselekvés kockázatát vállalva is, mindig racionális, a valóság tényeivel reálisan számoló forradalmár volt — „józan fanatikus", ahogy egy kortárs csodálója nevezte. A hatalomért folyó harc „megszállottja" volt, akkor, amikor tudta, hogy minden ezen múlik. A hatalom átvétele után is az objektív szükségszerűségre, a valóságra és a tömeg akaratára építő forradalmár tudott maradni. Államférfiként is mindvégig képes volt a legapróbb ügyeknek is figyelmet szentelni. Nem távolodott el az orosz nép tömegeitől — a hatalom megszerzése után óvta és féltette a forradalmat az önkényeskedéstől.

Sokan és sokszor Lenin legfontosabb tulajdonságait az egyszerűségben és szerénységben látták. A „szürkeruhás" és az „ajándék-visszautasító" Lenin-portrék ismeretesek. Gyurkó is több példát felhoz a lenini természetes, egyszerű magatartásra. De okosan kimutatja: mindez csak egyik összetevője volt Lenin politikai koncepciójának. Arról van itt szó, hogy Lenin a bálványimádást, a cár atyuska iránti s évszázadokon át nemzedékek vérébe rögződött alázatot is gyökerestől ki akarta irtani. Ő, aki hajlott hátú muzsikokkal vitte győzelemre a forradalmat, egyben a szolgaság társadalmi-lélektani okait is fel akarta számolni.

A szerző lényeges és meggyőző mondanivalója az, hogy Lenin nem volt doktrinér, őt az elmélet nem önmagában érdekelte. „A gyakorlat elméletét kereste" — fogalmaz találóan. Lenin elméleti munkássága a valóságból indult ki, minden mozzanatában abból táplálkozott. Politikája az elmélet és a gyakorlat szinte páratlan egybeolvadása. A gondolkodó (az elméleti) és a cselekvő (a gyakorlati) Lenin egymástól szétválaszthatatlan.

Digitized by Google

Lenin nemcsak általános kérdésekre keresett választ, hanem — szembenézve a tényekkel, a nehézségekkel — elsősorban a megoldást sürgető konkrét problémákra, amelyeket a forradalmát vajúdva vívó Oroszország bőségesen nyújtott. Gyurkó megállapítja, hogy Lenin nagyságának egyik lényeges titka: ha kellett, átlépve tegnapi önmagán, merészen tudott alkalmazkodni a változó viszonyokhoz, vállalva, ha kellett, a kalandorság, vagy az opportunizmus vádját, az újítókat mindenkor fenyegető elszigetelődés elleni küzdelmet, a vita, a szüntelen harc terhét. Sok kiváló forradalmár bukott el azért, mert nem tudta követni a történelmi szituáció változó követelményeit, iramát. Ez a legnehezebb feladatok egyike. Leninnek sem ment könnyen. Töprengés, vívódás és birkózás bőven kijutott neki, de a cselekvő, a kor lelkét, parancsát megértő forradalmár végül is győzött, és győzött a forradalom is.

Gyurkó könyve esszé. Részben ebből következik, hogy nem törekedett mindennek az elmondására, hanem egyéni szempontjai szerint, szuverén módon válogatta, csoportosította, boncolgatta anyagát, vetett fel és válaszolt meg kérdéseket. És mégis, ezzel együtt is, hiteles korképet és hiteles Lenin-portrét tudott adni. Az eseményeket sok korabeli, köztük néhány eddig nem közölt dokumentum (levél, távirat, kérvény, párbeszéd, statisztika, kortárs-visszaemlékezés stb.) és több eddig ismeretlen érdekes fényképfelvétel egészíti ki (Itt kell megjegyeznünk — és ez ne legyen ünneprontás —, hogy az egyik kép aláírása téves: a kép nem Szverdlovot, hanem Martovot ábrázolja.) Munkáját a témaközelítés korszerű módszere, a frázismentes egyszerűség, az olvasmányosság és a történelmi hűség egybefonódása teszi oly vonzó, kitűnő alkotássá. Gyurkó egyéni felfogású, őszinte, tartalmas könyvének végső kicsengése az, hogy Lenin mindenoldalú nagysága annál nagyobbá válik, minél történelmibbek, reálisabbak róla alkotott ismereteink.

Fontos korkövetelmény, hogy századunk legnagyobb politikai zsenijét ne merevítsük szoborrá, amelyről csak kőbe vésett jelszavakat olvashatunk le, hanem igyekezzünk mindenki számára megőrizni az emberarcú forradalmár, az emberarcú hős történelmileg hiteles és éppen ezért igaz, eleven arcképét. Gyurkó László értékes könyve (amelyet folytatni is kíván) ehhez segíti hozzá a nem legendára, hanem a történelem igazára kíváncsi olvasót. És ez a hiteles Lenin-portré mégis, vagy éppen azért, mert hiteles, valósággal sugallja azt a gondolatot, hogy Leninnek, ennek a „legemberibb embernek" az életét, mint a kortárs-költő írta: „meg kell írni újra és újra".

Eöry Éva

Digitized by Google

A „Korunk tudománya" könyvsorozatról

A tudomány rohamosan fejlődő üteme és szakmai tagolódása, s ugyanakkor az egész áttekintésének erősödő vágya szülli világszerte a tudománynépszerűsítő könyvsorozatokat. Ezekhez csatlakozik az *Akadémiai Kiadó* ismeretterjesztő sorozata, amelynek eddig már tíz kötete jelent meg. Tíz kötet az ilyen, szükségképpen hosszúra tervezendő sorozatból kevés ahhoz, hogy jellegét megítéljük. Minden kötet magában véve is teljes egész, s az objektív ismertetés egyetlen reális lehetősége a kötetenkénti recenzió.

•

Az első kötet, *Szabó Imre Társadalom és jog* című könyve (1964), a jog szerepét ismerteti a mai magyar társadalom életében. A jog népszerűtlenségének a tényéből indul ki. Nem igyekszik minden áron „tisztára mosni" a jogászokat és népszerűsíteni a jogtudományt. Szakmai szempontból is megáll a „népszerűsítés" józan határán: nem hagyja ki a népszerűség kedvéért szaktudományának alapvető s a kívülálló számára szükségképpen nehezen érthető fogalmait, sőt nyelvi jellegzetességeit sem. (Sok természettudományos népszerűsítőnk tanulhatna tőle!) Az olvasó fáradsága is megtérül, mert belátja, hogy csak így érthetett meg valamit a jogászok elvont, tételes, átfogó és esetekre tagolt, „körmönfont" gondolkozásmódjából. Megtanulja, hogy a jog a „magatartási szabályokat általánosan-elvont alakban, általános és elvont magatartás-minták, normák alakjában fejezi ki", s megérti, hogy ez az absztrakt forma — nélkülözhetetlen, feltéve, hogy a reális társadalmi helyzet ismeretén alapul.

A társadalmi viszonyok állandó fejlődése azonban újfajta magatartási szabályokat teremt, s az elvont magatartás-mintákat rendszerező jognak kötelessége, hogy kövesse ezeket. A jog nem rögzíthető évszázadokig érvényes kódexbe, hanem változó, dinamikus rendszer. Különösen a gyorsan fejlődő szocialista társadalomban élénk a jog dinamikája; itt „az alapvető törvények hozzávetőleges élettartama kb. 10—15 év". „A szocialista jogra sokkal nagyobb mértékben hatnak jogon kívüli, társadalmi és gazdasági tényezők, mint elődeire"; a szocialista jognak „társadalmilag magasabbrendű feladatokat kell megoldania, mint a korábbi jogtípusoknak". Arra kell törekednie, hogy mind gyakoribbá váljon a „meggyőződésből eredő jogkövetés" és segíteni kell az olyan „egységes magatartási szabályrendszer" kialakulását, „amelyben kialakul a társadalmi együttélés szabályaink jog és az erkölcs megkülönböztetését fölöslegessé tevő homogén egysége". A jog legnagyobb lehetősége az, hogy „elhal".

A következő kötet egy valószínűleg soha el nem haló dologgal foglalkozik: a táplálkozással. *Sós József Táplálkozás — egészség, betegség* című könyve (1965) a táplálkozástudomány elemeit ismerteti. A nem szakember olvasó meglepődik, hogy ehhez a tudományhoz milyen sokféle orvosi, biokémiai, biológiai és társadalomtudományi szakismeret szükséges. Az első fejezet négy gyakori betegség (a hipertónia, a szívinfarktus, a gyomorfekély és a daganatok) kísérleti állatokon (patkányon) előidézett modelljével mutatja be, „hogy a táplálkozás különböző zavarai a nem táplálkozási eredetű betegségek fejlődésében is lényeges szerepet játszanak". Ehhez a bevezető

Digitized by Google

részhez csatlakozik a második, a táplálkozási eredetű betegségeket tárgyaló fejezet zöme, amely a fehérjehiány bonyolult problematikáját tárgyalja, ugyancsak a kísérletes orvostudomány klasszikus módszere, a gondos és egzakt állatkísérlet alapján. A nem szakember a szerény hivatkozásokból nem sejti, milyen fontos volt ezen módszerek táplálkozástudományi alkalmazásában Sós professzornak és iskolájának munkássága, de mindenütt érzi a kísérletes tudományok előadásában nélkülözhetetlen személyes tapasztalat gazdagságát. A kísérleti eredmények emberen, a második világháború kényszerhelyzetében történt kipróbálásának a leírása az egyszerű, világos, tömör előadást éltető élmény és humánum miatt is felejthetetlen. Részletesen tárgyalja a növénynemesítés lehetőségeit az éhezés és a táplálkozási ártalmak elleni küzdelem szempontjából, s végül a jövő évtizedek várható élelmezésének ismertetésével végződik a kis könyv, meggyőzve olvasóit arról, hogy „hasznunkra válik megismerni: miből vagyunk, miből élünk".

Hasznos megismerni azt is, hogy miből van a világ, ahol élünk. Ezt tárgyalja a következő, *A világ anyagi szerkezete* című művében *Erdey-Grúz Tibor*, az ő jól ismert népszerűsítő művészetével, óriási anyagismereten alapuló fölényes eleganciájával. A klasszikus és a kvantum-elméleti halmazállapotoktól, valamint a molekulák és atomok szerkezeti problémáitól kezdve a „kémiai anyag történetéig" terjedő hatalmas anyagban a könyv centrumába — helyét és tartalmát tekintve is — az elemi részecskék elmélete került. Ez a hallatlanul gyorsan fejlődő, s ma még a matematikai megfogalmazásokat is csak ideig-óráig tűrő tudomány aligha alkalmas egyértelmű általánosításokra. Kétségtelen, hogy van ilyen csábítás — s igény is —, de a szerző elemzései után hihetően hangzik az a józan következtetése, hogy „az eddigi tapasztalatok természettudományi és filozófiai általánosításával egyaránt összeegyeztethető az az elképzelés, hogy van egy közös, elsődleges anyagfajta, amelynek különféle mozgásformái révén alakulnak ki a különféle elemi részecskék . . ., valamint az is, hogy nincsen ilyen, és akármilyen mélyen hatolunk be az anyag sajátságaiba, mindig egynél több »egyszerű« anyagfajtát fogunk találni". Az elemi részeket a világmindenségben végbemenő folyamatok hírforrásaként tekintve, ismét kettősséghez, a „keletkezés" és a „felbomlás" kozmikus határozatlanságához jutunk. Az elemi részekkel, mint a világmindenségben történő folyamatok információ-közvetítőivel szerzett új ismeretek filozófiai tanulsága az, hogy a „végtelenül változatos és egymással részben ellentétes folyamatok beláthatatlan szövevénye, a végtelen sokféle objektum szakadatlan keletkezése és felbomlása következtében a *világegyetem egy része változásainak nincs határozott tendenciája.* . . . Az emberiség kis kuckójában, a Földön, néhány évmilliárd óta, és előreláthatóan még néhány évmilliárdig a körülmények a fejlődési tendencia számára kedvezőek". Ez „Az ember tragédiájá"-hoz illő anyagfilozófia majdnem madáchi módon, kozmikus etikával fejeződik be: „E fejlődési irányzat érvényesülését kell tudatos cselekedeteinkkel előmozdítani, az anyag mozgástörvényeinek célratörő felhasználásával kell a minket környező természetet és társadalmat számunkra minél kedvezőbbé alakítani."

Sőtér István Madách-monográfiájának címe: *Álom a történelemről* (1965), a tanulmány legfontosabb megállapítására utal: „A *Tragédia* költőisége az egész mű finoman érzékeltetett álomszerűségéből fakad. . . . Ádám szüntelen változásai, vágyainak irányváltásai, hangulatainak meg-megtörései: mindezek a gyors, nem is annyira drámailag kimunkált, mint inkább csak

Digitized by Google

jelzett folyamatok: az álom... közegében lehetnek igazán helyükön." Ezt az álomszerűséget indokolja a könyv elején az öregedő Madách sztregovai életének és különös „udvarának", valamint korai drámáinak és lírájának ismertetése. Ami a két rész között van, az az irodalomtörténészekre tartozik. A nem szakembernek meglehetősen közömbös, hatott-e Madáchra Büchner, s nehezen hiszi el, hogy a termodinamika második főtételének valóban van valami köze az eszkimó-jelenethez.

„Első dialógusom témájául azt a kérdést választottam, hogy »Mi a matematika?«" — írja *Rényi Alfréd Dialógusok a matematikáról* (1965) című könyvének utószavában. Ez a dialógus a szókratészi kérdezve válaszoló módszer spirálján felfelé haladva igyekszik megértetni a matematikai létezés fogalmát. Nem könnyű dolog ez, mert a többi tudóstól eltérően — aki mindig valami tőle függetlenül létezővel foglalkozik — „a matematikus maga alkotja meg a vizsgálódása tárgyát képező fogalmakat, és ezekről a csak gondolatainkban létező dolgokról, amelyek éppen ezért pontosan olyanok, amilyennek mi elképzeljük őket, ki tudja deríteni a teljes igazságot". Ebben a tekintetben a feltalálóhoz hasonlít, aki valami új eszközt hoz létre. Másrészt azonban olyan is, mint a felfedező: „Az a célja, hogy a gondolkozás óceánjának titkait kifürkéssze; a fogalmak alkotása csak eszköz ebben." Ezek azonban léteznek, „csak nem úgy, mint a kövek és a fák, tehát nem láthatjuk, nem tapinthatjuk őket, hanem csak a gondolkozás útján juthatunk velük érintkezésbe". Ez az érintkezés elvben tetszőleges lehetne, de valójában mégsem az. Nem az, mert a matematika nem öncélú tevékenység és nem egyéni tevékenység. A matematika az emberiség nagy kollektív kalandja, mely azért fürkészi a gondolkozás óceánját, hogy — talán csak évszázadok múlva láthatóan — megszépítse életét s elősegítse a világ megismerését. *„A matematika a való világról készített térkép."* Éppen ezért használható olyan jól a világban való tájékozódásra: nem magukról a valóságos dolgokról, hanem valamilyen szempontból fontos *tulajdonságaikról* szól.

Ezt a gondolatot folytatja a második dialógus, szakkönyvbe illő szabatossággal tisztázva a „matematikai modell" napjainkban igen fontos és időszerű fogalmát. „A világegyetem matematikai modellje az — mondatja Rényi Archimédésszel —, ami a valódi világegyetemben és az én fizikai modellemben közös." Ezt a közöst kell axiomatizálható elméletben összefoglalnia a fizikának, s a harmadik dialógus — Galilei ürügyén — azt mondja el, hogyan kell alkalmazni az ilyen elmélet keresésében a matematikai módszereket.

A dialógus-formát választotta *Egyed László* is *A földrengések és a föld* (1966) című könyvében. Három beszélgetésben ismerteti, miért és hogyan lehet „alkalmazni" a földrengéseket a föld belsejének megismerésére. Az első beszélgetés megmagyarázza a földrengés-hullámok keletkezését, s elmondja, hogyan lehet segítségükkel meghatározni a földkéreg helyek szerint változó vastagságát. Egy geológus és egy geofizikus szereplő köré tömörítve, érvekkel, izgalmas módon játszatja le a föld belsejének összetételéről szóló vitát: vajon a földkéreg alján levő Mohorovičić-réteg két különböző anyagi összetételű részt választ-e el egymástól, vagy az óriási nyomás következtében fizikai jellegében megváltozott, elfajult állapotú kőzet van-e alatta? A második, műszertani rész után újból visszatér ennek az érdekes kérdésnek a tárgyalására, s végül röviden ismerteti a földrengéstan gyakorlati alkalmazását a kőolaj-kutatásban.

„Egy tudomány lehetőségei és korlátai" az alcíme *Hegedüs András A szociológiáról* szóló könyvének (1966). Először a tudományág „korlátait" tár-

Digitized by Google

gyalja: a polgári szociológia kialakulását, növekedését, jelenét és buktatóit. A XIX. század polgári rendszeralkotó törekvései (*A. Comte, Le Play, H. Spencer, E. Durkheim* stb.) és a modern fejlődésre leginkább jellemző szakszociológiák között *Max Weber* a „határkő"; az ő enciklopédikus jellegű munkásságához csatlakoznak korunkban a szakszociológiák dzsungelében elfáradt, s az összefoglaló „nagy elméletre" vágyó polgári szociológusok. A szakszociológiák figyelemre méltó metodikai készséggel tárják fel a társadalmi jelenségek egy-egy kis részét (a matematikai módszerek pl. ezen az úton kerültek a polgári társadalomtudományba), de képtelenek arra, hogy akár csak egy kisebb összefüggő területet is áttekintsenek. A „nagy elmélet" igényével fellépő általános elméletek pedig meghamisítják a konkrét társadalmi valóságot, s végső soron a kapitalizmus nyílt vagy burkolt védelmezéséhez érkeznek el. S ez szükségszerű, mert nem lehet a marxizmus nélkül kidolgozni az empirikus szociológiai gyakorlat adekvát általános elméletét; ezt mutatja a legfontosabb polgári szociológusok állandó „hídverési" kísérlete is.

A szocialista tábor legtöbb országában viszont éppen a fordított jelenség észlelhető. A történelmi materializmusból természetes módon alakítható ki önálló tudományként a marxista szociológia, amely megfelelő általános tudománya lehet a különböző szakszociológiáknak. A marxista társadalomtudományban jelenleg vitatott az a kérdés, hogy önálló tudomány-e a szociológia — különösen az általános szociológia —, vagy a történelmi materializmus része. A szerző álláspontja szerint a marxista szociológia önálló tudomány; sokak szerint azonban, ha szükségesek is konkrét szociológiai vizsgálatok, „ezek nem alkotnak elkülönülő szaktudományi ágakat, hanem csupán módszertani segédeszközök az elméleti általánosítás számára", és „a marxista szociológiának meg kell maradnia a történelmi materializmus keretén belül". Kissé paradox helyzet alakult így ki: a szociológiai kutatásra alkalmasabb ideológiai bázisú és társadalmi berendezésű országokban ez a tudomány elmaradt a polgári szociológiai kutatásokhoz képest. Az elmaradásnak történeti oka van: míg nem létezett szocialista társadalom, addig a szociológiai vizsgálatok számára megfelelő konkrét módszerek sem alakulhattak ki, a szocializmus megalapozásának harcai közepette pedig nem volt erre idő. Ma azonban „a szocialista társadalom elérkezett fejlődésének abba a szakaszába, amikor az előrehaladásnak egyik alapkérdésévé a reális, tudományosan megalapozott önismeret vált". A marxista szociológiának egyik legfontosabb feladata, hogy ezt az önismeretet segítse. S nagy lehetősége, hogy segítheti „az egyén és a társadalom közötti harmonikus viszony kiépülését".

Száraz, korunk nagy elméleteihez képest jelentéktelen szaktudományból, a törvényszéki orvostanból formál érdekes, kitűnően megírt olvasnivalót az *Orvostudomány a tárgyalóteremben* (1966), *Budavári Róbert* könyve. Az ember halála után észlelhető jelenségek elemzésétől kezdve a vércsoportok öröklődésének problematikájáig a legkülönfélébb területeken mutatja be, hogyan támogatja egymást az igazságügyi orvostanban a bonyolult orvosbiológiai elméletekre alapító következtetés és az egyszerű megfigyelés. Emellett azonban azt is meglátja a könyvből az olvasó, hogy hatását tekintve ez a szakma nem áll meg a „tárgyalóteremben", hanem a szó igazi értelmében is „orvostudomány" lehet: védi a társadalom egészségét.

Straub F. Brunó könyve, az *Enzimek, molekulák, életjelenségek* (1966) jó példája annak, hogyan lehet egyetlen, a modern tudomány mammutméreteihez képest kicsiny szakterület avatott bemutatásával elvezetni az olvasót az egész megsejtéséig. Mindenütt a kísérleti módszerek ismertetéséig terjedő.

Digitized by Google

konkrét elemzésből indul ki. Megmagyarázza, hogyan lehet a kémcsőben lefolyó reakciókból vagy néhány, a papíron látható foltból meghatározni hallatlanul bonyolult fehérjemolekulák szerkezetét, s hogyan magyarázhatja meg ez a szerkezet az enzimek (korábbi kísérletekből már ismert) működését. Ennyit mesél el a kis könyv, de emögött — s ez a fő varázsa — minden lapján érezni lehet az elmondott és megmagyarázott dolgok jelentőségét, a megismert gondolkozási mód nagy lehetőségét. Olyan ez a könyv, mint a jó regény: mondanivalója nem fejeződik be az utolsó lapon. A zárszó — a könyv világos, racionalista szellemének megfelelően — meg is magyarázza, miért: „Amit elértünk — írja —, azt útmutatásnak tekinthetjük: a fehérjemolekula szerkezete alapján megértjük sajátos működését, ugyanígy tovább haladhatunk és a következő évtizedek választ fognak adni arra a kérdésre, hogy a sejtszerkezeti elemek, illetve az egész sejt szerkezete alapján hogyan érthető a működése. Majd továbbhaladunk, és a sejtekből álló szervezet szerkezete alapján érinteni fogjuk a szervezet működését. Ezután az egyes szervezetekből álló fajok, majd milliónyi faj egymásmellettiségének és egymásrautaltságának ismeretében megértjük a magasabb rendű biológiai jelenségeket. A kutatás mindezeken a területeken megindult, és ma is folyik. Az enzimek területén már a fordulóponthoz érkeztünk: egy biológiai jelenség — az enzimhatás — teljes anyagi alapját megértettük. Talán még helyesebb ezt fordítva kijelenteni: az anyagnak új tulajdonságát ismertük meg — az enzimhatást".

Hasonló ismeretterjesztői csúcsteljesítmény — egy cseppben a tenger érzékeltetése — a sorozat eddig megjelent utolsó kötete is, *Rényi Alfréd* írása: ***Levelek a valószínűségről*** (1967). A hasonlóság azonban itt meg is szűnik, mert Straub F. Brunó könyve racionalista vonalvezetésű, „klasszicista" mű, Rényi Alfréd pedig a romantika kedvenc fogását, a múltba visszavetítés és a mű-levelek módszerét alkalmazza. (Talán megbocsátható ez az „irodalomtörténeti skatulyázás", mert a két utóbbi könyv nemcsak ismeretterjesztő írás, hanem *irodalmi* mű is, abból a nálunk még nagyon ritka fajtából, amelynek *Németh László* és *Benedek István* a nagymesterei.) A romantikus írásokra igen gyakran érvényes az a találó jellemzés, amellyel Rényi Alfréd másik kis könyvét, a *Dialógusok a matematikáról*-t hirdeti a könyv amerikai kiadója: „provokatív". Ez a kis könyv is „provokatív" írás. A XVII. században elsüllyedt tudománytörténészt pl. bizonyosan „provokálja" — még ilyen nyiltan játékos formában is — jellegzetesen XX. századi véleményeknek Pascal korába való visszavetítése. (Ilyen pl. az, hogy „...a világban a véletlen uralkodik és éppen ezért van benne rend és törvény...") Legalábbis átmenetileg, amíg a könyvhöz csatolt pontos életrajzi adatokból és egyéb kiegészítésekből nem tájékozódik a szerző történeti tájékozottságáról és a műfaj jellegéről. S így e kis kötetnek kettős a haszna: könnyed, hallatlanul olvasmányos formában tájékoztat a valószínűség modern fogalmáról, s ugyanakkor — „provokatív" formában — figyelmeztet korunk egyik legjellegzetesebb tudományának, a tudomány-történetírásnak a létezésére.

Vekerdi László

Digitized by Google

Gyertyán Ervin három esztétikai könyvéről

Van olyan esztétika, amely a részletkutatások eredményeit lassan összerakva közeledik az egészhez, és van olyan, amely egy egészséges koncepciót hasít szét részeire. Amióta az esztétika tudománnyá, sőt *szaktudománnyá* lett, az első fajta a szaporább; a tudományos etikett szabályaihoz hozzá tartozik, hogy csak speciálisan kidolgozott (és megfelelő számú lábjegyzettel ellátott) részlet-stúdium után illik összefoglaló művek alkotásához fogni. Tudományos körökben ezért gyakran gyanút kelt egy teljességre törő koncepció kialakítása, noha a szakesztétikán kívül állók (különösen a művészek) éppen az effajta művészettudománytól idegenkednek, ezt érzik a művészet lényegét elpusztító sémának.

Gyertyán Ervin könyveinek fontos helyük van a magyar esztétikai irodalomban. Néhány év leforgása alatt már a harmadik kötete jelenik meg. Az első — *Költőnk és kora. József Attila költészete és esztétikája* — 1963-ban, a második — *A múzsák testvérisége* — 1966-ban, és végül a harmadik — *Művészet és szubjektivitás* — még ugyanabban az évben. Címe szerint mindegyik szabályos rész-stúdiumnak is felfogható volna, hiszen három körülhatárolt tárgykörrel foglalkozik. Valójában azonban mindhárom *ugyanarról szól:* a művészet, mégpedig *az egész művészet* céljáról, értelméről, lényegéről. Gyertyán vállalja az összefoglalás és a szintézis igényét, minden buktatójával együtt. Pontosabban: nem is vállalja, hanem egyszerűen nem tud mást csinálni — őt az *egész* érdekli, nem a részlet. Megvan benne a szakesztéta felkészültsége, de magatartása mégsem szűken az esztétika, hanem a művészet szakemberéé; hiszen maga sem csak gondolkozik a művészetről, hanem verset és regényt is publikál, forgatókönyvet, filmet ír.

Jelentőségét persze nem a szintézis *igénye* adja, hanem az a *színvonal*, amelyen a vállalt feladatot megoldja. Mert a megoldás a szigorúan vett szakma szempontjából is értékes és tiszta. Nagy apparátust mozgat meg, a művészeti ágak fejlődését, esztétikájuk eredményeit széles körben ismeri és hivatkozik rájuk. Nemcsak jól tájékozott, de ismeretanyagát szuverén biztonsággal tudja kezelni is, s még csak idézetekkel és hivatkozásokkal sem terheli túl írását. Nem állítja ugyan hivalkodóan előtérbe magát, mégis mindig ott érezzük jelenlétét.

Gyertyán — amennyire emberileg lehetséges — mentes az előítéletektől. Nem találunk könyvében előregyártott ítéleteket, megfontolatlan vagdalkozásokat, kategórikus döntéseket. Ő előbb meg akarja érteni a művészetek fejlődését, fel akarja fedni a mozgás belső rugóit, s aztán mond ítéletet. Akkor sem az osztályzat kiállításának fensőbbségességével, inkább az értő és hozzáértő rendszerező bölcsességével. Ez nem jelenti azonban a mindent megértés hűvös relativizmusát. Gyertyán a megértett törekvések között is *válogat*. „Megérti" a „félművészet" és az „antiművészet" kialakulását, de elutasítja ezeket, megérti a magasrendű, nem realista művészet szükségességét, sőt úgy fogadja el, ahogy van, de maga *a realizmust vallja*.

Olyan könyv tehát mind a három, amelyre kár volt nem jobban felfigyelnie hazai esztétikai és művészeti életünknek; például arra, hogyan lehet *érthetően* és szépen, műgonddal írni az esztétika „nehéz" kérdéseiről. Az érthetőség azonban nem leereszkedés, hanem abból származik, hogy Gyertyán nem is gondol el érthetetlen dolgokat. Igyekszik behatolni a problémák mélyébe, de mert lényegüket keresi, magától adódik a megfogalmazás egyszerűsége.

Digitized by Google

Hiú vállalkozás volna, ha megpróbálnék most valamiféle tartalmi kivonatot adni a három könyvből. Arra sem vállalkozom, hogy sorra előbányásszam a három mű gyengéit, mulasztásait. Csak a legutóbbiról, a *Művészet és szubjektivitás*ról beszélek kissé bővebben, példaképpen. Tartalma szerint — mint mondtam — ez is a művészet lényegét kutatja, s részben összefoglalja, részben (kisebb részben) új megfogalmazását adja a marxista esztétika legújabb eredményeinek. Mert az is Gyertyán írásainak sajátosságaihoz tartozik, hogy bár szívesen vállal velük kockázatot, meggondolatlanul mégsem vakmerő; merész csapásokkal köt össze eddig még egymástól elzárt utakat, de nem tör előre támasz nélkül a bozótban. Erénye a biztonság, nem az újszerűség. Most is támaszkodik az új marxista esztétika legújabb kutatásaira, amelyek — a fiatal Marx nyomán — abban látják a szépség lényegét, hogy a műalkotásban az ember egyszerre szemléli az elemberiesített természetet és az eltárgyiasult embert, a világot és önmagát. De nem pusztán elismétli ezt a tételt, hanem érdekesen, elevenen és sokoldalúan világítja meg. Épp ott adja a legújabbat és a legeredetibbet, ahol csak egy keveset tesz hozzá a már kidolgozotthoz — de ez a kevés a lényegét tartalmazza.

Csak egyik példája ennek az a fejtegetése, amellyel a valóság és a lehetőség összefüggéseit bogozza. „Paradoxonra kihegyezve azt mondhatnánk — írja —: míg a tudományok a valóság lehetőségeit kutatják, a művészetek a lehetőségek valóságát". Igen, ez a gondolat valósággal telitalálat; új oldalát ragadja meg a két tudatforma megkülönböztetésének, mégpedig olyan új oldalát, amely mélyen belevilágít a dolog lényegébe. Nem véletlen, hogy éppen a természettudományos (kibernetikai) indíttatású modern esztétikák feszegetik a művészetnek a lehetőséghez való viszonyát. Gyertyán szemlélete modern, anélkül hogy behódolna a divatnak.

Ez a kérdéscsoport adja meg az egész könyv gondolati magvát: minden szál innen indul ki és ide vezet vissza. Gyertyán a művészetnek nem a szubjektivizmusát védelmezi, hanem a szubjektivitását, azt a sajátosságát, hogy általa a tükör (az ember) ***nemcsak a világot tükrözi, hanem önmagát is rávetíti a világra.*** Azt „kutatja" tehát, hogyan helyezkedhet el az ember a való világban, hogyan tölheti ki a lehetőségek adott mozgásterét.

Sok olyan könyvre volna szükség, mint Gyertyán Ervinéi. Ők vethetnék meg egy szélesebb körű esztétikai kultúra, esztétikai közvélemény alapjait. Így kellene foglalkozni a művészettel: józan szavakkal, előítélet és harag nélkül, de nem buzgalom nélkül; sine ira, sed cum studio. Az állásfoglalás szenvedélyével, de az értés bölcsességével. Ilyen könyvek segítségével több emberhez hatolhatna el az esztétika szava, mint eddig.

Vitányi Iván

Digitized by Google

Testvérlapjainkból

CAHIERS DU COMMUNISME

Október—november

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom (Az évfordulóra.)

Azok a napok, amelyek megváltoztatták a világ képét (Kronológiai összeállítás.)

W. Rochet: *Ötven évvel az 1917 októberi döntő fordulat után*

G. Cogniot: *A világ forradalmi mozgalmának lelke*

R. Guyot: *Tizenhét októbere és a népek harca a békéért*

J. Suret—Canale: *Az Októberi Forradalom és a francia imperializmus gyarmatain kibontakozott nemzeti felszabadító mozgalom*

J. Thorez—Vermeersch: *A nők és az első szocialista állam 50. évfordulója*

F. Cohen: *Az ötvenéves Szovjetunió gazdasági és kulturális fejlődése*

L. Figueres: *A szovjetek hatalma és a szocialista demokrácia*

V. Joannes: *1917. októberétől a Tours-i kongresszusig* (Az Októberi Forradalom hatása a francia munkásmozgalomra.)

L. Langevin: *Az Októberi Forradalom és a francia értelmiség*

J. Duclos: *Egyre erősödő szolidaritás és barátság*

A. Wurmser: *„Antiokt óber" színváltozásai*

J. Fréville: *Amikor Lenin Franciaországban előkészítette Októbert*

M. Petit: *Franciák a forradalmi Oroszországban*

A. Gillot: *Mit tanultam a szovjet Sarló és Kalapács Gyárban?*

F. Grenier: *Az első ötven év Szovjetuniója, ahogy én láttam*

CRITICA MARXISTA

Július—október

E. Sereni: *Az Októberi Forradalom és Olaszország*

F. Calamandrei: *A forradalmi párt politikai kezdeményezései Lenintől Gramsciig és Togliattiig* (Történelmi áttekintés.)

A. Lepre: *Bordiga és Gramsci szembenállása a háborúval és az Októberi Forradalom*

H. Steiner: *O. Bauer: Az austromarxizmus és az Októberi Forradalom*

P. Ciofi: *A szovjet gazdaság építése*

G. Berlinguer: *A szovjet társadalom egészségügyi helyzete*

M. A. Manacorda: *A szovjet pedagógia értékeléséhez*

V. Strada: *Hagyományos és forradalmi az orosz irodalomban.*

Lenin megjegyzése Buharinnak az átmeneti időszak gazdaságával foglalkozó könyvéhez

F. Frassati: *Az Oroszország elleni*

Digitized by Google

külföldi intervencióról (1918—1920.)

A. M. Costa: *A társadalomtudomány irányzatai a Szovjetunióban és a szocialista országokban*

G. Garritano: *Lenin művei* (Ismertetés a Leninről szóló legjobb olasz és külföldi könyvekről.)

M. Quatrucci: *A leninizmus és korunk problémái az olasz szociáldemokraták szemináriumán*

W. Monier: *Szovjet vélemények a közel-keleti helyzet összefüggéseiről*

EINHEIT

Október—november

H. Matern: *A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50 éve*

O. Reinhold: *Diadalmaskodik a marxizmus—leninizmus!*

K. Böhm: *A Nagy Október eszméinek forradalmi ereje*

H. Schaul: *Lenin „Állam és forradalom" című műve és a két német állam*

A. Jefimov: *A szovjet ipar erőteljes fejlődése*

H. Weiz: *A Szovjetunióval való tudományos—műszaki együttműködés — szocialista internacionalizmus a gyakorlatban*

H. Hoffmann: *A Szovjetunió mint katonai hatalom*

P. Markowski: *A marxista—leninista pártok tömörülése az SZKP körül*

P. Steiniger: *Az Októberi Forradalom új nemzetközi jogot alkotott*

E. Diehl: *A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása a németországi forradalmi munkásmozgalom fejlődésére*

G. Prey: *Előrejelzés, tervezés és irányítás a tudomány és a technika területén*

G. Neuner: *Az Októberi Forradalom és a pedagógia tudománya*

G. Düwel, A. Hiersche: *A német irodalom kapcsolatai az Októberi Forradalommal és a szovjet irodalommal*

A. Hochmuth: *Ragadjuk meg irodalmi síkon új valóságunkat*

A Nagy Október szelleme egyesít bennünket! (Német írók és költők új műveiről.)

K. Pröger, M. Schmidt: *A nyugatnémetországi reakciós „belső államreformról"*

Adatok és tények (A szovjet ipar és közoktatás fejlődéséről.)

KOMMUNYISZT

15. szám

A dicső 50. évforduló

D. Poljanszkij: *A munkások és parasztok szövetségének szerepéről a mai falu átalakításában*

V. Dimsic: *A Szovjetunió gazdasága az elmúlt ötven évben*

A. Danyijalov: *A szovjet népek testvéri családjában* (Dagesztán fejlődéséről.)

M. Hrapcsenko: *Az Októberi Forradalom és a szocialista irodalom alkotó elvei*

J. Gagarin, V. Lebegyev, J. Faggyejev: *A szovjetek országa — a kozmikus korszak előhírnöke*

N. Ruban: *A lenini párt — Október vezére* (A párt szerepe az Októberi Forradalom előkészítésében és végrehajtásában.)

Az SZKP — számadatokban (Taglétszám, összetétel.)

J. Cedenbal: *A Nagy Október és a Kelet népei*

Sz. Todorov: *Október ügye Bulgáriában*

J. Duclos: *A francia munkásosztály és az Októberi Forradalom*

V. Codovilla: *Az Októberi Forradalom hatása Argentínára*

LUPTA DE CLASA

10. szám

Új korszak nyílt meg az emberiség történetében (Az Októberi Forradalomról.)

Digitized by Google

C. Florea: *A népek szocializmusra való áttérésének korszaka* (A szocialista világrendszer létrejöttének jelentőségéről.)

M. Beniuc: *Az ember szolgálatában* (A szovjet emberek alkotó szabadságáról.)

G. Unc: *A romániai munkás- és demokratikus mozgalom szolidaritása az Októberi Forradalommal* (A román munkások forradalmi megmozdulásairól.)

C. Baloiu, O. Ciulea: *A szovjet gazdaság öt évtizede*

Realizmus és alkotó szellem a szocializmus építésében (Az RKP októberi plénumának határozata a népgazdaság irányításának és tervszerűsítésének további javításáról.)

F. Burtan: *A munka termelékenysége az értéktörvény követelményeinek fényében*

G. Gusti: *A román falvak rendezéséről*

O. Berlogea, H. Culea, M. Tismanura: *A televízió társadalmi hatása*

A. Negucioiu: *A közgazdasági oktatás minőségi színvonala*

T. Hagan, I. Szücs, I. Chisu: *A tudományos szocializmus oktatásának tartalma és módszerei* (a kolozsvári egyetemen.)

I. Spielman, C. Vécsei, Gh. Craciun: *Előadások az etikáról a társadalomtudományi egyetemeken*

A nemzet szerepe (Ankét az olvasókkal.)

I. Coteanu: *A nyelvészet fejlődéséről* (A bukaresti nemzetközi nyelvészkongresszusról.)

I. Marculescu: *A népművészet eredetiségéről és értékéről* (A máramarosi népművészeti értékekről.)

F. Potra: *A filmforgatókönyv és rendezés összefüggéséről, s a román filmművészet fejlődéséről*

MARXISM TODAY

November

Szerkesztőségi jegyzetek (Aktuális kérdésekről.)

A. Rothstein: *1917.: A szocialista forradalom*

B. Pearce: *Skócia és Wales nemzeti jövője* (A kommunista párt álláspontja walesi és skóciai nemzeti törekvésekkel kapcsolatban.)

P. Goodwin: *Az angol szállítás jövője*

NOVÁ MYSL

21. szám.

F. Pecka, J. Kohout: *A termelés tárgyi problémái és a párt szerepe* (Az üzemi pártszervezetek feladatai a gazdasági irányítás új rendszerében.)

J. Moravec: *Októberi örökség* (Az Októberi Forradalom tapasztalatainak alkotó alkalmazása.)

B. Simon: *A CSKP gazdaságpolitikájának tartalma és céljai*

I. Málek: *A kommunisták és a tudomány* (Hogyan érvényesüljön a párt vezető szerepe a tudományban.)

V. Benda: *Az ideológiai diverzió — az osztályharc specifikus formája*

H. Fagan: *Britannia és Európa* (Miért akar belépni az EGK-ba?)

O. Mosner: *A szociológia érvényesülése a pártmunkában*

22. szám.

J. Dolansky: *Október — kiindulópont és útmutatás*

J. I. Bugajev: *A dicsőséges út eredményei* (A Szovjetunió fél évszázados fejlődése.)

J. Mudroch: *Fél évszázad a világbéke szolgálatában* (A Szovjetunió külpolitikájáról.)

L. Tomásek, J. Korinek: *A szocialista internacionalizmus a Nagy Októberi Szocialista Forradalom fényében*

Digitized by Google

V. Ruml: *A filozófia lenini koncepciója*

L. Brázda: *Lenin Október előtti gazdasági programjának kiindulópontja*

NOVO VREME

Október

A marxi—lenini tanítás általános igazolása és alkotó továbbfejlesztése (A szovjet állam fél évszázados fejlődéséről.)

Zs. Zsivkov: *Az Októberi Forradalom és a szocialista építés törvényszerűségei Bulgáriában*

B. Blgaranov: *A Nagy Október és a néptömegek növekvő szerepe a világtörténelemben*

C. Dragojcseva: *Október — a nők felszabadításának legjelentősebb tényezője*

T. Colov: *Az állandó fejlődés elengedhetetlen feltétele* (A bolgár—szovjet együttműködésről.)

V. Kocev: *Az Októberi Forradalom és a kultúra*

L. Vaszilev: *Az Októberi Forradalom és a szocialista törvényhozási rend kialakulása*

I. Dugvinszkij: *A szovjet gazdaság fejlődésének eredményei*

A. Koszicin: *A szovjet állam fejlődése és a szocialista demokrácia*

T. Uszubalijev: *A nemzeti kérdés szovjetunióbeli megoldása a szocialista forradalom nagy vívmánya*

V. Kumanyev: *Október, Lenin és a Szovjetunió kulturális forradalma*

NOWE DROGI

November

Az Októberi Forradalom és Lengyelország (Részletek Wladyslaw Gomulka cikkeiből és beszédeiből.)

Október — a marxizmus—leninizmus eszméinek győzelme

Z. Kliszko: *A szocialista állam — a forradalom nagy eszméi megvalósításának eszköze*

M. Spychalski: *A proletárforradalom védelmi erői*

Cz. Wycech: *A lengyel—szovjet kapcsolatok*

S. Kuczynski: *A szocializmus és a béke*

J. Groszkowski: *Az Októberi Forradalom jelentősége a tudomány fejlődése szempontjából*

B. Suchodolski: *Gondolatok a szocialista civilizációról*

A Szovjetunió fejlődésének 50 éve (A társadalom és az osztályszerkezet átalakulása, a népgazdaság, az életszínvonal, a közoktatás, a tudomány, a kultúra.)

WEG UND ZIEL

November

V. I. Lenin: *Egy újságíró jegyzetei*

L. Spira: *Doktor Kreisky „átideológizálásához"* (Kreisky legutóbbi nyilatkozatairól.)

E. Gold: *Összezsugorodni, vagy növekedni?* (Az osztrák vas- és fémipar problémái.)

F. Marek: *Feltevések a forradalomról* (A mai nyugatnémet baloldali értelmiség nézetei a forradalomról.)

Z. Solle: *Az osztrák szociáldemokrácia balul sikerült nemzetiségi politikája*

E. Bawn: *A kapitalizmus történetéhez* (A kapitalizmus történelmi fejlődésével kapcsolatos problémákról.)

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Вопросы единства и совещание братских партий — Доклад тов. *Реже НЬЕРША* на Пленуме ЦК ВСРП 23 ноября 1967 года — Выступление товарища *Яноша КАДАРА* на Пленуме ЦК ВСРП 24 ноября 1967 года — *Д-р Бела ЧИКОШ-НАДЬ:* Наша политика в области повышения жизненного уровня и реформа цен — *Даниель ЧАТАРИ:* Национальное чувство, национальная гордость и социалистический патриотизм — МЕЖДУНАРОДНОЕ ОБОЗРЕНИЕ: *Дьердь КАЛЬМАР:* О положении в коммунистическом движении Индии — ОБЗОР: *Иштван РОЖМАН:* Работа над новыми коллективными договорами — *Арпад ТИЭРИ:* Представители интеллигенции одного села (Эскизы портретов) — КРИТИКА: *Петер РЕНИ:* Эллипс и круг — ОБМЕН МНЕНИЯМИ: *Андраш ШЕЙЕМ:* Партийные организации предприятий при новой системе хозяйственного руководства — *Тибор ФРАНК:* О современных методах руководства — Обсуждение положения в нашем современном киноискусстве (Выступления *Йожефа Вереша, Яноша Хершко, Отто Хамори)*

CONTENTS

Unity and the Conference — Report by Comrade *Rezső Nyers* at the Session of the Central Committee on November 23 — Contribution by Comrade *János Kádár* at the Session of the Central Committee on November 24 — Our Living Standard Policies and the Price Reform, by *Dr. Béla Csikós-Nagy* — National Feelings, National Pride, Socialist Patriotism, by *Dániel Csatári* — *INTERNATIONAL REVIEW:* On the Situation of the Communist Movement in India, by *György Kalmár* — *REVIEW:* The New Collective Agreements in the Making, by *István Rozsman* — Profiles of Intellectuals in a Village Community, *by Árpád Thiery* — *CRITIQUE:* Ellipse and Circle, by *Péter Rényi* — *EXCHANGE OF VIEWS:* The Party Organizations in Companies in the New System of Economic Management, by *András Selyem* — On the Modern Style of Leadership, by *Tibor Frank* — Debate on Our Film-making Today (Contributions by *József Veress, János Herskó* and *Ottó Hámori).*

INHALT

Einheit und Beratung — Referat des Gen. *Rezső Nyers* auf dem Plenum des ZK am 23. November — Rede des Gen. *János Kádár* auf dem Plenum des ZK vom 24. November — *Dr. Béla Csikós-Nagy:* Politik des Lebensstandards und Preisreform — *Dániel Csatári:* Nationalgefühl, Nationalstolz und sozialistischer Patriotismus — *INTERNATIONALE RUNDSCHAU: György Kalmár:* Zur Lage der kommunistischen Bewegung in Indien — *RUNDSCHAU: István Rozsman:* Die neuen Kollektivverträge in Vorbereitung — *Árpád Thiery:* Portraitskizzen einer Dorfintelligenz — *KRITIK: Péter Rényi:* Ellipse und Kreis — *GEDANKENAUSTAUSCH: András Selyem:* Betriebsparteiorganisation und neue Wirtschaftslenkung — *Tibor Frank:* Die moderne Lenkung — Diskussion über die gegenwärtige Filmkunst in Ungarn (Beiträge von *József Veress, János Herskó* und *Ottó Hámori).*

Digitized by Google

V. Ruml: *A filozófia lenini koncepciója*

L. Brázda: *Lenin Október előtti gazdasági programjának kiindulópontja*

NOVO VREME

Október

A marxi—lenini tanítás általános igazolása és alkotó továbbfejlesztése (A szovjet állam fél évszázados fejlődéséről.)

Zs. Zsivkov: *Az Októberi Forradalom és a szocialista építés törvényszerűségei Bulgáriában*

B. Blgaranov: *A Nagy Október és a néptömegek növekvő szerepe a világtörténelemben*

C. Dragojcseva: *Október — a nők felszabadításának legjelentősebb tényezője*

T. Colov: *Az állandó fejlődés elengedhetetlen feltétele* (A bolgár—szovjet együttműködésről.)

V. Kocev: *Az Októberi Forradalom és a kultúra*

L. Vaszilev: *Az Októberi Forradalom és a szocialista törvényhozási rend kialakulása*

I. Dugvinszkij: *A szovjet gazdaság fejlődésének eredményei*

A. Koszicin: *A szovjet állam fejlődése és a szocialista demokrácia*

T. Uszubalijev: *A nemzeti kérdés szovjetunióbeli megoldása a szocialista forradalom nagy vívmánya*

V. Kumanyev: *Október, Lenin és a Szovjetunió kulturális forradalma*

NOWE DROGI

November

Az Októberi Forradalom és Lengyelország (Részletek Wladyslaw Gomulka cikkeiből és beszédeiből.)

Október — a marxizmus—leninizmus eszméinek győzelme

Z. Kliszko: *A szocialista állam — a forradalom nagy eszméi megvalósításának eszköze*

M. Spychalski: *A proletárforradalom védelmi erői*

Cz. Wycech: *A lengyel—szovjet kapcsolatok*

S. Kuczynski: *A szocializmus és a béke*

J. Groszkowski: *Az Októberi Forradalom jelentősége a tudomány fejlődése szempontjából*

B. Suchodolski: *Gondolatok a szocialista civilizációról*

A Szovjetunió fejlődésének 50 éve (A társadalom és az osztályszerkezet átalakulása, a népgazdaság, az életszínvonal, a közoktatás, a tudomány, a kultúra.)

WEG UND ZIEL

November

V. I. Lenin: *Egy újságíró jegyzetei*

L. Spira: *Doktor Kreisky „átideológizálásához"* (Kreisky legutóbbi nyilatkozatairól.)

E. Gold: *Összezsugorodni, vagy növekedni?* (Az osztrák vas- és fémipar problémái.)

F. Marek: *Feltevések a forradalomról* (A mai nyugatnémet baloldali értelmiség nézetei a forradalomról.)

Z. Solle: *Az osztrák szociáldemokrácia balul sikerült nemzetiségi politikája*

E. Bawn: *A kapitalizmus történetéhez* (A kapitalizmus történelmi fejlődésével kapcsolatos problémákról.)

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Вопросы единства и совещание братских партий — Доклад тов. *Реже НЬЕРША* на Пленуме ЦК ВСРП 23 ноября 1967 года — Выступление товарища *Яноша КАДАРА* на Пленуме ЦК ВСРП 24 ноября 1967 года — *Д-р Бела ЧИКОШ-НАДЬ:* Наша политика в области повышения жизненного уровня и реформа цен — *Даниель ЧАТАРИ:* Национальное чувство, национальная гордость и социалистический патриотизм — МЕЖДУНАРОДНОЕ ОБОЗРЕНИЕ: *Дьердь КАЛЬМАР:* О положении в коммунистическом движении Индии — ОБЗОР: *Иштван РОЖМАН:* Работа над новыми коллективными договорами — *Арпад ТИЭРИ:* Представители интеллигенции одного села (Эскизы портретов) — КРИТИКА: *Петер РЕНИ:* Эллипс и круг — ОБМЕН МНЕНИЯМИ: *Андраш ШЕЙЕМ:* Партийные организации предприятий при новой системе хозяйственного руководства — *Тибор ФРАНК:* О современных методах руководства — Обсуждение положения в нашем современном киноискусстве (Выступления *Йожефа Вереша, Яноша Хершко, Отто Хамори)*

CONTENTS

Unity and the Conference — Report by Comrade *Rezső Nyers* at the Session of the Central Committee on November 23 — Contribution by Comrade *János Kádár* at the Session of the Central Committee on November 24 — Our Living Standard Policies and the Price Reform, by *Dr. Béla Csikós-Nagy* — National Feelings, National Pride, Socialist Patriotism, by *Dániel Csatári* — *INTERNATIONAL REVIEW:* On the Situation of the Communist Movement in India, by *György Kalmár* — *REVIEW:* The New Collective Agreements in the Making, by *István Rozsman* — Profiles of Intellectuals in a Village Community, *by Árpád Thiery* — *CRITIQUE:* Ellipse and Circle, by *Péter Rényi* — *EXCHANGE OF VIEWS:* The Party Organizations in Companies in the New System of Economic Management, by *András Selyem* — On the Modern Style of Leadership, by *Tibor Frank* — Debate on Our Film-making Today (Contributions by *József Veress, János Herskó* and *Ottó Hámori).*

INHALT

Einheit und Beratung — Referat des Gen. *Rezső Nyers* auf dem Plenum des ZK am 23. November — Rede des Gen. *János Kádár* auf dem Plenum des ZK vom 24. November — *Dr. Béla Csikós-Nagy:* Politik des Lebensstandards und Preisreform — *Dániel Csatári:* Nationalgefühl, Nationalstolz und sozialistischer Patriotismus — *INTERNATIONALE RUNDSCHAU: György Kalmár:* Zur Lage der kommunistischen Bewegung in Indien — *RUNDSCHAU: István Rozsman:* Die neuen Kollektivverträge in Vorbereitung — *Árpád Thiery:* Portraitskizzen einer Dorfintelligenz — *KRITIK: Péter Rényi:* Ellipse und Kreis — *GEDANKENAUSTAUSCH: András Selyem:* Betriebsparteiorganisation und neue Wirtschaftslenkung — *Tibor Frank:* Die moderne Lenkung — Diskussion über die gegenwärtige Filmkunst in Ungarn (Beiträge von *József Veress, János Herskó* und *Ottó Hámori).*

Digitized by Google

SOMMAIRE

L'unité et la conférence — Rapport du camarade *Rezső Nyers* à la séance du 23 novembre du Comité Central — Intervention du camarade *János Kádár* à la séance du 24 novembre du Comité Central — *Dr. Béla Csikós-Nagy:* Notre politique des niveaux de vie et la réforme des prix — *Dániel Csatári:* Sentiment national, fierté nationale, patriotisme socialiste — *REVUE INTERNATIONALE: György Kalmár:* La situation du mouvement communiste en Inde — REVUE: *István Rozsman:* Les nouvelles conventions collectives en voie d'élaboration — *Árpád Thiery:* Esquisses de portraits des intellectuels d'une commune — *CRITIQUE: Péter Rényi:* L'ellipse et le cercle — *ÉCHANGE DE VUES: András Selyem:* Les organisations d'entreprise du Parti dans le nouveau système de direction de l'économie — *Tibor Frank:* La direction moderne — Débat sur l'art cinématographique hongrois contemporain (Interventions de *József Veress, János Herskó* et *Ottó Hámori).*

Kiadja a Kossuth Könyvkiadó Vállalat (Budapest, V., Steindl I. u. 6.)
Felelős kiadó: a Kossuth Könyvkiadó Vállalat igazgatója
Kiadóhivatal: Budapest, VI., Révay u. 16. Tel.: 116–660
Előfizethető minden pártszervezetben, valamint a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, (csekkszámlaszám: 01 915 003) a Posta Központi Hírlapirodájánál, (Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Csekkszámlaszám: egyéni 61 218, közületi 61 066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára.
Előfizetési díj: negyed évre 10,50 Ft, félévre 21,– Ft, egész évre 42,– Ft.
Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3. és a Kossuth Könyvkiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél.
Megjelent 37 700 példányban
Utolsó kézirat december 1-én érkezett a nyomdába.
67.04665/2 – Zrínyi Nyomda, Budapest. F. v.: Bolgár Imre
INDEX SZAM: 25 865

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

TARTALOMJEGYZÉK

az 1967. (XXII.) évfolyamról

(A Társadalmi Szemle 1968. februári számának melléklete)

Digitized by Google

CIKKEK

	SZÁM	OLDAL
A KISZ kongresszusa után — — — — — — — — —	7	79
ALMÁSI ISTVÁN: A szövetkezeti demokrácia és a közös gazdálkodás fejlődése — — — — — — — — — —	3	43
ANCSEL ÉVA: A pátosz védelmében — — — — — —	8— 9	68
Az egység és a tanácskozás — — — — — — — —	12	3
BÁLINT JÓZSEF: Pártszervezeteink a gazdasági reform bevezetéséért — — — — — — — — — — — — —	8— 9	3
BÁLINT JÓZSEF: Politika és tudomány — — — — — —	2	3
BALLAI LÁSZLÓ: Reformunk és a művelődés anyagi feltételei —	8— 9	32
BÁNSZKI PÁL: A képzőművészeti ízlésről — — — — — —	8— 9	47
CSATÁRI DÁNIEL: Nemzeti érzés, nemzeti büszkeség, szocialista hazafiság — — — — — — — — — — —	12	45
DR. CSIKÓS-NAGY BÉLA: Életszínvonal-politikánk és az árreform	12	30
DÉNES GYULA: Események és törekvések Kínában — — —	4	56
DR. ERDEI FERENC: Szakszerűség és demokrácia — — —	5	3
ERDEY-GRÚZ TIBOR: Kritika a tudományban — — — —	4	7
FOCK JENŐ: A gazdasági mechanizmus reformjának útján —	11	62
FRISS ISTVÁN: A népgazdasági terv és a társadalmi fejlődés irányítása — — — — — — — — — — —	8— 9	13
GARAI GÁBOR: Közös dolgainkról — — — — — — — —	4	21
HUSZÁR ISTVÁN: Gazdasági fejlődésünk feltételeiről — —	1	3
KÁDÁR JÁNOS: Felszólalás a Központi Bizottság november 24-i ülésén — — — — — — — — — — — —	12	21
KÁLMÁN ENDRE: Aki nincs ellenünk, az velünk van — — —	2	23
MÁRKUS GYÖRGY: Bertrand Russell — — — — — —	10	62
MÓD ALADÁRNÉ: Társadalmi rétegeződés Magyarországon —	5	15
DR. NAGY ZOLTÁN: A bűnözés néhány kérdéséről — — —	8— 9	57
NEMES DEZSŐ: A Karlovy Vary-i értekezlet — — — — —	6	3
NEMES KÁROLY: Új törekvések a magyar filmművészetben —	10	44
NÉMETH KÁROLY: A reform előkészítésének tapasztalatairól —	10	3
DR. NÉMETI LÁSZLÓ: A termelőszövetkezetek és a tervezés —	2	39
Növekvő eredmények, növekvő feladatok — — — — —	3	3
NYERS REZSŐ: A szövetkezetek gazdasági szerepe és a szövetkezeti tulajdon jellege (Interjú) — — — — — —	6	16
NYERS REZSŐ: Gazdaságpolitikánk néhány kérdése. (Beszámoló a Központi Bizottság június 23-i ülésén.) — — — —	7	65
NYERS REZSŐ: Beszámoló a Központi Bizottság november 23-i ülésén — — — — — — — — — — — —	12	5
ORBÁN LÁSZLÓ: Emlékezés 1942. március 15-re — — — —	3	10
PÁRDI IMRE: Életszínvonal-politikánk időszerű kérdései — —	3	18
A. PETROSZJANC: Az atomenergetika a Szovjetunióban — —	4	32
DR. PIRITYI OTTÓ: A mechanizmus kérdései a kongresszuson —	1	14
DR. RADÓ SÁNDOR: Az Októberi Forradalom és a világforradalmi folyamat — — — — — — — — — —	10	13

Digitized by Google

	SZÁM	OLDAL
DR. RÉDEI JENŐ: Információ és irányítás az új gazdasági mechanizmusban	4	44
RÉNYI PÉTER: Kulturális aggályok? (Jegyzetek a kongresszus után.)	1	32
DR. ROMÁN ZOLTÁN: Iparunk — nemzetközi összehasonlításban	10	30
SÁNTA ILONA: Vita és egység a pártban	6	26
SARLÓS ISTVÁN: A Fővárosi Tanács és a reform	11	80
DR. SZAMEL LAJOS: A lakosság részvétele a közügyekben és a szocialista demokrácia	3	31
Százéves „A tőke"	7	54
SZENTES TAMÁS: A fejlődés nem kapitalista útja korunkban	2	48
DR. SZILÁGYI PÁL: A termelő fogyasztás és a reform	2	31
DR. TAKÁCS IMRE: A demokratikus választójog fejlődése Magyarországon	2	13
DR. TAR IMRE: A földtulajdon továbbfejlesztésének útján	1	25
Választott az ország	4	3
VAJÓ PÉTER: Merre tart az egyetemi ifjúság?	1	45
VARGA SÁNDOR: A könyv a mai falu életében	5	34
ZOLTAI DÉNES: Progresszió és dekadencia határvonalai a zenében	5	49

A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM ÉVFORDULÓJÁRA

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom ötven éve. — Az SZKP Központi Bizottságának tézisei	7	3
APRÓ ANTAL: A magyar—szovjet gazdasági együttműködésről	11	17
KARDOS LÁSZLÓ: Fél évszázad szovjet irodalma	11	26
KOMÓCSIN ZOLTÁN: Fél évszázad	11	3
NAGY ERNŐ: A szovjet űrkutatás	6	37
Ötven év számokban	11	
V. SZTYEPANOV: Az Októberi Forradalom és az értelmiség	8—9	75
A Nagy Október dokumentumaiból	5:58, 6:52, 8—9:83, 10:72, 11:48	
GAVRÓ LAJOS: Visszaemlékezés	11	57

SZEMLE

HAVAS ÁGNES: Nacionalista hatások gyermekeinkre	3	97
KÉKESDI GYULA: Egy életerős mozgalomról és gondjairól	11	98
KISS RÓBERTNÉ: Munkásfiatalok között	6	70
KOVÁCS IMRE: A termelőszövetkezetek elnökei	8—9	115
MÁRKUS MÁRIA: Szakmaválasztás és szakmai presztízs	8—9	124
MOLNÁR GYÖRGY: A termelőszövetkezeti ifjúság helyzetéről és jövőjéről	4	79

Digitized by Google

	SZÁM	OLDAL
MOLNÁR GYULA: Továbbtanulás és szakmunkásképzés — —	4	87
ROZSMAN ISTVÁN: Készülnek az új kollektív szerződések —	12	71
SÓTÉR EDIT: Az üzemi demokrácia néhány nagyüzem életében	7	96
DR. SZABADY EGON: A nők helyzetének néhány problémája	4	66
DR. SZATMÁRI MIKLÓS: A reform propagandájának helyzete és feladatai — — — — — — — — — — —	10	95
THIERY ÁRPÁD: Portré-vázlatok egy község értelmiségéről —	12	77
DR. VUKOVICS ARNOLD—DR. ROVÓ JENŐ: A politikai gazdaságtan oktatása az egyetemeken — — — — — —	1	82

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az amerikai „forró nyár". (Sajtószemle.) — — — — —	8— 9	104
A Dél-Vietnami Nemzeti Felszabadítási Front politikai programja — — — — — — — — — — — — —	11	93
J. DELLAGRAMMATIKASZ: A görög parlamenti választások elé	3	65
FORGÁCS MARCELL: Az Izraeli Kommunista Párt harca a közel-keleti konfliktus békés és igazságos rendezéséért —	8— 9	97
KALMÁR GYÖRGY: Új helyzet Indiában — — — — —	5	64
KALMÁR GYÖRGY: Az indiai kommunista mozgalom helyzetéről — — — — — — — — — — — —	12	58
LÉDERER FRIGYES: A Francia Kommunista Párt XVIII. kongresszusa — — — — — — — — — — —	2	61
LÉDERER FRIGYES: Az egységpolitika sikere (Franciaországban)	4	96
MÁTÉ GYÖRGY: Johnson romboló háborújának mérlege —	10	79
NAGY KÁROLY: Egységben a néppel és a kommunista világmozgalommal — — — — — — — — — — —	1	57
NAGY LÁSZLÓ—DR. SZŰRÖS MÁTYÁS: A Német Szocialista Egységpárt VII. kongresszusa — — — — — — —	6	64
PATKÓ IMRE: A közel-keleti háború háttere — — — —	7	82
RÉTI ERVIN: Spanyolország — átmeneti időszakban — — —	1	61
RÉTI ERVIN: A Szovjetunió harca az atomleszerelésért — —	11	86
RUDNYÁNSZKY ISTVÁN: Az arab egység jelszavának tartalmi változása — — — — — — — — — — —	5	76
RUDNYÁNSZKY ISTVÁN: Khartoum után — — — — —	10	86
SÍK ENDRE: A stockholmi nemzetközi Vietnam-értekezlet — —	8— 9	90
SZIKSZAI JÁNOS: Egyéves útszakasz a szakszervezeti egység fejlődésében — — — — — — — — — — —	1	67
VAJDA PÉTER: A szovjet külpolitika és az európai biztonság —	3	56

TUDOMÁNYOS ÉLETUNKBŐL

PATAKI FERENC: A marxista szociálpszichológia tájékozódási irányai — — — — — — — — — — — —	3	77

Digitized by Google

KULTURÁLIS ÉLETUNKBŐL

	SZÁM	OLDAL
SZEDERKÉNYI ERVIN: Meddő marad-e az ifjúsági irodalomról folyó eszmecsere?	2	69

KRITIKA

BESSENYEI GYÖRGY: Sarkadi Imre: A szökevény, I—II.	3	112
MIKLÓS PÁL: A Művészet című folyóirat hivatásáról	6	85
PÁNDI PÁL: Túl a kritikán...	6	79
RÉNYI PÉTER: Az ellipszis és a kör	12	87
SIPOS ALADÁR: A tőkés újratermelés néhány elméleti kérdése közgazdasági irodalmunkban	7	102

ESZMECSERE

Vállalatvezetés az új mechanizmusban. (Vitaindító cikk.)	4	101
BALÁZS JÓZSEF: A munkahely légköre az új gazdasági mechanizmusban	11	115
DR. DOBOSSY IMRE: A vállalatvezetés az új mechanizmusban	5	85
ERDEI GÁBOR: Vállalatvezetés és szervezés	8—9	143
FRANK TIBOR: A korszerű vezetésről	12	98
DR. GÖNCZI IVÁN: A termelőszövetkezetek vezetésének néhány problémája	8—9	137
HOFFER JÁNOS: Az új mechanizmus és a vállalatvezetés	11	104
HORVÁTH LÁSZLÓ: Tudományos illúziók és valóságos gondok	6	104
DR. KOZMUTZA PÁL: A vezetői hatáskörök megosztása, a gyárak irányítása	10	110
DR. MARTON GÉZA: Döntés-előkészítés és a vezetők kiválasztása	6	113
DR. PERCZEL JÓZSEF: Gondolatok az emberre vonatkozó tudományos ismeretek felhasználásáról a vállalatvezetésben	11	110
SELYEM ANDRÁS: A vállalati pártszervezetek az új gazdaságirányítási rendszerben	12	92
DR. VERMES LÁSZLÓ: Az új mechanizmus és a vállalati szervezet	5	97

NEMES KÁROLY: Új törekvések a magyar filmművészetben. (Vitaindító cikk.)	10	44
HÁMORI OTTÓ hozzászólása	12	104
HERSKÓ JÁNOS hozzászólása	12	102
VERES JÓZSEF hozzászólása	12	100

Digitized by Google

	SZÁM	OLDAL
MOLNÁR GYULA: Továbbtanulás és szakmunkásképzés — —	4	87
ROZSMAN ISTVÁN: Készülnek az új kollektív szerződések —	12	71
SŐTÉR EDIT: Az üzemi demokrácia néhány nagyüzem életében	7	96
DR. SZABADY EGON: A nők helyzetének néhány problémája	4	66
DR. SZATMÁRI MIKLÓS: A reform propagandájának helyzete és feladatai — — — — — — — — — — —	10	95
THIERY ÁRPÁD: Portré-vázlatok egy község értelmiségéről —	12	77
DR. VUKOVICS ARNOLD—DR. ROVÓ JENŐ: A politikai gazdaságtan oktatása az egyetemeken — — — — — —	1	82

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az amerikai „forró nyár". (Sajtószemle.) — — — — —	8—9	104
A Dél-Vietnami Nemzeti Felszabadítási Front politikai programja — — — — — — — — — — — — —	11	93
J. DELLAGRAMMATIKASZ: A görög parlamenti választások elé	3	65
FORGÁCS MARCELL: Az Izraeli Kommunista Párt harca a közel-keleti konfliktus békés és igazságos rendezéséért —	8—9	97
KALMÁR GYÖRGY: Új helyzet Indiában — — — — —	5	64
KALMÁR GYÖRGY: Az indiai kommunista mozgalom helyzetéről — — — — — — — — — — — —	12	58
LÉDERER FRIGYES: A Francia Kommunista Párt XVIII. kongresszusa — — — — — — — — — — —	2	61
LÉDERER FRIGYES: Az egységpolitika sikere (Franciaországban)	4	96
MÁTÉ GYÖRGY: Johnson romboló háborújának mérlege —	10	79
NAGY KÁROLY: Egységben a néppel és a kommunista világmozgalommal — — — — — — — — — — —	1	57
NAGY LÁSZLÓ—DR. SZŰRÖS MÁTYÁS: A Német Szocialista Egységpárt VII. kongresszusa — — — — — —	6	64
PATKÓ IMRE: A közel-keleti háború háttere — — — —	7	82
RÉTI ERVIN: Spanyolország — átmeneti időszakban — — —	1	61
RÉTI ERVIN: A Szovjetunió harca az atomleszerelésért — —	11	86
RUDNYÁNSZKY ISTVÁN: Az arab egység jelszavának tartalmi változása — — — — — — — — — —	5	76
RUDNYÁNSZKY ISTVÁN: Khartoum után — — — — —	10	86
SÍK ENDRE: A stockholmi nemzetközi Vietnam-értekezlet — —	8—9	90
SZIKSZAI JÁNOS: Egyéves útszakasz a szakszervezeti egység fejlődésében — — — — — — — — — —	1	67
VAJDA PÉTER: A szovjet külpolitika és az európai biztonság —	3	56

TUDOMÁNYOS ÉLETUNKBŐL

PATAKI FERENC: A marxista szociálpszichológia tájékozódási irányai — — — — — — — — — — — —	3	77

Digitized by Google

KULTURÁLIS ÉLETUNKBŐL

	SZÁM	OLDAL
SZEDERKÉNYI ERVIN: Meddő marad-e az ifjúsági irodalomról folyó eszmecsere?	2	69

KRITIKA

BESSENYEI GYÖRGY: Sarkadi Imre: A szökevény, I—II.	3	112
MIKLÓS PÁL: A Művészet című folyóirat hivatásáról	6	85
PÁNDI PÁL: Túl a kritikán...	6	79
RÉNYI PÉTER: Az ellipszis és a kör	12	87
SIPOS ALADÁR: A tőkés újratermelés néhány elméleti kérdése közgazdasági irodalmunkban	7	102

ESZMECSERE

Vállalatvezetés az új mechanizmusban. (Vitaindító cikk.)	4	101
BALÁZS JÓZSEF: A munkahely légköre az új gazdasági mechanizmusban	11	115
DR. DOBOSSY IMRE: A vállalatvezetés az új mechanizmusban	5	85
ERDEI GÁBOR: Vállalatvezetés és szervezés	8—9	143
FRANK TIBOR: A korszerű vezetésről	12	98
DR. GÖNCZI IVÁN: A termelőszövetkezetek vezetésének néhány problémája	8—9	137
HOFFER JÁNOS: Az új mechanizmus és a vállalatvezetés	11	104
HORVÁTH LÁSZLÓ: Tudományos illúziók és valóságos gondok	6	104
DR. KOZMUTZA PÁL: A vezetői hatáskörök megosztása, a gyárak irányítása	10	110
DR. MARTON GÉZA: Döntés-előkészítés és a vezetők kiválasztása	6	113
DR. PERCZEL JÓZSEF: Gondolatok az emberre vonatkozó tudományos ismeretek felhasználásáról a vállalatvezetésben	11	110
SELYEM ANDRÁS: A vállalati pártszervezetek az új gazdaságirányítási rendszerben	12	92
DR. VERMES LÁSZLÓ: Az új mechanizmus és a vállalati szervezet	5	97

NEMES KÁROLY: Új törekvések a magyar filmművészetben. (Vitaindító cikk.)	10	44
HÁMORI OTTÓ hozzászólása	12	104
HERSKÓ JÁNOS hozzászólása	12	102
VERES JÓZSEF hozzászólása	12	100

Digitized by Google

TAPASZTALATCSERE

	SZÁM	OLDAL
BALOGH LÁSZLÓ: A váci járás pártbizottságának gazdasági irányító és szervező munkája	3	71
PALOTÁS GYULA: A pártbizottság gazdaságszervező és ellenőrző szerepe a Ganz Villamossági Művekben	1	75
PINTÉR LAJOS: Együtt a szövetkezeti tagsággal	2	83

GAZDASÁGI REFORMUNK ÉS A KÖZVÉLEMÉNY

BICSKEI GÁBOR: Termelés és népművelés	7	115
FÖLDES ISTVÁN: Veszélyezteti-e a vállalati önállóság a fogyasztók érdekeit?	3	117
DR. FÜLEI SZ. ZOLTÁN: A gazdasági irányítás új rendjével kapcsolatos néhány jogi feladatról	2	79
Három kérdés a gazdasági mechanizmus reformjáról	3	117
NYÚL EMIL: Az új ipari termelői árak és a vállalati rentabilitás	8—9	164
DR. PIRITYI OTTÓ: Mi hasznom belőle?	2	74
POGÁNY GYÖRGY: A gazdasági reform és a foglalkoztatottság	5	101
VÉG LÁSZLÓ: Népgazdasági szemlélet és vállalati érdek	10	101

TÁJÉKOZÓDÁS

BALÁZS GYÖRGY: Két disszidens kétféle tanulmányáról	1	98
BAUMAN, ZYGMUNT: Az ember és a történelem Marx Károly „A tőké"-jében	8—9	151
CSÁTH MAGDOLNA: A Kommunyiszt hasábjairól	12	114
LACKÓ MIKLÓS: Csehszlovák és magyar történészek vitája a fasizmusról	2	87
PIRITYI SÁNDOR: A száz pihenőnap lehetőségei és problémái	4	104
SERENI, EMILIO: A békés egymás mellett élésért folyó harc problémái	8—9	159
SIPOS JÁNOS: Elméleti igényesség és problémaérzékenység a francia marxisták ideológiai vitájában	1	91
SOMOGYI JÁNOS: A szovjet filozófiatörténeti kutatás mai problémái	5	111
TODERO FRIGYES: A „kinyújtott kéz" politikája (Olaszországban)	2	90

MEGJEGYZÉSEK

BÉNYEI JÓZSEF: Ünnep?	1	109
BREUER JÁNOS: „Modern" és új zene	12	110
FÜLEKI JÓZSEF: Disszonáns hang	5	109

Digitized by Google

	SZÁM	OLDAL
Megbecsülés?	1	110
VIG ISTVÁN: Igy is lehet	12	112

FÓRUM

DR. HORVÁTH JÁNOS: Kritikai megjegyzések	10	121
KATONA ÉVA: Pátosz, kérdések, erkölcs	10	123

KIS KÖZGAZDASÁGI LEXIKON

1:104, 2:99, 3:126, 4:110, 5:116, 6:122, 8—9:171, 10:116, 12:122

KÖNYVEKRŐL

BAKCSI GYÖRGY: Emigráns sorsok	3	131
BAKCSI GYÖRGY: Két értékes esszé-gyűjtemény	6	132
BALÁZS GYÖRGY: Komját Irén: Népfrontpolitika az európai munkásmozgalomban	10	125
BESSENYEI GYÖRGY: Az új szovjet irodalom	11	125
B. I.: Molnár János: Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban	8— 9	179
BÍRÓ GYULA: Simon István: Szőlő és gesztenye	3	135
BÍRÓ GYULA: Sinkó Ervin: Tizennégy nap	6	136
BLASKOVITS JÁNOS: Ságvári Ágnes: Népfront és koalíció Magyarországon 1936—48.	7	132
BORBÉLY SÁNDOR: Nyerges András: Holnemvolt	7	134
DIÓSZEGI ANDRÁS: Zalka Máté novellái	5	130
ERKI EDIT: Gáll István: Csapda	6	134
EÖRY ÉVA: Új könyv Leninről	12	129
FARAGÓ VILMOS: Egy halhatatlan riporter	11	122
FERENCZI LÁSZLÓ: Vera Panova: Útitársak	11	128
FÜLEKI JÓZSEF: Fábry Zoltán: Valóságirodalom	8— 9	175
GYÖRKEI JENŐ: A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban	11	127
DR. HAGELMAYER ISTVÁN: Erdős Péter: Adalékok a mai tőkés pénz, a konjunktúraingadozások és a gazdasági válságok elméletéhez	2	105
HEGEDÜS TIBOR: A Szovjetunió magyar szemmel	11	123
HETÉS TIBOR: Ötven év	12	126
DR. HORVÁTH PÁL: Csizmadia Andor: Az állam és az egyházak jogi kapcsolatai 1919—44	3	136
DR. HORVÁTH PÁL: Jubileumi tanulmányok	10	129
ILLÉS LÁSZLÓ: József Attila: Irodalom és szocializmus	7	127
KÁRPÁTI SÁNDOR: Dr. Kiss Artúr: A szocialista állam és kritikusai	5	134
KIRÁLY ERNŐ: Vietnam	1	117

Digitized by Google

	SZÁM	OLDAL
KOSÁLY MÁRTA: Sadoveanu válogatott művei — — — —	6	138
KOVÁCS ENDRE: I. Tóth Zoltán: Magyarok és románok — —	4	115
KÖPECZI BÉLA: Révai József: Történelmi tanulmányok — —	5	123
LŐCSEI GABRIELLA: Galambos Lajos: Fekete kötés — — —	1	121
MÁTÉ GYÖRGY: Burchett: Élet a bombák tüzében — — —	5	120
NAGY LÁSZLÓ: Aki újra felfedezte a dolgozó, harcoló embert	1	112
RÓZSA GYULA: Kontha Sándor: Mészáros László — — —	2	109
RUFF MIHÁLY: Az utopista szocializmus három nagy képviselőjéről — — — — — — — — — — — —	4	119
M. SOMLYAI MAGDA: Az üzemi bizottságok a munkáshatalomért, 1944—48. — — — — — — — — — —	6	129
STUBER ERVIN: Dr. Erdős Tibor: A gazdasági növekedés tényezői — — — — — — — — — — — —	6	126
SZABÓ KÁLMÁN: Kövek (Újgörög líra) — — — — — —	7	122
SZABÓ LÁSZLÓ: Hollós Ervin: Kik voltak, mit akartak? — —	8— 9	180
SZÁNTÓ JUDIT: V. Sz. Sztanyiszlavszkij: Életem a művészetben	10	126
SZEKERES PÉTER: Gregor—Patalos: A film világtörténete — —	1	121
SZEKERES PÉTER: Nemeskürty István: A filmművészet nagykorúsága — — — — — — — — — — — —	3	133
SZÖLLŐSY TIBOR: G. Ramos: Aszály — — — — — —	6	139
TÓTH DEZSŐ: Szabó Magda: Mózes egy, huszonkettő — —	8— 9	182
VEKERDI LÁSZLÓ: A „Korunk tudománya" könyvsorozatról —	12	132
WEBER ANTAL: Rényi Péter: Vitában — — — — — —	7	125

TESTVÉRLAPJAINKBÓL

1:123, 2:115, 3:138, 4:123, 5:138, 6:140, 7:137, 8—9:184, 10:131, 11:130, 12:139

KÉPEK

A forradalom eszméje a magyar képzőművészetben (műmelléklet) 11

CZINKE FERENC grafikái 11:16, 47, 121, 129, 12:20
CSEREPES ISTVÁN metszete 10:71
CSOHÁNY KÁLMÁN rajzai 4:20, 55, 109
ÉK SÁNDOR grafikái 10:120, 130
FARKAS ALADÁR vietnami szoborsorozatának vázlataiból 5:33, 48, 115, 120, 121
KÁDÁR JÁNOS MIKLÓS rézkarca 8—9:93
RASZLER KÁROLY rajzai 6:36, 69, 96, 103, 121
RASZLER KÁROLY metszetei 7:53, 64
SOLTRA ELEMÉR rajzai 8—9:46, 82, 96, 114, 136, 150
STETTNER BÉLA tusrajzai 3:55, 111, 116
SUGÁR ANDOR rajza 10:43
WÜRTZ ÁDÁM rajzai 7:114, 121, 131, 136, 140, 12:57

5 6024

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

PERIODICAL

THIS BOOK IS DUE ON THE LAST DATE
STAMPED BELOW

RENEWED BOOKS ARE SUBJECT TO
IMMEDIATE RECALL

Library, University of California, Davis

Series 458A

Digitized by Google

PERIODICAL

Nº 544385

Társadalmi szemle.

HX9
T3
v.22:2

LIBRARY
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS

DAVIS

Digitized by Google

Digitized by Google